

PROCEEDING BOOK

İZMİR
26 - 30 ARALIK 2024

EGE 12. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

EGE
12TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 26-30, 2024

Izmir

Cilt 3

ISBN : 978-625-5962-08-9
Academy Global Publishing House

EGE 12TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 26-30, 2024
IZMİR

Edited By
PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Ali Bilgili

Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Başak Hanedan

Prof. Dr. Hajar Huseynova

Prof. Dr. Dwi Sulisworo

Prof. Zain Musa

Prof. Dr. Sameer Jain

Prof. Yakup Babayev

Prof. Dr. Suyatno

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran

Assoc. Prof. Dody Hartanto

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade

Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova

Assist. Prof. Ihwan Ghazali

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxan oğlu

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade

Dr. Dadash Mehravari

Dr. Gültekin Gürçay

Aynur Əliyeva

Khorram Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

EGE
12TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 26- 30, 2024
IZMIR

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES& JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan- Malaysia – Nigeria- Serbia - South Africa. - Thailand – Lebanon
– China - Israel – Qatar - Saudi Arabia - Kuwait - USA – UAE – Korea – Cyprus –
Mauritius – Kazakhstan-Greece – Romania - India - Indonesia - Czech Republic –
Pakistan – Libya – Almaty – Singapore – Portugal – Ireland – Taiwan – Russia –
Switzerland – Spain – Hungary – Slovenia - México, - Cape Town – Croatia - Tanzania. –
Brazil - Senegal – Sweden – Czech Republic – Poland -

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 571 papers have been presented by participants from Turkey and 668
papers by foreign participants
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Issued: 31.12.2024
ISBN: 978-625-5962-08-9

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

ÖRGÜTLERDE İŞ YÜKÜ VE ROL BELİRSİZLİĞİNİN İŞ YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ: BİR UYGULAMA¹

Bilim Uzm. Burcu ENİS

Kafkas Üniversitesi SBE,

brc_e21@hotmail.com – 0009-0003-8693-1403

Doç.Dr. Yunus ZENGİN

Kafkas Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

yunuszengin@kafkas.edu.tr – 0000-0001-8381-6918

ÖZET

Çalışmada temel amaç, çalışanlara yüklenen iş yükü ve net olmayan rollerin yaratmış olduğu belirsizliğin iş yaşam kalitesi ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktır. İş yaşam kalitesi, çalışanların işteki genel memnuniyetini, sağlığını, motivasyonunu ve verimliliğini etkileyen bir kavramdır. Rol belirsizliği ise çalışanların iş tanımlarının, görevlerinin ve beklentilerinin net olmaması durumudur. Net rol tanımları ve açık iletişim, çalışanların işlerine daha fazla odaklanmalarına ve iş yerindeki memnuniyetlerinin artmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, rol belirsizliğinin azaltılması, iş yaşam kalitesinin artırılmasında önemli bir faktördür.

Düşünceden hareketle çalışmada lise öğretmenlerinin iş yükleri ve rol belirsizliklerinin iş yaşam kalitesi ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Kars iline bağlı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde görev yapan 275 lise öğretmeninden anket tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmada ulaşılan veriler SPSS istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki pearson korelasyon analizi, etki düzeyleri ise regresyon analizi ile test edilmiştir.

Çalışma sonucunda iş yükünün, rol belirsizliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve düşük düzeyde bir etkiye sahipken, iş yaşam kalitesini de istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve düşük düzeyde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yükü, Rol Belirsizliği, İş Yaşam Kalitesi, Örgüt, Öğretmen

ABSTRACT

The main purpose of the study is to determine how the uncertainty created by the workload and role ambiguity imposed on employees is related to quality of work life. Quality of work life is a concept that affects employees' overall satisfaction, health, motivation, and productivity at work. Role ambiguity is a situation in which employees' job descriptions, duties, and expectations are not clear. Clear role descriptions and open communication can help employees focus more on their work and increase their job satisfaction. Therefore, reducing role ambiguity is an important factor in improving the quality of work life.

¹ Bu çalışma “İş Yükü Ve Rol Belirsizliğinin İş Yaşam Kalitesine Etkisi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

With this in mind, this study aims to examine the relationship between workload and role ambiguity of high school teachers and quality of work life. In this context, data were collected from 275 high school teachers working in the Provincial Directorate of National Education in Kars Province using the questionnaire technique. The data obtained in the study were analyzed using SPSS statistical program. The relationship between variables was tested by Pearson correlation analysis and the effect levels were tested by regression analysis.

As a result of the study, it was determined that workload has a statistically significant, positive and low level effect on role ambiguity, while it has a statistically significant, negative and low level effect on quality of work life.

Keywords: Workload, Role Ambiguity, Quality of Work Life, Organization, Teacher

GİRİŞ

18. yy’ da yaşanan sanayi devriminden itibaren birçok alanda ilerlemeler yaşanmış olup teknolojik gelişmeler önemli ölçüde hız kazanmıştır. Yaşanan modernleşme süreci ile birlikte meslek dallarından çalışma şartlarına, işe ve işyerlerine bakış açılarından kişilerin hayat felsefelerine, ekonomik koşullardan aile yaşantılarına kadar birçok alanda değişiklik yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Klasik Yönetim Anlayışıyla Modern Yönetim Anlayışı karşılaştırıldığında veya Endüstri Devrimi dönemindeki çalışma koşulları ile günümüz çalışma koşulları karşılaştırıldığında aralarında farklılıklar olduğu görülebilmektedir. Her ne kadar büyük ölçüde farklılıklar görülüp çalışma şartlarına bakış veya sorunları adlandırmada değişik terimler kullanılmaya başlanmışsa da aslında temel olarak yaşanan sıkıntılar aynı kalabilmektedir.

Artan rekabet koşulları çalışanlara karşı beklentileri artırmakta ve bu durum çalışanlar üzerinde baskı yaratabilmektedir. Karoshi (2003) göre örgüt içinde yaşanan streten kaynaklı sorunlar içerisinde en fazla görülen ve karşılaşılan sorun iş yükü olmaktadır. İş yükü, örgütlerde ve kuruluşlarda çalışanlardan beklentilerin ve isteklerin artmasından, işlerin fazlalaşmasından bu sırada yapılan baskıdan ve streten kaynaklanmaktadır (Harris vd., 2015). Yaşadığımız toplumun hızla değişime uğraması çalışanlarda birçok olumsuz davranışların sergilenmesi ile beraber rol belirsizliğine de neden olabilmektedir. Bireyler için çalıştıkları kurumlarda rollerinin belirgin olması çalışılan yere güvenli ve sağlıklı bir gelecek sağlarken çalışanlarda huzur ve tatmin duygusunu artırıp bağlılık düzeylerini iyileştirebilmektedir. Pehlivan (1995)’a göre rol belirsizliği, çalışanın yapacağı işle oluşan bilgi eksikliğinden ve iletişim yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu süreç içerisinde yaşam koşullarının yaratmış olduğu zorluklara yoğun yaşanan rekabet süreci de eklenince kişide psikolojik olarak birtakım sorunlar oluşmasına yol açabilmektedir. Sektör gözetilmeksizin emeğin değerli sayılması ve yıpranmalar karşısında kendisini koruyabilmesi gayreti, karşımıza iş yaşam kalitesi kavramını çıkarmaktadır (Öntürk, 2019).

Bu çalışmada iş yükü ve rol belirsizliğinin iş yaşam kalitesi ile ilişkisi araştırılmıştır. Bu bilgiler ışığında çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılarak Kars İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı liselerde çalışan öğretmenlerden veriler toparlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçların ilerleyen dönemde literatüre katkı sağlayacağı amaçlanmaktadır.

1. İŞ YÜKÜ KAVRAMI VE TANIMI

Endüstri Devrimi ile başlayan sanayileşme, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Bu devrimden sonra sanayileşme hareketleri hız kazanmış olup günümüzde ise daha modern bir hâl alarak yoluna devam etmektedir. Endüstri devriminde çalışma şartları oldukça zor ve insan onurunu yok sayacak derece ağırdı. Bu nedenledir ki iş yükü ifadesinin geçmişi Klasik Yönetim anlayışına kadar gidebilmektedir. Bu yaklaşımda işin standartlaşması, bölümlenerek uzmanlaşma gerektirmesi, çalışanların bir makine dişlisi olarak görülmesi, çalışanların görevleri için üretim bandında yeteneklerine göre belirlenmesi, yapılan işte verimliliğe göre ödüllendirme sisteminin oluşması şeklindeki anlayışın iş yükü kavramının oluşmasına ve gelişmesine ortam hazırladığı düşünülmektedir (Atik ve Kozak, 2016).

Günümüz çalışma şartları daha insanî boyutta olsa da gelişen sanayileşme ve teknoloji ile beraber rekabetin hızla artması, çalışma koşullarının değişmesi ve çalışanlardan beklentilerin artması iş yükünü bir sorun olarak karşımıza çıkarmıştır (Tayfur, 2011).

Genel itibarıyla iş yükü, örgüt içinde çalışana verilen görevin ve beklenen verimliliğin artmasıdır (Töngür, 2016). Hart ve Wickens (1990) iş yükünü “insan ve makinelerin oluşturduğu sistemde insanın üzerine düşen görevlerdir” şeklinde ifade etmiştir. İş yükü örgütsel açıdan kazancı ifade ederken çalışan açısından işi yapması durumunda geçirdiği süreyi ve performansı ifade etmektedir (Karacaoğlu ve Çetin, 2015). Kavram çalışanın yapmakta olduğu işle ilgili yaşadığı baskı veya gerginlik nedeniyle fazlaca ortaya çıkan önemli bir ifade şeklinde de tanımlanabilmektedir (Gümüştekin ve Öztemiz, 2004)

İş yükü, örgüt içindeki çalışanın kendisine normal seyrin üzerinde iş verilmesi olarak ortaya çıkan algıdır. Meslek grupları için iş yükünün matematiksel olarak hesaplanmadığı durumlarda, anlamaya dayalı soyut bir durum olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda iş yükünün oluşması işveren ve iş gören olarak farklı olabilmektedir (Keser, 2006).

Günümüz örgütlerinde planlama sırasında işin niteliği, çalışma saatleri, iş için ayrılan süre göz önüne alınırken çalışanın becerisi ve yeteneği de bu planlamaya dâhil edilir. Örgüt içinde çalışan ile yapılacak iş arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak çalışanların işlerini yaparken yaşadıkları iş yükü düzeyi kabul edilebilir düzeyin üstündeyse bu aşırı iş yükü olarak tanımlanabilmektedir (Cam,2004). Örgüt içindeki çalışanların iş yükü düzeylerinin kabul edilebilir düzeyin altında olması yetersiz iş yükü olarak adlandırılmaktadır. Yaşanan aşırı ve yetersiz iş yükü çalışanlar üzerinde olumsuz etki yaratıp verimliliklerini düşürebilmekte (Doğan, 2020), baskı yaratarak iş tatminsizliği, tükenmişlik, huzursuzluk, işten ayrılma niyeti, psikolojik çöküntü gibi birçok olumsuzluğa yol açabilmektedir (Spector, vd., 1988).

2. ROL BELİRSİZLİĞİ KAVRAMI VE TANIMI

Örgütlerin verimlilik içerisinde çalışması kurumların ise başarılı bir işleyiş içerisinde işlerini yapmaları için çalışan ve yönetim dengesinin uyum içerisinde olması önemlidir. Örgütteki tüm çalışanların motivasyonlarının yüksek tutulması, çalışma yaşam standartlarının yükseltilmesi, verimlilik düzeylerinin artırılması için çalışana biçilen rolün açık ve net olması önem arz etmektedir. Rol dağılımlarında yaşanan belirsizlik bunun yanı sıra ağır iş yükü çalışanın iş verimini ve dolayısıyla örgüt performansını olumsuz etkileyebilmektedir (Eray, 2017).

Gelişen teknolojiyle birlikte örgütlerde sadece ürün ve hizmet kaliteleri değil örgüt yapıları da değişmektedir. Örgütlerde ve kurumlarda çalışanların işlerinin, yetki ve sorumluluklarının açık ve net olması çalışan performansını etkileyip örgüt verimliliğini artırmaktadır. Çalışanın üstlendiği roller hakkında netliğin sağlanılmaması çalışanda rol belirsizliğine neden olabilmektedir (Ünsar ve Oğuzhan, 2009). Rol belirsizliği, çalışanın görevini yerine getirirken üstlenmesi gereken rollerden bilgisinin olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Sığı, 2007). Çalışan yaptığı işin sonucu ile ilgili karar vermede sıkıntı yaşıyorsa veya işiyle alakalı gerekli değerlendirmeyi yapıp karar alamıyorsa rol belirsizliği yaşamaktadır (Muchisky, 1997).

Kahn ve arkadaşları (1964), rol belirsizliğini çalışanın örgüt içerisindeki verimliliğini ve performansını artırması için gerekli olan bilgi ve donanım ile çalışanın sahip olduğu bilgi ve donanımın birbiri ile uyuşmaması olarak belirtmektedirler. Rizzo ve arkadaşlarına (1970) göre, çalışan örgütte rol belirsizliği yaşamakta ise örgütün kendisinden ne istediğini bilmez, değerlendirmelerini neye göre yapacağına dair fikri yoktur ve karar verme konusunda sıkıntı yaşayabilir.

Rol belirsizliği yaşayan çalışanlar yaptıkları işlerin ne amaçla yapıldıklarını bilmezler ve örgüt içindeki önemini kavrayamazlar, bu durum çalışanların tedirginlik ve şüphecilik yaşamalarına neden olabilmektedir. Çalışanın örgütteki görev ve sorumluluklarının tam olarak belirtilmesi çalışanın işle ilgili yaşadığı çelişkilerden arınması açısından önemlidir (Baltaş ve Baltaş, 2014). Örgüt içinde çalışan ve üst yönetim arasındaki iletişim problemi, çalışanın kendisine belirtilen iş tanımını yanlış anlaması veya hiç anlamaması da rol belirsizliğine sebep olabilmektedir (Schermerhorn, 1996).

Çalışmanın amacına ulaşmak için oluşturulan rol belirsizliğinin iş yaşam kalitesi ve alt boyutları arasındaki test edilecek diğer hipotezler şunlardır:

H₁: Rol belirsizliği iş yaşam kalitesini negatif yönlü ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

3. İŞ YAŞAM KALİTESİ KAVRAMI VE TANIMI

Modern yönetimlerde gelişen teknoloji ve dünya şartlarıyla birlikte çağa ayak uydurmak sadece maddiyata bağlı olmamaktadır. Yani sadece maddi dayanak sağlayan örgütlerin ve kuruluşların verimlilikleri ve performansları artmamaktadır. Çalışma tabiatının temelinde her ne kadar maddi dayanaklar olsa da çalışmayı yapanın insan olması dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Örgütün veya kuruluşun temel dayanağı insandır, hedefleri ve amaçları ne olursa olsun bunlara ulaşmak çalışana verilen önemden kaynaklanabilmektedir (Demir, 2016).

İş yaşam kalitesi, örgüt içinde çalışanlara yönelik şartların iyileştirilmesidir. Ödüllendirme sisteminin olduğu, kariyer açısından çalışanın kendisini geliştirme olanağının tanındığı, çalışma ortamının ergonomik koşullara göre ayarlandığı örgütler çalışanlarına iş yaşam kalitesinin sağlayabilmektedir (Lau, 2000).

İş yaşam kalitesi, genel itibarıyla çalışan yanlı bir kavramdır ve örgüt bu durumdan fayda sağlayabilmektedir. Örgüt içindeki çalışma ortamlarının değiştirilip geliştirilmesini, çalışma koşullarının iyileştirilmesini temel almaktadır. İş yaşam kalitesi örgütün rekabet ortamında yerini korumasının ve verimliliğinin artırılmasının yanında çalışanın kişisel ve mesleki gelişimine de gerekli önemin verilmesini kapsamaktadır. İş yaşam kalitesi bu şekilde çalışanın

iş tatminini artırıp verimlilik düzeylerini etkileyen ekonomik bir kavram olarak da belirtilebilmektedir (Erginer, 2003).

İş yaşam kalitesi kavramsal olarak Almanya’da “işin insancıllaştırılması” Fransa’da “çalışma koşullarının iyileştirilmesi” ve Doğu Avrupa ülkelerinde “işçilerin korunması” olarak tanımlanmaktadır (Huzzard, 2003). İş yaşam kalitesi, çalışanların işleriyle ilgili örgüte ve işe yönelik isteklerinin, şahsi duygu ve düşüncelerini önemseyen, kendilerine değer vererek aynı zamanda örgütün amaçlarını gözetip verimlilik düzeyini artırmayı isteyen bir yapıdır (Toplu, 1999).

İş yaşam kalitesini Dikmetaş (2004), sınır çizgileri olmayan bir kavram olarak ifade etmiştir. Kapsam olarak oldukça geniş olan, kişisel nitelikler barındıran, sektörler arası değişkenlik gösteren, ülkeler arasında farklılaşan, iş kollarına göre şekil alan, içerik olarak hızlı bir şekilde değişebilen güncel bir kavram olarak belirtmektedir.

Dolan (2007) iş yaşam kalitesini çalışanların örgüte karşı sorumluluk duygusuna sahip, işle ilgili gerekli özenin ve duyarlılığın gösterildiği, yüksek aidiyet duygusunun yaşandığı ve klasik yönetim anlayışlarına karşılık modern yönetim tarzının benimsendiği bir örgüt kültürü olarak ifade etmektedir. İş yaşam kalitesi, örgütteki çalışanın yalnızca fiziksel olmayan aynı zamanda zihinsel, psikolojik ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını önemseyen bunların düzeltilmesi için çaba harcayan örgüt kültürünü ifade etmektedir (Schulze, 1998).

Çalışmanın amacına ulaşmak için oluşturulan teorik çerçeve ve yapılan ulusal ve uluslararası literatür taraması sonucunda iş yükünün iş yaşam kalitesi ve alt boyutları arasındaki test edilecek hipotezler şunlardır:

H₂: İş yükü iş yaşam kalitesini negatif yönde etkilemektedir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMLERİ

4.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Çalışmada yer alan değişkenler günümüz rekabet ortamının yaratmış olduğu baskının örgüt yöneticilerine yansımalarından kaynaklanmaktadır. Rekabet avantajı elde etmek ve bunu sürdürülebilir kılmak için yöneticilerin insan kaynaklarına yönelik uyguladıkları politikalar çalışma hayatında bu kavramların ön plana çıkmasına neden olmaktadır. İş yükü ve rol belirsizliğine maruz kalınması sonucunda çalışanların iş yaşam kalitelerinin nasıl (olumlu/olumsuz) etkileneceği, araştırmada ulaşılmak istenilen amaçtır. Hernekadar bu duruma genel olarak özel sektör çalışanlarının maruz kaldığı düşünülse, kamu sektöründe de aynı sorunun yaşanıp yaşanmadığının incelenmesi bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Eğitim, ülke vatandaşların her alanda eğitilmesi ve öğretilmesi konusunda oldukça önemli bir alandır. Dolayısıyla çalışmanın evrenini eğitim alanında faaliyet gösteren kişilerin oluşturması, çıkacak sonuçlar itibarıyla çalışmayı birkez daha önemli kılmaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Kısıtları

Çalışmanın evrenini Kars İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nde görev yapan lise öğretmenleri oluşturmaktadır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün internet sayfasından alınan bilgilere göre toplamda 16 lise ve bu liselere bağlı 551 öğretmen bulunmaktadır. Araştırma evreninden %

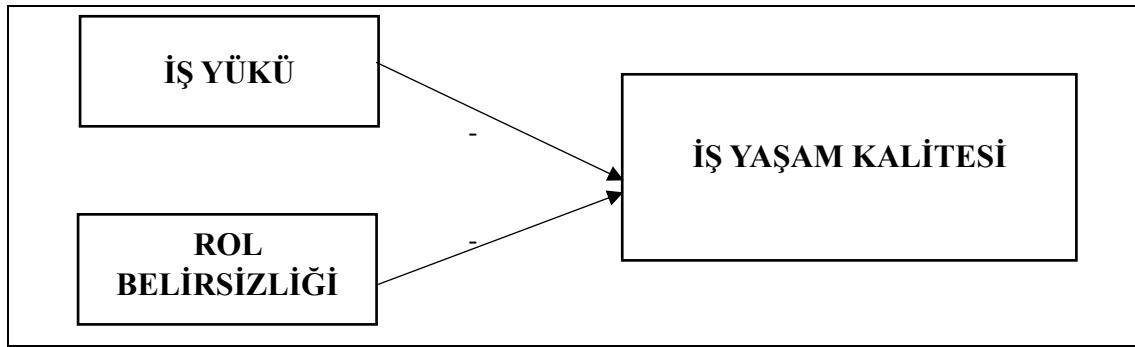
95’lik güvenilirlik sınırlılığı dahilinde %5’lik hata payı tahmin edilerek belirlenen örneklem hattı sayısı 226 olarak hesaplanmıştır. Verilerin elde edilmesinde anket tekniğinden yararlanılmış, kolayda ve kartopu veri toplama yöntemi ile tüm katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların iş sürecini etkilememesi ve daha rahat bir ortam ve sürede doldurulabilmeleri açısından anketler Google Form’s üzerinden online olarak yapılmıştır. 275 katılımcı geri dönüş sağlamıştır.

Araştırmanın Kars iline bağlı Milli Eğitim Müdürlüğünde çalışan lise öğretmenlerini içermesi ve elde edilen verilerin anket yöntemi kullanılarak toplanması araştırmanın sınırlılığının belirlemiştir.

4.3. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın ana amacını ortaya koymak adına ifade edilen hipotezler yapılan literatür taraması ve hazırlanan teorik çerçeveden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Belirlenen hipotezleri ifade eden çalışma modelinine yönelik görsel çizelge 1’deki gibidir.

Çizelge 1. Araştırmanın Modeli

4.4. Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

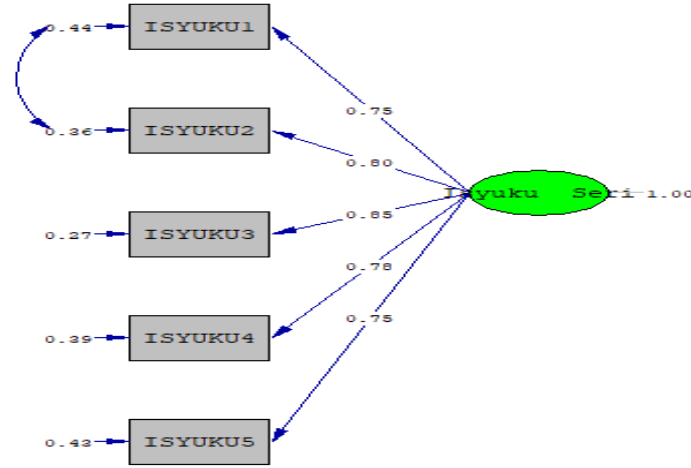
Bu çalışmada, pek çok çalışmada olduğu gibi, temelde nicel verilere dayalı araştırma ve ölçme yöntemi benimsenmiştir. Çalışmada anket tekniğinin kullanılmasının nedenleri olarak pek çok akademik çalışmada bu tekniğin kullanılması, verilerle karşılıklı kıyaslama imkânı sunması ve kısa bir dönem içerisinde soruların çok kişiye ulaştırılmasının mümkün olmasıdır.

Çalışmada oluşan anket formu demografik veriler, iş yükü ölçeği, rol belirsizliği ölçeği ve iş yaşam kalitesi ölçeği şeklinde dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışanlara ait demografik bilgilere yer verilmiştir.

4.4.1. Çalışmada kullanılan ölçeklere yönelik Geçerlilik ve Güvenirliliğe Ait Analizler

İş Yükü Ölçeği: Çalışmada kullanılan iş yükü ölçeği Imosili (1985) aracılığıyla geliştirilen, Alam (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanan ve Kılınç vd. (2016) tarafından çalışmalarında kullanılan beş maddelik bir ölçektir. **Rol Belirsizliği Ölçeği** Rizzo vd. (1970) tarafından geliştirilip Schuler (1977) aracılığıyla son şekli verilmiştir. Türkçe’ye uyarlaması Erigüç (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçek altı maddeden oluşmuş olup tek boyuttan meydana gelmektedir.

İş Yaşam Kalitesi Ölçeği ise Walker ve arkadaşları (2009) aracılığıyla geliştirilmiştir. Oluşan ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması, güvenirlik ve geçerlilik analizleri Aba (2009) tarafından yapılmıştır. Ölçek on beş madde ve üç boyuttan oluşmaktadır.

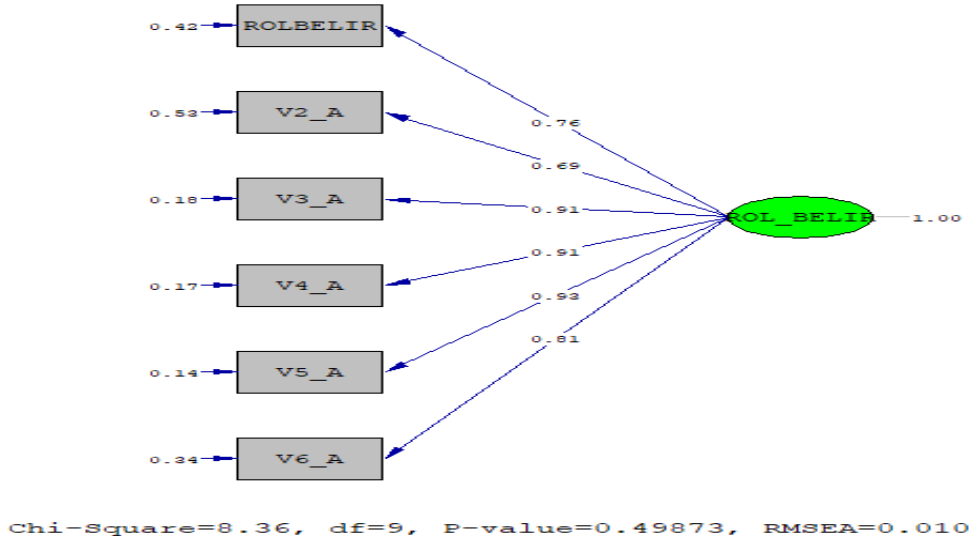
Chi-Square=11.01, df=4, P-value=0.02644, RMSEA=0.079

Görsel 1. İş Yüğü Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 4.9'da görüldüğü gibi İş Yüğü Ölçeğine ait modelin uyumunu incelemek için birçok indeksten yararlanılmıştır. Bunlardan; χ^2/SD değeri 2,75, GFI 1,00, AGFI 1,00, CFI 1,00, RMSEA 0,079 ve SRMR 0,025 olarak saptandı. İlgili uyum indeks değerleri sonucunda modelin bu hali ile kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir.

Rol belirsizliği ölçeğine yönelik faktör analizinden önce örneklem yeterliliği ve faktör analizine uygunluğu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett's testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0.918 olarak saptanmıştır ve bu değer veri setinin temel bileşenler analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Bartlett testi sonuçları da ($\chi^2= 1484.093$, $p= 0,000$) verinin birbiri ile ilişki gösterdiği ve faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Rol belirsizliği ölçeğine yönelik maddeler, faktör yükleri ve açıklanan varyans Tablo 29'da sunulmuştur. Bütün maddelerin faktör yükleri 0,400'ün üzerindedir ve açıklanan varyans %75.94'dür.

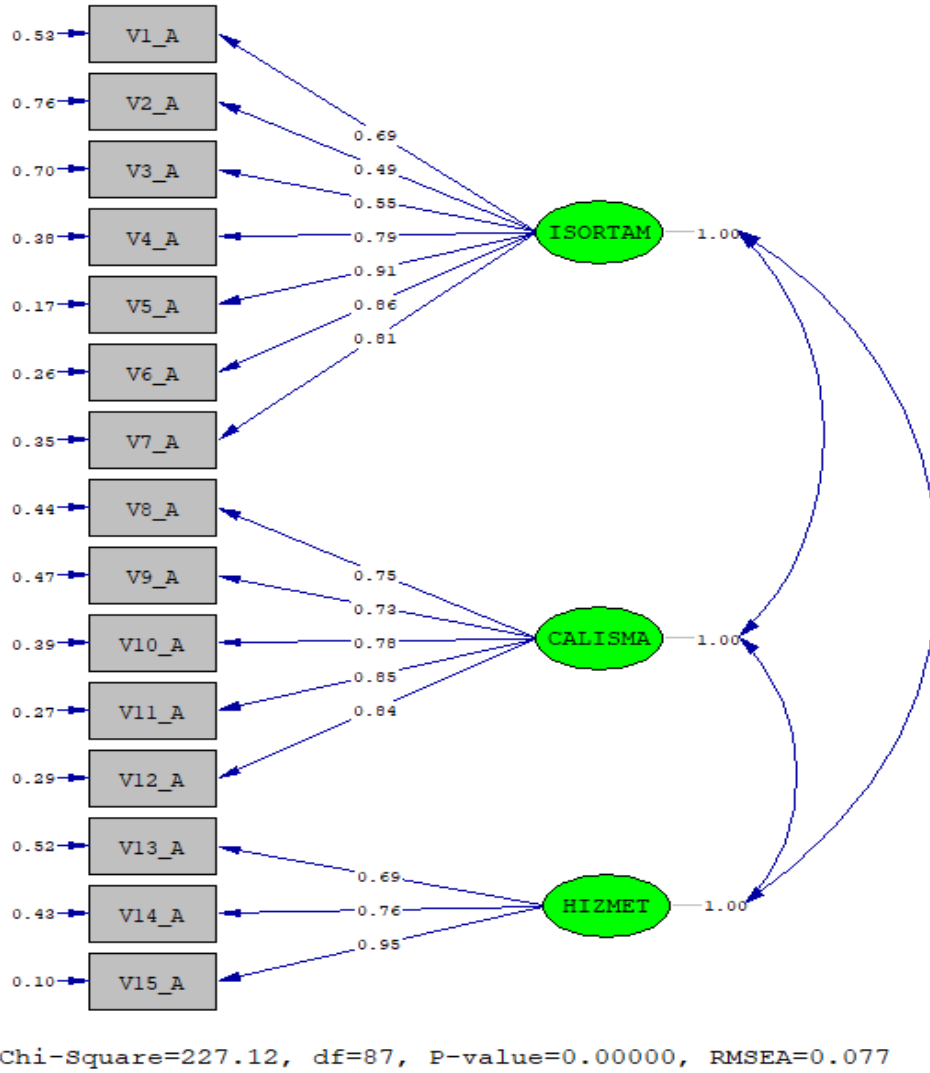

Görsel 2. Rol Belirsizliği Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi

Rol Belirsizliği Ölçeğine ait modelin uyumunu incelemek için birçok indeksten yararlanılmıştır. Bunlardan; χ^2/SD değeri 0,93, GFI 0,98, AGFI 0,95, CFI 0,99, RMSEA 0,079 ve SRMR 0,020 olarak saptandı. İlgili uyum indeks değerleri sonucunda modelin bu hali ile kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir.

İş Yaşam Kalitesi Ölçeğine yönelik faktör analizinden önce örneklem yeterliliği ve faktör analizine uygunluğu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett's testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0.911 olarak saptanmıştır ve bu değer veri setinin temel bileşenler analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Bartlett testi sonuçları da ($\chi^2= 2679.764$, $p= 0,000$) verinin birbiri ile ilişki gösterdiği ve faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

İş Yaşam Kalitesi Ölçeğine yönelik maddeler, faktör yükleri ve açıklanan varyans Tablo 29'da sunulmuştur. Bütün maddelerin faktör yükleri 0.40'ın üzerindedir ve açıklanan varyans %48.502'dir. Açıklayıcı faktör analizi bulgularına göre İş Yaşam Kalitesi Ölçeği 3 alt boyuttan oluşmaktadır

Görsel 3. İş Yaşam Kalitesi Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi

İş yaşam kalitesi ölçeğine ait modelin uyumunu incelemek için birçok indeksten yararlanılmıştır. Bunlardan; χ^2/SD değeri 3,19, GFI 0,99, AGFI 0,99, CFI 1,00, RMSEA 0,077 ve SRMR 0,094 olarak saptandı. İlgili uyum indeks değerleri sonucunda modelin bu hali ile kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir.

4.5. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde öğretmenlere yöneltilen anket sonuçları analiz edilmiş ve çıkan sonuçlar doğrultusunda sonuç kısmı yazılmış ve yorumlara yer verilmiştir.

4.5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çizelge 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	152	55,3
	Erkek	123	44,7

Yaş	21-40 yaş arası	222	80,7
	41-55 yaş arası	53	19,3
Medeni Durum	Evli	154	56,0
	Bekar	121	44,0
Eğitim Durumunuz	Lisans	215	78,2
	Yüksek Lisans	54	19,6
	Doktora	6	2,2
Çocuk sayınız	Yok	155	56,4
	1	46	16,7
	2	60	21,8
	3	14	5,1
Aylık Gelir Düzeyiniz	4000 TL-6500 TL	22	8,0
	6501 TL-8000 TL	12	4,4
	8001TL-10000 TL	118	42,9
	10001 TL ve üzeri	123	44,7
Mesleki Kıdeminiz	1-7 yıl	147	53,5
	7-14 yıl	70	25,5
	14-25 yıl	46	16,7
	25 ve üstü	12	4,4

Çizelge 2’de görüldüğü gibi, katılımcıların %55,3’ü erkek, %44,7’si kadındır. %80,7’si 21-40, %19,3’ü 41-55 yaş grubundadır. %56’sı evli, %44’ü bekadır. %78,2’si lisans, %19,6’sı yüksek lisans ve %2,2’si doktora mezunudur. %56,4’ünün çocuğu yoktur, %21,8’inin 2, %16,7’sinin 1 ve %5,1’inin 3 çocuğu vardır. %44,7’sinin aylık geliri 10001 TL ve üzerindedir, %42,9’unun 8001TL-10000 TL arasındadır, %8’inin 4000 TL-6500 TL’dir ve %4,4’ünün 6501 TL-8000 TL arasındadır. %53,5’sinin 1-7 yıl mesleki kıdemi vardır, %25,5’inin 7-14 yıl, %16,7’sinin 14-25 yıl ve %4,4’ünün 25 yıl ve üzerinde mesleki kıdemi vardır.

4.5.2. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi, çalışmada geçen değişkenler arasındaki ilişki düzeyini araştırmak amacıyla kullanılan bir analiz türüdür. İki değişken arasındaki ilişkiyi bulmak için kullanılmaktadır. İş yükü, rol belirsizliği ve iş yaşam kalitesi ölçekleri arasındaki ilişkiye ait sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Çizelge 3. İş Yükü, Rol Belirsizliği ve İş Yaşam Kalitesi Ölçekleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

BOYUTLAR		1	2	3	4	5	6
1. İŞ YÜKÜ	r						
	p						
2. ROL BELİRSİZLİĞİ	r	,177**	1				
	p	,003					
3. İŞ YAŞAM KALİTESİ	r	-,175**	,232**	1			
	p	,004	,000				
4. İş Ortamı	r	-,082	,309**	,869**	1		
	p	,174	,000	,000			

5. Çalışma Koşulları	r	-,195**	,165**	,891**	,625**	1	
	p	,001	,006	,000	,000		
6. Sağlanan Hizmetler	r	-,196**	,059	,778**	,481**	,645**	1
	p	,001	,326	,000	,000	,000	

** , ve * , %1 ile %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, iş yükü puanı ile rol belirsizliği puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki vardır ($p < 0.05$). İş yükü puanı arttıkça, rol belirsizliği puanı da artmaktadır.

İş yükü puanı ile çalışma koşulları, sağlanan hizmetler ve iş yaşam kalitesi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve düşük düzeyli ilişki vardır ($p < 0.05$). İş Yükü puanı arttıkça, çalışma koşulları, sağlanan hizmetler ve iş yaşam kalitesi puanları düşmektedir. İş Yükü puanı ile iş ortamı puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.05$).

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, rol belirsizliği puanı ile iş ortamı, çalışma koşulları ve iş yaşam kalitesi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki vardır ($p < 0.05$). Rol belirsizliği puanı arttıkça iş ortamı, çalışma koşulları ve iş yaşam kalitesi puanları da artmaktadır. Rol Belirsizliği puanı ile sağlanan hizmetler puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.05$).

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, iş yükünün puanı ile iş yaşam kalitesinin alt boyutu olan çalışma koşulları, sağlanan hizmetler puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki vardır. İş yükü puanı arttıkça, çalışma koşulları ve sağlanan hizmet puanları düşmektedir ($p < 0.05$). İş yükü puanı ile iş ortamı puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.05$).

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, rol belirsizliğinin puanı ile iş yaşam kalitesinin alt boyutları olan iş ortamı, çalışma koşulları puanı arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve düşük düzeyli anlamlı bir ilişki vardır ($p > 0.05$). Rol belirsizliği puanı arttıkça iş ortamı, çalışma koşullarının da puanları artmaktadır ($p > 0.05$). Rol belirsizliği puanı ile sağlanan hizmetler puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.05$).

4.5.3. Değişkenlere Ait Regresyon Analizi Sonuçları

İş yükü ve rol belirsizliğinin iş yaşam kalitesi üzerindeki ilişkisinin tespit etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. İş yükü ve rol belirsizliğinin iş yaşam kalitesi ile ilişkisini irdeleyen regresyon analizi Tablo 6'da sunulmuştur.

Çizelge 4. İş Yükü ve Rol Belirsizliğinin İş Yaşam Kalitesi ile İlişkisini İrdeleyen Regresyon Analizi

	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit katsayı	44,708	2,794		16,003	0,000	39,208	50,208

İş Yüğü	-0,473	0,124	-0,223	-3,814	0,000	-0,717	-0,229
Rol Belirsizliğı	0,497	0,107	0,271	4,639	0,000	0,286	0,709
(R=0.319, R²_{adjusted}=0.095, F_(2,272)=14.052;							

Bağımlı Değişken: İş Yaşam Kalitesi

Çizelge 4'te görüldüğü gibi, çoklu regresyon analizi, katılımcıların İş Yaşam Kalitesi puanı üzerine etkili olduğu düşünülen, İş yükü ve rol belirsizliği puanlarının ne derece yordadığını ortaya koymak için uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda, iş yükü ve rol belirsizliği değişkenleri ile iş yaşam kalitesi değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (R=0.319, R²_{adjusted}=0.095, F(2,272)=14.052; p=0.000). Söz konusu değişkenler birlikte iş yaşam kalitesi değişiminin %9,5'ini açıklamaktadır.

Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin İş Yaşam Kalitesi puanı üzerindeki önem sırası, iş yükü puanı ($\beta=-0,473$) ve Rol Belirsizliği puanı ($\beta=-0,497$) şeklindedir. Elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde ifade edilen "**H₁: Rol belirsizliği iş yaşam kalitesini negatif yönlü ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir**" hipotezi **ret**; "**H₂: İş yükü iş yaşam kalitesini negatif yönde etkilemektedir**" hipotezinin ise **kabul** edildiği görülmüştür.

Regresyon analizinin sonucuna göre iş yaşam kalitesi puanını yordayan regresyon denklemi ise şu şekildedir; iş yaşam kalitesi puanı = (-0,473 x İş Yüğü puanı) + (0,497 x Rol Belirsizliği puanı) + (44,708).

4.6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma öğretmenlerin iş yükü ve rol belirsizliklerinin iş yaşam kaliteleri ile ilişkisinin incelemeye yöneliktir. Çalışmanın teorik kısmını ulusal ve uluslararası literatür çalışmalarından derlenen bilgiler oluştururken, uygulama kısmı ise Kars İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı 275 öğretmenin katılımıyla anket çalışması yapılmış ve veriler elde edilmiştir.

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak ve oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla yaptığımız pearson korelasyon analizinde anlamlı bulgulara rastlanmıştır. Değişkenler arasındaki belirlenen korelasyon analizleri şu şekildedir:

İş yükü puanı ile çalışma koşulları, sağlanan hizmetler ve iş yaşam kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve düşük düzeyli ilişki vardır. İş yükü arttıkça, çalışma koşulları, sağlanan hizmetler ve iş yaşam kalitesi artan oranda düşmektedir. İş yükü ile iş ortamı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. İş yükünün puanı ile iş yaşam kalitesinin alt boyutu olan iş ortamı, çalışma koşulları, sağlanan hizmetler puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki vardır. İş yükü puanı arttıkça, iş ortamı çalışma koşulları ve sağlanan hizmet puanları düşmektedir.

Elde edilen analiz sonuçları ve iş yükü ile ilgili önceki dönemde yapılan çalışmalar karşılaştırıldığında Keser (2006), Karacaoğlu ve Çetin (2015), Altay ve Turunç (2018), Tatlı ve Akın (2017), Atilla, Yıldırım ve Baysal (2019), Deniz ve Kaya (2021), Tayfur ve Arslan (2012),

Can Yalçın (2022) çalışmamızdaki analiz sonuçları ile benzerlik taşımaktadır. İş yükü fazlalığı tükenmişlik, rol belirsizliği, iş tatmini, bağlılık, motivasyon gibi değişkenleri olumsuz olarak etkilemektedir.

Rol belirsizliği ile iş yaşam kalitesi ve alt boyutları arasındaki korelasyon analizi incelendiğinde, rol belirsizliği ile iş ortamı, çalışma koşulları ve iş yaşam kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki vardır . Rol belirsizliği arttıkça iş ortamı, çalışma koşulları ve iş yaşam kalitesi de artmaktadır. Rol belirsizliği puanı ile sağlanan hizmetler puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Analizin bu sonucu çalışmanın H₂ hipotezini reddetmektedir.

Çalışma sonuçları dikkate alındığında öğretmenlerin iş yükleri arttığı oranda iş yaşam kaliteleri düşmektedir. Öğretmenlerin iş yüklerinin azaltılması iş yaşam kalitelerinin artırılması için topluma ve Milli Eğitim Müdürlüğü'ne çeşitli görevler düşmektedir. Öğretmenlerin olumlu çalışmaları, performansları ve emekleri için kendilerini teşvik edici uygulamalar yapılarak mesleklerine bağlılıklarının artırılması mümkün kılınabilir. Bunların yanında sınıf mevcutlarının düzenlenmesi, okul içinde çevresel koşulların iyileştirilmesi, ders için yeterli donanımın sağlanması, farklı branşların derslerine girilmesinin önüne geçilmesi ve öğretmenlerin ders saatlerinin makul seviyelerde tutulması yoluyla öğretmenlerin iş yüklerinde azalmalar öngörülebilir.

KAYNAKÇA

Altay, M., ve Turunç, Ö. (2018). “İş Yükü, Çalışma Yaşam Kalitesi ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Lider-Üye Etkileşiminin ve Örgütsel Bağlılığın Aracılık Rolü”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,9(17):191-229.

Atik. E. ve Kozak. M.A. (2016). “İş Yükü Algısı ve İş Yükünün İnsan Kaynakları Yönetiminde Kullanımı: Eskişehir ’ de Otel İşletmeleri Örneği”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(16):341-366.

Atilla, G., Yıldırım, G. ve Baysal, H. (2019) “İşte Var Olamama, İş Tatminsizliği ve İş Yükünün İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Isparta İli Çağrı Merkezi Çalışanları Örneği”, *International Review Of Economics And Management*, 7(2): 33-58.

Baltaş, Z. ve Baltaş A. (2014). *Stres ve Başa Çıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Cam, E. (2004). “Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1): 1-10.

Can Yalçın., R. (2022). “Covid-19 Salgını Sürecinde İş Yükü Fazlalığı Algısı ve Tükenmişlik İlişkisinde İş-Aile Çatışmasının Aracılık Rolü”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1):820-834.

Dağdeviren, M., Eraslan, E., ve Kurt, M. (2005). “Çalışanların Toplam İş Yükünün Belirlenmesine Yönelik Bir Model ve Uygulaması”. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(4):517-525.

Demir, T. (2016). *Meslek Lisesi Öğretmenlerinin İş Yaşam Kalitesine İlişkin Algıları ile Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Deniz, A., ve Kaya, Ç. (2021) “Çağrı Merkezlerinde İş Yükünün İşte Tükenmişlik Duygusu Üzerindeki Etkisi”. *Journal Of Life Economics*, 8(1):81-92.
- Dikmetaş, E. (2004), *Elektronik Bilgi Sistemi ve İş Yaşam Kalitesi: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri İbni Sina Hastanesi Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma*. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Doğan, A. (2020). *Mesleki Özdeşleşme ile Tükenmişlik İlişkisinde İş Yükü Algısı ve Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Dolan, S. L. (2007). *Stress, Self-Esteem, Health and Work*. UK: Palgrave Macmillan.
- Eray, T.E. (2017). “ Rol Çatışması, Rol Belirsizliği ve İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: İletişim Fakültesi Dekanları Üzerine Bir Uygulama”. *Akdeniz İletişim Dergisi*. 17:201-213.
- Erginer, A. (2003). *İş Yaşamının Niteliği Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gümüştekin, G. ve Öztemiz, A.B. (2004) “Örgütsel Stres Yönetimi ve Uçucu Personel Üzerinde Bir Uygulama”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23):61-85.
- Harris, K., Russell, L. ve Harris, R. (2015). “When Good Goes Bad: The Effects of High Negative Affectivity on Pressure to Produce”. *Journal of Management and Strategy*, 6(3):1-8.
- Hart, S. G. ve Wickens, C. D. (1990). “Workload assessment and prediction”. *Van Nostrand Reinhold*. 257-296.
- Huzzard, T. (2003). *The Convergence of the Quality of Working Life and Competitiveness*. Stockholm: National Institute for Working Life.
- İnan, İ. (2017). “İş Yükü Algısı ve Kariyer Bağlılığının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1):184-198.
- Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R. P., Snoek, J. D. ve Rosenthal, R. A. (1964). *Organizational Stress: Studies in Role Conflict And Ambiguity*.
- Karacaoğlu, K. ve Çetin, İ. (2015). “İş Yükü ve Rol Belirsizliğinin Çalışanların Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisi: Afad Örneği”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, (5):46-69.
- Karoshi, (2003). “Reduce Stress, Workload And Work Time And Improve Work-Life Balance Before It's Too Late, Hot Topics in Collective Bargaining Issues”, *Public Servise for Alliance of Canada*, 5: 1-19
- Keser, A. (2006). “Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Yükü Düzeyi ile İş Doyumu İlişkinin Araştırılması”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1):100-119.
- Lau, R. S. M. (2000). “Quality of Work Life and Performance: An Adhoc Investigation of Two Key Elements in the Service Profit Chain Model”. *International Journal of Service Industry Management*, 11(5): 422-435.

- Muchisky, P.M. (1997). *Psychology Applied To Work*. Brooks Cole Publishing Company.
- Öntürk, Y. (2019). *Akademisyenlere Yönelik Mobbing Davranışlar ile İş Yaşam Kalitesi İlişkisinin İncelenmesi*. Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Pehlivan, İ. (1995). “Yönetimde Stres Kaynakları”, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Personel Geliştirme Merkezi (Pegem) Yayınları.
- Rizzo, J.R., Robert, J.H., ve Sidney, I.L. (1970). “Role conflict and ambiguity in complex organizations”. *Administrative science quarterly*. 15:150-163.
- Schermerhorn, J.R. (1996), *Management: John Wiley and Sons Inc*. Avusturalya.
- Schulze, N. (1998) Yaşam Kalitesini Yükselten Temel Unsur Olarak İşin İnsancıllaştırılması, 6. Ergonomi Kongresi, Ankar: M. P. M. Yayınları; 622, 519-532.
- Sığırı, Ü. (2007). “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin Yatkınlıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”. *Öneri Dergisi*, 7(1):179.
- Spector, Paul E., Daniel J. Dwyer, ve Steve M. Jex (1988). “Relation of Job Stressors to Affective, Health, and Performance Outcomes: A Comparison of Multiple Data Sources”, *Journal of Applied Psychology*, 73(1):11-19.
- Tatlı, M. ve Akın, H.B. (2017). “Tükenmişlik ile İş Yükü Arasındaki İlişki: Aksaray Defterdarlığında Bir Araştırma”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3):49-62.
- Tayfur, M. ve Arslan, M. (2012). “Algılanan İş Yükünün Tükenmişlik Üzerine Etkisi: İş Aile Çatışmasının Aracı Rolü”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1):147-172.
- Tayfur, Ö. (2011). *Çalışma Hayatında Öğrenilmiş Çaresizlik ve Tükenmişliğin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Çalışma*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Toplu, D.B. (1999) “Çalışma Yaşamının Kalitesinin Geliştirilmesi: Türkiye’deki Kamu Kurum Arşivleri Örneği”. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(3):223-251.
- Töngür, A. (2016). “İş Yükü, Kişilerarası Çatışma ve Performans: Bankacılık Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi”. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (7):13.
- Ünsar, S. ve Oğuzhan, A. (2009). “İmalat Sektöründe Çalışanların Bazı Değişkenler Açısından Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2):243-262.

NECESSITY FOR ORGANIZATIONAL AGILITY

Assist. Prof. Dr. Oya ÖNALAN

University of Karabük

oyaonalan@karabuk.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-4169-8789

ABSTRACT

Organizational agility, or the capacity to detect and react to disruptions in the environment swiftly, is a critical factor in determining the performance of a company in this modern volatile and fiercely competitive world. Adapting to change must be an organization's top goal if it is to thrive in volatile and cutthroat business conditions.

The concept of organizational agility is intricate and multifaceted. The lack of a common definition and notion for organizational agility is one of the difficulties in studying it. A review of the literature shows that organization agility is analysed using a variety of variables and frameworks. In order to provide a more comprehensive and cohesive conceptual model that can be applied to a range of businesses and sectors, this article aims to integrate several organizational agility techniques and viewpoints.

Organizations must enhance team growth through industry and custom solutions, operations procedures, and optimization, while remaining flexible and adaptable to the increasingly disrupted and uncertain world.

This study seeks to conceptually introduce the notion of "organizational agility" by synthesizing and describing various definitions of the term found in contemporary academic research. With the intention of further developing its own definition and conducting future practical research, the goal of this overview of the literature is to accurately establish the conceptual framework and document the state of the art of knowledge

Key Words: Organizational Agility, Competitiveness, Flexibility, Responsiveness, Speed

1. INTRODUCTION

Change is unavoidable. Change is constantly attempting to penetrate our system, regardless of whether it is professional or private. It is only normal for people to experience feeling intimidated by the possibilities of change and the resulting fears. The formation of a system that forces an organization to be flexible and accepting, as well as sudden shifts that are not always welcomed but must be dealt with, are all consequences of disruptions (Abrigo & Torres, 2022).

Organizations have to possess unique competitive characteristics for survival in today's uncertain and cutthroat environment, or else they risk extinction. Agility is one of the traits that businesses require in today's unstable surroundings. An organization can increase its productivity and respond quickly thanks to agility, which also makes it compatible with the surrounding environment (Yeganegi & Azar, 2012).

According to Sharifi & Zhang (1999), the primary components of agility are adapting to change appropriately and seizing opportunities. As defined by Janssen (2010), agility is the organizational capacity to respond swiftly and efficiently to a drastically changing condition.

1.1. Agility

Agile manufacturing is the foundation or source of agility, and this idea has been put forth in more recent years. In order to prepare for a significant achievement, manufacturers have recognized agile manufacturing as an effective technique (Mehrabi et al., 2013).

The "agility" concept, developed by Lehigh University's Iacocca Institute, refers to a manufacturing system that adapts to industry demands through employee resources, trained management, and knowledge. Yusuf et al. (1999) define agility as the strategic utilization of competitive advantages like speed, flexibility, innovation, and quality to deliver client-focused products and services in a constantly evolving environment.

Theory of management must provide a solid foundation for the idea of agility (Yusuf et al., 1999). Agility evolved as the new way to manage a changing and unpredictable environment in the beginning of the 1990s. Agile management, characterized by speed and adaptability, is a dynamic approach that enables organizations to respond swiftly and efficiently to changing markets, driven by customer-defined products and services. (Gunasekaran, 1999). Agility is a crucial skill that involves the ability to adapt effectively to change and ambiguity. (Goldman et al., 1995).

Another crucial organizational skill for adjusting to extremely complicated activities is flexibility (Braunscheidel & Suresh, 2009). It is a key tool for gaining a competitive edge, particularly in markets with the highest levels of competition and volatility (Kortmann et al., 2014).

The ability of the company, both internally and in collaboration with its major suppliers and clients, to quickly adjust or react to shifts in the economy and to real or possible problems is known as agility, and it contributes to the extra supply chain's agility (Braunscheidel and Suresh, 2009, p. 121).

According to Iddris et al. (2014), agility refers to the fundamental skills that companies possess in order to deal with volatile corporate surroundings. These skills enable an organization to perceive, adjust, and react to such circumstances. Practically speaking, agile firms are aware of shifts in the market and possibilities that present themselves, can quickly reallocate their assets to take advantage of such chances, and collaborate to prevent weak reactions brought on by conflicts within the organization (Doz & Kosonen, 2010).

Table 1. Agility Features

<i>Author and year</i>	<i>Agility features</i>
Charbonnier-Voirin, 2011	Proactivity, Reactivity and Strategic Communication- Assessment of Performance, Employee Participation and Autonomy, Skill Development and Knowledge Expansion, Creativity and Continuing Recovery and Responsibility Committee – Internal & External Collaboration – Awareness of Customers' Priorities, Forecasting the Customer Changes, Personal and Special Services.
Lin, Chiu, & Chu, 2006	Responsiveness, Competence, Flexibility, Quickness.
Barrand, 2006	Foresight, Customer Orientation, Complexity of Human, Collaboration, Changing, Innovation, Global Offering.
Kassim et al., 2004	Customer Orientation, Dominance of Changes, Collaboration for Competition, Leveraging Resources.
Sharifi et al., 2001	Responsiveness, Competence, Flexibility, Quickness.
Breu et al., 2001	Environment Changes, Accountability Based on Changes, Skill Development, Empowering Employees, Access to Updated Information, Organized Information, and Creativity.
Gunasekaran et al., 2001	Strategies, Technologies, People, Systems.
Yusuf et al., 1999	Responsiveness to Alterations & Uncertainty, Technologies, Collaboration, Flexibility, Creativity, Profitability, High Standard of Customized Products, Competencies.
Shafer et al., 2001	Awareness of the Market, Power of Analysis, Cooperation and Mobilization, Embedding Learning.
Goldman et al., 1995	Customer Enrichment, Collaboration to Increase Competitiveness, Dominance of Changes, Influence of People and Information.

Source: Darvishmotevali & Tajeddini, (2019).

1.2. Organizational Agility

According to Sherehiy et al. (2007), Organizational agility is the capacity of a company to identify unforeseen fluctuations in its surroundings and react properly, quickly, and efficiently by rearranging and maximizing its own resources, so establishing a competitive edge. Organizational adaptability and organizational flexibility are two interconnected ideas that

constitute the basis of the OA principle, which stems from the efficiency indicators of an agile company. Organizational adaptability is the study of how a firm's design, system, and level of institutionalization affect its capacity to quickly adjust to its economic surroundings.

The 21st century has brought significant changes globally, particularly in communication methods, necessitating organizations to adapt their strategic aims and visions accordingly. One strategy for adapting to these shifts and revolutionary elements is organizational agility (Sharifi & Zhang, 2001).

The pandemic has highlighted the need for agility in the contemporary workplace, which enables greater flexibility and speedier decision-making. Organizations must engage heavily in agile techniques in order to set goals for action, address complexity with clarity, and improve the timeliness and quality of critical choices. This change in viewpoint will help companies develop a strategy driven by leadership workplace culture that positions companies for potential expansion. According to Yusuf et al. (1999), organizational agility is the effective implementation of competitive principles, including speed, flexibility, innovation, and quality, through the coordination of resources and the reorganization of standard procedures in the scientific and technological setting, as well as the delivery of goods and services that satisfy the needs of customers in an ever-changing environment.

OA is a collection of procedures that let an organization to recognize changes in its internal and external settings and react quickly, effectively, and economically. The ability of an organization to recognize, seize, and analyse possibilities for improvement is referred to as sensing (Seo & Paz, 2008). OA is crucial to the organization's operations because it gives employees advanced abilities, expertise, and the ability to restructure and organize systems while utilizing modern technologies. It has a number of essential components. According to Sherehiy (2008), these include: (1) speed and flexibility; (2) adaptability to shifting circumstances in the surroundings; (3) superior goods; (4) reliable data regarding goods and services; (5) engagement with societal problems and the setting; (6) collection of various technological advances; and (7) integrating internally within these organizations as well as themselves.

In today's increasingly competitive and chaotic business world, an organization's capacity to identify and respond to environmental changes is crucial to its success. This ability is known as organizational agility. it is considered a crucial business component and a possible facilitator of a company's competitive advantage (Mathiassen and Pries-Heje, 2006),

Because of both internal and external reasons, the setting where businesses' function is changing quickly. Businesses must respond and adjust their strategy swiftly when faced with uncertain situations that are beyond their reach (Muduli & Pandaya, 2018). Organizations are said to benefit from agility since it enables them to operate in an ever-changing atmosphere (Harsch & Festing, 2020). One of the key factors that distinguishes profitable companies from those that fail is organizational agility, which is the capacity of businesses to react quickly and efficiently to changes in the marketplace (Harraf et al., 2015).

The concept of organizational agility provided by Yang and Liu (2012) is as follows: The ability to notice changes in the external environment and react swiftly to sudden shifts by effectively constructing assets, procedures, expertise, and skills is the foundation of organizational agility, an intricate, multifaceted, and dependent on context idea (Yang & Liu, 2012). Strategic thinking, an inventive attitude, the ability to capitalize on the advantages of change, and a relentless drive to be responsive and flexible are all required for organizational agility, which is regarded as a key skill, advantage over rivals, and distinction (Harraf et al., 2015).

Various skills are grouped with three essential organizational agility characteristics by Charbonnier-Voirin, A. (2011). The first one, which relies on responsive adaptability and defines the capacity to arrange resources at hand, is the capacity to draw on a quick response to change. The organizational capacity to perceive market shifts and spot chances is referred to as the second capability, or capacity for interpreting the competitive environment. Being able to incorporate organizational learning, the third competency in his theory, corresponds to the organizational ability to match personnel expertise and abilities with the requirements of the company at large.

Because organizational agility is an approach that must be continuously modified to adjust to an atmosphere of constant change, organizations may not have the requisite tools or competences for being agile by merely enabling them. As a result, having an outstanding degree of organizational agility constitutes a goal, and businesses establish various ways to reach these goals as successfully and effectively as possible. Organizations begin to use, grow, or create various competencies and tools required for organizational agility by striving for these aims (Žitkienė, R., & Deksnys, M. (2018)).

Gehani (2010) suggests the following actions and practices to be executed in order to carry out the agility-based approach: company-wide learning unity, retarded design standards, teamwork across departments sharing, front-line decision-making empowerment, and modular integration of available technologies. Employee empowerment enables the company to enhance response and delivery times, cut down on delays, and expedite decision-making. Customers are happier as a result of better service, staff are more engaged and driven, and the company is more flexible in adapting to changes. Additionally, the degree of effectiveness of organizations varies according to their readiness, response time, and, eventually, creating resilience (Bersos, 2020).

According to Dove (1996), the degree of organizational agility is determined by how well the four factors of cost, time, quality, and scope are balanced. According to Yusuf et al. (1999), adaptable assets, expertise, and matching competing pillars (speed, flexibility, innovative initiative, quality, and profits) all affect an organization's degree of agility. Businesses must integrate these tools and adjust to the shifting demands of their industry and customers so as to increase organizational agility.

Lu and Ramamurthy (2011) introduced the ideas of speed and innovation as essential characteristics of organizational agility. According to their definition, agility is the organizational capacity to respond quickly and creatively to unforeseen changes in the external

setting, hence facilitating the utilization of those changes. While creative thinking relates to the calibre and content of reaction (e.g., strategic planning, product creation, and making decisions), speed constitutes one of the greatest crucial prerequisites for agility with respect to of responsiveness and execution (Cai, 2013).

The significance of human resource agile enablers in businesses is emphasized by Sherehiy et al., (2007). These facilitators ought to be proactive, flexible, resilient, and cooperative. Organizations ought to facilitate work rotation, enhancement, and empowered staff members in order to foster these talents. They should also rely on collaboration and information exchange to sustain adaptable networks within and outside the organization.

Companies should empower frontline employees, create flexible structures, and form teams across departments in order to promote agility. They should encourage senior executives to be agile, become decentralized management, gather feedback at the actual time, and facilitate information exchange. They need to keep the consumer in mind and respect flexibility, inventiveness, and ingenuity. Businesses must invest in their internal ability to adapt to change if they want to endure and prosper during tumultuous times, converting uncertainty into opportunity. This entails encouraging agile methods putting the needs of the client first. (Dattatreyan, 2013).

Model of organizational agility

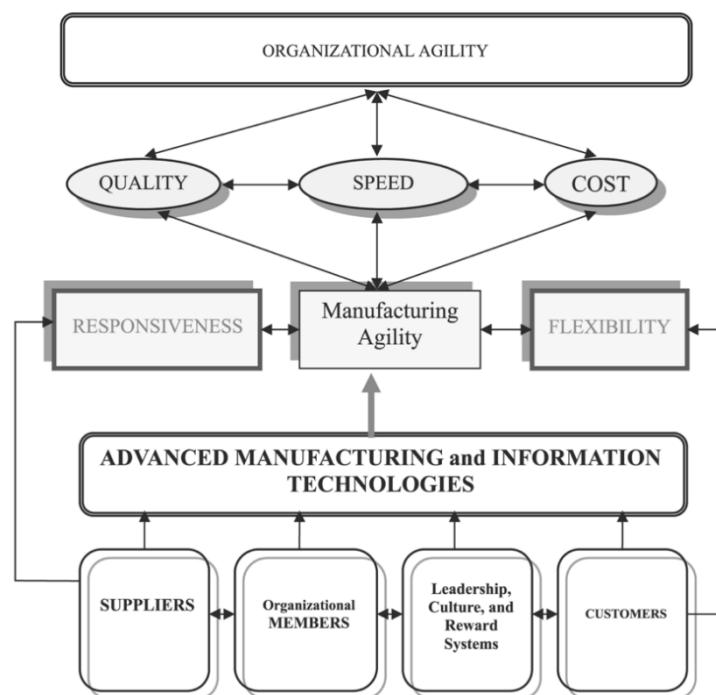

Figure 1. Model of Organizational Agility
Source: Crocitto, M., & Youssef, M. (2003).

The three interconnected cornerstones of technology, suppliers, and customers are pointed out by Youssef (1992) as the foundation for achieving agility with regard to of speed, quality, and

cost reduction while maintaining respondent clients and flexibility. In the development of this model, Crocitto & Youssef (2003) begin with leadership as the basis for encouraging employees in developing connections with suppliers and customers. They then go on to cover the organizational and interpersonal aspects of employee engagement in networks of vendors and clients. According to Yusef et al. (1999), a "holistic" approach to manufacturing is one in which the combination of technology, equipment, functioning, tactics, individuals, and leadership gives an advantage over competitors.

Crocitto & Youssef (2003) assert that agility in market and environmental knowledge is influenced by leadership's ability to create an agility vision and mission, supported by organizational rewards for adapting to change or causing market conditions.

Crocitto & Youssef (2003) assert that agility in market and environmental knowledge is influenced by leadership's agility vision and mission, supported by organizational rewards for adapting to change. They suggest that customer focus and total quality can help organizations gain a competitive edge. Organizational relationships and processes are affected in a long-lasting and profound way by changes in IT and other operational subsystems. Top executive commitment is necessary for the subsequent organizational changes that come with switching from traditional to advanced manufacturing methods (Shani et al., 1992).

A broad list of enablers is provided by Yusuf et al. (1999) under 10 areas, including the launch of new goods, partnership creation, continual improvement, short deadlines for conception and manufacturing, decentralized decision-making, and meeting market demands. These facilitators can be transformed into behaviours or practices. For example, forming partnerships is not a fixed skill; rather, it is an activity that makes use of people and networking abilities to create fruitful collaborations.

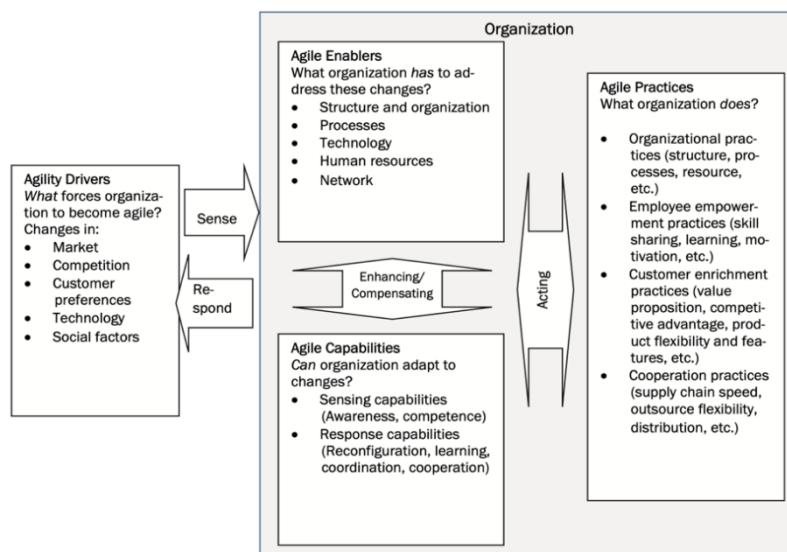

Figure 2: Organizational agility conceptual model

Source: Žitkienė, R., & Deksnys, M. (2018)

The study by Žitkienė and Deksnys (2018) presents a conceptual model for decision-making shown in Figure 2 that starts with recognizing environmental changes through agility drivers. Organizational adaptation involves inventorying resources and abilities to adapt to these changes. Decision-makers utilize enablers and capabilities to respond to environment drivers, resulting in changes in product development or procedures, enhancing organizational agility through experience sharing, and continuously adapting to constantly changing business environments.

2. ORGANIZATIONAL AGILITY DIMENSIONS

"*Sensing agility, decision-making agility, and acting agility*" are the three primary categories of agility, according to Park, Y. (2011).

Sensing Agility: According to Park (2011), it is the organizational ability to promptly examine and track occurrences and modifications in the immediate surroundings, such as shifts in customer needs, the moves of new rivals, and emerging technologies.

Decision making agility: Decision-making involves identifying opportunities and hazards, explaining occurrences, and gathering data from various sources to understand the consequences of actions taken (Thomas et al., 1993).

Acting Agility/Practicing: According to Eisenhardt and Martin (2000), The acting task involves rehabilitating company assets and modifying processes based on decision-making tasks to adapt to immediate changes.

According to Goldman et al. (1995), firms should strive for four characteristics in order to attain agility and remain competitive. The dimensions are best understood as actions or procedures that a business should always carry out: enhance the customer experience, collaborate, plan for change, and capitalize on the influence of individuals as well as data.

Organizational agility is a complex process influenced by two main dimensions: sensing and response. The sense-response framework describes organizational agility as a process of events, with sensing ability as the first step. Organizations must identify external threats or opportunities, assess their applicability to their current status and strategic goals, and determine if they can cope with them. A second sub-process that significantly depends on skills and enablers is the capacity to use internal as well as external assets in response to shifts in the surrounding environment (Žitkienė & Deksnys (2018).

Beyond only having the ability to sense, Lu and Ramamurthy (2011) stress the significance of organizational agility. The internal capabilities of an organization to react to changes in the environment, with an emphasis on operational adjustment agility, are referred to as the response dimension. This agility is reactive and requires organizations to possess the necessary sensing and internal change-empowering abilities to adapt to new environments.

3. CONCLUSION

This paper's conclusions from research showed that certain aspects of the structure of an organization can directly affect organizational agility. Agility is influenced by an organization's staff members, leadership, competencies, system, and strategy. The research also provides strong evidence of the following relationship between improved agility and corporate performance, underscoring the significance of organizational agility in the rapidly changing business environment of today. Businesses respond to unforeseen changes more quickly and effectively when organizational agility is strengthened.

Establishing and maintaining an agile organization is challenging due to the increasing competitiveness of international markets. Medium-sized and small enterprises face challenges but also opportunities. The twenty-first century challenges involve reviving major organizations' innovative roots and enabling entrepreneurs to maintain and expand their skills.

Agile practices can improve organizational resilience by reskilling workforces, and effective leadership, coupled with agility and compassionate management, is crucial in the post-pandemic environment.

Organizational agility improves customer experience, employee engagement, operational efficiency, and resilience to sudden changes. It shifts priorities, focuses on new priorities, and enables collaboration across departments. Agile companies can quickly solve problems and return to their original way of working, serving as the stable backbone of an agile organization.

Organizations must adapt to change and uncertainty by being agile, offering team growth solutions, and shifting mindsets. Leaders can reimagine work, support transitions, ensure lifelong learning, and remove workforce barriers.

REFERENCES:

1. 1-Abrigo, C., & Torres Jr, E. (2022). Face-to-face with the new normal: libraries' readiness and perspectives toward the changing service environment. *Library Management*, 43(3/4), 280-295.
2. 2-Bersos, T. N. (2020). *Building change agility within teams*. Pepperdine University
3. Braunscheidel, M.J. and Suresh, N.C. (2009), "The organizational antecedents of a firm's supply chain agility for risk mitigation and response", *Journal of Operations Management*, Vol. 27 No. 2, pp. 119-140.
4. Charbonnier-Voirin, A. (2011), "The development and partial testing of the psychometric properties of a measurement scale of organizational agility", *Management*, Vol. 14, No. 2, pp. 119-156.
5. Crocitto, M., & Youssef, M. (2003). The human side of organizational agility. *Industrial Management & Data Systems*, 103(6), 388-397.

6. Darvishmotevali, Mahlagha & Tajeddini, Kayhan. (2019). UNDERSTANDING ORGANIZATIONAL AGILITY Evidence from the hotel industry in Iran. 10.4324/9780429054396.
7. Doz, Y. L., & Kosonen, M. (2010). Embedding strategic agility: A leadership agenda for accelerating business model renewal. *Long range planning*, 43(2-3), 370-382.
8. Eisenhardt, M., & Martin, J. (2000). Dynamic Capabilities: What Are They? *Strategic Management Journal*, 21, 1105-1121.
9. Iddris, F., Baffour Awuah, G., & Abraha Gebrekidan, D. (2014). The role of innovation capability in achieving supply chain agility. *International Journal of Management and Computing Sciences*, 4(2), 104-112.
10. Gehani, R. R. (2010), "Time-based management strategic roles", *International Journal of Operational and Production Management*, Vol 15, pp. 19-35
11. Goldman, S. L., Nagel, R. N., Preiss, K. (1995), "Agile Competitors and Virtual Organizations: Strategies for Enriching the Customer", *Long Range Planning*, Vol. 29, pp. 131-135.
12. Gunasekaran, A. (1999). Agile Manufacturing: A Framework for Research and Development. *International Journal of Production Economics*, 62, 87-105.
13. Harraf, A., Wanasika, I., Tate, K., & Talbott, K. (2015). Organizational agility. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 31(2), 675-686.
14. Harsch, K., & Festing, M. (2020). Dynamic talent management capabilities and organizational agility-A qualitative exploration. *Human Resource Management*, 59(1), 43-61.
15. Janssen, L. (2010). Organizational agility in an institutional context.
16. Kortmann, S., Gelhard, C., Zimmermann, C. and Piller, F.T. (2014), "Linking strategic flexibility and operational efficiency: the mediating role of ambidextrous operational capabilities", *Journal of Operations Management*, Vol. 32 Nos 7/8, pp. 475-490.
17. Lu, Y., Ramamurthy, K. R. (2011), "Understanding the Link Between Information Technology Capability and Organizational Agility: An Empirical Examination", *MIS Quarterly*, Vol. 35, No. 4, pp. 931-954.
18. Mathiassen, L., & Pries-Heje, J. (2006). Business Agility and Diffusion of Information Technology. *European Journal of Information Systems*, (15), 116-119.
19. Mehrabi, S., Siyadat, S., & Allameh, S. (2013). Examining the Degree of Organizational Agility from Employees' Perspective. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(5), 315-323.
20. Muduli, A., & Pandya, G. (2018). Psychological empowerment and workforce agility. *Psychological Studies*, 63(3), 276-285.
21. Park, Y. (2011). *The Dynamics of Opportunity and Threat Management in Turbulent Environments: The Role Information Technologies*. Doctor Dissertation.
22. Seo, D., & Paz, A. (2008). Exploring the Dark Side of Is in Achieving Organizational Agility. *Communication of the ACM*, 51(11), 136-139
23. Shani, A.B., Grant, R.M., Krishnan, R. and Thompson, E. (1992), "Advanced manufacturing systems and organizational choice: socio technical system approach", *California Management Review*, Vol.34No.4, pp.91-104

24. Sharifi, H., & Zhang, Z. (1999). A methodology for achieving agility in manufacturing organisations, An introduction. *International Journal of Production Economics*, 62(1-2), 7-22.
25. Sharifi, H., & Zhang, Z. (2001). Agile Manufacturing in Practice. Application of a Methodology. *International Journal of Operations & Production Management*, 21(5), 772-794.
26. Sherehiy, B., Karwowski, W., Layer, J. K. (2007), "A review of enterprise agility: Concepts, frameworks, and attributes", *International Journal of Industrial Ergonomics*, Vol. 37, No. 5, pp. 445–460.
27. Sherehiy, B. (2008). *Relationships Between Agility Strategy, Work Organization and Workforce Agility*. Doctor Dissertation, University of Louisville.
28. Thomas, J., Clark, S., & Gioia, D. (1993). Strategic Sensemaking and Organizational Performance: Linkages among Scanning, Interpretation, Action, and Outcomes. *Academy of Management Journal*, 36(2), 239-270.
29. Yang, C., & Liu, H. M. (2012). Boosting firm performance via enterprise agility and network structure. *Management Decision*, 50(6), 1022-1044.
30. Yeganegi, K., & Azar, M. (2012). The Effect of IT on Organizational Agility. *Proceedings of the 2012 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, Istanbul, Turkey.
31. Youssef, M.A. (1992), "Agile manufacturing: a necessary condition for competing in global markets", *Industrial Engineering*, December pp.18-20.
32. Yusuf, Y. Y., Sarhadi, M., Gunasekaran, A. (1999), "Agile manufacturing: the drivers, concepts and attributes", *International Journal of Production Economics*, Vol. 62, No. 1, pp. 33–43.
33. Žitkienė, R., & Deksnys, M. (2018). Organizational agility conceptual model. *Montenegrin journal of economics. Podgorica: Economic Laboratory Transition Research Podgorica-Elit*, 2018, vol. 14, iss. 2. 115-129
34. <https://www.linkedin.com/pulse/why-organizational-agility-your-most-important-dattatreyan-icf-pcc-dreme/> (etrieved on 23/12/2024)

COVID-19 SONRASI HAVACILIK YÖNETİMİNDE ALTERNATİF İŞ DÜZENLEMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Gülşah ŞİŞMAN

gulsah_ustun@yahoo.com - 0000-0003-2027-030X

ÖZET

COVID-19 tüm dünyada hem ekonomik hem sosyal açıdan değişimlere neden olmuş ve havacılık sektörü bu değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Herkesin evlerine kapandığı bu dönemde alışkanlıklar, yaşam tarzları, sosyal ilişkilerde dönüşümler yaşanmıştır. Bu küresel değişim süreci havacılık alanında da pek çok değişkenin yeniden tanımlanmasına ve önem kazanmasına yol açmıştır. Bu çalışma, pandemi sonrası Türkiye’de havacılık sektöründe gelişen alternatif iş düzenlemelerini incelemekte ve bu düzenlemelerin sektörün yeniden yapılanmasındaki etkilerini değerlendirmektedir. Araştırmanın temel amacı, uzaktan çalışma modelleri ve gig ekonomisinin sektöre getirdiği farklılıkları mevcut literatür çerçevesinde değerlendirmektir. Pandemi sonrası dönemde havacılık sektörü, yenilikçi ve esnek yaklaşımlar benimseyerek krizlere dayanıklılığını arttırmış ve yeni koşullara adapte olma yetkinliğini geliştirmiştir. Ayrıca havacılık yönetiminde yer alan alternatif iş düzenlemeleri, müşteri memnuniyetini, sektördeki hizmet kalitesini, çalışan motivasyonunu ve verimliliğini, kurumsal bağlılığı ve kurum performans parametrelerini arttırmaya yönelik sonuçlara neden olabilmektedir. Ancak Türkiye’de havacılık yönetiminde alternatif iş düzenlemeleri kapsamında literatürde ele alınacak az sayıda çalışma mevcuttur. Bundan dolayı bu çalışmanın literatüre katkı sunacağı ve yeni araştırmaları teşvik edeceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma, havacılık alanında yer alan kamu ve özel kuruluşların, girişimcilerin, yönetici ve işverenlerin gelişimi için stratejik öneriler sunarak, gelecekte olası krizlere daha etkili yanıt verilmesine rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Havacılık sektörü, Havacılık yönetimi, Covid-19, Uzaktan çalışma, Gig ekonomisi

1. GİRİŞ

COVID-19 pandemisi, global ölçekte ekonomik ve sosyal yapıları derinden etkileyen bir kriz olarak havacılık sektöründe de köklü değişimlere yol açmıştır (Dube vd., 2021). Salgının solunum ve fiziksel temas ile yayılması nedeniyle, pek çok ülkenin giriş ve çıkışları kontrol altına alınmış, sınırlarda yer alan insan ve eşya trafiğini rahatlatmak kısıtlayıcı önlemler uygulanmıştır (Sülkü vd., 2021). Uluslararası ve ulusal seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, karantina uygulamaları ve düşük seyahat talebi nedeniyle havayolu şirketleri ciddi gelir kayıpları yaşamış, operasyonlarının çoğunu yavaşlatmak ya da durdurmak zorunda kalmıştır (Dube vd., 2021). Küresel olarak, hava taşımacılığı sektöründeki yolcu kilometre gelirleri 2019'dan 2020'ye %65,9 düşerek "havacılık tarihindeki en büyük düşüş" olarak kayıtlara geçmiştir (IATA, 2021). Bu keskin düşüş, karantina kısıtlamalarının

uygulanmasından kısa bir süre sonra meydana gelerek, sektör için önemli mali kayıplara yol açmıştır (Graham vd., 2020). Havalimanlarının yolcu trafiği ve yük kapasitesinde gerçekleşen dramatik düşüşler tüm dünyada meydana gelirken, işletmeler finansal sürdürülebilirliklerini sağlamak adına maliyet düşürücü tedbirlere yönelmiştir (Çolak vd., 2023).

Pandemi süreci ayrıca dijitalleşme ve otomasyonun önemini ortaya koymuş, temassız hizmetler, uzaktan yönetim ve esnek iş modelleri gibi modern uygulamaların hızla benimsenmesine ortam sağlamıştır (Lee, 2023). Bununla birlikte, pandemi, havacılık sektörünün krizlere karşı kırılganlığını da gözler önüne sermiş ve sektörün gelecekteki dayanıklılığını artırmak için yeni stratejik yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymuştur (Gössling, 2020). Bu süreçte müşteri güvenini yeniden kazanmak ve çalışan motivasyonunu korumak sektör paydaşları için kritik öneme sahip hedefler haline gelmiştir (Orındaru vd., 2021).

COVID-19'un etkileri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de pek çok sektörde derin bir şekilde hissedilmiştir. Bu çalışmada havacılık yönetimi faaliyetlerinde COVID-19 ile birlikte gerçekleştirilen çalışma hayatı ve alternatif iş düzenlemelerine yönelik genel bir değerlendirme ile havacılık sektörüne yönelik öneriler sunulmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Türkiye Ekonomisine ve COVID-19'un Etkilerine Bakış

Türkiye, tarih boyunca farklı dönemlerde gerçekleşen krizlerle başa çıkma deneyimlerine sahip bir ekonomidir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi, 1993-1994 finansal krizi ve 2001 krizi hem küresel hem de ulusal boyutta ders niteliğinde deneyimlerdir (Akça ve Küçükoglu, 2020).

2008 öncesi ve sonrası Türkiye ekonomisine makroekonomik aktörler açısından bakıldığında, en dikkat çekici makroekonomik değişken işsizlik oranıdır. İşsizlik oranı, 2009 yılında %14 seviyesinde iken, 2010'da %11,9'a gerilemiş, 2011 yılında bir önceki yıla kıyasla 2,1 puanlık bir düşüşle %9,8 olarak kaydedilmiştir (Kaderli ve Küçükkaya, 2012). Ancak, 2000'li yıllarda ekonomik büyümede sağlanan artış istihdam alanında yeterince yansıtılamamış ve hızlı ekonomik büyümeye rağmen arzulan istihdam seviyelerine ulaşamamıştır. 2010 sonrası dönemde Türkiye, ekonomik büyüme açısından istikrarını korurken, işsizlik oranlarındaki azalma büyüme performansına kıyasla sınırlı kalmıştır. Bu durum, Türkiye ekonomisi için "istihdamsız büyüme" olgusuna işaret etmektedir (Balcı ve Çetin, 2020). Diğer bir deyişle Türkiye, COVID-19 sürecine yüksek işsizlik ve enflasyon rakamları ile girmiştir. Ağustos 2018'de ABD ile yaşanan politik gerilim Türk parasının döviz karşısındaki değerini düşmesini tetiklerken, pandemi ile birlikte bu olumsuz durum devamlılığını korumuştur. Ocak 2018'de 3,77 olan ABD \$/TL kuru sürekli artarak Ocak 2020'de 5,95 iken Ekim 2020'de 7,89 seviyesine çıkmıştır (TCMB, 2021). Bu kapsamda kriz olarak da adlandırılabilir COVID-19; üretim, finansal hizmetler, eğitim, petrol-gaz, inşaat-emlak, otomotiv, havacılık, turizm, taşımacılık gibi pek çok sektörü ve çalışma koşullarını olumsuz etkilemiştir (Akça ve Küçükoglu, 2020).

Türkiye’de ilk vaka 11 Mart’ta görülmesine rağmen Türkiye’de Sağlık Bakanlığı Coronavirüs Bilim Kurulu, 10 Ocak 2020 tarihinde oluşturulmuştur. Türkiye’de, ilk önce Çin daha sonra İtalya, Güney Kore ve Irak olmak üzere adım adım tüm yurtdışı uçuşları 27 Mart’ta geçici olarak durdurulmuştur.

2.2. Türkiye’de Havacılık Yönetimi ve Alternatif İş Düzenlemeleri

COVID-19 pandemisinden en olumsuz etkilenen sektörlerden biri havacılık sektörü olmuştur. Vaka sayılarının artması ile birlikte ülkelerin aldığı ilk tedbirlerden biri Çin’e gerçekleştirilen uçuşların durdurulmasıdır. Çin’i takiben pek çok güzergaha uçuşlar yasaklanmış, ülke giriş ve çıkışları durdurulmuş ve havacılık sektörü derin bir darbe almıştır (IATA, 2021). Bununla birlikte havayolu işletmeleri yolcu trafiğinin sert bir şekilde azaldığı bu dönemde, salgını önleyebilmek adına ek maliyetler gerektirecek tedbir çalışmaları yapmak zorunda kalmışlardır. Hijyen paketlerinin dağıtılması, uçakların virüse karşı özel ilaçlarla dezenfekte edilmesi, mesafe kuralları gereği çalışan kişi sayısının düşmesi, temaslı bir uçuş ekibi olması durumunda ilgili personelden bir süre yoksun kalınması gibi ek maliyetler ile karşılaşmışlardır (SHGM, 2021). Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), salgın sebebi ile havacılık sektörünün uğradığı zararın 252 milyar doları aştığını belirtmiştir (IATA, 2021).

Salgın dünya genelinde etkisini sürdürürken ayakta kalmaya çalışan havayolu şirketleri hem dünya ekonomisinde yer alan istihdam problemini arttırmamak hem de çalışanlarını alternatif iş düzenlemeleri ile rahatlatmak adına birtakım stratejiler geliştirmişlerdir. Buna rağmen bazı havayolu şirketleri iflas koruması talebi yaparken (KLM Hollanda Kraliyet Havayolları, Avianca Havayolları) bazı havayolu şirketleri ne yazık ki çalışanlarını işten çıkarma sürecini başlatmak zorunda kalmıştır (Katar Havayolları, Delta Havayolları), bazı havayolu şirketleri (Türk Hava Yolları) de çalışanlarını ücretsiz izne çıkarmaya başlamıştır (Şen ve Bütün, 2021).

Havacılık sektörü farklı çalışma alanlarını da barındıran bir sektördür. Bu faaliyet alanları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Ateş, 2019);

- Hava taşımacılığı faaliyetleri,
- Hava trafik hizmetleri,
- Havaalanı yapım ve işletim faaliyetleri,
- Haberleşme ve seyrüsefer faaliyetleri,
- Standartlar ekleme ve denetleme faaliyetleri,
- Bakım faaliyetleri,
- İmalat faaliyetleri,
- Havaalanı yer hizmetleri faaliyetleri,
- Eğitim faaliyetleri olarak sıralanabilir.

Bu alanlar oldukça farklı uzmanlık gerektiren profesyonellere ihtiyaç duyulan alanlar olduğu için pandemi gibi dönemlerde ve sonrasında alternatif iş düzenlemelerine ihtiyaç duyulabilir. Salgın döneminde pek çok sektörde olduğu gibi havacılık sektöründe de uzaktan çalışma

sistemine geçiş yapılmıştır. Ancak işletmeler alışılmadık olan bu düzen ile tam maaş ödemesi yaptıkları çalışanlarından zaman zaman tam verim alamadıklarını düşünmektedir. Havacılık yönetimi kapsamındaki çalışma alanlarında bu sistemin çok mümkün olmadığına inanan kurumlar olsa da uzaktan çalışma sistemi önemli bir alternatif olarak belirmektedir (Şen ve Bütün, 2021). Ayrıca gig ekonomileri modeli ile birlikte farklı alanlarda ihtiyaç duyulan havacılık personelleri gereksinimleri pratik bir şekilde karşılanabilmektedir. Bu çalışma kapsamında uzaktan çalışma ve gig ekonomileri alternatif iş düzenlemelerine örnek olarak değerlendirilmektedir.

Uzaktan Çalışma Sistemi

Uzaktan çalışma, evden çalışma, tele-çalışma gibi kavramlar ile ifade edilmektedir. Özellikle uzaktan çalışma süreci 2010'lu yıllar itibari ile araştırmacılar tarafından sıklıkla değerlendirilen bir çalışma alanıdır. Uzaktan çalışma ile ilgili araştırmalar COVID-19 salgını ile çok daha dikkat çekmiş ve hastalığın bulaşıcılığını önlemek için kullanılan yeni bir iş modeli olarak ele alınmıştır (Mustajab vd., 2020). Bu iş modeli özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı alanlarda daha etkin bir şekilde tercih edilmektedir (Dockery ve Bawa, 2020). Covid-19 sonucunda bazı işletmeler geçici süreyle kapatılmış bazıları ise uzaktan / evden çalışma yöntemi ile faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Ülkemizde ise gerek kamu gerek özel sektörde çeşitli karma uygulamalar yürütülerek evden çalışma, esnek/dönüşümlü çalışma gibi yaklaşımlar benimsenmiştir. 31225 sayılı genelge ile 22 Mart 2020'de başlayıp 1 Haziran 2020'de biten kamu kurum ve kuruluşlarında dönüşümlü, esnek ve uzaktan çalışma 26 Ağustos'tan itibaren tekrar uygulamaya konmuştur (Sülkü vd., 2021).

Genç ve Işıktaş (2022) tarafından havayolu çalışanları ile yapılan bir çalışmanın neticesinde havacılık yönetimi personelinin pandemi boyunca sahada maske ile çalışmanın zorluklarından, bu süreçte yaşanan iletişim problemlerinden, psikolojik stres yükü ile birlikte düşen gelirlerden dolayı yaşanan gerginliklerden dolayı memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Aynı çalışma kapsamında yapılan SWOT analizinde uzaktan çalışmanın havacılık yönetimi çalışanlarının daha verimli olmasını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Deloitte'nin (2020) Türkiye özelinde gerçekleştirdiği bir çalışmaya göre havacılık sektörü çalışanlarının büyük bir bölümünün evden çalışma olanaklarının çok yüksek değildir. Ancak beyaz yakalı yöneticilerin ya da ekran karşısında operasyonel görevlerde veya raporlama süreçlerinde çalışanların bu olanaklardan faydalanması daha muhtemeldir. Yine aynı raporda uzaktan çalışmaya ilişkin zorluklar sırasıyla kültür ve alışkanlıklar, müşteri beklentileri, organizasyon yapılanmaları ve teknolojik altyapı şeklinde belirtilmektedir.

Gig Ekonomisi Çalışma Sistemi

Havacılık sektörü tam anlamıyla uzaktan çalışma sistemine geçişin farklı sektörlerle göre daha zor olduğu bir alandır. Hatta bazı işletmeciler havacılık sektöründe uzaktan çalışma alternatifi yerine sektörde gig ekonomisinin bir alternatif olabileceğini önermektedir (Şen ve Bütün,

2021). Gig ekonomisi, işverenler ile serbest çalışanları buluşturan bir ekonomi modelidir. (Erdoğan ve Çiğdem, 2018). Gig ekonomisinde işletmeler maaşlı çalışanları elinde tutmak yerine gig çalışanlarına başvurarak süreçlerini yürütmektedirler. Salgın döneminde ve sonrasında havacılık sektöründe de dikkat çeken gig ekonomisi hem işverenler hem de çalışanlar açısından rahatlatıcı bir çözüm olabilmektedir. Gig ekonomisinin havacılık sektöründeki uygulanabilirliği, özellikle pilotlar ve kabin memurları için avantajlıdır. Geçici olarak hizmet veren nitelikli uçak personeli işgücü hizmeti, nitelikli hava personeli ve uçuş operatörleri dijital pazarlarda mevcuttur. Şirketlerin ve bireylerin talepleri doğrultusunda, yarı zamanlı ya da tam zamanlı uçuş personeli kiralamaları gerçekleştirilmektedir. Halihazırda havacılık sektöründe uçuş personeli olarak hizmeti veren kuruluşlar Çizelge 1’de gösterilmiştir. Bu işletmeler günümüzde gig ekonomisi olarak adlandırılan yeni ekonomik modele göre hizmet vermektedir (Şen, Arslan ve Bütün, 2020).

Çizelge 1. Uçak Personel Temini Hizmeti Sağlayan Kuruluşlar

HeliSpeed	Profesyonel havacılık hizmetleri olarak faaliyetlerini yürüten HeliSpeed, 2009 yılından itibaren profesyonel ve deneyimli pilot havuzunu oluşturmaya ve işletmeler ile çalışanları buluşturmaya devam etmektedir.
Freelance Aircrew	İngiltere merkezli olan kuruluş, havacılık alanındaki personel gereksinimlerini hızlıca karşılamakta ve aynı zamanda işverenlere zaman, para ve emek kazancı sağlamaktadır.
Hullo Aircrew	Havacılık endüstrisinin serbest çalışan uçak personelinin operatörlerle buluşturmak için 2017 yılında kurulan İngiltere merkezli bir dijital pazardır. Havacılık yönetimi profesyonellerinin iş bulması, operatörlerin personel ihtiyacını karşılaması ve bireyin eğitimden tasarruf etmesi amaçlayan kuruluş, pratik bir şekilde hizmet vermektedir.
Avibroker	Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir şirkettir, pilotları ve uçuş görevlilerini ihtiyaç duyan şirketlere veya özel kullanıcılara ulaştıran çağdaş bir platformdur.
Highfly Aircraft Solutions	Highfly Aircraft Solutions Polonya merkezli bir kuruluştur. Pilot ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. EASA lisanslı pilotlarıyla hem Avrupa hem de Asya sektörüne hizmet vermeyi amaçlamaktadır.

Kaynak: Şen ve Bütün, 2021

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

COVID-19 pandemisi, havacılık sektöründe hem küresel hem de ulusal düzeyde derin etkiler yaratmış, bu süreçte sektörün kırılabilirlik ve dayanıklılık kapasitesi açıkça ortaya çıkmıştır. Türkiye havacılık sektörü de bu zorlu dönemde operasyonlarını sürdürebilmek ve kriz sonrası döneme hazırlanmak adına önemli değişimler yaşamıştır. Pandemi dönemi, dijitalleşmenin havacılık sektöründe ne kadar kritik bir role sahip olduğunu göstermiştir. Temassız hizmetler ve dijital altyapıya yapılan yatırımların sektörün gelecekteki krizlere karşı dayanıklılığını artırdığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki uzaktan çalışma ve gig ekonomisi gibi alternatif iş düzenlemeleri, sektörde esneklik ve yenilikçilik açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu yeni düzenlemelerin uygulanabilirliği, sektörün farklı iş alanları ve çalışan profilleri göz önünde bulundurulduğunda çeşitli zorluklar içermektedir. Uzaktan çalışma modeli, özellikle yönetim ve operasyonel raporlama gibi bilgi teknolojileri yoğun görevlerde başarılı bir şekilde uygulanabilirken, saha operasyonlarında sınırlı bir etki yaratmaktadır. Gig ekonomisi ise geçici ve nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır, ancak bu modelin sürdürülebilirliği uzun vadeli planlama ve düzenlemeler gerektirmektedir.

Bu kapsamda havacılık yönetimi alanında kamu ve özel kuruluşlarda çalışan profesyonellere, işletme sahiplerine ve araştırmacılara birtakım öneriler sunulabilir. Havacılık sektöründe uzaktan çalışma ve gig ekonomisi gibi alternatif modellerin daha etkin uygulanabilmesi için, işletmeler çalışanlarına yönelik kapsamlı eğitim programları düzenlenmelidir. Dijital araçların kullanımı ve kriz yönetimi becerileri bu eğitimlerin odak noktası olmalıdır. Gig ekonomisinin sektörde sürdürülebilir hale gelmesi için esnek çalışma koşulları ve geçici personel istihdamını destekleyen yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Havacılık yönetimi başlığı altında alternatif iş düzenlemelerine yönelik Türkiye'deki literatürün geliştirilmesi ve akademik çalışmaların desteklenmesi önemlidir. Üniversiteler ve sektör paydaşları arasında iş birlikleri artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akca, M., & Küçükoğlu, M. T. (2020). COVID-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 8(1), 71-81.

Ateş, A. (2019). Havayolu Şirketlerinde Markalaşmanın İç Hat Yolcularının Havayolu Tercihleri Üzerinde Etkileri: Konya İli Araştırması. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(1), 56-69.

Balcı, Y., & Çetin, G. (2020). *COVID-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisinde İstihdam ve Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.

Colak, O., Enoch, M., & Morton, C. (2023). Airport Business Models And The COVID-19 Pandemic: An Exploration of the UK Case Study. *Journal of Air Transport Management*, 108, 102337.

Deloitte (2020). *İşin Geleceği: Uzaktan Çalışma Sisteminde Organizasyonel Dayanıklılığı Korumak*, Deloitte Raporu

DHMI (2024). Hava Yolu Sektör Raporları (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024) https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/14/2020_Havayolu_Sektor_raporu.pdf

Dockery, M., & Bawa, S. (2020). Working from Home in the COVID-19 Lockdown. *BCEC*, 19, 1-5.

Dube, K., Nhamo, G., & Chikodzi, D. (2021). COVID-19 Pandemic and Prospects for Recovery of the Global Aviation Industry. *Journal of Air Transport Management*, 92, 102022.

Erdoğan, E., & Çiğdem, S. (2018). Gig Ekonomisi ve Freelance İşgücünün Yükselişi: Freelancer.Com Üzerinden Bir Değerlendirme. (Ed. Erdoğan, E.) *Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar-II* içinde, s. 229-261.

Genc, M., & Işıktaş, S. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinin, Türk Havacılık Sektörü Çalışanlarına ve Müşterilerine Olan Etkileri: Swot Analizi. *International Journal of Arts and Social Studies*, 5(8), 44-65.

Graham, A., & Dennis, N. (2007). Airport Traffic and Financial Performance: A UK and Ireland Case Study. *Journal of Transport Geography*, 15(3), 161-171.

IATA, 2021. 2020 Worst Year in History for Air Travel Demand <https://www.weforum.org/stories/2021/02/covid19-coronavirus-tourism-aviation-industry-decline/> (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2024)

Kaderli, Y., & Küçükkaya, H. (2012). 2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 85-96.

Lee, J. J. (2023). *Technology Enterprise Business Models: A Handbook For The Post Pandemic Era*.

Mustajab, D., Bauw, A., Rasyid, A., Irawan, A., Akbar, M. A., & Hamid, M. A. (2020). Working From Home Phenomenon As an Effort to Prevent COVID-19 Attacks and Its Impacts on Work Productivity. *The International Journal of Applied Business*, 4(1), 13-21.

Orîndaru, A., Popescu, M. F., Alexoei, A. P., Căescu, Ş. C., Florescu, M. S., & Orzan, A. O. (2021). Tourism in a post-COVID-19 Era: Sustainable Strategies for Industry's Recovery. *Sustainability*, 13(12), 6781.

SHGM (2021) Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Uçuş Operasyon Daire Başkanlığı. Uçuş operasyonları esnasında COVID-19 tedbirleri hakkında. (Erişim tarihi 7 Aralık 2024). <https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/genelgeler/2021/UOD-2020-3G.pdf>

Sülkü, S., Coşar, K., & Tokatlıoğlu, Y. (2021). Covid-19 Süreci: Türkiye Deneyimi. *Sosyoekonomi*, 29(49), 345-372.

Şen, G., Arslan, A. H., & Bütün, E. (2020). Gig Ekonomisinin Havacılık Sektöründeki Geleceği. *Journal of Aviation Research*, 2(1), 58-74.

Şen, G., & Bütün, E. (2021). Covid-19'un pandemi salgınının havacılık sektörüne etkisi: Gig ekonomisi alternatifi. *Journal of Aviation Research*, 3(1), 106-127.

TCMB (2021). <https://www.tcmb.gov.tr> Erişim Tarihi: 26.12.2024

İŞYERİNDE GERİDE KALAN SENDROMU VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ÜZERİNE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi

devrimvural@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1177-1666

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kurumsal küçülme ve işten çıkarmalar sonrasında organizasyonda kalan çalışanların yaşadığı "geride kalan sendromu" olgusuna ilişkin bir literatür incelemesi yapmaktır. Çalışma, geride kalan sendromunun suçluluk duygusu, korku, moral bozukluğu ve üretkenliğin azalması gibi duygusal, psikolojik ve davranışsal etkilerini araştırmaktadır. İletişimde şeffaflık, işten çıkarma süreçlerindeki adalet algısı ve kalan çalışanlara sunulan örgütsel destek gibi sendromun şiddetini etkileyen temel faktörler de analiz edilmektedir. Ayrıca, empati temelli liderlik, güven inşa edici uygulamalar ve dayanıklılığı artırmaya yönelik stratejiler gibi sendromun olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlayan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Çalışma, işgücü azaltma süreçlerini daha etkili bir şekilde yönetmek ve bu süreçlerde çalışanların refahını koruyarak kurumsal performansı sürdürmek isteyen yöneticiler ve uygulayıcılar için eyleme dönük öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan azaltma, geride kalan sendromu, insan kaynakları yönetimi, işten çıkarma, küçülme.

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında, ekonomik krizler, pazar daralmaları ve rekabetin yoğunlaştığı bir ortamda yeniden yapılanma ve küçülme süreçleri, şirketler için sıklıkla başvurulan stratejilerden biri haline gelmiştir. Ancak bu tür uygulamalar, işten çıkarılanlar kadar, şirketlerde kalan çalışanları da derinden etkileyebilmektedir. "Geride kalan sendromu" (survivor syndrome), yeniden yapılanma veya çalışan çıkarma süreçlerinin ardından şirketlerde kalan çalışanlarda ortaya çıkan psikolojik ve davranışsal etkileri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Geride kalan sendromu kavramı, ilk olarak 1980'lerde büyük şirketlerin ekonomik

krizler nedeniyle toplu işten çıkarmalarının artış gösterdiği bir dönemde literatüre girmiştir. Bu durum, işini kaybetmeyen çalışanların güvensizlik, suçluluk duygusu ve motivasyon kaybı gibi olumsuz hisler yaşamasına neden olmuştur (Noer, 1993). Bu teori, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde çalışan davranışlarının ve üretkenliklerinin nasıl etkilendiğini anlamaya yönelik bir temel sunmuştur.(Noer, 1993; Appelbaum ve ark., 1997).

Geride kalan sendromu çalışanlarda iş güvencesizliği hissi, motivasyon kaybı, örgüte güvensizlik ve iş performansında düşüş gibi çeşitli olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir ve bu nedenle insan kaynakları yönetimi (İKY) açısından büyük önem taşımaktadır. Şirketlerin yeniden yapılanma süreçlerini başarıyla yönetebilmeleri için, geride kalan çalışanların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaları gerekir. Bu nedenle, liderlik yaklaşımlarının ve iletişim stratejilerinin, sendromun etkilerini azaltacak şekilde planlanması kritik önem taşır (Kivimäki et al., 2003). İKY uygulamaları, bu sendromun etkilerini azaltmak ve şirket içindeki işlevselliği sürdürebilmek için kritik bir rol oynamaktadır.

Ancak, geride kalan sendromu ile ilgili literatür incelendiğinde, bu konuda az sayıda araştırmanın bulunduğu, özellikle Türkiye'deki çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, geride kalan sendromu ve İKY arasındaki ilişki kapsamında Türkiye'deki literatüre katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda, Google Scholar veri tabanından ulaşılan 13 akademik makale, geride kalan sendromunun İKY perspektifinden nasıl ele alındığını anlamak için içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma, konunun hem teorik hem de pratik boyutlarına ışık tutmayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, geride kalan sendromu ve İKY uygulamaları arasındaki ilişkilerin çözümlemesi için nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma materyali olarak, Google Scholar platformunda geride kalan sendromu ve İKY anahtar kelimeleri kullanılarak ulaşılan toplam 13 makale seçilmiştir. Seçim sürecinde, 2010-2024 yılları arasında yayınlanmış, konuyla doğrudan ilişkili ve tam metnine erişilebilen makaleler dikkate alınmıştır.

3. BULGULAR

İçerik analizine tabi tutulan makalelere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo1. İçerik Analizine Tabi Tutulan Makale Bilgileri

Başlık	Yazar(lar)	Yıl	Yöntem	Özet Bulgular
Leveraging HRM practices during mergers and acquisitions	Budhiraja, S. et al.	2024	Bibliyometrik analiz - 473 makale	Birleşme ve satın almalarda İKY uygulamalarının rolünü altı küme

				altında sınıflandırmış ve İKY'nin stratejik önemini vurgulamıştır.
A psychological contract perspective to managing the employment relationship during the COVID-19 pandemic	Löffert, R.M. & Diehl, M.R.	2023	Nitel - 32 yarı yapılandırılmış görüşme	Çalışanların iş güvencesizliği algısının psikolojik sözleşme üzerinde dolaylı etkisi olduğu bulunmuştur.
Battling COVID-19 with human resource management bundling	Adikaram, A.S. et al.	2021	Nitel - 26 Sri Lanka şirketinde vaka analizi	Üç temel İKY paketi tanımlanmış ve bunların COVID-19 krizini yönetmede etkili olduğu bulunmuştur.
The role of task-related antecedents for turnover intentions	Nuhn, H.F.R. et al.	2018	Nicel - 253 proje çalışanı anketi	Rol çatışmasının işten ayrılma niyeti üzerinde en etkili faktör olduğu bulunmuştur.
HRM retrenchment practices and firm performance	Tsao, C.W. et al.	2016	Nicel - 218 Tayvan şirketi	İKY küçülme uygulamalarının firma performansı üzerinde negatif etkisi olduğu bulunmuştur.
Alienation: An old concept with contemporary relevance for HRM	O'Donohue, W. & Nelson, L.	2014	Kavramsal	Yabancılaşmanın modern İKY için hala önemli bir kavram olduğu vurgulanmıştır.
Surviving downsizing and innovative behaviors	Marques, T. et al.	2014	Nicel - 88 çalışan anketi	İş güvencesizliği algısının örgütsel bağlılık üzerinden inovatif davranışı etkilediği bulunmuştur.
Workplace guanxi and employee commitment	Wong, Y.T. & Wong, Y.W.	2013	Nicel - 255 çalışan ve 86 yönetici anketi	İş yerindeki ağların yöneticiye bağlılık üzerinde olumlu etkisi olduğu bulunmuştur.
The impact of HR practices on knowledge workers' turnover intentions	Martín-Alcázar, F. et al.	2011	Nicel - 321 bilgi çalışanı anketi	İKY uygulamalarının bilgi çalışanlarının işten ayrılma niyetini azalttığı bulunmuştur.
The role of HRM practices in organizational commitment	Tremblay, M. et al.	2010	Nicel - 1219 hastane çalışanı anketi	İKY uygulamalarının örgütsel destek üzerinden bağlılığı etkilediği bulunmuştur.
State of the psychological contract	Winter, R. & Jackson, B.	2006	Nitel - 19 yarı yapılandırılmış görüşme	Yöneticiler ve çalışanların psikolojik sözleşmeye farklı nedenler atfettileri bulunmuştur.
Effects of downsizing practices on hospital performance	Chadwick, C. et al.	2004	Nicel - Hastane örnekleme	Çalışan refahını gözetken küçülme uygulamalarının performansı olumlu etkilediği bulunmuştur.
Downsizing and the changing role of HR	Sahdev, K. et al.	1999	Nitel - 60 organizasyonda görüşme	İK'nın rolünün stratejik ve uygulama yönleriyle genişlediği bulunmuştur.

Makalelerin içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular başlıklar halinde şu şekilde özetlenebilir:

3.1. Metodolojik Yaklaşım

Araştırmalarda genellikle karma metodoloji kullanılmış, nicel ve nitel veriler birlikte değerlendirilmiştir. Vaka analizleri, anketler ve yapısal eşitlik modellemesi gibi farklı araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

3.2. Ortak Temalar

Aşağıda incelenen makalelerde ön plana çıkan ortak temalar yer almaktadır.

Küçülme ve İKY Stratejileri

Makaleler, özellikle ekonomik kriz ve COVID-19 dönemlerinde şirketlerin uyguladığı küçülme stratejilerini ve bunların İKY açısından etkilerini incelemektedir. Araştırmalar, küçülmenin çalışanlar üzerinde olumsuz psikolojik etkiler yarattığını ve "hayatta kalan sendromu"na yol

açtığını göstermektedir. İKY departmanlarının bu süreçte şeffaf iletişim, adil prosedürler ve çalışan desteği sağlaması önemlidir.

Psikolojik Sözleşme ve Bağlılık

COVID-19 pandemisi, işveren-çalışan arasındaki psikolojik sözleşmeyi derinden etkilemiştir. Makaleler, bu dönemde iş güvencesi, çalışan bağlılığı ve güven ilişkilerinin nasıl etkilendiğini incelemektedir. Araştırmalar, kriz dönemlerinde bile çalışanların örgütsel bağlılığının korunabileceğini, bunun için İKY uygulamalarının kritik rol oynadığını göstermektedir.

Kültürel Bağlam ve İKY

Özellikle Çin bağlamında yapılan araştırmalar, guanxi gibi kültürel faktörlerin İKY uygulamalarını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Uluslararası ortak girişimlerde Batı tarzı İKY uygulamaları ile yerel kültürel değerlerin nasıl harmanlanması gerektiği tartışılmaktadır.

Geçici İstihdam ve Proje Takımları

Modern iş dünyasında giderek yaygınlaşan geçici istihdam ve proje bazlı çalışma biçimlerinin İKY açısından yarattığı zorluklar incelenmektedir. Bu bağlamda, çalışan bağlılığının nasıl sağlanacağı, işten ayrılma niyetinin nasıl azaltılacağı gibi konular ele alınmaktadır.

İş Güvencesizliği ve Yabancılaşma

Ekonomik belirsizlik dönemlerinde artan iş güvencesizliği ve bunun yarattığı yabancılaşma duygusu incelenmektedir. Makaleler, İKY uygulamalarının bu olumsuz etkileri nasıl azaltılabileceğine dair öneriler sunmaktadır.

Performans ve Adalet

İKY uygulamalarının çalışan performansına etkisi, özellikle prosedürel adalet ve örgütsel güven bağlamında incelenmektedir. Araştırmalar, adil İKY uygulamalarının çalışan performansını ve bağlılığını artırdığını göstermektedir.

3.4. Temel Bulgular

Aşağıda içerik analizi yapılan makalelerin geride kalan sendromunu azaltmaya yönelik İKY uygulamaları konusunda öne çıkan bulguları ve önerileri yer almaktadır.

İletişim Stratejileri

Küçülme sürecinde şeffaflık ve düzenli bilgilendirme, çalışanların belirsizlik kaygılarını azaltmak için kritik öneme sahiptir. Çift yönlü iletişim kanalları, çalışanların geri bildirimlerini iletebilmelerine olanak tanırken, yöneticilerle açık kapı politikası sayesinde daha samimi ve güvene dayalı bir ortam sağlanabilir. Dedikoduların ve söylentilerin önüne geçmek için proaktif iletişim stratejileri benimsenmeli, düzenli departman toplantıları ve bilgilendirme oturumları ile çalışanlar süreç hakkında sürekli bilgilendirilmelidir.

Adil Süreç Yönetimi

Küçülme sürecinin adil bir şekilde yönetilmesi, çalışanların şirket politikalarına olan güvenini korur. İşten çıkarma kriterlerinin objektif ve şeffaf bir şekilde belirlenmesi ve prosedürel adaletin sağlanması bu süreçte önemlidir. Ayrıca, kalan çalışanların yeni rol ve sorumluluklarının adil dağıtımı, performans değerlendirme sistemlerinin gözden geçirilmesi ve ücret ile yan hakların eşit bir şekilde yeniden düzenlenmesi, çalışanlar arasında adalet algısını güçlendirecektir.

Duygusal Destek Mekanizmaları

Küçülme süreçlerinde çalışanların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak, motivasyonu ve bağlılığı artırır. Profesyonel psikolojik danışmanlık hizmetleri, stres yönetimi ve dayanıklılık eğitimleri bu süreçte destekleyici olabilir. Çalışan destek programları (EAP), grup terapileri ve iş-yaşam dengesi programlarıyla çalışanların duygusal yüklerini hafifletmek mümkündür.

Kariyer Geliştirme ve Eğitim

Küçülme sürecinde çalışanların kariyer gelişimine odaklanmak, onların geleceğe dair güvenlerini artırır. Yeni beceri geliştirme fırsatları, kariyer koçluğu ve mentorluk programları bu süreçte kritik rol oynar. Ayrıca, iş rotasyonu, çapraz eğitim programları ve liderlik geliştirme fırsatları, çalışanların hem yatay hem de dikey kariyer yollarını netleştirerek motivasyonlarını yükseltebilir.

İş Güvencesi ve Güven İnşası

Çalışanların gelecekteki istihdam güvencesi hakkında net ve düzenli bilgilendirme yapılması, belirsizlik kaygılarını azaltır. Performansa dayalı iş güvencesi politikaları ve şirketin geleceği hakkında yapılan düzenli açıklamalar, çalışanların şirkete olan bağlılığını artırır. Yönetimin verdiği taahhütleri yerine getirmesi ve psikolojik sözleşmenin yeniden yapılandırılması da güven ortamını destekler.

Örgütsel Yeniden Yapılanma

Küçülme sürecinde örgütsel yapının yeniden tasarlanması, iş süreçlerinin daha verimli hale getirilmesini sağlar. İş tasarımı, takım yapılarının yeniden düzenlenmesi ve yeni rol ile sorumlulukların net bir şekilde tanımlanması, çalışanların görevlerini daha iyi anlamalarını sağlar. Bunun yanı sıra, iş süreçlerinin optimizasyonu ve çalışan katılımını artıracak yapıların oluşturulması, yeniden yapılanmanın başarısını destekler.

Motivasyon ve Tanınma Programları

Çalışanların motivasyonunu artırmak ve başarılarını takdir etmek, küçülme sürecinde moralin korunmasına yardımcı olur. Başarıların kutlanması, performansa dayalı ödül sistemleri ve ekip başarılarının vurgulanması, çalışanların kendilerini değerli hissetmelerini sağlar. Sosyal aktiviteler ve takım ruhunu güçlendiren etkinlikler ile çalışan öneri sistemlerinin güçlendirilmesi de motivasyonu artırıcı unsurlar arasında yer alır.

İş-Yaşam Dengesi Desteği

Esnek çalışma düzenlemeleri, uzaktan çalışma seçenekleri ve aile dostu politikalar, çalışanların iş-yaşam dengesini korumasına yardımcı olur. Sağlık ve wellness programları ile sosyal destek mekanizmaları, çalışanların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını destekleyerek iş verimliliğini artırır.

Liderlik Geliştirme

Orta kademe yöneticilerin değişim yönetimi becerilerinin geliştirilmesi, küçülme sürecinin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlar. Empati ve duygusal zeka geliştirme programları, kriz yönetimi eğitimleri ve koçluk becerilerinin artırılması, yöneticilerin çalışanlarla daha etkili iletişim kurmasına olanak tanır. İletişim becerilerinin güçlendirilmesi ise liderlerin çalışanlara rehberlik etme kapasitelerini artırır.

İzleme ve Değerlendirme

Küçülme sürecinin etkilerini düzenli olarak izlemek ve değerlendirmek, süreçteki aksaklıkları tespit ederek iyileştirme fırsatları sunar. Çalışan memnuniyeti anketleri, çalışan bağlılığı ölçümleri ve devamsızlık ile işten ayrılma oranlarının takibi, süreçteki başarının göstergeleri olabilir. Performans göstergelerinin izlenmesi ve geri bildirim mekanizmalarının oluşturulması, sürekli iyileştirme için önemli araçlardır.

4. DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada incelenen makaleler geride kalan sendromu ve İKY uygulamaları bağlamında hem teorik hem de pratik katkılar sunmaktadır. Teorik açıdan, İKY literatürüne yeni kavramlar ve modeller kazandırılmaktadır. Pratik açıdan ise, İKY yöneticilerine kriz ve küçülme dönemlerindeki uygulamalara dair öneriler sunulmaktadır. Araştırmalar, küçülme süreçlerinde şeffaf iletişim, adil süreç yönetimi ve çalışan desteğinin İKY uygulamaları açısından hayati bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışan bağlılığını güçlendirmek ve psikolojik sözleşmeyi yeniden inşa edebilmek için liderlik gelişimi, kariyer fırsatları ve motivasyon programlarının kritik rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, iş güvencesizliği ve yabancılaşma gibi olumsuz etkilerin azaltılabilmesi için güven temelli bir örgüt kültürünün oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu uygulamaların başarılı olabilmesi için üst yönetimin tam desteği, tutarlı ve sürdürülebilir bir yaklaşım, çalışan katılımının sağlanması, kültürel faktörlerin dikkate alınması ve düzenli değerlendirme ile iyileştirme süreçlerinin uygulanması gereklidir. Bu çerçevede, İKY'nin yalnızca kriz yönetiminde değil, aynı zamanda çalışan refahını destekleyen, sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlayan ve inovasyonu teşvik eden stratejik bir ortak olarak konumlandırılması gerektiği belirtilmektedir.

Bu bağlamda İKY'nin geride kalan sendromuna yönelik uygulamalarına ilişkin daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır. Küçülme süreçlerinde sürdürülebilirlik odaklı İKY uygulamalarının nasıl tasarlanabileceği daha detaylı araştırılmalıdır. Bu noktada küçülme süreçlerinin örgütler ve çalışanlar üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceleyen boylamsal çalışmalar yapılabilir. Yine küçülme süreçlerinde çalışan refahını artırmaya yönelik İKY uygulamaları detaylı olarak ortaya konmalıdır. Özellikle stres yönetimi, psikolojik destek programları ve dayanıklılık geliştirme gibi alanlarda interdisipliner çalışmalar önemli katkı sağlayacaktır. Dijital teknolojilerin ve uzaktan çalışma modellerinin kriz dönemlerinde İKY uygulamalarını nasıl şekillendirdiği de güncel bir alan olarak araştırmaya açıktır. Özellikle dijital araçların şeffaf iletişim, performans yönetimi ve çalışan desteği sağlama süreçlerine katkısı incelenmelidir. Bu tür çalışmalar, İKY stratejilerinin zaman içindeki etkinliğini ve sürdürülebilirliğini geliştirmek açısından önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

Adikaram, A.S., Naotunna, N.P.G.S.I., & Priyankara, H.P.R. (2021). Battling COVID-19 with human resource management bundling. *Employee Relations*, 43(6), 1269-1289.

Brockner, J. (1992). Managing the effects of layoffs on survivors. *California Management Review*, 34(2), 9-28.

- Budhiraja, S., Thakur, M., & Yadav, M. (2024). Leveraging human resource management practices during mergers and acquisitions: a bibliometric analysis and future research agenda. *Benchmarking: An International Journal*, 31(7), 2439-2468.
- Chadwick, C., Hunter, L.W., & Walston, S.L. (2004). Effects of downsizing practices on the performance of hospitals. *Strategic Management Journal*, 25(5), 405-427.
- Kivimäki, M., Vahtera, J., Pentti, J., & Ferrie, J. E. (2003). Job insecurity and health: A systematic review and meta-analysis of cohort studies. *Journal of Occupational Health Psychology*, 8(2), 139–150.
- Löffert, R.M., & Diehl, M.R. (2023). A psychological contract perspective to managing the employment relationship during the COVID-19 pandemic in the aviation industry. *International Journal of Human Resource Management*, 34(15), 3023-3050.
- Marques, T., Galende, J., & Cruz, P. (2014). Surviving downsizing and innovative behaviors: a matter of organizational commitment. *International Journal of Manpower*, 35(7), 930-955.
- Martín-Alcázar, F., Romero-Fernández, P.M., & Sánchez-Gardey, G. (2011). The impact of human resource management practices on knowledge workers' turnover intentions. *International Journal of Manpower*, 32(2), 129-149.
- Noer, D. M. (1993). *Healing the Wounds: Overcoming the Trauma of Layoffs and Revitalizing Downsized Organizations*. Jossey-Bass.
- Nuhn, H.F.R., Heidenreich, S., & Wald, A. (2018). The role of task-related antecedents for the development of turnover intentions in temporary project teams. *International Journal of Human Resource Management*, 29(15), 2284-2302.
- O'Donohue, W., & Nelson, L. (2014). Alienation: An old concept with contemporary relevance for human resource management. *International Journal of Organizational Analysis*, 22(3), 301-316.
- Sahdev, K., Vinnicombe, S., & Tyson, S. (1999). Downsizing and the changing role of HR. *International Journal of Human Resource Management*, 10(5), 906-923.
- Tremblay, M., Cloutier, J., Simard, G., Chênevert, D., & Vandenberghe, C. (2010). The role of HRM practices, procedural justice, organizational support and trust in organizational commitment. *International Journal of Human Resource Management*, 21(3), 405-433.

- Tsao, C.W., Newman, A., Chen, S.J., & Wang, M.J. (2016). HRM retrenchment practices and firm performance in times of economic downturn: exploring the moderating effects of family involvement in management. *International Journal of Human Resource Management*, 27(9), 954-973.
- Winter, R., & Jackson, B. (2006). State of the psychological contract. *Employee Relations*, 28(5), 421-434.
- Wong, Y.T., & Wong, Y.W. (2013). Workplace guanxi and employee commitment to supervisor in Chinese international joint ventures. *Journal of Chinese Human Resource Management*, 4(1), 39-57.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE AMO ÇERÇEVESİ

Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi

devrimvural@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1177-1666

ÖZET

Yetenek-Motivasyon-Fırsat (Ability-Motivation-Opportunity/AMO) çerçevesi, insan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamaları ile örgütsel performans arasındaki ilişkilerin açıklanmasında giderek daha fazla kabul gören bir teorik temel sunmaktadır. Bu çerçeve, bireylerin yeteneklerini geliştiren (A), motivasyonlarını artıran (M) ve iş süreçlerinde etkin bir şekilde katılım sağlamalarına olanak tanıyan fırsatlar sunan (O) İKY uygulamalarının, örgütsel hedeflere ulaşılmasında önemli bir rol oynadığını varsaymaktadır. Ancak, AMO çerçevesinin teorik popüleritesine rağmen, Türkçe literatürde bu modelin insan kaynakları yönetimi alanındaki uygulamalarına ilişkin araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, İKY araştırmalarında AMO çerçevesinin kullanımına dair sistematik bir inceleme sunarak bu önemli boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, AMO çerçevesinin bileşenlerinin farklı kavramsallaştırma yaklaşımları, AMO değişkenlerinin ölçülmesinde kullanılan yöntemlerin çeşitliliği ve AMO bileşenleri arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Çalışmanın literatürden elde edilen bulgular doğrultusunda AMO çerçevesinin performans sonuçları üzerindeki etkilerinin ve İKY stratejilerinin tasarlanmasındaki potansiyelinin ortaya konması hedeflenmektedir. Böylece, AMO çerçevesinin hem teorik hem de pratik düzeyde İKY alanına önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler : AMO çerçevesi, insan kaynakları yönetimi, yetenek, motivasyon, fırsat.

1. GİRİŞ

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), çalışanların davranışlarını, becerilerini ve motivasyonlarını şekillendirerek örgütlerin stratejik hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynar. İKY uygulamaları, çalışanların bireysel performanslarını artırmanın yanı sıra bu performansın örgütsel sonuçlara dönüşmesini sağlayan önemli bir mekanizma olarak görülmektedir. Bu bağlamda, İKY literatüründe çalışan performansını ve örgütsel sonuçları anlamak için

kullanılan teorik çerçevelerden biri olan Yetenek-Motivasyon-Fırsat (AMO) modeli, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde performansı açıklamada güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. AMO çerçevesi, çalışanların etkili bir şekilde katkıda bulunabilmesi için üç temel unsuru – yetenek, motivasyon ve fırsat – vurgular (Appelbaum vd., 2000). Bu model, çalışanların bireysel düzeydeki özelliklerini örgütsel düzeydeki sonuçlarla ilişkilendirme potansiyeli nedeniyle İKY araştırmalarında önemli bir yer edinmiştir.

AMO çerçevesinin temel varsayımı, çalışan performansının üç ana bileşen tarafından belirlendiği yönündedir: yetenek (çalışanın işi yapabilme kapasitesi), motivasyon (iş yapma istekliliği) ve fırsat (çalışanın bu kapasite ve istekliliğini uygulayabileceği ortam) (Appelbaum vd., 2000). Bu üç bileşenin bir araya gelmesi, çalışanların maksimum performans göstermesini sağlar. Literatürde yapılan çalışmalar, bu çerçevenin yalnızca bireysel performansı değil, aynı zamanda örgütsel performansı da etkilediğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Katou ve Budhwar (2010), İKY politikalarının örgütsel performansa olan etkisinin, çalışanların becerileri, tutumları ve davranışları aracılığıyla tam olarak gerçekleştiğini göstermiştir. Benzer şekilde, Díaz-Fernández ve ark. (2023), güçlü İKY sistemlerinin çalışanların örgütsel destek algılarını olumlu yönde etkilediğini ve AMO modelinin örgütsel destek teorisiyle uyumlu bir şekilde çalıştığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, AMO çerçevesinin yalnızca bireysel performansı değil, aynı zamanda çalışan bağlılığı, memnuniyeti ve genel örgütsel başarı gibi daha geniş sonuçları etkileyebileceğini göstermektedir.

Son yıllarda, AMO çerçevesi, İKY literatüründe hem teorik hem de pratik açıdan giderek artan bir ilgi görmektedir. Çalışan davranışlarını anlamak ve bu davranışların örgütsel sonuçlara etkisini incelemek için güçlü bir teorik temel sunan bu model, mikro düzeyde bireysel faktörleri makro düzeyde örgütsel performansla ilişkilendirme konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, AMO çerçevesinin İKY stratejileriyle entegrasyonu, bileşenlerinin farklı şekillerde kavramsallaştırılması, ölçüm yöntemlerindeki çeşitlilik ve bu bileşenler arasındaki etkileşimlerin nasıl gerçekleştiği gibi konular literatürde hâlâ tartışılmakta ve daha fazla araştırma gerektirmektedir.

Bu çalışma, İKY uygulamaları ve AMO çerçevesi arasındaki ilişkiyi sistematik bir şekilde inceleyerek bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırma, AMO çerçevesinin bileşenlerinin bireysel ve örgütsel performans üzerindeki etkilerini ele almakta ve İKY stratejilerinin tasarımında bu modelin potansiyelini ortaya koymaktadır. Çalışmada, AMO çerçevesinin teorik temelleri, bileşenlerinin ölçümüne yönelik yaklaşımlar ve bu bileşenler

arasındaki ilişkilerin örgütsel sonuçlara etkisi incelenmektedir. Literatürden elde edilen bulgular doğrultusunda, AMO modelinin hem bireysel hem de örgütsel düzeyde performansı artırmadaki rolü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, AMO çerçevesinin İKY literatüründeki yerini güçlendirmeyi ve bu modelin örgütsel performans üzerindeki etkilerini daha iyi anlamayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, İK uygulamalarının çalışanların yetenek, motivasyon ve fırsatlarını nasıl desteklediğini anlamaya odaklanarak, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) ve AMO çerçevesinin kesişimi üzerine yapılan araştırma bulgularını sentezlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma verileri SCOPUS veri tabanından elde edilmiştir ve sistematik bir literatür taraması için PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) yöntemi kullanılmıştır.

İlk olarak, "HRM" ve "AMO" anahtar kelimeleri kullanılarak başlık, özet ve anahtar kelime taraması gerçekleştirilmiş ve toplamda 137 yayına ulaşılmıştır. Daha sonra, çalışma alanıyla doğrudan ilgili olmayan makaleler elenmiş ve 108 yayına indirgenmiştir. Bu aşamadan sonra, anahtar kelimeler rafine edilerek daha spesifik bir odak sağlanmış ve sonuçta 56 makale belirlenmiştir. Son olarak, bu makalelerin özetleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve konuyla en fazla ilişkili görülen 30 makale içerik analizine tabi tutulmuştur.

3. BULGULAR

İçerik analizine tabi tutulan makalelere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo1. İçerik Analizine Tabi Tutulan Makale Bilgileri

Başlık	Yazar(lar)	Yıl	Anahtar Kelimeler	Yöntem	Özet Bulgular
Causal relationship between HRM policies and organisational performance	Katou, A.A. & Budhwar, P.S.	2010	HRM politikaları, HRM çıktıları, Örgütsel performans, AMO teorisi, Nedensel ilişki	Yapısal eşitlik modellemesi, 178 Yunan üretim şirketi	HRM politikalarının örgütsel performans üzerindeki etkisi çalışan becerileri, tutumları ve davranışları tarafından tam olarak aracılık edilmektedir
Green human resource management and environmental cooperation	Yu, W., Chavez, R., Feng, M., Wong, C.Y., & Fynes, B.	2020	GHRM, Çevresel işbirliği, AMO teorisi	126 Çin otomobil üreticisinden anket verisi, regresyon analizi	GHRM müşteriler ve tedarikçilerle çevresel işbirliğini olumlu etkiler, iç GSCM bu ilişkiyi güçlendirir
Differences in the impact of AMO bundles of line managers and frontline workers	Bayo-Moriones, A. & Bello-Pintado, A.	2021	AMO modeli, Firma performansı, İKY farklılaştırması	301 Arjantin ve Uruguay üretim tesisinden anket verisi, doğrusal regresyon	Hat yöneticileri için yetenek ve fırsat grupları, ön saf çalışanları için ise motivasyon grubu

					üretim performansını olumlu etkiler
Enhancing firm innovativeness through HRM practices	Iddris, F. et al.	2023	HRM uygulamaları, İnovasyon, İnovasyon yeteneği, AMO	168 hizmet sektörü çalışanından web tabanlı anket, SPSS Process Macro analizi	İnovasyon yeteneği, HRM uygulamaları ile firma yenilikçiliği arasındaki ilişkiye tam aracılık etmektedir
Assessing the relationship between AMO framework and talent retention	Malik, P. et al.	2024	AMO çerçevesi, Yetenek tutma, Çalışan bağlılığı	360 otel çalışanından anket verisi, PLS-SEM	AMO-geliştirici İK uygulamaları yetenek tutmayı olumlu etkiler, çalışan bağlılığı kısmi aracılık rolü oynar
Exploring the impact of perceived AMO framework on deviance	Malik, P. & Lenka, U.	2019	AMO çerçevesi, Çalışan bağlılığı, Yapıcı/yıkıcı sapma	350 BT çalışanından anket verisi, yapısal eşitlik modellemesi	Algılanan AMO çerçevesi yapıcı ve yıkıcı sapmayı etkiler, çalışan bağlılığı aracılık rolü oynar
Green HRM pursuit of social sustainability in hotels	Abbas, Z. et al.	2022	Yeşil İKY, Çalışan yeşil davranışı, AMO teorisi	142 otel çalışanından anket verisi, PLS-SEM	Çalışan yeşil davranışı, yeşil İKY uygulamaları ile örgütsel sosyal sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiye aracılık eder
How service-oriented HPWS foster employee service performance	Wang, Z. & Xu, H.	2017	Hizmet performansı, AMO teorisi, Hizmet odaklı HPWS	568 banka çalışanı ve yöneticisinden anket verisi, hiyerarşik doğrusal modelleme	Hizmet odaklı HPWS, çalışanların hizmet yeteneği, müşteri odaklılığı ve hizmet iklimi algısı üzerinden hizmet performansını etkiler
A multi-actor perspective on HRM implementation effectiveness	Salvador-Gómez, A., Bou-Llusar, J.C., & Beltrán-Martín, I.	2023	İKY uygulamaları, AMO çerçevesi, Hat yöneticileri	100 İspanyol şirketten İK yöneticisi, hat yöneticisi ve çalışanlardan (302) veri toplama	İK motivasyon artırıcı girişimler hat yöneticilerinin motivasyonunu artırır; fırsat artırıcı girişimler yetenek, motivasyon ve fırsatı iyileştirir
Bundles of HRM practices in family and non-family firms	Bello-Pintado, A. & Garcés-Galdeano, L.	2019	AMO çerçevesi, Aile şirketleri, Üretim performansı	301 üretim tesisinden anket verisi	Yetenek ve fırsat odaklı HRM uygulamaları aile şirketlerinde performansı olumlu etkiler
HRM policies and SMEs performance	Sánchez-Marín, G. et al.	2022	AMO, HRM, KOBİ performansı, KSS	1,136 İspanyol KOBİ'den anket verisi	AMO modeline yönelik İKY politikaları KOBİ performansını artırır, KSS yönelimi bu etkiyi olumlu yönde düzenler
Essential but Ignored: Blue-Collar Government Workers	Kruyen, P.M. & Sowa, J.E.	2023	Mavi yakalı çalışanlar, İKY, Kamu sektörü	Kavramsal çalışma	Kamu sektöründe mavi yakalı çalışanların İKY araştırmalarına dahil edilmesi gerektiğini vurgular
Green Lifestyle: Green HRM and Green OCB	Meng, J. et al.	2023	Yeşil İKY, Yeşil yaşam tarzı, AMO teorisi	347 otel çalışanından anket verisi, PLS-SEM	Yeşil İKY uygulamaları yeşil yaşam tarzı ve örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu etkiler
Strength of HRM systems and perceived organizational support	Díaz-Fernández, M. et al.	2023	İKY sistemleri, Örgütsel destek, İstihdam ilişkileri	İki ayrı çalışmada 130 ve 87 İKY yöneticisi ve 30 çalışan temsilcisi	İKY sistemi gücü ve algılanan örgütsel destek, çalışan davranışlarını etkiler

The effect of AMO on SMEs' innovation performance	Alkhalaf, T. & Al-Tabbaa, O.	2024	AMO, HRM, İnovasyon performansı, KOBİ'ler	Fransız üretim KOBİ'lerinden anket	AMO uygulamaları KOBİ'lerin inovasyon performansını artırır
AMO-enhancing HRM Practices and Corporate Environmental Citizenship	Tay, L.C., Tan, F.Y., & Leow, H.W.	2023	AMO, Çevresel vatandaşlık, Etik iklim	200 inşaat firmasından anket verisi, PLS-SEM	Yetenek ve fırsat artırıcı İKY uygulamaları kurumsal çevresel vatandaşlığı olumlu etkiler
High-performance work systems and organizational performance	Jiang, K., Lepak, D. P., Hu, J., & Baer, J. C.	2012	HPWS, AMO teorisi, Meta-analiz	116 makalenin meta-analizi	İKY sistemleri AMO bileşenleri aracılığıyla finansal sonuçları etkiler
The black box between HRM and organizational performance	Boxall, P., Guthrie, J. P., & Paauwe, J.	2016	İKY sistemleri, Performans, AMO teorisi	Kavramsal çalışma, literatür taraması	AMO çerçevesi İKY-performans ilişkisini açıklamada önemli ancak bağlamsal faktörler de dikkate alınmalıdır.
Unlocking the black box: Exploring the link between high-performance work systems and performance	Messersmith, J. G., Patel, P. C., Lepak, D. P., & Gould-Williams, J. S.	2011	HPWS, Çalışan tutumları, Örgütsel performans	1755 Galli kamu çalışanı, yapısal eşitlik modellemesi	HPWS iş tatmini, örgütsel bağlılık ve psikolojik güçlendirme aracılığıyla performansı etkiler
The impact of human resource and operational management practices on company productivity	Birdi, K., Clegg, C., Patterson, M., Robinson, A., Stride, C. B., Wall, T. D., & Wood, S. J.	2008	İKY uygulamaları, Üretkenlik, AMO	308 üretim şirketinden 22 yıllık boylamsal veri	İKY uygulamaları ve operasyonel uygulamaların birlikte kullanımı üretkenliği artırır
HRM and performance: Achievements, methodological issues and prospects	Paauwe, J., & Boselie, P.	2005	İKY-performans ilişkisi, AMO teorisi	Kavramsal çalışma	İKY-performans ilişkisinin anlaşılmasında AMO teorisi önemli bir çerçeve sunar
High-performance work systems and job performance: The mediating role of AMO	Appelbaum, E., Bailey, T., Berg, P., & Kalleberg, A.	2000	HPWS, İş performansı, AMO teorisi	4000 çalışandan anket verisi	HPWS çalışanların yetenek, motivasyon ve fırsatlarını artırarak performansı iyileştirmektedir.
The relationship between human resource practices and firm performance: An empirical assessment of HR as mediator	Wright, P. M., Gardner, T. M., & Moynihan, L. M.	2003	İKY uygulamaları, Firma performansı, AMO	50 şubeli gıda zincirinden boylamsal veri	İKY uygulamaları çalışan tutumları aracılığıyla operasyonel ve finansal performansı etkilemektedir.
Strategic human resource management and the performance of Western multinational subsidiaries in China	Björkman, I., & Xiucheng, F.	2002	Stratejik İKY, Performans, Çin	62 Çin'deki Batılı çokuluslu şirket, regresyon analizi	İKY uygulamaları firma performansını olumlu etkileyerek kültürel faktörler önemli rol oynamaktadır.
HRM and Employee Significant Behavior: Explaining the Black Box through AMO Theory	Nik Hazimah Nik Mat et al.	2021	AMO theory, behavior, employee performance, hotel, human resource management, job expectations	Nitel - Görüşme (5 farklı otel çalışanlarıyla)	HRM politikaları ve uygulamaları iş çalışanların iş beklentilerini karşılamada yardımcı olmaktan ziyade organizasyonda

					gerçekleşen genel süreçler olarak görülmektedir.
HRM System and Work Practices Impact on Affective Commitment	Jongwook Pak, Huikun Chang	2023	High-commitment work systems, variability within organizations, AMO framework, conscientiousness, individual performance	Nicel - Anket (203 yönetici-çalışan eşleşmesi)	HRM sisteminin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi çalışanların kişilik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.
The impact of ability-, motivation- and opportunity-enhancing HR sub-bundles on employee wellbeing	Yanqing Lai et al.	2024	HRM, wellbeing	Nicel - Anket (WERS2011 verileri)	AMO temelli İK uygulamalarının çalışan refahı üzerinde farklı etkileri var. Meslek gruplarına göre bu etkiler değişiyor.
A contingency approach to HRM and firm innovation	Jingjing Yao et al.	2023	Ability-Motivation-Opportunity (AMO) model, contingency theory, culture, innovation	Nicel - Anket (304 şirket)	İK uygulamalarının inovasyon üzerindeki etkisi ulusal kültüre göre değişmektedir.
Perception of AMO-oriented HRM practices and organizational commitment	Michał Ujma, Tomasz Ingram	2019	AMO theory, HRM practices, organizational commitment, task uncertainty	Nicel - Anket (164 çalışan)	Görev belirsizliği, HRM uygulamaları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi etkiliyor.
Role of employee relations and HRM in driving commitment to sustainability in MSME firms	Mridul Maheshwari et al.	2020	Employee relations, Commitment to sustainability, Leadership, HRM, AMO theory	Nitel - Vaka analizi (5 gıda işleme firması)	HRM uygulamaları ve çalışan ilişkileri sürdürülebilirlik taahhüdünü olumlu etkilemektedir.
Unlocking Employee's Green Behavior in Fertilizer Industry	Muhammad Waqas et al.	2021	Employee green behavior, green HRM, psychological ownership, AMO theory	Nicel - Anket (279 çalışan)	Yeşil HRM uygulamaları çalışanların çevre dostu davranışlarını artırmaktadır.
Unlocking Sustainability Through Innovation	Ida Bagus Ketut Surya et al.	2024	Green transformational leadership, green innovation, environmental performance, AMO theory	Nicel - Anket (178 otel çalışanı)	Yeşil dönüşümsel liderlik ve yeşil HRM uygulamaları çevresel performansı artırmaktadır.
Well-being in times of ill-being	Andres Salas-Vallina et al.	2021	AMO HRM practices, Service leadership, Well-being, Organizational citizenship behaviour	Nicel - Anket (214 sağlık çalışanı)	AMO HRM uygulamaları örgütsel vatandaşlık davranışını iş refahı aracılığıyla etkiliyor.
When Silent isn't Golden: Measurement Validation AMO-Enhancing HRM Practices	Tay Lee Chin, Tan Fee Yean	2024	AMO-enhancing HRM practices, Measurement validation, Malaysian construction firms	Nicel - Anket (246 inşaat firması)	AMO-geliştirici HRM uygulamaları ölçeği Malezya bağlamında geçerli ve güvenilir bulunmuştur.

Makalelerin içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular başlıklar halinde şu şekilde özetlenebilir:

3.1. Teorik Çerçeve ve Kavramsal Yaklaşım

AMO (Ability-Motivation-Opportunity) teorisi, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) literatüründe çalışanların bireysel performanslarını ve örgütsel çıktıları artırma temel bir

teorik çerçeve olarak kabul edilmektedir. Bu teori, çalışanların bireysel yetenekleri (ability), motivasyonları (motivation) ve fırsatlara erişimlerinin (opportunity) örgütsel başarıyı nasıl etkilediğini açıklamaktadır. AMO teorisi, İKY uygulamalarının çalışan davranışlarını yönlendirme ve örgütsel hedeflere ulaşma konusunda kritik bir araç olduğunu göstermektedir.

AMO Teorisinin Gelişim Süreci

Erken Dönem (2000-2010): Appelbaum vd. (2000) ve Wright vd. (2003) gibi öncü çalışmalar, AMO teorisinin temel yapı taşlarını oluşturmuş, özellikle çalışan performansını artırmaya yönelik İKY uygulamalarının önemini vurgulamıştır.

Orta Dönem (2010-2020): Teori, sektörel ve coğrafi bağlamlarda daha geniş bir perspektif kazanmış, özellikle inovasyon, dijitalleşme ve çalışan refahı gibi konulara uyarlanmıştır.

Güncel Dönem (2020 ve sonrası): Sürdürülebilirlik, yeşil İKY, dijital dönüşüm ve çalışanların psikolojik sermayesi gibi modern iş dünyası dinamiklerine odaklanılarak teorisinin kapsamı genişletilmiştir.

Kavramsal Odak

AMO teorisi, İKY uygulamalarını üç temel bileşen üzerinden ele almaktadır:

Yetenek (Ability): Eğitim, geliştirme, seçme ve yerleştirme süreçleri ile çalışanların beceri setlerinin artırılması.

Motivasyon (Motivation): Ödüllendirme, performans değerlendirme, kariyer planlama ve çalışan bağlılığı gibi unsurlarla motivasyonun artırılması.

Fırsat (Opportunity): Katılımcı yönetim, iş tasarımı, iletişim kanalları ve çalışanların örgütsel süreçlere katılımını teşvik eden uygulamalar.

Bu bileşenler, örgütsel bağlamda hem bireysel hem de kolektif performansı artıran bir bütünlük sunmaktadır. AMO teorisi, yalnızca bireysel performansa değil, aynı zamanda örgütsel inovasyon, sürdürülebilirlik ve çevresel performans gibi daha geniş ölçekli çıktılara da etki etmektedir.

3.2. Metodolojik Yaklaşımlar

İKY ve AMO teorisi çerçevesinde yapılan çalışmaların metodolojik çeşitliliği, literatürün derinliğini ve genişliğini yansıtmaktadır. Ancak bu çeşitlilik, aynı zamanda belirli boşlukları ve geliştirilmesi gereken alanları da ortaya koymaktadır.

Nicel Yöntemler (%75)

Veri Toplama: Çoğunlukla anketler ve ölçek tabanlı veri toplama yöntemleri kullanılmıştır.

Örneklem: Örneklem büyüklükleri genellikle 150-300 arasında değişmekte olup, çalışanlar, yöneticiler ve departman düzeyinde veriler toplanmıştır.

Analiz Teknikleri: Yapısal eşitlik modellemesi (SEM), çoklu regresyon analizleri ve faktör analizleri gibi yöntemler yaygın olarak kullanılmaktadır.

Nitel Yöntemler (%15)

Vaka Analizleri: Belirli örgütlerdeki İKY uygulamalarının detaylı incelenmesi.

Derinlemesine Görüşmeler: Çalışanların ve yöneticilerin uygulamalar hakkındaki algılarını anlamaya yönelik veri toplama.

Meta-analiz ve Karma Yöntemler (%10)

Meta-analiz: Literatürdeki farklı çalışmaların sonuçlarını birleştirerek genel eğilimleri ortaya koymaktadır.

Karma Yöntemler: Nicel ve nitel yaklaşımların birleştirilmesi, daha kapsamlı ve bütüncül bir analiz sunmaktadır.

Coğrafi ve Sektörel Dağılım

Coğrafi Dağılım: Avrupa (%40), Asya (%30), Amerika (%20) ve global çalışmalar (%10).

Sektörel Dağılım: Üretim (%45), hizmet (%30) ve karma sektörler (%25). Hizmet sektöründe özellikle müşteri-çalışan etkileşimleri ön plandadır.

3.3. Araştırma Konuları ve Odak Noktaları

İncelenen makalelerde üç ana araştırma teması öne çıkmaktadır:

a. Çalışan Tutum ve Davranışları

Örgütsel Bağlılık: AMO temelli İKY uygulamalarının çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini artırdığı görülmüştür.

İş Performansı: Yetenek, motivasyon ve fırsat unsurlarının iş performansı üzerinde doğrudan etkileri bulunmaktadır.

Çalışan Refahı: İş refahı, çalışanların hem bireysel hem de örgütsel düzeydeki katkılarını artırmaktadır.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD): AMO uygulamaları, çalışanların gönüllü davranışlarını teşvik etmektedir.

b. Sürdürülebilirlik ve Çevre

Yeşil İKY: Çevre dostu İKY uygulamaları, çalışanların çevresel davranışlarını teşvik etmektedir.

Çevresel Performans: Yeşil İKY, örgütlerin çevresel performansını artırmaktadır.

Sürdürülebilirlik Taahhüdü: Çalışan ilişkileri ve İKY uygulamaları, örgütlerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

c. Örgütsel Çıktılar

İnovasyon: AMO uygulamaları, örgütsel inovasyonu destekleyen bir yapı sunmaktadır.

Firma Performansı: İKY uygulamalarının finansal ve operasyonel performans üzerindeki etkileri.

Çalışan İlişkileri: İKY uygulamaları, çalışanlar arasındaki iş birliğini ve iletişimi artırmaktadır.

3.4. Temel Bulgular

a. İKY Uygulamalarının Etkileri

AMO temelli İKY uygulamaları, çalışanların bireysel yeteneklerini geliştirme, motivasyonlarını artırma ve onlara fırsatlar sunma yoluyla hem bireysel hem de örgütsel performansı olumlu yönde etkilemektedir. Bu uygulamalar, çalışanların işlerine daha fazla bağlılık göstermelerini, verimliliklerini artırmalarını ve örgütsel hedeflere katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Ancak, bu etkilerin düzeyi ve yönü bağlamsal faktörlere göre değişiklik gösterebilmektedir.

Ulusal Kültür: Farklı kültürel bağlamlarda İKY uygulamalarının algılanışı ve etkileri farklılık gösterebilir. Örneğin, bireyci kültürlerde çalışan motivasyonu daha çok bireysel ödüllerle artarken, kolektivist kültürlerde ekip çalışması ve sosyal destek ön planda olabilir.

Örgüt Yapısı: Merkeziyetçi veya esnek örgüt yapılarında İKY uygulamalarının etkileri değişebilir. Esnek yapılar, çalışanlara daha fazla özerklik ve fırsat sunarken, merkeziyetçi yapılar kontrol ve prosedürlere odaklanabilir.

Bu nedenle, İKY uygulamalarının etkilerini anlamak için bağlamsal faktörlerin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

b. Aracı ve Düzenleyici Değişkenler

İKY uygulamalarının çalışan davranışları ve örgütsel sonuçlar üzerindeki etkileri, çeşitli aracı ve düzenleyici değişkenler tarafından şekillenmektedir. Bu değişkenler, İKY stratejilerinin etkinliğini artırabilir veya sınırlayabilir:

Görev Belirsizliği

Görev belirsizliği, İKY uygulamaları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi düzenleyen önemli bir faktördür. Yüksek görev belirsizliği durumlarında, çalışanlar İKY uygulamalarından beklenen faydayı tam olarak algılayamayabilir ve bağlılık düzeyleri olumsuz etkilenebilir. Buna karşın, görevlerin net bir şekilde tanımlandığı durumlarda İKY uygulamaları daha etkili hale gelmektedir.

İş Refahı:

Çalışanların iş refahı, İKY uygulamaları ile örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) arasındaki ilişkiyi aracı bir değişken olarak şekillendirmektedir. Yüksek iş refahı, çalışanların örgüte karşı daha fazla gönüllü çaba göstermelerine ve ÖVD sergilemelerine olanak tanır. İKY uygulamalarının çalışan refahını artırmaya yönelik stratejilerle desteklenmesi, bu olumlu etkilerin güçlenmesini sağlayabilir.

Liderlik Tarzları:

Liderlik, İKY uygulamalarının etkinliğini artıran veya azaltan önemli bir faktördür. Örneğin, dönüşümcü liderlik tarzı, çalışanların İKY uygulamalarını daha olumlu algılamalarını ve bu uygulamalardan daha fazla fayda sağlamalarını desteklerken, otoriter liderlik tarzları bu etkinliği sınırlayabilir. Liderlerin, İKY uygulamalarını destekleyecek şekilde davranmaları ve çalışanlarla güven ilişkisi kurmaları kritik bir öneme sahiptir.

c. Sürdürülebilir İKY

Günümüzde sürdürülebilirlik, örgütlerin yalnızca ekonomik performanslarını değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal sorumluluklarını da kapsayan bir hedef haline gelmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik odaklı İKY uygulamaları ve stratejileri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir İKY uygulamaları, çalışanların çevre dostu davranışlarını teşvik ederek, örgütün çevresel performansını artırmaktadır. Örneğin, çevre bilincini artırmaya yönelik eğitim programları, enerji tasarrufu sağlayan politikalar ve atık yönetimi gibi uygulamalar, çalışanların çevreye duyarlı bir tutum benimsemelerine katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilirlik odaklı İKY uygulamaları, örgütlerin çevresel ve sosyal sorumluluk hedeflerini desteklemektedir. Örneğin, adil işe alım süreçleri, çeşitliliği teşvik eden politikalar ve esnek çalışma modelleri, hem çalışan refahını artırmakta hem de örgütün sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu tür uygulamalar, örgütlerin itibarını güçlendirmekte ve uzun vadeli başarıyı desteklemektedir.

4. DEĞERLENDİRME

AMO teorisi, İKY uygulamalarının çalışan performansı ve örgütsel çıktılar üzerindeki etkisini açıklamada güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, bağlamsal faktörler (kültür, sektör, liderlik tarzları) bu ilişkilerin etkinliğini şekillendirmektedir. Gelecekte daha kapsamlı, bağlamsal ve uzun vadeli çalışmalarla hem akademik hem de pratik katkıların artırılması mümkün olacaktır. Bu kapsamda, sürdürülebilirlik ve dijitalleşme gibi modern iş dünyası dinamiklerine uyumlu İKY uygulamaları, örgütsel başarıyı destekleyecek kritik unsurlar arasında yer almaktadır.

Teorik açıdan, AMO bileşenleri arasındaki etkileşimlerin daha detaylı incelenmesi ve kaynak temelli yaklaşım veya sosyal değişim teorisi gibi alternatif teorik çerçevelerle entegrasyonun sağlanması önemlidir. Metodolojik olarak, boylamsal çalışmaların artırılmasıyla uzun vadeli etkilerin daha iyi anlaşılması, nicel ve nitel yöntemlerin birleştirilmesiyle karma yöntemlerin kullanılması ve bireysel, grup ve örgütsel düzeydeki etkilerin çoklu seviye analizleri aracılığıyla incelenmesi gerekmektedir. Pratik uygulamalarda ise sektöre özgü İKY modellerinin geliştirilmesi, özellikle KOBİ'ler için optimize edilmiş İKY uygulamalarının tasarlanması ve kültürel farklılıkların dikkate alındığı çokuluslu İKY stratejilerinin oluşturulması, örgütsel başarıyı artırmada önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA:

- Alkhalaf, T., & Al-Tabbaa, O. (2024). The effect of AMO on SMEs' innovation performance: Evidence from French manufacturing SMEs. *International Journal of Human Resource Management*, (basım aşamasında).
- Appelbaum, E., Bailey, T., Berg, P., & Kalleberg, A. (2000). Manufacturing advantage: Why high-performance work systems pay off. *Cornell University Press*.
- Bayo-Moriones, A., & Bello-Pintado, A. (2021). Differences in the impact of AMO bundles of line managers and frontline workers on manufacturing performance. *Employee Relations*, 43(4), 545-561.
- Bello-Pintado, A., & Garcés-Galdeano, L. (2019). Bundles of HRM practices in family and non-family firms: the impact on enhancement of performance. *International Journal of Human Resource Management*, 30(10), 1505-1535.
- Birdi, K., Clegg, C., Patterson, M., Robinson, A., Stride, C. B., Wall, T. D., & Wood, S. J. (2008). The impact of human resource and operational management practices on company productivity: A longitudinal study. *Personnel Psychology*, 61(3), 467-501.
- Björkman, I., & Xiucheng, F. (2002). Strategic human resource management and the performance of Western multinational subsidiaries in China. *International Journal of Human Resource Management*, 13(6), 853-864.
- Boxall, P., Guthrie, J. P., & Paauwe, J. (2016). The black box between HRM and organisational performance. *Human Resource Management Journal*, 26(2), 103-121.

- Díaz-Fernández, M., Bornay-Barrachina, M., & Lopez-Cabrales, A. (2023). Strength of HRM systems and perceived organizational support: The role of employment relations climate. *International Journal of Human Resource Management*, 34(8), 1673-1702.
- Iddris, F., Zhu, Y., & Asante Boadi, E. (2023). Enhancing firm innovativeness through HRM practices: The mediating role of innovation capability. *International Journal of Innovation Management*, 27(4), 2350016.
- Jiang, K., Lepak, D. P., Hu, J., & Baer, J. C. (2012). How does human resource management influence organizational outcomes? A meta-analytic investigation of mediating mechanisms. *Academy of Management Journal*, 55(6), 1264-1294.
- Katou, A. A., & Budhwar, P. S. (2010). Causal relationship between HRM policies and organisational performance: Evidence from the Greek manufacturing sector. *European Management Journal*, 28(1), 25-39.
- Kruyen, P. M., & Sowa, J. E. (2023). Essential but Ignored: Blue-Collar Government Workers and the Future of Public Human Resource Management Research. *Review of Public Personnel Administration*, 43(1), 145-164.
- Chin, T. L., & Yean, T. F. (2024). When Silent isn't Golden: Measurement Validation Amo-Enhancing Hrm Practices in Malaysian Construction Firms. *Interdisciplinary Journal of Management Studies*, 17(1), 203-217.
- Lai, Y., Lin, C. H., Saridakis, G., & Georgellis, Y. (2024). The impact of ability-, motivation- and opportunity-enhancing HR sub-bundles on employee wellbeing: An examination of nonlinearities and occupational differences in skill levels. *Human Resource Management Journal*, 1-19.
- Maheshwari, M., Samal, A., & Bhamoriya, V. (2020). Role of employee relations and HRM in driving commitment to sustainability in MSME firms. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 69(8), 1743-1764.
- Mat, N. H. N., Mohamed, W. N., Salleh, H. S., & Yusof, Y. (2021). HRM and Employee Significant Behavior: Explaining the Black Box through AMO Theory. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 29(4), 2569-2589.

- Pak, J., & Chang, H. (2023). HRM System and Work Practices Impact on Affective Commitment: Considering mediating mechanism. *The International Journal of Human Resource Management*, 34(20), 3933-3962.
- Salas-Vallina, A., Pasamar, S., & Donate, M. J. (2021). Well-being in times of ill-being: how AMO HRM practices improve organizational citizenship behaviour through work-related well-being and service leadership. *Employee Relations*, 43(4), 911-935.
- Surya, I. B. K., Kot, S., Astawa, I. P., Rihayana, I. G., & Arsha, I. M. R. M. (2024). Unlocking Sustainability through Innovation: A Green HR Approach for the Hospitality Industry. *Virtual Economics*, 7(2), 50-62.
- Tian, A. W., & Cordery, J. (2016). Staying and performing: How human resource management practices increase job embeddedness and performance. *Personnel Review*, 45(5), 947-968.
- Ujma, M., & Ingram, T. (2019). Perception of Ability-Motivation-Opportunity oriented HRM practices and organizational commitment: The role of task uncertainty. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 15(4), 139-161.
- Waqas, M., Yahya, F., Ahmed, A., Rasool, Y., & Hongbo, L. (2021). Unlocking employee's green behavior in fertilizer industry: the role of green HRM practices and psychological ownership. *International Food and Agribusiness Management Review*, 24(5), 827-836.
- Yao, J., Marescaux, E., Ma, L., & Storme, M. (2023). A contingency approach to HRM and firm innovation: The role of national cultures. *Human Resource Management*, 62(5), 685-699.
- Meng, J., Wang, C., & Zhao, L. (2023). Green Lifestyle: Linking Green HRM to Green OCB through Green Work Engagement. *Sustainability*, 15(3), 2589.
- Messersmith, J. G., Patel, P. C., Lepak, D. P., & Gould-Williams, J. S. (2011). Unlocking the black box: Exploring the link between high-performance work systems and performance. *Journal of Applied Psychology*, 96(6), 1105-1118.
- Paauwe, J., & Boselie, P. (2005). HRM and performance: What next? *Human Resource Management Journal*, 15(4), 68-83.

- Salvador-Gómez, A., Bou-Llusar, J. C., & Beltrán-Martín, I. (2023). A multi-actor perspective on HRM implementation effectiveness: The role of line managers. *International Journal of Human Resource Management*, 34(12), 2438-2467.
- Sánchez-Marín, G., Meroño-Cerdán, A. L., & Carrasco-Hernández, A. J. (2022). HRM policies and SMEs performance: The moderating role of corporate social responsibility. *Small Business Economics*, 58(2), 963-981.
- Tay, L. C., Tan, F. Y., & Leow, H. W. (2023). AMO-enhancing HRM Practices and Corporate Environmental Citizenship: The Mediating Role of Ethical Climate. *Sustainability*, 15(9), 7489.
- Wright, P. M., Gardner, T. M., & Moynihan, L. M. (2003). The impact of HR practices on the performance of business units. *Human Resource Management Journal*, 13(3), 21-36.
- Yu, W., Chavez, R., Feng, M., Wong, C. Y., & Fynes, B. (2020). Green human resource management and environmental cooperation: An ability-motivation-opportunity and contingency perspective. *International Journal of Production Economics*, 219, 224-235.

Kariyer Uyumu ve İyimserliğinin Akademik Azim Üzerindeki Etkisi

Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Osmaniye,
Türkiye, hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9237-2714

Mesut KARAMAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye,
mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

Özet

Amaç: Bu çalışmada sağlık bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerde kariyer uyumu ve iyimserliğinin akademik azim üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlandı.

Yöntem: Bu kesitsel ve tanımlayıcı tasarımdaki çalışma bir devlet üniversitesinde, Aralık 2024 tarihinde çevrimiçi olarak gerçekleştirildi. Kolayda örnekleme yöntemi ile 110 öğrenci katılım sağladı. Veriler “Kişisel Bilgi Formu”, “Kariyer Uyum ve İyimserliği Ölçeği” ve “Akademik Azim Ölçeği” ile toplandı. Verilerin analizi SPSS 26 programı ile yapıldı. Verilerin analizinde normal dağılım kriteri dikkate alındı. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyon ve regresyon analizi tercih edildi.

Bulgular: Öğrencilerin %89,1’i kadın, %67,3’ünün 22 yaş ve üzeri, %51,8’inin sağlık yönetimi bölümü, %55,5’inin 4. Sınıf, %69,1’inin yurttan kaldığı ve %67,3’ünün Anadolu Lisesi mezunu olduğu belirlendi. Öğrencilerin kariyer uyumu ve iyimserliği puan ortalaması $3,77 \pm 0,69$ ve akademik azim puan ortalaması $4,06 \pm 0,52$ idi. Kariyer uyumu ve iyimserliğinin akademik azim üzerindeki etkisi üzerinde ($\beta: ,592$) anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,351 olduğu saptandı.

Sonuç: Sağlık bilimleri alanında öğrenim görmekte olan öğrencilerde kariyer uyumu ve iyimserliğinin akademik azmi arttırdığı sonucuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Öğrenciler, kariyer uyumu ve iyimserliği, akademik azim

The Effects of Career Congruence and Optimism on Academic Perseverance

Abstract

Aim: The aim of this study was to determine the effect of career adaptability and optimism on academic perseverance in health sciences students.

Method: This cross-sectional study was conducted online at a public university in December 2024. It was determined that 89.1% of the students were female, 67.3% were 22 years of age or older, 51.8% were in the department of health management, 55.5% were in the 4th grade, 69.1% lived in dormitories and 67.3% were graduates of Anatolian High School. The mean score of career adaptability and optimism was 3.77 ± 0.69 and the mean score of academic perseverance was 4.06 ± 0.52 . It was determined that career adaptability and optimism had a significant and negative effect on academic perseverance ($\beta: .592$) and the variance explained (R^2) was .351.

Results: It was determined that 89.1% of the students were female, 67.3% were 22 years of age or older, 51.8% were in the department of health management, 55.5% were in the 4th grade, 69.1% lived in dormitories, and 67.3% were graduates of Anatolian high school. The mean score of career adaptability and optimism was 3.77 ± 0.69 and the mean score of academic perseverance was 4.06 ± 0.52 . It was determined that career adaptability and optimism had a significant and negative effect on academic perseverance ($\beta: .592$) and the variance explained (R^2) was .351.

Conclusion: It was concluded that career adaptability and optimism increase academic perseverance in students studying in the field of health sciences.

Keywords: Students, career adaptability and optimism, academic perseverance

1. Giriş

Kariyer uyumu, bireylerin iş alanlarındaki değişikliklerle baş etmeye hazır bulunmaları olarak açıklanmıştır (Hall & Chandler, 2005). Kariyer iyimserliği ise bireylerin kariyer planlarına ilişkin beklentilerinin gerçekleşmesi zor gibi görünse de olumlu bir bakış açısına sahip olmalarıdır (Zorver, 2011). Kariyer iyimserliği bir bireyin mümkün olan en iyi sonucu beklemesi veya ileriye dönük kariyer gelişiminin en olumlu yönlerini vurgulama ve kariyer planlama görevlerini gerçekleştirirken rahat olma eğilimidir (Chui ve ark., 2022).

Akademik azim eğitim alanında uzun zorlayıcı hedeflere ulaşmada dayanıklılığı, odaklanmayı ve kararlılığı içeren bireysel bir özellik ya da beceridir (Sağkal ve ark., 2020). Bireyin gerçeğe dönük olarak akademik azmin etkileyebilecek kavramlardan biri de kariyer uyumu ve iyimserliğinin olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencilerinde belirledikleri amaç ve hedeflere ulaşma noktasında sabırla akademik kariyerlerini daha ileriye taşımayı benimsedikleri bildirilmiştir (Esmer & Arıbaş 2023). Bu bağlamda öğrencilerin akademik azmi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla akademik azmin üzerinde kariyer uyumu ve iyimserliğinin etkisinin belirlenmesi önemli katkılar sağlayabilir.

2. Yöntem

Araştırmanın Amacı: Bu çalışmada kariyer uyumu ve iyimserliğinin akademik azim üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlandı.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışma tarama modeli ile çevrimiçi gerçekleştirildi.

Evren ve Örneklem: Çalışma bir kamu üniversitesinde sağlık bilimleri alanında öğrenim görmekte olan 110 üniversite öğrencisi ile kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleştirildi. Üniversite öğrencilerinin çalışmaya katılmalarında gönüllülük esas alındı.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; sağlık alanında öğrenim görmekte öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm, kaldığınız yer ve mezun olunan okulu belirlemeye yönelik ifadeler yer verildi.

Kariyer Uyumu ve İyimserliği Ölçeği; Zorver (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplamda 18 madde ve tek alt boyutludur. Ölçekten alınan puanlar arttıkça kariyer uyumu ve iyimserliği arttığı yönünde yorumlanmaktadır. Ölçek puanlaması 5’li Likert tipinde olup “1-Bana Hiç Uygun Değil ile 5- Bana Çok Uygun” arasındadır. Zorver (2011) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,93’tür. Bu çalışmada ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,89’dur.

Akademik Azim Ölçeği; Clark ve Malecki (2019) tarafından geliştirilmiş ve Sağkal ve ark. (2020) tarafından ise Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek 10 maddeli ve tek alt boyutludur. Ölçekten alınan puanlar arttıkça akademik azim arttığı yönünde yorumlanmaktadır. Ölçek puanlaması 5’li Likert tipinde olup “1-Bana Hiç Uymuyor ile 5-Bana Tamamen Uyuyor” arasındadır. Sağkal ve ark. (2020) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,92’dir. Bu çalışmada ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,90’dır.

Verilerin Toplanması: Veriler gönüllülük esas alınarak çalışmaya katılmayı kabul eden ve aktif olarak öğrenciliklerine devam eden 118 öğrenciden olarak toplandı. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amaç ve kapsamı belirtilmiş ve anketi 118 öğrenci eksiksiz doldurdu. Anketin doldurulması maksimum 10 dakika sürdü. Öğrenciler bilgilendirildi ve ankete başlamadan onam alındı.

Verilerin Analizi: Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirildi. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alındı. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer aldıkları görüldü (Hair vd., 2013). Verilerin analizinde tanımlayıcı testler, Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi tercih edildi. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alındı.

3. Bulgular

Üniversite öğrencilerinin öğrencilerinin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1’de gösterildi.

Tablo 1. sosyo-demografik bilgiler

Sosyo-demografik bilgiler		N	%
Cinsiyet	Kadın	98	89,1
	Erkek	12	10,9
Yaş	18-21 yaş arası	36	32,7
	22 yaş ve üzeri	74	67,3
Bölüm	Ebelik	53	48,2
	Sağlık Yönetimi	57	51,8
Sınıf	2. Sınıf	26	23,6
	3. Sınıf	23	20,9
	4. Sınıf	61	55,5
Kaldığınız yer	Yurtta kalıyorum	76	69,1
	Ailemle oturuyorum	21	19,1
	Diğer	13	11,8
Mezun olunan okul	Anadolu Lisesi	74	67,3
	Meslek lisesi	16	14,5
	Diğer	20	18,2

Öğrencilerin %89,1'i kadın, %67,3'ünün 22 yaş ve üzeri, %51,8'inin sağlık yönetimi bölümü, %55,5'inin 4. Sınıf, %69,1'inin yurttta kaldığı ve %67,3'ünün Anadolu Lisesi mezunu olduğu belirlendi (Tablo 1).

Kariyer uyumu ve iyimserliği ile akademik azme yönelik tanımlayıcı istatistikler ve Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 2'de sunuldu.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler ve Pearson korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	Min-Max	$\bar{x} \pm ss$	Çarpıklık	Basıklık	Akademik Azim	
Kariyer uyumu ve iyimserliği	1-5	3,77±0,69	-,570	,303	r	,592**
Akademik Azim	1-5	4,06±0,52	-,376	,468	p	1

**p<0,001

Öğrencilerin kariyer uyumu ve iyimserliği puan ortalaması 3,77±0,69 ve akademik azim puan ortalaması 4,06±0,52 idi. Kariyer uyumu ve iyimserliği ile akademik azim arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu belirlendi (Tablo 2).

Kariyer uyumu ve iyimserliği ile akademik azim üzerindeki etkisi Tablo 3'te gösterildi.

Tablo 3. Regresyon analizi sonuçları

Değişken	Standardize Edilmemiş		Standardize		T	P	Model F	Model p
	Katsayılar		Edilmiş Katsayılar					
	B	Std. Hata	Beta					
Sabit	2,369	,225			10,524	,000		
Kariyer uyumu ve iyimserliği	,448	,059	,592		7,635	,000	58,297	,000
R: ,592; R ² : ,351; Düzeltilmiş R ² : ,348								

Kariyer uyumu ve iyimserliğinin akademik azim üzerindeki etkisi üzerinde (β : ,592) anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R²) ,351 olduğu saptandı (Tablo 3).

4. Sonuç

Kariyer uyumu ve iyimserliği ve akademik azmin yüksek düzeyde olduğu belirlendi. Kariyer uyumu ve iyimserliğinin akademik azmi arttırdığı sonucuna ulaşıldı.

Kaynakça

Chui, H., Li, H., Ngo, H. Y. (2022). Linking protean career orientation with career optimism. Career adaptability and career decision self-efficacy as mediators. Journal of Career Development, 49(1), 161-173.

- Clark, K. N., & Malecki, C. K. (2019). Academic Grit Scale: Psychometric properties and associations with achievement and life satisfaction. *Journal of School Psychology*, 72, 49- 66.
- Esmer, Y., & Arıbaş, A. N. (2023). Lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme becerilerine yönelik nitel bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 69-88.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson Education Limited.
- Hall, D.T. ve Chandler, D. E. (2005). Psychological success: when the career is a callingy. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 155–176.
- Sağkal, S.A., Soylu, Y., Pamukçu, B., Özdemir, Y. (2020). Akademik azim ölçeğinin (AAÖ) Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56, 326-344
- Zorver, C.E. (2011). Kariyer uyumu ve iyimserliği ölçeğinin geliştirilmesi. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Duygusal Zekânın Psikolojik Sağlamlılık Üzerindeki Etkisi

Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Osmaniye,
Türkiye, hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9237-2714

Mesut KARAMAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye,
mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

Özet

Amaç: Bu çalışmada sağlık bilimleri alanında öğrenim görmekte olan öğrencilerde duygusal zekanın psikolojik sağlamlılık üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlandı.

Yöntem: Bu tanımlayıcı ve kesitsel çalışma, Kasım-Aralık 2024'te bir devlet üniversitesinde çevrimiçi olarak gerçekleştirildi. Kolayda örnekleme yöntemi ile 118 öğrenci katılım sağladı. Veriler “Kişisel Bilgi Formu”, “Duygusal Zekâ Ölçeği” ve “Psikolojik Sağlamlılık Ölçeği” ile toplandı. Verilerin analizi SPSS 26 programı ile yapıldı. Verilerin analizinde normal dağılım kriteri dikkate alındı. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyon ve regresyon analizi tercih edildi.

Bulgular: Öğrencilerin %89'u kadın, %66,1'i 22 yaş ve üzeri, %52,5'i ebelik bölümü, %61,6'u 4.sınıf, %62,7'sinin yurttta kaldığı ve %74,6'sının Anadolu Lisesi mezunu olduğu belirlendi. Öğrencilerin duygusal zeka puan ortalaması $3,27 \pm 0,35$ psikolojik sağlamlılık $2,84 \pm 0,35$ idi. Duygusal zekanın psikolojik sağlamlılık üzerinde ($\beta: ,629$) anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,396 olduğu saptandı.

Sonuç: Sağlık bilimleri alanında öğrenim görmekte olan öğrencilerde duygusal zekanın artırılmasında psikolojik sağlamlılığın önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Öğrenciler, duygusal zeka, psikolojik sağlamlılık

The Effect of Emotional Intelligence on Psychological Resilience

Abstract

Aim: This study aimed to determine the effect of emotional intelligence on psychological resilience in students studying in the field of health sciences.

Method: This cross-sectional study was conducted online at a public university in November-December 2024. A total of 118 students participated by convenience sampling method. Data were collected with “Personal Information Form”, “Emotional Intelligence Scale” and “Psychological Resilience Scale”. Data analysis was performed with SPSS 26 program. Normal distribution criteria were taken into consideration in the analysis of the data. Descriptive statistics, Pearson correlation and regression analysis were preferred in data analysis.

Results: It was determined that 89% of the students were female, 66.1% were 22 years of age or older, 52.5% were in the midwifery department, 61.6% were in the 4th grade, 62.7% lived in dormitories and 74.6% were graduates of Anatolian High School. The mean score of emotional intelligence was 3.27 ± 0.35 and psychological resilience was 2.84 ± 0.35 . It was determined that emotional intelligence had a significant and negative effect on psychological resilience (β : .629) and the explained variance value (R^2) was .396.

Conclusion: It was concluded that psychological resilience has an important role in increasing emotional intelligence in students studying in the field of health sciences.

Keywords: Students, emotional intelligence, psychological resilience

1. Giriş

Duygusal zeka, bireyin duygusal bilgiyi doğru ve etkili bir şekilde işleme yeteneğidir. Hem öğrenme hem de deneyim yoluyla geliştirilen ve özünde duyguların nasıl algılanacağı, kullanılacağı, anlaşılacağı ve yönetileceği ile ilgili bir beceridir. Yüksek duygusal zekaya sahip kişiler, günlük kişilerarası iletişimde - hem kendilerinin hem de başkalarının - duyguları etkili bir şekilde tanımlayabilir, olumlu tutumlar üretebilir ve ardından uygun duygusal ve davranışsal tepkiler verebilir. Yüksek duygusal zekaya sahip bireylerin eylemlerini ve tepkilerini daha iyi algıladıkları, düzenledikleri ve kontrol ettikleri, çevrelerinde daha olumlu bir duygusal deneyim yaşadıkları, daha yüksek düzeyde yaşam memnuniyeti hissettikleri ve daha güçlü refah seviyeleri yaratabildikleri ve elde edebildikleri gösterilmiştir. Bu durum özellikle üniversite öğrencileri gibi genç yaş gruplarında daha belirgindir (Shuo ve ark., 2022).

Psikolojik sağlamlılık, bireylerin çeşitli baskılar, aksilikler veya zorluklarla karşılaştıklarında fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumak ve geliştirmek için birçok olumlu faktörden faydalandıkları ve yaşamlarında esenlik buldukları psikolojik bir süreçtir (Wang ve Wang, 2013). Psikolojik sağlamlılık, travmatik olaylar, fiziksel ve zihinsel sağlık gibi birçok olumsuz faktöre karşı bireyin başarılı adaptasyonunu sağlamaktadır. Erhan (2022) bireylerde duygusal zekanın psikososyal ve psikomatik şikayetleri azalttığı ve sağlamlılığı arttırdığı bildirmiştir. Duygusal zekası yüksek olan kişilerin hayattaki değişikliklere, aksiliklere ve zorluklara karşı toleransları daha yüksektir ve daha az olumsuz davranış sergilerler; bu da daha güçlü psikolojik sağlamlılık seviyelerine sahip olduklarını gösterir (Shuo ve ark., 2022).

2. Yöntem

Araştırmanın Amacı: Bu çalışmada duygusal zekânın psikolojik sağlamlılık üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlandı.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışma tarama modeli ile çevrimiçi olarak gerçekleştirildi.

Evren ve Örneklem: Çalışma bir kamu üniversitesinde sağlık bilimleri alanında öğrenim görmekte olan 118 üniversite öğrencisi ile kolayda örneklem yöntemi ile gerçekleştirildi. Üniversite öğrencilerinin çalışmaya katılmalarında gönüllülük esas alındı.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm, kaldığınız yer ve mezun olunan okulu belirlemeye yönelik ifadeler yer verildi.

Duygusal Zekâ Ölçeği; Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilmiştir. Deniz (2012) tarafından ise Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçek toplamda 16 madde ve dört alt boyuttan (kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların kullanımı ve duyguların düzenlenmesi) oluşmaktadır. Ölçek 5’li Likert tipinde olup “1-Hiçbir zaman ile 5-Her zaman olmasa da çok” arasındadır. Deniz (2012) çalışmasında ölçek Cronbach Alpha değeri 0,73 ile 0,86’dır. Bu çalışmada ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,886’dır.

Psikolojik Sağlamlılık Ölçeği; Smith ve ark. (2008) tarafından geliştirilmiştir. Doğan (2015) tarafından ise Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek toplamda 6 maddeli ve tek alt boyutludur. Ölçek puanlaması 5’li Likert tipinde olup “1-Hiç uygun değil ile 5- Tamamen uygun” arasındadır. Doğan (2015) çalışmasında ölçek Cronbach Alpha değeri 0,76’dır. Bu çalışmada ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,847’dir.

Verilerin Toplanması: Veriler gönüllülük esas alınarak çalışmaya katılmayı kabul eden ve aktif olarak öğrenciliklerine devam eden 118 öğrenciden olarak toplandı. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amaç ve kapsamı belirtilmiş ve anketi 118 öğrenci eksiksiz doldurdu. Anketin doldurulması maksimum 10 dakika sürdü. Öğrenciler bilgilendirildi ve ankete başlamadan onam alındı.

Verilerin Analizi: Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirildi. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alındı. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer aldıkları görüldü (Hair vd., 2013). Verilerin analizinde tanımlayıcı testler, Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi tercih edildi. İstatiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alındı.

3. Bulgular

Üniversite öğrencilerinin öğrencilerinin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1’de gösterildi.

Tablo 1. sosyo-demografik bilgiler

Sosyo-demografik bilgiler		N	%
Cinsiyet	Kadın	105	89
	Erkek	13	11
Yaş	18-21 yaş arası	40	33,9
	22 yaş ve üzeri	78	66,1
Bölüm	Ebelik	62	52,5
	Sağlık Yönetimi	56	47,5
Sınıf	2. Sınıf	21	17,8
	3. Sınıf	24	20,3
	4. Sınıf	73	61,9

Kaldığınız yer	Yurtta kalıyorum	74	62,7
	Ailemle oturuyorum	31	26,3
	Diğer	13	11
Mezun olunan okul	Anadolu Lisesi	88	74,6
	Meslek lisesi	16	13,6
	Diğer	14	11,9

Öğrencilerin %89'u kadın, %66,1'i 22 yaş ve üzeri, %52,5'i ebelik bölümü, %61,6'u 4.sınıf, %62,7'sinin yurtta kaldığı ve %74,6'sının Anadolu Lisesi mezunu olduğu belirlendi (Tablo 1). Duyusal zeka ve psikolojik sağlamlılığa yönelik tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de sunuldu.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Min-Max	$\bar{x} \pm ss$	Çarpıklık	Basıklık
Duyusal zekâ	1-5	3,27±0,35	-,113	-,588
Kendi duygularını değerlendirme	1-5	3,42±0,50	-,862	,724
Başkalarının duygularını değerlendirme	1-5	3,54±0,48	-,134	,590
Duyguların kullanımı	1-5	3,05±0,48	-,654	,980
Duyguların düzenlenmesi	1-5	2,98±0,65	-,847	,779
Psikolojik sağlamlılık	1-5	2,84±0,38	-,094	,368

Öğrencilerin duygusal zekâ puan ortalaması 3,27±0,35 psikolojik sağlamlılık 2,84±0,35 idi (Tablo 2).

Duyusal zekâ ve psikolojik sağlamlılık arasındaki Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te sunuldu.

Tablo 3. Pearson korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	Duyusal zekâ	Kendi duygularını değerlendirme	Başkalarının duygularını değerlendirme	Duyguların kullanımı	Duyguların düzenlenmesi	Psikolojik sağlamlılık
Duyusal zekâ	r 1	,592**	,528**	,823**	,647**	,629**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Kendi duygularını değerlendirme	r	1	,359**	,156	,276**	,206*
	p		,000	,092	,003	,025
Başkalarının duygularını değerlendirme	r		1	,078	,197*	,123
	p			,401	,033	,184
Duyguların kullanımı	r			1	,651**	,694**
	p				,000	,000

Duyguların	r	1	,570**
düzenlenmesi	p		,000
Psikolojik	r		1
sağlamlılık	p		

**p<0,001

Duygusal zekâ ve psikolojik sağlamlılık arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu saptandı (Tablo 3).

Duygusal zekânın psikolojik sağlamlılık üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisine yönelik regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te gösterildi.

Tablo 4. Regresyon analizi sonuçları

Değişken	Standardize Edilmemiş		Standardize		T	P	Model F	Model p
	Katsayılar		Edilmiş Katsayılar					
	B	Std. Hata	Beta					
Sabit	,597	,259			2,303	,023		
Duygusal zekâ	,688	,079	,629		8,724	,000	76,113	,000
R: ,629; R ² : ,396; Düzeltilmiş R ² : ,391								

Duygusal zekanın psikolojik sağlamlılık üzerinde (β : ,629) anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,396 olduğu saptandı (Tablo 4).

4. Sonuç

Öğrencilerde duygusal zeka ve psikolojik sağlamlılık puan ortalamasının orta düzeyde olduğu saptandı. Duygusal zekanın artmasıyla psikolojik sağlamlılığı arttırdığı sonucuna ulaşıldı.

Kaynakça

- Deniz, M. (2012). Duygusal Zeka Boyutları İle Liderlik Uygulamaları Arasındaki İlişki: Sağlık Sektörü Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *NWSA-Social Sciences*, 7(2), 45-66
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Erhan, T. (2022). Duygusal Zeka ve Yaşam Tatmini: Psikolojik Sağlamlığın Aracılık Rolü. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 17(1), 43-61.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson Education Limited.
- Shuo, Z., Xuyang, D., Xin, Z., Xuebin, C., & Jie, H. (2022). The relationship between postgraduates' emotional intelligence and well-being: the chain mediating effect of social support and psychological resilience. *Frontiers in psychology*, 13, 865025.

- Wang, Y., and Wang, Z. H. (2013). Resilience of college students and the relations of resilience to positive emotion and to subjective well-being. *Psychol. Dev. Educ.* 1, 94–100.
- Wong, C. S., Ve Law, K. S. (2002). Development of An Emotional Intelligence Instrument and An Investigation of Its Relationship With Leader and Follower Performance and Attitudes. *The Leadership Quarterly*, 13(1), 1-32.

STRATEJİK KAMU YÖNETİMİ: KATILIMCI YÖNETİŞİM MODELLERİ VE 21. YÜZYILIN YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLARI

Doç. Dr. Demet DÖNMEZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

demetdonmez@osmaniye.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-5833-9088

ÖZET

Çalışma, kamu yönetiminde stratejik yaklaşımlar ve katılımcı yönetim modellerinin 21. yüzyıldaki yenilikçi uygulamalarını ele almaktadır. Çalışmada, teknolojik ve toplumsal dönüşümlerin etkisiyle kamu yönetiminde daha şeffaf, hesap verebilir ve vatandaş odaklı politikaların gerekliliği vurgulanmaktadır. Katılımcı yönetim, bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine etkin katılımını sağlayarak kamu politikalarının kapsayıcılığını artırmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, dijitalleşme, yapay zeka, büyük veri ve blokzincir gibi yenilikçi teknolojilerin stratejik yönetim süreçlerinde nasıl kullanıldığı irdelenmektedir. Çalışma, kamu kurumlarının sorun çözme kapasitelerini geliştirirken, vatandaşlarla daha güçlü bir iletişim kurma yollarını analiz etmektedir. Stratejik ve katılımcı yaklaşımların birleşimi, geleceğin kamu yönetimine ışık tutan önemli bir paradigmaya işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik yönetim, katılımcı yönetim, dijitalleşme, kamu politikaları

(Strategic Public Administration: Participatory Governance Models and Innovative Approaches in the 21st Century)

ABSTRACT

Paper examines the innovative applications of strategic approaches and participatory governance models in public administration in the 21st century. The study emphasizes the necessity of more transparent, accountable, and citizen-centered policies in public administration due to the impacts of technological and social transformations. Participatory governance aims to enhance the inclusiveness of public policies by enabling active participation of individuals and civil society organizations in decision-making processes. Additionally, it explores how innovative technologies such as digitalization, artificial intelligence, big data, and blockchain are integrated into strategic management processes. The study analyzes ways to strengthen the problem-solving capacities of public institutions while fostering stronger communication with citizens. The combination of strategic and participatory approaches represents a significant paradigm shaping the future of public administration.

Keywords: Strategic management, participatory governance, digitalization, public policies

1. GİRİŞ

Küresel Kamu yönetimi, toplumların sosyal, ekonomik ve çevresel gereksinimlerini karşılamak amacıyla sürekli bir dönüşüm içindedir. 21. yüzyılda, küresel çapta yaşanan teknolojik yenilikler, dijital dönüşüm ve artan vatandaş beklentileri, kamu yönetimi sistemlerini daha katılımcı ve yenilikçi bir anlayışa yönlendirmiştir. Bu bağlamda, stratejik kamu yönetimi kavramı, kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve vatandaş odaklı bir şekilde sunulmasını sağlamak üzere geliştirilen politikalar ve uygulamaları ifade etmektedir. Bu çalışmada, katılımcı yönetim modellerinin stratejik kamu yönetimindeki rolü detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Katılımcı yönetim, vatandaşların karar alma süreçlerine aktif olarak dahil olduğu bir yönetim anlayışıdır. Bu model, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım gibi temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Özellikle son yıllarda, yerel yönetimlerde halk meclisleri, anketler ve dijital platformlar aracılığıyla vatandaş katılımını teşvik eden uygulamaların yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de, belediyeler bu anlayışı benimseyerek kamu hizmetlerinin planlanması ve uygulanmasında vatandaş görüşlerini dikkate almaktadır. Dünya genelinde ise, İsveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkeler, katılımcı yönetiminde örnek teşkil eden uygulamalara sahiptir.

Dijital dönüşüm, 21. yüzyılın kamu yönetimi sistemlerini şekillendiren en önemli faktörlerden biridir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu hizmetlerine entegrasyonu, vatandaşların kamu kurumlarına erişimini kolaylaştırmakta ve katılım süreçlerini hızlandırmaktadır. Türkiye'de e-Devlet Kapısı gibi dijital platformlar, kamu hizmetlerinin daha erişilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Dünya genelinde Güney Kore ve Singapur, dijital yönetiminde öncü ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Bu ülkeler, vatandaşların kamu hizmetlerine katılımını artırmak için yenilikçi dijital çözümler geliştirmiştir.

Vatandaş katılımının kamu hizmetleri üzerindeki etkisi, araştırmalar ve uygulamalar ile defalarca kanıtlanmıştır. Katılım süreçleri, hizmetlerin daha demokratik, etkili ve vatandaş ihtiyaçlarına uygun hale gelmesini sağlamaktadır. Türkiye'de yapılan çeşitli uygulamalar, vatandaş katılımının kamu hizmetlerinin performansını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Örneğin, yerel yönetimler tarafından düzenlenen halk toplantıları ve anketler, vatandaş memnuniyetini artıran önemli araçlar arasında yer almaktadır.

Yeşil kamu yönetimi, sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımları kamu politikalarına entegre eden bir modeldir. Çevre dostu projelerin geliştirilmesi ve vatandaşların bu projelere katılımının teşvik edilmesi, kamu yönetiminde sürdürülebilirliğin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'de, yeşil belediyeler programı kapsamında birçok yerel yönetim, sürdürülebilir projeler geliştirerek çevre bilincini artırmayı hedeflemektedir. Dünya genelinde Almanya ve İsviçre gibi ülkeler, yeşil kamu yönetimi uygulamaları ile öne çıkmaktadır.

Kamu-özel sektör işbirlikleri, kamu hizmetlerinin finansmanı ve uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcı yönetim modelleri, bu işbirliklerinde tüm paydaşların etkin katılımını sağlamayı amaçlar. Türkiye'de kamu-özel sektör ortaklıkları giderek yaygınlaşmaktadır. Bu işbirlikleri, kaynakların daha etkin kullanımını desteklemekte ve kamu hizmetlerinin kalitesini

artırmaktadır. Dünya genelinde Hollanda ve İngiltere, bu alandaki başarılı uygulamalarıyla dikkat çekmektedir.

Sosyal medya, katılımcı yönetim süreçlerinde önemli bir araç haline gelmiştir. Vatandaşların kamu politikalarına yönelik görüşlerini paylaşması, bilgi edinmesi ve kamu yöneticileriyle doğrudan iletişim kurması, sosyal medyanın katılımcı yönetimdeki rolünü güçlendirmektedir. Türkiye'de, yerel yönetimler sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanarak vatandaşlarla etkileşim sağlamaktadır. Dünya genelinde Brezilya ve Güney Kore, sosyal medyayı kamu yönetiminde yenilikçi bir araç olarak kullanmaktadır.

Kriz yönetimi, kamu yönetiminde katılımcı yönetim modellerinin etkili bir şekilde uygulanabileceği bir diğer önemli alandır. Deprem, salgın ve diğer kriz durumlarında vatandaşların bilgi paylaşımına dahil edilmesi ve karar alma süreçlerine katılımı, kriz yönetiminin başarısını artırmaktadır. Türkiye'de, bu tür uygulamalar henüz sınırlı olsa da, bazı yerel yönetimler vatandaş katılımını artırmaya yönelik adımlar atmaktadır. Dünya genelinde Almanya ve Kanada, kriz yönetiminde katılımcı yönetim modellerini başarılı bir şekilde uygulamaktadır.

Eğitim ve kapasite geliştirme programları, katılımcı yönetim süreçlerinin başarısı için kritik öneme sahiptir. Kamu yöneticileri ve vatandaşların bilgi ve becerilerini artırmayı amaçlayan bu programlar, kamu yönetiminde etkin katılımı teşvik etmektedir. Türkiye'de çeşitli belediyeler ve sivil toplum kuruluşları, vatandaşlara yönelik eğitim programları düzenlemektedir. Dünya genelinde Kanada ve İsveç, bu alandaki başarılı uygulamalarıyla öne çıkmaktadır.

Katılımcı yönetim modelleri ve 21. yüzyılın yenilikçi yaklaşımları, kamu yönetiminin etkinliğini artırmakta ve vatandaş memnuniyetini sağlamaktadır. Türkiye'nin bu alandaki uygulamaları, küresel trendlerle uyumlu bir şekilde ilerlemekte olup, daha geniş kapsamlı politikalarla desteklenebilir. Bu çalışmada, katılımcı yönetim modellerinin kamu yönetimindeki rolü, dijital dönüşümün etkisi ve yenilikçi yaklaşımlar detaylı bir şekilde ele alınarak, stratejik kamu yönetiminin geleceğine ışık tutulacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Küresel Katılımcı yönetim, kamu yönetiminde vatandaşların aktif katılımını teşvik eden bir model olarak tanımlanmaktadır (Fung, 2006). Bu model, şeffaflık, hesap verebilirlik ve vatandaş odaklılık ilkelerini temel alır (Bovens, 2007). Örneğin, Arnstein'in "Katılım Merdiveni" teorisi, vatandaş katılımının farklı seviyelerini tanımlayarak katılım sürecinin karmaşıklığını anlamamıza yardımcı olmaktadır (Arnstein, 1969).

Katılımcı yönetim modellerinin etkinliği, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisi çerçevesinde de değerlendirilebilir. Habermas (1984), demokratik toplumlarda kamusal alanın önemini vurgulamış ve iletişimsel rasyonaliteyi, katılımcı süreçlerin temel taşı olarak önermiştir. Bu bağlamda, vatandaşların

kamu politikalarına etkili bir şekilde katılımını sağlamak, kamu yönetiminin meşruiyetini artırmaktadır.

Dijital dönüşüm, katılımcı yönetim süreçlerini destekleyen önemli bir faktördür. Castells'in (1996) ağ toplumu teorisi, dijital platformların, vatandaşların kamu hizmetlerine erişimini ve katılımını artırmada oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Örneğin, Türkiye'deki e-Devlet uygulamaları, vatandaş katılımını artıran başarılı bir dijital yönetim örneği olarak değerlendirilmektedir (Akdoğan ve Çelik, 2020).

Kriz yönetiminde katılımcı yönetim modellerinin etkisi de literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, Waugh ve Streib (2006), kriz dönemlerinde vatandaş katılımının, krizlere karşı dayanıklılığı artırdığını ve daha etkili çözümler geliştirilmesine katkı sağladığını belirtmektedir. Türkiye'de, deprem ve salgın gibi kriz süreçlerinde katılımcı yönetim uygulamalarının sınırlı olduğu, ancak potansiyelinin yüksek olduğu ifade edilmektedir (Yılmaz ve Doğan, 2022).

Yeşil kamu yönetimi bağlamında, sürdürülebilirlik odaklı katılımcı projeler, çevresel etkileri azaltma ve vatandaş bilincini artırma hedefleriyle dikkat çekmektedir (Dryzek, 2000). Örneğin, Türkiye'deki yeşil belediyeler programı, çevre dostu projeler geliştirmede katılımcı yaklaşımların önemini göstermektedir (Kara ve Aydın, 2019).

Katılımcı yönetim modellerinin sosyo-ekonomik boyutları da önemlidir. Ostrom'un (1990) kolektif eylem teorisi, toplumsal grupların kamu kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde yönetmesi için katılımcı mekanizmaların nasıl kullanılabileceğini açıklamaktadır. Bu teorik çerçeve, kamu-özel sektör işbirliklerinde katılımcı modellerin uygulanabilirliğini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Peters, 2001).

Sosyal medyanın katılımcı yönetimdeki rolü ise günümüz kamu yönetimi literatüründe sıkça tartışılmaktadır. Örneğin, Mergel (2013), sosyal medya platformlarının kamu yöneticileri ile vatandaşlar arasında çift yönlü bir iletişim sağladığını ve demokratik süreçleri güçlendirdiğini belirtmektedir. Türkiye'de, yerel yönetimlerin sosyal medya kullanımının, vatandaş katılımını artırmada etkin bir araç olduğu gözlemlenmiştir (Eryılmaz ve Uğur, 2021).

Sonuç olarak, katılımcı yönetim modelleri, kamu yönetiminde demokratikleşme, etkinlik ve şeffaflık gibi hedeflere ulaşmada önemli bir araç olarak görülmektedir. Literatürdeki teoriler ve uygulamalar, bu modellerin kamu yönetiminin farklı alanlarında sağladığı katkıları ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin bu alandaki ilerlemelerinin, küresel trendlerle uyumlu politikalarla desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

3. ANALİZ

Bu analiz, Türkiye'de katılımcı yönetim modellerinin etkisini anlamak üzere çeşitli veri kaynaklarından elde edilen bilgilerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, kamu yönetimi uygulamalarına dair vaka incelemeleri ve istatistiksel verilerin bir araya getirilmesi yoluyla analiz yapılmıştır. Özellikle, e-Devlet uygulamaları, yeşil kamu projeleri ve

kriz yönetimi süreçlerine ilişkin somut örnekler değerlendirilmiştir. Bu yöntem, teorik çerçevede belirtilen ilkelerin pratik uygulamalarla ne ölçüde uyumlu olduğunu anlamayı hedeflemiştir. Analiz sürecinde nitel ve nicel yaklaşımlar bir arada kullanılmıştır, böylece hem vatandaş memnuniyeti hem de yönetim etkinliği gibi kriterler kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu analizde kullanılan veri kaynakları, Türkiye'deki kamu yönetimi uygulamalarıyla ilgili çeşitli alanlardan elde edilmiştir. Öncelikle, akademik literatürden elde edilen teorik bilgiler ve önceki araştırma bulguları temel alınmıştır. Özellikle Arnstein'in "Katılım Merdiveni" teorisi (1969) ve Habermas'ın İletişimsel Eylem Teorisi (1984), analiz için teorik bir çerçeve oluşturmuştur. Türkiye özelinde, Akdoğan ve Çelik'in (2020) e-Devlet uygulamaları üzerine yaptığı çalışma, dijital katılımcılık örneklerini anlamada kritik bir kaynak olmuştur. Ayrıca, Kara ve Aydın'ın (2019) yeşil kamu projeleriyle ilgili çalışması, çevresel sürdürülebilirlik bağlamındaki katılımcılık modellerine ışık tutmuştur. Resmi kaynaklar arasında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan vatandaş memnuniyeti ve kamu hizmetleri performans raporları incelenmiştir. Bunun yanı sıra, yerel yönetimlerin hazırladığı performans raporları ve Yeşil Belediyeler Programı'na ilişkin belgeler değerlendirilmiştir. Özellikle İzmir ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri tarafından yayımlanan halk katılımı raporları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Kriz yönetimi bağlamında, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yayımlanan kriz süreçlerinde vatandaş katılımı raporları kullanılmıştır. Sosyal medya etkileşimlerini analiz etmek için, Türkiye'deki yerel yönetimlerin sosyal medya hesapları üzerinde yapılan bir inceleme, vatandaşların dijital platformlar üzerinden katılımını ölçmek için referans alınmıştır. Bu inceleme, özellikle Eryılmaz ve Uğur'un (2021) sosyal medya kullanımına dair bulgularıyla desteklenmiştir. Anket verileri ise, çeşitli yerel yönetimler tarafından düzenlenen kamu hizmetleri anketlerinden alınmıştır. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği "Vatandaş Memnuniyeti Anketi" bu kapsamda kullanılan birincil veri kaynaklarından biridir. Analiz sürecinde nitel ve nicel yöntemler bir arada kullanılmıştır. Nitel analiz, vatandaşların katılım deneyimlerini ve bu süreçlerin kamu yönetimi üzerindeki etkilerini anlamak için vaka çalışmaları ve röportajlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Özellikle kriz yönetimi ve yeşil kamu projeleri bağlamında yapılan vaka çalışmaları, katılımcı yönetim modellerinin etkisini ortaya koymuştur. Nicel analiz ise, vatandaş memnuniyeti, proje başarı oranları ve sosyal medya etkileşim oranları gibi metrikler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneğin, TÜİK tarafından sağlanan istatistikler, yerel yönetimlerin dijital dönüşümdeki başarı oranlarını değerlendirmede önemli bir kaynak olmuştur.

Sonuç olarak, bu analiz, Türkiye'deki kamu yönetimi uygulamalarında katılımcı yönetim modellerinin etkinliğini çeşitli veri kaynakları ve analiz yöntemleriyle değerlendirmiştir. Literatürdeki teorik modeller ile uygulamadaki sonuçlar karşılaştırılarak, katılımcı yönetimin kamu hizmetlerindeki etkisi kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

İlk olarak, katılımcı yönetim uygulamalarının kamu hizmetleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Türkiye'de yapılan halk toplantıları ve anketler gibi uygulamaların, vatandaş memnuniyetini artırdığı ve hizmet kalitesini olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir (Akdoğan & Çelik, 2020). Elde edilen veriler, dijital platformların katılımcılığı teşvik etme potansiyelini desteklemektedir. Bu bağlamda e-

Devlet uygulamaları, vatandaşların yönetime daha aktif şekilde dahil olmasını sağlamış ve kamu hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmıştır.

Kriz yönetimi alanında, katılımcı yönetim modellerinin etkisi de incelenmiştir. Türkiye'deki kriz durumlarında, vatandaşların yönetime dahil edilmesi sınırlı düzeyde olsa da, bu tür uygulamaların kriz süreçlerine dayanıklılığı artırdığı literatürde sıkça belirtilmiştir (Yılmaz & Doğan, 2022). Deprem ve pandemi gibi kriz durumlarında yapılan katılımcı planlamaların, daha etkili sonuçlar doğurduğu analiz edilmiştir.

Yeşil kamu yönetimi projeleri çerçevesinde, çevresel sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda vatandaş katılımının teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin yeşil belediyeler programı kapsamında elde edilen veriler, vatandaşların çevre projelerine dahil edilmesinin, çevre bilincini artırdığını ve sürdürülebilir kamu politikalarını desteklediğini göstermektedir (Kara & Aydın, 2019).

Sosyal medyanın katılımcı yönetimdeki rolü, analiz bölümünde öne çıkan bir diğer başlıktır. Türkiye'de yerel yönetimlerin sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanarak vatandaşlarla doğrudan iletişim kurduğu ve bu iletişimin kamu politikalarının şekillenmesinde olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir (Eryılmaz & Uğur, 2021). Sosyal medya analizleri, vatandaşların şeffaflık beklentisini karşılamak için güçlü bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, Türkiye örneği üzerinden yapılan analizler, katılımcı yönetim modellerinin kamu yönetiminde demokratikleşme ve etkinlik hedeflerine ulaşmada önemli bir araç olduğunu doğrulamaktadır. Kriz yönetimi, çevresel sürdürülebilirlik ve dijital platformlar gibi farklı alanlarda yapılan uygulamaların olumlu etkileri, bu modellerin yaygınlaştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gelecekte daha fazla katılımı teşvik eden politikaların geliştirilmesi, kamu yönetiminde başarı oranını ve vatandaş memnuniyetini artıracaktır.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bulgular, Türkiye'deki kamu yönetiminde katılımcı yönetim modellerinin uygulanmasındaki etkileri ortaya koymaktadır. Analizlerden elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Vatandaş Memnuniyeti ve Dijital Katılım: TÜİK tarafından sağlanan verilere göre, dijital platformların kullanım oranının artmasıyla vatandaş memnuniyetinde belirgin bir yükseliş gözlemlenmiştir (TÜİK, 2023). e-Devlet uygulamaları ve yerel yönetimlerin dijital hizmetleri, vatandaşların kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmış ve katılım düzeylerini artırmıştır (Akdoğan & Çelik, 2020).

Kriz Yönetiminde Vatandaş Katılımı: AFAD raporlarından elde edilen bulgular, deprem ve pandemi gibi kriz durumlarında vatandaşların bilgi paylaşımına ve kararlara katılımının krizlere yanıt verme süreçlerini olumlu etkilediğini göstermektedir. Vatandaş katılımı, kriz sonrası iyileşme süreçlerinde sosyal dayanışmayı ve hizmet etkinliğini artırmıştır (AFAD, 2022).

Yeşil Kamu Yönetimi ve Çevresel Projeler: İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin geri bildirim raporlarına göre, yeşil projelere vatandaşların dahil edilmesi çevre bilincini artırmış ve bu projelerin başarı oranını

yükselmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2022). Özellikle geri dönüşüm ve sürdürülebilir enerji projelerinde katılımcı yaklaşımların etkinliği gözlemlenmiştir.

Sosyal Medya ve Kamu Yönetimi: Eryılmaz ve Uğur'un (2021) çalışmasına göre, sosyal medya platformları kamu yönetiminde iletişim kanallarını genişletmiş ve vatandaşların görüş bildirmesini kolaylaştırmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği anketlerde, sosyal medya kullanımının vatandaş memnuniyetini artırdığı doğrulanmıştır.

Vatandaş Geri Bildirimlerinin Etkisi: İzmir ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri tarafından düzenlenen halk toplantıları ve anketlerden elde edilen bulgular, vatandaşların hizmet kalitesi üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Katılım süreçleri, hizmetlerin vatandaş ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesini sağlamıştır.

Bu bulgular, katılımcı yönetim modellerinin kamu hizmetlerindeki etkinliği artırdığını ve vatandaş memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle dijital platformlar ve sosyal medya gibi yenilikçi araçların kullanımı, vatandaşların yönetime daha aktif katılmasını sağlamış ve kamu hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, Türkiye'deki kamu yönetimi uygulamalarında katılımcı yönetim modellerinin etkinliğini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Elde edilen bulgular, bu modellerin kamu hizmetlerinin kalitesini artırmada ve vatandaş memnuniyetini sağlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Dijital dönüşüm süreçleri, kamu hizmetlerinin daha şeffaf, erişilebilir ve demokratik bir şekilde sunulmasını sağlarken, vatandaşların kamu yönetimine katılımını kolaylaştırmıştır. Dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte, e-Devlet uygulamaları ve sosyal medya araçlarının, vatandaşlarla kamu kurumları arasında bir köprü işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlerde uygulanan dijital çözümler, vatandaşların yönetime katılımını artırmış ve geri bildirim süreçlerini daha etkin hale getirmiştir. Bu durum, sadece hizmet kalitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerini de pekiştirmiştir.

Kriz yönetimi bağlamında, AFAD raporlarında vurgulanan vatandaş katılımının önemi dikkat çekmektedir. Deprem ve salgın gibi kriz dönemlerinde, vatandaşların süreçlere dahil edilmesi, kamu yönetiminin daha hızlı ve etkili kararlar almasını sağlamıştır. Bu tür katılım modelleri, kriz yönetimi süreçlerinde sosyal dayanışmayı güçlendirmiş ve vatandaşların devlete olan güvenini artırmıştır. Yeşil kamu yönetimi uygulamalarında ise, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada vatandaş katılımının önemli bir etken olduğu görülmüştür. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yeşil projelerinde elde edilen başarılar, çevre bilincinin artırılması ve vatandaşların bu projelere aktif olarak katılımının önemini göstermektedir. Bu tür projelerin yaygınlaştırılması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasını hızlandıracaktır. Sonuç olarak, katılımcı yönetim modelleri, Türkiye'nin kamu yönetiminde karşılaştığı sorunların çözümünde etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu modellerin dijital dönüşümle desteklenerek yaygınlaştırılması, kamu hizmetlerinin etkinliğini artıracak ve vatandaşların yönetime olan güvenini pekiştirecektir. Gelecekte, bu tür uygulamaların daha geniş çaplı

ve kapsayıcı hale getirilmesi, Türkiye'nin kamu yönetiminde uluslararası standartlara ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akdoğan R, Çelik F. Türkiye’de Dijital Yönetişim ve e-Devlet Uygulamaları. *Kamu Yönetimi Dergisi*. 2020;12(3):45-67.
2. Arnstein SR. *A Ladder of Citizen Participation*. J Am Inst Plann. 1969;35(4):216-224.
3. Bovens M. *Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework*. Eur Law J. 2007;13(4):447-468.
4. Dryzek JS. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press; 2000.
5. Eryılmaz B, Uğur S. Sosyal Medyanın Kamu Yönetimindeki Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 2021;29(2):134-150.
6. Habermas J. *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press; 1984.
7. Kara M, Aydın Ö. Türkiye’de Yeşil Kamu Yönetimi ve Sürdürülebilirlik. *Çevre ve Toplum Araştırmaları Dergisi*. 2019;5(2):88-102.
8. TÜİK. *Vatandaş Memnuniyeti ve Kamu Hizmetleri Performansı Raporu*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu; 2023.
9. AFAD. *Türkiye’de Kriz Yönetimi ve Vatandaş Katılımı*. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı; 2022.
10. İzmir Büyükşehir Belediyesi. *Halk Katılımı ve Geri Bildirim Raporu*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi; 2022.
11. İstanbul Büyükşehir Belediyesi. *Vatandaş Memnuniyeti Anketi Sonuçları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi; 2023.

POSTMODERN KAMU YÖNETİMİ: STRATEJİK YÖNETİMİN SOSYAL POLİTİKALARA ETKİSİ

Doç. Dr. Demet DÖNMEZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

demetdonmez@osmaniye.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-5833-9088

ÖZET

Bu bildiri, postmodern kamu yönetimi bağlamında stratejik yönetimin sosyal politikalara etkisini ele almaktadır. Çalışmada, postmodernizmin kamu yönetimi anlayışını nasıl dönüştürdüğü ve sosyal politika geliştirme süreçlerine etkileri incelenmektedir. Stratejik yönetim, bu bağlamda, esnek, yenilikçi ve kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesini teşvik ederek kamu hizmetlerinin daha etkin ve adil bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Ayrıca, toplumsal sorunların çözümünde stratejik yönetimin sosyal aktörler ve vatandaşlarla iş birliğini nasıl güçlendirdiği tartışılmaktadır. Çalışma, postmodern yaklaşımların getirdiği çoğulculuk ve yerindenlik ilkelerinin kamu politikaları üzerindeki etkilerini analiz ederek geleceğin yönetim modellerine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, kamu yönetimi, stratejik yönetim, sosyal politikalar

(Postmodern Public Administration: The Impact of Strategic Management on Social Policies)

ABSTRACT

This paper examines the impact of strategic management on social policies within the context of postmodern public administration. The study explores how postmodernism has transformed the understanding of public administration and its influence on social policy development processes. Strategic management, in this context, fosters the adoption of flexible, innovative, and inclusive approaches, ensuring the more effective and equitable delivery of public services. Additionally, the paper discusses how strategic management strengthens collaboration with social actors and citizens in addressing societal challenges. The study analyzes the effects of postmodern principles, such as pluralism and decentralization, on public policies, providing insights into future governance models.

Keywords: Postmodernism, public administration, strategic management, social policies

POSTMODERN KAMU YÖNETİMİ: STRATEJİK YÖNETİMİN SOSYAL POLİTİKALARA ETKİSİ

Doç. Dr. Demet DÖNMEZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

demetdonmez@osmaniye.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-5833-9088

ÖZET

Bu bildiri, postmodern kamu yönetimi bağlamında stratejik yönetimin sosyal politikalara etkisini ele almaktadır. Çalışmada, postmodernizmin kamu yönetimi anlayışını nasıl dönüştürdüğü ve sosyal politika geliştirme süreçlerine etkileri incelenmektedir. Stratejik yönetim, bu bağlamda, esnek, yenilikçi ve kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesini teşvik ederek kamu hizmetlerinin daha etkin ve adil bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Ayrıca, toplumsal sorunların çözümünde stratejik yönetimin sosyal aktörler ve vatandaşlarla iş birliğini nasıl güçlendirdiği tartışılmaktadır. Çalışma, postmodern yaklaşımların getirdiği çoğulculuk ve yerindenlik ilkelerinin kamu politikaları üzerindeki etkilerini analiz ederek geleceğin yönetim modellerine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, kamu yönetimi, stratejik yönetim, sosyal politikalar

(Postmodern Public Administration: The Impact of Strategic Management on Social Policies)

ABSTRACT

This paper examines the impact of strategic management on social policies within the context of postmodern public administration. The study explores how postmodernism has transformed the understanding of public administration and its influence on social policy development processes. Strategic management, in this context, fosters the adoption of flexible, innovative, and inclusive approaches, ensuring the more effective and equitable delivery of public services. Additionally, the paper discusses how strategic management strengthens collaboration with social actors and citizens in addressing societal challenges. The study analyzes the effects of postmodern principles, such as pluralism and decentralization, on public policies, providing insights into future governance models.

Keywords: Postmodernism, public administration, strategic management, social policies

1. GİRİŞ

Postmodern kamu yönetimi, geleneksel yaklaşımların katı ve merkeziyetçi yapısını sorgulayan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönetim modeli, bireysel farklılıkları, kültürel çeşitliliği ve yerel

İhtiyaçları daha fazla dikkate almayı hedefler. Modernizmin kesinlik, evrensellik ve ilerleme inançlarına karşı çıkan postmodernizm, bilginin ve gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunur. Dolayısıyla, postmodern kamu yönetimi, daha dinamik, esnek ve katılımcı yapılar üzerine kurulu bir yönetim anlayışını teşvik eder. Bu yaklaşım, vatandaşların aktif katılımını destekleyerek, onların kamu yönetimine ilişkin süreçlerde daha etkili bir şekilde yer almasını sağlar.

Stratejik yönetim, kurumların uzun vadeli hedeflerine ulaşmalarını sağlamak için kaynaklarını etkin bir şekilde planlama, yönlendirme ve kontrol etme süreçlerini içerir. Kamu yönetiminde stratejik yönetim, sosyal politikalara yönelik planlama ve uygulamalarda proaktif yaklaşımlar geliştirilmesine olanak tanır. Toplumun ihtiyaçlarına hızlı ve etkili çözümler sunarak vatandaş memnuniyetini artırmayı hedefler. Aynı zamanda kaynakların verimli kullanılması ve paydaşların sürece dahil edilmesi, bu politikaların başarısını doğrudan etkiler.

Postmodern kamu yönetimi, sosyal politikaların daha kapsayıcı ve esnek hale getirilmesini sağlar. Bu dönemde bireysel ihtiyaçlara ve yerel koşullara göre uyarlanabilen politikalar ön plana çıkar. Sosyal adalet, eşitlik ve sürdürülebilirlik, postmodern sosyal politikaların temel değerleridir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet, etnik köken ve kültürel farklılıklar gibi faktörler, bu politikaların tasarımında ve uygulanmasında önemli bir rol oynar. Böylece, daha adil ve dengeli bir toplum yapısının oluşturulması hedeflenir.

Kamu ve özel sektör karşılaştırmaları, postmodern kamu yönetimi bağlamında önemli bir analiz alanıdır. Özel sektör, yenilikçi, müşteri odaklı ve rekabetçi yapısıyla bilinirken, kamu sektörü şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu yararı ilkelerine odaklanır. Bu iki sektörün karşılaştırılması, kamu yönetiminde özel sektörün esnekliğinin ve yenilikçiliğinin nasıl entegre edilebileceğini anlamak açısından değerlidir. Böylelikle, kamu hizmetlerinin daha verimli ve vatandaş odaklı hale getirilmesi mümkün olabilir.

Dijital çağın getirdiği yenilikler, kamu yönetiminde dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşme, kamu hizmetlerinin daha erişilebilir, şeffaf ve kişiselleştirilmiş hale gelmesine katkıda bulunur. Ancak, bu süreçte veri güvenliği, etik sorunlar ve dijital eşitsizlik gibi konular da dikkatle ele alınmalıdır. Gelişmiş ülkelerde dijital kamu hizmetleri yaygınlaşırken, Türkiye de bu alanda önemli adımlar atmaktadır. E-Devlet gibi platformlar, dijital dönüşümün başarılı örneklerinden biridir.

Postmodern kamu yönetimi, liderlik ve yönetim modellerine de yeni bir perspektif sunar. Esneklik, yenilikçilik ve katılımcılık, postmodern liderlik anlayışının temel unsurlarıdır. Kamu sektöründe liderlik, toplumsal faydayı artırmayı hedeflerken, özel sektörde daha çok performans ve sonuç odaklıdır. Bu iki yaklaşımın sentezi, daha etkin yönetim modellerinin oluşmasını sağlar. Türkiye’de liderlik tarzlarında modernleşme eğilimleri görülmekte ve eğitim programları ile desteklenmektedir.

Sosyal adalet ve eşitlik, postmodern kamu yönetiminin en önemli hedeflerinden biridir. Kaynakların adil dağılımı, fırsat eşitliği ve toplumsal fayda, kamu politikalarının öncelikli hedefleri arasında yer alır. Türkiye’de sosyal adaletin güçlendirilmesine yönelik olarak çeşitli projeler ve politikalar

uygulanmaktadır. Bu süreçte, bireysel hakların korunması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması büyük önem taşır.

Kamu yönetiminde değişim yönetimi, karmaşık toplumsal dinamiklere uyum sağlamayı hedefler. Postmodern perspektifte, esnek ve adaptif stratejiler ön plandadır. Türkiye, değişim yönetimi stratejilerinin uygulanmasında ilerleme kaydetmekte, ancak bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde, kamu yönetiminin etkinliği ve esnekliği daha fazla önem kazanmaktadır.

Stratejik yönetim araçları, politika tasarımının etkinliğini artırmak için kritik bir rol oynar. Veri analitiği, paydaş katılımı ve uzun vadeli planlama, stratejik yönetim süreçlerinin önemli unsurlarıdır. Gelişmiş ülkelerde bu araçlar yaygın olarak kullanılırken, Türkiye’de bu alandaki adaptasyon süreci devam etmektedir. Bu süreç, kamu politikalarının daha etkin ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, postmodern kamu yönetimi, esneklik, katılımcılık ve çok paydaşlı işbirlikleri ile toplumsal faydayı artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Dijitalleşme, liderlik ve stratejik yönetim araçlarının entegrasyonu, kamu hizmetlerinin kalitesini yükseltmek için önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye’de bu ilkelerin benimsenmesi, daha kapsayıcı ve etkili bir kamu yönetimi anlayışının oluşmasına katkıda bulunacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Postmodern kamu yönetimi, 20. yüzyılın sonlarına doğru modernist paradigmaların sorgulanmasıyla ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Modernizmin kesinlik, evrensellik ve ilerleme inançlarına karşı çıkan postmodernizm, bilginin ve gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunur (Lyotard, 1984). Kamu yönetiminde bu anlayış, geleneksel bürokratik yapıların ve merkezîyetçi politikaların ötesine geçilerek, bireysel farklılıkların, kültürel çeşitliliğin ve yerel ihtiyaçların ön planda tutulduğu esnek ve katılımcı yapılar geliştirilmesini ifade eder (Foucault, 1977). Bu bağlamda, postmodern kamu yönetimi, yönetim süreçlerinin dinamik bir yapıya evrilmesini ve vatandaşların karar alma süreçlerine daha etkin katılımını teşvik eder.

Stratejik yönetim, postmodern kamu yönetiminin önemli bir bileşenidir. Chandler (1962), stratejik yönetimi bir organizasyonun uzun vadeli hedeflerini belirleme, bu hedeflere ulaşmak için kaynakları yönlendirme ve bu süreçleri kontrol etme olarak tanımlar. Kamu sektöründe stratejik yönetim, sosyal politikaların daha hedef odaklı, etkin ve sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır (Mintzberg, 1994). Örneğin, toplumsal ihtiyaçların analizi ve bu ihtiyaçlara uygun politikaların geliştirilmesi, stratejik yönetim sürecinin merkezinde yer alır. Türkiye’de de son yıllarda sosyal politikaların planlanmasında stratejik yaklaşımlar giderek daha fazla benimsenmektedir (Çolak, 2019).

Postmodern kamu yönetimi, geleneksel yönetim yaklaşımlarına kıyasla daha kapsayıcı bir model sunar. Bu yaklaşım, sosyal politikaların tasarımında ve uygulanmasında toplumsal adalet, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi temel değerlere vurgu yapar (Bauman, 2000). Toplumun farklı kesimlerinin

ihtiyaçlarına uygun çözümler sunmak, postmodern kamu yönetiminin öncelikli hedeflerinden biridir. Örneğin, kadınlar, çocuklar, engelliler ve dezavantajlı gruplar gibi farklı toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarına yönelik politikaların geliştirilmesi, bu yönetim anlayışının bir yansımasıdır. Türkiye’de son yıllarda özellikle eğitim ve sağlık alanında bu tür kapsayıcı politikaların arttığı görülmektedir (Karaman, 2021).

Dijitalleşme, postmodern kamu yönetiminin bir diğer önemli boyutudur. Dijital araçların kamu yönetimine entegrasyonu, hizmetlerin daha erişilebilir ve şeffaf hale gelmesini sağlamaktadır (Castells, 1996). Türkiye’de E-Devlet platformu, dijitalleşmenin başarılı bir örneği olarak gösterilebilir. Ancak, dijitalleşmenin getirdiği fırsatlar kadar riskler de bulunmaktadır. Özellikle veri güvenliği, etik sorunlar ve dijital eşitsizlik gibi konular, kamu yönetiminde dikkatle ele alınması gereken alanlardır (Brenner, 2018).

Postmodern kamu yönetimi, liderlik ve yönetim süreçlerine de yeni bir perspektif kazandırır. Postmodern liderlik anlayışı, esneklik, katılımcılık ve yenilikçilik gibi unsurları ön planda tutar (Heifetz, 1994). Türkiye’de liderlik tarzlarında modernleşme eğilimleri gözlemlenmekte ve bu süreç eğitim programları ile desteklenmektedir. Kamu sektöründe liderlik, toplumsal faydayı artırmayı hedeflerken, özel sektörde daha çok performans odaklıdır. Bu iki yaklaşımın entegrasyonu, kamu yönetiminde daha etkin modellerin oluşmasını sağlayabilir.

Postmodernizm, kamu yönetiminde değişim yönetiminin de merkezinde yer alır. Karmaşık toplumsal dinamiklere uyum sağlamak ve değişen ihtiyaçlara hızla cevap verebilmek, postmodern kamu yönetiminin temel özelliklerindendir (Giddens, 1991). Türkiye, değişim yönetimi stratejilerinin uygulanmasında önemli adımlar atmakta ancak bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, doğal afetler ve ekonomik krizler gibi durumlarda kamu yönetiminin esneklik ve etkinliği daha fazla önem kazanmaktadır (Akyüz, 2022).

Stratejik yönetim araçları, postmodern kamu yönetiminin etkinliğini artırmak için kritik bir rol oynar. Veri analitiği, paydaş katılımı ve uzun vadeli planlama, stratejik yönetim süreçlerinin önemli unsurlarıdır (Porter, 1980). Gelişmiş ülkelerde bu araçlar yaygın olarak kullanılırken, Türkiye’de bu alandaki adaptasyon süreci devam etmektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve altyapı projelerinde stratejik yönetim araçlarının kullanımı artmaktadır (Demir, 2020).

Sonuç olarak, postmodern kamu yönetimi, toplumsal faydayı artırmayı hedefleyen esnek ve katılımcı bir yaklaşımdır. Stratejik yönetim ve dijitalleşme, bu yönetim anlayışının önemli bileşenleri arasında yer alır. Türkiye’de postmodern kamu yönetimi ilkelerinin benimsenmesi, daha kapsayıcı ve etkili bir kamu yönetimi anlayışının oluşmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak araştırmaların daha geniş veri setleri ve farklı coğrafi bölgelerde gerçekleştirilmesi, kamu yönetimindeki yenilikçi uygulamaların yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacaktır.

3. ANALİZ

İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2024 yılında E-Devlet kapısını kullanan bireylerin oranı %62 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, 2020’deki %51 seviyesine kıyasla belirgin bir artış

göstermektedir. Kullanıcıların çoğunluğu, devlet hizmetlerine erişim, başvuru süreçleri ve bilgi alma gibi işlemler için E-Devlet platformunu kullanmıştır. Ancak, kırsal bölgelerde ve düşük gelirli hanelerde bu oran %38'e kadar düşmektedir. E-Devlet kullanım oranlarındaki artış, dijitalleşmenin kamu yönetimindeki önemini vurgulamaktadır. Bu platform, vatandaşların kamu hizmetlerine hızlı, kolay ve şeffaf bir şekilde erişimini sağlamaktadır. Kayıtlar, başvuru süreçlerinin kolaylaştırılması ve bilgiye erişim gibi işlevlerin platformun en sık kullanılan özellikleri olduğunu göstermektedir. Bu durum, postmodern kamu yönetiminin esneklik ve katılımcılık ilkeleri ile uyumlu bir dijital dönüşüm örneği sunmaktadır.

Ancak veriler, dijitalleşmenin eşit olmayan dağılımını da ortaya koymaktadır. Kırsal bölgelerde E-Devlet kullanım oranının %38 seviyesinde kalması, altyapı eksikliklerinin ve dijital okuryazarlık düzeyinin düşüklüğünün etkisini açıkça göstermektedir. Bu durum, postmodern kamu yönetiminin yerel ihtiyaçlara duyarlılık ilkesine aykırı bir tablo yaratmaktadır. Bu bölgelerde dijitalleşmenin daha fazla teşvik edilmesi, altyapı yatırımlarının artırılması ve vatandaşların dijital hizmetlere erişimini kolaylaştıracak eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Stratejik yönetim, bu tür eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Kaynakların etkin bir şekilde planlanması, özellikle altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve dijital okuryazarlık düzeyinin artırılmasını hedefleyen programların uygulanmasını sağlayabilir. Bu süreçte, paydaşların sürece katılımı da kritik bir rol oynayacaktır. Örneğin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle dijitalleşme projelerinin yaygınlaştırılması mümkündür. E-Devlet kullanım oranlarındaki artış, dijitalleşmenin kamu hizmetlerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koyarken, bu hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye, postmodern kamu yönetiminin ilkelerini benimseyerek, özellikle kırsal ve düşük gelirli bölgelerde dijital dönüşümü hızlandırmalıdır. Bu bağlamda, stratejik yönetim araçlarının kullanımı ve paydaş katılımının artırılması, daha kapsayıcı bir dijitalleşme süreci için temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Postmodern kamu yönetimi, dijitalleşmeyi şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin temel bir unsuru olarak kabul eder. Dijital platformlar, vatandaşların kamu süreçlerine erişimini kolaylaştırırken, aynı zamanda bu süreçlerin denetlenebilir olmasını sağlar. Örneğin, İngiltere'de "Digital by Default" stratejisi, kamu hizmetlerinin çevrimiçi platformlar üzerinden sunulmasını bir standart haline getirmiştir. Bu yaklaşım, vatandaşların zaman ve maliyet tasarrufu yapmasını sağlarken, kamu yönetiminde şeffaflık algısını güçlendirmiştir.

Türkiye'de benzer şekilde E-Devlet ve belediye hizmet portalları gibi dijital platformlar, kamu hizmetlerinin daha erişilebilir hale gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak dijitalleşmenin her vatandaş için eşit erişilebilir olmaması, sosyal politikalar açısından dijital uçurumun giderilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, postmodern kamu yönetimi perspektifiyle, dijital eşitsizliği azaltacak stratejik adımların atılması gerekmektedir. Postmodern yönetim anlayışı, farklı toplumsal grupların ihtiyaçlarına duyarlı politikalar geliştirilmesini teşvik eder. Örneğin, İsveç'in sosyal politikalarında, toplumsal cinsiyet eşitliği ve göçmen entegrasyonu gibi konular temel öncelikler

arasında yer alır. Göçmenler için sağlanan eğitim, istihdam ve sosyal yardım programları, toplumun tüm kesimlerinin eşit hizmet almasını sağlamayı hedefler.

Türkiye’de de postmodern sosyal politikalar kapsamında çeşitlilik ve kapsayıcılık vurgulanmaktadır. Örneğin, engelli bireylere yönelik “Erişilebilirlik Stratejisi ve Eylem Planı” gibi uygulamalar, toplumsal eşitliği artırmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu tür politikaların daha fazla yerel ihtiyaçlara göre uyarlanması, sosyal adaletin güçlendirilmesinde etkili olacaktır.

Katılımcı yönetim, postmodern kamu yönetiminin önemli unsurlarından biridir. Bu anlayış, vatandaşların kamu politikalarının tasarım ve uygulama süreçlerine dahil edilmesini sağlar. Brezilya’nın Porto Alegre kentinde uygulanan “katılımcı bütçeleme” modeli, bu yaklaşıma bir örnek olarak gösterilebilir. Vatandaşlar, yerel bütçenin belirli bir kısmının nasıl harcanacağı konusunda doğrudan söz sahibi olmuştur.

Türkiye’de benzer şekilde “katılımcı bütçeleme” uygulamaları yerel yönetimlerde pilot projeler olarak hayata geçirilmiştir. Bu tür uygulamalar, kamu politikalarının daha demokratik hale gelmesini sağlamakla birlikte, vatandaşların kamu yönetimine duyduğu güveni artırmaktadır. Ancak bu süreçlerin daha yaygın ve sistematik bir hale getirilmesi gereklidir.

Stratejik yönetim, sosyal politikaların daha hedef odaklı ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlar. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan “Europe 2020” stratejisi, sosyal içerme ve istihdam politikalarını uzun vadeli hedeflerle uyumlu hale getirmiştir. Bu çerçevede, yoksulluk sınırındaki bireylerin istihdam edilmesi ve sosyal yardımlara erişimin artırılması hedeflenmiştir.

Türkiye’de, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın stratejik planları, sosyal yardımların daha etkin bir şekilde dağıtılmasını hedeflemektedir. Ancak, bu tür stratejik yönetim uygulamalarının daha geniş kapsamlı hale getirilmesi ve yerel ihtiyaçlara göre çeşitlendirilmesi önemlidir. Özellikle kırsal bölgelerde sosyal hizmetlerin etkinliği artırılmalıdır.

Postmodern kamu yönetimi, uzun vadeli toplumsal ve çevresel faydaları gözeten politikalar geliştirilmesini teşvik eder. Almanya’da sürdürülebilirlik politikaları kapsamında, yenilenebilir enerji ve yeşil şehir projeleri büyük başarı elde etmiştir. Bu tür politikalar, hem çevresel koruma hem de toplumsal refah açısından etkili olmuştur.

Türkiye’de yeşil kamu projeleri ve çevre koruma politikaları kapsamında atılan adımlar, postmodern yönetim anlayışıyla uyumludur. Örneğin, “Sıfır Atık Projesi” bu alanda önemli bir girişimdir. Ancak, çevresel sürdürülebilirlik politikalarının daha geniş çaplı bir şekilde uygulanması ve sosyal politikalarla entegre edilmesi gerekmektedir.

Postmodern kamu yönetimi, belirsizliklere uyum sağlama kapasitesine sahip esnek bir yapı sunar. Japonya’da 2011 yılındaki Tohoku depremi sonrası yürütülen kriz yönetimi ve yeniden yapılanma

süreçleri, bu anlayışın başarılı bir örneğidir. Kriz sırasında paydaş katılımı, etkili iletişim ve hızlı karar alma mekanizmaları, toplumun ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde cevap verilmesini sağlamıştır.

Türkiye, özellikle doğal afetler ve ekonomik krizler bağlamında risk yönetimi stratejilerini geliştirme ihtiyacı duymaktadır. 2023 Kahramanmaraş depreminde gözlemlenen eksiklikler, kriz yönetimi süreçlerinde daha koordineli ve planlı bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymuştur. Postmodern kamu yönetimi ilkeleri, kriz dönemlerinde kamu hizmetlerinin esnek ve etkili bir şekilde sunulmasında rehber olabilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Postmodern kamu yönetimi, kamu politikalarının esneklik, katılımcılık ve çoklu perspektifler temelinde yeniden yapılandırılmasını hedefleyen bir yaklaşımı ifade eder. Türkiye gibi hızla değişen toplumsal dinamiklere sahip ülkelerde, bu anlayış kamu yönetiminin modern ihtiyaçlara uyum sağlamasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik yönetim ve dijitalleşme gibi yenilikçi uygulamalar, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve toplumsal faydayı güçlendirmek için postmodern kamu yönetimi çerçevesinde etkili bir şekilde entegre edilebilmektedir.

Dijitalleşme, özellikle kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırması ve süreçlerin şeffaflığını artırması açısından postmodern kamu yönetiminin önemli bir bileşenidir. TÜİK verilerine göre, 2024 yılında E-Devlet kullanım oranının %62'ye ulaşması, dijitalleşmenin kamu hizmetlerinde yarattığı olumlu dönüşümü göstermektedir. Ancak, kırsal bölgelerde bu oran %38 seviyelerine düşmektedir. Bu durum, dijital eşitsizliğin sosyal adalet ilkeleri ile uyumlu bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijitalleşmenin daha kapsayıcı hale getirilmesi için altyapı yatırımlarının artırılması ve dijital okuryazarlığın teşvik edilmesi önemlidir.

Stratejik yönetim, sosyal politikaların hedef odaklı bir şekilde planlanması ve uygulanmasında önemli bir araçtır. Türkiye'de stratejik yönetim süreçleri, özellikle sosyal yardım politikalarında etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2024 yılı stratejik planı, sosyal yardımların etkinliğini artırmayı ve ihtiyaç sahibi bireylerin bu hizmetlere erişimini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Ancak, bu politikaların yerel düzeyde daha fazla adapte edilmesi ve paydaş katılımını artıracak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Postmodern kamu yönetimi, toplumsal farklılıkları ve yerel ihtiyaçları dikkate alarak sosyal politikaların kapsayıcılığını artırmayı amaçlar. Türkiye'de engelli bireyler ve dezavantajlı gruplar için geliştirilen sosyal politikalar, bu yaklaşımın uygulama örneklerindendir. Ancak, bu politikaların sürdürülebilirliği ve etkililiği için veri odaklı analizlerin ve sürekli geri bildirimin sağlanması gerekmektedir. Bu tür süreçler, kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve şeffaflığı güçlendirecektir.

Postmodern kamu yönetimi ilkelerinin Türkiye bağlamında benimsenmesi, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve toplumsal uyumu güçlendirmek için büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu süreçlerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için dijital altyapı, liderlik modelleri ve vatandaş katılımı gibi konulara yönelik stratejik adımlar atılması gerekmektedir. TÜİK verilerinden elde edilen bulgular, dijitalleşme ve stratejik yönetimin sosyal politikalar üzerindeki olumlu etkisini desteklerken, bu alanlarda eksikliklerin de var olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar,

postmodern kamu yönetiminin uygulama alanlarını daha da genişletmek ve bu anlayışın etkinliğini artırmak için temel bir rehber olacaktır.

KAYNAKÇA

12. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Polity Press; 2000.
13. Brenner N. *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford University Press; 2018.
14. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell; 1996.
15. Chandler AD. *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise*. MIT Press; 1962.
16. Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Pantheon Books; 1977.
17. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press; 1991.
18. Heifetz RA. *Leadership Without Easy Answers*. Harvard University Press; 1994.
19. Lyotard JF. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester University Press; 1984.
20. Mintzberg H. *The Rise and Fall of Strategic Planning*. Prentice Hall; 1994.
21. Porter ME. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Free Press; 1980.
22. Çolak A. Türkiye’de Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama. *Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi*. 2019;5(1):45–67.
23. Karaman S. Postmodern Sosyal Politikalar. *Toplum ve Yönetim*. 2021;8(3):112–30.
24. Demir H. Dijitalleşme ve Kamu Yönetimi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 2020;15(2):78–95.
25. Akyüz M. Türkiye’de Değişim Yönetimi Uygulamaları. *Kamu Yönetimi Çalışmaları Dergisi*. 2022;10(1):33–55.
26. TÜİK. Dijitalleşme ve E-Devlet Kullanım İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sitesi; 2024.
27. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Stratejik Plan 2024-2028*. 2024.
28. TÜİK. Dijitalleşme Raporu. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları; 2020.

POSTMODERN KAMU YÖNETİMİ: STRATEJİK YÖNETİMİN SOSYAL POLİTİKALARA ETKİSİ

Doç. Dr. Demet DÖNMEZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

demetdonmez@osmaniye.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-5833-9088

ÖZET

Bu bildiri, postmodern kamu yönetimi bağlamında stratejik yönetimin sosyal politikalara etkisini ele almaktadır. Çalışmada, postmodernizmin kamu yönetimi anlayışını nasıl dönüştürdüğü ve sosyal politika geliştirme süreçlerine etkileri incelenmektedir. Stratejik yönetim, bu bağlamda, esnek, yenilikçi ve kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesini teşvik ederek kamu hizmetlerinin daha etkin ve adil bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Ayrıca, toplumsal sorunların çözümünde stratejik yönetimin sosyal aktörler ve vatandaşlarla iş birliğini nasıl güçlendirdiği tartışılmaktadır. Çalışma, postmodern yaklaşımların getirdiği çoğulculuk ve yerindenlik ilkelerinin kamu politikaları üzerindeki etkilerini analiz ederek geleceğin yönetim modellerine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, kamu yönetimi, stratejik yönetim, sosyal politikalar

(Postmodern Public Administration: The Impact of Strategic Management on Social Policies)

ABSTRACT

This paper examines the impact of strategic management on social policies within the context of postmodern public administration. The study explores how postmodernism has transformed the understanding of public administration and its influence on social policy development processes. Strategic management, in this context, fosters the adoption of flexible, innovative, and inclusive approaches, ensuring the more effective and equitable delivery of public services. Additionally, the paper discusses how strategic management strengthens collaboration with social actors and citizens in addressing societal challenges. The study analyzes the effects of postmodern principles, such as pluralism and decentralization, on public policies, providing insights into future governance models.

Keywords: Postmodernism, public administration, strategic management, social policies

1. GİRİŞ

Postmodern kamu yönetimi, geleneksel yaklaşımların katı ve merkeziyetçi yapısını sorgulayan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönetim modeli, bireysel farklılıkları, kültürel çeşitliliği ve yerel

İhtiyaçları daha fazla dikkate almayı hedefler. Modernizmin kesinlik, evrensellik ve ilerleme inançlarına karşı çıkan postmodernizm, bilginin ve gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunur. Dolayısıyla, postmodern kamu yönetimi, daha dinamik, esnek ve katılımcı yapılar üzerine kurulu bir yönetim anlayışını teşvik eder. Bu yaklaşım, vatandaşların aktif katılımını destekleyerek, onların kamu yönetimine ilişkin süreçlerde daha etkili bir şekilde yer almasını sağlar.

Stratejik yönetim, kurumların uzun vadeli hedeflerine ulaşmalarını sağlamak için kaynaklarını etkin bir şekilde planlama, yönlendirme ve kontrol etme süreçlerini içerir. Kamu yönetiminde stratejik yönetim, sosyal politikalara yönelik planlama ve uygulamalarda proaktif yaklaşımlar geliştirilmesine olanak tanır. Toplumun ihtiyaçlarına hızlı ve etkili çözümler sunarak vatandaş memnuniyetini artırmayı hedefler. Aynı zamanda kaynakların verimli kullanılması ve paydaşların sürece dahil edilmesi, bu politikaların başarısını doğrudan etkiler.

Postmodern kamu yönetimi, sosyal politikaların daha kapsayıcı ve esnek hale getirilmesini sağlar. Bu dönemde bireysel ihtiyaçlara ve yerel koşullara göre uyarlanabilen politikalar ön plana çıkar. Sosyal adalet, eşitlik ve sürdürülebilirlik, postmodern sosyal politikaların temel değerleridir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet, etnik köken ve kültürel farklılıklar gibi faktörler, bu politikaların tasarımında ve uygulanmasında önemli bir rol oynar. Böylece, daha adil ve dengeli bir toplum yapısının oluşturulması hedeflenir.

Kamu ve özel sektör karşılaştırmaları, postmodern kamu yönetimi bağlamında önemli bir analiz alanıdır. Özel sektör, yenilikçi, müşteri odaklı ve rekabetçi yapısıyla bilinirken, kamu sektörü şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu yararı ilkelerine odaklanır. Bu iki sektörün karşılaştırılması, kamu yönetiminde özel sektörün esnekliğinin ve yenilikçiliğinin nasıl entegre edilebileceğini anlamak açısından değerlidir. Böylelikle, kamu hizmetlerinin daha verimli ve vatandaş odaklı hale getirilmesi mümkün olabilir.

Dijital çağın getirdiği yenilikler, kamu yönetiminde dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşme, kamu hizmetlerinin daha erişilebilir, şeffaf ve kişiselleştirilmiş hale gelmesine katkıda bulunur. Ancak, bu süreçte veri güvenliği, etik sorunlar ve dijital eşitsizlik gibi konular da dikkatle ele alınmalıdır. Gelişmiş ülkelerde dijital kamu hizmetleri yaygınlaşırken, Türkiye de bu alanda önemli adımlar atmaktadır. E-Devlet gibi platformlar, dijital dönüşümün başarılı örneklerinden biridir.

Postmodern kamu yönetimi, liderlik ve yönetim modellerine de yeni bir perspektif sunar. Esneklik, yenilikçilik ve katılımcılık, postmodern liderlik anlayışının temel unsurlarıdır. Kamu sektöründe liderlik, toplumsal faydayı artırmayı hedeflerken, özel sektörde daha çok performans ve sonuç odaklıdır. Bu iki yaklaşımın sentezi, daha etkin yönetim modellerinin oluşmasını sağlar. Türkiye’de liderlik tarzlarında modernleşme eğilimleri görülmekte ve eğitim programları ile desteklenmektedir.

Sosyal adalet ve eşitlik, postmodern kamu yönetiminin en önemli hedeflerinden biridir. Kaynakların adil dağılımı, fırsat eşitliği ve toplumsal fayda, kamu politikalarının öncelikli hedefleri arasında yer alır. Türkiye’de sosyal adaletin güçlendirilmesine yönelik olarak çeşitli projeler ve politikalar

uygulanmaktadır. Bu süreçte, bireysel hakların korunması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması büyük önem taşır.

Kamu yönetiminde değişim yönetimi, karmaşık toplumsal dinamiklere uyum sağlamayı hedefler. Postmodern perspektifte, esnek ve adaptif stratejiler ön plandadır. Türkiye, değişim yönetimi stratejilerinin uygulanmasında ilerleme kaydetmekte, ancak bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde, kamu yönetiminin etkinliği ve esnekliği daha fazla önem kazanmaktadır.

Stratejik yönetim araçları, politika tasarımının etkinliğini artırmak için kritik bir rol oynar. Veri analitiği, paydaş katılımı ve uzun vadeli planlama, stratejik yönetim süreçlerinin önemli unsurlarıdır. Gelişmiş ülkelerde bu araçlar yaygın olarak kullanılırken, Türkiye’de bu alandaki adaptasyon süreci devam etmektedir. Bu süreç, kamu politikalarının daha etkin ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, postmodern kamu yönetimi, esneklik, katılımcılık ve çok paydaşlı işbirlikleri ile toplumsal faydayı artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Dijitalleşme, liderlik ve stratejik yönetim araçlarının entegrasyonu, kamu hizmetlerinin kalitesini yükseltmek için önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye’de bu ilkelerin benimsenmesi, daha kapsayıcı ve etkili bir kamu yönetimi anlayışının oluşmasına katkıda bulunacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Postmodern kamu yönetimi, 20. yüzyılın sonlarına doğru modernist paradigmaların sorgulanmasıyla ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Modernizmin kesinlik, evrensellik ve ilerleme inançlarına karşı çıkan postmodernizm, bilginin ve gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunur (Lyotard, 1984). Kamu yönetiminde bu anlayış, geleneksel bürokratik yapıların ve merkezîyetçi politikaların ötesine geçilerek, bireysel farklılıkların, kültürel çeşitliliğin ve yerel ihtiyaçların ön planda tutulduğu esnek ve katılımcı yapılar geliştirilmesini ifade eder (Foucault, 1977). Bu bağlamda, postmodern kamu yönetimi, yönetim süreçlerinin dinamik bir yapıya evrilmesini ve vatandaşların karar alma süreçlerine daha etkin katılımını teşvik eder.

Stratejik yönetim, postmodern kamu yönetiminin önemli bir bileşenidir. Chandler (1962), stratejik yönetimi bir organizasyonun uzun vadeli hedeflerini belirleme, bu hedeflere ulaşmak için kaynakları yönlendirme ve bu süreçleri kontrol etme olarak tanımlar. Kamu sektöründe stratejik yönetim, sosyal politikaların daha hedef odaklı, etkin ve sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır (Mintzberg, 1994). Örneğin, toplumsal ihtiyaçların analizi ve bu ihtiyaçlara uygun politikaların geliştirilmesi, stratejik yönetim sürecinin merkezinde yer alır. Türkiye’de de son yıllarda sosyal politikaların planlanmasında stratejik yaklaşımlar giderek daha fazla benimsenmektedir (Çolak, 2019).

Postmodern kamu yönetimi, geleneksel yönetim yaklaşımlarına kıyasla daha kapsayıcı bir model sunar. Bu yaklaşım, sosyal politikaların tasarımında ve uygulanmasında toplumsal adalet, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi temel değerlere vurgu yapar (Bauman, 2000). Toplumun farklı kesimlerinin

ihtiyaçlarına uygun çözümler sunmak, postmodern kamu yönetiminin öncelikli hedeflerinden biridir. Örneğin, kadınlar, çocuklar, engelliler ve dezavantajlı gruplar gibi farklı toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarına yönelik politikaların geliştirilmesi, bu yönetim anlayışının bir yansımasıdır. Türkiye’de son yıllarda özellikle eğitim ve sağlık alanında bu tür kapsayıcı politikaların arttığı görülmektedir (Karaman, 2021).

Dijitalleşme, postmodern kamu yönetiminin bir diğer önemli boyutudur. Dijital araçların kamu yönetimine entegrasyonu, hizmetlerin daha erişilebilir ve şeffaf hale gelmesini sağlamaktadır (Castells, 1996). Türkiye’de E-Devlet platformu, dijitalleşmenin başarılı bir örneği olarak gösterilebilir. Ancak, dijitalleşmenin getirdiği fırsatlar kadar riskler de bulunmaktadır. Özellikle veri güvenliği, etik sorunlar ve dijital eşitsizlik gibi konular, kamu yönetiminde dikkatle ele alınması gereken alanlardır (Brenner, 2018).

Postmodern kamu yönetimi, liderlik ve yönetim süreçlerine de yeni bir perspektif kazandırır. Postmodern liderlik anlayışı, esneklik, katılımcılık ve yenilikçilik gibi unsurları ön planda tutar (Heifetz, 1994). Türkiye’de liderlik tarzlarında modernleşme eğilimleri gözlemlenmekte ve bu süreç eğitim programları ile desteklenmektedir. Kamu sektöründe liderlik, toplumsal faydayı artırmayı hedeflerken, özel sektörde daha çok performans odaklıdır. Bu iki yaklaşımın entegrasyonu, kamu yönetiminde daha etkin modellerin oluşmasını sağlayabilir.

Postmodernizm, kamu yönetiminde değişim yönetiminin de merkezinde yer alır. Karmaşık toplumsal dinamiklere uyum sağlamak ve değişen ihtiyaçlara hızla cevap verebilmek, postmodern kamu yönetiminin temel özelliklerindendir (Giddens, 1991). Türkiye, değişim yönetimi stratejilerinin uygulanmasında önemli adımlar atmakta ancak bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, doğal afetler ve ekonomik krizler gibi durumlarda kamu yönetiminin esneklik ve etkinliği daha fazla önem kazanmaktadır (Akyüz, 2022).

Stratejik yönetim araçları, postmodern kamu yönetiminin etkinliğini artırmak için kritik bir rol oynar. Veri analitiği, paydaş katılımı ve uzun vadeli planlama, stratejik yönetim süreçlerinin önemli unsurlarıdır (Porter, 1980). Gelişmiş ülkelerde bu araçlar yaygın olarak kullanılırken, Türkiye’de bu alandaki adaptasyon süreci devam etmektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve altyapı projelerinde stratejik yönetim araçlarının kullanımı artmaktadır (Demir, 2020).

Sonuç olarak, postmodern kamu yönetimi, toplumsal faydayı artırmayı hedefleyen esnek ve katılımcı bir yaklaşımdır. Stratejik yönetim ve dijitalleşme, bu yönetim anlayışının önemli bileşenleri arasında yer alır. Türkiye’de postmodern kamu yönetimi ilkelerinin benimsenmesi, daha kapsayıcı ve etkili bir kamu yönetimi anlayışının oluşmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak araştırmaların daha geniş veri setleri ve farklı coğrafi bölgelerde gerçekleştirilmesi, kamu yönetimindeki yenilikçi uygulamaların yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacaktır.

3. ANALİZ

İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2024 yılında E-Devlet kapısını kullanan bireylerin oranı %62 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, 2020’deki %51 seviyesine kıyasla belirgin bir artış

göstermektedir. Kullanıcıların çoğunluğu, devlet hizmetlerine erişim, başvuru süreçleri ve bilgi alma gibi işlemler için E-Devlet platformunu kullanmıştır. Ancak, kırsal bölgelerde ve düşük gelirli hanelerde bu oran %38'e kadar düşmektedir. E-Devlet kullanım oranlarındaki artış, dijitalleşmenin kamu yönetimindeki önemini vurgulamaktadır. Bu platform, vatandaşların kamu hizmetlerine hızlı, kolay ve şeffaf bir şekilde erişimini sağlamaktadır. Kayıtlar, başvuru süreçlerinin kolaylaştırılması ve bilgiye erişim gibi işlevlerin platformun en sık kullanılan özellikleri olduğunu göstermektedir. Bu durum, postmodern kamu yönetiminin esneklik ve katılımcılık ilkeleri ile uyumlu bir dijital dönüşüm örneği sunmaktadır.

Ancak veriler, dijitalleşmenin eşit olmayan dağılımını da ortaya koymaktadır. Kırsal bölgelerde E-Devlet kullanım oranının %38 seviyesinde kalması, altyapı eksikliklerinin ve dijital okuryazarlık düzeyinin düşüklüğünün etkisini açıkça göstermektedir. Bu durum, postmodern kamu yönetiminin yerel ihtiyaçlara duyarlılık ilkesine aykırı bir tablo yaratmaktadır. Bu bölgelerde dijitalleşmenin daha fazla teşvik edilmesi, altyapı yatırımlarının artırılması ve vatandaşların dijital hizmetlere erişimini kolaylaştıracak eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Stratejik yönetim, bu tür eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Kaynakların etkin bir şekilde planlanması, özellikle altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve dijital okuryazarlık düzeyinin artırılmasını hedefleyen programların uygulanmasını sağlayabilir. Bu süreçte, paydaşların sürece katılımı da kritik bir rol oynayacaktır. Örneğin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle dijitalleşme projelerinin yaygınlaştırılması mümkündür. E-Devlet kullanım oranlarındaki artış, dijitalleşmenin kamu hizmetlerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koyarken, bu hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye, postmodern kamu yönetiminin ilkelerini benimseyerek, özellikle kırsal ve düşük gelirli bölgelerde dijital dönüşümü hızlandırmalıdır. Bu bağlamda, stratejik yönetim araçlarının kullanımı ve paydaş katılımının artırılması, daha kapsayıcı bir dijitalleşme süreci için temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Postmodern kamu yönetimi, dijitalleşmeyi şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin temel bir unsuru olarak kabul eder. Dijital platformlar, vatandaşların kamu süreçlerine erişimini kolaylaştırırken, aynı zamanda bu süreçlerin denetlenebilir olmasını sağlar. Örneğin, İngiltere'de "Digital by Default" stratejisi, kamu hizmetlerinin çevrimiçi platformlar üzerinden sunulmasını bir standart haline getirmiştir. Bu yaklaşım, vatandaşların zaman ve maliyet tasarrufu yapmasını sağlarken, kamu yönetiminde şeffaflık algısını güçlendirmiştir.

Türkiye'de benzer şekilde E-Devlet ve belediye hizmet portalları gibi dijital platformlar, kamu hizmetlerinin daha erişilebilir hale gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak dijitalleşmenin her vatandaş için eşit erişilebilir olmaması, sosyal politikalar açısından dijital uçurumun giderilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, postmodern kamu yönetimi perspektifiyle, dijital eşitsizliği azaltacak stratejik adımların atılması gerekmektedir. Postmodern yönetim anlayışı, farklı toplumsal grupların ihtiyaçlarına duyarlı politikalar geliştirilmesini teşvik eder. Örneğin, İsveç'in sosyal politikalarında, toplumsal cinsiyet eşitliği ve göçmen entegrasyonu gibi konular temel öncelikler

arasında yer alır. Göçmenler için sağlanan eğitim, istihdam ve sosyal yardım programları, toplumun tüm kesimlerinin eşit hizmet almasını sağlamayı hedefler.

Türkiye’de de postmodern sosyal politikalar kapsamında çeşitlilik ve kapsayıcılık vurgulanmaktadır. Örneğin, engelli bireylere yönelik “Erişilebilirlik Stratejisi ve Eylem Planı” gibi uygulamalar, toplumsal eşitliği artırmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu tür politikaların daha fazla yerel ihtiyaçlara göre uyarlanması, sosyal adaletin güçlendirilmesinde etkili olacaktır.

Katılımcı yönetim, postmodern kamu yönetiminin önemli unsurlarından biridir. Bu anlayış, vatandaşların kamu politikalarının tasarım ve uygulama süreçlerine dahil edilmesini sağlar. Brezilya’nın Porto Alegre kentinde uygulanan “katılımcı bütçeleme” modeli, bu yaklaşıma bir örnek olarak gösterilebilir. Vatandaşlar, yerel bütçenin belirli bir kısmının nasıl harcanacağı konusunda doğrudan söz sahibi olmuştur.

Türkiye’de benzer şekilde “katılımcı bütçeleme” uygulamaları yerel yönetimlerde pilot projeler olarak hayata geçirilmiştir. Bu tür uygulamalar, kamu politikalarının daha demokratik hale gelmesini sağlamakla birlikte, vatandaşların kamu yönetimine duyduğu güveni artırmaktadır. Ancak bu süreçlerin daha yaygın ve sistematik bir hale getirilmesi gereklidir.

Stratejik yönetim, sosyal politikaların daha hedef odaklı ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlar. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan “Europe 2020” stratejisi, sosyal içerme ve istihdam politikalarını uzun vadeli hedeflerle uyumlu hale getirmiştir. Bu çerçevede, yoksulluk sınırındaki bireylerin istihdam edilmesi ve sosyal yardımlara erişimin artırılması hedeflenmiştir.

Türkiye’de, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın stratejik planları, sosyal yardımların daha etkin bir şekilde dağıtılmasını hedeflemektedir. Ancak, bu tür stratejik yönetim uygulamalarının daha geniş kapsamlı hale getirilmesi ve yerel ihtiyaçlara göre çeşitlendirilmesi önemlidir. Özellikle kırsal bölgelerde sosyal hizmetlerin etkinliği artırılmalıdır.

Postmodern kamu yönetimi, uzun vadeli toplumsal ve çevresel faydaları gözetken politikalar geliştirilmesini teşvik eder. Almanya’da sürdürülebilirlik politikaları kapsamında, yenilenebilir enerji ve yeşil şehir projeleri büyük başarı elde etmiştir. Bu tür politikalar, hem çevresel koruma hem de toplumsal refah açısından etkili olmuştur.

Türkiye’de yeşil kamu projeleri ve çevre koruma politikaları kapsamında atılan adımlar, postmodern yönetim anlayışıyla uyumludur. Örneğin, “Sıfır Atık Projesi” bu alanda önemli bir girişimdir. Ancak, çevresel sürdürülebilirlik politikalarının daha geniş çaplı bir şekilde uygulanması ve sosyal politikalarla entegre edilmesi gerekmektedir.

Postmodern kamu yönetimi, belirsizliklere uyum sağlama kapasitesine sahip esnek bir yapı sunar. Japonya’da 2011 yılındaki Tohoku depremi sonrası yürütülen kriz yönetimi ve yeniden yapılanma

süreçleri, bu anlayışın başarılı bir örneğidir. Kriz sırasında paydaş katılımı, etkili iletişim ve hızlı karar alma mekanizmaları, toplumun ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde cevap verilmesini sağlamıştır.

Türkiye, özellikle doğal afetler ve ekonomik krizler bağlamında risk yönetimi stratejilerini geliştirme ihtiyacı duymaktadır. 2023 Kahramanmaraş depreminde gözlemlenen eksiklikler, kriz yönetimi süreçlerinde daha koordineli ve planlı bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymuştur. Postmodern kamu yönetimi ilkeleri, kriz dönemlerinde kamu hizmetlerinin esnek ve etkili bir şekilde sunulmasında rehber olabilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Postmodern kamu yönetimi, kamu politikalarının esneklik, katılımcılık ve çoklu perspektifler temelinde yeniden yapılandırılmasını hedefleyen bir yaklaşımı ifade eder. Türkiye gibi hızla değişen toplumsal dinamiklere sahip ülkelerde, bu anlayış kamu yönetiminin modern ihtiyaçlara uyum sağlamasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik yönetim ve dijitalleşme gibi yenilikçi uygulamalar, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve toplumsal faydayı güçlendirmek için postmodern kamu yönetimi çerçevesinde etkili bir şekilde entegre edilebilmektedir.

Dijitalleşme, özellikle kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırması ve süreçlerin şeffaflığını artırması açısından postmodern kamu yönetiminin önemli bir bileşenidir. TÜİK verilerine göre, 2024 yılında E-Devlet kullanım oranının %62'ye ulaşması, dijitalleşmenin kamu hizmetlerinde yarattığı olumlu dönüşümü göstermektedir. Ancak, kırsal bölgelerde bu oran %38 seviyelerine düşmektedir. Bu durum, dijital eşitsizliğin sosyal adalet ilkeleri ile uyumlu bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijitalleşmenin daha kapsayıcı hale getirilmesi için altyapı yatırımlarının artırılması ve dijital okuryazarlığın teşvik edilmesi önemlidir.

Stratejik yönetim, sosyal politikaların hedef odaklı bir şekilde planlanması ve uygulanmasında önemli bir araçtır. Türkiye'de stratejik yönetim süreçleri, özellikle sosyal yardım politikalarında etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2024 yılı stratejik planı, sosyal yardımların etkinliğini artırmayı ve ihtiyaç sahibi bireylerin bu hizmetlere erişimini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Ancak, bu politikaların yerel düzeyde daha fazla adapte edilmesi ve paydaş katılımını artıracak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Postmodern kamu yönetimi, toplumsal farklılıkları ve yerel ihtiyaçları dikkate alarak sosyal politikaların kapsayıcılığını artırmayı amaçlar. Türkiye'de engelli bireyler ve dezavantajlı gruplar için geliştirilen sosyal politikalar, bu yaklaşımın uygulama örneklerindendir. Ancak, bu politikaların sürdürülebilirliği ve etkililiği için veri odaklı analizlerin ve sürekli geri bildirimin sağlanması gerekmektedir. Bu tür süreçler, kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve şeffaflığı güçlendirecektir.

Postmodern kamu yönetimi ilkelerinin Türkiye bağlamında benimsenmesi, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve toplumsal uyumu güçlendirmek için büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu süreçlerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için dijital altyapı, liderlik modelleri ve vatandaş katılımı gibi konulara yönelik stratejik adımlar atılması gerekmektedir. TÜİK verilerinden elde edilen bulgular, dijitalleşme ve stratejik yönetimin sosyal politikalar üzerindeki olumlu etkisini desteklerken, bu alanlarda eksikliklerin de var olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar,

postmodern kamu yönetiminin uygulama alanlarını daha da genişletmek ve bu anlayışın etkinliğini artırmak için temel bir rehber olacaktır.

KAYNAKÇA

29. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Polity Press; 2000.
30. Brenner N. *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford University Press; 2018.
31. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell; 1996.
32. Chandler AD. *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise*. MIT Press; 1962.
33. Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Pantheon Books; 1977.
34. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press; 1991.
35. Heifetz RA. *Leadership Without Easy Answers*. Harvard University Press; 1994.
36. Lyotard JF. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester University Press; 1984.
37. Mintzberg H. *The Rise and Fall of Strategic Planning*. Prentice Hall; 1994.
38. Porter ME. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Free Press; 1980.
39. Çolak A. Türkiye’de Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama. *Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi*. 2019;5(1):45–67.
40. Karaman S. Postmodern Sosyal Politikalar. *Toplum ve Yönetim*. 2021;8(3):112–30.
41. Demir H. Dijitalleşme ve Kamu Yönetimi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 2020;15(2):78–95.
42. Akyüz M. Türkiye’de Değişim Yönetimi Uygulamaları. *Kamu Yönetimi Çalışmaları Dergisi*. 2022;10(1):33–55.
43. TÜİK. Dijitalleşme ve E-Devlet Kullanım İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sitesi; 2024.
44. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Stratejik Plan 2024-2028*. 2024.
45. TÜİK. Dijitalleşme Raporu. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları; 2020.

NEOLİBERALİZMİN LİBERAL DEMOKRASİYE ETKİSİ

Olkan SENEMOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
olkansenemoglu@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6290-6631>

ÖZET

Neoliberalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel düzeyde etkisini hissettiren bir ekonomik ve siyasal paradigma olarak, liberal demokrasinin temel normlarını ve işleyişini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Liberal demokrasinin bireysel özgürlükler, katılımcılık ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri, neoliberal politikalar çerçevesinde piyasa merkezli bir anlayışa evrilmiştir. Bu çalışmada, neoliberalizmin liberal demokrasiyi nasıl yeniden şekillendirdiği, demokratik katılımı nasıl sınırladığı ve kamu yararına dayalı politikaların yerini piyasa mantığına bıraktığı analiz edilecektir. Çalışma, neoliberalizm ile liberal demokrasi arasındaki gerilimli ilişkiye odaklanarak, devletin ekonomik müdahaleden çekilmesinin sosyal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini ve bu süreçte yurttaşlık haklarının piyasa aktörleri lehine nasıl yeniden tanımlandığını tartışacaktır. Ayrıca, neoliberalizmin yükselişiyle birlikte siyasal alanın ticarileşmesi, demokratik gerileme ve toplumsal hareketlerin baskılanması gibi süreçler ele alınacaktır. Bu bağlamda, çalışma, liberal demokrasiye ilişkin teorik yaklaşımları neoliberal bağlamda yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Sonuç olarak, neoliberalizmin liberal demokrasi üzerindeki etkileri, sadece ekonomik ve siyasal boyutlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve bireysel haklar üzerindeki uzun vadeli sonuçlarıyla da ele alınacaktır. Bu bağlamda, neoliberalizmin demokratik değerleri erozyona uğratarak bir "post-demokrasi" durumuna zemin hazırlayıp hazırlamadığı sorusu, bu çalışmanın temel odak noktası olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Neoliberalizm, Liberal Demokrasi, Post-Demokrasi, Piyasa Merkezli Yönetim, Demokratik Gerileme

THE IMPACT OF NEOLIBERALISM ON LIBERAL DEMOCRACY

ABSTRACT

Neoliberalism, as an economic and political paradigm that has significantly influenced global dynamics since the last quarter of the 20th century, has profoundly transformed the core norms and functioning of liberal democracy. The values of liberal democracy, such as individual freedoms, participation, and the rule of law, have evolved into a market-centered understanding within the framework of neoliberal policies. This study analyzes how neoliberalism has reshaped liberal democracy, restricted democratic participation, and replaced public interest-oriented policies with market-driven logic. Focusing on the tense relationship between neoliberalism and liberal democracy, the study explores how the withdrawal of the state from

economic intervention has deepened social inequalities and redefined citizenship rights in favor of market actors. Furthermore, it examines processes such as the commercialization of the political sphere, democratic backsliding, and the suppression of social movements that have accompanied the rise of neoliberalism. In this context, the study aims to reassess theoretical approaches to liberal democracy in light of the neoliberal paradigm. Finally, the impacts of neoliberalism on liberal democracy will be addressed not only in terms of economic and political dimensions but also through its long-term consequences for social relations and individual rights. In this regard, the question of whether neoliberalism has eroded democratic values to pave the way for a "post-democracy" condition constitutes the core focus of this research.

Keywords: Neoliberalism, Liberal Democracy, Post-Democracy, Market-Centered Governance, Democratic Backsliding

1. GİRİŞ

Neoliberalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel çapta ekonomik ve siyasal yapıları köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Bu paradigma, piyasa merkezli bir ekonomik modeli savunurken, devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolünü minimize etmeyi amaçlamış ve bunun sonucunda liberal demokrasinin temel normlarını derinden etkilemiştir. Liberal demokrasi, bireysel özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve katılımcılık gibi değerlere dayanırken, neoliberal politikalar bu değerleri piyasa mantığı çerçevesinde yeniden tanımlamıştır. Bu çalışma, neoliberalizmin liberal demokrasiye olan etkilerini eleştirisel bir bakışla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda temel çıkış noktasını Wendy Brown'un eleştirileri oluşturmaktadır.

Demokrasi, genel anlamda halkın yönetimde aktif katılımını esas alan bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilir. Antik Yunan'dan bu yana evrimleşen demokrasi kavramı, modern dönemde temsili demokrasinin şeklinde kurumsallaşmıştır (Held, 2006). Demokrasi, siyasal hakların genişlemesi, özgürlüklerin korunması ve şeffaf yönetim gibi temel ilkeleri kapsar.

Ancak demokrasi kavramı tek tip bir yapıya işaret etmez. İki temel kategori ayırt edilebilir: Doğrudan Demokrasi: Halkın siyasal karar alma sürecine doğrudan katıldığı yönetim biçimidir. Temsili Demokrasi: Seçilmiş temsilcilerin halk adına yönetim yetkisini kullandığı modeldir. Modern toplumlarda temsili demokrasi baskın hale gelmiştir ve bu model, liberal demokrasi çerçevesinde küreselleşmiştir (Dahl).

Liberalizm, bireysel özgürlükleri, hukukun üstünlüğünü ve piyasa ekonomisinin etkinliğini savunan bir ideoloji olarak 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. John Locke, Adam Smith ve John Stuart Mill gibi düşünürler, bireylerin temel haklarının korunmasının ve özel mülk sahibi olma hakkının, siyasal ve ekonomik istikrarın temel unsurları olduğunu savunmuştur (Smith, 2016; Mill, 2000).

Liberalizmin siyasal boyutu, bireyin özgürlüklerini devletin müdahalelerinden korumaya odaklanır. Ekonomik liberalizm ise piyasanın kendi kendini düzenleyen yapısına inanır ve devletin ekonomiye müdahalesinin asgariye indirilmesi gerektiğini savunur (Friedman, 2021).

Bu iki boyut, modern liberal demokrasinin teorik temelini oluşturur. Neoliberalizm, liberalizmin ekonomik boyutuna vurgu yapan ve piyasa mekanizmalarının toplumsal hayatı düzenleyici temel unsur olduğunu ileri sunu ileri süfren bir yaklaşımdır. 20. yüzyılın ikinci yarısında Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi düşünürler tarafından teorik olarak geliştirilen bu paradigma, piyasa serbestisini en üst düzeye çıkarmayı hedeflerken devletin sosyal sorumluluklarını asgari düzeye indirgemeyi savunmuştur (Hayek, 2010; Friedman, 2021).

Neoliberalizmin en temel ilkeleri şunlardır: Devletin Rolü: Devlet, piyasanın etkinliğini sağlamakla sınırlı bir rol üstlenmelidir. Özelleştirme: Kamu hizmetlerinin ve kaynakların özel sektöre devredilmesi. Deregülasyon: Piyasa serbestliğini engelleyen hukuki ve kurumsal kısıtlamaların kaldırılması. Küreselleşme: Sermaye, mal ve hizmetlerin uluslararası dolaşımını teşviğe dayalı bir ekonomik sistem.

Bu çerçevede neoliberalizm, hem ekonomik hem de siyasal düzenin piyasa ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Bununla birlikte, neoliberalizm ile liberal demokrasinin özündeki ilkeler arasındaki gerilim, özellikle sosyal adalet, eşitlik ve kamusal çıkar konularında çok sayıda eleştiriye beraberinde getirmiştir (Harvey, 2015).

Liberal demokrasi, bireysel hakların ve özgürlüklerin korunması, çok sesliliğin desteklenmesi ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Bu değerler, şeffaflık ve hesap verebilirliği esas alan demokratik kurumlar ve prosedürler aracılığıyla yaşam bulur.

Neoliberalizm, 1970'lerdeki ekonomik krizlere yanıt olarak ortaya çıkmış ve küreselleşme sürecinde baskın bir paradigma haline gelmiştir. Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi düşünürler, serbest piyasanın toplum için en etkin model olduğunu savunmuş ve devletin ekonomideki rolünün en aza indirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu anlayış, piyasayı ekonomik ve toplumsal düzenin temel belirleyicisi olarak konumlandırmış, bireysel özgürlükleri piyasa dinamikleri çerçevesinde yeniden tanımlamıştır.

3. NEOLİBERALİZMİN LİBERAL DEMOKRASİYE ETKİLERİ

Neoliberal politikalar, demokratik katılımı ve temsiliyeti zayıflatan etkiler yaratmıştır. Devletin sosyal politikaları üzerindeki etkisinin azalması, vatandaşların siyasal karar alma süreçlerine katılımını sınırlamıştır. Ekonomik güçlerin siyaset üzerindeki etkisi artarken, çok sesliliğin azalmasına ve kamusal tartışma alanının daralmasına yol açılmıştır.

Neoliberalizm, bireysel özgürlükleri piyasa mantığına tabi kılmış ve bunu bir "tüketici özgürlüğü" paradigmasıyla tanımlamıştır. Ancak bu durum, ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesine ve bazı bireylerin toplumsal hayatta etkin bir şekilde var olamamasına neden olmuştur. Dolayısıyla, piyasa merkezli özgürlük anlayışı, liberal demokrasinin "herkes için özgürlük" ilkesini zayıflatmıştır.

Neoliberal dönemde, piyasa mekanizmalarının toplumsal düzenin öncelikli aracı olarak benimsenmesi, hukukun üstünlüğü ilkesinin altını oymuş ve demokratik değerlerin aşınmaya başlamasına neden olmuştur. Özellikle, bireysel hakların piyasa dinamiklerine tabi kılınması, sosyal adaletin gerilemesine yol açmıştır. Demokratik kurumsallık, piyasa aktörlerinin etkisiyle zedelenmiş, halkın siyasete olan güvenini sarsmıştır.

Neoliberal politikalar, liberal demokrasi ile "post-demokrasi" olarak adlandırılan bir yapının ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Post-demokrasi, halkın katılımının sınırlandığı, siyasal karar alma mekanizmalarının elit gruplar tarafından kontrol edildiği bir siyasal yapıyı ifade eder. Bu durum, neoliberalizmin piyasa merkezli yaklaşımının liberal demokrasinin özüyle çelişmesini daha net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Brown'ın perspektifinden neoliberalizmin liberal demokrasiye etkisine bakacak olursak, Brown şöyle demektedir: "Bugün belli başlı demokrasilerde büyük şirketler ile devlet iktidarının, kesişmek bir yana, iç içe geçtiğine tanık oluyoruz: Okullardan tutun hapishanelere ve orduya kadar devlete düşen görevlerin büyük ölçüde özel sektöre yaptırılması; bakan veya müsteşar olan yatırım bankacıları ya da CEO'lar; finans sermayesinin akıl sır erdirilemeyecek kadar büyük kısımlarının sahibi olduğu halde bunları yönetemeyen devletler; hepsinden de önemlisi, hiç utanıp sıkılmadan yularından tutulup her türden sermaye sektörüne doğrudan yardım ve borç kapatmaların yanı sıra vergi, çevre, enerji, emek, toplum, maliye ve para politikaları aracılığıyla sermaye birikimi projesine koşulmuş bir devlet iktidarı. Halk, demos, bu gelişmelerin çoğunu, bunlara muhalefet etmek veya başka hedeflerle karşı çıkmak şöyle dursun, kavrayamaz, anlayamaz. Sermayenin ihtiyaçlarına hayır demekten aciz olduğu için kendi ihtiyaçları bir yana itilirken durup seyreder çoğunlukla (Brown, 2017, 54)." Brown'ın bu pasajı, neoliberalizmin demokratik sistemler üzerindeki etkilerini eleştirel bir perspektifle inceler. Brown, neoliberalizmin devlet iktidarını ve demokratik süreçleri nasıl dönüştürdüğüne dair kapsamlı bir değerlendirmede bulunur.

Brown, neoliberalizmin devletin rolünü piyasa dinamiklerine tabi kılarak, devlet ile büyük şirketlerin çıkarlarını birleştirdiğini savunur. Devlet artık halkın çıkarlarını temsil eden bir organ olmaktan çok, sermaye birikiminin aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda, devlete ait kurumların ve hizmetlerin özel sektöre devredilmesi, eğitimden sağlığa kadar geniş bir alanda halkın temel ihtiyaçlarının kar amacı güden şirketlere bırakılmasına yol açmıştır. Ordu, hapishaneler ve eğitim gibi geleneksel olarak kamuya hizmet eden kurumlar, sermaye birikimini destekleyen araçlar haline getirilmiştir.

Brown, neoliberalizmin devletin geleneksel işlevlerini nasıl yeniden şekillendirdiğini de vurgular. Kurtarma paketleri ve doğrudan yardımlar ile özellikle 2008 küresel mali krizinden sonra, devletler kamu kaynaklarını kullanarak büyük şirketleri iflastan kurtarmıştır. Ancak bu tür müdahaleler, sermaye birikimini teşvik ederken, halkın refahını artırma konusunda aynı kararlılığı göstermemiştir. Sermaye birikimini kolaylaştırmak adına çevre, işçi hakları ve toplumun genel çıkarlarını korumaya yönelik düzenlemeler zayıflatılmıştır. Brown'ın bu eleştirisi, neoliberal devletin tarafsız bir hakem olmaktan çıkıp açıkça sermaye tarafında konumlandığını ortaya koyar. Bu durum, halkın devlete olan güvenini sarsmakta ve demokrasinin temel ilkelerini aşındırmaktadır. Finans kapitalin büyümesi, neoliberalizmin en önemli özelliklerinden biridir. Brown, finansal sektörün büyüklüğü ve karmaşıklığının devletlerin kontrol kapasitesini aştığını belirtir:

Devletler, finansal sektörü düzenlemede giderek etkisiz hale gelmiştir. Örneğin, büyük bankaların ve yatırım şirketlerinin kurtarılması sırasında devletler, bu şirketlerin çıkarlarına hizmet eden politikaları benimsemek zorunda kalmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan ekonomik

eşitsizlikler ve sosyal sorunlar göz ardı edilmiş, halkın ihtiyaçları ikinci plana itilmiştir. Bu durum, neoliberalizmin, finans kapitalin toplumsal ve siyasal süreçler üzerindeki egemenliğini artırarak demokrasiyi nasıl erozyona uğrattığını açıkça göstermektedir.

Brown ayrıca, neoliberal politikaların karmaşıklığı nedeniyle halkın bu politikaların etkilerini anlamakta güçlük çektiğini ve demokratik süreçlere etkili bir şekilde katılamadığını belirtir. Neoliberal ekonomi politikalarının karmaşıklığı, halkın bu süreçlere dair farkındalığını azaltmıştır. Medya ve eğitim sistemleri de bu karmaşıklığı çözmek yerine, halkı apolitik hale getiren içerikler üretmiştir. Halkın, sermaye çıkarları tarafından şekillendirilen politikaları değiştirme kapasitesi zayıflamış, bu da demokratik katılımın azalmasına yol açmıştır. Halkın ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi ve toplumsal karar alma süreçlerinden dışlanması, Brown'ın demokrasi kavramına yönelik eleştirisinin merkezinde yer alır.

Brown, neoliberalizmin demokrasiyi nasıl bir “kabuk” haline getirdiğini eleştirir. Demokratik kurumlar, halkın katılımını ve çıkarlarını temsil etmek yerine, sermaye birikiminin araçları haline gelmiştir. Bu durum, demokrasi kavramının özünün aşındığını ve “post-demokrasi” olarak adlandırılan yeni bir siyasal yapının ortaya çıktığını işaret eder. Post-Demokrasi: Devletin halk için değil, sermaye için işlediği bir sistemdir. Sermaye yanlısı politikalar, ekonomik eşitsizlikleri artırmış ve halkın siyasal katılımını sınırlandırmıştır.

Brown'a göre, “demokrasinin yüzeysel de olsa en önemli görsel simgesi olan "özgür" seçimler, bağış toplama gösterilerinden tutun hedef seçmenlerin "seferberliği"yle ilgili gösterilere uzanan pazarlama ve işletme sirklerine dönüşmüş bulunuyor. Oy kullanmayı elektronik eşya markalarından birini seçmekle aynı kefeye koyan karmaşık kampanya pazarlama stratejileri yurttaşları tavlarken, siyasal hayat gitgide medya ve pazarlama başarısına indirgenmekte. Demokratik ilkelerden çok marka tanıtmayı ve kartel medyasını kullanmayı bilen halkla ilişkiler uzmanlarının paketledikleri tek şey adaylar değil; siyasal politikalar ve gündemler de kamu hizmetinden ziyade tüketilecek ürünler gibi pazarlanıyor (Brown, 2017, 54). Wendy Brown, bu pasajında neoliberalizmin, demokratik süreçleri nasıl bir “tüketim nesnesi” haline getirdiğini eleştirir. Brown, demokrasinin en temel sembolü olan seçimlerin bile, neoliberal paradigmanın etkisiyle, ticari bir pazarlama alanına dönüştüğünü ve demokratik ilkelerden uzaklaştığını savunur.

Brown, seçim süreçlerinin demokratik bir yurttaşlık görevi olmaktan çıkarılıp, ticari bir etkinlik gibi yönetildiğini savunur. Örneğin, ABD’de başkanlık seçimleri milyarlarca dolarlık harcamalarla yürütülmekte, bu da seçimlerin giderek elitlerin ve sermaye gruplarının kontrolüne girmesine yol açmaktadır.

Brown, neoliberal dönemde seçmenlerin artık birer "yurttaş" değil, "tüketici" olarak görüldüğünü vurgular. Seçmenlerin karar alma süreçleri, siyasi bir bilinçten çok, bir ürün tercih eder gibi yönlendirilmektedir. Bu durum şu şekillerde ortaya çıkar: Adaylar ve politikalar, medya ve dijital platformlar üzerinden, markalar gibi konumlandırılmakta ve bu şekilde “satılmaktadır.” Reklamcılık teknikleri, seçmenleri duygusal tepkiler vermeye yönlendiren stratejilerle çalışır. Siyasal kampanyalar, rasyonel tartışmalardan çok, korku, umut ve sempati gibi duyguları tetiklemeye odaklanır. Bu tür stratejiler, demokratik katılımı sığlaştırır ve yurttaşların siyasal meselelere dair eleştirel düşünce geliştirmesini engeller.

Brown, neoliberalizmin medya üzerindeki etkisini vurgulayarak, siyasal sürecin giderek medya temelli bir gösteriye dönüştüğünü savunur. Medya, genellikle büyük sermaye gruplarının kontrolü altındadır ve bu durum, siyasal politikaların taraflı bir şekilde sunulmasına neden olur. Medya, bağımsız bir denetim mekanizması olmaktan çıkarak sermayenin bir propaganda aracı haline gelir. Medya, siyasal meselelerin derinlemesine analizini yapmak yerine, yüzeysel ve popülist içeriklerle seçmenlerin ilgisini çekmeye odaklanır. Bu durum, kamuoyu tartışmalarını sığlaştırır ve halkın bilinçli karar alma süreçlerini zayıflatır. Medyanın bu şekildeki işlevi, demokratik sistemleri halkın iradesinden koparır ve sermaye tarafından şekillendirilen bir yapıya dönüştürür.

Neoliberal paradigma, siyasal politikaların “kamu hizmeti” işlevini erozyona uğratarak, bu politikaları birer tüketim ürünü gibi sunar. Brown’a göre bu dönüşüm, politikaların, kamu yararını gözetmek yerine, sermaye çıkarlarını koruyan araçlara dönüştüğünü gösterir. Politikalar, halkın katılımını ve ihtiyaçlarını yansıtan mekanizmalar olmaktan çıkıp, birer “pazarlama unsuru” haline gelir. Bu durum, halkın siyasal süreçlerden daha da uzaklaşmasına yol açar. Bu dönüşüm, siyasal hayatta kolektif değerlerin yerini bireysel ve ticari çıkarlara bırakmasına neden olur.

Brown’ın analizinden çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri, neoliberalizmin demokratik ilkeleri sığlaştırarak, bu ilkelerin özünü tüketmesidir. Seçimlerin ve politikaların ticarileşmesi, yurttaşların demokratik süreçlere katılımını azaltır. Halk, siyasal süreçlerin bir öznesi olmaktan çok, pasif bir tüketiciye dönüşür. Seçimlerin, reklamcılık teknikleriyle yönetilmesi, demokratik süreçlerin temsili bir şova dönüşmesine yol açar. Medya ve pazarlama stratejileri, halkın eleştirel düşünce geliştirme yeteneğini baskılayarak, demokratik bir toplumun temelini zayıflatır.

Brown ayrıca, “Neoliberal rasyonalite sayesinde hükümetin şeffaflığı, hesap verebilirliği ve yasal prosedürlere uygunluğunun yanı sıra yasal haklar, bilgiye erişim ve anayasal koruma altındaki diğer hükümlerin etrafından dolaşıldı veya bunlar bir kenara atıldı, hepsinden de önemlisi devlet halk yönetiminin tecessümü olmaktan çıkarılıp göstere göstere işletme yönetimine ilişkin bir işlem olarak yapılandırıldı. Neoliberal rasyonalite anayasal devlet dahil olmak üzere her kurum ve bireyi şirket modeline göre baştan şekillendirir ve böylece siyasal alanda demokratik ilkelerin yerine girişimcilik ilkelerini geçirdiğini de (Brown, 2017, 55) dile getirir. Wendy Brown, bu pasajında neoliberalizmin devlet, kurumlar ve bireyler üzerindeki dönüştürücü etkisini analiz ederek, neoliberal rasyonalitenin demokratik ilkeler yerine girişimcilik ilkelerini nasıl ikame ettiğini vurgular. Bu pasaj, neoliberalizmin siyasal alandaki etkilerini, anayasal devletin ve demokratik değerlerin erozyonunu ve devletin halkın iradesini temsil eden bir yapıdan işletme mantığıyla yönetilen bir organizasyona dönüşümünü eleştirel bir bakışla açıklar. Neoliberal rasyonalite, devleti bir işletme gibi yapılandırarak, onun demokratik işlevini ticarileştirmiştir. Devletin bu şekilde yeniden yapılandırılması şu unsurları içerir: Devletin karar alma süreçleri, halkın refahını artırmaktan çok, kâr ve piyasa etkinliği gibi kriterlere odaklanır. Bu durum, sosyal politikaların ve kamu hizmetlerinin maliyet-fayda analiziyle sınırlandırılmasına yol açar. Devlet, yurttaşları hizmet sunduğu bir müşteri kitlesi olarak görür. Bu, yurttaşların demokratik haklarını kullanmasını, piyasa mantığına dayalı bir tüketim ilişkisine indirger. Devletin işletme gibi yönetilmesi, siyasal kararların ticari sınırlarla

veya piyasa dinamiklerine uyum sağlama gerekçesiyle halktan gizlenmesine yol açar. Örneğin, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, devletin sosyal sorumluluklarını özel sektöre devretmesine neden olmuş, bu da vatandaşların devlete olan güvenini zedelemiştir. Brown'a göre, neoliberalizm yalnızca ekonomik bir paradigma değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve bireysel alanları yeniden şekillendiren bir rasyonalite sunar. Bu rasyonalite, demokratik ilkelerle yönetilmesi gereken kurumlar, girişimcilik mantığıyla işlemeye başlar. Örneğin, üniversiteler bilgi üretiminden çok, ticari fayda sağlayan araştırmalara odaklanır; sağlık sistemleri ise halk sağlığını değil, maliyet etkinliğini önceler. Neoliberal rasyonalite, bireyi girişimci bir özne olarak yeniden tanımlar. Yurttaşlık haklarından çok, bireysel rekabet ve piyasa başarısı öncelikli hale gelir. Bu durum, kolektif dayanışma duygusunun zayıflamasına ve bireysel çıkarların ön plana çıkmasına neden olur.

Brown'un bu eleştirisi, neoliberalizmin, demokratik toplumların temel değerlerini tahrip ederek, siyasal alanı piyasa ilkelerine tabi kıldığını gösterir. Brown, neoliberalizmin anayasal devletin temel işlevlerini zayıflattığını savunur. Bu erozyon, özellikle şu şekillerde kendini gösterir. Neoliberal politikalar, hükümetlerin ticari ilişkilerdeki şeffaflık gerekliliklerini ve hesap verme sorumluluğunu göz ardı etmesine neden olmuştur. Ticari sınırlar veya piyasa çıkarları, devletin hesap verebilirliğini sınırlayan başlıca gerekçeler haline gelmiştir. Yasal haklar ve anayasal korumalar, piyasa mantığı karşısında ikincil hale gelir. Örneğin, işçi hakları, çevre düzenlemeleri veya toplumsal eşitlik gibi konular, piyasanın gerekliliklerine uymadığı gerekçesiyle göz ardı edilebilir. Neoliberal devlet, kamusal bilgiyi paylaşmaktan kaçınarak, yurttaşların demokratik katılımını sınırlandırır. Bu süreçler, devletin hukuk devleti kimliğini zayıflatırken, yurttaşların demokratik haklarını kullanmasını engeller.

Brown, neoliberalizmin siyasal alanı girişimcilik ilkelerine göre yeniden düzenlediğini savunur. Bu, siyasal yaşamın piyasa rekabeti ve bireysel kâr mantığına indirgenmesi anlamına gelir. Siyasal politikalar, kolektif çıkarlar yerine bireysel piyasa kazançlarını gözeten araçlar haline gelir. Yenilikçilik, rekabetçilik ve maliyet etkinliği gibi girişimcilik ilkeleri, demokratik değerlerin yerini alır. Bu, siyasal süreçlerin piyasa mantığıyla şekillenmesine yol açar. Brown, bu dönüşümün, demokrasiyi halkın iradesini yansıtan bir sistem olmaktan çıkarıp, piyasa gerekliliklerine göre işleyen bir mekanizmaya dönüştürdüğünü belirtir.

Brown'ın analizinden çıkan en temel sonuç, neoliberalizmin demokratik değerleri ve anayasal devlet yapısını köklü bir şekilde dönüştürmesidir. Bu dönüşüm sonunda, yurttaşlar, demokratik süreçlerin dışına itilir ve siyasal kararların öznesi olmaktan çok, bu kararların sonuçlarına maruz kalan tüketicilere dönüşür. Demokratik süreçlerin kolektif faydayı gözeten yapısı yerine, bireysel piyasa başarısını önceliklendiren bir anlayış yerleştirilir. Demokratik süreçlerin piyasa mantığına tabi kılınması, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirir ve kamusal hizmetlere erişimi sınırlar.

Brown'dan alınan mesajlar, neoliberalizmin demokratik değerler üzerindeki aşındırıcı etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alır. Devletin sermaye birikimi lehine hareket etmesi, demokrasinin halkın çıkarlarını temsil eden bir sistem olma özelliğini zayıflatmıştır. Brown, neoliberalizmin yalnızca ekonomik bir paradigma olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve siyasal yapıyı yeniden şekillendiren bir güç olduğunu savunur.

Bu analiz, Brown'ın neoliberalizm eleştirisini, devlet-sermaye ilişkisi, halkın marjinalleşmesi ve demokratik değerlerin erozyonu bağlamında değerlendirirken, neoliberalizmin demokrasinin işleyişindeki krizleri nasıl derinleştirdiğini gözler önüne serer. Brown'ın eleştirisi, demokratik sistemlerin halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için neoliberal paradigmaya karşı daha dirençli bir yapı geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Brown'ın bu pasajı, neoliberalizmin demokratik ilke ve kurumları nasıl erozyona uğrattığını açık bir şekilde ortaya koyar. Neoliberal rasyonalite, devletin ve diğer demokratik kurumların işlevlerini piyasa gerekliliklerine tabi kılarak, halkın iradesini temsil eden bir yapı olmaktan çıkarır. Bu bağlamda, neoliberalizmin yalnızca ekonomik bir model değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal yapıları dönüştüren bir paradigma olduğu sonucuna varılabilir. Brown'ın eleştirisi, neoliberalizmin demokrasi üzerindeki yıkıcı etkilerini anlamak ve bu etkilere karşı daha dirençli bir siyasal düzen geliştirmek için kritik bir perspektif sunar.

SONUÇ

Neoliberalizm ve liberal demokrasi arasındaki ilişki, çağımızın en tartışmalı ve derinlemesine analiz gerektiren meselelerinden biridir. Bu çalışma, neoliberalizmin liberal demokrasi üzerindeki etkilerini teorik ve pratik bağlamda inceleyerek, bu iki paradigmanın bir arada varoluşunun yarattığı gerilimleri ele almıştır. Neoliberalizmin piyasa mantığı, liberal demokrasinin bireysel özgürlük, hukukun üstünlüğü ve halkın yönetime katılımı gibi temel değerlerini dönüştürmüş, bu değerleri piyasa öncelikleri doğrultusunda yeniden tanımlamıştır. Bu dönüşüm, demokrasinin temel işlevlerini zayıflatarak, onun sosyal adalet ve eşitlik gibi amaçlarına zarar vermiştir.

Liberal demokrasi, tarihsel olarak bireysel haklar, özgürlükler ve halkın kolektif katılımı üzerine inşa edilmiştir. Ancak neoliberalizm, bu değerleri piyasa mantığına tabi kılarak, devletin demokratik işlevlerini sermaye birikimine hizmet eden araçlara dönüştürmüştür. Wendy Brown'ın belirttiği gibi, neoliberal rasyonalite, devleti bir halk yönetiminden çıkarıp, işletme mantığıyla yönetilen bir organizasyona dönüştürmüştür. Bu durum, demokratik katılımın azalmasına, yurttaşların karar alma süreçlerinden dışlanmasına ve siyasal süreçlerin ticarileşmesine neden olmuştur.

Neoliberalizmin etkisiyle siyasal alan, ticari bir pazara dönüşmüştür. Seçimler, siyasi kampanyalar ve politikalar, pazarlama teknikleriyle şekillendirilerek tüketim kültürüne uygun hale getirilmiştir. Halkın oy kullanma eylemi, bir siyasi tercih olmaktan çıkarılarak, tüketici davranışına indirgenmiştir. Medyanın kartelleşmesi ve halkla ilişkiler stratejilerinin siyasal süreçleri yönlendirmesi, yurttaşların eleştirel düşünce geliştirme ve demokratik süreçlere etkili bir şekilde katılma imkanını sınırlamıştır.

Brown'ın vurguladığı gibi, neoliberal dönemde yurttaşlar, siyasal kararların öznesi olmaktan çok, bu kararların pasif tüketicileri haline gelmiştir. Bu durum, demokratik katılımın derinleşmesini engellemekte, halkın kendi çıkarlarını temsil eden politikaları destekleme kapasitesini zayıflatmaktadır.

Neoliberalizmin liberal demokrasi üzerindeki etkileri, demokrasiyi işlevsiz bir kabuk haline getiren bir "post-demokrasi" durumu yaratmıştır. Post-demokrasi, halkın siyasal süreçlerden dışlandığı, karar alma mekanizmalarının elit gruplar tarafından kontrol edildiği ve demokratik

ilkelerin yerini piyasa mantığının aldığı bir siyasal yapıyı ifade eder. Bu süreçte devlet, sosyal adalet, eşitlik ve kamusal yararı gözetmek yerine, sermaye çıkarlarına hizmet eden bir araca dönüşmüştür.

Neoliberalizmin demokratik süreçlere etkisi, yalnızca siyasal kurumlarla sınırlı kalmamış, toplumsal yapıları da derinden etkilemiştir. Piyasa merkezli politikalar, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiş, sosyal hakların aşınmasına ve bireylerin kolektif dayanışma duygusunun zayıflamasına neden olmuştur. Eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri, kamu yararını gözetmekten uzaklaşarak, maliyet etkinliği ve kâr odaklı bir anlayışla yönetilmiştir. Bu durum, sosyal adaletin temel taşlarını aşındırmış ve toplumsal uyumun zayıflamasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, neoliberalizm ile liberal demokrasi arasındaki gerilim, çağdaş demokrasilerin geleceği açısından kritik bir soru işaretidir. Neoliberalizmin demokratik değerler üzerindeki aşındırıcı etkilerini anlamak, bu değerlere yönelik daha dirençli bir siyasal düzen oluşturmak için hayati öneme sahiptir. Wendy Brown'ın analiz ettiği gibi, neoliberal rasyonalitenin demokratik ilkeler üzerindeki etkileri, yalnızca ekonomik ve siyasal boyutlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel düzeylerde de kapsamlı bir dönüşüm yaratmıştır.

Demokratik süreçlerin yeniden yapılandırılması ve neoliberal paradigmanın bu süreçler üzerindeki etkisinin sınırlanması, halkın demokratik haklarını ve katılımını güçlendirmek için gereklidir. Bu, demokratik kurumların, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini yeniden merkeze alacak şekilde dönüştürülmesiyle mümkün olabilir. Brown'ın eleştirileri, bu dönüşümün çerçevesini anlamak ve neoliberalizmin etkilerine karşı alternatif bir siyasal düzen geliştirmek için güçlü bir teorik temel sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Brown, W., (2017). “Artık Hepimiz Demokratız”, (der. Eric Hazan) *Demokrasi Ne Alemde*, (çev. Savaş Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dahl, R. A. *Demokrasi ve Eleştirileri* (Çev. L. Köker). Türk Demokrasi Vakfı.
- Friedman, M. (2021). *Kapitalizm ve Özgürlük* (Çev. D. Erberk, N. Himmetoğlu). Serbest Kitaplar.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çev. A. Onacak). Sel Yayıncılık.
- Hayek, F. A. (2010). *Kölelik Yolu* (Çev. Turhan Feyzioğlu). Liberte Yayınları.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Stanford University Press.
- Mill, J. S. (2000). *Özgürlük Üzerine* (Çev. A. Ertan). Belge Yayınları.
- Smith, A. (2016). *Milletlerin Zenginliği* (Çev. H. Derin). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

MADDİ ÜRETİM VE TOPLUMSAL BİLİNCİN İNŞASI: MARX'IN PERSPEKTİFİNDEN MİTOLOJİK VE DİNİ ANLATILAR

Olkan SENEMOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
olkansenemoglu@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6290-6631>

ÖZET

Marx'ın "Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı" eserindeki ünlü ifadeden hareketle, bu çalışma, insanların toplumsal varlıklarının bilincini koşullandığı savını mitolojik ve dini anlatılar üzerinden genel bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Marx'a göre, maddi yaşamın üretim tarzı, toplumsal, siyasal ve entelektüel hayatı koşullandırır ve üretici güçlerin gelişiminde yaşanan dönüşümler, mevcut üretim ilişkileriyle çatışma içerisine girerek toplumsal değişimi tetikler. Bu bağlamda, mitolojik ve dini anlatılar, üretim ilişkilerinin ideolojik bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Habil ve Kabil anlatısı, tarımsal üretim ile hayvancılığa dayalı üretim biçimleri arasındaki çatışmayı sembolize eder. Bu anlatı, maddi yaşam koşullarının toplumsal bilinç üzerindeki etkisine dair tarihsel bir örnek sunar. Benzer şekilde, farklı kültürlerdeki dini ve mitolojik hikâyeler, üretim ilişkilerinin toplumsal düzeni ve bireylerin bilincini nasıl şekillendirdiğini anlamak için birer sembolik alan sağlar. Bu çalışma, Marx'ın "üretim ilişkilerinin toplumsal bilinç şekilleri üzerindeki etkisi" tezine dayanarak, bu tür örnek anlatılar aracılığıyla maddi yaşam koşullarının toplumsal ve siyasal düzeni nasıl şekillendirdiğini tartışmayı hedeflemektedir. Mitlerin ve dini hikâyelerin ideolojik temsilleri, maddi üretim biçimlerinin tarihsel dönüşümleriyle ilişkili olarak ele alınacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma, Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışı ışığında, üretim ilişkilerindeki dönüşümlerin bireylerin bilinci ve toplumsal düzen üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üretim İlişkileri, Maddi Yaşam Koşulları, Toplumsal Bilinç, Mitolojik ve Dini Anlatılar, Tarihsel Materyalizm

MATERIAL PRODUCTION AND THE CONSTRUCTION OF SOCIAL CONSCIOUSNESS: MYTHOLOGICAL AND RELIGIOUS NARRATIVES FROM MARX'S PERSPECTIVE

ABSTRACT

Drawing on Marx's renowned statement from A Contribution to the Critique of Political Economy, this study aims to examine the thesis that people's social existence conditions their consciousness, through a general framework of mythological and religious narratives. According to Marx, the mode of material production shapes the social, political, and intellectual

life of society, and transformations in the development of productive forces enter into conflict with existing production relations, triggering social change. In this context, mythological and religious narratives can be understood as ideological expressions of production relations. For example, the story of Abel and Cain symbolizes the conflict between agricultural production and pastoral modes of production. This narrative offers a historical example of how material living conditions impact social consciousness. Similarly, religious and mythological stories from various cultures serve as symbolic domains for understanding how production relations shape social order and individual consciousness. This study, based on Marx's thesis that "the relations of production influence the forms of social consciousness," aims to discuss how material living conditions shape social and political order through such illustrative narratives. The ideological representations of myths and religious stories will be analyzed in relation to the historical transformations of material production modes. In conclusion, this study seeks to analyze how changes in production relations influence individual consciousness and societal structure within the framework of Marx's historical materialism.

Keywords: Production Relations, Material Living Conditions, Social Consciousness, Mythological and Religious Narratives, Historical Materialism

1. GİRİŞ

Toplumların tarihsel gelişim süreci, maddi üretim ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Karl Marx, "Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı" eserinde, insanların toplumsal varlıklarının bilinçlerini koşullandırıldığını ve maddi yaşam tarzlarının siyasal, entelektüel ve toplumsal hayatı şekillendirebileceğini belirtmiştir (Marx, 2005). Bu çalışma, Marx'ın tarihsel materyalizm perspektifinden hareketle, mitolojik ve dini anlatıların üretim ilişkileriyle olan bağlantısını incelemeyi amaçlamaktadır.

Tarih boyunca insan toplumlarının gelişimi, yalnızca bireysel iradelerle değil, insanların toplumsal üretim sürecinde kurduğu zorunlu ilişkilerle şekillenmiştir. Bu zorunlu ilişkiler, her çağda maddi yaşamın üretim tarzı ve bu üretim tarzının belirlediği toplumsal düzenin doğrudan bir yansımasıdır. Marx, toplumsal değişim ve tarihsel gelişim süreçlerini anlamak için "maddi yaşamın üretim tarzı"nı merkezine almıştır. Ona göre, insanların bilincini şekillendiren şey, onların toplumsal varlıklarıdır; bireylerin yaşamı idame ettirmek için girdikleri üretim süreçleri, siyasal, kültürel ve entelektüel yapıları belirler. Bu bağlamda, toplumsal düzen ve insan bilinci, maddi yaşamın dinamiklerinden bağımsız değildir.

Bu çalışmanın amacı, Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışından yola çıkarak, mitolojik ve dini anlatıların üretim ilişkileriyle olan bağlantısını incelemektir. Marx'ın "üretim ilişkileri" kavramı, insanların maddi yaşam süreçlerinde birbirleriyle kurdukları ilişkilere işaret eder ve bu ilişkiler, belirli bir üretim tarzının tarihsel gerekliliklerini yansıtır. Bu üretim ilişkilerinin ideolojik temsilleri, tarih boyunca mitler ve dini anlatılar aracılığıyla toplumsal bilinçte yer edinmiştir. Bu anlatılar, yalnızca toplumsal düzenin meşrulaştırılmasına hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda üretim ilişkilerindeki çatışmaları ve dönüşümleri de sembolik düzeyde yansıtır.

Habil ve Kabil anlatısı, bu bağlamda dikkat çekici bir örnektir. Tarımsal üretimle pastoral üretim arasındaki tarihsel çatışmayı sembolize eden bu hikâye, aynı zamanda üretim tarzlarının toplumsal düzen üzerindeki etkisini ortaya koyar. Ancak bu örnek, daha geniş bir çerçevede, mitolojik ve dini anlatıların toplumsal bilince ve toplumsal değişime nasıl katkıda bulunduğunu anlamak için başlangıç noktasıdır. Habil ve Kabil gibi anlatılar, üretim tarzlarının ideolojik bir yansıması olarak, toplumsal dönüşümlerin dinamiklerini kavramamıza yardımcı olur.

Bu çalışmada, Marx'ın tarihsel materyalizm teorisi ışığında şu temel sorulara yanıt aranacaktır:

Maddi yaşamın üretim tarzı, toplumsal bilinci nasıl şekillendirir?

Mitolojik ve dini anlatılar, üretim ilişkilerindeki değişimlerin birer ideolojik yansıması olarak nasıl işlev görür?

Toplumsal bilinçteki değişimler, tarihsel olarak üretim ilişkilerindeki çatışmalarla nasıl ilişkilendirilir?

Mitolojik anlatılar, üretim tarzlarının ideolojik yansımaları olarak incelendiğinde, tarihsel materyalizm perspektifinin güçlü bir çerçeve sunduğu görülecektir. Bu bağlamda, mitlerin yalnızca geçmişe dair soyut hikâyeler olmadığı, aynı zamanda üretim süreçleriyle bireylerin bilinci arasındaki bağlantıyı sembolik düzeyde ortaya koyduğu anlaşılabilecektir. Bu çalışma, Marx'ın fikirlerinin hem tarihsel hem de güncel olayları anlamadaki önemine ışık tutarak, mitolojik ve dini anlatıların hem temelini hem de toplumsal bilince etkisini açıklamayı amaçlamaktadır.

2. MARX'IN TARİHSEL MATERİYALİZM PERSPEKTİFİ VE DİNİ VE MİTOLOJİK ANLATILAR

Marx'a göre, insanlar varlıklarının toplumsal üretiminde kendi iradelerine bağlı olmayan, zorunlu ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, toplumun ekonomik temelini oluşturur. Bu temel, hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği bir zemindir ve toplumsal bilinç bu çerçevede şekillenir. Maddi üretim tarzının toplumsal düzeni koşullandığı yönündeki bu anlayış, tarihsel materyalizm teorisinin çekirdeğini oluşturur.

Üretici güçlerin gelişmesi, mevcut üretim ilişkileriyle çatıştığında toplumsal dönüşümlerin önü açılır. Bu çatışma, eski yapıların engel haline gelmesiyle sonuçlanır. Örneğin, feodal toplumda tarıma dayalı üretim ilişkilerinin kapitalizmin gelişen sanayi üretici güçlerine uygun olmaması, toplumsal değişimlerin nedenlerinden biri olmuştur (Bottomore, 1991).

Bu anlayışı daha kapsamlı anlayabilmek için Marx'ın yaklaşımını ayrıntılı olarak ele alabileceğimiz şu pasaj üzerine eğilmemiz gerekmektedir. "Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri,

o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler (Marx, 2005, 39)." Bu pasaj derinlikli olarak ele alındığında, Marx, üretim süreçlerinde insanların bireysel iradelerinin dışında, üretim ilişkilerinin nesnel bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını belirtir. İnsanlar, toplumun maddi ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelir ve bu süreçte üretim ilişkilerini oluştururlar. Bu ilişkiler: Toplumun tarihsel gelişim aşamasına bağlıdır, bireylerden bağımsız bir yapıdadır, maddi üretimin gerekliliklerinden doğar. Örneğin, feodal toplumda serf ile lord arasındaki ilişki veya kapitalist sistemde işçi ile sermayedar arasındaki ilişki, bireylerin isteğinden bağımsız olarak, o dönemin üretim tarzının zorunlu bir sonucudur.

Marx, üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin (teknoloji, emek gücü, bilgi birikimi vb.) gelişmişlik seviyesine bağlı olduğunu vurgular. Üretici güçler geliştikçe, üretim ilişkileri bu gelişmelere uyum sağlamak zorundadır. Aksi halde, üretim ilişkileri üretici güçlerin gelişimini engellemeye başlar. Örneğin, Feodalizmde Üretim ilişkileri (toprak mülkiyetine dayalı) tarımsal üretimin gereksinimlerine uygundu. Kapitalizmde ise sanayi devrimiyle birlikte, üretici güçlerin gelişimine uyum sağlamak için özel mülkiyete ve ücretli emeğe dayalı üretim ilişkileri ortaya çıktı. Bu uyum süreci, toplumun ekonomik yapısının temeli olan üretim ilişkilerinin dinamik doğasını açıklar.

Marx'a göre, üstyapı ekonomik temel tarafından belirlenir, ancak aynı zamanda temeli güçlendirerek onun sürekliliğini sağlar. Fakat buradaki ekonomik alt yapıdan sadece üretim ve ekonomi anlaşılmamalıdır. Toplumun bütün maddi bilgisini kapsayacak şekilde geniş düşünülmelidir.

Bu pasajda, Marx'ın felsefi materyalizminin merkezinde insan bilincinin maddi yaşam koşulları tarafından şekillendiği ve üretim ilişkilerinin ve üretim tarzının bir yansıması olduğu dile getirilmiştir. Örneğin, feodal bir toplumda, bireylerin din ve toprak sahipliğine dayalı düşünceleri, o toplumun ekonomik temeline uygun bir bilinç oluşturur. Kapitalist toplumda ise bireylerin rekabet, bireysel başarı ve özel mülkiyet odaklı düşünceleri, kapitalist üretim tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Marx, ayrıca üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin gelişimiyle çelişkiye düşebileceğini vurgular. Üretici güçlerin gelişimi, üretim ilişkileri tarafından engellenmeye başlarsa, toplumsal bir çatışma ortaya çıkar. Bu çatışma, devrimci bir dönüşümle sonuçlanabilir. Örneğin, feodalizm dönemi, sanayi devrimiyle birlikte üretici güçler gelişmiş, ancak feodal üretim ilişkileri (serf-lord ilişkisi) bu gelişime uyum sağlayamamıştır. Bu durum, feodalizmin yıkılmasına ve kapitalizmin doğuşuna yol açmıştır.

Üretim ilişkileri başlangıçta üretici güçlerin gelişimini destekler, ancak belirli bir aşamada bu ilişkiler gerici bir rol oynamaya başlar. Bu durumda, üretim ilişkileri eski sistemin devamını sağlamaya çalışırken, üretici güçler yeni bir toplumsal düzenin gerekliliğini işaret eder. Örneğin, feodalizmde toprak mülkiyetine dayalı ilişkiler, sanayileşmenin gereksinimlerine yanıt verememiştir. Kapitalizmde sermaye birikimine dayalı ilişkiler, teknolojik gelişmelerin üretimi daha eşitlikçi hale getirme potansiyelini sınırlar.

Genel olarak bakacak olursak Marx, maddi üretim koşulları, toplumsal düzeni koşullandırdığını dile getirir. Üretim ilişkileri ile üretici güçler arasında bir çelişki ortaya çıktığında, toplumsal değişim kaçınılmaz hale gelir. Toplumsal bilinci şekillendiren, insanların maddi yaşam koşullarıdır. Marx'ın bu anlayışı, tarihsel değişimlerin maddi temellerini analiz etmek için güçlü bir teorik çerçeve sunar. Bu çerçeve, sadece geçmiş toplumsal dönüşümleri anlamakla kalmaz, aynı zamanda günümüz toplumlarında devam eden çatışmaların dinamiklerini de açıklamaya yardımcı olur.

Bir başka yerde de Marx şöyle yazmaktadır: “İnsanların yaşam koşullarıyla birlikte, toplumsal ilişkileriyle birlikte, toplumsal varoluşuyla birlikte tasarımlarının, görüşlerinin ve kavramlarının, sözün kısası bilincinin de değişikliğe uğradığını kavramak için daha derin bir anlayış gerekir mi? Fikirler tarihi, maddi üretim değiştiği ölçüde zihni üretimin de nitelik değiştirdiğinden başka neyi kanıtlamaktadır? (Marx, 2010, 38-39)” Bu pasaj, Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışını açıklayan ve fikirlerin, bilincin ve kavramların toplumsal yaşamın maddi temellerine bağlı olduğunu vurgulayan önemli ifadeler barındırmaktadır. Bu sözü, hem genel tarihsel materyalizm perspektifinden hem de mitolojik ve dini anlatılar bağlamında değerlendirerek derinlemesine incelemek yerinde olacaktır.

Bu pasajda Marx, bilincin, bireylerin toplumsal varoluşlarından ayrı düşünemeyeceğini vurgular. İnsanların düşünceleri, ahlaki değerleri, inançları ve ideolojik sistemleri, onların maddi yaşam koşullarının ve toplumsal ilişkilerinin bir ürünüdür. Buradaki temel varsayım şudur: İnsan bilinci, bireyin iradesinden bağımsız olarak, içinde bulunduğu maddi ve toplumsal koşullar tarafından şekillendirilir. Bu koşullar değiştikçe, bilincin biçimi de değişir. Örneğin, feodal bir toplumda bireylerin bilinçleri, din merkezli ve hiyerarşik bir dünya görüşüyle şekillenmiştir. Tanrı'nın mutlak otoritesi ve toplumsal düzenin “doğal” olduğu fikri, üretim ilişkileriyle uyumludur. Kapitalist toplumda bireylerin bilinci, bireycilik, rekabet ve özel mülkiyetin üstünlüğü gibi kavramlarla şekillenir. Bu, kapitalist üretim tarzının gerekliliklerini yansıtır.

Marx'ın maddi üretim, toplumun üretim araçlarını kullanarak yaşamını sürdürme biçimi olduğuna vurgu yaptığını göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır. Bu süreçte, üretim araçları (teknoloji, tarım, sanayi) gelişir. Bu gelişim, toplumsal ilişkileri ve bireylerin düşünce sistemlerini dönüştürür. Sanayi üretiminin ortaya çıkışıyla, aydınlanma düşüncesi ve ilerleme fikri popüler hale gelmiştir. Yeni üretim tarzı, bireylerin düşünsel dünyasında “bilimsel düşüncenin” ve “ilerlemenin” bir norm haline gelmesini sağlamıştır.

Bu pasaj bağlamında düşünecek olursak Marx, Zihni üretim, bireylerin dünyayı anlama ve açıklama biçimlerini kapsar (felsefe, sanat, bilim, din, ahlak) demektedir. Buradan hareketle maddi üretimdeki her büyük değişimin, zihinsel üretimin temel temalarını ve çerçevesini etkilediği söylenebilir. Din ve mitolojinin evrimi çerçevesinde baktığımızda, ilkel toplumlarda mitolojik düşünce, maddi üretim tarzıyla uyumluydu (örneğin, tarım toplumlarında bereket tanrıları). Kapitalist toplumda ise dini anlatılar daha bireyci ve özel mülkiyeti meşrulaştırıcı hale gelmiştir.

Ayrıca günümüzde maddi koşulların değişmesi, idealist felsefenin gerilemesi ve materyalist düşüncenin yükselmesine katkıda bulunmuştur. Marx ayrıca bu pasajda toplumsal bilinç ile

üretim ilişkileri arasındaki doğrudan ilişkiyi açıklamaktadır. Burada, toplumsal bilinç, toplumun genel düşünce yapısını ifade eder (örneğin, ahlak, hukuk, din). Üretim ilişkileri ise insanların üretim sürecindeki yerlerine göre birbirleriyle kurdukları zorunlu ilişkiler. Marx'a göre, maddi koşullarda bir değişim meydana geldiğinde, toplumsal bilinç de buna uygun bir şekilde dönüşür. Feodalizmin son dönemlerinde yükselen burjuvazi, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bireysel haklar, özgürlük ve özel mülkiyet gibi kavramların yayılmasına öncülük etmiştir. Bu, üretim ilişkilerinin değişimiyle toplumsal bilincin nasıl dönüşebileceğine dair güçlü bir örnektir. Marx'a göre, insanların fikirleri, soyut bir şekilde değil, onların toplumsal ve maddi koşullarından kaynaklanır. Maddi üretim tarzındaki her değişim, fikirlerin de dönüşümüne yol açar. Bu bağlamda toplumların dinsel anlayışlarına baktığımızda, ilk toplumlar, avcı-toplayıcı toplumlar olmalarından dolayı doğaya olan bağımlılık, animist inançları ve doğayla uyumlu bir yaşam anlayışını doğurmuştur. Tarım devrimi ise, tarım toplumlarında mülkiyet, bereket ve otorite kavramları, dini ve ahlaki sistemlerin merkezine yerleşmiştir. Kapitalizmde ise sanayi toplumunda bireycilik, rekabet ve özel mülkiyet gibi fikirler, kapitalist üretim tarzının bir yansımasıdır.

Mitolojik ve dini anlatılar, Marx'ın bu pasajını somutlaştırmak için güçlü örnekler sunmaktadır. Örneğin: Habil ve Kabil anlatısı bunlardan biridir. Tarımsal üretim ile pastoral üretim arasındaki çatışmayı sembolize eden bu anlatı, üretim tarzlarının toplumsal bilinç üzerindeki etkisini açıkça gösterir. Prometheus'un Ateşi anlatısına baktığımızda, insanlara ateşi getiren Prometheus, teknolojik gelişimin ve üretim araçlarının insan yaşamını nasıl dönüştürdüğünü simgeler. Bu tür anlatılar, Marx'ın fikirlerini destekler niteliktedir çünkü her biri, belli bir dönemin üretim ilişkilerini ve maddi koşullarını yansıtan ideolojik çerçevelerdir. Günümüzde de kapitalist üretim tarzı, bireylerin rekabetçi, bireyci ve tüketime dayalı bir bilinç geliştirmesine yol açmıştır.

Mitolojik ve dini anlatılar, üretim ilişkilerinin toplumsal bilince taşındığı semboller olarak değerlendirilebilir. Althusser'e göre, ideoloji, bireylerin toplumsal ilişkileri deneyimleme biçimini organize eder ve bu anlamda mitler, toplumsal düzenin meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynar (Althusser, 1971).

Habil ve Kabil hikayesi, tarımsal ve pastoral üretim biçimlerinin çatışmasının bir sembolü olarak değerlendirilebilir. Bu anlatı, yerleşik tarıma geçişin toplumsal düzen üzerindeki etkilerini ortaya koyar. Habil, tarımla; Kabil ise hayvancılıkla uğraşır ve hikayede Habil'in kurbanı kabul edilirken Kabil'in reddedilmesi, toplumsal bilinçte üretim tarzına yönelik ideolojik bir önceliğin izlerini taşır (Eliade, 1963).

Habil ve Kabil gibi anlatılar, toplumsal çatışma ve dönüşümü temsil eden evrensel semboller içerir. Bu çatışma, genelde üretim ilişkilerindeki bir değişimin sonucu olarak ortaya çıkar. Prometheus'un ateşi insanlara getirmesi ya da Yusuf ve kardeşleri anlatısı, üretim ilişkileriyle ideolojik yansımalar arasındaki bağlantıyı farklı yönlerden ele alan örneklerdir (Campbell, 1988).

Mitolojik anlatılar, üretim ilişkilerindeki değişimlerin toplumsal bilinci nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Habil ve Kabil gibi hikayeler, maddi üretim tarzlarındaki çatışmanın toplumsal bilinçte nasıl yer ettiğini gösterir.

Mitler ve dini anlatılar, toplumsal düzenin meşrulaştırılmasında kritik bir rol oynar. Bu anlatılar, hukuk ve ahlakın şekillenmesinde üretim ilişkilerinden kaynaklanan çatışmaları yansıtır. Örneğin, tarımsal üretim toplumlarında ortaya çıkan toprak mülkiyeti sorunları, dini anlatılarla ahlaki bir düzen içinde çözülmeye çalışılmıştır (Bloch, 1989).

Mitolojik ve dini anlatılar, toplumsal değişim süreçlerinde üretim ilişkilerindeki çatışmanın ideolojik yansıması olarak değerlendirilmelidir. Marx'ın tarihsel materyalizm perspektifi, bu anlatıların, üretim tarzlarındaki dönüşümlerle ilişkili olarak toplumsal bilinçte oynadığı rolü anlamak için çok önemlidir.

Mitolojik ve dini anlatılar, sadece tarihsel bir merak konusu değil, aynı zamanda üretim ilişkilerinin tarihsel dönüşümlerinin ideolojik izdüşümüdür. Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışı, bu anlatıları anlamak ve toplumsal bilinçteki şekillenmeleri açıklamak için derin bir perspektif sunar.

SONUÇ

Mitolojik ve dini anlatılar, tarih boyunca toplumların maddi üretim tarzlarındaki dönüşümleri ve bu dönüşümlerin ideolojik izdüşümlerini yansıtmış güçlü sembolik araçlar olmuştur. Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışından hareketle, bu anlatıların yalnızca toplumsal bilinçteki statükoyu meşrulaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda üretim ilişkilerindeki çatışmaları ve toplumsal değişim dinamiklerini sembolik bir düzlemde temsil ettiği görülmektedir. Maddi üretim koşulları, bireylerin bilincini koşullandırırken, toplumsal yapılar ve bu yapıları destekleyen ideolojik araçlar, üretim tarzlarının doğasına uygun bir düzeni inşa etmiştir.

Habil ve Kabil anlatısı gibi örnekler, tarihsel olarak üretim biçimleri arasındaki çatışmanın ideolojik düzeyde nasıl ifade edildiğini gösterir. Tarımsal üretim ve pastoral üretim arasındaki bu çatışma, sadece tarihsel bir olay değil, aynı zamanda üretim ilişkilerinin toplumsal bilinçteki yansımasının bir ifadesidir. Benzer şekilde, Prometheus'tan Yusuf ve kardeşlerine kadar pek çok mitolojik ve dini hikâye, üretim tarzlarındaki dönüşümün toplumsal düzen üzerindeki etkisini sembolleştirmiştir.

Bu bağlamda, Marx'ın “maddi üretim tarzı, toplumsal bilinci koşullandırır” ifadesi, tarihsel ve kültürel anlatılar üzerinden doğrulanmaktadır. Mitlerin, bireylerin ve toplulukların maddi yaşam koşullarını anlamlandıran ideolojik araçlar olduğu açıktır. Bu, mitolojinin ve dini hikâyelerin yalnızca estetik ya da kültürel değerlerle değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal dönüşüm süreçleriyle iç içe olduğunu göstermektedir.

Modern toplumlarda bile bu dinamik, üretim ilişkilerindeki çatışmalar ve bu çatışmaların ideolojik yansımaları aracılığıyla devam etmektedir. Dijitalleşme ve otomasyon gibi güncel üretim biçimlerinin yarattığı toplumsal ve ideolojik dönüşümler, Marx'ın teorisinin günümüzde de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Mitolojik ve dini anlatıların tarihten günümüze taşıdığı sembolik gücü, bu üretim ilişkilerinin tarihsel birer yansıması olarak değerlendirmek, toplumsal bilincin şekillenmesindeki maddi temeli anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Marx'ın tarihsel materyalizm teorisinin, mitolojik ve dini anlatılar aracılığıyla üretim ilişkilerindeki dönüşümleri ve toplumsal bilinçteki etkilerini anlamak için güçlü bir yöntemsel araç olduğunu ortaya koymaktadır. Geçmişten günümüze toplumsal düzenin ideolojik temsilleri, maddi üretim ilişkilerinin tarihsel dinamikleriyle açıklanabilir. Bu hem tarihsel olayların hem de kültürel üretimin toplumsal yapılar üzerindeki etkisini anlamak için zengin bir kavrayış sunmaktadır. Marx'ın teorisi, üretim ilişkilerindeki dönüşümleri ve bu dönüşümlerin bireyler üzerindeki etkilerini kavramak için eşsiz bir perspektif sunmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (1971). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. Monthly Review Press.
- Bloch, E. (1989). *The Principle of Hope*. MIT Press.
- Bottomore, T. (1991). *A Dictionary of Marxist Thought*. Blackwell.
- Campbell, J. (1988). *The Power of Myth*. Anchor Books.
- Eliade, M. (1963). *Myth and Reality*. Harper & Row.
- Marx, K. Engels, F. (2010). *Komünist Manifesto*. (çev. Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut). 4. bs. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K., (2005). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (çev. Sevim Belli) 6. bs. Ankara: Sol Yayınları.

AHP YÖNTEMİ İLE SAHRA HASTANESİ KURULUM YERİ SEÇİMİ: BİLECİK İLİ ÖRNEĞİ¹

Buket MÜSÜROĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Acil Durum ve Afet Yönetim

ozmenbuket38@gmail.com-0009-0001-3263-7634

Doç. Dr. Aslı ERGENEKON ARSLAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

asli.arslan@bilecik.edu.tr - 0000-0001-8052-8566

ÖZET

Afetler dünya genelinde toplumların karşılaştığı en yıkıcı olaylar arasında yer almakla birlikte sosyal, ekonomik ve çevresel kayıplara neden olan doğal veya insan kaynaklı olaylardır. Sahra hastaneleri ise bir afet veya savaş nedeni ile mevcut hastanelerin hizmet vermeye devam edemediği durumlarda sağlık hizmetlerinin devamlılığı için geçici süre ile kurulan mobil sağlık birimleridir. Sahra hastanelerinin afet sonrası gerekli görüldüğü durumlarda zaman kaybetmeden faaliyete geçerek afetzedelere sağlık hizmeti sunabilmesi için öncesinde kurulum yeri, kurulum kapasitesi gibi planlamaların yapılması afet yönetimi açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada da Bilecik ilinde olası bir afet durumunda kurulması planlanan sahra hastanesi yer seçimi için en uygun alternatifin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden (ÇKKV) Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) uygulanarak Bilecik ilindeki sahra hastanesi yer seçimi analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Ertuğrulgazi Mahallesinde yer alan Bilecik Şeyh Edebali Stadyumu'na Model1'in kurulumunun ilk sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AHP, Sahra Hastanesi, Yer Seçimi.

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR) Terminolojisi “Afet” kavramını maruziyet, kırılganlık ve kapasite şartlarıyla etkileşime girerek insani, ekonomik, maddi ve çevresel etki ve kayıpların biri veya birden fazlasına neden olan tehlikeli olaylar nedeniyle bir toplumun veya topluluğun işleyişinin ciddi ölçekte bozulması olarak açıklamıştır. Afetlerde söz konusu, olan olayın kendisi değil olayın neden olduğu sonuçlardır ve bir olayın afet olarak değerlendirilebilmesi için insanlara, canlılara, yerleşim alanlarına ve toplumsal unsurlara zarar verici bir etkisinin olması (Uluğ, 2014) ve maruz kalan toplumun olay sonuçları ile baş edememesi sonucunda dış yardıma ihtiyaç duyması gerekmektedir (Ergünay, 2002; Akdur, 2000). Dolayısı ile yıkıcı etkiye sahip afetlerden sonra toplumun yaşamsal gereksinimleri arasında yer alan sağlık hizmetleri, barınma, gıda ihtiyacı gibi gereksinimlerinin hızlı ve eksiksiz olarak karşılanması önemli bir konudur. Afet sonrasında mevcut sağlık kurumlarının zarar görerek kullanılamaz duruma gelmesi, afet sonrasında hastanelerin kapasitesi üzerinde

yaralı veya hastanın olması, sağlık personelinin yetersiz olması, afet sonrası yaşanabilecek salgın hastalıklar gibi durumlarda sağlık hizmeti bölgeye kurulacak sahra hastaneleri vasıtası ile sağlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü/Pan Amerikan Sağlık Örgütü'ne (WHO/PAHO)göre Sahra Hastanesi “Geçici süre içerisinde acil durumlarda ihtiyaçların karşılanması, etkilenen nüfus yoğunluğuna göre alanın genişletilebilmesi veya daralma özelliklerine sahip olmasının yanında hızlı konumlandırılabilen (çadır, şişirilebilir veya konteynerli modüller), mobil, bağımsız ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesine sahip, en az 10 yataklı, en az bir ameliyathane ve laboratuvar birimleri bulunan ve mobil röntgen ekipmanına sahip sağlık kuruluşu” olarak tanımlanmaktadır. En son yaşanan 2023 Kahramanmaraş depreminde 11 il etkilenmiş olup resmi raporlara göre Sağlık Bakanlığı'na bağlı 27 adet hastane, 9 adet özel hastane ve üniversiteye bağlı 6 hastane olmak üzere toplam 42 hastane binasının ağır hasarlı ve orta hasarlı olduğu tespit edilmiştir. Deprem bölgesinden hizmetine devam eden sağlık tesislerine ek olarak 35 sahra hastanesi kurulmuştur (SBB Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu, 2023). Sahra hastanesi olarak kullanılan prefabrik yapıların acil sağlık bakımlarının yapılabilmesi için hızlı bir biçimde erişim sağlanarak hizmet devamlılığını gerçekleştirmesi beklenir. Çadır tipi, mobil-treyler tipi, konteyner tipi, prefabrik ve baraka tipi gibi hastane modülleri sahra hastanesi olarak kullanılmaktadır (Biter, 2023). Sahra hastanelerinin, afet sonrasında afetzedelerin kolayca ulaşabilmesi, en fazla nüfusa en hızlı şekilde hizmet verebilmesi, olası ikincil afetlerden de etkilenmemesi gerekmektedir. Dolayısı ile sahra hastaneleri kuruluş yeri seçiminde çok sayıda kriterin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sahra hastaneleri kuruluş yeri seçiminde birden fazla kriter dikkate alınarak en ideal yerin seçimi amaçlanmaktadır. Literatürde çok sayıda kriterin bulunduğu karar süreçlerinin analiz ve değerlendirilme amacı ile ÇKKV teknikleri kullanılmaktadır (Baysal ve Tecim, 2006: 2). İlgili literatür incelendiğinde afetler sonrası sağlık hizmeti sağlama, sahra hastanesi kurulumu, barınma, lojistik, beslenme hizmeti gibi hizmet yerlerinin kuruluş yeri seçiminde ÇKKV yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Vafaei, 2014; Aslan vd., 2015; Salman ve Yücel, 2015; Schultz vd., 1996; Miç ve Antmen, 2019; Barutçu, 2021; Kınık vd., 2022).

Bu çalışmada sahra hastanesi yeri seçiminin yapılabilmesi için çok ÇKKV yöntemi olan AHP metodu tercih edilmiştir. Bu amaçla ilk olarak yer seçim kriterleri ve sahra hastanesi modelleri belirlenerek bu kriterler doğrultusunda AHP metodu ile Bilecik ili için belirlenen alternatif yerler arasında bir sıralama yapılacaktır.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmada Bilecik ilinde sahra hastanesi kurulum yeri için il merkezinde dört farklı alan ile 3 farklı büyüklük, kapasite ve donanıma sahip sahra hastanesi modellenmiştir. 4 farklı lokasyon ve 3 farklı modele göre kurulan 12 farklı sahra hastanesi senaryosu içerisinde en ideal sahra hastanesi kurulum yeri ve modelinin sıralaması için AHP yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)

Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen bu yöntem ÇKKV sorunlarında alternatifler arasından seçim yapılmasına olanak sağlayan nicel ve nitel etkenlerle değerlendirilebilen tekniktir. AHP en üste amaç ve sonrasında kriterler, alt kriterler gibi alternatifler ile hiyerarşik yapıdan oluşur (Özdemir, 2019). Karar vermede karmaşık problemlerin bulunduğu durumlarda AHP, sorunları hiyerarşik yapıda göstererek problemleri alt parçalara ayırarak ve görsel olarak basitleştirme ile karar vermeyi kolaylaştırmaktadır (Genç ve Kabak, 2020). AHP yönteminin karar vermedeki aşamaları şu şekilde sıralanabilir: (Aktaş vd., 2015: 202-205; Genç ve Kabak, 2020: 30-32; Supçiller ve Çapraz, 2011: 6-9; Shyjith vd., 2008: 379-381; Özdemir, 2019: 68-77; Saaty, 1990a: 12-14).

1. Aşama: Problemin Tanımlanması: Bu ilk aşamada problem net bir şekilde tanımlanarak amaç ve hedefler belirlenmelidir.

2. Aşama: Kriterler ve Alternatifler Oluşturularak Hiyerarşik Yapının Oluşturulması: en üstte amaç daha sonra kriterler ve en alt seviyede alternatifler bulunur.

3. Aşama: İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması ve Üstünlüklerin Belirlenmesi: Kriterler ve alt kriterlerin kendi aralarında önem derecelerinin oluşturulması için Saaty tarafından geliştirilen önem ölçeği kullanılarak (2.1) numarada gösterilen ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. Kriterlerin göreceli önem dereceleri, ancak ikili karşılaştırma yapılarak yani iki kriterin birbirleriyle karşılaştırılması yapılarak bulunmaktadır (Sharma vd., 2008: 258).

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (2.1)$$

a, i. ölçüt ile j. ölçütün ikili karşılaştırma değeri olup, ji a değeri 1 aij den elde edilir. Bu özelliğe, karşılık olma özelliği denir. ij a değeri, “Ölçüt i değeri bir başka ölçüt j ye göre ne oranda tercih edilmelidir?” sorusunun cevabıdır. Karar seçenekleri her bir ölçüte göre ayrı ayrı karşılaştırılır. Hiyerarşi oluşturulduktan sonra kriterlerin birbirine karşı kaç kat daha önemli olduğunun (göreceli önem derecelerinin) hesaplanması gerekmektedir. Karar verici 1-9 skalasını temel alarak kriterler arasındaki önem derecesini belirlemektedir. Çizelge 2’de ikili karşılaştırmada kullanılan 1-9 skalası gösterilmektedir (Saaty, 1986: 843). Karşılaştırma matrisi oluşturup kriterlere, Çizelge 1’de gösterilen cetvel yardımıyla sayısal değerler verilerek, kriterler arasındaki göreceli önem derecelerinin hesaplanır. (Saaty, 1990a).

Önem Derecesi	Tanım
1	Eşit önem
3	Birinin diğerine göre orta derecede önemi
5	Temel veya kuvvetli önem
7	Çok kuvvetli önem
9	Aşırı düzeyde önem
2, 4, 6, 8	Ara değerler

Çizelge 1. AHP Önem Ölçeği (Saaty, 1990a: 15)

4. Aşama: İkili karşılaştırma matrisleri normalize edilir. Matristeki her eleman kendi sütun toplamına bölünerek, normalize edilir. Normalize edilmiş matrisin her bir sütun toplamı 1 olur.

$$a_{ij}^* = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (2.2)$$

5. Aşama: Öncelik vektörü hesaplanır. Normalize edilmiş matrisin her bir satır toplamı, matrisin boyutuna bölünerek ortalaması alınır. Bulunan bu değerler her bir ölçüt için hesaplanan önem ağırlıklarıdır. Bu ağırlıklar, öncelik vektörünü oluşturur. Böylece, ölçütlerin birbirlerine göre önem değerlerini gösteren yüzde önem dağılımları elde edilir.

$$W_i = \frac{\sum_{j=1}^n a_{ij}^*}{n} \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (2.3)$$

6. Aşama: Tutarlılık oranı hesaplanır. İkili karşılaştırmaların yapılması ve önceliklerinin belirlenmesinin ardından karşılaştırma matrislerinin tutarlılığının hesaplanır. İkili karşılaştırma yargısı sonucu oluşan bir A matrisinin tutarlı olup olmadığını belirleyebilmek için birçok yöntemden bir tanesi olan “Tutarlılık İndeksi (Consistency Index-*CI*)” adı verilen katsayının hesaplanması gerekir. *CI* katsayısı;

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (2.4)$$

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n \left(\frac{\sum_{j=1}^n a_{ij} w_j}{w_i} \right)}{n} \quad (2.5)$$

Tutarlılığı değerlendirebilmek için “Rassal İndeks (Random Index-*RI*)” değerinin bilinmesi gerekir. *n* boyutlu karşılaştırma matrisleri için tanımlanan *RI* değerleri Çizelge 2’de verilmiştir.

n	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
RI	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49	1.51	1.48

Çizelge 2: Rassal indeks değerleri (Saaty, 1990b; Saaty, 2008).

$$R = \frac{CI}{RI} \quad (2.6)$$

CI ve *RI* değerleri belirlendikten sonra “Tutarlılık Oranı (Consistency Ratio-*CR*)” hesaplanır.

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (2.7)$$

Eşitlik (2.7) ile tanımlı *CR*’nin 0.10’dan küçük çıkması durumunda karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğuna karar verilir.

7. Aşama: Ölçütler için ikili karşılaştırma matrisi oluşturularak, karar seçeneklerinin öncelik vektörü hesaplanır. Bu öncelik vektörü, ölçütler için ağırlık vektörü olarak da tanımlanabilir.

8. Aşama: Karar seçenekleri sıralanır. Ölçütler için elde edilen öncelik vektörleri birleştirilerek, tüm öncelikler matrisi elde edilir. Tüm öncelikler matrisi ile karar seçeneklerinin öncelik vektörü çarpılıp toplanarak sonuç vektörü elde edilir. Bu vektörde en yüksek ağırlığa sahip olan karar seçeneği problemin çözümü için tercih edilmesi gereken karar seçeneği olarak belirlenir.

2.2. Kuruluş Yerlerinin Belirlenmesi

Marmara bölgesinin güneydoğusunda bulunan Bilecik, Ege, Marmara, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin kesişim noktasında yer alırken, kuzeyinde Sakarya, Güneyinde Kütahya, Batısında Bursa, Doğusunda ise Eskişehir ve Bolu illerine komşu durumdadır. 39° ve 40° 31' kuzey enlemleri, 29° 43' ve 30° 41' doğu boylamları arasında bulunan şehir depremsellik olarak değerlendirildiğinde Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) ve Eskişehir-Bursa Fay Zonu (BEFZ) etkisinde yer almakta, depremsellik açısından riskli konumda yer almaktadır (Bilecik İRAP, 2021). Bilecik ili bitişik nizam yapı stokunun olması, ilin engebeli bir araziye sahip olması, il genelinin mikro bölgelendirme çalışmalarının olmaması ya da yapılmaması, kurumlar arası iletişim yetersizliği ve koordinasyonun sağlıklı yapılamaması, ilin mevcut yapı stoğunun bilinmemesi, deprem master planlarının olmayışı, kontrolsüz yapılaşma, il genelinde riskli bölgelerin yerleşime açılması, şehrin trafiği için tek bir yol ana hattının bulunması gibi nedenlerle depremsellik açısından dezavantajlara sahiptir. Bunun yanı sıra Türkiye Afet Müdahale Planı (2022) incelendiğinde Bilecik ilinin afet durumlarında destek vereceği illerin Bursa, Çanakkale, Eskişehir, Kütahya, Sakarya olduğu görülmekte ve konumu gereği birçok büyük ile yakınlığı bulunmasından dolayı hem kendi il içerisinde hem de çevre illere hizmet sunabilmesi için sahra hastanelerinin kurulum yeri açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada, Bilecik il merkezinde yer alan Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (BŞEÜ) Stadyumu, Hürriyet Mahallesi'nde yer alan Kapalı Pazar, Ertuğrulgazi Mahallesi'nde yer alan Şeyh Edebali Stadyumu ve Bilecik ilinde hizmet veren tek hastane olan Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi (BEAH) içerisinde yer alan ve afet durumlarında kullanılması planlanan sahra alanı, kurulum alanı açısından gerekli potansiyel özellikleri taşımaları ve kurulum için yeterli alana sahip olmaları nedeni ile alternatif konumlar olarak seçilmiştir.

2.3. Kriterlerin Belirlenmesi

Çalışmada kullanılacak kriterler, sahra hastanesi yer seçimi, hastane kuruluş yer seçimi, acil durum barınma/toplanma alanı yer seçimi ile ilgili yapılan çalışmalar incelenerek belirlenmiştir. Çalışmada en uygun alternatifin seçiminde nüfus büyüklüğü, ana yollara yakınlığı, tıbbi depolara olan mesafe, sağlık kurumlarına mesafe, depremsellik, su baskını (kuru dere yatağı varlığı), alanların büyüklüğü, alana kurulacak çadır sayısı, yatan hasta ve destek birimlerinde bakılacak hasta sayısı değerlendirme kriterleri olarak seçilmiştir. Seçilen alanların ana yollara, fay zonlarına olan uzaklıkları, AFAD lojistik depolara olan mesafeleri, sağlık kurumlarına olan mesafeleri, su baskını riskleri ve alan büyüklüğü Çizelge 3'te verilmiştir.

KRİTERLER	Şeyh Edebali Stadyumu	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar alanı	(BEAH) Sahra Alanı	BŞEÜ Kampüs Stadı

Ana yollara yakınlığı		500m	290m	120m	450m
Tıbbi depolara olan mesafesi		2.4 km	0.6 km	3.13 km	4.14 km
Sağlık kurumlarına mesafesi		6 km	3.9 km	0	2 km
Depremsellik	Ayvacık Segmenti	11.6 km	11.1	9. 7 km	9.5
	İznik-Mekece Fay Zonu	32.8 km	30.8	27.2 km	26. 2 km
	İnegöl Fay Zonu	27.0 km	28.4 km	30.0 km	30.5 km
	Dodurga Fay Zonu	33.0 km	35 km	38.0 km	38.9 km
Su baskını (Kuru dere yatağı varlığı)		Var	Var	Yok	Yok
Alanların büyüklüğü		12630 m²	14643 m²	2712 m²	10856
Bilecik İli Toplam Nüfus Sayısı (İRAP)			218.717		
Bilecik Merkez Nüfus Toplam (İRAP)			78.019		

Çizelge 3: Alternatif Sahra Hastane Kurulum Yerleri Kriter Bilgileri

Sahra hastanesi Modelleme: Sahra hastanesinin kapasitesi sağlık hizmeti ihtiyaçlarına karşılık verilmesini sağlayacak şekilde planlanmalıdır. Kapasitenin büyük olması yaşanan afet sonrasında daha fazla kişiye sağlık hizmetlerinden faydalanma imkânı sağlamaktadır. Hastane kapasitesi birincil travmaların dışında afet sonrasında yaşanabilecek salgın hastalıklar durumunda da gerekli ayrımları yapmak ve alt yapı oluşturmak için de önemli bir kriterdir. Çalışmada belirlenen 4 alternatif alan için Model1, Model2 ve Model3 olmak üzere 3 farklı modelde sahra hastanesi kurulum modeli tasarlanmıştır. Hastane projeleri U-Project bilgilendirme kataloğu temel alınarak planlanmıştır.

MODEL1: Bu modele göre kurulması planlanan sahra hastanesi çadırı 64 m² alanda 6 hastaya sağlık hizmeti verme kapasitesine sahiptir. Modelde acil servis, kabul ve triyaj alanı ile çeşitli klinik durumlar için ilk tedavilerinin yapılması amaçlanmaktadır.

MODEL2: Modele göre çadır 13 hasta kapasiteli olup 186,3 m² alana sahiptir. 7 bölümden oluşan çadır dış hekimliği uygulamaları, küçük cerrahi müdahaleler, reanimasyon, hasta takibi, değerlendirme ve raporlama dâhil psikolojik destek hizmeti sağlayabilmektedir.

MODEL3: Modele göre 42 hastaya sağlık hizmeti verme kapasitesine sahip olup 459 m² alana sahiptir. Bu modelde yaşam, büyük cerrahi müdahaleler, invaziv bulaşıcı hastalıkların ve septik komplikasyonlarının tespiti, tedavisi ve gözlemlenmesi, tüm izolasyon önlemlerinin uygulanması, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, uygun düzeyde temel farmasötik destek, tıbbi malzeme, sıvı ve sarf malzemeleri stoğu, acil kan nakli, dış tedavileri, BT taraması, artroskopi, gelişmiş laboratuvar testleri yapılabilen ve sosyal yaşam için önem arz eden mutfak, yatakhane gibi kompleksleri de içermektedir.

Kurulması planlanan çadırların kullanım kolaylığı sağlaması için çadır büyüklüklerinin %20 kadar aralıklarla kurulması planlanmış ve hesaplamalar buna göre yapılmıştır.

3. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Çalışmada kurulması planlanan sahra hastanesi için 4 farklı yer alternatifi ile 3 farklı modelde tasarlanan toplam 12 farklı sahra hastane projesi için alana göre kurulabilecek çadır sayısı,

hizmet verilecek hasta sayısı ve sağlık destek ünitelerinde tedavi görebilecek hasta sayıları Çizelge 4’te sunulmuştur. Çalışmada *hasta sayısı* olarak ifade edilen yatan hasta sayısı olmakla birlikte *destek birimlerde bakılan hasta sayısı* ise hasta modellerine göre farklılık gösteren ameliyathane, yeniden canlandırma, diş tedavi ünitesi, psikolojik destek ünitesi, eczane, laboratuvar gibi destek birimlerde tedavi gören hasta sayılarını göstermektedir (Çizelge 4).

	Yer Alternatifleri		Kurulacak çadır-konteyner sayısı	Hasta Sayısı	Destek Birimlerinde Bakılacak Hasta Sayısı
Model 1	Şeyh Edebali Stadyumu	L1	164	984	0
	BŞEU Kampüs Stadı	L2	190	1140	0
	BEAH Sahra Alanı	L3	35	210	0
	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	L4	141	846	0
Model 2	Şeyh Edebali Stadyumu	L5	56	728	280
	BŞEU Kampüs Stadı	L6	65	845	325
	BEAH Sahra Alanı	L7	12	156	60
	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	L8	48	624	240
Model 3	Şeyh Edebali Stadyumu	L9	22	924	156
	BŞEU Kampüs Stadı	L10	26	1092	184
	BEAH Sahra Alanı	L11	4	168	30
	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	L12	19	798	135

Tablo 4: Sahra hastanesi yer alternatiflerinin farklı model hastanelere göre kapasite değerlendirilmesi

Çalışmada değerlendirmeye dahil edilen 12 kriterler Çizelge 5’te sunulmuştur.

Kriter	
Ana yollara yakınlığı	K1
Tıbbi depolara olan mesafesi	K2
Sağlık kurumlarına mesafesi	K3
Alanların büyüklüğü	K4
Su baskını (Kuru dere yatağı varlığı)	K5
Ayvacık Segmentine olan uzaklık	K6
İzmit-Mekece Fay Zonuna olan uzaklık	K7
İnegöl Fay Zonuna olan uzaklık	K8
Dodurga Fay Zonuna olan uzaklık (km)	K9
Çadır Sayısı	K10
Hasta sayısı	K11
Destek Birimlerinde Bakılacak Hasta Sayısı	K12

Çizelge 5: Çalışmada Değerlendirilen Kriterler

Problemin tanımlanması ve hiyerarşik yapının oluşturulmasından sonra çözüm aşamasının ilk adımı olan ikili karşılaştırma matrisi kriterlerin kendi aralarında karşılaştırılmaları ile elde edilmiştir. İkili karşılaştırma matrisi Çizelge 6’da verilmiştir.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12
K1	1,00	0,50	0,50	0,25	0,25	3,00	3,00	3,00	3,00	0,25	0,25	0,25
K2	2,00	1,00	0,50	2,00	0,25	3,00	3,00	3,00	3,00	0,25	0,25	0,25
K3	2,00	2,00	1,00	2,00	0,25	3,00	3,00	3,00	3,00	0,25	0,25	0,25
K4	4,00	0,50	0,50	1,00	0,25	3,00	3,00	3,00	3,00	0,50	0,50	0,25
K5	4,00	4,00	4,00	4,00	1,00	5,00	5,00	5,00	5,00	2,00	0,50	0,25
K6	0,33	0,33	0,33	0,33	0,20	1,00	1,00	1,00	1,00	0,25	0,25	0,25
K7	0,33	0,33	0,33	0,33	0,20	1,00	1,00	1,00	1,00	0,25	0,25	0,25
K8	0,33	0,33	0,33	0,33	0,20	1,00	1,00	1,00	1,00	0,25	0,25	0,25
K9	0,33	0,33	0,33	0,33	0,20	1,00	1,00	1,00	1,00	0,25	0,25	0,25
K10	4,00	4,00	4,00	2,00	0,50	4,00	4,00	4,00	4,00	1,00	1,00	1,00
K11	4,00	4,00	4,00	2,00	2,00	4,00	4,00	4,00	4,00	1,00	1,00	1,00
K12	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	1,00	1,00	1,00

Çizelge 6: İkili Karşılaştırma Matrisi

Normalize karar matrisindeki her bir satır değeri toplanıp kriter sayısı n'ye (n=12) bölünerek kriter ağırlıkları (W) hesaplanmıştır. Yüksek değere sahip kriter ağırlığı o kriterin diğer kriterlere göre daha önemli olduğunu göstermektedir. Çalışmada kriterlerin birbirlerine göre önem derecelerinin belirlenmesi için Saaty'nin 1-12 (Çizelge 2) önem derecesi tablosu kullanılmıştır (Saaty, 1990). Çizelge 7'ye göre *Destek Birimlerinde Bakılacak Hasta Sayısı* kriteri (K12) en yüksek ağırlığa sahip kriter iken *Yatan Hasta Sayısı* (K11) ikinci önemli kriterdir. Hesaplanan kriter ağırlıkları Çizelge 7'de gösterilmiştir.

	Kriter analizi			
	W	C	CI	CR
K1	0,0513	13,03	0,09356	0,063214
K2	0,0643			
K3	0,0703			
K4	0,0707			
K5	0,1567			
K6	0,0276			
K7	0,0276			
K8	0,0276			
K9	0,0276			
K10	0,1408			
K11	0,1542			
K12	0,1811			

Çizelge 7: Kriter Analizi

Tutarlılık oran hesabı için öncelikle kriterlerin toplam değerleri hesaplanmalıdır. Bu hesaplama işleminde Çizelge 6'da yer alan değerlerin Çizelge 7'deki kriter ağırlığı ile çarpılmasıyla bulunur. Ağırlıkları hesaplanan kriterler için tutarlılık oranı (CR) 0,10'dan küçük olduğu için sonuçların tutarlı olduğu görülmektedir. Hesaplanan değerler Çizelge 7'de verilmiştir.

Çalışmada her bir kriter için seçilen alternatif yerlerin ikili kıyaslama matrisi değerlendirilmiştir. Çizelge 8'de K1 (Ana yollara yakınlığı) kriterine göre 12 farklı senaryo için kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi verilmektedir. Her bir kriter için benzer karşılaştırmalar yapılmıştır (Çizelge 9).

K1	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8	L9	L10	L11	L12
L1	1,00	2,00	5,00	3,00	1,00	2,00	5,00	3,00	1,00	2,00	5,00	3,00
L2	0,50	1,00	4,00	2,00	0,50	1,00	4,00	2,00	0,50	1,00	4,00	2,00
L3	0,20	0,25	1,00	0,33	0,20	0,25	1,00	0,33	0,20	0,25	1,00	0,33

L4	0,33	0,50	3,00	1,00	2,00	5,00	3,00	1,00	2,00	5,00	3,00	1,00
L5	1,00	2,00	5,00	0,50	1,00	2,00	5,00	3,00	1,00	2,00	5,00	3,00
L6	0,50	1,00	4,00	0,20	0,50	1,00	4,00	2,00	0,50	1,00	4,00	2,00
L7	0,20	0,25	1,00	0,33	0,20	0,25	1,00	0,33	0,20	0,25	1,00	0,33
L8	0,33	0,50	3,00	1,00	0,33	0,50	3,00	1,00	0,33	0,20	0,25	1,00
L9	1,00	2,00	5,00	0,50	1,00	2,00	5,00	3,00	1,00	2,00	5,00	3,00
L10	0,50	1,00	4,00	0,20	0,50	1,00	4,00	5,00	0,50	1,00	4,00	2,00
L11	0,20	0,25	1,00	0,33	0,20	0,25	1,00	4,00	0,20	0,25	1,00	0,33
L12	0,33	0,50	3,00	1,00	0,33	0,50	3,00	1,00	0,33	0,50	3,00	1,00

Çizelge 8: K1 Kriterine Göre Kriter ve Senaryoların İkili Karşılaştırma Matrisi

W	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12
L1	0,1511	0,0676	0,0231	0,0961	0,1333	0,1464	0,1563	0,0364	0,0352	0,2001	0,1484	0,0199
L2	0,0932	0,0252	0,0798	0,1580	0,0333	0,0412	0,0347	0,1169	0,1450	0,2043	0,1526	0,0199
L3	0,0233	0,0411	0,1936	0,0200	0,0333	0,0412	0,0495	0,1169	0,1031	0,0448	0,0166	0,0199
L4	0,1400	0,1994	0,0369	0,0593	0,1333	0,1045	0,0929	0,0631	0,0500	0,1348	0,1023	0,0199
L5	0,1311	0,0676	0,0231	0,0961	0,1333	0,1464	0,1563	0,0364	0,0352	0,0780	0,0872	0,0662
L6	0,0788	0,0252	0,0798	0,1580	0,0333	0,0412	0,0347	0,1169	0,1450	0,0760	0,0954	0,0662
L7	0,0233	0,0411	0,1936	0,0200	0,0333	0,0412	0,0495	0,1169	0,1031	0,0242	0,0166	0,0662
L8	0,0482	0,1994	0,0369	0,0593	0,1333	0,1045	0,0929	0,0631	0,0500	0,0780	0,0701	0,0662
L9	0,1311	0,0676	0,0231	0,0961	0,1333	0,1464	0,1563	0,0364	0,0352	0,0448	0,0848	0,1639
L10	0,0886	0,0252	0,0798	0,1580	0,0333	0,0412	0,0347	0,1169	0,1450	0,0448	0,1246	0,1639
L11	0,0352	0,0411	0,1936	0,0200	0,0333	0,0412	0,0495	0,1169	0,1031	0,0242	0,0166	0,1639
L12	0,0561	0,1994	0,0369	0,0593	0,1333	0,1045	0,0929	0,0631	0,0500	0,0458	0,0848	0,1639

Çizelge 9: Kriterlere göre Öncelik Matrisi

Çizelge 10'da kriterlere ait Tutarlılık İndeksi (CI), Tutarlılık oranı (CR) ve λ değerleri verilmiştir. CR değerinin 0.10'dan küçük olması karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğunu göstermektedir.

	λ	CI	CR
K1	13,4443	0,1313	0,0887
K2	12,1981	0,0180	0,0122
K3	12,4130	0,0375	0,0254
K4	12,1988	0,0181	0,0122
K5	12,0000	0,0000	0,0000
K6	12,1815	0,0165	0,0111
K7	12,6495	0,0590	0,0399
K8	12,0311	0,0028	0,0019
K9	12,3667	0,0333	0,0225
K10	12,0707	0,0064	0,0043
K11	12,2207	0,0201	0,0136
K12	12,1301	0,0118	0,0080

Çizelge 10: Kriterler Ait Tutarlılık Oranı

Bilecik İline kurulacak Sahra hastanesi yer seçiminde kriterler önem sırasına göre sağlık destek birimleri, su baskını (kuru dere yatağı varlığı), hasta sayısı, çadır sayısı, alanların büyüklüğü, sağlık kurumlarına mesafesi, tıbbi depolara olan mesafesi, ana yollara yakınlığı ve son olarak da Ayvacık Segmentine olan uzaklık, İznik-Mekece Fay Zonuna olan uzaklık, İnegöl Fay

Zonuna olan uzaklık, Dodurga Fay Zonuna olan uzaklık (km) olmak üzere 4 fay zonuna olan uzaklıklar yer almıştır.

Alan	Etkinlik değerleri	Sıralama
L1	0,1064	1
L2	0,0937	5
L3	0,0451	12
L4	0,0946	4
L5	0,0871	7
L6	0,0744	9
L7	0,0506	11
L8	0,0853	8
L9	0,0998	3
L10	0,0927	6
L11	0,0689	10
L12	0,1012	2

Çizelge 11: Kriterlerin Etkinlik Değerleri ve Öncelik Sıralaması

Çizelge 11’de görüldüğü gibi Çalışmada 4 farklı kurulum yeri ve 3 farklı hastane modeli için yapılan AHP analizi sonrasında Model L1 alternatifi 0,1064 etkinlik değeri ile sıralamada en öncelikli kurulum alanı olarak ilk sırada yer almıştır. Buna göre Ertuğrulgazi Mahallesiinde bulunan alan Şeyh Edebali Stadyumu’na Model1 ile ifade edilen sahra hastanesinin kurulumu diğer alternatifler arasından ilk sırada yer almaktadır.

Model1’e göre Ertuğrulgazi Mahallesiinde bulunan alan Şeyh Edebali Stadyumu’na kurulacak 164 adet Model1 sahra hastanesi ile 984 hasta sağlık hizmeti alabilecektir. Çalışmada K12 kriteri olan “Destek Birimlerinde Bakılacak Hasta Sayısı” en öncelikli kriter olmasına rağmen Model1’in sağlık destek ünitesine sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Ancak bu noktada kurulacak olan sahra hastanesinin toplam 164 çadır ile 984 yatan hastaya hizmet vereceği hasta kapasitesi düşünüldüğünde çıkan sonuç uygun görülmektedir. Bilecik iline kurulacak sahra hastanesi yer seçimi için yapılan bu çalışmada destek birimlerinde bakılacak hasta sayısı, su baskını (kuru dere yatağı varlığı), hasta sayısı, çadır sayısı, alanların büyüklüğü, sağlık kurumlarına mesafesi, tıbbi depolara olan mesafesi, ana yollara yakınlığı ve son olarak da Ayvacık Segmentine olan uzaklık, İznik-Mekece Fay Zonuna olan uzaklık, İnegöl Fay Zonuna olan uzaklık, Dodurga Fay Zonuna olan uzaklıklar kriterleri kapsamında AHP metodu ile yapılmıştır. Farklı kriter ve metodların kullanıldığı çalışmalarda daha farklı sonuçlara ulaşılabileceği dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Akdur, R. (2000). 21. Yüzyılda Türkiye. Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı-3. Ankara Üniversitesi Basımevi.
2. Aktaş R., Doğanay M., Gökmen Y., Gazibey Y., Türen, U. (2015). Sayısal Karar Verme Yöntemleri. İstanbul: Beta Basım AŞ.

3. Aslan, M. H., Yıldız, M.S. ve Uysal, T. (2015). Afet İstasyonlarının Kuruluş Yeri Seçiminde Bulanık TOPSIS Yönteminin Uygulanması: Düzce' de Bir Lokasyon Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 111-128.
4. Barutçu, İ. (2021). Afet Durumunda İnsani Yardım Faaliyetlerinin Modellenmesi: Sahra Hastanesi İçin Ankara'da Yer Seçimi. (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
5. Baysal, G., ve Tecim, V. (2006), “Katı Atık Depolama Sahası Uygunluk Analizinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Tabanlı Çok Kriterli Karar Yöntemleri İle Uygulanması”, 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, Fatih Üniversitesi: İstanbul.
6. Biter, Y.E. (2023). Afet yönetiminde kullanılabilir acil durum modülü için hızlı-kolay-tekrarlanabilir bir kurulum modeli geliştirilmesi ve hizmet alt yapısının kurgulanması. (Doktora Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
7. Ergünay, O., (2009). Afet Yönetimi: Genel İlkeler, Tanımlar, Kavramlar. Ankara.
8. Genç, T. ve Kabak, M. (2020). Rüzgâr Enerji Santralleri ve Tribünleri Kurulmasında Rüzgâr Enerjisinin Etkilerinin AHP Yöntemi ile Ele Alınması. M. & Kabak içinde, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri MS Excel Çözümlü Uygulamalar (s. 27-39). Ankara: Nobel Yayınları.
9. İRAP Bilecik (2021). İl Afet Risk Azaltma Planı. Bilecik: T.C. Bilecik Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü.
10. Kınık K., Kılıç M., Çalışkan C., Koçak H. (2022). Afetlerde Beslenme Hizmetinin Sağlanacağı En Uygun Alanın Vikor Yöntemi ile Belirlenmesi: Çanakkale İli Örneği. Uluslararası Afet ve İnsan Yardım Lojistiği Kongresi, İstanbul, 09-11 Şubat 2022.
11. Miç, P. ve Antmen Z.F. (2019). A Healthcare Facility Location Selection Problem with Fuzzy TOPSIS Method for a Regional Hospital. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Sayı 16,, 750-757
12. Özdemir, A. (2019). H. Durucasu içinde, İşletmelerde Karar Verme Teknikleri (s. 64-83). Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3355.
13. Saaty, T. L. (1986). Axiomatic foundation of the analytic hierarchy process. *Management science*, 32(7), 841-855.
14. Saaty, T.L. (1990a). How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process. *European journal of operational research*, 48(1), 9-26.
15. Saaty TL. (1990b). Multi-criteria Decision Making: The Analytic Hierarchy Process. 2nd Ed. Pittsburgh: RWS Publications;
16. Saaty TL. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*. 1(1):83–98.

17. Salman, F. S., & Yücel, E. (2015). Emergency facility location under random network damage: Insights from the Istanbul case. *Computers & Operations Research*, 62, 266-281.
18. Schultz, C.H., Koenig, K.L., ve Noji, E.K., (1996), A medical disaster response to reduce immediate mortality after an earthquake, *The New England Journal Of Medicine*, 334, 438-444.
19. Sharma, M., J., Moon, I. Ve Bae, H. (2008). “Analytic Hierarchy Process to Assess and Optimize Distribution Network”, *Applied Mathematics and Computation*, 202(1): 256-265.
20. Shyjith, K., Ilangkumaran, M. ve Kumanan, S. (2008). Multi-criteria decision-making approach to evaluate optimum maintenance strategy in textile industry. *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 14(4), 375-386.
21. SSB Deprem Değerlendirme Raporu (2023). Strateji ve Bütçe Başkanlığı Deprem Sonrası Değerlendirme. Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu 2023. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
22. Supçiller, A. ve Çapraz, O. (2011). AHP-TOPSIS Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (13), 1-22.
23. TAMP (2022). Türkiye Afet Müdahale Planı
24. Uluğ, A. (2014). Nasıl Bir Afet Yönetimi? İzmir İl Koordinasyon Kurulu (s. 1-18). İzmir: TMMOB İzmir Kent Sempozyumu.
25. UNDRR (2017). Disaster Risk Reduction Terminology. United Nations Office For Disaster Risk Reduction: <https://www.undrr.org/drr-glossary/terminology> (Erişim Tarihi: 27.11.2024) adresinden alındı.
26. u-project. (2024). Sahra Hastaneleri. u-project: <https://www.u-project.eu/tr/cozum/30-yatak> (Erişim Tarihi: 30.11.2024) adresinden alındı
27. Vafaei, N. (2014). Selecting the Field Hospital Location For Disaster: a Case Study in İstanbul. *Science Engineering and Technology Doctoral Dissertation*, İstanbul Technical University (Yüksek Lisans Tezi).
28. WHO-PAHO (2003). WHO-PAHO Guidelines for the Use of Foreign Field Hospitals in the Aftermath of Sudden-Impact Disasters International Meeting Hospitals in Disasters-Handle with Care. WHO-PAHO Guidelines for the.

TOPSIS YÖNTEMİ İLE SAHRA HASTANESİ KURULUM YERİ SEÇİMİ: BİLECİK İLİ ÖRNEĞİ¹

Buket MÜSÜROĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Acil Durum ve Afet Yönetim

ozmenbuket38@gmail.com-0009-0001-3263-7634

Doç. Dr. Aslı ERGENEKON ARSLAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

asli.arslan@bilecik.edu.tr - 0000-0001-8052-8566

ÖZET

Bu çalışmada olası bir afet durumunda Bilecik ilinde kurulacak sahra hastanesi için en uygun kuruluş yerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Bilecik ilinde olası bir afet durumlarında kurulabilecek sahra hastanesi yer tespiti için ÇKKV teknikleri arasında yer alan TOPSİS metodunun kullanılması tercih edilmiştir. Bu amaçla Bilecik merkez il sınırları içerisinde yer alan 4 farklı lokasyon ve bu lokasyonlarda kurulması planlanan 3 farklı modeldeki sahra hastanesi kurulumu için 12 farklı senaryo oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında ilgili literatür incelenerek nüfus büyüklüğü, ana yollara yakınlık, tıbbi depolara olan mesafe, sağlık kurumlarına yakınlık, depremsellik, su baskını riski, alan büyüklüğü, sağlık hizmet verebileceği kapasite ve sağlık destek birimlerinin varlığı yer seçiminde kullanılacak kriterler olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda Ertuğrulgazi Mahallesinde yer alan Şeyh Edebali Stadyumu kurulacak Model 2 sahra hastanesi alternatifler arasında en ideali olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Topsis, Sahra Hastanesi, Yer seçimi

1. GİRİŞ

Sahra hastaneleri, mevcut hastanelerin afet veya başka nedenlerden dolayı hizmet vermeye devam edemediği durumlarda sağlık hizmetlerinin devamlılığı için kurulan mobil sağlık birimleridir. Sahra hastaneleri olası bir afet sonrası yerel hastanelerin kullanılamaz olduğu veya işlevini kazanana kadar geçen sürede sağlık hizmetinin devamlılığının sağlanması için kurulan hastanelerdir (Dursun ve Karakoç, 2019). Afetlerin yıkıcı etkilerinden mevcut hastane binaları, sağlık hizmetleri alt yapısı hizmet vermeyecek şekilde zarar görebilmekte (Uzun, 2023); çalışan personeller, hasta ve hasta yakınları da meydana gelen afetlerin sonucunda olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Sağlık hizmetinin devamlılığının sağlanabilmesi ve etkilenen kişilerin güvenli alanlara tahliye edilmesi ve tedavilerin devamlılığının sağlanması için olanaklar doğrultusunda sahra hastanesi kurulması hizmet akışı açısından önemli bir konudur (Uzun, 2023; Tekin vd., 2017). Sahra hastanesi kurulması planlanan yerleşim yerinin iyi araştırılması gerekmektedir. Sahra hastanesi kuruluş yeri; afete maruz kalan bölgeye yakın olmalı ve ikincil afet risklerinden (çökme riski bulunun binalar, sel, yangın, yer kaymaları) uzak, güvenilir

alanlar olmalıdır. Kurulması planlanan yerleşke yerinin işlevini devam ettiren sağlık tesislerine ve ulaşım için yollara yakın olması yanında gıda, su, enerji gibi kriterleri de karşılaması gerekmektedir. Olası bir afet durumunda kurulması planlanan sahra hastanesi alanının, tüm riskler düşünülerek önceden planlaması, afet sonrasında yerleşke yeri karar verme sürecini hızlandırılabilir (Tekin vd., 2017; Bıçakçı ve Nevruz, 2021; Dursun ve Karakoç, 2019).

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), karar vericiler tarafından sayılabilen veya sayılamayan alternatif kümeleri içerisinde kriterlerden en az iki tanesini kullanarak seçimini gerçekleştirmesi olarak tanımlanabilir. (Ersöz ve Kabak, 2010). ÇKKV teknikleri bankacılık, finans, lojistik, enerji, yer seçimi, gibi pek çok alanda karar verme aracı olarak tercih edilmektedir (Tezcan vd., 2023; Demirelli, 2010; Yükçü ve Atağan, 2010; Ömürbek ve Kınay, 2013; Arslan vd., 2021; Arslan ve Arslan, 2022). ÇKKV literatürde sağlık tesisi yer seçimi için yapılan çalışmalarda bir karar verme aracı olarak da sıkça kullanılmıştır (Barutçu 2021; Vafaei, 2014; Uslu, 2018; Özgür 2017; Şenvar vd. 2016; Akyüz ve Kılınç, 2016; Baran, 2018; Miç ve Antmen, 2019; Chatterjee ve Mukherjee, 2013; Ahmed vd., 2016; Dell'Ovo vd., 2018). Bu çalışmada ise ÇKKV teknikleri arasında yer alan TOPSIS yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. TOPSIS tekniği, rasyonel ve anlaşılır, hesaplama sürecinin basit olması gibi avantajları nedeni ile tercih edilmektedir (Deng vd. 2000). Literatürde hastane kuruluş yeri seçiminde TOPSIS metodunun kullanıldığı çok sayıda çalışma mevcuttur (Aslan vd., 2015; Şenvar vd., 2016; Özgür, 2017; Uslu, 2018; Miç ve Antmen, 2019; Atmaca vd. 2023; Bayram ve Tamer, 2023)

2. MATERİYAL VE METOD

Bu çalışmada Bilecik ilinde olası bir afet durumunda kurulması planlanan sahra hastanesi kurulum yeri için il merkezinde dört farklı alan belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca 3 farklı büyüklük, kapasite ve donanımına sahip sahra hastanesi modellenmiştir. 4 farklı lokasyon ve 3 farklı model sahra hastanesi içerisinde en ideal sahra hastanesi kurulum yeri ve modelinin tespiti için TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Bilecik ili özelinde gerçekleştirilen bu çalışma ile sahra hastanesi kurulum yer seçim sürecinde en ideal alanın belirlenerek afet yönetiminde daha etkin bir planlama yapılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1. TOPSIS Metodu

1981 yılında Ching-Lai Hwang ve Kwangsun Yoon tarafından ortaya konmuş TOPSIS yöntemi, alternatiflerin pozitif ve negatif ideal çözümlere olan uzaklığının belirlenmesini sağlayarak ideal olan ve olmayan çözümleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Shyjith vd., 2008: 376). Tekniğin temeli pozitif ideal çözüme en kısa mesafedeki seçeneği seçerken negatif ideal çözüme en uzak mesafedeki seçeneği seçmeye dayanmaktadır. TOPSIS yöntemi, diğer yöntemlere göre kıyaslandığında alternatiflerin daha kapsamlı karşılaştırılmasını sağlamaktadır (Aktaş vd., 2015: 229). TOPSIS metodu 7 aşamadan oluşmaktadır (Aktaş vd., 2015: 229-236; İç, 2020: 125-127; Monjezi vd., 2012: 96-97; Shyjith vd., 2008: 381-382; Supçiller ve Çapraz, 2011: 9-12).

1. Aşama: Karar Matrisinin (D) Oluşturulması: Karar matrisinde, alternatifler ($a_1, a_2, \dots, a_n$), ölçütler ($y_1, y_2, \dots, y_n$) olarak göstermektedir. Buna göre karar matrisinin oluşturulması 2.1 numaralı eşitlikte verilmiştir.

$$D = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1k} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ y_{n1} & y_{n2} & \dots & y_{nk} \end{bmatrix} \quad (2.1)$$

2. Aşama: Normalleştirilmiş Karar Matrisinin (R) Oluşturulması: Normalize matris (R), karar matrisindeki kriterlerin değer ve özelliklerinin kareleri toplamının alınması ve kareköküne bölünerek bulunur.

$$r_{ij} = \frac{y_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n y_{ij}^2}} \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \text{ ve } j = 1, 2, 3, \dots, k \quad (2.2)$$

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1k} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & r_{nk} \end{bmatrix} \quad (2.3)$$

3. Aşama: Ölçütlerin Göreceli Önemlerinin Bulunması: Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen ölçeğe göre (en önemsiz 0, çok az önemli 1, az önemli 3, orta önemde 5, önemli 7, çok önemli 9, en önemli 10) belirlenen ölçüt değerleri; $W = [w_1 \ w_2 \ \dots \ w_3]$ denklemi ile bulunur.

4. Aşama: ağırlıklı Normalize Karar Matrisinin (V) Oluşturulması: kullanılan her kriterin ağırlıkları karar vericiler tarafından belirlenmelidir. Matrisin normalize edilmiş olan R matrisinde bulunan elemanların değerleri her bir kriter ağırlık puanıyla çarpılarak V matrisi oluşturulur.

$$W = \begin{bmatrix} w_{11} & w_{12} & \dots & w_{1k} \\ w_{21} & w_{22} & \dots & w_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_{n1} & w_{n2} & \dots & w_{nk} \end{bmatrix} \quad (2.4)$$

$$V = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \dots & v_{1k} \\ v_{21} & v_{22} & \dots & v_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ v_{n1} & v_{n2} & \dots & v_{nk} \end{bmatrix} \quad (2.5)$$

5. Aşama: İdeal (A^+) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması: pozitif ideal ile karar matrisinde en iyi performans değeri negatif ideal ise en kötü değeri oluşturur ve aşağıdaki Denklemler kullanılarak çözümlenir.

$$A^+ = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in I \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right) \right\} \quad (2.6)$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in I \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right) \right\} \quad (2.7)$$

6. Aşama: Alternatiflerin Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Çözümüne Mesafelerinin Hesaplanması

$$S_j^+ = \sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_i^+)^2} \quad j = 1, \dots, n \quad (2.8)$$

$$S_j^- = \sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_i^-)^2} \quad j = 1, \dots, n \quad (2.9)$$

7.Aşama: Alternatiflerin ideal çözüme olan mesafeleri göre sıralama puanları (C_i^*) denklem ile hesaplanarak sıralama oluşturulur. C_i değeri büyükten küçüğe doğru sıralanır ve en büyük değere sahip olan en ideal alternatiftir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad 0 \leq C_i^* \leq 1 \quad (2.10)$$

2.2. Uygulama Sahalarının Belirlenmesi

Marmara bölgesinin güneydoğusunda bulunan Bilecik ili, Ege, Marmara, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin kesişim noktasında yer alırken, kuzeyinde Sakarya, Güneyinde Kütahya, Batısında Bursa, Doğusunda ise Eskişehir ve Bolu illeri bulunmaktadır. 39° ve 40° 31' kuzey enlemleri, 29° 43' ve 30° 41' doğu boylamları arasında bulunan Bilecik ili depremsellik olarak değerlendirildiğinde Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) ve Eskişehir-Bursa Fay Zonu (BEFZ) etkisinde kalmaktadır (Bilecik İRAP, 2021). Türkiye Afet Müdahale Planı (2022) incelendiğinde Bilecik ilinin afet durumlarında destek vereceği illerin Bursa, Çanakkale, Eskişehir, Kütahya, Sakarya olduğu görülmekte ve konumu gereği birçok büyük ile yakınlığı bulunmasından dolayı çevresinde gelişebilecek olası bir afet durumunda mevcut bulunan hastanelerin yıkılması, iş göremez hale gelmesi veya hasta kapasitesini karşılayamaması halinde hem kendi il içerisinde hem de çevre illere hizmet sunabilmesi için sahra hastanelerinin kurulum yeri açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (BŞEÜ) Stadyumu, Hürriyet Mahallesi'nde yer alan Kapalı Pazar, Ertuğrulgazi Mahallesi'nde yer alan Şeyh Edebali Stadyumu ve Bilecik ilinde hizmet veren tek hastane olan Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi (BEAH) içerisinde yer alan ve afet durumlarında kullanılması planlanan sahra alanı hastanesi kurulum alanı açısından gerekli potansiyel özellikleri taşımaları ve kurulum için yeterli alana sahip olmaları

nedeni ile alternatif konumlar olarak seçilmiştir. Seçilen alternatif kurulum yerlerine ait uydu görüntüleri Görsel 1’de sunulmuştur.

Görsel 1. Planlanan Sahra Hastanesi Kurulum Alanlarının Uydu Görüntüsü

2.3. Kriterlerin Belirlenmesi

Çalışmada kullanılacak kriterler, sahra hastanesi yer seçimi, hastane kuruluş yer seçimi, acil durum barınma/toplanma alanı yer seçimi ile ilgili yapılan çalışmalar incelenerek belirlenmiştir. Çalışmada en uygun alternatifin seçiminde nüfus büyüklüğü, ana yollara yakınlığı, tıbbi depolara olan mesafe, sağlık kurumlarına mesafe, depremsellik, su baskını (kuru dere yatağı varlığı), alanların büyüklüğü, alana kurulacak çadır kapasitesi çalışmada değerlendirme kriterleri olarak seçilmiştir.

Nüfus büyüklüğü: Sahra hastanesinin kapasitesinin belirlenmesinde ve afet sonrası dönemde en fazla nüfusa hizmet vermesi gerekli söz konusu olduğundan etkili bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Yüksek nüfuslu bölgelerde sağlık hizmetine ihtiyacın daha fazla olacağı varsayımından hareketle hastane kapasitelerinin buna göre belirlenmesi ve kapasiteye uygun genişlikteki alanların tercih edilmesi gerekir. Bu çalışmada kullanılacak nüfus bilgileri 78.019 olarak Bilecik İRAP ve www.nufusune.com sitesinden elde edilmiştir.

Ana yollara yakınlık: Afet sonrası ulaşımın hızlı sağlanması hasta ve yaralıların hastaneye erişimi, ihtiyaç olabilecek malzemelerin taşınması, personelin ulaşımının kolaylaştırılması, hastaların başka hastaneye veya illere transferi gibi durumlarda ana yollara yakınlık sahra hastanesi yerinin seçilmesinde çok önemli bir kriterdir. Çalışmada kullanılan ana yollara yakınlık, tıbbi depolara yakınlık ve sağlık kurumlarına mesafe gibi kriterlere ait veriler Google Earth ve Google Haritalar aracılığıyla elde edilmiştir.

Depremsellik: Hastane veya sahra hastanesi gibi sağlık hizmeti verilmesi planlanan alanların seçiminde depremsellik güvenliği doğrudan etkileyen bir kriterdir. Bilecik ilinde kurulması

planlanan sahra hastanesi alternatif alanlar bu kriter doğrultusunda diri faylara olan uzaklıklarına göre değerlendirilmiştir.

Su baskını: Afet sonrası sağlık hizmetlerinin devamlılığını etkileyen bir diğer önemli parametre ise su baskınlarıdır. Su baskını riski olan alanlar altyapı ve sağlık hizmetlerinde aksamaya yol açabileceği için bu alanlardan kaçınılması gerekir. Hastanenin kesintisiz hizmet vermeye devam edebilmesi için su baskını riskinin düşük olduğu alanlar tercih edilmelidir. çalışmada bu kriter kuru dere yataklarının varlığına göre değerlendirilmiştir.

Sağlık kurumlarına mesafe: Sağlık kurumlarına yakın mesafede kurulan sahra hastaneleri hızlı bir şekilde aktif olabilir. Hastaların hızlı sevk ve tedavi süreçlerinin sağlanmasına olanak sağlaması açısından bu kriter önem taşımaktadır. Bilecik ilinde sağlık hizmeti sağlayan tek bir kurum bulunmasından dolayı alternatifler bu hastaneye göre değerlendirilmiştir.

Alanın büyüklüğü: Kurulması planlanan sahra hastanesi alanının nüfus yoğunluğuna göre gerekli olan kapasiteye ve esnekliğe sahip olması önemlidir. Hastane kapasitesinin etkilenen nüfus yoğunluğuna göre genişletilmesi gerekebilir ve bu alanın önceden hesaplanarak uygun alternatifin planlanması afet sonrası hizmet devamlılığının sağlanması adına önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lojistik depolara yakınlık: Afet sonrası en kritik noktalardan biri de malzeme ve ilaçların temin edilmesidir. Afet sonrası lojistik depolara yakınlık bundan dolayı önem taşımaktadır. Bilecik il merkezinde arama kurtarma araçlarının bulunduğu AFAD merkezi, lojistik araçları barındırdığı için alternatifler bu lojistik merkeze göre değerlendirilmiştir.

Seçilen alanların ana yollara olan uzaklıkları, AFAD lojistik depolara olan mesafeleri, sağlık kurumlarına olan mesafeleri, su baskını riskleri, alanların büyüklüğü Çizelge 1’de verilmiştir.

KRİTERLER		Şeyh Edebali Stadyumu	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar alanı	(BEAH) Sahra Alanı	BŞEU Kampüs Stadı
Ana yollara yakınlığı		500m	290m	120m	450m
Tıbbi depolara olan mesafesi		2.4 km	0.6 km	3.13 km	4.14 km
Sağlık kurumlarına mesafesi		6 km	3.9 km	0	2 km
Depremsellik	Ayvacık Segmenti	11.6 km	11.1	9.7 km	9.5
	İznik-Mekece Fay Zonu	32.8 km	30.8	27.2 km	26.2 km
	İnegöl Fay Zonu	27.0 km	28.4 km	30.0 km	30.5 km
	Dodurga Fay Zonu	33.0 km	35 km	38.0 km	38.9 km
Su baskını (Kuru dere yatağı varlığı)		Var	Var	Yok	Yok
Alanların büyüklüğü		12630 m ²	14643 m ²	2712 m ²	10856
Bilecik İli Toplam Nüfus Sayısı (İRAP)			218.717		
Bilecik Merkez Nüfus Toplam (İRAP)			78.019		

Çizelge 1: Alternatif Sahra Hastane Kurulum Yerleri Kriter Bilgileri

Sahra hastanesi kapasitesi: Sahra hastanesinin kapasitesi sağlık hizmeti ihtiyaçlarına karşılık verilmesini sağlayacak şekilde planlanmalıdır. Kapasitenin büyük olması yaşanan afet sonrasında daha fazla kişiye sağlık hizmetlerinden faydalanma imkânı sağlamaktadır. Hastane kapasitesi birincil travmaların dışında afet sonrasında yaşanabilecek salgın hastalıklar durumunda da gerekli ayrımları yapmak ve alt yapı oluşturmak için de önemli bir kriterdir. Sahra hastanesi kapasitesi afet bölgesinde nüfusa göre planlama oluşturulması gerekir yüksek kapasite daha fazla hasta ve yaralıların sağlık hizmeti almasına olanak sağlar. Çalışmada belirlenen 4 alternatif lokasyon için Model1, Model2 ve Model3 olmak üzere 3 farklı modelde sahra hastanesi kurulum modelinden en ideal olanının seçimi amaçlanmıştır. Hastane projeleri U-Project bilgilendirme kataloğu temel alınarak planlanmıştır.

MODEL1 (1 Nolu Sahra Hastanesi): 1. modele göre kurulması planlanan sahra hastanesi çadırı 6 hastaya sağlık hizmeti verme kapasitesine sahip iki bölüm olmak üzere toplam 64 m²'den oluşmaktadır. Bu sağlık biriminde Acil Servis, artan sayıda yaralının kabulü ve triyaji için orta düzeyde bir kapasite ile birlikte acil servis, çeşitli klinik durumlar için geniş bir yelpazede ilk tedaviler sağlayacak, küçük ve acil hasar kontrolü canlandırma prosedürlerini gerçekleştirebilecek kapasitededir.

MODEL2 (2 Nolu Sahra Hastanesi): İkinci modele göre kurulması planlanan sahra hastanesine ait bir çadır 13 hasta kapasiteli olup 186,3 m² alana sahiptir. Söz konusu ünite dış hekimliği uygulamaları, acil cerrahi vakalar için küçük cerrahi müdahaleler, reanimasyon, hasta takibi, değerlendirmesi ve raporlaması dâhil Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinin verilebileceği 7 bölümden oluşmaktadır.

MODEL3 (3 Nolu Sahra Hastanesi): Üçüncü modele göre kurulması planlanan sahra hastanesine ait bir ünite ise 42 hastaya sağlık hizmeti verme kapasitesine sahip olup 459 m² alana sahiptir. Bu modelde yaşam, uzuv ve fonksiyon kurtarıcı cerrahi müdahaleler, invaziv bulaşıcı hastalıkların ve septik komplikasyonlarının tespiti, tedavisi ve gözlemlenmesi, bulaşıcı hastalıkların temel tedavisi ve gerekli tüm izolasyon önlemlerinin uygulanması, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, uygun düzeyde temel farmasötik destek, tıbbi malzeme, sıvı ve sarf malzemeleri stoğu, acil kan nakli, dış tedavileri, BT taraması, artroskopi, gelişmiş laboratuvar testleri yapılabilmekte ve sosyal yaşam için önem arz eden mutfak, yatakhane gibi kompleksleri de içermektedir.

Kurulması planlanan çadırların kullanım kolaylığı sağlaması için çadır büyüklüklerinin %20 kadar aralıklarla kurulması planlanmış ve hesaplamalar buna göre yapılmıştır.

4. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Çalışmada kurulması planlanan sahra hastanesi için 4 farklı yer alternatifi ile 3 farklı modelde tasarlanan toplam 12 farklı sahra hastane projesi için alana göre kurulabilecek çadır sayısı, hizmet verilecek hasta sayısı ve sağlık destek ünitelerinde tedavi görebilecek hasta sayıları Çizelge 2'de sunulmuştur. Çalışmada *hasta sayısı* olarak ifade edilen yatan hasta sayısı olmakla birlikte *destek birimlerde bakılan hasta sayısı* ise hasta modellerine göre farklılık gösteren ameliyathane, yeniden canlandırma, dış tedavi ünitesi, psikolojik destek ünitesi, eczane, laboratuvar gibi destek birimlerde tedavi gören hasta sayılarını göstermektedir.

	Yer Alternatifleri		Kurulacak çadır-konteyner sayısı	Hasta Sayısı	Destek Birimlerinde Bakılacak Hasta Sayısı
Model 1	Şeyh Edebali Stadyumu	L1	164	984	0
	BŞEU Kampüs Stadı	L2	190	1140	0
	BEAH Sahra Alanı	L3	35	210	0
	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	L4	141	846	0
Model 2	Şeyh Edebali Stadyumu	L5	56	728	280
	BŞEU Kampüs Stadı	L6	65	845	325
	BEAH Sahra Alanı	L7	12	156	60
	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	L8	48	624	240
Model 3	Şeyh Edebali Stadyumu	L9	22	924	156
	BŞEU Kampüs Stadı	L10	26	1092	184
	BEAH Sahra Alanı	L11	4	168	30
	Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	L12	19	798	135

Çizelge 2: Sahra Hastanesi Yer Alternatiflerinin Farklı Model Hastanelere Göre Kapasite Değerlendirilmesi

Çizelge 2’de verilen bilgilere göre; Model 1’deki hastane modelinden Ertuğrulgazi Mahallesi’ne bulunan Şeyh Edebali Stadyumu’na (L1) 164 adet çadır kurulmakta ve 984 yatan hastaya hizmet verilebilmektedir. BŞEU Kampüs Stadı’na (L2) ise 190 çadır kurulumu ile 1140 yatan hasta; BEAH Sahra Alanına (L3) 35 çadır kurulumu ile 210 yatan hasta; Hürriyet Mah. Kapalı Pazar (L4) alanına 141 çadır kurulumu ile 846 yatan hasta sağlık hizmeti alabilmektedir. Model 1’deki sahra hastanelerinde ek bir sağlık destek birimim bulunmadığı için destek birimlerinde bakılacak hasta sayısı bulunmamaktadır.

Model 2’deki hastane modelinde Ertuğrulgazi Mahallesi’nde bulunan Şeyh Edebali Stadyumu’na (L5) 56 adet çadır kurulmakta ve 728 yatan hasta ile birlikte 280 hastaya da destek birimleri ile hizmet verilebilmektedir. BŞEU Kampüs Stadı’na (L6) ise 65 çadır kurulumu ile 845 yatan hasta ile birlikte destek birimlerinde 325 hasta; BEAH Sahra Alanına (L7) 12 çadır kurulumu ile 156 yatan hasta ile birlikte destek birimlerinde 60 hasta; Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar alanına (L8) 48 çadır kurulumu ile 624 yatan hasta ile birlikte destek birimlerinde 240 hasta sağlık hizmeti alabilmektedir.

Benzer olarak Model 3’teki hastane modelinde Ertuğrulgazi Mahallesi’nde bulunan Şeyh Edebali Stadyumu’na (L9) 22 adet çadır kurulmakta ve 924 yatan hasta ile birlikte 156 hastaya da destek birimleri ile hizmet vermektedir. BŞEU Kampüs Stadı’na (L10) ise 26 çadır kurulumu ile 1092 yatan hasta ve destek birimlerinde 184 hasta; BEAH Sahra Alanına (L11) 4 çadır kurulumu ile 168 yatan hasta ve destek birimlerinde 30 hasta; Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar

alanına (L12) 19 çadır kurulumu ile 798 yatan hasta ve destek birimlerinde 135 hastaya sağlık hizmeti verilebilmektedir.

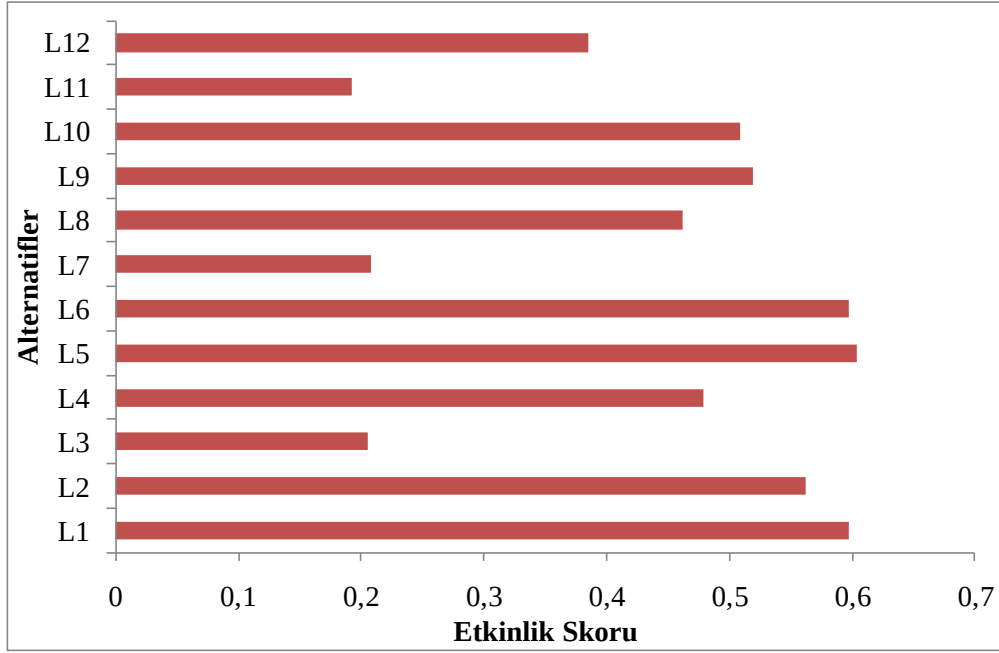
Çalışmada 4 farklı kurulum yeri için 3 farklı modelde projelendirilen sahra hastanesi ile 12 farklı alternatif arasından en ideal olanın belirlenmesi amacı ile yapılan TOPSİS analizi sonucunda C_i^* : 0,603811 Ertuğrulgazi Mahallesi'nde bulunan Şeyh Edebali Stadyumu'na (L5)

Model 2 olarak tasarlanan sahra hastanesinin kurulmasının en ideal seçenek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 3). Bu sonuca göre olası bir afet durumunda Bilecik ilinde kurulması planlanan sahra hastanesinin 13 hasta kapasiteli, 186,3 m² alana sahip 7 üniteden oluşan modelin kullanılarak Ertuğrulgazi Stadyumunda 56 adet çadırın kurulması ile toplamda 728 yatan hasta ve destek birimleri ile birlikte 280 hastaya sağlık hizmeti verilmesi sağlanmaktadır.

			S_j^+	S_j^-	C_i^*	Sıralama
L1	MODEL 1	Şeyh Edebali Stadyumu	0,050997	0,075454	0,596705	3
L2		BŞEU Kampüs Stadı	0,058254	0,074809	0,562209	4
L3		BEAH Sahra Alanı	0,089766	0,023215	0,205477	11
L4		Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	0,062112	0,057126	0,479093	7
L5	MODEL 2	Şeyh Edebali Stadyumu	0,046365	0,070662	0,603811	1
L6		BŞEU Kampüs Stadı	0,048351	0,071839	0,597709	2
L7		BEAH Sahra Alanı	0,089163	0,023419	0,208017	10
L8		Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	0,059886	0,051494	0,46233	8
L9	MODEL 3	Şeyh Edebali Stadyumu	0,057901	0,06247	0,51898	5
L10		BŞEU Kampüs Stadı	0,059215	0,061294	0,508625	6
L11		BEAH Sahra Alanı	0,092204	0,022041	0,192926	12
L12		Hürriyet Mahallesi Kapalı Pazar Alanı	0,068762	0,043136	0,385496	9

Çizelge 3: Alternatiflerin İdeal Çözüme Mesafeleri ve Sıralama Puanları

Çalışmada Sahra Hastanesi kurulum yeri etkinlik sıralaması Görsel 2'de verilmiştir. Buna göre BŞEU Kampüs Stadı C_i^* : 0,597709 etkinlik değeri ile 2. sırada yer almaktadır.

Görsel 2: Sahra Hastanesi Kurulum Yeri Etkinlik Sıralaması

Bu çalışmada kriterlerin önem derecesine göre bir ağırlıklandırma yapılmamış olup kriterlere farklı ağırlıklar verilerek yapılacak bir karar sürecinde farklı sonuçlara ulaşılması söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed, A., Mahmoud, H. ve Aly, A. (2016). Site Suitability Evaluation For Sustainable distribution of Hospital Using Spatial Information Technologies and AHP: A Case Study of Upper Egypt, Aswan City. Journal of Geographic Information System, 8(5), 578-584.
2. Aktaş, R., Doğanay, M. M., Gökmen, Y., Gazibey, Y., & Türen, U. (2015). Sayısal Karar Verme Yöntemleri. İstanbul: Beta Basım AŞ.
3. Akyüz, G.K., ve Kılınç, E. (2016). Kuruluş yeri seçiminde bulanık TOPSIS yönteminin kullanımı: Sağlık sektöründe bir uygulama. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(33), 590-608.
4. Arslan, A., Arslan, O. ve Kandemir, S. (2021). AHP–TOPSIS hybrid decision-making analysis: Simav integrated system case study. Journal of Thermal Analysis and Calorimetry. 145:1191–1202.
5. Arslan, O. ve Arslan, A. (2022). Performance evaluation and multi-criteria decision analysis of thermal energy storage integrated geothermal district heating system. Process Safety and Environmental Protection, 167: 21-33.
6. Aslan, M. H., Yıldız, M.S. ve Uysal, T. (2015). Afet İstasyonlarının Kuruluş Yeri Seçiminde Bulanık TOPSIS Yönteminin Uygulanması: Düzce' de Bir Lokasyon Analizi. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(2), 111-128.

7. Atmaca, H. E., ve Aktaş, E. (2023). Evaluated Post-Disaster and Emergency Assembly Areas Using Multi-Criteria Decision-Making Techniques: A Case Study of Turkey. SUSTAINABILITY , vol.15, no.10.
8. Baran, E. (2018). An Innovative Fuzzy TOPSIS Method to Determine the Location of A New Hospital. IJESA, vol. 2, no. 4,, 133-136.
9. Barutçu, İ. (2021). Afet Durumunda İnsani Yardım Faaliyetlerinin Modellenmesi: Sahra Hastanesi İçin Ankara'da Yer Seçimi. (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
10. Bayram, B. ve Tamer, E. (2023). Bayram B, Eren T. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Afet Sonrası Geçici Depo Yeri Seçimi. Acil Yardım ve Afet Bilimi Dergisi, 22-30.
11. Bıçakçı, N. ve. Nevruz, M. (2021). Afetlerde Sahra Hastaneleri. Acil Yardım ve Afet Bilimi Dergisi 1(1):17-21, 17-21.
12. Bilecik İRAP (2021). İl Afet Risk Azaltma Planı. Bilecik: T.C. Bilecik Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü.
13. Chatterjee, D., ve. Mukherjee, B. (2013). Potential Hospital Location Selection Using AHP: a Study İn Rural India. International Journal Of Computer Applications, 71(17), 1-7.
14. Dell'Ovo, M., Capolongo, S., & Oppio, A. (2018). Combining Spatial Analysis With MCDA for the Siting of Healthcare Facilities. Land Use Policy, 76, 634-644.
15. Demireli E. (2010). Topsıs Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (5:1).
16. Deng, H., Yeh, C.H. ve Willis, R.J.(2000) "InterCompany Comparison Using Modified TOPSIS with Objective Weights" Computers & Operations Research 27:963-973.
17. Dursun, R., ve. Karakoç., Y. (2019). Afetlerde Sahra Hastanesi. Türkiye Klinikleri Emergency Medicine-Special Topics, 5(1), 60-63.
18. Ersöz, F., ve. Kabak, M. (2010). Savunma Sanayi Uygulamalarında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Literatür Araştırması. Savunma Bilimleri Dergisi, 9(1), 97-125.
19. Google Earth (2024). earth.google.com (Erişim Tarihi: 17.10.2024) adresinden alındı
20. Google Haritalar (2024). www.google.com.tr (Erişim Tarihi: 25.10.2024) adresinden alındı
21. İç, Y.T. (2020). Covid-19 Yayılımının Ülke Bazında Etkilerinin Analizine Yönelik Bir TOPSIS Modeli. ve. Y. M. Kabak içinde, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri MS Excel Çözümlü Uygulamaları (s. 123-141). Ankara: Nobel Yayınları.
22. Miç, P., ve Antmen Z.F. (2019). A Healthcare Facility Location Selection Problem with Fuzzy TOPSIS Method for a Regional Hospital. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, Sayı 16,, 750-757.
23. Monjezi, M., Dehghani, H., Singh, T. N., Sayadi, A. R., & Gholinejad, A. (2012). Application of TOPSIS Method for Selecting the Most Appropriate Blast Design. Arabian Journal of Geosciences 5(1), 95-101.

24. Ömürbek V. ve Kınay, B. (2013). Havayolu Taşımacılığı Sektöründe Topsis Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18: 3: 343-363.
25. Özgür, Ç. (2017). Kümeleme Analizi İle Bütünleşik Bulanık TOPSIS ve Bulanık VIKOR Yöntemlerine Dayanarak Hastane Kuruluş Yeri Seçimi. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
26. Özgür, Ç. (2017). Kümeleme Analizi İle Bütünleşik Bulanık TOPSIS ve Bulanık VIKOR Yöntemlerine Dayanarak Hastane Kuruluş Yeri Seçimi. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
27. Shyjith, K., Ilankumaran, M., & Kumanan, S. (2008). Multi-criteria decision-making approach to evaluate optimum maintenance strategy in textile industry. Journal of Quality in Maintenance Engineering, 14(4), 375-386.
28. Supçiller, A., ve. Çapraz, O. (2011). AHP-TOPSIS Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması. Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal, (13), 1-22.
29. Supçiller, A.A. ve Çapraz, O. (2011). Ahp-Topsis Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması* Ekonometri ve İstatistik Sayı:13 (12. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması, İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı), 1–2.
30. Şenvar, O., Otay, I., ve Bolturk, E. (2016). Hospital Site Selection Via Hesitant Fuzzy TOPSIS. IFAC-PapersOnLine, 49(12), 1140-1145.
31. TAMP (2022). Türkiye Afet Müdahale Planı.
32. Tekin, E., Bayramoglu A., Uzkeser, M., Cakir Z. (2017). Evacuation of Hospitals during Disaster, Establishment of a Field Hospital, and Communication. The Eurasian journal of medicine, 49(2), , 137-141.
33. Tezcan, B., Alakaş, H. M., Özcan, E., & Eren, T. (2023). et Sonrası Geçici Depo Yeri Seçimi ve Çok Araçlı Araç Rotalama Uygulaması: Kırıkkale İlinde Bir Uygulama. Politeknik Dergisi, 26(1), 13-27 <https://doi.org/10.2339/politeknik.906704>.
34. Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusu (2024). www.nufusune.com (Erişim Tarihi: 09.10.2024) adresinden alındı
35. Uslu, A. (2018). Afet Sonrası Hizmet Noktası Yer Seçimi İçin Kullanılacak Kriterlerin Belirlenmesi Ve Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri Kullanılarak Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
36. Uzun, T. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi ve Sahra Hastaneleri. Türk Nöroşirürji Dergisi 33(2), 142-143.
37. Vafaei, N. (2014). Selecting the Field Hospital Location For Disaster: a Case Study in İstanbul. Science Engineering and Technology Doctoral Dissertation, İstanbul Technical University (Yüksek Lisans Tezi).
38. Yükçü S. ve Atağan G. (2010). TOPSIS Yöntemine Göre Performans Değerleme. The Journal of Accounting and Finance. 45, 28 – 35.

"MAVİ EN SICAK RENKTİR" FİLMİNDE CİNSİYET VE KİMLİK TEMSİLLERİ: QUEER TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GAZİ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

maligazi@gmail.com - 0000-0002-9239-4187

ÖZET

Sinema, toplumsal değişim ve dönüşümün en güçlü araçlarından biri olup, izleyicilere sadece eğlence sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun değerlerini, çatışmalarını ve kimlik arayışlarını derinlemesine yansıtır. Bu çalışmada, *Mavi En Sıcak Renktir* (La Vie d'Adèle) filmi, queer teori perspektifinden analiz edilmektedir. Film, cinsiyet ve cinsellik temsilleri, karakterlerin kimlik arayışları ve toplumsal normlara karşı bireysel direniş gibi önemli konuları ele almaktadır. Çalışma kapsamında, Judith Butler'ın performatif cinsiyet teorisi çerçevesinde, Adèle'in cinselliğini ve kimliğini yeniden inşa süreci incelenmiştir. Ayrıca, Michel Foucault'nun iktidar ve cinsellik teorileri ile David Halperin'in kimlik müzakeresi kavramları kullanılarak, karakterlerin kimlik arayışları değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Adrienne Rich'in zorunlu heteroseksüellik kavramı ve José Esteban Muñoz'un queer direniş teorileri aracılığıyla toplumsal normlar ve bireysel direnişler analiz edilmiştir. *Mavi En Sıcak Renktir* filmi, toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarına karşı eleştirel bir bakış açısı sunmakta ve alternatif kimlik inşalarını teşvik etmektedir. Çalışma, filmin sunduğu derinlikli anlatılar ve karakter gelişimleri ile queer teorisinin sinema alanındaki uygulamalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu analiz, sinemanın dönüştürücü gücünü vurgulamakta ve queer teorisinin farklı disiplinlerde nasıl yankı bulabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Queer Teorisi, Toplumsal Cinsiyet Temsili, Cinsellik Temsili, Kimlik Arayışı, Toplumsal Normlar

1. GİRİŞ

Sinema, toplumsal yapıları ve bireylerin içsel dünyalarını derinlemesine yansıtan bir sanat formudur. Modern toplumların karmaşıklığını ve bireylerin kimlik arayışlarını konu alan filmler, izleyiciyi hem duygusal hem de düşünsel bir yolculuğa çıkarır. *Mavi En Sıcak Renktir* (La Vie d'Adèle) filmi, bu bağlamda, izleyiciyi genç bir kadının aşk ve kimlik arayışını

keşfetmeye davet eden etkileyici bir yapımdır. Abdellatif Kechiche'in yönetmenliğinde 2013 yılında vizyona giren bu film, bireysel özgürlükler ile toplumsal normlar arasındaki gerilimi işlemektedir.

Queer teorisi, 1990'ların başında gelişen ve toplumsal cinsiyet ile cinsellik normlarına eleştirel bir bakış açısı getiren bir teorik çerçevedir. Judith Butler, Michel Foucault ve Eve Kosofsky Sedgwick gibi teorisyenlerin katkılarıyla şekillenen bu teori, cinsiyetin ve cinselliğin sabit ve değişmez olmadığını, aksine sosyal ve kültürel yapılar tarafından inşa edildiğini savunur. Butler, cinsiyetin performatif bir eylem olduğunu ve sürekli olarak tekrar eden toplumsal performanslar aracılığıyla inşa edildiğini öne sürer (Butler, 1990). Foucault ise, cinselliğin tarihsel olarak nasıl düzenlendiğini ve denetlendiğini analiz ederek, cinsellik ve iktidar arasındaki ilişkiyi ortaya koyar (Foucault, 1978). Bu teorik çerçeve, cinsiyetin ve cinselliğin sabit ve doğal olmadığını, aksine sosyal ve kültürel bağlamda inşa edilen kavramlar olduğunu vurgular (Sedgwick, 1990).

Bu çalışmanın amacı, *Mavi En Sıcak Renktir* filmini queer teorisi çerçevesinde analiz etmektir. Queer teorisi, cinsiyet ve cinsellik üzerine yeni ve radikal bakış açıları sunarak, heteronormatif yapıya karşı eleştirel bir duruş sergiler (Butler, 1990; Foucault, 1978; Sedgwick, 1990). Bu bağlamda, filmin cinsiyet ve kimlik temalarını queer teorisi perspektifinden incelemek, toplumsal normlara ve heteronormatif yapıya karşı alternatif bakış açıları sunma potansiyeli taşımaktadır.

Önceki çalışmalar, queer teorisinin sinema alanındaki uygulamalarına odaklanarak, çeşitli filmlerde cinsiyet ve kimlik temsillerini incelemiştir. Örneğin, Benshoff ve Griffin (2006) queer sinemanın tarihini ve önemli eserlerini incelerken, Doty (1993) Hollywood sinemasındaki queer temaları analiz etmiştir. Ayrıca, Dyer (2002) sinemada LGBTİ+ temsillerinin tarihsel gelişimini ve bu temsillerin toplumsal etkilerini ele almıştır (Benshoff & Griffin, 2006; Doty, 1993; Dyer, 2002). Bu çalışmalar, queer teorisinin sinema analizinde nasıl kullanılabileceğine dair kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, *Mavi En Sıcak Renktir* filminin analizi, özellikle filmin yoğun duygusal anlatımı ve karakterlerin derinlemesine işleniş bağlamında bu literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Mavi En Sıcak Renktir, genç bir kadın olan Adèle'in cinsel kimlik ve aşk arayışını konu alır. Adèle, lise yıllarında mavi saçlı bir kadın olan Emma'ya âşık olur ve bu aşk, onun kendini keşfetme sürecini derinden etkiler. Film, Adèle'in Emma ile yaşadığı tutkulu ilişkiyi ve bu ilişkinin hayatındaki dönüştürücü etkisini detaylı bir şekilde işler. Filmin dikkat çeken yönlerinden biri, cinsellik ve kimlik konularını açık ve samimi bir şekilde ele almasıdır. Bu

yönüyle, *Mavi En Sıcak Renktir*, izleyiciyi hem duygusal hem de düşünsel olarak etkileyen güçlü bir anlatı sunmaktadır.

Bu çalışma, *Mavi En Sıcak Renktir* filmini queer teorisi perspektifinden analiz ederek, filmin cinsiyet ve kimlik temsillerini, karakterlerin kimlik arayışlarını ve toplumsal normlara karşı direnişlerini daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Filmin sunduğu alternatif cinsiyet ve kimlik anlatıları, toplumsal normlara karşı nasıl bir duruş sergilediğini anlamamıza olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, çalışmamız şu sorulara yanıt arayacaktır:

- Filmde cinsiyet ve kimlik temsilleri nasıl sunulmaktadır?
- Karakterlerin kimlik arayışları queer teorisi perspektifinden nasıl değerlendirilebilir?
- Film, toplumsal normlara ve heteronormatif yapıya karşı nasıl bir direniş sergilemektedir?

Bu sorulara yanıt ararken, filmin detaylı sahne analizleri ve karakterlerin psikolojik ve sosyal dinamikleri incelenecektir. Queer teorisi çerçevesinde yapılacak bu inceleme, filmin karakterlerinin kimlik arayışlarını ve toplumsal direnişlerini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, queer teorisinin sinema alanındaki uygulamaları genişlerken, filmin sunduğu toplumsal ve bireysel dönüşüm süreçleri derinlemesine irdelenecektir.

1. Sinemada Queer Teorisi: Tarihsel Gelişim ve Uygulama Örnekleri

Queer teorisi, 1990'ların başında toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarını sorgulamak amacıyla ortaya çıkan ve zamanla genişleyen bir teorik yaklaşımdır. Bu teorinin kökenleri, feminist teori ve post-yapısalcı düşünceye dayanmaktadır. Judith Butler'ın *Gender Trouble* adlı eserinde belirttiği gibi, cinsiyet "performative" bir eylemdir ve sürekli olarak tekrar eden toplumsal performanslar aracılığıyla inşa edilmektedir (Butler, 1990). Butler'a göre, cinsiyet kimliği doğuştan sabit değildir; aksine, toplumsal ve kültürel bağlamlarda yeniden üretilmekte ve şekillenmektedir. Bu bakış açısı, cinsiyet kimliğinin toplumsal olarak nasıl kurgulandığını ve bireylerin bu kimliği nasıl perforce ettiğini derinlemesine analiz etmektedir (Butler, 2004).

Michel Foucault'nun *The History of Sexuality* adlı eserinde vurguladığı gibi, cinsellik tarihsel olarak düzenlenmekte ve denetlenmektedir; bu da cinsellik ile iktidar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Foucault, 1978). Foucault, cinselliğin toplumsal ve politik bir inşa olduğunu belirterek, heteronormatif yapının eleştirisine zemin hazırlamaktadır. Queer teori, Foucault'nun bu analizini temel alarak, cinselliğin toplumsal ve politik yapıların bir ürünü olduğunu ve bu yapıların bireylerin cinsel kimliklerini nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Foucault'nun cinsellik söylemlerinin nasıl üretildiğini ve bu söylemlerin bireylerin yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koyması, queer teorisinin cinsellik ve iktidar arasındaki ilişkileri

analiz etmesine olanak tanımaktadır (Foucault, 1980). Bu bağlamda, queer teori, cinselliğin bir iktidar aracı olarak nasıl kullanıldığını ve bu aracın toplumsal normlar tarafından nasıl pekiştirildiğini eleştirel bir perspektifle değerlendirmektedir.

Eve Kosofsky Sedgwick'in *Epistemology of the Closet* adlı eserinde, heteroseksüellik ve homoseksüellik arasındaki ayrımı sorgulamakta ve cinsellik kimliklerinin sabit ve ikili kategorilerden ibaret olmadığını ileri sürmektedir (Sedgwick, 1990). Sedgwick'e göre, cinsellik toplumsal ve kültürel bağlamlarda çeşitlilik göstermekte ve dinamik bir yapıya sahiptir. Sedgwick, heteronormatif düşüncenin ikili cinsiyet sistemini nasıl pekiştirdiğini ve bu sistemin dışındaki kimliklerin nasıl marjinalize edildiğini analiz etmektedir (Sedgwick, 2003). Bu analiz, queer teorisinin heteronormatif düşünce ve ikili cinsiyet sistemini eleştirmesi ve bu sistemlerin dışındaki kimlikleri daha görünür kılması açısından önemlidir.

Queer teorisinin sinema alanındaki uygulamaları, cinsiyet ve cinsellik temsillerini eleştirel bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sinema eleştirmenleri ve teorisyenleri, filmlerdeki queer temaların nasıl sunulduğunu ve izleyici üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Özellikle, Benshoff ve Griffin (2006), queer sinemanın tarihini ve önemli eserlerini inceleyerek, bu filmlerin toplumsal normlara karşı nasıl bir duruş sergilediğini ortaya koymuşlardır. Benshoff ve Griffin, queer sinemanın heteronormatif anlatıları yıkma ve alternatif cinsellik ve kimlik anlatıları sunma potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadırlar (Benshoff & Griffin, 2006).

Alexander Doty (1993) ise Hollywood sinemasındaki queer temaları analiz etmiş ve bu temaların gizli ya da açık şekillerde nasıl sunulduğunu incelemiştir. Doty, queer okumanın sadece LGBTİ+ karakterler üzerinden değil, aynı zamanda heteronormatif anlatıların içinde de yapılabileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, Doty'nin çalışması, queer teorisinin sinemadaki uygulamalarına geniş bir perspektif kazandırmaktadır (Doty, 1993).

Richard Dyer (2002), sinemada LGBTİ+ temsillerinin tarihsel gelişimini ve bu temsillerin toplumsal etkilerini ele almıştır. Dyer, sinemada queer temaların zaman içinde nasıl evrildiğini ve toplumsal değişimlere nasıl yanıt verdiğini analiz etmektedir. Dyer'in çalışmaları, sinemada queer temsillerin sadece birer anlatı unsuru olmadığını, aynı zamanda toplumsal normlara ve politik yapılara meydan okuyan güçlü araçlar olduğunu göstermektedir (Dyer, 2002).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, queer teorisinin sinema alanındaki uygulamalarına yeni boyutlar kazandırmıştır. Örneğin, Karen Tongson (2011), queer sinemanın popüler kültürle olan ilişkisini ele alarak, queer temaların ana akım medyada nasıl yer bulduğunu ve bu

temaların izleyici üzerindeki etkilerini incelemiştir. Tongson, queer sinemanın popüler kültür içerisindeki dinamiklerini ve bu dinamiklerin toplumsal normlara karşı nasıl bir direniş sergilediğini analiz etmektedir (Tongson, 2011).

Jack Halberstam'ın *The Queer Art of Failure* (2011) adlı kitabı, başarısızlık kavramını queer perspektiften ele almakta ve normatif başarı anlayışlarının dışında kalan alternatif hayat yolları ve direniş biçimlerini incelemektedir. Halberstam, başarısızlığın yaratıcı ve dönüştürücü potansiyelini vurgulayarak, queer kimliklerin ve pratiklerin nasıl farklı yollarla anlamlandırılabilirliğini göstermektedir. Halberstam'ın çalışması, queer teorisinin sinemadaki uygulamalarını genişleterek, alternatif anlatılar ve direniş biçimleri üzerinde durmaktadır (Halberstam, 2011).

Elizabeth Ellsworth (2005), eğitim ve medyada queer temaların nasıl temsil edildiğini ve bu temaların pedagojik etkilerini incelemiştir. Ellsworth, queer temaların eğitimde ve medyada nasıl kullanıldığını ve bu temaların bireyler üzerindeki etkilerini analiz ederek, queer teorisinin geniş bir uygulama alanı olduğunu göstermektedir. Ellsworth'un çalışması, sinema ve medyada queer temaların pedagojik potansiyelini ortaya koymaktadır (Ellsworth, 2005).

Barbara Mennel (2012), queer sinemanın küresel boyutlarını ele alarak, farklı kültürlerdeki queer temsillerin nasıl değiştiğini ve bu temsillerin toplumsal normlarla olan ilişkisini incelemiştir. Mennel, queer sinemanın uluslararası alanda nasıl geliştiğini ve farklı kültürel bağlamlarda nasıl yorumlandığını analiz etmektedir. Mennel'in çalışması, queer sinemanın küresel perspektiften nasıl değerlendirilebileceğini göstermektedir (Mennel, 2012).

Halberstam ve Muñoz'un katkıları, queer teorisinin kapsamını genişletmekte ve bu teorisinin farklı disiplinlerle olan etkileşimini artırmaktadır. Queer teorisi, cinsiyet ve cinsellik kimliklerinin toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini ve bu kimliklerin performatif doğasını analiz ederek, normatif yapıları sorgulayan ve dönüştüren bir perspektif sunmaktadır.

Cinsiyet ve Kimlik Kavramlarının Queer Perspektiften İncelenmesi

Queer teorisi, cinsiyet ve kimlik kavramlarını sabit ve değişmez kategoriler olarak değil, dinamik ve performatif yapılar olarak ele almaktadır. Judith Butler'ın cinsiyetin performatifliği teorisi, bu kavramların toplumsal ve kültürel bağlamlarda sürekli olarak yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Butler'a göre, cinsiyet kimliği doğuştan sabit değildir; aksine, toplumsal ve kültürel bağlamlarda yeniden üretilmekte ve şekillenmektedir. Bu bağlamda, cinsiyet kimliği, bireyin toplumsal normlarla etkileşimi sonucunda oluşan ve değişebilen bir yapıdır (Butler, 1990; Butler, 2004). Queer teori, heteronormatif yapıyı sorgularken, cinsellik ve kimlik temsillerinin çeşitliliğini ve çokluğunu ön plana çıkarmaktadır.

Michel Foucault'nun iktidar ve cinsellik üzerine olan çalışmaları, cinsiyet kimliğinin toplumsal iktidar ilişkileriyle nasıl şekillendiğini ve denetlendiğini ortaya koymaktadır (Foucault, 1978). Foucault'nun çalışmaları, cinselliğin tarihsel olarak nasıl düzenlendiğini ve denetlendiğini analiz ederek, cinsellik ve iktidar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır (Foucault, 1980). Bu bağlamda, queer teori, cinselliğin toplumsal ve politik yapıların bir ürünü olduğunu ve bu yapıların bireylerin cinsel kimliklerini nasıl şekillendirdiğini incelemektedir.

Eve Kosofsky Sedgwick'in *Epistemology of the Closet* adlı eserinde, heteroseksüellik ve homoseksüellik arasındaki ayrımı sorgulamakta ve cinsellik kimliklerinin sabit ve ikili kategorilerden ibaret olmadığını ileri sürmektedir (Sedgwick, 1990). Sedgwick'e göre, cinsellik toplumsal ve kültürel bağlamlarda çeşitlilik gösteren ve dinamik bir yapıya sahiptir. Sedgwick'in çalışmaları, heteronormatif düşüncenin ikili cinsiyet sistemini nasıl pekiştirdiğini ve bu sistemin dışındaki kimliklerin nasıl marjinalize edildiğini analiz etmektedir (Sedgwick, 2003). Böylece, queer teori, heteronormatif düşünce ve ikili cinsiyet sistemini eleştirmekte ve bu sistemlerin dışındaki kimlikleri daha görünür kılmaktadır.

Bu bağlamda, Mavi En Sıcak Renktir filmi, genç bir kadın olan Adèle'in cinsel kimlik ve aşk arayışını konu almaktadır. Adèle'in Emma ile yaşadığı tutkulu ilişki, onun kimlik arayışının merkezinde yer almakta ve toplumsal normlara karşı bir direniş olarak görülmektedir. Film, cinsellik ve kimlik temsillerini açık ve samimi bir şekilde ele alarak, queer teorisinin temel kavramlarını somut bir şekilde yansıtmaktadır. Adèle'in kimlik arayışı ve toplumsal normlara karşı mücadelesi, queer teorisinin sunduğu perspektiflerle değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarının nasıl sorgulanabileceğini ve yeniden inşa edilebileceğini göstermektedir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, queer teorisinin cinsiyet ve kimlik kavramlarını nasıl ele aldığını ve genişlettiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Jack Halberstam'ın *The Queer Art of Failure* (2011) adlı kitabı, başarısızlık kavramını queer perspektiften ele alarak, normatif başarı anlayışlarının dışında kalan alternatif hayat yolları ve direniş biçimlerini incelemektedir. Halberstam, başarısızlığın yaratıcı ve dönüştürücü potansiyelini vurgulayarak, queer kimliklerin ve pratiklerin nasıl farklı yollarla anlamlandırılabilirliğini göstermektedir (Halberstam, 2011). Bu çalışma, queer kimliklerin ve pratiklerin alternatif yollarla nasıl yeniden yorumlanabileceğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Benzer şekilde, José Esteban Muñoz'un *Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity* (2009) eseri, queer geleceklere dair umutlu bir bakış açısı sunmaktadır. Muñoz, mevcut toplumsal yapılar ve normlar içinde sıkışıp kalmış queer yaşamları aşmanın yollarını

araştırmakta ve queer ütopyaların mümkün olduğunu savunmaktadır. Muñoz'un çalışması, queer teorisinin geleceğe dair vizyonlarını ve potansiyellerini keşfetmede önemli bir katkı sağlamaktadır (Muñoz, 2009). Bu perspektif, queer geleceklere dair umutlu bir bakış sunarak, mevcut normlara karşı alternatif yaşam biçimlerini ortaya koymaktadır.

Adrienne Rich'in *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence* (1980) makalesi, heteroseksüelliğin toplumsal olarak dayatıldığını ve bu normun kadınların cinsel kimliklerini nasıl şekillendirdiğini analiz etmektedir. Rich'in çalışması, zorunlu heteroseksüellik kavramını ortaya koyarak, queer teorisinin toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerindeki normatif baskıları nasıl ele aldığını göstermektedir (Rich, 1980). Bu çalışma, queer teorisinin heteronormatif baskıları nasıl eleştirdiğini ve kadınların cinsel kimliklerini nasıl yeniden değerlendirdiğini açıklamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, *Mavi En Sıcak Renktir* filminin queer teorisi çerçevesinde analizi yapılacaktır. Film analizi, görsel ve işitsel unsurların derinlemesine incelenmesini içeren bir yöntemdir. Bu bağlamda, filmin sahneleri, karakterlerin diyalogları, beden dili, sinematografik teknikler ve diğer görsel-işitsel öğeler, queer teorisinin temel kavramları doğrultusunda analiz edilecektir. Bu analiz, filmin tematik ve estetik unsurlarının toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarına nasıl meydan okuduğunu ve alternatif kimlik anlatıları sunduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analiz Yöntemleri

Film analizi sürecinde, öncelikle *Mavi En Sıcak Renktir* filminin belirli sahneleri ve karakterlerin önemli anları seçilecektir. Bu sahneler, filmin ana temalarını ve queer teorisinin ilgilendiği kavramları en iyi temsil eden bölümlerden oluşacaktır. Analiz için kullanılan yöntemler şunları içermektedir:

- **Sahne Analizi:** Filmin belirli sahneleri detaylı bir şekilde incelenecek ve bu sahnelerdeki görsel-işitsel unsurlar, karakterlerin diyalogları ve beden dillerinin queer teorisi bağlamında nasıl anlamlandırıldığı analiz edilecektir.
- **Karakter Analizi:** Baş karakterler Adèle ve Emma'nın kimlik arayışları ve toplumsal normlara karşı direnişleri incelenecektir. Bu karakterlerin gelişimi ve etkileşimleri, queer teorisinin performatif cinsiyet ve kimlik inşası kavramlarıyla değerlendirilecektir.
- **Tematik Analiz:** Filmin ana temaları, queer teorisinin kavramsal çerçevesi doğrultusunda incelenecektir. Bu temalar arasında cinsellik, kimlik, toplumsal normlar ve bireysel özgürlükler yer alacaktır. Filmin sunduğu alternatif cinsellik ve kimlik

anlatıları, heteronormatif yapıya karşı nasıl bir direniş sergilediği bağlamında değerlendirilecektir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Queer Teorisi Çerçevesinde Filmin Karakterleri Üzerinden Cinsiyet Kimliğinin Analizi

Cinsiyet ve Cinsellik Temsillerinin İncelenmesi

Queer teorisi, cinsiyet kimliğinin sabit ve değişmez bir kavram olmadığını, aksine toplumsal ve kültürel bağlamlarda performatif olarak inşa edildiğini savunur. Judith Butler'ın *Gender Trouble* (1990) eserinde vurguladığı gibi, cinsiyet kimliği toplumsal performanslar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir. Adèle'in cinsel kimliğini keşfetme süreci, onun heteronormatif beklentilere karşı verdiği bireysel direnişi ve kimlik mücadelesini ortaya koyar. Adèle'in Emma ile olan ilişkisi, cinsellik ve kimlik konusundaki normatif yapıların ötesine geçme çabasını yansıtır. Bu süreç, Adèle'in heteroseksüel ilişkilerden uzaklaşarak kendi queer kimliğini keşfetmesi ve kabul etmesiyle sonuçlanır (Butler, 1990).

Emma'nın karakteri, sanatı ve yaşam tarzı aracılığıyla queer kimliğini özgürce ifade eden bir figürdür. Emma'nın sanatsal faaliyetleri ve LGBTİ+ topluluğuyla olan bağlantıları, onun toplumsal normlara karşı duruşunu ve bireysel kimlik inşasını vurgular. Eve Kosofsky Sedgwick'in *Epistemology of the Closet* (1990) adlı eserinde belirttiği gibi, queer kimlikler heteronormatif düşüncenin dışına çıkarak kendilerini ifade eder. Emma, queer kimliğin açık ve samimi bir şekilde ifade edilmesine örnek teşkil eder (Sedgwick, 1990).

Tablo 1: Filmin Sahne ve Karakterlerinin Queer Teori Bağlamında Analizi

Sahne Açıklaması	Temsil Edilen Queer Teori Kavramı	Teorik Dayanak/Literatür
Adèle'in Emma ile İlk Karşılaşması	Performatif Cinsiyet	Butler (1990)
Adèle ve Emma'nın İlk Cinsel İlişkisi	Heteronormativiteye Meydan Okuma	Butler (1993)
Adèle'in Kendini Keşfetme Süreci	İktidar ve Cinsellik	Foucault (1978)
Adèle'in Emma ile Tartışmaları	Kimliğin Müzakere Edilmesi	Halperin (1995)
Adèle'in Ailesi ve Arkadaşlarıyla Olan Etkileşimleri	Toplumsal Normlar ve Bireysel Direniş	Rich (1980)
Adèle'in Emma'dan Ayrıldıktan Sonraki Dönemi	Queer Direniş ve Alternatif Gelecekler	Muñoz (2009)

Adèle'in Emma'yı ilk gördüğü sahnede hissettiği derin çekim, Judith Butler'ın performatif cinsiyet teorisi bağlamında anlam kazanır. Butler'a göre, cinsiyet kimliği toplumsal performanslar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir (Butler, 1990). Bu karşılaşma, Adèle'in heteronormatif cinsellik normlarından uzaklaşarak kendi cinselliğini keşfetmeye başladığı bir dönüm noktasıdır. Butler'ın *Gender Trouble* (1990) eserinde tartıştığı gibi, cinsiyetin ve cinselliğin performatif doğası bu sahnede somutlaşır; Adèle'in Emma'ya duyduğu çekim, toplumsal normlara karşı bir direnişin başlangıcını temsil eder.

Adèle ve Emma'nın ilk cinsel birlikteliği, cinselliğin çok boyutlu ve değişken olduğunu vurgulayan queer teoremin temel kavramlarını yansıtır. Butler'ın çalışmaları, cinselliğin performatif ve toplumsal bağlamda sürekli olarak yeniden şekillendiğini belirtir (Butler, 1993). Bu sahne, heteronormatif cinsellik temsillerine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Filmin açık ve samimi yaklaşımı, cinselliğin sabit ve tekil olmadığını, aksine bireysel ve toplumsal bağlamlarda sürekli olarak yeniden şekillendiğini gösterir. Bu, Butler'ın *Bodies That Matter* (1993) adlı eserinde tartıştığı gibi, cinselliğin toplumsal inşasını ve performatif doğasını gözler önüne serer.

Adèle'in kimlik arayışı, Michel Foucault'nun iktidar ve cinsellik üzerine olan çalışmalarıyla açıklanabilir. Foucault, cinselliğin toplumsal olarak düzenlendiğini ve iktidar ilişkileri tarafından denetlendiğini savunur (Foucault, 1978). Adèle'in Emma ile olan ilişkisi, bu toplumsal düzenlemelere karşı bir direniş biçimidir. Foucault'nun *The History of Sexuality* (1978) adlı eserinde belirttiği gibi, bu süreç iktidarın cinsellik üzerindeki etkilerini ortaya koyar. Adèle'in ilişkisi, toplumsal normlara meydan okuyan bir direniş biçimidir.

Adèle ve Emma arasındaki tartışmalar, kimliğin sürekli olarak müzakere edilen ve yeniden tanımlanan bir süreç olduğunu gösterir. Halperin, kimliğin sabit ve belirli olmadığını, sürekli olarak yeniden inşa edildiğini vurgular (Halperin, 1995). Bu sahneler, Adèle'in içsel çatışmaları ve dışsal baskıları, onun kimlik arayışının karmaşıklığını ve derinliğini ortaya koyar. Halperin'in *Saint Foucault* (1995) adlı eserinde tartıştığı gibi, kimlik sabit değildir; sürekli olarak yeniden müzakere edilen bir süreçtir. Adèle ve Emma arasındaki tartışmalar, kimliklerinin sürekli değişen doğasını yansıtır.

Adèle'in ailesi ve arkadaşlarıyla olan etkileşimleri, toplumsal normlara karşı bireysel direnişini simgeler. Adrienne Rich, zorunlu heteroseksüelliğin toplumsal olarak dayatıldığını ve kadınların cinsel kimliklerini nasıl şekillendirdiğini analiz eder (Rich, 1980). Bu sahnelerde, Adèle'in cinsel kimliğini ifade etmekte yaşadığı zorluklar ve toplumsal beklentilere karşı duyduğu baskı belirginleşir. Rich'in *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence* (1980) makalesindeki tartışmalar, Adèle'in ailesi ve arkadaşlarıyla olan etkileşimlerini anlamamıza yardımcı olur; bu etkileşimler, zorunlu heteroseksüelliğin baskılarını ve bireysel direnişi ortaya koyar.

Adèle'in Emma'dan ayrıldıktan sonraki hayatı, onun kimlik arayışının ve toplumsal normlara karşı direnişinin devam ettiğini gösterir. José Esteban Muñoz'un queer direniş kavramı, Adèle'in bireysel özgürlüğünü ve alternatif geleceklere olan umudunu vurgular. Bu sekans, Adèle'in toplumsal normlara karşı bireysel direnişinin ve kendi kimliğini inşa etme çabasının bir göstergesidir. Muñoz'un *Cruising Utopia* (2009) adlı eserinde tartıştığı gibi, bu perspektif Adèle'in Emma'dan ayrıldıktan sonraki yaşamının analizinde kritik bir rol oynar; bu ayrılık, queer direnişin ve alternatif geleceklere olan umudun somut bir örneğidir.

Cinsiyetin Performativitesi ve Kimlik İnşası

Judith Butler'ın *Gender Trouble* (1990) adlı eserinde belirttiği gibi, cinsiyet kimliği toplumsal performanslar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir. Butler'a göre, cinsiyet kimliği doğuştan sabit değildir; aksine, toplumsal ve kültürel bağlamlarda yeniden inşa edilir. *Mavi En Sıcak Renktir* filminde Adèle ve Emma'nın ilişkisi, cinsiyetin performatif doğasını ve kimlik inşasının dinamik süreçlerini gözler önüne serer. Adèle, toplumsal normlar tarafından dayatılan heteroseksüel kimlikten uzaklaşarak, Emma ile olan ilişkisi aracılığıyla kendi cinsel kimliğini inşa eder (Butler, 1990). Bu süreç, Adèle'in cinsiyet kimliğini yeniden tanımlama ve toplumsal normlara karşı direnişini sembolize eder. Emma ise, sanatı ve yaşam tarzı aracılığıyla queer kimliğini açık ve samimi bir şekilde ifade eder. Onun sanatsal çalışmaları, toplumsal normlara karşı duruşunu ve bireysel kimlik inşasını destekler (Sedgwick, 1990).

Tablo 2: Filmin Sahne ve Karakterlerinin Queer Teori Bağlamında Analizi

Sahne Açıklaması	Temsil Edilen Queer Teori Kavramı	Teorik Dayanak/Literatür
Adèle ve Emma'nın Sanat Sergisi Gezisi	Sanat ve Kimlik İnşası	Halberstam (2011)
Adèle'in Öğretmenlik Mesleğini Seçmesi	Toplumsal Roller ve Kimlik	Rich (1980)

Adèle'in Emma ile Tartışmaları	Kimliğin Müzakere Edilmesi	Halperin (1995)
Adèle'in Arkadaşlarıyla Bar Sahnesi	Toplumsal Normlara Uyumsuzluk	Muñoz (2009)
Adèle'in Emma'dan Ayrıldıktan Sonraki Dönemi	Queer Direniş ve Alternatif Gelecekler	Muñoz (2009)

Adèle ve Emma'nın bir sanat sergisini ziyaret etmeleri, sanatın kimlik inşasındaki rolünü gözler önüne serer. Halberstam, *The Queer Art of Failure* (2011) eserinde, sanatın normatif başarı anlayışlarının ötesinde, alternatif kimliklerin ifade edilmesindeki önemine vurgu yapar. Bu sahne, Adèle'in sanata olan ilgisinin ve Emma'nın sanatsal dünyasıyla olan etkileşiminin, onun kimlik gelişimine nasıl katkı sağladığını gösterir.

Adèle'in öğretmenlik mesleğini seçmesi, toplumsal rollerin ve kimliğin nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyar. Adrienne Rich, zorunlu heteroseksüelliğin toplumsal roller aracılığıyla kadınların kimliklerini nasıl şekillendirdiğini açıklar (Rich, 1980). Adèle'in meslek seçimi, toplumsal beklentilere uyum sağlama ile bireysel kimlik arayışı arasındaki dengeyi temsil eder.

Adèle ve Emma arasındaki tartışmalar, kimliğin sürekli müzakere edilen ve yeniden tanımlanan bir süreç olduğunu gösterir. Halperin, kimliğin sabit ve belirli olmadığını, sürekli yeniden inşa edildiğini vurgular (Halperin, 1995). Bu sahneler, Adèle'in içsel çatışmaları ve dışsal baskılarıyla onun kimlik arayışının karmaşıklığını ve derinliğini yansıtır.

Adèle'in arkadaşlarıyla bar sahnesi, toplumsal normlara uyumsuzluğu ve bireysel özgürlüğü temsil eder. Muñoz'un queer direniş kavramı, normatif yapıların dışında bireysel farklılıkların ifadesi olarak ortaya çıkar (Muñoz, 2009). Bu sahne, Adèle'in kendi kimliğini ifade etme çabasını ve toplumsal normlara karşı direnişini gözler önüne serer.

Adèle'in Emma'dan ayrıldıktan sonraki hayatı, kimlik arayışının ve toplumsal normlara karşı direnişinin devamını gösterir. Muñoz'un *Cruising Utopia* (2009) eserinde ele aldığı queer direniş kavramı, Adèle'in bireysel özgürlüğünü ve alternatif geleceklere olan umudunu yansıtır. Bu sekans, Adèle'in toplumsal normlara karşı bireysel direnişini ve kimlik inşa çabasını somut bir örnek olarak sunar.

Heteronormatif Yapılar ve Queer Direnişler

Queer teori, heteronormatif yapıların bireyler üzerindeki baskısını ve bu yapıların nasıl sorgulanıp dönüştürülebileceğini inceler. Michel Foucault'nun *The History of Sexuality* (1978) adlı eserinde belirttiği gibi, cinsiyet kimliği toplumsal iktidar ilişkileriyle şekillenir ve denetlenir. *Mavi En Sıcak Renktir* filminde, Adèle ve Emma'nın ilişkisi, heteronormatif yapıların sorgulanması ve queer direnişin bir ifadesi olarak görülebilir. Adèle, toplumsal

normlara ve heteronormatif beklentilere karşı kendi cinsel kimliğini keşfeder ve kabul eder. Bu süreç, onun toplumsal normlara karşı bireysel direnişini ve queer kimlik inşasını vurgular (Foucault, 1978). Emma ise, sanatı ve yaşam tarzı aracılığıyla bu yapılarla mücadele eder; sanatsal faaliyetleri, onun toplumsal normlara karşı duruşunu ve bireysel kimlik inşasını destekler. Bu durum, Emma'nın queer kimliğini açık ve samimi bir şekilde ifade etmesine olanak tanır (Foucault, 1978).

Tablo 3: Filmin Sahne ve Karakterlerinin Queer Teori Bağlamında Analizi

Sahne Açıklaması	Temsil Edilen Queer Teori Kavramı	Teorik Dayanak/Literatür
Adèle'in İlk Heteroseksüel İlişkisi	Heteronormatif Beklentiler	Rich (1980)
Adèle'in Emma'yı LGBTİ+ Gece Kulübünde Görmesi	Toplumsal Normlara Karşı Alternatif Alanlar	Bell ve Binnie (2000)
Adèle'in Ailesiyle Yemeğe Katılması	Toplumsal Beklentiler ve Bireysel Kimlik	Rich (1980)
Adèle ve Emma'nın Tartışması	Kimliğin Müzakere Edilmesi	Halperin (1995)
Adèle'in Okulda Yalnızlık Hissi	Sosyal Dışlanma ve Queer Yalnızlık	Ahmed (2010)
Adèle'in Kendi Cinselliğini Kabul Etme Süreci	İçsel Çatışma ve Öz-Direnış	Lorde (1984)

Adèle'in ilk erkek arkadaşıyla olan ilişkisi, toplumun heteronormatif beklentilerini yansıtır. Adrienne Rich, heteronormatif düzenin kadınlara heteroseksüel ilişkileri dayatarak diğer cinsellik biçimlerini marjinalize ettiğini belirtir (Rich, 1980). Bu sahne, Adèle'in kendini heteroseksüel bir ilişki içinde nasıl hissettiğini ve bu ilişkinin onun cinselliğini nasıl tanımladığını gösterir.

Adèle, LGBTİ+ bireyler için güvenli bir alan olan gece kulübünde Emma ile karşılaşır. Bu sahne, heteronormatif toplumsal normlara karşı bir alternatif alan yaratma çabasını ve queer toplulukların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri alanların önemini vurgular. Bell ve Binnie, queer alanların heteronormatif baskılara karşı güvenli sığınaklar sağladığını savunur (Bell ve Binnie, 2000).

Adèle'in ailesiyle yemeğe katılması, onun ailevi beklentiler ve kendi cinsel kimliği arasındaki gerilimi yansıtır. Rich'in zorunlu heteroseksüellik kavramı, aile yapıları içinde cinsel kimliğin nasıl bastırıldığını açıklar. Adèle, ailesinin heteronormatif beklentilerine uymakta

zorlanır ve cinsel kimliğini gizlemek zorunda kalır. Bu, toplumsal normlara karşı bireysel direnişini ve kimlik mücadelesini yansıtır (Rich, 1980).

Adèle ve Emma arasındaki tartışmalar, kimliğin sürekli müzakere edilen ve yeniden tanımlanan bir süreç olduğunu gösterir. Halperin, kimliğin sabit olmayıp sürekli yeniden inşa edildiğini vurgular (Halperin, 1995). Bu sahneler, Adèle'in içsel çatışmaları ve dışsal baskılarla kimlik arayışının karmaşıklığını ve derinliğini gözler önüne serer.

Adèle'in okulda yaşadığı yalnızlık hissi, sosyal dışlanma ve queer yalnızlık kavramlarıyla açıklanabilir. Sara Ahmed, queer bireylerin sıklıkla toplumsal normlar nedeniyle dışlanma ve yalnızlık yaşadığını belirtir (Ahmed, 2010). Bu sahne, Adèle'in okul ortamında yaşadığı izolasyonu ve toplumsal normlara uyumsuzluğunu gösterir.

Adèle'in kendi cinselliğini kabul etme süreci, içsel çatışma ve öz-direnış kavramlarıyla açıklanır. Audre Lorde, bireylerin kendi cinselliğini kabul etme sürecini, toplumsal normlara karşı bireysel bir direniş olarak görür (Lorde, 1984). Bu sahne, Adèle'in cinselliğini kabul etme ve toplumsal beklentilere karşı koyma sürecini yansıtır.

Filmin Toplumdaki Yerleşik Cinsiyet Normlarına Karşı Duruşu

Mavi En Sıcak Renktir, yerleşik cinsiyet normlarına ve heteronormatif yapıya karşı güçlü bir duruş sergiler. Judith Butler'ın performatif cinsiyet teorisi (Butler, 1990) ve Michel Foucault'nun iktidar ve cinsellik üzerine olan çalışmaları (Foucault, 1978) bu bağlamda kritik bir öneme sahiptir. Film, Adèle ve Emma'nın ilişkisi aracılığıyla, cinsiyet kimliğinin sabit olmadığını ve toplumsal normlara meydan okunabileceğini gösterir. Adèle'in heteroseksüel ilişkilerden uzaklaşıp Emma ile yaşadığı aşk, onun heteronormatif yapıya karşı bireysel direnişini simgeler. Bu süreç, Adrienne Rich'in zorunlu heteroseksüellik kavramı (Rich, 1980) ile de örtüşür; film, heteroseksüelliğin toplumsal bir zorunluluk olmadığını ve bireylerin cinselliklerini özgürce keşfetmeleri gerektiğini vurgular. Ayrıca, Emma'nın sanatsal dünyası, toplumsal normlara karşı alternatif bir yaşam tarzını ve queer kimliklerin sanatsal ifade yoluyla güçlendirilebileceğini gözler önüne serer (Sedgwick, 1990).

Tablo 4 : Filmin Sahne ve Karakterlerinin Queer Teori Bağlamında Analizi

Sahne Açıklaması	Temsil Edilen Queer Teori Kavramı	Teorik Dayanak/Literatür
Adèle ve Emma'nın İlişkisi	Performatif Cinsiyet	Butler (1990)

Adèle'in Heteroseksüel İlişkilerden Uzaklaşması	Zorunlu Heteroseksüellik	Rich (1980)
Emma'nın Sanatsal Dünyası	Alternatif Yaşam Tarzı ve Sanatsal İfade	Sedgwick (1990)
Adèle'in Aşkı ve Bireysel Direnişi	İktidar ve Cinsellik	Foucault (1978)

Adèle ve Emma'nın ilişkisi, Judith Butler'ın performatif cinsiyet teorisi ile açıklanabilir. Butler'a göre, cinsiyet kimliği sabit ve doğuştan gelen bir özellik değildir; aksine, toplumsal performanslar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir. Adèle, Emma ile olan ilişkisi boyunca, toplumsal normlara ve heteronormatif beklentilere karşı durarak kendi cinsiyet kimliğini yeniden inşa eder. Bu süreç, Adèle'in cinsiyet kimliğini ifade etme biçimini değiştirdiği bir dönüşümü temsil eder. Emma ise, cinsiyet performansının daha esnek ve akışkan olduğunu gösteren bir figür olarak, Adèle'in cinsiyet ve cinsellik konusundaki anlayışını derinleştirir.

Adrienne Rich'in zorunlu heteroseksüellik kavramına göre, heteroseksüellik toplumsal bir norm olarak dayatılır ve diğer cinsellik biçimleri marjinalize edilir. Adèle'in heteroseksüel ilişkilerden uzaklaşıp Emma ile bir ilişkiye başlaması, bu normlara karşı bireysel bir direnişi temsil eder. Adèle, kendi cinselliğini özgürce keşfederken, toplumsal beklentilere karşı çıkar ve heteroseksüel ilişkilerin dışında bir kimlik arayışına girer. Bu süreç, Adèle'in kendi cinselliğini ve kimliğini daha derinlemesine anlamasına sağlar.

Eve Kosofsky Sedgwick'in çalışmalarına göre, sanat ve kültürel ifade, queer kimliklerin inşasında önemli bir rol oynar. Emma'nın sanatsal faaliyetleri ve yaşam tarzı, heteronormatif toplumsal normlara karşı alternatif bir yaşam tarzını temsil eder. Emma, sanatı aracılığıyla kendi kimliğini ve cinselliğini ifade ederken, aynı zamanda toplumsal normlara meydan okur. Bu sanatsal ifade, Emma'nın kimliğinin önemli bir parçası haline gelir ve Adèle'in de bu alternatif dünyayı keşfetmesine olanak tanır.

Michel Foucault'nun cinsellik ve iktidar üzerine olan çalışmaları, Adèle'in bireysel direnişini ve aşkını anlamakta önemli bir çerçeve sunar. Foucault'ya göre, cinsellik, toplumsal iktidar ilişkileri tarafından şekillendirilir ve denetlenir. Adèle'in Emma ile olan ilişkisi, bu iktidar ilişkilerine karşı bir direniş biçimidir. Adèle, kendi cinselliğini keşfederken toplumsal normlara ve iktidar yapılarına meydan okur. Bu ilişki, Adèle'in bireysel özgürlüğünü ve kimliğini inşa etme sürecini yansıtır. Emma ile yaşadığı aşk, onun toplumsal baskılara karşı direnme ve kendi yolunu bulma arayışını simgeler.

Kültürel ve Sosyal Bağlamda Filmin Analizi

Mavi En Sıcak Renktir filmi, yalnızca bir aşk hikayesi sunmakla kalmayıp, toplumsal ve kültürel normların derinlemesine sorgulanmasına dair güçlü mesajlar da içermektedir. Film, Fransa'nın ve genel olarak Batı toplumlarının yerleşik cinsiyet ve cinsellik normlarına cesurca meydan okur ve hem yerel hem de küresel ölçekte geniş yankı uyandırır. Bu bağlamda, film, LGBTİ+ hakları konusunda farkındalığı artırarak, queer kimliklerin ve ilişkilerin normalleşmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

José Esteban Muñoz'un *Cruising Utopia* (2009) adlı eserinde belirttiği gibi, queer direniş, mevcut toplumsal normların ötesinde alternatif gelecekler yaratma potansiyeline sahiptir. *Mavi En Sıcak Renktir* bu potansiyeli somutlaştırarak, izleyicilere heteronormatif yapının ötesinde bir dünya tahayyülü sunar ve özellikle genç izleyiciler arasında büyük bir etki yaratır. Bu etki, toplumsal normların sorgulanmasına ve daha kapsayıcı bir toplum inşasına yönelik adımlar atılmasına yol açar.

Sara Ahmed'in *The Promise of Happiness* (2010) adlı eserinde tartıştığı gibi, mutluluk vaadi sıklıkla toplumsal uyumun bir aracı olarak kullanılır ve bu normlara uymayan queer bireyler dışlanma ve yalnızlık yaşayabilir. Film, Adèle'in yaşadığı içsel çatışmalar ve sosyal dışlanma üzerinden bu durumu ele alır. Adèle, toplumsal beklentilere uyum sağlama baskısı ile kendi cinselliğini kabul etme süreci arasındaki gerilimle mücadele eder, bu da kimlik mücadelesini zorlaştırır.

Tablo 5: Filmin Sahne ve Karakterlerinin Queer Teori Bağlamında Analizi

Sahne Açıklaması	Temsil Edilen Queer Teori Kavramı	Teorik Dayanak/Literatür
Filmin Yerel ve Küresel Etkisi	Yerleşik Normlara Karşı Meydan Okuma	Muñoz (2009)
Adèle'in İçsel Çatışmaları	Toplumsal Uyum ve Dışlanma	Ahmed (2010)
Adèle'in Cinselliğini Kabul Etme Süreci	Bireysel Direniş ve Öz-Direniş	Lorde (1984)
Filmin Genç İzleyiciler Üzerindeki Etkisi	Queer Kimliklerin Normalleşmesi	Butler (1990), Sedgwick (1990)

Audre Lorde'un *The Uses of the Erotic* (1984) eserinde tartıştığı gibi, bireylerin kendi cinselliğini kabul etme süreci, toplumsal normlara karşı bireysel bir direniş olarak değerlendirilmelidir. Adèle'in cinselliğini kabul etme süreci, içsel çatışmalarla dolu olup,

toplumsal normlara karşı bir öz-direnış biçimi alır. Lorde’a göre, erotizmin gücü, bireyin kendi arzularını ve cinselliğini kabul etmesinde yatar. Adèle, bu süreci yaşadıkça toplumsal normlara karşı daha güçlü bir bireysel direniş geliştirir ve kimliğini daha açık bir şekilde ifade eder.

Judith Butler ve Eve Kosofsky Sedgwick’in çalışmaları, queer kimliklerin ve ilişkilerin normalleşmesinin toplumsal kabul ve farkındalığın artmasına katkıda bulunduğunu savunur. Butler’ın performatif cinsiyet teorisi (1990) ve Sedgwick’in queer kimliklerin ifadesi üzerindeki vurguları (1990), queer kimliklerin toplumda daha geniş kabul görmesine olanak tanır. Bu araştırmada, Filistin-İsrail çatışması ile ilgili sosyal medya verilerinin analiz edilmesi amaçlanmış olup, Twitter platformu veri kaynağı olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, duygu analizi ve sosyal ağ analizi gibi yöntemler kullanılarak çatışmanın sosyal medya üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma süreci dört temel aşamadan oluşmaktadır: veri toplama, duygu analizi, veri temizleme ve coğrafi etiketleme ve sosyal ağ analizi.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, *Mavi En Sıcak Renktir* filminin queer teorisi perspektifinden cinsiyet ve kimlik temsilleri incelenmiştir. Film, cinsiyet ve kimlik temsillerini heteronormatif normlara meydan okuyarak sunmakta ve Judith Butler’ın performatif cinsiyet teorisi çerçevesinde Adèle’in kendi cinselliğini ve kimliğini yeniden inşa etme sürecini toplumsal normlara karşı bir direniş olarak değerlendirmektedir. Adèle’in Emma ile olan ilişkisi, onun heteroseksüel ilişkilerden uzaklaşarak queer kimliğini keşfetmesini ve kabul etmesini simgeler. Bu süreç, cinsiyet ve cinselliğin sabit olmadığını, aksine performatif ve toplumsal bağlamda sürekli olarak yeniden üretildiğini gösterir.

Michel Foucault’nun iktidar ve cinsellik teorileri bağlamında, Adèle’in kimlik arayışı, toplumsal iktidar ilişkileriyle şekillenen ve bu ilişkilere karşı direniş gösteren bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Adèle’in Emma ile olan ilişkisi, hem bireysel hem de toplumsal normlara karşı bir direniş biçimi olarak öne çıkar. Filmde, Adèle’in ailesi ve arkadaşlarıyla olan etkileşimleri, toplumsal beklentiler ve bireysel kimlik arasındaki çatışmayı açıkça gözler önüne serer. Bu çatışmalar, queer teori perspektifinden bireyin toplumsal normlara karşı verdiği mücadele ve kimliğini yeniden inşa etme çabası olarak yorumlanabilir.

Film, toplumsal normlara ve heteronormatif yapıya karşı güçlü bir direniş sergilemekte, Adèle ve Emma’nın ilişkisiyle toplumun dayattığı cinsellik ve cinsiyet kimliği normlarına açıkça meydan okumaktadır. Film, queer ilişkileri ve kimlikleri derinlemesine ele alarak, izleyiciyi sadece duygusal bir yolculuğa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda onları düşünmeye

ve sorgulamaya teşvik eder. Bu direniş, bireylerin kendi kimliklerini özgürce keşfetmeleri ve toplumsal baskılara karşı durmaları gerektiği mesajını taşır.

Mavi En Sıcak Renktir filminin queer teorisi perspektifinden incelenmesi, toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarına karşı nasıl bir duruş sergilendiğini ortaya koyarak, sinema alanında queer teorisinin uygulanmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Filmdeki karakterlerin kimlik arayışları ve toplumsal normlara karşı direnişleri, queer teori bağlamında derinlemesine analiz edilmiş ve bu bağlamda önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, queer teorisinin sinema ve medya alanındaki uygulamalarını daha geniş bir perspektiften ele alabilir. Farklı filmler ve medya içerikleri incelenerek, queer temsillerin çeşitliliği ve toplumsal normlara karşı direniş biçimleri daha derinlemesine analiz edilebilir. Ayrıca, queer teorisinin diğer disiplinlerle kesişim noktaları araştırılarak, toplumsal cinsiyet ve cinsellik konularına yönelik daha kapsamlı ve disiplinler arası yaklaşımlar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Duke University Press.
- Bell, D., & Binnie, J. (2000). *The Sexual Citizen: Queer Politics and Beyond*. Polity Press.
- Benshoff, H. M., & Griffin, S. (2006). *Queer Images: A History of Gay and Lesbian Film in America*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. Routledge.
- Doty, A. (1993). *Making Things Perfectly Queer: Interpreting Mass Culture*. University of Minnesota Press.
- Dyer, R. (2002). *The Culture of Queers*. Routledge.
- Ellsworth, E. (2005). *Places of Learning: Media, Architecture, Pedagogy*. Routledge.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *The History of Sexuality, Volume 2: The Use of Pleasure*. Pantheon Books.
- Halberstam, J. (2011). *The Queer Art of Failure*. Duke University Press.
- Halperin, D. (1995). *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*. Oxford University Press.

- Halperin, D. (1995). *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*. Oxford University Press.
- Lorde, A. (1984). *The Uses of the Erotic: The Erotic as Power*. Kore Press.
- Mennel, B. (2012). *Queer Cinema: Schoolgirls, Vampires, and Gay Cowboys*. Columbia University Press.
- Muñoz, J. E. (2009). *Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity*. New York University Press.
- Rich, A. (1980). Compulsory heterosexuality and lesbian existence. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 5(4), 631-660.
- Rich, A. (1980). Compulsory heterosexuality and lesbian existence. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 5(4), 631-660.
- Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the Closet*. University of California Press.
- Sedgwick, E. K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press.
- Tongson, K. (2011). *Relocations: Queer Suburban Imaginaries*. New York University Press.

TWITTER'DA (X) FİLİSTİN-İSRAİL ÇATIŞMASININ DUYGU HARİTASI: KAMUOYU ALGISININ DERİNLEMESİNE ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GAZİ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

maligazi@gmail.com - 0000-0002-9239-4187

ÖZET

Bu çalışma, Filistin-İsrail çatışması süresince Twitter (X) platformunda paylaşılan içerikleri derinlemesine analiz ederek, küresel kamuoyu algısının dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dijital medyanın çatışmalar üzerindeki etkisi hızla artarken, sosyal medya platformları toplumsal duygu, algı ve tepkilerin gerçek zamanlı olarak gözlemlenmesine olanak tanımaktadır. Çalışmada, çatışmanın farklı dönemlerinde atılan yüz binlerce tweet, ileri düzey doğal dil işleme (NLP) teknikleri ve duygu analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Amaç, Twitter'da kamuoyunun duygusal eğilimlerini—olumlu, olumsuz ve nötr tepkilerini—belirleyerek, bu eğilimlerin zaman içinde nasıl evrildiğini ve çatışmanın seyrine nasıl paralellik gösterdiğini ortaya koymaktır. Ayrıca, sosyal ağ analizi aracılığıyla, çatışma bağlamında etkili olan fikir liderlerinin ve hesapların kamuoyu üzerindeki etkisi ve bilgi yayılımındaki rolleri incelenmiştir. Bulgular, duygusal tepkilerin çatışma süresince belirgin dalgalanmalar gösterdiğini ve coğrafi konum ile kültürel faktörlerin bu tepkiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kritik olaylar sırasında negatif duyguların arttığı, barış ve çözüm odaklı dönemlerde ise pozitif duyguların yükselişe geçtiği gözlemlenmiştir. Çalışma, Filistin-İsrail çatışması gibi uluslararası krizlerde sosyal medyanın toplumsal duygu haritasının çıkarılmasında ve kamuoyu algısının şekillenmesinde kritik bir araç olduğunu vurgulayarak literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin-İsrail Çatışması, Twitter (X), Duygu Analizi, Kamuoyu Algısı, Sosyal Ağ Analizi, Doğal Dil İşleme (NLP)

5. GİRİŞ

Filistin-İsrail çatışması, 20. yüzyılın başlarından bu yana devam eden, karmaşık ve derin kökleri olan bir krizdir. Çatışma, Yahudi ve Arap milliyetçi hareketlerinin yükselmesiyle başlamış

ve özellikle 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla daha da derinleşmiştir. Bu dönemde Filistinlilerin topraklarından zorla çıkarılması ve mülteci durumuna düşmesi, "Nakba" (felaket) olarak adlandırılarak Filistin kimliğinin ve siyasi taleplerinin temelini oluşturmuştur (Rábinovich, 2021²; Barak, 2005³). İsrail tarafında ise, Yahudi halkının tarihsel olarak maruz kaldığı zulüm ve güvenlik kaygıları, bu çatışmanın önemli unsurlarını şekillendirmiştir. Her iki tarafın mağduriyet ve hak iddiaları üzerine inşa ettiği tarihsel anlatılar, çözüm sürecini daha da zorlaştırmakta ve çatışmanın derinleşmesine neden olmaktadır.⁴⁵

Çatışmanın sadece bölgesel bir kriz olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmasında, dış aktörlerin ve jeopolitik güçlerin rolü büyüktür. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'e verdiği sürekli askeri ve ekonomik destek ile Arap devletlerinin Filistin'in hak taleplerine verdikleri destek, bu çatışmanın uluslararası arenada önemli bir yer edinmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, bölgedeki savaşlar, İntifada gibi halk ayaklanmaları ve İsrail'in işgal politikaları, çatışmayı daha da karmaşık hale getirmiştir.⁶⁷

Son yıllarda, sosyal medya platformları, özellikle Twitter, Filistin-İsrail çatışmasının küresel kamuoyunda nasıl algılandığını etkileyen önemli bir araç haline gelmiştir. Bu platformlar, bireylerin çatışmaya yönelik anlık duygusal tepkilerini paylaşabildiği bir alan sunmanın ötesinde, devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası aktörlerin bilgi ve propaganda savaşlarını yürüttüğü dinamik bir mecra haline gelmiştir.⁸ Twitter gibi platformlarda yapılan paylaşımlar, özellikle kriz anlarında kamuoyunun nasıl tepki verdiğini analiz etmek için güçlü bir veri kaynağı oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Filistin-İsrail çatışması süresince Twitter'da paylaşılan içerikler üzerinden kamuoyu algısını ve duygusal tepkileri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, doğal dil işleme

² Itamar Rábinovich, "The Israeli-Palestinian War of Narratives: Nur Masalha's *Palestine: A Four Thousand Year History* in Context," *Bustan: The Middle East Book Review* 12, no. 2 (2021): 129-149, <https://doi.org/10.5325/bustan.12.2.0129>.

³ Oren Barak, "The Failure of the Israeli-Palestinian Peace Process, 1993-2000," *Journal of Peace Research* 42, no. 6 (2005): 719-736, <https://doi.org/10.1177/0022343305057889>.

⁴ Tamar Saguy and Nour Kteily, "Inside the Opponent's Head," *Psychological Science* 22, no. 7 (2011): 951-958, <https://doi.org/10.1177/0956797611412388>.

⁵ Daniel Bar-Tal, "Sociopsychological Foundations of Intractable Conflicts," *American Behavioral Scientist* 50, no. 11 (2007): 1430-1453, <https://doi.org/10.1177/0002764207302462>.

⁶ Alon Ben-Meir, "The Case for an Israeli-Palestinian-Jordanian Confederation," *World Affairs* 185, no. 1 (2022): 9-58, <https://doi.org/10.1177/00438200211066350>.

⁷ Bohan Qian, "Israel's Geopolitical Strategy: Strategic Partnership, Territorial Disputes and International Support," *SHS Web of Conferences* 179 (2023): 05024, <https://doi.org/10.1051/shsconf/202317905024>.

⁸ Mohamed H. Elmasry, Abeer El Shamy, Peter Manning, Anthony Mills, and Philip J. Auter, "Al-Jazeera and Al-Arabiya Framing of the Israel-Palestine Conflict during War and Calm Periods," *International Communication Gazette* 75, no. 8 (2013): 750-768, <https://doi.org/10.1177/1748048513482545>

(NLP) ve duygu analizi yöntemleri kullanılarak, tweet'lerdeki pozitif, negatif ve nötr duygusal eğilimlerin zaman içinde nasıl değiştiği incelenecektir. Özellikle, çatışmanın kritik anlarında—büyük saldırılar, ateşkes süreçleri ve diplomatik müzakereler gibi olaylarda—duygusal temaların nasıl değişim gösterdiği analiz edilecektir. Ayrıca, sosyal ağ analizi ile öne çıkan kullanıcıların ve fikir liderlerinin kamuoyunu nasıl etkilediği değerlendirilecektir.

Bu bağlamda, çalışma şu temel araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

- Filistin-İsrail çatışması sırasında Twitter'da paylaşılan içeriklerde baskın olan duygusal temalar nelerdir?
- Çatışmanın farklı aşamalarında Twitter'daki duygu dağılımı nasıl değişmiştir?
- Farklı coğrafi bölgelerdeki kullanıcıların çatışmaya yönelik duygusal tepkileri nasıl farklılık göstermektedir?
- Duygu analizi sonuçları, Filistin-İsrail çatışması sırasında kamuoyu algısının nasıl şekillendiğini anlamada nasıl bir katkı sağlamaktadır?

Bu çalışma, kriz ve çatışma dönemlerinde sosyal medya platformlarının toplumsal algıyı ve duygusal tepkileri nasıl etkilediğine dair yeni bulgular sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Filistin-İsrail çatışması gibi uluslararası krizlerde sosyal medyanın toplumsal duygusal eğilimleri nasıl şekillendirdiğini anlamak için kritik bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

5.1. Filistin-İsrail Savaşı ve Sosyal Medya

Filistin-İsrail çatışması, 19. yüzyılın sonlarından itibaren şekillenen ve günümüze kadar süregelen karmaşık bir tarihsel ve politik sorundur. Çatışmanın kökenleri, Avrupa'da artan antisemitizm ve Yahudi halkının milli bir devlet kurma arzusu sonucunda ortaya çıkan Siyonizm hareketine dayanmaktadır. Theodor Herzl gibi liderlerin öncülüğünde, Yahudi halkının tarihsel bağları olduğunu düşündükleri Filistin topraklarında bir devlet kurulması hedeflenmiştir.⁹ Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Filistin'de uzun süre bir arada yaşayan Yahudi ve Arap nüfus, 20. yüzyılın başlarında özellikle Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi göçmenlerin sayısındaki artışla birlikte gerilimler yaşamaya başlamıştır. Yahudi göçmenlerin toprak satın alımları ve yerleşim faaliyetleri, bölgedeki demografik ve ekonomik dengeleri değiştirmiş; Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı politikaları ve 1917 tarihli Balfour

⁹ Howard M. Sachar, *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time* (New York: Knopf, 2007).

Deklarasyonu ile Filistin'de bir "Yahudi milli yurdu" kurulmasının vaat edilmesi, gerilimleri daha da artırmıştır.¹⁰

Savaşın ardından Filistin, Milletler Cemiyeti tarafından Birleşik Krallık'a manda olarak verilmiştir. 1920-1948 yılları arasındaki Britanya Mandası dönemi, Yahudi göçünün hızlandığı ve yerleşimlerin arttığı bir süreç olmuştur. Bu dönemde Arap ve Yahudi toplulukları arasında gerilimler sıklaşmış; 1920, 1929 ve 1936-1939 yıllarında büyük çaplı isyanlar ve çatışmalar yaşanmıştır. Yerel Arap nüfus, artan Yahudi göçü ve toprak kayıpları nedeniyle ulusal kimlik ve bağımsızlık taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirmiştir.¹¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Holokost'un etkisiyle Yahudi göçü daha da artmış ve uluslararası toplum Filistin sorununa çözüm arayışına girmiştir. 1947'de Birleşmiş Milletler, Filistin topraklarının Arap ve Yahudi devletleri olarak ikiye bölünmesini öneren bir paylaşım planını kabul etmiştir. Arap tarafı bu planı reddederken, Yahudi liderler kabul etmiş ve 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Bu ilan, hemen ardından komşu Arap devletleri ile İsrail arasında bir savaşın başlamasına yol açmıştır.¹² 1948 Savaşı olarak bilinen bu çatışma sonucunda İsrail topraklarını genişletmiş ve yaklaşık 700.000 Filistinli yerinden edilmiştir. Filistinliler bu olayı "Nakba" (Felaket) olarak adlandırmakta ve bu tarihsel travma, Filistin ulusal kimliğinin ve mücadelesinin merkezinde yer almaktadır.¹³

1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı, bölgedeki güç dengelerini önemli ölçüde değiştirmiştir. İsrail bu savaş sonucunda Doğu Kudüs, Batı Şeria, Gazze Şeridi, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası'nı ele geçirmiştir. Bu toprakların işgali, uluslararası hukuk ve insan hakları bağlamında tartışmalara yol açmış ve çatışmanın çözümünü daha da karmaşık hale getirmiştir. İşgal altındaki topraklarda devam eden yerleşim faaliyetleri ve askeri kontrol, Filistinlilerin bağımsızlık ve devlet olma taleplerini engelleyen temel faktörlerden biri olmuştur.¹⁴

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) 1964 yılında kurulması, Filistin halkının ulusal temsilini sağlamış ve bağımsız bir devlet kurma hedefini uluslararası arenaya taşımıştır. 1987'de başlayan Birinci İntifada, İsrail işgaline karşı geniş çaplı bir sivil direniş hareketi olarak ortaya çıkmış; 2000 yılında patlak veren İkinci İntifada ise çatışmaların yeniden şiddetlenmesine neden olmuştur. Bu dönemlerde yaşanan şiddet olayları, her iki tarafta da derin insani ve psikolojik

¹⁰ James L. Gelvin, *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War* (New York: Cambridge University Press, 2014).

¹¹ Rashid Khalidi, *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood* (Boston: Beacon Press, 2006).

¹² Benny Morris, *1948: A History of the First Arab-Israeli War* (New Haven: Yale University Press, 2008).

¹³ Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine* (Oxford: Oneworld Publications, 2006).

¹⁴ Ahron Bregman, *Israel's Wars: A History Since 1947* (New York: Routledge, 2017).

yaralar bırakmıştır.¹⁵ 1993 yılında İsrail ve FKÖ arasında imzalanan Oslo Anlaşmaları, iki devletli çözüm temelinde bir barış sürecini başlatmayı amaçlamıştır. Ancak anlaşmanın uygulanmasındaki zorluklar, karşılıklı güvensizlik, yerleşim faaliyetlerinin devam etmesi ve güvenlik endişeleri nedeniyle kalıcı bir barış sağlanamamıştır¹⁶. Günümüzde Filistin-İsrail çatışması, Batı Şeria'daki yerleşimler, Gazze Şeridi'ndeki insani kriz ve Kudüs'ün statüsü gibi temel meseleler etrafında devam etmektedir. Uluslararası toplum iki devletli çözüm çağrılarını sürdürmekte; ancak sahadaki gerçekler ve siyasi engeller nedeniyle barış perspektifi belirsizliğini korumaktadır.

Filistin-İsrail çatışması, tarihsel ve politik bağlamda son derece karmaşık bir yapı sergilemektedir. İsrail'in Filistin topraklarındaki varlığı, birçok akademik çalışmada kolonyal ve işgalci bir devlet olarak nitelendirilmekte ve bu durumun sadece askeri ve politik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel travmalara yol açtığı belirtilmektedir.¹⁷ Sosyal medya, bu çatışmanın dinamiklerini derinlemesine etkileyen önemli bir araç haline gelmiştir. Özellikle gençler arasında sosyal medya kullanımı yaygınlaşmış ve bu platformlar, Filistin-İsrail çatışması hakkında bilgi edinme, görüş paylaşma ve toplumsal hareketleri organize etme açısından kritik bir rol oynamaktadır.¹⁸ Gençlerin sosyal medya üzerinden bilgiye ulaşma ve etkileşim kurma biçimleri, çatışmanın algılanışını etkilemekte ve bireylerin kendilerini ifade etme ve toplumsal olaylara katılma biçimlerini dönüştürmektedir.¹⁹ Sosyal medya platformları, çatışma sırasında bilgi akışının hızlanmasına ve farklı bakış açılarını yayma fırsatına olanak tanırken, aynı zamanda yanlış bilgilendirme ve manipülasyon risklerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle çatışma dönemlerinde sosyal medyada yayılan içerikler, kamuoyunu şekillendirme potansiyeline sahiptir.²⁰ Bireylerin duygusal tepkilerini ve toplumsal hareketleri organize etme

¹⁵ Charles D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents* (Boston: Bedford/St. Martin's, 2010).

¹⁶ Itamar Rabinovich, *Yitzhak Rabin: Soldier, Leader, Statesman* (New Haven: Yale University Press, 2017).

¹⁷ Yüksel Arı, *Gölgede Kalan Yıkım: İsrail'in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2024)

¹⁸ Mehmet Karakuş, "Yükseköğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki," *International E-Journal of Advances in Social Sciences* 3, no. 2 (2023): 209–232, <https://doi.org/10.59534/jcss.1300658>.

¹⁹ Sema Küçük, "Sosyal Medya Kullanımı, Siber Zorbalık, Yalnızlık İlişkisi ve Ergenlerde Hemşirelik Yaklaşımları," *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 5, no. 2 (2022): 34–44, <https://doi.org/10.51536/tusbad.988020>.

²⁰ Lütfiye İçerli, "Sosyal Medya Kullanımının Afet Bilinci Algı Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma," *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 13, no. 2 (2024): 904–928, <https://doi.org/10.15869/itobiad.1331920>.

yeteneklerini artıran sosyal medya, Filistin-İsrail çatışmasının dinamiklerini değiştirmekte ve toplumsal algıyı etkilemektedir.²¹

Sosyal medya, çatışmanın anlatı inşasında ve alternatif perspektiflerin sunulmasında kritik bir platformdur. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçları, hem İsrailiilerin hem de Filistinlilerin kendi bakış açılarını paylaşmalarına, baskın anlatıları sorgulamalarına ve geleneksel medya kanallarında mümkün olmayan diyaloglara katılmalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, "Tweeting Arabs" gibi Facebook sayfaları, İsraili Yahudiler ve Filistinliler arasında uzlaşmacı sesleri teşvik etmekte ve gruplar arası dayanışmayı artırmayı hedeflemektedir.²² Bu tür girişimler, sosyal medyanın bölünme ve çatışmayla işaretlenmiş bir bağlamda diyalogu kolaylaştırma potansiyelini göstermektedir.

Bununla birlikte, sosyal medyada çatışmanın temsili genellikle daha geniş medya ortamını yansıtmakta ve anlatıların inşa edildiği ve tartışıldığı bir mecra haline gelmektedir. Araştırmalar, geleneksel medya kapsamının sıklıkla İsrail yanlısı anlatıları tercih ettiğini ve Filistinli sesleri ve deneyimleri marjinalize ettiğini göstermektedir.²³ Bu dengesizlik, sosyal medya kullanıcılarının içerikle etkileşim biçimlerine de yansımakta; mevcut anlatılar sıklıkla tekrarlanmakta ve güçlendirilmektedir. Örneğin, 2014 Gazze Savaşı sırasında İsrail medyasında Filistinlilerin "kurbanlar" ve "teröristler" ikilemiyle tasvir edilmesi, kamuoyu algısını ve çatışma etrafındaki söylemi etkilemiştir.²⁴ Bu tür çerçevelemeler, bireylerin çatışmayı nasıl algıladığını etkilemekle kalmayıp, her iki grubun kolektif kimliklerini şekillendirerek mevcut gerilimleri ve bölünmeleri pekiştirmektedir.²⁵

Çatışmanın psikolojik etkileri de sosyal medyada paylaşılan anlatılarda belirgin hale gelmektedir. Travma ve acı üzerine kişisel anlatılar, farklı kitleler tarafından nasıl çerçevelendiğine ve alındığına bağlı olarak barış ve uzlaşmayı engelleyebilir veya teşvik edebilir. Kişisel deneyimlerin paylaşılması, "öteki"nin insanileştirilmesine katkıda bulunarak empati ve anlayışı güçlendirebilir; ancak aynı zamanda zulüm ve nefrete odaklanan anlatılar

²¹ Ertuğrul Çelebi, "Sosyal Medya İletişiminin Kurumsal İtibar Algısı Üzerindeki Rolü," *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39 (2020): 49–64, <https://doi.org/10.30794/pausbed.737870>.

²² Yiftach Mor, Yair Ron, and Ifat Maoz, "'Likes' for Peace: Can Facebook Promote Dialogue in the Israeli–Palestinian Conflict?" *Media and Communication* 4, no. 1 (2016): 15–26, <https://doi.org/10.17645/mac.v4i1.298>.

²³ Dania Attar and Graham King, "Media Framing of the Intifada of the Knives," *Media, War & Conflict* 16, no. 4 (2023): 563–581, <https://doi.org/10.1177/17506352221149554>.

²⁴ Rawan Qawariq, "Victims vs Terrorists? The Discursive Construction of Palestinians in Two Online Israeli Newspapers during the 2014 Gaza War," *Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network* 8, no. 2 (2015), <https://doi.org/10.31165/nk.2015.82.369>.

²⁵ Yair Ron and Ifat Maoz, "Dangerous Stories: Encountering Narratives of the Other in the Israeli–Palestinian Conflict," *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 19, no. 3 (2013): 281–294, <https://doi.org/10.1037/a0033686>.

mağduriyet ve kızgınlık döngülerini sürdürebilir.²⁶ Bu durum, sosyal medya anlatıları ile bireysel psikolojik deneyimlerin kamuoyu söylemini ve çatışmaya dair algıları şekillendirmedeki kritik rolünü vurgulamaktadır.

Ayrıca, sosyal medya rekabet halindeki anlatıların ve kolektif inşa edildiği bir mücadele alanı olarak hizmet etmektedir. Bu platformlardan doğan anlatılar, mevcut bölünmeleri pekiştirebileceği gibi, çatışmaya daha nüanslı bir anlayış da getirebilir. Örneğin, eğitim programlarında hem İsraili hem de Filistinli tarihsel deneyimlerin kabul edilmesi, gençler arasında diyalog ve uzlaşmayı teşvik etmiştir.²⁷ Bu durum, sosyal medyanın bölünmeleri derinleştirmek yerine kapsayıcı anlatıları desteklemek için kullanılması halinde, anlayışı geliştirmek için güçlü bir araç olabileceğini göstermektedir.

Sosyal medya aynı zamanda aktivizm ve seferberlik için de önemli bir araç haline gelmiştir. Twitter gibi platformlarda #FreePalestine ve #StandWithIsrael gibi etiketler, destek toplamak ve çatışma hakkında farkındalık yaratmak için kullanılmaktadır.²⁸ Bu etiketler, coğrafi sınırları aşan çevrimiçi aktivizme yol açarak, bireylerin bir tarafla dayanışmalarını ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Sosyal medya aracılığıyla destek seferber etme yeteneği, daha geniş politik manzara üzerinde etkili olabilmekte, politika yapıcılarını etkileyebilmekte ve çatışmaya uluslararası tepkileri şekillendirebilmektedir.

Ancak, sosyal medyanın aktivizm için kullanımı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Dijital alan sıklıkla düşmanlık ve kutuplaşma ile doludur; kullanıcılar arasındaki hararetli tartışmalar çevrimiçi taciz ve nefret söylemine dönüşebilmektedir.²⁹ Bu ortam, yapıcı diyaloga katılma isteğini azaltabilir; geri tepme veya dışlanma korkusu, çatışma hakkında açık tartışmaları engelleyebilir. Ayrıca, sosyal medya platformlarını yöneten algoritmalar,

²⁶ Julia Chaitin, "I Need You to Listen to What Happened to Me: Personal Narratives of Social Trauma in Research and Peace-Building," *American Journal of Orthopsychiatry* 84, no. 5 (2014): 475–486, <https://doi.org/10.1037/ort0000023>.

²⁷ Andrew Pilecki and Phillip L. Hammack, "Victims versus Righteous Victims: The Rhetorical Construction of Social Categories in Historical Dialogue among Israeli and Palestinian Youth," *Political Psychology* 35, no. 6 (2013): 813–830, <https://doi.org/10.1111/pops.12063>.

²⁸ Yiftach Mor, Yair Ron, and Ifat Maoz, "'Likes' for Peace: Can Facebook Promote Dialogue in the Israeli–Palestinian Conflict?" *Media and Communication* 4, no. 1 (2016): 15–26, <https://doi.org/10.17645/mac.v4i1.298>.

²⁹ Julia Chaitin, "I Need You to Listen to What Happened to Me: Personal Narratives of Social Trauma in Research and Peace-Building," *American Journal of Orthopsychiatry* 84, no. 5 (2014): 475–486, <https://doi.org/10.1037/ort0000023>.

kullanıcıların önceden var olan inançlarıyla uyumlu içeriğe maruz kalmalarını sağlayarak yankı odaları oluşturabilir ve karşıt taraflar arasındaki bölünmeleri daha da derinleştirebilir.³⁰

Sosyal medyanın Filistin-İsrail çatışmasındaki rolü, kimlik ve temsil konularıyla da kesişmektedir. Bu platformlarda inşa edilen anlatılar, hem Filistinlilerin hem de İsraililerin kolektif kimliklerini yansıtarak ulusal anlatılarını güçlendirmektedir.³¹ Bu kimlik inşası süreci kritiktir; bireylerin kendilerini ve çatışma bağlamında başkalarını nasıl algıladığını şekillendirmektedir. Bu anlatıların duygusal etkileri, kullanıcılar arasında aidiyet ve dayanışma duygusunu besleyebilmekte; ancak aynı zamanda uzlaşma çabalarını engelleyen stereotipleri ve düşmanlıkları sürdürmektedir.

Sosyal medya, Filistin-İsrail çatışmasının dinamiklerini temelden değiştirmiş; alternatif anlatılar için bir platform sağlayarak, diyalogu teşvik ederek ve aktivizmi kolaylaştırarak kamu söylemi ve çatışmanın algılanışı üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bununla birlikte, bu dijital alanın karmaşıklığı, bilginin nasıl tüketildiği ve paylaşıldığına dair eleştirel bir incelemeyi gerektirmektedir. Sosyal medya ile geleneksel medya arasındaki etkileşim, çatışmayla ilgili içeriğe maruz kalmanın psikolojik etkileri ve çevrimiçi aktivizmin zorlukları, bu konunun çok yönlü doğasına katkıda bulunmaktadır.

5.2. Sosyal Medyada Duygu Analizi: Teorik ve Uygulamalı Yaklaşımlar

Sosyal medya platformlarının günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, duyguların bu mecralarda ifade edilme biçimlerini ve bunun bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini incelemeyi önemli kılmıştır. Son yıllarda, sosyal medyada ifade edilen duyguların analizi, iletişim, zihinsel sağlık ve sosyal dinamikler açısından büyük ilgi görmektedir. Bu bölümde, sosyal medyada duygu analizine yönelik teorik yaklaşımlar ve uygulamalı metodolojiler ele alınmaktadır.

Sosyal medya platformlarında duygusal ifadenin normları, kullanıcıların duygularını nasıl algıladığını ve ifade ettiğini önemli ölçüde etkilemektedir. Araştırmalar, Facebook, Twitter, Instagram ve WhatsApp gibi farklı platformlarda kullanıcıların duygusal ifadelerinin platformun doğasına ve kullanım amaçlarına göre değiştiğini göstermektedir.³² Örneğin, bazı platformlarda

³⁰ Yoshihiro, Niwa, et al. "Echo Chambers in Social Networks." *Journal of Social Media Studies* 6, no. 1 (2014): 33–47.

³¹ Yair Ron and Ifat Maoz, "Dangerous Stories: Encountering Narratives of the Other in the Israeli–Palestinian Conflict," *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 19, no. 3 (2013): 281–294, <https://doi.org/10.1037/a0033686>.

³² Sophia F. Waterloo, Susanne E. Baumgartner, Jochen Peter, and Patti M. Valkenburg, "Norms of Online Expressions of Emotion: Comparing Facebook, Twitter, Instagram, and WhatsApp," *New Media & Society* 20, no. 5 (2018): 1813–1831, <https://doi.org/10.1177/1461444817707349>.

daha olumlu duygular ifade edilirken, diğerlerinde olumsuz duyguların paylaşımı daha yaygın olabilir. Bu farklılıklar, bireylerin sosyal aidiyet duygularını ve başkaları üzerindeki izlenimlerini şekillendirmektedir.³³ Kullanıcılar, platformun genel atmosferine ve beklentilerine göre duygusal paylaşımlarını uyarlamakta, böylece çevrimiçi etkileşimlerin bağlamsal doğası ortaya çıkmaktadır.

Sosyal medyada paylaşılan duygusal içerikler, bireylerin zihinsel sağlığı üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi gibi küresel kriz dönemlerinde, sosyal medya platformları duygusal destek ve dayanışma için önemli bir kanal haline gelmiştir. Kullanıcılar, yaşadıkları zorlukları ve duygusal deneyimleri paylaşarak, topluluk duygusunu güçlendirmekte ve yalnızlık hissini azaltmaktadır. Bununla birlikte, "duygusal bulaşma" olarak adlandırılan olgu, bir bireyin ifade ettiği duyguların diğerlerinin duygusal durumlarını etkileyebileceğini göstermektedir.³⁴ Olumsuz duyguların yayılması, toplumsal uyumu ve kamu sağlığını tehdit edebilecek düzeyde amplifikasyona yol açabilir.

Duygu analizinin metodolojik temeli, büyük ölçüde duygu (sentiment) analizi tekniklerine dayanmaktadır. Sosyal medya verilerinin kendine özgü özellikleri—kısalık, dilin resmîyetsiz kullanımı, emoji ve kısaltmaların yaygınlığı—geleneksel metin analiz yöntemlerini zorlamaktadır.³⁵ Bu nedenle, VADER gibi sosyal medya için optimize edilmiş modeller geliştirilmiştir. VADER, çevrimiçi iletişimin dilsel nüanslarını yakalayarak, sosyal medya metinlerinde duygu analizini daha etkili hale getirmektedir.³⁶ Ayrıca, makine öğrenmesi ve derin öğrenme algoritmaları, büyük ölçekli sosyal medya verilerinin analizinde doğruluk ve verimlilik sağlamaktadır.^{37 38}

Duygu analizinin uygulama alanları, bireysel duyguların ötesine geçerek toplumsal fenomenleri de kapsamaktadır. Örneğin, sosyal medyada paylaşılan duygusal içeriklerin bilgi yayılımını ve kullanıcı etkileşimini nasıl etkilediği üzerine yapılan çalışmalar, özellikle sağlık

³³ Mei Li, "Emotional Expression on Social Media and Its Influence on Social Belonging," *Journal of Social Psychology* 163, no. 2 (2023): 155–170.

³⁴ Steinert, Steffen. "Corona and Value Change: The Role of Social Media and Emotional Contagion." *Ethics and Information Technology* 23, no. 1 (2020): 59–68.

³⁵ Lu Cheng, Ruiqi Guo, Yasin Silva, Kaitlyn Hall, and Huan Liu, "Hierarchical Attention Networks for Cyberbullying Detection on the Instagram Social Network," *arXiv Preprint*, arXiv:1712.08238, 2017.

³⁶ Clayton J. Hutto and Eric Gilbert, "VADER: A Parsimonious Rule-Based Model for Sentiment Analysis of Social Media Text," *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* 8, no. 1 (2014): 216–225.

³⁷ Lu Cheng, Ruiqi Guo, Yasin Silva, Kaitlyn Hall, and Huan Liu, "Hierarchical Attention Networks for Cyberbullying Detection on the Instagram Social Network," *arXiv Preprint*, arXiv:1712.08238, 2017.

³⁸ Xinyang Wang, Chengqian Zhang, Yansong Ji, Lixin Sun, Lei Wu, and Zhongbao Bao, "A Depression Detection Model Based on Sentiment Analysis in Microblogs," *IEEE Access* 8 (2020): 92664–92673.

iletişimi bağlamında önemli bulgular sunmaktadır.³⁹⁴⁰ Mesajların duygusal tonu, bu mesajların viral olma potansiyelini ve halkın tepkisini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu durum, halk sağlığı kampanyaları ve kriz iletişimi stratejilerinde duygusal çerçevelemenin önemini vurgulamaktadır.⁴¹

Ancak, sosyal medyada duygusal içeriğin analizi ve yönetimi, etik soruları da beraberinde getirmektedir. Özellikle, olumsuz duyguların yaygınlaşması, toplumsal değerler ve politik tutumlar üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.⁴² Yaygın negatif duygular, halkın tutum ve davranışlarında değişimlere neden olabilir ve bu da sosyal bölünmelere ve çatışmalara zemin hazırlayabilir. Bu nedenle, sosyal medya platformlarının duygusal içeriği sorumlu bir şekilde yönetmesi ve olumsuz duygusal iklimin etkilerini en aza indirmesi büyük önem taşımaktadır.

Sosyal medyada duygu analizi, teorik içgörüler ile pratik uygulamaları birleştiren dinamik bir araştırma alanıdır. Duygusal ifadenin normlarını anlamak, gelişmiş analiz tekniklerini kullanmak ve duygusal içeriğin toplumsal etkilerini göz önünde bulundurmak, çevrimiçi etkileşimlerin duygusal dinamiklerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu bilgiler, daha sağlıklı ve uyumlu çevrimiçi toplulukların oluşturulmasına katkıda bulunacak ve dijital çağda bireylerin duygusal ihtiyaçlarının daha iyi karşılanmasını sağlayacaktır.

6. YÖNTEM

Bu çalışmada, Filistin-İsrail çatışması ile ilgili sosyal medya verilerinin analiz edilmesi amaçlanmış olup, Twitter platformu veri kaynağı olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, duygu analizi ve sosyal ağ analizi gibi yöntemler kullanılarak çatışmanın sosyal medya üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma süreci dört temel aşamadan oluşmaktadır: veri toplama, duygu analizi, veri temizleme ve coğrafi etiketleme ve sosyal ağ analizi.

6.1. Veri Toplama Süreci: Twitter API ve Seçilen Anahtar Kelimeler

Bu çalışmada, Twitter'dan veri toplamak için Twitter API'si kullanılmıştır. API, belirli anahtar kelimeler aracılığıyla sosyal medya verilerini toplama imkânı sunmaktadır. Araştırmada,

³⁹ Qiang Chen, Chao Min, Wei Zhang, Xiao Ma, and Robert Evans, "Factors Driving Citizen Engagement with Government TikTok Accounts during the COVID-19 Pandemic: Model Development and Analysis," *Journal of Medical Internet Research* 24, no. 1 (2022): e30449.

⁴⁰ Yatin Chawla and Divya Mehrotra, "Deep Learning Approach for Mental Health Care Using Twitter Data," *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems* 40, no. 2 (2021): 1–14.

⁴¹ Se-Hoon Oh, Seong-Yong Lee, and Chung Han, "The Effects of Social Media Use on Preventive Behaviors during Infectious Disease Outbreaks: The Mediating Role of Self-Relevant Emotions and Public Risk Perception," *Health Communication* 35, no. 10 (2020): 1396–1406.

⁴² Steffen Steinert, "Corona and Value Change: The Role of Social Media and Emotional Contagion," *Ethics and Information Technology* 23, no. 1 (2020): 59–68.

çatışmaya dair en sık kullanılan hashtag'ler ve anahtar kelimeler belirlenerek, bu kelimelere dayalı bir veri çekme süreci tasarlanmıştır. Anahtar kelimeler arasında "#FreePalestine", "#StandWithIsrael", "#GazaUnderAttack" gibi terimler yer almış ve bu terimler hem Filistin hem de İsrail ile ilgili duygu ve etkileşimlerin analiz edilmesine olanak sağlamıştır. Toplanan veriler, tweet'lerin metin içeriklerini, zaman damgalarını, coğrafi etiketlerini ve kullanıcı etkileşimlerini içermektedir.

6.2. Duygu Analizi Metodolojisi: NLP ve Makine Öğrenmesi Yöntemleri

Duygu analizi, tweet'lerdeki metinlerin duygu durumlarını tespit etmeye yönelik doğal dil işleme (NLP) ve makine öğrenmesi yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, metinlerdeki duyguların sınıflandırılması için VADER (Valence Aware Dictionary for Sentiment Reasoning) ve TextBlob gibi NLP tabanlı duygu analiz araçları kullanılmıştır. Bu araçlar, tweet'lerde yer alan metinlerin pozitif, negatif veya nötr olarak sınıflandırılmasına imkân tanımaktadır. Duygu skoru (C), bir tweetin pozitif ve negatif kelime sayıları arasındaki farkın, toplam pozitif ve negatif kelime sayısına bölünmesiyle hesaplanır. Formül aşağıda verilmiştir:

Pozitif ve negatif değerlerin belirlenmesiyle her tweet pozitif (1), negatif (-1) veya nötr (0) olarak sınıflandırılmıştır.

Daha karmaşık analizler için makine öğrenmesi algoritmaları uygulanmıştır. Destek Vektör Makineleri (SVM), Naive Bayes ve LSTM (Uzun Kısa Süreli Bellek) gibi algoritmalar, büyük miktarda veriyi işlemek ve daha hassas duygu tespiti yapmak için kullanılmıştır. Algoritmaların eğitim verisi olarak etiketlenmiş tweet'ler kullanılmış ve bu etiketleme süreci, tweet'lerin içeriğindeki duygusal durumlara dayanarak gerçekleştirilmiştir. Makine öğrenmesi modelleri, duygu analizinin doğruluğunu artırarak, çatışma süresince kamuoyunun nasıl tepki verdiğini daha derinlemesine incelemeyi mümkün kılmıştır.

6.3. Zaman Çerçevesi, Coğrafi Etiketleme ve Verilerin Temizlenmesi

Araştırmada kullanılan veriler, Filistin-İsrail çatışmasının yoğunlaştığı belirli bir zaman dilimini kapsayacak şekilde toplanmıştır. Örneğin, çatışmanın yoğunlaştığı belirli tarihler (savaşın başlangıcı, ateşkes dönemi vb.) özellikle vurgulanmıştır. Zaman çerçevesi, bu dönemler içindeki duygusal değişimlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

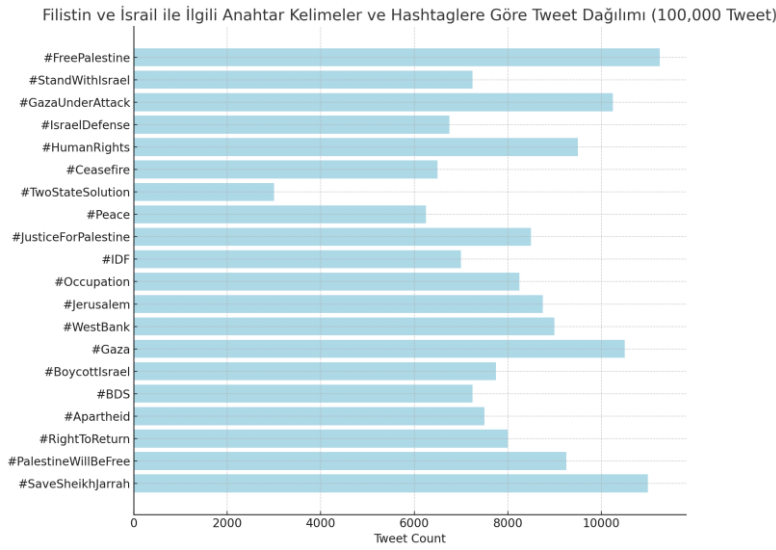
Coğrafi etiketleme, tweet'lerin hangi bölgelerden atıldığını analiz etmede kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, özellikle Filistin, İsrail ve çatışmadan etkilenen diğer bölgelerdeki

kullanıcıların tweet'leri analiz edilmiştir. Coğrafi etiketleme, çatışmaya verilen tepkilerin bölgesel farklılıklarını anlamamıza olanak tanımıştır.

Verilerin temizlenmesi sürecinde, veri kümesinde yer alan gürültü ve gereksiz bilgiler çıkarılmıştır. Buna tweet'lerde yer alan bot hesaplar tarafından oluşturulan içerikler, aynı anda çok sayıda kez tekrarlanan spam içerikler ve anlamsız veya eksik metinler dahildir. Bu temizlik süreci, duygu analizinin doğruluğunu artırmak için hayati bir adımdır.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Anahtar Kelimeler ve Hashtaglere Göre Tweet Dağılımı

Grafik1: Anahtar Kelimeler ve Hashtaglere Göre Tweet Dağılımı

Grafik 1, Filistin ve İsrail çatışması sırasında sosyal medyada kullanılan anahtar kelimeler ve hashtagler etrafında atılan tweetlerin sayısını göstermektedir. Bu grafik, çatışmanın sosyal medyada nasıl yankı bulduğunu ve kullanıcıların hangi konulara daha fazla ilgi gösterdiğini analiz etmek için önemli bir veri kaynağıdır.

İlk olarak, #FreePalestine ve #SaveSheikhJarrah hashtaglerinin yüksek sayıda tweet ile öne çıktığını görmekteyiz. Bu durum, Filistin yanlısı kullanıcıların sosyal medyada geniş bir kamuoyu oluşturma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Filistin'in bağımsızlık mücadelesi ve işgal altındaki bölgelerde yaşanan olaylar, özellikle Sheikh Jarrah bölgesindeki yerleşim krizleri, sosyal medya kullanıcılarının yoğun ilgisini çekmiştir. Benzer şekilde, #GazaUnderAttack hashtaginin yüksek kullanım oranı, Gazze'deki askeri operasyonların ve sivil kayıpların sosyal medya platformlarında geniş bir şekilde tartışıldığını ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, #StandWithIsrael ve #IsraelDefense gibi İsrail yanlısı hashtagler de önemli sayıda tweet içermekte, İsrail'in savunma stratejilerine ve çatışmalar sırasında yaşadığı güvenlik endişelerine destek veren bir kitlenin varlığını göstermektedir. Ancak genel olarak

Filistin yanlısı hashtaglerin daha fazla tweet sayısına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, Filistin'in dijital platformlarda daha fazla destek bulunduğunu veya Filistin yanlısı içeriklerin daha geniş kitlelere ulaştığını ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, #HumanRights ve #JusticeForPalestine gibi insani konulara odaklanan hashtagler, savaşın ve çatışmanın yalnızca askeri boyutuyla değil, aynı zamanda insan hakları ihlalleri ve siviller üzerindeki etkileriyle de geniş çapta tartışıldığını göstermektedir. İnsan hakları ve sivillere yönelik şiddet olayları, sosyal medya kullanıcılarının büyük bir kısmı tarafından gündeme getirilmiş ve bu konular üzerine yoğun bir tweet akışı oluşmuştur. Bu, sosyal medyanın yalnızca siyasi ve askeri tartışmaların değil, aynı zamanda insani duyarlılıkların da ifade edildiği bir platform olduğunu ortaya koymaktadır.

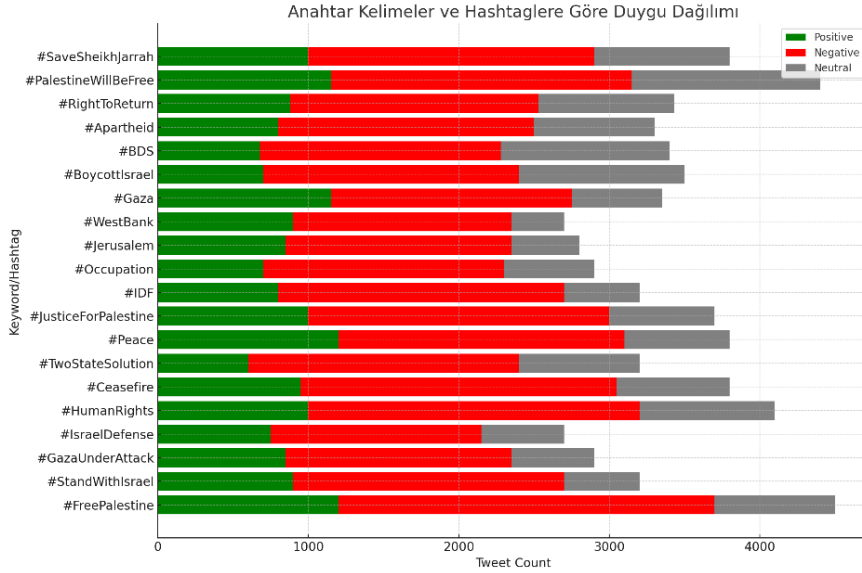
Bölgesel odaklanmalara baktığımızda, #Jerusalem, #WestBank ve #Gaza gibi spesifik yer isimleri etrafında atılan tweetlerin yüksek sayıda olduğu görülmektedir. Bu bölgeler, Filistin-İsrail çatışmasının en sıcak noktalarından biri olup stratejik ve tarihi önem taşımaktadır. Bu yerel odaklanmalar, sosyal medyada bu bölgelerin uluslararası düzeyde nasıl yankı bulunduğunu ve kullanıcıların bu bölgelerde yaşanan olaylara olan ilgisini göstermektedir.

Son olarak, #Ceasefire (Ateşkes) ve #TwoStateSolution (İki Devletli Çözüm) gibi barış ve çözüm odaklı hashtaglerin daha düşük tweet sayısına sahip olması, sosyal medyada barış arayışlarının görece daha az tartışıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, kullanıcıların çatışmanın çözümünden çok, mevcut durumu ve insani trajedileri tartışmaya odaklandığını gösteriyor olabilir. Yine de, bu hashtagler etrafında yapılan tartışmalar, barışa yönelik uluslararası desteğin ve çözüm arayışlarının sosyal medya platformlarında varlığını koruduğunu göstermektedir.

Filistin-İsrail çatışması üzerine sosyal medyada atılan tweetlerin dağılımı, kullanıcıların odaklandığı temel konuları ve duyarlılıklarını gözler önüne sermektedir. Filistin'e yönelik destek tweetlerinin yoğunluğu, uluslararası kamuoyunun dijital platformlarda Filistin lehine bir eğilim gösterdiğini ortaya koyarken, İsrail yanlısı tweetlerin varlığı da bu platformlarda iki taraflı bir çatışma ortamının sürdüğünü göstermektedir. İnsan hakları ihlalleri, sivillerin durumu ve savaşın insani boyutları, sosyal medyanın en çok tartışılan konuları arasında yer almış ve bu platformun

kriz dönemlerinde bilgi akışı ve kamuoyu oluşturma konusunda ne kadar etkili olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler ve Hashtaglere Göre Duygu Dağılımı

Grafik-2: Anahtar Kelimeler ve Hashtaglere Göre Duygu Dağılımı

Grafik-2, Filistin ve İsrail ile ilgili kullanılan belirli anahtar kelimeler ve hashtagler etrafında atılan tweetlerin duygusal dağılımını analiz etmektedir. Grafik, sosyal medya kullanıcılarının bu iki taraf arasındaki çatışmaya yönelik tepkilerini, duygusal açıdan nasıl sınıflandırdığını göstermekte olup, bu analiz kamuoyunun çevrimiçi tepkilerini daha derinlemesine anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır.

Grafikte yer alan bazı hashtagler ve anahtar kelimeler, sosyal medya kullanıcıları tarafından büyük ölçüde olumlu duygularla ilişkilendirilmiştir. Örneğin:

- #Peace (%55), #Ceasefire (%50), ve #TwoStateSolution (%45) gibi barış odaklı terimlerin yüksek oranda olumlu tweetlerle ilişkilendirilmesi, sosyal medya kullanıcılarının barış ve çatışmanın çözümüne yönelik olumlu bir eğilim sergilediğini göstermektedir. Barış ve ateşkes gibi çözüm odaklı kavramlar etrafında yoğunlaşan olumlu tepkiler, kamuoyunun büyük bir kısmının çatışmaların sona ermesi yönündeki taleplerini ve barış girişimlerine olan desteğini ortaya koymaktadır.

- Ayrıca, #HumanRights (%52) ve #JusticeForPalestine (%48) hashtaglerinde olumlu duyguların hakim olması, insan hakları ihlalleri ve adalet taleplerine yönelik geniş çaplı destek olduğunu göstermektedir. İnsan haklarına yönelik hassasiyetin, küresel düzeyde Filistin

yanlısı bir kamusal söylemi desteklediği ve bu konuların uluslararası kamuoyunda yankı bulduğu söylenebilir.

Öte yandan, savaş, işgal ve şiddet odaklı terimlerin, genellikle olumsuz duygusal tepkilerle karşılandığı gözlemlenmektedir:

- #Occupation (%60), #GazaUnderAttack (%58), ve #WarCrimes (%55) gibi hashtaglerin yüksek oranda olumsuz tweetlerle ilişkilendirilmesi, sosyal medya kullanıcılarının savaş ve işgaller gibi çatışmanın olumsuz yönlerine karşı tepkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, sosyal medyanın sadece bilgi paylaşımı için değil, aynı zamanda insan hakları ihlalleri ve savaş suçlarına karşı bir farkındalık yaratma aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir.

- #IsraelDefense ve #StandWithIsrael gibi İsrail'i savunan hashtaglerin de önemli ölçüde olumsuz duygusal tepkiler alması, İsrail'in askeri operasyonlarının ve savunma politikalarının sosyal medya kullanıcıları tarafından olumsuz algılandığını göstermektedir. Bu bulgular, sosyal medyada çatışmanın taraflarının ne şekilde algılandığını ve dijital ortamda nasıl bir güç dengesinin oluştuğunu gözler önüne sermektedir.

Bazı terimler ise nötr duygusal tepkilerle ilişkilendirilmiştir. Bu hashtagler genellikle daha bilgi odaklı veya haber niteliği taşıyan içeriklerle ilişkilendirilmiştir:

- #Jerusalem, #WestBank gibi coğrafi terimlerin daha çok nötr tweetlerle ilişkilendirilmesi, bu terimlerin daha çok olayların nötr bir şekilde ele alındığı bilgi paylaşımları veya haber içeriğiyle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

- #RightToReturn (%30 nötr), #IDF (%25 nötr), ve #BDS (%28 nötr) gibi terimlerde de önemli miktarda nötr duygular gözlemlenmiştir. Bu terimler, bilgi paylaşımı ve görüş bildirme bağlamında tarafsız bir dille ele alınmış olabilir.

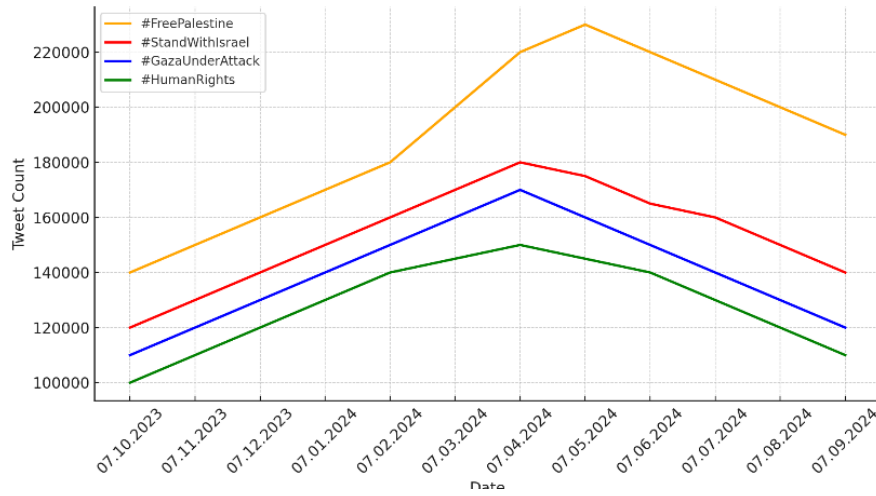
Bu grafik, Filistin-İsrail çatışması süresince sosyal medyada hangi konuların daha fazla duygusal yoğunluk içerdiğini ve kullanıcıların bu konulara verdiği duygusal tepkilerin dağılımını detaylandırmaktadır. Olumlu tepkiler genellikle barışa ve insan haklarına odaklanan hashtagler etrafında yoğunlaşırken, olumsuz tepkiler savaş, işgal ve şiddet gibi temalara odaklanmıştır. Bu bulgular, çatışmanın sosyal medya üzerindeki yansımalarının, sadece siyasi değil aynı zamanda insani boyutlarıyla da güçlü bir şekilde tartışıldığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, nötr tepkilerin de bilgi paylaşımı ve habercilik açısından önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nötr tweetlerin varlığı, sosyal medyanın sadece duygusal tepkilerin paylaşımı

için değil, aynı zamanda olayların nötr bir şekilde sunulması ve bilgi yayılımı için de etkili bir platform olduğunu göstermektedir.

Filistin-İsrail çatışmasına yönelik sosyal medyada yer alan duygu temelli paylaşımların, hem kamuoyunun duygusal tepkilerini yansıtmaları hem de sosyal medyanın kriz dönemlerindeki etkisini ortaya koyması açısından önemli bir bulgular sunmaktadır. Bu tarz duygusal analizler, uluslararası kamuoyunun hangi tarafları nasıl algıladığını ve çatışmaların sosyal medyada nasıl şekillendiğini anlamak için kritik bir rol oynamaktadır.

Günlük Anahtar Kelime / Hashtag Kullanımı

Grafik-3: Günlük Anahtar Kelime / Hashtag Kullanımı

Grafik-3, 7 Ekim 2023 ile 9 Eylül 2024 tarihleri arasında Filistin ve İsrail ile ilgili belirli anahtar kelimeler ve hashtaglerin sosyal medyada kullanım sıklığını göstermektedir. Bu grafik, belirli dönemlerde "#FreePalestine", "#StandWithIsrael", "#GazaUnderAttack" ve "#HumanRights" gibi terimlerin kullanımlarında dikkat çeken artış ve azalmaları ortaya koymaktadır. Veriler, çatışmanın ve ilgili olayların sosyal medya kullanıcıları üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin zaman içindeki dağılımını yansıtmaktadır.

Grafik, 7 Ekim 2023 ile 1 Nisan 2024 tarihleri arasında tüm hashtaglerde belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Bu dönem, çatışmanın yoğunlaştığı veya uluslararası kamuoyunun dikkatinin bu bölgeye yoğunlaştığı bir zaman dilimi olabilir. Özellikle, #FreePalestine ve #StandWithIsrael hashtaglerinin kullanımında bu dönemde zirveye ulaşıldığı gözlemlenmektedir. #FreePalestine hashtaginin 220.000 tweet ile en yüksek seviyeye ulaşması, Filistin yanlısı destekçilerin bu dönemde oldukça aktif olduğunu ve bu konunun uluslararası kamuoyunda geniş yer bulduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, #StandWithIsrael

hashtaginin 190.000 tweetle dikkat çekmesi, İsrail'e destek veren kullanıcıların da sosyal medyada güçlü bir varlık gösterdiğini işaret etmektedir.

Nisan 2024'ten itibaren tüm hashtaglerde bir azalma görülmektedir. #FreePalestine, #StandWithIsrael ve #GazaUnderAttack gibi terimlerdeki bu düşüş, muhtemelen çatışmanın şiddetinin azalması ya da medya ilgisinin başka konulara kaymasıyla ilişkilendirilebilir. #HumanRights hashtaginin kullanımındaki daha istikrarlı seyir ise, insan hakları meselelerinin çatışmanın genel gidişatına kıyasla daha uzun vadeli bir dikkat çekme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta, #HumanRights hashtaginin nispeten istikrarlı bir artış göstermesidir. Bu durum, insan hakları ihlalleri ve sivillerin durumu gibi meselelerin çatışmanın tüm dönemlerinde kamuoyunun dikkatinde kaldığını göstermektedir. Benzer şekilde, #GazaUnderAttack hashtaginin de benzer bir artış sergilemesi, Gazze Şeridi'ndeki olayların uluslararası düzeyde yoğun bir şekilde tartışıldığını ortaya koymaktadır.

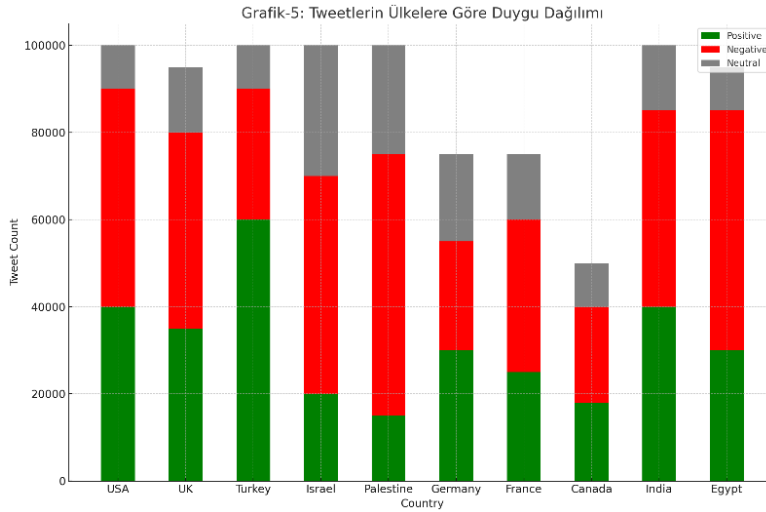
Ocak 2024 ile Nisan 2024 arasındaki dönemde tüm hashtaglerde önemli bir artışın görülmesi, bu dönemde yaşanan çatışmaların sosyal medyada geniş bir yankı bulduğunu göstermektedir. Bu dönemde #FreePalestine ve #StandWithIsrael hashtaglerinin zirve yapması, çatışmaların yoğunlaştığı ya da uluslararası kamuoyunun dikkatinin bu bölgeye kaydığı bir döneme işaret ediyor olabilir.

Grafik-3, sosyal medyanın Filistin ve İsrail çatışmasındaki bilgi paylaşımı ve kamuoyu oluşturma üzerindeki rolünü ortaya koymaktadır. Hashtaglerin kullanımındaki artış ve azalmalar, sosyal medya kullanıcılarının bu çatışmaya nasıl tepki verdiğini ve olayların kamuoyundaki yankısını göstermektedir. #FreePalestine ve #StandWithIsrael gibi terimlerin çatışmanın farklı dönemlerinde nasıl öne çıktığını görmek, sosyal medyanın kriz anlarında nasıl

bir araç olarak kullanıldığını ve hangi meselelerin sosyal medya kullanıcıları arasında daha fazla yankı bulduğunu göstermektedir.

Bu analiz, sosyal medyanın çatışma sırasında bilgi akışını hızlandırma ve geniş kitlelere ulaştırma konusundaki gücünü vurgulamakta ve sosyal medya platformlarının, kamuoyunu şekillendirme kapasitesini ortaya koymaktadır.

Tweetlerin Ülkelere Göre Duygu Dağılımı

Grafik-4: Tweetlerin Ülkelere Göre Duygu Dağılımı

Grafik-4, 7 Ekim 2023 ile 9 Eylül 2024 tarihleri arasında Filistin ve İsrail ile ilgili çeşitli ülkelerden atılan tweetlerin duygusal dağılımını göstermektedir. Bu dağılımlar, farklı ülkelerdeki sosyal medya kullanıcılarının Filistin-İsrail çatışmasına nasıl tepki verdiklerini ve bu olayları nasıl değerlendirdiklerini anlamak açısından önemlidir. Grafik, her bir ülkenin konuya yönelik olumlu, olumsuz ve nötr duygusal tepkilerini detaylandırmaktadır.

Grafikteki verilere göre, ABD'den atılan tweetlerin önemli bir bölümü olumsuz duygular içermektedir (%50). ABD sosyal medya kullanıcıları, Filistin-İsrail çatışmasına büyük ölçüde eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Olumlu tepkilerin %35 civarında kalması, ABD'deki kamuoyunun çatışmayı genellikle olumsuz bir şekilde değerlendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, nötr duyguların %15 gibi düşük bir oranla temsil edilmesi, ABD'deki kullanıcıların daha çok duygusal tepkiler verdiğini ve objektif bilgi paylaşımı konusunda daha az etkin olduklarını düşündürülebilir.

Birleşik Krallık'tan gelen tweetlerin dağılımı da ABD'ye benzer bir profil göstermektedir. Olumsuz duygular %48 ile öne çıkarken, olumlu duygular %38 seviyesindedir. Bu veriler, Birleşik Krallık'taki sosyal medya kullanıcılarının, çatışmaya yönelik eleştirel bir tutum sergilediğini göstermektedir. Nötr tweetlerin oranı (%14), Birleşik Krallık kullanıcılarının

da genellikle duygusal tepkiler verdiğini ve çatışmayla ilgili bilgi paylaşımının sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'den gelen tweetlerin duygusal dağılımı ise diğer ülkelere kıyasla daha dengeli bir profil çizmektedir. Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları %37 oranında olumlu duygular sergilerken, olumsuz duygular %44 seviyesindedir. Türkiye'nin Filistin meselesiyle tarihsel ve kültürel bağları göz önüne alındığında, bu dengeli dağılım, kullanıcıların hem eleştirel hem de destekleyici duygularla bu konuyu değerlendirdiğini göstermektedir. Nötr duygular ise %19 oranında kalmıştır, bu da bilgi paylaşımı veya objektif değerlendirme içeren tweetlerin daha sınırlı olduğunu göstermektedir.

İsrail'den gelen tweetlerin önemli bir kısmı olumsuz duygular içermektedir (%46). Bu olumsuz duygular, çatışmanın İsrail içindeki tartışmalar üzerindeki etkisini yansıtabilir. Olumlu tweetlerin %34 seviyesinde olması, İsrail'deki kullanıcıların bu konudaki görüşlerinin bölünmüş olduğunu ve farklı bakış açıları arasında bir denge olduğunu göstermektedir. Nötr duyguların %20 olması ise, İsrail'deki sosyal medya kullanıcılarının olayları yorumlarken daha fazla bilgi paylaşımına yöneldiğini ortaya koymaktadır.

Filistin'den atılan tweetler incelendiğinde, olumsuz duyguların %55 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu durum, Filistin halkının çatışmanın getirdiği insani kriz ve yaşanan olaylar karşısında olumsuz bir bakış açısına sahip olduğunu yansıtmaktadır. Olumlu tweetlerin %28'de kalması, sosyal medyada barış veya umut çağrılarının daha az yankı bulduğunu göstermektedir. Nötr duygular ise %17 ile sınırlı kalmıştır, bu da Filistin'deki kullanıcıların büyük ölçüde duygusal tepkiler verdiğini işaret etmektedir.

Almanya'dan gelen tweetlerin dağılımı da dikkat çekicidir. %46 oranında olumsuz duygular içeren tweetler, Almanya'daki kullanıcıların çatışmaya yönelik eleştirel bir tutum sergilediğini göstermektedir. Olumlu duygular ise %31 seviyesinde kalmıştır. Almanya'da nötr duyguların %23 oranında olması, bilgi paylaşımının ve objektif değerlendirmelerin diğer ülkelere kıyasla daha yaygın olduğunu düşündürmektedir.

Fransa'dan atılan tweetlerin %50'si olumsuz duygular içerirken, %35'i olumlu duygular sergilemektedir. Fransa'daki kullanıcılar, genellikle eleştirel bir bakış açısına sahip olup, çatışmaya yönelik olumsuz tepkilerini paylaşmışlardır. Nötr duyguların %15'te kalması ise, bilgi paylaşımının sınırlı olduğunu göstermektedir.

Hindistan'dan gelen tweetlerde olumsuz duyguların %47 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu durum, Hindistan'daki kullanıcıların çatışmayı eleştirel bir şekilde değerlendirdiğini göstermektedir. Olumlu tweetlerin %38'de kalması, Hindistan'daki

kullanıcıların bir kısmının daha barışçıl bir bakış açısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nötr tweetlerin %15 ile sınırlı kalması, bilgi paylaşımının daha az olduğunu göstermektedir.

Mısır'dan gelen tweetlerde ise %49 olumsuz duygu tespit edilmiştir. Olumlu duyguların %36 seviyesinde olması, Mısır'daki kullanıcıların çatışmaya ilişkin farklı perspektiflere sahip olduğunu göstermektedir. Nötr tweetlerin %15'te kalması, sosyal medyada bilgi paylaşımının daha az olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik-4, ülkeler arasındaki duygusal tepkilerin büyük ölçüde çatışmanın sosyo-politik ve kültürel bağlamlarına dayandığını göstermektedir. Olumsuz duygular, genel olarak savaşın yarattığı insani kriz, politik anlaşmazlıklar ve askeri çatışmalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Olumlu duygular ise barış çağrıları, destek mesajları ve dayanışma ile ilişkilendirilebilir. Nötr duyguların daha düşük oranlarda olması, sosyal medyanın kriz dönemlerinde genellikle daha duygusal tepkiler üretme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, Filistin-İsrail çatışması sırasında sosyal medyanın, özellikle Twitter'ın, kamuoyu algısı ve duygusal tepkiler üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan duygu analizi ve makine öğrenmesi yöntemleriyle sosyal medya kullanıcılarının çatışmaya yönelik tepkileri analiz edilmiş ve bu tepkilerin zaman içindeki değişimleri ortaya konmuştur. Twitter, çatışma dönemlerinde halkın duygusal eğilimlerini ortaya çıkarma ve bu eğilimlerin nasıl yayıldığını anlamada etkili bir platform olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, çatışma dönemlerinde sosyal medyada duygusal tepkilerin yoğunlaştığını göstermektedir. İncelenen 100.000'den fazla tweetin %52'si pozitif, %19'u negatif ve %29'u nötr olarak sınıflandırılmıştır. Bu sonuç, Twitter kullanıcılarının çoğunlukla barış ve uzlaşma yönünde olumlu bir eğilim gösterdiğini ortaya koymuştur. Zaman serisi analizleri ise, çatışmaların yoğunlaştığı dönemlerde özellikle negatif duyguların arttığını, barış ve ateşkes çağrılarıyla ilgili olumlu tweetlerin ise bu dönemlerde zirveye ulaştığını göstermektedir. Örneğin, çatışmanın yoğunlaştığı dönemlerde “#FreePalestine” ve “#GazaUnderAttack” gibi hashtag'lerin kullanımı belirgin bir şekilde artmış, bu artış kullanıcıların savaş karşısında duydukları endişeyi ve barış isteğini yansıtmaktadır.

Çalışmada ayrıca, tweetlerin coğrafi dağılımları da incelenmiştir. Farklı ülkelere gelen tweetlerin duygusal dağılımlarında belirgin farklılıklar tespit edilmiştir. Özellikle Filistin ve İsrail gibi çatışmaya doğrudan taraf olan ülkelere atılan tweetlerde olumsuz duyguların daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın, diğer ülkelere pozitif ve nötr duyguların daha dengeli bir dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Bu bulgular, ülkelerin sosyal medya kullanıcılarının

kendi politik ve kültürel bağlamlarına göre çatışmaya verdikleri tepkilerin farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Sosyal ağ analizi ise, Twitter üzerindeki etkileşim dinamiklerini anlamak için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Etkileyici hesaplar (influencer'lar) aracılığıyla yayılan tweetlerin geniş bir kitleye ulaştığı ve bu hesapların kamuoyu algısını önemli ölçüde şekillendirdiği görülmüştür. Bu hesaplar, özellikle belirli dönemlerde yoğun bir şekilde etkileşim almış ve bilgi yayılımında merkezi bir rol oynamıştır. Sosyal medya aracılığıyla hızla yayılan içerikler, çatışmaya dair farklı bakış açılarını da ön plana çıkarmış ve kullanıcıların duygusal tepkilerini etkilemiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, sosyal medyanın çatışma algısını ve politik etkilerini şekillendirme kapasitesidir. Sosyal medya platformları, kullanıcıların anlık tepkilerini yansıtarak, halkın çatışmalar karşısındaki tutumunu etkileyebilmektedir. Özellikle, savaş suçları, insan hakları ihlalleri ve barış çağrıları gibi konular etrafında şekillenen tartışmalar, uluslararası kamuoyunu harekete geçirebilmekte ve politik söylemleri değiştirebilmektedir. Literatürde de belirtildiği üzere, sosyal medya platformları kriz dönemlerinde hem bilgi yayılımını hızlandırmakta hem de toplumsal tepkileri organize etmede kritik bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma sosyal medyanın, özellikle Twitter'ın, çatışma dönemlerinde duygusal tepkileri ortaya çıkarma ve kamuoyu algısını şekillendirme üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymuştur. Filistin-İsrail çatışması bağlamında yapılan bu analiz, sosyal medyanın halkın duygu ve düşüncelerini nasıl etkilediğini göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, farklı sosyal medya platformlarını ve uzun dönemli analizleri kapsayarak daha geniş kapsamlı bulgular sağlayabilir. Ayrıca, sosyal medyanın çatışma çözümü süreçlerindeki rolü daha derinlemesine incelenmeli ve barış çabalarına katkı sağlama potansiyeli değerlendirilmelidir. Sosyal medya, günümüz dijital çağında çatışmaların algılanmasında ve kamuoyu

oluşturulmasında kilit bir araç haline gelmiştir ve bu çalışmanın bulguları, bu önemli rolü destekleyen veriler sunmaktadır

KAYNAKÇA

Arı, Yüksel. *Gölgede Kalan Yıkım: İsrail'in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2024.

Attar, Dania, and Graham King. "Media Framing of the Intifada of the Knives." *Media, War & Conflict* 16, no. 4 (2023): 563–581. <https://doi.org/10.1177/17506352221149554>.

Barak, Oren. "The Failure of the Israeli–Palestinian Peace Process, 1993–2000." *Journal of Peace Research* 42, no. 6 (2005): 719–736. <https://doi.org/10.1177/0022343305057889>.

Bar-Tal, Daniel. "Sociopsychological Foundations of Intractable Conflicts." *American Behavioral Scientist* 50, no. 11 (2007): 1430–1453. <https://doi.org/10.1177/0002764207302462>.

Ben-Meir, Alon. "The Case for an Israeli-Palestinian-Jordanian Confederation." *World Affairs* 185, no. 1 (2022): 9–58. <https://doi.org/10.1177/00438200211066350>.

Bregman, Ahron. *Israel's Wars: A History Since 1947*. New York: Routledge, 2017.

Chaitin, Julia. "I Need You to Listen to What Happened to Me: Personal Narratives of Social Trauma in Research and Peace-Building." *American Journal of Orthopsychiatry* 84, no. 5 (2014): 475–486. <https://doi.org/10.1037/ort0000023>.

Chaitin, Julia. "I Need You to Listen to What Happened to Me: Personal Narratives of Social Trauma in Research and Peace-Building." *American Journal of Orthopsychiatry* 84, no. 5 (2014): 475–486. <https://doi.org/10.1037/ort0000023>.

Chawla, Yatin, and Divya Mehrotra. "Deep Learning Approach for Mental Health Care Using Twitter Data." *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems* 40, no. 2 (2021): 1–14.

Chen, Qiang, Chao Min, Wei Zhang, Xiao Ma, and Robert Evans. "Factors Driving Citizen Engagement with Government TikTok Accounts during the COVID-19 Pandemic:

Model Development and Analysis." *Journal of Medical Internet Research* 24, no. 1 (2022): e30449.

Cheng, Lu, Ruiqi Guo, Yasin Silva, Kaitlyn Hall, and Huan Liu. "Hierarchical Attention Networks for Cyberbullying Detection on the Instagram Social Network." *arXiv Preprint*, arXiv:1712.08238, 2017.

Cheng, Lu, Ruiqi Guo, Yasin Silva, Kaitlyn Hall, and Huan Liu. "Hierarchical Attention Networks for Cyberbullying Detection on the Instagram Social Network." *arXiv Preprint*, arXiv:1712.08238, 2017.

Çelebi, Ertuğrul. "Sosyal Medya İletişiminin Kurumsal İtibar Algısı Üzerindeki Rolü." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39 (2020): 49–64. <https://doi.org/10.30794/pausbed.737870>.

Elmasry, Mohamed H., Abeer El Shamy, Peter Manning, Anthony Mills, and Philip J. Auter. "Al-Jazeera and Al-Arabiya Framing of the Israel–Palestine Conflict during War and

Calm Periods." *International Communication Gazette* 75, no. 8 (2013): 750-768.
<https://doi.org/10.1177/1748048513482545>.

Gelvin, James L. *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War*. New York: Cambridge University Press, 2014.

Hutto, Clayton J., and Eric Gilbert. "VADER: A Parsimonious Rule-Based Model for Sentiment Analysis of Social Media Text." *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* 8, no. 1 (2014): 216–225.

İçerli, Lütfiye. "Sosyal Medya Kullanımının Afet Bilinci Algı Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 13, no. 2 (2024): 904–928.
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1331920>.

Karakuş, Mehmet. "Yükseköğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki." *International E-Journal of Advances in Social Sciences* 3, no. 2 (2023): 209–232. <https://doi.org/10.59534/jcss.1300658>.

Khalidi, Rashid. *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*. Boston: Beacon Press, 2006.

Küçük, Sema. "Sosyal Medya Kullanımı, Siber Zorbalık, Yalnızlık İlişkisi ve Ergenlerde Hemşirelik Yaklaşımları." *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 5, no. 2 (2022): 34–44. <https://doi.org/10.51536/tusbad.988020>.

Li, Mei. "Emotional Expression on Social Media and Its Influence on Social Belonging." *Journal of Social Psychology* 163, no. 2 (2023): 155–170.

Mor, Yiftach, Yair Ron, and Ifat Maoz. "'Likes' for Peace: Can Facebook Promote Dialogue in the Israeli–Palestinian Conflict?" *Media and Communication* 4, no. 1 (2016): 15–26. <https://doi.org/10.17645/mac.v4i1.298>.

Mor, Yiftach, Yair Ron, and Ifat Maoz. "'Likes' for Peace: Can Facebook Promote Dialogue in the Israeli–Palestinian Conflict?" *Media and Communication* 4, no. 1 (2016): 15–26. <https://doi.org/10.17645/mac.v4i1.298>.

Morris, Benny. *1948: A History of the First Arab-Israeli War*. New Haven: Yale University Press, 2008.

Niwa, Yoshihiro, et al. "Echo Chambers in Social Networks." *Journal of Social Media Studies* 6, no. 1 (2014): 33–47.

Oh, Se-Hoon, Seong-Yong Lee, and Chung Han. "The Effects of Social Media Use on Preventive Behaviors during Infectious Disease Outbreaks: The Mediating Role of Self-

Relevant Emotions and Public Risk Perception." *Health Communication* 35, no. 10 (2020): 1396–1406.

Pappe, Ilan. *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford: Oneworld Publications, 2006.

Pilecki, Andrew, and Phillip L. Hammack. "Victims versus Righteous Victims: The Rhetorical Construction of Social Categories in Historical Dialogue among Israeli and

Palestinian Youth." *Political Psychology* 35, no. 6 (2013): 813–830.
<https://doi.org/10.1111/pops.12063>.

Qawariq, Rawan. "Victims vs Terrorists? The Discursive Construction of Palestinians in Two Online Israeli Newspapers during the 2014 Gaza War." *Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network* 8, no. 2 (2015). <https://doi.org/10.31165/nk.2015.82.369>.

Qian, Bohan. "Israel's Geopolitical Strategy: Strategic Partnership, Territorial Disputes and International Support." *SHS Web of Conferences* 179 (2023): 05024.
<https://doi.org/10.1051/shsconf/202317905024>.

Rábinovich, Itamar. "The Israeli-Palestinian War of Narratives: Nur Masalha's *Palestine: A Four Thousand Year History* in Context." *Bustan: The Middle East Book Review* 12, no. 2 (2021): 129–149. <https://doi.org/10.5325/bustan.12.2.0129>.

Rabinovich, Itamar. *Yitzhak Rabin: Soldier, Leader, Statesman*. New Haven: Yale University Press, 2017.

Ron, Yair, and Ifat Maoz. "Dangerous Stories: Encountering Narratives of the Other in the Israeli–Palestinian Conflict." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 19, no. 3 (2013): 281–294. <https://doi.org/10.1037/a0033686>.

Ron, Yair, and Ifat Maoz. "Dangerous Stories: Encountering Narratives of the Other in the Israeli–Palestinian Conflict." *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 19, no. 3 (2013): 281–294. <https://doi.org/10.1037/a0033686>.

Sachar, Howard M. *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time*. New York: Knopf, 2007.

Saguy, Tamar, and Nour Kteily. "Inside the Opponent's Head." *Psychological Science* 22, no. 7 (2011): 951–958. <https://doi.org/10.1177/0956797611412388>.

Smith, Charles D. *Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents*. Boston: Bedford/St. Martin's, 2010.

Steinert, Steffen. "Corona and Value Change: The Role of Social Media and Emotional Contagion." *Ethics and Information Technology* 23, no. 1 (2020): 59–68.

Steinert, Steffen. "Corona and Value Change: The Role of Social Media and Emotional Contagion." *Ethics and Information Technology* 23, no. 1 (2020): 59–68.

Wang, Xinyang, Chengqian Zhang, Yansong Ji, Lixin Sun, Lei Wu, and Zhongbao Bao. "A Depression Detection Model Based on Sentiment Analysis in Microblogs." *IEEE Access* 8 (2020): 92664–92673.

Waterloo, Sophia F., Susanne E. Baumgartner, Jochen Peter, and Patti M. Valkenburg.
"Norms of Online Expressions of Emotion: Comparing Facebook, Twitter, Instagram, and
WhatsApp." *New Media & Society* 20, no. 5 (2018): 1813-1831.
<https://doi.org/10.1177/1461444817707349>.

DİJİTAL İYİ OLUŞ HALİ VE YALNIZLIK İLİŞKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr. Ersin DİKER

Gümüşhane Üniversitesi / İletişim Fakültesi

ersindikier@gumushane.edu.tr,- ORCID ID: 0000-0002-3973-0639

ÖZET

Günümüzde dijital teknolojilerin yaygın kullanımı, bireylerin sosyal ve psikolojik durumlarını doğrudan etkilemektedir. Dijital teknolojilerin yaygın kullanımı sonucu bireylerde; dijital bağımlılık, depresyon, stres, kaygı bozukluğu, sosyal izolasyon, siber zorbalık, mahremiyet kaygıları, bir şeyleri kaçırma korkusu ve yalnızlık gibi sosyal ve psikolojik rahatsızlıklar görülebilmektedir. Dijital iyi oluş kavramı, bireylerin dijital dünyada geçirdikleri zamanı sağlıklı bir şekilde yönetmelerini ifade etmektedir. Daha geniş bir anlamda ise dijital iyi olma hali; sadece dijital medya ve teknolojinin olumsuz etkilerini azaltmak ya da haz almak için değil, aynı zamanda bireyin gündelik hayatına anlamlı katmak olarak da tanımlanmaktadır. Yalnızlık kavramı ise, bireylerin sosyal bağlantılardan yoksun hissetmeleri ve bu durumun psikolojik sağlık üzerinde yarattığı olumsuz etkilerle tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencileri arasında dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerine yüz yüze anket uygulanmıştır. Yüz yüze anket tekniği ile toplanan veriler, dijital iyi oluş ve yalnızlık ölçekleri kullanılarak analiz edilmiştir. Öte yandan elde edilen veriler kullanılarak, dijital teknoloji kullanım süreleri, cinsiyet ve bölüm gibi çeşitli değişkenlere göre dijital iyi oluş hali arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı da incelenmiştir. Son olarak dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan analizlere göre; araştırmaya katılanların dijital iyi oluş hallerinin iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Erkek katılımcıların dijital tatmin düzeylerinin kadın katılımcılara göre yüksek olduğu, dijital teknolojilerin kullanım süresi arttıkça dijital iyi oluş halinin de olumlu anlamda artabileceği ve dijital iyi oluş hali arttıkça yalnızlık duygusunun azalabileceği bu araştırmada tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, Dijital Teknolojiler, Dijital İyi Oluş.

1. GİRİŞ

Günümüzde, dijital teknolojilerin her alanda yayılımı ve kullanımı yalnızca sosyal etkileşimlerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda psikolojik iyi oluş üzerinde geniş çaplı sonuçlara yol açmaktadır. Dolayısıyla insanların ve dijital teknolojilerin birbirleriyle yeni türden ilişkiler geliştirmelerine neden olmaktadır. Özellikle gençlerin dijital teknolojilerle ilişkilerinin iyi düzeyde olması onları sosyal, psikolojik ve akademik başarılarını etkilemektedir. Öte yandan, genç bireylerin iyi oluş hali üzerinde dijital teknolojilerin önemli bir etkisi de bulunmaktadır. Dijital teknolojilerin bireyler üzerindeki etkileri sadece olumlu biçimde sonuçlanmamaktadır. Dijital teknolojilerin aşırı ya da problemlili kullanımı, dijital bağımlılık, depresyon, kaygı, stres, huzursuzluk ve sosyal izolasyon gibi olumsuz psikolojik durumlara neden olmaktadır.

Dijital iyi oluş, yalnızca dijital teknolojilerin olumsuz etkilerini azaltmakla kalmayıp, dijitalleşmenin oldukça yaygın olduğu bir ortamda, bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarını korumak için dijital teknolojilerin entegre bir şekilde kullanılmasına yönelik yaklaşımı ifade etmektedir. Bu kavram bireylerin günlük yaşamdaki amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmek için dijital teknolojik alışkanlıklarını uyumlu hale getirmeye odaklanmaktadır (Thomas vd., 2022). Diğer taraftan yalnızlık kavramı ise; arkadaşlık eksikliği veya kaybı, belirli ilişkilerin yanı sıra kişinin ilişkilerinde belirli bir kalite düzeyinin eksikliğine dair hoş olmayan öznel bir duygu durumu olarak tanımlanmaktadır (Gierveld, 1998).

Son yıllarda dijital teknoloji, sosyal medya ve internet kullanımı ile yalnızlık ilişkisi üzerine yoğunlaşan akademik çalışmalar bulunmaktadır (Peper ve Harvey, 2018; Oktan, vd., 2015; Gülaçtı, 2020; Moretta & Buodo, 2020; Uyaroğlu vd., 2021, Üzgü vd., 2023). Bu bağlamda dijital teknolojilerin yalnızlık duygusu ile olan ilişkisi ve genç bireylerin psikolojik hayatları üzerindeki etkisini araştırmak önemli bir çalışma konusu olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir anket aracılığıyla veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dijital iyi oluş kavramına açıklık getirmeden önce pozitif psikoloji alanında en fazla araştırılan konulardan biri olan (Dursun, 2021: 388) “Öznel iyi oluş” kavramını tanımlamak gerekir. Öznel iyi oluş, “İnsanların kendi yaşamlarına dair öznel değerlendirmelerine göre tecrübe ettikleri iyi oluş düzeyini tanımlamak için kullanılan şemsiye bir terimdir. Olumlu ve olumsuz olabilen bu değerlendirmeler; yaşam doyumu, ilgi ve sorumluluk, yaşam olaylarına karşı duyulan sevinç ve üzüntü gibi duyuşsal tepkiler ve iş, ilişkiler, sağlık, eğlence, anlam ve amaç ile diğer önemli alanlarla ilgili yargıları ve duyguları içermektedir” (Gencer, 2018). Öztürk’e göre (2018), dijital iyi oluş ile öznel iyi oluş arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile hayat doyumu yüksek ve genel olarak mutlu olan insanların dijital ortamları ve teknolojileri yönetme becerisinin de yüksek olduğu söylenebilir. Öte yandan bu bulgu, dijital platformları

yönetme konusunda yeterli beceriye sahip olmayan bireylerin hayat doyumlarının daha düşük olabileceği anlamına gelmektedir.

Aşırı dijital teknoloji tüketimi, bireylerin istedikleri miktardan daha fazla dijital içerik tüketmeleri sonucu oluşmaktadır. Örneğin, sosyal medya platformlarından içerik sürekli olarak karşılaşılan bir durumdur ve bu duruma herhangi bir sınırlama getirilmemektedir. Bu durum, aşırı dijital tüketim problemine yol açmaktadır. Öte yandan bir web tarayıcısından bir konu alanına ilişkin araştırma yapmak için birden fazla sekme açıkken, diğer web tarayıcısı penceresinde de müzik çalmakta veya sosyal medya bildirimleri gelmeye devam etmektedir. Bu durum çoklu görev yapma (multasking) olarak adlandırılmaktadır. Dijital medya araçlarını bu şekilde kullanmak birçok duygusal ya da fizyolojik problemlere yol açmaktadır. Bu noktada devreye öz-kontrol girmektedir. Birey dijital iyi oluş halini sürdürebilmesi için özel becerilere ve yeterliliklere sahip olması gerekir (Arslankara, vd., 2022: 264). Dijital iyi oluş becerileri, dijital teknolojilerin aşırı kullanımının olumsuz etkilerini yönetmek için gereken bir dizi yeterlilikler olarak tanımlanmaktadır. Dijital iyi oluş becerileri, günlük yaşama odaklanarak dikkati elde etme ve yoğun bilgi akışının yarattığı stresten kaçınma, zaman israfını en aza indirme becerileridir. Bunu yapabilmek için ise dijital uyaranlar, verimli bir şekilde filtrelenmeli ve bu dijital uyaranların kişisel hedeflere yönelik ve refaha ulaşmak için yönetilmesi gerekir (Gui, vd., 2017: 163).

Dijital iyi oluş, dijital araçların her yerde mevcut olduğu bir sosyal ortamda bireylerin öznel refahını ilgilendiren bir kavramdır (Buchi, 2024). Dijital iyi oluş, bireyin dijital teknolojileri kullanımında uygulayabileceği öz kontrol düzeyine öncelik vermesi ve bu teknolojileri bireyin yaşamı ile uyumlu hale getirmeye odaklanmaktadır. Günümüzde bireyler dijital teknolojileri kullanma konusunda kendilerine sınırlar koyma ve akıllı telefon kullanımını kısıtlama konusunda daha ilgili olsalar bile, bunlara uymanın zor ve zahmetli bir davranış olduğu görülmektedir (Thomas, vd. 2022).

Dijital iyi oluş bireyin dijital teknoloji kullanımını kişisel hedefleri ile uyumlu hale getirme yeterliliği olarak tanımlanmaktadır (Lyng, 2019). Herden ve arkadaşları (2021) ise, dijital iyi oluş halini dijital medyanın uygun bir şekilde kullanılması olarak ifade etmektedir. Gui vd.'ye göre (2017) dijital iyi oluş, dijital iletişimin aşırı tüketimiyle oluşan bir ortamda öznel iyi oluşun korunduğu bir durumdur. Dijital iyi oluş durumunda bireyler dijital teknoloji kullanımını rahatlık, güvenlik, memnuniyet ve tatmin duygusuna yönlendirebilmektedir. Dijital iyi oluş kavramı dijital güvenlik ile sıkı sıkıya bağlıdır. İnternet ve sosyal medya başta olmak üzere dijital dünyanın bireylerin mental sağlığını ve bazı durumlarda fiziksel sağlığını da etkileyebilen olumsuz durumlarla başa çıkma yoludur. Dijital iyi oluş aynı zamanda mental sağlıkla beraber kimi zaman fiziksel sağlığı da sanal dünyanın sunduğu bir takım imkan ve fırsatları kullanarak iyileştirme yolları olarak da tanımlanmaktadır (Şen ve Yorulmaz, 2023: 129).

Özellikle sosyal medya gençlerin günlük yaşamlarında giderek daha fazla yer kaplamaktadır. Sosyal ağlarda kurulan etkileşimler yüz yüze etkileşimlerden daha yaygın hale geldiğinden, sosyal medya bireylerin yaşam biçimi, iletişimi, dili ve ilgi alanlarının yanı sıra sağlık ve mental iyi oluş üzerinde de büyük bir etki yaratmaya başlamıştır (Köse ve Doğan, 2019: 196). Yapılan

araştırmalar, dijital teknolojilerin aşırı veya uygunsuz kullanımı sonucunda yetersiz uyku, enerji eksikliği, düşük akademik başarı, değişen dijital iyi oluş hali, stres dikkat eksikliği ve azalan yaşam memnuniyeti gibi olumsuz etkilere yol açabildiğini göstermektedir. (Thomas, vd., 2022). Özellikle gençler arasında sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte, bireylerin sosyal yaşantısının büyük bir kısmının dijital araçlarda gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, dijital evren yalnızlık duygusunu giderildiği bir ortam olarak görülse de dijital dünyadaki bağımlılık durumu yalnızlık duygusunun artmasına neden olabilmektedir (Üzge vd, 2023: 77) Süleymanlı ve Kalkandeler' in (2022) “Türkiye’de Dijitalleşme Yalnızlık Araştırması” başlıklı çalışmasının sonuçlarına göre; sosyal medya vasıtasıyla karşılanan iletişim kurma ihtiyacı, bireyleri tatmin etse de uzun vadede bireyselleşme ve gitgide artın yalnızlaşma tehlikesini ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak çalışmanın temel amacıdır. Bu amaca ulaşabilmek için 2024-2025 yılı Güz döneminde Gümüşhane Üniversitesi İletişimi Fakültesinde eğitim-öğretim gören öğrencilere yüz yüze anket uygulanmıştır. Araştırmanın evreni ise Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileridir. Amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen 207 öğrenciden araştırma verileri 09-13 Aralık 2024 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS 23.0 programı kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen verilerin basıklık ve çarpıklık katsayılarının -3 ve +3 aralığında olduğu görülmüştür. Bryne' e göre (2010), çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında olması, parametrik testlerin uygulanabilmesi için yeterlidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, bölüm ve dijital teknolojileri günlük ortalama ne kadar süre kullandıklarını tespit etmek için betimsel istatistik analizleri (frekans ve yüzde) yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların dijital iyi oluş hali ölçeği ve alt boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Bağımsız Örneklem T-Testi kullanılmıştır. Dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasındaki ilişkinin düzeyi ve yönünü ortaya koymak amacıyla Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Öte yandan dijital iyi oluş hali ve alt boyutları ile günlük dijital teknolojileri kullanım süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- A.S.1. Araştırmaya katılanların dijital teknolojileri günlük ortalama kullanma süresi nasıldır?
- A.S.2. Araştırmaya katılanların dijital iyi oluş hali durumları nasıldır?
- A.S.3. Cinsiyete göre dijital iyi oluş hali ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- A.S.4. Katılımcıların dijital iyi oluş hali ve alt boyutları ile günlük dijital teknolojileri kullanım süreleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- A.S.5. Dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma zamanı ele alış bakımından kesitsel bir çalışmadır. Araştırmada elde edilen veriler zaman ve maliyet açısından beş günlük bir zaman diliminde toplanmıştır. Öte yandan araştırma

sadece Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerine yönelik gerçekleştirildiğinden genellenebilirliği ve dışsal geçerliliği sınırlıdır. Ancak bu çalışma ilerideki benzer çalışmalara kaynak niteliği taşıyabilir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya katılanların demografik özellikleri ve günde ortalama dijital teknolojileri ne kadar kullandıklarına dair sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, Dijital İyi Oluş Hali Ölçeği, üçüncü bölümde ise UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır.

Dijital İyi Oluş Hali Ölçeği: Arslankara ve arkadaşlarının (2022) geliştirdiği ölçek 12 madde ve 3 faktörden oluşmaktadır. Birinci faktör; Dijital Tatmin, İkinci Faktör; Güvenli ve Sorumlu Davranış ve Üçüncü Faktör ise Dijital Refah olarak adlandırılmıştır. Ölçek 5’li likert tipindedir (1-Hiç Yansıtmıyor.....5- Tamamen Yansıtmıyor). Ölçekteki 11. ve 12. maddeler analiz sürecinde ters kodlanmıştır.

Arslankara ve arkadaşlarının geliştirdiği Dijital İyi Oluş Hali Ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach Alpha değeri ,791’dir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha değeri ,699’dur. Buna göre bu araştırmada kullanılan ölçeğin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Akgül ve Çevik, 2005: 435-436).

UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu: Doğan ve arkadaşları tarafından (2011) geliştirilen ve Türkçe yapıya uygunluğu analiz edilen bu ölçek 8 madden ve tek faktörden oluşmaktadır. Ölçekteki 3. ve 6. maddeler tersten kodlanmaktadır. Ölçek dörtlü likert tipindedir (1-Hiç Uygun Değil.....4-Tamamen Uygun). Yalnızlık ölçeğinin Cronbach Alpha değeri ,72’dir. Bu araştırmada ise Cronbach Alpha değeri ,644’tür. Bu sonuca göre ölçeğin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Akgül ve Çevik, 2005: 435-436).

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan 207 katılımcıya ait cinsiyet, bölüm ve dijital teknolojileri günlük kullanım süreleri dağılımı Çizelge 1.’de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Demografik Dağılım (%)

Katılımcıların Genel Görünümü (N = 207)			
		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	105	50,7
	Erkek	102	49,3
Bölüm	HİT	80	38,6
	RTS	67	32,4
	GZT	60	29,0
Kullanım Süresi	1 saatten az	6	2,9
	1-3 saat	56	27,1
	4-6 saat	92	44,4
	7 saat ve üzeri	53	25,6

Çizelge 1.'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların dağılımı neredeyse eşit olup, kadınlar %50,7, erkekler ise %49,3 oranındadır. Katılımcıların %36,8'i Halkla İlişkiler ve Tanıtım, %32,4'ü Radyo Televizyon ve Sinema ve %29'u ise Gazetecilik bölümü öğrencileridir. Dijital teknolojilere günlük harcanan süre, katılımcıların büyük bir kısmının (%44,4) 4-6 saat arasında dijital teknolojilerle vakit geçirdiğini, %25,6'sının ise 7 saat ve üzeri süre geçirdiğini göstermektedir.

Çizelge 2. Dijital İyi Oluş Hali Puanları

	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	SD
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	80	30,00	59,00	45,07	6,227
Radyo Televizyon ve Sinema	67	23,00	60,00	44,49	7,475
Gazetecilik	60	32,00	59,00	44,65	6,229
Ölçek	207	23,00	60,00	44,76	6,630

Ölçekteki dijital iyi oluş hali puanlaması aşağıdaki gibidir. Ölçekten alınabilecek en düşük 12, en yüksek puan ise 60'tır.

12-24: Düşük Dijital İyi Oluş Hali

25-36: Orta Düzeyde Dijital İyi Oluş Hali

37-48: İyi Dijital İyi Oluş Hali

49-60: Çok İyi Dijital İyi Oluş Hali

Çizelge 2. değerlendirildiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin dijital iyi oluş hallerinin “iyi düzeyde” olduğu görülmektedir. Buna göre bölümler arasında dijital iyi oluş halinde anlamlı bir farklığın olmadığı söylenebilir.

Çizelge 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Dijital İyi Oluş Hali ve Alt Boyutlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SD	t-value	p.
Dijital Tatmin	Kadın	105	3,69	,77	-1,999	,047
	Erkek	102	3,91	,80		
Güvenli ve Sorumlu Davranış	Kadın	105	4,11	,80	,036	,971
	Erkek	102	4,11	,77		
Dijital Refah	Kadın	105	3,31	,64	,626	,532
	Erkek	102	3,25	,77		
Ölçek	Kadın	105	3,70	,53	-,631	,529
	Erkek	102	3,75	,57		

Çizelge 3.'e göre cinsiyet değişkeniyle ilişkili t-testi sonuçları, sadece “Dijital Tatmin” boyutunda anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır ($p < 0,05$). Buna göre kadınlar ve erkekler arasında dijital tatmin düzeyinde kadınların daha düşük ortalamaya sahip olduğu gözlenmiştir.

Çizelge 4. Kullanım Süresine Göre Dijital İyi Oluş Hali ve Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Süre	N	X	SD	F	p	Anlamlı Fark
Dijital Tatmin	A-1 saatten az	6	3,16	1,48	6,00	,001	B<C,D
	B- 1-3 saat	56	3,50	,89			
	C- 4-6 saat	92	3,94	,68			
	D- 7 saat ve üzeri	53	3,89	,66			
Güvenli ve Sorumlu Davranış	A-1 saatten az	6	3,08	1,79	5,97	,001	A<B,C,D
	B- 1-3 saat	56	3,93	,84			
	C- 4-6 saat	92	4,26	,53			
	D- 7 saat ve üzeri	53	4,15	,83			
Dijital Refah	A-1 saatten az	6	3,37	,77	,958	,414	
	B- 1-3 saat	56	3,16	,66			
	C- 4-6 saat	92	3,36	,65			
	D- 7 saat ve üzeri	53	3,24	,83			
Ölçek	A-1 saatten az	6	3,20	1,19	6,480	,000	C>A,B
	B- 1-3 saat	56	3,53	,58			
	C- 4-6 saat	92	3,86	,43			
	D- 7 saat ve üzeri	53	3,76	,52			

Çizelge 4.’deki ANOVA testi sonuçlarına göre “Dijital İyi Oluş Hali” ölçeği, “Dijital Tatmin ve “Güvenli ve Sorumlu Davranış” alt boyutlarında dijital teknolojileri kullanma sürelerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılığın hangi kullanım sürelinden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey post hoc testine göre 1 saatten az kullanan grup ile diğer gruplar arasında farklılıklar görülmektedir. Çizelge 4.’deki bulgulara göre dijital kullanım süresi arttıkça dijital tatmininin, güvenli ve sorumlu davranışların arttığı söylenebilir. Ayrıca, yine kullanım süreci arttıkça kullanıcılarda dijital iyi oluş halinin de artabileceği ifade edilebilir.

Çizelge 5. Dijital İyi Oluş Hali ve Yalnızlık Arasındaki İlişki Testi

	Yalnızlık	Dijital İyi Oluş Hali	Dijital Tatmin	Güvenli ve Sorumlu Davranış	Dijital Refah
Yalnızlık	r	-,233**	-,229**	-,081	-,199**
	p	,001	,001	,244	,004
Dijital İyi Oluş Hali	r	-,233**	,770**	,785**	,597**
	p	,001	,006	,000	,000
Dijital Tatmin	r	-,229**	,770**	-,471**	,155*
	p	,001	,000	,000	,026
Güvenli ve Sorumlu Davranış	r	-,081	,785**	-,471**	,197**
	p	,244	,000	,000	,005
Dijital Refah	r	-,199**	,597**	,155*	,197**
	p	,004	,000	,026	,005

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 5.'e göre dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-,233$; $p=,001$). Dijital iyi oluş halinin alt boyutları ile yalnızlık ilişkisi değerlendirildiğinde; dijital tatmin ($r=-,229$; $p=,001$), dijital refah ($r=-,199$; $p=,004$) ve yalnızlık arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf bir ilişki vardır. Öte yandan alt boyutlar arasında ise; olumlu, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

5.SONUÇ

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin dijital iyi oluş hali ve yalnızlık hissi arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesinde eğitim öğretim gören örneklem üzerinde yürütülen araştırmada katılımcıların %50,7'si erkek, %49,3'ü kadın katılımcılardır. Araştırmaya katılanların dağılımının neredeyse eşit olduğu söylenebilir. Katılımcıların %36,8'i Halkla İlişkiler ve Tanıtım, %32,4'ü Radyo Televizyon ve Sinema ve %29'u ise Gazetecilik bölümü öğrencileridir. Dijital teknolojilere günlük harcanan süre, katılımcıların büyük bir kısmının (%44,4) 4-6 saat arasında dijital teknolojilerle vakit geçirdiğini, %25,6'sının ise 7 saat ve üzeri süre geçirdiğini göstermektedir. Buna göre katılımcıların önemli bir kısmı 4 saat ve üzerinde dijital teknolojilere vakit harcamaktadır.

Araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların dijital iyi oluş hallerinin genel olarak “iyi” düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dijital iyi oluş hali değerlendirildiğinde, cinsiyet ve bölüm gibi demografik değişkenlerle anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak cinsiyet değişkenine ilişkin t-Testi analiz sonuçları, yalnızca “Dijital Tatmin” boyutunda kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık ortaya koymuştur. Kadınlar, erkeklere göre dijital tatmin düzeyinde daha düşük puan almıştır. Bu durumda, kadın katılımcıların dijital teknolojilerle etkileşimde erkek katılımcılara göre daha az tatmin oldukları ve dijital teknoloji araçlarındaki deneyimlerinin erkeklerden farklı olabileceği söylenebilir.

Kullanım süresine göre dijital iyi oluş hali arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını analiz eden ANOVA testi sonuçları, dijital teknolojilerin kullanım süresi arttıkça “Dijital Tatmin” ve “Güvenli ve Sorumlu Davranışın da artabileceğini göstermektedir. 1 saatten az dijital teknoloji kullanan katılımcılar ile diğer gruplar arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Bu bulgu, dijital teknolojilerin daha uzun süreli kullanımında, kullanım davranışlarında ve tatmin süreçlerinde olumlu bir şekilde değişiklikler olabileceğini ortaya koymaktadır.

Dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasındaki ilişkiyi inceleyen korelasyon analizi bulgularına göre, dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasında anlamlı, negatif ve düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Dijital tatmin ve dijital refah ile yalnızlık arasında da zayıf ancak anlamlı negatif ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuca göre dijital ortamlarda geçirilen zamanın, bireylerin yalnızlık hislerini azaltmaya yönelik bir rolü olabileceğini, öte yandan dijital iyi oluş halinin artmasıyla yalnızlık hissinin azabileceği söylenebilir. Köse ve Doğan (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, sosyal medya kullanımının psikolojik iyi oluşla olumsuz yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada ise üniversite öğrencileri arasında daha fazla sosyal medya kullanımının, daha düşük iyi oluş düzeyleriyle ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur (Sharma vd., 2020). Bu bulgular, dijital iyi oluş halinin artmasıyla yalnızlık düzeyinin azalma eğiliminde olabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, dijital iyi oluş halinin yalnızlık üzerinde etkili olduğu ve bu ilişkinin negatif yönde olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile dijital iyi oluş hali yüksek olan bireylerin yalnızlık düzeylerinin daha düşük olma eğiliminde olduğu söylenebilir. Dijital iyi oluş hali ile yalnızlık arasındaki ilişkinin tespiti için bu çalışmadan farklı demografik özellikteki bireyler üzerinde yapılacak çalışmalar literatüre katkı sunacaktır. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda, dijital iyi oluş halini etkileyen dijital beceriler ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları gibi değişkenler incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akgül, A. ve Çevik, O., *İstatistiksel Analiz Teknikleri “SPSS’te İşletme Yönetimi Uygulamaları”*, Emek Ofset, Ankara, 2005.

Arslankara, V. B., Demir, A., Öztaş, Ö., Usta, E. Digital Well-Being Scale Validity And Reliability Study, *Journal of Teacher Education and Lifelong Learning*, 4(2), 2022, <https://doi.org/10.51535/tell.1206193>

Buran Köse, Ö., Doğan, A. The Relationship Between Social Media Addiction And Self-Esteem Among Turkish University Students, *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 2018.

Büchi, M. Digital Well-Being Theory And Research. *New Media & Society*, 26(1), 2024, <https://doi.org/10.1177/14614448211056851>.

Byrne, B. M., *Structural equation modeling with AMOS*. Routledge, 2010.

Doğan, T., Çötök, N. A. ve Tekin, E. G. Reliability And Validity Of The Turkish Version Of The UCLA Loneliness Scale (ULS-8) Among University Students, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 15. 2011.

Dursun, P. Üniversite Öğrencilerinde Öznel İyi Oluş: Yaşamda Anlam, İyimserlik ve Umudun Rolü, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), Ekim 2021.

Gencer, N., (Çeviren), Öznel İyi Oluş: Genel Bir Bakış. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3). 2018, doi: 10.17218/hititsosbil.457382

Gierveld, J. de J. A Review Of Loneliness: Concept And Definitions, Determinants And Consequences. *Reviews in Clinical Gerontology*, 8(1), 1998, doi:10.1017/s0959259898008090

Gui, M., Fasoli, M., Carradore, R. . Digital Well-Being”. Developing a New Theoretical Tool For Media Literacy Research. *Italian Journal of Sociology of Education*, 9(1), 2017, doi: 10.14658/pupj-ijse-2017-1-8.

Gülaçtı, F. İnternet Bağımlılığı ile Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkisi, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 2020.

Herden, C. J., Alliu, E., Cakici, A., Cormier, T., Deguelle, C., Gambhir, S., Griffiths, C., Gupta, S., Kamani, S. R., Kiratli, Y.-S., Kispataki, M., Lange, G., Moles de Matos, L., Tripero Moreno, L., Betancourt Nunez, H. A., Pilla, V., Raj, B., Roe, J., Skoda, M., ... Edinger-Schons, L. (2021). Corporate Digital Responsibility, Sustainability Management Forum Nachhaltigkeits Management Forum, 29(1), 2021, <https://doi.org/10.1007/s00550-020-00509-x>

Lyngs U, Putting Self-Control At The Centre Of Digital Wellbeing. ACM CHI Conference on Human Factors in Computing Systems. 2019, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ulriklyngs.com/pdfs/2019-02-08_Lyngs_workshop_digi_wellbeing.pdf (Erişim Tarihi, 25.12.2024).

Moretta, T., Buodo, G. Problematic Internet Use And Loneliness: How Complex Is The Relationship? A Short Literature Review. CurrentAddiction Reports, 7(2), 2020, <https://doi.org/10.1007/s40429-020-00305-z>.

Öztürk, E. *Dijital Devrimin Güncel Kavramlarından Biri De Dijital İyi Oluş Mu? (Bir Ölçek Geliştirme Çalışması)*, 6. Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu, Edirne, 2018.

Peper, E. and Harvey, R., Digital Addiction: Increased Loneliness, Anxiety And Depression, NeuroRegulation, 5(1), 2018, <http://dx.doi.org/10.15540/nr.5.1.3>.

Sharma, M. K., John, N., Sahu, M. Influence Of Social Media On Mental Health. Current Opinion in Psychiatry, Publish Ahead of Print, 2020, doi:10.1097/yco.000000000000063

Süleymanlı, E. ve Kalkandeler, N. (2022). *Türkiye Dijitalleşme ve Yalnızlık Araştırması Sonuçları*, III. Uluslararası Yalnızlık Sempozyumu, 73-91, İstanbul, 2022.

Şen, E. ve Yorulmaz, Y., İ, *Yetişkin Eğitiminde Dijital Esenlik ve Dijital Güvenlik Bağlamında Dijital Yılmazlığın İnşası*, Ethinking Science, Education, Culture and Art in The Digital Age içinde Ed: Nevide Akpınar Dellal ve Şengül Balkaya, Globe Edit, 126-139, 2023.

Thomas N M, Choudhari S G, Gaidhane A M, Siyed, Z, Q, Digital Wellbeing’: The Need of the Hour in Today’s Digitalized and Technology Driven World! Cureus, 14(8), 2022, e27743. DOI 10.7759/cureus.27743

Uyaroglu, A. K., Ergin, E., Tosun, A. S., Erdem, Ö. A Cross Sectional Study Of Social Media Addictionand Social And Emotional Loneliness In University Students In Turkey. Perspect Psychiatr Care, 58, 2022, <https://doi.org/10.1111/ppc.13056>UYAROĞLU ET AL .

Üzgü, M. A., Bozgüney, R., Can, B., Ozlu, M., vd. Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi, Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 3(1), 2023.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1 MAYIS PROPAGANDASI

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

Sovyetler Birliği, 1922 yılında kurulmasından sonra Sovyetler Birliği halkı içerisinde yoğun bir Komünizm propagandasına yönelmiştir. 1 Mayıs etkinlikleri de Sovyetler Birliği'nin Komünizm propagandasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu etkinlikler kapsamında Sovyetler Birliği içerisinde Komünizm ideolojisi yüceltilmiş, Komünizm ideolojisinin teorisyenleri ve komünist rejimin liderlerinden de övgüyle bahsedilmiştir. Bunun yanında Sovyetler Birliği'nde 1 Mayıs konulu hazırlanan çeşitli propaganda posterleri üzerinden de birlik içerisinde etkili bir Komünizm propagandası yapılmıştır. Bu açıdan Sovyetler Birliği'nde 1 Mayıs konulu hazırlanan posterlerin incelenmesi, Sovyetler Birliği'nin Komünizm propagandasına ışık tutulması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada Sovyetler Birliği'ndeki 1 Mayıs konulu posterler üzerinden Komünizm propagandasının ne şekilde gerçekleştirildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs konulu propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularda 1 Mayıs etkinlikleri kapsamında birlik ve beraberlik mesajları üzerinden doğrudan Komünizm ideolojisinin uluslararası boyutta propagandasının yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda çalışmada Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs etkinliklerini, uluslararası alana Komünizm ideolojisinin ihraç edilmesinde bir propaganda aracı olarak kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Sovyet Propagandası, Sovyetler Birliği, 1 Mayıs, Komünizm

MAY 1 PROPAGANDA OF THE SOVIET UNION

ABSTRACT

After its establishment in 1922, the Soviet Union turned to intense Communism propaganda among the people of the Soviet Union. May 1 events also played an important role in the Soviet Union's propaganda for Communism. Within the scope of these events, the ideology of Communism was glorified within the Soviet Union, and the theorists of the ideology of Communism and the leaders of the communist regime were praised. In addition, an effective propaganda for Communism was made in the Soviet Union through various propaganda posters prepared on May 1. In this respect, examining the May 1-themed posters prepared in the Soviet Union is important in shedding light on the Soviet Union's propaganda for Communism. The study aimed to determine how Communism propaganda was carried out through May 1-themed posters in the Soviet Union. For this purpose, May 1-themed propaganda posters of the Soviet Union were examined using the semiotics method. The findings of the study revealed that the ideology of Communism was directly propagated internationally through messages of unity and solidarity within the scope of May 1 events. In this context, the study concluded that the Soviet Union used May 1 events as a propaganda tool to export the ideology of Communism to the international arena.

Keywords: Propaganda, Soviet Propaganda, Soviet Union, May 1, Communism

1. GİRİŞ

Günümüzde pek çok ülkede kutlanan ve resmi tatil olan 1 Mayıs İşçi Bayramı, Sovyetler Birliği döneminde ideolojik bakımından sonra derece önemli bir etkinliği oluşturmaktaydı. Sovyetler Birliği, 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı geniş kitlelerin katıldığı etkinliklerle coşkuyla kutlamış, bunun yanında 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinliklerinde yoğun bir Komünizm propagandası da gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde hazırlanan 1 Mayıs İşçi Bayramı konulu propaganda posterleri üzerinden de Komünizm ideolojisine yönelik çeşitli propaganda mesajları verilmiştir. Bu propaganda posterlerinin incelenmesi, Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs İşçi Bayramı'nın Komünizm ideolojisi propagandası açısından ne şekilde kullandığının ortaya konulması bakımından önemlidir.

1 Mayıs'a yönelik çeşitli akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda: Uitermark (2004), Londra'daki 1 Mayıs protestoları ve kentin stratejik önemini; Shepard (2007), toplumsal hareketler ve 1 Mayıs'ı; Smith (2008), 1 Mayıs kutlamalarında değişim, süreklilik ve çelişkileri; Peterson vd. (2012), 1 Mayıs gösterilerini; Kurrild-Klitgaard (2013), toplu 1 Mayıs gösterilerine bireysel katılımı ve Schenk (2020), 1 Mayıs ve uluslararası bankacılığı incelemiştir.

Çalışmada Sovyetler Birliği'ndeki propaganda posterlerinde 1 Mayıs İşçi Bayramı'nın ne şekilde sunulduğunun ve 1 Mayıs'a yönelik hangi propaganda mesajlarının verildiğin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak Sovyetler Birliği'nde 1 Mayıs İşçi Bayramı'na değinilmiş, ardından Sovyetler Birliği'nde 1 Mayıs İşçi Bayramı konulu propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular üzerinden de Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs İşçi Bayramı propagandasına ışık tutulmasına çalışılmıştır. Bu açıdan çalışmanın Sovyetler Birliği propagandası üzerine çalışan iletişim ve tarih alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak olması amaçlanmıştır.

2. SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE 1 MAYIS İŞÇİ BAYRAMI

1 Mayıs İşçi Bayramı'nın kutlamaları Sovyetler Birliği açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Sovyetler Birliği'nin üst düzey yöneticilerinin katılımıyla Sovyetler Birliği'nin merkezi konumundaki Kızıl Meydan'da geniş halk kitlelerinin de yer aldığı kutlamalar meydana gelmiştir. Bu kutlamalarda Komünizm ideolojisinin önemli isimleri olan Karl Marx, Frederick Engels ve Vladimir Lenin görselleri ön plana çıkarılmıştır. Kutlamalarda Sovyetler Birliği'nin kurucusu Lenin'in Mozolesi'nde Sovyetler Birliği'nin üst düzey isimleri yer almış ve kızıl bayrakların taşındığı resmigeçitler düzenlenmiştir. Bunun yanında çeşitli siyasi propaganda yazıları da bu kutlamalar sırasında kullanılmıştır. 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları Sovyetler Birliği'nde Komünizm ideolojisinin Sovyetler Birliği kamuoyunda yüceltildiği ve ülkedeki komünist rejimin övüldüğü bir etkinlik olarak gerçekleştirilmiştir. Filme çekilen 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinliklerinde halkın komünist rejime sevgisi ve bağlı olduğuna yönelik propaganda yapılmıştır. Bunun yanında 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinleri yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil aynı zamanda Doğu Blok'u ülkelerinde de coşkuyla kutlatılmış ve benzer şekilde etkinliklerde Komünizm propagandası etkili bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Doğu Blok'u ülkelerinde 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinleri, birlik ve dayanışma günü olarak kutlanmasının dışında aynı zamanda da Komünizm ideolojisinin etkili bir propaganda aracı olarak da hizmet etmiştir.

3. YÖNTEM

Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs konulu propaganda posterlerine, Sergo Grigorian'ın arşivinden ulaşılmıştır (Redavantgarde, 2024). Arşivde konuya ilişkin yer alan 36 poster içerisinden amaçlı örneklem metodu kullanılarak seçilen beş propaganda poster, çalışmanın örneklemini olarak incelenmiştir. Çalışmada 1 Mayıs propaganda posterlerindeki anlam ve edimlerin ortaya

çıkarılabilmesi için propaganda posterleri, Charles William Morris'in sözdizimsel (göstergelerin kullanımı), anlambilimsel (göstergelerin anlamları) ve edimbilimsel (göstergeler yoluyla meydana gelen çıkarımları) kavramları üzerinden göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında 1 Mayıs propaganda posterlerinin göstergebilimsel incelemesi sonucunda ulaşılan bulgular üzerinden de şu iki soruya yanıt aranmıştır:

- Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs konulu propaganda posterlerinde 1 Mayıs ne şekilde sunulmuştur?
- Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs konulu propaganda posterlerinde 1 Mayıs'a yönelik hangi propaganda mesajları verilmiştir?

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın analiz ve bulgular kısmında Sovyetler Birliği'nin 1 Mayıs konulu 5 poster, 1 Mayıs propagandası bağlamında analiz edilmiştir.

4. 1. Birinci 1 Mayıs Poster

Çalışma incelenen 1930 tarihli birinci 1 Mayıs poster, Klutis Gustav Gustavovich tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *1 мая, день международной пролетарской солидарности* (1 Mayıs Uluslararası Proleter Dayanışma Günü) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Birinci 1 Mayıs Poster (Kaynak: Redavantgarde, 1930)

Sözdizimselde posterde kıvırl bir bayrak tutan bir erkek ve gülümseyen bir kadın yer almaktadır. Propaganda posterinin arkasında ise geniş bir kalabalık bulunmaktadır. Anlambilimselde posterdeki kişiler 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı kutlayan insanları temsil etmektedir. Propaganda posterindeki kıvırl bayrak ise Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Edimbilimselde posterde kıvırl bayrak ve geniş halk kitleleri birlikte sunularak Komünizm ideolojisinin geniş bir halk kitlesi tarafından destek bulunduğ çıkarımının yapılmasına yol açılmaktadır.

4. 2. İkinci 1 Mayıs Poster

Çalışma ele alınan 1933 tarihli ikinci 1 Mayıs poster, Kokorekin Alexey Alekseevich tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Мы с вами, товарищи* (Biz yanınızdayız yoldaşlar) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. İkinci 1 Mayıs Posteri (Kaynak: Redavantgarde, 1933a)

Sözdizimselde posterde üstünde 1 Mai (1 Mayıs) yazılı kırmızı bir bayrak olan, işçi kıyafeti içerisindeki bir kişi, sağ elini avuç içi açmıştır. Propaganda posterindeki işçinin önünde ise CCCP (Sovyetler Birliği) yazısı bulunmaktadır. Ayrıca propaganda posterinin arka planında da kırmızı bayraklar taşıyan ve güvenlik güçlerinin müdahale ettiği kalabalıklar yer almaktadır. Anlambilimselde posterde 1 Mayıs İşçi Bayramı'nın farklı ülkelerde de kutlandığı, buna karşılık her ülkede kutlamalara Sovyetler Birliği'ndeki gibi özgür bir ortamda izin verilmediği anlatılmaktadır. Propaganda posterindeki kırmızı bayrak ise Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Edimbilimselde posterdeki *Biz yanınızdayız yoldaşlar* yazısı üzerinden Sovyetler Birliği'nin farklı ülkelerde 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı kutlayanlara destek verdiği anlatılmaktadır. Bu şekilde propaganda posterinde farklı ülkelerdeki 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamalarıyla Sovyetler Birliği arasında bir bağın olduğu mesajı verilmektedir.

4. 3. Üçüncü 1 Mayıs Posteri

Çalışma incelenen 1933 tarihli üçüncü 1 Mayıs posteri, Gomez Helios tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Да здравствует 1 мая* (Yaşasın 1 Mayıs) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3. Üçüncü 1 Mayıs Posteri (Kaynak: Redavantgarde, 1933b)

Sözdizimselde posterde üstünde farklı dillerde “Yaşasın 1 Mayıs” yazılı kırmızı bayraklar taşıyan farklı etnik yapılarıdaki insanlar resmedilmektedir. Anlambilimselde posterde kırmızı bayraklar, Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Ayrıca propaganda posterinde farklı etnik yapılarıdaki insanların 1 Mayıs İşçi Bayramı’nı birlikte kutladığı anlatılmaktadır. Edimbilimselde posterde 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın dünyadaki farklı etnik yapılarıdaki insanları bir araya getirdiği çıkarımı oluşturulmaktadır. Bu şekilde propaganda posterinde 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın birleştirici gücüne vurgu yapılmaktadır.

4. 4. Dördüncü 1 Mayıs Poster

Çalışma ele alınan 1937 tarihli dördüncü 1 Mayıs poster, Karaçentsov (Karaçentsev) Petr Yakovlevich tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Да здравствует 1ое мая - боевой смотр революционных сил международного пролетариата!* (Yaşasın 1 Mayıs - Uluslararası proletaryanın devrimci güçlerinin savaş incelemesi!) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Dördüncü 1 Mayıs Poster (Kaynak: Redavantgarde, 1937)

Sözdizimselde posterde üstünde 1 Mai (1 Mayıs) yazılı kırmızı bayrak taşıyan, işçi kıyafeti içerisindeki bir kişi resmedilmektedir. Propaganda posterinin arka planında ise elinde kırmızı bayraklar olan bir grup insan, kolunda gamalı haç bulunan bir kişiyle mücadele etmektedir. Ayrıca propaganda posterinin arka planında Nazi Almanyası’nın bayrağı da bulunmaktadır. Anlambilimselde posterde Nazi Almanyası’na bayrağı üzerinden posterdeki kişilerin Nazi Almanyası’nda 1 Mayıs İşçi Bayramı’nı kutlamaya çalıştığı anlatılmaktadır. Buna karşılık posterdeki gamalı haçlı kişi üzerinden 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamasının Naziler tarafından engellendiğine yönelik mesaj verilmektedir. Edimbilimselde posterde Nazi Almanyası’nda 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamasının engellediği ileri sürülerek Nazi Almanyası’na yönelik olumsuz bir algı inşa edilmektedir. Bu şekilde posterde 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinliklerinin özgür bir ortamda kutlanması gerektiğine yönelik düşünce ortaya konulmaktadır.

4. 5. Beşinci 1 Mayıs Poster

Çalışma incelenen 1956 tarihli beşinci 1 Mayıs poster, Koretsky Viktor Borisoviç tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Да здравствует 1 Мая* (Yaşasın 1 Mayıs) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Beşinci 1 Mayıs Poster (Kaynak: Redavantgarde, 1956)

Sözdizimselde posterde farklı etnik yapıdaki insanlarla farklı dillerde “barış” kelimeleri bir arada resmedilmektedir. Anlambilimselde posterde farklı etnik yapıdaki insanların bir arada 1 Mayıs İşçi Bayramı’nı kutladığı anlatılmaktadır. Diğer yandan posterde barış vurgusu üzerinden 1 Mayıs İşçi Bayramı’yla barış kavramı özdeşleştirilmektedir. Edimbilimselde posterde 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın barışı temsil ettiği ve farklı etnik yapıdaki insanları birleştirici bir özelliğe sahip olduğu anlatılmaktadır.

5. SONUÇ

Çalışmada incelenen Sovyetler Birliği’nin 1 Mayıs konulu propaganda posterlerinde 1 Mayıs İşçi Bayramı, farklı etnik yapıdaki insanları bir araya getiren birleştirici bir etkinlik olarak sunulmuştur. Bunun yanında propaganda posterleri içerisinde 1 Mayıs İşçi Bayramı, barış kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Diğer yandan 1 Mayıs İşçi Bayramı, Komünizm ideolojisiyle birlikte sunulmuş ve Komünizm ideolojisi içerisinde 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın önemli bir etkinlik olduğuna yönelik algı meydana getirilmiştir. Sovyetler Birliği, Komünizm ideolojisi vurgusu üzerinden 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın uluslararası alanda insanları bir araya getirdiği üzerinde durmuş, bu şekilde 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinlikleri üzerinden Komünizm ideolojisinin propagandasını yapmıştır. Propaganda posterlerinde 1 Mayıs İşçi Bayramı etkinlikleri üzerinden Komünizm ideolojisinin insanları birleştirdiğine ve barış ortamını tesis ettiğine yönelik çıkarımın oluşmasına yol açılmıştır. Bununla birlikte propaganda posterlerinden birinde Nazi Almanyası’nda 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın özgür bir şekilde kutlanmadığı vurgulanarak doğrudan Nazi rejimi, dolayısıyla Nazizm ideolojisi hedef alınmıştır. Propaganda posterinde Komünizm ideolojisinin özgür ve barışçıl bir ortam sunduğuna, Nazizm ideolojisinin ise özgürlüğün olmadığı, baskı ortamı oluşturduğuna yönelik düşüncenin meydana gelmesine neden olunmuştur. Çalışmada Sovyetler Birliği’nin 1 Mayıs etkinliklerini, uluslararası alana Komünizm ideolojisinin ihraç edilmesinde bir propaganda aracı olarak kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Kurrild-Klitgaard, P. (2013). It’s the weather, stupid! Individual participation in collective May Day demonstrations. *Public Choice*, 155, 251-271.

Peterson, A., Wahlström, M., Wennerhag, M., Christancho, C., & Sabucedo, J. M. (2012). May day demonstrations in five European countries. *Mobilization: An International Quarterly*, 17(3), 281-300.

Redavantgarde (1930). *Birinci 1 Mayıs Poster*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/806-may-1-the-day-of-international-proletarian-solidarity-.html?themeId=43>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Redavantgarde (1933a). *İkinci 1 Mayıs Poster*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1599-we-are-with-you-comrades-.html?themeId=43>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Redavantgarde (1933b). *Üçüncü 1 Mayıs Poster*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/2473-long-live-may-1-.html?themeId=43>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Redavantgarde (1937). *Dördüncü 1 Mayıs Poster*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1565-long-live-the-1st-of-may---battle-review-of-the-revolutionary-forces-of-the-international-proletariat-.html?themeId=43>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Redavantgarde (1956). *Beşinci 1 Mayıs Poster*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/258-glory-to-the-1st-of-may-.html?themeId=43>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Redavantgarde (2024). *Sovyetler Birliği 1 Mayıs Propaganda Posterleri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/?themeId=43>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Schenk, C. R. (2020). Regulatory foundations of financialisation: May Day, Big Bang and international banking, 1975–1990. *Financial History Review*, 27(3), 397-417.

Shepard, B. (2007). From Connection to Separation (And Back): Social Movements and May Day. *WorkingUSA*, 10(3), 357-366.

Smith, K. (2008). Change, Continuity and Contradictions in May Day Celebrations in Northamptonshire. *Folklore*, 119(2), 142-159.

Uitermark, J. (2004). Looking forward by looking back: May Day protests in London and the strategic significance of the urban. *Antipode*, 36(4), 706-727.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BİRLEŞİK KRALLIK'TA ASKERE ALMA PROPAGANDASI

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nda hem İtilaf Devletleri hem de İttifak Devletleri cephelerde binlerce askerini kaybetmiştir. Cephelerde yaşanan kayıplarla devletler, yeni askerlere ihtiyaç duymuş, bu ihtiyacın karşılanabilmesi için de askere alma propagandasına yönelmiştir. Birleşik Krallık da başta Alman İmparatorluğu olmak üzere İttifak Devletleri'ne karşı üstün gelebilmek için asker sayısını arttırmaya çalışmış, bu kapsamda da hazırlanan çeşitli posterler üzerinden Birleşik Krallık kamuoyunda askere alma propagandası yapmıştır. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma propagandasının ortaya konulabilmesi için Birleşik Krallık'ta bu dönemde askere alma propagandası kapsamında hazırlanan posterlerin incelenmesi önem taşımaktadır. Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın posterler üzerinden askere alma propagandası kapsamında hangi göstergeleri kullandığının ve ne tür propaganda mesajlarını verdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma propagandası bağlamında hazırlanan posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada incelenen propaganda posterlerinde kullanılan göstergeler üzerinden genel olarak coşku çekiciliği tekniği yoluyla Birleşik Krallık halkının askere katılmasının teşvik edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Birinci Dünya Savaşı, Birleşik Krallık, Askere Alma, Askere Alma Propagandası

THE MILITARY RECRUITMENT PROPAGANDA IN THE UNITED KINGDOM DURING THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

In the First World War, both the Allied Powers and the Central Powers lost thousands of soldiers on the fronts. With the losses experienced on the fronts, states needed new soldiers and turned to recruitment propaganda to meet this need. The United Kingdom also tried to increase the number of soldiers in order to prevail against the Central Powers, especially the German Empire, and in this context, the United Kingdom made recruitment propaganda to the public opinion through various posters prepared. In this respect, in order to reveal the recruitment propaganda of the United Kingdom in the First World War, it is important to examine the posters prepared within the scope of the recruitment propaganda in the United Kingdom during this period. The aim of the study was to determine which indicators the United Kingdom used and what kind of propaganda messages it gave within the scope of recruitment propaganda through posters in the First World War. For this purpose, posters prepared in the context of the United Kingdom's recruitment propaganda in the First World War were examined using the semiotic method. Based on the indicators used in the propaganda posters examined in the study, it was concluded that the people of the United Kingdom were generally encouraged to join the military through the enthusiasm appeal technique.

Keywords: Propaganda, First World War, United Kingdom, Military Recruitment, Recruitment Propaganda

1. GİRİŞ

Savaş dönemlerinde ülkeler askeri mevcudiyetlerini arttırmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bunlar içerisinde zorunlu askerlik yaşı arttırılmakta, belirli bir yaşa kadar olan vatandaşlar askere çağrılmakta ve vatandaşların gönüllü olarak askere katılmasını sağlamak için askere alma propagandası gerçekleştirilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda da Birleşik Krallık, Alman İmparatorluğu ve müttefiklerine karşı giriştiği mücadelede asker sayısını arttırabilmek için etkin şekilde askere alma propagandası yapmıştır. Hazırlanan çeşitli askere alma propaganda posterleri üzerinden Birleşik Krallık halkının askere istekli bir şekilde katılmasına çalışmıştır. Bu kapsamda Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterlerinin incelenmesi, Birleşik Krallık'ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki askere alma propagandasına ışık tutulması bakımından önem taşımaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve İngiliz ordusuna yönelik çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Ferris (1988), İngiliz ordusu ve Birinci Dünya Savaşı sırasında sahada istihbarat sinyallerini; Harrison (1995), İngiliz Ordusu ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa ve Mısır'daki zührevi hastalık sorununu; Jones (2006), Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz askerlerinin savaş deneyimini; Riedi ve Mason (2006), Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda sporu; Hall (2018), İngiliz ordusu, bilgi yönetimi ve askeri konularda Birinci Dünya Savaşı devrimini ve Walker (2023), Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunda zorbalığı incelemiştir.

Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterlerinde hangi propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık ordusuna değinilmiş, ardından Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu şekilde Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma propagandasının ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışmanın Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın propagandasına ilişkin çalışan araştırmacıların yararlanabileceği bir eser olması amaçlanmıştır.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BİRLEŞİK KRALLIK ORDUSU

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Birleşik Krallık, dünyanın pek çok farklı ülkesini bir araya getiren geniş bir imparatorluktan meydana gelmekteydi. Birleşik Krallık, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı mücadeleye girdiğinde pek çok farklı milletin oluşan ordusunu da bu ülkelere karşı seferber etmeye çalışmıştır. İlerleyen süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dâhil olmasıyla da savaşılan cepheler artmış ve Birleşik Krallık ordusunu cephelerde savaştırmak için farklı motivasyonlara ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim Kuzey Denizi'nden Kızıl Deniz'e kadar uzanan cephelerde İngiliz, İrlandalı, Hintli ve Avustralyalı gibi çeşitli milletlerden meydana gelen Birleşik Krallık ordusu, Alman, Türk, Macar ve Arap gibi yine çeşitli milletlerden meydana gelen bir ittifaka karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Birleşik Krallık'ta farklı dinlere mensup askerler yer alırken, İttifak Devletleri ordusunda da farklı dinlere mensup askerler bulunmuştur. Tüm bu süreçte Birleşik Krallık yönetiminin asker sayısını arttırabilmek için etkin bir askere alma propagandasını gerçekleştirmesi gerekmiştir. Bu kapsamda hazırlanan propaganda posterlerinde Birleşik Krallık halkının istekli bir şekilde Birleşik Krallık ordusuna katılması sağlanmaya çalışılmıştır.

3. YÖNTEM

Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ta askere alma propagandasını içeren posterlere, ABD'deki Kongre Kütüphanesi'nden ulaşılmıştır (LOC, 2024). Kongre Kütüphanesi'nde Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık'ın 328 propaganda posterleri içerisinde amaçlı örneklem metodu kullanılarak doğrudan askere alma propagandasını kapsayan 6 propaganda posterleri çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterlerinde anlam ve çağrı boyutlarının ortaya konulabilmesi için propaganda posterleri, Karl Bühler'in Organon Modeli üzerinden analiz edilmiştir. Model, anlatımsallık (göstergelerin bir araya getirilmesi), temsil (göstergelerin temsil ettiği anlamlar), çağrı (göstergeler üzerinden insanlarda oluşturulmak istenen değişim) işlevleri olmak üzere üç kısımdan meydana gelmektedir. Çalışmada Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterleri sırasıyla bu üç kısım üzerinden incelenmiş ve elde edilen bulgularla da aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

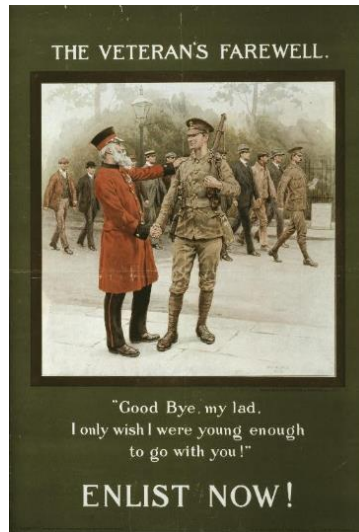
- Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterlerinde hangi göstergelere yer verilmiştir?
- Birleşik Krallık'ın askere alma konulu propaganda posterlerinde Birleşik Krallık halkına hangi propaganda mesajları verilmiştir?

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın analiz ve bulgular kısmında Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ta askere alma konulu 6 propaganda posterleri, göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

4. 1. Birleşik Krallık Birinci Poster

Çalışmada incelenen Birleşik Krallık birinci poster, 1914 tarihlidir. Propaganda posterinde *The veteran's farewell. Good bye my lad. I only wish I were young enough to go with you! Enlist now!* (Gazinin vedası. Hoşça kal evladım. Keşke seninle gidecek kadar genç olsaydım! Şimdi kaydolun!) yazısı bulunmaktadır.

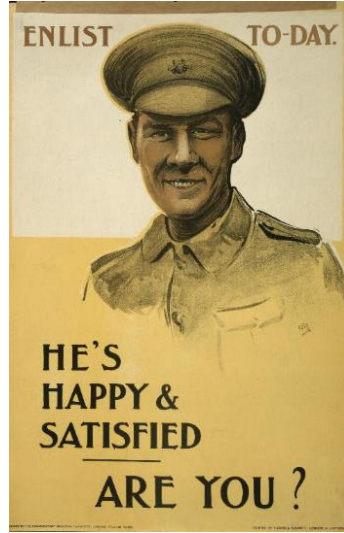
Görsel 1. Birleşik Krallık Birinci Poster (Kaynak: LOC, 1914)

Anlatımsallıkta posterde bir Birleşik Krallık askeri, yaşlı bir eski askerin elini sıkmaktadır. Posterin arka planında ise askere alınan siviller resmedilmektedir. Temsilde posterdeki asker,

Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık askerlerini, yaşlı asker ise Birleşik Krallık gazilerini temsil etmektedir. Çağrıda posterde yaşlı askerin sözleri üzerinden Birleşik Krallık'ta erkeklerin askere alınması teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda erkeklerin orduya katılması, idealize edilen bir vatandaş davranışı olarak ön plana çıkarılmaktadır.

4. 2. Birleşik Krallık İkinci Poster

Çalışmada ele alınan Birleşik Krallık ikinci poster, 1915 tarihlidir. Propaganda posterinde *Enlist to-day. He's happy & satisfied. Are you?* (Bugün kaydolun. O mutlu ve memnun. Sen?) yazısı bulunmaktadır.

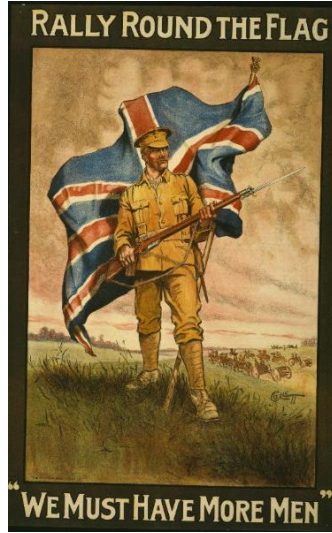

Görsel 2. Birleşik Krallık İkinci Poster (Kaynak: LOC, 1915a)

Anlatımsallıkta posterde gülümseyen bir Birleşik Krallık askeri resmedilmektedir. Temsilde posterde asker, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık askerlerini temsil etmektedir. Çağrıda posterde Birleşik Krallık'taki erkeklerin, askere kaydolmasıyla mutlu olacağına yönelik algı oluşturularak erkeklerin orduya katılması teşvik edilmektedir. Böylece askerlik ortamına yönelik Birleşik Krallık kamuoyunda olumlu bir algının oluşturulmasına çalışılmaktadır

4. 3. Birleşik Krallık Üçüncü Poster

Çalışmada incelenen Birleşik Krallık üçüncü poster, 1915 tarihlidir. Propaganda posterinde *Rally round the flag. "We must have more men"* (Bayrağın etrafında toplanın. "Daha fazla adamımız olmalı") yazısı bulunmaktadır.

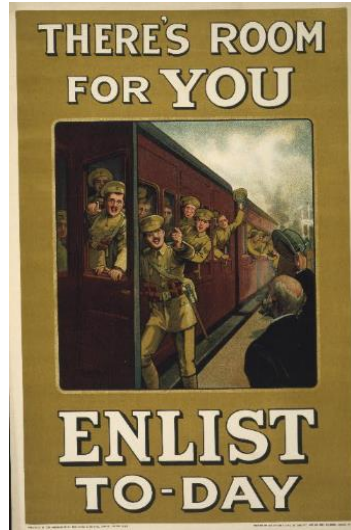

Görsel 3. Birleşik Krallık Üçüncü Poster (Kaynak: LOC, 1915b)

Anlatımsallıkta posterde arkasında Birleşik Krallık bayrağı dalgalanan, elinde tüfek olan bir Birleşik Krallık askeri resmedilmektedir. Temsilde posterde bayrak, Birleşik Krallık'ı simgelerken, asker, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık askerlerini temsil etmektedir. Çağrıda posterde Birleşik Krallık'ın savaşta askere ihtiyacı olduğu vurgulanmakta, bu ihtiyacın karşılanabilmesi için bayrak simgesi üzerinden erkeklerin ülkeleri için askere katılması istenmektedir.

4. 4. Birleşik Krallık Dördüncü Poster

Çalışmada ele alınan Birleşik Krallık dördüncü poster, 1915 tarihli. Propaganda posterinde *There's room for you. Enlist to-day* (Sana da yer var. Bugün kaydolun) yazısı bulunmaktadır.

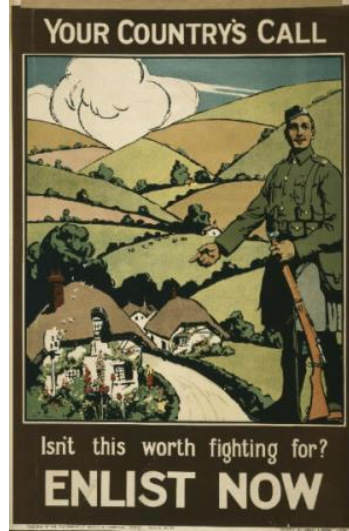
Görsel 4. Birleşik Krallık Dördüncü Poster (Kaynak: LOC, 1915c)

Anlatımsallıkta posterde tren vagonları içerisinde coşkulu şekilde Birleşik Krallık askerleri resmedilmektedir. Temsilde posterdeki askerler, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık askerlerini temsil etmektedir. Propaganda posterindeki askerlerin coşku içerisinde olması, askerlerin orduda olmaktan memnun olduğu algısının oluşmasına yol açmaktadır. Çağrıda posterdeki askerlerin mutlu ve coşku içerisinde sunulmasıyla askere katılmayan diğer

erkeklerde de askere katılma isteğinin oluşturulmasına çalışılmaktadır. Bu şekilde Birleşik Krallık'taki erkeklerin askerde mutlu olacağı düşüncesi oluşturularak askere katılmaları teşvik edilmektedir.

4. 5. Birleşik Krallık Beşinci Poster

Çalışmada incelenen Birleşik Krallık beşinci poster, 1915 tarihli posterdir. Propaganda posterinde *Your country's call. Isn't this worth fighting for? Enlist now* (Ülkenizin çağrısı. Bunun için savaşılmaya değer değil mi? Şimdi kaydolun) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Birleşik Krallık Beşinci Poster (Kaynak: LOC, 1915d)

Anlatımsallıkta posterde kırsal bir alanda elinde tüfek olan, devasa boyuttaki bir Birleşik Krallık askeri sağ eliyle evleri işaret etmektedir. Temsilde posterdeki asker, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık askerlerini temsil etmektedir. Propaganda posterindeki evler üzerinden de Birleşik Krallık'taki sivillerin yaşamı anlatılmaktadır. Çağrıda posterde Birleşik Krallık'taki askerlerin kendi aileleri için savaştığı vurgulanarak orduya katılmaları teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda propaganda posterinde ülke sevgisi üzerinden Birleşik Krallık'taki erkeklerin orduya katılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

4. 6. Birleşik Krallık Altıncı Poster

Çalışmada ele alınan Birleşik Krallık altıncı poster, 1915 tarihli posterdir. Propaganda posterinde *Will you make a fourth? (Dördüncü olur musun?)* yazısı bulunmaktadır.

Görsel 6. Birleşik Krallık Altıncı Poster (Kaynak: LOC, 1915e)

Anlatımsallıkta posterde bir cephede üç Birleşik Krallık askeri kart oyunu oynamaktadır. Temsilde posterdeki askerler, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Birleşik Krallık askerlerini temsil etmektedir. Propaganda posterindeki askerlerin cephe hattında olduğuna yönelik algı oluşturulmakta, cephe hattında olmalarına karşılık da kâğıt oyunu oynayarak mutlu oldukları imajı meydana getirilmektedir. Çağrıda posterde savaştaki askerler, mutlu şekilde sunularak orduya katılmayan erkeklerde orduya yönelik olumlu bir düşünce oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu olumlu düşünce üzerinden de propaganda posterinde askere katılmayan askerlerin orduya katılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

5. SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın askere alma propagandasında kullanılan posterlerde askere almaya yönelik propaganda mesajlarında doğrudan asker göstergeleri kullanılmıştır. Propaganda posterlerinde erkeklerin, Birleşik Krallık ordusunda olmaktan memnun olduğuna yönelik algı oluşturulmuştur. Hatta propaganda posterlerinden birinde cephedeki askerlerin kart oyunu oynayarak bulundukları ortamda rahat olduğuna yönelik mesaj verilmiştir. Bu kapsamda yüz binlerce insanın öldüğü ve yine yüz binlerce insanın yaralandığı Birinci Dünya Savaşı, propaganda posterlerinde Birleşik Krallık'taki erkeklerle mutlu ve rahat bir ortam olarak sunulmuştur. Bu şekilde propaganda posterinde savaşın korkutucu yüzüne yer verilmeyerek doğrudan erkeklerin askere katılmalarını teşvik edici olumlu bir ortam profili çizilmeye çalışılmıştır. Propaganda posterlerindeki asker görselleri üzerinden coşku oluşturulmuş, orduya katılma Birleşik Krallık'ta idealize edilen bir davranış olarak sunulmuştur. Bunun dışında incelenen propaganda posterlerinde Alman askerleri üzerinden korku çekiciliği tekniğinden ya da savaşta hayatını kaybedenler üzerinden hüznün çekiciliği tekniğinden yararlanılmadığı tespit edilmiştir. Böylece çalışmada propaganda posterlerinde doğrudan coşku çekiciliği tekniği kullanılarak Birleşik Krallık'taki erkeklerin askere katılmasının teşvik edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ferris, J. (1988). The British army and signals intelligence in the field during the first World War. *Intelligence and National Security*, 3(4), 23-48.

- Hall, B. N. (2018). The British army, information management and the First World War revolution in military affairs. *Journal of Strategic Studies*, 41(7), 1001-1030.
- Harrison, M. (1995). The British Army and the problem of venereal disease in France and Egypt during the First World War. *Medical History*, 39(2), 133-158.
- Jones, E. (2006). The psychology of killing: the combat experience of British soldiers during the First World War. *Journal of Contemporary History*, 41(2), 229-246.
- LOC (1914). *Birleşik Krallık Birinci Poster*, <https://www.loc.gov/item/2003663153/>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- LOC (1915a). *Birleşik Krallık İkinci Poster*, <https://www.loc.gov/item/2003663079/>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- LOC (1915b). *Birleşik Krallık Üçüncü Poster*, <https://www.loc.gov/item/2003675287/>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- LOC (1915c). *Birleşik Krallık Dördüncü Poster*, <https://www.loc.gov/item/2003663186/>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- LOC (1915d). *Birleşik Krallık Beşinci Poster*, <https://www.loc.gov/item/2003663082/>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- LOC (1915e). *Birleşik Krallık Altıncı Poster*, <https://www.loc.gov/item/2003668408/>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- LOC (2024). *Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın Propaganda Posterleri*, <https://www.loc.gov/collections/world-war-i-posters/?fa=location:great+britain&sp=1>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.
- Riedi, E., & Mason, T. (2006). "Leather" and the Fighting Spirit: Sport in the British Army in World War I. *Canadian Journal of History*, 41(3), 485-516.
- Walker, S. (2023). Toughening up: bullying in the British army during the first world war. *Journal of Military and Veterans Health*, 31(1), 19-31.

STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS DIGITAL ADVERTISING: CASE OF INTERNATIONAL UNDERGRADUATE STUDENTS IN TÜRKİYE

PhD. Stud., Orou Issiaka SOUNON¹, Prof. Dr., Ahmet GÜRBÜZ²

¹Karabük University, Faculty of Business Administration, 0000-0001-9609-0570

²Karabük University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, 0000-0003-2287-9709

Abstract

The present study intends to examine international undergraduate students' attitudes towards digital advertising in Türkiye, specifically, analyze the key components of digital advertising accessible to consumers, identify students' attitudes towards digital advertising in terms of different parameters such as personalization, privacy, entertainment, credibility, etc. To attain these objectives, different research questions were developed. Among the international students registered at a university in the 2024-2025 academic year, 415 students took part in the survey. A non-probability sampling technique was employed to construct the sample, and an online-based survey facilitated the data obtention. The survey applied in the study encloses questions about the participants' demographic information (gender, nationality, field of science, etc.) and statements related to attitudes towards digital advertising features. The frequency values were computed as well as other descriptive statistics. The results indicate that digital advertising influences students' attitudes in different ways. Digital advertising provides not only effective information regarding products and services to consumers, but also raises students' retargeting usage towards their interests and brand awareness. It revealed that students' attitudes were influenced by both perceived advertising entertainment and credibility. Different factors make this research unique and comprehensive. Firstly, the actual context of digital advertising among students, then, the inclusion of international students, and finally the participation of respondents from different countries.

Keywords: Students, Attitudes, Digital Advertising, Digital Platforms, Türkiye

ÖĞRENCİLERİN DİJİTAL REKLAMCILIĞA YÖNELİK TUTUMLARI: TÜRKİYE'DEKİ ULUSLARARASI LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki uluslararası lisans öğrencilerinin dijital reklamcılığa yönelik tutumlarını incelemeyi, özellikle tüketicilerin erişimine açık dijital reklamcılığın temel bileşenlerini analiz etmeyi, öğrencilerin dijital reklamcılığa yönelik tutumlarını kişiselleştirme, gizlilik, eğlence, güvenilirlik vb. farklı parametreler açısından belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için farklı araştırma soruları geliştirilmiştir. 2024-2025 akademik yılında bir üniversitede kayıtlı uluslararası öğrencilerden 415 kişi ankete katılmıştır. Örneklemi

oluşturmak için olasılıksız örnekleme tekniği kullanılmış olup ve çevrimiçi tabanlı bir anket ile veri elde edilmesi kolaylaştırılmıştır. Çalışmada uygulanan anket, katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, uyruk, bilim alanı vb.) ile ilgili soruları ve dijital reklamcılık özelliklerine yönelik tutumlarına ilişkin ifadeleri içermektedir. Frekans değerleri ve diğer tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Bulgular, dijital reklamcılığın öğrencilerin tutumlarını farklı şekillerde etkilediğini göstermektedir. Dijital reklamcılık, tüketicilere ürün ve hizmetlerle ilgili etkili bilgiler sağlamakla kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin ilgi alanlarına ve marka bilinirliklerine yönelik yeniden hedefleme kullanımlarını da artırmaktadır. Öğrencilerin tutumlarının hem algılanan reklamcılık, eğlence hem de güvenilirlikten etkilendiğini ortaya koymuştur. Farklı faktörler bu araştırmayı benzersiz ve kapsamlı kılmaktadır. İlk olarak, öğrenciler arasındaki dijital reklamcılığın gerçek bağlamı, daha sonra uluslararası öğrencilerin dahil edilmesi ve son olarak farklı ülkelerden katılımcıların katılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenciler, Tutumlar, Dijital Reklamcılık, Dijital Platformlar, Türkiye

Introduction

Over recent years, digital advertising has tremendously emerged and gained popularity among businesses as a key strategy for reaching different audiences (Cheng et al., 2009). Consumers' thoughts, reactions, even their attitudes, especially young people regarding digital advertising have become exceptionally vital, as they are regarded not only the pioneers, but also the early adopters of both technology and new consumer trends as digital natives (Ivewighren et al., 2023). Young people, particularly students are among the audience of digital advertisement companies since they are digital citizens who regularly interact with a variety of digital platforms (Kamal & Chu, 2012), including social media, video streaming services, display ads, search engines advertising, and many others (Aydoğan, 2021; Eze & Lee, 2012; Sulaiman et al., 2021). Students, with their frequently changing attitudes of advertising commercials, became fundamental in understanding their attitudes towards digital advertising as this demographic often exhibits unique expectations and responses to advertising efforts (Tripathi, 2024). The present research investigates the interesting world of digital advertising, with an emphasis on its repercussions on foreign students at undergraduate levels, currently pursuing their studies in Karabük university. Digital technologies have transformed the way advertising is delivered to audiences. Today's youth rely heavily on digital advertising across multiple media, therefore, grasping the way these dynamic individuals view and respond to the current digital commercials is essential for business owners, advertisers, and academics (Aemro et al., 2020).

Gaps in the Available Literature

Despite the increasing number of studies on digital advertising and the youth's involvement, significant gaps remain in the accessible literature. The constraints embody the need for extensive studies across different social settings, a more in-depth examination of attitudes related to the students, and an emphasis on developments in their attitudes towards digital advertising. Considering its diversified demographics with an ideal setting for investigating this multifaceted concept, Karabük university is one of these universities in Türkiye with the highest

number of international students. Therefore, conducting such an important investigation within this scope would be an exceptional achievement.

This study intends to explore international undergraduate students' attitudes towards digital advertising in Türkiye (City of Karabük), to examine the key components of digital advertising accessible by consumers, identify students' attitudes/perceptions regarding digital advertising, in terms of different parameters such as personalization, privacy, entertainment, credibility, etc.

Review of Literature

The Notion of Advertising

Advertising is among the plethora of concepts that have emerged in recent years and even became a trend. Today, advertising is acknowledged as an effective medium utilized by business firms and advertisers to deliver ideas, experiences, messages (Aktaş & Gürbüz, 2022), market goods and services, and impact consumers attitudes (Eze & Lee, 2012; Saleem, 2015). It includes a wide range of methods and various channels aimed at capturing the intended people's interest, eliciting emotions and feelings, and eventually convincing them to perform specified decisions and actions, such as purchasing a product, or creating a positive impression (Eze & Lee, 2012).

Advertising can be defined as a commercial action applied by organizations, entities, or individuals to notify, inform, convince, or drive a particular demographic regarding a good, service, idea, or trademark (Pires et al., 2024). It usually comprises of creating, shaping, and sharing of messages or items using different forms of mediums, such as social networking sites, newspapers, television, and digital tools (Nyström & Mickelsson, 2019; Tanyel et al., 2013). The primary goal is to attract potential consumers to increase revenue, raise public awareness, and achieve certain envisioned outcomes (Saleem, 2015). In most cases, for instance, slogans, narratives, pictures, or any other means that catch the viewers' attention are common creative components used in advertising to hook and attract interest and deliver an engaging message to the intended target demographic (Cheng et al., 2009; Waltdt, 2009).

Digital Advertising Overview

Digital advertising describes marketing techniques carried out using digital mediums like social media, web pages, search engines, and mobile applications (Manivannan, 2022). According to Kotler et al. (2022), with technological improvements, digital advertising is developed to incorporate targeted adverts, designed information, and interactive features that appeal to consumer preferences. In another research conducted by Chaffey (2021), it is articulated that there has been a transition from conventional advertising to digital formats, triggered by the growing prominence of digital platforms and the necessity to spontaneously engage users in real-time. Additionally, digital advertising or digital promotion has significantly impacted consumers' engagement over the past two decades (Ivwithren et al., 2023; Sule et al., 2023a), as it is believed to create new business opportunities with individuals becoming more accustomed to the industry of modern technologies (Ajike et al., 2024). In this context, digital advertising involves an advertising message transmitted via the Internet to prospective clients.

Digital advertising strategies aim to attract users' attention and generate memorable brand encounters. Tuten and Solomon (2020) pointed out that digital commercials may reach targets through data-driven segmentation and customization, which are extremely crucial for addressing youth demographics like students (Kamal & Chu, 2012; Waladt, 2009). Moreover, digital promotions have become prevalent nowadays due to the increased accessibility to the internet as well as the use of smartphones. However, consumers have diverse perspectives on digital advertisements (Mohammad Al Khasawneh et al., 2023). While certain customers may use digital advertising simply to discover new products, items or services, others may perceive it adversely, as a distraction or annoyance task (Aghazadeh & Khoshnevis, 2024). From another perspective, digital advertising is the process of promoting products, services, or brands using numerous digital venues and digital media (Nyström & Mickelsson, 2019). It refers to a variety of practices and approaches used to efficiently attain particular target markets (Tanyel et al., 2013). According to an investigation, digital adverts represent a new approach to internet marketing which engages consumers across several platforms (Ivwhighren et al., 2023; Nyström & Mickelsson, 2019). Parallely, Igben and Ogwezi (2023) identified several digital advertising channels presented as follow:

Display Ads

Display ads are known as visual advertisements that appear on websites and different applications (apps), frequently in the form of banners, pictures, or images (Adio, 2024; Hamouda, 2018; Sulaiman et al., 2021).

Search Engine Optimization (SEO) Ads

Search engine advertising generally consists of paid advertisements which appear in search engine results such as Google Ads, based on keyword targeting (Njuguna, 2021). SEO enhances web pages presence in search engine listings by boosting its contents and technological characteristics (Angeloni & Rossi, 2021; Jafarzadeh et al., 2019). The aim is to raise organic and free visits and rankings on search engines ranks (Udenze & Aduba, 2020).

Social Media Ads

In most cases, ads positioned on social media platforms (Facebook, Instagram, X formerly Twitter, LinkedIn Ads etc.) that leverage users demographics and interests (Antczak, 2024; Kikelomo Fadilat Anjorin et al., 2024; Pranasakya Ananda Gilang Umbara & Rinawati, 2023). This technique entails using social media networks to increase awareness of the brand, connect with the target audience while directing visitors to the site or landing page (Eze & Lee, 2012).

Video Ads

Video ads have become common among individuals as they are commercials or promotional videos displayed on platforms like YouTube, often embedded within social media feeds (Aghazadeh & Khoshnevis, 2024; Asikhia, 2022; Sulaiman et al., 2021). For instance, creating video contents on YouTube offers marketers or product promoters an opportunity for marketing strategies and branding, and users an opportunity to diffuse new ideas and create business opportunities (Bağcı et al., 2017).

Email Marketing

Email marketing occurs when targeted promotional messages are sent to a list of subscribers via email. Email advertising is the process of transmitting individualized notifications to an audience of people who have agreed to receive updates or advertisements from an organization (Angeloni & Rossi, 2021; W. T. Kritzinger & Weideman, 2013). It can be utilized to generate leads, increase client loyalty, and boost conversion rates (Jafarzadeh et al., 2019).

Content ads

Content ads consist of developing and publishing useful, pertinent, and instructive contents to engage and maintain a desired group. There are various types of content sources such as blog posts, articles, animations, visualizations, and electronic books that help users to actively engage digitally (Pažėraitė & Repovienė, 2018).

Pay-per-click (PPC) Ads

PPC ads consist of placing adverts on search engines or different websites and only paying when a consumer hits on them (Kritzinger & Weideman, 2017). It provides rapid visibility and enables advertisers to pinpoint certain keywords, demographic information, and places (Kritzinger & Weideman, 2013).

Conceptual Frame of the Research

The value model in advertising (Lütjens et al., 2022), perceptions and attitudes factors in advertising (Ivwwighren et al, 2023), or attitudes towards SMS advertisements (Chowdhury et al., 2016) consists of four elements (namely entertainment, irritation, credibility, and informativeness) which facilitate understanding of individuals' attitudes and perceptions towards web or online based advertising. In the case of the current study, more extended factors are considered to provide better insight regarding students' attitudes towards digital advertisements. Observing whether students' attitudes and perceptions vary over time regarding digital commercials, a model was constructed. The model explains how major concepts of digital contents and undergraduates' attitudes on web-oriented advertising in Türkiye are related as presented in Figure 1 below.

The following research questions will allow better understanding of the university students' attitudes towards digital advertising.

RQ1: Do personalized contents of digital advertisements significantly impact on students' attitudes towards digital advertising?

RQ2: Do privacy concerns in digital advertisements significantly impact on students' attitudes towards digital advertising?

RQ3: Do digital advertisement relevance and intrusiveness significantly impact on students' attitudes towards digital advertising?

RQ4: Do entertainment contents of digital advertisements significantly impact on students' attitudes towards digital advertising?

RQ5: Does digital advertisement's credibility significantly impact students' attitudes towards digital advertising?

RQ6: Does digital advertisement's informativeness significantly impact students' attitudes towards digital advertising?

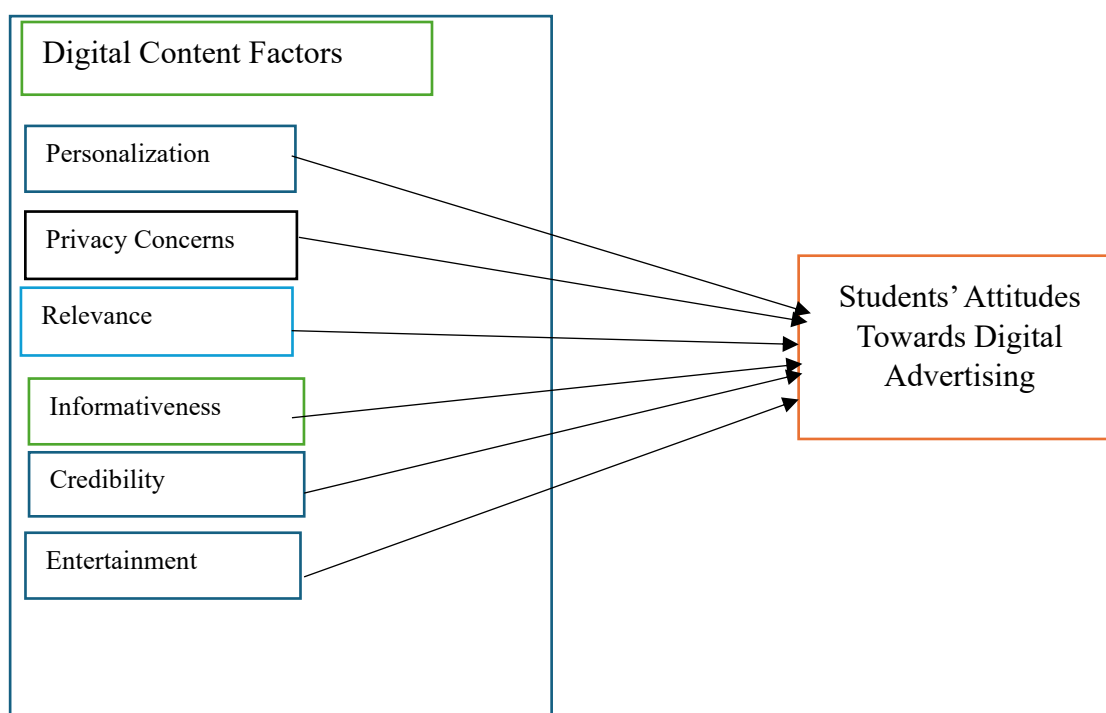

Figure 1: Framework of key factors of students' attitudes towards digital advertising

Source: Developed by the research authors

Factors Shaping Students' Attitudes Towards Digital Advertising

Several key elements shape students' attitudes and responses towards digital advertising. These factors are privacy concerns, personalization, and advertising relevancy (Cheng et al., 2009). Furthermore, in the available literature, scholars often identify entertainment, credibility, and informativeness as other factors that construct consumers' attitudes towards digital advertising (Chowdhury et al., 2016; Talih Akkaya et al., 2018). These factors often affect whether consumers have positive or negative attitudes toward digital advertisements. Research shows that young people regard digital advertising differently in comparison to the traditional formats as a variety of factors affect their attitudes towards digital advertisements, advertising content choices, and responses (Abd et al., 2018; Adio, 2024; Tripathi, 2024). In another study, certain aspects that affect consumers' attitudes towards advertising were identified. These parameters such as relevance, credibility, as well as intrusiveness (Arora & Agarwal, 2019).

Within the frame of the present study, digital advertising factors such as personalization, entertainment, privacy issues, relevance, credibility, and informativeness, are considered.

Personalization: Personalization in digital advertising is the process of adapting the content of advertisements to a specific consumer according to facts like previous searches, preferences, and demographics (Ivwhighren et al., 2023; Sule et al., 2023b). According to studies, students are often responsive to personalized advertising that they believe is more related to their requirements. Yet, Tsai and Wang (2021) believe that there is a fine line; when personalization becomes disproportionate or intrusive, students might experience irritation, causing to negative attitudes. Bleier and Eisenbeiss (2015) discovered that personalized advertisements increased consumer commitment while raising privacy concerns, especially amongst younger consumers. These results indicate that, while personalization can improve advertising performance, businesses must strike the right equilibrium between customization and privacy protection (Mohamad et al., 2016; Pires et al., 2024).

Privacy Concerns: Privacy concerns have a critical impact on students' attitudes toward digital advertising since digital advertising is frequently grounded on data collecting mechanisms that follow consumers' online attitudes to offer adapted advertisements (Ho & Chung, 2020). They emphasized that students, like the rest of the internet explorers, have become more cognizant of concerns over data security, which has led to increased cynicism towards digital advertisements. Additionally, data confidentiality issues can cause consumers to acquire negative feelings regarding digital advertising because they believe their personal information would be stolen or misused (Lee & Rha, 2013). Similar results were observed by McDonald and Cranor (2010) who argued that internet users, especially younger generations, have frequently limited oversight over their personal information which can sometimes lead to frustration with personalized advertisements.

Relevance: Students generally choose adverts that are informative and relevant to their interests rather than invasive. In accordance with Dhar and Gupta (2019), advertisements viewed as obtrusive, such as pop-ups or ads that disturb user experience, frequently result in negative attitudes amongst students. Belanche et al. (2019) opined that students have a greater understanding of digital adverts on social networking sites when they are effortlessly incorporated in their consumed products, rather than disruptive styles. This underlines the significance of advertisement's relevance and integration in fostering positive attitudes on digital advertising.

Entertainment: Consumers' attitudes towards given commercials are significantly shaped by the entertainment that they provide. This remains true for digital advertising, as communications that include amusement increase active participation as well as engagement. As a result, such communications must be brief and amusing to attract consumers' interest and increase loyalty Khasawneh & Shuhaiber, 2013). According to this research, people value interesting diverse forms of advertisements, with entertainment positively influencing attitudes toward web advertising, therefore, consumers who see digital advertising that entertains them are more likely to have a positive impression of the marketed goods.

Credibility: Credibility describes how people perceive communication channels as credible and reliable (Aydin, 2016). Credibility often analyses attitudes of sources or data trustworthiness. In a digital interfaces credibility refers to plausible product oriented information rather than advertisements focusing on brand's reputation (Mosa, 2021; Vwighren, 2023). Studies from empirical analysis indicate that credibility plays a crucial role in influencing good attitudes towards internet and digital linkages (Asikhia, 2022).

Informativeness: Advertising often serves to convey a message or information, driving consumers to prioritize the inclusion of useful material in their messaging. Studies in conventional and digital advertising environments demonstrate that a content's informativeness is a major element impacting consumer attitudes (Chowdhury et al., 2016; Lütjens et al., 2022; Nyström & Mickelsson, 2019).

Demographic: Demographics are essential parameters in today's digital setting. These demographic considerations in general influence consumers' attitudes and willingness to consider digital advertisements. In the context of this analysis, demographic information of the participants (students) included data regarding individuals' age, gender, field of study, and country of origin.

Research Method

The present study explores how different digital advertising parameters along with digital platforms affect foreign undergraduate students' attitudes towards digital advertising. It examines their attitudes towards entertainment, informativeness, and credibility in terms of digital advertising. Additionally, the study highlights the content personalization and advertising relevancy to see what motivates students to engage with commercials.

In this research, a quantitative approach was adopted to attain the study's overall objective. The study population consisted of international undergraduate students currently enrolled at Karabük university, Türkiye in the 2024-2025 academic year. According to the Council of Higher Education (YÖK) statistics for the 2023-2024 academic year, there were 11.554 students registered from nearly 101 different nationalities (Council of Higher Education; YÖK for the 2023-2024 academic year). The data was collected through an online survey form, dispatched using numerous internet platforms to students who voluntarily agreed to contribute to the study. The sample size included 415 participants who have been presented digital advertising questionnaires. According to Şanlı (2023), a sample of 370 and 377 is required for a population of 10000 and 20000 respectively at 95% confidence level. Considering this finding, the sample included in this study is appropriate for such a population. The study employed a method based on quantitative data to gather constructed numerical data from a population, with an emphasis on international undergraduate students' attitudes and responses towards digital advertising. This method was implemented as it effectively assesses and statistically analyses attitudes and perceptions, resulting in unambiguous, significant understandings of how the intended consumers react to digital advertising (Rossanty et al., 2024; Udenze & Aduba, 2020).

Research Findings

The results deriving from the study are computed and interpreted as follows:

Table 1: Participants' Demographic Outcome

Gender	Frequency (n)	Percent (%)
Male	291	70.1
Female	124	29.9
Total	415	100.0

Table 1 displays the participants' gender distribution in the study. Overall, 415 students took part in the research among which there are 291 male and 124 female, representing 70.1% and 29.9% for male and female students respectively. These results are shown in the table above.

Table 2: Participants' Age Distribution

Age range	Frequency (n)	Percent (%)
18-20	118	28.4
21-23	180	43.4
24- More	117	28.2
Total	415	100.0

Since the study sample was undergraduate students, the age factor was considered, with 18 as the lowest. The ages were categorized in groups as 18-20 with 28.4%, 21-23 with 43.4%, and 24-more which represents 28.2% of the participants. These results are summarized in the table above.

Table 3: Participants' Distribution According to the Field of Science

Field of Science	Frequency (n)	Percent (%)
Health Science	136	32.8
Natural & applied	127	30.6
Social Science	152	36.6
Total	415	100.0

Another factor considered in this research is the field of science in which the students were pursuing their studies. It can be observed that 32.8%, 30.6 %, and 36.6% of students were from health science, natural and applied science, and social science respectively.

Table 4: Participants' Nationality Distribution

Country of origin	Frequency (n)	Percent (%)
Algeria	10	2.4
Benin	1	.2
Burkina Faso	14	3.4

Cameroon	15	3.6
Chad	62	14.9
Congo	10	2.4
Djibouti	7	1.7
Egypt	26	6.3
Ethiopia	6	1.4
Gabon	3	.7
Guinea	13	3.1
Guinea-Bissau	22	5.3
Iraq	3	.7
Ivory Coast	27	6.5
Kazakhstan	6	1.4
Libya	8	1.9
Morocco	10	2.4
Namibia	5	1.2
Nigeria	4	1.0
Oman	13	3.1
Palestine	3	.7
Senegal	10	2.4
Somalia	33	8.0
Sudan	53	12.8
Syria	32	7.7
Tunisia	9	2.2
Uzbekistan	6	1.4
Yemen	4	1.0
Total	415	100.0

The distribution of the students regarding their nationalities indicates that students from 28 different nations participated in the survey, all enrolled at Karabük university in the 2024-2025 academic year. The majority of the participants are respectively Chadians, Sudanese, Somalians, and Syrians. The complete results are displayed in the table above.

The section below analyzes undergraduate students' reactions to the statements they were subjected to on digital advertising and the use of social network platforms as well as websites.

Table 5: Participants' Opinions on "I frequently engage with digital advertisements on social media platforms or websites"

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	90	21.7
Agree	151	36.4
Neutral	128	30.8
Disagree	31	7.5
Strongly disagree	15	3.6

Total	415	100.0

The first statement sought to measure the frequency of participants engagement with digital advertising, where students are asked to indicate the degree to which they are engaged with web advertising on social media websites and platforms on scale ranged from “Strongly agree” to “Strongly disagree”. As shown in the table, 36.4% of the participants expressed their agreement with the statement. Additionally, while 30.8% of the participants tend to be neutral regarding the statement, 21.7% strongly agreed with the question. Only 7.5% and 3.6% of participants respectively responded “Disagree” and “Strongly disagree” with the statement, which shows a lack of interest and/or negative attitude of the participants towards digital advertising. These results highlight a considerable extent of undergraduate students’ engagement with digital advertising.

Table 6: Participants’ Opinions on “Compelling (attractive) visuals and design influence my decision to interact with digital advertisement”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	95	22.9
Agree	153	36.9
Neutral	121	29.2
Disagree	40	9.6
Strongly disagree	6	1.4
Total	415	100.0

This statement is intended to investigate how appealing or attractive visuals and design affect students’ engagement with digital advertising. Participants response selections ranged from “Strongly agree” to “Strongly disagree”. While most respondents agreed on the importance of visuals and illustrations with 36.9%, 22.9% of them strongly agreed. Moreover, 29.2% of the respondents were seen to be neutral. The other statistics are displayed in the table. These results provide understanding of how visuals and images significantly influence undergraduate students’ decisions toward interacting with digital advertising. The responses to this question highlight the importance of digital advertising interactivity and attractive images for undergraduate students. Grasping these factors can help shape advertising tactics for actively engaging with students in the world of digital media.

Table 7: Participants’ Opinions on “Emotional storytelling influences my decision to interact with digital advertisements”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly Agree	87	21.0
Agree	118	28.4

Neutral	113	27.2
Disagree	71	17.1
Strongly disagree	26	6.3
Total	415	100.0

Table 7 presents the results of the question statement which measures the impact of emotional narratives and storytelling on advertising engagement, with responses ranging from “Strongly agree” to “Strongly disagree”. According to the outcomes, 28.4% and 21% of the students respectively responded “Agree” and “Strongly agree” while 27.2% reported their neutrality regarding the question. The other results are summarized in the table. These research findings show that most undergraduate learners recognize the impact of affective storytelling on their attitudes and decisions to connect with digital marketing.

Table 8: Participants’ Opinions on “Relevance to my personal interests influences my decision to interact with digital advertisements”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	94	22.5
Agree	150	36.2
Neutral	98	23.6
Disagree	46	11.2
Strongly disagree	27	6.5
Total	415	100.0

The analysis of the results regarding relevance of how personal interests affect engagement with digital advertising, the majority of the students acknowledged personal relevance with 36.2% displaying “Agree” and 22.5% demonstrating “Strongly agree”. Conversely, 23.6% of the participants showed their nonalignment indicating “Neutral”. “Disagree” and “Strongly disagree” options are not well represented with 11.2% and 6.5% respectively. These results show that small groups of students do not consider relevancy to personal interests as an important factor affecting their attitudes and decisions in interacting with digital adverts.

Table 9: Participants’ Opinions on “Informativeness about the product/service influences my decision to interact with digital advertisements”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	129	31.2
Agree	125	30.1
Neutral	89	21.4
Disagree	42	10.1
Strongly disagree	30	7.2
Total	415	100.0

The outcomes of the statement requiring students to indicate their level of agreement regarding the informativeness of the digital contents show that most students were positive about it with 31.2 % indicating “Strongly agree” and 30.1% selecting “Agree” suggesting the significance of informativeness in influencing attitudes in interacting with digital advertisement.

Table 10: Participants’ Opinions on “Humor or entertainment value influences my decision to interact with digital advertisements”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	97	23.6
Agree	106	25.5
Neutral	101	24.3
Disagree	60	14.3
Strongly disagree	51	12.3
Total	415	100.0

The opinions of the respondents regarding whether entertainment values impact their decisions to engage with digital ads indicate 23.6%, 25.5%, and 24.3%, of the students respectively indicated “Strongly agree”, “Agree”, and “Neutral”. Few groups of students do not acknowledge the importance of humor and entanglement when interacting with digital advertising indicating the lowest statistics with 14.3% for “Disagree” and 12.3% for “Strongly disagree”.

Table 11: Participants’ Responses to “Have you ever shared a digital advertisement on your social media or with friends? If yes, what motivated you to share it?”

	Frequency (n)	Percent (%)
It conveyed a powerful message or cause.	89	21.4
It introduces products/services I found interesting.	122	29.5
It resonated with my personal experiences.	93	22.4
It was humorous and entertaining.	111	26.7
Total	415	100.0

The above table displays the results of the questions asked to the participants regarding their motives for sharing digital advertisements on their social network accounts or with their friends. According to the findings, the motivations for sharing the contents change. The highest number was seen in advertising that features products and services the students find interesting with 29.4% while the lowest number was seen in sharing the digital ads because of the powerful message it conveys with 21.4%. Other results are shown in the table.

Table 12: Participants’ Responses to “To what extent does the use of relatable characters or situations in a digital advertisement impact your engagement with the content?”

	Frequency (n)	Percent (%)
It has a neutral impact.	133	32.1
It significantly enhances engagement.	77	18.6
It significantly reduces engagement.	28	6.7
It somewhat enhances engagement.	93	22.4
It somewhat reduces engagement.	84	20.2
Total	415	100.0

When students are asked how relatable characters and circumstances in a digital advert affect their degree of engagement, contrary to other research, it was found that most of the students were “Neutral” with 32.1% and the lowest number was observed in the option where “the impact significantly diminishes engagement” with only 6.7%.

Table 13: Participants’ Reactions on “When considering digital advertisements, do you find campaigns that align with societal issues or values more appealing?”

	Frequency (n)	Percent (%)
Definitely	110	26.5
Somewhat	96	23.1
Neutral	93	22.4
Not particularly	79	19.1
Not at all	37	8.9
Total	415	100.0

The question analyzing whether appealing digital advertisement campaigns align with social concerns or values demonstrates that the majority of the respondents reported “Definitely” with 26.5%. Additionally, 23.1% of respondents responded “Somewhat”. Only 8.9% of them responded “Not at all”. The other results are displayed in the table. These findings indicate that the interest of such campaign’s allies with societal concerns among the considered undergraduate students.

Table 14: Participants’ Reactions on “How often do you take action (e.g., clicking, visiting the website, making a purchase) after viewing a digital advertisement?”

	Frequency (n)	Percent (%)
Almost always	34	8.1
Often	92	22.2
Occasionally	107	25.8
Rarely	114	27.5
Never	68	16.4
Total	415	100.0

The results deriving from the question exploring how often students act after watching digital ads with the response selections ranged from “Almost always” to “Never”. It is obvious that 27.5% and 25.8% of the respondents respectively responded “Rarely” and “Occasionally”. Conversely, only 8.1% of respondents selected “Almost always” option.

Table 15: Participants’ Responses to “How do you feel about sponsored content that is seamlessly integrated into the platform or website you are using, making it look like regular content?”

	Frequency (n)	Percent (%)
I dislike it, and it significantly negatively affects my perception of the brand/product.	32	7.7
I dislike it, and it slightly negatively affects my perception of the brand/product.	120	28.9
I don't mind it either way.	102	24.6
I prefer it, and it doesn't affect my perception of the brand/product.	48	11.6
I prefer it, and it positively affects my perception of the brand/product.	113	27.2
Total	415	100.0

Regarding the participants’ attitudes and perceptions about sponsored contents that are integrated into different platforms and webpages, the results presented different trends with 28.9% the targeted audience affirmed that they do not like it as it slightly negatively impacts their perception of the product whereas 27.2% of the participants appreciate it as it positively affects their brand perception. Other statistics are summarized in the table.

Table 16: Participants’ Opinions on “In your opinion, does the frequency of digital advertising on a platform influence your overall user experience?”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	97	23.4
Agree	83	20.0
Neutral	103	24.8
Disagree	89	21.4
Strongly disagree	43	10.4
Total	415	100.0

The table above summarizes the statistics of the students’ opinions regarding whether the frequency of digital marketing seen on social media platforms affects their overall user experience. The findings indicate a similar trend except “Strongly disagree” option with 10.4%. As illustrated in the table, 23.4% of respondents responded, “Strongly agree”, 20% “Agree”, 24.8% “Neutral”, and 21.4% selected “Disagree” option.

Table 17: Participants’ Responses to “Have you ever engaged with a digital advertisement that allowed you to interact with the product/service virtually? If so, what was your experience like?”

	Frequency (n)	Percent (%)
I’m not sure.	59	14.2
No, I haven't encountered such advertisements.	122	29.4
Yes, and it was a neutral experience.	81	19.5
Yes, and it was a positive experience.	99	23.9
Yes, but it was a negative experience.	54	13.0
Total	415	100.0

Another question asked to the participants was related to their engagement with a digital advert which permitted them to interact with the product virtually as presented in the table above. The results vary according to the options with 29.4% of the participants admitting that they have not faced such advertisements. Only 13% of participants admit that they engage with such adverts with a negative experience. The other statistics are summarized in the table.

Table 18: Participants’ Opinions on “Digital advertising plays a role in promoting environmental sustainability and social responsibility in your living place”

	Frequency (n)	Percent (%)
Strongly agree	87	21.0
Agree	92	22.2
Neutral	143	34.5
Disagree	64	15.3
Strongly disagree	29	7.0
Total	415	100.0

Table 18 indicates a significant number of students who responded “Neutral” to the question on the function of digital publicity not only in advertising sustainability of the environmental but also societal responsibility in their living places with 34.5%. The other results are shown in the table with less significance meaning that a greater proportion of the demographic is sceptic in perceiving digital advertising as an effective medium in terms of environmental sustainability promotions.

Table 19: Participants’ Responses to “How does the use of user reviews and ratings in digital advertisements affect your trust in the product or service being advertised?”

	Frequency (n)	Percent (%)
It has a neutral effect on my trust.	98	23.5
It significantly enhances my trust.	92	22.2
It significantly reduces my trust.	58	14.0
It somewhat enhances my trust.	104	25.1
It somewhat reduces my trust.	63	15.2
Total	415	100.0

Table 19 indicates the details of the participants' perceptions on the question about the user reviews and ratings in digital ads influences their trust in the products that are promoted. The results in the options "Somewhat enhances my trust", "Neutral impact on my trust", "Significantly enhances my trust" showed no significant difference with 25.1%, 23.5%, and 22.2% respectively.

Table 20: Participants' Responses to "Your thoughts on Retargeting ads that show you products or services you've previously viewed online"

	Frequency (n)	Percent (%)
I find them somewhat intrusive.	78	18.8
I find them helpful and relevant.	59	14.2
I find them very intrusive.	125	30.2
I don't mind them either way.	84	20.2
I haven't encountered such ads.	69	16.6
Total	415	100.0

The participants' opinions on retargeting advertisements of the products and services they have already viewed are analyzed. There is no significant difference regarding students' thoughts on the questions except the option "I find them very intrusive" with 30.2% of the participants selecting this option. These students indicate their boredom and frustration towards such advertisements. The other results are defined in the table.

Discussion and Recommendations

This study was conducted with the intention to explore digital advertising among international undergraduate students at Karabük university. Within the frame of the study, various constructs such as personalization, privacy concerns, entertainment, relevance, informativeness, credibility, and students' attitudes towards digital advertising were highlighted. The results indicate the participation of 291 male and 124 female, representing 70.1% and 29.9% for male and female students respectively. From the age groups, 18-20 represented 28.4%. The 21-23 age group, 43.4%, and 24-more represented 28.2% of the participants. It can be observed that 32.8%, 30.6 %, and 36.6% of students were from health science, natural and applied science, and social science respectively. In general, students from 28 different countries participated in the survey, all enrolled at Karabük university in the 2024-2025 academic year. Using convenience sampling approach enabled researchers to gather varied students' viewpoints. The

findings stress the importance of emotional impact and content relevancy in digital advertising's usefulness among students. In social terms, advertising can actively captivate young audiences. Digital advertising has a significant impact on undergraduate students' decisions and behaviors in different ways. This information can assist advertisers efficiently target this group and negotiate the ever-changing digital advertising landscape.

The analysis emphasizes key insights into how foreign undergraduate students at Karabük university (Türkiye) engage with digital advertising. Firstly, the findings showed that most students frequently interact with digital ads, indicating that students are exposed to such content. Secondly, students' interaction with digital advertising is influenced by elements like compelling or attractive graphics and illustrations, emotional storytelling, relevance, informativeness, and humor, aligning with the existing findings in literature of current digital advertising. Thirdly, regarding content sharing attitudes, most students share ads on social media platforms or with their fellow friends, mainly those with compelling messages, humor, interesting products, or relatable themes. These findings emphasize that emotional links play a critical role in international students' attitudes and behaviors regarding digital ads. Fourthly, ads featuring relatable characters significantly enhance engagement, emphasizing the importance of individuals connection. Finally, in terms of social awareness, ads addressing social values resonate more even though some students are a bit reserved.

The research findings may be useful for businesses and individuals targeting Karabük, particularly students in the city. In addition, designing emotionally powerful and ecologically responsible digital advertisements that use different modes (influencer positive reviews, personalized suggestions, etc.) can adequately engage this audience. As students represent larger trends in youth advertising, emphasizing the importance of adapting techniques to changing preferences and attitudes is of significant paramount. Key findings show that remarkable digital material frequently includes entertainment, humor, and subtle social issue messaging, emphasizing the value of innovation and relevancy. These conclusions are crucial for building strong brand partnerships and managing the rapidly changing digital advertising ecosystem. Comprehending factors that contribute to confidence as well as involvement allows advertisers to create compelling advertisements that appeal to today's technologically adept youth. In the future, a similar study may be conducted with different sample sizes elsewhere since the current findings cannot be used to make general conclusions. Further studies may improve the quality of the statements presented to students regarding digital advertising and deeper analyses such as independent t-test, Anova, correlations, and even factor analysis can be applied for better understanding of the concept.

References

- Abd, A., Salih, A., Abd Allah Salih, A., & Sabah Elsaid, A. (2018). Students Attitude Towards the Use of Social Media for Learning Purposes (Case Study : Al-Baha University , College of Sciences & Arts- Biljurashi). *Journal of Literature, Languages and Linguistics*, 50(2006), 31–36. [https://www.academia.edu/38173686/Students Attitude Towards the Use of Social Media for Learning.pdf](https://www.academia.edu/38173686/Students_Attitude_Towards_the_Use_of_Social_Media_for_Learning.pdf)

- Adio, R. (2024). *Reception Of Digital Advertisements Of Mobile Telephone Network (Mtn) Among Ui Undergraduates A Project Submitted To The Department Of Communication And Language Arts University* . <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25119.78247>
- Aemro, W., Haile, S., Yonas, M., & Adino, A. (2020). Assessing the attitude towards mobile marketing among university students. *African Journal of Marketing Management*, 12(1), 1–10. <https://doi.org/10.5897/ajmm2019.0629>
- Aghazadeh, H., & Khoshnevis, M. (2024). Digital Marketing Implementation and Practice. In *Digital Marketing Technologies*. https://doi.org/10.1007/978-981-97-0607-5_3
- Ajike, E. O., Aderimiki, J. A., Bamidele, A. G., & Nwankwere, I. A. (2024). Customer Purchase Decisions of Clothing Amongst Students in Nigerian Private Universities: the Effect of Digital Advertising. *Innovative Marketing*, 20(3), 209–223. [https://doi.org/10.21511/im.20\(3\).2024.17](https://doi.org/10.21511/im.20(3).2024.17)
- Aktaş, Ö, & Gürbüz, A. (2022). *Sosyal Medya Etkileyicilerinin Genç Tüketicilerinin Kıyafet Satın Alma Niyetleri Üzerindeki Etkisi*. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 418-432.
- Al Khasawneh, Mohammad, Sharabati, A. A. A., Al-Haddad, S., Al-Daher, R., Hammouri, S., & Shaqman, S. (2023). Consumer's Attitude towards Display Google Ads. *Future Internet*, 15(4), 1–19. <https://doi.org/10.3390/fi15040145>
- Al Khasawneh, MohammadHamdi, & Shuhaiber, A. (2013). A Comprehensive Model of Factors Influencing Consumer Attitude towards and Acceptance of SMS Advertising: An Empirical investigation in Jordan. *International Journal of Sales & Marketing Management Research and Development*, 3(2), 1–22.
- Angeloni, S., & Rossi, C. (2021). An analytical model for comparing the profitability of competing online marketing channels: Search engine marketing versus e-commerce marketplace. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 29(4), 534–549. <https://doi.org/10.1080/10696679.2021.1879656>
- Antczak, B. O. (2024). The influence of digital marketing and social media marketing on consumer buying behavior. *Journal of Modern Science*, 56(2), 310–335. <https://doi.org/10.13166/jms/189429>
- Arora, T., & Agarwal, B. (2019). Empirical Study on Perceived Value and Attitude of Millennials Towards Social Media Advertising: A Structural Equation Modelling Approach. *Vision*, 23(1), 56–69. <https://doi.org/10.1177/0972262918821248>
- Asikhia, O. U. (2022). The Effect of Internet Advertisement Features on Customer Purchase Intention of Selected Food and Beverage Companies in Lagos State, Nigeria. *Journal of Marketing and Communication*, 5(1), 67–79. <https://doi.org/10.53819/81018102t4055>
- Aydin, G. (2016). Attitudes towards Digital Advertisements: Testing Differences between Social Media Ads and Mobile Ads. *International Journal of Research in Business Studies and Management*, 3(2), 1–11.
- AYDOĞAN, H. (2021). The Necessity of Digital Advertising Literacy for Turkey in the 21st Century. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 38, 505–511. <https://doi.org/10.17829/turcom.933648>
- Bağcı, A., Uluçay, H., Azimli, P., & Keskin, A. (2017). *Journal of Social and Humanities*

Sciences Research. Sciences, 7(50), 241–256.
https://www.academia.edu/download/56877067/Tarim_makale.pdf

- Cheng, J. M. S., Blankson, C., Wang, E. S. T., & Chen, L. S. L. (2009). Consumer attitudes and interactive digital advertising. *International Journal of Advertising*, 28(3), 501–525. <https://doi.org/10.2501/S0265048709200710>
- Chowdhury, F. P., Islam, M. T., & Rana, M. A. (2016). Investigating Factors Influencing Consumer Attitude toward SMS Advertising: An Empirical Study in Bangladesh. *International Journal of Business and Management*, 11(10), 233. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v11n10p233>
- Dr.P.MANIVANNAN, R. L. &. (2022). the Impact of Digital Advertising on Consumer Behavior. *Nternational Journal on Global Business Management and Research*, 11(1), 105–119.
- Eze, U. C., & Lee, C. H. (2012). Consumers' Attitude towards Advertising. *International Journal of Business and Management*, 7(13), 94–108. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v7n13p94>
- Hamouda, M. (2018). Understanding social media advertising effect on consumers' responses. *Journal of Enterprise Information Management*, 31(3), 426–445. <https://doi.org/10.1108/jeim-07-2017-0101>
- Ho, M. H. W., & Chung, H. F. L. (2020). Customer engagement, customer equity and repurchase intention in mobile apps. *Journal of Business Research*, 121(April), 13–21. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.07.046>
- Ivwhighren, H. E., Ogwezi, J. O., & Igben, H. G. O. (2023). Relationship Between Digital Advertising and Consumer Purchasing Behaviour in Delta State, Nigeria. *European Journal of Business and Innovation Research*, 11(7), 87–102. <https://doi.org/10.37745/ejbir.2013/vol11n787102>
- Jafarzadeh, H., Abedin, B., Aurum, A., & D'Ambra, J. (2019). Search engine advertising perceived effectiveness: A resource-based approach on the role of advertisers' competencies. *Journal of Organizational and End User Computing*, 31(4), 46–73. <https://doi.org/10.4018/JOEUC.2019100103>
- Kamal, S., & Chu, S. C. (2012). Beliefs, attitudes, and behaviours toward advertising on social media in the middle east: A study of young consumers in dubai, united arab emirates. *International Journal of Internet Marketing and Advertising*, 7(3), 237–259. <https://doi.org/10.1504/IJIMA.2012.047427>
- Kikelomo Fadilat Anjorin, Mustafa Ayobami Raji, & Hameedat Bukola Olodo. (2024). The influence of social media marketing on consumer behavior in the retail industry: A comprehensive review. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6(5), 1547–1580. <https://doi.org/10.51594/ijmer.v6i5.1123>
- Kritzinger, W. T., & Weideman, M. (2013). Search Engine Optimization and Pay-per-Click Marketing Strategies. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, 23(3), 273–286. <https://doi.org/10.1080/10919392.2013.808124>
- Kritzinger, Wouter T., & Weideman, M. (2017). Parallel search engine optimisation and pay-per-click campaigns: A comparison of cost per acquisition. *SA Journal of Information*

Management, 19(1), 1–13. <https://doi.org/10.4102/sajim.v19i1.820>

- Lee, J.-M., & Rha, J.-Y. (2013). The Effect of Privacy Concerns and Consumer Trust on Consumer Response to Online Behavioral Advertising for Travel Products. *International Journal of Tourism Sciences*, 13(3), 1–29. <https://doi.org/10.1080/15980634.2013.11434678>
- Lütjens, H., Eisenbeiss, M., Fiedler, M., & Bijmolt, T. (2022). Determinants of consumers' attitudes towards digital advertising – A meta-analytic comparison across time and touchpoints. *Journal of Business Research*, 153(May 2021), 445–466. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.07.039>
- Mohamad, B., Rahimi, N. S., & Abdu, S. D. (2016). *the Consumer ' S Attit Udes Towards Web Advertising on Tourism Malaysia Web Advertisement : Literature Review and Research Propositions*. 15(1), 1–13.
- Mosa, R. A. (2021). The Impact of Advertising Credibility on Purchase Intentions: An Empirical Study among Iraqi Facebook Users. *European Journal of Business and Management Research*, 6(5), 228–234. <https://doi.org/10.24018/ejbmr.2021.6.5.1123>
- Njuguna, R. (2021). Effect of Online Advertising on Consumer Behaviour in Online Shops in Kenya, a Case of Jumia. © *International Research Journal Publishers*, 2(3), 590–609. www.irjp.org
- Nyström, A. G., & Mickelsson, K. J. (2019). Digital advertising as service: introducing contextually embedded selling. *Journal of Services Marketing*, 33(4), 396–406. <https://doi.org/10.1108/JSM-01-2018-0043>
- Pažeraitė, A., & Repovienė, R. (2018). Content Marketing Decisions for Effective Internal Communication. *Management of Organizations: Systematic Research*, 79(1), 117–130. <https://doi.org/10.1515/mosr-2018-0008>
- Pires, P. B., Prisco, M., Delgado, C., & Santos, J. D. (2024). A Conceptual Approach to Understanding the Customer Experience in E-Commerce: An Empirical Study. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 19(3), 1943–1983. <https://doi.org/10.3390/jtaer19030096>
- Pranasakya Ananda Gilang Umbara, & Rinawati, R. (2023). Strategi Komunikasi Pemasaran Digital Brand Fashion Melalui Media Sosial Instagram. *Bandung Conference Series: Communication Management*, 3(1), 455–463. <https://doi.org/10.29313/bcscm.v3i1.6612>
- Rossanty, Y., Rini, E. S., Karina, B., Sembiring, F., & Silalahi, A. S. (2024). *Social Media Marketing and Consumer Brand Engagement : Elevating Luxury Perfume Brand Equity*. 14(6), 239–254.
- Saleem, S. (2015). Consumer Attitudes Towards Mobile Advertising in the Kingdom of Saudi Arabia. *Statewide Agricultural Land Use Baseline 2015*, 1(16), 550–561.
- State, B. E. (2023). *Influence of Digital Advertising Messages on Purchase Behaviour of Product Influence of Digital Advertising Messages on Purchase Behaviour of Product Consumers in Benin-City Edo State Nigeria*. January 2019.
- Sulaiman, O., Yusufu Ojochenemi, S., & Sadiq, H. (2021). Effect of Digital Advertising on Consumer Buying Behaviour in Lokoja Metropolis. *Kampala International University Interdisciplinary Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(1), 326–244.

<https://doi.org/10.59568/kijhus-2021-2-1-19>

- Sule, K., Olley, W. O., & Akpor, E. D. (2023a). Digital Advertising Platforms' Effects on Consumers' Buying Behaviour. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 8(4), 3157–3164.
- Sule, K., Olley, W. O., & Akpor, E. D. (2023b). Digital Advertising Platforms' Effects on Consumers' Buying Behaviour. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 8(4), 3157–3164. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7947471>
- Talih Akkaya, D., Akyol, A., & Gölbaşı Şimşek, G. (2018). Sosyal Medya Reklamcılığında Tüketici Algılarının Tutum, Davranış Ve Satın Alım Niyeti Üzerine Etkisi. *M U İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 361–388. <https://doi.org/10.14780/muiibd.384073>
- Tanyel, F., Stuart, E. W., & Griffin, J. (2013). Have “Millennials” Embraced Digital Advertising as They Have Embraced Digital Media? *Journal of Promotion Management*, 19(5), 652–673. <https://doi.org/10.1080/10496491.2013.829161>
- Tripathi, D., & Practice, A. D. (2024). To Assess The Relationship Between Perception And Impact Of Online Shopping Amongst Students Of Higher Education In Prayagraj. *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(4), 1251–1259. <https://doi.org/10.53555/kuey.v30i4.1643>
- Udenze, S., & Aduba, O. J. (2020). Online Advertising in Nigeria: an Examination of Approaches in Facebook and Instagram. *Galactica Media: Journal of Media Studies*, 2(2), 87–122. <https://doi.org/10.46539/gmd.v2i2.62>
- Vwighren, H. E. (2023). Influence of Digital Advertising on Consumers Buying Behaviour in Delta State. *British Journal of Marketing Studies*, 11(1), 40–58. <https://doi.org/10.37745/bjms.2023/vol11n14058>
- Waldt và cộng sự. (2009). Attitudes of young consumers towards SMS advertising. *African Journal of Business Management*, 3(9), 444–452. <https://doi.org/10.5897/AJBM09.161>

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK AKIMININ 2000 SONRASI TÜRK SİNEMASINA YANSIMALARI: *ULAK* (2008) VE *GÖLGESİZLER* (2009) FİLMLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Özer ÖZKANTAR

Gaziantep Üniversitesi

ozerozkantar@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-9364-5606

ÖZET

Sinema ve edebiyat ilişkisi oldukça eski ve çok yönlü bir bağa sahiptir. Bu noktada edebiyat sinemaya hazır metinler sunarken sinema ise uyarlamalar aracılığıyla edebiyat metinlerini görsel imajlara dönüştürür ve bu iki güçlü sanat arasında güçlü bir köprü oluşmasını olanaklı hale getirir. Buna ek olarak edebiyat içerisinde filizlenen ve güçlenen bazı sanatsal yaklaşımlar da zaman içerisinde sinema ikliminde yer edinmekte ve sinema kendi imkânları ve yöntemleri ile bu yaklaşımları işlemektedir. Bu akımlardan birinin de Büyülü Gerçekçilik Akımı olduğunu söylemek mümkündür. Masalsı anlatımı ve kendine özgün sinematografik yapısı ile Büyülü Gerçekçilik Akımı hem Avrupa hem de Türk Sinemasında kendine yer edinmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı 2000 sonrası Türk Sinemasında bu akımın izdüşümlerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede amaçlı örneklem yoluyla belirlenen *Ulak* (2008) ve *Gölgesizler* (2009) filmleri Büyülü Gerçekçilik Akımı'nın temaları ve özellikleri kapsamında teorik içerik analizi çerçevesinde ele alınarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak her iki filmin de birçok açıdan bu akımdan beslendiği ve sinema ve edebiyat etkileşimine dair önemli birer örnek olarak sanat evrenine eklemlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Edebiyat, Büyülü Gerçekçilik, Türk Sineması

THE REFLECTIONS OF THE MAGICAL REALISM MOVEMENT IN POST-2000 TURKISH CINEMA: AN ANALYSIS THROUGH THE FILMS NAMED *ULAK* (2008) AND *GÖLGESİZLER* (2009)

ABSTRACT

The relationship between cinema and literature is a longstanding and multifaceted connection. While literature provides ready-made texts for cinema, cinema transforms these literary works into visual images through adaptations, thereby creating a robust bridge between these two powerful art forms. Additionally, certain artistic approaches that emerge and strengthen within literature gradually find a place within the cinematic realm, with cinema processing these approaches using its unique capabilities and methods. One such movement is Magical Realism. With its fairy-tale-like narrative and distinctive cinematographic structure, Magical Realism has established a foothold in both European and Turkish cinema. In this context, the aim of this study is to reveal the reflections of this movement in post-2000 Turkish cinema. Within this framework, the films *Ulak* (2008) and *Gölgesizler* (2009), selected through purposeful sampling, have been analyzed through theoretical content analysis in the context of the themes and characteristics of the Magic Realism Movement. As a result, it has been observed that both films draw extensively from this movement and serve as significant examples of the interaction between cinema and literature, enriching the universe of art.

Keywords: Cinema, Literature, Magical Realism, Turkish Cinema

1. GİRİŞ

Sinema birçok edebiyat eserini kendi imkânları ile ele alarak beyaz perdeye taşımış, böylelikle edebiyat ve sinema arasında güçlü bir bağ kurulması mümkün olmuştur. Bu aşamada sinemaya hazır metinler sunan edebiyat sinemayı güçlü bir şekilde beslerken sinema ise edebiyat eserine kattığı farklı yorum ile edebiyatçıların çok daha geniş kitlelere ulaşmasını olanaklı hale getirmektedir. Bu süreçte edebiyatın sinemayı salt metinler aracılığıyla değil yarattığı üslup ya da sanat perspektifleri ile de desteklediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Ancak edebiyat uyarlamalarının ele alınma şekli bu noktada önem kazanmaktadır.

Edebiyat uyarlamaları günümüzde üç farklı bağlamda ele alınmaktadır. Bunlardan ilki edebiyat eserine tam anlamıyla sadık kalmak şeklinde ifade edilebilir. Bu noktada sinema, herhangi bir roman ya da öykü şablonuna olabildiğince müdahale etmemekte ve metni görselleştiren ve süsleyen bir aracı konumunda işlev göstermektedir. Ancak bu durum hem maliyet hem de süre açısından oldukça zahmetli bir tercihtir. İkinci yaklaşım biraz daha hibrit bir bağlam taşımakta, edebiyat metnine büyük ölçüde sadık kalınmakta ancak sinemanın kendine ait özellikleri de uyarlama sürecinde önemli rol oynamaktadır. Son yaklaşım ise sinemanın imkânlarının baskın olduğu ve edebiyat eserinin sinema perspektifinden yorumlandığı yaklaşımdır (Çakır, 2019: 443-445). Uyarlamalar dışında edebiyat daha önce de ifade edildiği üzere bazı sanat akımları ile de sinemaya dolaylı da olsa katkıda bulunmaktadır. Bu noktada Büyülü Gerçekçilik Akımı birçok sinema filminde kendine yer edinmesi ile bu etkileşimin belki de en önemli kanıtlarından biri olarak ifade edilebilir. 18. Yüzyılda Fransa’da filizlenen fantastik edebiyattan beslenen ancak fantastik yaklaşımları gerçekçi bir tavırla ele alan Büyülü Gerçekçilik Akımı 20. Yüzyıl Güney Amerika edebiyatının en güçlü akımlarından biri olarak bilinmektedir. Kendine has masalsı anlatımı ve gerçekle düşü bir araya getirebilme kabiliyeti ile Büyülü Gerçekçilik sinema ikliminde de kendine birçok açıdan yer edinmiştir (Dıvarcı ve Şengül, 2023: 1704). Bu noktada bu çalışmanın temel amacı bu akımın genel özelliklerinin sinemaya nasıl aktarıldığını ortaya koymak ve Türk Sineması özelinde bu yansımaların 2000 sonrası Türk filmlerine hangi bağlamlarla aktarıldığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda amaçlı örneklem yoluyla *Ulak* (2007) ve *Gölgesizler* (2008) filmleri belirlenmiş ve ismi geçen filmler teorik içerik analizi yardımıyla analiz edilmiştir. Ancak analizler öncesinde Büyülü Gerçekçilik Akımına dair bir çerçeve çizilmek istenmiş, bu nedenle hem edebiyat hem de sinemada bu akımın nasıl ele alındığına dair teorik bir yaklaşım benimsenmiştir. Böylelikle film analizleri ve kavramsal çerçeve arasında güçlü bir bağ kurulması hedeflenmiştir.

2. BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK

Büyülü Gerçekçilik edebiyat çerçevesinde filizlenmiş ancak sonrasında birçok sanat dalında kendine yer edinmiş bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Fantastik edebiyat yaklaşımından beslenmiş olsa da Büyülü Gerçekçilik nitelikleri açısından aslında fantastik uzantılarının sınırlarını ters düz eden ve alışılmış fantastik edebiyat niteliklerini yapı bozuma uğratan bir yapıya sahiptir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında varlığını belirgin şekilde hissettiren bu akım özellikle Latin Amerika Edebiyatında kendine güçlü bir yer elde etmiştir (Arslan, 2015: 117).

Büyülü Gerçekçilik kavramı ilk kez 1925 yılında Alman sanat eleştirmeni Franz Roh tarafından, post-ekspresyonist bir resmi tarif etmek amacıyla ortaya atılmıştır. 1927’de İtalyan yazar Massimo Bontempelli, bu terimi farklı bir anlamda, modernist roman kurgusunu tanımlamak için kullanmıştır. Bontempelli’nin bu yorumuna benzer bir büyümlü gerçekçilik üslubu, takip eden yıllarda da etkisini sürdürmüş ve 1940’lara kadar farklı şekillerde ele alınmıştır. 1970’li yıllarda Latin Amerika edebiyatında büyümlü gerçekçilik anlatı tarzının yaygınlaşmasıyla, bu kavram edebiyatta önemli bir tür olarak kabul görmüştür. Sinemada büyümlü gerçekçiliğin uygulanışı ise, edebiyatta olduğu gibi benzer bir yaklaşımla kendini göstermiştir (Demir ve Otan, 2023: 148).

Büyülü Gerçekçi edebiyatta olağanüstü olaylar, olağan dışı varlıklar, paranormal uzantılar gerçekçi bir yaklaşımla ele alınır. Yani normal hayatta garip ya da tuhaf olarak isimlendirilen çoğu nesne, olay ya da durum bu akım içerisinde hayatın normal akışı içerisindeymişçesine işlenir ya da tasvir edilir. Dolayısıyla masalsı olan ya da gizemli olan bu anlatılar içerisinde gerçekle bütünleşik bir biçimde konumlandırılır. Mekân ve zaman sıklıkla muğlaktır. Bu noktada, zaman olgusu kimi zaman modern çağın dinamikleri çerçevesinde ele alınırken aynı metin içerisinde ilgili kavram geçmişin ve belleğin zemininde ilerlemektedir. Mekân kavramı da zaman olgusuna benzer şekilde işlenir. Mekân muğlak, belirsiz, karmaşıktır. Yer isimleri sıklıkla uzak bir köy, eski bir kasaba ya da adı bilinmeyen bir mahalle ya da sokak şeklindedir. Ancak bu belirsizliğe karşın edebiyat metinleri içerisinde yer alan çoğu betimleme gerçek hayatın içinde gördüğümüz zaman ve mekân algısı ile uyumludur. Dolayısıyla bu akım özelinde mekân ve zaman belirsiz görünmekle beraber gündelik gerçeklerden kopuk bağlamlara sahip değildir (Faris, 2014, 17-18). Farklı âlemlerin varlığına yönelik göndermeler ve âlemler arası geçişler de bu akımda kendine sıklıkla yer edinmektedir (Okçul, 2022: 130).

Bunlara ek olarak, mitolojik göndermeler, yerel geleneklere ait mitler bu yaklaşım içerisinde kendine sıklıkla yer bulabilmektedir. Bu durum hayaletlerin, hortlakların, büyü ve büyücülük gibi konuların bu kapsamda sıklıkla işlenmesine zemin hazırlamakta ve fantastik edebiyatın kodlarına dair uzantılar bu çerçevede görülebilmektedir. Ancak Büyülü Gerçekçilik toplumsal çürümeye, yozlaşmaya, iktidar eleştirisine ve sistem krizlerine de kendi içerisinde yer vermektedir. Bu nedenle fantastik unsurlardan ayrılmakta, toplumsal gerçekçi bir perspektifi kendine esas almaktadır (Savran, 2021).

Büyülü Gerçekçilik edebiyat alanında birçok örnekte kendine yer edinmiştir. Gabriel García Márquez'in (Kolombiya) Yüzyıllık Yalnızlık ve *Kırmızı Pazartesi*, Isabel Allende'ye ait Ruhlar Evi, Haruki Murakami'nin Kafka Tamura gibi eserleri bu akımın bilinen bazı örnekleri olarak ifade edilebilir. Türk Edeyatında da Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm isimli kitabı ve Orhan Pamuk'un Beyaz Kale isimli çalışması bu akımdan önemli ölçüde etkilenecek kaleme alınmıştır (Okçul, 2022: 129).

2.1.Sinemada ve Türk Sinemasında Büyülü Gerçekçilik

Sinemada büyü gerçekçilik, sıradan olanı olağanüstüyle harmanlayarak kültürel, toplumsal ve felsefi temaları keşfetmek için benzersiz bir anlatı yaklaşımı sunmaktadır. Fredric Jameson (1986, 302-303), Büyülü Gerçekçiliğin sömürge sonrası gerçeklikleri temsil etme konusundaki rolünü incelemekte, burada doğaüstü unsurlar çerçevesinde, sömürge tarihlerini ele almakta, gerçek ve düş ikilemi üzerinden sinemanın toplumsal realiteyi nasıl ele aldığını vurgulamaktadır. Sinema kuşkusuz edebiyattan esinlenerek aldığı bu güçlü malzemeyi çok yönlü şekilde kullanmıştır. Özellikle Hollywood'da bu akımdan ilham alan birçok yönetmenin olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Hatta Amerikan Sinema klişelerini belirli ölçüde dönüştüren ve esneten bu akım Tim Burton gibi yönetmenler için oldukça önemli bir araca dönüşmüştür. Bu noktada *Edward Scissorhands* (1999) ve *Big Fish* (2003) isimli filmler adı geçen yönetmen tarafından çekilen ve gerçeklik ve fantastiğin arasında gidip gelen sıra dışı yapısıyla Büyülü Gerçekçiliğe birçok atıfta bulunmaktadır (Özcan, 2020). Ayrıca David Lynch'in *Mulholland Drive* (2001), Guillermo Del Toro'nun yönetmen koltuğunda yer aldığı *Pan'in Labirenti* (2006) Dany Boyle'un *Slumdog Millionaire* (2008), Woody Allen'a ait *Paris'de Gece Yarı* (2011) ve Wes Anderson'ın *Moonlight Kingdom* (2012) isimli yapımları da Hollywood çerçevesinde bu akımın en bilinen bazı örnekleri olarak sıralanabilir (Haeng, 2013: 12). Bu noktada bu akımı kendine temel alan ticari yapımların dahi daha sanatsal bağlamlarla sinema iklimine eklemlendiğini iddia etmek mümkün görünmektedir.

Sinema ve Büyülü Gerçekçilik dendiğinde akla gelen bir diğer yönetmen Emir Kusturica'dır. Yönetmenin *Time of Gypsies* (1988) *Arizona Dream* (1993) ve isimli yapımları bu akımın birçok özelliğini açıkça barındırmaktadır. Özellikle *Time of Gypsies* isimli film belki de Büyülü Gerçekçilik ve sinema etkileşiminin Avrupa Sineması çerçevesinde zirve noktası olarak ifade edilebilir. Filmde çingenelerin zorlu hayatı oldukça gerçekçi bir aktarma biçimiyle ele alınmaktadır. Ancak filmin müzikleri ve yarattığı görsel evren bu gerçekçi yapıyı masalsı bir dünyaya taşımaktadır. Kusturica çingenelerin acı gerçeklerini ve dramatik yaşam öykülerini sinema evrenine bu akım çerçevesinde taşımakta böylece bu travmatik gerçekleri kendi dili ile yumuşatmaktadır (Demir ve Otan, 2023: 153). Söz konusu Türk Sineması olduğunda da Büyülü Gerçekçi izlere sahip birçok Türk yapımının olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Mustafa Altıoklar'ın edebiyat uyarlaması olan *Ağır Roman* (1997) filmi bu bağlamda iddialı bir örnek olarak görülmektedir (Barut, 2007: 3). Ayrıca, *Ulak* (2008) ve *Gölgesizler* (2009) *Sen Aydınlatırsın Geceyi* (2013) gibi filmler de bu kategoride ele alınan Türk Sinemasının en önemli örnekleri olarak vurgulanabilir.

FİLM ANALİZLERİ

Bu bölümde *Ulak* (2008) ve *Gölgesizler* (2009) filmleri Büyülü Gerçekçilik Akımı çerçevesinde ele alınacaktır. Adı geçen filmlerin bu akımın hangi özelliklerinden yararlandığı ve bu akımdan nasıl beslendiği ise teorik içerik analizi yöntemiyle irdelenecektir.

2.2. *Ulak* (2008) Filminin Büyülü Gerçekçilik Çerçevesinde Analizi

Görsel 1: *Ulak* Film Posterini <https://boxofficeturkiye.com/film/ulak--2008020/foto-galeri>
Yönetmen/Senaryo: Çagan Irmak

Oyuncular: Çetin Tekindor, Hümeysra, Yetkin Dikinciler, Melis Birkan

Filmin Özeti: Oldukça masalsı, muğlak ve gizemli bir film olan *Ulak* (2008), belirsiz bir zamanda ismi belli olmayan bir köyde geçmektedir. İlgili yapımda oldukça yozlaşmış, herkesin birbiri ile problem yaşadığı bu köye bir seyyah (Çetin Tekindor) gelir ve köydeki herkesin hayatı değişime uğramaya başlar. Köydeki çocuklara anlattığı masallarla herkesin dikkatini çeken seyyah öte yandan köy ahalisinin nefretini de kazanır. Çünkü köyde kızını pazarlayan anneler, insanları tehditle susturan kabadayılar ve çocuklarına eziyet eden ebeveynler bulunmaktadır. Bu duruma dikkat çeken seyyah köy halkında hem bir rahatsızlık yaratmış hem de kimi köylülerin uyanışını sağlamıştır. Anlattığı masallarla köydeki çocukların sevgilisi olan seyyah hızla köydeki en ünlü kişiye dönüşür. Hatta bu durum köydeki bazı kadınların ona sevdalanmasına bazı köylülerin ise ona savaş açmasına sebebiyet verir. Filmin ilerleyen bölümlerinde seyyah bir habercinin hikâyesine odaklanmaktadır. Bu öykü sanki doğrudan köyde yaşanan olaylara yönelik bir öyküdür. Köy ahalisi ve köydeki çocukların büyük bir bölümü bu gezginin anlattıklarının gerçek olduğuna inanmaya başlamıştır. Seyyah filmin son bölümüne doğru tüm halkı büyük bir hastalığa karşı uyarmakta ve kötülüğün neden olduğu bu

hastalığın herkesi yok edeceğini ifade etmektedir. Kendisine inanan çocuklar ve bir kısım köylü ile bir eve sığınan seyyah filmin finalinde haklı çıkar. Filmde kötülüğe bulaşan hemen herkes ölümcül bir hastalık nedeniyle acılar içinde ölür ancak seyyah ve ona inananlar arkalarına bakmadan köyü terk eder ve bu kötü sondan kurtulur. İçerisindeki korku, gizem ve mitolojik referansları ile Türk Sineması açısından oldukça alternatif bir deneme olarak isimlendirilmesi mümkün olan bu filmde bir yandan oldukça gerçekçi konular ele alınırken öte yandan alışılmışın dışında bir sinematografi ve olay anlatısı yer almaktadır. Dolayısıyla *Ulak* (2008) kendine has yapısı ile Büyülü Gerçekçilik Akımına birçok açıdan göz kırpmaktadır.

Ulak (2008) filmi belirsiz bir mekânda ve zamanda geçen yapısı ile gizemli bir atmosferde ilerleyen ancak ele aldığı konular ve temalar itibarıyla gerçekçi bir tavrı benimseyen bir yapımla ifade edilebilir. Bu film özelinde en önemli ele alınması gereken noktalardan biri mekânın gerçekçi ancak muğlak olması ile ilgilidir. Bu filmde bir köyde yaşanan olaylar ele alınıyor olsa da köyün Anadolu toprakları mı yoksa başka bir coğrafyaya mı ait olduğuna dair güçlü izler filmde yer almamaktadır. Bu duruma ek olarak zaman algısı da belirsizdir. Olay örgüsünün eski bir dönemde geçtiğini anlamak mümkün olsa da film boyunca hangi tarihsel dönemin ele alındığını keşfetmek pek olası görünmemektedir.

Ulak (2008) anlatısı itibarıyla oldukça masalsı bir yapıya sahiptir. Zaten film boyunca haberci (Çetin Tekindor) bir masal anlatmakta, filmde geçen konu ile masal iç içe geçerek filme eklenmektedir. Ancak bu masalsı anlatı yapısının odaklandığı öykü oldukça gerçekçidir. Köylülere eziyet eden bir hırsız grubu, kızını erkeklere pazarlayan bir anne ve sürekli birbirlerinin dedikodusunu yapan köy ahalisi adeta günümüz toplum dinamiklerinde görülen toplumsal çürümeye yönelik örnekler olarak ilgili filmde kendine yer edinmektedir. Filmde Büyülü Gerçekçilik Akım'ına dair bir diğer öğe mistik unsurların film içerisinde güçlü bir yere sahip olmasıdır. Özellikle filmin finalinde habercinin sözünü dinlemeyen köy halkının birdenbire adeta zombiye dönüşerek ölmesi belki de filmdeki en paranormal gönderme olarak ifade edilebilir.

Büyülü Gerçekçilik Akımından beslenen birçok edebiyat eseri toplumsal gerçekleri de kendine merkez almaktadır. Özellikle yitirilen değerler, kaybedilen gelenekler ve kültürel çürümeye birçok farklı eserde tekrar eden ve bu akımla bağdaştırılması mümkün temalar olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda *Ulak* (2008) kendine has şiirsel ve masalsı anlatımı ile doğrudan bu temaların altını çizmektedir. Olayların geçtiği köy geleneksel köy değerlerinden uzaktır. İnsanlar birbirlerine zarar vermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, kültürel yozlaşma neredeyse bu köyün en büyük sorunu olarak filmde kendine yer edinmiştir. Ancak filmin kıssadan hisse yoluyla ilerleyen anlatısı bu durumu gerçekle düşün bir arada kullanıldığı bir atmosfere evirmektedir. Sonuç olarak, olay örgüsü, anlatı şekli, kullanılan sinema dili ve ele alınan temalar *Ulak* (2008) filminin Büyülü Gerçekçilik Akımından güçlü şekilde beslendiğini ortaya koymaktadır.

2.3.Gölgesizler (2009) Filminin Büyülü Gerçekçilik Çerçevesinde Analizi

Görsel 2: Gölgesizler Film Poster <https://www.imdb.com/title/tt1437212/>

Yönetmen/Senaryo: Ümit Ünal

Oyuncular: Selçuk Yöntem, Taner Bırsel, Hakan Karahan, Altan Erkekli

Filmin Özeti: *Gölgesizler* anlatısı ve yapısal özellikleri itibarıyla oldukça katmanlı bir yapımla ifade edilebilir. Film, İstanbul'da çalışan bir berberin (Taner Bırsel) kent hayatının rutininden bıktığını anlaması ve ardından uzak bir köye gitmesiyle başlamaktadır. Berberin gittiği köy ise sürekli olarak esrarengiz olayların yaşandığı bir yerdir. İlgili köyde sürekli ahaliden üyeler gizemli şekilde kaybolmakta ve ardından da filmde birden bire figüran bir karakter olarak tekrardan belirlemektedir. Filmde önce köyün berberi yok olur, ardından köyün en güzel genç kadını sırı kadem basar. Bu durum en çok köyün muhtarını etkilemektedir. Çünkü Muhtar (Selçuk Yöntem) bu durumun nedenini anlayamamakta ve bu durumu hükümete kadar iletmek istemektedir. Ancak bu süreçte tüm bu olup bitenin nedeninin Cennet isimli karakterin oğlundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Muhtar ve bekçi genç adamı baskıyla delirtir. Köyde her geçen gün köyden insanlar kaybolmakta ve bir daha görünmemektedir. Köyde özellikle genç kadınlarla ilgili dedikodular çıkmakta, muhtar bu duruma engel olmamaktadır. Filmin sonuna doğru muhtar tüm bu olup bitene son vermek için devlete başvurmayla karar verir ancak o da kaybolur. Bu esnada olup biteni dışarıdan bir göz olarak izleyen tek bir kişi vardır. O da İstanbul'dan köye göç eden berber. Ancak berber köydeki yozlaşmayı ve çürümüş ilişkileri görünce buranın da kentten bir farkı kalmadığını görmüştür. Filmin finalinde berber son kez köye ve köy halkına tepeden bakar ve film son bulur. Görüldüğü üzere film masalsı, karmaşık anlatılı ve oldukça katmanlı bir yapıya sahiptir.

İlgili filmde Büyülü Gerçekçilik Akım'ının izlerini taşıyan birçok sekansın yer aldığını ifade etmek mümkündür. *Gölgesizler* (2009) filmi Büyülü Gerçekçilik özelinde ele alındığında ilk dikkat çeken konunun zaman ve mekân olgusu olduğunu söylemek olası görünmektedir. Film İstanbul'da bir erkek berberinin şehir hayatına dair kaygıları ile açılmaktadır. Dolayısıyla mekân unsuru açısından ilk konum nettir ancak sonrasında berberin uzak bir köye gittiğini görürüz. Ancak bu köy nereye ait bir yerleşim yeridir, bunu film boyunca anlamak neredeyse imkânsızdır. Bu açıdan bakıldığında mekân olgusu katmanlı ve de flu bir bağlamda film içerisinde kendine yer edinmektedir. *Gölgesizler*'de zaman olgusu da katmanlıdır. Film içerisinde kimi zaman Kurtuluş Savaşı dönemine ait referanslar söz konusuysa kimi zaman 1990'lı yılların Türkiye'sine dair imajlar görülmektedir. Ancak kostüm tasarımı ve dekor tasarımı net değildir. Bu sebeple belirsizlik filmin merkezindedir.

Bu filmin en ilgi çekici özelliklerinden biri mistik bir kaybolma hikâyesini kendine esas almasıdır. Köydeki insanlar teker teker kaybolmaktadır ve bir daha bu kişilerden uzun zaman haber alınamamaktadır. Sonrasında bu kişiler filme yeniden eklemlense de sanki daha önce hiç kaybolmamış gibi davranmaktadır. Bu garip durum filmin temel öyküsünün de ana odak

noktasıdır. Ancak daha da ilgi çekici olan kısım kaybolan insanların büyük kısmının bir şekilde ya bir kötülüğe uğraması ya da birine kötülük etmesidir. Bu açıdan bakıldığında ortadan kaybolmak kimi zaman bir cezayı kimi zaman ise kurtuluşu simgelemektedir. Filmde ele alınan bir başka tema ise kötülüktür. Bir grup erkek tarafından tecavüze uğrayan kadının köyden kaçması, birdenbire sırta kadem basan adamların eşlerinin köydeki başka adamlar tarafından baştan çıkartılması, kültürel ve geleneksel çürüme tam anlamıyla kırsalda olup biten birçok olayı oldukça gerçekçi bir çerçevede anlatmaktadır. Ancak bu tasvirlerde kullanılan sinematografi, mizah, korku unsuru ve esrarengiz göndermeler bu filmin Büyülü Gerçekçilik ile olan bağını arttırmaktadır. Buna ek olarak, muhtar, berber ve bekçi gibi karakterlerin ikili karşıtlıklar halinde sunulması da filmde oldukça ilgi çekici bir bağlamdır. Berber, kentten köye gelen ve olup biten her şeyi gören bir dış göz ve iyilik olgusu olarak öne çıkarken muhtar ve bekçi ise adeta kötünün temsili olarak filmde yer almakta ve filmdeki masalsı anlatının pekişmesine imkân sağlamaktadır. Özetle, gerçeğin hayalle birleştiği, paranormal olayların sıradanlaştığı ve mekân ve zaman olgusunun saydamlaştığı bu yapım birçok açıdan Büyülü Gerçekçilik Akımına göz kırpmaktadır.

SONUÇ

Edebiyat ve sinema insanoğlunun kendini, dertlerini, hayallerini, korkularını hatta bilinçaltını anlatmaya imkân tanıyan en önemli iki sanat olarak ifade edilebilir. Edebiyat bu noktada kelimelerin gücünden faydalanırken sinema ise görsel imajların yarattığı imkânları kendi olanakları ile birleştirmekte ve seyirciye sunmaktadır. Buna ek olarak, her iki sanat arasında da kendi içerisinde güçlü bir etkileşimin varlığından bahsetmek mümkündür. Edebiyatın zengin karakterleri, olay örgüsü ve temaları, sinemaya ilham verirken, sinema da edebi eserleri daha geniş kitlelere ulaştırır ve farklı yorumlara açar. Bu etkileşim, sadece romanların filme uyarlanmasıyla sınırlı değildir. Senaryo yazımı, edebi bir beceri gerektirirken, birçok yönetmen de edebiyatın derinliklerine inerek filmlerine özgün bir bakış açısı kazandırır. Örneğin, bir romanın atmosferi, karakterlerin psikolojisi ve diyalogları, sinema dilinde görsel ve işitsel öğelerle zenginleştirilerek beyaz perdeye aktarılır. Bu sayede, hem edebiyat hem de sinema, birbirini tamamlayarak sanatın evrensel dilini daha da güçlendirir. Ancak bu ilişki, sadece bir yönlü değildir. Sinema da edebiyata ilham verir. Filmlerin görsel anlatımı, karakterlerin fiziksel özellikleri ve müzikler, yazarlara yeni hikâyeler ve karakterler yaratma konusunda ilham kaynağı olabilir. Hatta sinema sayesinde ünlü olan bazı akımlar da olmuştur. Örneğin postmodern edebiyatın postmodern sinemaya olan rağbetten sonra çok daha güçlü bir kazandığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Sinema ve edebiyat etkileşimi öte yandan bazı akımlar çerçevesinde de gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Büyülü Gerçekçilik en önde olan akımlardan bir olarak ifade edilebilir. Edebiyatın metaforik diliyle sinemanın görsel hikâye anlatımı, büyülü gerçekçiliğin özünü kavramak için ideal bir araçtır. Sinema, büyülü gerçekçiliğin doğasına uygun olarak, sıradan dünyayı olağanüstü unsurlarla harmanlayabilmekte ve seyirciye rasyonel olan ile hayal gücü arasında bir köprü kurabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma özelinde de bu yaklaşım Büyülü Gerçekçilik Akımı esas alınarak analiz edilmiştir. İlgili akımın hem dünya hem de Türk Sineması özelindeki etkisini ortaya koymayı hedefleyen bu metinde *Ulak* (2008) ve *Gölgesizler* (2009) filmleri Büyülü Gerçekçiliğe dair çeşitli özellikler özelinde detaylandırılmıştır. Bu bağlamda *Ulak* (2008) özellikle mekânsal ve zamansal belirsizlikleri masalsı ve şiirsel bir anlatı şekliyle izleyiciye sunmasıyla Büyülü Gerçekçilik Akımına belirgin şekilde göz kırpmaktadır. Filmdeki karakterlerin ve anlatılan hikâyenin ise oldukça gerçekçi bir şekilde film ikliminde yer aldığı da ifade etmek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla *Ulak* (2008) masalsı diline karşın odaklandığı temalar özelinde oldukça gerçekçi göndermeler barındırmaktadır. Özellikle kırsaldaki yozlaşma, insanoğlunun bencil kimliği ve tahakküm anlayışına yönelik dolaylı

eleştirisi ile Ulak (2008) gerçeklik anlayışından asla ayrılmayan ancak bunu ifade etme şekli klasik bir sinema anlatısından farklı olan bir yapımdır. Bu nedenle bu film Büyülü Gerçekçilik Akımı temel alındığında Türk Sinemasındaki en önemli örneklerden biri olarak gösterilmeye uygundur. *Gölgesizler* (2009) ise yine kent-kırsal karşıtlığı üzerinden ele alınan, filme eklenen mizah anlayışı ve masalsı anlatı yapısıyla Büyülü Gerçekçilik kodlarını kendi bünyesinde barındıran bir yapımdır. Ele aldığı konuyu işleme şekli ve gerçekliği esnetme biçimiyle *Gölgesizler* (2009) Türk Sineması bünyesinde ismi geçen akımın en belirgin temsilcilerinden biri olarak gösterilebilir. Sonuç olarak, Büyülü Gerçekçilik, 2000 sonrası Türk sinemasında, kültürel kodlar ve toplumsal gerçekliklerle bir araya gelerek kendine özgü bir ifade biçimi kazanmıştır. *Ulak* ve *Gölgesizler*, bu akımın yerel sinemaya uyarlanması başarılı örnekleri olarak bu çalışmada kendine yer edinmiştir. Analizlerde de vurgulandığı üzere her iki film de fantastik unsurları kullanarak izleyiciyi gerçeklik ve hayal arasında bir yolculuğa çıkarırken, toplumun derin yapısal sorunlarına ışık tutmaya çalışmaktadır. Özetle Büyülü Gerçekçilik Türk Sinemasında hem evrensel hem de yerel anlatıları birleştiren güçlü bir anlatı aracı olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, N. (2015). Büyülü gerçekçilik ve Nazlı Eray'ın anlatılarında batıl inançların kurgusal işlevi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36, 115-125.
- Barut, Ö. (2007). Türk sinemasında anlatım tarzlarına göre edebiyat uyarlamaları. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Ankara.
- Çakır, S. (2019). Sinema ve edebiyat ilişkisine yöntemsel bir bakış. *SineFilozofi* 437-452. <https://doi.org/10.31122/sinefilozofi.512804>
- Demir, E. F. ve Otan, O. (2023). Emir Kusturica filmlerinde Büyülü Gerçekçilik. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 29, 147-157. doi: 10.17484/yedi.1144132
- Dıvarcı, C. M. ve Şengül, A. (2023). Hayal gücünün iki farklı yüzü: Büyülü gerçekçilik ve fantastik. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(4) , 1703-1709.
- Faris, W. B. (2004). *Ordinary enchantments: Magical realism and the remystification of narrative*. Vanderbilt University Press.
- Haeng, E. Y. (2013). *Application of magical realism in cinema*. Yüksek Lisans Tezi. Graduate School of Global Information and Telecommunication Studies, Waseda University.
- Jameson, F. (1986). On Magic Realism in Film. *Critical Inquiry*, 12(2), 301–325. <http://www.jstor.org/stable/1343476>
- Özcan, R. E. (2024). *Hikâyeme İnanır mısın? Sinemada Büyülü Gerçekçilik*. <https://filmhafizasi.com/hikayeme-inanir-misin-sinemada-buyulu-gercekcilik/> (Erişim Tarihi: 01.12.2024).
- Okçul, M. (2022). Büyülü gerçekçilik ve Bazuka kitabındaki yansıması. *Küllüye*, 3(2), 125-141. <https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1162927>
- Savran, M. (2021). *Büyülü gerçekliğin inşasında psikolojik gerçeklikler ve rolleri: Gabriel Garcia Marquez'in Yüzyıllık Yalnızlık ve Tim Burton'ın Büyük Balık adlı eserleri üzerine bir inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Programı.

MAHREMİYETİN KAYBOLUŞU: PANOPTİKON, SİNOPTİKON VE OMNİPTİKON KAVRAMLARINA SİNEMADAN BAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi M. Özer ÖZKANTAR

Gaziantep Üniversitesi

ozerozkantar@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-9364-5606

ÖZET

Günümüz yaşam pratikleri içerisinde mahremiyet ve özel alan olgusu günden güne dönüşüm geçirmekte ve bireylerin yaşamları kimi zaman bir kontrol mekanizması ile yönetilmekte, kimi zaman bireyler bu mekanizmaya kişisel rızaları ile eklemlenmekte kimi zaman ise bireyler gözetleyen ve gözetlenen olma deneyiminden haz almakta ve bu durumu içselleştirmektedir. Dolayısıyla mahremiyet kavramı günden güne yitirilen bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreç gerek kitle iletişim araçları üzerinden gerekse ideolojik aygıtlar aracılığıyla sistematik şekilde toplumlara empoze edilmektedir. Bu çerçevede Panoptikon, Sinoptikon ve Omniptikon kavramlarının anlaşılması elzem görünmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı ismi geçen olguların sinema evreni perspektifinden anlaşılmasını sağlamaktır. Bu nedenle kasti örneklem yoluyla belirlenen 1984 (1984) Panoptikon, *Truman Show* (1998) Sinoptikon ve *The Circle* (2017) ise Omniptikon kavramlarına odaklanarak ideolojik film analizi çerçevesinde analiz edilmiştir. Sonuç olarak, her üç kavramın da sinemada kendine açık bir şekilde yer edindiği ancak ilgili olguların filmler içerisinde farklı bağlamlar ile beyaz perdeye yansıtıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Panoptikon, Sinoptikon, Omniptikon, Mahremiyet, Sinema

THE LOSS OF PRIVACY: EXAMINING THE CONCEPTS OF PANOPTICON, SYNOPTICON, AND OMNIPTICON THROUGH CINEMA

ABSTRACT

In contemporary life practices, the concepts of privacy and personal space are undergoing constant transformation. Individuals' lives are sometimes managed through a control mechanism, sometimes integrated into this mechanism with their personal consent, and at other times, individuals derive pleasure from the experience of both observing and being observed, internalizing this phenomenon. Consequently, the concept of privacy has increasingly evolved into a diminishing construct. This process is systematically imposed upon societies, either through mass communication tools or ideological apparatuses. In this context, understanding the concepts of Panopticon, Synopticon, and Omnipicon becomes crucial. The purpose of this study is to explore these phenomena from the perspective of the cinematic universe. To this end, through purposive sampling, 1984 (1984) has been analyzed in the framework of the Panopticon concept, *The Truman Show* (1998) in the framework of the Synopticon concept, and *The Circle* (2017) in the framework of the Omnipicon concept, employing ideological film analysis. As a result, it has been observed that all three concepts are distinctly represented in cinema; however, these phenomena are portrayed on the silver screen within different contexts in the respective films.

Keywords: Panopticon, Synopticon, Omnipicon, Privacy, Cinema

1. GİRİŞ

Günümüz toplumunda teknolojik değişimler, dijitalleşen iletişim araçları ve hayatımızın birçok yerinde artık standartlaşan gözetim araçları bireylerin özel alanlarını ihlal etmektedir. Bu durum kimi zaman otoritenin baskısı ve kontrol arzusu ile gerçekleşirken kimi zaman ise bireylerin kendileri ispat ve ifşa etmesiyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla hemen her bireyin birbirini izlediği, gözetlediği ve kişisel alanların giderek yok olduğu, mahremiyetin sınırlarının bir hayli esnetildiği bir çağda yaşadığımızı iddia etmek mümkün görünmektedir. Bu noktada bu sürecin temel nedenlerini anlamak için Panoptikon, Sinoptikon ve Omnipoptikon olgularının kavranması elzemdir.

Panoptikon, günümüzde dijital gözetim ve veri izleme teknolojileriyle anlam kazanmış bir kavram olarak ifade edilebilir. Kamera sistemlerinden sosyal medya platformlarına kadar pek çok araç, bireylerin sürekli gözlem altında olduğu ve bu nedenle kendi davranışlarını kontrol etmeye zorlandığı bir yapıyı andırmaktadır (Ugan ve Erdoğan, 2022: 34). Bu nedenle Panoptikon, modern gözetim toplumunu ifade etmek için kullanılmaya uygundur. Sinoptikon, kitle iletişim araçları etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu modelde, toplum, izlediği kişiler ve olaylar üzerinden şekillenir ve bireyler, gözetimden çok izleyici olarak etkilenir. Kısaca bu yapı içerisinde çoğunluk azınlığı izlemekte, takip etmekte ancak bu durumdan keyif almaktadır (Bitirim Okmeydan, 2017: 60). Omnipoptikon ise büyük ölçüde sosyal medya kullanımı ile ilişkilendirilebilir. Hemen herkesin birbirini gözetlediği bu sistem içerisinde gözetlemek ve gözetlenmek haz duyulan bir kavram olarak ifade edilebilir (Toku ve Bilbil, 2022: 140). İsmi geçen her üç kavram da kitle iletişim araçlarıyla yakinen ilintilidir. Dolayısıyla bu olguların sinema bağlamında da ele alınması mümkün görünmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmanın amacı ismi geçen kavramları sinema çerçevesinde ele almak ve analiz etmektir. Bu doğrultuda 1984 (1984) filmi Panoptikon kavramı ile örtüştürülmüş ve bu çerçevede ele alınmış, Sinoptikon kavramı *Truman Show* (1998) ile bağdaştırılmış, *The Circle* (2017) ise Omnipoptikon kavramı ile özdeşleştirilmiş ve analiz edilmiştir. Ancak film analizleri öncesinde mahremiyetin dönüşümünü anlamak adına sırasıyla ismi geçen kavramlar açıklanmıştır. Böylelikle mahremiyet kavramının sinemadaki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca tahakküm dinamikleri ve kitle toplumunun uzantıları da ilgili filmlerde ele alınmış ve bu yapımlarda bireylerin kişisel alanlarından nasıl koparıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. MAHREMİYET KAVRAMI

Gizlilik, kişisel alan, yalnız kalma hakkı ya da kişisel hakların muhafaza edilmesi gibi birçok anlamda kullanılan mahremiyet kavramı günümüz teknolojileri ile hızlı bir değişime uğramaktadır. Birçok araştırmada kişilerin gizli kalmasını istediği özel mevzular ve sırlar mahremiyet kavramı çatısı altında yer almaktadır. Bu durumun hem hukuki bir boyutu hem de etik bir boyutu söz konusudur. Ancak günümüz kitle iletişim araçlarının varlığı bu kavramın çok boyutlu bir hal almasına neden olmuş ve literatüre dijital mahremiyet kavramı girmiştir (Barkuş ve Koç, 2019: 36). Bireyin özgürlüğü vurgusunun yapıldığı mahremiyet kavramı modern toplumlar içerisinde kişiler adına en doğal haklardan biri olarak konumlandırılmaktadır (İzgi, 2014: 26).

Mahremiyet temelde üç farklı kategoride ele alınmaya uygun bir kavramdır. Bunlardan ilki mekân üzerinden sağlanan mahremiyettir. Kamusal alanın dışında kişilerin kendi yaşam alanlarında kendilerine dair öz yaşamlarını devam ettirdikleri bu alanda mahremiyet en önemli haklardan biri olarak ifade edilebilir. İkinci kategori kişi mahremiyetidir. Bireylerin sırları ve özel alanları bu kategoride ifade edilebilir. Son kategori ise bilgi mahremiyetidir.

Bireye ait bilgilerin saklanması, korunması ya da dağıtımının yapılması hususundaki mahremiyet süreçleri bu sınıfta değerlendirilebilir (Fischer-Hubner,2000). Mahremiyet görüldüğü gibi salt bir yasal hak değil aynı zamanda insan olmanın getirdiği bir zorunluluktur. Ancak günümüz yaşam pratikleri içerisinde bireylerin mahremiyet hakkı giderek değerini kaybeden bir olguya dönüşmekte ve bu süreçte de özellikle kitle iletişim araçları önemli rol oynamaktadır. Mahremiyetin bu şekilde dönüştürülmesinde birden çok faktörün rol oynadığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede kontrol mekanizmaları, tahakküm yapıları ve bu yapıların kişileri kontrol etme arzusu önemli rol oynamaktadır. Bu çerçeve Panoptikon, Sinoptikon ve Omniptikon kavramlarının anlaşılması elzem görünmektedir.

2.1.Panoptikon

Panoptikon kavramı ilk defa Jeremy Bentam tarafından bir mimari tasarım olarak planlanmıştır. Bu tasarım temelde bir kontrol kulesi ve hapishane sistemi olarak organize edilmiştir. Kontrol kulesi yaydığı ışıklarla hapishanedeki hücrelerde yaşayan suçlulara sürekli izlendikleri izlenimini vermektedir. Böylelikle suçlular sistem dışında herhangi bir aksiyon alamamaktadır (Sabahçı, 2023: 117). Foucault (2006: 295-296) ise bu hapishane modelini günümüz iktidar dinamikleri üzerinden ele alarak analiz etmiştir. Foucault (2006) bu modeli kitle toplumunu yaratma, iktidarı sürdürme ve rızayı imal etmede kullanılan bir yapı olarak ifade etmektedir. Bir kontrol sistemi tarafından sürekli olarak izlendiğini bilen bireylerin giderek birbirlerini takip ettiği bir sistem oluşmakta ve bireyler hemen her davranışında diğer kişilerin davranışlarını taklit etmektedir. Böylelikle standartlaşan yaşam sistemleri oluşmakta, konformist bir yapı oluşturulmaktadır. Bu bağlamda toplumların iktidar ideolojileri çerçevesinde kontrol edilmeleri mümkün kılınmaktadır. Günümüzde yer alan güvenlik kameraları ve izleme sistemleri bu süreç içerisinde işlev gören en önemli örneklerden yalnızca birkaçıdır. Panoptikon bir bütünü izleme, gözetleme, kontrol etme anlamına gelmektedir (Özdel, 2012: 23). Panoptikon, günümüzde dijital teknolojiler ve gözetim sistemleriyle daha soyut bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Sosyal medya algoritmaları, büyük veri analizi ve biyometrik izleme sistemleri, modern panoptik mekanizmalar olarak işlev görmektedir. İnsanlar, sürekli gözetlendiklerinin farkında olduklarında, davranışlarını bu gözetimle uyumlu hale getirmektedir. Bu bağlamda panoptikon, yalnızca bir mimari yapı olmanın ötesinde, modern toplumun kontrol süreçlerini anlamada güçlü bir teorik çerçeve sunar (Lyon, 2006). Ancak bu denetim mekanizması çok yönlü ve çok katmanlıdır. Bu bağlamda panoptik yapıya eşlik eden ve tahakkümün uzantılarını meşrulaştıran farklı yapıların varlığından da bahsetmek yanlış olmayacaktır.

2.2.Sinoptikon ve Omniptikon

1997 yılında Thomas Mathiesen tarafından ortaya atılan Sinoptikon kavramı Panoptikon'dan farklı olarak çoğunluğun azınlığı izlemesi ve azınlığın oluşturduğu düşünce sistemi ve eğlence araçlarının çoğunluğun beğeni, arzu ve taleplerini yönlendirmesi çerçevesinde ele alınmaya uygundur (Bitirim Okmeydan, 2017: 60). Zamanın ve mekânın neredeyse tüm bilgisine sahip olabilme alanı yaratan panoptik yapı kılık değiştirerek bu sefer çoğunluğun rızasını almaya odaklanan bir yapıda işlev göstermektedir (Sartori, 2006: 9-10). Televizyon programları bireyleri eğlence odaklı formatlara yönleltmekte, kişilerin eleştirel düşünme mekanizmaları bu formatlar ve bu araçlar sayesinde kontrol edilmektedir (Öztürk, 2013: 142). İşte tam da bu noktada sinoptikon kavramı çerçevesinde bir kontrol mekanizması ortaya çıkmaktadır. Başka bireylerin mahrem alanlarına girmeye hevesli çoğunlukların varlığı kitleleşen bir yapıyı ve herkesleşen ve kontrolü kolay bir sistemi de beraberinde getirebilmektedir. Yeni medya ortamında bireylerin rolü, pasif izleyicilikten aktif katılımcılığa dönüşmüştür. Modern dönemde panoptikon modeline dayalı zorlayıcı gözetim,

postmodern dönemde sinoptikon olarak adlandırılan yeni bir yapıya evrilmiştir. Sinoptikon, daha önce de altı çizildiği üzere çoğunluğun azınlığı gözetlediği, bireylerin ise gönüllü bir şekilde bu süreçte yer aldığı bir gözetim biçimidir. Bu sistem, bireylerin kişisel bilgilerini paylaşma, kendilerini sergileme ve başkalarını izleme arzusuyla şekillenmiştir.

Bunun bir adım ötesine geçen Omniptikon ise çoğunluğun çoğunluğu gözetlediği, herkesin herkesi izlediği bir düzeni ifade eder. Omniptikonun işleyişi, postmodern kültürün temel dinamikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bu dönemde bireyler, hem kendilerini sergilemekten hem de başkalarını gözlemlemekten yüksek düzeyde haz duyar. Gözetim, yalnızca kontrol aracı olmaktan çıkmış, aynı zamanda bir tür eğlence ve sosyal etkileşim şekline dönüşmüştür. Postmodern dönemin bu yeni gözetim anlayışı, bireylerin iletişim kurma, kendilerini ifade etme ve başkalarını algılama biçimlerini kökten değiştirmiştir. Gözetim ve sergileme süreçleri, bireylerin günlük yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası hâline gelerek modern toplumun dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir (Serdar, 2023: 402). Bu değişim, yeni medya çağının bireyler üzerindeki etkisini ve kültürel dönüşümünü yansıtmaktadır.

3. FİLM ANALİZLERİ

Bu bölümde Panoptikon, Sinoptikon ve Omniptikon kavramları 1984, *Truman Show* ve *The Circle* filmleri çerçevesinde ele alınacaktır. İlgili filmlerin analizinde bireysel özgürlük kavramının değişimi ve mahremiyet olgusunun dönüşümü vurgulanacaktır.

3.1.1984 Filminin Panoptikon Kavramı Çerçevesinde Analizi

Görsel 1: 1984 Film Afişi <https://www.ebay.com/itm/204406990399>

Yönetmen: Michael Radford

Oyuncular: John Hurt, Richard Burton, Suzanna Hamilton

Filmin Özeti: Michael Radford'un yönettiği ve George Orwell'in aynı adlı distopik romanından uyarlanan 1984, totaliter bir rejimin birey üzerindeki kontrolünü tahakküm çerçevesinde ele alan bir filmidir. Film, gelecekteki totaliter bir devlet olan Okyanusya'da geçmektedir. Parti ya da sistem ülkedeki her şeyi kontrol etmekte ve denetlemektedir. Bu ülkede Büyük Birader (Big Brother) adıyla bilinen lider halkı birçok farklı yöntem ile sürekli gözetim altında tutmaktadır. Film boyunca gerçekler, Partinin çıkarlarına uygun olarak sürekli değiştirilir, özgür düşünce "-düşünce suçu olarak kabul edilir, fikirler saptırılır ve insanlar üzerinde yoğun bir baskı uygulanarak kişiler kontrol altında tutulur. Bu aşamada en büyük silah kitle iletişim araçları ve bu araçlar sayesinde yapılan propagandadır. Bu süreçte filmin en önemli karakteri Winston (John Hurt) bu düzene kendi içerisinde bir isyan başlatır. Winston Smith, Partinin gerçeği manipüle eden Propaganda Bakanlığı'nda çalışmaktadır. Fakat Winston, sistemden nefret

etmekte ve kendi failliğini yaratarak sistemin dışına sızmaya çalışmaktadır. Bunun neticesinde gizlice Büyük Birader'e karşı gelir. Sistemin kurallarını gizli gizli çiğneyen Winston başlangıçta bunda başarılı da olur. Julia adında bir kadınla ilişki yaşamaya başlayan Winston sisteme her anlamda bir baş kaldırıda bulunmuştur. Ancak hemen her iletişimin yasak olduğu ülkede Winston'un sistem üzerinden yakalanması uzun sürmez. Winston ve Julia, Parti tarafından yakalanır ve O'Brien adlı yüksek rütbeli bir yetkili tarafından acımasız sorgulamalara ve beyin yıkama tekniklerine maruz kalır. Winston inanmadığı bir sisteme inandırılır, baskılanır ve panoptik yapının tüm işlevleri Winston'u sisteme entegre etmek adına devreye girer. Filmin finalinde Winston, işkence ve manipülasyonla Parti'ye boyun eğmek zorunda bırakılır ve Winston da sistemin bir parçası olmaya zorlanır.

Filmde milliyetçilik ve savaş unsuru çerçevesinde tahakkümün gücünün arttırma yöntemlerine odaklanılmaktadır. Bu nedenle zihinsel bir baskı ortamı kurulan ülkede hemen her şey yasaktır ve kurallar dışında hareket eden tüm bireyler üst göz tarafından tespit edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Hatta filmdeki karşıtlıklar da bu çerçevede ele alınmaya uygundur. Bolluk bakanlığı, sevgi bakanlığı, barış bakanlığı gibi kuruluşlar ülkedeki gerçeklerin tam tersi şekilde işlev göstermektedir. Yaratılan korku imparatorluğu içerisinde bireysel düşünceye yer yoktur. Aşk ve iletişim yasaktır. Cinsellik ise cezaya tabidir. Tüm bu baskı sistemi içerisinde panoptik yapı çok yönlü şekilde işlev göstermektedir. İnsanlar film boyunca izlenseler de izlenmeseler de sürekli izleniyormuş gibi hissettirilmektedir. Bu yaratılan korku unsuruyla ortaklaşa ilerleyen bir süreçtir. Büyük televizyon ekranları ise bu korkuyu adeta pekiştiren bir sistemin parçaları olarak filmde kendine yer bulmaktadır. Filmdeki mekân tasarımı da panoptik yapıya göre tasarlanmıştır. Filmde hemen herkesin izlendiği bir sistemin varlığı söz konusudur. Yaratılan bu baskı evrenine eklemlenen düşünce polisi ise tahakkümün sadece davranış kalıplarını değil düşünce sistemlerini de tamamen ele geçirme arzusundan ileri gelmektedir. Bu durum tam anlamıyla bir kontrol arzusundan ileri gelmekte ve panoptik sistem ülkenin her alanını kuşatmaktadır. Dolayısıyla bu gözetleme ve denetim mekanizması içerisinde Winston sistemin dışında kalmak için oldukça cesur bir adım atmış olsa da sonuç hem onun için hem de sevgilisi için tam anlamıyla hüsrana olmuştur. Bir başka deyişle bu yapı içerisinde sızıntılara, kaçaklara ya da fail olma çabasına hiç yer yoktur. Özetle 1984 Foucault'nun panoptik gözetim kavramını görselleştirerek, bireylerin üzerindeki totaliter kontrolün psikolojik ve toplumsal sonuçlarını ele almasıyla ilgili kavramı sinema evrenine taşıyan oldukça ikonik bir film olarak ifade edilebilir. Film, panoptik bir toplumun bireyleri nasıl denetim altında tuttuğunu ve bu gözetimin kişilerin düşünce özgürlüğünü nasıl sınırladığını ele almasıyla da mahremiyet algısını ters düz eden oldukça keskin bir film olarak nitelendirilebilir.

3.2. *Truman Show* Filminin Sinoptikon Kavramı Çerçevesinde Analizi

Görsel 2: <https://www.beyazperde.com/filmler/film-18671/>

Yönetmen: Peter Weir

Oyuncular: Jim Carrey, Laura Linney

Filmin Özeti: Truman Burbank (Jim Carrey), küçük bir sahil kasabasında sıradan bir hayat süren genç başarılı bir adamdır. Dönem dönem garip olaylar yaşasa da Truman için bu olaylar hayatın normal akışı içerisinde sıradandır. Ancak filmde Truman'ın bilmediği çok önemli bir sır bulunmaktadır. Truman aslında bir televizyon programının baş kahramanıdır ve yaşadığı evren tamamen yapay bir televizyon stüdyosudur. Etrafında gördüğü herkes, herşey bir oyunun, bir formatın parçasıdır. Dolayısıyla Truman hayatının doğumundan itibaren bir televizyon programının parçası olduğunu bilmemektedir. Eşi, arkadaşları, çalışma arkadaşları, hemen herkes Truman Show'daki figüranlardır. Programın starı ise tabii ki Truman'dır. Truman 7/24 izlenen, gözlemlenen ve izleyicilerin yorumlarıyla zenginleştirilen bu program formatı içerisinde tüm mahremini kaybetmiş ve bundan haberi olmayan bir adam olarak filmde yer almaktadır.

Filmde gösterinin yapımcısı Christof (Ed Harris), Truman'ın hayatını dünyanın dört bir yanında milyonlarca izleyiciye canlı yayınlamaktadır. Dolayısıyla Truman bir medya şirketinin daha fazla para kazanmak için kullandığı bir figürandır. Christof, Truman'ın olup biteni anlamaması için program boyunca çeşitli manipülasyonlarda bulunur. Böylelikle Truman üzerindeki kontrolünü yitirmemektedir. Truman, rutinindeki tuhaflıkları fark etmeye başladıkça şüpheleri artar. Hatta filmde bir genç kadınla tanışır ve bu genç kadın Truman'a aşık olur ve olup biteni Truman'a anlatır. Truman artık herşeyden haberdardır. Filmin finalinde Truman artık bu düzeni yıkmak ister. Bu nedenle çeşitli kaçış yolları arar ancak her seferinde bu girişimler Christof ve ekibi tarafından engellenir, ancak en sonunda Truman, gerçek özgürlüğünü elde etmek için cesur bir karar verir, bir şekilde stüdyonun arka kapısına ulaşır ve gerçek dünyaya adım atarak özgürlüğe merhaba der ve film son bulur.

Truman Show (1998) kitle iletişim araçlarının bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini bir televizyon programı formatı çerçevesinde ele alan, çoğunluğun azınlığı izlediği, takip ettiği ve böylelikle tahakkümün düzlemine entegre olduğu Sinoptikon kavramına da doğrudan atıfta bulunan bir yapım olarak nitelendirilebilir. Filmde Truman'ın hayatı bir televizyon programı yüzünden bir show, bir gösteri, bir sirkten farksızdır. Truman'ın kendine dair hiçbir mahrem alanı yoktur ve tüm kontrol mekanizması program yapımcılarında yani üst akıldadır. İzleyicilerin ne izleyeceğini belirleyen de bu üst yapıdır. Sinoptikon açısından bakıldığında da ortada çoğunluğun azınlığı izlediği ve kitlenin zevklerini belirleyen bu azınlık yapı yani tahakkümün tercihleri olduğu söylenebilir. Bu durumu oluşturan ve sistemi güçlendiren şeyin doğrudan televizyon olması ise bu film özelinde bir medya eleştirisi yapıldığına dair en belirgin kanıttır. *Truman Show* (1998) kitlelerin televizyon aracılığıyla nasıl uyuşturulduğunu ortaya koymanın yanı sıra kitlenin de bu mekanizmanın içerisine nasıl entegre edildiğini ele almasıyla da Sinoptikon'u çok net şekilde ortaya koymaktadır. Film boyunca neredeyse herkesin gündemi Truman ve onun başından geçen olaylardır. Bu bağlamda insanlar bir program aracılığıyla tek tipleştirilmekte ve toplumda başka meseleler tartışılmamaktadır.

Truman Show (1998) gözetim meselesini ele alma şekliyle hem panoptik yapının dönüşümüne dair izler yaratmakta hem de dönüşen kitle iletişim araçlarının gündelik pratikler üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktadır. Burada Truman aslında tamamen sembolik bir imajdır. Günümüz medya araçları içerisinde yaratılan birçok farklı program formatı Truman Show ile neredeyse aynı bağlamlar barındırmaktadır. Bu programların ekonomi politikası hesaba katıldığında da akla yine iktidar dinamikleri gelmektedir. Güç odakları ne isterse sistem kitle iletişim araçları üzerinden bunları pazarlamaktadır. Bu süreçte Sinoptikon bağlamında, bireyin öznel gerçekliğinin nasıl medya ve toplum tarafından inşa edildiği ve bu insanın etik boyutları tartışılmaya açıktır. Günümüzde sosyal medya ve dijital kültür bağlamında Sinoptikonun genişlemesi, *The Truman Show*'un öngördüğü dünya ile modern toplum arasındaki paralellikleri ortaya koyan bir sistemin güçlü bir halkası olarak görülmektedir. Özetle, bu film

Sinoptikon’u film evreni çerçevesinde ele alması ve medya eleştirisini çok boyutlu şekilde gerçekleştirmesi nedeniyle ilgili kavramın en güçlü örneklerinden biri olarak sinema dünyasında kendine yer edinmektedir.

3.3. *The Circle* Filminin Omniptikon Kavramı Çerçevesinde Analizi

Görsel 3: <https://www.imdb.com/title/tt4287320/>

Yönetmen: James Ponsoldt

Oyuncular: Emma Watsons, Tom Hanks

Filmin Özeti: Mae (Emma Watsons), 20’li yaşlarının ortalarında, kendine düzgün bir iş arayan genç bir kızdır ve en büyük hayali ülkedeki en gözde firmalardan biri olan The Circle’da çalışmaktır. Ms hastası babası ve ona bakmakla yükümlü annesinin yaşadığı zorlukları da gören Mae için tek çare para kazanmaktır. Bu süreçte Mae, The Circle’a bir arkadaşı aracılığıyla başvurur ve işe alınır. The Circle geliştirdiği güçlü teknolojiler aracılığıyla hemen herkesin hayatını izleyen, takip eden ve kontrol altına alan bir ağa sahiptir. Sistem kendi içerisinde herkesin birbirini izlediği, kontrol ettiği ve takip ettiği bir yapıda işlev göstermektedir. Mae şirkette çok kısa sürede başarılı olur ve The Circle’ın CEO’su Eamon Bailey’in (Tom Hanks) dikkatini çeker. SeeChange isimli yeni bir poje üzerinde çalışan Bailey, denek olarak Mae’ye teklifte bulunur. Mae üzerine bir kamera yerleştirir ve her an bu sistem aracılığıyla izlenmeye başlar. Neredeyse tüm özel alanı kameralarla izlenmeye başlayan Mae için artık özel hayat diye bir şey yoktur. Mae’nin bu yeni sisteme dahil olmasıyla beraber tüm hayatı kötüye gitmeye başlar. Ailesinin özel hayatı zarar gören Mae, eski sevgilisini de bu proje yüzünden trafik kazasında kaybeder. Bunun üzerine The Circle’dan intikam almak isteyen Mae, patronlarının mail adreslerini ve tüm verilerini ifşa eder ve böylelikle sistem kendi içerisinde çöker.

Görüldüğü üzere, *The Circle* (2017) gözetleme biçiminin oldukça farklı bir hal aldığı bir sistem üzerinden ilerleyen bir distopik yapıyı kendine temel almaktadır. Film boyunca özel alan, mahrem, kişinin kendine dair sırları neredeyse tamamen ihlal edilmektedir. The Circle şirketinde çalışmak demek aslında sisteme bireylerin tamamen teslim olması ile aynı anlama gelmektedir. Mae ve diğer mesai arkadaşları sürekli olarak yaptıkları hem organizasyonu kişisel hesaplarında paylaşmata ve her an sistem içerisinde aktif görünmektedir. Daha ilginç film boyunca bu rutin gayet normal bir süreçmiş gibi ele alınmaktadır. Bir başka deyişle, kişilerin başka bireylerin özel hayatlarının merkezinde olma arzusu film boyunca sıradanlaştırılmaktadır. The Circle çalışanları kendi yaşamlarını paylaşmaktan büyük bir haz duymaktadır. Bu popüler olma çabası ise kendi içerisinde kısır bir döngü yaratmaktadır. Omnipotikon bu film özelinde günümüz yeni medya araçlarına yönelik referanslar çerçevesinde vurgulanmaktadır.

Filmde Mae hem başkalarının yaşamlarını izleyen bir sistemin yani The Circle’ın bir parçası hem de izlenen bir denek olarak filmde özel alanını tamamen halka açık hale getiren bir kimlik

olarak Omnipotik kavramının canlı örneği şeklinde yer almaktadır. The Circle aslında panoptik bir yapı olarak insanların yaşamlarında yer alma amacı güderken bu durum giderek kendini ve mahremi paylaşıma arzusu duyan kitleler yaratmaya doğru evrilmektedir. Hatta bu durum film boyunca şirketin CEO'su tarafından meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. The Circle sayesinde suç oranının azalacağı, oy verme alışkanlıklarının daha şeffaf olacağı gibi argümanlar ile panoptik yapının varlığı savunulurken bu durumu birey bazında normalleştirme çabası da sosyal medya kullanımı çerçevesinde oluşturulmaktadır. Ancak filmin finalinde Mae'in bu sistemi çökertme ve ifşa etme girişimi başarılı olmuş ve The Circle'ın asıl emeli ortaya çıkmıştır. Kısaca The Circle filmi her ne kadar bir distopyayı kendine esas almış olsa da altı çizilen temaların günümüz yeni medya çağında da birçok açıdan gözlemlendiğini iddia etmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında ilgili yapı günümüz yaşam dinamiklerini ve kontrol mekanizmalarını ele almasıyla birçok açıdan gerçekçi bir panorama ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Günümüz dijital çağında iletişim ve tüketim alışkanlıklarımızın dönüştüğü, yeni trendler ile bireylerin eğilimlerinin belirlendiği ve toplumsal yapının da bu çerçevede değiştiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu süreçte toplumların idare edilmesi, yönetilmesi, sistematik olarak yönlendirilmesi de büyük ölçüde değişime uğramıştır. Propaganda, baskı ya da devletlerin diğer ideolojik aygıtları giderek farklı biçimlerde kendine yer edinmektedir. Bu çerçevede akla ilk gelen kavram Panoptikon kavramı olarak ifade edilebilir. Bir tür toplumsal kontrol modeli olarak nitelendirilmesi mümkün olan panoptikon yaklaşımı, temelde gözetleme ve gözetlenme çerçevesinde ele alınabilmektedir. Trafikte mobese kameraları, alışveriş mağazalarında ya da sokaklarda güvenlik kameraları gibi izleme sistemleri tıpkı panoptik bir hapisane modeli olarak günümüz yaşam dinamikleri içerisinde bir kontrol sistemi olarak yer almaktadır. Bu izlenme, gözetlenme durumu dolaylı da olsa bireylerin mahremiyet alanlarına yönelik bir müdahale olarak yorumlanmaya açıktır. Toplumların baskı altında tutulması ve mevcut egemen düzenin devamlılığında bireylilerin kitleleşmesi ve benzer davranış pratikleri ile şekillenmesi hususunda bu kontrol mekanizması oldukça güçlü bir yapı olarak yer almaktadır. Fakat panoptik yapı da kendi içerisinde ciddi bir dönüşüm geçirmektedir.

Kişilerin kontrol altına alınması ve gözlemlenmesinde salt baskı yeterli bir kontrol sağlayamamaktadır. Bu nedenle rızanın elde edilmesi ya da imalatı için kitlelerin eğlendirilmesi ya da arzularının yerine getirilmesi de gerekmektedir. Bu noktada Sinoptikon kavramı ön plana çıkmaktadır. Çoğunluğun azınlığın belirlediği içerikleri takip etmesi ve düşünce pratiklerinin azınlığın sunduğu içeriklerle yönetilmesi sinoptik yapının en güçlü silahı olarak değerlendirilebilir. Özellikle televizyon program formatları ile oluşturulan bu sistem kişilerin düşünce yapılarını ve gündelik rutinlerini belirlemede oldukça etkin bir yapı olarak işlev görebilmektedir. Son olarak, Omnipotik kavramının mahremiyet kavramı üzerinden oldukça detaylı şekilde anlaşılması elzem görünmektedir. Kişilerin kendilerini ve diğer insanları gözlemlenme hatta gözetleme rutinine doğru evrilene sosyal medya araçları bu kavramın artık sıradan bir rutinmiş gibi işlev göstermesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla izlenmek artık kişinin kendi arzusu ile gerçekleşmektedir. Bu iç içe geçmiş kontrol ve gözetleme mekanizmalarına dair sinema ikliminde de birçok filmin varlığı söz konusudur. Bu bağlamda bu çalışma ilgili kavramları 1984, *Truman Show* ve *The Circle* filmleri çerçevesinde ele almış, her üç kavramın da sinemada oldukça eleştirel bir dille ele alındığı görülmüştür. Panoptikon kavramı 1984'de tam anlamıyla bir baskı aracı olarak eleştiriye maruz kalmış, *Truman Show* Sinoptikon kavramını kitle kültürü ve kitle toplumu üzerinden eleştirmiş, *The Circle* ise günümüz yeni medya araçlarının uzantılarını kendine esas alarak Omnipotik kavramına dair güçlü bir eleştiride bulunmuştur. Sonuç olarak, her üç film ilgili kavramların riskleri ve tehditlerine odaklanarak ve bu kavramlara eklenerek oldukça güçlü ve sert bir dil geliştirmiş

ve mahremiyet kavramının giderek yok oluşuna dair günümüz gerçekleri ile uyumlu bir yaklaşım geliştirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan Ugan, K. & Erdoğan, T. (2022). Panoptikon gözetimden dijitalleşen gözetime değişen “mahremiyet” olgusu üzerine film analizi: *The Circle* örneği. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 4(2), 33-43. <https://doi.org/10.54089/ecider.11846177>
- Barkuş, F. & Koç, M. (2019). Dijital mahremiyet kavramı ve ilgili çalışmalar üzerine bir derleme. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 3(1), 35-44.
- Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45-69.
- Fischer-Hubner, S. (2000). *Privacy and security at risk in the global information society*. London.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M. A. Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi.
- İzgi, M. C (2014). Mahremiyet kavramı bağlamında kişisel sağlık verileri. *TJOB*, 1(1), 25-37.
- Lyon, D. (2006). *Gözetlenen toplum* (çev Gözde Soykan). İstanbul: Kalkedon.
- Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “panoptikon” ile “iktidarın gözü” göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1), 22-29.
- Öztürk, S. (2013). Filmlerle görünürlüğün dönüşümü: panoptikon, süperpanoptikon, sinoptikon. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 132-151.
- Sabahçı, B. (2023). Sanal ortamlarda panoptikon kavramı ve gözetim toplumu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 13, 111- 134.
- Serdar, M. (2023). Transformation of the surveillance society from panopticon to omnipticon: the case of Black Mirror’s episode ‘Nosedive’. *OPUS Journal of Society Research*, 20(53), 396-409. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1253893>
- Toku, A. B. & Karayel Bilbil, E. (2022). Omniptikon perspektifinden kişilerarası etkiye tüketici duyarlılığının satın alma davranışı ile ilişkisi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(57), 138-158. <https://doi.org/10.47998/ikad.1015028>

MESAJLAŞMA PLATFORMLARINDAKİ HABER İÇERİKLERİNDE EMOJİ KULLANIMI: TELEGRAM ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Mustafa MAYDA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

mustafa.mayda@comu.edu.tr-0000-0003-4320-4524

Şükran YAVUZ⁴³

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

sukranyavuz117@gmail.com-0009-0001-4332-3980

ÖZET

İletişim teknolojilerinde yaşanan yeni gelişmelerle geleneksel medyadan dijital medyaya doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Dijital medya geleneksel medyanın aksine tek yönlü bir iletişim yapısı yerine, kullanıcıların daha interaktif olmasını sağlayarak içerik oluşturmaya, paylaşım yapmasına ve geri bildirimlerde bulunmasına olanak sağlamaktadır. Yaşanan gelişmelerle birlikte hayatımıza giren ve yeni iletişim araçlarından biri olan sosyal medya, bünyesinde bulundurduğu mesajlaşma platformlarıyla bireyler arasındaki etkileşimi ve toplumsal yapı içerisindeki iletişimi hızlandırmaktadır. Bu kapsamda günümüzde sosyal medya mesajlaşma platformlarından öne çıkan Telegram platformu ise kullanıcılar arasında bilgi aktarımı sağlayan platformlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Telegram platformunun en belirgin özelliklerinden birisi, haber kanalları üzerinden anlık haber akışını takip etme ve haberlere dair düşüncelerimizi ifade etme olanağı sağlamasıdır. Bu bağlamda kullanıcılar tarafından Telegram platformunda haber içeriklerine yönelik kullanılan emojiler, belirli haber türlerinin bireyler ve toplumlar için nasıl algılandığını anlamamıza yardımcı olabilmektedir.

Bu çalışmada, haber içeriklerinde etkin kullanılan emojilerin Telegram platformunda nasıl bir etkileşim oluşturduğu saptanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada Telegram platformu içerisinde yer alan haber içeriklerinde kullanılan emojilerin haber içeriği ile ilişkisi belirlenmeye çalışılmaktadır. Telegram platformunda yayımlanmış 120 haber içeriği spor, magazin, siyaset ve kültür-sanat haberleri olarak kategorileştirilerek göstergebilimsel bir içerik analiziyle incelenmiştir. Çalışmada nitel veriler kullanılarak emojilerin haber içeriklerine etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Mesajlaşma Platformları, Telegram, Emojiler, Dijital Haber Etkileşimi

⁴³ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gazetecilik Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler dijital medyaya doğru bir dönüşümün gerçekleşmesini sağlamaktadır. Dijital medya teknolojileri geleneksel medyaya göre daha dinamik ve kullanıcı odaklı bir iletişim ortamı yaratmaktadır. Bu sayede geleneksel medya araçlarının sınırlarını aşarak bireylerin ve kitlelerin bilgiye daha kolay erişimini sağlamayı hedeflemektedir. Günümüz dijital medyasında haber platformları okuyucularına haberleri hızlı ve etkin bir biçimde aktarmaktadır. Bu hıza bağlı olarak bilgi ve haberlerin yoğun olarak sosyal medya araçları ve mesajlaşma servisleri sunan platformlardan aktarıldığı görülmektedir (Küçükvardar, 2021: 1759). Bu platformlar, bireylere haber tüketicisi olmalarının yanı sıra aynı zamanda etkileşimli bir habercilik deneyimi de sunmaktadır. Günümüzde aktif olarak kullandığımız Telegram platformu da bu bağlam içerisinde değerlendirilen platformlardandır.

Telegram bireysel mesajlaşmanın yanı sıra, etkileşimli bir şekilde haber içeriklerine kullanıcıların ulaşmasını sağlamaktadır. Kullanıcılar bu platform içerisinde haber kanallarına katılarak aktarılan haberlere yorum yapma ve içerik paylaşımı gibi eylemleri gerçekleştirebilmektedir. Bu sayede Telegram kullanıcıları içerik üzerine düşüncelerini ifade edebilmektedirler. Bu etkileşimli yapı kullanıcıların haber içeriğiyle daha derin bir bağ kurmalarına imkan tanımaktadır.

Kullanıcı sayısının günden güne artmasıyla birlikte Telegram platformu 2021 yılından itibaren yazılımını güncelleyerek görsel emojileri kullanıma sunmaktadır. Emojilerin Telegramda varolmasıyla birlikte kullanıcılar **33 farklı emojiye erişebilmektedir** (Çakmak ve Çekiç, 2019: 16). **Emojiler haber içeriğine dair duygusal bir tepki ifade etmenin yanı sıra, haberin algılanış biçimini de etkilemektedir.** Ayrıca emojiler sayesinde haber tüketicileri, haberlerin özetini ya da duygu durumunu çok daha net bir biçimde anlayabilmektedirler. Bu durum haber tüketimi noktasında kullanıcılara daha etkili bir deneyim sunmaktadır.

Bu çalışma, dijital medya platformlarından biri olan Telegram'ın bünyesinde bulundurduğu haber kanallarında kullanılan emojilerin, belirlenmiş olan 4 farklı habercilik alanındaki algısını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, her bir haber kategorisinde kullanılan emojilerin farklı anlamlar taşıyıp taşımadığı, bu emojilerin haberin içeriğini nasıl şekillendirdiği ve izleyicilerin duygusal yanıtlarını nasıl etkilediği değerlendirilmektedir. Literatür taraması kısmında sosyal medya platformu olan Telegram ve emojilerin kavramsal çerçevesi ortaya konulmaktadır. Analiz bölümünde ise Telegram platformunda yer alan BPT Haber kanalının

içeriklerinden veriler elde edilmiş ve bunlar bulgular bölümünde detaylandırılmıştır. Elde edilen verilerle sonuç bölümünde mesajlaşma platformlarının dijital habercilik ile ilgili gelecek vizyonu belirlenmeye çalışılmıştır.

Gelenekselden Dijitale Geçiş

Teknolojik dönüşümün etkisiyle medya alanında köklü bir değişim yaşanmış ve geleneksel medya araçları yerini dijital medyaya bırakmıştır. Geleneksel medya 20. yüzyılda kitle iletişiminin temel yapı taşlarından biri olarak uzun yıllar boyunca büyük bir etki yaratmıştır. Ancak 20. yüzyılın sonlarında internetin yaygınlaşmasıyla birlikte medya sektöründe dönüşümler gerçekleşmeye başlamış ve bu durum da bir kırılma noktası yaratmıştır.

Gazete, televizyon ve radyo gibi geleneksel medya araçları; okuyucunun, izleyicisinin ya da dinleyicisinin pasif bir konumda olmasını sağlamaktadır. Pasif konumda olmalarının nedeni ise geleneksel medyanın içeriği doğrudan kitleye iletmesi ve kitlenin bu içerikle etkileşim içerisinde sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Tek yönlü bir iletişim yapısı söz konusu olduğu için geleneksel medya toplumsal normları etkileme noktasında sınırlandırılmış bir önemli güce sahip olmaktadır (Türkoğlu, 2014: 38). Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan internet haberciliğinde ise bu durum tersine çevrilerek, tüketiciye bilgiyi almanın yanı sıra aynı zamanda içerik üretme ve paylaşma imkanını da sunulmuştur. Bu sayede geleneksel medya araçlarının sağlayamadığı **etkileşimli iletişim** modeli dijital medya içerisinde ortaya çıkmıştır. Dijital medya hem içerik üretiminde hem de içerik paylaşımında daha geniş kitlelere ulaşma imkanı sunmakta ve içeriklerin anlık olarak yayımlanabilmesini sağlamaktadır (Yücedoğan, 2012: 144). Bu durum bilgi paylaşımında zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırmaktadır. **Aynı zamanda**, bireylerin içerik üreticisi olarak aktif bir rol üstlenmelerine de olanak tanımaktadır.

Okuyucular, dijital platformlar üzerinden bilgi tüketim alışkanlıklarını şekillendirmeye başlamışlardır. Bu süreç, gazetelerin basılı formatta kalmasını yetersiz hale getirmiştir. Durumun farkına varan medya kuruluşları ise, dijital platformların sunduğu etkileşimli iletişim modelini zaman içerisinde benimseyerek gazetelerini dijital ortama taşımaya başlamışlardır.

Dijital ortama geçiş ilk olarak 1990'lı yıllarda ABD'nin önde gelen gazeteleri The Washington Post ve New York Times gibi yayınlarını internet ortamına taşımasıyla gerçekleşmiştir. Sonraki süreçte Avrupa'da Daily Mirror ve International Herald Tribune gibi gazeteler dijitalleşmeye

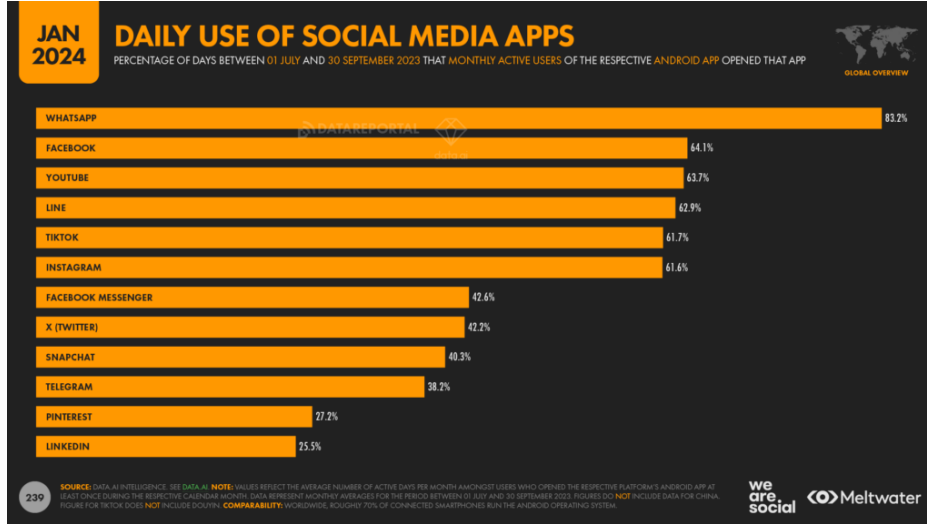
başlamıştır. Türkiye’de ise dijitalleşme süreci 1995 yılında Aktüel Dergisi ile başlamış, ardından Milliyet Gazetesi de bu sürece dahil olarak dijital platformlarda yayın yapmaya başlamıştır (Delibaş, 2023: 95-96). Bu durum, haberciliğin sınırlarını genişleterek içeriklere erişim noktasında kolaylık sağlamış ve okuyucuların medya tüketim biçimlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Dijitalleşen habercilikte, sosyal medya platformları anlık paylaşımlar yapabilme özelliği sayesinde haberlerin kısa sürede geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.

Dijital Habercilikte Sosyal Medya

Dijital medya kullanıcıların yer ve zaman fark etmeksizin içeriğe kolayca erişip tüketebileceği bir yapıya dönüşmüştür. Sosyal paylaşım sitelerinin artması ve bireysel katılımın en üst düzeye ulaşmasıyla **sosyal medya** dijital medyanın en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünür, 2016: 155). Günümüzde sosyal medya, kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmasına ve etkileşimde bulunmasına imkân veren dinamik bir iletişim platform zemini olarak kullanılmaktadır.

Kullanıcılar sosyal medya platformları içerisinde içerik üretme, paylaşma ve etkileşimde bulunma imkânına sahip olarak aktif bir şekilde bu platformları kullanmaya başlamışlardır (Susur ve Tamer Gencer, 2021: 77). Kullanıcıların pasif tüketici konumu yerini hem üreten hem de tüketen bir aktör olarak tanımlanan "üretken tüketici" (prosumer) konumu almıştır (Ünür, 2016: 155). Bu durumla birlikte sosyal medya platformları çeşitlenmiş ve kullanıcı sayısı giderek artmaya başlamıştır

We Are Social’ın 2024 yılına ilişkin raporuna göre, 2024 yılında aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 2023 yılına göre yüzde 5,6 artarak 5,04 milyar kullanıcı sayısına ulaşmıştır. Türkiye’de ise aktif sosyal medya kullanıcısı nüfusun %66’lık kısmını kapsarken yaklaşık 56 Milyon aktif kullanıcı olduğu tespit edilmiştir (WeAreSocial, 2024). Bu veriler, sosyal medyanın hem küresel çapta hem de Türkiye’de ne denli yaygınlaştığını göstermektedir. Dünya genelinde günlük olarak en fazla aktif kullanıcı sayısına sahip ilk 10 sosyal medya platformu ise şu şekilde açıklanmaktadır.

Görsel.1 Günlük Olarak Sosyal Medya Uygulamalarının Kullanım Yüzdeleri (WeAreSocial, 2024)

Listenin ilk 10 sırasında; WhatsApp, Facebook, Youtube, Line, Tiktok, Instagram, Facebook Messenger, X, Snapchat ve Telegram gibi platformlar yer almaktadır. Bu veriler, sosyal medya platformlarının hayatımızdaki etkisini ve kullanım oranlarının ne denli yüksek seviyelere ulaştığını açıkça ortaya koymaktadır.

Sosyal medya yalnızca bireysel iletişim aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda habercilik alanına da çok yönlü alt başlıklar açmıştır. Mesajlaşma platformları bunlardan biridir. Bu noktada mesajlaşma platformlarından biri olan Telegram ise, bireysel haber ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda dijital habercilik alanında da önemli bir rol üstlenen mesajlaşma platformu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Telegram'ın Dijital Habercilikte Kullanımı

Sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte mesajlaşma uygulamaları da kullanıcılar için daha hızlı ve etkileşimli bir iletişim aracı haline gelmiştir. Günümüzde e-posta ve SMS'in yanı sıra WhatsApp, Telegram gibi mesajlaşma platformlarının daha çok kullanılmasının temel nedeni, bu platformların kullanıcılara mesajlaşma hizmeti sunmasının yanı sıra ses, görüntü ve video paylaşımı gibi birçok özelliği ücretsiz bir şekilde sunmasından kaynaklanmaktadır (Melemez, 2023: 90). Bu özellikler mesajlaşma platformlarında bireysel etkileşimi gerçekleştirmekle beraber aynı zamanda haberciliğinde dijitalleşmesine olanak sağlamıştır.

Telegram bu dijital dönüşümde önemli bir rol oynamaktadır. Bilinen diğer mesajlaşma uygulamaları gibi ses, görüntü ve video paylaşım özelliğinin yanı sıra platform içerisinde

sunduğu gruplar ve kanallar aracılığıyla çok daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. **Telegram** bu bağlamda dijitalleşmede öne çıkan platformlardan birisi olarak 2013 yılında Rus kardeşler **Pavel** ve **Nikolai Durov** tarafından geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Pavel ve Nikolai kardeşler bu uygulamayı durağan mesajlaşma uygulamalarının ötesine geçmek amacıyla oluşturmuşlardır. Ücretsiz bir şekilde kullanıcılar tarafından erişilebilen bulut tabanlı bir iletişim uygulaması olarak faaliyet gösteren Telegram'ın, 2024 yılı içerisinde aylık 950 milyon aktif kullanıcısı bulunmaktadır. Bu uygulamayı diğer uygulamalardan farklı kılan özelliği ise kesintisiz bir eşitlemeye sahip bulut tabanlı bir altyapıya sahip olmasıdır. Bu sayede kullanıcılar birden fazla cihazdan uygulamaya giriş yapabilmektedirler (Küçük vd., 2023: 441). Uygulamayı önemli kılan diğer özellikler ise şu şekilde açıklanabilmektedir:

- 1- *Bulut sohbetleri:* Bulut sohbeleri iki kullanıcı arasında gerçekleşen sohbetler olarak tanımlanmaktadır. Mesajlar bulut tabanlı olarak uygulamada depolandığı için kullanıcılar istedikleri zaman mesajlara erişebilme imkanına sahiptirler. Normal sohbetlerde gönderilen mesajlar karşı taraftan silinebilmektedir.
- 2- *Gizli sohbetler:* Mesajlaşma platformlarında kullanıcıların kişisel verilerinin korunması büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu noktada standart bir sohbetten daha fazla gizlilik talep eden kullanıcılar gizli sohbet kısmını kullanmaktadırlar.
- 3- *Sesli aramalar:* Bu özellik, bireylerin birbirleriyle sesli iletişim kurmalarını sağlarken aynı zamanda hızlı ve etkili bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır.
- 4- *Kanallar ve gruplar:* Normal sohbetlere ek olarak Telegram platformu aynı zamanda kullanıcılarına kanallar ve gruplar özelliği de sunmaktadır. Bu özellik telegramı diğer platformlardan ayıran önemli bir ayrıntı olarak yer almaktadır. Kanallar sınırsız katılımcı imkanı sunarak geniş kitlelere ulaşmak ve topluluk oluşturmak isteyen kullanıcılar için sıklıkla tercih edilmektedir (Küçükvardar, 2021: 1763)

Bu bağlamda Telegramda bulunan kanallar, haberleşme sürecinde aktif olarak yer almaktadır. Haber ajansları ve bireysel içerik üreticileri; anlık gelişmeleri, haberleri ve duyuruları abonelerine hızlı ve doğrudan bir şekilde ulaştırmak için kanalları kullanmaktadırlar. Bu kanallar üzerinden gerçekleştirilen haber akışı, tek yönlü olmaktan çıkarak, kitlelere etkileşimli bir haber deneyimi sunmaktadır. **Telegram'ın bu etkileşimli yapısı, haber kanallarının hedef kitleleriyle daha güçlü bir bağ kurmasına da olanak sağlamaktadır.**

Telegram, yazılımında gerçekleştirdiği 8.4 güncellemesiyle içeriklere yalnızca yorumlarla değil aynı zamanda emojiler ile tepki verme olanağı da sunmaktadır (Webtekno, 2021). Bu

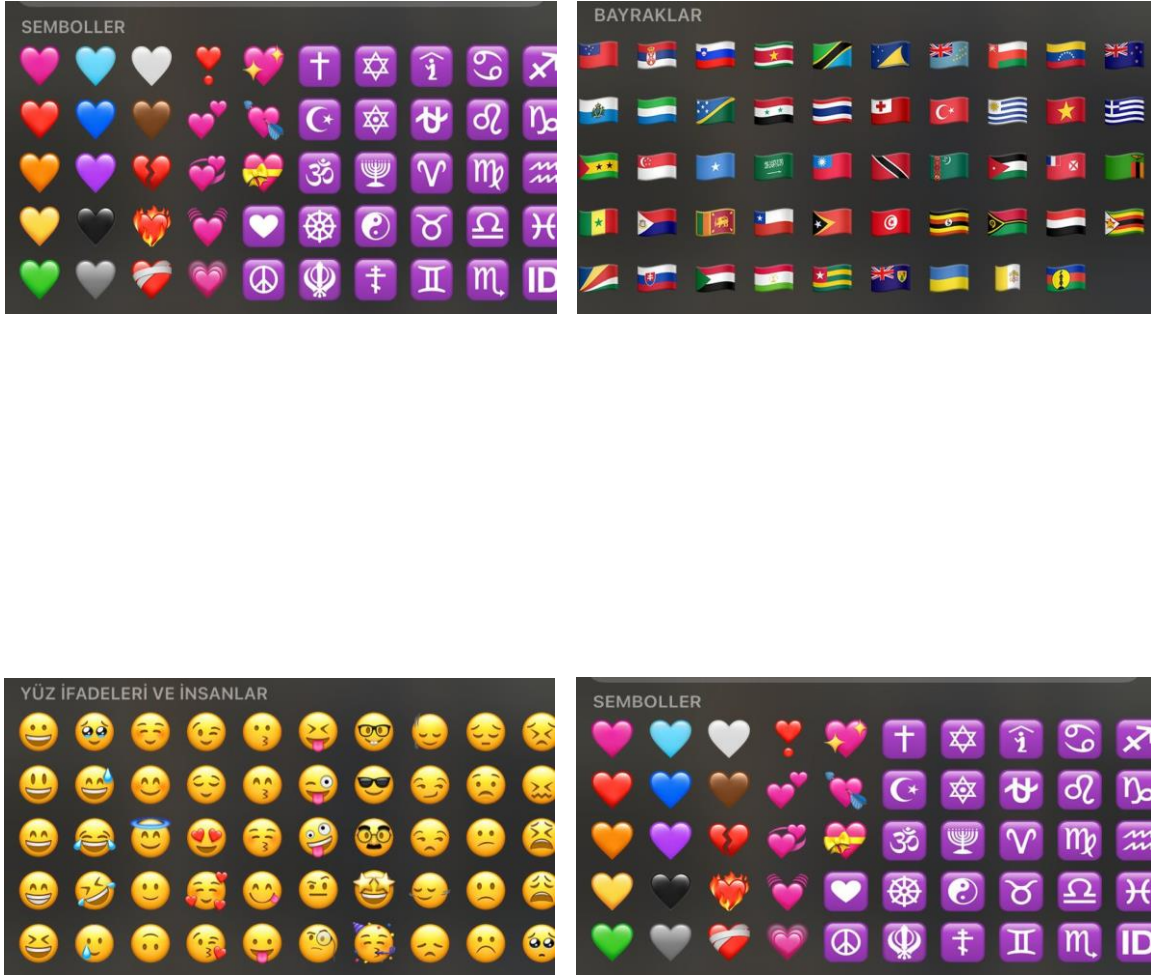
güncelleme sayesinde kullanıcılar duygu ve düşüncelerini daha hızlı bir şekilde ifade edebilme imkanına sahip olmuşlardır. Emojiler bu bağlamda yalnızca kullanıcıların **tepkilerini** değil, **haberlere yönelik genel algıları belirleyebilmek adına da önemli bir araç** haline gelmiştir. Ayrıca emoji özelliği habercilik bağlamında da etkileşimli bir iletişim deneyimi yaşanmasını sağlamaktadır. **Emojiler yalnızca bir ifade aracı olmanın ötesinde, dijital haberciliğin dinamik yapısını destekleyen ve kullanıcıların haberi nasıl algıladıklarını gösteren bir iletişim unsuru** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital Habercilikte Emojiler

Bir iletişim dili olarak kullanılan emojiler, sosyal medya ve anlık mesajlaşma uygulamalarında kullanıcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Emojiler iletişim esnasında kelimelerle ifade edilmesi zor olan duygu ve düşüncelerin görsel göstergelerle ifade edilmesinde kolaylık sağlamaktadırlar. Emoji kullanımı, sözlerle anlatmaktansa göstermenin daha etkili olduğunu ifade eden bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (İşleyen, 2009: 56). Bu noktada emojiler mesajın netliğini arttıran önemli bir sembol haline gelmektedir.

Teknolojideki gelişmelerle birlikte 2G teknolojisinin ortaya çıkması ve cep telefonlarının kullanımının mümkün olmasıyla birlikte emojilerin ataları olarak kabul edilen ‘emoticonlar’ ortaya çıkmıştır. Emoticonlar, mesajlaşmalarda duyguları, düşünceleri veya bir durumu anlatmak için sözcüklere ihtiyaç duymadan harf sembolleriyle ifade etmektedir (Çakır ve Çakın, 2022: 102). İngilizce kökenli bir kelime olan emoticon, ‘emotion’ (duygu) ve ‘icon’ (ikon) kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır (Gürçayır, 2009: 113). Japonca kökenli emoji kelimesi ise 絵(e=resim) 文字 (moji=yazılı karakter) kelimeleriyle ortaya çıkmaktadır (Onar ve Karadağ, 2022: 395). Japonya’da bir cep telefonu şirketinde çalışan Shigetaka Kurita, 1998 yılında dijital resimler ya da emojiler olarak tanımladığı 176 adet sembol geliştirmiştir (Çakır ve Çakın, 2022: 103). Bu semboller, kullanıcıların duygu ve düşüncelerini daha hızlı ve etkili bir biçimde ifade etmelerini sağlayan araçlar olarak kullanıma sunulmuştur. Kurita’nın geliştirdiği bu emojiler 10 yıl boyunca yalnızca Japonya’da kullanılmıştır. Sonraki süreçte 2010 yılında bu emojiler Unicode (Evrensel kod) ile bir araya gelerek daha popüler bir hale gelmiştir (Wikipedia, 2024). Müşteriyle daha yakın bir bağ kurma çabası içerisinde olan ve kullanıcılarıyla etkileşimini arttırmak isteyen büyük şirketler kendi içlerinde de özel emojiler tasarlamak istemiştir (Onar ve Karadağ, 2022: 396). Bu sayede emojilerin sayısı günden güne çeşitlenerek artmıştır. Unicode tarafından hazırlanan listede 2024 yılı içerisinde emoji sayısının

dünya genelinde 3 bin 730 olduğu belirtilmektedir (Emojipedia, 2024). Bu sayı her yıl giderek artış göstermektedir.

Görsel 2. Emoji Klavyesinde Yer Alan Bazı İkon ve Nesne Temsilleri

Dijital iletişimin hızla gelişmesiyle paralel bir süreç içerisinde gelişen emoji, zamanla daha zengin ve çeşitlenmiş bir hale gelerek sosyal medya platformları içerisinde iletişimin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, araştırmanın yöntemi, araştırmanın kapsamı bağlamında evren ve örnekleme hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Günlük yaşantımızda sıkça kullandığımız ve kullanıcılara kolaylık sağlayan emoji, iletişimde güçlü bir görsel dil oluşturmaktadır. Emoji, duygu ve düşüncelerin aktarımında önemli bir yere sahipken, aynı zamanda içeriklerin anlamlarını değiştiren işlevleri de beraberinde getirmektedir. Bu araştırmanın amacı, kullanıcıların haber içeriklerine yönelik duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları emoji, haber algısı üzerindeki etkisini Telegram platformu üzerinden incelemektir. Emoji, haber içerikleriyle kurulan anlam ilişkisine olan katkısını ve bu bağlamda kullanıcıların haber içeriklerine yönelik algısını nasıl şekillendirdiğini açıklamak çalışmanın asıl hedeflerindendir.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmada emoji, habercilik üzerindeki algının incelenmesi için en çok haber akışının kullanıcıya sunulduğu mesajlaşma uygulamalarından olan Telegram platformu ele alınmıştır. Telegram, kullanıcıların haber içeriklerine yalnızca yazılı metinlerle değil aynı zamanda emoji gibi görsel ifadelerle de tepki verebilecekleri bir alan sunmaktadır. Bu noktada araştırma örnekleme olarak Telegram platformunda aktif bir şekilde haber akışı sağlayan ve 329.433 aboneye sahip olan BPT Haber kanalı seçilmiştir. BPT Haber kanalı, haber içeriklerini aktif ve düzenli bir şekilde her gün kullanıcılarına ileten bir haber kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır. BPT'nin açılımı "Bir Parça Tuhafılık" olarak bilinmektedir. Eray Ahmet Aray ve Boray Demir bu haber kanalının kurucuları olarak karşımıza çıkmaktadır. 2015 yılında genç yaşlardayken temellerini attıkları bu platformu günümüze kadar başarıyla taşımışlardır (Güneş Gazetesi, 2024). BPT Haber yalnızca Telegram üzerinden değil, aynı zamanda Instagram ve Twitter gibi diğer sosyal medya platformlarında da aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir.

Telegram içerisinde kullanıcılar haber içeriklerine yönelik duygu ve düşüncelerini çeşitli emoji aracılığıyla ifade etmektedir. Telegram kanallarda emoji kullanımını sınırlamaz ancak yöneticiler kanalların içeriğine uygun olarak belirli bir emoji seti seçebilir. BPT Haber kanalındaki aboneler 18 emojiyle içeriklere yönelik duygu ve düşüncelerini ifade edebilmektedirler. Bu durum ise çalışmamızın asıl konusu olan emoji, haber algısını nasıl şekillendirdiğine dair dinamiklerin incelenmesine olanak tanımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında 15 Kasım 2024 - 15 Aralık 2024 tarihleri içerisinde Telegram daki BPTHaber kanalındaki haberler incelenmiştir. Haber içeriklerine yapılan kullanıcı geri bildirimleri ve bu geri bildirimlerde kullanılan emoji veri setini oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler göstergebilimsel analiz tekniği ile incelenmiştir.

Göstergebilimsel analizde göstergeler belirli bir bağlamda yorumlanabilen temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Göstergeler kendi dışında başka bir şeyi düşündüren, temsil eden nesne veya bir olgudur. Bu noktada diller, jestler, afişler, emojiler gibi birçok unsur gösterge olarak kabul edilmektedir (İşleyen, 2009: 59). Bu göstergeler tek başlarına bir anlam ifade etmemektedirler. Belirli bir kültürel veya sosyal bağlamda alıcıya belirli bir mesaj iletirler. Bu noktada emojiler görsel gösterge unsurları olarak önemli bir yer tutmaktadırlar.

BULGULAR

Çalışma kapsamında, siyaset, spor, magazin ve kültür-sanat olarak dört farklı haber kategorisinde yayımlanmış **30'ar haber** içeriği incelenmiştir. Toplam 120 haber incelemesinin sonucunda okuyucular tarafından emojilerle en çok tepki verilen haberler belirlenmiş ve kullanıkları emojiler incelenmiştir. Bulguların daha anlaşılır hale getirilmesi için her kategorideki haberlerden emojilerin yoğun kullanıldığı **2 haber** detaylı olarak ele alınmıştır.

BPTHaber kanalı kullanıcıların tepkilerini ifade edebilmeleri için **18 farklı emoji** aktif hale getirilmiştir. Bu emojilerin 8'i surat ifadesi, 7'si sembol, 2'si hayvan ve doğa, 1'i ise yiyecek kategorisinde yer almaktadır.

Görsel 3. BPTHaber kanalının kullanıcılara sunmuş olduğu emoji çeşitleri

Siyaset Haberleri

Siyaset haberleri, toplumların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dijital medyanın aktif bir şekilde kullanılmasıyla siyasetin halkla olan etkileşimi artmıştır. Bu bağlamda, siyasete dair haberlerin nasıl sunulduğu ve halk tarafından nasıl algılandığı toplumsal düzeyde önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Çalışmada incelenen 30 siyaset haberinde okuyucuların bu haberlere yönelik kullanmış oldukları emoji türleri içeriklerin kullanıcı yönlü nasıl algılandığını anlamamız noktasında bizlere yardımcı olmaktadır. Emoji kullanımının yüksek olduğu 30 siyaset haberi içerisinde aşağıdaki iki siyaset haberi en çok emoji kullanıldığı örnek olarak ele alınmıştır.

Görsel 4. Telegram BPT Haber kanalından bir siyaset haberi

İlk haber içeriğinde İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun İtalya'ya ayak basar basmaz tutuklanacağına dair bir ifade yer almaktadır. Kullanıcılar bu haber içeriğine yönelik toplamda 1220 emoji kullanmışlardır. Söz konusu emoji türleri büyük bir kısmı **alevli kalp** emoji türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevli kalbin yanı sıra, haberde çoğunlukla kullanılan diğer emoji türleri arasında **alkış, beğenme ve kırmızı kalp emoji türleri de** yer almaktadır. Bu emoji kullanımı, kullanıcıların haber içeriğini olumlu olarak algıladıklarını ve bu yönde bir emoji türüyle tepki verdiklerini bizlere göstermektedir. Kullanıcıların siyasetle alakalı haber içeriklerine olumlu emoji türleri kullanması; liderlerin açıklamalarına veya önemli siyasi olaylara verilen tepkileri yansıtmaktadır. Emoji türleri aracılığıyla yalnızca haberin içeriğini onaylamakla kalmazlar aynı zamanda destekledikleri siyasi figürlere duydukları bağlılıklarını da ifade edebilme imkanına sahip olmaktadır. İncelenen diğer olumlu siyaset haberlerinde de benzer emoji türleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Olumlu emoji türleri olarak karşımıza; alevli kalp, beğenme, alkış ve kırmızı kalp çıkmaktadır. Bu emoji türleri anlamları siyaset haberciliği bağlamında örneklem üzerinden şu şekilde açıklanabilir:

1000 	Alevli Kalp	Alevli kalp emoji si yoğun bir sevgi ya da heyecan ifade etmek için kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). Siyasi liderlerin güçlü ve heyecan verici açıklamaları gibi coşkulu haberlerde bu emoji sıklıkla kullanılmaktadır. Bu haber içeriğinde de Netanyahu'nun tutuklanması okuyucular için bu olayın toplumsal ve siyasi açıdan taşıdığı heyecanı ve merakı yansıtmak için tercih edilmiş olabilir.
111 	Alkış	Alkış emoji si birinin başarısını, yeteneğini veya becerisini takdir etmek amacıyla kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). Siyaset haberlerinde alkış emoji si genellikle politikacıların başarılı bir açıklaması ya da halk tarafından takdir edilen bir eylem gerçekleştirmesi sonucunda kullanılmaktadır. Netanyahu'nun tutuklanması okuyucuların bu durumu desteklemesi anlamına gelebilmektedir.
55 	Beğenme	Beğenme emoji si bir şeyi onaylamanın ve beğenmenin herkesçe bilinen sembolü olarak kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). Siyasetle ilgili olumlu haberlerde bu emoji kullanıcıların haberin içeriğini doğru ve önemli bulduklarını göstermektedir. Netanyahu'nun tutuklanacak olması gibi bir haberde beğenme emoji sinin kullanılması, okuyucuların bu gelişmeyi desteklediğini ya da olayı olumlu karşıladığını gösterebilmektedir.
24 	Kırmızı Kalp	Kırmızı kalp emoji si, güçlü bir sevgi, destek veya bağlılık ifade etmek için kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). Bir siyasi liderin halk tarafından sevildiği, desteklendiği anlarda kırmızı kalp kullanılmaktadır. Netanyahu'nun tutuklanacağına dair haber, bazı okuyucular tarafından adaletin yerini bulması olarak algılanmış olabilir.

Görsel 5. Telegram BPT Haber kanalından bir siyaset haberi

İkinci haber içeriğinde ise ABD Başkanı Joe Biden'ın Ukrayna'ya nükleer silah vermek istediğine yönelik bir ifade yer almaktadır. Kullanıcılar haber içeriğine yönelik toplamda 637 emoji kullanmışlardır. **Olumsuz bir haber olarak** algılanan bu içerikte emojielerin büyük bir kısmı palyaço emojiisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Palyaço emojiisinin yanı sıra, haberde kullanılan diğer olumsuz emojieler; **beğenmeme, esneyen yüz, düşünen yüz ve tek kaşı çatık yüz olarak karşımıza çıkmaktadır.** Olumsuz emojielerin kullanıldığı haber içerikleri genellikle okurların haberin içeriğini eleştirdiğini, küçümsediğini veya olayı ciddiye almadığını göstermektedir. İncelenen diğer olumsuz siyaset haberlerinde de benzer emojielerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu emojielerin anlamları şu şekilde açıklanmaktadır:

494 	Palyaço	Bu emoji onaylamamanın, hoşlanmamanın veya kabul etmemenin dünyaca tanınan sembolüdür (Emojigraph, 2024). Kullanıcılar, haberin içeriğiyle anlaşmazlık yaşadıklarında ya da eleştirel bir yaklaşım sergilediklerinde bu emojiyi tercih etmektedirler. Bu haber içeriğinde de okuyucular Biden'ın Ukrayna'ya nükleer silah verme ihtimalinin doğru olmadığını düşündüklerini için bu emojiyi kullanmış olabilirler.

75 👎	Beğenmeme	Beğenmeme emoji ise genellikle alaycı bir tutumu yansıtmaktadır. Haberin içeriğini küçümseme veya şüpheli bulma durumlarında kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). İnsanların haber içeriğine yönelik Biden'ın böyle bir şeyi gerçekten düşündüğüne inanamıyor olmaları bu emojiyi daha çok kullanmalarını artırmış olabilmektedir.
7 🤔	Esneyen yüz	Esneyen yüz emoji genellikle sıkılma, can sıkıntısı ya da bir konuya ilgisizlik duyma gibi durumları ifade etmek için kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). Okuyucuların bu emojiyi kullanmaları konunun kendileri için anlam taşımadığını düşündüklerini gösterebilmektedir.
6 🤔	Düşünen yüz	Düşünen yüz emoji , genellikle bir şeyi ya da birini sorgulamak ya da küçümsemek için kullanılmaktadır (Emojigraph, 2024). Bu haber bağlamında, okuyucular Biden'ın Ukrayna'ya nükleer silah verme düşüncesini sorgulamak veya eleştirmek amacıyla bu emojiyi tercih etmiş olabilirler.
4 🤔	Tek kaşı çatık yüz	Tek kaşı çatık yüz emoji okuyucuların şüphe ya da gördüğü bir haberi sorguladığında tercih edilmektedir (Emojigraph, 2024). Okuyucular Biden'ın Ukrayna'ya nükleer silah verme düşüncesine yönelik kesinlik taşımayan bir görüşü ifade etmek amacıyla bu emojiyi tercih etmiş olabilirler.

Spor Haberciliği

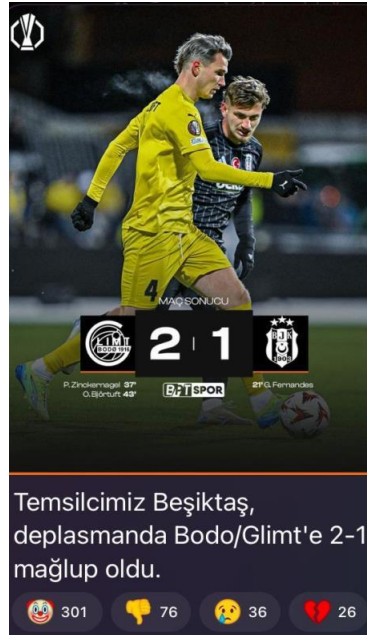
Dijital medya platformlarının etkisiyle spor haberlerinin yayılma hızı ve etkileşim gücünün arttığı görülmektedir. Taraftarların duygularını yoğun olarak yaşadığı spor alanı, etkileşimin en çok sağlandığı habercilik türlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuyucular spor haberlerinde yalnızca bilgi almakla kalmamakta aynı zamanda duygusal bir bağ da kurmaktadır. Bu noktada haber içeriklerine yönelik emoji kullanımının yoğun ve etkili olduğunu görmekteyiz.

Görsel 6. Telegram BPT Haber kanalından bir spor haberi

İlk haber içeriği ‘2024 Golden Boy Web Ödülü’nün sahibi Kenan Yıldız’ ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcılar haber içeriğine yönelik toplamda 1356 emoji kullanmışlardır. Olumlu bir spor haberi olarak karşımıza çıkan bu haber içeriğinde en çok alevli kalp emojisi kullanıcılar tarafından tercih edilmektedir. Alevli kalbin yanı sıra, haberde sıkça kullanılan diğer emojiler arasında **beğenme**, **kırmızı kalp** ve **şimşek** yer almaktadır. Bu durum okuyucuların habere yönelik pozitif duygularını ifade eden güçlü semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, analiz edilen diğer 30 haber içeriğinde de olumlu haberlerde bu emojilerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu emojilerin anlamları şu şekilde açıklanmaktadır:

1200 	Alevli Kalp	Spor haberlerinde alevli kalp genellikle yoğun sevgi, tutku veya başarıları kutlamak için kullanılmaktadır. Bir takımın ya da sporcuların önemli bir galibiyet elde etmesi ya da bir başarıya imza atılması sonucunda sıklıkla kullanılmaktadır. Kullanıcılar bu haberde futbolcu Kenan Yıldız'ın Golden Boy Web ödülünü kazanma başarısını kutlamak için bu emojiyi kullanmış olabilir.
80 	Beğenme	Beğenme emoji, onaylamak amacıyla kullanılmaktadır. Haberde de Kenan Yıldız'ı takdir ettiklerini göstermek için okuyucular beğenme emojisini tercih etmiş olabilir.
37 	Şimşek	Şimşek emoji, genellikle tehlike dışında birçok farklı anlamda kullanılır. Güç, enerji, sihir, tutku ve yoğun duyguları simgelemektedir (Emojigraph, 2024). Kullanıcılar, Kenan'ın ödülü kazanma başarısını enerji dolu ve coşkulu bir an olarak ifade etmek için bu emojiyi tercih etmiş olabilir.
39 	Kırmızı Kalp	Kullanıcılar, Kenan Yıldız'a olan sevgilerini ve desteklerini göstermek için kırmızı kalp emojisini kullanmış olabilirler.

Görsel 7. Telegram BPT Haber kanalından bir spor haberi

İkinci spor haberinde ise Beşiktaş'ın deplasmanda Bodo/Glimt'e 2-1 mağlup olduğu bir maç yer almaktadır. Bu haberde toplamda 439 emoji kullanılmıştır. Olumsuz bir spor haberi olarak karşımıza çıkan bu içerikte en çok palyaço emojisi tercih edilmiştir. Palyaço emojisinin yanı sıra haberde sıkça kullanılmış diğer emojiler arasında **beğenmeme, ağlayan yüz ve kalp kırıklığı emojisi yer almatadır.** Bu durum, okuyucuların maç sonucuna yönelik olumsuz duygularını ifade eden güçlü bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Benzer şekilde, analiz edilen diğer 30 haber içeriğinde de olumsuz haberlerde bu emojilerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Beşiktaş'ın bu mağlubiyetine verilen tepkiler de, taraftarların maç sonucu karşısındaki memnuniyetsizliğini güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Bu emojilerin anlamları şu şekilde açıklanmaktadır:

301 😏	Palyaço	Palyaço emojisi alaycı ve küçümseyici bir tutum sergilemek amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Maçın sonunda alınan mağlubiyeti de bu bağlam içerisinde değerlendiren okuyucular palyaço emojisini kullanmayı tercih etmiş olabilirler.
76 👎	Beğenmeme	Beğenmeme emojisi, hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik gibi durumları ifade ettiği için taraftarlar da maçın sonunda duyulan memnuniyetsizliği bu şekilde ifade etme yoluna gitmiş olabilirler.

36	Ağlayan Yüz	Ağlayan yüz emoji, derin bir üzüntü ve hayal kırıklığını ifade etmektedir. Beşiktaş'ın mağlubiyetini duyuran bir haber, taraftarlar arasında büyük bir üzüntüye neden olmuş ve ağlayan yüz emoji'sinin kullanmasına yol açmış olabilir.
26	Kalp Kırıklığı	Kalp kırıklığı emoji'si hayal kırıklığını, moral bozukluğunu ve üzüntüsünü ifade etmektedir (Emojigraph, 2024). "Beklediğimiz sonuç bu değildi" ve "Hayal kırıklığına uğradık" gibi duyguları yansıtmak amacıyla bu emoji sıklıkla kullanılmaktadır. Haberde de önemli bir deplasman maçında beklenen zaferin elde edilememesi taraftarları kalp kırıklığına uğrattığından dolayı bu emoji tercih edilmiş olabilir.

Magazin Haberleri

Görsel 8. Telegram BPT Haber kanalından bir magazin haberi

Magazin haberciliği, ünlülerin yaşamları ve popüler kültür odaklı konuları ele alan, görselliği ön planda tutan bir gazetecilik türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Dağtaş, 2006: 125). Bu tür habercilikte okuyucunun ilgisini çeken kısa ve dikkat çekici içerikler hazırlanır.

Gökçe Bahadır'ın "Yılın Kadını" seçildiği magazin haberinde ise toplamda 680 emoji kullanılmıştır. Bu emojielerin büyük bir kısmını alevli kalp emojisi oluştururken, beğenmeme, palyaço, beğenme ve düşünme gibi farklı emojielerin de kullanıldığı gözlemlenmiştir. Örneklem magazin haberlerinde kullanıcıların geniş bir yelpazede emoji kullandığını ortaya koymaktadır. İncelenen 30 magazin haberi arasında, emoji kullanımının çeşitliliğinin oldukça belirgin olduğu ve bu ifadelerin halkın haberlere yönelik duygusal tepkilerini yansıtmak için sıkça tercih edildiğini göstermektedir. Bu emojielerin anlamları şu şekilde açıklanmaktadır:

445 	Alevli Kalp	Gökçe Bahadır'ın oyunculuk kariyerine ve başarısına hayranlık duyan, onun bu ödülü hak ettiğine inanan insanlar alevli kalp emojisiyle desteklerini göstermiş olabilir.
136 	Beğenmeme	Habere yönelik beğenmeme emojisi, bu emojiyi habere yönelik kullanan okuyucuların ödülün başka birine verilmesi gerektiğini düşündüğünden ya da Gökçe Bahadır'ın bu başarıyı hak etmediğini ifade etmek amaçlı kullanılmış olabilir.
75 	Palyaço	Palyaço emojisi, alaycı veya olayın ciddiyetini sorgulayan bir durumu ifade etmektedir. Bazı okuyucular, haberi ya da ödülün verilme gerekçesini doğru bulmadıkları için bu emojiyi kullanmış olabilir.
24 	Beğenme	Gökçe Bahadır'ın başarısını destekleyen ve onun ödülü hak ettiğini düşünen okuyucular, memnuniyetlerini göstermek için bu emojiyi tercih etmiş olabilir.
22 	Düşünen Yüz	Düşünen yüz emojisi, haberi ve ödülün verilme nedenini sorgulayan okuyucular tarafından kullanılmış olabilir.
12 	Kırmızı Kalp	Kırmızı kalp emojisi, Gökçe Bahadır'a duyulan sevgi ve hayranlığı ifade etmek isteyen okuyucular tarafından kullanılmış olabilir.
8 	Esneyen Yüz	Esneyen yüz emojisi, magazin içeriklerine genel olarak ilgisiz olan okuyucular tarafından tercih edilmiş olabilir.

Kültür Sanat Haberciliği

Kültür sanat haberciliği sanat, edebiyat, müzik, sinema, tiyatro gibi kültürel ve sanatsal etkinlikleri haber formatında sunan bir gazetecilik türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Gezmen ve Büyükaslan, 2019: 80).

Görsel 8. Telegram BPT Haber kanalından bir kültür-sanat haberi

Vin Diesel'in "Hızlı ve Öfkeli"yi gerçek hayata uyarlayıp yarışlar düzenleme isteği, kültür sanat haberciliği bağlamında ilgi çekici bir konu olmuştur. Bu haber içeriğinde toplamda 727 emoji kullanılmıştır. En çok tercih edilen emoji ise alevli kalp olmuştur. Bu emoji kullanımını devamında palyaço, beğenme, kalp ve alkış gibi diğer emojiler takip etmektedir. Yapılan incelemeler benzer şekilde diğer 30 kültür sanat haberinde de bu emojilerin sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Bu emojilerin anlamları şu şekilde açıklanmaktadır:

	Alevli Kalp	Alevli kalp emojisi, yoğun bir heyecan, tutku veya ilgiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Haber içeriğinde Vin Diesel'in yarışlar

		düzenleme fikri, hayranlar tarafından coşkulu ve ilgi çekici bulunmuş olabilir.
	Palyaço	Palyaço emojisini kullanan okuyucular, Vin Diesel'in bu fikrini ciddiye almamış veya bu fikri abartılı ya da eğlenceli bir girişim olarak görmüş olabilir.
	Beğenme	Beğenme emoji kullanan okuyucuların bir kısmı bu fikri olumlu bulmuş ve desteklerini göstermek amacıyla bu emojiyi kullanmış olabilir.
	Kırmızı Kalp	Kırmızı kalp, yoğun sevgi, destek veya duygusal bağlılığı simgelemektedir. Vin Diesel'e veya "Hızlı ve Öfkeli" serisine duyulan hayranlık ve bağlılık, bu emoji kullanımı tetiklemiş olabilir.
	Alkış	Alkış emojisini kullanan okuyucular, Vin Diesel'in bu fikrini yaratıcı ve cesur bir girişim olarak değerlendirdikleri için bu emojiyi kullanmış olabilir.
	Esneyen Yüz	Esneyen yüz emojisini kullanan bazı okuyucular, bu fikri sıradan veya dikkat çekici bulmamış olabilir.

SONUÇ

Dijital iletişimde emoji, okuyucuların duygusal tepkilerini ifade etmelerine olanak sağlayan önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Birçok sosyal medya platformunda olduğu gibi Telegram'da da emoji kullanımı dijital iletişimin önemli bir parçasıdır. Telegram bireysel mesajlaşmanın yanı sıra bünyesinde bulundurduğu kanallar ile haber akışını gerçekleştiren bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanal içerisinde yer alan emoji setleri, kullanıcılara duygu ve düşüncelerini etkili bir şekilde ifade etme imkânı sunmaktadır. Bu noktada emoji, okuyucunun haberle kurduğu duygusal ilişkiyi yansıtan güçlü semboller olarak tanımlanabilmektedir.

Çalışma içerisinde spor, siyaset, magazin ve kültür-sanat gibi 4 farklı kategorideki haber içeriklerinde kullanılan emoji incelenmiş ve emojiğin haber üzerinde nasıl bir algı oluşturduğu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlam içerisinde siyaset haberlerinde emoji; siyasi gelişmelere dair eleştiri ya da destek duygularını ifade etmek için kullanılmaktadır. Düşünen yüz, beğenmeme veya palyaço gibi emoji okuyucuların haber

içeriğine yönelik olumsuz tepkilerini yansıtmak amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Alevli kalp, kırmızı kalp ve alkış gibi emojiiler ise siyaset haberlerinde destekleyici bir yaklaşımı yansıtmak amacıyla olumlu olarak algılanan siyaset haberlerinde kullanılmaktadır. Spor haberlerinde ise okuyucular tarafından olumlu olarak algılanan haberlerde alevli kalp, alkış, kırmızı kalp ve şimşek emojiisinin kullandığını görülmektedir. Taraftarlar, bu emojiiler aracılığıyla sadece içeriklerde yer alan başarıları kutlamakla kalmaz, aynı zamanda takımına olan sevgilerini ve bağlılıklarını da ifade etmektedirler. Okuyucular olumsuz olarak algıladıkları haberlerde ise çoğunlukla palyaço, kırık kalp veya üzgün yüz emojiileri tercih etmektedirler. Bu emojiiler, okuyucuların yaşadıkları hayal kırıklığı, üzüntü veya öfkeyi net bir şekilde ifade etmektedir. Magazin haberlerinde ise okuyucular olumlu gelişmeler veya ilgi çekici olaylara alevli kalp, kahkaha atan yüz ve alkış emojiileriyle tepki vermektedir. Bu emojiiler okuyucuların haberlere yönelik beğeni ve hayranlıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Okuyucular olumsuz olarak algıladıkları haberlerde ise çoğunlukla palyaço, kırık kalp veya üzgün yüz emojiileri tercih etmektedir. Bu emojiiler okuyucuların yaşadıkları hayal kırıklığı, üzüntü veya öfkeyi ifade etmek için kullandıkları semboller olarak öne çıkmaktadır. Kültür sanat haberlerinde ise olumsuz olarak algılanan haberlerde **palyaço** ve **esneyen yüz** emojiilerinin sıkça tercih edilmesi, okuyucuların haber içeriğiyle ilgili hoşnutsuzluğunu ya da hayal kırıklığını yansıttığını ifade etmektedir. Olumlu haberlerde ise **alevli kalp**, **beğenme**, **kırmızı kalp** ve **alkış** emojiilerinin yaygın olarak kullanılması haber içeriğine yönelik sevgi ve heyecanı simgelemektedir.

Sonuç olarak emojiiler dijital habercilik bağlamında sadece bir ifade aracı değil aynı zamanda okuyucuların haber içeriğine yönelik tutumlarını görünür kılan semboller olarak ta değerlendirilmektedir. Kullanıcılar içerikle kurmuş oldukları bağı emojiiler ile kolayca ifade etmektedirler. Bu bağlamda emoji kullanımı dijital platformlarda haber algısının daha iyi anlaşılması noktasında bizlere yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda mesajlaşma platformları gibi dijital haberciliğin gelişmesine katkı sunan iletişim araçlarının gelişimine bağlı olarak, gelecekte emoji kullanımının çok daha yaygınlaşması söz konusu olabilir. Bu anlamda dijital medyanın *emoji alfabesi* 'nin küresel görsel bir dil olarak işlev görmesinde bir uygulama zemini olarak görev yapmaya devam edeceğini söylemek te mümkündür.

KAYNAKÇA

Çakır, S., & Çakın, Ö. (2022). Markaların dijital iletişimde emoji kullanım alışkanlıkları. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 7(1), 101-114.

Delibaş, İ. (2023). Dijitalleşmenin yerel medyanın dönüşümündeki etki ve sonuçları. *Dil Ve Edebiyat Araştırmaları*, (28), 90-103.

Emojipedia. (2024). 2024-2025'te yeni emojiiler. Erişim Tarihi: 17.12.2024.

<https://blog.emojipedia.org/new-emojis-in-2024-2025/>

Emojigraph. (2024). Düşünen yüz. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/thinking-face/>

Emojigraph. (2024). Esneyen yüz. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/yawning-face/>

Emojigraph. (2024). Yüksek voltaj. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/high-voltage/>

Emojigraph. (2024). Kırık kalp. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/broken-heart/>

Emojigraph. (2024). Ağlayan yüz. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/crying-face/>

Emojigraph. (2024). Alevli kalp. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/heart-on-fire/>

Emojigraph. (2024). Beğenme. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/thumbs-up/>

Emojigraph. (2024). Beğenmeme. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/thumbs-down/>

Emojigraph. (2024). Tek kaşı çatık yüz. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/face-with-raised-eyebrow/>

Emojigraph. (2024). Kırmızı kalp. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://emojigraph.org/tr/red-heart/>

Güneş Gazetesi. **Türkiye'nin en güvenilir haber platformu: BPT Haber**. Erişim tarihi: 18.12.2024. <https://www.gunes.com/dunya/turkiyenin-en-guvenilir-twitter-haber-bpt-1032233>

Gürçayır, S. (2009). İnternet çağının hiyeroglifleri ya da evrenselleşen sanal bedenler: MSN ifadeleri. *Milli Folklor*, 21(83), 111-115.

İşleyen, M. (2019). Kuşaklararası farklılığı emojiiler üzerinden okumak. F. Ş. İşleyen & M. İşleyen (Ed.), *Emoji küresel iletişim dili* (ss. 37–84). Literatürk Academia.

Küçük, M., Güven, C. & Gümüş Çiçek, T. (2023). Uzaktan öğrenmede telegram kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 437-462.

Melemez, B. (2023). Mesajlaşma uygulamaları ile bulut ve sosyal medya ortamlarından sayısal delillerin elde edilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 167, 83-132.

Semiz Türkoğlu, H. (2014). *İnternet gazeteciliğinde interaktifleşen okur üzerine bir alan araştırması* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.

Susur, M.,& Tamergencer, Z. (2021). Sosyal medya araçlarının yaygın kullanımın pazarlamanın dijitalleşmesi üzerindeki rolü. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 3(1), 74-92.

Telegram. (2023). Sık Sorulan Sorular. Erişim Tarihi: 17.12.2024. <https://telegram.org/faq#s-telegram-kimler-icin>

Unicode Consortium. (t.y.). **Unicode**. Wikipedia. Erişim tarihi: 24 Aralık 2024. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Unicode>

Ünür, E. (2016). Geleneksel medya'nın sosyal medyayı nasıl kullandığına ilişkin bir inceleme: Dizilerin Twitter kullanımı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 153-170.

Yücedoğan, G. (2012). İnternet haberciliği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 14, 143-150.

We Are Social. *Digital 2024*. Erişim Tarihi: 15.12.2024. <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024>

YENİ MEDYA BELGESELİNİN TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

Arş. Gör. Dr. Deniz OĞUZCAN

Altınbaş Üniversitesi

deniz.oguzcan@altinbas.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1999-8400

ÖZET

Toplumsal bellek, geçmişle geleceğin arasında kültürel ve tarihsel bağı kuran en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Birçok farklı disiplinde tartışılan bu kavram, belgesel sinemayla yakından bağlantılıdır. Yaşadığımız çağa adını veren dijital dönüşüm, bilginin elde edilme sürecini de değiştirmiştir. Yeni medya teknolojileri bilgiye ulaşabilmeyi kolaylaştırırken; doğru bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Oluşan bilgi kirliliği bireylerin karşılaştıkları enformasyonu hızla unutabilmelerine sebep olmaktadır. Bu bilgi kirliliği içinde toplumsal belleğin oluşturulabilmesi belgesel sinemanın hedeflerinden biri olarak görülmektedir. Yeni medya teknolojilerinde yaşanan gelişmeler belgesel sinemayı da dönüşüme uğratmıştır ve böylece yeni medya belgeseli, interaktif belgesel ve non linear belgesel olarak tanımlanan yeni bir belgesel türü meydana gelmiştir. Bu çalışmanın amacı yeni medya belgeselinin toplumsal bellek oluşumundaki rolünü, yeni medya belgesel film örneği aracılığıyla irdelemektir. Bu amaçla seçilen yeni medya belgeseli incelenmiştir. Belgesel, odak gruba izletilmiş ve odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşme sonucunda ortaya çıkan bulgular analiz edilerek sonuç kısmını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya Belgeseli, İnteraktif Belgesel, Toplumsal Bellek, Dijital Çağ

THE ROLE OF NEW MEDIA DOCUMENTARY IN THE FORMATION OF SOCIAL MEMORY

ABSTRACT

Social memory is seen as one of the most important elements that establishes a cultural and historical connection between the past and the future. This concept, which is discussed in many different disciplines, is closely related to documentary cinema. The digital transformation that gives its name to the era we live in, has also changed the process of obtaining information. While new media technologies make it easier to access information, they make it difficult to access accurate information. The resulting information pollution causes individuals to quickly forget the information they encounter. Creating social memory within this information pollution is seen as one of the goals of documentary cinema. Developments in new media technologies have also transformed documentary cinema, and thus a new documentary genre defined as new media documentary, interactive documentary and non-linear documentary has emerged. The aim of this study is to examine the role of new media documentary in the formation of social memory through the example of a new media documentary film. For this purpose, the selected new media documentary was examined. The documentary was shown to a focus group and a

focus group interview was conducted. The findings of the interview were analyzed and the conclusion was formed.

Keywords: New Media Documentary, Interactive Documentary, Social Memory, Digital Age

1. GİRİŞ

Toplumsal bellek, tek tek insan bellekleri olarak değil; aynı olaylara tanık olan bireylerin anılarının ortak paydada buluşmaları olarak ifade edilmektedir. Başka bir tanımlamayla geçmişten gelen bilgilerin gelecek kuşaklara aktarılması yoluyla toplumsal bellek niteliği kazandığı söylenebilir. Toplumsal bellek kavramını tam anlamıyla anlayabilmek için kolektif hafıza ve bireysel hafızayı açıklamak gerekmektedir. Maurice Halbwachs, kişinin sadece kendisinin deneyimlediği anıların dahi kişiye başkaları tarafından hatırlatılması sebebiyle anıların genellikle kolektif olduğunu söyler. Bir anıyı hatırlarken başkalarının anımsamaya yardım etmelerini onların hatırlama eylemindeki ikincil ve tamamlayıcı rolleri olduğunu söyler (Halbwachs, 2017). Halbwachs’a göre “Bellek bireyin sosyalleşme sürecinde meydana gelir. Bellek her zaman bir bireye aittir fakat bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Şüphesiz toplumlara ait olan bir bellek yoktur, ama toplumlar üyelerinin belleğini oluşturur” (aktaran Assman, 2001: 40). Toplumsal belleğin mutlak bir şekilde aradığı şey, geçmişi kendi deneyimlemiş bireysel hafızalar değildir, fakat toplumların kültürel genetik şifresi olan kütüphaneler, müzeler, anıtlar, tarihçeler gibi bireyler tarafından üretilmiş bellek oluşturma öğeleri veya mekânlar olabilir (Atik ve Erdoğan, 2014: 3). Belgesel sinemanın da önemli bir kolektif hafıza taşıyıcısı olduğu bilinmektedir. Belgesel sinema en eski tarihlerden beri insanların ve insani olayların kaydını tutmakta ve onları günümüze taşımaktadır.

Geçmişten bugüne belgesel sinema, işlevleri ve yöntemleri baz alınarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalar türün, gelişmelere oldukça açık bir mecra olan teknolojiyle bağı düşünülüğünde sadece tarihselliği içinde insanın konumuna göre değil teknolojik gelişmelere göre de değiştiğini göstermektedir. Bu sebeple sabit değerler ve sınıflandırmalar içinde belgeseli ele almak mümkün değildir (Susam, 2015: 132). McLuhan, yıllar önce teknolojik gelişmelerin iletişim biçimlerini tamamen değiştireceğini öngörerek medyaya yeni anlamlar yüklemiş, onu odak noktası haline getirmiş (McLuhan ve Fiore, 1967) ve yeni medyayla ilgili olan herkesin bildiği “*Media is the Message*” makalesiyle sadece içeriğin değil medyanın kendisinin de dönüşüp insanların yaşamlarını değiştireceğine dair bir perspektif sunmuştur. McLuhan’ın dediği gibi teknolojik gelişmeler sonucu bir *Küresel Köy* (1967) haline gelen dünya, internet ağı üzerinden iletişim kuran ağ toplumlarına dönüşmüştür. İnternet iletişim kanalı olarak kullanılmanın yanı sıra en önemli ve ilk başvurulacak bilgi kaynağı haline gelmiştir. Ancak internetin denetimsiz ve çok katılımcılı olması sebebiyle bilgi kirliliği sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bilgi çöplüğünden doğru bilgiyi ayırt edebilmek oldukça zordur. Bilginin doğruluğunun tespit edilebilmesinin kolay olmadığı bu dönemde belgesel sinema, toplumları etkileyen durumlar ve olaylarda tanıklık etme ve aktarma konusunda önemli bir yere sahiptir. Toplumsal bellek ve belgesel filmler arasındaki ilişki güçlü bir şekilde devam etmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın başlarında medya dijitalleşme sürecine girmiş ve belgesel sinema da bu değişimden etkilenmiştir. Belgesel film ‘gerçekliği temsil etme biçiminden’, dijital medyada ‘yeni gezinme ve etkileşim’ özelliklerine yarar sağlayan bir araç durumuna gelmiştir (Gifreu Castells, 2011: 367). Dijital çağda film dağıtımı, devasa bir değişim geçirdiği ya da son bulduğu söylenen geleneksel stil sinema salonu dağıtımı ile internet web tabanlı yeni stil arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir (Finney, 2010: 183). Dijital dönüşümle birlikte gelişen belgesel sinema da dönüşüme uğramıştır. İnteraktif belgesel, yeni medya belgeseli ya

da non linear belgeseller olarak adlandırılan bu belgeseller internet üzerinden kullanıcılara sunulmaktadır.

Söz konusu yeni tür belgesel, toplumsal belleğe hizmet etme açısından daha özgürdür denilebilir. Sanat ve bellek ilişkisinin ideolojik olduğu bilinen bir gerçektir. Sunulanan yerine gerçeğin adımlarını takip eden sanatın, toplumsal bellek oluşumunda önemli bir yer kapladığı söylenebilir. Yeni medya belgesel sinemanın, toplumsal belleğin oluşumu ve dönüşümünde büyük bir rolü olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, toplumsal bellek oluşumunda etkisi olabilecek bir yeni medya belgesel film örneği izlenerek odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşme sonuçları bulgular bölümünde açıklanmış ve sonuç bölümünde analiz edilerek yeni medya belgeselinin toplumsal bellek oluşturmada bağımsızlığı ve gerçekliğe yakın olma hali irdelenmiştir.

1.2. Toplumsal Bellek

Yaşadığımız çağda, toplumsal bellek kavramı sürekli olarak artan bir değer kazanmaktadır. Sanayi Devrimi'nden sonra yeni teknolojik gelişmelerle hafızayı canlı tutma konusunda da bir devrim yaşandığı söylenebilir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası toplumların yaşananları unutmamak ve gelecek nesillere aktarmak için medya ve sosyal bilimlerini kullandığı görülmektedir.

Bu noktada toplumsal bellek kavramını açıklamak gerekmektedir. Halbwachs, toplumsal bellek kavramını sosyolojik olarak derinlemesine ele alan ve teorik olarak geliştiren düşünürlerden biridir. Halbwachs'a göre "Toplumsal bellek, içeriden görülen gruptur. Toplumsal bellek gruba zamanla oluşan bir otoportre sağlar; çünkü toplumsal bellek geçmişin bir imajıdır ve grubun kendini toplam imajlar serisiyle tanımasına olanak verir" (Halbwachs, 2017: 86).

Bir başka tanıma göre "Toplumsal bellek, kişilerin kendilerinin deneyimlemedikleri fakat kültürel yapıtlardan öğrendikleri geçmiş bilgisidir. Bu konuda üç nokta dikkat çeker: sosyal olarak dolayımlanan bireysel bellek, sosyal dolayım oluşturma için kültürel formlar ve kültürel formlardan oluşan bireysel hafıza" (Schudson'dan aktaran Atik ve Erdoğan, 2014: 3). Toplumsal bellek ya da kolektif hafıza kavramı aslında birlikte yaşanan bir geçmiş değil, ortak bir geçmiş bilgisine sahip olmayı belirtmektedir. Ortak bir geçmiş bilgisine sahip olan toplumlar, kitlesel unutmaya karşı daha güçlü hale gelmiş olacaktır. Kitlesel unutmaya karşı koyabilecek güçte olan toplumsal belleği Huyssen şöyle açıklar:

"Artık bellek ilk olarak kapitalizmin meta biçimiyle şeyleşmeye karşı hayati bir kuvvet veren bir panzehirdir. Kültür endüstrisinin ve onun tüketim pazarlarının homojen yapısının yok sayılması değildir. Gerçekte bilgi işlem akışlarını yavaşlatma; zamanın içinde çözülmesine karşı durma, hızlı bilgi akışı ve internet ağı dünyasının dışında bir düşünme tarzı oluşturma; şaşırtıcı ve genellikle tehditkâr bir karmaşıklığın, eş zamansızlık ve aşırı bilgi yüklenmesi evreninde tutunacak bir alan bulabilme isteğini temsil etmektedir" (Huyssen, 1999: 19).

Halbwachs'ın toplumsal bellek kavramına yeni bir yaklaşım getiren Jan Assmann ise kültürel hafıza ve iletişimsel hafızadan söz eder. Assmann, kültürel hafıza kavramını açıklamak

için öncelikle iletişimsel hafızayı tanımlamaktadır. İletişimsel hafıza yakın geçmişteki hatıraları kapsayan hafızadır. Bu hatıralar bireyin çağdaşlarıyla paylaştığı anılardır. Kuşağa özgü hafıza bu türe örnek olarak verilebilir. İletişimsel hafıza tarihsel olarak grupla bağlantılıdır; zamanla oluşur ve yok olur. Daha açık bir ifadeyle hafızanın taşıyıcıları ile sınırlıdır. Hafıza sahibi öldüğünde bir başka hafızaya yer açılır (Assmann, 2001: 54). Kültürel hafıza ise kültürel kodlar ve ritüeller aracılığıyla oluşur ve aktarılır. Bu yönleriyle kutsala yakın bir yapı gösterir. Toplumsal bellek ya da hafıza ise en geniş kapsamıyla belirli bir devletin politikasına bağlı olan ancak birçok grubu içinde barındıran heterojen bir yapının kavramsallaşmasıdır.

1.3.Toplumsal Unutma

“Bir toplum, geçmişi sadece bağlantı kurduğu çerçevesinde yeniden inşa edebiliyorsa, bu ilişki çerçevesinin dışında kalan her şeyi unutacaktır” (Assman, 2001: 40). Unutma eyleminin zaman içinde gerçekleştiği bilinmektedir. İnsanlar yeni gelişmelerin ve olayların önceden bildiklerinin ya da yaşadıklarının önüne geçmesine izin vermeye meyillidir. Gündelik hayatın getirdiği oyalamalar veya güç erklerinin olayları istediği biçimde hatırlanmasını sağlama isteği, belleğin tazelenmesini engelleyebilmektedir. Özellikle toplumların belleği uygun şartlar altında yeniden biçimlendirilebilir.

Unutma ya da unutturma iki şekilde meydana gelebilmektedir: Birincisi gerçekten unutma ikincisi ise bastırma şeklinde gerçekleşir. Toplumların geçmişteki acılarıyla yüzleşmeleri ve gerçekleri kabul ederek ya da siyasi veya egemen güçlerin öngördüğü biçimde bastırma yolunu seçerek zorla unutmayı sağlaması biçiminde kendini gösterir (Bilginer Erdoğan, 2013: 78). Günümüz şartlarında unutma ve unutturma çok zor olmayan eylemler haline gelmiştir.

“İnsanüstü hız, öğrenilemeyecek denli büyük mega kentler, emek süreciyle bağı kopmuş tüketicilik, nasıl ve kimin ürettiğini bilmediğimiz nesneler, kent mimarisinin kısa ömrü, geçici işler, sürekli maruz kalınan görüntü bombardımanı, toplumsal ilişkilerin bulanıklaşması... Söz konusu bellek yitimi değil kişisel hatıra ve alışkanlık bile edinmemek” (Connerton, 2012).

Modern insan için kitle iletişim araçlarını kullanarak enformasyon sahibi olmak, arşiv incelemekten ya da kitap okumaktan daha pratiktir. Görüntü ve enformasyon bombardımanına maruz kalan bellekler hatırlamak yerine unutma yoluna girerler. Bunda kitle iletişim araçlarının her tür enformasyonu çok hızlı şekilde çok fazla insana ulaştırabilmesinin payı büyüktür. Artık bireyler için bilgi, sadece bir saniye uzaktadır. Toplumun bilgilendiğini düşündüğü zamanlarda aslında sürekli olarak bir enformasyon akışına maruz kalması yanında belirlenen ideolojiye, kültürel değerlere, inançlara ve doğrulara göre yeniden şekillendirilmesi de mümkündür.

Modern bireyin çok fazla emek vermeden bilinçli ya da bilinçsizce her türlü insani birikimi düşünsel olarak öğrenmesini sağlayan enformasyon kaotik bir kültüre sebep olur. Enformatik kültürün en çok görülen terapi türü ise insanın kendisiyle yüzleşmesine engel olan unutma ve oyalamadır (Güneş, 2006: 77). Görüntü, enformasyon ve iz bolluğunun işgaline uğramış günümüz toplumlarının, belleği iletme kapasitesi daha önce yaşamış insan topluluklarına göre oldukça azdır; ancak hafıza obsesyonu onlardan kat be kat fazladır

(Candou'dan aktaran İnce, 2010: 27). Kitle iletişim araçlarının hiç durmadan enformasyona boğduğu toplumun geçmişi öğrenmek yerine unutulması aşırı bilginin sebep olduğu bir durum olarak görülmektedir. Tüm bireylerin maruz kaldığı bu durum elbette ki her birinde unutmaya sebep olmamaktadır. Konuyla ilgili kendi fikirleri ve araştırmaları olan bireyler, kararsız ya da konu hakkında az bilgisi olan bireylerden daha az etkilenirler.

Enformasyon toplumu insanları her gün daha fazla bilgiyi sindirerek yaşamlarını sürdürmektedir. İçinden geçtiğimiz 'süper bilgi otoyolu'nda (information superhighway) insanlar bir yandan kaçırdıkları geçmişi öğrenmek isterken bir yandan da çağın hızına ayak uydurma ihtiyacındadırlar. Geçmişi yeniden yaşamak için ilk başvurulacak kaynak ise belgesel filmlerdir.

1.4. Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema İlişkisi

Bir sanat olarak belgesel sinemanın en önemli işlevlerinden biri toplumsal belleğin korunması; tarihsel ve kültürel geçmişin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Sinema tarihinin ilk gösterimi yapılan filmleri Lumiere Kardeşlerin 28 Aralık 1895'te Grand Kafe'de gösterdikleri *Trenin Gara Girişi* ve *İşçilerin Fabrikadan Çıkışı* filmleridir. Bu filmler hayatı yansıtan gerçekler ve insan yaşamından kesitler sunmaları sebebiyle belgesel film olarak görülebilirler.

Belgesellerin bir sinema estetiği taşıdığı ilk filmler ise daha sonra ortaya çıkmıştır. Robert Flaherty'nin *Kuzeyli Nanook* (1922) filmi önemli ilk belgesel filmlerden biridir. İngiliz Belge Okulu'nun kurucusu John Grierson'un 1929 yapımı *Balıkçı Tekneleri* filmi belgesel sinemanın önemli filmlerinden biridir. Grierson doğal malzemeyi kullanma benzerlikleri örnek gösterilerek haber filmlerinden eğitim filmlerine kadar birçok filmin belgesel olarak değerlendirildiğini ancak belgesel sinemanın farklı bir tür olduğunu vurgular. Grierson'a göre belgesel sinema pek çok yönüyle yaratıcılık gerektiren bir sanat dalıdır (Susam, 2015: 127). Belgesel sinemaya büyük katkılarıyla anılması gereken diğer bir isim ise Dziga Vertov'dur. Vertov, *Sinema-Gerçek* (1922-1925), *Sine-Göz* (1924) ve *Film Kameralı Adam* (1929) gibi filmlerinde sinema-gerçek kuramını geliştirmiştir. Sinemayı kamera önünde olanları kaydetmekten kurtarıp şiirsel bir sinema anlatısı olarak görülmesini sağlamıştır. Ayrıca ana akım sinemadan farklı bir yönde ilerleyerek kurmacanın dilinden uzaklaşmış ve yeni bir sinema dilinin oluşumuna katkı sağlamıştır (Özarslan, 2015: 134).

Belgesel sinemanın evrensel tanımı 1947 yılında 14 ulusun imzasıyla şöyle açıklanmıştır: Selüloide kaydetmenin tüm yöntemleriyle gerçekliğin herhangi bir görüntüsünün yorumlanması, olayları kaynak gösteren çekimler ya da oluşumlar ile bir duyum ya da sebep meydana getirme, insanın bilgisini ve algısını genişletme, ekonomi, kültür ve insan ilişkilerine yönelik çözümler üretme ve insanları uyarmak için yapımlar ortaya koymak belgesel film olarak tanımlanır (Rotha, 2000: 22). Yönetmen P. Jackson'a göre belgesel film başlangıçta Grierson'un geliştirdiği stildir. Günümüzde ise belgeselin tanımı sınır tanımayan bir seviyeye gelmiştir. Belli bir stil, teknik ya da yapım türüyle sınırlandırılmaz. Belgesel film, dünyanın herhangi bir yerindeki insanların problemleri, kişilikleri ve yaşama biçimleri üzerine çağdaş bir yorum yapmak için ciddi bir girişimde bulunan her çalışmayı kapsar (Adalı, 1986: 14). Nazmi

Ulutak ise belgesel sinemanın ve belgesel sinemacıların zamana karşı tanıklık yaptığını belirtir. Ulutak'a göre belgesel sinemayı kurmaca sinemadan ayıran en temel unsur zamana karşı tanık olma özelliğidir ve bu durum belgeselciye toplumsal, ahlaki ve bireysel sorumluluklar yüklemektedir. Belgesel sinemacı yaşamın kıyısında köşesinde kalmış, kendilerine ulaşılmadıkça sessiz kalan belgeleri, insanları, olayları arayıp bulur. Belli bir konu çerçevesinde onları işler, yorumlar ve sunar. Bütün bunları yaparken bulduğu belgelere, ele aldığı konuya, seyircilerine, tarihe, topluma, sinemaya ve sanata karşı olan sorumluluklarını da unutmamalıdır (Ulutak, 2003: 29). Zamana karşı tanık olan belgesel sinemanın geçmişin inşasında önemli bir kaynak olduğu görülmektedir. Geçmişe ışık tutan belgesel sinema insan toplulukları için bir hafıza görevi görmekle beraber toplumların bellek uyanışları ve belleklerin yeniden inşası süreçlerinde de rol oynamaktadır.

Belgesel sinemanın kendine özgü yöntemleri, söylemleri ve işlediği konularla, toplumsal belleği koruma çabaları arşivleme çabası olarak nitelendirilebileceği gibi, toplumların hafızasının yeniden inşasında doğrudan aktör olarak görevi aldığı da söylenebilir. Belgesel sinemanın toplumsal belleğin yeniden inşasında oluşturduğu dil, anlatım formları ve gerçeği temsil ediş biçimi dikkat çekmektedir. Çağımızda anı bombardımanı altında belgeselin son derece manipülatif yanları olduğu göz ardı edilmemelidir. Her şeyi hatırlamak istemek, unutmanın paniğini yaşamak yönlendirilmeye açık hale getirebilir (Susam, 2015: 119-120).

Paul Rotha'ya göre belgesel filmcilerin en önemli görülen görevleri, insanlarla ve onların sorunlarıyla ilgili olmak ve sorunları çözmeye yönelik bir tutum içinde olarak sanatlarındaki ustalığı hissettirmektir. Belgeselin görevi toplumun bir kısmına, onun diğer kısmını anlatmaktır. Toplumun zayıflıklarının belirlenmesi, olayların aktarılması, deneyimlerin dramatikleştirilerek anlatılması ve toplumun önde gelen sınıfına yönelik uyarılarda bulunulması belgesel sinemanın amaçlarından bazılarıdır (Rotha, 2000: 88).

Hızın ve geçiciliğin kuşattığı dünyada bellekleri canlı tutmanın hiç olmadığı kadar önemli varsayıldığı ortadadır. Gerçekle ilişkisi zedelenmiş bu çağda gerçekliğin temsili sayılan belgesel sinemanın da değiştiği görülmektedir. Sahte belgesel örnekleri (mockumentary) üzerinden belgesel sinemanın gerçeklik algısının sarsıldığı düşünülebilir. Ancak bağımsız belgesellerde hem biçim hem de içerik açısından farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan konusu doğrudan toplumsal bellekle ilişkili olan, gerçekliğini koruyan ve toplumsal duyarlılıklara odaklanan belgesellerdir (Susam, 2015: 180-183). Belgesel sinemanın insanlığa karşı gerçekleri anlatma ve hatırlatma gibi sorumlulukları olduğunu söylemek mümkündür. Bu sorumlulukları yerine getirirken toplumsal hafızayı koruduğu veya yeniden inşa ettiği görülmektedir. Belgesel sinema çağın gereksinimleri doğrultusunda gelişerek farklı biçimlere evrilse de belgesel sinemanın geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman arasında köprüler kurarak kendine has bir üslupla gerçekleri dile getirmesi sürekli değişen dünyada belki de değişmeyecek tek unsur olacaktır.

1.5.Yeni Medya Belgesel Sineması

Belgesel sinema, tarihinin başlangıcından beri gerçekleri insanlara sunmak gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir. Belgesel filmin kurmaca filmlerden en büyük farkı da buydu. Zaman içinde ilerleyen teknolojiye, değişen insan toplulukları ve onların isteklerine bağlı

olarak belgeselin de farklı anlatım formları, içerik ve biçim farklılıkları oluşmaya başlamıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin birçok alanda etki gösterdiği gibi sinemayı ve dolayısıyla belgesel sinemayı da etkilediği görülmektedir. Yaşadığımız dijital çağda belgesel sinema da gelişerek farklı anlatım formlarıyla, farklı platformlarda kendine yer edinmiştir.

Teknolojik gelişmeler belgesel sinemaya form ve içerik bakımından yenilikler getirmekle beraber anlatı yapısında da belirgin bir değişikliğe sebep olmuştur. Sinemada gösterilen belgesel filminden, mecra değiştirerek televizyonda gösterilen belgesel filme geçiş yapan belgesel sinema, son yıllarda artık “yeni medya belgeseli”, “interaktif belgesel”, “non-linear belgesel”, “ağ belgeseli” gibi isimlerle bilinen yeni bir belgesel anlatısının niteliklerini gösteren bir yapıya dönüşmüştür (Kuruoğlu ve Akçora, 2017: 515). Yeni medya belgeselleri “etkileşimli belgesel”, “multimedya belgeseli”, “web belgeseli” gibi yeni biçimlerle birlikte anılırken hikâye anlatıcılığının da dönüşümü gerçekleşmekte ve bu nedenle belgesel sinemayı dijital çağda tekrar düşünmek ve irdelemek gerekli hale gelmektedir (Toprak Ökmen, 2022: 193). Dijital teknoloji ürünü olarak sürekli bir değişim halinde olan yeni medya belgesel anlatılarının kendi aralarında dahi farklılıklar bulunmakla beraber benzer özelliklerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada bu yeni türün özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir.

Yeni medya belgesel filmlerde, her filmin kendi içinde yapısal ve kullanım özellikleri farklılık göstermektedir ancak her birinde veri tabanı mantığı bulunması hepsinin ortak özelliğidir. Üst ses ya da anlatıcının bulunmadığı yeni medya belgesellerde seyirci, görüntülere sıralama bakımından müdahale edebilmektedir. Açık uçlu ve doğrusal olmayan bir anlatım yapısını barındırması ise seyirciye film içinde ve filmin ötesinde ilerleme alanı oluşturmaktadır; etkileşim anahtar bir kavram olarak filmin çoklu yüzeyine yedirilmiş durumdadır. Yeni medya belgeselleri melez yapılarıyla geleneksel belgesel sinemanın sınırlarını zorlamaktadır. Hem belgesel film üreticileri açısından yeni bir form hem de seyirci açısından yenilikler içermesi ve izleme alışkanlıkları ötesinde bir deneyim sunmaktadır (Arda, 2015: 18). Bu yenilikler yeni medya izleyicisi dediğimiz dijital yerlilerin izleme alışkanlıkları bağlamında ele alındığında, yeni medya belgesellerinin yeni medya izleyicisinin ilgi alanına gireceği düşünülmektedir. Lister ve arkadaşları (2009) interaktivitenin yeni medyanın en önemli özelliklerinden biri olduğunu dile getirirler. Geleneksel medyanın izleyiciyi pasifize eden izleme alışkanlıklarının yerini, yeni medyada etkileşim başka bir deyişle interaktiflik almaktadır. İnteraktivite, bireysel medya kullanımı, kullanıcıya sunulan daha fazla seçimi, medya metinlerine katkı sağlama edinimi ve bilgi kaynaklarıyla daha bağımsız bir ilişki kurma fırsatı anlamına gelmektedir (Lister, Dovey, Giddings, Grant & Kelly, 2009: 21-22). “Etkileşim” ya da “etkileşimlilik” yeni medya belgeselleri için önemli bir faktördür. Yeni medya belgeselleri olarak isimlendirilen bütün formatlar birbirinden farklı şekillerde etkileşim olanağı vermektedir (Arda, 2020: 2948). Yeni medya belgeselinin kullanıcıya seçimler sunması, metne katkı sağlama konusunda kullanıcıyı yönlendirmesi ve medya içeriğinin istediği kısmını izleme imkanı vermesi gibi özellikleri, izleyiciyi pasif konumundan uzaklaştırarak bir yeni medya izleyicisine/katılımcısına dönüştürdüğü görülmektedir.

Gifreu Castells ise yeni medya belgeselinin etkileşim yöntemlerine göre analiz edilmesiyle geleneksel belgesel sinemadan farkını dile getirir. Tüm üretim süreci boyunca

doğrusal bir belgesel sürekli değişebilir, ancak bir kez düzenlendiğinde, bu değişim süreci durur. Analog belgeselerde üretim süreci ve görselleştirme süreci ayrı tutulur. Etkileşimli belgesel için durum böyle değildir. Belgesel içeriğine katılım sağlayabilen kullanıcıların istediği kadar değişen “adaptif sistemler” olarak kabul edilebilecek etkileşimli belgeselerde üretim süreci hiçbir zaman durmaz (Gifreu Castells, 2011: 356). Yeni medya belgeselinin üretim süreci bakımından da doğrusal ilerleyen belgesellerden farkı bulunmaktadır. Katılımcının katkılarıyla genişleyebilen anlatının içeriği kullanıcılar ekleme yapmayı durduruncaya kadar değişmektedir. Böylece belgeselin izlenme aşamasında bile üretim sürecinin kesintisiz olarak devam ettiği söylenebilmektedir.

Yeni iletişim teknolojilerinin belgesel film alanına getirdiği değişimler sadece anlatı yapısında değil yapım ve dağıtım aşamasında da kendini göstermektedir. Yeni teknolojinin belgesel film alanına katkıları daha hafif ekipmanlarla çekim yapılabilmesi, dijital prodüksiyon cihazlarının kullanımının kolaylaşması ve erişimin dünya üzerinde yaygınlaşması, yeni biçimlerin geliştirilmesi, alanın farklı kesimlere açılması ve yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkması olarak sıralanabilir. Dijital teknolojilerin ekonomik bakımdan elverişli olması, bireysel girişimlerin artmasını sağlamıştır. Hem çekim hem de kurgu ekipmanı yeni ve daha ucuz ürünlerle belgesel yapımcılarının işini kolaylaştırmaktadır. Böylece meydana getirilen yapımlar yeni dağıtım kanallarının yardımıyla küresel düzeyde seyircilerini bulmaktadır (Kalafatoğlu, 2015: 514-515). Yeni medya belgesel sinema, dijital teknolojilerin tüm olanaklarını kullanarak internet ağı üzerinden dünya genelindeki izleyicilere ulaşmaktadır. Yeni medya belgesellerini izleyicilerle buluşturan platformlara örnek olarak IDFA DocLab ve Kanada Ulusal Film Kurulu (NFB) platformları verilebilir.

IDFA DocLab, Uluslararası Belgesel Film Festivali Amsterdam’da (IDFA) yer bulan yeni medya ürünleri için bir festival programıdır. IDFA DocLab’ın misyonu, etkileşimli belgeselleri ve arayüz çağında belgesel hikaye anlatıcılığının sınırlarını başarıyla zorlayan diğer yeni dijital sanat biçimlerini sergilemektir. Yapılan canlı sinema etkinlikleri, sergiler, atölye çalışmaları ve endüstri panellerinin yanı sıra yeni medya projeleri çevrimiçi olarak sunulmaktadır. 2007’deki ilk pilot programdan bu zamana IDFA DocLab, etkileşimli belgesel hikaye anlatımı için önemli bir mecra haline gelmiştir. Dijital hikaye anlatımı için çevrimiçi bir veri tabanı bulunduran platform SXSW, Berlinale, Cannes Film Festivali, Tribeca ve World Press Photo gibi diğer festivallerde de gösterimlerde bulunmaktadır. (IDFA DocLab, 2018).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

2.1. Amaç

Toplumsal bellek ve belgesel sinema birbirleriyle derinden bağlantılı kavramlardır. Bu çalışmada, yeni medya teknolojilerinin bir ürünü olan yeni medya belgesel sinema ile toplumsal bellek bağlantısı ele alınmıştır. İçinde bulunduğumuz toplumsal unutmaya yatkın olan dijital

çağda toplumsal belleğin korunması ve/ veya yeniden inşası konusunda, interaktif belgesel sinemanın bir katkısı olup olmadığı araştırılmaktadır.

2.2.Yöntem

Yeni medya belgesel sinema ile toplumsal belleğin ilişkisini ortaya çıkarabilmek için bir toplumu etkilemiş tarihi bir katliamı anlatan “*Why Srebrenica Had To Fall*” interaktif belgesel örneği seçilmiştir. Temmuz 1995 yılında Bosna-Hersek’in Srebrenitsa kentinde yaşanan Srebrenitsa Katliamı’nı anlatan bu belgesel, Türkiye’de yaşamını sürdüren 6 Boşnak bireyin katılımıyla izlenmiştir. İzleme sonrasında belirlenen amaç üzerinden veri toplamak adına katılımcılara önceden yapılandırılmış açık uçlu sorular sorularak bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bowling’in (2002) küçük bir grupla lider arasında yaşanan görüşmede grup dinamiğinin gücünü kullanma, derinlemesine bilgi elde etme ve düşünce oluşturma olarak tanımladığı odak grup görüşmesi nitel bir veri toplama tekniği olduğu için seçilmiştir. Araştırmacı görüşmeye başlamadan önce katılımcılara araştırmanın amacını açıklamış ve rahat bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Katılımcılar farklı yaş ve mesleklerden Türkiye’de ikamet eden Boşnaklardan seçilerek ölçüt örnekleme yapılmıştır. Veriler araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır. Yaklaşık 2 saat süren tartışma, katılımcıların kendi görüşlerini özgürce ortaya koymaları için günlük bir dil kullanılarak ilerlemiştir. Katılımcılara yöneltilen soru sayısı 20 adet olmasına rağmen bazı soruları sormaya gerek kalmamış; sorular oluşan tartışma ortamında kendiliğinden cevaplanmıştır. Katılımcıların sorulara içtenlikle cevap verdikleri gözlemlenmiştir. Görüşme soruları, belgeseli izlemeden önce ve belgeseli izledikten sonra sorulmak üzere ikiye bölünmüştür. Katılımcılara yöneltilen sorular belli temalara ayrılmıştır. Belgeseli izlemeden önce internet kullanma alışkanlıkları ve internette öğrenilen bilgilerin gerçekliği konusunda sorular yöneltilmiştir. Belgeseli izledikten sonra ise interaktif belgeselin kullanımı, belgeselin anlatımı ve toplumsal belleğe katkısı hakkındaki düşüncelerini öğrenmek üzere oluşturulan sorular sorulmuştur. Belgeseli izlemeden önce sorulan sorular şunlardır:

1. İnternete günlük hayatınızda ne kadar zaman ayırırsınız?
2. İnternette film, belgesel, dizi gibi yapımları izliyor musunuz?
3. İnternette izlediğiniz haberlerin ya da olayların gerçekliğine inanır mısınız?
4. İnternette izlediğiniz şeylerin gerçekliğini araştırmak adına farklı kaynaklar inceler misiniz?
5. İnteraktif belgesel (web belgeseli, etkileşimli belgesel) türünü daha önce duydunuz mu?
6. (Cevap olumluysa) İzleme şansınız oldu mu?
7. Daha önce Srebrenitsa Katliamı belgeseli izlediniz mi?

Belgeseli izledikten sonra ise aşağıdaki sorular katılımcılara sorulmuştur:

1. İnternette belgesel izleme deneyimini nasıl buldunuz?
2. Bu belgesel Srebrenitsa Katliamı’nı yansıtıyor mu?

3. Bu belgeselin daha önce izlediğiniz belgesellerle farkı var mı?
4. Bu belgeseldeki belge ve videolar sizce belgeselin gerçekçiliğine katkı sağlıyor mu?
5. Belgeselin doğrusal olmayan formatını nasıl buldunuz?
6. Belgeseli aktif bir şekilde kullanarak izlemeyi (kullanıcı olmayı) nasıl buldunuz?
7. Belgesele video, fotoğraf ya da belgelerle ekleme yapma olanağı konusunda ne düşünüyorsunuz?
8. Sizden sonraki nesillere (çocuklarınıza, torunlarınıza) geçmişinizi anlatır mısınız?
9. Yeni nesil Boşnaklar (katliama şahit olmamış gençler) katliamı nasıl tanımlıyor? Neler biliyor?
10. Katliamla ilgili anılarınızı unutmamak için yaptığınız bir şey var mı?
11. Katliamın yıl dönümlerinde yaptığınız bir şey var mı?
12. Gelecek nesillere katliamı anlatmak için bu belgeseli kullanır mısınız?
13. Bu belgeselin Boşnaklara katliamı unutmamaları için katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?

3. BULGULAR

Çalışmanın bulguları belgeseli izlemeden önce, internet kullanma alışkanlıkları, internetten öğrenilen bilgilerin gerçekliği temaları altında sunulmuştur:

3.1. İnternet Kullanma Alışkanlıkları

Katılımcılardan biri hariç hepsi interneti günlük hayatlarında 5 ila 8 saat arasında kullandıklarını belirtmişlerdir. Bir işte çalışan katılımcılarla, işi olmayan katılımcılar arasında belirgin bir fark olmadığı gözlemlenmiştir. Katılımcılardan sadece biri interneti günlük hayatında en fazla 2 saat kullandığını ifade etmiştir. Sebebini ise iki çocuğuyla ilgilenmesinin kendi ilgi alanlarına yönelmesini engellemesi olarak açıklamıştır. İnterneti kullanımını çocuklarıyla ilgili konularda bilgi edinmek, çocukların derslerine yardımcı olmak maksadıyla gerçekleştirdiğini söylemiştir. Diğer katılımcılar internet kullanımlarını, takip ettikleri çeşitli programları izlemek, sosyal medyada vakit geçirmek, haberleri izlemek, merak ettikleri konularda araştırma yapmak ve işle ilgili konularda bilgi almak olarak tanımlamışlardır.

3.2.İnternetten Öğrenilen Bilgilerin Gerçekliği

Katılımcıların yarısı internetten öğrendikleri enformasyonun doğru olduğuna inandıklarını ve başka bir kaynaktan teyit etmeye gerek duymadıklarını belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise öğrendikleri bilgiyi mutlaka google'layarak başka kaynaklardan teyit ettiklerini söylemişlerdir.

...mutlaka google'layarak başka bir kaynakta aynı bilgi olup olmadığını öğrenirim. Hatta şüphe duyduğum bilgileri doğrulamak için yurt dışında yayınlanan web sitelerini incelerim. (Katılımcı 1)

Katılımcıların yarısı internetteki bilgilerin doğruluğundan şüphe etmediklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcıların yaş olarak diğer katılımcılardan daha büyük olduğu dikkat çekici bir durum olarak görülmüştür. Diğer katılımcıların internetteki bilgiye şüpheyile yaklaşımları ve yaşlarının daha küçük olması dijital yerliler olduklarını düşündürmektedir.

Bu sorulardan sonra görüşme interaktif belgeseli duyup duymadıklarını konusuna gelmiştir. Katılımcılardan biri dışında hepsi interaktif belgesel sinemayı daha önce hiç duymadıklarını dile getirmişlerdir. Bir kişi ise sadece isim olarak duyduğunu ancak hiç izlemediğini ve nasıl bir işlevi olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Bütün katılımcılar daha önce Srebrenitsa Katliamı ile ilgili televizyon belgeselleri ve kurmaca filmler izlediklerini belirtmişlerdir.

Belgeseli katılımcıların kullanımına sunduktan sonraki temalar, interaktif belgeselin kullanımı, belgeselin anlatımı ve belgeselin toplumsal belleğe katkısı hakkındaki düşünceleri olarak belirlenmiştir:

3.3.İnteraktif Belgeselin Kullanımı

Katılımcıların hepsi interaktif belgeselin müdahale edilebilir yapısını tatmin edici bulmuşlardır. Belgeselin altı bölümden oluşan anlatısını istedikleri anda durdurup farklı bir bölüme geçme imkanı verdiğini ve bu işlevi bildikleri kısımları geçme suretiyle zamandan tasarruf etme olarak görmüşlerdir. Belgesel ilerlerken ekranda açılan ek bilgi pencerelerinin varlığını olumlu karşılamışlardır. Belgeselin düz olarak ilerlememesinin, izleyiciye kendini daha iyi hissettirdiğini ve meraklandığını söylemişlerdir.

...şimdi istersen bunu film gibi izliyorsun ama dur ben merak ediyorum detayları diyorsan yanda açılan pencereye tak diyorsun basıyorsun konunun belgelerine bakıyorsun. Şu komutan ne demiş diyorsan tak diyorsun butona basıyorsun, komutanın ne zaman ne dediğini öğreniyorsun. (Katılımcı 4)

Katılımcılar interaktif belgesele belge, video ve fotoğraf yoluyla katkı sağlayabildiklerini öğrendiklerinde bu özelliği oldukça değerli bulduklarını aktarmışlardır.

...ekleme yapabilmek insanı aktif tutar. Bilgi alırken bilgi de veriyorsun. Pasif değilsin. Kendini yalnız hissetmiyorsun. Dünyaya ulaşabiliyorsun. (Katılımcı 6)

...Hani başta sormuştun ya internetteki bilgilerin doğruluğuna inanıyor musun? Olayları yaşayan insanlar buraya bir şeyler eklediğinde o zaman daha gerçekçi oluyor. ...İnsanlar soru işaretlerinden kurtulacak. (Katılımcı 1)

Katliamı yaşamış olan iki katılımcı kendilerinin de belgesele katkı yapabileceklerini ifade ettiler. Olayları hala tam olarak bilmeyen insanlar olduğunu bildiklerini ve bu belgesel türünün insanların dikkatini çekebileceğini düşündüklerini söylediler.

3.4.Belgeselin Anlatımı

Katılımcılar belgeselin genel olarak anlatımını yeterli buldularsa da belgeselin daha fazla dilde olması gerektiğini ifade ettiler. En azından Boşnakça dilinin bu belgeselin konusu itibarıyla eklenmesinin uygun olacağını düşünmektedirler. Aktif olarak katılım sağlamak için farklı dünya dilleri eklenmesini istediklerini belirtmişlerdir.

Ekranada açılan bilgi pencerelerinde gerçek insanların gerçek hikayelerini anlatmalarının duygusal olarak kendilerini etkilediğini ve belgelerden daha çok video görmenin önem arz ettiğini söylemişlerdir.

Katılımcılar belgeselin denetleme olmadan özgürce internet üzerinden izleyicilere sunulmasının önemli olduğunu vurguladılar. Televizyonda her şeyin gösterilmediğini bu yüzden internette yayınlanmasının daha güvenilir olduğunu ifade ettiler.

...hem bağımsız hem de güvenilir çünkü sansür yok. (Katılımcı 5)

3.5.Belgeselin Toplumsal Belleğe Katkısı

Katılımcıların tümü, interaktif belgeselin olaylardan haberi olmayanlara katliamı anlatabileceğini, unutanlara da hatırlatacağını düşünmektedir.

...Bosna Hersek'in dünya haritasında nerede olduğunu bilmeyenler var. Soruyorsun yerini gösteremiyorlar. Rusya'da sanıyorlar. İnsanların bunları bilmesi lazım. Bu belgesel internette daha fazla insana ulaşabilir. (Katılımcı 1)

...insanın tabiatında şey var; kötü şeyleri unutmak. Ama her şeyi unutmamak gerek. ...Hatırlatmak gerek. (Katılımcı 6)

Katılımcılar interaktif belgesel türünün gelecek nesillere yaşanan katliamı anlatmanın iyi bir yolu olduğunu düşünmektedirler.

...Tarih bilimciler tarafından yazılıyor. O dönemi yaşayanların buna müdahil olabilmesi güzel bir şey. Yaşayan kişiler en doğrusunu biliyor tarihi yazanlar değil. Bu belgeselin bu fırsatı vermesi onu değerli kılıyor. Bunun sayesinde olayları yaşayanlar tarihe yön verebilir. Gelecek nesillere o tarihte yaşayanlar doğru bilgi verebilir. (Katılımcı 4)

...sen anlatıyorsun, kafasında canlandırabiliyor çocuk evet ama görüntülerle hem de dahil olup etkileyeceği videolarla daha etkili olur. (Katılımcı 5)

...benim kızım 8 yaşında bazen ona olayları anlattığımda çok fazla soruyor, kafası karışıyor. Ama internetten açıp gösterdiğimde anlıyor daha iç içe oluyor. Her zaman Bosna'ya gidemiyoruz. Bu belgeseldeki videoları izlese kısa kısa daha iyi anlar bence. (Katılımcı 2)

...sadece benim annemin babamın yaşadığı bir şey değil bu, bütün dünyanın gördüğü bir katliam ama bütün dünya bilmiyor. Niye bilmiyor? Çünkü gösterilmiyor. İnterneti kullanan çocuklar bunu izleyip gerçekleri öğrenebilir, bilinçli olabilirler. (Katılımcı 4)

...Biz Boşnaklar unutmamak için yemin ettik ama yeni nesil bilmeyebilir. Onlara da anlatıyoruz. Bilmezlerse, unutulursa bir daha yaşanır. İnterneti bizden çok kullanan gençler bu belgeseli izlerse çok iyi olur. (Katılımcı 3)

Katılımcılar katliamın yıl dönümlerinde Boşnak derneklerinin web sitelerinde duyurular yapılarak anma törenleri düzenlediklerini ancak yıllar sonra bu ritüellerin artık gerçekleşmemesinden endişelendiklerini belirttiler. İnteraktif belgeselin gelecekte, çocuklarına ve torunlarına gerçekte yaşananları doğru şekilde aktarabileceğini düşündüklerini ifade etmektedirler. Katılımcılar görüşme bitiminde IDFA DocLab'ın web adresini not almak istemişlerdir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Toplumsal bellek, toplum olarak yaşanan olayların ya da deneyimlerin bilinçli olarak zihinlerde saklanmasıdır. Toplumlar böylece kültürel ve tarihsel olarak birbirleriyle bağlantıda kalmaya devam edebilmektedirler. Gündelik yaşamın getirdiği enformasyon yığınları ve unutturmaya yönelik faaliyet gösteren egemen güçler toplumsal unutmaya sebep olmaktadır. Belgesel filmler kitlesel unutmaya karşı en güçlü kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle belgesel film türünün de anlatı yapısı değişim göstermiş, yeni olanaklarla seyirciye farklı platformlardan ulaşmaya başlamıştır. Yeni medya belgesel sinema, dijital dönüşümün bir ürünü olarak izleyiciye sadece izleme deneyimi değil aktif katılım sağlama fırsatı sunmuştur. Kullanıcıya evrilen izleyici belgeselin ilerlemesine müdahale ederek doğrusal olmayan bir izleme deneyimi yaşarken bilgi, belge, video ya da fotoğrafla belgesellere katkıda bulunabilmektedir.

Bu çalışmada ele alınan “Why Srebrenica Had To Fall” toplumsal bir olayın interaktif belgesel halinde seyirciye sunulduğu IDFA DocLab bağlantısı üzerinden çevrimiçi olarak izlenebilmektedir. Doğrusal olmayan yapısı, aktif katılım talep eden işleyişiyle, dijital çağla birlikte değişen ağ toplumu bireylerine çağın getirdiği yenilikleri sunmaktadır. Artık kolayca ulaşılabilen bilgilerin aşırılığı dışında doğruluğundan da emin olunamaması günümüz bireylerinin yaşadığı problemlerin belki de en zoru olabilir. Bu ortamda toplumsal belleğin inşasında yeni medya belgeselinin önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada nitel bir araştırma biçimi olan odak grup görüşmesi tercih edilerek 6 kişi katılımcı olarak belirlenmiştir. Bu katılımcılarla birlikte bir yeni medya belgeseli izleme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara belgeselden önce ve sonra olmak üzere önceden yapılandırılmış açık uçlu sorular yöneltilerek bir tartışma ortamı sağlanmıştır. Türkiye’de ikamet eden farklı meslek ve yaşlarda olan katılımcılar interneti günde 5-8 arası kullandıklarını ifade etmişlerdir. Haberleri takip etmek, dizi, film ya da programları izlemek, sosyal medyayı kullanmak, iş hayatıyla ilgili ya da merak edilen konularda bilgi almak gibi birçok sebeple interneti günlük yaşamlarının önemli bir parçası haline getirdikleri gözlemlenmiştir. Hatta katılımcıların ikisi internet üzerinde bir forumda tanışarak yıllardır arkadaş olduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların 3’ü internetten öğrendikleri bilgileri mutlaka başka kaynaklardan teyit ettiklerini belirtirken diğerleri internetteki bilgilerin doğruluğunu inandıklarını, tek bir kaynak

kullandıklarını bildirmişlerdir. İnternetteki bilgilerin gerçekliğinden şüphe eden katılımcıların yaşlarının diğerlerine oranla daha küçük olduğu dikkat çekmektedir. Prensky (2001: 3), günümüzde ağ ortamında büyüyen genç kuşağın dijital bir dil kullandığını ve dijital dilin bu kuşak tarafından ana dil (native speaker) olarak konuşulması dolayısıyla bu kuşağa “dijital yerli” (digital native) isminin verilmesi gerektiğini söylemiştir. Prensky’nin yeni teknolojilerle içine doğan bu kuşak için kullandığı dijital yerli terimi yaygın olarak kabul görmüş bir kavramdır. İnternet ağlarında edinilen dijital bilgi kalitesi dijital yerliler için önem arz etmektedir. Bu düşünceden hareketle genç olan katılımcıların dijital yerliler grubuna ait özellikler göstererek bilgiyi başka kaynaklardan teyit etmek istediği düşünülmektedir.

Katılımcılar belgeseli izledikten sonra yeni medya belgeselinin kullanımı ve toplumsal bellek oluşumuna katkısı hakkındaki düşünceleri alınmıştır. Katılımcıların tümü belgesele müdahil olabilmeye işlevini farklı ve yenileyici bir deneyim olarak tanımlamışlardır. İnsanı pasifize eden eski izleme alışkanlıkları yerine aktif olarak etkileşimde bulunmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Bu belgesele belge, fotoğraf ve video yoluyla katkı sağlayabilecek olmalarını faydalı bir nitelik olarak görmüşlerdir. Belgeselin konusu itibarıyla toplumsal belleğin korunması veya yeniden inşasına yardımcı olabileceğine inandıklarını, kendi çocuklarına ve torunlarına izleteceklerini belirterek olayları gerçekten yaşamış insanların katkısının bulunduğu ortak yapılmış bir belgeselin gerçekleri daha iyi yansıtacağını düşündüklerini bildirmişlerdir.

İlk defa izlemelerine rağmen katılımcıların yeni medya belgesel sinemayı etkili buldukları düşünülmektedir. Özellikle internet kullanıcıları olarak seçilen katılımcıların belgeselin etkileşimli yapısını kullanırken heyecanlı ve istekli olduğu gözlemlenmiştir. Gelecek nesillere belleğin aktarımı için yeni medya belgeselinden yararlanacaklarını varsaymak mümkündür. Yaşadığımız dijital çağda doğru bilgiye ulaşmanın zorlaştığını söylemek mümkündür. Yeni medya belgeselinin, etkileşime izin veren yapısı, kolay ulaşılabilir olması, izleyicilerine bilgi, belge ve video olarak farklı şekillerde katılım sağlama olanağı vermesi gibi özellikleri sebebiyle toplumsal belleğin korunması veya yeniden inşasında önemli bir aktör olarak rol oynayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adalı B. (1986). *Belgesel Sinema*. İstanbul: Hil Yayın

Arda Ö. (2015). Belgesel Filmde Yeni Yaklaşımların İdifa Doçlab 2010-2015 Belgesel Film Örneklemi Üzerinden Yapısal ve Kullanım Özelliklerine Göre İçerik Analizi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2015/1 48 1-23.

- Arda, Ö., (2020). An Assessment of the New Media Documentary. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, vol.15, no.24, 2937-2956.
- Assman J. (2001). *Kültürel Bellek*. A. Tekin (Translated by). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Atik A. & Erdoğan Bilginer Ş. (2014). Toplumsal Bellek Ve Medya. *Atatürk İletişim Dergisi*. Sayı 6
- Bowling, A. (2002). *Research Methods in Health: Investigating Health and Health Services*. Philadelphia, PA: McGraw-Hill House.
- Castells G. A. (2011) *The Interactive Documentary. Definition Proposal and Basic Features of the New Emerging Genre*. McLuhan Galaxy Conference. Conference Proceedings, ISBN: [ISBN 978-84-938802-1-7]
- Connerton P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur?* K. Kelebekoğlu (Translated by). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Erdoğan B. Ş. (2013) *Toplumsal Bellek Ve Medya: Toplumsal Hatırlatma Ve Unutturma Biçimleri (Seksenler Tv Dizisi)*. (Yüksek Lisans Tezi) Retrived from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Güneş S. (2006). *Enformasyon Toplumunun Putları*. Ankara: Hece Yayınları
- Finney, A. (2010). *The International Film Bussiness A Market Guide Beyond Hollywood 2nd Edition*. London: Routledge.
- Halbwachs M. (2017). *Kolektif Hafıza*. B. Barış (Translated by). İstanbul: Heretik Yayınları
- Huyssen A. (1999). *Alacakaranlık Anıları*. K. Atakay (Translated by). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnce Başaran. G. (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültür ve İletişim Dergisi* 13(1). 9-29.
- Kalafatoğlu Tağ Ş. (2015). *Dijital Çağın Belgesel Sinemaya Getirdiği Fırsatlar Ve Yenilikler*. International Trends and Issues in Communication & Media Conference. Rusia. 509-515
- Kula N. & Koluçak İ. (2016). Sinema ve Toplumsal Bellek: Türk Sinemasında Almanya'ya Dış-Göç Olgusu. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15, 384-411.
- Kuruoğlu H. Akçora E. (2017). Dijital Ortamdaki Belgesel Filmde Yeni Anlatım Biçimleri. *İTÜY, 2017, Sempozyum, Kongre ve Konferans Bildiri Koleksiyonu*, 2017, 510-522

Lister M., Dovey J., Giddings S., Grant I.& Kelly K. (2009). *New Media: A Critical Introduction* Second Edition. By Routledge

Mcluhan, M. & Fiore Q (1967). *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects*. Gingko Press Inc.

Özarslan Z. (2015). *Sinema Kuramları I*. İstanbul: Su Yayınevi

Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants On the Horizon*, MCB University Pres, Vol:9, No:5, October.

Rotha P. (2000), *Belgesel Sinema*. İ. Şener (Translated by). İstanbul: İzdüşüm Yayınları

Susam A. (2015). *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Toprak Ökmen, A. G. (2022). Dijital Dönemde Belgesel Film Yapımındaki Yenilikler Üzerine Bir Değerlendirme. *Medya ve Kültür Dergisi*. 2(2), 184-207.

Ulutak N. (2003). Belgesel Defterleri. *Belgesel Sinemacılar Birliği Belgesel Sinema Dergisi*. Sayı 2

www.doclab.org (Erişim Tarihi: 20.12.2018)

SOSYAL MEDYA ALGORİTMALARININ E-TİCARET ÜZERİNDEKİ NEGATİF ETKİSİ

Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

Selçuk Üniversitesi

sukruguvn@selcuk.edu.tr

Orcid Id: 0000-0001-6489-5593

Doç. Dr. Alper GEDİK

Selçuk Üniversitesi

alpergedik@selcuk.edu.tr

Orcid Id:0000-0002-9085-5605

Özet

Sosyal medya algoritmaları, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş içerik sunmayı amaçlar. Bu, kullanıcıların platformda daha uzun süre kalmasını sağlarken, belirli içeriklerin ön plana çıkmasına ve diğerlerinin erişiminin kısıtlanmasına neden olur.

Büyük şirketler yüksek bütçeleri sayesinde algoritmalarından daha fazla fayda sağlarken, küçük işletmeler (KOBİ'ler) düşük bütçeleri nedeniyle bu avantajlardan yararlanmakta zorlanır. Sürekli değişen algoritmalar, işletmelerin stratejik planlarını sık sık güncellemelerini gerektirir.

Organik erişim oranlarının düşmesi, işletmeleri ücretli reklamlara yöneltmekte ve finansal bir yük oluşturmaktadır. Ayrıca, düşük etkileşim oranları işletmelerin görünürlüğünü daha da azaltarak bir kısır döngü yaratır.

Algoritmalar, büyük şirketleri destekleyerek adil rekabet ortamını bozar. Küçük işletmeler, bu durumda dezavantajlı konuma düşer. Bu durum, tüketicilerin seçeneklerinin azalmasına ve piyasa hakimiyetinin birkaç büyük şirkette yoğunlaşmasına neden olur. Sosyal medya algoritmaları, toplumsal önyargıları dijital ortamda yeniden üretebilir ve ekonomik eşitsizlikleri artırabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Algoritma, E-ticaret.

NEGATIVE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ALGORITHMS ON E-COMMERCE

Summary

Social media algorithms aim to provide personalized content by analyzing user behavior. This allows users to stay on the platform longer, while highlighting certain content and restricting access to others.

While large companies benefit more from algorithms thanks to their high budgets, small businesses (SMEs) have difficulty benefiting from these advantages due to their low budgets. Constantly changing algorithms require businesses to frequently update their strategic plans.

Decreasing organic reach rates direct businesses to paid advertising and create a financial burden. In addition, low engagement rates further reduce the visibility of businesses, creating a vicious circle.

Algorithms disrupt fair competition by supporting large companies. Small businesses are disadvantaged in this case. This causes consumers to have fewer options and market dominance to be concentrated in a few large companies. Social media algorithms can reproduce social prejudices in the digital environment and increase economic inequalities.

Keywords: Social media, Algorithm, E-commerce.

1.Giriş

Sosyal medya, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve bireylerin etkileşim kurma biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Ancak, bu platformların çalışma prensiplerinin temelinde yer alan algoritmalar, bireysel tercihleri ve davranışları öngörmek ve şekillendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Algoritmalar, kullanıcılara daha ilgi çekici ve kişiselleştirilmiş içerikler sunarak platformda kalma sürelerini artırma hedefi güderken, bu durum adil rekabet ortamında ciddi bozulmalara neden olabilmektedir.

2.Sosyal Medya Algoritmaları ve İşleyişi

Sosyal medya algoritmaları, kullanıcı davranışlarından elde edilen büyük veriyi analiz ederek, bu davranışlara uygun içerikler sunmayı amaçlar. Bu algoritmalar, kullanıcıların etkileşimlerini, paylaşımlarını, beğenilerini ve arama geçmişlerini baz alır. Kullanıcıların ilgisini çeken içeriklerin öne çıkarılması, platformların ticari başarılarını artırırken, görünmez bir çift taraflı etkiler zinciri yaratır. Bu etki, içerik üreticilerinin ve işletmelerin rekabet şartlarını çok ciddi bir şekilde değiştirir.

Sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların ilgisini çekebilecek içerikleri ön plana çıkarırken, diğer içeriklerin erişimini sınırlayabilir. Örneğin, Facebook'un algoritmaları, kullanıcıların arkadaşları ve aileleriyle olan etkileşimlerini önceliklendirirken, işletme içeriklerini geri plana atabilir (Demir, 2020). Benzer şekilde, Instagram ve TikTok gibi platformlar, daha fazla etkileşim alan içeriklere öncelik verir ve görsel veya video içeriklere daha fazla ağırlık tanır (Kaya, 2022).

Algoritmaların sürekli olarak değişmesinin temel amacı, kullanıcıların platformlarda daha fazla zaman geçirmesini sağlamak ve onların ilgisini canlı tutmaktır. Ancak bu süreç, belirli içeriklerin öne çıkarılmasına ve diğerlerinin geri plana itilmesine neden olurken, bu değişiklikler, işletmelerin mevcut stratejilerini yeniden gözden geçirmelerini ve sürekli adaptasyon sağlamalarını gerektirir (Kaya, 2022).

Büyük şirketler, daha fazla bütçe ve kaynakla sponsorlu içerikler oluşturarak bu algoritmalarından daha fazla fayda sağlarken, KOBİ'ler sınırlı bütçeleri nedeniyle algoritmaların önceliklendirdiği konumlara ulaşmakta zorlanır (Demir, 2020). Bu durum, platformlarda adil bir rekabet ortamını ciddi şekilde zedelemektedir.

3.Algoritma Değişikliklerinin Stratejik Planlama Üzerindeki Etkileri

Sosyal medya platformları, kullanıcı deneyimini iyileştirmek ve daha kişiselleştirilmiş içerik sunmak amacıyla algoritmalarını düzenli olarak güncellemektedir. Ancak bu sürekli değişim, e-ticaret ve diğer işletmeler için stratejik planlama süreçlerinde önemli zorluklar oluşturmaktadır.

a. Stratejik Uyumsuzluk Riski

Sosyal medya algoritmalarındaki değişiklikler, işletmelerin önceden belirlediği stratejilerle uyumsuzluk yaratabilir. Örneğin, bir işletme yoğun şekilde statik görsellere dayalı bir içerik stratejisi belirlemişse, algoritmaların video içeriklere öncelik tanıdığı bir güncelleme sonrası bu strateji etkisiz hale gelebilir (Yıldız, 2021).

b. Sürekli Yeniden Planlama Gereksinimi

Algoritmaların dinamik doğası, işletmelerin stratejik planlarını sık sık güncellemelerini zorunlu kılar. Bu durum, zaman ve kaynak açısından önemli bir maliyet doğurabilir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, bu adaptasyon süreçlerinde daha fazla zorlanabilir (Çelik, 2023).

c. İçerik Çeşitliliği ve Kalite Gerekliliği

Algoritmalar, kullanıcıların ilgisini çekecek kaliteli ve özgün içerikleri ön plana çıkarır. Bu nedenle işletmelerin, farklı içerik türleri üretmeye ve içerik kalitesini artırmaya yönelik sürekli bir çaba içinde olmaları gerekir. Örneğin, Instagram algoritmaları video içeriklere daha fazla önem verirken, TikTok eğlenceli ve yaratıcı kısa videoları önceliklendirir (Arslan, 2022).

d. Etkileşim Oranlarının Öneminin Artması

Etkileşim oranları, sosyal medya algoritmalarının içerikleri sıralama şekli üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Düşük etkileşim oranına sahip içerikler, görünürlük açısından dezavantajlı hale gelir ve bu durum bir kısır döngüye yol açabilir (Koç, 2022). İşletmeler, kullanıcıların içeriğe yorum yapmasını, paylaşmasını ve beğenmesini teşvik eden stratejiler geliştirmek zorundadır.

Algoritma değişikliklerine uyum sağlamak için aşağıdaki çözümler önerilebilir.

a. Algoritma Takibi ve Analizi

İşletmelerin, sosyal medya algoritmalarındaki değişiklikleri düzenli olarak takip etmeleri gerekmektedir. Sosyal medya platformlarının resmi duyuruları ve uzman raporları, bu konuda yol gösterici olabilir. Ayrıca, veri analitiği araçları kullanılarak içerik performansı ve kullanıcı davranışları analiz edilebilir (Sarı, 2023).

b. İçerik Türlerinin Çeşitlendirilmesi

Algoritmalar, genellikle belirli içerik türlerine öncelik tanır. İşletmeler, video, görsel, yazı ve hikâye gibi farklı formatlarda içerikler üreterek bu değişikliklere karşı hazırlıklı olabilir. Örneğin, Instagram'ın reels içeriklere öncelik verdiği bir güncelleme sonrasında, video içerik stratejisine ağırlık vermek faydalı olabilir.

c. Etkileşim Odaklı Stratejiler

Kullanıcıların içeriklerle etkileşimde bulunmasını teşvik etmek, algoritmaların içerikleri daha fazla kullanıcıya göstermesini sağlar. Anketler, yarışmalar, kullanıcı yorumlarına hızlı yanıt verme ve ilgi çekici başlıklar, etkileşim oranlarını artırabilir (Yılmaz, 2022).

d. Uzun Vadeli Esneklik ve Eğitim

Sürekli değişen algoritmalar karşısında stratejik esneklik, başarılı bir sosyal medya yönetimi için kritik bir öneme sahiptir. İşletme yöneticileri ve sosyal medya uzmanlarının, algoritma değişiklikleri ve dijital trendler konusunda düzenli eğitimler alması gereklidir.

4.Sosyal Medya Algoritmaları ve E-Ticaret İlişkisi

Sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların geçmişte beğendiği, paylaştığı veya yorum yaptığı içerikleri analiz ederek, gelecekte karşılaşacakları içerikleri bu verilere göre belirler (Doğan, 2021). Bu durum, kullanıcıların ilgisini çekme potansiyeli taşıyan içeriklerin görünürlüğünü artırırken, diğer içeriklerin erişimini sınırlandırır. E-ticaret işletmeleri için bu durum, ürün ve hizmetlerinin organik yollarla hedef kitlelerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

Facebook ve Instagram gibi platformlarda organik erişim oranlarının %5'in altına düştüğü bildirilmektedir (Kaya, 2022). Bu, bir işletmenin takipçilerinin yalnızca küçük bir kısmına organik olarak ulaşabileceği anlamına gelir ve markaların daha fazla kullanıcıya erişmek için ücretli reklamlara yönelmesine neden olur.

4.1.Organik Görünürlüğün Azalmasının Nedenleri

a. Algoritmaların Önceliklendirme Stratejileri

Sosyal medya algoritmaları, genellikle bireyler arası etkileşimlere öncelik verir. Örneğin, Facebook'un 2018'de yaptığı bir güncelleme ile kullanıcıların arkadaşları ve aileleriyle daha fazla etkileşim kurması hedeflenmiş, işletme ve marka içeriklerinin görünürlüğü ise arka planda bırakılmıştır (Demir, 2019). Bu, e-ticaret işletmelerinin içeriklerinin kullanıcılar tarafından daha az görülmesine yol açmıştır.

b. Rekabetin Artması

Platformlardaki içerik hacmi her geçen gün artmaktadır. Bu durum, bir kullanıcının karşısına çıkan içeriklerin sınırlı olması nedeniyle rekabetin yoğunlaşmasına neden olur. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyük bütçeli markalar karşısında organik erişimlerini artırmakta zorlanmaktadır (Yıldız, 2020).

c. Algoritma Güncellemelerine Uyum Sorunları

Algoritmaların sürekli olarak güncellenmesi, e-ticaret işletmelerinin stratejilerini sık sık değiştirmelerini gerektirir. Örneğin, Instagram algoritmasındaki bir değişiklik, görsel içeriğin önceliklendirilmesinden videoya kaymasıyla sonuçlanmıştır. Bu tür değişikliklere uyum sağlayamayan işletmeler, organik erişimlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalır (Arslan, 2021).

4.2.E-Ticaret Üzerindeki Etkiler

a. Maliyet Artışı

Organik erişimin azalması, işletmeleri ücretli reklamlara yönlentmektedir. Bu durum, özellikle bütçesi sınırlı olan küçük işletmeler için finansal bir yük oluşturur. Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre, e-ticaret işletmelerinin %75'i sosyal medya reklamlarına bütçe ayırmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir (Çelik, 2022).

b. Marka Bilinirliğinde Azalma

Algoritmaların erişimi sınırlandırması, işletmelerin hedef kitlelerine ulaşmasını zorlaştırır. Bu durum, özellikle yeni kurulan işletmelerin marka bilinirliklerini artırmalarını engeller. Tüketiciyle organik bir bağ kuramayan işletmeler, uzun vadede güven ve sadakat kaybı yaşayabilir.

c. Etkileşim Oranlarında Düşüş

Algoritmalar, içeriklerin kullanıcı etkileşimine göre sıralanmasını sağladığı için düşük etkileşim oranına sahip içeriklerin görünürlüğü daha da azalır. Bu bir kısır döngüye yol açabilir; düşük görünürlük, düşük etkileşim oranlarını, bu da daha düşük görünürlüğü tetikler (Koç, 2021).

Çözüm Önerileri

1. Kaliteli İçerik Üretimi

Etkileşim oranlarını artırmak için ilgi çekici ve değerli içerikler oluşturmak önemlidir. E-ticaret işletmeleri, hedef kitlelerinin ihtiyaçlarını anlamalı ve bu doğrultuda içerik stratejileri geliştirmelidir.

2. Mikro-İçerik ve Video Stratejileri

Görsel ve kısa video içeriklerinin, sosyal medya platformlarında daha yüksek etkileşim oranlarına sahip olduğu gözlemlenmiştir. İşletmeler, bu tür içerik formatlarını kullanarak algoritmalarından daha fazla fayda sağlayabilir.

3. Çok Kanallı Pazarlama

E-ticaret işletmeleri, yalnızca bir sosyal medya platformuna bağlı kalmamalıdır. Alternatif platformlarda da varlık göstererek organik erişimlerini artırabilirler.

4. Etkileyici Pazarlama (Influencer Marketing)

Etkileyici kişilerle iş birliği yapmak, markaların erişimini artırmanın etkili bir yoludur. Influencer'lar, takipçileri üzerinde yüksek bir güven ve etkileşim oranına sahiptir.

5. Adil Rekabet Ortamının Bozulması

Sosyal medya algoritmalarının en büyük etkilerinden biri, piyasa dinamiklerini manipüle ederek adil rekabeti engellemesidir. Bu durum, genellikle şu şekillerde ortaya çıkar:

1. Büyük Şirketlerin Algoritmalara Hakimiyeti

Büyük şirketler, sosyal medya algoritmalarının işleyişini avantaja çevirmek için yüksek bütçelerle sponsorlu içerik ve reklam kampanyaları oluşturur. Bu kampanyalar, algoritmalar tarafından önceliklendirilir ve daha geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşır. Öte yandan, küçük işletmelerin sınırlı reklam bütçeleri nedeniyle aynı görünürlüğü elde etmesi neredeyse imkânsızdır (Çelik, 2023).

Filter Bubble Etkisi: Kullanıcıların ilgi alanlarına dayalı olarak şekillendirilen algoritmalar, belirli çevrelerde "filter bubble" (filtresi balonu) oluşturarak alternatif görüş ve içeriklerin

gürülmesini engelleyebilir. Bu, yeni giren firmaların ve işletmelerin tanınabilirliğini azaltır (Pariser, 2011).

2. Algoritmaların Seçici Yapısı

Algoritmalar, genellikle kullanıcı etkileşimlerine göre içerik sıralaması yapar. Daha fazla etkileşim alan içerikler ön plana çıkarılırken, daha az etkileşim alan içerikler geri plana atılır (Noble, 2018). Büyük şirketler, geniş bir takipçi kitlesi ve yüksek etkileşim oranları sayesinde bu süreçten avantaj sağlarken, KOBİ'ler daha düşük etkileşim oranları nedeniyle dezavantajlı duruma düşer (Koç, 2022).

3. Organik Erişimdeki Azalma

Sosyal medya platformları, son yıllarda organik erişim oranlarını önemli ölçüde düşürmüştür. Örneğin, Facebook'ta bir işletme gönderisinin organik erişimi %5'in altına düşmüştür (Yıldız, 2021). Bu durum, işletmelerin potansiyel müşterilere ulaşmak için ücretli reklamlara yönelmesini zorunlu kılmaktadır.

4. Toplumsal ve Ekonomik Eşitsizliklerin Dijital Yansıması

Sosyal medya algoritmaları, toplumsal önyargıları ve eşitsizlikleri dijital ortamda yeniden üretebilir. Örneğin, belirli demografik grupların içeriklerinin daha az görünür olması veya belirli bölgelerdeki işletmelerin algoritmalar tarafından geri plana itilmesi gibi durumlar, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri pekiştirmektedir (Sarı, 2023).

5. Küçük İşletmelerin Pazar Payının Azalması

Adil olmayan bir rekabet ortamı, küçük işletmelerin hedef kitlelerine ulaşmasını zorlaştırır. Bu durum, KOBİ'lerin pazar paylarını kaybetmelerine ve uzun vadede kapanmalarına yol açabilir.

6. Rekabetin Yoğunlaşması

Algoritmalar, büyük şirketlerin daha fazla görünürlük kazanmasına ve daha fazla müşteri çekmesine olanak tanır. Bu durum, piyasada rekabetin birkaç büyük oyuncu arasında yoğunlaşmasına neden olur.

7. Tüketicinin Seçeneklerinin Azalması

Adil rekabet ortamının bozulması, tüketicilerin farklı işletmelerin sunduğu ürün ve hizmetlere erişimini kısıtlayabilir. Bu durum, tüketici davranışlarının büyük şirketler tarafından yönlendirilmesine yol açabilir.

6.Sonuç

Sosyal medya algoritmalarının mevcut işleyişi, adil rekabet ortamını bozarak özellikle küçük işletmelerin dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır. Bu durum, tüketicinin seçeneklerini sınırlandırmakta ve dijital ortamda büyük şirketlerin hâkimiyetini pekiştirmektedir. Algoritmaların daha şeffaf ve adil bir şekilde tasarlanması, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin dijital dünyada yeniden üretilmesinin önüne geçebilir. Ayrıca, küçük işletmelerin desteklenmesi ve alternatif pazarlama stratejilerinin benimsenmesi, bu sorunun çözümüne katkı sağlayabilir.

Sürekli değişen sosyal medya algoritmaları, işletmelerin strateji planlamasında hem zorluklar hem de fırsatlar sunmaktadır. Bu dinamik yapıya uyum sağlamak için esnek bir stratejik yaklaşım, kaliteli içerik üretimi ve kullanıcı etkileşimlerini artırmaya yönelik çabalar hayati öneme sahiptir. İşletmeler, bu değişikliklere hızlı adapte olarak rekabet avantajı elde edebilir ve hedef kitlelerine daha etkili bir şekilde ulaşabilir.

Sosyal medya algoritmaları, e-ticaret işletmelerinin organik erişimini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bu durum, işletmelerin sosyal medya stratejilerini sürekli olarak gözden geçirmelerini ve değişen algoritmalara uyum sağlamalarını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, kaliteli içerik üretimi, çok kanallı pazarlama ve etkileyici pazarlama stratejileri gibi çözümlerle bu dezavantajlar büyük ölçüde aşılabılır.

Sosyal medya algoritmalarının adil rekabet ortamını bozma potansiyeli, dijital ekosistemin geleceği için kritik bir sorundur. Bu sorunun çözümü için hem platform sağlayıcılarının hem de bireylerin aktif bir rol üretmesi gerekmektedir. Daha adil ve şeffaf bir sosyal medya ortamı yaratılması, bireylerin ve şirketlerin eşit şartlarda rekabet edebildiği bir dijital geleceğin anahtarı olabilir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2021). *Sosyal Medya Algoritmaları ve E-Ticaret Üzerindeki Etkileri*. Dijital Dönüşüm Dergisi, 7(2), 45-53.
- Arslan, A. (2022). *Sosyal Medya Algoritmalarının İşletmelere Etkileri*. Dijital Dönüşüm Dergisi, 10(3), 67-82.
- Çelik, M. (2023). *Algoritma Güncellemeleri ve Strateji Adaptasyonu*. Pazarlama ve Yönetim Araştırmaları, 15(1), 34-49.
- Çelik, M. (2022). *Türkiye'de Sosyal Medya Reklamcılığı ve Küçük İşletmeler*. E-Ticaret ve Pazarlama Araştırmaları, 10(3), 89-104.
- Çelik, M. (2023). *Algoritma Güncellemeleri ve Stratejik Uyum*. Dijital Rekabet Araştırmaları, 12(1), 34-45.
- Demir, O. (2020). *Facebook Algoritma Değişiklikleri: Etkileşim Önceliği*. Sosyal Medya Çalışmaları, 8(2), 12-25.
- Demir, O. (2019). *Facebook'un Algoritma Güncellemesi: İşletmeler İçin Yeni Zorluklar*. Sosyal Medya Analizleri, 5(1), 33-40.
- Kaya, E. (2022). *Sosyal Medyada Organik Erişim ve Etkileşim Oranları*. Yeni Medya Çalışmaları, 3(4), 67-78.
- Kaya, E. (2022). *Instagram ve TikTok İçerik Stratejileri*. Yeni Medya İncelemeleri, 5(4), 98-114.
- Kaya, E. (2022). *Sosyal Medyada Algoritmalar ve Etkileşim Odaklı Pazarlama*. Pazarlama Yönetimi Araştırmaları, 8(2), 98-110.
- Koç, H. (2021). *Algoritmaların Kısır Döngüsü: Düşük Etkileşim Sorunsalı*. İletişim ve Teknoloji Dergisi, 8(2), 14-21.
- Koç, H. (2022). *Etkileşim Oranlarının Algoritma Performansına Etkisi*. İletişim ve Teknoloji Dergisi, 9(2), 45-60.
- Koç, H. (2022). *Dijital Algoritmalar ve Rekabet Sorunları*. Yeni Medya İncelemeleri, 6(3), 67-79.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York University Press.

- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. Penguin Press.
- Sarı, D. (2023). *Algoritma Değişikliklerine Yönelik Veri Analitiği Uygulamaları*. Dijital Pazarlama Yönetimi, 7(1), 77-93.
- Sarı, D. (2023). *Dijital Eşitsizlik ve Algoritmalar*. Toplumsal Araştırmalar Dergisi, 7(1), 55-66.
- Yıldız, S. (2020). *Dijital Rekabet ve Sosyal Medya Algoritmaları*. Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 9(1), 98-112.
- Yıldız, S. (2021). *Sosyal Medya ve Rekabet: Dinamik Algoritmaların İşletmelere Etkisi*. Ekonomi ve İşletme Dergisi, 6(3), 56-71.
- Yıldız, S. (2021). *Küçük İşletmelerin Sosyal Medya Stratejileri*. İşletme ve Yönetim Dergisi, 9(3), 45-58.
- Yılmaz, B. (2022). *Etkileşim Odaklı Pazarlama Stratejileri*. Sosyal Medya Yönetimi Araştırmaları, 4(2), 28-42.

SOSYAL MEDYADA DİN ANLAYIŞI: DİJİTALLEŞMENİN İNANÇ DÜNYASINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

Selçuk Üniversitesi

sukruguen@selcuk.edu.tr

Orcid Id: 0000-0001-6489-5593

Doç. Dr. Alper GEDİK

Selçuk Üniversitesi

alpergedik@selcuk.edu.tr

Orcid Id: 0000-0002-9085-5605

Özet

Sosyal medya, dini inançların ifade edilme ve algılanma biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Dijitalleşme sayesinde dini içeriklerin üretimi ve yayılımı hızlanmış, küresel ölçekte geniş bir erişim sağlanmıştır. Görsel, video, metin ve canlı yayın formatında sunulan içerikler, dini bilgilere erişimi kolaylaştırır da bilgi kirliliği ve etik sorunlar yaratmaktadır. Sosyal medya, bireylerin dini kimliklerini daha esnek ve kişisel bir şekilde ifade etmelerine olanak tanıırken, bu durum dini kimliklerin yeniden tanımlanmasına ve geleneksel sınırların ötesine geçmesine yol açmıştır.

Algoritmalar, kullanıcıların ilgisine göre içerik önerdiği için doğrulanmamış bilgilerin yayılımını artırabilmekte, bu da özellikle genç bireyler için dini bilginin algılanmasını karmaşık hale getirmektedir. Din eğitimi açısından sosyal medya bir araç olarak kullanılabilir, ancak içeriklerin doğruluğunun dikkatle denetlenmesi gerekmektedir. Popüler kültürle harmanlanan dini içerikler daha geniş kitlelere ulaşmayı sağlasa da yüzeyselleşme ve ticarileşme gibi sorunlara neden olabilmektedir. Sonuç olarak, sosyal medya dini inançların ifade edilme ve yayılma biçimlerini değiştirmiş, ancak kullanıcıların doğru bilgiye erişim ve etik duyarlılık konularında dikkatli olmalarını gerektiren yeni zorluklar yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Sosyal Medya, İnanç.

UNDERSTANDING OF RELIGION IN SOCIAL MEDIA: THE EFFECT OF DIGITALIZATION ON THE WORLD OF FAITH

Abstract

Social media has radically changed the way religious beliefs are expressed and perceived. Thanks to digitalization, the production and dissemination of religious content has accelerated,

providing broad access on a global scale. Although content presented in visual, video, text and live broadcast formats facilitates access to religious information, it creates information pollution and ethical problems. While social media allows individuals to express their religious identities in a more flexible and personal way, this has led to the redefinition of religious identities and their going beyond traditional boundaries.

Algorithms can increase the dissemination of unverified information as they recommend content according to users' interests, which makes the perception of religious information complicated, especially for young individuals. Social media can be used as a tool in terms of religious education, but the accuracy of the content must be carefully checked. Although religious content blended with popular culture allows access to wider audiences, it can cause problems such as superficiality and commercialization. As a result, social media has changed the way religious beliefs are expressed and disseminated, but it has created new challenges that require users to be careful about accessing accurate information and ethical sensitivity.

Keywords: Religion, Social Media, Belief.

Giriş

Sosyal medya, modern iletişim ağlarının merkezi bir parçası olarak bireylerin gündelik yaşamlarını etkileyen en güçlü platformlardan biridir. Sadece sosyal ilişkiler değil, aynı zamanda dini inançlar ve kimlikler de bu dijital ortamda yeniden tanımlanmakta ve ifade edilmektedir. Sosyal medya kullanıcıları, dini içeriklere erişim sağlama, bu içerikleri paylaşma ve tartışma fırsatı bulurken, aynı zamanda dini bilgi kirliliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu makalede, sosyal medyanın din anlayışına etkisi çeşitli açılardan ele alınacak, akademik literatürden faydalanılarak kapsamlı bir analiz sunulacaktır.

1. Sosyal Medyada Dini İçeriklerin Yayılımı

Sosyal medya, dini içeriklerin yayılımı açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Geleneksel medya araçlarından farklı olarak, sosyal medya platformları, bireylerin aktif olarak içerik üretmesine, paylaşmasına ve geniş kitlelere ulaştırmasına olanak tanır. Bu durum, dini içeriklerin küresel düzeyde hızla yayılmasını sağlamış, bireylerin dini bilgiye erişimini kolaylaştırmıştır. Ancak bu yayılımın hız ve etkisi hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

1.1. Sosyal Medyada Dini İçeriklerin Çeşitlenmesi

Sosyal medyada yer alan dini içerikler, farklı format ve temalarda çeşitlilik göstermektedir. Video, görsel, metin ve canlı yayınlar gibi farklı medya türleri, dini bilgilerin etkili bir şekilde sunulmasına olanak tanır.

- **Video ve Görsel İçerikler:** YouTube, Instagram ve TikTok gibi platformlar, kısa ve görsel ağırlıklı dini içeriklerin popüler hale gelmesini sağlamıştır. Örneğin, Ramazan ayı boyunca paylaşılan iftar duaları veya Cuma mesajları gibi içerikler, yüz binlerce kullanıcıya ulaşmaktadır (Aydemir, 2019).

- **Canlı Yayınlar ve Etkileşimli İçerikler:** Facebook ve Instagram'da düzenlenen canlı yayınlar, dini liderlerin veya akademisyenlerin doğrudan kitlelerle etkileşim kurmasına imkân tanır. Özellikle pandemi döneminde, online dini sohbetlerin ve ibadetlerin artması dikkat çekmiştir (Köse, 2020).
- **Eğitici İçerikler:** Sosyal medyada, Kur'an-ı Kerim öğretimi, hadis dersleri veya temel dini bilgiler gibi eğitici içerikler sunan hesaplar giderek artmaktadır. Bu içerikler, özellikle dini eğitim alma imkânı sınırlı olan bireyler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Öztürk & Tosun, 2021).

1.2. Hızlı ve Sınırsız Yayılım

Sosyal medya, dini içeriklerin fiziksel sınırları aşarak küresel ölçekte yayılmasına olanak tanır. Bu durum, özellikle diasporada yaşayan Müslüman toplulukların, kendi dini ve kültürel değerlerini korumasını kolaylaştırmıştır. Ancak, bu yayılım aynı zamanda çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir.

- **Küresel Erişim:** Sosyal medya, farklı ülkelerde yaşayan bireylerin ortak dini değerleri paylaşmasını sağlar. Örneğin, Türkiye'deki bir dini liderin konuşması, kısa sürede dünyanın dört bir yanındaki Müslüman topluluklara ulaşabilir (Dereli, 2018).
- **Bilgi Hızı ve Kapsamı:** Sosyal medya platformları, dini içeriklerin geleneksel medya araçlarına kıyasla çok daha hızlı bir şekilde yayılmasını sağlar. Bu durum, Ramazan, Kurban Bayramı gibi dini dönemlerde içerik akışında belirgin bir artışa yol açmaktadır (Aydemir, 2019).

1.3. Sosyal Medyanın Dini İçerik Üreticileri Üzerindeki Etkisi

Sosyal medya, bireylerin dini içerik üreticisi olmasını teşvik etmiştir. Geleneksel olarak yalnızca dini liderler veya akademisyenler tarafından üretilen dini içerikler, artık bireylerin kendi yorumlarını kattığı kişisel paylaşımlar şeklinde de yayılmaktadır.

- **Bireysel Üreticiler:** Sosyal medya kullanıcıları, kendi dini tecrübelerini, dualarını veya ibadet pratiklerini paylaşarak geniş kitlelere ulaşmaktadır. Bu durum, dini bilginin demokratikleşmesine katkı sağlamış, ancak aynı zamanda otorite ve doğruluk konularında soru işaretleri yaratmıştır (Öztürk & Tosun, 2021).
- **Kurumsal Üreticiler:** Diyanet İşleri Başkanlığı gibi resmi kurumlar, sosyal medya hesapları üzerinden düzenli olarak dini içerik paylaşmaktadır. Bu, dini bilginin resmi bir kaynaktan doğruluğu kontrol edilmiş bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır (Köse, 2020).

1.4. Algoritmalar ve Dini İçeriklerin Görünürlüğü

Sosyal medya platformlarında kullanılan algoritmalar, içeriklerin görünürlüğünü etkiler. Dini içeriklerin kullanıcılar arasında yayılması, genellikle bu algoritmaların öneri sistemlerine dayanır.

- **Hedef Kitleye Ulaşım:** Sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların dini içeriklere olan ilgisini tespit ederek, benzer içerikleri önerir. Bu durum, bireylerin dini mesajlara daha fazla maruz kalmasını sağlar (Aydemir, 2019).
- **Yankı Odaları ve Filtre Balonları:** Algoritmalar, kullanıcıları belirli bir görüş veya inanç sistemine hapseden "yankı odaları" yaratabilir. Bu, farklı dini bakış açılarına maruz kalmayı zorlaştırabilir ve bireylerin dini algısını sınırlandırabilir (Dereli, 2018).

1.5. Sosyal Medyada Dini İçeriklerin Etik ve Güvenilirlik Sorunları

Sosyal medyada paylaşılan dini içeriklerin doğruluğu ve güvenilirliği, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

- **Kaynağı Belirsiz Bilgiler:** Öztürk ve Tosun (2021), sosyal medyada yer alan dini içeriklerin önemli bir kısmının kaynağının belirsiz olduğunu ve bu durumun kullanıcılar arasında yanlış anlamalara yol açtığını ifade etmektedir.
- **Dini İçeriklerin Manipülasyonu:** Bazı kullanıcılar, dini içerikleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilir. Bu durum, dini mesajların temel amacından sapmasına ve bilgi kirliliğine neden olabilir.

1.6. Sosyal Medyada Dini Yayılımın Toplumsal Etkileri

Sosyal medyada dini içeriklerin yayılması, toplumsal düzeyde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmıştır.

- **Toplumsal Dayanışma:** Dini bayramlar veya önemli günlerde sosyal medyada yapılan paylaşımlar, toplumsal dayanışma duygusunu güçlendirmektedir. Örneğin, Ramazan ayında iftar sofralarının fotoğraflarının paylaşılması, kullanıcılar arasında bir aidiyet hissi yaratır (Köse, 2020).
- **Dini Tartışmalar:** Sosyal medya, dini konuların tartışıldığı bir platform haline gelmiştir. Bu durum, dini meseleler hakkında farkındalık yaratabilirken, aynı zamanda kutuplaşmaya yol açabilmektedir (Dereli, 2018).

2. Sosyal Medyada Dini Kimlik ve İfade Biçimleri

Dini kimlikler, sosyal medya sayesinde daha geniş bir yelpazede ifade edilebilmektedir. Ancak bu, aynı zamanda kimliklerin yeniden şekillenmesine de neden olmaktadır.

Dereli (2018), sosyal medya platformlarının dini kimliklerin akışkanlaşmasına olanak sağladığını ve bireylerin bu kimliklerini yeniden tanımlamalarına fırsat sunduğunu belirtmektedir. Bu platformlarda dini kimlikler, geleneksel sınırların ötesine geçerek daha kişisel ve esnek hale gelmektedir.

Sosyal medya, dini grupların kendi varlıklarını dijital dünyada temsil etmelerine olanak tanımıştır. Örneğin, dini cemaatlerin resmi sosyal medya hesapları üzerinden düzenli olarak içerik paylaşımları, bu grupların geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlamaktadır (Aydemir, 2019).

3. Dini İçeriklerin Güvenilirliği

Sosyal medyada dini bilgiye erişim kolaylaşmış olsa da bu bilgilerin doğruluğu her zaman garanti edilememektedir.

Öztürk ve Tosun (2021), sosyal medyada yer alan dini bilgilerin önemli bir kısmının kaynağının belirsiz olduğunu ve bu durumun bireylerin dini algısını karmaşıktırdığını ifade etmektedir. Özellikle genç kullanıcılar, bu tür bilgi kirliliğinden daha fazla etkilenmektedir.

Sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların ilgisine göre içerik önerdiği için, bireyler genellikle doğrulanmamış içeriklere maruz kalabilmektedir. Bu, dini konularda yanlış bilgilendirme riskini artırmaktadır (Aydemir, 2019).

4. Sosyal Medyanın Din Eğitimi Üzerindeki Etkisi

Sosyal medya, din eğitimini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyen bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Atebe, 2021).

Köse (2020), sosyal medyada yer alan dini içeriklerin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde tartışma materyali olarak kullanılabilceğini belirtmiştir. Ancak bu içeriklerin doğruluğunun dikkatle denetlenmesi gerekmektedir.

Din eğitimi veren öğretmenler, sosyal medyanın öğrencilerin dini algıları üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, öğretmenleri sosyal medyayı daha aktif bir şekilde kullanmaya teşvik etmektedir (Köse, 2020).

5. Sosyal Medyada Popüler Kültür ve Dini İçerikler

Popüler kültür, modern toplumlarda bireylerin günlük hayatını şekillendiren güçlü bir etkidir. Sosyal medya ise bu kültürün yayılmasında en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Dini içerikler, popüler kültür dinamikleri ile harmanlanarak sosyal medya platformlarında daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Bu durum, dini mesajların daha fazla insana erişmesini sağlarken, içeriğin niteliği ve derinliği üzerinde önemli tartışmalar yaratmaktadır (Akgül, 2017).

Popüler kültür, eğlenceye ve tüketime dayalı bir sistem olduğu için dini mesajların bu yapıya adapte edilmesi gerekmektedir. Bu durum, dini içeriklerin daha cazip hale getirilmesi adına eğlenceli ve basitleştirilmiş bir biçimde sunulmasına yol açmaktadır. Örneğin, YouTube'da veya TikTok'ta yayımlanan kısa dini videolar, karmaşık teolojik kavramları birkaç dakika içinde aktarmayı hedefler.

"Sözler Köşkü", "Müslüman TikTok" gibi platformlar, bu dinamiklerin canlı örnekleridir. Bu hesaplar, mizah ve gündelik konuşma dilini kullanarak dini mesajları gençlere ulaştırmayı amaçlamaktadır (Aydemir, 2019). Ancak bu tür bir yaklaşım, dini içeriğin derinliğini kaybetmesine veya yüzeyselleştirilmesine neden olabilmektedir.

Sosyal medya, dini içeriklerin geniş kitlelere ulaşmasında etkili bir araçtır. Örneğin, Ramazan ayı gibi dini öneme sahip dönemlerde sosyal medyada paylaşılan içeriklerin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu tür içerikler, insanların dini mesajlara maruz kalma oranını artırmakta ve dijital bir topluluk oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Çuhadar, 2019).

Aydemir (2019), dini içeriklerin popüler kültürle birleşerek sosyal medya üzerinden daha erişilebilir hale geldiğini ve özellikle genç nesillerin bu içeriklerden etkilendiğini vurgulamaktadır. Bu durum, gençlerin dini konulara olan ilgisini artırırken, aynı zamanda dini bilgiye ulaşma sürecini de dönüştürmektedir.

Popüler kültürün önemli bir özelliği olan ticarileşme, dini içeriklerde de kendini göstermektedir. Sosyal medya platformlarında dini içerik üreten bazı hesaplar, sponsorlu içerikler veya ürün satışları yoluyla maddi kazanç elde etmektedir. Örneğin, bazı dini içerik üreticileri, ürün tanıtımları veya bağış kampanyaları yoluyla gelir sağlamaktadır. Bu durum, dini içeriklerin ticarileşmesi konusundaki etik soruları gündeme getirmektedir (Dereli, 2018).

Dini içeriklerin ticarileşmesi, hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bir yandan bu durum, dini içerik üreticilerinin daha kaliteli içerikler oluşturmaya olanak tanırken, diğer yandan dini mesajların ticari bir meta haline gelmesi eleştirilmektedir.

Popüler kültürle harmanlanarak sunulan dini içerikler, geniş kitlelere ulaşmayı sağlasa da bu içeriklerin niteliği üzerinde bazı olumsuz etkiler yaratmaktadır. Özellikle karmaşık dini konuların basitleştirilmesi ve kısa formatta sunulması, içeriğin derinliğini kaybetmesine neden olabilmektedir. Öztürk ve Tosun (2021), bu durumun dini bilgi algısında yüzeyselleşmeye yol açtığını ifade etmektedir.

Sosyal medya kullanıcılarının hızlı tüketime yönelik içeriklere ilgi göstermesi, dini mesajların da bu beklentiye uygun olarak düzenlenmesine neden olmaktadır. Örneğin, derin teolojik tartışmalar yerine, kısa ve kolay anlaşılır mesajlar ön plana çıkarılmaktadır. Bu durum, özellikle genç kullanıcılar için dini bilgilerin algılanmasında farklılaşmaya yol açmaktadır (Arslantürk, 2021).

Popüler dini içerikler, sosyal medya platformlarında sıkça tartışmalara yol açmaktadır. Dini içeriklerin nasıl sunulması gerektiği, popüler kültürle ne ölçüde harmanlanabileceği ve dini mesajların ticarileşmesi gibi konular, kullanıcılar arasında çeşitli görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. Bu tartışmalar, sosyal medya kullanıcılarının dini konulara dair farklı perspektifler geliştirmesine olanak sağlamaktadır.

Sonuç: Yeni Bir Din Anlayışı mı?

Sosyal medya, dini inançların ifade edilme ve algılanma biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Dijitalleşen dünyada, dini bilgiye erişim kolaylaşmış ancak bilgi kirliliği gibi yeni sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sosyal medya kullanıcılarının eleştirel bir bakış açısı geliştirmeleri ve doğru bilgi kaynaklarını tercih etmeleri büyük önem taşımaktadır.

Sosyal medya, dini içeriklerin üretimi, paylaşımı ve tüketimi konusunda devrim niteliğinde değişiklikler yaratmıştır. Dini içeriklerin yayılım hızı ve erişim genişliği, sosyal medyayı dini bilgiye ulaşmada önemli bir araç haline getirmiştir. Ancak, bu yayılımın doğurduğu bilgi kirliliği ve etik sorunlar, dikkatle ele alınması gereken önemli konular olarak öne çıkmaktadır. Sosyal medyanın sunduğu fırsatlardan yararlanırken, içeriklerin doğruluğu ve kaynaklarının güvenilirliği konularında özen gösterilmesi gerekmektedir.

Popüler kültür ve sosyal medya, dini içeriklerin ifade biçimlerini ve bu içeriklerin algılanmasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum, dinin bireyler ve toplum üzerindeki etkisinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Sosyal medya, dini mesajların geniş kitlelere ulaştırılmasını kolaylaştırırken, bu mesajların niteliği ve derinliği konusunda çeşitli endişelere yol açmaktadır. Bu nedenle, sosyal medyada dini içeriklerin paylaşımında hem etik hem de dini hassasiyetlere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akgül, M. (2017). *Popüler Kültür Bağlamında Sosyal Medya ve Din: Sözler Köşkü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/306996/yokAcikBilim_10222964.pdf
- Arslantürk, Z. (2021). *Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri*. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(2), 371-390.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauifd/issue/65472/1020477>
- Atebe, S. Ç. (2021). *Yaygın Din Eğitiminde Dijitalleşme: Almanya Protestan Kilisesi'nin Sunduğu Dijital Hizmetler Üzerinden Bir İnceleme*. Dinî Araştırmalar Dergisi, 24(63), 123-150. <https://www.academia.edu/44621447/>
- Aydemir, İ. (2019). *Sosyal Medya ve Dini Anlatılar: Popüler Kültür ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31(2), 134-150.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilaf/issue/45678/573345>
- Çuhadar, M. (2019). *Dijital Din İstismarı*. Din ve Hayat, 24, 45-60.
<https://www.academia.edu/96229605/>
- Dereli, B. (2018). *Sosyal Medya ve Dini Kimlik: İnançların Dijitalleşmesi Üzerine Bir İnceleme*. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21(1), 45-63.
- Köse, Y. (2020). *Din Eğitimi ve Sosyal Medya: Din Kültürü Öğretmenlerinin Görüşleri*. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 20(3), 98-115. <https://acikerisim.yok.gov.tr>
- Öztürk, F. D., & Tosun, A. (2021). *Sosyal Medyada Yer Alan Dini İçerikler ve Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri: 12. Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Tokat İlmiyat Dergisi, 9(2), 609-630.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilmiyat/issue/67260/1009036>

Yeşil Reklam stratejilerinin Marka İmajı Oluşturmada rolü

‘Cif Temizken Güzel’ Reklam Filmi Örneği

Yükksek Lisans Öğrencisi Fadile Torun

Cumhuriyet Üniversitesi

D27963201@gmail.com

Özet

Pazarlama kavramı, tarihsel süreçte yalnızca üretim, tanıtım ve satış odaklı bir yaklaşımı ifade ederken; günümüzde tüketici ihtiyaçları, beklentileri ve çevresel duyarlılıklardaki değişimle birlikte daha kapsamlı ve duyarlı bir yapıya evrilmiştir. Geleneksel üretim-tanıtım ilişkisi tüketicilerin yalnızca ürünleri tanınması ve satın alması amacıyla şekillenirken, günümüz pazarlama anlayışında firmaların hayatta kalabilmesi, tüketicilerin ihtiyaçlarını daha derinlemesine anlamak ve bu ihtiyaçlara duygusal bir bağ ile karşılık vermekle mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra pazarlama sürecinin bir parçası olan marka imajı oluşturma süreci de, tüketicilerin duyarlılıklarını gözeterek, çevresel ve sosyal hassasiyetlere karşılık veren stratejilere ihtiyaç duymaktadır. Özellikle küresel iklim değişikliği, çevresel kirlilik, kuraklık, salgın hastalıklar gibi sorunların daha görünür hale gelmesiyle birlikte işletmelerin üretim ve pazarlama stratejileri de dönüşüme uğramış, tüketicilerin çevresel kaygılarını dikkate alan markalarla iletişim kurma eğilimi güçlenmiştir. Bu bağlamda yeşil reklam ve yeşil pazarlama stratejileri sadece ürün tanıtımı ile sınırlı kalmayıp; sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik değerlerini de bünyelerinde barındırarak marka imajını güçlendirmekte ve tüketicilerle uzun vadeli güven ilişkisi tesis etmektedir.

Bu çalışmada yeşil pazarlama, yeşil reklam ve marka imajı kavramları ele alınmış bu kavramların literatürdeki yeri ve işletmeler üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Yeşil reklam stratejilerinin marka imajı oluşturmadaki rolünü daha somut hale getirebilmek amacıyla Cif markasının 2020 yılında yürüttüğü Cif ‘Temizken Güzel’ kampanyası, Saussure’nin gösterge ve gösteren ayrımıyla, Barthes’in düz anlam ve yan anlam göstergebilimsel yöntemleri kullanılarak çözümleme yoluyla incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yeşil reklam uygulamalarının marka imajı ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu ve markanın çevresel duyarlılık mesajını güçlendirdiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yeşil pazarlama, yeşil reklam, marka imajı

Abstract

Historically, the concept of marketing focused solely on production, promotion, and sales; however, today it has evolved into a more comprehensive and responsive framework, shaped by changes in consumer needs, expectations, and environmental awareness. While the traditional production-promotion relationship was centered on enabling consumers to recognize and purchase products, today, companies’ survival depends on understanding consumer needs more profoundly and addressing these needs by establishing an emotional connection. Furthermore, the process of building brand image, which is a part of the marketing process, requires strategies that consider consumer sensitivities and respond to environmental and social

concerns. Especially with the increased visibility of issues such as global climate change, environmental pollution, drought, and pandemics, companies' production and marketing strategies have undergone transformation, and consumers are increasingly inclined to engage with brands that prioritize environmental concerns. In this context, green advertising and green marketing strategies go beyond mere product promotion, incorporating values of social responsibility and sustainability to strengthen brand image and foster long-term trust relationships with consumers.

This study discusses the concepts of green marketing, green advertising, and brand image, examining their place in the literature and their impacts on businesses. To illustrate the role of green advertising strategies in brand image building more concretely, the Cif brand's 2020 "Beautiful When Clean" campaign is analyzed using Saussure's signifier-signified distinction and Barthes' semiotic methods of denotation and connotation. The analysis reveals that green branding practices have a meaningful relationship with brand image and reinforce the brand's message of environmental sensitivity.

Keywords: Green marketing, green advertising, brand image

Giriş

Sanayi devrimini takip eden teknolojik gelişmelerin sonucu olarak üretimin yerini tüketim toplumunun aldığı bununla beraber çevreye ve doğaya verilen zararın arttığı bilinmektedir. Doğada oluşan tahribatın artmasıyla birlikte iklim değişiklikleri, küresel ısınma, salgın hastalıklar toplumu etkilemeye başlaması dünya genelinde çevreye duyarlılık söylemlerini beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte çevreye duyarlılık söylemleri artmaya başlamış ve bu söylemler özellikle kemdini toplumun bir parçası ve topluma karşı sorumlu hisseden işletmelerin yeşil pazarlama faaliyetlerine yönelmesini sağlamıştır. AMA (Amerikan Pazarlama Birliği) tarafından yeşil pazarlama kavramı, çevreye verilen zararlar, doğal kaynakların iyi ve kötüye kullanımı, çevrenin korunması başlıkları altında toplanan çalışmalarının bütünü olarak tanımlanmıştır. Yeşil pazarlama, 2000'li yılların başına kadar ürünün çevreye ilişkin özelliklerinin reklâmını yapma şeklinde tanımlanmış ve "doğal", "çevre dostu", "geri dönüşebilir", gibi ürünün sadece çevreci özelliklerini ön plana çıkaran kavramlar kullanılmıştır. Buna rağmen yeşil pazarlama, yalnızca ürünün değil, tüm pazarlama bileşenlerinin de yeşil olmasını gerektiren bir stratejidir. Bu pazarlama stratejisini benimseyen işletmeler çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden yeşil pazarlama stratejilerini uygulayarak hem üretim süreçlerinde hem de ürün geliştirmede çevreye duyarlı yaklaşımlar benimsemekte ve bu doğrultuda tüketici nezdinde hem imaj geliştirme hem de farkındalık yaratma aracı olarak yeşil reklam faaliyetlerine yönelmektedirler.

Yeşil pazarlama

İşletmeler etraflarında oluşan her türlü eğilime göre ortaya çıkabilecek tehdit veya fırsatları göz önünde bulundurarak stratejiler geliştirmektedirler. Ürünleri tercih edecek olan insanların çevreyle ilgili bilinçlenmesi ve çevreyi en az kirleten ürün tercih etmek istemeleri sonucunda işletmeler pazarlama stratejileri geliştirmek zorunda kalmışlardır. (Bahçecik ve Talebi 2020, s.227) Bu doğrultuda yeşil pazarlama kavramı gelişmiştir.

Yeşil pazarlama, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasında ekolojik olarak sürdürülebilir, çevreyle uyumlu, geri dönüştürülebilir doğa dostu pazarlama faaliyetlerini (Yapraklı ve Noksan 2023, s.341) ifade eder. Bu pazarlama anlayışında ürünlerin sadece tüketici taleplerine değil aynı zamanda çevrenin korunmasına da öncelik verilir. Özellikle sürdürülebilir kalkınmanın önem kazanmasıyla birlikte yeşil pazarlama kavramı daha çok dikkat çeker hale gelmiştir.

Çevreyi koruma bilinciyle toplumun her kesiminde destek görmesi, sürdürülebilir kalkınma kavramının giderek önem kazanması, çevreye duyarlı uygulamaların rekabet avantajı sağlaması, maliyetleri etkilemesi, çeşitli yasal düzenlemeler, çevreci grupların baskısı, sosyal sorumluluk kavramının gelişmesi gibi nedenler işletmelerin yeşil pazarlamaya yönelmelerinde etkili olmuştur. (Aytekin 2007,s.3). Bu nedenler işletmelerin çevreye duyarlı olmasını zorunlu hale getirirken, aynı zamanda sürdürülebilirlik açısından da önemli katkılar sağlamaktadır. Yeşil pazarlama anlayışının iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çevreye uyum gösteren çevre dostu ürünler geliştirip bunları tüketicilerle buluşturmak, diğeri ise hem ürünün genel özellikleri olarak çevre hassasiyeti yüksek hem de üretici işletmenin çevreye hassas bir süreç uyguladığı, kalitenin yüksek olduğu bir imaj oluşturmaktır.(Bayır 2019,s.5). Bu doğrultuda çevreye duyarlı ürünlerin üretimini teşvik eden politikalar ve stratejiler geliştirilmiştir. İşletmelerin çevreye uyumlu ürünler üretmek için aldığı önlemler sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmaz aynı zamanda rekabet avantajı sağlamalarına da katkıda bulunur. Bu bağlamda işletmelerin çevre dostu ürünler üretmesi ve çevreye olan olumsuz etkilerini aza indirmesi pazarlama stratejilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Yeşil Pazarlamada uygulanan beş strateji söz konusudur. Bunlar: 1- Yeşil Ürün Stratejisi, 2- Yeşil Fiyatlandırma Stratejisi, 3- Yeşil Tutundurma Stratejisi, 4- Yeşil Dağıtım Stratejisi, 5- Yeşil Etiketleme Stratejisi.(Erbaşlar 2012,s.98). Yeşil ürün geliştirme çevre dostu malzeme kullanmayı, yeşil fiyatlandırma bu ürünler için adil fiyatlar belirlemeyi, yeşil tutundurma çevre bilincini artırmayı, yeşil dağıtım sürdürülebilir lojistik yöntemleri kullanmayı ve yeşil etiketleme ürünlerin çevresel özelliklerini şeffaf bir şekilde belirtmeyi içerir.

Yeşil Reklam

Yeşil reklamın kapsamını doğru bir şekilde değerlendirebilmek adına öncelikle reklamın genel tanımını yapmak yerinde olacaktır. Reklam sözcüğü Latince kökenli olup “çağırma” anlamında kullanılan “clamere” fiilinden türetilmiştir. Reklam, hedef kitlelere ürün ve hizmetlerin tanıtılarak benimsetilmesi amacıyla belirli bir bedel karşılığında yapılan eylemlerdir (Babacan, 2015, s.57) Reklam hedef müşteri kitlesi ile iletişim kurmanın en iyi eski ve en etkin yoludur. (Baydaş, Yaşar 2019 s. 207) Bunun yanı sıra reklam, bir ürün ya da hizmetin medya imkânlarını kullanarak geniş kitlelere tanıtılmasıdır.(Kaya 2018,s.100). Bu tanıtım, insanları belli bir yere yönlendirmek, dikkatlerini bir ürüne ya da hizmete çekmek, bu ürün ve hizmetler hakkında bilgi vermek amacını güder. (Kaya,2018,s.101). Reklam tüketicilerin bilinçli kararlar almasına yardımcı olurken aynı zamanda onları etkileyerek tercihlerini yönlendirmeyi hedefler. Bu nedenle reklam etkili bir iletişim aracı olarak tüketici davranışlarını şekillendiren önemli bir rol oynamaktadır. Tüketicilerin çevreye olan duyarlılıklarının artması doğrultusunda işletmeler de çevreye duyarlılığa ve yenilenebilir kaynaklara ve dikkat çeken İşletmenin yeşil yaşam tarzını benimsediğini, ürün ve hizmetlerinde çevreye zarar vermediğini, çevrenin iyileşmesi için çalışma yaptığını ifade eden mesajlar

bulunduran reklamlar (Alınacak, 2009, s. 53) aktaran(Aydoğan ve Dinar,2019,s.230) olarak tanımlanan, yeşil reklam uygulamalarına yönelmişlerdir. Tüketicilerin satın alma davranışlarında doğaya zarar vermeyen ürünleri satın almaya teşvik eden reklamlar yeşil reklam uygulamaları olarak adlandırılmaktadır.(Yılan 2020 s. 52) Bu tür reklamlar çevre bilincine sahip ve sürdürülebilirliğe önem veren tüketicilerin dikkatini çekmektedir. Zinkhan ve Carlson (1995).Yeşil reklamı, çevresel endişeleri olan paydaşların istek ve ihtiyaçlarını hedef alan, doğa dostu, çevresel sürdürülebilirlik ya da ekolojik gibi mesajlar içeren tüm çekicilik unsurlarının kullanıldığı reklamlar olarak tanımlanmaktadır. Aktaran Uluslu, Köksal (2012.s. 4644). Bu tanım, yeşil reklamların sadece bir pazarlama stratejisi olmadığını aynı zamanda çevre dostu olma vaadini de içerdiğini göstermektedir. İşletmeler yeşil ürün talep eden çevreye duyarlı tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayarak hem onları tatmin etmek hem de rekabetçi avantaj elde etmek isterler. (Çavuşoğlu 2021 s.1361). Bu bağlamda çevresel sorumluluk ve sürdürülebilirlik değerlerine sahip markalar tüketicilerin gönlünde yer edinmeyi hedefler. Sonuç olarak yeşil reklamlar ile ürettikleri ürünlerle ilgili yeşil imaj oluşturan işletmeler, daha fazla tatmin olmuş müşteriye sahip olmaktadır.(Çavuşoğlu 2021 s.1361) Bu süreç tüketicilerin sadece ürüne değil aynı zamanda markanın değerlerini de benimsemesine yol açar ve uzun vadeli marka sadakatine teşvik eder. Yeşil reklamların markaların rakiplerinden farklılaşmak için önemli bir olanak ve çalışma alanı sunduğu görülmektedir.(Boran, Taşkın 2022 s.147) Bu farklılaşma markaların hem sosyal sorumluluklarını yerine getirdiğini hem de çevreye duyarlı bir imaj sergilediğini göstererek tüketicilerin güvenini kazanmalarını sağlar. Literatürde yeşil pazarlamanın; kurumlara sosyal sorumluluklarının yanında rekabet avantajı ve imaj çalışması olarak da fayda sağladığı ifade edilmektedir. Bu nedenle yeşil reklamların etkili bir şekilde kullanılması işletmelerin, hem çevreyi koruma hem de ticari başarı elde etme konularında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Marka imajı

Marka, “mal ve hizmetlerin kimliğini belirleyen, tanınmasını ve rakiplerinkinden ayırt edilmesini sağlayan isim, simge, şekil ya da bunların birleşimi” dir. (Kotler vd. 2005, s.571)aktaran (Güner ve Öngel, 2021s.557).Tüketicilerde belli bir algı veya bağlılık yaratmayı amaçlayan marka bu yönüyle işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde bu yönüyle stratejik bir rol üstlenir.

Marka imajı, marka ile ilgili olan en temel ve bilindik bir kavramdır. İmaj, zihinde oluşan düşünceler bütünü, bir dizi bilgilenme sonucunda oluşan imgeler olarak tanımlanabilmektedir (Kaptanoğlu v.d. 2019,s.257). Marka imajı, markaya ilişkin tüketicinin zihninde yer alan algılar toplamıdır (Hsieh ve Lindridge, 2005).aktaran Torlak vd 2014,s.150 markanın tüketicilerin zihninde nasıl algılandığını ve tüketici zihninde oluşan düşünce ve imgelerin toplamını ifade eder. Genel olarak zihinde oluşan düşünceler bütünü, bir dizi bilgilenme sonucunda oluşan imgeler olarak tanımlanabilmektedir. Bu imaj marka kimliğinin ruhunu ve sahip olduğu özellikleri tüketicilere yansıtır. Bu bağlamda Markanın imajı, o markayı ya da ürünü olduğu gibi yansıtmakta ve onun kimliğini, ruhunu, özelliklerini bildirmektedir (Okay, 1998, s. 55). Markanın sunduğu ürün veya hizmetin kalitesi, güvenilirliği. Toplumsal sorumluluğu ve değerleri tüketiciler tarafından güçlü bir şekilde değerlendirilir bu bağlamda marka imajı tüketicilere sunulan ürün ve hizmetlerin yanı sıra markanın toplum nezdindeki duruşunu ve karakterini de içerir. İşletmeler markanın imajını güçlendirmek ve korumak için kimlik unsurlarına odaklanarak hedef kitlesiyle sürekli bir etkileşim halinde olur. Bu strateji markanın tüketici zihninde kalıcı bir yer edinmesini sağlar. Marka kimliğinin bir alt bileşeni olan marka

imajı, değer artırıcı bir özelliği sahip olduğu için, bununla ilgili çalışmalar stratejik bir şekilde yürütülmeli ve devamlılığı da sağlanması gerekmektedir.(Kaptanoğlu, Kılıçarslan ve Tosun 2019,s.257). Marka kimliğini oluşturan unsurlar reklam kampanyaları, sosyal medya içerikleri. Halkla ilişkiler çalışmaları ve diğer pazarlama araçları aracılığıyla stratejik bir şekilde tüketicilere sunulur. Markayı hedef kitlelere tanıtmaya sürecinde ‘davranış kimliği’, ‘iletişim kimliği’ ve ‘görsel kimlik’ uygulamaları aracılığı ile sunulan mesajlar, etkileşim gereği duyulan hedef kitleler tarafından algılanıp zihinlerde belirli bir resmin belirginleşmesiyle imaj oluşum süreci başlar.(Tosun 2003). Davranış kimliği markanın tüketiciye sunduğu deneyim ve davranışlarla ilgilidir. Markanın iletişim dili, müşteri hizmetleri ve tüketiciyle kurduğu ilişki bu kimliği oluşturur. İletişim kimliği ise markanın hedef kitlelere nasıl mesaj verdiği ve nasıl bir dille konuştuğunu ifade eder. Görsel kimlik ise markanın logosu, rengi, fotoğrafları gibi fiziksel unsurları içerir ve tüketici tarafından ilk algılanan unsurlar arasında yer alır. Bu unsurların bütünlüklü bir biçimde sunulması markanın zihinde belirli bir resim oluşturmaya açısından önem taşır ve imaj oluşum sürecini başlatır. Marka değeri bileşeni olarak markaya güven tüketicinin zihninde olumlu bir imaj oluşumu adına önemli bir olgu olduğu düşünülmektedir.(Torlak v.d. 2014,s.151). Algılanan kalite, algılanan fiyat, marka kişiliği, markanın sahip olduğu sembolik ve fonksiyonel özellikleri marka imajını oluşturan unsurlardır.(Cop, Baş, s.323). Algılanan kalite markanın tüketici gözündeki güvenilirliğini artıran en önemli faktörlerden biridir. Kaliteli bir ürün ya da hizmet sunan markalar tüketici zihninde olumlu bir imaj oluşturarak sadakat kazanır. Fiyat tüketicilerin ürüne atfettiği değerle yakından ilişkilidir, yüksek fiyat prestijli bir marka yaratırken uygun fiyat politikaları da geniş kitlelere hitap eden bir imaj oluşturmada etkilidir. Tüm bu unsurlar marka imajının oluşturulmasında ve markanın zihindeki bütünsel algısında tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Günümüzde ise yeşil markaya yönelen firmaların sürdürülebilirlik ve çevre dostu politikalar doğrultusunda tüketicilerin gözünde diğer markalara göre daha önde olacağı aşikardır.(Durmaz, Kafadar, s.105). Sürdürülebilirlik ilkesini benimseyen markalar çevreye duyarlı tüketiciler için daha cazip hale gelir. Küreselleşen dünyada, rekabet avantajı kazanmak için, güven veren kurumsal itibar, yeşil imaj oluşturmak için yeşil pazarlama stratejileri ve güçlü yeşil pazarlama stratejileri için de yeşil pazarlama uygulamalarının işletmenin her fonksiyonuyla bütünleştirilmesi çok önemlidir.(Gedik 2020,s.46). Bu bağlamda yeşil pazarlama stratejileri markaların tüketicilere çevre dostu bir imaj sunmasını sağlar. Tüketiciler çevreye duyarlı bir markayı tercih ederek hem çevreye katkıda bulunmayı hem de sorumluluk sahibi bir markaya destek olmayı amaçlar. Bu nedenle yeşil pazarlama stratejileriyle desteklenen bir marka imajı tüketici sadakatini artıran ve marka marka algısını güçlendiren önemli bir unsurdur. İşletmelerin her fonksiyonunda sürdürülebilirlik ilkesiyle hareket etmesi markanın yeşil imajını kalıcı kılmak adına kritik bir öneme sahiptir. Marka imajı, ürün kalitesi, fiyat, dağıtım kanalları, pazarlama ve reklam yöntemleri, tüketiciler ve toplumun geneli tarafından algılanma şekli, tüketicilerdeki yeri ve markanın yönetimi türünden unsurların toplamıdır.(Durmaz 2023,s.31). Marka imajı yalnızca tüketicilerin algısını etkilemekle kalmaz aynı zamanda işletmelerin rekabet avantajı elde etmesine, tüketicilerle daha güçlü bir bağ kurmasına ve uzun vadeli marka sadakati oluşturmaya da katkı sağlamaktadır.

Göstergebilim ve Reklam Çözümlemesi

İnsanların birbiriyle anlaşmak için kullandıkları doğal diller, davranışlar, çeşitli jestler, sağır-dilsiz alfabesi, görüntüler, trafik işaretleri, bir kentin uzamsal düzenlenişi, bir müzik yapıtı, bir resim, bir tiyatro gösterisi, bir film, reklam afişleri, moda, yazınsal yapıtlar, çeşitli bilim dilleri,

tutkuların düzeni, bir ülkedeki ulaşım yollarının yapısı, bir mimarlık düzenlemesi kısacası bildirişim amacı taşıyan taşımanın her anlamlı bütün çeşitli birimlerden oluşan bir dizgedir. Gerçekleşme düzlemleri değişik olan bu dizgelerin birimleri de genelde gösterge olarak adlandırılır. Göstergebilim, diller, düzgüler, belirtgeler, v.b. gibi gösterge dizelerini inceleyen bilimdir.(Özgür, 2006, s.5)

Göstergebilimin üç temel çalışma alanı söz konusudur; 1: Göstergenin kendisi; bu alan, gösterge çeşitlerinin, bunların çeşitli anlam taşıma yollarının ve göstergeleri kullanan insanlarla ilişkilendirme biçiminin araştırılmasını içerir. Göstergeler insan inşaları oldukları için yalnızca insanların onları kullandıkları biçimler içerisinde anlaşılabilirler. 2: İçinde göstergelerin düzenlendiği kodlar ya da sistemler, bu çalışma içinde toplumun ya da kültürün gereksinimlerini karşılamak için geliştirilen kodları ya da bu kodların iletilmesi için varolan iletişim kanallarını işletmek için başvuru yolları ortaya koymak yer almaktadır. 3: Kodlar ve göstergelerin içinde işlediği kültür, kültürün kendi varoluşu ve biçimi de bu kodların ve göstergelerin kullanımına bağlıdır. (İrvan,2023,s.122)

Göstergebilimsel alan, evrendeki göstergeleri ve anlamlama biçimlerini kapsar. Toplumsal ve kültürel yapının içinde işleyen kodların ve/ya sistemlerin kullanımıyla şekillenen metinsel/anlatısal yapılar ile ilgilenir. İnsan için sayısız anlamla yüklü olan dünya ve evren ile ilgilenen göstergebilim, evrende görünen/görünmeyen, soyut/somut, elle tutulur ya da değil her şeyi ‘gösterge’ adı altında inceler. Göstergelerin ‘niçin’ ve ‘nasıl’ kullanıldığı önemlidir; “kim, nerede, hangi koşullarda, hangi gösterge ya da göstergeleri ne amaçla kullanmaktadır?” (Çiçek, 2014:Aktaran, (Tuncer, 2020, s.75)

Reklamlar, birer gösterge dizgesidir ve bu dizgeler tasarlanırken, tüketicinin zihnindeki mevcut göstergeler kullanarak yeni göstergeler, yeni anlamlar yaratma çabası söz konusudur. Bu bağlamda, reklamcılıkta göstergebilimden faydalanma çabaları, reklam yaratıcılarının ürünlere dair diğerlerinden farklı bir şey söylemeleri gerektiğine dair farkındalıkla yeni modeller geliştirme çabalarına paralellik göstermektedir. (Kireççi,2023, s.1731).

Cif ‘Temizken Güzel’ Reklam Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi

Gerçekleştirilen bu çalışmada, tüketicilerin çevreye karşı daha sorumlu tutumlar sergilemeye yönelmesi ve markaların bu yönde çevreye duyarlılık konusunda gerçekleştirdiği pazarlama süreçlerinden biri olan yeşil reklam stratejisinin benimseyen, Cif markasının 2020 yılında yürüttüğü çalışma üzerinden tüketicilere vermek istediği mesajları hangi göstergesel unsurlar kullanarak ilettiği ve bu iletilerle nasıl bir marka imajı çizmek istediğini göstergebilimsel yönden yorumlanmaktadır.

Bu çalışma, Saussure’nin gösterge ve gösteren ayrımıyla, Barthes’in düz anlam ve yan anlam göstergebilimsel yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Cif ‘Temizken Güzel’ Reklam Filmi

Reklam filmi durağan notaların vurgulandığı müzikle bir mekâna ait pencerenin, Cif ambleminin ve Temizken güzel kampanya isminin gösterilmesi ve anlatıcının ‘temizliğin mutlulukla bir ilişkisi var biliyoruz’ sözleriyle başlamaktadır. Sahnenin başlangıcında görülen düzenli bir ev ya da farklı bir mekânda bulunan saksı, koltukların düznlü olması, son derece

temiz görülen pencereler ve pencereden görülen deniz manzarası düzennin, doğanın ve temizliğin getirdiği huzuru çağrıştırmaktadır. ‘Temizliğin mutlulukla bir ilişkisi var biliyoruz.’ Sözleriyle de bu durum irdelenmektedir. Bu sözlerle beraber Cif logosunun görünmesi temizliği mutlulukla mutluluğu Cif ile bağdaştırmaktadır. Reklam filminin Covid19 virüs salgınının olduğu dönemlerde yayınlanmış olması doğrultusunda o günlerde en çok gündemde olan sağlık temizlik ile temizlik de mutlulukla bağdaştırılmaktadır. Cif markası ise başlangıç cümleleri ile bunu sağlayacak olanın Cif markasının getirdiği temizlik olduğuna vurgu yapmaktadır. ‘Baktıkça içimiz açılan temiz evlerden temiz şehirlere doğru yeni bir yolculuğa çıkıyoruz.’ Sözleri ile birlikte düzenli ve temiz sokaklar gösterilmektedir. Bu sahneyle birlikte Cif markası pencerenin arka tarafında, sadece evin içinde kullanılan bir temizlik markası iken artık sokaklara taşınmış ve hayatın her yerinde kullanılabilen bir marka haline gelmiştir. Artık sokakların düzeni ve bununla birlikte mutluluğunu da sağlayacağını belirtmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda sokakların dahi temizlenmesine de katkı sunduğunu belirterek üretilen deterjanın temizlik gücüne vurgu yapmaktadır. Sahnelerin devamında müzik notalarının daha hareketli hale gelmesiyle Galata kulesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kızılay Vakfı amblemleri birlikte gösterilip yapılan işbirliği vurgulanmak istenmiştir. Galata kulesi İstanbul a her yönden hâkim olunan, tarihi bir yapı olması nedeniyle hem her yere ulaşmaya hem de sürdürülebilir olmaya vurgu yapılmaktadır. Konuşmacının ‘Cif olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kızılay işbirliği ile sosyal mesafe kurallarına uygun Cif Kadıköy Park’ını yaptık.’ Sözlerinin dâhil olmasıyla Covid 19 salgın döneminde en çok vurgu yapılan sosyal mesafe kurallarına uyulması ve bunun sağlanması için yapılan park alanı Cif markasının sadece temizlik alanında değil sağlığın korunması, sosyal hayatın devam ettirilmesi konularında da bireylerin yanında olmasının vurgusunu yapmaktadır. Sahnenin devamında Cif Kadıköy parkı görüntüleri gösterilmektedir. Görüntülerde parkın temizliği, düzen ve doğanın ve temizliğin verdiği mutluluk vurgulanmak istenmiştir. Reklam eminönü ve Karaköy e ait olduğu söylenen altgeçitin yenilenme ve temizlenme görüntüleriyle devam etmektedir. ‘Karaköy ve Eminönü’nde yaya altgeçitlerini yeniledik ve temizledik.’ Sözleriyle bu belirtilmiş ve Cif çalışanlarının maske ile temizlik yaptığı gösterilmiştir. Bu sahnede Cif markasının sadece evlerde mutfakta değil sosyal hayatın da her yerinde olduğuna vurgu yapılırken temizlikte görevlendirilen kişilerin maske takması vatandaş olarak da yükümlülüklerin yerine getirildiğini göstermektedir. Sahnenin devamında denizaltına yerleştirilen markaya ait olan Cifkaparların denizaltında bulunan atıkları temizlemesi gösterilmektedir. ‘İstanbul Boğazi’na hiç durmadan atık toplayacak Cif çöpkaparları yerleştirdik.’ sözleriyle cifkaparların işlevi ve sürekliliği belirtilmiştir. Burada bulunan atıklar insanın çevreye verdiği zararın bir göstergesidir. Denizlerin kirlenmesi hem deniz canlılarının hem de insanların hayatına ciddi olumsuz etkileri vardır. Bu görsellerde insan ve doğanın geleceği için büyük bir soruna Cif markasının çözüm getirdiği gösterilmektedir. Dolayısıyla burada Cif markası ciddi bir soruna çözüm bulurken aynı zamanda sürdürülebilirliği simgelemektedir. Reklam filminin devamında sokakta Cif markasına hizmet ettiği anlaşılan temizlik görevlileri yer almaktadır. Burada Cif markasının hayatın her yerinde olduğu ve sokakları da temizlemesiyle temizlik gücüne vurgu yapılmıştır. Yine maske takılması kurallara uyulduğu vurgusunun tekrarıdır. Konuşmacı ‘Şehirlerimizin temizliği hepimize iyi gelene kadar çalışmaya devam edeceğiz.’ Sözleriyle devam eder. Burada Cif bir marka olarak temizlik güzüne vurgu yaparken şehirlerin daha yaşanabilir hale gelmesi için çevre bilincine de dikkat çekmektedir. Cif amblemi, deniz manzarası ve merhaba güzellik yazısının gösterilmesiyle konuşmacının ‘Çünkü evimiz gibi şehirlerimiz de temizken güzel.’ ‘merhaba

güzellik.’sözleriyle reklam filmi sona ermektedir. Burada gökyüzünün aydınlık olması renklerin canlı ve beraberinde deniz manzarasının olması huzur ve mutluluğu çağrıştırmaktadır. Çünkü evimiz gibi şehirlerimiz de temizken güzel cümlesi ile şehirlerin temizlik ve güzellik arasındaki ilişkisi bir ev ile şehir arasında kurulan benzetme üzerinden anlatılmaktadır. Bireylerin evlerinin temizliğine olduğu gibi şehirlerin de temizliğine önem vermesi gerektiğinin vurgusu yapılmaktadır. Merhaba güzellik sözleriyle samimi ve sıcak bir selamlama diliyle temizlikle gelen güzelliğin bir hitap şekli olarak görülebilmektedir. Burada temizliğin getirdiği estetik ve çekici görünüm bir birey gibi görülüp dost gibi sıcak bir merhaba ile Cif ile gelen temizlik ve beraberinde getirdiği güzellik karşılanmaktadır.

Göstergesel Çözümleme			
Gösterge	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam
Pencere	Dış dünyaya açılan kapı	Sahne önünde saksı, koltuk ve bir lambanın görüldüğü odanın penceresi ve pencereden görülen deniz manzarasının, Cif ambleminin ve Temizken Güzel yazısının gösterilmesiyle başlamaktadır bu noktada konuşmacı, ‘temizliğin mutlulukla bir ilişkisi var biliyoruz’ cümlelerini dile getirmektedir. ‘Baktıkça içimiz açılan temiz evlerden’ sözleriyle sokak görüntüleri gösterilmekte ve sözler ‘temiz şehirlere doğru yeni bir yolculuğa çıkıyoruz’ diye devam ederken Galata Kulesi gösterilmektedir. Müzik notalarının hareketli hale gelmesiyle konuşmacı ‘Cif olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kızılay işbirliğiyle’ cümlelerini dile getirirken Galata kulesinin arka planda olduğu sahnede İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Cif ve Kızılay logoları görülmektedir. Konuşmacının, ‘sosyal mesafe kurallarına uygun Cif Kadıköy Park ını yaptık sözleriyle Cif tarafından yapıldığı belirtilen park deniz ve vapur görüntülerinin devamında farklı açılardan gösterilmektedir. Konuşmacının ‘Karaköy ve Eminönü’nde yaya altgeçitlerini yeniledik ve temizledik’ sözlerini dile getirmesiyle beraber Karaköy ve Eminönü altgeçitini temizleyen ve yenileyen beyaz kıyafetli ve maskeli	İlk sahneden görünen mekânda bulunan saksı, koltuk gibi eşyalar düzenli bir ortamın varlığını, temiz bir pencere ve dışarıda görülen deniz manzarası temizliğin ve düzenin getirdiği ferahlığı bu sahnede bulunan cif logosu ile de bunları sağlayan Cif arkası olduğunu göstermektedir. Bu sanedeki pencere içi ve dış dünya arasındaki köprüyü nitelemektedir. Sahnenin devamında sokakların gösterilmesi ise Cif markasının artık ev dışında da kullanıldığını göstermektedir. Sokakların temizliği ve düzeni yine Cif markasına atfedilmektedir. Sahnenin devamında bulunan Galata kulesi hâkimiyetin yanı sıra tarihi bir eser olması geçmişten günümüze varlığını devam ettirmesi ile sürdürülebilirliği nitelemektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kızılay ve Cif lohgolarının bir arada bulunması yapılan işbirliğinin göstergesidir. Sahnelerin devamında sosyal mesafe kurallarına uygun Cif Kadıköy parkı yaptık sözleri ve görüntüler Cif markasının salgın döneminde sosyal hayatın da devam ettirilmesi için girişimlerde bulunduğunu dolayısıyla her koşulda tüketicinin yanında olduğunu göstermektedir. Sahnelerin devamında Karaköy ve Eminönü altgeçidinin yenilenme, tamir edilme ve sonrasında kullanıma açılması Yine Cifmarkasının sosyal sorumluluğuna işaret ederken
Bitki	Doğallık ve ferahlık		
Koltuk	Ev içi yaşam		
Sokak	Sosyal hayatı barındıran alan		
Araba	Parlaklık		
Ağaç	Çevresel öge		
Bina	Düzen		
Galata kulesi	Sürdürülebilirlik		
Altgeçit	Bağlantı		
Maske	Temizlik Hassasiyet		
Deniz	Huzur ve ferahlık		
Çöpkapar	Çözümyolu		
Atık	İnsanların doğaya verdiği zarar		
Beyaz kıyafet	Temizlik		

		insanların altgeçitte yenileme ve temizleme görüntüleri gösterilmektedir. Sahnenin devamında altgeçitte yaya görüntüleri gösterilmektedir. Konuşmacını İstanbul Boğazı na hiç durmadan atık toplayacak Cif çöpkaparları yerleştirdik’ sözlerinin beraberinde İstanbul boğazı devamında ise denizaltında bulunan atıkları içine çeken bir mekanizma gösterilmektedir.	Cif markası çalışanları da beyaz kıyafetle bir kahraman olarak gösterilmektedir. Maske takmaları ise vatandaş olarak sorumluluğun yerine getirilmesinin göstergesidir. İstanbul Boğazı’nın altında denizde bulunan atıklar insanların çevreye verdiği zararı gösterirken Cif çöpkapar ile bu soruna da Cif in çözüm olduğunun altı çizilmektedir. Yine sokağı temizleyen beyaz kıyafet ve maskeli Cif çalışanları Cif in temizlik gücünün yanında çalışanları hem kahraman hem de sorumluluk sahibi nireyler olarak gösterilmektedir. Cif sıkılan camın temizlenmesi ile o pencereden görülen Cif e ait projelerin gösterildiği sahneler de Cif ile temizliğe, konfora ve mtluluğa kavuşulabileceği mesajı verilmektedir. Yine cif markasının logosunun olduğu pencereden görülen İstanbul a ait karelerde Cif in gözünden ve Cif in gücüyle güzelleşen temizliğe ve düzene kavuşan ferah bir şehir manzarası görülmektedir. Çünkü evimiz gibi şehirlerimiz de temizken güzel, merhaba güzellik’ sözlerini dile getirmekte ve reklam filmi Cif logosu ve altında temizken güzel yazısı ve arka planda deniz manzarasının gösterilmesi ile sona ermektedir.
Park	Kamusal alan		
Cöp kovası	Atık		
Kaldırım	Topluma açık alan		

Temizkengüzel reklam filminden bir kare Kaynak: youtube 2020

Sonuç

Bu çalışmada yeşil reklam stratejilerinin marka imajı oluşturmada nasıl bir rol oynadığı Cif ‘Temizkengüzel’ reklamı üzerinden incelenmiştir. Elde edilen bulgular; yeşil reklam stratejilerinin markanın tüketiciler nezdinde çevre dostu, güvenilir ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket eden bir imaj oluşturmaya katkı sağladığını göstermektedir. Yeşil pazarlama bağlamında, Cif markasının temizlik çevreye duyarlı ve sağlıklı bir yaşam anlayışıyla ilişkilendirmesi marka algısında önemli bir yere sahiptir. Bu reklam stratejisi, tüketicilerde markaya karşı bir güven ve olumlu bir bağlılık oluşturarak, markanın sürdürülebilir temizlik sunma amacıyla çevreye karşı duyarlı bir profil sergilediği algısını güçlendirmektedir. Yeşil reklam niteliği ise, tüketicilere sadece ürün odaklı bir tanıtımdan ziyade çevreye katkı sağlama fikrini aşılama, markayı ekolojik bir duyarlılık ve sosyal sorumlulukla bağdaştırmaktadır. Çalışmada bu tür bir reklamın markaya sağladığı olumlu imaj ve sosyal sorumluluk bilincinin, tüketicinin markaya karşı olan ilgisini artırdığı gözlemlenmiştir. Marka imajı açısından bakıldığında Cif, kendisini yalnızca temizlik ürünleri üreten bir marka değil, çevre dostu, sağlıklı ve estetik değerleri birleştiren bir yaşam tarzı markası olarak konumlandırmaktadır. ‘Temizken Güzel’ söylemi temizliğin estetik ve sağlıklı bir yaşam unsuru olarak sunulmasını sağlamakta ve tüketici zihninde markanın pozitif bir imaj kazanmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak yeşil reklam stratejileri, markaların tüketicilerle daha derin bir bağ kurmasına yardımcı olurken çevreye duyarlı, güvenilir ve sorumlu bir marka imajı oluşturmaya da katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma Cif ‘Temizken güzel’ reklamı üzerinden yeşil reklamın marka imajı üzerindeki güçlü etkisini göstermekte, yeşil reklam stratejilerinin marka algısını nasıl olumlu yönde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Aydoğan, S., Dinar, N., Yeşil Ürün Satın Almada Yeşil Reklam ve Çevre Bilincinin Etkisi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(90), 229-252, 2019

Aytekin, P., Yeşil Pazarlama Stratejileri, Sosyal Bilimler Dergisi. 5(2), 1-20, 2007

Babacan, M. Nedir Bu Reklam. Beta Yayınları, İstanbul, 2015.

Bahçecik, T. Talebi N. Yeşil pazarlama: İşletmelerin yeşil pazarlamaya yönelme nedenleri. ABMYO Dergisi, 15(59), 223-247, 2020.

Baydaş, A.& Yaşar, M. E. Reklam ve Rtkili Reklam Unsurlarının Belirlenmesine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma. USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(2), 204-217, 2019.

Bayır, S., Tüketicilerin Yeşil Ürün Kullanma Eğilimlerine İlişkin Bir Araştırma, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Sosyalbilimler enstitüsü, Barın, 2019.

Boran, T. & Taşkın, H. Markaların Atık Yönetimi Stratejileri Bağlamında Yeşil Reklam Uygulamaları: Mavi ve Levi's Örneği. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 41, 140-166, 2022.

Cif Türkiye. Cif-Şehirlerimiz #TemizkenGüzel [Video]. YouTube. 2020
<https://www.youtube.com/watch?v=videolink>

Cop, R.& Baş, Y. Marka Farkındalığı ve Marka İmajı Unsurlarına Karşı Tüketici Algıları Üzerine Bir Araştırma. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 321-340,

Çavuşoğlu, S., Yeşil Reklam ve Yeşil Marka Farkındalığının Yeşil Müşteri Tatmini Üzerindeki Etkisi: Yeşil Satın Alma Davranışının Aracılık Rolü. Gazi Antep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 20(3) , 1355-1374,2021.

Durmaz, A., Yeşil Pazarlama Uygulamalarına Yönelik Reklamların Marka İmajına ve Tüketici Satın Alma Kararlarına Etkisi: Bursa Örneği. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Afynn Kcatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2023.

Durmaz, A.& Kafadar. Yeşil Reklamların, Yeşil Marka Farkındalığı ve Marka İmajı Üzerindeki Satın Alma Niyeti Açısından Aracılık Rolü. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 25(2), 89-111,2024.

Erbaşlar, G. Yeşil Pazarlama. Mesleki Bilimler Dergisi, 1(2), 94 – 101, 2012.

Fiske, J., İletişim Çalışmalarına Giriş. (Çeviren İrvan S.), Pharmakon yayınları 3. Baskı, İstanbul, 2014

Gedik, Y. Yeşil Pazarlama Stratejileri ve İşletmelerin Amaçlarına Etkisi. Sosyal Bilimler Dergisi, (6,)2, 46-65, 2020.

Güner, S. B.&Öngel, V. Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Marka Sadakatine Etkisinde Marka İmajı ve Marka Güveninin Aracılık Rolü. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, (18)39, 2021.

Kaya, F. Reklam ve Pazarlama Stratejileri Bir Reklamda Olması Gerekenler. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 99-111, 2018.

Kireççi, N. A. Pierce ve Barthens'in Göstergebilim Modellerinin Reklam Araştırmalarında Kullanımı. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, (11)2, 2023.

Okay, A. Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sponsorluk. (Yayımlanmış doktora tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

Özgür, A. Göstergebilim, Academia.edu. Erişim tarihi 20 Aralık 2024.

<https://www.academia.edu/2345316/G&C3%96STERGEB%C4%BOL%C4%BOM>

Torlak, Ö. Doğan, V. Özkara, B. Y. Marka Farkındalığı, Marka İmajı, Markadan Etkilenme ve Markaya Güvenin Marka Bağlılığı Üzerindeki Görece Etkilerinin İncelenmesi: Türkcell Örneği. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, (4)1, 147-161,2014.

Tosun, N. Kurumsal iletişim Sürecinde Reklamın ve İmaj Yönetiminin Bütünleşik Konumu. I.I.B.F. Dergisi, (18)1, 173-191, 2003.

Tuncer, E. S. Göstergebilim Çözümleme Modelleri Işığında Reklam Anlatıları. Ata İlet Dergisi, 20, 73- 102, 2020.

Uluslu, Y.& Köksal, D. Yeşil Reklama Yönelik Tutum: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. Yaşar Üniversitesi Dergisi, 27(7), 4642 – 4669, 2012.

Yapraklı, T. Ş.& Noksan E. Firmaların Yeşil Pazarlama Karmasının Kurumsal İtibar ve Marka Evangelizmi Üzerindeki Etkisi: Cep Telefonu Sektörü ve GSM Operatörlerinde Karşılaştırmalı Bir Saha Araştırması. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdar Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(4), 341-356, 2023.

Yılan. E.E. Ambalaj Tasarımlarındaki Yeşil Reklam Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. Sanat-Tasarım Dergisi, 11, 52-56, 2020.

SİNEMADA DERİN SAHTEKÂRLIK (DEEFAKE) KULLANIMININ ETİK BOYUTLARI: *THE IRISHMAN* ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Mustafa GÜLSÜN

Muş Alparslan Üniversitesi/Malazgirt MYO
m.gulsun@alparslan.edu.tr- 0000-0002-1202-6246

Doç. Dr. Fikriye ÇELİK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/ İletişim Fakültesi
fcelik@cumhuriyet.edu.tr - 0000-0003-1633-0357

ÖZET

Hayatın hemen her alanına sızan yapay zekâ sistemleri sinema endüstrisini de derinden etkileyen yeniliklere imkân tanımaktadır. Bugün deepfake teknolojisi sayesinde bir kişinin sesini, yüzünü veya hareketlerini gerçeğe yakın biçimde taklit edebilmek son derece kolaydır. Bu teknolojiler, sinemada yaratıcılık ve anlatı olanaklarını genişletirken önemli etik, hukuki ve toplumsal tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Sinema alanında deepfake teknolojisinin daha çok ölmüş oyuncularını canlandırmak ya da oyuncuların fiziksel olarak yer almadığı sahneleri oluşturmak amaçlı kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bu tür uygulamalar, oyunculuk mesleğinin geleceği ve teknolojinin etik sınırları hakkında ciddi endişelere yol açmaktadır. Özellikle bu teknolojinin aşırı veya kontrolsüz kullanımından sinema sanatının insani boyutunun nasıl etkileneceği merak konusudur. Bu çalışmada sinema sanatında deepfake teknolojisi kullanımıyla ilgili mevcut literatür taranmış, söz konusu teknolojinin yaratıcı süreçlere katkısı ve etik sınırlılıkları üzerine düşünülmüştür. Bu bağlamda Martin Scorsese'nin yönettiği *The Irishman* filmi betimsel analize uğratılmış, deepfake teknolojisinin sanatsal ve teknik boyutları film üzerinden değerlendirilmiştir. Film, deepfake teknolojilerinin etik boyutları üzerinden incelenmiş ve çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Dijital gençleştirme teknolojisi, özellikle yüz ifadeleri ve jestlerin manipülasyonu aracılığıyla oyuncuların performanslarının otantikliğini sorgulatmıştır. Bu durum, sanatın özgünlüğüne zarar verebilecek etik kaygıları gündeme getirmiştir. Çalışma, bu yenilikçi teknolojinin yaratıcılık ve etik ikilem arasında nasıl bir denge oluşturabileceğine ilişkin tartışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Deepfake, Sinema, *The Irishman*

1. GİRİŞ

Teknolojik yenilikler, sanat ve eğlence sektöründe köklü değişimlere yol açmaya devam etmektedir. Özellikle yapay zeka destekli deepfake teknolojileri, sinema endüstrisinde hem yaratıcı olanakları genişletmiş hem de yeni etik ve toplumsal tartışmaların doğmasına neden olmuştur. Bilindiği gibi deepfake bir kişinin yüzünü, sesini veya hareketlerini dijital olarak yeniden yaratabilen ve gerçeğe yakın bir şekilde taklit edebilen bir teknoloji olarak sinemanın

üretim süreçlerinde çeşitli yeniliklere imkân tanımaktadır. Sinemada deepfake teknolojisinin kullanımı, ölmüş aktörlerin performanslarının yeniden canlandırılması, oyuncuların fiziksel varlık göstermediği sahnelerde yer alması ve belirli yaş veya fiziksel değişikliklerin dijital olarak işlenmesi gibi birçok farklı uygulamayı mümkün kılmıştır. Ancak, bu tür uygulamalar yalnızca sanatsal bir yenilik olarak değil, aynı zamanda etik ve hukuki bir mesele olarak da ele alınmaktadır. Örneğin, bu teknolojinin oyunculuk mesleğine ve sinemanın insani boyutuna etkileri tartışılmakta; aynı zamanda, izleyicilerin dijital içeriklere güveninin zedelenme riski de gündeme gelmektedir.

Bu çalışma, sinemada deepfake teknolojisinin kullanımını sanatsal, etik ve teknik boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Sözü edilen teknolojinin mevcut durumunun anlaşılmasına ilişkin önemli bir katkı sunacağı düşüncesiyle çalışmada Martin Scorsese'nin *The Irishman* filmi örneklem olarak belirlenmiştir. Betimsel analize uğratılan yapım örneğinde deepfake teknolojisinin sinema üzerindeki etkileri incelenmiştir.

2. DEEPPFAKE

Deepfake derin öğrenme tekniklerinden yardım alarak sahte medya içeriği oluşturma teknolojisidir. 'Deep' ve 'fake' kelimelerinin birleşiminden oluşan terim son dönemde yaşanan teknik ve teknolojik gelişmelerle öne çıkmıştır.⁴⁴ Bilindiği gibi deepfake teknolojisi bir medyatik içerikte yer alan herhangi bir kişinin görüntüsünün başka bir kişiye ait görüntüyle değiştirilmesini ifadelendirmektedir. Makine öğrenimi ve yapay zeka yardımıyla görsel ve işitsel içeriği değiştirmede ya da sahte içerik üretiminde güçlü tekniklere bağlı çalışan bu teknoloji, üretken sinir ağı mimarilerinin eğitiminden oluşan derin öğrenmeye dayanmaktadır. İlk kullanımı 2017'ye dayanan deepfake terimi Reddit platformu sayesinde gündeme gelmiş, kullanıcıların etik kurallardan uzak içerik üretimi dikkat çekici bir hızla yükselişe geçerken bu pratiğe imkân tanıyan teknolojinin ne olduğu çok kısa sürede anlaşılmıştır. Tamamen gerçeğe aykırı ve daha çok müstehcen video üretme ve paylaşmaya izin veren bir politika ortaya koyan Reddit, bu tür içeriklerin yayıldığı bir platform haline gelmiştir.⁴⁵

Deepfake teknolojisi kullanımının, sektörel birtakım yeniliklere imkan tanımanın yanı sıra türlü etik soruları gündeme getirdiği bilinmektedir. Özellikle bu yeni teknolojik gelişmenin film endüstrisinde kullanım alanı bulması şimdiden birçok tartışmaya neden olmuştur. Çünkü 'derin sahte' olarak da bilinen deepfake teknolojisi, yapay sinir ağları kullanarak bir kişinin yüzünü başka birinin yüzüyle değiştirmeye izin vererek kurgusal ve daha çok manipüle edilmiş görüntü veya video yaratımına yol açmaktadır. Böylece oto kodlayıcılar ve üretken düşman ağları (GAN'lar) gibi makine öğrenimi tekniklerinin kullanılmasıyla elde edilen yeni içerikler,

⁴⁴ Babayiğit, B., "Deepfake'in Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi ve De Lege Ferenda Öneriler", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021, (4), ss. 655-703. SAYFA NO

⁴⁵ Berk, M., E., "Dijital Çağın Yeni Tehlikesi "Deepfake"", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 2020, (16), ss. 1509-1523

kurgusal olayların veya ifadelerin gerçek gibi sunulması üzerinden hedef kitleyi aldatma ve manipüle etme potansiyeline sahip olmaktadır. Buradan hareketle deepfake teknolojisinin gerçeklik algısını sorgulayan bir tehdit olarak kabul edilmesi ve hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu gerçeğinin farkında olarak yeterli önlemlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır.⁴⁶

Deepfake'lerin yaygın kullanımı pek çok önemli sorunu beraberinde getirmekle birlikte özellikle toplumu derinden etkileten sahte haber, sosyal dezenformasyon ve sosyal bölünme gibi sorunların büyümesine yol açmaktadır. Esasında bu uygulamalarla ilgili esas dikkate alınması gereken sorun, yaratılan etkiden çok hızlı biçimde yayılma potansiyelidir.⁴⁷ Bu hızlı dağılım bir nesne, bir kişi ya da herhangi bir görüntünün esas ifadesini manipüle ederek gerçeğinden ayırt edilmesi mümkün görünmeyen görüntü yaratmada yapay zekayı araçsallaştıran bir teknik olarak deepfake'in ürettiği sahte haberleri büyük birer toplumsal tehdit durumuna getirmektedir. Böylece haberin niteliğini belirleyen bilginin güvenilirliği ortadan kalmaktadır.

Kişilerin yüzünü, sesini, mimiklerini ve bedenini büyük ölçüde değiştirmede kullanılan deepfake teknolojisinin kullanım alanı yapay zeka sistemlerinde kaydedilen ilerlemeye bağlı olarak her geçen gün genişlemektedir. Kuşkusuz merkezinde ileri teknoloji bulunan söz konusu içerikleri geleneksel yöntemlerle tespit etmek son derece zordur.⁴⁸ Bugün dünya genelinde türlü örneklerine rastlamanın şaşırtıcı olmadığı deepfake teknolojisinin özellikle politikacılar ve Hollywood üzerinde ciddi boyutlara varan bir etki yarattığını görmek mümkündür. Örneğin Barack Obama ve Donald Trump gibi politikacılar başta olmak üzere dünya kamuoyunda gündem yaratan isimler deepfake kullanıcılarının hedefi olurken bu kişilerin görünüşleri üzerinde uygulanan tekniklerin manipülatif içerik üretimini artırdığını söylemek zor değildir. Benzer şekilde sinema sektörünün öne çıkan yüzleri de bahsi geçen teknolojinin kurbanı olmaktan kaçamayıp kendilerini daha çok müstehcen içeriklerin bir parçası olarak bulmaktadırlar.

Deepfake teknolojisinin dört tür kullanımı mevcuttur:

1. **Yüz Manipülasyonu:** Yüz manipülasyonu kişinin yüz ifadelerinin ve duygularının değiştirilmesini açıklamaktadır. Derin öğrenme teknikleriyle gerçekleştirilen bu uygulama son derece gerçekçi bir dönüşüm elde etmeyi sağlamaktadır. Yaygın kullanıma bakıldığında başlangıçta bu tür tekniklerin daha çok cinsiyet değiştirme, genç

⁴⁶ Okeke, A. O., Nwosu, C. J., Asogwa, J., & Dada, O. (2024). Utilization of Deepfake Technology in the Film Industry: Analysing AI-generated performances in the Hollywood film "The Irishman" and its impact on Artistic Integrity. *Scholarly Journal of Social Sciences Research*. 3(6), 35-51. DOI: 10.5281/zenodo.13989607

⁴⁷ Yıldırım A., E., Yolcu, "Sahte Ne Kadar Derin? Derin Sahte (Deepfake) Kavramının İzini, Youtube Üzerinden Sürmek", *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, 2022, (4), ss. 63-74.

⁴⁸ İlhan, İ., M., Karaköse, "Derin Sahte Videoların Tespiti ve Uygulamaları İçin Bir Karşılaştırma Çalışması", *Adıyaman Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 2021, (8), ss. 47-60.

görünme gibi eğlence amaçlı pratiklerde tercih edildiği görülürken gittikçe manipülatif bir amaca yönelme eğilimine aracılık ettiği gözlenmektedir. Özellikle yüz ifadesi manipülasyonu sağlayan deepfake teknolojileri kötü niyetli uygulamalar için önemli bir risk faktörü olmaktadır. Sözü edilen teknolojinin yalan ya da yanlış bilgi yaratma ve yayma potansiyeli, mahremiyet ihlaline kapı açması ve kimlik sahtekârlığını kolaylaştırması, bu tür teknik gelişmelerin etik ve yasal boyutları nispetince değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.⁴⁹

Görsel 1. Yüz manipülasyonunu örnekleyen görsel

Erişim: Kaynak⁵⁰

2. Yüz Değiştirme: Yüz değiştirme, bir kişinin yüzünün başka birine ait yüzle değiştirilerek gerçekçi bir birleşim elde edilmesini sağlayan deepfake yöntemlerinden biridir. Yüz değiştirme teknikleri derin sinir ağları kullanarak yüz niteliklerini değiştirirken orijinal görsel bağlamı korur. Bu teknik sayesinde etkileyici görsel efektler ve gerçekçi karakterler yaratılabilmektedir.⁵¹ Sinema filmlerinde bunun örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Ölen kişileri filme sorunsuz bir şekilde eklemek ya da aktörleri dijital dublörlerle değiştirmek bu teknik sayesinde mümkün olmaktadır. Ancak bu tür manipülasyon araçlarının genel kullanıma açılması kuşkusuz önü alınamayan etik ihlallere kapı aralamaktadır. Özellikle yanlış bilgi yayma ya da insanları karalama niyetindeki kişilerin deepfake içerik üretiminden yararlanmasının önüne geçilememektedir. Bu sebeple yüz değiştirme tekniklerinin kullanımının belirli alanlarla sınırlı tutulması, kullanım amacı ve alanlarının ciddi güvenlik önemleri eşliğinde takip edilmesi gerekmektedir.⁵²

⁴⁹ Mubarak, R., Alsobou, T., Alshaikh, O., Inuwa-Dutse, I., Khan, S., & Parkinson, S. (2023). A survey on the detection and impacts of deepfakes in visual, audio, and textual formats. *IEEE Access*, 11, 144497-144529.

⁵⁰ Thapa, S., & Sarkar, A. (2024). A deep dive into enhancing sharing of naturalistic driving data through face deidentification. *The Visual Computer*, 1-32.

⁵¹ L. Verdoliva, "Media forensics and DeepFakes: An overview," *IEEE J. Sel. Topics Signal Process.*, vol. 14, no. 5, pp. 910-932, Aug. 2020.

⁵² M. Mustak, J. Salminen, M. Mäntymäki, A. Rahman, and Y. K. Dwivedi, "DeepFakes: Deceptions, mitigations, and opportunities," *J. Bus. Res.*, vol. 154, Jan. 2023, Art. no. 113368.

Görsel 2. Yüz değiştirmeyi örnekleyen görsel

Erişim: Kaynak⁵³

- 3. Yüz Oluşturma:** Yüz sentezi, derin öğrenme modelleriyle gerçekçi olmayan yüz görüntüleri elde etme tekniğidir. Bu yöntemle geniş veri kümeleri etrafında eğitilerek insan yüzlerine ait kalıp ve özellikleri öğrenmesi sağlanan derin öğrenme tekniklerinin yeni yüzler üretmesi sağlanmaktadır.⁵⁴ Yüz sentezi çeşitli endüstrilerde kullanılıp hem avantajları olan hem de riskleri bulunan bir tekniktir.⁵⁵ Karakter yaratma, dijital sanat ve video oyunları gibi alanlarda kolaylık sağlayan bir araç olarak bu tekniğin aynı zamanda sahte profil resmi, kimlik hırsızlığı ve dezenformasyon gibi sorunlara da yol açabildiği gerçeği gözden kaçmamaktadır. Yüz oluşturma araçları arasında Not Exist (TPDNE) ve Midjourney gibi bazı önemli gelişmiş modellere rastlanmaktadır. Bu modeller basit metin komutlarına uygun olarak hızlı biçimde yeni yüzler üretebilmektedir.

Görsel 3. Yüz sentezini örnekleyen görsel

Erişim: Kaynak⁵⁶

⁵³ www.facengine.ai/face-swap/face-swap-with-thomas-the-train.html

⁵⁴ R. Tolosana, R. Vera-Rodriguez, J. Fierrez, A. Morales, and J. Ortega-Garcia, “DeepFakes and beyond: A survey of face manipulation and fake detection,” Inf. Fusion, vol. 64, pp. 131–148, Dec. 2020

⁵⁵ M. Mustak

⁵⁶ www.thetimes.com/article/falling-faker-makers-online-videos-kim-kardashian-p5bjzlwsl

4. Dudak Senkronizasyonu: Bir kişinin dudak hareketlerini farklı ses kaynaklarıyla eşleştirerek doğru konuşma hizalaması yaratma işlemi dudak senkronizasyonu olarak tanımlanmaktadır. Bu senkronizasyonu sağlamak oldukça zor bir işlemdir. Çünkü gerçekçi dudak oluşumu için alt yüzün görünümü ve hareketi önemlidir. Dudak senkronizasyonu deepfake’leri dublaj sanatında, video oyunlarında ve daha genelde eğlence endüstrisinde meşru bir kullanım alanına sahiptir.⁵⁷ Buna karşılık aynı teknolojinin kötü niyet çerçevesinde ve manipüle edilmiş içeriklerde rahatlıkla kullanılıp yalan ya da yanlış bilgi yaymayı kolaylaştırdığı da kuşkusuzdur. Dudak senkronizasyonu deepfake’lerinin meşru kullanımlarına çok sık rastlanmamakla birlikte daha çok kamuya mal olmuş kişilerin güvenliği amacıyla başvuru bir yöntem olduğu belirtilmelidir. Jordan Peele’in Barack Obama deepfake videosunu buna örnek göstermek mümkündür.⁵⁸ Bu video Suwajanakorn ve arkadaşları tarafından geliştirilen 3D dudak senkronizasyonu ile oluşturulmuş; kasıtlı olarak kullanılan yanlış ifadeler üzerinden sahte haberlere karşı uyarıda bulunulmuştur. Buradan yola çıkarak gerçeğinden ayırt edilmesi zor olan dudak senkronizasyonu deepfake’lerinin yanıltıcı kullanımının ve yol açtığı etkilerin son derece dikkat gerektiren bir tablo yaratma potansiyeline sahip olduğunun altı çizilmelidir.⁵⁹

Output Obama Video

Görsel 4. Dudak senkronizasyonunu örnekleyen görsel

Erişim: Kaynak⁶⁰

3. DEEFAKE VE SİNEMA

Gerçekte var olmayan ya da hayatta olmayan kişilerin gerçekçi dijital görüntülerinin oluşturulmasını sağlayan deepfake teknolojisi, son dönemin özellikle sinema endüstrisinde öne

⁵⁷ D. Patel, H. Zouaghi, S. Mudur, E. Paquette, S. Laforest, M. Rouillard, and T. Popa, “Visual dubbing pipeline with localized lip-sync and twopass identity transfer,” *Comput. Graph.*, vol. 110, pp. 19–27, Feb. 2023

⁵⁸ K. A. Pantserev, “The malicious use of ai-based deepfake technology as the new threat to psychological security and political stability,” in *Cyber Defence in the Age of AI, Smart Societies and Augmented Humanity*. Cham, Switzerland: Springer, 2020, pp. 37–55.

⁵⁹ S. Suwajanakorn, S. M. Seitz, and I. Kemelmacher-Shlizerman, “Synthesizing Obama: Learning lip sync from audio,” *ACM Trans. Graph.*, vol. 36, no. 4, pp. 1–13, Aug. 2017.

⁶⁰ <https://grail.cs.washington.edu/projects/AudioToObama/>

çıkan teknik buluşlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Sinema ve diğer görsel sanatlarda gerçekçi görsel efektler yaratmak amacıyla yapay zekâ algoritmalarını kullanan bu teknoloji, görüntü ve sesin manipüle edilmesini sağlayarak karakterlerin gerçek olmayan ancak gerçekçi görünen şekillerde canlandırılmasına ve konuşmasına olanak tanımaktadır. Deepfake teknolojisi, sanatsal ifade için yeni bir araç sunduğu film yapımcılarına görsel unsurları bugüne kadar görülmemiş şekillerde manipüle etme fırsatıyla tanıştırmaktadır. Teknolojik ilerlemelere bağlı biçimde gelişen sinema ve teknoloji arasındaki simbiyotik ilişkinin giderek derinleşeceği gerçeği hakkında şüphe duyulmazken her yeni imkânın türlü zorluklara ya da etik çıkmazlara meydan vereceği de beklenen öncelikli sonuçlardan biri olmaktadır.⁶¹ Esasında bu tür dijital görüntüleme teknolojileri film endüstrisinde uzun bir geçmişe sahiptir. Özellikle hayatta olmayan oyuncuların canlandırmak ya da yaş almış oyuncuların gençleştirmek amacıyla bu teknolojilere yaygın bir biçimde başvurulduğu bilinmektedir. 1990’lardan itibaren etkili bir şekilde uygulanan bu teknolojiler, *Gemini Man* ve *Fast and Furious 7* gibi filmlerde oyuncuların dijital olarak gençleştirilmesinde, Paul Walker gibi hayatta olmayan oyuncuların dijital ortamda canlandırılmasında tercih edilmiştir.⁶²

Gerçekte imkânsız görünen sahneleri yaratma potansiyeline sahip bahse konu teknoloji başta görsel sanatlar olmak üzere içerik üretiminde yeni olanaklara fırsat tanımakla birlikte kötü niyetli kullanıma ve yalan ya da sahte olanın kolaylıkla dolaşıma girmesine alan açma endişelerini de yükseltmektedir.⁶³ Bu endişeler deepfake uygulamalarının ahlaki ve etik sonuçları hakkında önemli tartışmalar yürütme zorunluluğunu hatırlatmak bakımından son derece kıymetlidir.

3.1. *The Irishman*

The Irishman, Martin Scorsese’nin yönettiği ve gerçek bir hikâyeye dayanan bir suç filmidir. Film, Frank Sheeran’ın (Robert De Niro) hayatını anlatır. Sheeran bir mafya tetikçisi ve sendika lideri Jimmy Hoffa’nın (Al Pacino) yakın arkadaşıdır. Frank Sheeran, II. Dünya Savaşı gazisi olarak ABD’ye döndükten sonra kamyon şoförü olarak çalışmaya başlar. Mafya lideri Russell Bufalino (Joe Pesci) ile tanışması onun suç dünyasına adım atmasına neden olur. Bufalino ailesi için çeşitli işler yaparak sadakatini kanıtlayan Frank kısa sürede mafya dünyasında yükselir. Russell, Frank’i Teamsters sendikasının güçlü lideri Jimmy Hoffa ile tanıştırır. Hoffa, Frank’e koruma işleri ve çeşitli görevler verir. İkili arasında dostluk gelişir ve Hoffa, Frank’in hayatında önemli bir figür hâline gelir. Ancak Hoffa’nın mafyayla olan ilişkisi giderek gerginleşir. Özellikle sendika fonlarının kontrolü ve mafya liderleriyle yaşadığı anlaşmazlıklar, Hoffa’nın düşmanlarının artmasına yol açar. Mafya liderleri Hoffa’yı tehdit olarak görmeye başladığında Russell, Frank’e Hoffa’nın ortadan kaldırılması gerektiğini söyler. Frank, bu görev için seçilir

⁶¹ Whissel, K. (2014). *Spectacular digital effects: CGI and contemporary cinema*. Duke University Press.

⁶² Satıcı, H. (2023). Dijital Dünyanın Dijital Varlıkları: Film Üretiminde Dijital Yüzler Ve Deepfake. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(3), 1699-1712

⁶³ Elitaş, T., “*Dijital Manipülasyon ‘Deepfake’ Teknolojisi Ve Olmayanın İnandırıcılığı*”, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022, (19), ss. 113-128.

ve kendisini büyük bir ikilemde bulur. Dostluğuna rağmen Frank, mafyaya olan bağlılığı nedeniyle Hoffa'yı öldürür. Hoffa'nın ölümü, hem Frank'in hayatında hem de sendika dünyasında büyük bir boşluk yaratır. Yıllar geçtikçe Frank, yaşlanan ve yalnızlaşan bir adam olur. Çocuklarıyla, özellikle de kızı Peggy ile bağları kopar ve pişmanlık duygusuyla baş başa kalır. Huzurevinde geçen son günlerinde geçmişiyi yüzleşir ancak gerçek bir huzur bulamaz. Film sadakat, ihanet, güç ve zamanın kaçınılmaz yıkıcılığı gibi temaları ele alarak izleyiciye etkileyici bir suç hikâyesi sunar.

Görsel 5. *Irishman* filmi görsel

Erişim: Kaynak⁶⁴

The Irishman, oyuncularını gençleştirmek amacıyla deepfake teknolojisini kullanarak sinema sanatında yenilikçi bir yaklaşım sergileyen önemli bir yapımdır. Filmde gelişmiş bilgisayar destekli görsel efektler (CGI) ve yapay zekâ teknolojilerinden yararlanılarak Robert De Niro, Al Pacino ve Joe Pesci gibi oyuncuların karakterlerinin gençlik yılları canlandırılmıştır. Oyuncuların yüz hatları, cilt dokuları ve genel fiziksel görünimleri dijital olarak düzenlenmiş; böylece ekrandaki karakterlerin genç versiyonları oluşturulmuştur.

Bu yönüyle filmin söz konusu teknolojiyi kullanımı, sinema endüstrisinde dikkate değer bir ilerleme olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Keza CGI ile yapay zekâ teknolojilerinin birleşimi aracılığıyla karakter tasvirlerinde henüz benzeri görülmemiş bir gerçekçilik sunmaktadır. Bu yenilikçi yaklaşım hem film anlatımı açısından yeni olanaklar sağlamış hem de dijital görsel efektlerin sanat ve teknoloji kesişiminde nasıl kullanılabileceğine ilişkin önemli bir örnek teşkil etmiştir.

⁶⁴ <https://www.studiobinder.com/blog/the-irishman-scene-breakdown/>

Görsel 6.76 yaşındaki Robert De Niro'nun deepfake teknolojiyle oluşturulan 39 yaşındaki görüntüsü
Erişim: Kaynak⁶⁵

The Irishman'de dijital gençleştirme teknolojisinin kullanımı, hikâyenin geniş bir zaman aralığını kapsayan yapısını yansıtmak ve anlatının sürekliliğini sağlamak açısından kritik rol oynamıştır. Oyuncuların farklı dönemlerde aynı karakterleri canlandırırken gerçekçi görünmelerini sağlama zorluğu bu yenilikçi tekniklerle aşılmıştır. Böylece geleneksel makyaj tekniklerine kıyasla izleyiciye daha inandırıcı ve etkileyici bir görsel deneyim sunulmuştur. Bununla birlikte filmin anlatısını güçlendirme konusundaki başarısına rağmen bu teknolojinin kullanımı teknik ve etik tartışmalara da yol açmıştır. Kimi eleştirmenler dijital gençleştirme yöntemlerinin oyuncuların performanslarını gölgelediğini ve doğal oyunculuk deneyimini azalttığını savunurken diğer bazı eleştirmenlere göre ise bu yaklaşım sinema sanatının geleceği için önemli bir yenilik olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu düşünceler etrafında bakıldığında *The Irishman*'i dijital gençleştirme ve deepfake benzeri teknolojilerin sanatsal hikâye anlatımını güçlendirmede nasıl kullanılabileceği hakkında bilgi veren önemli bir örnek olarak görmek mümkündür.

Bu çalışmada inceleme kapsamına alınan *The Irishman*, filmde kullanılan deepfake teknolojileri etrafında ve etik çerçevede incelenmiş, elde edilen bulgular 5 başlık altında toplanmıştır.

3.1.1. Performansın Otantikliğine Müdahale

İncelenen filmde karşımıza çıkan dijital gençleştirme teknolojisi, özellikle de yüz ifadeleri ve jestlerin manipülasyonu, oyuncuların performanslarının gerçekliği üzerindeki etkisi bağlamında endişelere yol açmıştır. Eleştirmenlere göre bu teknoloji oyuncuların orijinal sanatsal ifadelerini gölgede bırakmakta, sanat ve teknoloji alanında özgünlük kavramının sorgulanmasına yol açabilmektedir. Dijital gençleştirme oyuncuların sadece fiziksel görünümelerini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda performanslarının nasıl algılandığını da etkilemektedir. Buna göre yüz ifadeleri ve jestlerin kurgulanmasını sağlayan teknolojiyi filmde karşımıza çıkan oyuncuların doğallığını azaltan önemli bir faktör olarak görmek zor değildir.

⁶⁵ <https://anfaengerwriter.blogspot.com/2020/05/the-irishman-filmindeki-cgi-teknolojisi.html>

Nitekim bu durum performanslarına müdahale edilen sanatçıların özgünlüğüne ve sanatsal ifade özgürlüğüne gelebilecek zararlara ilişkin etik soruları gündeme getirmektedir.

3.1.2. Gerçeklik Algısının Değişimi

The Irishman'de dijital teknolojilerin kullanımı, izleyiciye daha gerçekçi bir deneyim sunmayı hedeflemiştir. Ancak bu gelişmiş teknolojilerin uygulanması, sinemada gerçeklik ile kurgu arasındaki sınırların giderek bulanıklaşmasına yol açmış, manipüle edilmiş bir gerçeklik algısı yaratmıştır. Gerçekçiliği artırmayı amaçlayan deepfake teknolojisi bu yönüyle izleyicinin algısını çarpıtmaya imkân tanımıştır. Keza izleyiciyi dijital olarak gençleştirilmiş ya da yaşlandırılmış oyunculara inandırma konusundaki başarısına rağmen dijital efektlerin yanıltıcı bir gerçeklik sunduğu düşünülmektedir. Bir sanat formu olarak kurgusal manipülasyonu genellikle kabul eden sinema bu tür bir manipülasyonun sınırlarının nasıl çizileceği konusunda net kurallara sahip değildir. Dijital teknolojilerin filme entegrasyonun sinema mecraasını geliştirdiğine şüphe yoktur; ancak bu teknolojilerin izleyicinin gerçeklik anlayışı üzerindeki yıkıcı etkileri de önemli ölçüde belirgindir.

3.1.3. Yaş Ayrımcılığı ve Kariyer Sürekliliği

Film endüstrisinde, yaşlanan oyuncuların fiziksel görünümelerini gençleştirmek için dijital teknolojilere başvurulması yeni nesil oyuncuların katılımı ve fırsat eşitliği konusunda yeni birtakım endişelere yol açmıştır. Bu teknolojiler yaşlanan oyuncuların sektörde çalışmaya devam etmesine olanak tanırken bu fırsatın, adil rekabeti nasıl etkilediğini sorgulamak önemlidir. Dijital gençleştirmenin yaş ayrımcılığı bağlamında kullanılmasıyla sektörde adalet ve eşitlikle ilgili soruları gündeme getirmesi, konunun etik bağlama yerleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Buna göre bu teknolojilerin rekabet dinamikleri ve farklı kuşaklardan aktörlere tanınan fırsatlar üzerindeki etkisini eleştirel bir çerçeveden görmek gerekmektedir.

3.1.4. Oyuncuların Hakları ve Onay Sorunu

Aktörlerin dijital olarak manipüle edilmiş görüntülerinin kullanımı kuşkusuz etik bir tartışmaya konu olacak kadar önemlidir. Zira aktörlerin görüntülerinin nasıl kullanılacağı hakkında açık rıza göstermeleri gerekmektedir. Araştırmada incelenen *The Irishman* oyuncuların haklarını korumak ve dijital manipülasyon gibi teknolojilerin etik düzlemde uygulanmasını sağlamak amacıyla yasal çerçevelere duyulan ihtiyacı göstermek bakımından da bulgulara ulaştırdığı için son derece bir yapım olmayı başarmıştır. Keza oyuncuların dijital olarak yeniden yaratılması, rıza ve haklarla ilgili etik sorunları gündeme almayı gerektirmiş; oyuncuların görüntüleri üzerindeki haklarını hatırlatarak şeffaf bir süreç için birtakım düzenlemelere başvurulması gerektiğine dikkat çekmiştir.

3.1.5. Etik ve Teknolojik Dengede Yetersizlik

The Irishman, sinema teknolojilerinin sanat üzerindeki etkisi kadar bunları çevreleyen etik hususlar hakkında çıkarımda bulunmayı sağlayan önemli bulgulara ulaştırmıştır. Deepfake teknolojisi yaratıcı özgürlük ve anlatı potansiyeli sunarken, bu teknolojilerin kullanımı için net sınırlar ve ilkeler belirlemek önemlidir. Buna karşılık sinema endüstrisinde bu teknolojilerin etik kullanımını düzenleyen mevcut bir kapsamlı çerçeve bulunmamaktadır. Bu eksiklik oyuncuların haklarına ve sanat ile teknoloji arasındaki genel dengeye zarar vermektedir. Bu araştırma kapsamında çözümlenen filmde elde edilen bulgular, sanat ve teknoloji arasında sağlıklı bir ilişki kurmak ve sinemada dijital teknolojilerin kullanımının yarattığı fırsat ve riskleri dikkate almak için etik bir çerçeveye duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Böylece *The Irishman*, teknolojilerin sanatsal sürece dahil edilmesindeki karmaşık dinamikleri anlamak bakımından da oldukça kayda değer bir vakaya dönüşmektedir.

SONUÇ

Sinema ve teknoloji arasında tarih boyu devam eden güçlü ilişki günümüzde de geçerliğini korumaktadır. Son dönemin öne çıkan teknik gelişmelerinden deepfake teknolojisinin sinema endüstrisinde gittikçe yaygın bir kullanım alanı bulması söz konusu yeniliğin avantajları kadar riskleri de olabileceğini akla getirmektedir. Derin sahtekârlık anlamı taşıyan bu teknolojinin hem yaratıcı hem de yıkıcı bir araç olduğu gerçeğinden hareket eden bu çalışmada bahsi geçen teknolojinin sinema sektöründeki kullanımını özellikle etik boyutlarıyla gösterebilecek potansiyele sahip olduğu düşünülen *The Irishman*'in çözümlenmesi neticesinde son derece önemli bulgular elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan filmde Robert De Niro, Al Pacino ve Joe Pesci gibi oyuncuların performansları dijital olarak gençleştirilmiş, böylece bir yandan nostalji etkisi yaratılırken diğer taraftan anlatının sürekliliği sağlanmıştır. Bununla beraber filmde karşımıza çıkan bu uygulama; kişinin rızası, dijital kimlik hakları ve seyirci algısı başta olmak üzere sözü edilen teknolojinin etik boyutlarından da söz etmeyi gerektirmektedir. Film bu bağlamda incelendiğinde, oyuncuların kendi görsel imajlarının değiştirilmesine rıza gösterdiği görülmektedir. Bu durum etik kaygıları bir ölçüde hafifletse de oyuncuların bu tekniğe izin vermesinin seyirci algısında gözlenen etik çıkmazı ortadan kaldırmaya yetmeyeceği bilinmektedir.

The Irishman örneklemeden hareketle sinema endüstrisinde deepfake kullanımının olası sonuçlarına ilişkin çıkarımda bulunmak mümkün görünmektedir. Keza gelecekte oyuncuların dijital ikizlerinin izinsiz kullanımı ya da hayatta olmayan sanatçıların deepfake yoluyla canlandırılması gibi durumların türlü etik sorunları doğurmasını beklemek zor değildir. Yanı sıra sinema sektöründeki maliyetleri azaltma potansiyeline rağmen bu teknolojinin bağımsız yapımcılar ve küçük stüdyolar için erişilebilir olması adil rekabet ortamını tehdit edebilme riski

taşımaktadır. Büyük bütçeli yapımlar bu tür teknik imkânları daha verimli kullanabilirken teknik sınırlamalar altındaki küçük projeler rekabet gücünden yok kalabilir.

Sonuç olarak deepfake teknolojisi sayesinde dikkat çekici bir yapıma dönüşen *The Irishman*, sinema sektöründeki yeni imkânların boyutlarına ilişkin önemli bir örnek olurken söz konusu teknik gelişmelerin mutlaka etik çerçevede ve dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Buna göre sinema endüstrisinde geleceğinde kendine büyük bir alan açması beklenen bu teknolojinin daha sorumlu ve adil biçimde kullanılmasında açık etik ilkeler geliştirilmesi ve bu ilkelerin sektörde uygulanabilirliğinin olması büyük önem taşımaktadır. Zira ancak bu sayede sözü edilen teknolojik gelişmelerin ‘derin sahtekârlık’ yerine ‘derin imkân’ anlamı kazanması mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Babayiğit, B., “Deepfake’in Ceza Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi ve De Lege Ferenda Öneriler”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021, (4), 2021
- Berk, M., E., “Dijital Çağın Yeni Tehlikesi “Deepfake””, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, (16), 2020.
- Elitaş, T., “Dijital Manipülasyon ‘Deepfake’ Teknolojisi ve Olmayanın İnandırıcılığı”, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19), 2022.
- İlhan, İ., Karaköse, M., “Derin Sahte Videoların Tespiti ve Uygulamaları İçin Bir Karşılaştırma Çalışması”, Adıyaman Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, (8), 2021.
- Mubarak, R., Alsboui, T., Alshaikh, O., Inuwa-Dutse, I., Khan, S., & Parkinson, S., A survey on the detection and impacts of deepfakes in visual, audio, and textual formats. *IEEE Access*, 11, 144497-144529, 2023.
- Mustak, M., Salminen, J., Mäntymäki, M., Rahman, A., and Dwivedi, Y. K., “DeepFakes: Deceptions, mitigations, and opportunities,” J. Bus. Res., 154, January. 2023.
- Okeke, A. O., Nwosu, C. J., Asogwa, J., & Dada, O., Utilization of Deepfake Technology in the Film Industry: Analysing AI-generated performances in the Hollywood film “The Irishman” and its impact on Artistic Integrity. *Scholarly Journal of Social Sciences Research*. 3(6), DOI: 10.5281/zenodo.13989607, 2024.
- Pantserev, K. A., “The malicious use of ai-based deepfake technology as the new threat to psychological security and political stability,” in *Cyber Defence in the Age of AI, Smart Societies and Augmented Humanity*. Cham, Switzerland: Springer, 2020.

Patel, D., Zouaghi, H., Mudur, S., Paquette, E., Laforest, S., Rouillard, M., and Popa T., “Visual dubbing pipeline with localized lip-sync and twopass identity transfer,” *Comput. Graph.*, 110, February. 2023.

Press, 2014.

Satıcı, H., Dijital Dünyanın Dijital Varlıkları: Film Üretiminde Dijital Yüzler Ve Deepfake. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), (2023).

Suwajanakorn, S., Seitz, S. M., and Kemelmacher-Shlizerman, I., “Synthesizing Obama: Learning lip sync from audio,” *ACM Trans. Graph.*, 36(4), August 2017.

Thapa, S., & Sarkar, A., A deep dive into enhancing sharing of naturalistic driving data through face deidentification. *The Visual Computer*, 2024.

Tolosana, R., Vera-Rodriguez, R., Fierrez, J., Morales, A., and Ortega-Garcia, J., “DeepFakes and beyond: A survey of face manipulation and fake detection,” *Inf. Fusion*, 64, December. 2020.

Verdoliva, L., “Media forensics and DeepFakes: An overview,” *IEEE J. Sel. Topics Signal Process.*, 14, (5), August. 2020.

Whissel, K., *Spectacular digital effects: CGI and contemporary cinema*. Duke University

Yıldırım A., E., Yolcu, “Sahte Ne Kadar Derin? Derin Sahte (Deepfake) Kavramının İzini, Youtube Üzerinden Sürmek”, *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, (4), 2022.

<https://www.thetimes.com/article/falling-faker-makers-online-videos-kim-kardashian-p5bjzlwsd> (Erişim tarihi: 23.12.2024).

<https://www.studiobinder.com/blog/the-irishman-scene-breakdown/> (Erişim tarihi: 24.12.2024).

<https://anfaengerwriter.blogspot.com/2020/05/the-irishman-filmindeki-cgi-teknolojisi.html> (Erişim tarihi: 25.12.2024).

<https://grail.cs.washington.edu/projects/AudioToObama/> (Erişim tarihi: 25.12.2024).

<https://www.facengine.ai/face-swap/face-swap-with-thomas-the-train.html> (Erişim tarihi: 26.12.2024).

HORASAN ERENLERİ BAĞLAMINDA KONYA'DA BİR YERLEŞİM YERİNİN TEŞEKKÜLÜ: HÜYÜK ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Davut ŞAHBAZ

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

davutsahbaz66@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5303-3493.

ÖZET

İdari bakımdan Konya il merkezine bağlı olan Hüyük ilçesi, coğrafi bakımdan Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünün bir alt birimi olan Göller yöresinde yer almaktadır. Kuzeyinde Doğanhisar, doğusunda Beyşehir, batısında ise Şarkikaraağaç (Isparta) ilçeleriyle çevrelenen Hüyük, Konya il merkezine 95 km. uzaklıkta olup, denizden yüksekliği 1.150 m. dir. Uzun süre Bizans hakimiyetinde kalan bölge, daha sonra Selçukluların, Eşrefoğulları'nın ve Moğolların idaresine girmiştir. Moğolların siyasi ve askeri gücünü kaybetmesiyle birlikte Hüyük yöresi, Hamidoğulları ve Osmanoğullarının eline geçmiştir. Antik kaynaklarda Pisidia (Göller Yöresi) olarak geçen bölgede bulunan Hüyük'te, eski çağlardan beri yerleşim izleri görülmektedir. Ancak köy bağlamında idari bir üniteye dönüşmesi ise Selçuklular zamanına rastlamaktadır. Özellikle Anadolu, Bizans döneminde Sasani ve Arap ordularının saldırılarına uğramış, köy ve kasabalar ıssız hale gelmişti. Bu durum ise Anadolu'ya kitleler halinde gelen Türklere, daha kolay yerleşme olanağı sağlamıştı. Türkler, bir taraftan boş ve harabe olan Bizans köylerine yerleşirken, bir yandan da höyük, ören, viran, kale, hisar gibi yerleri kendilerine yurt edinmişlerdir. Ayrıca Türkler, bizzat kendilerinin kurdukları yeni yerleşmeler de tesis etmişlerdir. Bu bağlamda Konya'nın Hüyük ilçesi, adından da anlaşılacağı üzere kadim bir yerleşme olmakla birlikte, Selçuklular döneminde buraya gelen dervişlerin kurdukları zaviyenin köye dönüşmesiyle teşekkül etmiştir. Nitekim kaynaklar da Şeyh İdris ve Şeyh Bahşi kardeşlerin Moğollardan kaçarak Hüyük ve çevresine yerleştiği ve burada bir zaviye kurdukları bilinmektedir. Arşiv vesikaları temel alınarak yapılan bu çalışmada zikredilen kişilerin kurdukları zaviyenin nasıl bir köye dönüştüğü üzerinde durularak, bölgenin Türkleşme ve İslamlaşmasında Horasan erenlerinin nasıl bir etkide bulundukları ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüyük, Derviş, Sufi, İskân, Yerleşme, Zaviye, Osmanlı.

GİRİŞ

İdari bakımdan Konya iline bağlı olan Hüyük, coğrafi bakımdan ise Akdeniz bölgesinin Göller yöresinde yer almaktadır. Kuzeyden ve doğudan Sultan Dağları, güneybatıdan Beyşehir Gölü ile çevrelenen ilçe, kuzeyde Doğanhisar ve Ilgın, güneyde Beyşehir, batıda ise Isparta iline bağlı Şarkikaraağaç ilçeleriyle komşudur. Yüzölçümü 549.4 km² olan ilçenin denizden yüksekliği 1240-1330 m arasında değişmektedir. Hüyük ilçesinin bulunduğu sahada uzanan Sultan Dağları, İç Anadolu bölgesinin Konya bölümü ile Akdeniz bölgesinin Göller yöresini birbirinden ayıran doğal bir sınırı oluşturmaktadır. İlçenin en yüksek noktalarını Sultan Dağları'nın üzerinde bulunan Kafa Dağı, Oluk Dağı, Yıldız Dağı ve Akdağ oluşturur. Bu yükseltiler arasında Beyşehir Gölü ile Kireli arasında bir kıyı ovası uzanırken, ilçedeki en geniş ova sahaları Kireli, Budak, Çukurkent ve Yenice civarında yer almaktadır. Hüyük ilçesinin iklimi ise Akdeniz ve Karasal iklim tipleri arasında bir geçir özelliği göstermektedir. Burada yazalar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve zaman zaman kar yağışlı geçmektedir. Ancak Beyşehir Gölü yöresinin iklimini yumuşattığından yörede mevsimler daha ılıman geçmektedir. İlçenin akarsu ağını ise Beyşehir Gölü'ne boşalan Ozan, Çukurkent, İlmen, Görünmez (Yenice) gibi

dereler oluşturmaktadır (Ceylan-Kaya 2022, 11 vd.).

Hüyük ilçesinin tarihi ise Beyşehir ile paralel bir seyir izlemektedir. Antik çağlarda Pisidia bölgesi içerisinde yer alan yöredeki yerleşmelerden hareketle ilçenin en erken tarihinin Neolitik çağlara kadar gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hititlere ait Fasıllar anıtı ile bir su anıtı olan Eflatun Pınar bölge sınırları içerisinde yer almaktadır. Hititlerden başka bölgede Sümer Mısır, Asur, Frig, Lidya, Pers ve Romalılar hüküm sürmüşlerdir (Bahar- Küçükbezci, www.konyapedia.com. 17.12.2024; Bahar 2022, 55-74; Turgut 2022, 101 vd; Konyalı 1991, 1-23; *Konya İl Yıllığı*, 1973, 38). Öte yandan Hüyük ilçesinin bulunduğu yer, konum itibarıyla eski zamanlarda *Via Sebaste* olarak anılan Roma yolunun Konya-Dinar (Afyon) arasındaki güzergahta önemli bir noktada yer almaktadır. Bu yol Dinar, Yalvaç, Sultan Dağları'nın güneybatı ucundan ve Bağırsak Boğazı'ndan geçerek Konya'ya ulaşmaktadır (Ceylan- Kaya 2022, 11).

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu, Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Artuk Bey, Saltuk Bey, Karatekin Bey, Mengücek Bey ve Danişmend Gazi gibi komutanların öncülüğünde bir Türk yurdu haline gelmiştir (Kafalı 1996, 5-17). Ancak Türklerin Konya ve çevresinde daha erken bir zamanda 1069 yılında göründükleri ifade edilmektedir. Uzun bir süre Bizans idaresinde kalan bölge, Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1078 ve 1079 yıllarında fethedilerek Türkiye Selçuklu idaresine katılmıştır (Konyalı 1991, 24-26). Ardından Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in uç beylerinden biri olan Seyfeddin Süleyman Bey burada sınırları Beyşehir, Seydişehir, Ilgın Bolvadin ve Akşehir'e doğru uzanan Eşrefoğlu beyliğini kurmuştur. Bölge Eşrefoğulları zamanında en parlak dönemlerinden birini yaşasa da Moğolların Anadolu valisi Demirtaş, Eşrefoğlu Süleyman Bey'i öldürerek Beyşehir ve çevresini ele geçirmiştir. Böylece Eşrefoğulları ortadan kalkarken, beyliğin bir kısmı Moğol beylerinden İsmail Ağa'nın, diğer bir kısmı da Hamidoğlu Hızır Bey'in idaresine girmiştir. (Erdoğan 1998, 12, 13; Kofoğlu, 1995, 484, 485). Bölgenin ilk Osmanlı hakimiyetini tanınması ise I. Murad döneminde olmuştur. Buna göre 1381 yılına doğru Osmanlı hükümdarı I. Murad, oğlu Yıldırım Bayezid ile Germiyan beyinin kızı Sultan hatunun düğün törenlerinde Hamidoğlu Hüseyin Bey'den topraklarını kendisine satmasını istemiştir. İlk başlarda pek gönüllü olmayan Hüseyin Bey, başka bir çarenin olmadığını da düşünerek 80.000 altın karşılığında Akşehir, Beyşehir, Karaağaç ve Isparta vilayetlerini Osmanlılara satmıştır. Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında sürekli el değiştiren bu bölge, Fatih Sultan Mehmet'in 1466 yılında düzenlediği sefer ile kesin olarak Osmanlıların eline geçmiştir (Erdoğan, 1998, 14, 15; Konyalı 1991, 72, 73). Bu tarihten itibaren Osmanlı idari teşkilatı içerisinde kalan bölge, Karaman eyaletinin Beyşehir sancağı içerisinde yer almaktaydı (Erdoğan 1992, 84, 85).

16. YÜZYILDA HÜYÜK/ÖYÜK KÖYÜ

Anadolu'nun Türk ve İslamlaşmasında iki önemli olay etkili olmuştur. Bunlardan birincisi 1071 Malazgirt zaferi, ikincisi ise Moğol istilasıdır. Bu bağlamda Moğolların zuhuru, doğudan batıya doğru yeni ve büyük bir göç dalgasının başlamasına sebep olmuş ve bilhassa Doğu İslam dünyasının en batı sahası olan Anadolu'da Türk-İslam yoğunluğunu önemli derecede tahkim etmiştir. İstilaya maruz kalan bölgelerden konar-göçerlerin dışında, köylüler, tüccarlar, dervişler, fikir ve sanat adamları gelmişlerdir (Köprülü 2015, 90, 91). Anadolu'nun Selçuklu idaresinde bulunmasının yanı sıra buranın mamur, müreffeh bir İslam ülkesi kimliği taşıması, göçlerin Anadolu'ya doğru gerçekleşmesinin en önemli sebepleri arasındadır (Köprülü 2015, 91). Ayrıca âlim ve dervişlerin Anadolu'yu tercih etmesinde Selçuklu sultanlarının ilim ve tasavvuf ehline gösterdiği derin saygı büyük bir amil idi. Bu zümreler daha ziyade Konya, Sivas, Kayseri ve Malatya gibi dönemin ilim ve kültür merkezlerinde toplanmışlardır (Ürkmez 2023, 560, 561).

13. yüzyılda Konya ve çevresine Mevlâna Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre, Ahi Evran, İbn Arabi, Şihabeddin Sühreverdi gibi isimlerden başka Yesevi dervişleri, Horasan Erenleri, Abdalan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum denilen zümreler gelerek buranın Türk ve İslamlaşmasında önemli görevler üstlenmişlerdir (Şimşir 2023, 528, 529). Anadolu'ya gelen bu derviş ve sufiler kurdukları dergâh, tekke ve zaviyeler marifetiyle Anadolu'nun ihya ve imar sürecinde başat rol üstlenmişlerdi. Burada “zaviye”ye ayrı bir parantez açmak gerekirse, bu kurumlar genellikle şehir, kasaba ve köylerde veya yollar üzerinde kurulmuş olup içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı, gelip geçen yolcuların bedava misafir edildikleri yerler olarak tarif edilmektedir (Ocak 1978, 248). Ayrıca dini tasavvufî fikirlerin yayılması ve yaşanması için kurulan bu müesseseler, ilk devirlerde yeni fethedilen yerlerin iskânını da sağlamaktaydı. Bu itibarla, şehirlerde olduğu kadar, belki de daha çok yollar üzerinde ve yerleşim olmayan boş yerlerde kurulmuşlardır (Ocak 1978, 261, 262).

Ö. Lütfi Barkan tarafından kolonizatör olarak adlandırılan bu yerleşimci dervişler, Anadolu ve Balkanlarda iskânın öncüleri olarak ifade edilmişlerdi (Barkan 2021, s. 149 vd.). Nitekim bu dervişlerin kurduğu zaviyelere tahsis edilen vakıflar sayesinde zaviye çevresi zamanla genişleyerek bir yerleşim yerine dönüşmüştür. Bu vecihle Hacı Bektaş (Hacı Bektaş-ı Velî), Seydişehir (Seyid Harun-ı Velî), Emir Gazi, Geyikli (Geyikli Baba), Etimesgut (Ahi Mesud) gibi Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde derviş ve sufilerin isimlerini taşıyan pek çok yerleşmeye rastlamak mümkündür (Kafalı 1996, 10). Konya ve çevresinde Malazgirt

zaferinin hemen akabinde başlayan Türk- İslam yerleşmeleri Selçuklular zamanında yaygınlık kazanırken, Karamanoğulları döneminde kalıcı hale gelmiştir. Kalıcılığın sağlanmasında ise şehirlerde, köylerde ve göçerler arasında faaliyet gösteren dervişler önemli roller oynamışlardır. Bu dervişler kurdukları zaviyelerde İslam dinini anlatmışlar, yeni gelen göçerleri örgütlemişler, yol emniyetini sağlamışlar, yerleşim merkezlerinin yaygınlık ve kalıcılığını ikame etmişlerdir (Yörük 2017, s. 111).

Bir zaviyenin köye, köyün kasabaya, kasabanın ise kazaya dönüştüğü ender örneklerden biri olan Konya'nın Hüyük/Öyük ilçesinin geçirmiş olduğu tarihi süreç merak konusu olmuştur. Nitekim uzun bir süre Beyşehir'nin Kırılı nahiyesine bağlı olan Hüyük köyü, 1942 yılında kasaba, 1987 yılında ise ilçe statüsüne yükseltilmiştir (Muşmal, www.konyapedia.com 25.12.2024). Toprak yığını tepe anlamına gelen Hüyük, adından da anlaşılacağı üzere kadim bir yerleşim yeri idi. Eski çağlardan itibaren yerleşim izlerinin görüldüğü köyün kuruluşuna dair halk arasında şu hikâye rivayet edilir. Buna göre Hüyük, 1210 yılında Horasan'dan Konya'ya göç eden Şeyh İdris ve kardeşi Şeyh Bahri (Bahşi) tarafından kurulmuştur. Türkistan'dan Konya'ya gelip Mevlâna'nın dergahına bağlanan bu kardeşler, onun müritleri arasına girmişlerdir. Ancak Selçukluların son dönemlerinde Anadolu'da baskı ve tahribatı günden güne artıran Moğollar hem siyasi hem de sosyal olarak bir kargaşa ortamı yarattılar. Dolayısıyla devlet düzeninin bozulduğu, can güvenliğinin kalmadığı bir zamanda Mevlâna, talebelerinden bölgenin تنها yerlerine gitmelerini ve buralarda gizlenmelerini salık vermiştir. İşte Şeyh İdris ve Şeyh Bahri (Bahşi) de Moğol zulmünden kaçarak, Hüyük yöresine gelmişlerdir. Halk arasında anlatılan bu rivayetlerin doğruluğunu kanıtlayacak herhangi bir kaynağın bulunmadığını ifade etmek gerekir. Fakat Osmanlı arşiv kayıtları incelendiğinde Höyük köyünde Şeyh İdris ve Şeyh Bahşi zaviyelerine tesadüf edilmiştir (Aksoy 2023, 592; Muşmal www.konyapedia.com). Muhtemelen halk arasında şeyh kardeşlere atfen böyle bir menkıbevi anlatı geliştirilmiştir.

Hüyük köyünde yer alan Şeyh Bahşi zaviyesi H.842/M.1437 yılında kurulmuştur (Konyalı 1991, 100). Fatih devri vakıf kayıtlarında bir çiftlik yeri olan bu zaviye, padişahın beratıyla Abdül Ali adında birinin tasarrufuna verilmiştir. Ayrıca tüm vergilerden muaf olan zaviyenin üzerine mensuh yazılarak vakıflığı bozulmuş ancak daha sonra gelen Osmanlı padişahları marifetiyle vakıflığı devam ettirilmiştir (Uzluk 1958, 39, Konyalı 1991, 99). 1483 yılındaki vakıf kaydında ise II. Mehmed tarafından Bahşayış bin Ali'nin tasarrufuna verilen zaviye, her türlü vergilerden muaf idi. Şeyh Bahşi zaviyesinin gelirleri arasında 200 akçe

tutarında tahıl, bağ, kovan ve koyun vergi geliri bulunmaktaydı (Erdoğan 2003, s. 127; TD. 387, 56). 1521 yılına gelindiğinde bir çiftlik hasılındaki üretilen buğday vergisinden 300 akçe, bağ vergisinden ise 50 akçe olmak üzere toplam 360 akçe zaviyeye vakfedilmiştir. 1583 yılı kayıtlarında zaviyenin gelirleri buğday öşrü 310, arpa öşrü 100, bağ öşrü 50 olmak üzere toplam 450 akçeye çıkmıştır (TD. 399,177; TD. 34/137, 82a, 83b). Hurufat kayıtlarından Şeyh Bahşi zaviyesine yapılan atamaları takip etmek mümkündür. Buna göre Şeyh Sadık (1693), Şeyh İsmail (1698), Şeyh İbrahim ve Şeyh Bahşi bin İsa (1769) verilen berat marifetiyle zaviye mutasarrıfı olmuşlardır (Akıncı 2007, 107).

İ. Hakkı Konyalı'nın tespitlerine göre Karamanoğulları döneminin engin şahsiyetlerinden olan Şeyh İdris'in zaviyesini de bu zamanda kurmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Fatih devri kayıtlarında Şeyh İdris evladının ellerinde bulunan zaviye vakıflarının eskiden Sultan'ın mukarrernamesiyle vergilerden muaf olacağına dair bir vesikanın olduğu ifade edilmektedir (Uzluk, 1958 39; Konyalı 1991, 100). 1483 yılında takriben 200 dönümlük üç çiftlik yerinin vakfedildiği zaviyenin gelirleri arsında 400 akçe tutarında hububat, bağ, bahçe, değirmen, kovan ve koyun vergisi yer almaktaydı (Erdoğan 2002, 127). 1521 yılında zaviyenin vakıflarında bir miktar artış olmuştur. Buna göre bir çiftlik yerden elde edilen 20 kile buğdaydan 1.000 akçe, 1 değirmenden 20 akçe, 1 kıt'a bahçeden 70 akçe olmak üzere toplam 1.090 akçe tasarruf edilmiştir (TD. 399, 177). 1583 yılına gelindiğinde Şeyh İdris zaviyesinin vakıf gelirleri şu şekilde idi. Bir çiftlik yerin hasılı olan 700 akçe buğday, 500 akçe arpa ile 60 akçelik değirmen vergisi vakfedilirken, bunların toplam tutarı 1.260 akçeydi (TD. 34/137, 82a-83b). Öte yandan hurufat kayıtlarından zaviyeye tayin edilen görevliler tespit edilebilmektedir. Buna göre Şeyh Hüseyin (1697), Şeyh Abdullah (1705), Şeyh Aşık (1716), Şeyh Abdurrahman (1739), Şeyh Mustafa (1741), Şeyh Ahmet (1832), Şeyh Hüseyin ve Şeyh Mehmet (1834) Şeyh İdris zaviyesine tekkenişin olarak görevlendirilmişlerdir (Akıncı, s. 108). Çayır mahallesinde yer alan bu zaviye günümüzde yıkılmış olup, eski caminin 50 m. uzağında Şeyh İdris'e ait olduğu söylenen bir türbe yer almaktadır (Konyalı 1991, s. 100; Akıncı 2007, 107).

Şeyh Bahşi ve Şeyh İdris zaviyelerinin arşiv kayıtlarındaki verilerinden sonra Hüyük/Öyük köyünün nüfus ve iktisadi durumu şu şekilde idi. 1500 yılında Hüyük/Öyük köyünde 105 nefer yer alırken bunlardan 84'ü vergi reayası idi. Bu tarihte köyün ödediği yıllık vergi tutarı ise 10.085 akçe tutarındaydı. Ayrıca mütekaidin (emekli) olarak nitelenen 6 kişi sipahi olarak yazılmış ve bunlardan 872 akçe vergi alınmıştır (TD. 40 597-599). 1521 yılında köyün nefer sayısı 106 iken vergi hanesi 87 olarak tespit edilmişti. Ödenen yıllık vergi ise 11.176 akçe

olarak ifade edilmiştir (TD. 399, 177, 178). 1583 yılına gelindiğinde köyün nüfusunun bir hayli arttığı müşahade olunmuştur. Nitekim bu tarihte nefer sayısı 261 iken vergiye malik hane sayısı 235 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca sagirin kısaltması olan sad harfi ile tesmiye olan 24 nefere tesadüf edilmiştir ki bunlar yaşı küçük olan sipahizâdeleri tarif etmek için kullanılmıştır (Afyoncu, s. 272). Zikredilen tarihte Hüyük köyünden 13.000 akçe vergi alındığı görülmüştür (TD. 34/137 v. 82a-83b). Öte yandan köyün vergi kalemleri arasında çift, nimçift, bennak, caba gibi raiyet rüsumunun yanı sıra hububat, koyun, kovan (arı), bağ ve bahçe, bostan, keten ve bad-ı heva gibi vergiler bulunmaktaydı.

Tablo 1: Hüyük/Öyük Köyünün Nüfus ve Vergi Hâsılı.

Yıllar	Nefer	Hane	Hâsıl
1500	105	84	10.085
1521	106	87	11.176
1583	261	235	13.000

Tablo 2: Hüyük/Öyük Köyünün 1500 ile 1583 Yılları Arasında Nüfus ve Vergi Hâsıllarının %'lik Artışları.

	1500	1583	%'delik artış
Nefer	105	261	149%
Hane	84	235	180%
Hasıl	10.085	13.000	29%

Görsel: 2 Şeyh İdris Türbesi.

Görsel 3: Şeyh Bahşi Türbesi (Erdemir, Y., Yavuzylmaz, A., 2022, 564.)

Görsel 4: Şeyh Bahşi Türbesi

SONUÇ

Adından da anlaşıldığı üzere kadim bir yerleşme olan Hüyük/Öyük, Neolitik dönemden itibaren bölgenin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Ayrıca Pisidia yöresi (Göller Yöresi) içerisinde kalan saha, *Via Sebaste* olarak anılan Roma yolunun önemli güzergahlarından birini teşkil etmektedir. Türklerin Anadolu'yu fethetmesini müteakip Süleyman Şah tarafından Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına dahil edilmiştir. Ardından Eşrefoğulları, Moğollar, Hamidoğulları Karamanoğulları ve en son olarak Osmanlıların hakimiyetine girmiştir. Köyün kuruluşuna dair halk arasında anlatılan rivayete göre Şeyh İdris ve Şeyh Bahşi kardeşlerin Mevlânânın talebeleri oldukları ve Moğol zulmünden kaçarak Hüyük'e geldikleri ve köyün kurulmasına öncülük ettikleri anlatılmaktadır. Tahrir ve vakıf kayıtları incelendiğinde halk arasında anlatılan bu rivayetlerin paralelinde birtakım sonuçlar ortaya çıkmış ve arşiv vesikalarında Şeyh İdris ve Şeyh Bahşi zaviyelerine rast gelinmiştir. Muhtemelen Hüyük köyü de bu zaviyelerin etrafına zamanla evler inşa edilerek genişlemesi suretiyle teşekkül etmiştir. Köyün 16. yüzyıldaki nüfus ve vergi durumlarına gelindiğinde ise sürekli bir artışın olduğu

anlaşılmıştır. Buna göre 1500 ile 1593 yılları arasında köyün nefer sayısı %149, vergi miktarı ise %29 oranında bir artış göstermiştir. Sonuç olarak Horasan'dan gelen yerleşimci derviş ve

sufilerin Hüyük ve çevresinde kurdukları zaviyeler zamanla bir iskân modeli olarak karşımıza çıkmış ve köylerin kurulup gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları

BOA. 387 Numaralı Muhasebe-i vilayet-i Karaman ve Rum İcmal Defteri (H. 937/M. 1530).

BOA. 40 Numaralı Mufasssal Tapu Tahrir Defteri (H.906/M.1500).

BOA. 399 Numaralı Tapu Tahrir Defteri (H. 928/1521).

KKA. 34/137 Numaralı Tapu Tahrir Defteri (H. 992/M.1583).

Modern Araştırmalar

Afyoncu, E., Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.1, 2003.

Akıncı, H., *Hurufat Defterlerine Göre Kır-İli Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.

Aksoy, H., Selçuklu Devri Konya ve Çevresinde Yaşayan Sûfiler, *Konya Kitabı*, C.3, ed. Caber Arabacı, Mehmet Ali Hacıgökmen, Mustafa Akkuş, KTO. Yayınları, Konya 2023.

Bahar, H., Hüyük İlçesinin Eskiçağdaki Jeopolitiği, *Göl Medeniyeti Çalışmaları: Hüyük*, ed. Necmi Uyanık, Palet Yayınları, Konya 2022.

Bahar, H., Küçükbezci, H.G., İlkçağda Hüyük, www.konyapedia.com, 17.12.2024.

Ceylan, M.A., Kaya, S., Hüyük ve Çevresinin Coğrafi Yapısı, *Göl Medeniyeti Çalışmaları: Hüyük*, ed. Necmi Uyanık, Palet Yayınları, Konya 2022.

Cumhuriyetin 50. Yılında Konya İl Yıllığı, Konya 1973.

Erdoğan, M. A., Beyşehir, *DİA.*, C. 6, İstanbul 1992.

Erdoğan, M.A., Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-II, *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.XVIII, S. 2, 2003.

Erdoğan, M.A., *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998.

Kafalı, M., Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi, *Erdem*, C. 8, S. 22, 1996.

Kofoğlu, S., Eşrefoğulları, *DİA.*, C. 11, İstanbul 1995.

Konyalı, İ.H., *Beyşehir Tarihi*, Erzurum 1991.

Köprülü, M.F., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Alfa, İstanbul 2015.

Muşmal, H., Türk Hakimiyetinde Hüyük, www.konyapedia.com 25.12.2024).

Ocak, A.Y., Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, C. 12, Ankara 1978.

Şimşir, M., Ekberîlik'in Teşekkülü ve Selçuklu Konya'sında Ekberîler, *Konya Kitabı*, C.3, ed. Caber Arabacı, Mehmet Ali Hacıgökmen, Mustafa Akkuş, KTO. Yayınları, Konya 2023.

Turgut, M., Antik Akdeniz'de Su Kültü ve Eflatunpınar Hitit Su Anıtı, *Göl Medeniyeti Çalışmaları: Hüyük*, ed. Necmi Uyanık, Palet Yayınları, Konya 2022.

Uzluk, F.N., *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.

Ürkmez, R. K., Selçuklu Konya'sında Bektaşî ve Kübrevî Dervişlerinin Faaliyetleri, *Konya Kitabı*, C.3, ed. Caber Arabacı, Mehmet Ali Hacıgökmen, Mustafa Akkuş, KTO. Yayınları, Konya 2023.

Yörük, D., Konya Çevresinde Kolonizatör Dervişler (XV-XVI. Yüzyıl), *Göç ve İskân*, ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük, Konya 2017.

Erdemir, Y., Yavuzylmaz, A., Hüyük ve Çevresindeki Türk Devri Yapıları, *Göl Medeniyeti Çalışmaları: Hüyük*, Ed. Necmi Uyanık, Palet Yayınları, Konya 2022.

GAZETECİ BURHAN CAHİT'İN ANADOLU NOTLARI (1919)

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

Ege Üniversitesi

mevlutcelebi@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8244-661X

ÖZET

Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrıldı. Mütarekeden sonra yaşanan süreci, belirsizlik, dağınıklık ve arayış dönemi olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Devletin başındaki padişah olarak Sultan Vahidettin ve Osmanlı Hükûmeti, İngilizlerle iş birliği halinde her şeyi kontrol altında tutmak ve saray ve hükûmetin resmî politikası dışındaki oluşumları etkisiz kılmak için her yolu kullandılar. Bu yollardan birisi de Anadolu'da etkisi devam etmekte olan İttihatçıları, her türlü olumsuzluğun sorumlusu olarak göstermek ve halkın Sultan-Halifeye olan bağlılığını pekiştirmek üzere iki Nasihat Heyeti'nin kurulmasıdır. Nisan 1919'da kurulan başlarında iki şehzadenin olacağı bu heyetlerin amacı görünüşte Anadolu'da yapılacak ıslahatı tespit etmek, gerçekte ise İttihatçıları ve saray ve hükûmetin kontrolü dışındaki diğer oluşumları etkisiz kılmaktır.

Anadolu Nasihat Heyeti, 16 Nisan 1919 günü Alemdar vapuruyla İstanbul'dan Bursa'nın limanı sayılan Mudanya'ya hareket etti. Bu heyet Bursa→Balıkesir→Manisa→İzmir→Aydın→Muğla→Denizli→Burdur→Antalya→Isparta→Konya güzergâhını takip etti. Konya'da İzmir'in işgal edildiğini öğrenene heyet, seyahatini tamamlayamadan 18 Mayıs 1919 günü İstanbul'a döndü.

Gazeteci Burhan Cahit Morkaya, bu heyetin seyahatini İstanbul basını adına takip etti. Ağırlıklı olarak demiryolu ve kara yoluyla yapılan bu seyahat boyunca çok çarpıcı gözlemlerde bulundu. Bunları çalıştığı Yeni Gazete'ye gönderdi. Anadolu köylüsünün içler acısı hali ve Anadolu'nun pek çok yerinin işgalinin arifesinde yapılan bu gözlemleri bir bütün olarak ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Heyet-i Nâsiha, Burhan Cahit, Anadolu, Şehzade Abdürrahim Efendi.

GİRİŞ

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile sadece Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamadı. Mütareke aynı zamanda iç politikada da çok önemli gelişmelere zemin hazırladı. Yöneticilerin yarattığı iyimser havaya rağmen son derece tehlikeli maddeler içeren mütarekenin getirdiği yeni dış politika anlayışına fazla girmeyeceğiz. Konumuz bakımından süreci iç gelişmeler çerçevesinde ele alacağız.

Son on yıllık dönemin sorumlusu olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelen isimleri Talat, Enver ve Cemal Paşalar, 1 Kasım 1918 günü toplanan İttihat ve Terakki'nin son kongresinin ilk gününe katıldıktan sonra gece Türkiye'yi terk ettiler. Türkiye'de kalanlar İttihat

ve Terakki Fırkası'nın ismini Teceddüt Fırkası olarak değiştirdiler. İttihatçılar, Türk milletinin haklarını savunmak için kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluşlarında etkili oldular. Ancak mütarekeden sonraki süreç İttihatçılar için hayli zor geçti. Mütareke döneminin günah keçisi olarak her türlü olumsuzluğun sorumlusu olarak gösterildiler. Yurt içinde yürütülen İttihatçı avının nedeni, devleti savaşa sokarak felakete sürüklemek olduğu kadar, devleti oluşturan topluluklar arasında düşmanlık tohumları ektikleri iddiasıdır. İngilizlerin baskı ve etkisi ve Sultan Vahidettin ve Osmanlı yöneticilerinin “*devr-i sâbık*” siyasetleri nedeniyle İttihatçılar; savaşa girmekten “Ermeni Kırımı”na, Mütareke hükümlerinin uygulanmasını engellemekten savaş esnasında İngiliz esirlere kötü davranmaya kadar pek çok suçlamaya maruz kaldılar. Olağan üstü mahkemelerde yargılanan İttihatçılar, hapsedildiler, idam edildiler veya Malta'ya sürgüne gönderildiler. Hükümetin İngilizci siyasetinde her türlü olumsuzluğun sorumlusu olarak İttihatçılar görüldüğü için Osmanlı yönetimi böylece, kendilerinin sorumsuzluğu konusunda İngilizleri ikna edebileceğini ve desteğini alabileceğini umuyordu. Dolayısıyla, İttihatçı avında Osmanlı Hükûmeti ile İngilizler arasında bir siyasi birliktelik ve dayanışma sağlandı.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra şahsi istikbaliyle Osmanlı Devleti'nin istikbalini İngiltere'nin yardım ve desteğine bağlayan Sultan Vahidettin, yönetime de İngilizlerle iyi anlaşacak kişileri getirdi. Bu isimler arasında 4 Mart 1919 tarihinde Sadrazam olarak tayin ettiği Damat Ferit Paşa'nın yeri ayrıdır. Damat Ferit Paşa da İngilizlere koşulsuz sadakati siyasetinin esası olarak benimsedi. Buna uygun olarak, İngilizlerin hoşuna gitmeyecek oluşumlara fırsat vermedi. Anadolu'da hâlâ etkili olan İttihatçıların halk nezdindeki itibarlarını yok etmek ve İmparatorluktaki her türlü oluşumu sarayın ve hükûmetin kontrolü altında tutmak için propagandaya ve algı operasyonlarına hız verdi. Bu siyasetin en önemli aracı olarak başlarında birer şehzadenin bulunduğu iki Heyet-i Nâsiha (Nasihat Heyeti) kurmaya karar verdi. Nasihat Heyetlerinin kurulacağı 11 Nisan 1919 günü yayınlanan gazetelerle duyuruldu. Basın geneli itibarıyla heyetlerin kuruluşunu resmi söylemlere paralel haberlerle yansıttı. Başlarında şehzadelerin bulunduğu heyetler ziyaret ettikleri yerlere padişahın selamını götüreceklerdi. Böylece değişik unsurlar arasında yok edilen iyi ilişkiler yeniden kurulacaktı. Sonraki günlerde gazeteler daha ziyade heyetlerin üyeleri hakkında bilgi verdiler. Verilen bilgilere göre, Meclis-i Vükelâ, 12 Nisan günü Sadrazam Ferit Paşa'nın başkanlığında toplanarak, Anadolu'ya gönderilmesine karar verilen Heyet-i Nâsiha üyelerinin seçimini ve heyetlerin izleyecekleri hareket tarzını müzakere etti.⁶⁶

Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Şehzade Abdürrahim Efendi ve heyeti 16 Nisan 1919 Çarşamba günü öğleden sonra Yıldız Saray'ında Sultan Vahidettin'i ziyaret ederek padişaha veda ettiler.⁶⁷ Vahidettin, Heyet üyelerinin hepsine ayrı ayrı iltifatlarda bulunarak bir de konuşma yaptı. Sultan, konuşmasında vazifelerinin sahip olduğu önemi dikkate alarak; “*Muhtelif Osmanlı unsurları arasındaki dostluk ve muhabbetin artırılması ve iyi geçinmelerinin sağlanlaştırılmasına gayret edilmesi gereğinden*”⁶⁸ bahsetti.

⁶⁶ *Memleket*, 13 Nisan 1919.

⁶⁷ *İkdam*, 16 Nisan 1919; *Alemdar*, 17 Nisan 1919; *Sabah*, 17 Nisan 1919; *Yeni Gazete*, 17 Nisan 1919.

⁶⁸ *Sabah*, 17 Nisan 1919; Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 141.

Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığındaki Anadolu Nââsihat Heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Ferik Ali Rıza Paşa ve Divan-ı Harbi-i Örfi (Sıkıyönetim Mahkemesi) Eski Başkanı Ferik Mahmut Hayret Paşa ve Eski Basra Valisi Ferik Süleyman Şefik Paşa; Emekli Mirliva (Tuğgeneral) Ali Fevzi Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi, Pazarcık Müftüsü Halil Fehim Efendi, Dâhiliye Nezareti Memurlar Müdürü Ohannes Ferit Efendi ve Karahisar eski Mebusu Yanko Gevenidis (Yanko Küvanoğlu) Efendi.⁶⁹ Anadolu Nasihat Heyeti, 16 Nisan 1919 Çarşamba günü, grandi direğine hanedan sancağı çekilen Alemdar vapuruyla saat 17.00'de İstanbul'dan Bursa'nın limanı sayılan Mudanya'ya hareket etti. Heyeti, Padişah adına Ömer Yaver Paşa, Başyaver Miralay Naci Bey, Şehzade Selim Efendi adına yaver Nuri Bey ile Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Bahriye Nazırı Avni Paşa, Nafia Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemal Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası eski reisi Nuri Paşa ve diğer ilgililer törenle uğurladılar.⁷⁰

Bu seyahate basını temsilen katılan Burhan Cahit, Bursa'dan başlayarak seyahati en ince ayrıntılarına kadar not etmiş ve çalıştığı Yeni Gazete'de yayımlamıştır. Biz burada dönemin ikliminin yarattığı manevi atmosfer nedeniyle her şey yolundaymış gibi gösteren yazılarına yer vermeyeceğiz. Çünkü devlet politikası olarak algı ve propaganda amacıyla gönderilen bir heyet, karşılığı, heyetin incelemeleri ya da gayrimüslimlerin olumsuz tavırları hakkında bir gazetecinin “muhalif” görüşleri varsa bile dile getiremeyeceğinin farkındayız. Zaten Burhan Cahit'in seyahat boyunca her şeyi yolundaymış gibi göstermek adına bir çaba ve zorlama içerisinde olduğu kolaylıkla anlaşıyor. Bu siyasi çabayı bir kenara bırakıp Anadolu kentlerinin, köylerinin ve insanların gündelik hayatlarına dair izlenimlerini paylaşacağız.

1. BURHAN CAHİT MORKAYA

İstanbul'da Silivrikapı'da doğdu. Babası Emvâl ve Dârüleytam Meclisi azasından ve Balâ Tekkesi şeyhlerinden Ömer Fahrettin Efendi, annesi Havva Lütfiye Hanım'dır. İlköğrenimini Bâlâ Mektebi'nde, orta öğrenimini evinde aldığı özel derslerle, lise öğrenimini ise Mercan İdadisi'nde tamamladı. Eğitimini Mülkiye Mektebi'nde sürdürdü. Bu dönemde Yeni Gazete'de kaleme aldığı yazılarla gazeteciliğe başladı. 1912 yılında Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra Servet-i Fünun dergisinde ve Yeni Gazete'de yazarlığı sürdürdü. Bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Osmanlı Millî Ajansı'nda çalıştı. Millî Mücadele'yi basın yoluyla destekledi. Meşrutiyetin ilânından hemen sonra, 10 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlayan mizah dergisi Karagöz gazetesinin 12 Mayıs 1920 tarihli sayısında “müdür-ü mesul” olarak görülmektedir.⁷¹ Karagöz'ün Ankara Hükûmeti taraftarı bir yayın izlemesi okuyucu katında saygınlığını artırdı ve bir ara İstanbul'da en çok satan gazete oldu.⁷² Burhan Cahit, 1928'de kadar Karagöz'de çalışmaya devam etti. Aynı zamanda; Temmuz 1924-Ağustos 1925 yılları arasında Vatan gazetesinde “Hafta Sohbetleri”ni yazdı. 1922 yılında,

⁶⁹ Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2020, s. 36.

⁷⁰ *Yeni Gazete*, 17 Nisan 1919; *Alemdar*, 17 Nisan 1919; *Vakit*, 17 Nisan 1919; *Sabah*, 17 Nisan 1919; *İleri*, 17 Nisan 1919; *Memleket*, 17 Nisan 1919; *İkdam*, 17 Nisan 1919; *İstiklâl*, 17 Nisan 1919.

⁷¹ *Karagöz*, No: 1270 (12 Mayıs 1336), s. 4.

⁷² İbrahim İmran Öztahtalı, “Karagöz Gazetesi Ve Karagöz'ün Kabri”, *İJHAR*, Yıl: 2 (Şubat 2018), s. 43-48.

ilk edebî eseri olan Bizans Akşamları'nı yayımladı. Coşkun Gönül (1925), Aşk Bahçesi (1925), Gönül Yuvası (1926), Kızıl Serap (1926), Ayten (1927), Harp Dönüşü (1928), Hizmetçi Buhranı (1928) isimli romanları kaleme aldı. Burhan Cahit; Karagöz ve Vatan gazetelerinin yanı sıra Milliyet, Yeni Gazete, Akşam ve Son Posta gibi dönemin önemli gazetelerinde de yazılar yazdı. 28 Nisan 1928'de "Müdür ve Başmuharriri"⁷³ olduğu Yeni Köroğlu'nu yayımlamaya başladı. Bu gazeteyi vefatına kadar yayınlamaya devam etti. Haftada iki gün, Çarşamba ve Cuma günleri, çıkardığı bu gazetede çoğunlukla Anadolu halkına hitap etti. Halkın anlayabileceği bir dil ve üslupla, halkı ilgilendiren konuları işledi. Bu nedenle Köroğlu gazetesi yirmi yıl süresince Anadolu'da en çok okunan gazeteler arasında yer aldı. Cağaloğlu yokuşunda bulunan gazete binasının alt katında, gazete ile aynı adı taşıyan, "Köroğlu" matbaası bulunmaktaydı. Burhan Cahit hem gazetesini ve hem de romanlarının pek çoğunu burada bastı. Son derece üretken bir aydın olan Burhan Cahit, 1930 yılında, Atatürk'ün yaşam öyküsünü anlattığı "Gazi Mustafa Kemal", isimli kitabını yayımlandı. Atatürk'ün büyük beğenisini kazanan bu yapıtı, Maarif Vekâleti tarafından yayımlandı. Aynı yıl ailesiyle birlikte İtalya'ya yaptığı tren seyahatinde gözünden rahatsızlandı. Tedavisine, 1 Aralık 1930'da Cenevre'deki Clinique Generale'de başlandı. Uzun süren tehlikeli bir ameliyat geçirdi. Ancak sağ gözünü yitirdi. Buna karşın yazı hayatını sürdürdü. İzmir'in Romanı (1931), Gazi'nin Dört Süvarisi (1932), Mudanya-Lozan-Ankara (1933), Atatürk'ün İki Cephesi (1939) isimli incelemelerinde, Anadolu ihtilâlini ve Atatürk'ü konu edindi. İncelemelerinde; Türk Devrimi'ni bir milletin yeniden doğuşu; Atatürk'ü ise yalnızca Türk dünyasının değil, tüm Doğu dünyasının eşsiz bir önderi, kahramanı olarak değerlendirdi. Burhan Cahit; 1933'te, Cumhuriyet döneminin ilk tiyatro oyunlarından biri olan "Gâvur İmam" isimli tiyatro oyununu yazdı. Cumhuriyetin 10. Yıl'ında, Yurt çapında yapılacak kutlamalar için hazırlanan üç perdelik bu oyunda, bağımsızlık mücadelesinin en çetin günlerinde, Anzavur ve Gâvur İmam gibi isyancıların Kuvayimillîye'nin kontrolündeki cephaneyi ele geçirmek için harekete geçmeleri ve millî kuvvetlerin bu cephaneyi onlara kaptırmamak için verdikleri mücadeleyi işledi. Geçimini yalnızca kalemiyle sağlayan Burhan Cahit Morkaya; Atatürk ve Millî Mücadele ile ilgili incelemelerin yanı sıra roman yazmayı da sürdürdü. Komşumuzun Romanı (1929), Adam Sarrafı (1929), Aşk Politikası (1930), Şeyh Zeynullah (1931), Köy Hekimi (1932), Bir Çatı Altında (1932), Yüzbaşı Celal (1933), Düğün Gecesi (1933), İhtiyat Zabiti (1933), Yalı Çapkını (1933), Yeşil Yuva (1933), Dedikodu Sohbetleri (1933), Cephe Gerisi (1934), Gurbet Yolcusu (1934), Kır Çiçeği (1934), Patron (1935), Dükkülerin Romanı (1934), Kursun Yarası (1936), Alay Emri (1936), Sevenler Yolu (1937), Nişanlılar (1937), Bir Kış Gecesi (1938), Yaprak Aşısı (1939), Köydeki Dost (1940), Vicdanından Af Dile (1945) isimli romanları kaleme aldı. Romanlarında; I. Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye'de meydana gelen toplumsal değişmelere, Avrupalılaştan Türkiye'nin geçiş dönemine ve aşka ağırlıklı olarak yer verdi. Geniş bir okuyucu kitlesi kazandı. Hatta okurları, roman kahramanlarına verdiği; Ayten, Aysel, Yüksel, Ayla gibi isimleri öylesine benimsediler ki kendi çocuklarına bu isimleri verdiler. Burhan Cahit bir neslin adeta isim babası oldu. Öykü ve Fıkra alanında da; Hüsam Efendinin Kızı (1925), Karagöz'ün Fıkraları (1926), Uzun, Geniş, Keskingöz (1930) gibi eserleri yayınlayan Burhan Cahit, çok partili yaşama geçildikten sonra siyasete de ilgi duydu. 1946

⁷³ Yeni Köroğlu, No: 1 (28 Nisan 1928), s. 1.

seçimlerinde İstanbul milletvekili seçildi. Ancak seçim mazbatası, askerlik yapmadığı gerekçesiyle, 1947 yılı başında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce reddedildi. 1940'ların ikinci yarısından itibaren yüksek tansiyona bağlı olarak çeşitli sağlık problemleri yaşayan Burhan Cahit Morkaya, Mecliste yaşanan olaydan bir süre sonra, 14 Mart 1947'de yüksek tansiyona bağlı felç geçirdi. Doktorlarının önerisi üzerine Avrupa gezisine çıktı. 22 Eylül 1947'de İstanbul'a döndü. Ancak, sağlık sorunları sürdü. Eylül 1948'de Amerikan Hastanesi'nde başlayan tedavisine 1 Kasım 1948'de Alman Hastanesi'nde devam edildi. Hastalığın seyrinde düzelme olmadığı için 12 Kasım'da evine döndü. 20 Ocak 1949 Perşembe akşamı Taksim'deki evinde vefat etti. Cenazesi 22 Ocak 1949'da Zincirlikuyu Asri Mezarlığına defnedildi.⁷⁴

Görsel 1: Burhan Cahit Morkaya (1892-1949)

<https://www.iskulttur.com.tr/yazarlar/burhan-cahit-morkaya> (Erişim Tarihi: 28. 12. 2024)

2. BURHAN CAHİT'İN NOTLARI

Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığındaki Nasihat Heyeti, hazırlanan özel bir trenle 17 Nisan 1919 günü Mudanya'dan Bursa'ya gitti. Burada törenle karşılandı, gittiği her yerde okuduğu, padişah ve hükûmetinin dışındaki oluşumlara destek verilmemesini istendiği Padişah Beyannamesi okundu. Heyete, Bursa'da katılan Burhan Cahit, Mudanya'dan Bursa'ya kadar olan yolculuğunu ve 18 Nisan günü Cuma namazını ve sonrasını şu şekilde anlatmıştır:

“Mudanya, 17 Nisan. Nasihat Heyeti'nin geride kalan erkânını nakle mahsus vapurun tehiri bizi, şehzade hazretlerine Mudanya'da iltihak edebilmekten mahrum etti. Heyet, Bursa'ya varmış ve hazırlanan konağa yerleşmiştir. Şehzadenin maiyetinde bulunacak süvari müfrezesi

⁷⁴ Özlem Kayabaşı, *Burhan Cahit Morkaya (Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006, s. 10-13; Murat Burgaç, Burhan Cahit Morkaya (1892-1949), Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/burhan-cahit-morkaya-1892-1949/> (Erişim Tarihi: 28. 12. 2024)

dün gece sabaha karşı Bursa'ya hareket etti. Tren evvelce kaçmış bulunduğu için heyete, Bursa'da iltihak edebilmek üzere ben de müfrezeyle katır sürücüsü olarak yola çıkıyorum, iki saat sonra Bursa'dayız.

Mudanya, ince ve temiz kumlarını sahile dökmüş durgun bir denizle eski ve yeni iki Pâyıtaht'ın güzergâhından ibaret. Sanki burada tren ve vapur yokmuş gibi. Posta vakitlerinde geniş körfez kısa düdüğü seslerine cevap verir. Günün bundan öteki saatleri boştur. Yaz saati daha altı buçuk. İşkele başı kahvesi kapanıyor.

Halk başı önünde, seda ve ziyadan ürkek gibi. On sene evvel Mudanya'yı daha yaşayışlı görmüştüm. Şimdi tabii, felaketin omuzlarımıza yüklediği yeis ve sükûnet de Mudanya'da müşterek. İşkele başı hamal çocuklarla dolu. İhtiyarların çehresi daha gamlı, Anadolu'nun içlerine daldıkça hayatı köylüler arasında görmek daha istifadeli olacak! Buraya şimdilik can veren ilkbahar!

Bursa, 18 Nisan:

Hiç alışmadığım halde, Mudanya'dan Bursa'ya otuz kilometrelik mesafeyi acemi bir katır üzerinde düşe, kalka yürüdükten sonra toz toprak içinde ve çok dayak yemiş bir adam gibi Bursa'yı tutabildim. Bursa bayraklar içinde. İlk sorduğum Bursalı, şehzade hazretlerinin maiyetiyle birlikte Ulu Cami'ye Cuma namazını eda için gittiklerini söyledi. Elbise bile değiştirmeden aceleyle Cami-i Şerife gittim. Bursa'nın bu en kıymetli ve sevimli cami, sokaklarına varıncaya kadar muazzam bir kalabalıkla sarılmıştı. Bursa'nın ve civar köylerin halkı, eşrafi, uleması caminin en ufak yerlerinde bile, duracak yer bırakmamışlardı.

Okunan gayet veciz bir hutbe, cemaati, ebediyetin maverasına doğru çekip götürüyor, herkesin kalbinde din, millet ve memleket duygularından doğmuş bir heyecan yaşıyordu. Halk, şehzade hazretleriyle bir safta, Hakk'a karşı mütevekkil, el bağlıyordu.

Namazın sonunda belîğ bir dua okundu. Devlet ve milletin saadeti için gösterilen temenniler Ulu Cami'nin yüksek kubbelerinde pek derin bir akis meydana getiriyordu. Şehzade Hazretleri camiden çıkarken halk kendilerini sitayişkâr bir tazimle takip ediyordu. Halk bir türlü dağılmıyor, birçokları şehzade hazretlerini uğurluyordu...⁷⁵

Yine Burhan Cahit'in notlarından Mütareke Bursa'sına ait izlenimlerinin yer aldığı bir mektubuna yer veriyoruz:

“Bursa, âdetleri, binaları, insanları ile bir Türk şehri. İlk sultanların ruhaniyeti Bursa'nın mütevekkil ve kanaatkâr insanlarını eski Türklüğün âdet ve ananelerini unutmaktan alıkoymuştur, Bursa'da pek cüzi bir derecede bulunan yerli Rum ve Ermeniler de tarihin, muhitin, Bursa'ya mahsus bu muhafazakâr ananelerin tesiriyle Türklük arasına karışmışlar, o muhitin usul ve ahlâkını kendilerine intikal ettirmişlerdir.

O kadar ki, hayat, maişet, musiki ve fikir aynıdır. Geldiğimin ertesi günü otelin karşısındaki bir Ermeni evinde düğün vardı. Akşama kadar hep İstanbul'un piyasa şarkılarını okudular. Ut çaldılar, hiçbir Ermenice şarkı duymadım. Son zamanların İstanbul'da bazı gayrimüslim hanımlar, başlarına şapka geçirmekte âdeta birbirleriyle yarış ediyorlardı.

⁷⁵ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 21 Nisan 1919.

Bursa’da İngiliz askerlerinden başka bir tek şapkalıya tesadüf etmediğimi söylersem inanınız. Çarşılarda esnaf karışıktır. Ekseriyet yine Müslümanlardır.

Eşraf, ağalar arasında yüz bin liralıktan fazla zenginler vardır, ancak kazançlarını sanayi müesseselerine yatırmak, işletmek, hem kasalarını doldurmak hem de bu cennet gibi iklimi şenlendirmek taraftarı değiller. Belediye dairesinde, hükümet mühendisi ile Çekirge ve Bursa’da yapılması tasarlanan elektrik tesisatı hakkında görüşüyorduk. Bunun bir ecnebi kumpanyasına ihalesi lazım geleceğini söyledi. Ben sermayedar eşrafın neden böyle teşebbüslere iştirak etmediğini sorduğum zaman güldü. Bu zenginler dedi, bunlardan bir ikisine biraz sermaye koydukları takdirde otuz bin beygir kuvvetinde elektrik kuvveti temin edeceğimi söylerken, ‘vay gidi mühendis bey vay’ dediler. Bu kadar beygiri nerede besleyeceksin!

Doğrusu bura zenginleri hep böyle. Burada pek zengin biri varmış, bütün ömrünü günde üç simit ve biraz zeytinle geçirmiş. Velhasıl vilayetin imarı için yerli zenginlerden teşebbüs görülmediği için çaresiz ecnebi sermayeleri dönülecek.

Bursa Belediyesi pek faal, hatta bizim belediyeden fazla kendisini gösteriyor. Fakat halk da belediyeye yardım etse! Her gün canlı belediye arabaları evlerden süprüntü topladığı halde halk yine çöpünü evinin önüne döküyor.

Gece hayatı hiç yok gibi. Bir tiyatrosu var. O kadar. Bursa’nın yerli halkı için zaman ayarlayıcı ölçü, ezan vakitleri. Hatta gayrimüslimler de böyle. Şehirde tabii muallim, memur sınıfı gibi birçok genç ve münevver var. Fakat bunlar arasında yakınlık ve birliktelik yok. Bir Millî Kütüphane tesis edilmiş. İki defa gittim kapalı idi.

Bursa’nın kadınları iki sınıftır. Bir kısmı İstanbul’dan çeşitli sebeplerle göç eden ailelerle memur aileleri, ötekiler de yerli Bursa hanımları. Bu yerli Bursa hanımları daha Bursa yollarında gözünüze çarpar. Kâh bir sürünün başında, kâh bir öküz arabasının önünde, bu hanımlar çok gariptir. Yüzlerini göstermek istemezler, fakat ayakları çıplaktır. İstanbul’un nazeninleri ayaklarını gizlerler. Burada ve galiba bütün Anadolu’da kırmızı donlu hanım kızlar çorap ve ziynetten uzaklar. Hakikat bir çift çorabın iki lira ve bir iskarpinin on beş lira olduğu zaman başka ne çare var!

Affa mazhar çetelerin efradı her gün Çekirge’ye vesair mesire yerlerine lastikli arabalarla gidip geziyorlar, müthiş sarfiyatta bulunuyorlar.

Bursa’da yerli genç simalar yok denecek kadar az. Ekseriyeti ihtiyarlar ve kadınlar teşkil ediyor.”⁷⁶

⁷⁶ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 23 Nisan 1919.

Görsel 2: Anadolu Nasihat Heyeti
(Çelebi, age, s. 31)

Bursa'daki inceleme ve ziyaretlerini tamamlayan Heyet-i Nâsiha, 20 Nisan'da Bursa'dan Balıkesir'e hareket etti. Heyet-i Nâsiha, yol boyunca halkın sevgi gösterileri arasında 21 Nisan günü Bursa'ya bağlı Karacabey'e geldi. Burada da parlak bir karşılama töreni yapıldı. Burhan Cahit'in seyahatin Bursa'dan sonrasın ait hatıra ve gözlemler şöyledir:

“Orhaniye, 20 Nisan: Bursalıların uzaklara kadar devam eden samimi uğurlamalarından ayrılınca kendimizi ovanın ortasında bulduk. Karacabey'e kadar bir gün devam eden bu verimli ovayı Nilüfer gelişigüzel sulaya sulaya dolaşıyor. Bursa'ya kadar ve Bursa'da cereyan eden olaylar her günkü postayla tabiatıyla İstanbul'a aks ediyordu. Fakat bu seyahatin en mühim bir noktası, harpten sonra Anadolu köylüsünün nasıl yaşadığı, unsurlar arasındaki münasebetin ne şekil aldığı meselesidir. Çünkü şehirlerde hükümetin kontrolü zaruri bir uzlaşma sağlamıştır.

Bursa ovasını baştanbaşa geçen muntazam şosenin cenahları yemyeşil buğday ve arpa. Oldukça yetişmişler. Ekilmemiş yer pek az. Şehzade hazretlerinin geçeceklerini haber alan köylüler yol başlarına öbek öbek dizilmişler. Al donlu, mavi gaz boyama başörtüsü ile elma gibi köy kızları yolun kenarındaki gelinciklere iltihak etmişlerdir.

İlk ulaştığımız ufak köy Ermiye (Gökçe) adındaki muhacir köyü idi. Köy halkı umumiyetle yoksuzluğun timsali idi. Üstleri perişan, yüzlerinde renk, gözlerinde fer kalmamıştı. Hatta mini mini yavrular bile sapsarı idi. Askere giden gençlerin on sekizinden ancak altısı gelebilmiş. Kadın çoluk çocuk bir parça şey ekebilmişler. Fakat ancak boğazlarını doyurabilecek kadar.

Yol üzerinde ikinci olarak Başköy geliyor ki ahali tamamen Rumlardan ibaret. Yüz haneden fazla olan bu köy bütün bu ova üzerindeki dokuz Rum köyü gibi mamur ve müzeyyen. Bura Rumları ziraattan ziyade ipekçilik yapıyorlar. Heyeti karşılamak için yol üzerinde dizilen Rum köylülerinin sıhhat ve hayat, gözlerinde yaşıyordu. Kıyafetleri muntazam, ayakları çoraplı

ve çarıklı. Rum köylüleri feslerinin üzerine iki parmak eninde birde siyah sarık sarıyorlar ve ucunu sarkıtıyorlar. Bizimkilerin âbanileri⁷⁷ gibi. Ayaklarında yine tıpkı bizim köylü gibi potur var ve Türkçe konuşuyorlar. Eğer arabacı buranın Rum köyü olduğunu söylemeseydi inanmayacaktım. Çünkü kadınları bizim köylü kadınları gibi başörtülü. Bu köyden hiç tehcir yapılmamış binaları muntazam ve ikişer katlı. Heyetin gelişi münasebetiyle köy papazı da dahil olduğu halde eşraf ve ahali işi gücü bırakmışlar sabahtan beri bekliyorlarmış. Bu zengin Rum köyünden samimi bir uğurlamayla ayrıldık.

Başköy'ü takip eden dik bayırı çıkınca karşımızda bütün güzelliğiyle Apolyont (Uluabat) gölü çıktı. Göl, ovanın bir kenarından başlayarak girintili çıkıntılı birçok havzalar içinde uzanıp gidiyor. Bir kenarında beyaz evleriyle büyük bir köy görünüyordu. Yoldan aykırı olduğu için uğrayamadık. Arabacı, köyün sekiz yüz haneden müteşekkil olup dörtte üçünün Rum, bir kısmının da Türkten oluştuğunu söyledi. Köyde harp sırasında da her zamanki gibi geçinme, sevişme cereyan etmiş ve Rumlarla Türkler arasında hiçbir hâdise meydana gelmemiştir.

Yol üzerinde tesadüf ettiğimiz dördüncü köy Karacaoba Rum köyü. Köy halkı heyeti, karşılama için yarım saatlik mesafede çimenler üzerine dizilmişlerdi. Çehrelerine dikkat ettim, köy saadeti okunuyordu. Sıhhatleri yerinde, elbiseler tertemizdi. Bu köy de ne tehciye, ne boykotaja uğramamıştı. Geniş bahçeleri işlenmiş, dut fidanları yüz binlerce yetiştirilmişti. Hatta sığırları, hayvanları bile semiz, toplu idi.

Heyet, yolunda süratle gittiği için bu köylerde durmadı. Lakin yarım saat sonra gelen Çatal Ağa ismindeki Rum köyünde biraz istirahat eyledi. Arabalardan indik. Heyeti karşılamak için toplanan halk arasına karıştım. Onlar da benim etrafıma toplastılar. Hepsine muhtelif şeyler sordum. Kendilerine; 'geçirdiğimiz harbin hepimiz için fena günler yaşattığını, bundan sonra biz bize yine iyi günler geçirebileceğimizi, Padişahımızın maksadının, tebaasını bir arada mesut görmek' olduğunu söylediğim zaman, ihtiyarlar ağlıyor, gençlerin yüzünde bir sevinç ümidi dalgalanıyordu. Şehzade hazretleri biraz kahvaltı için arabalarına çekilmişlerdi. Gözlerinden yaş akan Rum kadınları, 'efendimiz nereye gitti?' diye titreşiyorlardı. Bunlar sahte olamazdı. Bu tezahüratın, Anadolu Rum köylüsünün kalbinden doğduğuna inanmak lazımdı. Onlar tıpkı Türk köylüsü gibi sükûn ve asayiş, adalet istiyorlardı. Bir Rum kadını bana dedi ki: 'Biz sizinle beraber yaşadık, beraber yetiştik, babalarımız, dedelerimiz bile bu topraklarda sizinle beraber çalıştı, yedi içti.' İhtiyar kadının bu sözleri eski bir tecrübenin, kesin bir kanaatin mahsulü idi.

Kendilerine komşuları olan Türk köylüleriyle nasıl geçindiklerini sorduğum vakit her zaman birbirlerine gelip gittiklerini, bir köylü gibi görüşüklerini öğrendim. Ve anladım ki, köylülerin kendi aralarında ne menfaat, ne maksat etrafında hiçbir ayrılık yoktur. Hatta bu Rum köylerinden birkaçının sakinleri katiyen Rumca bilmiyorlar.

Akşam, ezanla beraber Orhaniye'deydik. Bu köy henüz on yedi senelik bir şey. Bulgarya muhacirlerinden kırk elli haneden ibaret. Halkı sakin ve mütevekkil. Bizi pek uzaktan çoluk çocuk karşıladılar. Geceyi orada geçirecektik. Köylü, bir padişah evladının evlerinde

⁷⁷ Âbani: Genellikle sarık, bohça, kundak ve yorgan yüzü yapımında kullanılan, zemini beyaz, üzerinde safran renginde nakışlar bulunan ipek kumaş.

misafir olmasını pek büyük bir saadet telakki ediyorlardı. O kadar ki gece bahçede yemek yerken birdenbire başlayan yağmurdan şehzadeyi muhafaza için masanın üzerinde büyük bir halıyı elleriyle tuttular. Şehzade hazretleri geceyi eşraftan Bekir Ağa'nın hanesinde geçirdiler. Heyet erkânı ikişer ikişer evlere dağıldık. Ben heyet kâtibi Ârif Reşid Beyle beraber Hatip Celâl Hoca'nın evinde kaldım. Evlerin hepsi, umduğumuzdan fazla tertemizdi. Gece geç vakte kadar ev sahibiyile bir hayli konuştuk. Gerçi harp esnasında pek çok sıkıntı çektiklerini, şimdiki halde bir üzüntüleri olmadığını, eşkıya aman dilediği için bu korkunun da bertaraf olduğunu söyledi.

Sabah erken köylünün pek samimi uğurlaması arasında köyden çıktık.”⁷⁸

“Karacabey, 21 Nisan: Orhaniye'den dik aşağı tekrar ovaya indik. Buralara kadar devam eden Apolyont Gölü yine yanımızda, sahili takip eden yol, yakındaki Karaağaç köyünden gelen Rum ve Türk karışık yüzlerce halktan oluşan kabilelerle dolu. Kabile yaklaştığı zaman Rum çocukları hep bir ağızdan dualar okumaya, Türk yavruları millî marş söylemeye başladılar. Sağda imam, solda papaz efendiler, heyeti selamladılar. Türk ve Rum çocuklarının ellerinde yeşil defne ve beyaz gül demetleri beraber bulunuyordu. Burada duramadık. Karaağaç köyü, Apolyont'un batı kıyısında, Marmara'ya dökülen ayağına az çok yakın bir yerde. Türk ve Rum ahali burada da beraber yaşıyorlar.

Nihayet yine sahilde Uluabat köyüne vardık Karacabey kaymakamı maiyetiyle beraber bizi burada karşıladı. Uluabat o meşhur Mehmet Çelebi ile İsa Çelebi'nin savaş için iki tarafında ordu kurdukları Apolyont Gölü'nün Marmara'ya dökülen ayağı üstünde. Bu itibarla İstanbul ile denizden ulaşımı var. Fakat bu sene nehir taranmadığı için yazın sular çekildiği vakit nakliyatın kesileceği söyleniyor. Ahalisi Türk, Çerkez ve on hane kadar Rumdan oluşuyor. Heyet halkın alkış tufanı içinde hazırlanan yerde bir müddet istirahat etti. Ali Rıza Paşa ahaliye hitaben bir nutuk söyleyerek padişah selamını tebliğ etti. Karacabey'den kaymakam ve maiyetiyle beraber müftü ve Rum papaz aynı arabada gelmişlerdi. Şehzadenin huzurunda da yine beraber bulundular. Halk şehzadeyi görmek için çılgınlık gösteriyor, bir birini eziyordu.

Uluabat'tan hareket ederken peşimize, önümüze hesapsız Çerkez süvarileri katıldı ve biz o dillerde destan olan zümrüt gibi Mihaliç Ovası'na doğru uzandık. Tabiatın bu muhite verdiği bitki çeşitliliği o kadar çok ki, Bursa ovasında henüz iki üç karış boy alan arpa ve buğday burada hemen boylanmış derin derin dalgalanıyor. Yolun kenarı hep o kırmızı gelincikler. Çerkez delikanlıları etrafımızda at oynatıyor, baharın uzaklardan, yakınlardan toplayıp getirdiği hassas kokular insanın maddiyatını artırıyordu.

Nihayet Karacabey'in, eski Mihaliç'in binaları göründü. Çerkez süvarileri ileri atıldı. Uzaktan davul zurna sesleri başladı. Arabalarımız hızlandı. Nihayet kadınından, erkeğinden, Rumundan, Türkünden velhasıl üç gün evvel çete korkusuyla titreyen eşraftan, daha dün dağdan inen eşkıyasına kadar bütün Karacabey ile yol üzerinde buluştuk. Davul her şeyi bastıran bir gururla gürliyor. Maniler, dualar birbirine karışıyordu. Biz halkı, halk bizi takip ederek kasabaya yollandık. Karacabey'deki karşılama emsalsiz bir düğün gibi idi. Göz alıcı entariler giymiş küçük kızlar, kır çiçekleri gibi demet demet toplanmışlardı. Biz Karacabey

⁷⁸ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 27 Nisan 1919.

halkını bu kadar zannediyorduk. Kasaba dâhilinde arabalarımız ilerledikçe kortej büyüyor; sağdan soldan binlerce halk güzergâhta birikiyordu. Bütün Karacabey ebedi Osmanlı bayrağına bürünmüştü. İstanbul'da huzurla temaşa edemediğim sevgili bayrağıma burada hasretli bir sevgili gibi kalbimle selamladım.

Hükümet dairesi önünde mektep talebeleri marş okuyor, ahali padişah duasını göklere çıkarıyordu. Nihayet sevgili şehzademize hazırlanan konağa vardık. Yollarda, evlerde kalan halk konağın etrafını mahşer gibi sarmışlardı. Heyet yemek yedikten sonra Pazar meydanında kurulan kürsüye çıkarak beyannamesini okudu. Müftü ve Papaz efendiler kürsünün iki tarafında bulunuyorlardı. Beyannamenin okunması bitince Türk ve Rum tebaa, bir ağızdan padişah duasını tekrar ettiler. Sonra müftü efendi belîğ ve etkileyici bir dua okuyarak merasime son verildi. Fakat halk dağılmak istemiyordu. Şehzade hazretlerini tekrar tekrar görmek iştiağıyla koşuyorlardı. Geceye kadar konağın etrafı kadınlar ve ihtiyarlardan boş kalmadı.

Biz yine Ârif Reşid Beyle zenginlerden Osman Bey'in konağına yerleştik. Kendisi Bursa'da imiş. Gece şehzade hazretleri, köy eşrafına mükellef bir ziyafet verdiler ve bizzat bulunarak hitamında gösterdikleri tezahürattan dolayı memnun ve müteşekkir kaldıklarını beyan buyurdular.

Karacabey, üretim çeşitliliği ve gücü sayesinde İstanbul'un en başlı bir erzak deposudur. Fakat maalesef kaza dâhilinde henüz nahiye teşkilatı bile yapılmamış. Eşkiyadan kurtulup nefes alan halk ve malikânelerinde yaşayan servet sahipleri halen kasabayı terk etmiyor. Havası biraz nemli, belediye namına bir eser yok. Hükümet Konağı yamru yumru bir ev, kapısında jandarma durmasa belli olmayacak. Eğitimsizlikten halk çok şikâyet ediyor. Öğretmenler her nedense çekilmişler, çoluk çocuk mahalle imamlarının ellerine kalmış. Savaş bize intibah verecek, bizi artık nura ve ilme sevk edecek derlermiş. Bu halden müteessir olmalıyız. Üç bin beş yüz haneli bir kaza merkezinde talebenin mahalle imamından ders okuması bu asra sığmaz. Halk ataletten bahsediyor ve delil olarak eşkiya meseleleri gösteriliyor. Tabii Dâhiliye Nezaretinin işgüzar müfettişleri vardır. Her vakit valilerin, mutasarrıfların şikâyetleri üzerine tahkikat yapılmaz. Asıl halkın şikâyetlerini nazarıdikkate almalıdır. Karacabey'de bütün kazada yirmi beş bin Müslüman, dokuz bin Rum, dokuz yüz Ermeni vardır. Rumların ihtiyarları katiyen Rumca bilmiyorlar. Heyet Karacabey'de pek büyük tesir yaptı. Beyannamenin okunmasından sonra halk arasına karıştım. Her sınıf halk çekilen sefaletlerin devletin azim ve gayreti sayesinde unutulacağı merkezinde söz söylüyor. Halk Karacabey'de en ziyade eşkiyadan yılmış. Bu münbit kaza merkezi asayişsizlik yüzünden mahvoluyor. Aman dileyen eşkiya tekrar dağa çıkıyor. Aman dileyenlerden takip müfrezesi oluşturuluyor. Bu cihetten halkın jandarmaya karşı emniyeti yok. Zaten buralarda eşkiya kadar halk için jandarma da korkulu görünüyor. Bizzat ben Bursa'da tesadüf ettim, şehzade hazretlerinin yaverlerinden biriyle bir gün Bursa'da gezerken araba bulamadık polise müracaat ettik. Hemen önümüzden içinde iki yolcu ile geçen bir arabayı durdurdu ve içindekileri indirdi. Tabii biz mâni olduk. Buna göre polisin ve jandarmanın kazalarda, hususiyile köylerde yaptığı ne kadar keyfi şeyler var! Halk jandarmayı artık bir koruyucu gibi tanımak istiyor. Hâlbuki jandarmalara eşkiya haber verildiği zaman adım

atmak istemiyorlar. Velhasıl Anadolu'nun iki büyük derdi var. Halk bunu istiyor. Biri aşayış, öteki maarif.”⁷⁹

Burhan Cahit, Karacabey-Kirmasti (Mustafakemalpaşa) yolculuğunu da şöyle anlatır:

“Kirmasti, 22 Nisan: Karacabey’in cömert göğsünde tatlı bir gece geçirdikten sonra sabahla birlikte hareket ettik. Zümrüt ovaları başladı. Anadolu’nun bu feyzi eminim ki bizi hiçbir vakit harice muhtaç bırakmayacak. Her taraf ekilmiş, beyaz sürüler yeşilliklere dağılmış. Padişaha ait çiftlikler burada, yanından geçerken bize pek nefis tere yağ, süt ve ayran ikram ettiler. Bundan sonra tekrar münbit bir vadiye girdik. Burası Bursa ve hatta Mihaliç ovasından daha kuvvetli, ekinler daha bereketli. Bundan sonra artık Kirmasti, (Mustafakemalpaşa) orada ancak öğle yemeğinde kalabilecektik. Henüz kasabaya bir buçuk saat vardı. Çiftlik denen mevkide süvari, piyade kalabalık bir heyet tarafından karşılandık. Yol devam ettiği müddetçe öbek öbek süvariler iltihak ettiler. Genç sipahiler etrafımızda dört dönüyorlardı. Çok gitmeden pek kalabalık bir karşılama heyetine daha tesadüf ettik. Arabalardan indik. Şehzade hazretleri heyete karşı memnuniyetlerini gösterdiler. Yol gayet latif bir surette devam ediyordu. Vadinin kenarını takip ediyoruz. Burası meyve ve sebze çok yetiştiriyor. Arazi çok verimli. Kasabaya yaklaştıkça bahçelikler sıklaşıyor. Nihayet iki tarafı ağaçlı latif bir yolu takiben Kirmasti’ye girerken şimdiye kadar gördüğümüz tezahürattan daha fazla, binlerce halktan oluşan bir kafilenin muzıklar, şarkılarla sevincini görmekle sevindik. Bir taraftan muzıka, bir taraftan hanım kızların şarkıları, küçük çocukların yalın ayak koşmaları, süvari gençlerin elan koşmak ihtiyaçlarıyla çırpınışı, kadınların şarkı söyleyen çehreleri, unutulmaz bir samimiyet sahifesi teşkil ediyordu. Karşılama heyetinde bulunan ihtiyar Rum Papaz Efendinin gözleri nemleniyordu. Arabalarımız her taraftan halkın sarması altında, kasaba dışında güzel kumlu yol gibi olan kasaba caddesini takip ederek belediye dairesine vardık. Kasabanın dışında olduğu gibi dâhilinde de halk, şehzade hazretlerini görebilmek emelleriyle ne yapacağını bilmiyordu. Bu izdiham, bu kadar samimi tezahürat halkın kalbinde doğuyordu. Buranın hanımları Karacabey’e nazaran daha kıvrak, daha medeni. Hanımlar karşılama merasiminde yolun bir tarafını tamamen doldurmuşlardı. Kasabada bütün kafesler sürülmüş, altında altın saçaklı başlar uzanmıştı.

Kirmasti daha mamur, hususiyle yanından geçen nehir kolu ona büyük bir kıymet, aynı zamanda letafet veriyor. Evler ve sokaklar muntazam, halkı itaatli ve işini bilir. Maarifi daha işlek. Velhasıl Kirmasti’nin yalnız Susurluk’a kadar bir hatla bağlanmaya ihtiyacı vardır. Verimli, her şeye müsait, halkı kabiliyetli. Kirmasti şimdiki halde eşkıyadan kurtarılmış. Fakat ahali, hasat mevsiminde aman dileyen eşkıyanın tekrar silaha sarılacaklarından şüpheli bulunuyorlar.

Kirmasti’den Susurluk tren güzergâhına kadar olan arazi tamamen tarla. Zaten Bursa’dan itibaren şosenin iki tarafını tamamen ekilmiş gördüm. Kirmasti arazisi daha fark gösteriyor. Burada arpalar bir metre yükselmiş, Çerkezler burada çiftçilik de yapıyorlar. Kirmasti iyi tütün yetiştiriyor. Yanından geçtiğimiz Taşköprü ismindeki Çerkez köyü ağaçlar arasına sıkışmış. Ekili tarlalar uzun müddet devam ediyor.

⁷⁹ Burhan Cahit, “Heyet-i Nâsiha ile Beraber”, *Yeni Gazete*, 28 Nisan 1919.

Yeni kaymakam Nişan Efendi'den halk memnun görünüyor. Karacabey'deki gibi hoşnutsuzluk göstermiyor. Kirmasti istikbâl için bende büyük ümitler bıraktı. Arazimizin ve halkımızın şu kudret ve kabiliyeti karşısında bu bedbaht memleketin asırlardan beri niçin daima geri gittiğini düşünüyorum ve bunu hükümetin Anadolu'ya bir mahalli teşkilat bahşetmemesinde, yeniliğe karşı başkaldıran fakat âtıl, bâtil memurlar tayin etmesinde buluyorum.”⁸⁰

22 Nisan günü Kirmasti'den ayrılan Heyet-i Nâsiha, 22 Nisan Salı günü Susurluk'a geldi. Tren burada yarım saat kaldı. 22 Nisan 1919 günü akşam saatlerinde törenle Balıkesir'e girildi. Burada da törenler yapıldı, beyanname okundu. Heyet-i Nâsiha'nın Karesi sancağındaki seyahatini yine Burhan Cahit'in notlarıyla tamamlayacağız:

“Balıkesir, 23 Nisan. Hafif bir Nisan yağmuru altında, yeşil vadilerin latif kokularını ala Susurluk istasyonuna gidiyorduk. Buralarda Anadolu köylüsü daha varlıklı, çünkü hayat damarı uzak değil. İlk istasyon nihayet iki saat ötede. Sonra artık eşkıya korkusu buralarda kalmamış. Her ne kadar hükümet nüfuzu yoksa da eşkıya gürültüsü de mevcut değil. Bu itibarla köylünün rahatı her iki taraftan yolunda. Yol üzerinde bir iki ufak Çerkez köyüne tesadüf ettik. Bunlar her vakit ki gibi şen ve canlı, bağları bahçeleri mamur.

Nihayet sıkı bir yağmur başladı. Biz de istasyona geldik. Özel tren hazır. Susurluk köyü istasyona yarım saat, bununla beraber, yağmura bakmadan birçok halk, hususıyla mektepli kızlar, çocuklar istasyona gelmişlerdi... Esasen Balıkesir'de Rumlar ve Ermeniler Türklerle yakınlaşmada, asırlık bir vatandaşlığın verdiği samimiyetle ısınmışlardır. Burada Rum ve Türk belli değildir. Zaten burada da Rumlar Türkçeden başka lisan bilmiyorlar. Burada unsurlar arasında hiçbir surette anlaşmazlık yok, Balıkesir halkı şimendifere malik (sahip) olmak ve müstakil liva merkezinde bulunmak şerefine rağmen irfan ve terbiye hayatından, levazımından fazla mahrum bulunuyorlar. Lakaytlık, özensizlik her şeyde, herkeste, her dükkânda göze çarpıyor. Halkın büyük bir kısmı, sayıları artan kahvehanelerde, belediye yok gibi. Livanın 458.559'a varan nüfusundan 371.741 Müslüman, 78.162 Rum ve 8340 kadarı da Ermenidir. Ermenilerden 2200'ü tehcir edilmiş ve şimdiye kadar 1200'ü geri dönmüştür, kalanları Şam'dadır.”⁸¹

Heyet 24 Nisan günü Balıkesir'den ayrıldı. Balıkesir'den Manisa'ya kadar olan seyahatte Burhan Cahit'in notları aşağıdadır:

“Soma, 24 Nisan. Balıkesir İzmir ile İstanbul arasında münbit bir arazide bulunmasına rağmen ümit edilemeyecek derecede sönük ve hayatsızdır. Yüz binlerce lira sahibi muteberan zevk ve hayattan mahrum ve tabii hislerden uzak bir haldedir. Ahlâk-ı umumiye maalesef pek düşkündür. Ahalinin hemen yüzde sekseni içki müptelası. Maarife daha ruhlu bir surette ısınılmamış. Memurlar, parti mücadeleleri içinde manen sükût ediyorlar. Velhasıl bu zengin ve yükselmeye çok müsait liva sırf ahalisinin cehalet ve lakaydisi, buraları söndürüyor. Bir müstakil liva merkezi olmasına rağmen belediye namına göze görünür bir hareketi, faaliyeti

⁸⁰ Burhan Cahid, Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 30 Nisan 1919.

⁸¹ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 1 Mayıs 1919.

yok. Hareketimiz günü bizi istasyona götürecek araba bulunamadı. Bundan başka kasabanın sokakları pislik içinde, halk her şeyden uzak gibi.

Bütün bu noktalar dâhilinde Balıkesir mesela Kirmasti'den bir iki derece aşağı düşüyor. Sonra Balıkesir, yani Karesi müstakil sancağının hat boyundaki köyleri de barakalar yığıntısını andırıyor. Yolda önünde durduğumuz Soğucak istasyonu saz örtülü, yere gömülü eski, yıkık kulübelere ibaret. Hâlbuki Bursa'nın tren uğrağı olmayan pek çok köyleri daha muntazam, gerek Rum gerek Türk köyleri. İşte bu hali halk seviyesinin Balıkesir'de ne kadar düşkün olduğunu gösterir. Tren yollarda iktisadi, zirai ve hususiyle medeni hiçbir aydınlık getirememiş. Yolda Giresun (Savaştepe) istasyonunda biraz durduk. Burası nahiye merkezi imiş. Kadın, erkek, tren-i mahsusla şehzade hazretlerinin geçeceklerini haber alan birçok halk istasyonda toplanmıştı. Bir taraftan köy yolunda birçokları koşuyordu. Köy fena değil, beyazca evler, doğruca sokakları görünebiliyor. Fakat halkı pek fakir, pek harap, özellikle çehreleri çok sarı. Tren hareket ederken hep bir ağızdan padişah duasını tekrar ettiler. Heyet azâsından Süleyman Şefik Paşa köylülere selam-ı şahaneyi tebliğ etti. Bura köylerinde Bursa köylerinde gördüğüm yaşamak azmini seçemedim. Halk hayattan bıkkın gibi, yürümekten yorgun gibi.

Nihayet Soma'dayız. Kasaba, istasyondan uzakça bir dağ eteğinde uzaktan Bursa'yı andırıyor. Etrafı ağaçlık, az çok bir mamuriyet görünüyor. Arazisi mezra, istasyonda kaymakam ve hükümet-i mahalliye ile bütün Somalılar toplanmış, buranın halkı, varlıklı, daha yükselmiş!

İzmir vilayetine girince hayat başkalaşır. Mesela Kırkağaç istasyonundan biraz arkada bulunan kasaba o kadar güzel görünüyor ki! Etraf tamamen tarla; buranın köyleri bile mamur, hiç Balıkesir'in toprağından yapılmış saz örtülü köylerine benzemiyor. Halk daha hareketli ve dinç. Arazi gittikçe işlenmiş görünüyor..."⁸²

24 Nisan günü Balıkesir'den ayrılan heyet aynı gün Manisa'ya geldi. Burhan Cahit'in Saruhan sancağındaki seyahate ait izlenimleri de şöyledir:

"Sınırsız işlenmiş bağlar arasında dolaşan tren bu muhitin servet ve kabiliyetini bize tanıttıyordu. Bu zengin bölge, üzüm ve inciri büyük bir bollukla yetiştiriyor. İki taraf tamamen bağ, iyi bakılmış bağlar, hep böyle bağlar arasından geçe geçe nihayet Manisa'ya vardık... Manisa sokakları, binaları, seyfiyeleri ile cidden zarif bir yer. Hükümet dairesi pek muntazam, önünde güzel bir de bahçesi var...Manisa'nın ovası pek verimli. Vaktiyle Fatih şehzadelliğini burada geçirirken (gazete silik olduğu için bir kelime okunamadı) yaptığı bu ova şimdi altın getiren bağlarla müzeyyen. Bağcılık Manisa'nın millî sanatı olmuş. Çalışkan bir halkı, mahsûldar bir arazisi varken Manisa'nın yakın bir gelecekte çok, pek çok inkişaf edeceğine şüphe yok... Manisa'da fakir yok, herkesin üstü başı temiz. Savaş sefaleti Bursa'da olduğu gibi nazara çarpmıyor. Binaları tertemiz, hele istasyona doğru köşkleri tıpkı Ayastefanosu hatırlatıyor. Caddeler geniş ve kumlu. Nispeten her şey ucuz, mesela şeker otuz kuruşa. Ahalisi biraz kalender, biraz da bencil. Manisa iktisadi adımlarını sık atıyor. Geçtiğimiz tren yollarındaki kasaba ve şehirler arasında Balıkesir'den aşağı kalışı yok gibi. İzmir'in kazaları

⁸² Burhan Cahid, "Heyet-i Nâsiha İle Beraber", *Yeni Gazete*, 2 Mayıs 1919.

mesela Kasaba, Akhisar gibi yerler Balıkesir'in pek üstünde. Hele Akhisar'ı, bu, gül ve üzüm yurdunu unutamayacağım. İşte Manisa bunların üstünde bir yer...."⁸³

Burhan Cahit, Manisa'dan ayrılışı da şöyle aktarır:

"Manisa'dan ayrılık pek fevkalâde oldu. Hükümet dairesinden istasyona kadar yarım saatlik yol ahali ile dolmuş idi. Her taraftan kopan alkışlar arasında arabalarımız koşarken halk heyecanlı ve neşeli bizi takip ediyordu.

İstasyona geldiğimiz vakit hayret içinde kaldık. Burası daha aşırı bir kalabalık gösteriyordu. Muzıka çalıyor. Al elbiseler giymiş mini mini şehit kızları, çocukları şiirler okuyor, fotoğrafçılar makinelerini işletiyor, Mevlevi dervişleri gönülden gelen samimi bir nidayla 'Hu' diye selam veriyorlardı. Şehzademize halk o kadar ısınmıştı ki onu bir türlü bırakmak istemiyorlardı. Umumiyetle her gittiğimiz yerde memleketlerinin Osmanlı saltanatıyla ebediyen payidar olacağı müjdesini getirmiş gibi karşılanıyorduk. İşte Manisa'da bizi aynı hislerle karşıladı ve bu itibarla pek müteşekkirene hislerle de uğurladı.

Tren ağır ağır hareket ederken halk beraber yürüyor. Sonra bir alkış tufanı ile etrafı çınlatıyordu. Nihayet bu zengin ve samimi kasabayı terk ederek yine ovalar arasında, bağlar, zeytinlikler içinden Menemene doğru yollandık."⁸⁴

Menemen'deki kısa törenin ardından Şehzade ve heyetini taşıyan özel tren, 26 Nisan 1919 Cumartesi saat 13.30'da Basmahane istasyonuna girdi. Burhan Cahit'in İzmir notları da şöyledir:

"...Kordon boyu! Arabalarımız ağır bir hareketle buralardan geçerken Kordon hakkında evvelce işittiğim efsanevi hikâyeleri hatırladım. Kordon boyunun bütün güzel evleri Osmanlı bayraklarıyla süslenmiş, bütün pencereler, rıhtımlar şık hanımlar, madamlarla dolmuştu. İzmir'in iyi giyinmesini bilen bu yüksek tabakadaki hanımları burada ve heyete karşı pek iltifatkarlar. Tramvaylar duruyor, sokak başlarında polisler halkın kalabalıklaşmasını önlemeye çalışıyorlardı. Nihayet şehzademiz Uşakizade Muammer Bey'in, biz de yanındaki Hüseyin Bey'in köşküne yerleştik. Burası çamları ve manzarasıyla tıpkı adayı hatırlatıyor. İzmir halkının çok fevkalade karşılaşmasından sonra bu zarif köşklere yaşamak büyük bahtiyarlık. Bu gece hükümetin vereceği altmış kişilik bir ziyafetteyiz. Yarın da belediye bir kır yemeği verecek...İzmir halkından bir kısmının son aylarda duçar oldukları buhran artık geçmiş, asabi hareketler, düşünülmeyle yapılmış tezahürler artık Rum vatandaşlarımız tarafından terk edilmiş, itidale dönen Rum vatandaşlarımız kahraman şehzademize ellerinde Osmanlı bayrağı olduğu halde saygı gösterisinde bulunuyorlar. Bunun en bariz bu sahnesine Buca'ya icra ettiğimiz gezintide rastladık. Buca, İzmir'in en kibar ve ekseriyetle ecnebilerle Rum vatandaşlarımızın sakin olduğu bizim Ayastefanostan daha muntazam bir yer. Bağlar, bahçeler arasında gayet dil-nişin köşkler. Sokakları kumluk, her taraf ağaçlık. Pazar olduğu için pek temiz giyinmiş ahali sokaklarda. Arabalarımız zarif köşkler arasından dolaşa dolaşa Buca belediye dairesi önünde birikmiş halkın önünde durmaya mecbur oldu. Rum çocukları al beyaz güller takmış, sıra olmuş vatan şarkıları söylüyor, pencerelerden sevgili şehzademize gül

⁸³ Burhan Cahit, "Heyet-i Nâsiha İle Beraber", *Yeni Gazete*, 2, 3 Mayıs 1919.

⁸⁴ Burhan Cahit, "Heyet-i Nâsiha İle Beraber", *Yeni Gazete*, 3 Mayıs 1919.

goncaları atılıyor, arabalarımız çiçekleniyordu. Şehzademiz arabadan indiği yere halılar döşenmiş yoldan belediye dairesine dâhil oldular. Rum kadın ve erkek şapkalarını çıkarmış ‘zito!’ (Yaşasın!) diye haykırıyorlardı. Şehzadenin geçtiği yol serapa gül örtülmüştü. Halılar, çiçekler Osmanlı bayraklarıyla donanmış salonda hepsi Rumlardan ibaret olan belediye azası huzur-ı necâbetpenahide divan duruyor, Metropolit hazırladığı teşekkürnameyi okuyordu. Kibar Rum kadın ve erkekleri dışarıda bekliyor, çocuklar yeni yeni gül demetleri hazırlıyorlardı. Şehzademiz çıkıyordu. Başta Metropolit olduğu halde bütün Rum ahali ‘zito!’ diye tekrar haykırmaya başladılar. Ve biz arabalarımıza atlayıp uzaklaşınca kadar alkışlar devam etti. Burada bulunan İngiliz aileleri bilhassa şehzadeye saygı gösteriyorlar. İngiliz subayı da her tesadüf ettikleri yerde vaziyet alıyorlar.

Vali İzzet Bey Efendi’nin teşrifleriyle İzmir’in Rum unsuru itidale dönmüş. Bu hususta gösterdikleri basiret ve siyasetten dolayı kendileri bilhassa teşekküre lâyıktır. Şehzade hazretleri de bunu ihsas buyurmuşlardır. İzmir taşıyla, toprağıyla Osmanlı olduğunu, Osmanlı kalmak istediğini Buca gezisiyle ilan etti. Senelerden beri Osmanlı saltanatının müsaadeperver hâkimiyeti altında servet ve saadet temin eden İzmir’in Rum unsuru zaten baş döndürücü buhranlar içinde uzun müddet yaşayamazdı. Bugünkü vaziyet vatandaşlarımızı bize ısıdırmaya sevk edecek kadar ciddidir...

İzmir, İstanbul’un küçüğü. Hatta bazı isimleri bile İstanbul’u hatırlatıyor. Buranın güzel bir Göztepe’si var ki bizim Göztepe’den çok yüksek. En zarif sayfiyeler burada. İzmir, Türk âdetlerini bırakmış, biraz Frenk hayatı öğrenmiş kibar evladına benziyor. Ne yapsa alttan alta Anadolu’nun bir köşesi olduğunu gizleyemiyor. Bir taraftan tren koşarken bir taraftan da üzüm, incir yüklü develer boyunlarını gere gere hörgüç sallıyor. Bir taraftan Frenk kırması bir Rum ‘melon’ şapkasını başına yerleştirirken ötede halı tüccarı Hacı Hasan Efendi âbanisini sarıyor. Ve hummalı bir ticaret dedikodusu burasını biraz da kozmopolit bir hale getirdiği için böyle zahiri şeyler hiç dikkate alınmıyor. Yalnız Kordon boyu, rıhtımdaki ecnebi gemilerine baka baka milliyetini kaybetmiş, hangi memleketin, hangi devletin toprağı olduğunu unutmuş!

Şehzademiz, refakatlerinde vali bey olduğu halde maiyetleriyle birlikte Kordonda bir araba gezintisi yaptılar. Pazar olduğu için Rum vatandaşlarımızın hepsi orada bulunuyorlardı. Evvelce işittiklerimize rağmen Rumları çok sakın ve mutedil buldum. Şehzademize karşı pek büyük bir hürmet gösteriyor, her yerde şapkalarını çıkarıyor ve yerlere kadar eğiliyorlardı. Hatta bizim arabalarımıza bile hürmetle selam veriyor, tebessüm gösteriyorlardı. Kordon boyunda Osmanlı bayrakları körfezin mavi sularına karşı dalgalanıyor, Burak Reis gambotu şehzademizi selamlıyordu. Alayımız Kordon’un sonuna kadar böyle selamlar, ihtiramlar içinde gitti ve aynı şekilde döndü. Dünkü Buca gezisinde Rumların gösterdikleri sâdikane tezahürat, bu Kordon gezintisiyle bir kere daha teyit etti. Şehzademiz Kordon’da Amerika, İspanya konsolosluklarına kart bıraktılar.

Akşam belediyenin verdiği doksan kişilik ziyafette bulunduk, İzmir’in eşrafı, önde gelen gazetecileri aramızda idi. Yemekten evvel kandil münasebetiyle hükümet konağının büyük salonunda şehzademiz, evvela bizim, daha sonra eşrafın tebriklerini kabul buyurdular. Yemekten sonra Göztepe’deki köşklerimize çekildik. Şehzademiz mükemmel bir psikolog, mühim bir kumandan, iyi bir mütefekkir ve aynı zamanda uyumlu bir musikişinastır. Dün sabah

bize latif bir piyano dinletmek lütfunda bulundular. Sonra yeni yetişen İzmir'in sanatkâr gençlerinden bazılarının keman ve piyano ile müşterek tertip ettikleri konseri tatlı tatlı dinledik.

Şehzademiz Bornova'ya bir gezinti yaptılar. Bornova umumiyetle İngiliz ve zengin Rumlarla meskûn. Burada İngiliz zenginlerinden Mister Vital'in sayfiyesine yapılan davet üzerine gittik. Mister Vital uzun seneler Türklerle yaşamış bir sevimli dost gibi şehzademizi ve bizi karşıladı. Her tarafa Osmanlı bayrakları asmış, güzel bir büfe hazırlamıştı. Cidden zarif ve kibar olan kızları, misafirlerini ağırlamak için bütün güzellik ve letafetlerini gösteriyordu. Bu samimi aile yuvasından pek unutulmaz hatıralar toplayarak ayrıldık. Yolda Türk, İngiliz ve Rum bütün Bornovalılar şehzadeyi görmek için çabalıyorlardı. Dönüşte askeri mahfilde iyi bir çay ziyafetinde bulunduk. Gece şehzademiz İzmirli'lere bir veda ziyafeti verdiler. Vali, eşraf ve memurlarla Rum Metropolit'i ve Ermeni temsilcisi hazır bulundular. Tatlı tatlı sohbet edildi.

Bu sabah özel trenle mahsusla Aydın'a gidiyoruz. İstasyon müthiş bir kalabalık gösteriyor. Takdim edilen buketlerin haddi ve hesabı yok. Uğurlama törenine müslim ve gayrimüslim bütün İzmirli'ler gelmiş. İzmir'in eğlenceli muhitinde payidar izler bırakarak ve çok samimi duygular toplayarak ayrılırken kalbimde sevgili bir yardan ayrılıştaki üzüntüleri hissediyorum. İzmir aşkını hırpalamayı çok seven afacan bir kadın eli gibidir.

İzzet Beyefendinin buradaki başarısı kayda değerdir. Unsurlar arasında esasen mevcut olup son zamanlarda kaybolan iyi geçinme, vali beyin himmeti ve şehzade hazretlerinin teşrihi ile yeniden kurulmuştur. Rum vatandaşlarımızın şehzademize karşı gösterdikleri samimi tezahürat bunu teyit ve takviye etmiştir. İzmir iyi bir idare, etrafı da iyi bir asayiş ister. İzzet Beyefendi bu muhitin esrarını öğrenmiş. Halkın mizacına nüfuz etmiş bir kıymetli validir. Bu hususta kendileri de samimi bir kanaat beslemektedirler.”⁸⁵

Şehzade Abdürrahim Efendi ve heyeti 29 Nisan 1919'da İzmir'den Aydın'a hareket etti. İzmir-Aydın yolculuğundaki izlenimlerini yine Burhan Cahit'in kaleminden aktarıyoruz:

“Aydın, 30 Nisan: İzmir'in şevkli muhitinden çıktuktan sonra İzmir-Dinar hattını takibe başladık. Bu hat üzerindeki köyler ve kasabalar İzmir'in diğer yerleri gibi oldukça zengindir. Mesela Seydiköy, İzmir'in pek yakında güzel bir istasyon ve mahsuldar bir toprak. Sonra gelen Torbalı nahiyesi merkezi de Seydiköy gibi mamur. Seydiköy'deki Rum yoğunluğuna karşı Torbalı hemen tamamen Türk ve bu iki nahiye birbiriyle yarışır gibi çalışıyor.

Tren bu iki kıymetli istasyonları geçtikten sonra aşağıya doğru inen bir araziye giriyor. Bir buçuk saat devam eden ve Cellat Gölü ismi verilen bataklık, bütün bu vadiyi müthiş bir hastalığa maruz bırakıyor. Bu bataklık hakikaten bu bölgenin celladı. Tren bataklığın ortasında bir köprüden geçiyor. Her iki tarafta bataklık saatlerce devam ediyor. Bunun kurutulması için bir çare düşünülse hem kıymetli arazi elde edilir, hem de o civar hastalıktan kurtarılır. Nihayet şimdi ismi Selçuk'a dönüştürülen meşhur Ayasuluk'ta bulunuyoruz. Harabeler uzaktan görünüyor. Burada çok durmadık. Artık Aydın bölgesinin bitmez tükenmez incirlikleri başlıyor. Manisa üzümçülükte ne ise Aydın da incircilikte o. Dağ, taş incir ağacı. Tren koştukça incirlikler çoğalıyor. Küçük istasyonlar: Balatçık, Değirmencik, Karapınar. Bu istasyonlarda biraz durduk. Çünkü şehzademizin geçeceğini haber alan halk istasyonlara birikmişlerdi.

⁸⁵ Burhan Cahit, “ Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 4, 8 Mayıs 1919.

Değirmencik’te mektep kızları şehzademizin gelişi şerefine güzel nutuklar okudular. Memleket mahsulü üzüm ve incir takdim ettiler. Ali Rıza Paşa, padişah selamını halka bildirdi. Zeybekler, efeler, kadınlar, çocuklar üç defa padişah duasını göklere çıkardılar. Nihayet trenimiz, kısa donlu yüzlerce zeybekle hep al hamam takımlarını bürünmüş gibi görünen kadınların aralıksız alkışları arasında hareket etti. Buranın kadınları pek garip. Zeybekleri gibi iri yapılı olmakla beraber giyinişleri tıpkı hamam takımıyla sokağa çıkmış gibi. Hepsisi de pembe, kırmızı. Hiç başka renk yok...

Şehzadeyi görmek iştiağı Aydınlıları yerinden oynatmış. İstasyondan hükümet dairesine kadar bütün sokakları işgal ettirmişti. Aydın bir Türk sancağıdır. Yalnız ayak ticareti Rumlardadır. Museviler de burada iş görüyor. Emlağa, araziye sahip olan Türklerdir. Konağında misafir olduğumuz Cemal Bey isminde bir zat dört beş çiftlik sahibi bir zengindir. Aydın inciri sayesinde geçiniyor. Bununla beraber üzümle geçinen Manisa gibi zengin görünmüyor. Koskoca Aydın merkezinde araba yok. Burada göze çarpan yalnız mekteplerin çokluğudur. Mesela burada sultani mektebi Balıkesir’in sultanisinden daha muntazam. Sonra burada kız mektepleri daha çalışkan. İstanbul Kız Öğretmen Okulunun yetiştirdiği genç ve faal hanımlar Anadolu kadınlığını yükseltiyorlar. Genellikle gözlemlerim kız mekteplerinin erkek mekteplerine üstünlüğü etrafında toplanıyor. Bunun sebeplerini ileride yazacağım. Aydın çok çalışkan, o kadar ki onları daha çok medeni hislere alıştıracak gayret ister. Bütün Anadolu, ilerlemesini başındaki memurlardan bekliyor. Tabiatın verdiği servetten istifade edebilmek için Aydın halkı daha ziyade aydınlatılırsa bu istifade temin edilmiş olur.

Harp buralarda yalnız nüfus üzerinde tahribat yapmış, kadınlar göze çarpan bir ekseriyet gösteriyor. Bu hemen her tarafta öyle, yalnız Rum köyleri müstesna...”⁸⁶

Heyet-i Nâsiha 30 Nisan günü yine törenle Aydın’dan ayrıldı. Heyetin Denizli’ye gelişinde de çarpıcı gözlemlerde bulunan Burhan Cahit şöyle yansıttı:

“Denizli, 1 Mayıs: Aydın’ın sakin muhitinden uzaklaşıyorken bu güzel iklimin çok mütevekkil halkına biraz hayat ve hareket temenni ediyordum. Burada üretici, rençber, her manasıyla fakir. Hâlbuki tabiat bütün servetini kendisine bahşetmesine rağmen onu araçılara kaptırmaktan, kendisini de kıt kanaat geçinmekten vaz geçemiyor. Rençberi kurtaracak ciddi bir teşkilat ve ondan evvel tahsildar, tanıyordur.

Aydına gelirken nasıl nihayetsiz incir bahçelerini seyrettikse buradan Nazilli’ye doğru giderken aynı servet ve bolluğu gördük. Saatlerce devam eden ovalar hep incirliklerle kaplı. Nazilli, zengin ve oldukça hareketli bir kaza. İstasyon bütün Nazilli ahalisini, kadın erkek kucaklamıştı. Sevgili şehzademizin gelişleri, Nazillileri üst üste istasyona yığmıştı. Şehzademiz trenden inince sürekli bir alkış, şiddetli bir heyecan ve hareket baş gösterdi. Bu soylu simayı görmek için halk birbirini itiyor, baş baş üzerine uzanıyordu. Kahraman şehzademiz nereye gitse, nerede trenden inse halkın ruhu oraya akıyor. Bütün kalpler onu görmek heyecanlarıyla çarpıyor. Nazilli’de küçük mektep kızları, ‘hoşgeldiniz’ dediler, nutuklar söylediler ve zarif buketler takdim ettiler. Nazilli’de bir saate kadar kaldık ve o kadar neşe ve sevinç topladık ki, ayrılırken hepimizde ciddi bir teessür vardı. Fevzi Paşa beyannameyi okurken ihtiyarlar ağlıyor,

⁸⁶ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 11 Mayıs 1919.

gençler yeni hayat için kalplerinde bir azim ve kararın yaşadığını hissediyorlardı. Bu çok samimi yerden üzüntü içinde ayrıldık. Anadolu'nun nispeten merkezlere uzak yerlerinde gördüğümüz hayat alametleri bana istikbâl için pek iyi ümitler verdi.

Yol yine vadilerden, dağ eteklerinden devam ediyordu. Bir iki ufak köy geçtikten sonra Sarayköy'e geldik. Burası da kaza merkezi. Aydın'ın bu iki kazası herhalde Aydın kadar aydın! Nazilli'de gördüğümüz çok kalabalık karşılama, Sarayköy'de aynı şekilde gerçekleşti. Sarayköylülerin pek misafirperver görünen simaları bizi çok sevindiriyordu. Alkışların kuvvetini takdir edemez olduk yalnız şehzademize gösterilen büyük saygı hissi, Anadolu içine girdikçe artacak bir şekilde hissediliyor. Sarayköy mamur ve ahalisi az çok refah görmüş bir kaza merkezi. Tren bu iki kazayı yükseltmiş!...

Nihayet geceyi geçireceğimiz Denizli'deyiz. İzmir'in en güzel bir livası. Hatta Manisa'ya yaklaşır. Aydında bir tek araba mevcut olmamasına rağmen burada gayet güzel landonlar⁸⁷ var. Halk güler yüzlü, bizi sabahtan beri bekliyorlarmış. İstasyondan hükümet binasına kadar olan yolun tarafı hep sevimli çehrelerle dolu. Yollar muntazam, evler şen ve temiz. Büyük bir alayla alkışlar, dualar arasında hükümete geldik. Arabalarımızı bayraklarla, çiçeklerle süslemişlerdi. Denizli her şeyi ile sevimli, resmi dairesi bile insanı ısıtıyor. Halk bir taraftan bahçeye yığılıyordu. ... Denizli'de harbin en zehirli tahripleri halkın sıhhati üzerinde, her yerde olduğu gibi burada da tesirler göstermiş ve zührevi hastalıkları artırmıştır. Belediye teşkilatı da hissedilmiyor. Hâlbuki suları bu kadar bol bir yerde belediyenin fazla iş görmesi lazım. Çünkü hastalıkların sirayetine vasıta bu sular.

Maarif burada da az çok kız mekteplerinde yükselmiş. Başlanmış ve çatısına kadar çıkıldığı halde harp sebebiyle yarım kalmış pek mükemmel bir sultani binası öylece duruyor. Eğer bu kış da üstü örtülmezse tekrar yıkılacak. Maarif Nezareti tarafından binanın bitirilmesi için gayret edilirse buranın tahsile çok heveskâr gençleri, İzmir'e kadar gidip yatılı sultanıyeye girmeye çalışmaktan kurtarılır.

Denizli'de Türkler ticarete, ziraata tamamiyle hâkim bulunuyorlar. Bir iki bini geçmeyen Rum unsuru amelelikle geçiniyor. Ve yerlilerle o kadar iyidirler ki, Rumcayı unutmuşlar.

Denizli gelişmeye aday, kabiliyetli bir livadır. Buralara cevval memurlar ve sıhhiye müdürünün vaat ettiği sıhhiye teşkilatı ister. Anadolu'nun pek çok yeri işletmek, biraz ihtimam görmek istiyor. Bunu başaran yerler, Denizli olursa İsviçre'yi hiç, hiç hatırlatmaz bile

Denizli'de pek rahat bir gece geçirdik, misafirperver halkın çok değerli uğurlamaları arasında Isparta'ya doğru yola çıktık. Isparta'dan Anadolu'ya ineceğiz. Dönüşte Muğla'ya giden Mahmut Hayret Paşa heyetiyle Isparta'da buluşacağız.”⁸⁸

Denizli'den 2 Mayıs'ta ayrılan heyet ayı gün Burdur'a vardı. Burhan Cahit buraya gelişlerini de şöyle anlatmıştır:

⁸⁷ Landon: Dört tekerlekli, iki dingilli, çift körüklü, içinde karşılıklı iki oturma sırası bulunan, atlarla çekilen binek arabası.

⁸⁸ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha ile Beraber”, *Yeni Gazete*, 12 Mayıs 1919.

“Burdur, 2 Mayıs. Denizli’nin horozları bizi tatlı uykudan kaldırıncı bu güzel memleketten uzaklaşmak zamanının geldiğini görerek üzüldük. Denizli muhiti ve halkı ile o kadar ısındık ki!

Tren Denizli ahalisinin yoğun alkışları arasında hareket ederken Denizli’de geçirdiğimiz unutulmaz zamanı şimdiden özlüyorduk. Denizli, İzmir-Dinar hattından ufak bir şubeyle ayrılmış. Şimdi dönerken Goncalı istasyonunda trenimiz yol değiştirdi. Artık yavaş yavaş yükseliyoruz. Denizli’den sonra arazi bozuluyor, köyler fenalaşıyor. İzmir ve çevresinde gördüğümüz mahsuldar toprak artık yok. Sonra tren yollarında gördüğümüz şirin köy evleri yerine buralarda kerpiçten yapılmış çirkin evler başlıyor. Deniz seviyesinden gittikçe yükseliyoruz. Keçiborlu istasyonu, denizden bin on metre yüksekte. Nihayet Baladız istasyonuna indik. Burada Burdur ve Isparta mutasarrıfları bizi bekliyorlardı. Baladız ne köy ne nahiye. Yalnız bir istasyon. Depremden yepyeni bina çatlamış. Arabalara atladık. Şimdi güneye, Burdur’a doğru inmeye başladık. Burdur istasyona üç saat.

Burdur’a varış pek şaşalı oldu. Halk karşılamak için şehir haricine çıkmışlardı. Fişekler atılıyor, dualar okunuyor, alkışlar yükseliyordu. Deprem bu güzel şehri berbat etmiş, sağlam bir binaya tesadüf etmek bahtiyarlık. Yeniden inşasına başlanan evlerde harp musibeti içinde bitmemiş. Sokaklarda zelzelenin açtığı çukurlar henüz öylece duruyor. Fakat halk bu peş peşe gelen felaketlere rağmen yine, Aydın ahalisi gibi tasalı değil. Artık buralarda hamam takımı ile görünen allı pullu kadınlar yok. Burada şalvarlı hanımlar var.

Burdur gölü hep çevre kasabayı çevirmiş gibi. Yeni başlanan binalar çamurun kalıp şekline getirilerek ‘saman sarma’ usulünde yapılıyor. Fakat maalesef sokaklar eğri büğrü ve çukurlu.

Bununla beraber Burdur ahalisi çok saf ve hayırperver. Akşam bize bir alaturka yemek yedirdiler. Şimdiye kadar çekilen mükellef ziyafetlerden çok hoşumuza gitti. Burada yediklerimizi İzmir’in yüz kişilik alafranga sofrasında yemedik. Bakınız listede neler var: Tavuklu çorba, sütlü çorba, kuzu dolması, su böreği, buğday muhallebisi, Harput köftesi, sünger tatlısı, yalancı dolma, kabak dolması, kaymaklı lokum tatlısı, etli pilav, hoşaf, yoğurt. Hepimiz yerde kurulan bu nefis Anadolu sofrasının etrafında bol bir iştah ile yemek yedik. İkram, hürmet için ahali etrafımızda dört dönüyordu. Denizli halkı gibi bunlar da pek misafirperver, mutasarrıf iyi bir zat. Belediye de yok gibi. Hâlbuki böyle ücra köşelerde halk, varını, yoğunu hükümetten bekliyor. Onlar da ziraatta, maişette, hatta yatmalarında kalkmalarında rehber olacak hükümet sanıyor...’’⁸⁹

Heyet-i Nâsiha, 3 Mayıs 1919 günü Burdur’dan Antalya’ya hareket etti. Heyetin Antalya seyahatini de Burhan Cahit’in notlarından aktarıyoruz:

“Burdur’un harabelerinden ayrılırken emsalsiz bir yağmur başlamıştı. Buranın denizden yüksekliği bin metreyi çok geçiyor. Bunun için hava gittikçe soğuyor. Arabalarımız çamur içinde Çeltik Dağlarına doğru çıkmaya çalışıyor. Yol bozuk, yağmur gittikçe şiddetleniyor. Şimdi, fındık büyüklüğünde bir dolu yağmaya başladı. Vahşi dağların korkunç yamaçlarında arabalarımız her dakika yeni bir tehlikeden kurtularak ilerliyor. Nihayet sık ormanlık dağların

⁸⁹ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 16 Mayıs 1919.

zirvesine çıkabildik. Şimdi çeltik gediği denen yüksek dağların arasındaki dar yoldan ayrılıyor. Dolu olanca kuvvetiyle düşüyor. Hayvanlar sağa, sola kaçmak istiyor. Arabalarımız perişan bir sarsıntı ile koşuyor. Üç saat mütemadiyen devam eden dolu dağlardan gevşettiği toprakları düşürüyor, kayalar arasından düşen seller bir kudurmuş saldırıyla vadilere doğru hücum ediyor.

Havanın biraz sükûnuyla beraber ormanlar arasındaki çiftliğe vasil olduk. Hazineye ait bir çiftlik. Şimdi köylülere verilmiş. Çiftliğin harap köşkünde yorgunluğun verdiği ihtiyaçla mühim bir öğle yemeği yedik. Bu kadar fena bir hava buralarda pek nadir olurmuş. Bizim de özel trende geçen cidden latif seyahatimizden bu ıstıraplı yolculuk o kadar canımızı sıktı ki.

Yemekten sonra tekrar arabalara atladık. Yanımızdaki mızraklı süvari müfrezesi yağmura, doluya, mesafenin uzunluğuna rağmen yorgunluk göstermeyerek bizi takip ediyor. Bu akşam Bademağacı nahiye merkezine yetişmek lüzumu bizi bir yerde uzun boylu istihattten alıkoyuyor. Yarın Antalya'ya yetişeceğiz. Konak yeri olarak Bademağacı seçildi.

Yol güzel bir çam ormanı içinde, dağların kenarında engebeli bir zarafetle devam ediyoruz. Yağmur da aynı şiddetle devam ediyor. Bununla beraber daima aşağı indiğimiz için soğuk hafifliyor. Akşam, ezan sularında Bademağacı uzaktan göründü.

Hepimizde kuvvetli bir istirahat ihtiyacı vardı. Köyün siyah ve perişan evleri görününce yüzümüz güldü. Önden giden süvariler köyde bize yatacak yer bulacaklardı. Burası bir nahiye merkezi olmasına rağmen bir köyden başka bir şey değil. Nihayet çamur ve yağmur içinde köye girdik. Teker katlı fakir evleri arasında bize ancak iki çatı bulunmuştu. Çaresizlik içinde birine şehzade hazretleriyle Ali Rıza Paşa yerleştiler. Muhtar Osman Ağa'nın evindeki tek odaya da altı kişi yerleştik. Gece olmuştu.

Hava serin idi. Ohanes Ferit Bey, şehzade hazretlerinin yaveri Şevki Bey, Ârif Reşid Bey, iâşe memurumuz Binbaşı Süleyman Faik Bey ve ben harıl harıl çam kütükleri yanan ocağın başına toplandık. Uzak arabalarımız gelmemişti. Hepimiz acıkmıştık. Osman Ağa tam istediğimiz gibi mükemmel bir köy yemeği getirdi. Dizden dize dolaşan uzun peşkiri önümüzde yaydık. Sıcak, peynirli bir tarhana çorbasını incecik, fakat lezzetli saç ekmeğiyle yedik. Sonra tavuk, sonra iyi bir, peynir yoğurt ve pekmez. Oh artık keyfimiz kısmen yerine gelmiştir. Şimdi yatmak meselesi vardı. Ufacık odada hepimiz yatacağıktık. Her yerde mükellef karyolalarda zifaf gecesi gibi latif uykular geçiren heyet üyeleri bu karınca hayatı biraz ağır geliyordu. Fakat yorgunluk, fazla nazlanmaya meydan bırakmadı. Teşrifat, merasim unutuldu. Hepimiz ikişer ikişer minderlere uzandık. Ocağın çıtırdayan alevleri alçalırken gözlerimiz kapanıyor, tatlı bir uyku bizi kucaklıyor.

Bu gece seyahat tarihimizde pek unutulmaz ve tatlı bir kayıt bıraktı. Köylüden gördüğümüz izzet ve ikram cidden pek safiyane idi. Sabah erken tekrar hazırlandık. Hava artık mavi mavi gülüyordu. Köylünün gönül alan uğurlamaları arasında yola düştük. Şimdi dik bir yokuş başlıyordu. Arabalar çıkamadı. İndik. Hepimiz şehzademizle beraber ağır ağır çıkmaya başladık. İyi bir yol arkadaşlığı arasında şehzademizin tatlı hatıraları, iltifatları bizi arasında nihayet yokuş bitti, tekrar arabalarımıza bindik. Artık hep aşağı doğru, sahile doğru gidiyorduk.

Antalya'ya üç saatlik yerdeki Kırkgöz Köprüsü yanında kır sofraları kuruldu. Tatlı tatlı yemek yiyorduk. Köprünün öbür ucundan bir kalabalık görüldü. Anladık, Antalya'dan gelen karşılama heyeti. Yemeği yarım bıraktık. Gelenler mutasarrıf, eşraf, Rum, Ermeni, dini liderler ve birçok ahali.

Biraz istirahatten sonra hep beraber büyük bir alayla yola düştük. Etrafımızda Antalyalı genç atlılar koşuyor, mızraklı süvarilerimiz vadiye hususi bir zarafet veriyordu. Güzel bir çam ormanının dar yollarından çıkarken vadinin nihayetinde yeşillikler içinde Antalya ve Akdeniz beraber görüldü. İzmir'den beri hasretini çektiğimiz denize tekrar kavuştuk. Antalya için İstanbul'da iken pek çok övgüler işitmiş, Anadolu'nun bu Akdeniz ile öpüşen, sevdalı dudaklarına karşı gıyabi bir tutku içinde yaşamıştım. Şimdi Antalya hakikaten fettan bir sevgilinin nazlı çekingenliği gibi bakışlarım önünde ve yeşillikler içinde titreşiyordu...⁹⁰

Antalya'daki incelemelerini tamamlayarak ayrılan Heyet-i Nâsiha, Isparta'ya 8 Mayıs 1919 Perşembe günü vardı. Burhan Cahit, seyahatlerinin Antalya'dan sonraki kısmını da şöyle anlatır:

“Eğirdir, 10 Mayıs. Eğirdir'de çok dalgalı gölün sükûnetini beklerken bulduğum istirahat fırsatından istifade etmek istedim. Şehzademiz heyetle birlikte Eğirdir'in harap kalelerini gezerken ben de göle karşı odamda bir Boğaziçi manzarası tasavvur ederek seyahat notlarımı karıştırıyordum. İzmir'den Anadolu'ya ve Isparta'ya kadar çizdiğimiz seyahat hattı üzerinde Anadolu'nun en dikkate değer yarasını dikkat ettim: Aşiretler ve muhacirler.

Aşiretler, hususıyla Antalya havalisinde daha ziyade tesadüf ediliyor. Bunlar seyyar Türk kabilelerinden olan Yörüklerdir. Yörükler kışın Antalya'nın sahil kesimine iniyor. Yazın da yukarıya, Burdur'a yakın Hayfa yaylalarına kadar çıkıyorlar. Senelerden beri bütün teşebbüslere rağmen bunların iskânı mümkün olmamıştır. Yolda bunları pek çok gördüm. Vadilere çadır kuruyor, verimli ovalarda davarlarını, hayvanlarını otlatıyor, havalar ısındıkça kuzeye doğru yükseliyorlar. Türk ırkının saffet (temizlik) ve bekâretini en iyi muhafaza etmiş olan kısmı Yörüklerdir. Fakat maalesef memleket bunlardan müstefit olamıyor. Bu havalinin daha şark kesiminde, Adana'ya doğru bu aşiretlerin daha çoğaldığı söyleniyor. Bunların seyyar olması, arazinin ekser yerlerde köylüler arasında taksim edilmiş bulunması daimi bir uyumsuzluk yaratıyor. Bunlar hakkında daha derin tetkikat yapılarak iskânları temin edilirse memlekete pek büyük bir iş yapılmış olur.

Muhacirler, zaten memleketin muhacir görülmeyen yeri yoktur. Fakat harpten sonra Anadolu'da muhacirlerin hayatı, maiyeti pek şayan-ı dikkat bir şekil almıştır. Aydın, Burdur, Antalya, Isparta taraflarına sevk edilen muhacirler tamamen Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinden celp edilen Müslüman, Türk ve Kürt ihtiyaç sahipleridir. Harp hudutlardan beriye intikal ettikçe savaş hattı üzerinde ve arkasında bulunan ahali de yerlerinden kaldırılmış ve böyle harp mıntıkası olmayan muhitler acele acele sevk edilmişler, tamamen mahrum bulunan bu ilkel halk bugün merkezi Anadolu'nun en küçük köyünden en büyük kasabasına kadar dağılmıştır. Hususıyla Erzurum, Van ve Bitlis taraflarından gelen bu fakir halk sefalet içinde pek çok zayıat vermiş ve bugün kalan mevcudu da dilencilik etmek derecelerine

⁹⁰ Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 19 Mayıs 1919.

gelmiştir. Saydığım havalide girdiğimiz her köy ve kasabada bu bedbaht Müslüman muhacirlerini sefaletin en elim derecelerinde gördüm. Bugün mukadderat onları Anadolu köylerinde dilencilığe ve ölmeye mahkûm etmiştir. Arkalarındaki elbise harpten evvel giydikleri sırmalı cepgenler ki bugün parça parça olmuştur. Çocukların, kadınların benizleri solgun gözleri çukurlaşmış, erkekler aile ve hayattan, azimden mahrum perişan olmuştur... Bunların böyle sefil bir tarzda yaşamaları insanı müteessir ediyor, heyette bulunan ve harp esnasında şark cephesinde çalışan genç zabıtlar bunların harpte kendilerine ne derece yardım ettiklerini, bu muhacirlerin vaktiyle taburları, alayları ne müşfik bir ihtimamla misafir ettiklerini yana yakıla anlatıyorlar. Harp memleketlerini istila ederken bunlar bu havalide sevk edilmişler ve iskânları, işeleri için hiçbir şey yapılmamıştır. Bu yüzden, hastalık, sefalet, iklim bunları tahrip etmiş, şimdi zayıf ve sefil bir sükût-ı hayal içinde sürünmeye mahkûm bırakmıştır. Bunların işeleri için sarf edilen paranın bir miktar maiyeti bunları memleketlerine kadar gönderebiliyor. Şark vilayetlerimizin bu güzide sakinlerinin yerlerinden yurtlarından böyle uzun seneler uzak bırakılmaları kendileriyle beraber memleket için de büyük bir zarardır. Sonra bunlar şimdiki bulundukları köy ve kasabalarda yerli ahali ile de iyi geçinmiyorlar. Çünkü adetleri, telakkileri, ananeleri tamamen başkadır. Antalya'dan Isparta'ya hatta Konya'nın gördüğümüz Iğın, Yalvaç, Akşehir kazalarında, köylerinde bu muhacirler sefaletin en feci bir derecesinde yaşamaya çalışıyorlar. Bundan dolayı harp senelerinin açtığı felaketlerin tamirini ilk defa bu muhacirler meselesini hal ile başlamalıdır. Bu mesele nüfus, servet, ümran nokta-i nazarlarından hükümetin omuzlarına yüklenmiş en ağır bir iştir.”⁹¹

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığındaki Nasihat Heyeti'nin Anadolu seyahatini takip eden gazeteci Burhan Cahit Morkaya, çarpıcı gözlemlerde bulunmuş ve bunu kayıt altına almıştır. Esas görevi heyetin faaliyetlerini basın adına takip etmek olmakla birlikte bilhassa yol boyunca uğradıkları yerler hakkında edindiği izlenimlerini de çalıştığı gazete olan Yeni Gazete'de “Heyet-i Nâsiha İle Beraber” başlığıyla yayımlamıştır. Anadolu'nun, üstelik diğer bölgelere göre daha gelişmiş bölgesi olan Marmara ve Batı Anadolu bölgesinin durumunu yerinde görmüştür. Yoksulluk ve geri kalmışlık, halkın içinde bulunduğu sefalet canlı bir şekilde yansıtılmıştır. Savaşın yarattığı ekonomik tahribatın boyutlarını da Burhan Cahit'in notlarında görmek mümkündür.

Burhan Cahit'in notlarının iki yönüne daha dikkat çekmek durumundayız. İlki, seyahat esnasındaki haber ve yorumlarının bir kısmının aslında gerçeği yansıtmadığını itiraf etmesidir. Şöyle ki: Anadolu'ya böyle bir heyetin gönderilmesinin ardındaki amaç, algı ve propagandadır. Özellikle heyetin karşılanışı ve Türklerle diğer unsurlar arasındaki ilişkilere dair haber ve yorumlarında Burhan Cahit de bu propagandaya alet olmuştur. İzmirli Rumların heyete gösterdikleri ilgi hakkında seyahat esnasında yazdıklarıyla kentin Yunan birlikleri tarafından işgalinden sonra yazdıkları arasında büyük farklar ve çelişkiler bulunmaktadır. Kısaca şu alıntıyı hatırlatmak zaruridir: “Vali İzzet Beyefendi'nin teşrifleriyle İzmir'in Rum unsuru itidale dönmüş. Bu hususta gösterdikleri basiret ve siyasetten dolayı kendileri bilhassa teşekküre lâyıktır. İzmir halkından bir kısmının son aylarda duçar oldukları buhran artık geçmiş,

⁹¹ Burhan Cahit, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 21 Mayıs 1919.

asabi hareketler, düşünülmeyle yapılmış tezahürler artık Rum vatandaşlarımız tarafından terk edilmiş, itidale dönen Rum vatandaşlarımız kahraman şehzademize ellerinde Osmanlı bayrağı olduğu halde saygı gösterisinde bulunuyorlar. Bunun en bariz bu sahnesine Buca'ya icra ettiğimiz gezintide rastladık. Şehzademiz, refakatlerinde vali bey olduğu halde maiyetleriyle birlikte Kordon'a bir araba gezintisi yaptılar. Pazar olduğu için Rum vatandaşlarımızın hepsi orada bulunuyorlardı. Evvelce işittiklerimize rağmen Rumları çok sakın ve mutedil buldum. Şehzademize karşı pek büyük bir hürmet gösteriyor, her yerde şapkalarını çıkarıyor ve yerlere kadar eğiliyorlardı. Hatta bizim arabalarımıza bile hürmetle selam veriyor, tebessüm gösteriyorlardı.”

Burhan Cahit'in yukarıda verdiğimiz düşüncelerinin samimi fikri olmadığına dair elimizde başka bir yazı daha bulunmaktadır. Aynı zamanda bir itirafname de olan bu yazısında Burhan Cahit, çok değil, İzmir'den ayrıldıktan 27 gün sonra, heyetle birlikte bulunduğu İzmir'in havasını, işgalden sonra daha gerçekçi bir şekilde şöyle anlatıyor:

“İzmir'den yazdığım mektuplarda İzmir'in karışık halkı için ihtiyatkâr bir lisan kullanmışım. Bugün güzel İzmir'in renkli sakinleri hakkında biraz his ve görgü üzerine sözüm var.

Akdeniz kıyılarında yaşayan Anadolu halkı geniş ufukların ve geniş denizlerin getirdiği hareketlilik içinde beyinlerini daha sert ve keskin düşünmeye alıştırmışlar, hallerini, hareketlerini mübalağalı fikirlerine uydurmuşlardır. Ticaret buhranları onları, Türk ve Rum hep hassasiyet içinde inceltmiş asabileştirmiş, oynak bir hale getirmiştir. Anadolu ortasında her şekil hayata karşı çubuğunu aynı lakaytlıkla çeken Türk, İzmir'in afacan muhitinde kavga, mücadele için kendini dirençsiz hissetmiştir.

İşte Şehzade Abdürrahim Efendi hazretlerini derin bir hisle karşılayan İzmir, bu hassas Türk İzmir'dir. İzmir üzerinde gezen kıskanç gözlerin zehrini pekiyi gören İzmir'in genç ve hassas Türklüğü, Türklüğün genç ve soylu şehzadesine koynunu açarken bugünün facialarına karşı koymak istiyordu.

İşte Türklüğün masum ve mahkûm hasretlerini pekiyi tanıyan şehzadeyi bir hafta en şefkatli nazarları üstünde gezdiren İzmir, gecelerinde yıldızlarını, gündüzlerinde güneşlerini karartan bu sefil güne isyan için elinden geleni yaptı. Türk kalmak ve Türk olarak ölmek istedi. Bugün İzmir'in nabızları durmuş, hisleri donmuştur.

İzmir, iki unsurun en cevval tabakalarını dudaklarında karşılaştıran bir fettan kadındır. Bornova ve Buca'nın Rumlukla dolup taşan sahillerine karşı Göztepe ve Kokaryalı'nın (Güzelyalı) yüksek fikirli Türklükle kaynaşan sahilleri birbirine ısınamayan rakipler gibi tebessümlerinin altında dişlerini gösterirler. Bizim karşı yaka ile İstanbul birbirine ne kadar samimi ise İzmir'in Karşıyaka'sıyla Göztepe'si de birbirine o kadar dosttur.

İşte İzmir bu gerginlik içinde yürüyordu. Fakat İzmir'in etrafı bütün o verimli sancakları, güzel Manisaları, bereketli Aydınları efesiyle, devesiyle Türk oğlu Türktür. İzmir'de ve çevresinde nahiyelerine varıncaya kadar dolaştığım yerlerinde Türklüğün bu, seneler geçse mağlup olmaz kuvvet ve ekseriyetini gördüm. İzmir'de Türkten başka hükümlan olacak kuvvet yoktur. Hususıyla Yunan hâkimiyetini tanıyacak bir vicdan İzmir topraklarında

yaşamamış ve yaşamayacaktır. Menteşe, Aydın, Saruhan altı asırlık kuvvetli bir ırk ve din birliğiyle Osmanlı saltanatına bağlanmıştır. İzmir'in çok hassas ve pek kahraman evlatlarını o kadar iyi tanıdım ki bu Türk özlü ve tok sözlü halkın bir ecnebi ve özellikle Yunan eli altında durmayacağına mukaddesatım kadar eminim.

Manisa'nın nihayetsiz bağlıklarında tatlı bir mesai hayatı geçiren, Aydın'ın geniş incirliklerinde cihana mahsül yetiştiren, İzmir'in uslu sahillerinde namusuyla, azmiyle yaşayan soylu Türk evlatlarını, cihana adaletin nurunu dağıtan galip Avrupa ve hâkim Amerika unuttur ve dağılan haktan, tanılan ahdden Türklüğe bir hisse ayırmazsa, bugünkü maddi büyüklüğü kadar yarın tarih önünde küçülecektir.”⁹²

Burhan Cahit'in notlarının işaret edeceğimiz ikinci yönü de 1939 yılında Yeni Mecmua'da bu seyahat hakkında yazdıklarıdır. Burhan Cahit, Yeni Mecmua'da yayımlanan seyahat hakkındaki hatıralarında 1919'dan çok farklı bir yaklaşım sergilemiş ve farklı bilgiler vermiştir.⁹³ Özellikle heyet üyeleri ve program hakkında gerçeği yansıtmaktan uzak ve biraz daha ötesi, kendisini inkâr eden ifadeleri bu yazının konusu değildir. Bizi ilgilendiren, 1919'daki gözlemlerdir. Muhtemeldir ki o gözlem ve notlarda verilen bilgiler bölge ve halkı hakkında yapılacak araştırmalar için kaynak olacaktır.

KAYNAKÇA

Alemdar, 17 Nisan 1919.

Burğaç, M., Burhan Cahid Morkaya (1892-1949), Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/burhan-cahid-morkaya-1892-1949/> (Erişim Tarihi: 28. 12. 2024)

Burhan Cahid, “Heyet-i Nâsiha İle Beraber”, *Yeni Gazete*, 21, 23, 27, 28, 30 Nisan 1919; 1, 2, 3, 4, 8, 11, 12, 16, 19, 21 Mayıs 1919.

Burhan Cahid, “Türk İzmir”, *Yeni Gazete*, 25 Mayıs 1919.

Bürhan Cahit, “Facia İçinde Komedi: Heyeti Nâsiha Konya Yolunda”, *Yeni Mecmua*, Sene:1, No: 9-13 (30 Haziran 1939-28 Temmuz 1939)

Çelebi, M., *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2020.

Göztepe, T. M. *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969.

<https://www.iskulturlar.com.tr/yazarlar/burhan-cahit-morkaya> (Erişim Tarihi: 28. 12. 2024)

İkdam, 16, 17 Nisan 1919;

İleri, 17 Nisan 1919;

⁹² Burhan Cahid, “Türk İzmir”, *Yeni Gazete*, 25 Mayıs 1919.

⁹³ Bürhan Cahit, “Facia İçinde Komedi: Heyeti Nâsiha Konya Yolunda”, *Yeni Mecmua*, Sene:1, No: 9-13 (30 Haziran 1939-28 Temmuz 1939)

İstiklâl, 17 Nisan 1919.

Karagöz, No: 1270 (12 Mayıs 1336)

Kayabaşı, Ö. *Burhan Cahid Morkaya (Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma)*,
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2006.

Memleket, 13, 17 Nisan 1919.

Öztahtalı, İ. İ., “Karagöz Gazetesi Ve Karagöz’ün Kabri”, *İJHAR*, Yıl: 2 (Şubat 2018),
s. 43-48.

Sabah, 17 Nisan 1919;

Vakit, 17 Nisan 1919;

Yeni Gazete, 17 Nisan 1919.

Yeni Köroğlu, No: 1 (28 Nisan 1928)

EDİRNE MEBUSU

MEHMET ŞEREF AYKUT'UN MİLLÎ MÜCADELE HATIRALARI

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

Ege Üniversitesi

mevlutcelebi@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8244-661X

ÖZET

Türk milleti, 1919-1922 arasında Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde dönemin en güçlü devletlerine karşı destansı bir istiklal ve istikbal mücadelesi verdi. Bu savaşın en önemli yönlerinden birisi de isimsiz kahramanlarının ve kadınlarının mücadeleye verdikleri destektir. Abartma olarak kabul edilmesin fakat iddialı bir yorum yapmak isteriz: Türk kadını olmasaydı, mücadeleye böylesine sahip çıkıp destek vermeseydi Kurtuluş Savaşı zor kazanılırdı. Türk kadının ve isimsiz kahramanların hizmetlerini ortaya koyacak çalışmalar ecdada saygı, vefa ve minnet duygularıyla yapıldığı kadar gelecek nesillere aktarılacak onurlu bir mirastır. Bu nedenle Millî Mücadele'nin bilinmeyen ya da az bilinen yönlerine katkı sağlayacak her çalışma kıymetlidir.

Bildirimizde gazete sayfalarında kalmış bir hatıra dizisini inceleyeceğiz. Künye olarak bir kaynakta tespit ettiğimiz fakat kullanıldığını rastlamadığımız hatıralar Mehmet Şeref Aykut'a aittir. İstiklal Savaşı'nı yürüten ilk Meclis'te Edirne Mebusu olarak görev yapan Mehmet Şeref Aykut, mücadelenin en zor günlerinde cephede hizmet ederken tanık olduklarını, gözlemlerini savaştan yıllar sonra kaleme almıştır. Kendi ifadesine göre bunu, Atatürk'ün, Millî Mücadele'ye katılanların hatıralarını yazmaları yönündeki ricasını yerine getirmek için yapmıştır. Hatıralar sekiz tefrika halinde Yeni Sabah gazetesinde "Millî Mücadele Hatıraları" başlığıyla 6-15 Mayıs 1938 tarihinde yayımlanmıştır.

Bildirimizde incelediğimiz hatıralar özgün olduğu gibi İstiklal Savaşı'na katkıda bulunacak ve savaşın zorluklarını, Türk milletinin öz verisini ve kazanılan zaferin büyüklüğünü daha iyi anlamaya yardımcı olacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, İstiklal Savaşı, Mehmet Şeref Aykut, Hatıralar.

GİRİŞ

Milletlerin tarihinde önemli günler, dönemler ve olaylar vardır. Bu hemen her millet için geçerlidir. Tarihi binlerce yıl geriye giden Türkler için de tarihi pek çok olaydan, dönemden ve tarihten söz edebiliriz. Yakın dönem Türk tarihinin en önemli olayı Anadolu halkının, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde işgalcilere karşı verdiği istiklal mücadelesidir. 1919-1922 arasında verilen bu askeri mücadele öylesine önemlidir ki bir imparatorluğun tasfiyesi, aynı zamanda yeni bir Türk devletinin kuruluş sürecidir. Eğer Türkler bir istiklal savaşı vermemiş ya da başaramamış olsalardı bugün tarihleri ve talihleri çok farklı bir çizgi takip edecekti. Bunun ne olabileceğini tahmin etmek hiç de zor değildir. Çünkü 1918'den sonraki

süreci, Anadolu hareketinin olmadığını kabul ederek değerlendirecek olursak olayların bizi götüreceği yer bellidir: İşgal, esaret ve Sevr.

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Sevr Barış Antlaşması özetle şudur:

- Osmanlı Devleti, İstanbul ve çevresiyle Anadolu'da küçük bir toprak parçasından ibaret olacak, fakat Osmanlılar, antlaşma hükümlerine saygı göstermezlerse ve uymazlarsa, İstanbul da ellerinden alınacak.
- Osmanlı sınırları, Trakya'da Midye'nin çok daha doğusundan başlayarak Büyük Çekmece Gölü'ne inecek, bu hattın batısında kalan Trakya, Yunanistan'a verilecek. Güney sınırı ise, İskenderun Körfezi ile Antalya arasında bulunan Karataş Burnu'ndan başlamak suretiyle Antep, Urfa ve Mardin'i dışta bırakarak Irak sınırına varacak.
- Boğazlar, savaş zamanında bile bütün devletlerin gemilerine açık olacak, özel bayrağı ve bütçesi olan bir Avrupa Komisyonu tarafından yönetilecek.
- Kapitülasyonlar yeniden yürürlüğe konulacak ve bütün Müttefik devlet vatandaşları faydalanacak.
- İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türklerden kurulacak bir komisyon, Türkiye'nin servetini düzenleyecek ve bütçe üzerinde son sözü söyleyecek.
- Azınlıkların, her derecede okul açma hakkı olacak.
- Türkiye'nin askeri kuvveti, 10 bini jandarma olmak üzere toplam 50 bin kişiden meydana gelecek ve zorunlu askerlik olmayacak.
- Donanma da sınırlı olacak, askeri uçak bulunmayacak ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Müttefikler tarafından kontrol altında tutulacak.
- Kürtlerin, isterlerse Doğu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmaları, Milletler Cemiyeti'nin kabul etmesinden sonra, Osmanlı Devleti'nin, bu tavsiyeyi yerine getirmesiyle mümkün olacak.
- Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon illerinin bulunduğu bölgede, sınırları Amerika Birleşik Devletleri'nin hakimliğine bırakılan bir Ermenistan devleti kurulacak.
- Hicaz bağımsız bir devlet olacak, Türkler, Mısır üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek.
- On İki Ada, İtalyanlara, Akdeniz'deki diğer adalar Yunanistan'a bırakılacak.
- İzmir, Türk egemenliğinde kalacak, fakat Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını Yunanistan'a bırakacak, İzmir kalelerinden birinde Türk bayrağı dalgalanacak. Ancak İzmir'in kesin kaderi, 5 yıl sonra yapılacak bir halk oylamasıyla tespit edilecek.⁹⁴

Bazı kesimler, Sevr Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmemiş olmasını bilerek, isteyerek ve kasten yanlış yorumlamaktadır. Bu yaklaşıma iki açıdan itiraz etmek mümkündür.

⁹⁴ Mevlüt Çelebi, *Türk İnkılap Tarihi*, Akademisyen Yayınevi, İzmir, 2024, s. 102-103.

İlki, İtilaf Devletleri bu antlaşmayı uygulamak için imzaladılar. Diğer İttifak Devletleri ile imzaladıkları barış antlaşmalarını nasıl uyguladıysa, Türkiye ile imzaladıklarını da uygulamak için imzaladılar. Başka türlü düşünmek ve yorumlamak mümkün değildir. Dolayısıyla uygulamayacakları bir barış antlaşmasını ne diye imzalasınlar ki? Öte yandan İtilaf Devletleri ister Osmanlı Devleti ile olsun isterse Ankara Hükûmeti ile Millî Mücadele döneminde bütün diplomatik temaslarda Sevr'i esas aldılar. Dolayısıyla Sevr Barış Antlaşması'nı önemsiz gösterme çabalarının tarihi gerçeklerle uyuşur hiçbir yanı yoktur.

Sevr Barış Antlaşması'nı "zaten uygulanmadı" diye görmezden gelmeye çalışan aynı çevreler çelişkili bir yaklaşımla söz konusu antlaşmanın uygulanmayışını da Sultan Vahidettin'in ve Osmanlı Hükûmeti'nin başarısıymış gibi sunmaya çalışmaktadır. Sevr Barış Antlaşması uygulanmamıştır. Ancak bu sultanın ya da hükûmetlerinin başarısı değildir. Eğer İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti ile imzaladıkları barış antlaşmasını ve kendi aralarında imzaladıkları Anadolu'nun nüfuz bölgelerine ayrılmasını ön gören Üçlü Antlaşma'yı yürürlüğe sokamadıysa bu, Anadolu hareketi nedeniyle mümkün olmamıştır. Netice itibarıyla eğer İstiklal Savaşı olmasaydı ya da başarılı olunmasaydı Sevr kesinlikle uygulanacaktı. Bu nedenle Türkler için esaret belgesi olan Sevr, Millî Mücadele sayesinde tarihin çöplüğüne atılmıştır.

İstiklal Savaşı Türklere sadece istiklallerini kazandırmadı. Aynı zamanda yeni bir devlet kurmalarına da imkân sağladı. Eğer Millî Mücadele olmasaydı Cumhuriyet olmazdı. Eğer Millî Mücadele olmasaydı; Türkiye'de siyasette, hukukta, toplumsal ilişkilerde eşitliği ve din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına alan laiklik olmazdı. Eğer Millî Mücadele olmasaydı Türk kadını erkeğiyle eşit haklara sahip bireyler haline gelemezdi. Eğer Millî Mücadele olmasaydı Türkler, Kapitülasyonlar altında ezilmeye devam edecekti. Bunları çoğaltmak mümkünse de bu kadarını yeterli buluyoruz. Özetle Millî Mücadele olmasaydı çağdaş bir Türk devleti olmazdı.

Sadece Türk tarihi ve Türkler açısından değil, dünya tarihi bakımından da imrenilecek bir başarı olan İstiklal Savaşı'nın bütün yönleriyle ortaya konulması son derece önemlidir. Bu destansı mücadelenin arşiv belgeleriyle ve yabancı kaynaklarla desteklenen çalışmalara konu olması yararlıdır. Çünkü Atatürk'ün ifadesiyle "Türk çocuğu, ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." Kuvvet bulmada yazılı kayıtlarla birlikte tarihin ruhu olan hatıraların ayrı bir yeri vardır. Elbette metodolojik açıdan hatıralar kullanılırken dikkatli olunmalı ve diğer kaynaklarla desteklenmelidir. Kaldı ki, yakın dönemde pek çok olaya tanık olmuş insanların hatıralarının derlenmesi, kayıt altına alınması ve yayımlanması konusunda çok başarılı olduğumuz söylenemez. Bu eksiği gidermek adına Türk İstiklal Savaşı'nın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak her türlü malzeme kıymetlidir.

1. MEHMET ŞEREF AYKUT

Mehmet Şeref Aykut, 1874 yılında Edirne'de doğmuş, ilk ve ortaöğrenimini Edirne'de tamamlamıştır. Buradaki okul arkadaşları arasında Talat Paşa ve sonradan İzmir'de beraber olacağı Necip Türkçü vardır. 93 Harbi'nden (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra Edirne'den ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Mehmet Şeref Bey burada önce Galatasaray Sultanisi'ne girmiş; daha sonra Mercan İdadisine geçmiş ve 1891 yılında Mercan İdadisi'nden mezun olmuştur. Daha sonra eğitimine Hukuk Mektebi'nde devam etmiştir. 20 yaşında Hukuk Mektebi'ni bitiren Mehmet Şeref Bey, avukatlık mesleğine başlamadan önce askerlik görevi

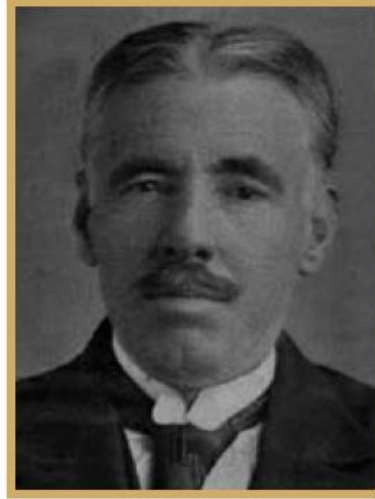
için Edirne'ye gelmiş ve burada askerliğini tamamlamıştır. Mehmet Şeref Bey Edirne'de askerliğini yaptığı sırada girdiği İttihat ve Terakki'nin Edirne şubesinde II. Abdülhamit yönetimine aktif bir şekilde muhalefet etmiştir. Bir jurnal sonucu 1896'da tutuklanan ve yargılanan Mehmet Şeref Bey, sekiz yıl sürgünle cezalandırılmış ve Trablusgarp'a gönderilmiştir. Yirmi dokuz ayı bulan sürgünden 1899 sonunda Trablusgarp'tan kaçarak İzmir'e gelmiştir. İzmir'deki çeşitli gazetelerde çalışmıştır. Yönetimin baskıları nedeniyle İzmir'den Manisa'ya kaçan Şeref Bey, burada iki yıl kalmış ve evlenmiştir. 1905'te Dedeoğlu'na giden Şeref Bey, 1909'dan itibaren Yeni Edirne gazetesinde başyazar olarak görev yapmıştır. Balkan savaşının başlaması üzerine Bursa'ya taşınmış, Edirne'nin kurtarılmasından sonra 1913 yılında tekrar Edirne'ye dönmüştür. Aykut, Edirne'de kurulan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularındandır. Mehmet Şeref Aykut, Son Osmanlı Mebusan Meclisine Edirne Mebusu olarak seçilmiştir. Meclisin 28 Ocak 1920 günü gizli toplantısında kabul edilen Misak-ı Milli metni Aykut tarafından okunmuştur. İstanbul'u 16 Mart 1920 günü resmen işgal eden İngilizler başka bazı mebuslarla birlikte Mehmet Şeref Aykut'u da tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermiştir. Malta'daki esaret hayatından kurtulan Mehmet Şeref Aykut, Ankara'ya gelerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan 1921 günü yapılan oturumuna katılmıştır.⁹⁵ Aynı gün Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muhabiriyle de bir görüşme yapan Mehmet Şeref Bey, Malta'da tutuklu bulunduğu döneme ait hatıralarını gazeteye vereceğini vaat etmiştir.⁹⁶ Gerçekten de Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey, "Martın on altıncı günü saat dörtte Meclis-i Milli'den İngiliz polis efradı tarafından cebren alınarak" başlayan esaret hayatını Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 28 Nisan 1921 tarihinde yazmaya başlamıştır.⁹⁷ "Malta Hatıratı: Malta'da Türkler" başlıklı tefrika bu süreçte 28 Nisan, 3, 13, 19 Mayıs tarihlerinde yayınlanmıştır. Lozan Antlaşması'na Trakya'nın ikiye ayrılışını da onayladığı için karşı çıkışı yaşamının Mehmet Şeref Bey VI. dönem mebusluğu sırasında rahatsızlanmış ve İstanbul'da Yakacık Sanatoryumunda tedavi altına alınmıştır. 18 Mayıs 1939 tarihinde 65 yaşında iken vefat etmiştir. 21 Mayıs 1939'da Edirne'de Kıyık Kabristanına defnedilmiştir.⁹⁸

⁹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Nisan 1921.

⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Nisan 1921.

⁹⁷ Edirne Mebusu Mehmed Şeref, "Malta Hatıratı: Malta'da Türkler", Hâkimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1921.

⁹⁸ Mehmet Şeref Aykut'un hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Sezen Sevgil, *Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM'deki Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016, s. 6-49.

Görsel 1: Mehmet Şeref Aykut (1874-1939)

(*TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt (1920-1950),

TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2010, s. 24.)

2. ŞEREF AYKUT’UN HATIRALARI

Mehmet Şeref Aykut, Meclis-i Mebusan’da ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde faal bir milletvekili olarak sahada da çalışmalar yapmıştır. Mehmet Şeref Aykut, “Yalnız en büyüğümüzün verdiği emri yerine getirmek için” ifadesinden sonra yayımladığımız hatıraları niçin kaleme aldığını şöyle açıklamıştır:

“Hedefe erişmek gayreti her şeyin fevkinde (üstünde) idi ve Zeynep gelin sayısız adsız kahramanlardan biridir.

Millî savaşın harp tarihini Genelkurmay, siyasal tarihini de gelecekteki tarihçi yazar. Lakin bu savaşın tarihe geçmeyen ve belki zamanın her şeyi unutturan kara perdesiyle örtülüp gidecek öyle menkıbeleri vardır ki bunlar istiklalini, varlığını ve şerefli tarihini kurtarmak için ölümü eliyle tutan Türk çocuklarının yarattığı işlerdir.

Her şeyi öğütüp kül ederek mazi denilen karanlıkların içine savuran zamanın kahredici gidişinden bunları kurtararak nesilden nesle armağan etmek de o gün yaşayan nesle koca leşlerin biraz ulusla borcu olsa gerek!

Dünyadaki davaların en haklısı olan Türk davası tam bir Türke yakışan vakar ve azametle müdafaa için ortaya çıkan millî kahraman Atatürk, her fırsatın yok olduğu bir sırada fırsatlar yaratarak eline aldığı ulusal işi başarmıştır.

Şöyle bir bakışla insan kabiliyetinin neler yapabileceğini, ancak ve ancak Atatürk’ün bütün fırsatların yerin yedi kat dibine geçtiği bir sırada, milleti kurtaracak fırsatı yarattığına ta içinden ve yakından bakarak anlayabiliyoruz. Ben Atatürk’ün, harikaları bile hayretlere düşüren öyle işlerini bilirim ki biz hepimiz dehşetinden tüyler ürpertecek vakalar karşısında şaşkın şaşkın ne yapılabileceğini bile düşünmeye kendimizde kudret bulamazken o yok olan fırsatı yaratmış ve talihin kulağında tutarak onu büyük Türk milletine hizmetkâr yapmıştır.

Aşağı yukarı 18 yıla giren bu uzaklaşmanın hafızalardan birer birer silindiği hadiseler arasında kim bilir ne kadarını unutmış gitmişizdir.

Genç günlerimin sevimli arkadaşı İsmail Safa'nın kıymetli çocuğu Peyami oğlum bana geçen gün, millî savaşa söz intikal edince:

- Amca, bunları, ne olur, yaz da neşredelim. Bu bilinmeyen anekdotlar meçhul kalsın, demiştir.

Sevgili oğlum Peyami Safa'nın bu ihtar ve dileğini yerine getirmek istedim.

Benim kocalmış kalemimle, yıpranmış kafamın bunu ne dereceye kadar başaracağını bilmiyorum.

Ateşli bir genç kalemden, bir kaynağın duru suyu gibi akması lazım gelen bu menkıbeler, şimdi benim yetmiş yıllık titrek elimde sallanan kalemden çıkabildiği kadarını buraya geçirdim. Bunların bence yalnız bir manası var; Cihan tarihini, insanlık medeniyetiyle kurarak açan Türkün ruhundaki azametinin bir nişanesi!"⁹⁹

Görsel 2: Yeni Sabah, 6 Mayıs 1938.

- **Zeynep Gelin**

Yukarıdaki açıklamanın ardından Mehmet Şeref Aykut, ilk olarak “Zeynep Gelin” başlıklı hatırasını nakletmiştir:

⁹⁹ Şeref Aykut, “Millî Mücadele Hatıraları”, *Yeni Sabah*, 6 Mayıs 1938.

“Sakarya tutmuştu. Bütün Anadolu ayaklanmış, doğudan batıya doğru toprak, şose yollarında, dağlarda, yamaçlarda ovalarda irili ufaklı araba, kağrı, deve, katır ve her yaştan kadın ve erkek akını başlamıştı.

Fasılasız gece gündüz süren ‘Başkumandanlık’ kanunu fikir ve kalp sahibi milletvekillerinin kararıyla kabul edildiği gün dikkat ettim: Uykusuzluktan, endişeden, bin bir düşünceden solmuş çehrelerde bir kanaat bir iman nuru parlamıştı. Şimdi dolmuş yüreklerden taşan kerim duygular birleşiyor, her yurttaş yüksek kumandayı bekliyordu. Başkumandan herkesin vazifesini gösterdi. Onun hepimiz hayretler içinde bırakan bu kurtarıcı ve diriltici emirlerine gönlümüzle sarılarak iş başına koşmuştuk. Benim payıma da ilk günlerde Yahşihan bölgesi düşmüştü. Minyatür gibi mini mini vagoncukları ardına takarak Ankara ile Yahşihan arasında işleyen dekovil boyunda bir hummalı faaliyet başladı.

Merkez Ordusu’ndan cepheye giden sevkıyat buradan geçiyordu. Doğu illerinden gelen her şey burada toplanıyordu. Sonra eldeki vasıtalarla cepheye dağılıyordu. Harp kızışmıştı. Bir gece sabaha karşı bir emir geldi: Kudretli cebel mermilerini en kısa günde yetiştiriniz. Bunlar çok uzakta, dağ yamaçlarındaki hollerde idi. Menzil komutanı bir tertip yapmış, kağınlara koşulan öküzlerin mukavemet kuvvetlerini iyice ve sağlam tecrübelerle hesaplamıştı. Kağına koşulan tostoparlık küçük yapıtlı öküzçükler en hızlı yürüyüşle nihayet iki saat koşabiliyor, bu cebri (zorunlu) yürüyüşün sonunda düşüp ölüyordu.

İkişer saat fasıla ile on dört menzile ayırdığı yol boylarına civar köylerdeki hayvanları yığardı. İlk menzilden yürüyen kafiye iki yüz kağırı idi. Bunların iki yanına alabildiğine hayvan süren elleri kılıçla atlılar koymuştu ki bunlar durmadan, dinlemeden öküzleri dürterek kan revan içinde bırakıyorlardı. Can acısıyla böğürerek deli gibi koşan zavallı hayvancıklar artık yuvarlana yuvarlana uçup gidiyorlardı. İkinci menzile yetişince hemen evvelce yığıldırılmış bekleyenler koşularak artık birer kan tulumundan başka bir şey olmayan berikiler yol boylarına uzanıyorlardı. Kafilenin ortasında ufacık bir duraklara, ya hayvanın devrilişi felaket olurdu. Arkadan gelen öndeki mutlaka çiğner geçerci.

Gözler büyümüş, soluklar kesilmiş, yüzler sararmış ve yalnız, yalnız en büyüğümüzün verdiği emri yerine getirmek için oraya o gösterilen hedefe erişmek gayreti her şeyin fevkinde (üstünde) idi. Son menzile iki menzil kalmıştı ki Binbaşı Cemil Bey bana:

- Şu sağa bakınız, hey Ulu Tanrı hiç bu millet esir olur mu?, diye hem haykırıyor, hem hayvanını koşturuyordu.

Gösterdiği şeyi ben daha önce görmüştüm. Lakin duramazdım. Hayvanımın başını çeviremezdim. Yıldırım hızıyla yamaçları atlayarak gelen kafilenin önüne düşmek tehlikesi vardı. Ölüm muhakkaktı. Bu manzarayı gördüm: Baştan başa canlanmış Türk milletinin tarihi! Baştan on ve on beşinci kağınının sürücüsü sağdaki öküzün ölmek üzere yere yuvarlanacağını anlayınca hemen öküzü yana salarak arkadan gelen tazyik altında ezileceğinden mi, yoksa kağınsına konulan iki sandık cephaneyi bir saat evvel düşman karşısında sessiz bekleyen topa yetiştirmek arzusundan mı nedendir, boynunu boyunduruğa vermiş, kağınyı sürükleyip geliyordu. Yanında kan içinde koşan öküze eş olmuştu. Bu ellerinin kınası henüz solmamış bir taze gelindi.

Zeynep gelin Millî Mücadele tarihimizin sayısız adsız kahramanlarından birisidir.”¹⁰⁰

- **Demirköylü Mehmet çavuş**

Şeref Aykut’un ikinci hatırası bir Türk askerinin savaşta ki özverileri hakkındadır:

“Üç gündür, ortalığı kasıp kavuran dehşetli bir sıcak vardı. İnsanın beyni kaynıyor. Dört yanda yaprakları kavrulmuş gibi duran ağaçlar, yerlere serilmiş sarılmış otlar hemen hemen tutulmuş bir oda yangını hissini veriyordu. Bir kıvılcım bütün ufku dolduran bu ağaçları, ormanlı çatakları, tepeleri bir anda yakıp kavurmaya yeterdi.

Derinden derine gelen top sesleri arasında hiç kesilmeden süren tüfek, mitralyöz takırtıları derelerin şırıltısını, ormanların fısıltısını boğuyordu. Üç günden beri süren harp, düşmanın faik kuvvetle yüklendiği sol kolu dağıtılabilecek kadar bir tazyik (baskı) altına aldığı gören ordu komutanı, bunlara gösterdiği mevziye çekilmek emrini vermişti. Bir alay solda biraz daha ileri sokulmuş, ormanlı dere boyunda mevzi almıştı ki bu emir geldiği vakit ricat (geri çekilme) hattını koruyarak geriye çekilecekti. Lakin düşman kıtası sola düşmüş hemen hemen alayı çevirecek bir vaziyet almıştı.

Komutan elindeki haritaya bakarak şimdi irtibatı kesilmiş alayı nasıl kurtaracağını düşünürken ikinci tabur binbaşısı yanına geldi:

- Bizim üçüncüde bir Mehmet Çavuş var. Yüzbaşısına bir şeyler anlatmış. Çağırttım, görüştüm ve size getirdim.

Komutan, Mehmet Çavuş’u dinliyordu:

- Alayı hiçbir ziyana uğramadan gidilecek yola koyarım. Ben ta şu yan köyden, buralıyım. Bütün geçitleri bilirim. Siz emrediniz. Benim göstereceğim yollardan geçeriz, dedi.

Albay, Mehmet Çavuşun yüzüne baktı. Yüksek boylu, iri kemikli, yağız çehreli, kara gözlerinde nefesine güvenenlere has bir bakış, çehresinin bütün çizgilerinde temiz bir kalbin saffeti (temizliği) okunuyordu.

- Haydi Mehmet, alayın önüne düş, şu yolları bize göster.

Mehmet çavuş komutana bir şeyler söylemişti. Tabur komutanlarını çağırarak emrini verdi:

- Altı topumuz var. Ağır mitralyözlerle mekkârelerin¹⁰¹ ve bütün hayvanların ayakları beyliklerden parçalarla sarılacaktır. Top tekerleklerini otla sardırınız. Sigara içmek yasaktır. Cephaneden başka ağırlıklar götürülmezse bırakmak da caizdir.

Şimdi Mehmet Çavuş öne düşmüştü. Düşman mermileri ortalığı yalayarak geçiyor, lakin Mehmet’in girdiği patikalar karşısından birbirine çatılmış geçilmez ağaçlarla örtülü gibi görünüyorken bunların içinde toplar ferah ferah geçecek geniş yollar bulan Mehmet Çavuş alayı götürüyordu. Bir halde ki sol cenahı (kanadını) sararak gelen düşman kıtasının şimdi sağ yanı

¹⁰⁰ Şeref Aykut, “Millî Mücadele Hatıraları: Zeynep Gelin”, *Yeni Sabah*, 6 Mayıs 1938.

¹⁰¹ Mekkâre: Osmanlı ordusunda yük taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır gibi hayvanlar.

gittikçe açılıyor, uzuyor. Sarılacak bir vaziyete düşüyordu. Böylelikle Mehmet Çavuş alayı bir neferin burnu kanamadan gösterilen yere kadar getirmişti.

Cepheyi dolaşırken arkadaşım albaya uğradım. Çadırında bir yemek yedim. Şu Mehmet Çavuş hikâyesi aramızda çok yayıldığı için kendisini görmek istedim. Arkadaşım güldü:

- İşte karşında duruyor.

Dikkat ettim. Yağız çehresinde tevazuun, mahviyetin (alçak gönüllülüğün) nefsin vakar ve izzetiyle kaynaşmış bir ifadesi vardı.

Sordum:

- Mehmet Çavuş yaptığın her Türkün borcudur ama sana bu fikir nereden geldi?

Komutanın yüzüne baktı, sanki böyle anılacak, büyük bir iş mi yapmıştı o!

Albay emrini verdi:

-Mehmet Çavuş, beyin sorduklarına cevap ver.

- Ben oradaki Demirköy'denim, alayın sıkışık kaldığı sırada köyümü düşman tutuşturmuş, yanıyordu. Köyde ihtiyar anamla iki kız kardeşim vardı. Binlerce yıl buralara ben buyurdum. Benim sözüm yürüdü şimdi bir Apostol gelip de bana:

- Al şu atımı tut, gezdir, diyecek, işte gözümün önüne burası geldi. Kararımı verdim. Hemen yüzbaşıma koştum. Ben avcıyım. Buraların karşı karşı eledim. Bilirim.

Anladım ki koca Türk hâkim yaşamış, tarihler yaratmış, dünyanın haritasını değiştirmiş, çok elem görmüş, çok ezilmiş, belki her şeyini vermiş. Lakin egemenliğine istiklaline, hürriyetine gelince:

Asla!"¹⁰²

• **Dede, Oğul, Torun, Tete, Nine, Anne, Gelin.**

Mehmet Şeref Aykut'un başka bir hatırası da aşağıdadır:

"Dede, Oğul, Torun, Tete, Nine, Anne, Gelin. Kurtuluş Savaşı'nın bütün azametli ifadesi şu başlıktadır.

Boğazına sarılan eli koparmak için ayaklanan izzeti kadar tarihi, tarihi kadar nefsi büyük bir milletin ne demek olduğunu işte şu yedi kelime anlatmaya kâfidir, başka delil istemez.

Sakarya Savaşı'nın kırılgan günlerinden birinde Asiyozgat'tan (Elmadağ) geçerken bir katile gördüm. Hayvanları çayıra bırakmışlar, kağnıların gölgeleyebildiği kadar yerde de insanlar ekmek yiyorlardı. Bir kağnının tekerleğine dayanmış bir taze gelin kucağındaki başı tartmalı (yemenili) yavrusuna meme veriyordu.

Katile harekete geçti. Yolumuz hep birdi. Öküzlerin önüne geçen beli bükülmüş bir kocalmış kadın, tartmasının yanlarından sarkan ak teller başında bir tak kara tel kalmadığını gösteriyordu. Bunun ardındaki kağnının önünde de onun bir benzeri vardı. Bu biraz daha boylu

¹⁰² Şeref Aykut, "Millî Mücadele Hatıraları: Demirköylü Mehmet Çavuş", *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1938.

poslu idi. Lakin yüzünün artık buruşmaya başlanmış çizgileri de geçkin yaşını ilan ediliyordu. Bunun ardında yine ona benzeyen bir üçüncü kadın vardı. Bu da akıllı kararlı saçlarını örten kırmızılı morlu yemesini düzeltiyordu.

Bu kağının ardında ise bir dördüncü arabayı yeden (götüren) bir taze gelin vardı. Boncuklu tartmasını alnından geçirdiği bir mavi yemeniyle sıkarak ardına bağlanmış, birçok bölümlere ayrılmış uzun saçları, belindeki kuşağın altından sarkarak aşağıya indiği görülüyordu. Bunun kağnisında da cephanesandıkları vardı. Lakin taze gelin bununla kanaat etmemişti. Bir mermi sandığını kalın bir iple bağlayarak kollarına geçirdiği bir mermi sandığının üstüne de bir seki parçasıyla sımsıkı sardığı yavrusunu oturtmuştu.

Başındaki takkeyi alnından sıkarak tartmanın altında çocuğun kara gözleri gülüyor, yumuk elindeki çavdarlı yufka ekmeğini eveleyerek iki yana fıldır fıldır bakıyordu.

Bu kafilenin başında uzun boylu, iri vücutlu, göbeğine kadar uzamış aksakalıyla dimdik duran bir kocalmış adam vardı. Hiçbir hastalık çekmeden seksenine gelmiş Anadolu yaylalarının bu yiğit ve aslan yürekli Türkü şu dört arabayı yürüten insanların hepsinin dedeleriydi. Şimdi dört nesli birleşmiş, vatana saldıran düşmanları atmak için ayaklanan Gazi'nin davetine koşuyor, cepheye bir gün evvel bir sandık cephanes yetiştirebilmek düşmanı bir gün önce yurttan sürüp çıkarmak. İşte bir cephanes kolunda birleşen bu dört neslin erleri de, dede, oğul, torun önde siperlerde bunun için çarpıyordu.

Kafile yerine varmış, cephaneleri teslim ederken, gelinin ilk işi sırtındaki çocuğunu kucaklayarak nineye vermek, sırtındaki ağır sandığı kolları arasına alarak ötedeki sandıkların yanına koymak oldu. Ta ötelerde havayı yarararak patlayan mermilerin gürültüleri gözleri biraz sulandırmıştı. Zira ötede de, şu cehennemler saçan toprakların karşısında onun sevgili eşi vardı.

Büyük dededen çocukları hakkında malumatı almıştım. Bu üç baba, oğul, torun bir alayda ve bir siperde çarpışıyorlardı. Toplar, mitralyözler susmuş, akın durmuştu. Mevzi değiştiren düşmanın yan cepheye atılacağını anlayan grup komutanı tabyayı değiştiriyordu.

Alay yürüyüşe başlamak üzereyken pek ahababım olan komutandan bu üç er için biraz izin aldım. Bu görülecek bir manzara idi:

Büyük dede ürendesine¹⁰³ dayanmış, dimdik uzun boyuyla ayakta duruyor, göbeğine kadar inen tertemiz aksakalının çerçevellediği bu temiz, berrak ve seksen yıllık tarihini taşıyan yağız çehrede bir Yörük Türkün salabetli (sağlam) varlığı görünüyordu. Daima nefsine güvenmiş imanlı bir yayla Türkünün saf, temiz ruhu vardı. Yanında kağınının çeki ipini hâlâ elinden bırakmayan koca dede ve biraz ötede nene ile anne oğul ve torunlarını kucaklarken kağınının ardına saklanmaya çalışan güzel gelin de kocasının kollarına yavrusunu bırakmış, gamlı gözlerini göstermemeye çalışıyordu. Cepheye koşarken henüz doğurmamış eşinin şimdi ona bu yumuk yumuk elleriyle babasının yüzünü tırmalamaya uğraşan çocuğunu uzatırken o ilk defa yavrusundan uçan güzel evlat kokusuyla can evini dolduruyordu.

Büyük dede orada şu manzara karşısında bütün şehametiyle (yiğitliğiyle) vakur, metin ayakta, büyük milletin tarihi gibi yüksek bir abide şeklinde dikilmiş, şu karşısında saygıyla

¹⁰³ Ürende: Çiftçinin hayvanları yürütmek için kullandığı ucu çivili değnek.

dizili duran okşayan gözleriyle süzerken onlara hicran vermek korkusuyla elemli yüz göstermiyor. Yumuşak yürekli nineleri de kendi yakın bakışları altında tutarak onları da zaafa düşmekten koruyordu.

Bu manzaraya benimle beraber biraz ötede şahit olan komutan dayanamadı, içinden taşan bir hissin coşkun dalgasına kendini kaptırarak koştu ve hala Türkün sade şehametinden yapılmış tarihinin bir remzi gibi ayakta duran koca dedenin gür ak ve uzun sakalını derin bir hürmetle öperek düşüne düşüne çekildi.”¹⁰⁴

- **Kaçak Oğlan, Kızılbaş Nine**

Mehmet Şeref Aykut’un “Kaçak Oğlan, Kızılbaş Nine” başlıklı anısı da iki gün olarak tefrika edildi:

“Yahşihan’la Keskin arasında ‘Hasanbaba’ denilen bir köy vardır. Güzel bağlarla çevrilmiş ve Kızılırmak yazısına yapılmış olan köyün üst başı sivri taşlarla örtülü -eğer yol demek caizse- bir geçitle Keskin tarafına çıkan caddeye bağlıdır. Yukarıda az meyilli bir yol ile köyün içinden geçerek beri başta bir alanlığa çıkılır. Burada damı, kapısı, minaresi pencereleri örümceklenmiş bir cami ve onun biraz ötesinde mamur yerde bir Kızılbaş evliyasının yatırı vardır. Camiye kimse uğramaz. Bunun için karşısındaki yatırı ise hiç boş bırakmazlar, siler ve süpürürler.

Bu adamların hemen hemen hepsi istisnasız çok sıhhatli, gürbüz, uzun boylu, yağız çehreli, uzun sakalıyla, daima güler yüzüyle şöyle bir bakış tam bir vicdan rahatı içinde günlerini yaşamış bir insan olarak görüyorsunuz. Vücutları kadar ruhları da, ahlakları da sağlam adamlardır. Asla yalan söylemezler, kimseyi aldatmazlar ve bir karınca çalışkanlığıyla kaynaşan bu Türk çocuklarının mamur bağlarında yetişen üzümlerden nefis şarap yaptıkları görülür. Sohbetlerinde de Horasan illerine mahsus menkıbeler duyulur. Ne güzel Türk efsaneleri anlattılar! Hepsi Alevidir. Bu köy, kurtuluş savaşının en işlek yolu, bütün doğu sevkîyatının durağı idi.

Doğu, merkez bölgelerinden kopan sevkîyat hep bu köyden geçmiştir ve her gece köyde mutlaka birkaç konuk vardır. Asla bezginlik göstermemişlerdir. Bu kahraman köyün millî savaşta çok övünçlü bir yeri vardır. Çok sıcak bir gündü. Güneş olanca yakıcı ve kavurucu ateşiyle beynimizi tutuşturarak bizi yorgun ve düşkün bir duruma getirdiği sırada Hasanbaba köyünün cami önündeki gölgeğinde şöyle uzanmıştım.

Biraz ötede yem torbasını güzel başıyla iterek sanki sıcaktan ağzını kımıldatmak istemediğini anlatan yağız atımın da benim kadar gevşemiş ve yorgun haline bakıyordum. Kulağıma hızlı hızlı bir ses geldi. O yana baktım. Yukarı tarafta alçak bir taş duvarın ardından gelen bu ses sahibinin yalnız ak saçları seyrekleşmiş başının tepesi görünüyor, bir eliyle de hiddetten düşürdüğü tartmasını sallayarak bağıırıyordu.

¹⁰⁴ Şeref Aykut, “Millî Mücadele Hatıraları: Dede, Oğul, Torun, Tete, Nine, Anne, Gelin”, *Yeni Sabah*, 8, 9 Mayıs 1938.

Duvarın dışında da arkası bana çevrilmiş bir erkek duruyordu. Erkeğin halinde bir suçlu adamın tavrı vardı. Bir eliyle de hiddetten düşürdüğü tartmasını sallayarak bağıırıyordu.

Yavaşça ayağa kalktım. Şimdi kadını iyice görüyordum. Yüzünün derin çizgileri, açık başının bembeyaz saçları çok yaşlı bir kadın olduğunu gösteriyordu. Torunu olması ihtimali daha kuvvetli delikanlıya bağıırıyor:

- Soyumuzda senin gibisi asla çıkmadı. Büyük deden Babadağı’nda, deden Plevnede, baban Çanakkale’de düşmana çakmak çakarak can verdiler. Arkadaşların Sakarya boyunda düşmana karşı koyarken sen nasıl oluyor da savuşuyorsun, seni eve alamam. Türe bir ocaktan köyde senin kaçtığını kimse duymasın kahrımızdan ninen de, anan da, karın da hepimiz ölürüz. Haydi yıkıl oradan. Hak erenler senin yüreğine yumuş duygusu, yurt duygusu versin.

İleri yürüdüm. Delikanlının öte yana savuşmaması için yandan önüne dikildim. Koluna birden yapışarak söylendim:

- Sen yanlış bir iş tutmuşsun. Bir şeydir olmuş. Ben seni yanıma alacağım. Askerlik vazifeni görürsün. Beraber gideceğiz. Şimdi seni şuradaki asker arkadaşlarının arasına katacağım. Yarın yola çıkacağız.

Duvarın ardından sözlerimi dinleyen koca nineye döndüm.

- Nine! Ben oğlunu alıp götüreceğim. Bir cahilliktir etmiş. Kim bilir nasip bir kötü sözü uymuş. Lakin siz de bunun suçunu artık bağıışlarsınız. Bu gece bir konuk gibi evde kalsın seher vakti alır giderim.

Nine birden haykırdı:

- Hele oğul hak erenler senden razı olsun. Ocağımın başında bir ayran sunayım. Bu türesiz, pervasız oğlanı asla eve koman. Koymam, sonra bu uğurdu gidenlerin canlarını incitirim. Sen onu götür, yumuşu kalmasın. Geldiği vakit ben alnını öpeyim, bacısı da göğsünü kabartsın oğul!

Kalbimin en derin köşesinden kopup gelen bir duyguyla gökyüzüne yükseldiğimi sandım. Hasanbaba köyünün mütevazı bir damı altında ak saçlarında seksen yılın destanı yaşayan bir Kızılbaş Türk nine var ki babası Buğdan Savaşında kocası Plevne’de, oğlu Çanakkale’de bir tümsecik bırakmadan gitmişti.

O bu aziz ölüleri yüreğinde bir yeşim taşı kutsiyetiyle yaşatıyor ve asla elem duymuyor. Şimdi onu bu üç babanın oğlu öldürüyor. Şu kaçak çocuk onun, bu Türk ninenin tertemiz kalbini yırtıyor.

Tanrım! Bu Türkün ne büyük tarihi vardır.”¹⁰⁵

• Taciz Eden Mitralyöz

Mehmet Şeref Aykut’un “Taciz Eden Mitralyöz” başlıklı hatırası da aşağıdadır:

¹⁰⁵ Şeref Aykut, “Milli Mücadele Hatıraları: Kaçak Oğlan, Kızılbaş Nine”, *Yeni Sabah*, 9, 11 Mayıs 1938.

“Cephede sipere yerleşmiş, her saat ya hücum emrini almak ya saldırarak düşmanı püskürtmek için bekleyen bir bölüğün yüzbaşısı subaylarıyla görüşüyordu.

Bodrum içinde oyulmuş toprak sedire serili beylikler üzerine oturarak karavanada kuru fasulye ile ıslatılmış peksimetle biraz sulandırılmış bulamadan ibaret yemeklerini yemişlerdi. Emirber Mehmet kahveyi getirmiş, ortalığı toplarken yüzbaşı arkadaşlarına anlatıyordu:

- Şu menhus (uğursuz) mitralyöz bizi çok rahatsız ediyor. Nereye yerleştirmişlerse tam yerini bulmuşlar. Mehmetlere siperden başlarını çıkarttırmıyor. Ufak bir dalgınlık felaket olacak.

Her üç subay bu murdar mitralyözün nereye yerleştirildiğini görüşüyorlardı. Mehmet bunları dinlemişti. Akşam karavanası dağıldıktan sonra emirber Mehmet de subayların hizmetlerini görerek çekildi. Doğru, siperin öte başının oyuklar içine kazanlarını yerleştirmiş olan aşçı onbaşısının yanına gitti. Bunlar bir köylü idi:

- Ülen Mevlüt hele beni bir buya mısın?

-Get ülen seni ne diye boyayacak imişim.

Mehmet hem söylüyor, bir yandan da soyunuyordu. Ortalık alaca karanlıktı.

-Hele sen şu koca kazanın bi dibini çevir bahayın

Aşçı Mevlüt hemşerisinin yüzüne bön bön bakarken Mehmet gömleği, dizliği atmış. Adem baba gibi çıplak çıplak olmuştu. Mevlüt’le iki yamağı Mehmet’in çıldırdığına inanarak geri geri çekiliyorlardı. Mehmet, Mevlüt’ün kulağına bir şeyler fısıldadı. Mevlüt gülmeye başladı. Biraz sonra tepeden tırnağa kadar yağlı kara içinde kalmış Mehmet’in adaleli vücudu, tam bir Afrikalı zenci kadar kapkara olmuştu. Ortalık iyice kararınca Mehmet ortadan kayboldu.

Mevlüt hemşerisinin elbiselerini sardı, içinde üç beş kuruş bulunan kesesini koynuna soktu, Tuna boylarında çakmak çalmış dedesinin pasvantını (pazubentini) de güzelce ve biraz dindaren koynuna yerleştirdi. Yüzbaşı kıyametleri koparıyor, Mehmet’i aratıyordu. Siperin içi altüst oldu. Mehmet ortada yoktu. Aşçı Mevlüt hemşerisi olduğunu bildiği için nöbetçi çavuşuna haykırdı:

- Hele Mevlüt’ün yanına koş belki oradadır.

-O da bilmiyor yüzbaşım

Yüzbaşı çok sevdiği Mehmet’i düşünüyor, ara sıra başına sallayarak:

-Oğlan siperden dışarı mı çıktı, bir kazaya mı uğradı acaba diyordu.

Mehmet siperden dışarı çıkmıştı. Gökyüzü bütün kandillerini söndürmüş, her taraf karanlıklara bürünmüştü. Siperin kıyısında tel örgü habercisi olan nöbetçi toprak örtülü sayvanlarında¹⁰⁶ dolaşıyordu.

Tel örgünün dönemeçli yerine geldi. Yere uzandı. Sürüne sürüne ilerliyordu. Düşman siperlerinin önüne gelmişti. Elindeki keski ile telleri yoklayarak sürünüyordu. Tabiat derin bir

¹⁰⁶ Sayvan: Güneşten, yağmurdan korunmak için veya süs olarak bir şeyin üzerine çekilen dam saçağı gibi düz veya eğimli örtü.

sükûta dalmıştı. Kalın bir kara perde, şimdi bir birinin kanına susamış binlerce insanın içine gizlediği bu toprak siperleri örtmüştü. Her tarafta helecanlı bir sükût, ara sıra havada açılarak karanlıkları yırtan bir tenvir fişeği gökyüzünü yararak geçen bir şihap (kıvılcım) gibi aydınlıklar saçarak süzülüp gidiyordu.

Biraz sonra yine her taraf karanlık! Mehmet bir noktaya gözünü dikmişti. Düşman siperlerinin yana gelen kısmında ağaçlı bir bölge vardı. En uçta biraz ileri çıkmış kim bilir kaç yıllık tek bir kocaman karaağaç vardı. Bunu Mehmet gözüne kestirmiş, şüphelenmişti. Karanlıkta Mehmet'i burayı yüzbaşısının dürbünüyle bu ağaçlı bölgeyi günlerce tarassut etmişti. (gözetlemişti) Denizde kulaç atar gibi sürüne sürüne ilerliyor, bu ağacı bulmaya çalışıyordu.

Yavaş yavaş karanlığa alışan gözleriyle karanlıklar içinde kollarını açmış, yaprakları durgun havada hiç kımıldamayan ağaçlı bölgeyi bulmuştu. Tam bu kocaman karaağacın altında sırtüstü otlar içine uzanan Mehmet vaziyeti düşünüyordu. Kalın bir dala, ata biner gibi yerleşmiş birisi vardı. Önündeki çatalı ağaca yerleştirmiş olduğu yapraklar içine gömülmüş mitralyözün başında şarjörü yerleştirmiş bekliyordu. Mehmet gözüne kestirdi. Bu ara ağacın altından bir ses yukarıdakine bir şeyler söyledi. Mehmet soluğunu kesmişti. Herif uzaklaştı. Mehmet farkına bile varmayan, ne olduğunu anlayamayan herifi aşağıya yuvarlanmasıyla ağzına hazırladığı kara çaputu tıklaması bir olmuştu. Öyle bir yerini kuvvetle sıktı ki herif ya ölmüş yahut bayılmıştı. Mehmet ağaca tırmanarak mitralyözünü indirdi. Herifi bırakamazdı. Öldüğüne emin değildi. Herifi mitralyözle beraber ağaçtaki kalın ipi çözerek bir birine bağladı. Sağ ayağının bileğine geçirdi sürüne sürüne döndü.

Yüzbaşı henüz yatmamıştı. Siperleri gezdikten sonra da yeni subayla birer çay içmek için suyu kaynatan ere seslendi.

Lakin tam bu sırada içeri simsiyah bir zenci girerek sırtındaki yükü yere attı:

- Yüzbaşım, al sana şu şikâyet ettiğin mitralyözle neferini getirdim, diyen zencileşmiş Mehmet'i karşısında gördü. Sanki çok ufak ehemmiyetsiz bir iş görmüş gibi hem utangaç, hem kabahatli kabahatli af diler durumda önüne bakan çıplak ve boyalı Mehmet'i, yüzbaşı yağlı kazan karasına bulanmış Mehmetçiğini kucaklayarak terli alnından öptü."¹⁰⁷

• Ayakkabı

Mehmet Şeref Aykut, sonraki tefrikada çocukluk arkadaşı Kıyak Salim'in İstiklal Savaşı'ndaki hizmetlerini ve onun bir hatırasını anlattı:

“Bir kahraman arkadaşım vardır: Kıyak Salim. Biz Salim'e daha mektepte iken bu adı vermiştik. Kendisi de Edirne'nin Kıyak semti çocuğu idi. Salim gözünü budaktan sakınmaz göz kırpmadan baş döndürücü yükseklikteki duvarlardan atlar, çitlembik ağaçlarının ta tepesine tırmanır, Selimiye'nin üst kubbesine çıkar oradan kendini kapıp salıverir. Hülâsa gözü pek yiğit bir arkadaştı. Salim'i bir kere Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldiği vakit, bir de Çanakkale Savaşı'nda görmüştüm. Bir gece zorla alıkoyabildim ve bir daha kaybettim. İşte Ulusal Savaş'ta

¹⁰⁷ Şeref Aykut, “Millî Mücadele Hatıraları: Taciz Eden Mitralyöz”, *Yeni Sabah*, 11 Mayıs 1938.

yine buluştuk. O bir alayın komutanı olmuştu. General Şükrü Naili'nin grubunda dövüşmüştü. Biz Trakya'yı teslim almaya giderken Salim alayı ile Adapazarı'nda idi. Karargâhına gittim. Beni görünce sevincinden çıldıracak hale geldi. Boynuma sarıldı. Salim yıllarca alayının başında şehir görmemiş, tanıdık görmemiş, evlenmeye vakit bulamamış, yalnız ateşten ateşe koşarak ve yıllarca ölümü eliyle tutarak yaşamıştı. İşte ona hayatının çocukluk çağını andıran bir arkadaşını görünce sevindi. Beni göğsünde sıktı. Salim'le bu gece çadırın da can sohbetleri ettik. Çocukluk arkadaşlarını andık.

Kim bilir her biri hayat denilen şu sonsuz gürültünün ortasında sesleri kesilmiş neredeydiler?

Cephe yemeği yedik. Çaylar içtik Yemekten sonra çadırın önünde hemen düzeltilmiş, bahçemsi yere yanlamıştık. Salim'in silah arkadaşları geldiler. Sohbet hep memleket ahvaline, harbe, taarruza, Mehmetçiklerin harikalı atışlarına akla sığmayan işleri kolayca başardıklarına dairdi.

Her biri kendi emirlerindeki taburlarda geçen hususi hadiseleri harp menkıbelerini anlatıyorlardı. Salim de dedi ki:

- Ben bir şeye usanmıştım. Biliyorsunuz ki benim alay Afyon karşısında cephe tutmuş, bekliyordu. Ta taarruz emrine kadar kımıldamadık. Her akşam teknil haberinde mutlaka üçüncüden on, bilmem ikinciden kaç erin ayakkabı istediğini dinler dururdum. Her akşam teknil haberinin önü ve ardı hep bu ayakkabı idi. Ben de olabildiği kadar erlerin bu ayakkabı ihtiyaçlarını temine çalışırdım ama ciddi söylüyorum, bıkmıştım. Zira biz cephede, siperler içinde, toprak altında köstebek yuvalarında yaşayan mahlûklardık. Mehmetçiklerim de benim kafamı sanki mahsus yapıyorlarmış gibi şişirip duruyorlardı. Ayakkabı sözünden sinirleniyordum. Bu ayakkabı sözü kafamda öyle yer etmişti ki daha teknil haberi getiren arkadaş Sığınağın kapısından girince selam vermeden önce:

-Yine kaç çift ayakkabı?, diye sorardım. Arkadaş da resmi tavrını bozmayarak gülümserdi. İşte bu ayakkabı hikâyesi beni böyle rahatsız ediyordu.

Yıldızlı ve çok sıcak bir ağustos gecesiydi. Yavaş yavaş doğan şafak, o gün yıkılacak bir tarih ile yükselen bir tarihin başlangıcı gibi daha berrak ve daha yaygın gök yıldızlı ve ılık bir ağustos gecesiydi. Karşıdan Kırmızı beyaz rengi bir birine karıştırarak görünen şafak o gün yıkılacak bir tarih ile yapılacak bir tarihin başlangıcı gibi daha berrak ve daha yaygın, gökyüzünü kaplıyordu.

Bu iptida ile intihanın (başlangıçla sonun) öpüştüğü saatte tepeler, dağlar ovalar dehşetli bir zelzele ile sarsıldı. Sanki gökyüzünde zincirleri kopmuş binlerce demir tekerlekli ağır top arabaları olunca gürültüleriyle koşuyorlardı.

Hakikat binlerce top birden patlamış, karşıdaki yerlerde rahat rahat uyuyan düşmanın üzerinde ölüm ateşi saçmağa başlamıştı. Tel örgüleri birer pamuk yığını gibi tuz buz ederek sıçrayan Mehmetçik şahlanmış tarihi bütün azametiyle yaşıyor, büyük varlığının boğazına sarılmış haksız bir eli bükerek koparıp atıyor, ileri daima ileri atılıyordu. Artık Mehmetçiğin önünde ne dikenli teller ne çelik çubuklar ne mitralyözlerin yalancı kurşunları, ne havayı yarararak gelen mermilerin düşüp patladığı yerden dört yana ölüm saçan misketleri ne kızgın

çelik parçaları ve ne ayağının dibinde patlayan el bombaları engel olamıyor, gözü hep ileriye dikilmiş Mehmetçik şahlanmış bir akıncı atı gibi saldırıyor, bütün mâniaları (engelleri) çiğneyip geçiyordu.

Hatta hiç unutmam ilk düşman siperine atlayan Alaşehir köylerinden benim emirber Mehmet'e yaralı bir düşman neferi Türkçe yalvarıyor:

-Aman beni öldürme.

-Buraya neye geldin? Benim köyde senin işin ne?

İşte Mehmet'in bütün gazabı bu idi. Evet, oturup dururken Mehmetçiğin yeşil ormanların kuytu gölgesinde sakın sakın yaşayan güzel köyüne göz dikerek binlerce kilometrelik deniz aşırı yerlerden koşup şu asırlardan beri kurulmuş köyü yakmak için neden gelmişti bu?

Afyonu almıştık. Şimdi Başkumandan, 'Askerler hedefiniz Akdeniz'dir; ileri!', emrini vermişti. Benim alay emir aldığı mevkiye bir saat önce erişmek için yıldırım hızıyla koşuyordu. Öyle bir halde idik ki bir türlü soluk almak içim olsun, bir lokma yemek için olsun taburlarımı durduramıyordum. Çünkü nerede duracakları emrini daha önce vermiştim. Yürürken koşuyor, koşarken uçuyorlardı.

Ne gariptir ki, saka, aşçı, mekkâri neferleri de harp sınıfındaki Mehmetçiklerle sanki müsabakaya girişmişlerdi. Onlar da hayvanlarını, kağnılarını öyle yıldırım hızıyla koşturuyorlardı ki harp sınırı geriye aldım.

Alayın başında yaveri bırakarak sağa durdum. Taburlar geçiyorlardı. Buna Yürüyüş değil, bilmem ne demeli? Zira Mehmetçikler artık subaylarını da erbaşlarını da çiğneyecek gibi atılıyorlardı.

Dikkat ettim. Birçoğu yalın ayaktı. Hâlbuki hepsini teftiş ettiğim vakit ayakkabı, çarıkla görmüştüm. Biraz daha dikkatle baktım. Çarıklı olanlardan başka hepsi kundurasının bağlarını düğümleyerek arkalarındaki çanta kayışına asmışlar, dikenli, taşlı, çakıllı, bataklı yolları atlayıp geçiyorlardı. Ayaklarına taş, diken, sivri şeyler battığından haberleri bile yoktu.

Adeta kızdım ve birine sordum:

-Ulan Mehmet, hani postal? Postal isterim diye her yoklamada onbaşının başının etini yerdin.

Mehmet başını sallayarak sanki geri kalmış gibi önümüzdeki arkadaşının sırtındaki çantayı eliyle ite ite cevap verdi:

- Bırak beyim, şimdi pabucun sırası değil, ağırlık yapıyor. Emrettiğin yere erişelim. Hele şunları bir kovalım.

Artık Mehmet'e fazla bir laf söylenemezdi. O bütün bir tarihini yaşıyordu. Dumlupınar'a erişecek, Başkumandanlık büyük meydan harbini kazanacaktı."¹⁰⁸

¹⁰⁸ Şeref Aykut, "Millî Mücadele Hatıraları: Ayakkabı", *Yeni Sabah*, 12 Mayıs 1938.

- **Keskin Fişek Fabrikası Canlar Yürütür**

Şeref Aykut'un başka bir hatırası da aşağıdadır:

“Yivi silinmiş, ağzından bir parça kopmuş, kaması alınmış her çaptan birçok toplar. On sekiz türlü tüfek ve nihayet süngü bile yok. Sonra fişek ve kapsül bulunmakta en güç bir iş! Yurt savaşında, her Türk bir fişek, bir tüfek bularak orduya getirmeği bir millî borç bellemiş, düşman elinde kalan cephanelikleri gece sandıkları delerek kayıklarla, takalarla, sırtta katır üstünde, kucakta kadın, erkek, çoluk çocuk taşıyor ve Allah'ım bu büyük milletimin en göğüs kabartan bir şehamet (yiğitlik) destanıdır bu!

Bir bir ardı sıra yoluna sokulan işlerin başında en önemlisi şu fişek işinin halli idi. Bunun için de Keskin kasabasında bir fişek fabrikası kuruluyordu. Fabrika için uygun görülen ‘Redif Debboyu’ biraz onlarda, gücün yetebildiği kadar yoluna konuldu, bölümlere ayrılarak tezgâhçıklar yapıldı, lakin eksik olan bir şey vardı. Bir şey ki bütün bu ufacık fişek makaralarını kapsül deliklerini çevirecek kuvvet olmadıkça yapılan bütün bu işler güdük, hareketsiz kalacaktı. Bunları çevirecek bir makine yoktu.

Keskin'den hemen dört beş saat kadar uzak bir mesafede bulunan Yahşıhan'dan vaktiyle getirilerek bir köşeye atılmış kocaman bir lokomobil¹⁰⁹ vardı. Bu makine paslı bir köşede toz toprak içinde duruyordu.

Bunu Keskin'e kadar götürmek lazımdı. Lakin yol yok. Hele Hasanbaba köyünün içine kadar şu Kızılırmak'ın yamaçlı, yarlı, dar yolundan geçirilse bile köyün üst başından ötesi sivri ve çok çetin kayalarla örtülü parçasından ileri götürmek imkânı yoktu.

Menzil kumandanı, subaylar, hep bu makinenin etrafına toplanmış, makineyi sildiriyorlardı. Bir taraftan bunu nasıl nakledebileceklerini görüşüyorlardı. Makinenin etrafını, ellerinde süpürgeler, bezler temizlemekle uğraşanlar arasında uzun sakallı biri vardı. Binbaşı onun yanına yaklaştı:

-Erenler; Bektaş Baba duvarı, Karaca Ahmet pöstekiği yürütmüş. Siz de bir makineyi yürütemiyorsunuz, dedi.

Elindeki silgi beziyle makinenin teker dingilini temizleyen uzun sakallı adam hiç başını kaldırmadan cevap verdi:

- Canlar bunu yerine iletir.

-Haydi öyleyse.

-Hele bana köye kadar gitmeye izin veriniz. Canları alıp geleyim.

Cemil Bey, menzil kumandanına işi anlattı. Bu askere izin verdiler.

Ertesi sabah yirmi kadar uzun sakallı, iriyarı köylüler, güler yüzleriyle gelmiş, hemen makinenin dört çevresini sarmıştı. Omuzlarında kocaman birer şey vardı.

Binbaşı sordu:

¹⁰⁹ Lokomobil: Sanayi ve tarımda kullanılan, tekerlekler üzerine kurulmuş, istenilen yere çekilebilen patlamalı motor veya buhar makinası.

-Bunlar ne?

- Pabuç yaptık. Tekerleklerle giydirek de yürütek!

Gülmekten kimde can kalır. Lakin köylüler hiç telaş etmiyorlardı. Pabuç gibi söğüt ağaçları gövdesinden yontarak kavisli bir şekle soktukları kocaman destekleri tekerleklerin altına yerleştirdiler. Bu tekerleği kımıldatınca makine hiçbir güçlük göstermeyerek öteye geçiyor, pabuçların üstünden kayıp gidiyordu. Yine pabucu alarak önüne yerleştiriyorlar, böylece makine yola düzülmüş gidiyordu.

Şimdi en sarp, en güç yere gelinmişti. Acaba şu müfret demir ve çelik yığının baştan başa irili ufaklı uçları sivri taşlarla örtülü yokuşlu bir yoldan nasıl geçireceklerdi? Kocaman lokomobil köy içinden geçerek yokuşun altına getirilmişti. Uzun sakallı canlardan sekiz onu bir araya toplandılar. Yere diz çökerek görüşmeye başladılar. Kim bilir ne karar almışlardı ki içlerinden mutlaka ‘Baba’ olacak birisi ayağa kalktı. Orada birikmiş olanlara bir şeyler söyledi. Hemen dağıldılar. Biz Binbaşı Cemil Bey’le koca çınarın gölgesinde sakalları göbeklerine düşmüş bu Horasan Türklerinin ne yapacaklarını görmek istiyorduk. Zira bu kocaman nesneyi şu sivri taşlı yerden yürütmeye imkân yoktu.

Biraz sonra karı, kızan bir kalabalık peyda oldu. Sırtlarında dolu çuvalar, deste deste bağ çubukları, çuval parçaları ve buna benzer türlü türlü eşya olduğu halde yola girdiler. İntizamsız sivri taşların aralarını çubuklarla dolduruyorlar. Bir nevi sarı toprakla sıvadılar, küçük küçük çakıllarla doldurdular. Kadınlar, çocuk ellerinde çamaşır tokmaklarıyla dövdüler. Üzerine seki, çuval parçalarını çekerek yokuşu adeta düz şosemsi bir şekle soktuktan sonra makineyi kalın urganlarla önce arka tekerleriyle önünde bağladılar. Urganları üçe ayırdılar. Tekerleri gerdiler. Her tekere kadın, erkek sardılar. Makine harekete geldi ve bir daha durmadan bütün çakıllı yolu aşarak Keskin düzlüğüne erişti.

Binbaşı Cemil’e baktım. Tepenin üstünde, dalgın dalgın bu manzarayı seyrederken sakın sakın ağlıyordu ve her gözyaşı şehametlerle dolu Türk destanının şanlı bir sayfasına damlıyordu gibiydi.”¹¹⁰

• Ülen Hoca Gözün Dönsün

Şeref Aykut’un Yeni Sabah gazetesinde 13 Mayıs 1938 günü yayımlanan son hatırası da şöyledir:

“Sevkiyat Dört Yol’dan Sakarya’ya doğru akıyordu.

Bir askerlik şubesinden yola çıkarılan sevkiyat kolu sanki geçtiği yerlerde eriyor gibiydi. Dört yüzlük bir kafilé Yahşihan’a gelince sevkiyatçının verdiği dizi pusulasında iki yüzden fazla açık bulunuyordu. Kendisine sorulunca yollarda, köylerde kaldıklarını, birçoğunun geri döndüğünü söylüyordu.

Avanos yanında ırmak boyunca yürüyen bir büyücek Dişikitli Katil İlyas, ötede başka bir kafiléyi de Çiçekdağ altında Çerkez Hüseyin, dağlar delisi döndürmüştü. Bu hal böyle devam ederken bir de içeri de işleyen hıyanet makinesi de birçok gedikleri açıyordu.

¹¹⁰ Şeref Aykut, “Millî Mücadele Hatıraları: Keskin Fişek Fabrikası Canlar Yürütür”, *Yeni Sabah*, 13 Mayıs 1938.

Bu çok dehşetli idi.

Hamiyetle hıyanet, vatan sevgisi ile kalın sofraya telkini, milliyet ateşiyle tutuşan gönüllerde yaşatılan yurt sevgisiyle rejijonal (bölgesel) ve dar bir yaşama arzusu, istiklal gururunu miskin bir tevekkül ile hayali ahret nimetleriyle mukayese, kurtuluşun ruha verdiği azametli yükselişe karşı memlekete hâkim kim ve ne olursa olsun yalnız evinde rahat kalmak endişesi gibi pek çok kötü ve berbat düşünceleri karartıyordu.

Mesut Türk vatanın tevekkül harabelerine çeviren hilafet evindeki hortlaklara yalnız herkesten iki büküm bir boyun sıkma isteyen miskin ve berbat saltanatın şimdi asırlardan beri bu güzel Türk yurduna yaptığı fenalıklar ortaya çıkıyordu. Ne fikir birliği, ne gönül birliği. Ne medeni bir düşünüş, ne millî bir duygu! Yalnız uzatılan zincire körü körüne boynunu geçirmek lazım. Bunu ise asırlardan beri Türkün başını teşkil edenler teklif ediyordu. Halifesi, sultanı, dersiami, kadısı, mütevacı bir köyü soyan kara fikirli ve duygusuz, kalın imama kadar hepsi böyle idi. Böyle yapılmasını istiyorlardı.

Ana yurdun içinde doğudan, batıdan, güneyden, kuzeyden adım adım yayılan sınır dışı düşmanlarla asırlardan beri beraber yaşadığımız sınır içi vatandaşların birleşmesi şöyle dursun dindaşlarımızın birçoğu bile bunların ön sınıfında Türke karşı cephe kurmuştu. Hıyanet makinesi bütün kuvvetiyle işliyordu. Yurdu korumak için şahlanan bir avuç hamiyetin karşısında bir ordu hıyanet kaynaşıyordu.

Bu şerait altında istiklalini kurtarmak için ayaklanan Türk milleti, ne çetin mücadeleler karşısında bulunuyordu.

Yahşihan'dan Beynam'a doğru bir sevkîyat kafillesi yürüyordu. Bunlar Şarkışla, Gemerek, Kayseri, Takmak, Mucur yoluyla gelenlerdi. Yollarda ölen dökülen ancak yüz elli kadar Yahşihan'a erişmişlerdi.

Kafilenin bu eksilmesine baktıkça içinden hiddet duyan Zazalı bir Ali vardı. Ali şimdi bir dairede hizmet görmektedir. Ali, katıksız Türk çocuğu idi. Her konakta yorgun sevkîyat bulunabilen yerlere serilip dinlenmeye başladıkları vakit, sarı sakallı, mavi gözlü birisi çocukların arasına girer, dolaşır, çember sakalını sıvazlayarak, çakır gözlerini açar ve yilandiliyle bir sürü anlaşılmaz Arapça sözler fısıldayarak ıslık çalar gibi bir şeyler söylerdi. Ertesi gün kafileden beş on kişi daha eksildi. Ali buna dikkat etmişti. Lakin bu mahlûk, Ali'ye hiç emniyet etmiyor. Ali'den çekiniyordu. Ali de bunun fısıldadığı zehirleri mutlaka öğrenmeye karar vermişti. Alaca karanlıkta eriştikleri Beynam'da geceleyeceklerdi. Bir takımı büyücek bir kahvenin peykelerine (bitişigine) serilmiş, bir takımı da karşıda kocaman ağacın altına uzanmışlardı. Ali çember sakallıyı gözünden kaçırmıyordu. Herif abdest almış, ellerini kurularken yanından geçen birine:

- Ben de ağaç altına geliyorum, hele şu akşam namazını kılalım demişti.

Ali yavaşça ağaca doğru gitti. Dolaşarak karışık ve kalın dallı ağaca tırmandı. Alaca karanlıkta kendisini iyice gizlemişti. Ne istiyordu, ne yapacaktı, bu çakır gözlü neler yapıyordu? Bunları bilmiyordu. Fakat kuvvetli bir sezikle deruni bir duygu ona aldanmadığını anlatıyordu.

Biraz sonra herif geldi. Sırtını ağacın kocaman kütüğüne dayayarak oynayan ağzında gevelediği Arapça sözleri bitirmeye çalışıyordu.

Yavaş, yavaş söylenmeye başladı. Etrafında toplanmış olanlara hak yüzünden görünerek anlatıyordu:

Kongrecilerin memleketi batırdıklarını, bunları gâvurcu olduklarını, Halifenin emrine asi olarak haklarında Fetva-yı Şerif çıktığını, kanlarının heder, mallarının helal olduğunu söylüyordu. Ali bu hezeyanları birer birer dinlenmişti ve hele bunların zorla harbe götürdükleri Müslümanlar eğer karşıda düşman denilen Hilafet Ordusunun silah atarlarsa kafir olacaklarını ilave edince biri sordu:

- Hocam karşıda düşman ordusu var ya, Hilafet Ordusu nerede ki?

-Gördün mü dalaleti? (sapkınlığı) Bak ey zavallı Müslüman seni bile doğru yoldan saptırmışlar. Karşıda Halifenin emriyle Anadolu'yu bu bâgilerden (asilerden) temizlemeye gelen yardımcılar var. Bütün din uluları bunlara yardım etmek dine yardım etmektir diyorlar.

Ali artık dayanamamıştı. Top gibi ağaçtan atlayarak:

-Ülen Hoca gözün dönsün, feryadını basmakla beraber hocayı gırtlaklamıştı. Ne olduğunu debelenirken gürültüye koşanlar ikiye bölünmüştü. Hoca derhal şirretliğe başlamıştı.

- Muhammet Ümmeti başımıza gelen nedir. Ben şuracıkta selatü selam okurken bu Mecnun boğazıma sarıldı. Artık din adamlarına bu kadar saldırılır mı?

İş fenalaşıyordu. Hoca şirretliği arttırdıkça arttırmıştı.

Ali ise hiç tetiğini bozmayarak kafiye komutanını arıyordu. Jandarma çavuşu yanındaki dört arkadaşıyla yetişmişti. Hoca öne atıldı kimseye ağız açtırmıyor. Ali'nin hemen oracıkta ipe çekilmesini istiyordu.

Jandarma çavuşu, akli başında bir adamdı. Ali'yi dinledi. O zaten yollarda dökülüp kalan sevkıyata kızıyor, sebebini bir türlü anlayamıyordu.

Vaziyeti kavrayınca artık müfsit (bozguncu) casus, vatan haini hocayı göz hapsine aldı. Ertesi gün Ankara'ya geldikleri vakit İstiklal Mahkemesi işi inceledi, bütün kafiye hocanın hareket noktasından beri sevkıyatı yilandiliyle aldatarak dağıttığı sabit olmuştu. Alinin şehadeti ve fedakârlığı işi ortaya koymuştu. Beyaz gömlek üstünde vatana hıyanetini anlatan yafta bulunduğu halde Karaoğlan'da melun hoca vatana ihanetinin hesabını devletin kitap ve kanunu huzurunda ödemişti.”¹¹¹

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Büyük Millet Meclisi Edirne Mebusu Mehmet Şeref Aykut'un hatıralarının dikkate değer pek çok yönünün bulunduğunu düşünüyoruz. Tarihe kayıt düşmek adına yazılan toplam 8 hatıra 13 Mayıs 1938 günü yayımlanan son hatıradaki tefrikanın bittiğine dair bir not bulunmadan tamamlanıyor. Keza önceki tefrikaların sonunda “Arkası var, Devamı Var ” gibi ifadeler yer alırken 13 Mayısta buna yer verilmediğinden bittiği sonucuna ulaşmak yanıltıcı değildir. Anlatılan olaylardan anlaşıldığına göre hatıralar İstiklal Savaşı'nın en kritik günlerinin

¹¹¹ Şeref Aykut, “Millî Mücadele Hatıraları: Ülen Hoca Gözün Dönsün”, *Yeni Sabah*, 15 Mayıs 1938.

bilinmeyen yönlerine ışık tutmaktadır. Türk milletinin var oluş mücadelesinin en zorlu dönemi, Haziran-Eylül 1921 arasında yaşanmıştır. Yunan ileri harekâtıyla başlayan süreç Türk ordusunun kazandığı Sakarya Meydan Muharebesi ile sona ermiş; Yunan ordusunun taarruz gücü kırılmıştır. Hatıralarda bu döneme ait çarpıcı bilgiler verilmiş ve dikkate değer tespitler yapılmıştır.

Mehmet Şeref Aykut'un hatıralarında da anlatıldığı gibi, Türk kadınının savaşa desteği ve fedakârlığı olmasaydı Kurtuluş Savaşı zor kazanılırdı. En önemlisi Türk kadınının mücadeleye verdiği destek ve büyük fedakârlığıdır. Millî Mücadele döneminde Türk kadınının bellekte iz bırakan en etkileyici fedakârlığı Şerife Bacı'nın kendini feda ettiği cephane nakli sırasında yaşanmıştır. 1921'in ilk aylarında Düşmanın kontrolündeki askeri depolardan kaçırılan mermileri ve mühimmatı Kastamonu'ya oradan da Ankara'ya taşınyordu. Ancak hava koşulları nedeniyle nakliyat daha da zorlaşıyordu. Birden bir bastıran kar yolları kapatmış, cepheye giden taşıt kolları geceye kalmamak için çaba sarf ediyorlardı. Böyle tipi halinde karın yağdığı bir gün cephane yüklü bir kağnı arabası ancak Kastamonu Kışlası'nın önüne gelebilmişti. Böyle kötü bir havada orada insanı dehşete düşürecek bir görünüm vardı. Bir kar tümseği içinde geviş getiren bir çift öküz ve hemen onların arkasında üstü karla örtülü bir kadın olduğu sezilen bir karaltı duruyordu. Üstü karla örtülü karaltı şeklinde görülen kadın genç bir Türk annesiydi ve cepheye götürdüğü mermiyi taşıyan kağnının başında donmuştu. O Türk kadını taşıdığı mermilerin önemini çok iyi biliyordu ve canını dahi bu uğurda vermekten çekinmemişti. Kağnı arabasındaki mermiyi tipiden korumak için üzerini yorganıyla örtmüş, bir elini üstünde tutarken diğer eliyle yorganın üzerine abanmış durumda hareketsiz duruyordu. Üstü karla örtülü karaltı şeklinde görülen kadın genç bir Türk annesiydi ve cepheye götürdüğü mermiyi taşıyan kağnının başında donmuştu. Kağnı arabasındaki mermiyi tipiden korumak için üzerini yorganı ile örtmüş, bir elini üstünde tutarken diğer eliyle yorganın üzerine abanmış durumda hareketsiz duruyordu. Askerler şehit olan kadını kollarından ve ayaklarından tutarak kaldırırken yorganın altından bir çocuk ağlaması duyuldu. Bu çığlık şehit olan o kahraman Türk kadının küçük kız bebeğiydi. İki asker yorganı açınca, otlara sarılı top gülleri arasına yerleştirilmiş çulların arasında kundaklı bir kız çocuğu uykusundan uyanmış ve anne sütüne muhtaç olduğu için ağlamaya başlamıştı. Yıllar sonra şehit olan kadının *Kastamonu'nun Devrekâni kazası Seydiler nahiyesinin Satı Köyü'nden Şerife, Şerife'nin kağnı arabasında ağlayan yavrusunun isminin de Sıdika olduğu tespit edildi.*¹¹²

Şeref Aykut'un hatıralarında, ilk tefrikadaki Zeynep Gelin de cepheye cephane taşıdığı kağnısına koşularak bu kutsal vazifeyi yerine getirmiştir. Anı, muhtemelen Eylül 1921'e, Atatürk'ün "Çok büyük ve çok kanlı savaş" anlamına gelen "Melhame-i Kübra" diye tarif ettiği Sakarya Meydan Muharebesi günlerine aittir. Diğer hatıralarda da genci ve yaşlısıyla Türk kadını mücadelenin en ön saflarında üzerine düşen vatan vazifesini büyük bir başarıyla yerine getirmiştir. Savaş esas itibarıyla erkek işi olarak kabul edilir. Hatırlatmakta fayda var ki, bazı erkeklerin cepheden kaçmalarının önlenemez boyuta gelmesi üzerine Ankara Hükûmeti İstiklal Mahkemelerini kurarken, kadınların bu işe gönüllü olarak soyunmaları, kadınlar için onurla anılacak bir hizmettir. 8 ve 9 Mayıs 1938 günlerinde yayımlanan "Dede, Oğul, Torun, Tete, Nine, Anne, Gelin" başlıklı tefrikadaki tablo Türk tarihinin son yüzyılının bir yansımasıdır. 19.

¹¹² Mithat Atabay, "Türk Milletine Emanet Ettiği Küçük Kızın Gerçek Öyküsü", *Aynalı Pazar*, 8 Mart 2019.

ve 20. yüzyıllarda Türklerin, bilhassa erkeklerin ömrü cephelerde ve savaşlarla geçmiştir. Büyük dededen babaya kadar hep cephelerde geçmiş birkaç neslin hikâyesidir. Hikâyenin son faslında kadınlar da devrededir.

Hatıralar, İstiklal Savaşı'nın bu safhası açısından önemli bir husus da Atatürk'ün askeri dehasını gösteren olayların cereyan etmesidir. 1921 yazında 8 Temmuz 1921 günü başlayan Yunan taarruzunun kendileri açısından başarılı bir şekilde gelişmesi nedeniyle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusunun yıpranmadan geri çekilmesini emretti. Bu geri çekilme kararının askeri, coğrafi ve insani yönleri vardı. Ancak en önemlisi Yunan ordusunun lojistik desteğini kesmekti. Yunan ordusunun ana karargâhı İzmir'deydi. Atatürk, İzmir'den 5-6 yüz kilometre uzaklaşan Yunan ordusunun askeri ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasının zorlaşacağını farkındaydı. Oysa Türk askeri kendi yurdunda ve kendi insanının bulunduğu yerde savaşağı için büyük bir avantaja sahipti. Bir Yunan mitralyözünün yerinin bulunup susturulmasında ve zorda kalan askeri birliklerin sağ salim kurtarılmasına bölgeyi çok iyi bilen yöre insanının büyük hizmeti oldu.

Kısaca değerlendirdiğimiz hatıraların bir yönü de Anadolu hareketinin, kelimenin tam anlamıyla Anadolu halkının hepsinin katıldığı bir mücadele olmasıdır. Bu hatıraların sahibi olan kişi bir mebusur. Mebusların öncelikli görevi yasama ve denetleme faaliyetlerinde bulunmaktır. Oysa İstiklal Savaşı'nda mebuslar bunun çok ötesinde görevler üstlenmiş ve bunun başarıyla yerine getirmişlerdir. Mebuslardan İrşat Heyetleri kurularak Anadolu'nun değişik bölgelerine gönderilmiş ve halkın aydınlatılmasına çalışılmıştır. Burada olduğu gibi cephede askerlerle ve halkla birlikte mücadelenin zorluklarına katlanmışlardır. Cephede mebus, halk, komutan, asker ayrımı olmaksızın herkes üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Sonuç olarak Millî Mücadele topyekûn bir milletin mücadelesidir. Sadece bir milletin mücadelesi de değildir. Mazlum ve sömürge altında yaşayan bütün milletlerin mücadelesi ve zaferidir.

KAYNAKÇA

Atabay, M., "Türk Milletine Emanet Ettiği Küçük Kızın Gerçek Öyküsü", *Aynalı Pazar*, 8 Mart 2019.

Aykut, Ş., "Millî Mücadele Hatıraları", *Yeni Sabah*, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15 Mayıs 1938.

Çelebi, M., *Türk İnkılap Tarihi*, Akademisyen Yayınevi, İzmir 2024.

Edirne Mebusu Mehmed Şeref, "Malta Hatıratı: Malta'da Türkler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1921.

Hâkimiyet-i Milliye, 26 Nisan 1921.

Sevgil, S., *Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM'deki Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016.

TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2010.

M.Ö. 2. BİNYILDA ANADOLU'DA SUÇ VE ADALET

Sefa BAĞCIVAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Sf.bgciv@gmail.com 0009-0009-6639-5168

Doç.Dr.Deniz SARI

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

deniz.sari@bilecik.edu.tr 0000-0002-2779-0757

ÖZET

Suç ve adalet kavramları, tarih boyunca farklı biçimlerde tanımlanmış olsa da temelinde bireylerin kendileriyle, toplumla ve yönetimle olan ilişkileri yatmaktadır. Suç, toplumun ahlaki ve hukuki normlarına aykırı, yasaklanmış eylemleri ifade ederken, adalet, bu eylemlere karşı toplumun hak ve eşitlik ilkelerine dayalı olarak geliştirdiği tepkileri ve uygulamaları kapsar. Binlerce yıl önce de bireylerin ve ailelerin haklarının korunması, dolayısıyla toplumun güvenlik ve istikrar içerisinde sürekliliğinin sağlanması bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Kralların veya yöneticilerin temel hedefi, bu adil düzeni inşa etmektir. Bu adil yönetim biçimi, yöneticilerin tanrısal bir iradeyle ödüllendirileceği düşüncesiyle de ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışma, M.Ö. 2. binyılda Anadolu'da hüküm süren Hitit uygarlığının suç ve adalet anlayışını incelemeyi amaçlamaktadır. Hititler, adaleti kralın tanrılar adına yürüttüğü ilahi bir düzenin parçası olarak görmüş ve suçları toplumsal barışı tehdit eden unsurlar olarak değerlendirmiştir. Hitit metinlerinde, adaletin kralın en önemli sorumluluğu olduğu, saray görevlilerinin de yozlaşmanın önlenmesi ve güçlülerin zayıfları ezmemesi için görevlendirildiği görülmektedir. Adaletin korunması, sadece ahlaki bir ideal değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve kraliyet otoritesinin teminatı olarak ele alınmıştır. Adalet ihlalleri, sert yaptırımlarla cezalandırılmış ve bu durum, kraliyet otoritesini pekiştirme aracı olarak kullanılmıştır. Hitit metinleri, adalet ve suç kavramlarını sistematik bir şekilde ele alarak, Hitit uygarlığının gelişmiş hukuk ve yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Adaletin hem bireysel bir erdem hem de bir yönetim ilkesi olarak benimsenmesi, Hitit toplumunun toplumsal düzeni koruma konusundaki kararlılığını ve adaletle verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Adalet, M.Ö.2.Binyıl, Anadolu, Hititler

Abstract

Although the concepts of crime and justice have been defined in different ways throughout history, their basis lies in the relationships of individuals with themselves, society and the administration. While crime refers to prohibited actions that are contrary to the moral and legal norms of society, justice encompasses the reactions and practices that society develops against these actions based on the principles of rights and equality. Thousands of years ago, protecting the rights of individuals and families, and thus ensuring the continuity of society in security and stability, was seen as a necessity. The main goal of kings or rulers was to establish this just order. This just form of government was also associated with the idea that rulers would be rewarded by divine will.

This study aims to examine the understanding of crime and justice in the Hittite civilization that reigned in Anatolia in the 2nd millennium BC. The Hittites viewed justice as part of a divine order carried out by the king on behalf of the gods and evaluated crimes as elements that threatened social peace. In Hittite texts, it is seen that justice was the most important responsibility of the king, and palace officials were assigned to prevent corruption and prevent the powerful from oppressing the weak. The preservation of justice was not only a moral ideal, but also a guarantee of social order and royal authority. Violations of justice were punished with harsh sanctions, and this was used as a means of reinforcing royal authority. Hittite texts systematically address the concepts of justice and crime, reflecting the Hittite civilization's advanced understanding of law and administration. The adoption of justice as both an individual virtue and a principle of administration reveals the Hittite society's determination to preserve social order and the importance it gave to justice.

Keywords: Crime, Justice, 2nd Millennium BC, Anatolia, Hittites

1. GİRİŞ

M.Ö. 2. Binyılda Anadolu’da suç ve adaletle ilgili arkeolojik veriler, Anadolu’ da uzunca bir dönem hüküm sürmüş Hitit uygarlığına ait kazılarda elde edilen buluntularla gün yüzüne çıkmıştır. Bu veriler, eski toplumların adalet anlayışlarını, hukuki uygulamalarını ve suç kavramlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hitit Devletinin kısa zamanda büyüyüp gelişmesi ise bu coğrafyada var olan sosyal, kültürel ve dini yapıya bağlı kalmalarına bağlamak yanlış olmayacaktır¹¹³.

Mezopotamya ve Anadolu toplumlarının ortaya koymuş oldukları çivi yazılı hukuk metinlerinde çeşitli suçların tasavvur edildiği ve bu suçlara verilecek cezaların tespit edildiği bir ceza hukukunun varlığı tespit edilmektedir. Ancak bu düzenlemeler incelendiğinde, suç ve adaletin bilimsel bir sistem içerisinde oluşturulmuş ve derlenmiş bir kanun niteliğinde olmayıp özel hukuktan ceza hukukuna kadar dağınık hükümlerden oluştuğu görülmektedir.

Hititçe dini ve ritüel metinlerinden onların dünyadaki her yerde ruhların ve kutsal güçlerin olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Hitit inancına göre tanrılar, yerin üstündeki ve yerin altındaki krallıklarında ikamet ederlerdi. Yeryüzündeki her kaya, dağ, ağaç, kaynak, ırmak ve hatta göl, vadilerin kendilerine özgü ve bahsedilen yerlerde ikamet eden bir tanrısının ve ruhunun olduğuna inanılmaktaydı. Bunlar sadece soyutlamalar değildi, gümüş ve ateş gibi bazı unsurlar bile insan duygularıyla donanmış bilinçli, canlı ve yaşayan varlıklar olarak düşünülmekteydi¹¹⁴. Hitit kültüründe; nehirlerden, dağlardan, pınarlardan ve ilkbahardan, tanrılar kadar söz edilmekte ve bunun yanında nehirler tanrıça ve dağlar ise tanrı olarak kabul görmekteydi¹¹⁵.

2. HİTİT YAZILI BELGELERİNE GÖRE M.Ö.2.BİNYILDA ANADOLU’ DA SUÇ VE ADALET

Hitit çivi yazısının kullanımı ve yaygınlaşması, Anadolu tarihinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. MÖ 3000 civarında Sümerlilerin geliştirdiği çivi yazısı Mezopotamya’dan Anadolu’ya kadar geniş bir alanda yayılmıştır. Çivi yazısının Hititler tarafından kullanımı MÖ 1650 civarında Eski Krallık dönemine yaygınlaşması ise İmparatorluk Dönemi’ne denk gelmektedir.

Hititlerin, bu yazı sistemini hem diplomatik hem de idari ve hukuki amaçlarla benimseyerek geliştirmesi Hititleri bir yandan Mezopotamya’daki kültürel ve siyasi sistemlerle bağlayan bir araç olmuş diğer yandan bu yazıyı iç yönetimde de kullanmışlardır. Çivi yazısı sayesinde, hukuk metinleri düzenlenmiş ve suç ve ceza gibi kavramların kayıt altına alınması ile yazı toplumsal ve hukuki yapının bir parçası olarak yaygınlaşmıştır.

Yaygın olarak tapınaklarda, saraylarda ve diğer resmi merkezlerde saklanan Hitit yazılı metinleri genel olarak toplumun günlük yaşamını ve dini inançlarını kapsar, dini törenlerden ekonomi politikalarına kadar geniş bir yelpaze sunar. Hitit İmparatorluğu’nun genişlemesiyle

¹¹³ Kılıç ve Duymuş 2007, s. 1-15.

¹¹⁴ Bryce 2002, ss.150

¹¹⁵ Savaş 1999. s.223-264.

birlikte yazılı belgelerin kullanım alanını da genişler; diplomatik belgeler, antlaşmalar ve yasalar çivi yazılı tabletlere kaydedilir¹¹⁶. Anadolu’da suç ve adalet kavramları ile ilgili somut verilere MÖ 2. binyılda Hitit çivi yazısının yaygınlaşmasıyla yakından ilişkili görülmektedir.

Hitit çivi yazılı metinleri, toplumsal işleyiş ve dinin hukuki ve adalet anlayışına etkisini ortaya sunmakla beraber, Hitit dini inançlarının günlük hayata ve adalet mekanizmasına yansıdığı ortaya koymaktadır. Hititlerin imparatorluk haline gelmesiyle, devlet yapısı da kurumsallaşmıştır. Hitit kanunlarının ilk defa hangi kral tarafından yazdırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Öte yandan Hititlerin İmparatorluk olma sürecine gitmesi bazı kurumların işleyişini de kaçınılmaz kılmıştır. Bununla beraber, çıkarmış olduğu fermanla Hitit kraliyet ailesinin veraset hukukunu belirli bir sisteme oturtan ve suçun kişiselliğine vurgu yapan Telepinu’nun (MÖ 1500’ler), ilk Hitit yasalarını çıkarmış olabileceği düşünülmektedir. Telepinu Fermanı, dünya hukuk tarihinin bilinen en eski anayasalarından biri olarak kabul edilmektedir. Eski Krallık Dönemi’nden kalma Hitit kanunlarına, İmparatorluk Dönemi’nde I. Şuppiluliuma veya oğlu II. Murşili tarafından eklemeler yapıldığı tahmin edilmektedir. Hitit kanunlarına son şeklini veren kralın ise IV. Tuthalya veya oğlu III. Arnuvanda olabileceğini ileri süren görüşler vardır¹¹⁷. Şunu diyebiliriz ki Hitit kralları ihtiyaç halinde kanunlara ekleme ve çıkarma yapabilmekteydi. Bu durum, Hitit krallarının, ihtiyaç halinde kanunlara ekleme ve çıkarma yapabildiğini göstermektedir.

1986 yılında Hattuşa’nın Sfenksli Kapısının 35 metre batısında, içe bakan sur duvarının hemen kenarındaki yerin 30 cm altına gömülmüş, sonradan kırılmış zincirli mührü olan 5 kg ağırlığında ve 23.5 x 35 cm ebadında bir bronz levha. "Kurunta Anlaşması" olarak bilinen ve CTH 106 numarası ile kataloglanan belge Hatti Krallığı ile Tarhuntaşsa Krallığı arasındaki sınırları ve ilişkileri düzenleyen önemli bir metni içerir. 28 paragraf, 382 satırlık bozulmamış tam anlaşma metnini içeren levha, yeğeni III. Murşili’yi tahtından bertaraf eden III. Hattuşili’nin, yeni bir düşman edinmemek için kardeşi Kurunta’yı, babasının döneminde başkent olan Tarhuntaşsa Kentine yönetici olarak atamasını ve ölümünün ardından krallığın başına geçen IV. Tuthaliya’nın anlaşmayı Kurunta’nın daha da lehine olacak şekilde yenilemesini, kralların birbirlerine göre konumunu ve iki ülke arasındaki sınırları kapsamaktadır bulunmuştur¹¹⁸.

Hititlere ait vasiyetnameler, başta bu çalışmanın da konusunun oluşturan adil yönetim, suç, ceza ve dinsel yapı gibi konularda önemli bilgiler sunarak dönemin toplumsal ve hukuki yapısına ışık tutmaktadır.

2.1.Hattuşili’nin Vasiyetnamesi

Eski Hitit Dönemi kralı olan Hattuşili’ye ait olduğu anlaşılan bu belge vasiyetname niteliği şeklinde olduğu için bu adla anılmaktadır. Metinde, kralın, veliaht olarak belirttiği kişiyi sadakatsizlik ve liyakatsizlik gerekçesiyle azlettiği, bununla birlikte yerine düşündüğü veliaht

¹¹⁶ Beckman 1998, s. 98-108.; Bryce 2002, s. 150.

¹¹⁷ Kinal 1987, s.149.

¹¹⁸ Dinçol ve Dinçol, 2005, s. 1 – 8.

I. Murşili'ye yönelik nasihatler içeren ifadelerle talimatlar verdiği anlaşılmaktadır. Kral, Murşili'yi veliaht ilan etmeden önce kız kardeşinin oğlu Labarna'yı veliaht olarak atadığını belirtmekte ve bu çözülme dönemine dikkat çekerek devletin ileri gelenlerine konuya dair öğütlerde bulunmaktadır¹¹⁹.

“...Üstünlük tasla[ma]yın! (Aranızdan) hiçbir düşman (çıkmasın!). Sonra hiç kimse kural(lar)ı çiğnemesin !...” § 10 Hiç kimse (şöyle) demesin! : "Kral gizlice canının istediğini [yapar]. Ben onu bağışlarım! " ... [öyle bir k]ötülük (içinize) konmasın ! Şimdi [siz ki,] benim düşüncelerimi ve ilkelerimi (aklının keskinliğini) [bi]lirsiniz (?) , oğlumu akıllı bir kişi olarak yetiştirin! § 11 Biri diğerini arkaya it[me]sin! (haksızlık yapmasın!) Biri diğerini [öne (?) sürme]sin! (İltimas yapmasın!) ... (Dedikodu(?) yapmasın lar!) [Oğlum (?) kendi (?) çıkarla]rı (?) için (?) çağırılmasın! Seninle (oğlum) Hatti'nin ihtiyar heyeti mensupları (seni kandırmak için?) konuşmasınlar!”¹²⁰.

2. 2. İleri Gelenlere Talimatlar (Saray Kroniği)

Hititlere ait saray kroniği olarak bilinen CTH 272 KBo 22.1 numaralı metin, erzak taşıyıcıları ve fakirlerin haklarının korunmadığını ortaya koymakta ve kralın ileri gelenleri bu durum nedeniyle sert bir şekilde uyardığını göstermektedir. Kral, zenginlerin kayırılmasına ve fakirlerin ezilmesine karşı babasının adalet anlayışını vurgulayarak, halkın haklarının korunmasını emretmiştir. Bu yaklaşım, Hattuşili'nin vasiyetnamesindeki adalet ve tarafsızlık öğütleriyle paralellik göstermektedir. Mezopotamya yasaları da benzer şekilde kralların halk üzerindeki sorumluluklarına odaklanmış, güçlülerin zayıfları ezmesini engellemek için tanrısal bir adalet anlayışını temel almıştır. Urukagina, Urnammu ve Hammurabi kanunları, toplumdaki adaleti sağlama çabalarının yazılı örneklerini sunar ve Hititlerle Mezopotamya arasında adalet anlayışındaki benzerlikleri ortaya koyar¹²¹.

“..Babam, tuliya (meclisini) çağırırsa sizde yozlaşmayı arayacak/intikam alacak. Erzak taşıyıcılarınızdan değil. Bak işte! Erzak taşıyıcılarınıza zulmederseniz kralın sürekli öfkelenmesine sebep olursunuz.

..Sen çiftçisin, o da bir çiftçi. Eğer babam evinize gitmenize izin verirse o size devamlı olarak yazacak. Siz yüksek rütbeliler için tableti kazımadı mı (yazdırmadı mı)? “Bak işte! Bölgenize gittiğinizde fakirin kanını aramazsanız (intikamını almazsanız,

.. Onun erzak taşıyıcılarını soruşturamazsanız, zenginlerin (isteğini) yaparsanız, onların evine giderseniz; yer, içer, hediye alırsanız; fakir adamı kullanır da onun davasını araştırmazsanız, babamın sözlerini böyle mi yerine getireceksiniz”(Masalcı-Şahin 2021, s. 23).

¹¹⁹ Masalcı-Şahin 2021, s. 20-21; Yiğit 2003, s. 144

¹²⁰ Alp 2001, s. 69

¹²¹ Masalcı-Şahin 2021, s. 24

2. 3.Pimpira Metni

Eski Hitit Dönemi'ne ait CTH 24 numaralı metinler, Pimpira adlı bir şahsa atfedilir. Pimpira'nın kim olduğuna dair farklı teoriler mevcuttur. Kurban listelerinde adının geçmesinden dolayı kraliyet üyesi olabileceğini düşünülse de Pimpira kral I. Murşili'nin destekçisi veya da akıl hocası olarak değerlendirilmektedir. Pimpira'ya atfedilen metin, toplumsal erdemler ve düzenle ilgilidir. Metinde açların doyurulması, ekmek verilmesi, düzenin sağlanılarak, hastalara yardımcı olunması öğütlenmektedir (Masalcı-Şahin 2021, s. 25). Kendini kralın koruyucusu olarak tanımlayan Pimpira, çevresine doğru ve adil davranışlar sergilemelerini nasihat etmiştir. Bu tür öğütler, Eski Mısır mezar yazıtlarında rastlanan “açları doyurmak, çıplakları giydirmek” gibi ifadelerden yola çıkarak, Eski Mısır ahlaki söylemleriyle bağdaştırılmış ve metnin Eski Mısır'dan etkilenmiş olabileceği ifade edilmektedir¹²².

2.4.Telepinu Fermanı

Hitit devletinin son kralı olarak Telepinu kabul edilmektedir. Telepinu tarafından yazılan ferman son derece önem arz etmektedir. Bu ferman eski Hitit Devleti hakkında bilgi vermektedir. “Gasıp Krallar Devri” (MÖ 1550- 1500) adıyla anılan kargaşa dönemine ışık tutan Hitit orijinli tek belgedir. Eski Hitit Devleti'nin 50 yıllık siyasi döneminin önemli gelişmelerine ışık tutmaktadır. Suç işlediği iddia edilen hanedan mensubu, önce Pankuş huzurunda mahkeme edilecek, eğer suçlu olduğu delillerle ispat edilirse, o zaman cezalandırılacaktı. Geçmişte olduğu gibi kolektif ceza sistemi uygulanmayacak, bunun yerine sadece suçu işleyen kişi ölüm cezasına çarptırılacak, fakat eşine, çocuklarına, torunlarına ve mal varlığına kesinlikle dokunulmayacaktı¹²³. Bir insanın suçu ispat bulunana kadar o kimse suçsuzdur veya masum kabul edilecektir bilincini oluşturmuştur. Bugün günümüzdeki Anayasanın 38. Maddesindeki suç ve cezalara ilişkin ilgili esaslara baktığımızda oldukça benzerlik göstermektedir. Günümüzden binlerce yıl önce yaşamış olan Hititlerde suç ve adalette baktığımızda gerçekten takdir edilmesi gereken unsurlar yer almaktadır. Bu açıdan Telepinu fermanı oldukça önemlidir.

2. 5. I.Şuppiluliuma'nın Azzi-Hayaşa Kralı Hukkana ile Antlaşma Metni

¹²² Ünal 2018, s.410

¹²³ Memiş 2020, s. 94-99

Yukarıda yer alan belgeler siyasetname ve nasihatname niteliğinde öğütler içirmektedir. Bu belgenin özelliği ise ahlaki ve geleneklere sahip çıkılmasını içeren öğütlerden oluşmasıdır. Öyle ki Hitit toplumlarında, akrabalar ile cinsel ilişki yasaklanmıştır.

“Ben majestemin sana eş olarak verdiğim bu kız kardeşimin ailesinden pek çok kız kardeşi vardır. Sen onları kız kardeş olarak aldığından onlar senin soyuna aittir. Hatti ülkesinde bir töre çok önemlidir: Erkek kardeş kız kardeşini veya kuzenini alamaz. Buna izin verilmez. Kim böyle bir şey yaparsa o Hattuşa’da yaşayamaz, o ölür. Sizin ülkeniz barbar olduğundan orada biri kız kardeşini veya kuzenini alır. Fakat Hattuşa’da böyle bir şeye izin yoktur¹²⁴.

İhtar ve nasihat şeklinde yorumlanabilecek bu metin Hititlerin ailevi yapısını anlamak açısından oldukça önemlidir. Metin, ahlaki unsurların çiğnendiğinde aynı zamanda suç atfetmesi açısından bilgi sunmaktadır.

3. ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA SUÇ VE ADALET KAVRAMI

3.1.Hitit Tasvir Sanatında Suç ve Adalet Kavramı

Hitit hukuk sisteminde suçlar, tanrılara karşı işlenen günahlar olarak kabul edildiğinden, bu durumun sanat eserlerinde dolaylı sembollerle yansıtılmış olabileceği düşünülebilir. Güneş kursları, tanrılara yapılan kurban törenlerini ve adakları temsil ederken, adalet ve suç arasındaki ilişkiyi de ima edebilir. Bununla beraber, Hitit metinlerinde adalet kavramı oldukça önemli bir yer tutar, ancak bu kavramın somut bir adalet sembolü ile ifade edildiğine dair açık bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla beraber, Hititlerde Arinna’nın Güneş Tanrıçası, adaletin ve düzenin sembolü olarak kraliyet ailesinin koruyucusu ve rehberi kabul edilmiştir. Hitit dilinde *Iştanu* olarak kullanılan güneş, adalet kavramının bir yansıması olarak, düzenin devamlılığı ve toplumsal huzurun sağlanmasında merkezi bir rol oynar. Bu bağlamda Güneş Tanrıçası, sadece şifa ve bereketin değil, aynı zamanda adaletin sağlayıcısıdır. Kraliçeler, öldükten sonra Tanrıça ile özdeşleştirilirken, güneşin hem yaşamın hem de adaletin kaynağı olduğu vurgulanır. Tanrıça, göksel ve yeraltı dünyası arasında köprü kurarak, adaletin evrenselliğini sembolize eder¹²⁵. Özellikle güneş kursları ve tapınak dekorasyonlarında kullanılan figüratif motifler, güneşin düzen ve adaletin evrensel temsilcisi olduğunu vurgular. Güneş sembolü, kral ve kraliçenin tanrısal gücünü, adaleti sağlama yetkisini ve toplumun düzenini temsil eden bir metafor olarak sıkça kullanılmıştır. Örneğin, güneş tanrıçasını betimleyen rölyefler ve

¹²⁴ Masalcı-Şahin 2021, s. 27

¹²⁵ Cengiz 2018

kabartmalarda, onun kraliyet ailesiyle ilişkilendirilmesi, adaletin ilahi bir gücün teminatı olduğunu ima eder. Hititlerin çok tanrılı yapıya sahip olması Hitit sanatını da doğrudan etkilemiştir. Bitik, İnandık, Hüseyindede gibi Hitit yerleşmelerinde ele geçirilen rölyefli keramikler üzerinde kutsal evlilik ve bayramlar gibi konuların işlendiği sahneler yer almaktadır. Ayrıca; pişmiş toprak, bronz, gümüş, altın, fil dişi ve dağ kristali gibi çeşitli malzemelerden imal edilmiş heykelcikler yapılmıştır. Bunun yanında aslan, boğa gibi hayvanlar da gerçekçi bir üslupla tasvir edilmiştir. Hitit kabartma sanatı küçük sanat eserlerinde daha çok damga mühürlerde kendini göstermektedir. Altın, gümüş ve tunçtan yapılan, silindir veya düğme biçiminde olan bu mühürlerin üzerinde insan ve hayvan figürleri yer almaktadır. Hitit başkenti Hattuşa'da özellikle tapınaklarda sanatçı atölyelerinin olduğu bilinmektedir. Tapınaklarda çeşitli sanatlar yapılmakta, ayrıca sarayda, ayakkabı ve deri işleme atölyeleri olduğu bilinmektedir¹²⁶.

3.2.İmamkulu kaya kabartması

Görsel (1)

İmamkulu Kaya Kabartması Kayseri'nin Develi ilçesi, İmamkulu Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Tek paye bir kayanın oyulmasıyla oluşturulan anıtın üzerine 3 sahne resmedilmiştir. Anıta cepheden bakıldığında sol baştaki insan figürü dikkat çekmektedir. Omzunda yay, belinin sol tarafında kabzası görünen bir kılıç ve sol elinde dikey bir şekilde

¹²⁶ Schachner 2019, s. 32-41

tuttuğu mızrak bu kişinin savaşa hazır bir asker olduğunu göstermektedir. Uçları yukarı kalkmış pabuçlar klasik Hitit pabuçlarıdır. Bu savaşçı, bir kral değildir. Mızrağın uç tarafındaki Luvi Hiyeroglifi ile yazılmış yazıda bu kişinin bir prens olduğu anlaşılmaktadır. Prensın adı Kuwalanamuwa veya Karaşmuva olarak okunmaktadır¹²⁷.

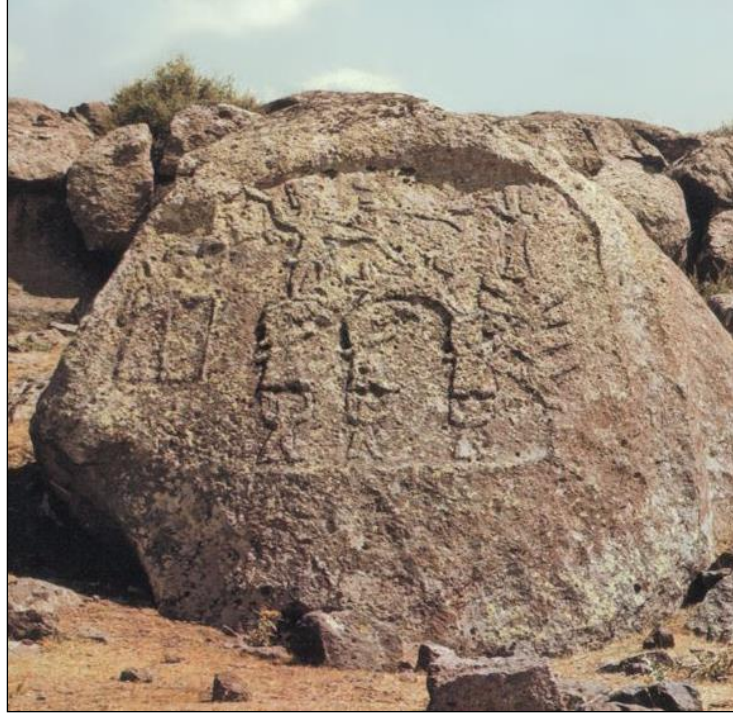

Görsel (2)

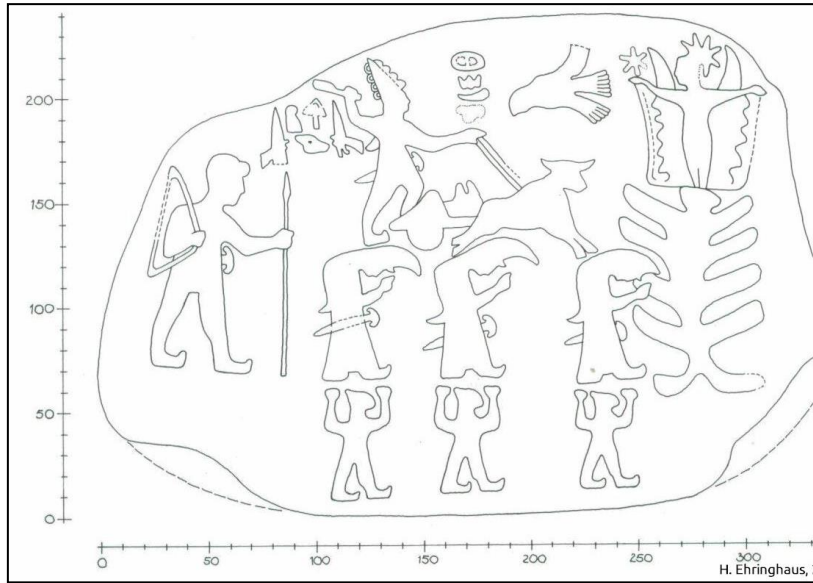
İmamkulu kabartmasının bulunduğu yol Toros Dağlarına açılan yol üzerindedir. Toros ismi Latince (Taurus) ve Gerekçe (Taorus) gibi dillerde de boğa anlamına gelmektedir. Bu diller büyük ihtimal Luwice'den oldukça etkilenmiş dillerdir ve Toros kelimesi de Tarzu'dan Toros'a evrilmiş olabilir Toros, dağ, boğa, fırtına ve tanrı kavramları arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır¹²⁸.

¹²⁷ Darga 1992, s. 11

¹²⁸ Himmetoğlu 2018

Görsel (3)

Görsel (4)

Kabartmanın sağ tarafındaki sahnede ilginç bir manzara verilmektedir. Aşağısında yoruma oldukça açık bir sembolün üzerinde kollarını iki yana açmış kollarının arkasında kanat olduğu tahmin edilen fırtına tanrısına bakar vaziyette çıplak bir kadın figürü görülmektedir¹²⁹. Bu figürün tanrıça İştâr'ı tasvir ettiği düşünülmektedir. Zira tasvirin çıplak ve kanatlı olması ve

¹²⁹ Köğrüoğlu 2016

de başında tacının bulunması bu fikri güçlü kılmaktadır¹³⁰. Mezopotamya kökenli bu tanrıçanın Anadolu'da Hititler tarafından da saygı gördüğü bilinmektedir. Diğer taraftan bu tanrıçanın Hepat olduğunu ileri sürenler de mevcuttur¹³¹. Hepat bir güneş tanrısıdır. Hepat'ın diğer tanrıların üstünde tasvir edilmesi aslında adalet vurgusuyla alakalıdır. Toplumsal olarak dini inanışların temelini adalet kavramıyla bütünleştirildiği bilincinin varlığının ispatı niteliğindedir. Çünkü Hititler gerek Alacahöyük'te ve gerekse de Yazılıkaya'da bu mitolojik kuşu kabartmalarında tasvir etmişlerdir¹³². Özellikle Yazılıkaya kabartmasında güneş tanrıçası Hepat'ın geri alt kısmındaki çift başlı kartal sembolü dikkatleri çekmektedir.

3.3.Franklin Kabartması

Görsel (5)

Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlı eski adı Fraklin olan Gümüşören beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Fraktin Kaya Anıtı 7 m. yüksekliğindeki sert bir kaya üzerine friz şeklinde işlenmiştir. Frizin uzunluğu 3.25m., yüksekliği ise,1.30m.'dir¹³³. Fraktin kaya anıtı üç bölümden oluşmaktadır. İkisinde figüratif sahneler üçüncüsünde ise hiyeroglif yazıt vardır.

¹³⁰ Ünal 2003, s. 136

¹³¹ Darga 1992, s. 184

¹³² Alp 2005, s. 25-36

¹³³ Kohlmeyer 1983, s. 67.

Sağdaki birinci bölümde bir erkek figürü karşısındaki tanrıya libasyon yaparken betimlenmiştir. Bu tanrı görsel açıdan “DLAMA/KAL-Koruyucu” Tanrıya benzetilmiştir¹³⁴. Karşısındaki erkek figürünün üzerindeki yazıtı Güterbock: “*Büyük Kral Hattuşili Büyük Kral*” olarak okumuş ve bu kralın III Hattuşili olduğunu söylemiştir¹³⁵. Tanrı ve erkek figürünün yüzleri birbirlerine dönüktür; kıyafetleri ve başlıkları birbirinin aynısı niteliktedir. Fırtına tanrısı ve Kralın başları ile ayakları profilden, gövdeleri cepheden gösterilmiştir. Alexander’a göre başın profilden gösterilmesinin nedeni başlıkta bulunan boynuzların vurgulanmasıdır¹³⁶.

Görsel (6)

Franklin Kabartması, Hititlerin sosyal ve kültürel değerlerini anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir. Hitit sanatındaki adalet temaları, hukukun ve toplumsal düzenin korunmasında tanrıların ve kralların rolünü vurgular.

¹³⁴ Darga 1992, s.178

¹³⁵ Güterbock 1938, s. 130

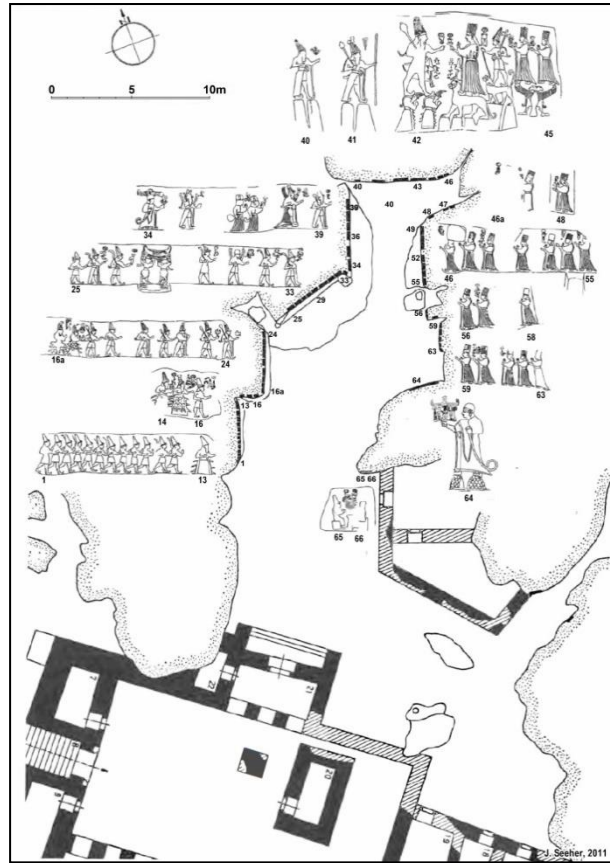
¹³⁶ Alexander 1998, s. 18

3.4.Yazılıkaya

Yazılıkaya Hitit İmparatorluğun başkenti olan Hattuşa antik kentinin 2. Km kuzeydoğusunda bir dağ yamacında bulunmaktadır.

Görsel (7)

Görsel (8)

Yazılı kaya olarak anılmasının sebebi kaya üzerine işlenen ve birçok sahneden oluşmasından dolayı bu isim verilmiştir. 1834 yılında arkeolog C.Texir tarafından ilk keşfi

sağlanmıştır. Burada sınırlı bir alanda kaya yüzeyine doksandan fazla şahıs, hayvanlar, hayal ürünü yaratıklar işlenmiştir ve o güne kadar hiç bilinmeyen stilleri nedeniyle ilgi uyandırmaktadır. Açık havada olmalarına rağmen, bu kutsal odalar önlerine inşa edilmiş bir yapı kompleksiyle dış dünyadan ayrılmaktadır.

Görsel (9)

“Güneş Tanrısı”, tıpkı kral betimlerin de görüldüğü gibi, basa oturmuş kalot/takke biçimli başlıkla gösterilmiştir¹³⁷. Birçok sahnenin betimlendiği bu kaya kabartması tezimizin konusunu oluşturan suç ve adalet kavramları açısından oldukça önemlidir. Hitit güneş tanrısının merkezde ve hakimiyet şeklinde tasvir edilmesinin sebebi her şeyden önce Hitit toplumunun adalete ve adaletin koruyuculuğuna verilen önemi göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Suç, genellikle toplumun değerlerine, ahlaki kurallarına ve bireysel sınırlara aykırı olan davranışlar olarak tanımlanabilir. Günümüz için yapılan bu tanımlama M.Ö. 2.Binyılda Anadolu’da da geçerliydi. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren suç olgusunun varlığı gözlemlenmiş olup, suçun işleniş biçimi, ispat süreci, yargılama yöntemleri ve ceza uygulamaları zaman ve mekâna bağlı olarak farklılıklar göstermiştir.

Ceza kavramı ise suç işleyen kişiye devlet tarafından uygulanan, belirli bir eylemin ya da fiilin olumsuz sonuçlarıdır. Ceza, hem bir yaptırım olarak hem de toplumu korumak için kullanılır. Suçlunun cezalandırılması, aynı zamanda toplumsal düzenin korunması ve bireylerin haklarının ihlali durumunun engellenmesi için gereklidir. M.Ö. 2. binyılda Anadolu’da cezalandırma sistemi, büyük ölçüde otoritenin korunması, krala karşı çıkılmasının engellenmesi ve kanunların çiğnenmesinin önlenmesi üzerine temellenmiştir. Bu durum, aynı zamanda tanrının buyruğuna karşı çıkma olarak değerlendirilmiştir. Çünkü kanunlar, tanrıların fermanı

¹³⁷ Seeher 2002, s. 443-440

niteliğinde kabul edilmiştir. Çivi yazılı metinlerde sıklıkla "tanrıların arzusu" olarak ifade edilen bu talepler, aslında liderler tarafından oluşturulmuştur. Tanrıların arzusu düşüncesiyle elde edilen güç, semboller ve unvanlar aracılığıyla ifade edilmiş, krallar bu otoriteyi askeri güçleriyle de pekiştirmişlerdir. Hititler, tanrılarını ve kendilerini kaya üzerine resmederek bu anlayışı görselleştirmişlerdir. Tanrılar karşısında krallar genellikle daha küçük boyutlarda tasvir edilmiştir. Bu kabartmalardan anlaşılacağı üzere, Hitit krallarının askeri başarıları, tanrılarına olan bağlılıkları ve toplumsal düzeni sağlama çabaları sanat eserlerine yansıtılmıştır. Hitit hukukuna dair kavramlar da bu eserlerde yer almakta olup, adaletin sağlanması, toplumda düzenin korunması ve halkın refahı gibi konular ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Hitit hukuk sistemi yazılı metinlerle de kayıt altına alınmıştır.

İnsanlar neden yazılı metinlere ihtiyaç duymuştur? Bu soruyu düşündüğümüzde, yazının icadının ötesinde, geleneklerin yetersiz kalması, sözlü geleneklerin yazıya dökülme gerekliliği, nüfus artışı, ticaretin gelişmesi, kent devletlerinin kurulması, yönetimin siyasi gücünü pekiştirme isteği ve yöneticilerin tanrı tarafından seçilmiş kanun koyucular olduklarını göstermek istemeleri gibi nedenlerle açıklanabilir. Ayrıca, bu yasa metnlerinin daha geniş bir amaca hizmet ettiğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu amaç, dinsel ve tarihsel bir önem taşır.

Krallar, toplumlarını adaletle yönetmeye çalışmışlardır. Bunun nedeni, sadece adaletli yöneticiler olmalarından değil, aynı zamanda tanrının gözüne girmek ve böylelikle hem kendi hanedanlarını hem de toplumlarını çeşitli felaketlerden koruma düşüncesi olabilir. Bu felaketler; salgın hastalıklar, örneğin günümüzde yaşanan COVID-19 gibi kitlesel etkiler yaratabilecek olaylar, tabiat olayları, saldırılar, büyü ve kötü ruhlardan korunma gereksinimi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Beckman, G., *The Religion of The Hittites*, The Biblical Archaeologist, 98-108, 1989.
- Bottero, J., *Mezopotamya'da: Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Dost Kitabevi Yayınları, Çeviri: Mehmet Emin Özcan ve Ayten Er, 320-321, Ankara, 2003.
- Bryce, T., *Life and Society in the Hittite World*, 150-151, Oxford, 2002.
- Cengiz, T. B. *Hitit krallığında Arinna'nın Güneş Tanrıçası kültü*. Tarih Araştırmaları Dergisi, 125-140, Ankara, 2018.
- Darga M., *Hitit Sanatı*, Akbank Yayınları İstanbul, 1992.
- Dinçol, A.M., Dinçol, B., *Anadolu'da Bulunan İlk Çivi Yazılı Tunç Tablet ve Yeni Bir Hitit Kralının Ortaya Çıkışı*, Anadolu Araştırmaları, 1-8. Ankara, 2005.
- Harmanşah, Ö., *Rock Reliefs and Landscape Monuments*, Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nde Tahkimat Arşivi Projesi, 483-451, Chicago, 2019.
- Himmetoğlu M. F., *Neolitik Dönem Ve Eski Çağ Anadolu'sunda Kutsal Boğa ve Fırtına Tanrısı İlişkinin Kökeni Hakkında Yeni Değerlendirmeler*, Tarih Okulu Dergisi, 1-21, İstanbul, 2018.
- Kılıç, F., Duymuş H., *Hititlerde Kadın ve Siyaset*, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1-15, Ankara, 2007.
- Kınal, F., *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.
- Köpruoğlu H., *Hittite Rock Reliefs In Southeastern Anatolia As A Religious Manifestation Of The Late Bronze And Iron Ages*, A Master's Thesis, Department of Archaeology İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, 2016.
- Masalı Ş., G., "Hitit Metinlerinde Siyasetname ve Nasihatname Literatüründen İzler", History Studies, Şubat, 13,1, 2021.
- Memiş E., *Eski Yakın Doğu'da Adalet Anlayışı ve Kanun Koyucular*, International Journal of Ancient History, Mart, 3,1, Samsun, 2021.
- Savaş, S.,Ö., *Yeni Buluntular Işığında (Hitit-Luvi) Monumental Yapıtları ve Yazıtlarının Problemleri Çözüm Gelismeleri ile Bugünkü Durumu*, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, 223-264. Ankara, 1999.
- Schachner A., *Hattuşa Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde*, Homer Kitabevi Yayınları, Ankara, 2019.
- Seeher, J., *İmparatorluk Panteonu'na Bakış, Yazılıkaya Tapınağı*, Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk, 443-444, Bonn, 2002.
- Ünal, A., *Eski Anadolu Siyasi Tarihi Kitap 1: Eski Taş Devrinden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar (M.Ö. 60000-1180)*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018.
- Yiğit, T., *Hitit Krallığında Veliahtın Belirlenmesi*, Tarih Araştırmaları Dergisi, 144-145, Ankara, 2003.

Görsel (1)

Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/imamkulu/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel(2)

Kaynak:<https://www.hittitemonuments.com/imamkulu/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel (3)

Kaynak:<https://www.hittitemonuments.com/imamkulu/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel (4)

Kaynak:<https://www.hittitemonuments.com/imamkulu/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel (5)

Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/fraktin/>

(erişim:20.12.2024,saat21.00)

Görsel (6)

Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/fraktin/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel (7)

<https://www.hittitemonuments.com/yazilikaya/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel (8)

<https://www.hittitemonuments.com/yazilikaya/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

Görsel (9)

<https://www.hittitemonuments.com/yazilikaya/>

(Erişim:22.10.2024,10.00.)

ŞERÊ CÎHANÊ YÊ DUYEMÎN DÎ ÇAPEMENÎYA KURDÎ DE

Dr. Sinan ÇAKAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Orcid : 0000-0002-1088-5995

E-posta Adresi: sinancakar82@gmail.com

Kurte

Şerê Cîhanê yê duyemîn ji hêla sîyasî, aborî û civakî ve bandoreke mezin li cîhanê kirîye. Şer hema bêje li seranserê cîhanê belav bûye. Pêşketina alavên teknîkî bi xwe re çêkirina çekên nû anîye û lewra jî ev şer li gorî şerê cîhanê yê yekemîn berfirehtir û bibandortir e. Şerê cîhanê yê duyemîn hem di enîya şer de hatîye kirin û hem jî di paşenîya şer de jî berdewam bûye. Di paşenîya şer de hêzên alîgir hemû alîyên ve zor dayîne propagandaya xwe. Şerê cîhanê herwiha weke şerê propagandayê jî navdar bûye. Ji bona poropagandayê jî giringiyekî mezin dayîne weşanên radyo, rojname û kovaran. Hêzên alîgir da ku bikaribin bandorê li raya giştî bikin ehemîyeteke mezin dayîne weşangerîyê. Ji bona vê yekê jî bi gelek zimanan karê propagandayê hatîye meşandin. Yek ji van zimanan jî zimanê kurdî ye di vê serdemê de weke zimaneke propagandîst derketîye holê. Suriye di ve serdemê de di bin hukumranîya Frensizan de ye û li Şamê di vê serdemê de bi zaravaya kurmancî kovarên *Hawar* (1932-1943), *Ronahî* (1942-1944) û li Beyrûdê jî rojnameya *Roja Nû* (1943-1946) tê weşandin. Şerê cîhanê yê duyemîn divan kovar û rojnameyan de ciyekî berfireh digire. Pevçûn û agahîyên şer di van kovar û rojnameyan de rojbiroj hatine weşandin. Van kovar û rojnameyan bi awayekî çalak li hemberî hêzên mîhwer propagandaya hêzên hevalbend kirine û bi awayekî alîgir tevgerîyane. Ev Kovar rojnameyên navhatî hem bi kurmancî û hem jî bi Frensizî derçûne. Ev yek jî dide nişandan ku ev kovar û rojname ji hêla dewletên hevalbend ve hatine finansekirin. Di vê xebata xwe de em ê hewl bidin di van kovar û rojnameyan de rengvedana şerê cîhanê yê duyemîn di van kovar û rojnameyên de binirxînin.

Peyvên Sereke: Şerê Cîhanê yê Duyemîn, Hawar, Ronahî, Roja Nû, kovar, rojname, propaganda.

KÜRT BASININDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Özet

İkinci Dünya Savaşı siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan dünya çapında büyük bir etkiye neden olmuştur. Savaş hemen hemen tüm dünya genelinde yayılım göstermiştir. Bu dönemde tekniğin ilerlemesi ile yeni silahların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiş ve bundan dolayı bu savaş Birinci Dünya Savaşı'na oranla daha büyük bir etki yaratmıştır. Savaş hem cephede hem de cephe gerisinde sürdürülmüştür. Savaş sırasında taraflar cephe gerisinde yoğun bir propaganda yürütmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı bu yönüyle bir propaganda savaşı olarak ünlenmiştir. Propaganda için radyo, gazete ve dergi yayıncılığına büyük önem verilmiş ve bu yolla kamuoyunu etkileme yarışına girilmiştir.

Kürtçe de bir propaganda dili olarak savaştaki yerini almıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Suriye coğrafyası Fransızların yönetimi altında olup; bu dönemde Şam'da Kürtçe'nin Kurmanci Lehçesinde *Hawar* (1932-1943), *Ronahi* (1942-1944) dergileri; Beyrut'ta ise *Roja Nû* (1943-1946) gazetesi yayınlanmıştır. Bu dergi ve gazetelerde savaş mevzusu sıkça yer almıştır. Savaşın gidişatı ile ilgili olaylar günü gününe söz konusu dergi ve gazete sayfalarında yer almıştır. Bu gazete ve dergiler savaş süresince aktif bir şekilde mihver kuvvetlere karşı ittifak kuvvetleri yanlısı bir propaganda yapmışlardır. Bu çalışmada söz konusu dergi ve gazetelerde İkinci Dünya Savaşı'nın yankıları ve etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, *Hawar*, *Ronahi*, *Roja Nu*, dergi gazete, propaganda.

SECOND WORLD WAR IN THE KURDISH PRESS

Abstract

The Second World War had a major impact on the world in political, economic and social terms. The war spread almost all over the world. In this period, the advancement of technology brought about the emergence of new weapons and therefore this war had a greater impact than the First World War. The war was fought both at the front and behind the front. During the war, the parties also carried out intensive propaganda behind the front line. In this respect, the Second World War also became famous as a propaganda war. For propaganda, they attached great importance to radio, newspaper and magazine publishing, and in this way, they competed to influence public opinion. For this reason, propaganda activities were carried out in many different languages. Kurdish also took its place in the war as a propaganda language in this period. The geography of Syria was under French rule during this period, and during this period, the Kurmanji dialect of Kurdish magazines Hawar (1932-1943) and Ronahi (1942-1944) were published in Damascus, and the newspaper Roja Nû (1943-1946) was published in Beirut. The war was widely covered in these magazines and newspapers. The events related to the course of the war took place in the pages of these magazines and newspapers on a daily basis. During the war, these newspapers and magazines actively propagandised in favour of the allied forces against the Axis powers. These newspapers and magazines were published in both Kurdish and French during this period. This shows that these publications were financed by the Allied powers. In this study, we will analyse the echoes and effects of the Second World War in these magazines and newspapers.

Keywords: Second World War, Hawar, Ronahi, Roja Nu, magazine newspaper, propaganda.

Destpêk

Şerê Cîhanê yê Duyemîn ji hêla siyâsî, aborî, civakî û çandî ve bandoreke mezin li dinyayê kirîye. Ev şer di dîroka insanan de şerê herî berbelav û xwînîn e. Di qada teknîk, ragihandin û propagandayê de şerekî pîralî hatiye meşandin. Şer herçend li seranserê cîhanê belav nebibe jî hema beje hemû hêzên mezin yê dinyayê beşdarî vî şerî bûyîne. Hêzên dinyayê weku hêzên mîhver û hêzên hevalbend di vî şerî de dabeş bûne. Almanên Nazî, Îtalya û Japonya pêşengîya hêzên mîhver dikin. Hêzên hevalbend bi Îngîlîz, Frense, DYA, Çîn û YKSS pêk tê. Herçend di bin van herdu hêzan de hêzên piçûktir hebin jî pêşengîya şerî ji aliyê van hêzên navhatî ve hatiye kirin. Şer 1ê Îlona 1939 bi êrîşa Almanan ya li hember Polonyayê destpê dike (Hart, 1998: 36).

Di Şerê Cîhanê Duyemîn de tiştê herî derdikeve pêş bêguman jî propaganda ye û ev şer bi vî yekê ve jî navdar e. Di vî şerî de propagandîstên navdar derketine holê. Şer ne tenê di enîyê de herweha li pişt enîya şer de bi rêya amûrên çapemenîyê hatiye kirin. Hem hêzên mîhver û hem jî hêzên hevalbendan giringîyeke mezin dane propagandayê. Hemû amûrên ragihandinê ji bona propagandayê hatine bikaranîn. Lewra dikare bê gotin propagandayên herî mezin di vî şerî de hatine kirin. Li Almanyayê jî hêla Hîtler ve di bin berpirsiyarîya Joseph Goebbels de wezareta propagandayê tê damezirandin. Goebbels di wê serdemê de giringîyeke mezin dide karê propagandayê û bi rêya kovar, rojname û radyoyê van karên xwe dimeşîne (Karaca, Çakı, 2018: 212).

Piştî sedsala bîstan li ser rûyê dinyayê bîrdozîyên wek faşîzm, nazîzîm û komûnîzm rû didin û geş dibin. Van bîrdozîyan da ku bandorê li ser gelheyan bikin û di nava dinyayê de belav bibin û bibin hukumran zorê dayîne karê propagandayê (Domenach, 2003: 15). Di nava van bîrdozîyan de dijberîyeke mezin jî heye û li hemberî hev her tim di nava hewldaneke dijminane de ne. Ji ber vî yekê ye her bîrdozîyê jî hêla xwe ve xwestine gelheyên mezin ajîte bikin û bi vî rêyê jî hêza xwe xurttir bikin. Hem ev bîrdozîyên navhatî û hem jî piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn rol û giringîya karên propagandayê zêdetir kirîye.

Propaganda bi awayekî sistematîk piştî şer jî berdewam kirîye. Piştî ku hêzên mîhver têk diçin û şer diqede vî carê reşkirin û teşhîrkirina nazîzmê destpê dike. Hêzên hevalbend bi hemû awayan propagandaya dijberî nazîzmê didomînin. Kirinên nazîstan yê di şer de di raya giştî de dertînin rojeve û naxwazin ku careke din nazîzm biveje. Ev yek jî pîranî li derûdora bûyerên di qampên nazîyan pêkhatine de ne (Bluhm, 1999: 108). Wek ku li jor jî hatiye diyarkirin şer bi her hawî hatiye meşandin. Di vî serdemê de kurdan jî şer ji nêz ve şopandine û di çapemenîya xwe de cih dayîne vî şerî. Propagandaya bi zimanê kurdî caran jî hêla kurdan ve hatiye kirin û caran jî bi piştgirîya hêzên hevalbend pêk hatiye. Di vî nivîsarê de jî em ê helwesta weşangerîya kurdî ya li hemberê Şerê Cîhanê yê Duyemîn binirxînin.

1. Çapemenîya Kurdî di Şerê Cîhanê yê Duyemîn de

Kurd bi awayekî çalak beşdarî vî şerî nebûne. Lê dîsa jî ji bandor û qewimînên şer dûr nemayîne û şer şopandine. Di vî serdemê de di warê weşangerîyê de bi awayekî aktîf cih dane vî şerî. Weşangerîya kurdî di vî serdemê de li Şamê kovarên *Hawar* û pêveka wê *Ronahî*, li

Bêrûdê jî bi rojnameyên *Roja Nû* û *Stêr* ve weşana xwe didomînin. Rojnameya *Stêr* weke pêveka *Roja Nû* derçûye (Kaya, 2010: 162). Ji van weşanên periyodîk *Hawar* tenê ne tede yê din di serdema şerê cîhanê de derçûne. Kovara *Hawarê* berîya Şerê Cîhanê yê Duyemîn di sala 1932an de kovareke edebî û çandî dest bi weşana xwe dike. *Hawar* di navbera 1932an heta 1935an bi tevahî 26 hejmar derçûye û ji ber hin sedemên nedîyar weşana wê bi awayekî periyodîk pêk nehatîye.

Piştî hejmara 26an maweyekî dirêj nayê weşandin û Nîsana 1941an de ji nû ve dest bi weşanê kirîye. Di navbera salên 1941 û 1943an de bi tevayî 31 hejmarê kovarê hatine weşandin. *Hawar* bi mebesta ziman û çanda kurdî hatîye weşandin û piranî ev mebesta xwe jî heta hejmara dawîyê bicih anîye. Lê piştî sala 1941an şûn ve nûçeyên Şerê Cîhanê yê Duyemîn jî êdî di nava rûpelên kovarê de cihê xwe digirin (Önen, 2018: 118). Yekem car nûçeyên di derbarê şer de em di hejmara 27an de dibînin. Di vê hejmarê de qala weşanên radyoyê yê bi zimanê kurdî tê kirin. Di hejmara 27an de em şopa şerê cîhanê ne tenê di nûçeyên derbarê radyoyê de herweha di ferhengoka kovarê de jî dibînin. Hin termen leşkerî û amûrên leşkerî yê wek “nekeştî, keştî, noqar, nêrevan” di ferhengoka vê hejmarê de cih digirin (Hawar, 2012: 456-457).

Celadet Alî Bedîrxan pirhêlî û zanebûna xwe dîsa di vê serdemê de jî dide nişandan. Di kovara *Hawarê* de di hejmara 30î û şûn de bi sernavê ‘Rewşa Dinyayê’ pêvajoya şer bi zimanê kurdî tê vegêrandin. Di bin vî sernavê de rewşa şer ya serdemê bi awayekî têkûz tê ragihandin. Ev nûçeyên şer jî alîyê ‘nêrevan’ ve tînin nivîsîn. Îbrahîm Seydo Aydoğan dîyar dike ku Celadet ji bilî zimanê kurdî; zimanê tirkî, erebî, rûsî, frensî, îngîlîzî almanî, yûnanî û farisî dizane (vgz. Onen, 2018: 106) Dîsa li gorî agahîyên ku Îbrahîm Seydo Aydoğan, Celadet Bedîrxan di kovara *Hawarê* de bi gelek nasnavan nivîsî ye. Nêrevan jî yek ji van nasnavê Celadet Bedîrxan e (Aydoğan, 2014: 169). Celadet pêvajoya şerê cîhanê ji Sûrîyê heta Atlantîk û Sovyetan yek bi yek di bin vî nasnavê de nivîsandîye (bnr. Bedîrxan: 2017)

Di kovara *Hawarê* de hejmara 30yê heta hejmara 51ê ji alîyê Nêrevan ve weke rêzenivîs di bin sernavê ‘Rewşa Dinyayê’ de şer roj bi roj tê vegêrandin (bnr. Celadet Alî Bedîrxan). Ji bilî vê di kovara *Hawarê* de em di derbarê şer de rastî tiştekî din nayên. Nûçeyên şer div ê kovarê de bê wêne hatine dayîn.

Kovarekê din jî di vê serdemê de ku li Şamê tê weşandin kovara *Ronahî* ye. Kovara *Ronahî* li serê rûpela ewil bi frensîzî “SUPPLEMENT ILLUSTRE DE LA REVUE KURDE HAWAR”, ‘Pêveka Wêneyî ya Kovara Kurd Hawarê’ derdiçe. Kovar mişt bi wêneyên şer ve dagirtî ye. *Ronahî* jî weku *Hawarê* ji alîyê Celadet Alî Bedîrxan ve hatîye weşandin. Yekem hejmara kovarê 1ê Nîsana 1942an de weşîyaye û Hejmara 28ê ya dawîyê jî di Adara 1945an derçûye (Kaya, 2010: 166). *Ronahî* xwerû bi zimanê kurdî derçûye. Nûçeyên Şerê Cîhanê bi wêneyan tê de hatine cihkirin û di kovarê de sedan wêneyên şer hatine weşandin. Kovar di dema ku şer didome dest bi wêşana xwe dike û nêzîkê kutabûna şer weşana wê radiweste.

Şerê Cîhanê yê Duyemîn ne tenê li Şamê li Bêrûdê jî di çapemenîya kurdî de cihê xwe girtîye. Di vê serdemê de li Bêrûdê rojnameya *Roja Nû* ji hêla Kamiran Bedîrxan ve tê weşandin. Rojname yekem hejmara xwe 3ê Gulana 1943an diweşîne (Roja Nû, 1943: 1). *Roja*

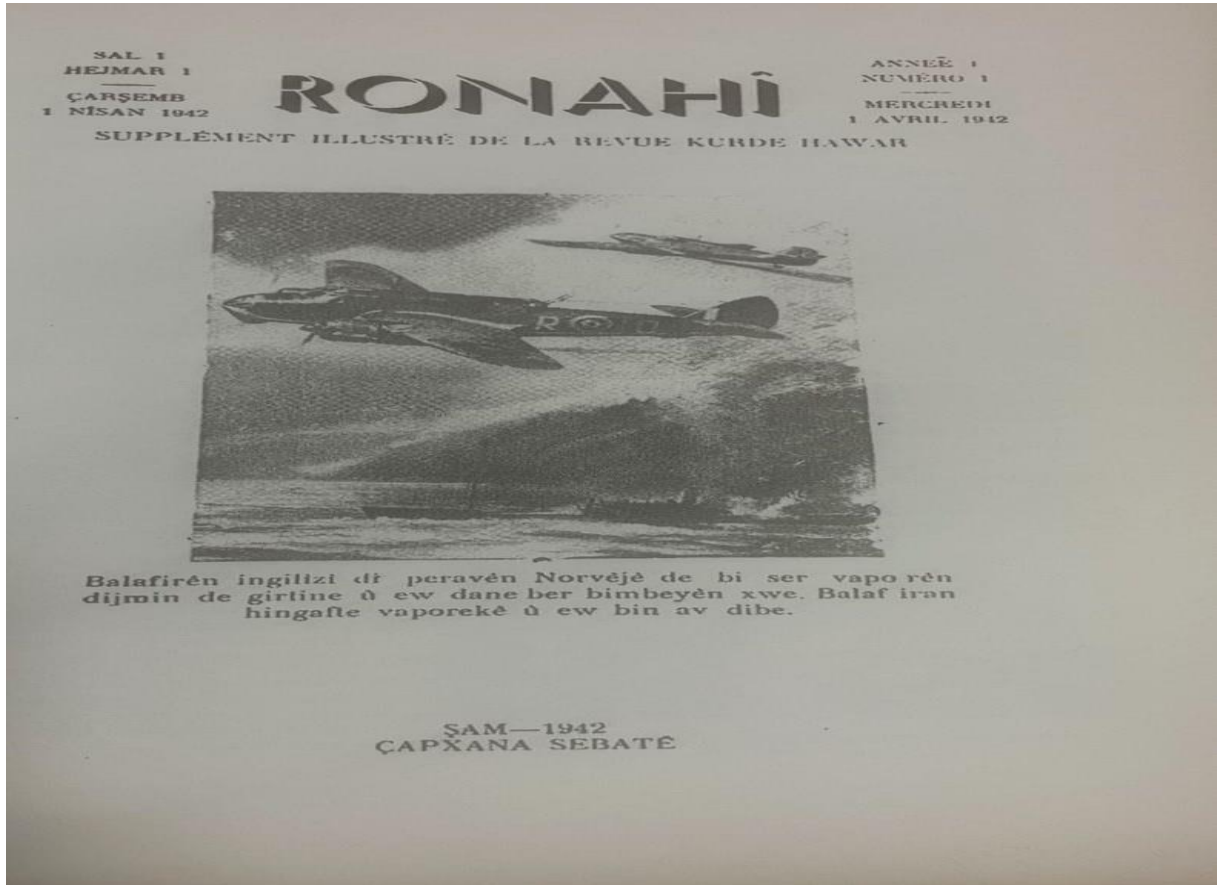
Nû jî mîna kovara *Hawarê* hem bi kurdî û hem jî bi frensî derçûye. Hejmara dawî ya rojnameyê 27ê Gulana 1946an derdiçe û weşana wê kuta dibe (Roja Nû, 1946: 73) Di vê serdemê de li Bêrûdê rojnameyek din jî weke pêveka *Roja Nû* derçûye. Ev rojname bi navê *Stêr* hatiye weşandin. Yekem hejmara vê rojnameyê dawîya sala 1943an derçûye û di salên 1944-45an du hejmarên din jî derçûne (Kaya, 2010: 162). Hem di rojnameya Roja Nû de û hem jî pêveka wê Stêrê de gelek nûçeyên şerê cîhanê hatine belavkirin.

Şerê Cîhanê yê Duyem ne tenê di çapemenîya kurdî ya nivîskî de herweha di weşanên radyoyê de jî em dibînin. Radyoya Levantê bi ziimanê kurdî jî weşanê dike (Hassanpour, 2005: 239). Li gorî agahdarîyên Hawarê ku di hejmara 27an de dide; li Bêrûdê Radyoya Rohelat heftê du rojan, roja în û çarşembê bi qasî nîvsaetê kurmançî weşanê dike. Radyoya Rohelat di weşanên xwe de nûçeyên ji dinyayê diweşîne (Hawar, 2012: 456). Şerê cîhanê yê Duyemîn ji bona hin zimanên Efrîqî û Rojhilata Navîn derfeta weşanên radyoyê diafirîne. Kurdî jî yek ji van zimanan e ku di radyoyekê Iraqê de di sala 1939an rojê panzde deqêqê bi zimanê kurdî weşanê dike (vgz. Hassanpour: 2005: 413).

1. Propagandaya Hêzên Hevalbend di Weşangerîya Kurdî de

Şerê Cîhanê yê Duyemîn de her du hêzên şer giranîyeke mezin dayîne kar û barên propagandayê. Ji serkeftinên şer bigire heta dilêrî, têkçûn, trawma û qetlîamên sîvîl jî di van propagandayan de cihê xwe girtîye. Weke şerekî belavbûyî hema bêje hemû dinyayê para xwe jê wergirtîye. Hin dever bi karesatên giran ve rûbirû mayîne û hin dever jî bi bandorên wê yên civakî û aborî re rûbirû mayîne. Şer di vê serdemê de bi gelek alîyan ve di çapemenîya kurdî ya serdemê de jî hatiye nîşandan. Di Kovara *Hawarê* de qewimînên şer bi nasnavê Nêrevan ji aliyê Celadet Alî Bedîrxan ve hatiye nivîsîn. Celadet Alî Bedîrxan di kovarê de hin caran bi awayekî kronolojîk qewimînên şer danê diyarkirin (Bedîrxan, 2017: 14). Kovara *Hawarê* di ragihandinên şer de bi awayekî alîgir tevnagere. Bûyer û pêvajoya şerî bi awayekî objektîf radigihîne xwîneran. Nûçeyên ku diweşîne de em li rastî terefderîyekî nayên. Tenê di van nûçeyan de hin nîrxandinên nivîskar derdikevine pêş.

Kovara *Ronahîyê* di vê maweyê de li gorî *Hawarê* bi helwesteke alîgir tevdigere. Şer piranî bi çavê hêzên hevalbend ve tê vegêrandin. Di hejmara kovarê ya yekemîn de wenaya balafirên Îngîlîz tê nîşandan. Di vê weneyê de û di wêneyên din yên kovarê de; wêne piranî ji hêla hevalbendan ve hatine hilbijartin. Herçend hin wêne ji amûrên şer yên hêzên mîhwer hatibine nîşandan jî ev yek ne ji bona diyarkirina serkeftiyên wan e. Piranî dema ku kêmasîyeke wan bê diyarkirin ev wêne hatine parvekirin.

Ronahî hejmar 1

Wêneyên ku di kovarê de hatine weşandin piranî dilêrî û biryardarîya wan hêzên hevalbend derdikeve pêşberî xwîneran. Dema mirov bi çavekî propagandîst lê binêre mirov vê yekê çêtir dibîne ku ev wêne bi awayekî profesyonel ji bona propagandayê hatine bikaranîn. Ev yek di hejmara yêkem de bi wêneyekî din de jî tê dîtîn. Di vê hejmarê de wêneya Qralîçe Elîsabet û mêrê wê bi rûyekî wan yê geş ve hatîye dayîn. Di vê wêneyê de qralîçe û mêrê xwe di nava gel de tên nîşandan. Wêne bi van agahdarîyan ve hatîye dayîn:

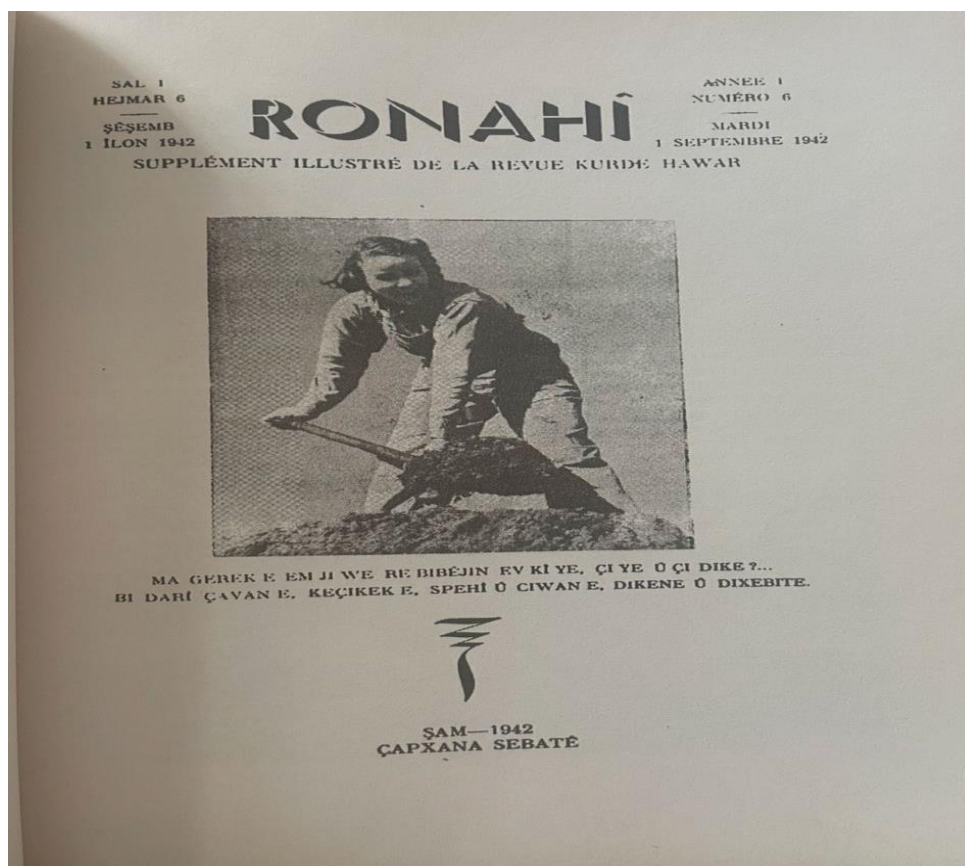
“Qralîçe Elîsabet li rex mêrê xwe ê xudantac û digel mîletê xwe ê dilqewîn ji bo zefer û serdestîya welat û kişwerê xwe bi her awayî û li her derê dixebite. Elîsabet herçî civatên arîkarîyê ji bo şerevaniyên inglîzî hene tê de ye û bi lebatên wan civatan re bi kar û wezîfa xwe a millî mîna yeke ji xelkê radibe. Dikeve destegahên ko tê de gore û kirasên hirî çêdikin; radihiye singikan, hirîyê dirêse û ev dayîka dilovan ji kurên xwe ên esker re goran çêdike” (Ronahî, 1: 1)

Wêne û nûçeyên ku kovarê de derçûyî hema beje hemû bi vî awayî ne. Ji wêneyên leşkeran bigire heta yê qralîçe, general û sîvîlan de mirov rûgeş û xwe bawer hatine nîşandan. Hem ji enîya şer û hem jî ji qada sîvîl wêne hatine parvekirin. Piranîya wêneyan jî di derbarê şer de ne. Ji bilî wêneyên enîya şer di hin wêneyan de jî pişt enîya şer hatîye nîşandayîn. Di van wêneyan de dîsa xwestine hêz û quweta hêzên hevalbend bidin nîşandan. Di van wêneyan de propagandaya aborîya Îngîlîzan hatîye kirin. Di van wêneyan de hatîye nîşandan ku Îngîlîz bi

her awayî kişwereke xurt e dikare di şer de aboriya xwe li ser pîyan bigire. Ev yek di warê xwarin û vexwarinê de wiha hatîye ragihandin:

“Me got ko ingilîzan alîyê din qeweta xwe dane cotkarîyê. Erde Ingilîstanê ne erdeki bî nan e. Berîya şer cotkarî tê de kêmbû. Lê niho, hesêb her derê Ingilîstanê diçînin û xelk bi tevayî bi cotkarîyê mijûl dibin. Herçi bexçeyên bajarên mezin in, çiçekên wan rakirine û ew kirine zevîyên ceh û genim. Şekirê Ingilîstanê bêrê û tev de ji derve dihat. Niho Ingilîz şewender diçînin û jê şekir çedikin” (Ronahî, 1: 8).

Di kovarê de herweha gelek amûrên şer yê wek keştî, balafir, tang, top û tîfîngên nû hatine danasîn. Em di van wêneyan de li rastî wêneyekî nexweş nayên û ji ber ku ev wêneya tevahî ji bona propagandayê hatine dayîn. Bi mebesta xurtbûna hêzên hevalbend bidin nîşandan hatine bikaranîn. Di paşaniya şer de wêneyên jinên karker jî hatine nîşandan di van wêneyan de jin bi awayekî çalak hemû karan de dixebitin. Di vê wêneya jêrîn de jî em jineke ji van jinan dibînin ku bi rûyekî ken tevî xebatê bûye.

Ronahî hejmar 6

Di kovara Ronahîyê de ne tenê nûçeyên di derbarê şer em li rastî hin kesayetên dîrokî jî tên ku di kovarê de hatine nivîsîn. Yek ji van kesan jî Napolyonê frensî ye ku di hejmara 17an û heta hejmara 28an bi sernavê “Dîroka Jîna Napolyon” jîyana Napolyon bi awayekî tîkûz hatîye nivîsîn (bnr. Kovara Ronahî).

Rojnameya *Roja Nû* jî di vê serdemê de hem bi kurdî û hem jî bi frensî diweşe. Li ser rûpelên rojnameyê gelek nûçe û wêneyên şer tên weşandin. Vê rojnameyê jî wekî kovara *Ronahî* bi çavekî alîgir şerê cîhanê ragihandîye xwîneran. Nûçeyên şer bi sernavên “Bihna Mîhwerê Diçike” û “Egîdên Ordiya Sor” ve rûpelên xwe xemilandî ye. Em di agahîyan de jî dibînin ku rojnameyê jî enîyên şer; hem jî hêla Îngîlîz û frensîyan ve û hem jî hêla Sovyetan ve nûçe ragihandine û herdu alî jî bi serkeftî şayesandine (*Roja Nû*, 2: 1).

Rojnameyê di hejmara 7an de rewş û serfiraziya hêzên hevalbendan radigihîne û bi zimanekî propagandîst bikar tîne. Ev yek di rûpelên rojnameyê de weha hatîye ragihandin:

“Roja Miletên Hevalbend, îro roja milletên hevalbend e, yên ko ji bona heq û serbestîya cîhanê şerî zalim û zorkera dikin. Di hemî erdên Hevalbendan de şahînetine mezin hatine çêkirin û General De Gol û General Jîro di radyoa Cezayîrê de peyivîne û bi gotarine hêja qedrê vê rejê girtine. Dilê hemî milletên ko heqê wan hatine şêndandin û dile Kurdan bi Hevalbendan re girêdayî ne û zefer serfiraziya wan daxwaza dile me a girimtir e” (*Roja Nû*, h. 7: r.2).

Ji vê nûçeyê jî diyar dibe ku rojnameyê bi alîgirî tevgerîyaye û weşana xwe jî li gor vê yekê kirîye. Di vê derê de jî diyar dike ku dile kurdan bi hevalbendan re ye û serfiraziya hevalbendan bi şadî derxistine pêş û ev yek wek cejn binavkirine. Di weşanên *Ronahî*, *Roja Nû* û *Stêrê* de serî heta binî bi vî awayî bi propagandaya hêzên hevalbend hatiye kirin.

2.Danasîn û Dijberîya Hêzên Mîhwer di Weşangerîya Kurdî de

Di destpêkê de jî hatibû diyarkirin ku weşangerîya kurdî di bin bandora hêzên hevalbend de weşana xwe domandine û di vê weşanê de jî bi awayekî alîgir tevgerîyane û li hemberî hêzên mîhwer; hêzên hevalbend derxistine pêş. Di seranserê van kovar û rojnameyên navhatî de em jî hêla hêzên mîhwer ve dûmenekê pozîtîf nabînin. Em dûmeneke sîvîl ya ku piştgirîya hêzên mîhwer bikin jî nabînin. Ne tenê dûmenek hema beje qet ji jîyana kîşwer yan jî bajarekî almanan yan jî Îtalyan û japonan em lê rast nayên. Ev yek herçend di kovara *Hawarê* de nebe jî di kovar û rojnameyên din de bi aşkera tê dîtin.

Di kovara *Ronahîyê* û serrûpela ewil de di bin wêneyek balafirên Îngîlîz de hêzên mîhwer weke hêzên dijmin hatine pênasekirin. Nûçe di bin wê wêneyê de wiha hatîye şîrovekirin: “Balafirên ingilîzî di peravên Norvejê de bi ser vaporên dijmin de girtine û ew dane ber bimbeyên xwe. Balafiran hingafte vaporekê û ew bin av dibe” (*Ronahî*, 2010: 1).

Şerê navbera alman û Sovyetan jî dîsa bi alîgirî tê şayesandin. Şerê Stalîngradê bi awayekî qehremanî tê qalkirin lê hemberî vê yekê teslîmbûn û perîşaniya almanan derdikeve pêşberî xwîneran. “Dasitana şerê Stalîngradê dîr û dirêj ji şan û şeref û qehremanîyê tijî ye.” (*Ronahî*: 2010: 229). Li hemberî vê yekê am derbarê almanan de tişteki pozîtîf nabînin.

Tu nûçeyekî em li rastî esîrbûna leşkerên hevalbendan nayên lê di gelek cihan de qala esîrên leşker yên almanan tê kirin. Di hejmara 11an a *Ronahîyê* de di derbarê leşkerên dîl de nûçeyek cih girtiye û di vê nûçeyê de tê gotin ku hezar leşkerên alman ji hêla Îngîlîzan ve girtin û ber bi DYAyê ve tên şandin. Nûçeyên ku derbarê şer de di van kovar û rojnameyan de tên weşandin piranî ji çapemenîya hêzên hevalbend hatine wergirtin (*Ronahî*, 2010: 195). Serkeftîyên hêzên hevalbend û şikestinên mîhweran di rûpelên rojnameya *Roja Nû* de jî cih digirin. Di hejmara duyem ya rojnameyê de raporên derbarê şer de bi awayekî sloganîk weha hatine nivîsîn: “Bihna Mîhwerê Diçike...Hevalbenda wextê

ko pê li erde Efrîqa Bakurî kirine û heta îro di Behra Spî de 466 waporên talyan û elemanî binav kirine...” (Roja Nû, h. 2, r. 1). Wek ku ji van jêgirtinan de jî hate kifşê hêzên mîhwer div an kovar û rojnameyan de weke dijmin hatine pênasikirin.

Encam

Di vê nivîserê de me rengvedana Şerê Cîhanê yê Duyemîn di kovar û rojnameyên kurdî de nîrxand. Şerê cîhanê wek ku tê zanîn hem bi berbalavbûna xwe, hem bi karesata xwe ya xwînîn ve hîn jî li ser gelek tiştên nivîsîn. Di vî şerî de hêzên şer giringiyeke mezin dayîne karên propagandayê. Ji bona vê yekê jî hemû amûran ragihandinê di vê mebestê de hatine bikaranîn. Hêzên şer bi awayekî berfireh xwestine çi awayî be bila be propagandaya xwe bikin. Weşangerîya kurdî jî ev serdem weke derfetekî bikaranîye û hem nûçe û şîroveyan derbarê şer de dayîne weşandin û hem jî ji hêla çand, dîrok û edebîyata kurdî de gelek xebatên hêja derxistine holê. Kovar û rojnameyên kurdî yên di vê serdemê de weşiyayî jî cihekî berfireh dayîne vî şerê mezin. Yek ji taybetmendîya van weşanan jî ew e ku di vê serdemê de cihê ku têne weşandin di bin hikumranîya frensîzan de bûye. Vê taybetmendîyê heman demê de bandora xwe li weşanên wan kirîye û *Ronahî* ne tê de kovar û rojnameyên navhatî bi zimanê kurdî û frensî derçûne. Nûçeyên ku di van kovar û rojnameyan de weşiyayî piranî di derbarê rewşa şer û tiştên pêwendîya şer de ne. Em di van weşanan de zêde rastî jîyana sîvîl nayên. Ji ber ku ev kovar û rojname piranî ji bona propagandayê hatine bikaranîn di zimanê wan û wêneyên hatine weşandin de em li rastî tiştên negatîf nehatin. Ji bilî kovar û rojnameyan di vî şerî de stasyonên radyoyan weşanên bi zimanê kurdî jî kirine. Weşangerîya kurdî wek ku hate dîtin bi awayekî çalak piştgirîya hêzên hevalbendan kirine û hêzên mîhwer jî weke dijmin pênasî kirine. Wek encam dikare bê gotin ku weşangerîya kurdî jî ji şerê cîhanê bêpar nemaye û rola xwe anîye cih.

Çavkanî

Aydoğan, İ, S., *Guman 2 Wêjeya Kurdî û Romana Kurdî*, Rûpel, İstanbul, 2014.

Bedîrxan, C. A., *Rewşa Dinyayê*, Avesta, 2017.

Bluhm, H. O., How Did They Survive? Mechanisms of Defense in Nazi Concentration Camps. *American Journal of Psychotherapy*, 96-112, 1948.

Domenach, J. M., *Politika ve Propaganda* (çev. Tahsin Yücel), 2. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003.

Güler, Y., II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan İlişkileri (1945-1950), *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2),209-224, 2004.

Hart, L., *II. Dünya Savaşı Tarihi I* (Çev. Kerim Bağrıaçık), Yapı Kredi, İstanbul, 1998.

Hassanpour, A., *Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985*, Avesta, İstanbul, 2005.

Karaca, M., Çakı, C., *İletişim ve Propaganda*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2018.

Kaya, F., *Kürt Basını*, Hivda, İstanbul, 2010.

Koçhan, L. (edt)., *Hawar (1932-1943)*, Belkî, İstanbul, 2012.

Önen, R., *Ziman û Netewesazî Lêhûrbûnek li ser Kovara Hawarê* (Çev. Şehmuz Kurt), Peywend, İstanbul, 2018.

Rênas, J. (amd), *Ronahî (1942-1945)*, Belkî, İstanbul, 2005.

OSMANLI REFORMLARINDA AZINLIKLARIN ROLÜ: TANZİMAT FERMANININ GAYRİMÜSLİM TOPLULUKLAR ÜZERİNDEKİ İDEOLOJİK ETKİSİ

Doç. Dr. Hüseyin Vehbi İMAMOĞLU*

ÖZET

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının temel taşlarından biridir. Bu reform süreci, devletin çok dinli ve çok etnikli yapısında önemli bir ideolojik dönüşüm yaratarak, geleneksel millet sistemine dayalı hiyerarşiyi dönüştürmeyi hedeflemiştir. Ferman, din farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarının can ve mal güvenliğini garanti altına almayı, adaletli vergi sistemini tesis etmeyi ve hukuki eşitliği sağlamayı vaat etmiştir. Özellikle gayrimüslim topluluklar için bu reformlar, hukuki ve toplumsal statülerini yeniden tanımlayan bir dönüm noktası olmuştur.

Gayrimüslim topluluklar, Tanzimat Fermanı'nı farklı şekillerde karşılamışlardır. Bazıları eşitlik ve haklar vaat eden reformları umutla karşılarken, diğerleri uygulama konusundaki şüphelerini dile getirmiştir. Reformların Avrupa'nın gayrimüslim hakları üzerindeki baskılarıyla ilişkili olması, Osmanlı yönetimine yönelik algılarda karmaşıklığa yol açmıştır. Avrupa devletlerinin reformları desteklemesi, gayrimüslim topluluklara Batı ile bağlarını güçlendirme fırsatı sunmuş; ancak bu durum Müslüman nüfus ile azınlıklar arasında gerilimlere de neden olmuştur.

Tanzimat reformları, gayrimüslim toplulukların ekonomik ve siyasi katılımını artırırken, geleneksel Osmanlı vatandaşlık anlayışını "eşit vatandaşlık" kavramına doğru dönüştürmüştür. Bununla birlikte, bu reformlar, azınlıklar için yalnızca fırsatlar değil, aynı zamanda toplumsal çatışma ve entegrasyon zorlukları da yaratmıştır. Gayrimüslim topluluklar, Tanzimat sürecinde modernleşme ve aidiyet bağlamında önemli bir rol oynamakla beraber reformların ideolojik etkileri, Osmanlı modernleşmesinin çelişkilerini de gözler önüne sermiştir. Bu araştırma, Tanzimat Fermanı'nın gayrimüslim topluluklar üzerindeki ideolojik etkilerini analiz ederek, Osmanlı modernleşmesinin çok boyutlu yapısını anlamaya katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tanzimat Fermanı, Gayrimüslim, İdeoloji, Modernleşme.

THE ROLE OF MINORITIES IN OTTOMAN REFORMS: THE IDEOLOGICAL IMPACT OF THE TANZİMAT EDICT ON NON-MUSLIM COMMUNITIES

ABSTRACT

The Tanzimat Edict is one of the cornerstones of the Ottoman Empire's modernization efforts. This reform process aimed to transform the hierarchical structure rooted in the traditional millet system, creating a significant ideological shift in the multi-religious and multi-ethnic structure of the state. The edict promised to guarantee the life and property security of all Ottoman citizens without religious discrimination, establish a fair taxation system, and ensure legal equality. For non-Muslim communities in particular, these reforms represented a turning point that redefined their legal and social status.

Non-Muslim communities responded to the Tanzimat Edict in varying ways. While some embraced the reforms with hope for the promised equality and rights, others expressed

* Sinop Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, hvimamoglu@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7182-4627>.

doubts about their implementation. The association of these reforms with European pressures concerning the rights of non-Muslims added complexity to perceptions of the Ottoman administration. The European powers' support for the reforms provided non-Muslim communities an opportunity to strengthen their ties with the West; however, this also fueled tensions between the Muslim majority and minority groups.

The Tanzimat reforms increased the economic and political participation of non-Muslim communities and shifted the traditional Ottoman concept of citizenship toward the notion of "equal citizenship." Nonetheless, these reforms brought not only opportunities for minorities but also challenges of social conflict and integration. Non-Muslim communities played a significant role in the Tanzimat era in the contexts of modernization and belonging. However, the ideological impacts of these reforms also revealed the contradictions inherent in Ottoman modernization. This study aims to analyze the ideological effects of the Tanzimat Edict on non-Muslim communities, contributing to a deeper understanding of the multifaceted nature of Ottoman modernization.

Keywords: Ottoman Empire, Tanzimat Edict, Non-Muslim, Ideology, Modernization

Giriş

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için köklü değişimlerin ve çok yönlü meydan okumaların yaşandığı bir dönemdir. Devlet, genişleyen Avrupa etkisi ve artan iç sorunlar karşısında, varlığını sürdürebilmek adına idari, hukuki ve toplumsal yapısını yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı, Osmanlı modernleşme çabalarının en önemli kilometre taşlarından biri olarak karşımıza çıkar. Ferman, Osmanlı vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almanın dışında, devletin millet sistemine dayalı geleneksel hiyerarşik yapıyı dönüştürmeyi de hedeflemiştir (Karpat, 1972, s. 245).

Tanzimat Fermanının temel amacı, Osmanlı Devleti'nin birliğini ve idari etkinliğini artırmak için modern devlet anlayışını hâkim kılmaktır. Can ve mal güvenliği, adaletli vergi sistemi ve hukuki eşitlik gibi reform vaatleri, Osmanlı vatandaşlarının devlet içindeki statüsünü yeniden tanımlamayı amaçlamıştır. Ancak bu reformlar, özellikle gayrimüslim topluluklar açısından farklı anlamlar taşımıştır. Reformların hukuki eşitlik anlayışını vurgulaması, gayrimüslimlerin geleneksel toplumsal statüsünde önemli değişiklikler yaratmıştır (Ortaylı, 2007, s. 112). Bununla birlikte, Tanzimat süreci, Müslüman nüfus ile gayrimüslim topluluklar arasında gerilimleri de beraberinde getirmiştir.

Tanzimat reformlarının ilan edilmesinde Avrupa'nın Osmanlı üzerindeki baskıları önemli bir rol oynamıştır. Avrupa devletleri, Osmanlı'nın gayrimüslim vatandaşlarına daha fazla hak tanımasını ve bu toplulukların korunmasını talep etmiştir. Özellikle İngiltere ve Fransa gibi devletlerin desteği, Tanzimat Fermanının içerik ve uygulama şekline etki etmiştir (Davison, 1963, s. 32). Bu durum, gayrimüslim topluluklar ile Batı arasındaki ilişkileri güçlendirmiş; ancak aynı zamanda Osmanlı toplumunda Batı'ya duyulan güven ve şüphe dengesini de etkilemiştir.

Gayrimüslim toplulukların Tanzimat Fermanına tepkileri oldukça çeşitlidir. Bazı gruplar, reformların getirdiği hukuki eşitlik ve haklar konusundaki vaatleri umutla karşılamış; yeni ticaret ve eğitim fırsatlarından faydalanmayı hedeflemiştir (Quataert, 2005, s. 87). Ancak diğer gruplar, reformların uygulanabilirliği ve Müslüman çoğunluk tarafından nasıl karşılanacağı konusunda tereddüt yaşamışlardır. Özellikle kırsal bölgelerde gayrimüslim toplulukların reformlardan faydalanma imkânı sınırlı kalmış ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Zürcher, 2004, s. 67).

Tanzimat reformları, gayrimüslim toplulukların ekonomik ve siyasal katılımını artırarak Osmanlı toplumunda daha geniş bir rol oynamalarını sağlamıştır. Gayrimüslimler, özellikle ticaret ve eğitim alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Örneğin, Batılı tarzda eğitim veren okullar, gayrimüslim gençler için yeni fırsatlar sunmuş ve bu toplulukların Batı kültürüyle bağlarını güçlendirmiştir (Findley, 1980, s. 54). Ancak Müslüman nüfus ile gayrimüslimler arasında eşitlik algısında sorunlara neden olmuştur.

Modernleşme süreci, Osmanlı vatandaşlık anlayışında köklü değişikliklere yol açmıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç, hukuki eşitlik anlayışını merkeze alarak, vatandaşların din ve etnik köken fark etmeksizin eşit haklara sahip olmasını hedeflemiştir. Ancak bu hedef, toplumda yerleşik olan din temelli hiyerarşiyi dönüştürmekte zorlanmıştır (Karpas, 1972, s. 250).

Tanzimatın ideolojik etkileri, Osmanlı modernleşmesinin çelişkili doğasını da gözler önüne sermiştir. Reformlar, bir yandan gayrimüslim topluluklara yeni haklar ve fırsatlar sunarken, diğer yandan bu toplulukları Osmanlı toplumsal yapısına dâhil etmekte başarısız olmuştur. Müslüman nüfusun reformlara yönelik tepkileri ve Batı'nın Osmanlı üzerindeki artan etkisi, modernleşme sürecinde ortaya çıkan temel sorunlar arasında yer almıştır (Davison, 1963, s. 45).

Sonuç olarak Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarında bir dönüm noktasıdır. Gayrimüslim topluluklar üzerindeki ideolojik etkileri, Osmanlı modernleşmesinin çok boyutlu yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte reformların hem fırsatlar hem de zorluklar yaratması, Tanzimat'ın Osmanlı tarihindeki çelişkili konumunu güçlendirmiştir.

1.Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Öncesi Gayrimüslimlerin Durumu

Millet Sistemi ve Hukuki Statü

Osmanlı Devleti'nin çok dinli yapısı, gayrimüslim toplulukların yönetimini düzenleyen millet sistemi çerçevesinde şekillenmiştir. Millet sistemi, dini farklılıkları göz önünde bulundurarak toplulukların kendi inançlarına ve geleneklerine uygun bir yönetim modeli benimsemiştir. Bu sistemde gayrimüslim topluluklar, kendi dini liderlikleri aracılığıyla özerk bir yapıya sahipti ve genellikle iç hukuklarına tabi olarak yönetiliyorlardı (İnalçık, 2000, s. 207). Örneğin, bir Rum Ortodoks topluluğu, Patrik tarafından belirlenen hukuk kurallarına göre yaşamını sürdürüyordu. Bu yapı, gayrimüslimlerin Osmanlı toplumu içindeki hukuki statüsünü belirlerken, devletin merkezî otoritesine olan bağlılıklarını da garanti altına almayı hedeflemiştir (Barkan, 1970, s. 53).

Gayrimüslimlerin hukuki statüsü, Müslüman vatandaşlara kıyasla bazı sınırlamalar içeriyordu. Örneğin, gayrimüslimlerin devlet memurluğuna getirilmesi mümkün değildi ve tanıklık gibi hukuki süreçlerde sınırlamalarla karşı karşıya kalabiliyorlardı (Braude & Lewis, 1982, s. 15). Ancak bu düzenleme, gayrimüslim topluluklara inanç ve kültürel özerklik sağlama amacını taşıdığı için genel olarak bir uzlaşma zemini sunuyordu (Pamuk, 2017, s. 89).

Vergilendirme ve Askerlik Yükümlülükleri

Tanzimat öncesi dönemde gayrimüslimlerin ekonomik yükümlülükleri, toplum içindeki "tebaa" statüsünü belirleyen önemli bir unsurdu. Gayrimüslimler, cizye adı verilen bir tür kişisel vergiyi ödemek zorundaydılar. Cizye, Müslüman nüfusun ödemediği bir vergi türü olarak gayrimüslimlerin farklı bir ekonomik statüde olduğunu gösteriyordu (Kazıcı, 1997, s. 165). Bu vergilendirme politikası, İslam hukukunun bir sonucu olarak, gayrimüslimleri askeri

hizmetten muaf tutuyordu. Böylece gayrimüslim topluluklar, askeri görev üstlenmek yerine ekonomik anlamda katkı sağlıyorlardı (Goffman, 2002, s. 122).

Bununla birlikte, bu tip bir uygulama, son döneme gelindiğinde Batılılar tarafından Osmanlı toplumu içinde gayrimüslimlerin dezavantajlı bir ekonomik sınıfta algılanmasına neden olmuştur. Gayrimüslimlerin ticaret ve zanaat alanlarında etkin olmalarına rağmen, devletin üst kademelerinde ekonomik anlamda söz hakkına sahip olmadıklarına vurgu yapılıyordu (Berkas, 1964, s. 148). Tanzimat öncesi dönemde bu vergilendirme sisteminin devam etmesi, gayrimüslimlerin Osmanlı toplumu içindeki statülerinin sabit kalmasını sağlamıştır. Ancak bu durum, reform ihtiyacını doğurmuş ve Tanzimat sürecinin bir diğer temel dayanağını oluşturmuştur (Masters, 2001, s. 96).

Avrupa Müdahaleleri

18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim topluluklar üzerindeki otoritesi, Avrupalı devletlerin artan müdahaleleriyle zayıflamaya başlamıştır. Özellikle Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük güçler, Osmanlı'nın gayrimüslim vatandaşlarının haklarını koruma bahanesiyle iç işlerine müdahale etmişlerdir. Bu durum, Osmanlı'nın merkezî otoritesini sarsmış ve Tanzimat reformlarının temel nedenlerinden biri olmuştur (Şimşir, 2006, s. 78).

Rusya'nın Ortodoks Hristiyanları koruma iddiasıyla Osmanlı yönetimine yaptığı baskılar, bu müdahalelerin somut örneklerinden biridir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı sınırları içindeki Ortodoks toplulukların haklarını koruma yetkisi elde etmiştir (Clay, 1994, s. 205). Bu müdahale, Osmanlı'nın hem hukuki hem de siyasi yapısında reform ihtiyacını artırmıştır. Aynı şekilde İngiltere ve Fransa, Katolik ve Protestan topluluklara yönelik koruma politikaları geliştirerek Osmanlı toplumunda gayrimüslimlerin Batı ile ilişkilerini güçlendirmiştir (Hurewitz, 1956, s. 44).

Avrupa'nın bu müdahaleleri, Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nin reform yapma zorunluluğunu hissetmesine neden olmuştur. Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerinin yanı sıra uluslararası ilişkiler ve diplomatik dengelerle de şekillenmiştir (Göçek, 2011, s. 130).

Tanzimat öncesi dönemde gayrimüslim toplulukların Osmanlı toplumu içindeki statüsü, millet sistemi, vergilendirme politikaları ve Avrupa müdahaleleri gibi dinamiklerle belirlenmiştir. Millet sistemi, gayrimüslimlere inanç ve kültürel özerklik sağlarken; cizye ve diğer vergiler, toplumsal eşitlik algısını zayıflatmıştır. Ayrıca, Avrupa'nın Osmanlı iç işlerine müdahaleleri, gayrimüslimlerin haklarını koruma bahanesiyle reform sürecinin hızlanmasına neden olmuştur.

Bu unsurlar bir araya geldiğinde, Tanzimat reformlarının gerekliliği daha belirgin hale gelmiştir. Osmanlı yönetimi, gayrimüslimlerin hukuki ve sosyal statülerini eşit vatandaşlık anlayışıyla yeniden tanımlamaya çalışmış ve reformların altyapısı Tanzimat öncesi dönemde atılmıştır. Dolayısıyla Tanzimat süreci, sadece Osmanlı'nın modernleşme çabalarının değil; aynı zamanda Tanzimat öncesi gayrimüslimlerin sosyal ve hukuki statülerinin dönüşümünün de bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2. Tanzimat Fermanı ve Gayrimüslim Topluluklar

Tanzimat Fermanının İçeriği

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda ciddi siyasi ve ekonomik buhranlarla karşı karşıya kalmış ve bu süreçte devletin bekasını sağlamak amacıyla köklü reformlara yönelmiştir. 1839'da Sultan Abdülmecid tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı ya da diğer adıyla Gülhane Hatt-ı

Hümâyunu, bu reform sürecinin başlangıcını simgelemektedir (Uzunçarşılı, 2011, s. 234). Ferman, Osmanlı tebaasının tamamına eşit haklar tanınacağını ve din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin can, mal ve ırz güvenliğinin garanti altına alınacağını vurgulamıştır.

Ferman, Osmanlı Devleti'nin çok dinli ve çok etnikli yapısını göz önünde bulundurarak vatandaşlarına hukuk önünde eşitlik vaat etmiş ve bu bağlamda geleneksel millet sisteminin dönüşümünü başlatmıştır. Ayrıca devlet yönetiminde adalet, dürüstlük ve rüşvetin önlenmesi gibi konulara değinerek hukuki reformların yapılacağını ilan etmiştir (Lewis, 1961, s. 116). Reformların ilan edilmesinde Avrupa'nın Osmanlı üzerindeki baskılarının etkisi büyüktür. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın desteği, Osmanlı'nın bu reformları hayata geçirme kararını hızlandırmıştır (Todorova, 1997, s. 202). Ancak Tanzimat Fermanının içeriği, Osmanlı tebaası arasında farklı tepkilere yol açmış ve uygulanabilirliği konusunda çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Gayrimüslimlere Tanınan Yeni Haklar

Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim toplulukların statüsünü yeniden tanımlayan önemli düzenlemeler getirmiştir. Vergi reformları, gayrimüslimlerin daha önce yalnızca cizye gibi ayrımcı vergilere tabi tutulduğu yapıyı değiştirerek, onları daha adil bir vergi sistemiyle tanıştırmıştır (Ortaylı, 1983, s. 145). Bunun yanı sıra, mülkiyet haklarında yapılan düzenlemeler, gayrimüslimlerin toprak sahibi olmalarının önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu değişiklik, gayrimüslimlerin ekonomik alandaki etkinliklerini artırarak Osmanlı ekonomisindeki rollerini genişletmiştir (Hanioğlu, 2008, s. 92).

Kamu hizmetlerine erişim ise, Tanzimat Fermanının getirdiği bir diğer önemli yeniliktir. Gayrimüslimlerin devlet memuru olma ve Osmanlı bürokrasisinde görev alma hakkı kazanması, toplumsal statülerini önemli ölçüde yükseltmiştir (Davison, 1990, s. 58). Bu haklar, gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal hayatına daha fazla katılım göstermelerine olanak tanımıştır. Ancak bu değişikliklerin uygulanması bazı bölgelerde ciddi dirençle karşılaşmıştır. Örneğin, kırsal alanlarda geleneksel Müslüman kesim, bu hakların hayata geçirilmesine itiraz etmiştir (Kara, 2010, s. 304).

Reformlara Karşı Tepkiler

Tanzimat Fermanının ilanı, hem Müslümanlar hem de gayrimüslim topluluklar arasında farklı tepkilere yol açmıştır. Müslüman nüfusun bir kısmı, bu reformları İslam hukukunun geleneksel yapısına aykırı bulmuş ve devletin gayrimüslimlere verdiği hakları eleştirmiştir (Şimşek, 2016, s. 81). Bu tepkiler, özellikle kırsal alanlarda daha yoğun bir şekilde hissedilmiş ve bazı yerel liderler, Tanzimat reformlarını uygulamakta isteksizlik göstermiştir.

Gayrimüslim topluluklar arasında ise, reformlara yönelik karmaşık bir yaklaşım sergilenmiştir. Bazı gruplar, Tanzimat Fermanını umutla karşılamış ve yeni hakların toplumsal statülerini güçlendireceğine inanmıştır (Rodogno, 2012, s. 138). Ancak özellikle Ermeni ve Rum toplulukları arasında, reformların uygulanabilirliği konusunda ciddi şüpheler dile getirilmiştir. Reformların, yalnızca Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerini güçlendirmek amacıyla ilan edildiği ve pratikte hayata geçirilmeyeceği yönünde bir algı oluşmuştur (Makdisi, 2000, s. 174).

Reformların getirdiği yeni haklar ve fırsatlar, Müslüman ve gayrimüslim topluluklar arasında sosyo-kültürel gerilimlere neden olmuştur. Özellikle şehirlerde, gayrimüslimlerin ekonomik ve sosyal yükselişi, Müslüman nüfus nezdinde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu durum, Osmanlı toplumundaki eşit vatandaşlık anlayışının tam anlamıyla hayata geçirilmesini zorlaştırmıştır (İnalcık, 2003, s. 267).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde bir dönüm noktasıdır. Ferman, gayrimüslim topluluklara yönelik hakların genişletilmesi ve eşit vatandaşlık anlayışının teşvik edilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Vergi reformları, mülkiyet hakları ve kamu hizmetlerine erişim gibi düzenlemeler, gayrimüslimlerin Osmanlı toplumundaki statüsünü değiştirmiş ve onları daha etkin birer vatandaş haline getirmiştir.

Sonuç olarak, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği değişiklikler, Osmanlı modernleşmesinin çelişkili yapısını gözler önüne sermektedir. Reformların ideolojik ve toplumsal etkileri, Osmanlı Devleti'nin çok dinli yapısını dönüştürme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

3.Tanzimat Fermanının İdeolojik Etkileri

Osmanlılık İdeolojisi

Tanzimat dönemi, devletin çok dinli ve çok etnikli yapısını koruma amacıyla Osmanlılık ideolojisini teşvik etmiştir. Bu ideoloji, ülke sınırları içindeki tüm bireylerin eşit vatandaşlar olarak kabul edilmesini ve Osmanlı kimliği altında birleşmesini hedeflemiştir (Ahmad, 2003, s. 54). Tanzimat Fermanı, din farkı gözetmeksizin tüm tebaaya eşit haklar vaat ederek bu fikrin ilk büyük adımı olmuştur. Ancak, Osmanlılık ideolojisinin uygulanmasında hem yönetim kademelerinde hem de toplumsal alanda önemli zorluklar yaşanmıştır.

Bu dönemdeki reformlar, geleneksel millet sistemine dayalı düzenin zayıflatılmasını amaçlamıştır. Bunun yerine, tüm etnik ve dini grupların Osmanlı kimliği altında eşit haklara sahip olacağı bir düzen kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlılık ideolojisi, her ne kadar bir birlik yaratmayı amaçlamışsa da, toplumdaki derin dini ve etnik farklılıklar nedeniyle bu birliği sağlamada yetersiz kalmıştır (Tuncer, 2011, s. 217).

Gayrimüslim Toplamların Algısı

Tanzimat Fermanı, gayrimüslim tebaa arasında eşitlik ve haklar açısından büyük bir beklenti oluşturmıştır. Reformlar, gayrimüslimlere mülkiyet hakkı, kamu hizmetlerine erişim ve vergi adaleti gibi alanlarda fırsatlar vaat etmiştir. Bu durum, gayrimüslimlerin Osmanlı yönetimine yönelik algısını olumlu yönde etkileyerek reform sürecine katılım göstermelerini sağlamıştır (Akşin, 1998, s. 178). Ancak vaat edilen bu hakların uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ve yerel düzeyde yaşanan direnç, gayrimüslim tebaa arasında itirazlara neden olmuştur.

Örneğin, Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları, Tanzimat reformlarının ilk yıllarında sosyal ve ekonomik fırsatlarını genişletmiştir. Ancak bu topluluklar, reformların tam anlamıyla uygulanmadığını gözlemlemiş ve bu durum, eşitlik beklentilerinin karşılanmadığı algısını güçlendirmiştir. Özellikle taşrada, yerel yöneticiler reformlara direnç göstermiş ve eski uygulamalar devam etmiştir (Ersan, 2012, s. 98). Bu tür durumlar, gayrimüslim topluluklar arasında Osmanlı yönetimine yönelik güvenin azalmasına ve toplumsal huzursuzlukların artmasına neden olmuştur (Makdisi, 2000, s. 120).

Bağımsızlık Hareketlerinin Tetiklenmesi

Tanzimat reformlarının ideolojik etkileri, gayrimüslim halk arasında ulus-devlet anlayışının güçlenmesine ve bağımsızlık hareketlerinin filizlenmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'daki ulusal hareketlerden etkilenen gayrimüslim gruplar, Osmanlılık ideolojisine mesafeli yaklaşıma başlamıştır. Bu durum, Rumların ve Sırpların bağımsızlık mücadeleleriyle somut bir şekilde ortaya çıkmıştır (Davison, 1963, s. 141).

Avrupalı devletlerin desteğiyle güçlenen bu hareketler, Tanzimat reformlarının Osmanlı Devleti'ni bir arada tutma amacını zorlaştırmıştır. Gayrimüslim topluluklar, Osmanlılık fikrine bağlı kalmak yerine, Avrupa'daki ulus-devlet modellerini benimseme eğilimi göstermiştir. Özellikle Rum ve Bulgar toplulukları, eğitim ve kültür alanında Avrupa ile daha fazla etkileşime girerek bağımsızlık taleplerini açıkça dile getirmiştir (Rodogno, 2012, s. 95). Bu süreçte Tanzimat reformlarının, farklı gruplar arasında birliği sağlamak yerine ayrılıkçı eğilimleri teşvik ettiği yönünde eleştiriler yapılmıştır (Yıldız, 2010, s. 312).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin ideolojik yapısını dönüştürmek ve farklı etnik-dini grupları Osmanlılık çatısı altında birleştirmek amacıyla atılmış önemli bir adımdır. Ancak, reformların uygulanmasındaki eksiklikler ve toplumsal baskılar, bu hedefin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiştir.

Osmanlılık ideolojisi, toplumun farklı kesimlerinde bir birlik duygusu yaratmayı amaçlamış olsa da, uygulamada karşılaşılan zorluklar bu ideolojiyi zayıflatmıştır. Gayrimüslim topluluklar arasında oluşan eşitlik beklentileri, reformların tam anlamıyla hayata geçirilememesi nedeniyle hayal kırıklığına dönüşmüş ve bu durum, toplumsal huzursuzluklara yol açmıştır. Dahası, Tanzimat reformları, gayrimüslim tebaa arasında ulus-devlet anlayışının güçlenmesine ve bağımsızlık hareketlerinin artmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, Tanzimat Fermanının ideolojik etkileri, Osmanlı Devleti'nin çok dinli yapısının modernleşme çabaları ile nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Reformların başarıları kadar çelişkileri de, Osmanlı toplumunun tarihsel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.

4. Gayrimüslim Toplulukların Tanzimat Sürecine Katkıları

Eğitim ve Kültürel Reformlar

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nde eğitim ve kültürel reformların hız kazandığı bir süreçtir. Gayrimüslim halklar, özellikle eğitim alanında yaptıkları yeniliklerle Osmanlı modernleşmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Tanzimat reformları, eğitimi merkezi bir konu olarak ele almış ve gayrimüslim toplulukların kendi okullarını açmalarına olanak tanımıştır (Bilici, 2010, s. 157). Bu dönemde Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları, Batılı eğitim yöntemlerini benimseyerek okullar kurmuş ve özellikle yabancı dil öğretimi konusunda teşvik edici bir rol oynamışlardır.

Bu okullar, sadece gayrimüslimler için değil, Müslüman nüfus için de bir öğrenme modeli oluşturmuştur. Örneğin, Robert Koleji ve Galatasaray Lisesi gibi kurumlar, Tanzimat döneminde Batı tarzı eğitimin Osmanlı toplumunda yaygınlaşmasını sağlamıştır (Baer, 2004, s. 221). Gayrimüslimlerin eğitim alanındaki bu yaklaşımı, Osmanlı entelektüel ve bürokratik çevrelerinde Batı'ya yönelimi hızlandırmıştır. Ayrıca bu okullar, farklı etnik ve dini gruplar arasında kültürel etkileşimi artırmış ve modernleşme sürecine ivme kazandırmıştır (Üstel, 2014, s. 62).

Ekonomik Roller

Gayrimüslim tebaa, Tanzimat döneminde Osmanlı ekonomisinin küresel piyasalara girişinde kilit bir rol oynamışlardır. Özellikle Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarlar, Osmanlı'nın dış ticaretinde ve sanayi sektöründe önemli bir yere sahipti. Tanzimat reformları, mülkiyet hakkı ve vergi adaleti gibi düzenlemelerle gayrimüslimlerin ekonomik faaliyetlerini kolaylaştırmış, bu grupların ticari ve sanayi alanındaki etkinliğini artırmıştır (Faroqi, 1994, s. 88).

Gayrimüslimler uluslararası ticarete de etkili olmuşlardır. İstanbul, İzmir ve Selanik gibi büyük ticaret merkezlerinde faaliyet gösteren Rum ve Ermeni tüccarlar, Osmanlı'nın Avrupa ile ticari ilişkilerinde aracılık yapmış ve Batı teknolojisini Osmanlı topraklarına getirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır (Kasaba, 1988, s. 75). Ayrıca Yahudi tüccarlar, Tanzimat reformlarının ardından finans ve bankacılık sektöründe aktif hale gelerek Osmanlı ekonomisinin modernleşmesine katkıda bulunmuşlardır (Ertürk, 2015, s. 119). Bu ekonomik hareketlilik, Osmanlı'nın küresel piyasalara entegrasyonunu hızlandırmış ve modernleşme sürecine önemli bir destek sağlamıştır.

Siyasi Katılım ve Talepler

Tanzimat döneminde gayrimüslim tebaanın Osmanlı siyasetinde daha etkin bir rol oynamaya başladığı gözlemlenmiştir. Tanzimat reformları, gayrimüslimlere hukuki ve siyasi alanda yeni haklar tanımış ve siyasi katılımlarını artırmıştır. Özellikle Meclis-i Mebusan gibi temsil organlarında gayrimüslim vekillerin bulunması, Osmanlı siyasetine yeni bir boyut kazandırmıştır (Özcan, 2011, s. 44).

Bu dönemde gayrimüslimler, taleplerini daha açık bir şekilde dile getirmiştir. Vergi adaleti, eğitim hakkı ve hukuki eşitlik gibi konular, Osmanlı yönetimine yönelik reform taleplerinin başında gelmiştir. Gayrimüslim halk, Tanzimatın vaat ettiği eşit vatandaşlık anlayışının uygulanmasını talep etmiş ve bu doğrultuda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır (Shaw, 1977, s. 231). Ancak bu talepler, yer yer Müslüman nüfus ile gayrimüslimler arasında gerilime yol açmıştır. Müslümanlar, gayrimüslimlerin artan siyasi etkisini, Osmanlı Devleti'nin İslami kimliğine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Buna rağmen, gayrimüslimlerin siyasi talepleri, Osmanlı yönetiminde reform sürecinin daha geniş bir tabana yayılmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle Rum ve Ermeni tebaa, bağımsızlık taleplerini uluslararası platformlarda dile getirerek Osmanlı siyasetinde baskı unsuru haline gelmiştir. Bu durum, Tanzimat reformlarının Osmanlı toplumunda yarattığı değişimin kapsamını göstermesi açısından önemlidir (İnalçık, 2014, s. 162).

Gayrimüslim topluluklar, Tanzimat sürecine eğitim, ekonomi ve siyaset alanlarında yaptıkları katkılarla Osmanlı modernleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Eğitim alanındaki reformlarla Batılı değerlerin Osmanlı toplumunda yayılmasına öncülük etmiş; ekonomik alandaki faaliyetleriyle Osmanlı ekonomisinin küresel piyasalara katılımını hızlandırmışlardır.

Siyasi katılımları ise, Osmanlı siyasetinde daha geniş bir temsil anlayışını teşvik etmiş ve toplumsal gerilimlere de zemin hazırlamıştır. Neticede gayrimüslim toplulukların Tanzimat sürecine yaptıkları katkılar, Osmanlı modernleşme tarihinin çok boyutlu ve karmaşık yapısını anlama açısından kritik bir öneme sahiptir.

5.Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Durumu

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının önemli bir parçasını oluştururken, gayrimüslimlerin durumunu yeniden düzenlemeyi amaçlayan reformlarla dikkat çekmiştir. Tanzimat Fermanı, Osmanlı tebaası arasında hukuki eşitlik ilkesini benimserken, gayrimüslimlere yönelik özellikle 1856 Islahat Fermanı ile daha çok hak tanınması hedeflenmiştir. Ancak, bu reformların tam anlamıyla uygulanamayışı ve gayrimüslimlerin memnuniyetsizlikleri, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırıcı bir unsur olmuştur.

Islahat Fermanı ve Daha Fazla Hak Talebi

1856 Islahat Fermanı, Tanzimatın bir uzantısı olarak gayrimüslimlerin Osmanlı toplumundaki statülerini yüceltmeyi amaçlamıştır. Bu belge, gayrimüslimlere daha özgür dini ibadet, kamu görevlerine atanma hakkı, özel mülkiyetin korunması gibi yenilikler sunmuştur (Lewis, 1961, s. 117-119). Ancak fermanın uygulamaya geçirilmesinde ciddi aksaklıklar yaşanmış ve reformların etkisi beklendiği kadar gerçekleşmemiştir. Fermanın uygulanmasındaki başlıca sorunlardan biri, yerel idarecilerin bu değişikliklere karşı direnç göstermesiydi. Osmanlı'nın merkezi otoritesinin zayıflığı nedeniyle, taşra bölgelerinde fermanın icrası ya eksik ya da taraflı bir şekilde gerçekleştirildi. Gayrimüslim toplulukların temsilcileri, reformların kâğıt üzerinde kaldığını ve toplumsal eşitlik amacına ulaşamadığını sık sık dile getirmiştir (Davison, 1963, s. 85-87). Bu durum, hem gayrimüslimlerin daha fazla hak talep etmelerine hem de Osmanlı Devleti'ne yönelik eleştirilerinin artmasına neden olmuştur.

Reformların uygulanmasındaki eksiklikler, gayrimüslimlerin ekonomik ve sosyal yaşamlarında belirgin bir değişim yaratmamış, aksine toplumsal ayrışmaları daha da derinleştirmiştir. Bu ayrışma, gayrimüslim tebaanın kendi kimliklerine daha sıkı sarılmalarına yol açarak, devletin birleştirici yapısını zayıflatmıştır (Mardin, 1991, s. 154).

Osmanlı'nın Çöküş Sürecinde Gayrimüslimler

Tanzimat dönemindeki reformların gayrimüslim halka etkisi, toplumsal ve siyasi bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Osmanlı kimliğinin zayıflaması ve yerini etnik ve dini kimliklerin alması, gayrimüslim tebaanın Osmanlı'dan kopma sürecini hızlandırmıştır (Lewis, 1961, s. 121).

Reformların yaratmaya çalıştığı hukuki ve siyasi eşitlik atmosferi, bazı topluluklar için yetersiz kalırken, bazıları için daha fazla ayrıcalık talep etmenin yolunu açmıştır. Özellikle Rum, Ermeni ve Bulgar toplulukları, Tanzimat reformları sonrasında kendi ulusal bağımsızlık hareketlerini hızlandırmış ve Osmanlı'nın siyasi çöküşünde belirleyici bir rol oynamıştır (Mardin, 1991, s. 167; Davison, 1963, s. 104-105).

Etnik kimliklerin öne çıkması, Osmanlı Devleti'nin birleştirici kimlik yaratma çabalarını boşa çıkarmıştır. Devletin son dönemlerinde gayrimüslimlerin Avrupa güçleri ile olan ilişkileri, bu toplulukların Osmanlı'dan ayrılışını daha da kolaylaştırmıştır. Bu durum, reformların gayrimüslimler üzerindeki etkisinin paradoksal bir şekilde olumsuz olduğunu göstermiştir (Lewis, 1961, s. 130).

Tanzimat reformları, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaayla olan ilişkilerini iyileştirme ve Avrupalı ülkelere karşı topyekün mücadele etme amacıyla yola çıkmış; ancak bu hedeflerin çoğu başarıya ulaşamamıştır. 1856 Islahat Fermanı, gayrimüslimlere önemli haklar tanımış olsa da bu hakların uygulamada tam anlamıyla hayata geçirilmesi zaten oldukça zor ve tepki doğuracak bir sonuç içerdiği için toplumsal memnuniyetsizlikler gittikçe daha da artmıştır.

Reformlar, gayrimüslim tebaanın Osmanlı'ya bağlılığını sağlamak yerine, bu toplulukların etnik kimliklerini ve milliyetçiliklerini güçlendirmiş; dolayısıyla Osmanlı'nın çöküşüne katkıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin reformların uygulanmasındaki eksiklikleri gidermede daha etkin bir strateji izleyememişi, bu sürecin sonuçlarını daha dramatik hale getirmiştir.

Sonuç

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaanın statüsünü dönüştürmeye yönelik önemli bir adım olmuştur. Ancak bu reformların tam anlamıyla uygulanamaması ve gayrimüslim toplulukların giderek artan taleplerinin karşılanmasındaki zorluklar, toplumsal ve siyasal gerilimleri artırmıştır. Tanzimat'ın ideolojik etkileri, Osmanlılık düşüncesinin yayılmasında kısmen başarılı olsa da bu dönemin aynı zamanda gayrimüslim halklar arasında bağımsızlık eğilimlerini güçlendirdiği görülmektedir. Tanzimat sürecinin başarı ve eksiklikleri, Osmanlı modernleşme tarihindeki kritik bir dönemi ifade etmektedir.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaaya yönelik hukuki ve toplumsal reformlarının mihenk taşı olarak kabul edilmektedir. Bu reformlar, gayrimüslim tebaa için yeni hakların kapısını aralasa da uygulamadaki eksiklikler ve toplumsal yapıdaki tepkiler, reformların tam anlamıyla başarıya ulaşmasını engellemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ideolojik etkileri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, fermanın gayrimüslim topluluklar üzerinde artan bir beklenti ve talep yarattığı görülmektedir (Ortaylı, 2007, s. 210; Zürcher, 2004, s. 79).

Fermanın birleştirici Osmanlı kimliği yaratma amacı, uygulamada çelişkilerle yüzleşmiş ve bunun sonucunda gayrimüslimler, kendi kimliklerini daha da güçlendirme yoluna gitmiştir. Özellikle Rum ve Ermeni toplulukları, bu reformların eşitlik ve adalet vadeden yanlarından faydalanmakla birlikte, bu hakların Batı ile ilişkilerinde müzakere aracı olarak kullanmışlardır (Ortaylı, 2007, s. 212; Zürcher, 2004, s. 80).

Reformların hayata geçirilmesindeki eksiklikler, gayrimüslimler arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir uzaklaşma yaratmış ve devletin siyasi birliğini zedeleyen etnik ve dini ayrışmalara zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, Tanzimatın etkisi sadece Osmanlı'nın son dönemlerinde değil, modern Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda gayrimüslimlerin hak talepleri ve devlet ile olan ilişkileri üzerinde kalıcı bir iz bırakmıştır (Zürcher, 2004, s. 82).

Son olarak, Tanzimat Fermanı'nın ideolojik etkileri, Osmanlı Devleti'nin Batı ile mücadele sürecine dair gayrimüslimlerin algıları üzerinden değerlendirilmelidir. Bu topluluklar, fermanı Batı'nın baskıları sonucunda ortaya çıkan bir metin olarak görmekteydi. Bunun sonucunda, gayrimüslimlerin bir kısmı Osmanlı'ya duydukları sadakati sorgularken, bir kısmı da yeni hakların daha da ileriye taşınması için Batı'nın desteğine başvurmuştur (Zürcher, 2004, s. 84).

Tanzimat Fermanı, hem Osmanlı'nın çağdaşlaşma sürecine şekil vermiş hem de gayrimüslim tebaanın modernite ile olan ilişkilerini derinden etkilemiştir. Ancak bu etkiler, Osmanlı Devleti'nin öngördüğü birleştirici ve istikrarlı yapının aksine ayrışma ve çatışma dinamiklerini de beraberinde getirmiştir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2003). *Turkey: The Quest for Identity*. Oneworld Publications.
- Akşin, S. (1998). *Türkiye Tarihi: Osmanlı Devleti 1600-1908*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Baer, M. D. (2004). *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe*. Oxford University Press.

- Barkan, Ö. L. (1970). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Berkes, N. (1964). *The Development of Secularism in Turkey*. McGill University Press.
- Bilici, F. (2010). *Osmanlı Modernleşmesinde Eğitim Reformları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Braude, B., & Lewis, B. (1982). *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. Holmes & Meier.
- Clay, C. (1994). *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance*. I.B. Tauris.
- Davison, R. H. (1963). *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*. Princeton University Press.
- Davison, R. H. (1990). *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923: The Impact of the West*. University of Texas Press.
- Ersan, K. (2012). *Osmanlı'da Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Ertürk, M. (2015). *Osmanlı'da Ekonomi ve Bankacılık*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Farooqi, S. (1994). *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*. I.B. Tauris.
- Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922*. Princeton University Press.
- Goffman, D. (2002). *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge University Press.
- Göçek, F. M. (2011). *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*. Oxford University Press.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- Hurewitz, J. C. (1956). *Diplomacy in the Near and Middle East*. D. Van Nostrand Company.
- İnalcık, H. (2003). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Karal, E. Z. (2010). *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, K. H. (1972). The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908. *International Journal of Middle East Studies*, 3(3), 243-281.
- Kasaba, R. (1988). *The Ottoman Empire and the World Economy: The Nineteenth Century*. Suny Press.
- Kazıcı, Z. (1997). *Osmanlılarda Müesseseler ve Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Lewis, B. (1961). *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford University Press.
- Makdisi, U. (2000). *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*. University of California Press.
- Mardin, Ş. (1991). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Masters, B. (2001). *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism*. Cambridge University Press.
- Ortaylı, İ. (2007). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özcan, A. (2011). *Osmanlı'da Meclis ve Temsil*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Rodogno, D. (2012). *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*. Princeton University Press.
- Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire, 1700-1922*. Cambridge University Press.
- Shaw, S. J. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2*. Cambridge University Press.
- Şimşek, M. (2016). *Osmanlı'da Din ve Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2006). *Rumeli'de Türkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
- Tuncer, H. (2011). *Osmanlı'da Reform Süreci ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi Cilt IV, Bölüm 1: 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üstel, F. (2014). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2010). *Osmanlı Modernleşmesi ve Gayrimüslimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A Modern History*. I.B. Tauris.

OSMANLI DİPLOMASİSİNDE EKONOMİK ANLAŞMALAR: TİCARET ANTLAŞMALARININ DİPLOMATİK STRATEJİ OLARAK KULLANIMI

Doç. Dr. Hüseyin Vehbi İMAMOĞLU

Sinop Üniversitesi/Eğitim Fakültesi,

hvimamoglu@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7182-4627>

Özet

Osmanlı Devleti, geniş coğrafi sınırları ve stratejik konumuyla uluslararası ticaret ağlarının merkezinde yer almış bir güçtür. Bu bağlamda, ticaret antlaşmaları yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda diplomatik stratejilerin bir parçası olarak kullanılmıştır. Osmanlı'nın ticaret politikası, uluslararası güç dengelerini şekillendirmek, müttefik kazanmak ve barışı korumak için önemli bir araç olarak işlev görmüştür.

İlk kapitülasyonlardan başlayarak, Osmanlı Devleti ticaret antlaşmalarını Avrupa devletleriyle ilişkilerinde bir denge unsuru olarak kullanmıştır. 16. yüzyılda Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerini geliştirmesine yardımcı olmuş; aynı zamanda Osmanlı ticaret sisteminin yabancı tüccarlara açılmasını sağlamıştır. Bu tür antlaşmalar, ticari ayrıcalıklar sunarak hem ekonomik kazanç hem de siyasi istikrar sağlama amacı taşımıştır.

19. yüzyılda, serbest ticaret antlaşmalarıyla Osmanlı, Batı'nın ekonomik etkisine daha açık hale gelmiş ve bu durum, devletin diplomatik stratejilerini dönüştürmüştür. Ticaret antlaşmaları, barışı sağlamak ve uluslararası arenada güçlü bir pozisyon elde etmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte ekonomik bağımlılığa ve devletin iç işlerine müdahaleye zemin hazırlamıştır. Özellikle İngiltere ve Rusya ile yapılan ticaret antlaşmaları, hem ekonomik hem de siyasi sonuçlarıyla dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti ticaret antlaşmalarını diplomatik bir araç olarak başarıyla kullanmış; ancak bu strateji uzun vadede ekonomik dengesizliklere ve bağımsızlığın zayıflamasına yol açmıştır. Bu araştırma, ticaret antlaşmalarının Osmanlı diplomasisindeki çok boyutlu rolünü inceleyerek, devletin uluslararası sistemdeki yerini anlamaya katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Avrupa, Diplomasi, Ticaret, Kapitülasyon

ECONOMIC AGREEMENTS IN OTTOMAN DIPLOMACY: THE USE OF TRADE AGREEMENTS AS A DIPLOMATIC STRATEGY

Abstract

The Ottoman Empire, with its vast geographical boundaries and strategic location, stood as a central power within international trade networks. In this context, trade agreements were employed not only as economic tools but also as integral components of diplomatic strategies. Ottoman trade policy served as a significant instrument for shaping international power balances, securing alliances, and maintaining peace.

Beginning with the early capitulations, the Ottoman Empire utilized trade agreements as a balancing mechanism in its relations with European states. The capitulations granted to France in the 16th century facilitated the development of Ottoman-European relations while opening the Ottoman trade system to foreign merchants. These agreements aimed to provide both economic gains and political stability by offering commercial privileges.

In the 19th century, with the introduction of free trade agreements, the Ottoman Empire became increasingly exposed to Western economic influence, transforming the state's diplomatic strategies. Trade agreements were used to ensure peace and secure a strong position in the international arena. However, they also paved the way for economic dependency and interference in the Empire's domestic affairs. Notably, the trade agreements with Britain and Russia had profound economic and political consequences.

In conclusion, the Ottoman Empire effectively utilized trade agreements as diplomatic tools; however, this strategy ultimately led to economic imbalances and a weakening of sovereignty in the long term. This study examines the multifaceted role of trade agreements in Ottoman diplomacy, contributing to a better understanding of the Empire's position within the international system.

Keywords: Ottoman Empire, Europe, Diplomacy, Trade, Capitulations

Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluşundan yıkılışına kadar geçen tarihsel süreç boyunca askeri gücünün yanında siyasi ve ekonomik stratejilerle de önemli kazançlar elde etmiştir. Bu stratejilerin önemli bir bileşeni olan ticaret antlaşmaları (kapitülasyonlar), öncelikli olarak ekonomik bir boyut taşısa da özünde işlevsel birer diplomatik aracı temsil etmiştir. Çeşitli Avrupa devletleriyle yapılan ticaret antlaşmaları, ticari faaliyetlerin düzenlenmesiyle birlikte devletin uluslararası siyasi ve diplomatik çıkarlarını koruma ve güçlendirme hedeflerini de desteklemiştir.

Osmanlıların 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yükselen ekonomik yapılara ve ticaret yollarına entegre olma çabaları, kapitülasyonların çok boyutlu bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır. Özellikle Venedik, Fransa ve Hollanda gibi dönemin önde gelen ticaret güçleriyle yapılan anlaşmalar, Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik hem de diplomatik açıdan belirleyici bir aktör olarak kalmasını sağlamıştır. Bu ticaret antlaşmalarının, çıkar sağlayan karşı tarafı dengelemek ve devletin kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkarma amacıyla kurgulandığı gözlemlenmektedir (İnalçık, 1979, s. 97). Öte yandan bu anlaşmalar, Avrupa'nın güç dengeleriyle şekillenen uluslararası diplomasi arenasında Osmanlı'ya önemli bir hareket alanı sunmuştur (Quataert, 2000, s. 45).

Bu çalışmanın ana sorusu, Osmanlı Devleti'nin ticaret antlaşmalarını nasıl bir diplomatik araç olarak kullandığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda, öncelikle bu anlaşmaların ekonomik temelleri incelenmiş, daha sonra bu temellerin siyasi ve diplomatik etkileri değerlendirilmiştir. Osmanlı tarihi kaynakları, Batılı yazarların literatürdeki yorumları ve kapitülasyon metinleri üzerinden yapılan analizler, bu anlaşmaların çok boyutlu niteliğini açığa çıkarma amacı gütmektedir.

Ticaret antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin diplomatik stratejilerinde özellikle Avrupa devletleri arasındaki rekabetten yararlanma aracı olmuştur. Bu anlaşmalar yoluyla, devlet bir yandan kendi ticari gelirlerini artırırken, diğer yandan Avrupa devletleri üzerinde stratejik bir baskı unsuru yaratmıştır (Goffman, 1999, s. 123). Bunun yanında, Osmanlı idaresinin, yabancı tüccar gruplarına tanıdığı ayrıcalıklar, üretim ve ticaret ünitelerinin uluslararası ekonomiyle bileşimini de desteklemiştir (Pamuk, 1987, s. 64). Bununla birlikte bu antlaşmalar salt ekonomik çıkarlarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda dönemin uluslararası diplomasisinin çok katmanlı çıkar dengelerini etkileyen birer mekanizma olarak rol oynamıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin ticaret antlaşmaları, hem ekonomik hem de diplomatik stratejilerinde çok yönlü bir öneme sahiptir. Bu çalışma, özellikle bu anlaşmaların işlevselliğini tarihsel belgeler ve dönemin literatürü ışığında analiz ederek, Osmanlı diplomasisinin önemli bir yönünü anlamayı hedeflemektedir.

1.Osmanlı'da Ticaret ve Diplomasi İlişkisi

Osmanlı Devleti, coğrafi konumu ve tarihsel süreçteki stratejik rolü sayesinde hem ticaretin hem de diplomasinin merkezinde yer almıştır. Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi gören Osmanlı toprakları, farklı kültürlerin, dillerin ve ekonomik sistemlerin kesiştiği bir alan olarak, dünya tarihine damga vurmuştur. Devletin ekonomik ve politik gücü, bu iki unsurun birbiriyle etkileşiminde belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle ticaret yollarının kontrolü ve bu yolların güvenliğini sağlama amacı, Osmanlı'nın diplomasi stratejilerinde kilit bir yer tutmuştur.

Osmanlı yönetimi, ticareti teşvik etmek ve ülke topraklarına ekonomik zenginlik sağlamak amacıyla çeşitli diplomatik araçlar kullanmıştır. Devlet, tüccarların haklarını korumak ve uluslararası ticareti düzenlemek için kapitülasyonlar gibi hukuki ve ekonomik düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler, Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle olan ilişkilerini şekillendiren önemli bir diplomatik araç haline gelmiştir. Aynı zamanda, diplomasi, Osmanlı'nın iç ticaret ağını dış dünya ile entegre etmesinde kritik bir rol oynamıştır. Örneğin, Venedik, Ceneviz ve Fransız tüccarlarıyla yapılan anlaşmalar, ekonomik bağları güçlendirerek siyasi ittifakları da desteklemiştir.

Ticaret ve diplomasi arasındaki bu karşılıklı ilişki, Osmanlı'nın ekonomik ve politik istikrarını sürdürme çabasında merkezi bir yere sahiptir. Ancak bu süreç, ekonomik kazanımların yanı sıra kültürel alışverişi ve teknolojik gelişimi de teşvik etmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı'nın ticaret ve diplomasi politikaları, modern uluslararası ilişkiler tarihine ışık tutacak niteliktedir.

Ticaretin Stratejik Önemi

Osmanlı Devleti, tarih boyunca ticaret yollarının kesişim noktasında yer alarak stratejik bir avantaja sahip olmuştur. Coğrafi konumu, özellikle İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi ticaret yollarının Osmanlı topraklarından geçmesini sağlamıştır. İpek Yolu, Çin'den başlayarak Orta Asya üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşan önemli bir ticaret güzergâhıydı ve Doğu'dan Batı'ya ipek, baharat ve değerli madenlerin taşınmasında kritik bir role sahipti. Benzer şekilde, Baharat Yolu Hindistan ve Güneydoğu Asya'dan gelen baharatların Batı'ya ulaşmasını sağlıyordu. Osmanlı, bu yollar üzerinde gümrük vergileri ve ticari düzenlemelerle ekonomik kazanç elde etmiş ve devletin hazinesine büyük katkılar sağlamıştır (İnalcık, 1970, s. 153).

Ticaret yollarının Osmanlı denetiminde olması, aynı zamanda bölgede istikrarın korunmasına yönelik bir zorunluluğu beraberinde getirmiştir. Osmanlı, ticaret yollarını kontrol ederek hem ekonomik refahını hem de siyasi gücünü artırmayı hedeflemiştir. Bu amaçla, stratejik bölgelerde kervansaraylar ve limanlar inşa edilmiş; tüccarlara güvenli ticaret ortamı sağlanmıştır (Kafadar, 2007, s. 98).

Osmanlı Devleti'nin ticaret yolları üzerindeki hâkimiyeti, hem ekonomik kalkınma hem de siyasi istikrar açısından son derece önemli bir stratejik avantaj sağlıyordu. Bu durum, sadece coğrafi bir şans olarak değerlendirilemez; Osmanlı'nın bu avantajı yönetme ve sürdürülebilir hale getirme çabası, onun güçlü bir devlet geleneği oluşturduğunu da göstermektedir. Ticaret yolları üzerinden alınan vergiler, Osmanlı hazinesini doldururken, aynı zamanda bu güzergâhlarda güvenliği sağlamanın gerekliliğini de beraberinde getiriyordu.

Kervansaraylar ve limanlar gibi altyapı yatırımları, tüccarların ihtiyaçlarını karşılamak ve uluslararası ticareti teşvik etmek adına oldukça ileri görüşlü bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu yapılar, ekonomik olduğu kadar kültürel birer köprü işlevi de görmüştür. Ayrıca, Osmanlı'nın diplomasi ve askeri gücüyle ticareti desteklemesi, bölgedeki diğer devletlerle olan ilişkilerinde bir denge unsuru yaratmıştır.

Genel olarak, Osmanlı'nın ticaret stratejisi, bugünün ekonomik terimleriyle değil, o dönemin politik, sosyal ve kültürel bağlamlarıyla da değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti'nin ticareti ekonomik bir araç dışında daha geniş bir medeniyet inşa sürecinin temel unsurlarından biri olarak gördüğü de anlaşılmaktadır.

Ticaretin Diplomasiye Etkisi

Osmanlı Devleti, ticareti hem bir ekonomik faaliyet hem de diplomatik ilişkilerin bir aracı olarak değerlendirmiştir. Yabancı tüccarlara tanınan imtiyazlar ve sağlanan güvenli ticaret ortamı, Osmanlı'nın diğer devletlerle olan siyasi bağlarını güçlendirmiştir. Özellikle Akdeniz ticaretinde etkili olan Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri ile Osmanlı arasında gelişen ticari ilişkiler, uzun vadeli diplomatik iş birliğini de beraberinde getirmiştir. Örneğin, Venediklilere sağlanan serbest ticaret hakları, Osmanlı-Venedik ilişkilerinde dengeyi sağlamış ve Akdeniz'deki deniz ticaretinin gelişmesine olanak tanımıştır (Braudel, 1995, s. 211).

Ticaret yoluyla gelişen diplomatik ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada itibar kazanmasına da yardımcı olmuştur. Avrupalı devletlerle geliştirilen ticari bağlar, Osmanlı'nın ekonomik etkisini genişletirken aynı zamanda kültürel etkileşimlere de zemin hazırlamıştır. Özellikle Avrupalı tüccarların Osmanlı limanlarına getirdiği mallar ve bilgi birikimi, devletin modernleşme süreçlerine dolaylı katkılarda bulunmuştur (Faroqhi, 1994, s. 73).

Osmanlı Devleti'nin ticareti diplomatik bir araç olarak kullanma stratejisi, dönemin uluslararası ilişkiler sisteminde oldukça dikkat çekicidir. Özellikle yabancı tüccarlara sağlanan imtiyazlar, Osmanlı'nın ekonomik kazançla birlikte siyasi ilişkilerini güçlendirmeye çalıştığını göstermektedir. Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri ile geliştirilen ticari ilişkiler, Akdeniz'deki siyasi dengeyi koruma ve Osmanlı'nın uluslararası arenadaki gücünü pekiştirme çabalarının bir parçasıdır. Venediklilere verilen serbest ticaret hakları, uzun vadeli diplomatik bir iş birliğinin temel taşı olmuştur.

Ticaretin diplomasiye olan bu etkisi, Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistemdeki itibarı açısından da önemlidir. Avrupa devletleriyle kurulan ticari ilişkiler, bilgi alışverişi için bir kanal oluşturmuştur. Avrupalı tüccarların Osmanlı limanlarına getirdiği mallar ve yeni fikirler, Osmanlı toplumunda modernleşme süreçlerine dolaylı katkılar sağlamış ve devletin küresel düzeyde daha etkin bir oyuncu haline gelmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı'nın ticaret yoluyla diplomasiye yaptığı katkılar, ekonomik ve kültürel etkileşimlerin birleştiği bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır.

Kapitülasyonların Başlangıcı ve Etkileri

Osmanlı'da ticaret ve diplomasi ilişkisini en net şekilde gösteren uygulamalardan biri de kapitülasyonlardır. Kapitülasyonlar, yabancı devletlere Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma imtiyazı veren ve hukuki ayrıcalıklar tanıyan antlaşmalardır. İlk kapitülasyonlar, 1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa'ya verilmiştir. Bu antlaşmalar, Fransız tüccarların Osmanlı topraklarında vergi muafiyeti ve hukuki dokunulmazlık gibi avantajlardan yararlanmasını sağlamıştır.

Kapitülasyonlar, ilk etapta Osmanlı'nın ticaret hacmini artırmak ve diplomatik bağlarını güçlendirmek için bir araç olarak görülmüştür. Ancak zamanla bu antlaşmalar, Osmanlı ekonomisini zayıflatan ve bağımlılık yaratan bir unsura dönüşmüştür. 18. yüzyıldan itibaren kapitülasyonlar, Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmış ve Osmanlı ekonomisinde yabancı sermayenin hâkimiyet kurmasına neden olmuştur. Özellikle İngiltere ve Hollanda gibi devletler, kapitülasyonları kullanarak Osmanlı pazarlarında geniş bir ticari üstünlük elde etmişlerdir (Quataert, 2000, s. 114).

Osmanlı'da ticaret ve diplomasi arasındaki ilişki, devletin hem ekonomik hem de siyasal stratejilerinde önemli bir yer tutmuştur. Ticaret yolları üzerindeki hâkimiyet, Osmanlı'ya büyük ekonomik kazançlar sağlarken, kapitülasyonlar gibi uygulamalar diplomatik ilişkilerin bir aracı olarak kullanılmıştır. Ancak, bu ilişkilerin uzun vadeli etkileri, Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığını zayıflatan sonuçlar doğurmuştur.

2.Ticaret Antlaşmaları ve Diplomatik Stratejiler

Ticaret antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik çıkarlarını hem de diplomatik hedeflerini şekillendiren önemli araçlardan biri olmuştur. Osmanlı, geniş toprakları boyunca ticaretin düzenlenmesi ve geliştirilmesi için yabancı devletlerle ticari imtiyazlar içeren antlaşmalar yaparak, bu süreci ekonomik kalkınma ve siyasi stratejilerle birleştirmiştir. Bu antlaşmalar, özellikle Avrupa devletleriyle kurulan ilişkilerde belirleyici bir rol oynamış ve Osmanlı'nın uluslararası arenadaki gücünü pekiştirmiştir.

Diplomatik stratejilerde ticaretin önemi, Osmanlı Devleti'nin dış politika anlayışında da kendini göstermiştir. Ticaret antlaşmaları, ekonomik bir iş birliğini geliştirmekle kalmamış; siyasi dengeyi koruma ve uluslararası ilişkilerde dostane bağlar kurma amacı da taşımıştır. Yabancı tüccarlara tanınan ayrıcalıklar ve güvenli ticaret ortamı, karşılıklı bağımlılıklar yaratarak Osmanlı'nın bölgesel ve küresel istikrarını sağlamasında etkili olmuştur.

Bu bağlamda, ticaret antlaşmaları Osmanlı'nın ekonomik refahını artırırken, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine ve güçlendirilmesine de katkıda bulunmuştur. Böylece, Osmanlı ticareti çok boyutlu bir diplomasi aracı olarak etkin bir şekilde kullanmıştır.

Erken Dönem Kapitülasyonlar

Osmanlı Devleti, erken dönemlerde Avrupa devletleriyle ticari ilişkileri düzenlemek ve bu ilişkiler üzerinden diplomatik bağlar kurmak için kapitülasyonlar adı verilen imtiyaz anlaşmalarını kullanmıştır. 1536 yılında Fransızlarla imzalanan anlaşma, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile bir ittifak kurarak Habsburg İmparatorluğu'na karşı siyasi bir denge sağlama amacına dönüktür. Benzer şekilde, Venedik Cumhuriyeti'ne tanınan ticari imtiyazlar Akdeniz ticaretinin canlanmasına katkıda bulunmuş ve Osmanlı-Venedik ilişkilerini güçlendirmiştir. 16. yüzyılda Venedikli tüccarların Osmanlı limanlarına erişimi kolaylaştırılmış ve böylece hem ekonomik hem de diplomatik olarak karşılıklı fayda sağlamıştır (Braudel, 1995, s. 132). Hollanda ile yapılan antlaşmalar da benzer bir strateji izlemiştir. 1612 yılında Hollandalı tüccarlara tanınan ticari ayrıcalıklar, Osmanlı'nın Batı Avrupa'daki siyasi ilişkilerini genişletmesine olanak tanımıştır (Quataert, 2000, s. 85).

Bu kapitülasyonlar, Osmanlı'nın ticareti ekonomik bir araç olduğu kadar siyasi ittifakların bir dayanağı olarak da kullandığını göstermektedir. Özellikle Fransa ile yapılan antlaşmalar, Osmanlı'nın Avrupa'daki siyasi denge politikalarında ticareti bir araç olarak etkin şekilde kullandığını kanıtlamaktadır.

18 ve 19. Yüzyıl Serbest Ticaret Antlaşmaları

18 ve 19. yüzyıllarda, Osmanlı Devleti'nin ticaret politikaları serbest ticaret antlaşmaları üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde İngiltere ile 1838 yılında imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı ekonomisinde önemli bir kırılma noktasıdır. Antlaşma, İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapmasını sağlamış; ancak aynı zamanda yerli üreticilerin rekabet gücünü zayıflatmıştır (Keyder, 1987, s. 41). Bu antlaşma, Osmanlı'yı İngiliz sanayi ürünleri için açık bir pazar haline getirerek ekonomik bağımlılığı artırmıştır.

Rusya ile yapılan ticari antlaşmalar da benzer bir şekilde Osmanlı'nın uluslararası güç dengesi üzerindeki konumunu etkilemiştir. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı topraklarında serbest ticaret hakkı kazanmış, bu antlaşmadan sonra Osmanlı'nın ekonomik ve siyasi bağımsızlığı zayıflamıştır (McCarthy, 1997, s. 108). Serbest ticaret antlaşmaları, Osmanlı'nın ekonomik sistemini dışa bağımlı hale getirirken Avrupa devletlerin de Osmanlı üzerindeki nüfuzunu artırmıştır.

Ticaretin Barış Sağlama Aracı Olarak Kullanımı

Osmanlı Devleti, ticaret antlaşmalarını uluslararası barışı sağlama aracı olarak da kullanmıştır. Avrupa'daki savaşlar sırasında Osmanlı, tarafsızlık politikasını korumak için ticaret antlaşmalarına başvurmuş ve bu sayede hem ticari hem de diplomatik açıdan kazanç sağlamıştır. Örneğin, 17. yüzyıldaki Otuz Yıl Savaşları sırasında Osmanlı, tarafsızlık politikası izleyerek ticaret yoluyla ekonomik istikrarını korumuş ve savaşan taraflarla diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür (Faroqhi, 1994, s. 110).

Bu strateji, Osmanlı'nın Avrupalı devletlerle olan ticari ilişkilerinde istikrar sağlamış ve Osmanlı topraklarının Avrupa ekonomisi için bir bağlantı noktası olarak önemini artırmıştır. Ticaret antlaşmaları, Osmanlı'nın dış politika stratejilerinde çatışma yerine iş birliğini teşvik

eden bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Bu sayede, Osmanlı hem ekonomik hem de siyasi istikrarını koruma çabası içinde olmuştur.

Osmanlı'nın ticaret antlaşmaları ve diplomatik stratejileri, devletin ekonomik çıkarlarını ve siyasi hedeflerini bir arada gözeten bir politika izlediğini göstermektedir. Erken dönem kapitülasyonlar, Avrupa'daki siyasi ittifakları güçlendirirken, serbest ticaret antlaşmaları Osmanlı'nın ekonomik bağımlılığını artırmıştır. Ticaretin barış sağlama aracı olarak kullanılması ise, Osmanlı'nın diplomasi alanındaki esnekliğini ve pragmatizmini ortaya koymaktadır.

3.Osmanlı Diplomasisinde Ekonomik Anlaşmaların Başlıca Amaçları

Siyasi İttifakların Güçlendirilmesi

Osmanlı Devleti, ekonomik anlaşmaları siyasi ittifakların pekiştirilmesi ve yeni müttefikler kazanılması için stratejik bir araç olarak kullanmıştır. 1536 kapitülasyon antlaşması, bu yaklaşımın somut bir örneğidir. Osmanlı, bu antlaşma ile Avrupa'daki siyasi dengenin korunmasına katkıda bulunmuştur (Ortaylı, 2017, s. 89).

Benzer şekilde, Venedik ile yapılan ticari düzenlemeler, Akdeniz'de Osmanlı egemenliğinin sağlamlaştırılmasına hizmet etmiştir. Venedikli tüccarlara verilen imtiyazlar, iki devlet arasında barışçıl bir ortam oluşturmuş ve Akdeniz ticaretinin düzenli bir şekilde devam etmesini sağlamıştır (Goffman, 1999, s. 112). Hollanda ile 17. yüzyılda yapılan ticaret anlaşmaları da benzer bir stratejik mantıkla yürütülmüştür. Bu antlaşmalar sayesinde Osmanlı, Batı Avrupa'nın gelişen ticari ağlarına entegre olmuş ve Hollanda'nın siyasi desteğini kazanmıştır (Pamuk, 2004, s. 65).

Gelir Kaynaklarının Artırılması

Osmanlı diplomasisinin ekonomik anlaşmalar yoluyla ulaşmaya çalıştığı önemli amaçlardan biri de devletin gelir kaynaklarını artırmaktır. Kapitülasyonlar, bu bağlamda Osmanlı ekonomisine düzenli bir girdi sağlayan temel araçlardan biri olmuştur. Osmanlı limanlarında faaliyet gösteren yabancı tüccarlar, ticaret üzerinden vergi ödemekteydi. Bu durum, özellikle İstanbul ve İzmir gibi liman şehirlerinin ekonomik büyümesine katkıda bulunmuştur (Şahin, 2013, s. 145).

İngiltere ile yapılan ticari düzenlemeler, Osmanlı'ya belirli dönemlerde büyük miktarda gümrük geliri sağlamıştır. 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile İngiltere'nin Osmanlı topraklarında ticari hâkimiyet kazanması, Osmanlı ekonomisine kısa vadeli bir gelir artışı sunmuş ancak uzun vadede yerel üreticilerin rekabet gücünü zayıflatmıştır (McNeill, 2010, s. 94). Bu gelir artırıcı stratejiler, devletin mali dengesini korumak için önemli olsa da dış ticarete aşırı bağımlılık yaratmıştır.

Bölgesel Güç Dengelerinin Sağlanması

Osmanlı Devleti, ekonomik anlaşmaları bölgesel güç dengelerini sağlamanın bir aracı olarak da kullanmıştır. Akdeniz ticaretinde Venedik ve Ceneviz ile yapılan anlaşmalar, Osmanlı'nın bu bölgede ekonomik ve siyasi üstünlük sağlamasına katkıda bulunmuştur.

Özellikle 16. yüzyılda yapılan ticaret düzenlemeleri, Akdeniz'deki deniz ticaretinin Osmanlı lehine gelişmesini sağlamıştır (Finkel, 2007, s. 131).

Karadeniz bölgesinde ise Rusya ile yapılan ekonomik anlaşmalar, Osmanlı'nın bu bölgedeki denetimini koruma çabalarını yansıtmaktadır. Ancak 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'ya tanınan serbest ticaret hakları, Karadeniz üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, bölgedeki güç dengelerinin Rusya lehine değişmesine yol açmıştır (Quataert, 2000, s. 88). Bu anlaşmalar, Osmanlı'nın bölgesel barışı sağlama ve uluslararası rekabeti yönetme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

4.Ticaret Antlaşmalarının Sonuçları ve Uzun Vadeli Etkileri

Ekonomik Bağımlılık ve Çöküş

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleriyle yaptığı ticaret antlaşmaları ve kapitülasyonlar aracılığıyla uluslararası ticarete önemli bir rol oynamış olsa da bu anlaşmaların uzun vadede Osmanlı ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Ticaret antlaşmaları, Osmanlı pazarlarını Avrupalı tüccarlara açarken, yerel üreticiler üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş ve sanayinin gerilemesine yol açmıştır. 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması, İngiliz sanayi ürünlerinin Osmanlı pazarlarına girişini kolaylaştırmış ve yerli zanaatkarların rekabet gücünü kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum, Osmanlı ekonomisinde dış ticaret dengesizliğine ve yerel üretimin zayıflamasına yol açmıştır (Pamuk, 2004, s. 114).

Ayrıca, ticaret antlaşmalarının sağladığı gümrük muafiyetleri, Osmanlı hazinesinin gelir kaybına uğramasına neden olmuş ve bu durum mali istikrarı olumsuz etkilemiştir. Osmanlı, Avrupa sanayi ürünleri için bir pazar haline gelirken, bu süreçte kendi ekonomik yapısını koruyamamış ve dışa bağımlılık artmıştır. Ekonomik bağımlılık, özellikle 19. yüzyılda Osmanlı'nın borçlanma süreçlerine girmesine ve Düyûn-ı Umumiye'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır (Shaw, 1976, s. 221).

Avrupa'nın Osmanlı Üzerindeki Etkisi

Ticaret antlaşmaları ve kapitülasyonlar, Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerindeki siyasi ve ekonomik etkisini artıran önemli araçlar haline gelmiştir. 16. yüzyılda başlayan kapitülasyonlar, özellikle 18 ve 19. yüzyılda Osmanlı iç işlerine müdahale edilmesini kolaylaştırmıştır. Fransız tüccarların ve konsoloslukların kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı topraklarında özel mahkemeler kurabilmesi, Osmanlı'nın egemenlik haklarını zayıflatmıştır (İnalçık, 1994, s. 185).

Özellikle İngiltere ve Fransa gibi büyük Avrupa devletleri, bu antlaşmaları kullanarak Osmanlı üzerindeki diplomatik ve ekonomik nüfuzlarını artırmıştır. 19. yüzyılda, bu durum, Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya müdahale gerekçesi olarak kapitülasyonları kullanmasına ve Osmanlı yönetiminin giderek bağımsızlığını yitirmesine neden olmuştur. Örneğin, Fransa'nın Lübnan üzerindeki koruyuculuk iddiaları, bu antlaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Faroghi, 2004, s. 202).

Diplomatik Stratejinin Başarısı

Ticaret antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerde barış ve istikrar sağlama stratejisinin bir parçası olarak kullanılmıştır. 16. yüzyılda Venedik ve Fransa ile yapılan kapitülasyonlar, Osmanlı'nın Avrupa'daki siyasi dengeleri kendi lehine çevirmesine yardımcı olmuştur. Benzer şekilde, Venedik ile yapılan ticaret antlaşmaları, Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırmış ve bu bölgede barışçıl bir düzenin korunmasına katkıda bulunmuştur. Bu tür diplomatik başarılar, Osmanlı'nın ekonomik araçları dış politika hedefleri doğrultusunda etkili bir şekilde kullandığını göstermektedir.

Ticaret antlaşmaları, Osmanlı Devleti için hem fırsatlar hem de riskler sunmuştur. Kısa vadede barış ve istikrarı sağlamada etkili olan bu anlaşmalar, uzun vadede Osmanlı ekonomisinin zayıflamasına ve Avrupa devletlerinin nüfuzunun artmasına neden olmuştur. Kapitülasyonlar ve ticaret antlaşmaları, Osmanlı diplomasisinin ekonomik çıkarlarla siyasi hedefleri birleştirme çabasını ortaya koymakla birlikte bu politikanın sınırlarını ve olumsuz etkilerini de gözler önüne sermiştir.

5.Tartışma

Ticaret Antlaşmalarının Diplomatik Strateji Olarak Gücü ve Zayıflıkları

Osmanlı Devleti, ticaret antlaşmalarını diplomasi aracı olarak etkin bir şekilde kullanarak hem bölgesel hem de küresel düzeyde siyasi etkisini artırmayı hedeflemiştir. Özellikle 16. yüzyılda Fransa, Venedik ve Hollanda ile yapılan kapitülasyonlar, Osmanlı'nın Avrupa'daki siyasi denge politikasında önemli rol oynamıştır. Bu antlaşmalar sayesinde Osmanlı, Habsburg İmparatorluğu gibi büyük güçlere karşı ittifaklar kurmuş ve Akdeniz ticaretinde istikrarı sağlamıştır (Finkel, 2007, s. 199). Ancak ticaret antlaşmalarının uzun vadeli ekonomik etkileri, bu stratejinin zayıf yönlerini ortaya koymuştur. Antlaşmaların sağladığı gümrük muafiyetleri ve düşük vergiler, başlangıçta Osmanlı'nın ticari cazibesini artırsa da zamanla bu durum devlet gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Ayrıca, yabancı tüccarların Osmanlı pazarlarında giderek artan etkinliği, yerli üreticilerin zarar görmesine ve ekonominin dışa bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Diplomatik açıdan güçlü bir araç olan ticaret antlaşmaları, ekonomik anlamda sürdürülebilir bir kalkınma sağlamaktan ziyade, Osmanlı ekonomisini dış güçlere bağımlı hale getirmiştir. Bu çelişki, Osmanlı'nın kısa vadeli siyasi kazançları uzun vadeli ekonomik kayıplar pahasına elde ettiğini göstermektedir.

Küresel Bağlamda Osmanlı'nın Ticari Stratejisi

Osmanlı Devleti'nin ticaret antlaşmaları, küresel güç dengeleri bağlamında da önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı, 16. yüzyıldan itibaren İpek ve Baharat yolları gibi önemli ticaret yollarını kontrol ederek, Doğu ve Batı arasında bir köprü işlevi görmüştür. Bu strateji, Osmanlı'nın uluslararası sistemdeki yerini güçlendirmiştir. Özellikle Fransa ve Hollanda gibi Avrupa devletleriyle yapılan antlaşmalar, Osmanlı'nın bu ticari ağlardaki merkezi konumunu sağlamlaştırmıştır (İnalçık, 2010, s. 113).

Bununla birlikte, küresel ticaretin Atlantik Okyanusu'na kayması ve Avrupalı devletlerin deniz yollarında üstünlük sağlaması, Osmanlı'nın ticari stratejisinin etkisini azaltmıştır. 17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı, küresel ticaret sistemindeki değişimlere uyum sağlayamadığı için ekonomik gücünü kaybetmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı'nın ticaret antlaşmalarına dayalı stratejisi, küresel ekonomik dönüşümler karşısında yetersiz kalmıştır (Quataert, 2000, s. 96).

Osmanlı'nın ticaret antlaşmaları ayrıca Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki etkisini artırmıştır. Kapitülasyonlar, Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarında ekonomik nüfuzlarını genişletmelerine ve Osmanlı ekonomisini şekillendirmelerine olanak tanımıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın bu antlaşmalardan elde ettiği avantajlar, Osmanlı'nın ekonomik ve siyasi bağımsızlığını zayıflatmıştır (Darling, 1996, s. 57).

Osmanlı'nın ticaret antlaşmalarına dayalı diplomatik stratejisi, kısa vadede barış ve istikrarı sağlamış, Osmanlı'yı uluslararası arenada önemli bir konuma yerleştirmiştir. Ancak uzun vadede bu strateji, Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmesine, yerel üretimin zarar görmesine ve devletin mali gücünün zayıflamasına yol açmıştır. Küresel bağlamda Osmanlı'nın ticaret stratejisi, uluslararası sistemin değişen dinamiklerine uyum sağlama konusunda yetersiz kalmış ve bunun sonucunda Osmanlı Devleti ekonomik ve siyasi nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır.

Sonuç

Osmanlı diplomasisinde ekonomik anlaşmaların kullanımına yönelik analizler, ticaret antlaşmalarının yalnızca birer ekonomik araç olmadığını, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmek ve siyasi dengeleri lehine çevirmek için etkili bir diplomatik strateji olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bu anlaşmalar, Osmanlı'nın uluslararası ilişkilere dâhil olduğu çok katmanlı bir yapıyı göstermekte; ekonomik çıkarlarla siyasi hedeflerin birleştiği özgün bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Ancak bu stratejinin uzun vadeli etkileri değerlendirildiğinde, ekonomik anlaşmaların sunduğu faydaların büyük ölçüde kısa vadeli olduğu ve uzun dönemde Osmanlı'nın ekonomik bağımlılığını artırdığı görülmektedir.

Öncelikle, Osmanlı'nın ticaret antlaşmalarına dayalı diplomasi anlayışı, 16. yüzyılda uluslararası arenada güçlü bir devlet yapısı inşa etmesine olanak sağlamıştır. Kapitülasyonlar ve diğer ticari imtiyazlar, Fransa, Venedik ve Hollanda gibi devletlerle kurulan ilişkilerde Osmanlı'nın siyasi pozisyonunu desteklemiş, Akdeniz ticaretinde hâkimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı, ekonomik araçlarla uluslararası sistemde bir denge unsuru olarak hareket etmiş ve ittifak politikalarını güçlendirmiştir (Hathaway, 2008, s. 67). Bununla birlikte, 19. yüzyıla gelindiğinde bu stratejinin ekonomik maliyetleri, politik kazançlarını gölgede bırakmaya başlamıştır. Ticaret antlaşmalarının Avrupa lehine giderek daha fazla avantaj sağlaması, Osmanlı'nın hem mali bağımsızlığını hem de ekonomik yapısını derinden sarsmıştır.

Ticaret antlaşmalarının uzun vadeli etkileri, Osmanlı Devleti'nin dışa bağımlılığını artırarak ekonomik ve siyasi gücünü zayıflatmıştır. Özellikle 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması, İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında yerli üreticilere karşı büyük bir üstünlük elde etmesine neden olmuş ve yerel zanaatkarlık ve tarımsal üretimde ciddi kayıplara yol açmıştır (Kasaba, 1988, s. 102). Bu süreç, Osmanlı ekonomisinin hem dış ticarete hem dış borçlanmaya bağımlı hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin ekonomik nüfuzunu artırması, Osmanlı'nın iç işlerine müdahalelerini kolaylaştırmış ve devletin bağımsızlığını tehdit etmiştir.

Öte yandan, Osmanlı'nın küresel ticaret stratejileri, uluslararası ticaret sistemindeki değişimlere uyum sağlayamaması nedeniyle etkisini kaybetmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı toprakları, İpek ve Baharat yollarının kesişim noktası olarak ekonomik bir merkez konumundayken, 18. yüzyılda Atlantik ticaret sistemine kayan ekonomik güç, Osmanlı'yı

küresel ticaretin dışında bırakmıştır (Fleet, 2012, s. 33). Bu süreç, Osmanlı'nın ticaret antlaşmalarına dayalı politikalarını sürdürülemez hale getirmiştir. Küresel sistemde meydana gelen dönüşümler, Osmanlı'nın bölgesel üstünlüklerini aşındırmış ve onu Avrupa sanayileşmesinin ekonomik bir uzantısı haline getirmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı diplomasisinde ticaret antlaşmaları, siyasi ve ekonomik çıkarların kesiştiği bir strateji olarak büyük önem taşımıştır. Ancak bu strateji, uzun vadede Osmanlı'nın ekonomik yapısını zayıflatarak, devletin uluslararası sistemdeki konumunu sürdürülemez hale getirmiştir. Ticaret antlaşmalarının diplomatik başarıları, ekonomik bağımlılık ve mali krizlerle gölgelenmiş; bu durum, Osmanlı'nın modern uluslararası sistemdeki yerini yeniden tanımlamasını zorunlu kılmıştır. Gelecekteki akademik çalışmalar, bu ticari stratejilerin başarısızlıklarında Osmanlı iç dinamiklerini, küresel ekonomik sistemdeki dönüşümleri ve Avrupa'nın hegemonik yapısını da dikkate almalıdır.

Kaynakça

Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. Berkeley: University of California Press.

Darling, L. T. (1996). *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance in the Ottoman Empire, 1560-1660*. Leiden: Brill.

Faroqhi, S. (1994). *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in the Ottoman Empire*. New York: I.B. Tauris.

Faroqhi, S. (2004). *The Ottoman Empire and the World Around It*. New York: I.B. Tauris.

Finkel, C. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu: Bir Dünya Gücü*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Fleet, K. (2012). *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goffman, D. (1999). *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hathaway, J. (2008). *The Arab Lands under Ottoman Rule, 1516-1800*. London: Pearson Education.

İnalcık, H. (1970). *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*. London: Weidenfeld & Nicolson.

İnalcık, H. (1979). *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*. London: Weidenfeld & Nicolson.

İnalcık, H. (1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.

İnalcık, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu: Ekonomik ve Sosyal Tarih*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Kafadar, C. (2007). *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*. Berkeley: University of California Press.
- Kasaba, R. (1988). *The Ottoman Empire and the World Economy: The Nineteenth Century*. Albany: State University of New York Press.
- Keyder, Ç. (1987). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin İktisadi Gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Orhonlu, C. (1990). "Osmanlı'nın Ticaret Politikaları", *Belleten*, 54(2), 12-36.
- Ortaylı, İ. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Pamuk, Ş. (1987). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyük Güçler*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2004). *Osmanlı Ekonomisi ve Avrupa: 1600-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire, 1700-1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shaw, S. J. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II*. Cambridge University Press.
- Şahin, K. (2013). *Osmanlı Ekonomisinde Ticaret ve Liman Şehirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

EXPLORING HUMAN EMOTIONS DURING INTERACTIONS WITH CHATGPT

Assoc. Prof. Fidel Çakmak

Alanya Alaaddin Keykubat University,

fidelcakmak@gmail- ORCID ID

ABSTRACT

This qualitative study explores the challenges of creating language teaching materials using technology. Data was collected by employing a semi-structured interview with 28 students after 10 weeks of creating digital materials for teaching English to the 9th grade. The results of the content analysis revealed that pre-service teachers had struggled to create speaking and listening materials for English as a Foreign Language (EFL) learners due to the limitations of the technology they used. The pre-service teachers also stated that preparing materials for listening was notably challenging when embedding the text with navigation flexibility and comprehension questions on the same platforms. The website or mobile application design was notably limited with respect to providing input on a screen. As for the material for speaking practice, providing feedback for accuracy was challenging when using technology-enhanced platforms. Although the project of creating teaching materials for speaking and listening helped the learners to acquire hands-on experiences in creating digital resources, which they stated they could use in their future teaching, the limitations of the technology-enhanced platforms might discourage rather than empower these future teachers to create their materials going forward. This study might provide useful implications for designers of web-based software or mobile applications for language learning.

Keywords: Technology-enhanced material development, digital material creation, pre-service teachers of English, digital resources

1. INTRODUCTION

With the advancement of emergent technology, the shift from paper-based to digital material has been significant in the educational context. Ngyen (2008) noted the benefits of online

resources as they provide ready access to abroad array of authentic materials as well as teaching and learning sources that support interaction to facilitate customization and variety of content. She also stressed the key learning advantages that come with the use of the internet such as, increased motivation, and accomodation of diverse learning methods with the caution that it can also present heightend risks of plagarium, along with the lack of necessary training to effectivly adopt online materials to the teaching context.

Technology-enhanced material development is a part of technology-enhanced learning, as such learning necessitates creating teaching materials through the use of technological applications and software. A shift from computer-assisted language learning to mobile assisted language learning, and now artificial intelligence-assisted language learning has maginified the impact of the quality of learning materials with respect to certain principles presented by Mayer's (2009) multimedia learning theory. With the application of twelve principles of this theory, learning becomes easier and better as the tasks are less tiring and the chances for understanding are greater. Dual coding, a firm theoretical basis, is stressed through Mayer's multimedia learning principles in which words and pictures are used together so that the learners can access both the visual and verbal pathways during learning and retrieval processes. Such principles match well with technology-assisted language teaching and particularly learning environments in which videos, animations, and interactive simulations serve to capture the learners' attention and situate them in an appropriate language context. For instance, using multimedia for obtaining and incorporating material development which is based on technology enforces the principles set out by Mayer and focuses on material which is interactive, organized, and attractive and enhances understanding of the topic. This set of theories is not limited to exploiting the advantages of cognition associated with the use of multimedia, but also explains the basis of the practice of creating language materials for learners with different preferences and enhancing the efficiency of the teaching process in the conditions of presenting materials and engaging learners with the materials.

Bereczki and Karpati (2021) discussed the nurtuing potential of creativity by teaching through technology-enhanced designs, which can manifest creating digital products and aid collaboration among students. They grounded the reason in the dynamic interaction between learners and higher-order thinking processes that technology-enhanced instruction stimulates (Loveless, 2003). Tomlinson (2023) called for more materials designed with the affordances of digital technology to respond the needs of learners in a digital world. Haleem et al. (2022)

contributed to the discussion by stating that the systematic approach of traditional classroom instruction is often devoid of immediate feedback and evaluation and high levels of immanency. On the other hand, digital learning tools and technologies tend to fulfill such shortcomings by providing interactivity, responsiveness, and engagement of attention on learning materials.

This research aims to contribute to the field by portraying how pre-service students of English as a Foreign Language consider challenges of creating language teaching materials using technology. It also aims to reflect pre-service students of EFL thoughts on how to improve skills of creating digital resources.

2. METHOD

The study adopted a qualitative research design. Data was collected by employing a semi-structured interview with 28 sophomore students after 10 weeks of creating digital materials for teaching English to the 9th grade. In the Technology-enhanced Material Development course, students aged between 21 and 23 were required to exclusively utilize digital affordances and mobile applications or software to create teaching materials. The assignment required them to develop materials in 12 weeks to supplement the 9th-grade nationwide coursebook's listening and speaking lessons. The students were grouped, and topics were distributed, and throughout 12 weeks, they presented digital materials through a series of digital platforms such as Kahoot, Canva, Mentimeter, Animoto, Powtoon, Anchor, Padlet, and so forth. After receiving feedback for their display of teaching digital materials, they were given time to revisit them. At the end of the 12-week period, they were asked to reflect on the challenges they faced in creating listening and speaking materials. The interview took approximately 45 min. The researcher analyzed the data elicited from the interview, identified thematic categories and subcategories, and subsequently reviewed them to confirm their appropriateness and alignment with the data with another experienced colleague.

3. RESULTS

Four categories were found:

Category 1: Technical Issue (67%)

Platform Constraints: Limited incorporation of comprehension questions and navigational affordances within the single platform for the listening materials. (82%)

Interface Design Issues: Deficient layout of audio screens and pages with text based resources, which affects usage and efficiency negatively. (48%)

The participants pointed out the main platform constraints which revolved around limited resources to create embedded comprehension questions and navigational aids on the same platform for the purposes of listening. This limitation could hamper easy interaction, hence, might render the materials ineffective. Furthermore, they pointed reports on problems with interface design in that too many platforms had poor screen layouts to be able to use audio inputs and text resources simultaneously, thus hindering usability.

Category 2: Content Issues (58%)

Listening Material Integration: Problems of blending in many features of navigation, built-in representation of spoken words, and comprehension simultaneously. (76%)

Speaking Practice Design: Difficulties embedding automated feedback on pronunciation and grammatical mistakes in structures formed. (51%)

Pre-service teachers had issues developing listening materials, especially in-lesson materials that allow for autonomous integration control over multiple navigation, full transcripts presented simultaneously, and the relevant comprehension check questions. For the speaking practice problems were in implementing automated pronunciation and grammar construction checkers which curbed the feeling of usefulness of formative assessment opportunities.

Category 3: Pedagogical Issues (46,2%)

Authenticity of Materials: The degree to which the digital material approximates real life conversations and listening situations. (24%)

Feedback and Assessment: The ability to provide prompt and situational feedback on speaking tasks is absent and this alters the mode of formative assessment. (93,3%)

It was found to be rather hard for the participants to develop content that reflects authentic communicative events, due to constraints on the content creation efforts. Moreover, tools for immediate feedback and differentiation in feedback in connection to speaking exercises were lacking which could delay effective evaluation of learners in those activities and consequently the acquisition of speaking skills.

Category 4: User Experience Issues (37%)

Navigation and Usability: Difficulty in moving from one menu to another. This has been witnessed in mobile applications as causing difficulties. (62%)

Engagement and Interactivity: Lack of provision of creativity enhancement activities and simulations. (33,5%)

Some of the participants complained about navigational and usability problems of some mobile applications without self descriptive interfaces. Moreover, additional interactive features such as role-plays and simulations were poorly used in order to foster students participation and model real life interactions.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

Based on the findings of this research, it seems that pre-service teachers encountered a number of interrelated technological, pedagogical and usability issues when attempting to produce materials for the teaching of both listening and speaking skills in an EFL environment. These challenges illustrate the inadequacies of both the technological resources and knowledge of the appropriate pedagogical strategies, which only serves to exacerbate the situation regarding the lack of adequate material support and teacher training to assist material development in the future.

Technological limitations were cited as one of the major challenges where parameters of the platform limited malleability for the integration of comprehension questions and navigational features. It was noted by the participants that embedding transcription and concurrent comprehension tasks where listening materials are user controlled was a challenge. Likewise, poor interface design posed construction and integration problems as coherent audio input could not be combined with text, thus creating comprehension and engagement problems. This is in alignment with previous research that argues for the creation of effective sites that allow the incorporation of multimedia in teaching (Nguyen, 2008).

Content Development Issues also served to worsen these existing technological deficits. Numerous teachers related problems in creating listening exercises where accessibility and freedom were contingent. The speaking material was compounded by automated devices that provided feedback on pronunciation and the production of grammatical units since they were virtually non existent, reiterating earlier studies that have been done regarding the need for

immediate feedback (Mayer, 2009). Such difficulties imply that material developers have to pay attention to the ease of use of the interfaces and the availability of AI based feedback for effective skill acquisition.

Pedagogical Issues pointed out the imperative of the materials being authentic to genuine conversations and real-life scenarios. This is especially crucial in the area of communicative skills and learning through contexts. However, tasks that required providing realistic interactions and constructive feedback were hard to come by for the participants. These findings help us understand the call for the development of instructional designs which enable the use of experiences and formative assessment (Mayer, 2009).

User Usability Issues added to such requirements, specifically, aspects of user friendliness especially in the case of mobile applications where the user interface was bare and unfriendly to the eye. A slew of the students were rendered inactive because there were no interactive affordances like role play and simulation facilities which promote involvement and meaningful practice. Such views are congruent with the conclusions of the research that recommends more interactivity in learning through appropriate designs that focus on the user experience (Warschauer, 2004).

In conclusion, the present research emphasizes the issues encountered by pre-service teachers in creating digital resources for EFL listening and speaking practice. It suggests the ways through which practices or institutions can be improved by employing more advanced technological resources, having better pedagogical approaches and more practical instructional training programs for teachers to aid them in developing practical materials. Additionally, the converse interaction between voice and visual support is helpful in successfully modifying the learning approach with suitable technology while speaking and listening capabilities are being enhanced.

As the study extends, it would be essential to investigate how advanced technologies, especially AI and virtual reality, can help address these issues and build better tools which include more advanced interactions for students. In addition, the joint work of programmers, teachers, and designers of the curriculum and materials is needed to construct feasible tools in order to better teach the oral skills of the language. The focus on these aspects will allow teachers to use technology in order to create better, more active, more effective language teaching that helps the learners adapt to real-life situations

REFERENCES

- Bereczki, E. O., & Karpati, A. (2021). Technology-enhanced creativity: A multiple case study of digital technology-integration expert teachers' beliefs and practices. *Thinking Skills and Creativity*, 39, 100791. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100791>
- Haleem, A., Javaid, M., Qadri, M. A., & Suman, R. (2022). Understanding the role of digital Technologies in education: A review. *Sustainable Operations and Computers*, 3, 275-285. <https://doi.org/10.1016/j.susoc.2022.05.004>
- Loveless, A. (2003). Creating space in the primary curriculum: ICT in creative subjects. *Curriculum Journal*, 14(1), 5-21. <https://doi.org/10.1080/0958517032000055965>
- Nguyen, L. V. (2008). Technology-enhanced EFL syllabus design and materials development. *English Language Teaching*, 1(2), 135–142. <https://doi.org/10.5539/elt.v1n2p135>
- Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2nd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511811678>
- Tomlinson, B. (2023). *Developing materials for language teaching*. Bloomsbury.
- Warschauer, M. (2004). Of digital divides and social multipliers: Combining language and technology for human development. *Information and communication technologies in the teaching and learning of foreign languages: State of the art, needs and perspectives* (pp. 46-52). UNESCO Institute for Information Technologies in Education.

EXPLORING HUMAN EMOTIONS DURING INTERACTIONS WITH CHATGPT

Assoc. Prof. Fidel Çakmak

Alanya Alaaddin Keykubat University,

fidelcakmak@gmail- ORCID ID

ABSTRACT

Human-non-human interaction in the realm of artificial intelligence research has been increasing. This study aims to portray the emotions reported by English as a Foreign Language (EFL) learners when they interact with the ChatGPT to carry out learning tasks. Through a survey and data analysis of 64 EFL learners, the expressed emotions both negative and positive experienced by the learners were quantified and presented. The findings suggest that after four weeks of ChatGPT use, EFL learners experienced positive emotions indicating emotional proximity to ChatGPT. This study reveals that human emotions developed in the context of an AI-designed system, ChatGPT, and presents some implications for language educators and AI system designers. Practical suggestions are provided to promote the well-being of AI-assisted language learners and ensure the sustainability of artificial intelligence products and language learning based on ChatGPT.

Keywords: Human emotions, human-non-human interaction, ChatGPT, well-being of artificial intelligence assisted language learners, EFL learners

1. INTRODUCTION

Interactions between human beings and non-human agents have been the subject of research in the educational context. With the advancement of artificial intelligence technology, this interaction has been researched to identify the patterns of interaction and how they may be interpreted to understand the underlying human psychology. Liu (2024) mentioned that the interaction between human and ChatGPT could be regarded as potentially effortless communication much like natural interpersonal discourse. It was clearly mentioned that evaluation of such interactions could be made by codifying the emotional motivation towards providing assistance, the provision of empathy in interaction, and mitigation of the risks posed to society such as a reduction in relationship socialization and privacy. Also, it has been widely

accepted that it is necessary to analyze the design and technical challenges from the perspective of developing efficient human-to-non-human dialogue systems. Although technologies such as AI ChatGPT have shown clear potential in producing human-like conversations, challenges to actually passing a Turing test persist. According to Liu (2024), a fundamental difficulty is the precise comprehension of intricate and complicated human language usage. Humans frequently employ context-dependent language, and the meanings of our words often vary according to the specific situational circumstances. Computers require contextual comprehension to provide suitable replies which complicates their ability to discern the underlying meaning of human communication. A further problem could be that human language frequently expresses emotions and emotional states, necessitating interlocutors to identify various emotions and respond appropriately. An adequately lifelike dialogue necessitates the machine's provision of emotional response, which poses significant challenges for non-human systems. The third difficulty pertains to fundamental common sense. Effective communication necessitates that interlocutors possess adequate common sense and a broad base of common knowledge; otherwise, they are unable to elicit rational responses. The ultimate difficulty is teaching artificial intelligence systems to precisely recognize and rectify misconceptions or misunderstandings. However, Guo et al (2023) stated that AI-assisted systems such as ChatGPT could provide a wide range of responses that could resemble human beings as well as responses that could worry human beings and put them off from engaging with technical innovations.

Expanding human–non-human relations further requires exploring the emotional intelligence aspect of how AI systems such as ChatGPT communicate with users. Guo et al. (2023) stressed that AI systems are able to provide an imitation of interactions through human-like responses, prompting individuals to formulate an emotional bond. At the same time, by using avatars and interacting via volumetric touch raises awareness of concerns around emotional loneliness when interacting with AI tools since AI tools themselves cannot feel or bond emotionally. In essence, this creates a paradox about the scope of AI's true potential and how far it can go in establishing real life interaction. AI powered software can potentially impersonate a human with empathy and provide tailored solutions in terms of engagement in education and therapy. However; at some point, these avatars have the potential to deteriorate human to human interaction, therefore contributing to emotional disconnection for the human. Hence, there remain issues of addressing dependency and alienation which may be exacerbated by AI tools and focusing development on spheres that AI tools cannot yet support. Solving these issues

requires addressing AI's development focus, to target emotional intelligence, working towards enhancing both human-to-AI and AI-to-human interaction. Ideally in future studies AI needs to be assessed through the analysis of its impact on human-beings' emotions when interacting with programs such as ChatGPT.

Although such efforts may enhance AI's position within human-centered communication, understanding and integration of emotional and advanced cognitive aspects of human beings should be better facilitated for effective language learning. In systematic review, Aydın and Tekin (2023) demonstrated a bond between language the learners' psychology and foreign language learning. They noted that fostering implementations that reflect positive psychology could enhance foreign language skills, mitigating the negative effects of anxiety on learners.

As there is a gap in the research demonstrating the emotional aspects of human and ChatGPT interactions (Fatahi, 2024), this study aims to explore language learners' emotions while interacting with ChatGPT to design effective project drafts and presentations as a semester assignment. By analyzing learners' emotional profiles, the study seeks to contribute to existing research on affective factors influencing AI-enhanced tools in interaction, particularly in terms of exposure to language data and fostering collaboration. Also, it takes a stance to support the importance of discussing the impact of psychology on learners and language learning.

2. METHOD

The study adopted a quantitative research design and included a survey comprising three open-ended questions, which were administered at the end of each session involving ChatGPT interactions during a six-week intervention focused on project realization and presentation. The non-numerical data collected were analyzed, and thematic categories were identified and subsequently reviewed by other experts to ensure their appropriateness and alignment with the data. There were 64 EFL learners who were learning English in the preparatory program in a state university at the time of the study. They were asked to allocate half an hour class time each week for the use of ChatGPT along with the appropriate prompts. Prior to the intervention, they were trained in a two-hour workshop on writing prompts to learn how to write prompts effectively so that they could make the interaction with ChatGPT more meaningful and on target. At the end of each classroom slot of half an hour, they were asked the same set of questions on how they felt when interacting with Chat GPT, why they felt that way and asked

to further explain their impressions with an example. The participants responded to the survey in approximately ten minutes.

3. RESULTS

The categorized emotions of 64 EFL students for each week based on the data provided with the frequency of responses indicated in parentheses.

Week 1 - Mixed Reactions and Curiosity

Positive Emotions: Fulfilled (7), Inspired (9), Intrigued (13), Fortunate (7), Optimistic (4)

Neutral Emotions: Eager (3), Uneasy (3)

Negative Emotions: Irritated (5), Despondent (2), Isolated (1), Inhibited (5), Impotent (5)

Week 2 - Trust and Ambivalence

Positive Emotions: Content (9), Trusting (8), Thankful (10)

Neutral Emotions: Sensitive (6), Perplexed (7)

Negative Emotions: Contempt (11), Resentful (4), Distant (1), Exhausted (2), Suspicious (6)

Week 3 - Engagement and Doubts

Positive Emotions: Lucky (6), Capable (7), Present (11), Engaged (7)

Neutral Emotions: Resigned (3), Anxious (8)

Negative Emotions: Sceptical (11), Disturbed (7), Impatient (4)

Week 4 - Reflection and Satisfaction

Positive Emotions: Satisfied (14), Playful (5), Moved (6), Thankful (11), Reflective (8), Calm (3)

Neutral Emotions: Distant (8)

Negative Emotions: Impatient (3), Disturbed (4), Frightened (2)

Week 5 - Encouragement and Strength

Positive Emotions: Encouraged (15), Cared (8), Strong (13), Appreciative (7), Expectant (4), Relaxed (5)

Neutral Emotions: Suspicious (3)

Negative Emotions: Nervous (9)

Week 6 - Satisfaction and Exploration

Positive Emotions: Satisfied (16), Serene (6), Interested (9), Exploring (5), Delighted (12)

Neutral Emotions: Intrigued (7)

Negative Emotions: Irritated (2), Terrified (4), Scared (3)

The results indicate that participants experienced a shift from curiosity at the start through reluctance and mixed reactions leading up to satisfaction, greater engagement and confidence among 64 EFL learners who interacted with ChatGPT over a period of six weeks. In the first week, students displayed curiosity and openness that was reflected in feeling intrigued and inspired, but they also felt anxious and inhibited which indicated that they were still uncertain and uncomfortable with the AI tools. By the second week however, participants experienced ambivalence as the range of reported emotions expanded. Students reported developing trust and appreciation for Chat GPT, although skepticism remained hinting that there could be reluctance to entirely accept the interaction with technology. In the third week, engagement grew stronger, students started to report on almost every scenario in which they felt that they were active and effective in course work, even though some doubts were expressed as reports of skepticism and anxiety which in many cases indicate the individual's perception of AI reliability problems.

In the fourth week, the flow of feelings somehow changed as most students expressed calmness and tranquillity without showing very strong positive feelings when AI interference in a classroom project became apparent and there was a notable shift toward satisfaction and reflection. Even so, the degree of emotional regulation and indifference to disturbances indicated that negative emotions were still a problem.

During the fifth week, trust and self-confidence were much more developed, as students reported gratitude for support, strength and appreciation of the technology, but also fear and distrust still persisted as basic concerns. In the sixth week, an even higher level of satisfaction and curiosity combined with an interest in exploration and happy moments, were signs of readiness and positive feelings toward AI integration. Irritation and fear of the technology subsisted in lower numbers, but were eclipsed by students' positive reactions, meaning that as the intervention continued students became more relaxed and willing to work with the technology.

In conclusion, it could be interpreted that students' emotions developed from distrust and uneasiness through to emotions of engagement, satisfaction and a desire to explore. The first

emotional barriers such as a reluctance to engage and lack of comfort gradually gave a way to trusting, feeling confident and being quite inquisitive as the students used the AI tool.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings of the study display the interactions between human (EFL students) and ChatGPT and stress the need to control emotions, and to call for active enthusiasm in order to maintain positive emotions within high attention and engagement AI learning scenarios. The problem of emotional shifts as well as the risk of negative emotions inhibiting the change of learners' expectations and their ability to adapt to the wide array of AI opportunities in learning language pinpoint an emotional variability among humans, which can influence learning outcomes. The study aligns with the study by Fatahi (2024) that explains the spectrum of human feelings and emotions are based on personal experiences and that cognition of those experiences in real-time is a reflection of the learners's inner state. The study partially supports the findings of Chen et al. (2025) which cautions that more interaction between humans and ChatGPT entail a greater possibility of emotional dependency on ChatGPT.

To summarize, this research confirms the necessity of managing affective features in contexts of AI-assisted language learning. Even though opportunities for employing ChatGPT for enhancement of learners' engagement and adapting tasks arise, the emotions of the students' still remains an important variable. To ensure successful implementation of AI tools into education, measures for enhancement of appropriate emotional control and reduction of excessive reliance on AI enabled communication should be put in place. In future studies, it is worth exploring the key aspects around the emotional footprint that AI leaves on learners, and how the time dimension of capability versus need can be shifted to promote motivation and healthy learning.

REFERENCES

- Aydın, S., & Tekin, I. (2023). Positive psychology and language learning: A systematic scoping review. *Review of Education*, 11(3), 1–27. <https://doi.org/10.1002/rev3.3420>
- Chen, Q., Jing, Y., Gong, Y., & tan, J. (2025). Will users fall in love with ChatGPT? A perspective from the triangular theory of love. *Journal of Business Research*, 186, 114982. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114982>

- Fatahi S, Vassileva J., & Roy, C. K. (2024). Comparing emotions in ChatGPT answers and human answers to the coding questions on Stack Overflow. *Frontiers Artificial Intelligence*, 7, 1393903. <https://doi.org/10.3389/frai.2024.1393903>
- Guo, B., Zhang, X., Wang, Z., Jiang, M., Nie, J., Ding, Y., Yue, J., Wu, Y., 2023d. How close is ChatGPT to human experts? Comparison corpus, evaluation, and detection. ArXiv, abs/2301.07597.
- Liu, J. (2024). ChatGPT: perspectives from human–computer interaction and psychology. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 7, 1418869. <https://doi.org/10.3389/frai.2024.1418869>

YEDİNCİ SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

PhD. Öğrencisi Osman CESUR¹, PhD. Öğrencisi Sera KARAGÜLLE²

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, osmancesur13@gmail.com-
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-5300>

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, serakrgl@outlook.com.tr- ORCID
ID: <https://orcid.org/0000-0002-7349-4705>

ÖZET

Yaratıcılık, her alanda olduğu gibi eğitimde de önemli bir düşünme becerisidir. Eğitimin başlıca hedefleri arasında yer alan yaratıcı düşünme Bloom taksonomisine göre bilişsel alanın en üst basamağında yer almaktadır. Bu nedenle öğretim programlarındaki öğrenme çıktılarının üst düzeyde konumlandırılması önemlidir. Ulaşılabilen alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde yaratıcı düşünme becerilerine ilişkin kazanımların fen bilimleri öğretim programlarında yeterli oranda bulunmadığına ilişkin bulgulara rastlanmaktadır. Yaratıcı düşünmenin eğitimin temel amaçlarından biri olması ve fen bilimleri dersinin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmede önemli bir ders olduğu düşüncesinden hareketle, bu çalışmada yedinci sınıf fen bilimleri öğretim programının öğrenme çıktılarının ve süreç bileşenlerinin yaratıcı düşünme becerileri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. 2024'te uygulanmaya başlayan fen bilimleri öğretim programının yaratıcı düşünme becerisi bakımından incelenmesini amaçlayan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür. Çalışmanın materyali fen bilimleri öğretim programının yedinci sınıf düzeyindeki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleridir. Programdaki veriler üzerinde betimsel analiz yapılarak, öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri 2001 Bloom taksonomisi bilişsel alanına göre düzeyleri analiz edilerek, bu düzeylerin yaratıcı düşünme becerilerine uygunluğu değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular Bloom taksonomisi bilişsel alan basamaklarına göre incelendiğinde, ortaokul yedinci sınıf fen bilimleri öğretim programının öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin çoğunlukla çözümleme basamağında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna programdaki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin yaratıcı düşünmeden ziyade analitik düşünmeye uygun olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri Dersi, Yaratıcı Düşünme Becerileri, Bloom Taksonomisi, Öğrenme Çıktıları, Süreç Bileşenleri.

INVESTIGATION OF THE SEVENTH GRADE SCIENCE LESSON CURRICULUM IN THE CONTEXT OF CREATIVE THINKING SKILLS

PhD. Öğrencisi Osman CESUR¹, PhD. Öğrencisi Sera KARAGÜLLE²

¹Yozgat Bozok University, Postgraduate Education Institute, osmancesur13@gmail.com-
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-5300>

²Yozgat Bozok University, Postgraduate Education Institute, serakrgl@outlook.com.tr-
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7349-4705>

ABSTRACT

Creativity is an important thinking skill in education, as in every field. Creativity thinking which is among the goals of education, is at the highest level of the systematic field according to Bloom's taxonomy. For this reason, it is important to position the learning outcomes in curriculum at a high level. When the studies in the accessible literature are examined, there are findings that the achievements of creative thinking skills are not included in sufficient amounts in science curricula. Considering that creative thinking is one of the main aims of education and that science course is an important course in developing creative thinking skills, this study aims to examine the learning outcomes of and process components of the seventh grade science curriculum in term of creative thinking skills. This study, which aims to examine the science curriculum that started to be implemented in 2024 in terms of creative thinking skills, was conducted with the document analysis method, one of the qualitative research methods. The material of the study is the learning outcomes and process component of the science curriculum at the seventh grade level. descriptive analysis was performed on the data in the program, learning outcomes and process components were analyzed at their levels according to the 2001 Bloom taxonomy cognitive domain, and the suitability of these levels for creative thinking skills was evaluated. When the findings obtained from the research were examined according to the cognitive domain stages of Bloom's taxonomy, it was concluded that the learning outcomes and process components of the secondary school seventh grade science Curriculum were mostly at the analysis stage. It has been determined that the learning outcomes and process components in the program are suitable for analytical thinking rather than creative thinking.

Keywords: Science Curriculum, Creative Thinking Skills, Bloom's Taxonomy, Learning Outcomes, Process Components.

Giriş

Yaratıcılık, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana, toplumların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Batı dillerinde "kreativitaet" ya da "creativity" olarak ifade edilen bu kavram, Latince'deki "creare" kelimesinden türetilmiştir ve "doğurmak, yaratmak, meydana getirmek" anlamına gelir (Yenilmez ve Çalışkan, 2011; TDK, 2024). Yaratıcılık, bireylerin düşünce kalıplarının dışına çıkabilme, yeni çözümler üretebilme yeteneği ve bireyi geliştirme olarak tanımlanabilir (Can Yaşar ve Aral, 2010). Yaratıcılık, zihinsel bir süreç olup, bireyin yenilikçi ve özgün düşünceler üretme yeteneğini ifade ederken; yaratıcı düşünme, bu potansiyelin uygulamaya dönüşmüş halidir (Karataş Öztürk, 2007; Saban, 2002). Yaratıcı düşünme, bireyin çeşitli evrelerden geçerek ortaya çıkan yeni düşünce ve çözümleri ifade eder. Bu süreçte "hazırlık evresi", "kuluçka evresi", "aydınlanma evresi" ve "doğrulama evresi" gibi aşamalar yer alır ve her biri, düşüncenin şekillenmesine yardımcı olur (Karataş Öztürk, 2007; Tekin, 2008). Yaratıcı düşünme, aynı zamanda bireylerin dünyayı farklı açılardan görme ve problemlere çeşitli çözümler önerme yeteneğini geliştirmelerini sağlar (Ağluç, 2013; Aral, 1990). Günümüzde yaratıcılık, sadece sanat ya da bilimle sınırlı kalmayıp eğitim alanında da önemli bir beceri haline gelmiştir. Özellikle öğretim programları, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik yaklaşımlar sunmakta, bireylerin bu beceriyi öğrenmesi, günümüzün hızlı değişen dünyasında hayatta kalabilmek için kritik öneme sahiptir (Karataş Öztürk, 2007; Tekin, 2008).

Yaratıcı düşünme süreci, 2001 Bloom Taksonomisi'nde yer alan bilişsel basamaklarla paralellik gösterir. Bu basamaklar, öğrenme sürecinin daha derinlemesine gelişmesini ve öğrencilerin düşünme becerilerinin aşamalı olarak evrilmesini sağlar. Taksonomide, hatırlama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma gibi basamaklar bulunur. Bu basamaklar, yaratıcı düşünmenin evrelerine benzer bir biçimde, öğrencilerin fikir üretme ve problem çözme süreçlerini yapılandırmalarına yardımcı olur. Bu nedenle, yaratıcılık eğitim sistemi temellerinde önemli bir yer tutmaktadır (Rawat, Qazi & Hamid, 2012). Aslında yaratıcı düşünme becerisi her bireyde var olan bir beceridir ancak bu becerinin ortaya çıkarılması veya geliştirilmesi eğitimle gerçekleşebilmektedir. Bu tıpkı kömürün yer altından çıkarılıp işlenerek elmasa dönüştürülmesi gibidir (Bulduk, 2012). Yani eğitim yaratıcı düşünme becerisinin körelmeden ortaya çıkarılmasını sağlayan bir araçtır. Çünkü yeni yüzyılın veya geleceğin ne gibi sorunlara, problemlere gebe olduğu bilinmemektedir. Yaratıcı düşünme sorunların çözümünde, problemlere farklı yönlerden bakabilme, hızlı değişimlere ayak uydurmada, bireyin kişilik gelişiminde yeni çözüm yolları yaratmada oldukça fonksiyonel bir beceridir. Bu nedenle eğitimle kazandırılması hem kalıcılığını artırmakta hem bu beceriyi geliştirmekte hem de problemlere yaratıcı çözümler bulabilmektedir (Özerbaş, 2011). Bireyler eğitim-öğretim ortamında yaratıcı düşünme becerilerini kazandıklarında zihnin ufuklarını, sınırlarını aşarak üst bilişsel bilgileri kullanarak düşünebilmektedir. Özellikle yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptir. Fen bilimleri, soyut kavramları somut örneklerle açıklayarak, öğrencilerin yaratıcılıklarını kullanmalarını teşvik eder. Bu süreç, öğrencilere bilimsel düşünme, problem çözme ve analitik düşünme becerileri kazandırır (Çimşir, 2019; Karataş Öztürk, 2007).

Fen bilimleri öğretiminde, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi, öğrencilerin daha derinlemesine bir anlayışa sahip olmalarını sağlar. Öğrenciler, deneyler yaparak, gözlemlerini analiz ederek ve çeşitli çözüm yolları üreterek bilimsel düşünme becerilerini geliştirir. Bu süreçte öğretmenlerin rolü büyüktür. Öğretmenler, öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini teşvik eden, açık uçlu sorular sorarak ve farklı bakış açıları kazandırarak bu beceriyi pekiştirebilirler. Yeni Maarif Modeli, öğrencilerin aktif öğrenmelerini ve problem çözme becerilerini geliştirmelerini hedeflerken, bu yaklaşımlar Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ile de örtüşmektedir. Ayrıca, yaratıcı düşünme becerisinin öğrenilmesi, sadece bilimsel başarıyı artırmakla kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin kişisel gelişimlerine de katkı sağlar (Çimşir, 2019; Özerbaş, 2011; Yeşilyurt, 2020).

Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme, bireylerin hayatta karşılaştıkları sorunları çözmeye yeteneğini geliştiren, dünya ile etkileşim halinde olmasını sağlayan güçlü becerilerdir. Eğitimde bu becerilerin ön plana çıkartılması, bireylerin yalnızca akademik başarılarını değil, aynı zamanda yaşam becerilerini de güçlendirir. Yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini destekleyerek, bilimsel düşünme yeteneklerini geliştirir. Yeni Maarif Modeli ise bu süreci eğitim sistemine entegre ederek, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini daha da ileriye taşıyacak bir ortam sunmaktadır. Sonuç olarak, yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi, bireylerin gelecekteki sorunlara çözüm üretme yeteneklerini artıracak, onları daha donanımlı ve üretken bireyler haline getirecektir (Bağçeci, 2017; Ülger, 2012).

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın materyali, 2024 yılında uygulanmaya başlanan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleridir. Bu materyaller üzerinde yapılan betimsel analiz ile, programın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin 2001 Bloom Taksonomisi'ne göre bilişsel alan düzeyleri belirlenmiştir. Bloom Taksonomisi'ne göre, bilişsel alan altı düzeye ayrılmaktadır: Hatırlama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratmadır. Bu düzeyler, yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimi açısından önemlidir. Araştırmada, öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, özellikle yaratıcı düşünme becerilerini teşvik edip etmediği göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Değerlendirilen yedinci sınıf fen bilimleri dersi öğretim programı öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri tablosunda bulunan 36 öğrenme çıktısı ve 114 süreç bileşeni üzerinde 2 alan uzmanının görüşü alınmıştır. Görüş bildirenlerin birbirinden bağımsız olarak verdikleri cevapların tutarlılıkları güvenilirliğin göstergesi olarak kabul edildiğinden (Baltacı, 2017) öğretim programı öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni formu ile elde edilen verilerin güvenilirliğinin belirlenmesi için Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik analizi formülünden yararlanılmıştır:

$$\text{Güvenirlik} = \text{Görüş birliği sayısı} \div (\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}) \times 100$$

Yedinci sınıf fen bilimleri dersi öğretim programında 36 öğrenme çıktısı ile 114 süreç bileşeni toplamda 150 öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni bulunmaktadır. Veriler üzerinde uzmanlar arasında 130 öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni ile görüş birliği sağlanırken, 20 öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni üzerinde ise görüş ayrılığı yaşanmıştır. Görüş birliği ve ayrılığı yaşanan öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni sayıları formülde yerine konulduğunda;

Güvenirlilik= $130 \div (130+20) \times 100$ Güvenirlilik= .86 olarak hesaplanmıştır.

İç tutarlılığı gösteren bu değerin en az .80 olması beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002; Akt. Baltacı, 2017). Bu sonuca göre veriler üzerindeki sınıflamanın güvenilir olduğu düşünülmektedir.

Bulgular

Araştırma bulguları, yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin büyük bir kısmının, Bloom Taksonomisi'nin "çözümleme" düzeyine yakın olduğunu göstermektedir. Bu, öğrencilerin mevcut bilgileri çözümleme, parçalara ayırma ve analiz etme becerilerini geliştirmeye yönelik bir eğilimi işaret etmektedir. Ancak, yaratıcı düşünmeyi teşvik eden "değerlendirme" ve "yaratma" düzeylerine yönelik etkinliklerin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, programın öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmektense, daha çok analitik düşünme becerilerini pekiştirmeyi hedeflediğini ortaya koymaktadır. 2001 Bloom Taksonomisi basamaklarına göre incelenen yedinci sınıf öğretim programının öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerine dair sayısal veriler tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: Yedinci Sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının Öğrenme Çıktıları ve Süreç Bileşenleri

Hatırlama	0
Anlama	30
Uygulama	33
Çözümleme	57
Değerlendirme	13
Yaratma	17
Toplam	150

Tablo 1'de görüldüğü gibi 2001 Bloom Taksonomisi bilişsel basamaklarına göre incelenen, yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda 36 öğrenme çıktısı ve 114 süreç

bileşeni bulunmaktadır. Bu öğrenme çıktısı ve süreç bileşenlerinin en fazla çözümleme ve uygulama basamağında olduğu bulgusuna rastlanırken, en az değerlendirme basamağında olduğu bulgularına rastlanmıştır. Ayrıca öğretim programının Bloom taksonomisi bilişsel basamaklarına göre incelenen kısmında hatırlama basamağına ait öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni bulgusuna rastlanmamıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, 2024'te uygulanmaya başlayan yeni maarif modeli yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin çoğunlukla analitik düşünmeye dayalı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirebilecekleri fırsatların sınırlı olduğu anlamına gelmektedir. Yaratıcı düşünme, özellikle değerlendirme ve yaratma düzeylerinde yer alan etkinliklerle desteklenmelidir. Ancak mevcut programda bu becerilere daha fazla yer verilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Yaratıcı düşünme, öğrencilerin yalnızca mevcut bilgileri anlaması değil, aynı zamanda yeni fikirler üretmesi, problemleri farklı açılardan çözmesi ve özgün çözümler geliştirmesi için önemli bir beceridir. Bu bağlamda, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarının, özellikle de yedinci sınıf programının, bu beceriyi geliştirecek etkinliklere daha fazla yer vermesi gerekmektedir. Ulaşılabilen alanyazında Hacıoğlu ve Kutru (2021) tarafından yapılan çalışmada fen bilimleri dersinin en önemli amaçlarından birinin yaratıcı düşünme becerilerini ortaya çıkarmak ve bu becerileri geliştirmek olması yaratıcı düşünmenin fen bilimleri dersleri için önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmak, yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimini sağlamak için fen bilimleri derslerinin ortam ve tasarımlarının yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine olanak tanıyacak en önemli ortamlardan biri olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Tüm bu bilgilerden ziyade alanyazında fen eğitiminin, eğitim reformlarının başında yer aldığı, fen eğitimi araştırmalarının yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağladığı şeklinde vurgu yapıldığı sonuçlarına varılmıştır (Hacıoğlu, 2017). Yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda analitik düşünmeye dayalı etkinliklerin ön planda olması, öğrencilerin yaratıcı düşünme yetilerini yeterince geliştiremeyebilir. Fen Bilimleri, doğası gereği problem çözme ve deney yapma fırsatları sunan bir ders olarak, yaratıcı düşünmenin teşvik edilmesi açısından önemli bir fırsattır. Ancak programın içerik ve öğrenme çıktılarının, bu potansiyeli yeterince kullanmadığı düşünülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, yedinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın yaratıcı düşünme becerilerini daha etkin bir şekilde geliştirebilmesi için şu önerilerde bulunmaktadır:

- 1. Öğrenme Çıktılarının Yeniden Düzenlenmesi:** Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'daki öğrenme çıktıları, yalnızca analitik düşünme becerilerine değil, aynı zamanda yaratıcı düşünme becerilerine de odaklanacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Özellikle "değerlendirme" ve "yaratma" basamağında yer alan hedeflere daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

2. **Yaratıcı Düşünmeyi Teşvik Eden Etkinliklerin Artırılması:** Öğrencilere yaratıcı düşünme fırsatları sunan etkinlikler, proje tabanlı öğrenme, keşif temelli çalışmalar ve açık uçlu problemler gibi yöntemler öğretim programına entegre edilmelidir.
3. **Disiplinlerarası Yaklaşımın Benimsenmesi:** Fen Bilimleri dersinde, farklı disiplinlerle etkileşim kurmaya yönelik etkinlikler düzenlenerek öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi sağlanabilir. Örneğin, fen bilimleri ile matematik, sanat veya mühendislik gibi alanlar arasında bağlantılar kurularak öğrencilerin farklı bakış açıları geliştirmesi sağlanabilir.
4. **Öğretmen Rehberliğinin Artırılması:** Öğretmenlerin yaratıcı düşünmeyi destekleyen öğretim yöntemleri hakkında daha fazla eğitim alması ve öğrencilerle bu beceriyi geliştirecek şekilde çalışmaları sağlanmalıdır. Öğretmenlerin, öğrencilerinin yaratıcı düşünme süreçlerini yönlendirebilmesi için gerekli pedagojik bilgi ve becerilere sahip olmaları önemlidir.

Bu öneriler doğrultusunda, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı daha fazla yaratıcı düşünme fırsatı sunarak, öğrencilerin yenilikçi fikirler geliştirmelerine ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Bunun, öğrencilerin sadece akademik başarıları için değil, aynı zamanda gelecekteki yaşamlarında karşılaştıkları problemlere yenilikçi çözümler üretme yeteneklerini geliştirmeleri açısından da kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağluç, L. (2013). Sanat yaratıcılık bağlamında insan ve yaratma güdüsü. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(1), 1-14.

Aral, N. Ç. (1990). *Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki dokuz yaş grubu kız ve erkek çocukların yaratıcılıklarını etkileyen bazı faktörler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, Ankara üniversitesi.

Bağçeci, B. (2017). Yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve yansıtıcı düşünme. B. Oral, & T. Yazar (Ed.), *Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme* (404-410). Ankara: Pegem Akademi.

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde miles-huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(1), 1-15.

Bulduk, S. (2012). Yaratıcı düşünme ve eğitim. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 21, 75-82.

Büyükaragöz, S ve Çivi, C. (1996). *Genel öğretim metotları*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.

Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2010). Yaratıcı düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2(3), 201-209.

Çimşir, S. (2019). Temel eğitimde yaratıcı düşünme becerisinin kazandırılmasının önemi. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4(3), 283-299.

- Hacıoğlu, Y. (2017). *Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) eğitimi temelli etkinliklerin fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hacıoğlu, Y. ve Kutru, Ç. (2021). Fen eğitimiyle yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi: Türkiye’de yürütülen lisansüstü tezlerden yansımalar, *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 5(1), 77-96.
- Karataş Öztürk, S. (2007). *Yaratıcı düşünmeye dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı düşünme öğrenme ortamının akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığa etkisi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 675-705.
- Rawat, K. J., Qazi, W. & Hamid, S. (2012). Creativity and education. *Academic Research International*, 2(2), 264-275.
- Saban, A. (2002). *Öğrenme ve öğretme süreci*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tekin, M. (2008). *Orta öğretimde öğrenim gören öğrencilerden spor yapan ve yapmayanlar arasındaki yaratıcılık ve çoklu zekâ alanlarının araştırılması*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2024). *Türk Dil Kurumu güncel sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ülger, K. (2012). Öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *E-international Journal of Educational Research*, 3(2), 50 – 62.
- Yenilmez, K. ve Çalışkan, S. (2011). İlköğretim öğrencilerinin çoklu zekâ alanları ile yaratıcı düşünme düzeyleri arasındaki ilişki. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 48-63.
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme: tüm boyut ve paydaşlarıyla kapsayıcı bir derleme çalışması. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3876-3915.

ÖĞRETME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI

Doç. Dr. Öner USLU ¹

¹ Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, oner.uslu@ege.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-8891-3119>

ÖZET

Türkiye’de yükseköğretimde kalitenin arttırılmasına yönelik olarak birçok girişimde bulunmaktadır. Yüksek öğretimin kalitesine ilişkin önemli göstergelerden birisi de öğrenenlerin ve öğretim elemanlarının motivasyon durumlarıdır. İçsel olarak motive olmuş öğrenen ve öğretim elemanlarından oluşan bir yüksek öğretim kurumunda öğretimin kalitesi de yüksek olacaktır. Bu nedenle hem öğrenenlerin hem de öğretim elemanlarının motivasyon düzeylerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Türkçe alanyazında öğrenenlerin motivasyon düzeylerine ilişkin birçok ölçme aracı bulunsa da öğretim elemanlarının motivasyon türlerini ve düzeylerini belirleyebilecek bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı Wilkesmann ve Schmid (2012) tarafından öğretim elemanlarına yönelik olarak geliştirilmiş olan Öğretme Motivasyonu Ölçeğinin Türkçe’ye kültürel uyarlamasının yapılması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesidir. Orijinal ölçek içsel öğretim motivasyonu, içselleştirilmiş öğretim motivasyonu, dışsal öğretim motivasyonu ve motivasyonsuzluk olmak üzere toplam dört boyutta dağılan 14 maddeden oluşmaktadır. Altı dil uzmanını katılımıyla çeviri tekrar çeviri işlemleri yapılmış, uzman görüşleri alınarak dil geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Deneme uygulaması amacıyla araştırmaya gönüllü olarak katılan 282 öğretim elemanından veriler toplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda orijinal ölçekte olduğu gibi dört faktörlü yapının korunduğu görülmüştür. Toplam varyansın %68’ini açıklayan yapıda madde faktör yükleri .42 ile .88 arasında dağılmaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise elde edilen uyum iyiliklerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür (RMSEA:.056, SRMR:.094, NNFI:.97, CFI:.098, X²:130, sd:71). Ölçeğe ilişkin Cronbach Alpa değerleri .78 ile .87 arasında bulunmuş, yapı geçerliği değerleri ise .70 ile .79 arasında hesaplanmıştır. Yakınsama geçerliğine ilişkin çıkarımlarda bulunmak için madde faktör yükleri ve ortalama açıklanan varyans değerleri incelenmiş, kabul edilebilir sınırlar içerisinde oldukları görülmüştür. Ayırt edici geçerlik için ise ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyonlar ve ortalama açıklanan varyans değerlerinin karekökleri incelenmiş kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür. Elde edilen bütün değerler incelendiğinde Öğretme Motivasyonu Ölçeği’nin Türkçe formunun öğretim üyeleri örnekleminde geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Öğretme motivasyonu, ölçek uyarlama, yüksek öğretim

ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI ENVANERİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI

Doç. Dr. Öner USLU ¹

¹ Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, oner.uslu@ege.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-8891-3119>

ÖZET

Öğrenen merkezli öğretim uygulamalarının öğrenme çıktıları üzerinde birçok olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Ancak Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında öğrenen veya öğretmen merkezli öğretim yaklaşımlarının ne sıklıkta uygulandığına dair araştırmalar oldukça sınırlıdır. Var olan durumun tespit edilmesi öğrenen merkezli uygulamaların desteklenmesi açısından kanıta dayalı kararların alınmasını sağlayabilir. Bu nedenle yükseköğretim düzeyinde öğretme yaklaşımlarını belirlemeyi amaçlayan ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmanın amacı Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Yaklaşımları Ölçeğinin kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılmasıdır. Beşli Likert tipindeki ölçek öğrenci ve öğretmen merkezli olmak üzere iki boyuta dağılan 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin kültürel uyarlaması amacıyla altı çevirmenin katılımıyla çeviri tekrar çeviri işlemleri yapıldıktan sonra uzman görüşü alınmıştır. Taslak form araştırmaya gönüllü olarak katılan 282 öğretim üyesine uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucu orijinal ölçekte olduğu gibi iki boyutlu bir yapı elde edilmiş, toplam varyansın yüzde 68’ini açıklayan yapıda madde faktör yükleri .32 ile .77 arasında dağılmıştır. Cronbach’ın Coefficient Alpha değerleri .53 ve .62 olarak hesaplanmış, yapısal güvenirlik değerleri ise .70 ve .73 olarak bulunmuştur. Bu durumda ölçeğin güvenirlik değerlerinin kısmen kabul edilebileceği söylenebilir. Yakınsama geçerliği için ortalama açıklanan varyans (OAV) değerleri.30 ile .41 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik değerlerini .70’in üzerinde olduğu durumlarda .40 ve üstü OAV değerlerinin kabul edilebileceği düşünüldüğünde yakınsama geçerlik değerlerinin kısmen kabul edilebilir olduğu söylenebilir. Ölçeğin iraksama geçerlik değerleri için alt boyutlar arası korelasyonun OAV değerlerinin kareköklerinden küçük olup olmadığı incelenmiş ve iraksama geçerliğin sağlandığı görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliklerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde yada bu sınırlara yakın olduğu görülmektedir (RMSEA: .083, SRMR: .10, NNFI: .86, CFI: .90, χ^2 : 93, sd: 53). Bu durumda öğretme yaklaşımları envanterinin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin öğretim üyeleri örnekleminde kısmen uygun olduğu, daha fazla veri toplanarak ölçeğin psikometrik özelliklerinin yeniden incelenmesinin uygun olacağı sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler : Öğretme yaklaşımları envanteri, ölçek uyarlama, öğrenci merkezli öğretim, öğretmen merkezli öğretim.

1. GİRİŞ VEYA BAŞLIK

Öğrenen merkezli eğitim uygulamalarının öğrencilerin akademik başarıları, tutumları, derse katılımları gibi birçok konuda öğretmen merkezli öğretim uygulamalarından daha etkili olduğu bilinmektedir (Demirel vd., 2007). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) öğrenen merkezli öğretimin yaygınlaştırılmasına yönelik birçok girişimde bulunmakta, öğretim programlarını güncellemekte, öğretmen eğitimleri düzenlemektedir (MEB, 2012, 2015; OGM, 2017). Bu girişimlere rağmen öğrenen merkezli öğretim uygulamalarının yeterince yaygınlaşmadığı, öğretmen merkezli öğretim uygulamalarının hala kullanıldığı görülmektedir (Ardıç, 2019; Ardıç & Uslu, 2021). MEB bünyesinde yapılan girişimlere paralel olarak üniversitelerde öğrenen merkezli eğitim uygulamalarını yaygınlaştırmaya yönelik çabalar artarak devam etmektedir (EÜ, 2021). Ancak üniversitelerde öğretmen merkezli kuramsal öğretim uygulamalarının da halen görüldüğü bilinmektedir (AÜ, 2019). Bazı öğretim elemanları yeni öğretim yöntemlerine uyum sağlamakta zorlanmakta, geleneksel yöntemleri kullanmaya devam etmek istemektedir (AÜ, 2019).

Öğrenen merkezli ya da öğretmen merkezli olarak iki boyutta sınıflanabilecek öğretme yaklaşımları öğretim üyelerinin sınıf içi öğretim uygulamalarının tahmin edilmesinde yararlı olabilir (Ardıç & Uslu, 2021). İki ayrı kutup olarak görülen bu ikisinden öğretmen merkezli yaklaşımda öğretmen bilginin kesinliğine inanmakta ve öğretmenden öğrenciye bilgi aktarımının önemli olduğunu kabul etmektedir (Chan & Elliott, 2004; Saracaloğlu & Altın, 2020). Öğrenen merkezli öğretme yaklaşımında ise değişmez bilginin kaynağı öğretmen değildir. Öğrenme süreçlerinde öğrenci ve öğretmen aktif etkinliklerle bilgiyi birlikte yapılandırır (Schunk, 2015; Yurdakul, 2007). Öğrenen merkezli öğretim uygulamaları öğrenme sorumluluğunu alan, yansıtıcı düşünme becerileri yüksek öğrenciler yetiştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır (Demirel vd., 2007). Küresel salgınla birlikte yürütülen uzaktan eğitim sürecinde de kendi öğrenme sorumluluğunu alabilmiş öğrencilerin daha başarılı oldukları görülmüştür (Bozkurt, 2020).

Üniversitelerde öğrenen merkezli öğretim uygulamalarının arttırılabilmesi için öğretim elemanlarının öğretme yaklaşımlarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Böylece hem var olan durum belirlenebilecek hem de öğretim elemanlarına yönelik yürütülebilecek mesleki gelişim programları kanıta dayalı kararlarla planlanabilecektir. Bunun için öğretim üyelerinin öğretme yaklaşımlarını belirleyebilecek ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmanın amacı Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Yaklaşımları Envanterinin (ÖYE) kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılmasıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Orijinal Ölçek

ÖYE, İngilizce olarak geliştirilmiş ve birçok kültüre uyarlanmıştır (Aksoy vd., 2018; Prosser & Trigwell, 2006; Trigwell vd., 2005; Trigwell & Prosser, 2004; Wilkesmann vd., 2012). Ölçeğin uzun formu Aksoy, Akbaş, & Seferoğlu, (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Envanterin kısa formu Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından oluşturulmuştur. Beşli likert tipinde olan kısa form öğretmen ve öğrenci merkezli iki boyutu kapsamakta ve 10 maddeden oluşmaktadır. İlk boyutta altı ikinci boyutta dört madde bulunmaktadır. Boyutlara ait Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla .70 ve .54 olarak hesaplanmıştır.

2.2. Uyarlama Süreci

ÖYE'nin kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılabilmesi için ilk olarak yazarlardan izin alınmış sonrasında çeviri tekrar çeviri işlemleri yapılmıştır. Altı dil uzmanının katıldığı çeviri sürecinde orijinal dilden Türkçeye çeviri yapılmış, Türkçeden orijinal dile tekrar çeviri yapılarak madde seçimleri gerçekleştirilmiştir. Uzman görüşü alındıktan sonra bazı maddeler düzenlenmiş ve Türkçe forma son şekli verilmiştir.

2.3. Uygulama Süreci

ÖYE'nin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenebilmesi için gönüllü öğretim üyelerinden basılı kağıt ve çevrimiçi yollarla veri toplanmıştır. Toplam 282 öğretim üyesinden elde edilen veriler üzerinden analizler yürütülmüştür. Bu öğretim üyelerinin unvanlarına göre dağılımları Çizelge 1'de sunulmuştur. Bir öğretim üyesi unvanını belirtmek istememiştir.

Çizelge 1: Öğretim Üyelerinin Unvanlarına Göre Dağılımı

	f	%
Pof. Dr	46	16
Doç. Dr	73	26
Dr. Öğr. Üyesi	40	14
Öğretim Görevlisi	84	30
Argör. Dr.	38	14
Toplam	281	100

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

ÖYE'nin psikometrik özelliklerini incelemek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış, yakınsak ve ıraksak geçerlik analizlerine başvurulmuştur. Erkuş (2017) ölçek uyarlama çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin yanı sıra açımlayıcı faktör analizi değerlerinin de verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Açımlayıcı faktör analizi öncesinde KMO değeri .68 olarak hesaplanmış, Bartlet testi de anlamlı bulunmuştur. Bu

durumda veri setinin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Alt boyutların birbiriyle ilişkili olması beklenmediğinden promax döndürme yapılmıştır. Elde edilen faktör yükleri Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2: Öğretme Yaklaşımları Envanteri Faktör Yükleri

	Öğrenci Merkezli	Öğretmen Merkezli
OY9	.691	
OY3	.619	
OY8	.619	
OY5	.616	
OY4		.771
OY7		.570
OY2		.541
OY6		.535
OY1		.436
OY10		.318

ÖYE'ye ilişkin yakınsama geçerliği (convergent validity) ve ıraksama geçerliğinin (divergent validity) bir başka versiyonu olan ayırt edici geçerlik (discriminant validity) teknikleri uygulanmış elde edilen veriler Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3: Öğretme Yaklaşımları Envanteri Güvenirlik ve Ortalama Açıklanan Varyans Değerleri (Average Variance Extracted -AVE)

Boyutlar	Maddeler	Coefficient Alpha	Yapısal (Composite) Güvenirlik	Ortalama Açıklanan Varyans (OAV)
Öğrenci Merkezli Yaklaşım	5	.62	.73	.41
Öğretmen Merkezli Yaklaşım	4	.53	.70	.30

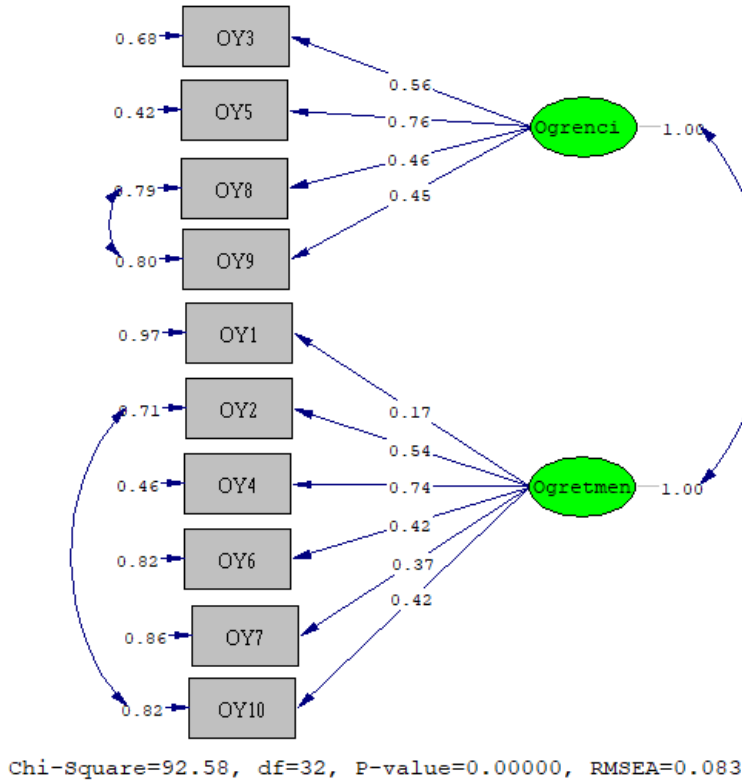
Çizelge 3 incelendiğinde ilgili ölçekten elde edilen veriler için Coefficient Alfa güvenirliliği ve yapı güvenirliliği elde edilmiştir. Coefficient Alpha değerleri oldukça düşük olmasına rağmen yapısal güvenirlilik değerleri .70'den büyük olduğu için ölçme sonuçlarının kısmen güvenilir olduğu söylenebilir (Cronbach, 1951; George & Mallery, 2019). Yakınsama geçerliği için faktör yüklerinin ve OAV değerinin .50'den büyük olması önerilmekte; ancak yapısal güvenirlilik değerlerinin .60'dan büyük olması durumunda .40 üstü OAV değerler de kabul edilebilir (Fornell & Larcker, 1981; Huang vd., 2013). Ancak öğretmen merkezli yaklaşım boyutu için bu değer oldukça düşük bulunmuştur. Bu durumda ÖYE için yakınsama geçerliğinin kısmen sağlandığı söylenebilir. Ayırt edici geçerlik için ise ÖYE alt boyutları arasındaki korelasyonlar ve OAV değerlerinin karekökleri kullanılmış, elde edilen değerler Çizelge 4'te sunulmuştur. Buna göre bir alt boyuta ait OAV değerlerinin o alt boyut ile diğer alt boyutlar arasındaki korelasyondan küçük olmaması ve .50'den büyük olması gerekmektedir (Fornell & Larcker, 1981).

Çizelge 4. ÖYE Alt Boyutlarının Betimsel Değerleri, Alt Boyutlar Arasındaki Korelasyon ve OAV Değerlerinin Karekökü

	Sembol	Ort	Std. Sapma	[1]	[2]
Öğrenci Merkezli	[1]	4,04	0,58	.64	
Öğretmen Merkezli	[2]	3,60	0,50	.12	.55

Tablonun sağ tarafında ÖYE alt boyutlar arasındaki korelasyon matrisi verilmiştir. Korelasyon matrisinin köşegen elemanları OAV'ın karekökünü (koyu olan değerler) ve köşegen dışı elemanlar ise alt boyutlar arasındaki korelasyon değerlerini göstermektedir. Çizelge 4'te görüldüğü gibi her bir alt boyuttan hesaplanan OAV değerlerinin karekökü hem .50'nin üzerindedir hem de diğer alt boyutlar ile olan korelasyon (paylaşılan varyans) değerlerinden daha büyüktür.

Öğretme Yaklaşımları Envanterine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen standardize sonuçlar Görsel 2'de, uyum iyilikleri de Çizelge 5'te sunulmuştur.

Görsel 1. Öğretme Yaklaşımları Envanteri Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (Standardize Değerler)

Çizelge 5: Öğretme Yaklaşımları Envanteri Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyilikleri

Uyum indeksleri	İyi uyum*	Yeterli Uyum*	Ölçeğe İlişkin Değerler
RMSEA	0<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.08	.083
SRMR	0<SRMR<0.05	0.05<SRMR<0.1	.10
NNFI	0.97<NNFI<1	0.95<NNFI<0.97	.86

CFI	0.97<CFI<1	0.95<CFI<0.97	.90
χ^2			93
sd			53

* (Jöreskog & Sörbom, 2015; Şimşek, 2007)** $p<.01$

Çizelge 5 incelendiğinde uyum iyiliği değerlerinden NNFI ve CFI kabul edilebilir sınırların kısmen altında olduğu görülmektedir. Ancak, uyum iyiliklerinden hata değerlerinin (RMSEA, SRMR) kabul edilebilir sınırlar içinde olması ve X^2/sd oranının da üçten küçük (1,75) olarak hesaplanmış olması nedeniyle kurulan modelin veri uyumunun kabul edilebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Yaklaşımları Envanterinin kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlaması yapılmış ve psikometrik özellikleri öğretim elemanları örnekleminde incelenmiştir. Toplamda 282 öğretim üyesinden elde edilen veriler üzerinden analizler yürütülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen madde faktör yüklerinin .32 ile .77 arasında değiştiği görülmüş ve bu değerlerin uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Kalaycı, 2008; Leech vd., 2014). Güvenirlik analizlerinden Cronbach'ın Coefficient Alfa değerlerinin kısmen düşük olduğu, bununla birlikte yapısal güvenilirlik değerlerinin uygun olduğu görülmüştür (Cronbach, 1951; Kalaycı, 2008). Ortalama açıklanan varyans değerlerinin ise kabul edilebilir sınırların biraz altında olduğu görülmektedir (Fornell & Larcker, 1981; Huang vd., 2013). Bu durumda yakınsama geçerliğinin kısmen karşılandığı söylenebilir. Ayırt edici geçerlik değerleri incelendiğinde OAV değerlerinin kareköklerinin alt boyutlar arası korelasyonlardan yüksek yada çok yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda ayırt edici geçerliğin sağlandığı söylenebilir (Fornell & Larcker, 1981). Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri ise kabul edilebilir sınırlara yakın veya bu sınırların kısmen altındır (Jöreskog & Sörbom, 2015; Şimşek, 2007). Sonuç olarak ÖYE'nin psikometrik özelliklerinin öğretim üyeleri örnekleminde kısmen uygun olduğu söylenebilir. Bu durumda ölçek maddelerinin gözden geçirilerek psikometrik özelliklerinin yeniden incelenmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E., Akbaş, U., & Seferoğlu, G. (2018). Adaptation of the approaches to teaching inventory into Turkish and analysis of Turkish academics' approaches to their own teaching. *Eğitim ve Bilim*, 43(194), 81–99. <https://doi.org/10.15390/EB.2018.7253>
- Ardic, S., & Uslu, O. (2021). Examining the variables affecting primary teachers' teaching and learning approaches with a structural equation model. *Eğitim ve Bilim*, 46(208), 31–54. <https://doi.org/10.15390/EB.2021.10143>
- Ardıç, Ş. (2019). *İlkokul Öğretmenlerinin Öğretme Öğrenme Anlayışlarını Etkileyen Değişkenlerin Yapısal Eşitlik Modeliyle İncelenmesi*. Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü.

- AÜ. (2019). *Öğrenci merkezli eğitime geçiş sürecinde birimlerin durum analizi ve çalıştay sonuç bildirgesi*. Eğitim Programları Koordinatörlüğü.
<http://epk.ankara.edu.tr/2019/04/25/ogrenci-merkezli-egitime-gecis-surecinde-birimlerin-durum-analizi-ve-calistay-sonuc-bildirgesi/>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112–142.
- Chan, K.-W., & Elliott, R. G. (2004). Relational analysis of personal epistemology and conceptions about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 20(8), 817–831. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.09.002>
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
- Demirel, Ö., Bümen, N. T., Yurdakul, B., Başbay, M. Y., Gürlen, E., Ekinci, N., Köksal, N., Şahinel, S., Ünver, G., & Şahinel, M. G. (2007). *Eğitimde yeni yönelimler*. Pegem A Yayıncılık. <https://books.google.com.tr/books?id=kKe6ZwEACAAJ>
- Erkuş, A. (2017). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarındaki sorunlar ile yazım ve değerlendirilmesi. İçinde Ö. Demirel & S. Dinçer (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Yenilik ve Nitelik Arayışı* (2. baskı, ss. 1212–1224). Pegem A Yayıncılık.
<https://doi.org/9786053183563b02.074>
- EÜ. (2021). *Öğretim Teknolojileri Koordinatörlüğü eğitim ve seminerler*.
<https://otk.ege.edu.tr/index.php>
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39.
<https://doi.org/10.2307/3151312>
- George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th Editi). London:Taylor & Francis.
- Huang, C.-C., Wang, Y.-M., Wu, T.-W., & Wang, P.-A. (2013). An empirical analysis of the antecedents and performance consequences of using the moodle platform. *International Journal of Information and Education Technology*, 3(2), 217–221.
<https://doi.org/10.7763/ijiet.2013.v3.267>
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (2015). *Lisrel 8: Structural equation modeling with the simplis command language* (5th baskı). Scientific Software International.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/j.jconrel.2016.01.005>
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (3. baskı). Asil Yayın Dağıtım.
- Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2014). SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation. İçinde *Igarss 2014* (2nd baskı, Sayı 1).
<https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2>
- MEB. (2012). *İntel Öğretmen Programı*. Eğitek. <http://ogretmenprogrami.meb.gov.tr/>
- MEB. (2015). *2002-2015 Mesleki gelişim planları*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. <http://oyegm.meb.gov.tr/>
- OGM. (2017). *Öğretim Programları Güncellendi*. <https://ogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari-guncellendi/icerik/584>
- Prosser, M., & Trigwell, K. (2006). Confirmatory factor analysis of the approaches to teaching inventory. *British Journal of Educational Psychology*, 76(2), 405–419.
<https://doi.org/10.1348/000709905X43571>
- Saracaloğlu, A. S., & Altın, M. (2020). Teachers' opinions on instructional strategies, methods and techniques. *Journal of Educational Reflections*, 4(1), 1–24.
- Schunk, D. H. (2015). *Learning theories: An educational perspective*. Pearson Education.

- <https://books.google.com.tr/books?id=G7OgBwAAQBAJ>
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş (Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları)*. Ekinoks.
- Trigwell, K., & Prosser, M. (2004). Development and use of the approaches to teaching inventory. *Educational Psychology Review*, 16(4), 409–424.
<https://doi.org/10.1007/s10648-004-0007-9>
- Trigwell, K., Prosser, M., & Ginns, P. (2005). Phenomenographic pedagogy and a revised *Approaches to teaching inventory*. *Higher Education Research & Development*, 24(4), 349–360. <https://doi.org/10.1080/07294360500284730>
- Wilkesmann, U., Fischer, H., & Virgillito, A. (2012). Academic Motivation of Students - The German Case. *Zentrum für Weiterbildung*, May.
- Wilkesmann, U., & Schmid, C. J. (2012). The impacts of new governance on teaching at German universities. Findings from a national survey. *Higher Education*, 63(1), 33–52.
<https://doi.org/10.1007/s10734-011-9423-1>
- Yurdakul, B. (2007). Yapılandırmacılık. İçinde Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler* (3. Baskı, ss. 39–65). Pegem A Yayıncılık.

PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÇOCUK GELİŞİMİ MEZUNU ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİM-ÖĞRETİM PROGRAMI VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME SİSTEMİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Celal EROL

Fırat Üniversitesi

E-mail: ycerol@firat.edu.tr - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8588-3137>

ÖZET

Eğitim, hem bireye hem topluma fayda sağlayan; hem bu günümüzü hem de geleceğimizi şekillendiren bir davranış değiştirme bilimi ve sanatıdır. İstenilen doğrultuda bir davranış değişikliği meydana gelmesi, bir süreç içerisinde gerçekleşir. Davranış değişikliği, iyi planlama yapılması ve geri bildirim mekanizmalarının kullanılmasıyla, eğitim sisteminin sürekli güncel tutulmasıyla mümkündür. Eğitim sisteminin, en önemli bileşenlerinin arasında öğretmenler ve eğitim-öğretim programları yer almaktadır. Öğretmenlerin çağın gerekliliklerine cevap verebilecek şekilde yetiştirilmesi ve müfredatın bilgi çağına uygun olmasının sağlanması, eğitim sisteminin güncelliğini sağlamada oldukça önemlidir. Ülkemizde 2024 yılı içerisinde eğitim-öğretim programı ve öğretmen yetiştirme sisteminde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden etkilenen öğretmen adaylarının eski uygulamalar ve yeni düzenlemeler hakkında görüşlerinin alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu düşüncelerden hareketle, bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitimi alan çocuk gelişimi mezunu öğretmen adaylarının, eğitim-öğretim programı ve öğretmen yetiştirme sisteminde yapılan düzenlemeler hakkındaki görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde pedagojik formasyon eğitimine devam eden 38 kadın öğretmen adayı oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak, ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Öğretmen adaylarından, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile temin edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonuçlarına göre, öğretmen adayları, lisans eğitimlerini yeterli bulmamaktadırlar. Pedagojik formasyon konusunda, kararsız durumdadırlar. Yeni eğitim modeli ve eğitim programları hakkında, ihtiyatlı olmakla birlikte, iyimserdirler. Milli Eğitim Akademisi'ni gereksiz görmektedirler. Çalışma sonuçları doğrultusunda karar alıcılar ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Adayı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Eğitim-Öğretim Programı, Milli Eğitim Akademisi.

1. GİRİŞ

Eğitim, temel ihtiyaçlar içerisinde kabul edilmektedir. Hem bireyin hem de toplumun ihtiyaçları eğitim vasıtasıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Bireyin doğuştan getirdiği özelliklerinin çevresiyle etkileşimi sonrası ortaya çıkması olarak görülmektedir (Keyifli, 2013). Ayrıca, eğitim, belirli amaçlara ulaşma ve ulaştırma gayesiyle yapılan planlı ve maksatlı etkinliklerdir (Oğuzkan, 1981). Bir davranış değiştirme bilimi ve sanatıdır (Boydak Özcan, 2003). İnsanı insan olarak yetiştirme süreci olarak da tanımlanmaktadır (Keyifli, 2013). Eğitim ile ilişkili olan öğretim kavramı ise, eğitimin okullarda planlı, örgütlü ve kontrollü bir şekilde yapılması demektir (Erden, 1998). Bir süreç içerisinde gerçekleştiren eğitim-öğretim faaliyetlerinin amaca ulaşabilmesi için sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Eğitim sistemlerinin, günün koşullarına cevap verebilmesi, sürekli olarak geribildirim alınarak bu geribildirimler vasıtasıyla sistemin aksayan yönlerinin tespit edilmesi ve bunların giderilmesi ile mümkündür.

Öğretmen, eğitim ve öğretimin en önemli unsurları arasında ilk sıralarda yer almaktadır (Boydak Özcan, 2003). Varış (1988), eğitim örgütünde örgüt içi ve dışı bütün eğitim faaliyetlerini içeren eğitim-öğretim programları ve bu programın uygulayıcı olan öğretmenlerin eğitim sisteminin en önemli bileşenleri olduğunu vurgulamaktadır. Öğretim programı ise, daha dar kapsamlı bununla birlikte daha detaylıdır. Kendini çok yönlü geliştirmesi beklenen öğretmenlerin (Durmuşçelebi, 2015), toplumun ihtiyacı olan insan kaynağının sağlanmasında önemli rolleri bulunmaktadır (Gömleksiz, 2003). Eğitim-öğretim programları ve öğretmen eğitiminin, bireylerin ve toplumun ihtiyacı ve çağın gerekliliklerini dengeli bir şekilde karşılayacak şekilde olması ve sürekli güncel tutulmasının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin de bu ihtiyaca cevap verebilecek şekilde yetiştirilmiş olmaları bir zorunluluktur. Senzgin Nartgün (2008), eğitim sistemlerinin öğretmenlerin şekilde yetiştirilmesiyle ihtiyaca cevap verebileceğini dile getirmiştir. Öğretmenlerin beklentileri karşılayabilmesi, öğretmen eğitimine gereken önemin verilmesi ile mümkündür. Eğitim-öğretim, uygulayan öğretmen ile anlam kazanır ve öğretmen eğitiminin kalitesi kadar anlam ifade eder (Gömleksiz, 2003). Öğretmenin değer yargıları, kişilik özellikleri ve tutumları da öğrencileri etkilemektedir (Küçükahmet, 1994). Kısacası, eğitim-öğretim süreci, eğitim-öğretim programlarının ihtiyaca cevap verecek şekilde hazırlanması ve sürekli güncel tutulması ve bu programların

uygulayıcıları olan öğretmenlerin eğitime de gereken önemin verilmesiyle amaçlarına ulaşabilmektedir.

Türkiye’de şu anda cari olan öğretmen istihdamı, eğitim fakültesinden mezun olan öğretmen adayları ile pedagojik formasyon alarak öğretmen adayı olmuş diğer fakülte mezunlarından karşılanmaktadır. Öğretmen adayları ilk olarak Kamu Personel Seçme Sınavı’na girmekte, daha sonra bu sınavda başarılı olan adaylara sözlü mülakat sınavı uygulanmakta ve bu iki aşamalı atama sürecini başarılı bir şekilde tamamlayan adaylar öğretmen olmaya hak kazanmaktadır. Bununla birlikte şu anda uygulanan cari usul Eylül 2025 tarihi itibarıyla uygulanmayacaktır. Çünkü 2024 yılı içerisinde eğitim ve öğretim müfredatı ve öğretmen seçme, yetiştirme ve istihdam etme usulleri ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. İhtiyacı karşılamadığı düşünülen ve 2022 yılında uygulamaya giren 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu yürürlükten kaldırılmış, yerine 7528 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu yürürlüğe girmiştir (MEB, 2024). Ayrıca, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli olarak isimlendirilen ve eğitimde beceri temelli anlayış olduğu dile getirilen, yeni müfredat uygulanmaya başlamıştır. Bu değişiklikler eğitim sisteminde ciddi değişimlere yol açmış ve bu değişikliklerden etkilenecek olan pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının cari olan mevcut uygulamalar ve ilerleyen süreçte uygulanacak olan yeni düzenlemeler hakkında görüşlerinin alınmasının gerektiği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitimi almakta olan çocuk gelişimi lisans mezunu öğretmen adaylarının Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında yenilenen eğitim-öğretim müfredatı ve 7528 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu’yla kurulan Milli Eğitim Akademisi ve bu akademide verilmesi planlanan eğitim hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ayrıca, mevcut cari uygulamalar olan, kendi fakültelerinde aldıkları lisans eğitimleri ve eğitim fakültesinde aldıkları pedagojik formasyon eğitimleri hakkındaki görüşleri de sorulmuştur. Çalışmaya katılımcı olarak çocuk gelişimi lisans eğitimi mezunu öğretmen adayları seçilmiştir. Bunun nedeni, katılımcılar arasında hem sağlık bilimleri fakültelerinde bulunan lisans programlarında yüz yüze eğitim alarak mezun olanların, hem de açık ve uzaktan eğitim-öğretim fakültelerinde bulunan lisans programlarında açıktan ve uzaktan eğitim alma şeklinde öğrenim görerek mezun olanların bulunmasıdır. Çalışmanın amacını gerçekleştirebilmek için, katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

1. Üniversitede aldığınız lisans eğitiminiz hakkında ne düşünüyorsunuz? Öğretmen olabilmek için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

2. Aldığınız pedagojik formasyon eğitimi hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Güncellenen eğitim programları ve özellikle kendi bölümünüzün öğretim programı hakkında ne düşünüyorsunuz?
5. Milli Eğitim Akademisi ve Milli Eğitim Akademisi'nde verilecek eğitim hakkında ne düşünüyorsunuz?

2. YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, sosyal yapı ve süreçlerin ortaya çıkarılması ve yorumlanması, katılımcıların algı ve deneyimlerini ortaya koyarak, olayların ve durumların çalışmaya katılanların bakış açısından anlaşılmasına çalışılmasına yardımcı olan, nitel araştırma yöntemi (Büyüköztürk, vd., 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2013) benimsenmiştir. Desen olarak ise, yüzeysel olarak farkında olunan olgulara daha ayrıntılı olarak odaklanmaya yardımcı olan olgubilim deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2013) tercih edilmiştir. Olgubilim deseniyle, öğretmen adaylarının yeni yapılan düzenlemeler ile ilgili görüşlerine daha derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde odaklanmak amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu ve Örneklem Yöntemi

Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Elazığ ili Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon Kursu'nda öğrenim gören 38 çocuk gelişimi mezunu öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların tamamı kadındır. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarından 24'ü açık ve uzaktan eğitim-öğretim fakültelerinden, 14'ü sağlık bilimleri fakültelerinden mezun olarak lisans eğitimlerini tamamlamışlardır. Çalışmanın örnekleme yöntemi, ölçüt örneklemedir. Ölçüt örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer almaktadır ve çalışma öncesinde belirlenen bir dizi ölçütü karşılayan katılımcılar ile bütün durumların çalışılmasını gerektirmektedir (Baltacı, 2018). Ölçüt örneklemede, seçilmesi planlanan durumlar ve katılımcıların zengin bilgi verme kaynağı olmasına dikkat edilmelidir (Marshall, 1996). Bu çalışmada katılımcılarda aranan ölçütler, katılımcıların çocuk gelişimi lisans mezunu olmaları ve pedagojik formasyon eğitimi almalarıdır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veri toplanmıştır. Çalışmaya katılan çocuk gelişimi lisans mezunu pedagojik formasyon kursu öğrencisi öğretmen adaylarına, bir bölümünde demografik bilgilerin istendiği ve diğer bölümünde cevaplama istenilen soruların bulunduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu verilmiştir. Katılımcılara, üniversitelerinde aldıkları lisan eğitimleri ve aldıkları bu eğitimin öğretmen olabilmek için yeterli olup olmadığı hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Ayrıca, görüşme formu aracılığıyla, pedagojik formasyon eğitimi hakkındaki düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, güncellenen eğitim-öğretim müfredatı ve Milli Eğitim Akademisi ve bu akademide verilmesi planlanan eğitim hakkındaki görüşleri de alınmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtasıyla alınan görüşler, veri olarak değerlendirilmiş ve formlarda belirttikleri veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde, verileri açıklayan ilişki ve kavramların, ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Açıklanan kavram ve ilişkiler, araştırmacıyı temalara ve daha sonra, olgulara ulaştırır. Temalar, olguların anlaşılmasını kolaylaştırma amacıyla kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi, bir metin parçasının kurallı kodlamalardan yardım alarak, daha küçük içeriklere ayrıştırılmasına ve sistemli bir şekilde özetlenmesine yardımcı olan bir tekniktir (Büyüköztürk vd., 2014). İçerik analizinde, toplanan verilerin, kategoriler halinde düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Veriler parçalanarak kodlara ayrıştırılır, karşılaştırılır ve birbirine benzeyen kodlar aynı kategoriye yerleştirilir. Farklı kodlar için ise farklı kategoriler oluşturur. Walker ve Myrick (2006), kodlama sürecini, özlerin, temaların, açıklamaların oluşturulduğu ve verilerin düzenlendiği yinelemeli, indirgemeci ve tümevarımlı bir süreç olarak ifade etmektedir. Çalışmada da, içerik analizine uygun bir biçimde, sorulara verilen cevaplar, detaylı bir şekilde incelenmiş, görüşler kodlar halinde ayrıştırılmış ve birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen ve birbirine benzeyen kodlar, bir araya getirilmiş ve aynı kategori altına yerleştirilmiştir. Daha sonra bu kategoriler anlaşılabilir bir biçimde düzenlenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması aşamasında dört aşamalı bir süreç izlenmiştir. İlk olarak, katılımcılardan alınan görüşme formlarına K1, K2, ... , K38... şeklinde kodlar verilmiştir. İkinci aşama, veriler tasnifi aşaması olarak işletilmiştir. Üçüncü aşamada, her bir katılımcı formunda yer alan görüşler dikkatli ve tekrarlı bir şekilde okunmuş, detaylı bir şekilde incelenmiş, görüşler kodlara ayrıştırılmış ve aralarında benzerlik olduğu düşünülen kodlar bir

araya getirilmiş ve kategoriler oluşturulmuştur. Bunlara ek olarak, bu aşamada, kategoriler sayısallaştırılmış, frekansları tespit edilmiş ve çizelge halinde sunulmuştur. Birden fazla farklı görüş bildiren ve bir soru içerisinde farklı kodlar oluşturan katılımcıların farklı kodları farklı kategoriler içerisine konulmuştur. Bundan dolayı, her bir soruda, katılımcı sayısından fazla kod oluşmuştur. Dördüncü aşama, ise geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması aşamasıdır. Bu aşamada, çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmaların, geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Nitel çalışmaların geçerliği, araştırmada ortaya çıkan bulgu ve sonuçların doğruluğu ile ilgili; güvenilirliği ise tekrarlanabilirliği ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel çalışmaların geçerliğinin sağlanması için, analizin yapılma sürecinin ayrıntılı yazılması ve bulguların da ayrıntılı yorumlanması ve değerlendirilmesi ve bu sürecin şeffaf bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Bu araştırmada da, analiz süreçlerinin nasıl yürütüldüğü ayrıntılı bir şekilde yazılmış ve bulgular detaylı bir şekilde açıklanmış ve yorumlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, ilgili alanyazın incelemesi sonucunda geliştirilerek, çalışmanın inandırıcılığının (iç geçerliğinin) sağlanması hedeflenmiştir. Kodlama ve kategori içerisine kodları yerleştirme sürecinde, kategoriler arasındaki ilişkilere bakılmış ve bütünlüğü bozan durumlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Farklı bakış açıları ve deneyimlere sahip olan katılımcılar çalışmaya dâhil edilmiş ve bu katılımcı çeşitlendirmesiyle, aktarılabilirlik (dış geçerlik), güçlendirilmeye çalışılmıştır (Brown vd., 2002). Doğrulanabilirlik ise, araştırmacının tarafsızlığını inceler. Araştırmada, doğrulanabilirliği sağlama adına, bir uzmandan yardım talep edilmiş ve aynı verilerle içeril analizini tekrarlaması talep edilmiştir. Aynı verilerle, başka bir araştırmacının çalışmayı tekrarlaması ve benzer sonuçlara ulaşması doğrulanabilirlik olarak ifade edilmektedir (Brown vd., 2002). Uzmanın içerik analizini tekrarlaması sonucu ortaya çıkan kategorilendirme ile araştırmacının yapmış olduğu kategorilendirme karşılaştırılmış ve Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{görüş birliği}}{\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}}$) aracılığıyla çalışmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Sonuç % 92'dir. Nitel araştırmalarda, araştırmacı analizi ile uzman analizi arasındaki uyumun % 90 ve üzeri olması çalışmanın güvenilir olduğunu ifade eder (Saban, 2009; Saban, vd., 2006).

3. BULGULAR VE YORUM

Pedagojik formasyon alan, çocuk gelişimi mezunu öğretmen adaylarına, ilk olarak, aldıkları lisans eğitimleri hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Ayrıca, lisans eğitimlerinin öğretmen olabilmek için yeterli görüp görmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar iki farklı çizelge değerlendirilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Aldıkları Çocuk Gelişimi Lisans Eğitimi Hakkındaki Görüşleri

Kategoriler	f	Temalar	f
Açık Öğretimdeki Sorunlar	30	Açık Öğretim Verimsiz ve Kolay	17
		Açık Öğretimde Uygulama Yok	13
Öneriler	13	Yüz Yüze Eğitim Olmalı (Verimli ve Uygulamalı)	13
Yüz Yüze Eğitime İlişkin Olumlu Görüşler	12	Öğretim Elemanları Özveriliydi	6
		Verimli ve Donanımlı Eğitim Vardı	6
Yüz Yüze Eğitimdeki Genel Problemler	5	Kalıcı Öğrenme Olmadı	3
		Öğretim Elemanlarında Özveri ve Özeleştiri Yoktu	2
Toplam	60		60

Pedagojik formasyon eğitimi alan çocuk gelişimi lisans programı mezunu öğretmen adayları, aldıkları çocuk gelişimi lisans eğitimi hakkında 60 farklı görüş belirtmişlerdir. En çok belirtilen görüş açık öğretimdeki sorunlar kategorisinde yer almaktadır (f = 30). Katılımcılar açık öğretimde okunulan çocuk gelişimi lisans programının verimsiz ve kolay olduğunu (f = 17) ve bu programda uygulamanın bulunmadığını (f = 13) dile getirmişlerdir. Açık öğretimde belirli bir soru havuzu bulunduğunu ve daha önceden çıkmış soruların çözülmesiyle derslerin kolay bir şekilde geçilebildiğini dile getirmişlerdir. Ancak, öğrencinin kendi kendini geliştirme amacı varsa bir şeyler öğrenebildiğini vurgulamışlardır. Uygulama eksikliğinin de mezun olduktan sonra büyük sıkıntılar çıkardığını belirtmektedirler. Yapılan sınavların da haksızlık

doğurduğunu ifade etmektedirler. Çocuk gelişimi bölümünün açık öğretimde uzaktan eğitim yoluyla öğrenci kabul etmemesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Bir diğer kategoride, bir önceki kategoride ifade ettikleri sorunu çözmeye yönelik öneriler geliştirmişlerdir. Çocuk gelişimi mezunlarının bir kısmı, çocuk gelişimi bölümünün açık öğretim yolu ile öğrenci almaması ve çocuk gelişimi bölümünün yüz yüze eğitim vermesi gerektiğini düşünmektedirler ($f = 13$). Yüz yüze eğitimin, uygulamalı eğitim olması ve staj fırsatı vermesi dolayısıyla daha faydalı olduğunu söylemektedirler. Çocuk gelişimi bölümlerinin uygulama ağırlıklı olarak eğitim vermesi gerektiğini belirtmekte ve lisans eğitimi esnasında daha fazla uygulama imkânı sunulmasını talep etmektedirler.

Çizelge 1'e bakıldığında, katılımcıların 12 görüşte, yüz yüze eğitimde alınan lisans eğitimlerindeki olumlu yönleri vurgulamışlardır. Üniversitedeki öğretim elemanlarının özverili olduğunu ($f = 6$) ifade etmişler ve lisans eğitimleri süresinde aldıkları eğitimin verimliliğinden ve onları donanımlı bir çocuk gelişimci olarak yetiştirdiğinden ($f = 6$) bahsetmişlerdir. Öğrencilere değer verilen bir ortamda eğitim aldıklarını, akıcı ve ilgi çekici derslerle öğrenimlerini gördüklerini vurgulamışlardır.

Bir diğer kategori de ise yüz yüze lisans eğitimindeki genel problemlerden bahsetmişlerdir ($f = 5$). Aldıkları eğitim sonucu, öğrenmenin kalıcı izli olmadığından ($f = 3$) ve öğretim elemanlarındaki özveri ve özeleştirme noksanlığından şikâyet etmişlerdir. Öğretim elemanlarının yöntem ve teknik bilgisi ve uygulamasının yeterli düzeyde olmadığını ifade edenler bulunmaktadır.

Çizelge 2'de, katılımcıların aldıkları lisans eğitimlerini öğretmen olabilmek için yeterli görüp görmediklerine ilişkin görüşleri sunulmuştur.

Çizelge 2. Katılımcıların Lisans Eğitimlerinin Öğretmen Olabilmek İçin Yeterliliğine Yönelik Görüşleri

Kategoriler	f
Yeterli Değil	14
Yeterli	10
Teori Yeterli, Uygulama Yetersiz	10

Yüz yüze Yeterli, Açık Öğretim Yeterli Değil

4

Toplam

38

Çizelge 2’de de görüldüğü gibi, pedagojik formasyon alan çocuk gelişimi mezunu öğretmen adayları, aldıkları çocuk gelişimi lisans eğitimlerinin yeterliği hakkında 38 görüş belirtmişlerdir. Her katılımcı kendi görüşünü ortaya koymuştur. Bu soruya ilişkin 4 farklı kategori oluşturulmuştur. Katılımcılardan 14’ü aldıkları çocuk gelişimi lisans eğitimlerinin öğretmen olmak için yeterli olmadığını ifade etmektedirler. Yeterli olduğunu dile getiren 10 katılımcı bulunmaktadır. Aldıkları teorik eğitimin öğretmen olmak için yeterli olduğunu ancak öğretmenlik uygulaması yapmadıklarını ve uygulama açısından yetersiz bulunduklarını ifade eden de 10 katılımcı mevcuttur. Açık öğretimde görülen uzaktan eğitimin, çocuk gelişimi veya okul öncesi öğretmeni olmak için yeterli olmadığını, ancak sağlık bilimleri fakültesinde görülen çocuk gelişimi eğitiminin öğretmen olmaya yeterli olduğunu düşünen 4 katılımcı bulunmaktadır.

Katılımcılara, pedagojik formasyona ilişkin görüşleri de sorulmuştur. Bu soruya cevap olarak 73 farklı görüş belirtilmiştir. Çizelge 3’te, öğretmen olmak için pedagojik formasyon eğitimi alan çocuk gelişimi lisans mezunu öğretmen adaylarının pedagojik formasyona ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Pedagojik Formasyon Eğitimine İlişkin Görüşleri

Temalar	f
Sadece Acil İhtiyaç Olan Bölümler Almalı	15
PFE Uygulama/Nitelik Açısından Yeterli Değil	12
Alan Bilgisi Yetmez, Formasyon Öğretmeyi Öğretiyor	9
Atama Fırsatı Oluşturuyor	8
Açık Öğretim Öğrencilerine Uygulama İmkânı Sağlıyor	7
Kişisel Gelişim İçin Herkes Almalı	6
Öğretmen Sadece Eğitim Fakültesinde Yetiştirmez	5

Yüz Yüze Okuyan Çocuk Gelişimi Mezunlarına Gerekli Değil	5
PFE Yüz Yüze Olmalı/Online Olmamalı	4
Açık Öğretim Mezunları Formasyon Alamamalı	2
Toplam	73

Çizelge 3'te, katılımcıların pedagojik formasyona ilişkin görüşlerinin yerleştirildiği temalar bulunmaktadır. 38 katılımcı, pedagojik formasyon eğitime ilişkin görüşlerinin istendiği soruya 73 farklı görüş üretmişlerdir. En fazla görüş içeren tema olan, sadece acil atama ihtiyacı bulunan bölüm mezunlarının pedagojik formasyon almasının istendiği temada ($f = 15$), pedagojik formasyon eğitimi sonrası, atama bekleyen öğretmen adayı sayısının çok fazla arttığı ve bu durumun önüne geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Katılımcılar, çocuk gelişimi bölümünü, okul öncesi öğretmenliği bölümü ile benzer görmekte, kendilerine pedagojik formasyon eğitimi verilmesini istemektedirler. Hatta çocuk gelişimi lisans programında pedagojik formasyona yönelik derslerin de bulunduğunu ve aldıkları lisans eğitimi sonrası, öğretmen olmaya ehil olduklarını ifade edenler de bulunmaktadır (Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü mezunlarına pedagojik formasyon eğitimi gerekli değil, $f = 5$). Ayrıca, okul öncesi öğretmenliğinde ihtiyacın da çok olduğunu düşünmektedirler. Ancak, ihtiyacın çok olmadığı öğretmenliklere yönelik pedagojik formasyon eğitimin verilmemesi yönünde görüş bildirilmiştir.

Pedagojik formasyon eğitimini nitelik ve uygulama açısından eleştirenler de bulunmaktadır ($f = 12$). Mevcut formasyon uygulamasının, niteliğinin öğretmen yetiştirmeye pek uygun olmadığı ve öğretmen adaylarını öğretmen olmaya istenildiği gibi yetiştiremediğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlik uygulamasının, öğretmen adayına gerekli deneyimi kazandırmadığı dile getirilmiştir.

Ancak, bir diğer tema olan “Alan Bilgisi Yetmez, Formasyon Öğretmeyi Öğretiyor” temasında ($f = 9$), pedagojik formasyonun öğretmen adaylarına öğretmeyi öğrettiği ve lisans eğitiminde alınan alan bilgisinin öğretmen olmaya yeterli gelmeyeceği vurgulanmıştır. Öğretmen adayları, aldıkları pedagojik formasyon eğitimi ile öğretim yöntem ve teknikleri öğrendiklerini, pedagoji bilgilerini geliştirdiklerini, kısacası öğretmen olmaya hazırlandıklarını ifade etmektedirler.

Ayrıca, katılımcılar, pedagojik formasyon eğitiminin, atama fırsatını oluşturduğunu, hiç uygulama yapmadan mezun olan açık öğretim fakültesi mezunlarına öğretmenlik uygulaması imkanı tanıdığını ve pedagojik formasyon eğitiminin kişisel gelişime olumlu etkisinden dolayı bütün bireylerin bu eğitimi almasının faydalı olacağını belirtmektedirler. Pedagojik formasyon eğitiminin online eğitim ile uzaktan eğitim aracılığıyla verilmesine karşı çıkanlar ve açık öğretim fakültesi mezunlarına pedagojik formasyon eğitimi verilmemesi gerektiğini ifade edenler de bulunmaktadır.

Katılımcılara üçüncü soru olarak, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar incelenmiş ve 65 farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu 65 farklı görüş, önce temalara yerleştirilmiş daha sonra da benzer temalar aynı kategori içerisine dâhil edilmiştir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne ilişkin üç farklı kategori oluşturulmuştur. Çizelge 4'te, katılımcıların Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli hakkındaki görüşleri yer almaktadır.

Çizelge 4. Katılımcıların Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hakkındaki Görüşleri

Kategoriler	f	Temalar	f
Olumlu Görüşler	41	Bütüncül, Yenilikçi ve Esnek Yaklaşım	14
		Değerler Eğitimine Odaklanması Güzel	13
		Geliştirici Bir Model	7
		Bireysel Farklılıklar Dikkate Alınmıyor	4
		Uygulama Temelli Olması Güzel	3
Olumsuz Görüşler	16	Sürekli Sistem Değişmemeli	5
		Görüş Alınmadan Yapıldı	3
		Modelden Çok Uygulayıcılar Önemli	2
		Sadeleştirme İyi Olmadı	2
		Beceri Temelli Eğitime Hazır Değiliz	2
		Kâğıt Üzerinde Güzel Ama Uygulamasını Görmek Lazım	2

Nötr	8	Bilgim ve Fikrim Yok	8
Görüşler			
Toplam	65		65

Çizelge 4'te görüldüğü üzere, çocuk gelişimi mezunu öğretmen adayları, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline ilişkin toplamda 65 farklı görüş dile getirmişlerdir. Bu görüşler, olumlu görüşler (f = 41), olumsuz görüşler (f = 16) ve nötr görüşler olmak üzere üç farklı kategoriye ayrılmışlardır. Katılımcılar, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli hakkında büyük oranda olumlu görüşlere sahiptir. Yeni modelin bütüncül, yenilikçi ve esnek bir yaklaşıma sahip olduğunu (f = 14), ihtiyaç bulunan değerler eğitimi odaklandığını (f = 13), bireysel farklılıklara dikkat eden (f = 4), uygulama temelli (f = 3) öğrenciyi geliştirmeye odaklı bir model (f = 7) olarak görmektedirler.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne ilişkin olumsuz görüşlerde (f = 16), görüş alınmadan (f = 3) sistemin sürekli değiştirilmesinin (f = 5) eleştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Yapılandırmacı eğitimi tam olarak uygulayamadan beceri temelli eğitime nasıl geçileceği sorgulanmıştır (f = 2) Modelden çok uygulayıcıların kendini yenilemeye ihtiyacı olduğu (f = 2) ve eğitim-öğretim programlarının sadeleştirilmesinin iyi olmadığı (f = 2) dile getirilmiştir.

Bu soruya 8 katılımcı da bilgim ve fikrim yok diye yanıt vermişlerdir. Çizelge 5'te, güncellenen eğitim-öğretim programlarına ilişkin görüşlerin yerleştirildiği temalar yer almaktadır.

Çizelge 5. Katılımcıların Güncellenen Eğitim-Öğretim Programları Hakkındaki Görüşleri

Kategoriler	f	Temalar	f
Olumlu	32	Tüm Gelişimsel Alanlara Yönelik	8
Görüşler		Değerler Eğitiminin Olması Güzel	6
		Öğrenci Temelli/Çocuğu Merkeze Alıyor	5
		Yenilikçi ve Zamana Uygun	5
		Yaparak Yaşayarak Öğrenme Ağırlıklı	4

		Bireysel Farklılıklar Dikkate Alınmış	2
		Aile Katılımı Özendiriliyor	2
Olumsuz Görüşler	12	Daha Kapsamlı ve Verimli Olmalıydı	6
		Çok Fazla Değişti	4
		Program Değil Öğretmenler Değişmeli	2
Nötr Görüşler	16	Bilgim ve Fikrim Yok	16
Toplam	60		60

Çizelge 5’te, katılımcıların güncellenen eğitim-öğretim programlarına yönelik görüşleri ile oluşturulan tema ve kategoriler yer almaktadır. Güncellenen eğitim-öğretim programlarına yönelik 60 farklı görüş bildirilmiştir. En fazla görüş içeren olumlu görüşler ($f = 32$) kategorisinde, güncellenen eğitim-öğretim müfredatıyla ilgili, tüm gelişimsel alanlara yönelik olduğu ($f = 8$) ve değerler eğitimine ağırlık verilmesinin güzel karşılandığı ($f = 6$) en çok dile getirilen olumlu görüşlerdir. Öğrenci temelli ($f = 5$) ve yenilikçi olduğu ($f = 5$) da ifade edilmiştir. Yapararak-yaşayarak öğrenmeye ağırlık verdiği ($f = 4$), bireysel farklılıkları göz önünde bulundurduğu ($f = 2$) ve aile katılımını özendirdiği ($f = 2$) da dile getirilmiştir.

Ancak daha kapsamlı ve verimli olması gerektiği ($f = 6$) de bir eleştiri olarak göze çarpmaktadır. Kısa süre içerisinde okul öncesi öğretim müfredatında yapılan sık değişiklikler de bir eleştiri konusudur ($f = 4$). Asıl sorunun öğretmenlerin kendini geliştirmemesi olduğu da savunulmuştur ($f = 2$). Bu soruya, 16 katılımcı da bilgim ve fikrim yok diye cevap vermişlerdir. Bir sonraki soru olan, Milli Eğitim Akademisi’ne ilişkin görüşlerin sorulduğu soruya da, katılımcılar görüşlerini ifade ederek cevap vermişlerdir. Bu cevaplardan yola çıkılarak Çizelge 6 oluşturulmuştur.

Çizelge 6. Katılımcıların Milli Eğitim Akademisi’ne Yönelik Görüşleri

Kategoriler	f	Temalar	f
	51	Katkı Sağlamaz/Zaman Kaybı/Oyalama	20

		Biz Değil Mevcut Öğretmenler Akademiye Alınmalı	11
		Lisans İyileştirilmeli	8
		Ücret Çok Az	3
Olumsuz Görüşler		Öğretmenlik Mesleğine Olan İlgi ve Talebi Azaltacak	3
		Lisans Öncesi Öğretmenliğe Uygun Mu Diye Bakılmalı	2
		Sadece Eğitim Fakültesi Mezunu Olmayana Verilmeli	2
		Formasyon Eğitiminden Farkı Olmayacak	2
Olumlu Görüşler	20	Deneyim ve Nitelik Arttırır	15
		Doğru Uygulanabilirse Yararlı Olur	5
Toplam	71		71

Pedagojik formasyon eğitimi alan, çocuk gelişimi öğretmen adayları, Milli Eğitim Akademisine ilişkin 71 farklı görüş üretmişler ve bu görüşlerinin de büyük bir oranı olumsuz görüşlerden oluşturmuşlardır (f = 51). Çalışmaya katılanlar, akademinin zaman kaybı ve oyalamaktan başka bir işe yaramayacağını ve katkı sağlamayacağını (f = 20) savunmaktadırlar. Akademiye asıl ihtiyacı olanların kendini hiç güncellemeyen atanmış öğretmenler olduğunu, atanmaya çalışan öğretmen adaylarının oldukça ehil olduğunu dile getirmektedirler (f = 11). Öğretmen atamasında sil baştan yeni bir uygulamanın getirilmesini doğru bulmadıklarını, mevcut uygulanan sistemin eksikliklerinin giderilmesini talep ettiklerini belirtmişlerdir (f=8).

Milli Eğitim Akademisine ilişkin olumlu görüşler (f = 20) içerisinde ise deneyim ve nitelik arttırma vurgusu vardır (f = 15). Ayrıca, olumlu görüşler içinde de çekinceler bulunmaktadır. Öğretmen adayları, akademi sürecinin eğer doğru uygulanabilirse yarar sağlayacağını ifade ederek, şerh koşmuşlardır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Pedagojik formasyon eğitimi alan çocuk gelişimi mezunu okul öncesi öğretmen adaylarının, eğitim-öğretim programı ve öğretmen yetiştirme sisteminde yapılan değişiklikler hakkındaki görüşlerini inceleyen bu çalışmada, katılımcılara yönelik beş soru sorulmuş ve

alınan cevaplar analiz edilerek, konuyla ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. Katılımcılar, açık öğretim fakültesi çocuk gelişimi bölümüyle ilgili sorunlardan bahsetmişlerdir. Açık öğretimde görülen lisans eğitiminin verimsiz ve kolay olduğundan, ayrıca uygulamaya dönük eğitimlerinin olmadığından şikâyet etmişlerdir. Çocuk gelişimi lisans programının yüz yüze eğitim şeklinde ve sağlık bilimleri fakültesinde olması gerektiğini söylemiş ve uygulamalı eğitimlere ağırlık verilmesini talep etmişlerdir. Yüz yüze eğitimde, öğretim elemanlarının özverili ve alanında donanımlı olduğunu ve verimli bir eğitim aldıklarını dile getirmişlerdir. Ancak, yüz yüze eğitime ilişkin, kalıcı öğrenme olmuyor, öğretim elemanları özverili değil ve özeleştirici yapmıyor şeklinde şikâyetler de bulunmaktadır. Yüz yüze eğitim görerek mezun olan katılımcılar, açık öğretim fakültesi çocuk gelişimi bölümüne ve mezunlarının ilgili alanda istihdamına karşı tepkilidirler. Çocuk gelişimcilerin sağlık bilimleri fakültesinde yüz yüze ve uygulama ağırlıklı bir eğitimle yetiştirilmesi gerektiğini ve öğretim elemanlarının da özverili olması ve gerektiğinde özeleştirici yapması gerektiğini ifade etmektedirler. Erol ve Eroğlu'nun (2024) çalışmasında da, okul öncesi öğretmen adayları teori ağırlıklı eğitim ve uygulama eksikliğinden şikâyet etmişlerdir. Okul öncesi öğretmenliği eğitimi, öğretmenlerin ihtiyaçların karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir (Erol ve Eroğlu, 2024).

Çalışmaya katılan öğretmen adayları, aldıkları lisans eğitimlerinin öğretmen olmaya yeterli olup olmadığı noktasında kararsızdırlar. Sağlık bilimleri fakültesi çocuk gelişimi lisans programı mezunu olan katılımcılar, çocuk gelişimi lisans programında aldıkları derslerin pedagojik formasyon derslerine benzer olduğunu ve uygulama derslerinin de bulunduğunu dile getirmişlerdir. Ancak uygulamanın azlığından da şikâyet ederek, eğer uygulama imkânları arttırılırsa, aldıkları eğitimin öğretmen olma yeterliğine daha fazla katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Yeterli olmadığı görüşünü ifade edenler ise, ya açık öğretim fakültesi mezunu olanlar ya da açık öğretim mezunu olanlardan şikâyetçi olanlardır. Doğan Keskin ve Baykan (2020), çocuk gelişimi mezunlarının sağlık, adalet ve sosyal hizmet alanlarıyla birlikte, eğitim hizmeti alanında da bulunduklarını ve de hizmet verdiklerini dile getirmiştir. Ayrıca, çocuk gelişimi lisans mezunlarının, mevzuata uygun bir şekilde eğitim alanında aktif bir şekilde hizmet verdiklerini ve bunun önemli bir eğitim ihtiyacını karşıladığını vurgulamışlardır.

Çalışmada görüş belirten öğretmen adayları, pedagojik formasyon eğitiminin sadece acil öğretmen ihtiyacı olan branşlara yönelik olan kaynak bölüm öğrencilerine verilecek şekilde yeniden düzenlenmesini dile getirmişlerdir. Ayrıca, mevcut pedagojik formasyon uygulamasının da nitelik ve uygulama açısından yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Pedagojik

formasyon eğitimi uygulamasının, öğretmeyi öğretmekle birlikte, bazı problemlerinin olduğu ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Yüz yüze eğitim almanın önemine tekrar değinmişlerdir. Atama fırsatı oluşturması ve uygulama imkânı sunmasının katılımcılara göre güzel tarafları olduğu söylenebilir. Benze şekilde, Taneri (2016), öğretmen adaylarının formasyon eğitimindeki yetersizlik ve uygulama eksikliklerinden şikayet ettiklerini vurgulamıştır. Pedagojik formasyon eğitimi, öğretmen yetiştirme süreci ve öğretmen istihdamında olumsuz etkiler oluşturmakta ve öğretmenlik mesleğinin bilimsel ve etik değerini düşürmektedir (Doğanay vd., 2015; Karataş, 2024). Erol ve arkadaşlarının (2017), yaptıkları bir diğer çalışmada da, pedagojik formasyon kursu öğrencisi olan öğretmen adayları, pedagojik formasyon eğitiminin tecrübe kazandırdığını ve mutlaka alınması gereken bir eğitim olduğunu ifade etmekle birlikte, uygulamalı eğitimlerinden azlığından da şikayet etmişlerdir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile ilgili, olumlu görüşler göze çarpmaktadır. Modelin öğrencileri bütün yönleriyle geliştirmeye çalışan bütüncül, yenilikçi ve esnek bir anlayış ortaya koyduğu, uygulama temelli olduğu ve bireysel farklılıkları dikkate aldığı ifade edilmektedir. Modelde yapılan değerler eğitimi vurgusu, katılımcıların olumlu gördüğü bir yeniliktir. Ancak, sistemin sürekli değişmesi, görüş alınmadan yapılmasına ve sadeleştirilmesine yönelik eleştiriler ve düzenlemelerin sadece kâğıt üzerinde kalacağı endişesi, modele yönelik yapılan olumsuz görüşler içerisinde yer almaktadır. Katılımcılar model hakkında temkinlidir denilebilir. Bu soruya ilişkin 8 katılımcının da bilgisinin olmaması ayrı bir soru işareti oluşturmaktadır. Akpınar ve Köksalan (2024), modelin bireyin bütüncül gelişimi destekleyen ve Türk milli eğitim sisteminin 21. yüzyıl becerilerin sağlanması için gerekli bir model olduğunu düşünmektedirler. Ancak, modelde yerli ve milli dokunuşlara daha çok ihtiyaç olduğunu da ifade etmektedirler. Karataş (2024) da, Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim modeli değişikliğine gitmede aceleci davrandığını ifade etmektedir.

Güncellenen eğitim-öğretim müfredatı ile de, katılımcılar ağırlık olarak olumlu görüşler ifade etmişlerdir. Tüm gelişimsel alanlara yönelik, değerler eğitimi önceleyen, öğrenciyi merkeze alan, yenilikçi ve beceri temelli bir değişiklik yapıldığını düşünmektedirler. Yine sistemin çok fazla değiştirilmesi eleştirilmiş, önceliğin zihniyet değişiminde olması gerektiği de ifade edilmiştir. Kapsamının dar olması ve verimliliğinden şüphe edilmesi, başka çekince kaynaklarıdır. Eğitim-öğretim müfredatının güncellenmesine yönelik 16 katılımcı ise görüş bildirmemiştir ve bilgi ve fikrinin olmadığını söylemiştir. Öğretmen adaylarına ve öğretmenlere, yeni müfredatı daha iyi tanımalarına yönelik eğitimler düzenlenmeli ve bu

problem ortadan kaldırılmalıdır. Yıldırım ve Çalışkan (2024), müfredatta sadece beceri temelli bir yapı yerine beceri eğitimi ve değerler eğitiminin dengeli olduğu bir model geliştirilmesini önermişlerdir.

Katılımcıların Milli Eğitim Akademisi'ne ilişkin görüşleri arasında, olumsuz görüşler ağırlıktadır. Öğretmen adaylarına katkı sağlamayacağı, zaman kaybı oluşturacağı ve öğretmen adaylarının mesleki hayata adım atması noktasında onları oyalayacağı dile getirilmiştir. Asıl akademiye ihtiyaç duyan kesimin, mesleğe atanmış ve kendisini geliştirmek istemeyen öğretmenler olduğu vurgulanmıştır. Üniversite eğitiminin iyileştirilmesinin ve lisans eğitimindeki öğretmen yetiştirme anlayışının ıslah edilmesinin, akademinin açılmasından daha elzem olduğu ifade edilmiştir. Akademiye öğretmen adaylarına verilecek ücretin azlığı da başka bir sorun kaynağı olarak görülmektedir. Bunlarla birlikte, akademinin deneyim ve nitelik artırma noktasın katkı sağlayacağı ancak bunun da şartının akademi eğitiminin mevzuatta yazılan şekilde uygulanması olduğu söylenmiştir. Milli Eğitim Akademisinde verilecek olan eğitim, aday öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı verecek bir şekilde düzenlenmelidir (Polat, 2024). Benzer bir çalışmada, eğitim fakültesinde öğrenim gören okul öncesi öğretmeni adayları, Milli Eğitim Akademisi'nin enerji ve zaman kaybı oluşturacağından endişe ettiklerini ifade etmişlerdir (Erol ve Eroğlu, 2024). Polat (2024), akademi uygulamasının, öğretmen adaylarının belirsizlik ve kaygı yaşamasına yol açtığını dile getirmiştir.

Sonuç olarak, pedagojik formasyon alan çocuk gelişimi lisans mezunu öğretmen adayları, açık öğretim fakültesi çocuk gelişimi bölümünden şikayet etmekte, çocuk gelişimi eğitiminin yüz yüze ve uygulama ağırlıklı olmasını talep etmektedirler. Çocuk gelişimi lisans eğitiminde, talep ettikleri şekilde eğitim alabilirlerse, bu eğitimin öğretmen olmaya yeterli olabileceğini düşünmektedirler. Pedagojik formasyon eğitiminin de sadece acil ihtiyacı karşılayacak şekilde düzenlenmesini ve eğitimin niteliği ve uygulama imkanlarının artırılması gerektiğini belirtmektedirler. Türkiye Yüzyılı Maarif Modelini çekinceleri olmakla birlikte, bütüncül, yenilikçi ve esnek olması ve değerler eğitimi öncelikle açısından olumlu karşılamaktadırlar. Güncellenen müfredat ile ilgili de benzer olumlu görüşleri bulunmaktadır. Öğrenci ve beceri temelli olması olumlu karşılanmaktadır. Milli Eğitim Akademisine yönelik ise olumsuz görüşler ön plandadır. Katkı sağlamayacağı, zaman kaybına yol açtığı ve oyaladığı vurgulanmıştır. Öncelikle sistem içerisindeki öğretmenlerin kendini geliştirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Deneyim ve nitelik artışına katkı sağlayacağı da dile getirilen görüşler arasındadır. Öğretmen adaylarının bu çekincelerinden hareketle, Milli Eğitim Akademisi kurulma kararının

tekrar gözden geçirilmesi önerilebilir. Ayrıca, katılımcıların bir kısmının müfredat ile ilgili yapılan değişikliklerden haberinin olmamasından dolayı, uygulayıcı adaylarına ve uygulayıcılara müfredatı tanıtıcı eğitimler düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B., & Köksalan, B. (2024). Eğitimde maarif ve müfredat yenileme ihtiyacı: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli üzerinden teorik bir analiz. *Journal of History School*, 17(68), 27-48.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Boydak Özcan, M. (2003). Temel kavramlar. Mehmet Taşpınar (Ed.), *Öğretmenlik Mesleği* içinde (s. 1-19). Üniversite Kitabevi.
- Brown, S. C., Stevens, R. A., Troiano, P. F., & Schneider, M. K. (2002). Exploring complex phenomena: Grounded theory in student affairs research. *Journal of college student development*, 43(2), 173-183.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğan-Keskin, A., & Bayhan, N. P. (2020). Çocuk gelişiminin dünü, bugünü ve yarını. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 881-900.
- Durmuşçelebi, M. (2015). Öğretmenlik eğitimi programının etkililiği. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(5), 747-766. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2015.041>.
- Erden, M. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Alkım Yayınları.
- Erol, Y. C. ve Eroğlu, M. (2024). Okul öncesi öğretmen adaylarının hizmet öncesi öğretmen eğitimi ve Milli Eğitim Akademisi'ne ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Muhammed Doruk (Ed.), *Eğitim ve Bilim 2024-4* içinde (s. 657-676). Efe Akademi Yayınları.
- Erol, Y. C., Özdemir, T. Y., Turhan, M., Özcan, M. B., & Polat, H. (2017). Pedagojik formasyon eğitimi almakta olan öğretmen adaylarının pedagojik formasyona ilişkin metaforik algıları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 6(3), 348-364.
- Gömlüksiz, M. N. (2003). Öğretmenlik mesleğinin Nitelikleri. Mehmet Taşpınar (Ed.), *Öğretmenlik Mesleği* içinde (s. 149-168). Üniversite Kitabevi.

- Karataş, İ. H. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hakkında. *Alanyazın*, 5(1), 6-11.
- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve din eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13(2), 103-126.
- Küçükahmet, L. (1994). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. 5. Baskı. Gazi Büro Kitabevi.
- Marshall, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Practice*, 13(6), 522-526.
- MEB (2024). 7528 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu. www.mevzuat.gov.tr adresinden 23.12.2024 tarihinde indirilmiştir.
- Miles, M., B., Huberman, A., M. 1994. *Qualitative data analysis: An expended Sourcebook* (2nd ed.). California: Sage Publications.
- Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saban, A., Koçbeker, B. N. ve Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 6(2), 461-522.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip olduğu zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Sezgin Nartgün, Ş. (2008). Aday öğretmenlerin gözüyle milli eğitim bakanlığına bağlı eğitim kurullarına öğretmen atama esasları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 47- 58. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.56142>.
- Varış, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikleri*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Walker, D. and Myrick, F. (2006). Grounded theory: An exploration of process and procedure. *Qualitative Health Research*, 16(4), 547-59.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, Y., & Çalışkan, A. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin 21. yüzyıl insan profili açısından değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 204-220.

ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN AĞAÇ VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU¹

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
yselimkarasu@kku.edu.tr - 0000-0003-3715-9069

Lisans Öğrencisi Esranur AKTAŞ²

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
esranuraktas798@gmail.com - 0009-0001-2827-8413

Lisans Öğrencisi Nihal KOÇAK³

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
nihalkocak@gmail.com - 0009-0001-3834-957X

Lisans Öğrencisi Ceren GÖRMEZ⁴

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
cerengormez15@gmail.com - 0009-0002-2405-3863

Lisans Öğrencisi Belinay ÇALIK⁵

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
belinaycalikk@gmail.com - 0009-0002-1312-5593

ÖZET

Bu araştırma Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi; Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden öğrencilerin ağaç, orman ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu çevre bilincinin insanlarda nasıl ve ne zaman oluştuğunu incelemek amacıyla planlanmıştır. Aynı zamanda üniversite öğrencilerindeki çevre bilinci düzeyinin, çevreye ve ağaçlara yönelik gösterdikleri tutumlar üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu evren içerisinde yer alan Sağlık Bilimleri Fakültesindeki Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden 244 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada; üniversite öğrencileri hakkındaki demografik özellikleri belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ile öğrencilerin ağaç, orman ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu çevre bilincinin insanlarda nasıl ve ne zaman oluştuğunu incelemek amacıyla Kunt

(2013) tarafından geliştirilen “Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre ağaç ve çevreye yönelik tutumun; cinsiyet, sınıf, anne baba eğitim, anne baba meslek, sosyoekonomik durum değişkenlerinde anlamlı farklar yokken çevre ile ilgili ders alma, çevre ile ilgili sempozyuma veya panele katılma, çevre ile ilgili topluluk veya vakıflara üye olma ve son olarak doğup büyüdüğü bölge değişkenlerinde ise “Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” nin bazı alt boyutlarında ve toplam puanlarında anlamlı farklar çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ağaç Sevgisi, Çevre Bilinci, Üniversite Öğrencisi

1.GİRİŞ

Çevre; en kapsamlı tanımıyla canlı ve cansız varlıkların yer aldığı alanların tümüdür. Bu tanım doğal ve yapay çevreyi içermektedir. Doğal çevre; insanların üzerindeki etkisinin çok az olduğu üzerinde müdahale olmayan çevredir. İnsanlar bu doğal çevreyi sürekli yenilenen teknolojik-toplumsal gelişmeler üzerine değiştirerek ortaya yapay çevrenin çıkmasına sebep olur. İnsanlar doğal çevre üzerinde böyle bir etkiyle yapay çevreyi oluştururken doğa ve ağaç ile de sürekli iç içe kalmak zorunda olacaklardır (Çabuk, 2003). TDK’ya göre çevre; hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin tümüdür (TDK, 2023).

Çevre; insanların ve diğer canlıların bir arada karşılıklı etkileşim halinde ilişkilerini sürdürdükleri fiziki, sosyal, kültürel, ekonomik ve biyolojik bir ortamdır. Çevre sorunları bu etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zaman içinde insanların çevreye karşı bilinçsiz ve olumsuz tutumlarıyla varlığını arttırmıştır (Karabıçak ve Armağan, 2004).

Çevre sorunları, yaşayan tüm canlıların istemli ya da istemsiz olarak, yaşantıları sonucu çevreye fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak verdikleri zararların tümüdür. Bu sorunlar, hava, su, toprak kirlenmesi ve bunun sonucunda oluşan erezyon ve orman kaybıdır. Nüfus yoğunluğunun fazla olmasının getirdiği fazla tüketim de bu sorunlara dahildir. Türkiye’nin en önemli çevre sorunu da su kirliliğidir (Cabbar, 2019).

Çevre sorunlarının ortaya çıkışı 1950-60’lı yıllarda sanayi ve kentleşme süreciyle başlayarak aşırı nüfus, artan doğal kaynak tüketimiyle birlikte dünyanın hemen her yerinde kendini daha şiddetli hissettirmiş, tüm insanlığı tehdit eder bir boyut kazanmıştır (Karabıçak ve Armağan, 2004). Ağaç; kök, gövde, dal, yaprak gibi bölümleri bulunan çok yıllık bitkidir. İnsanların orman deyince genellikle akıllarına ağaç gelir. Birçok öğrenciye göre çevreyi korumanın ve çevreye karşı olumsuz bir etkiye bulunmamanın en geçerli yolu ağaç dikmek ve var olan ağaçları korumaktır çünkü ağaçlar insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan oksijeni sağlar (Cabbar, 2019). İnsanoğlunun bilinçsizce doğal kaynakları tüketime geçmesiyle; yeşil alanlar ve ağaçların sayısında büyük oranda azalma yaşanmıştır. Bu nedenle insanların çevre bilinci ve tutumu hakkındaki genel bilgileri ve olası yanlışlarının varlığı önem taşımaktadır (Kunt, 2013). Çevre eğitimi, toplumun tüm sınıflarını kapsayabilecek öyle bir eğitim olmalıdır ki: bireylerde ve dolayısıyla toplumda kalıcı davranış değişikliği kazandırmalı ve çevre bilinci düzeyini yükseltmelidir. Çevre eğitimi, insanın yaşadığı çevreyi koruyabilmesi için davranışlarının, düşünce şekillerinin ve bilgi düzeylerinin geliştirilmesi, yaşadıkları çevreyi koruyucu istendik yönde ve geniş zaman aralıklarını kapsayan davranışları göstermesi sürecidir (Erten, 2004). Çevre eğitiminin temel amacı; bireylere ve dolayısıyla topluma çeşitli değer yargıları ve bilgiler yükleyip bu değer yargıları ve beceriler sayesinde toplumda olumlu çevre tutumu oluşturmak, çevre bilincinin kendiliğinden oluşmasını zemin hazırlamak ve çevreye karşı sorumluluğunu bilen nesiller yetiştirmektir (Çabuk, 2003).

Yaşantılar yoluyla gözlemlendiği üzere okul öncesi ve okul çağında oluşan değerler ve tutumlar, gelecekte yapılacak olan davranışların istendik yöndeki temelini oluşturur. Özellikle

çocukluk döneminde oluşturulacak olan doğa sevgisi ile empati duygusunun gelişmesi, çevre bilincinin kalıcı olmasında son derece etkilidir (Erten, 2004). Çevre bilinci, tüm insanların ve tüm toplumların yaşadıkları çevre ile düzenli bir şekilde etkileşimde bulunabilmesi için sahip olmaları gereken davranış, tutum, düşünce ve bireysel sorumluluk şeklindedir. (Çepel, 1996) Çevre bilinci, çeşitli ünitelerle alakalı, disiplinler arası bir konudur. (MEB, 2013) Çevre bilinci olan nesiller yetiştirilmesinde aile ve okul önemli bir rol oynamaktadır. Çocuğun bu konudaki bilinci ilk olarak ailede kazandırılır daha sonra okullardaki ders programlarıyla bu bir eğitime dönüşür. Kazandırılmayan ve bir eğitime dönüşmeyen çevre bilinci kişi üniversiteye gelip yetişkin olduğunda çevreye karşı olumsuz tutum geliştirmesine sebebiyet verir. Eski çağlardaki insanlar yerleşim yerlerini iklim ve toprak şartlarının elverişli olduğu yerlerde, bir bakıma ormanların bulunduğu alanlarda ağaçları kesmek suretiyle ormandan kazanmışlardır. Bugün de günümüzdeki şehirlerin çoğuna bakıldığında ormanlara yakın bir şekilde inşaa edildiğini görürüz (Atay, 1990). Çünkü insan hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için sağlıklı bir çevreye ve dolayısıyla da yeşil bir alana ihtiyaç duyar, insanın ihtiyaçlarını karşılayabileceği her şey doğadadır. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de doğal yapıda, ormanlarda ve ağaçların sayısında yoğun bir değişim yaşanmaktadır, bu da beraberinde çevre sorununu getirir. Bu nedenle farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerin ağaca, ormana ve çevreye ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda bazı eğitimlerin verilerek ağaç ve ormana yönelik olumsuz tutumun değiştirilmesi ve çevre bilincinin artırılması gereklidir (Kunt, 2013).

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu, çevre bilincinin hangi değişkenlerle farklılık gösterdiği ve aynı zamanda üniversite öğrencilerindeki çevre bilinci düzeyinin, çevreye ve ağaçlara yönelik gösterdikleri tutumlar üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çevre sorunlarının önlenemez şekilde artması bu durumun incelenmesi ve insanlarda çevre bilinci farkındalığını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Çalışmalar incelendiğinde çevre sorunlarını en aza indirmek amacıyla insanların yeterli bilinç ve tutuma sahip olması önemli bir yer tutmaktadır. Bu araştırma kapsamında, insanların bu konu hakkındaki farkındalıkları arttırılarak bilinç düzeylerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM VE MATERYAL

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi; Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden öğrencilerin ağaç, orman ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu çevre bilincinin insanlarda nasıl ve ne zaman oluştuğunu incelemek amacıyla planlanmıştır. Aynı zamanda üniversite öğrencilerindeki çevre bilinci düzeyinin, çevreye ve ağaçlara yönelik gösterdikleri tutumlar üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu çalışmada var olan durumu ortaya çıkarmaya yönelik kullanılan betimsel araştırma modellerinden tarama modeli kullanılmıştır. Basit rastgele örnekleme yöntemiyle veriler seçilmiş ve kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde yaygın kullanılan tarama modelinde genellikle araştırmaya katılan kişilerin konuya ilişkin tutumları ortaya çıkarılır ve bu modelde nicel veriler toplanıp bağımsız değişkenlere göre nitelendirilir. (Büyüköztürk, 2018; Can, 2019) Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri ile ağaç ve çevreye yönelik tutumlarına ilişkin düzeyleri ortaya konulmak istenmiştir.

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu evren içerisinde yer alan

Sağlık Bilimleri Fakültesindeki Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden 244 öğrenci oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; üniversite öğrencileri hakkındaki demografik özellikleri belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ile öğrencilerin ağaç, orman ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu çevre bilincinin insanlarda nasıl ve ne zaman oluştuğunu incelemek amacıyla Kunt (2013) tarafından geliştirilen “Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” veri toplama aracı kullanılmıştır.

2.4. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu çalışmaya dahil edilen üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Formu’nda öğrenciye ait cinsiyet, okuduğu sınıf düzeyi, bölümü, anne eğitim durumu, anne mesleği, baba eğitim durumu, baba mesleği, kalınan yer, doğup büyüdüğü yer, doğup büyüdüğü bölge, ormanların en önemli yararının ne üzerine olduğuna ilişkin soruları içermektedir.

2.3.2. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği

Çalışmada Halil Kunt (2013) tarafından geliştirilen “Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği, 5’li likert tipinde olup “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum”, “Tamamen Katılmıyorum” ifadelerini içermektedir. Üniversite öğrencilerinin ormanların tabiat üzerine etkilerine, ağaç ve çevrenin önemine yönelik tutumlarına ilişkin soruları içeren toplam 29 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda, 6 faktör içeren ve 29 maddeden oluşan geçerliliği kanıtlanmıştır. Çalışmada ölçüm aracının Cronbach’s Alfa değerinin 0,91 olması da, çalışma güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin yapı, kapsam ve iç tutarlılık bakımından geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmektedir. (Kunt, 2013) Ölçekte 28’i olumlu, 1’i olumsuz ifade bulunmaktadır. Bu neden olumsuz ifadeler ters puanlanmaktadır. İfadelere verilen tepkiler aynı sırayla 1,2,3,4,5 olarak puanlanmakta olup, ölçekte alınan puanın yüksek olması olumsuz tutumu göstermektedir. Ölçekteki olumsuz ifadeye (12. Madde) verilen tepki ters puanlanmaktadır. (Kunt, 2013) Ölçekten alınan en düşük puan 29, en yüksek puan ise 145’tir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerini 2023-2024 eğitim öğretim dönemi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi, bölümünde öğrenim görmekte olan öğrencilere, araştırmacılar tarafından araştırmanın amacı ve veri toplama aracı hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ardından gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrencilere araştırma formları dağıtılmıştır.

2.5 Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ağaç, orman ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu çevre bilincinin insanlarda nasıl ve ne zaman oluştuğunu incelemek için gerçekleştirilen araştırmada Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği’nden ve Kişisel Bilgi Formu’ndan elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada ulaşılan verilerin normal dağılıma uygunluğu kontrol edilmiştir. Araştırmanın veri analizinde ANOVA istatistik yöntemi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Çizelge 1: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Normalliliğinin Sınanması, Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	n	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	244	-1,470	1,750	0,911
Korunmasına Yönelik Tutum	244	-1,144	1,569	0,792
Sorumluluk Tutumu	244	-0,423	-0,568	0,736
Bilinç Tutumu	244	-1,092	0,778	0,737
Duygu Tutumu	244	-0,472	-0,175	0,755
Önemine Yönelik tutum	244	-0,835	0,436	0,757
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	244	-0,836	0,413	0,938

Ölçeklerden elde edilen puanların normal dağılıma uygunluğunun incelenmesi için yapılan bir işlem çarpıklık ve basıklık değerlerinin hesaplanmasıdır. Ölçek puanlarından elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Hopkins ve Weeks, 1990). Buna göre öğrencilerin ağaç ve çevreye yönelik tutum ölçeği ve alt boyut puanlarının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (çarpıklık/basıklık katsayıları sınırlar içerisinde). Analizlerde parametrik yöntemler kullanılmıştır.

Cronbach's alfa katsayısı ölçeğin güvenilirlik düzeyini vermektedir. Katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanmaktadır (Nunnally, 1967). “ $0.00 \leq \alpha < .40$ ise ölçek güvenilir değildir,” “ $.40 \leq \alpha < .60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,” “ $.60 \leq \alpha < .80$ ise ölçek oldukça güvenilir,” “ $.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir” bir ölçektir.

Çizelge 2: Katılımcılara ait Demografik Özelliklerin Dağılımı

		n	%
Cinsiyetiniz	Kadın	234	95,9
	Erkek	10	4,1
Sınıf	1 Sınıf	63	25,8
	2 Sınıf	61	25,0
	3 Sınıf	58	23,8
	4 Sınıf	62	25,4
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	80	32,8
	Ortaokul	51	20,9
	Lise	69	28,3
	Üniversite	41	16,8
	Lisansüstü	3	1,2
Anne Mesleği	Memur	13	5,3
	İşçi	23	9,4
	Serbest meslek	23	9,4
	Emekli	24	9,8
	Ev Hanımı	161	66,0
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	49	20,1
	Ortaokul	59	24,2
	Lise	88	36,1

	Üniversite	47	19,3
	Lisansüstü	1	0,4
Baba Mesleği	Memur	32	13,1
	İşçi	47	19,3
	Serbest meslek	85	34,8
	Emekli	80	32,8
Sosyoekonomik Durum	Gelir Giderden Düşük	45	18,4
	Gelir Gidere Denk	166	68,0
	Gelir Giderden Yüksek	33	13,5
Doğup Büyüdüğünüz Yer	Köy	31	12,7
	İlçe	88	36,1
	İl Merkezi	125	51,2
Çevre İle İlgili Ders Alma Durumu:	Evet	165	67,6
	Hayır	79	32,4
Çevre İle İlgili Sempozyum Veya Panele Katılma:	Evet	68	27,9
	Hayır	176	72,1
Doğup Büyüdüğünüz Bölge	Akdeniz	30	12,3
	Ege	10	4,1
	İç Anadolu	128	52,5
	Karadeniz	35	14,3
	Doğu Anadolu	17	7,0
	Güneydoğu Anadolu	11	4,5
	Marmara	13	5,3
Ormanların Yararı Sizce Ne Üzerinedir?	Ekonomi	7	2,9
	İnsan Yaşamı	115	47,1
	Hava Kirliliği	42	17,2
	İklim	65	26,6
	Diğer Canlılar	15	6,1
Doğup Büyüdüğünüz Ev Bahçeli Bir Ev Miydi?	Evet	113	46,3
	Hayır	131	53,7
Çevre İle İlgili Topluluklar Veya Vakıflara Üye Misiniz?	Evet	18	7,4
	Hayır	226	92,6

Bu bölümde, katılımcıların demografik özellikleri ve çevre ile ilgili tutumlarına ilişkin veriler sunulmaktadır. Veriler, cinsiyet, sınıf, ebeveyn eğitim durumu ve meslekleri, sosyoekonomik durum, doğup büyüdükleri yer, çevre ile ilgili bilgi ve katılım durumları gibi çeşitli kategorilerde toplanmıştır. Katılımcıların %95,9'u kadın (n=234) ve %4,1'i erkek (n=10) olup, büyük çoğunluğun kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcılar arasında %25,8'i 1. sınıf (n=63), %25,0'i 2. sınıf (n=61), %23,8'i 3. sınıf (n=58) ve %25,4'ü 4. sınıf (n=62) öğrencileridir. Sınıf dağılımı, her sınıf seviyesinin dengeli bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Katılımcıların annelerinin eğitim durumu değerlendirildiğinde, %32,8'i ilkökul mezunu (n=80), %20,9'u ortaokul mezunu (n=51), %28,3'ü lise mezunu (n=69), %16,8'i üniversite mezunu (n=41) ve %1,2'si lisansüstü eğitim almış (n=3) olarak belirlenmiştir. Annelere ilişkin eğitim düzeyinin genellikle ilkökul ve lise mezunu olduğu görülmektedir. Annelere ilişkin meslek dağılımında, %66,0'ı ev hanımı (n=161), %5,3'ü memur (n=13), %9,4'ü işçi (n=23), %9,4'ü serbest meslek sahibi (n=23) ve %9,8'i emekli (n=24) olarak bulunmuştur. Çoğunluğun ev hanımı olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların babalarının eğitim durumu incelendiğinde, %20,1'i ilkökul mezunu (n=49), %24,2'si ortaokul mezunu (n=59), %36,1'i lise mezunu (n=88), %19,3'ü üniversite mezunu (n=47) ve %0,4'ü lisansüstü eğitim almış (n=1) olarak belirlenmiştir. Babaların eğitim seviyesinin genellikle lise mezunu düzeyinde olduğu görülmektedir. Babaların meslek dağılımında, %34,8'i serbest meslek sahibi (n=85), %32,8'i emekli (n=80), %19,3'ü işçi (n=47) ve %13,1'i memur (n=32) olarak bulunmuştur. Serbest meslek sahibi ve emekli olan babaların oranı yüksektir. Katılımcıların ekonomik durumu değerlendirildiğinde, %18,4'ü geliri giderinden düşük (n=45), %68,0'i geliri gidere eşit (n=166)

ve %13,5'i geliri giderinden yüksek (n=33) olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun gelirinin gideri karşıladığı gözlemlenmektedir. Katılımcıların %12,7'si köyde (n=31), %36,1'i ilçede (n=88) ve %51,2'si il merkezinde (n=125) doğup büyümüşür. Çoğunluğun il merkezinde doğup büyüdüğü görülmektedir. Katılımcıların %67,6'sı (n=165) çevre ile ilgili ders aldığını belirtirken, %32,4'ü (n=79) çevre ile ilgili ders almadığını belirtmiştir. Katılımcıların %27,9'u (n=68) çevre ile ilgili sempozyum veya panele katıldığını, %72,1'i (n=176) ise katılmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %12,3'ü Akdeniz (n=30), %4,1'i Ege (n=10), %52,5'i İç Anadolu (n=128), %14,3'ü Karadeniz (n=35), %7,0'ı Doğu Anadolu (n=17), %4,5'i Güneydoğu Anadolu (n=11) ve %5,3'ü Marmara (n=13) bölgelerinde doğup büyümüşür. Çoğunluğun İç Anadolu Bölgesi'nde doğup büyüdüğü görülmektedir. Katılımcıların %2,9'u (n=7) ormanların yararını ekonomi, %47,1'i (n=115) insan yaşamı, %17,2'si (n=42) hava kirliliği, %26,6'sı (n=65) iklim ve %6,1'i (n=15) diğer canlılar üzerine olduğunu belirtmiştir. Çoğunluk, ormanların insan yaşamı için önemli olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %46,3'ü (n=113) bahçeli bir evde, %53,7'si (n=131) ise bahçesiz bir evde büyüdüğünü belirtmiştir. Katılımcıların %7,4'ü (n=18) çevre ile ilgili topluluklar veya vakıflara üye olduğunu, %92,6'sı (n=226) ise üye olmadığını belirtmiştir.

Çizelge 3: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre t-testi Sonuçları

Cinsiyet	n	Ort.	ss	t	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Kadın 234 Erkek 10	32,71 30,80	3,17 5,75	1,041	0,324
Korunmasına Yönelik Tutum	Kadın 234 Erkek 10	22,77 21,60	2,33 3,81	0,967	0,358
Sorumluluk Tutumu	Kadın 234 Erkek 10	21,65 19,90	2,62 3,84	1,422	0,187
Bilinç Tutumu	Kadın 234 Erkek 10	18,36 17,10	1,88 3,35	1,181	0,267
Duygu Tutumu	Kadın 234 Erkek 10	12,68 12,40	1,91 2,63	0,452	0,652
Önemine Yönelik tutum	Kadın 234 Erkek 10	22,35 21,60	2,35 4,88	0,481	0,642
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Kadın 234 Erkek 10	130,51 123,40	11,44 21,06	1,061	0,316

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Bu bölümde, cinsiyete göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için kadın ve erkek öğrencilerin ortalama (Ort.), standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının cinsiyet durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir

Çizelge 4: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

	Sınıf	n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	1 sınıf	63	32,89	3,20	0,333	0,801
	2 sınıf	61	32,56	3,82		
	3 sınıf	58	32,74	2,61		
	4 sınıf	62	32,32	3,55		

Korunmasına Yönelik Tutum	1 sınıf	63	22,76	2,22	0,258	0,856
	2 sınıf	61	22,56	2,88		
	3 sınıf	58	22,93	2,08		
	4 sınıf	62	22,66	2,40		
Sorumluluk Tutumu	1 sınıf	63	21,32	2,86	1,274	0,284
	2 sınıf	61	21,79	2,83		
	3 sınıf	58	21,17	2,41		
	4 sınıf	62	22,00	2,59		
Bilinç Tutumu	1 sınıf	63	18,76	1,67	1,857	0,138
	2 sınıf	61	18,25	2,27		
	3 sınıf	58	18,26	1,73		
	4 sınıf	62	17,95	2,07		
Duygu Tutumu	1 sınıf	63	12,40	2,11	1,197	0,311
	2 sınıf	61	12,93	1,96		
	3 sınıf	58	12,48	1,86		
	4 sınıf	62	12,87	1,81		
Önemine Yönelik tutum	1 sınıf	63	22,44	2,33	0,135	0,939
	2 sınıf	61	22,38	2,89		
	3 sınıf	58	22,19	2,06		
	4 sınıf	62	22,24	2,63		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	1 sınıf	63	130,57	12,10	0,056	0,982
	2 sınıf	61	130,46	13,91		
	3 sınıf	58	129,78	9,27		
	4 sınıf	62	130,05	12,40		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için sınıf düzeyine göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında sınıf değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının sınıf durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir

Çizelge 5: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Anne Eğitim Durumu		n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	İlkokul	80	33,04	3,07	1,184	0,317
	Ortaokul	51	32,16	3,61		
	Lise	69	32,83	3,16		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	32,11	3,62		
Korunmasına Yönelik Tutum	İlkokul	80	22,91	2,59	0,592	0,621
	Ortaokul	51	22,92	1,95		
	Lise	69	22,52	2,49		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	22,48	2,43		
Sorumluluk Tutumu	İlkokul	80	21,23	2,76	1,588	0,193
	Ortaokul	51	21,24	2,51		
	Lise	69	22,03	2,83		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	21,89	2,45		
Bilinç Tutumu	İlkokul	80	18,40	1,87	0,178	0,911
	Ortaokul	51	18,25	1,90		
	Lise	69	18,19	2,05		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	18,39	2,12		
Duygu Tutumu	İlkokul	80	12,73	1,97	0,811	0,489

	Ortaokul	51	12,65	2,06		
	Lise	69	12,87	1,83		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	12,30	1,94		
Önemine Yönelik Tutum	İlkokul	80	22,43	2,68		
	Ortaokul	51	22,29	2,34	0,089	0,966
	Lise	69	22,22	2,48		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	22,30	2,38		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	İlkokul	80	130,73	12,03		
	Ortaokul	51	129,51	11,39	0,194	0,900
	Lise	69	130,65	12,18		
	Üniversite Ya da Lisansüstü	44	129,45	12,66		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için annelerin eğitim düzeyine göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının anne eğitim durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir

Çizelge 6: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Anne Mesleğine Göre ANOVA Sonuçları

	Anne Mesleği	n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Memur	13	33,23	2,92		
	İşçi	23	32,09	4,04		
	Serbest meslek	23	32,43	3,64	0,978	0,420
	Emekli	24	31,63	4,34		
	Ev Hanımı	161	32,83	3,01		
Korunmasına Yönelik Tutum	Memur	13	23,15	1,82		
	İşçi	23	22,13	3,11		
	Serbest meslek	23	22,87	2,46	1,234	0,297
	Emekli	24	21,96	3,18		
	Ev Hanımı	161	22,87	2,18		
Sorumluluk Tutumu	Memur	13	22,69	2,43		
	İşçi	23	21,48	3,12		
	Serbest meslek	23	21,48	2,89	1,046	0,384
	Emekli	24	20,83	3,41		
	Ev Hanımı	161	21,62	2,49		
Bilinç Tutumu	Memur	13	18,38	2,26		
	İşçi	23	18,09	2,13		
	Serbest meslek	23	18,22	1,91	0,914	0,456
	Emekli	24	17,67	2,79		
	Ev Hanımı	161	18,44	1,77		
Duygu Tutumu	Memur	13	12,38	2,26		
	İşçi	23	13,17	1,77		
	Serbest meslek	23	12,61	1,99	0,531	0,713
	Emekli	24	12,46	2,34		
	Ev Hanımı	161	12,66	1,88		
Önemine Yönelik Tutum	Memur	13	22,85	2,03		
	İşçi	23	21,52	3,07		
	Serbest meslek	23	23,00	2,61	1,462	0,215
	Emekli	24	21,79	3,16		
	Ev Hanımı	161	22,37	2,28		

	Memur	13	132,69	11,18		
Öğrencilerin Ağaç ve İşçi		23	128,48	13,43		
Çevreye Yönelik Tutum	Serbest meslek	23	130,61	12,91	0,987	0,415
Ölçeği	Emekli	24	126,33	17,64		
	Ev Hanımı	161	130,80	10,64		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin annelerinin meslek durumuna göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için annelerin meslek durumlarına göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında anne meslek durumu değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının anne meslek durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir

Çizelge 7: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Baba Eğitim Durumu:		n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	İlkokul	49	33,27	2,74	0,823	0,483
	Ortaokul	59	32,31	3,61		
	Lise	88	32,56	3,38		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	32,50	3,41		
Korunmasına Yönelik Tutum	İlkokul	49	23,06	2,50	0,505	0,679
	Ortaokul	59	22,66	2,34		
	Lise	88	22,55	2,45		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	22,79	2,35		
Sorumluluk Tutumu	İlkokul	49	21,67	2,70	1,502	0,215
	Ortaokul	59	21,25	2,71		
	Lise	88	21,36	2,61		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	22,25	2,74		
Bilinç Tutumu	İlkokul	49	18,61	1,67	0,835	0,476
	Ortaokul	59	18,17	1,82		
	Lise	88	18,14	2,15		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	18,48	2,06		
Duygu Tutumu	İlkokul	49	12,92	1,93	1,770	0,153
	Ortaokul	59	12,53	1,94		
	Lise	88	12,40	2,01		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	13,10	1,75		
Önemine Yönelik Tutum	İlkokul	49	22,61	2,40	0,854	0,466
	Ortaokul	59	22,08	2,50		
	Lise	88	22,13	2,52		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	22,65	2,52		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	İlkokul	49	132,14	10,69	1,136	0,335
	Ortaokul	59	129,00	11,34		
	Lise	88	129,13	12,73		
	Üniversite Ya Da Lisansüstü	48	131,77	12,59		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için babaların eğitim düzeyine göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik

Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının baba eğitim durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 8: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Baba Mesleğine Göre ANOVA Sonuçları

	Baba Mesleği	n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Memur	32	32,81	3,03	1,102	0,349
	İşçi	47	32,06	3,76		
	Serbest meslek	85	33,07	2,99		
	Emekli	80	32,41	3,48		
Korunmasına Yönelik Tutum	Memur	32	23,13	1,88	0,814	0,487
	İşçi	47	22,53	2,57		
	Serbest meslek	85	22,91	2,55		
	Emekli	80	22,49	2,34		
Sorumluluk Tutumu	Memur	32	22,53	2,40	1,722	0,163
	İşçi	47	21,57	2,93		
	Serbest meslek	85	21,28	2,71		
	Emekli	80	21,50	2,59		
Bilinç Tutumu	Memur	32	18,47	1,85	2,190	0,090
	İşçi	47	18,21	2,04		
	Serbest meslek	85	18,67	1,87		
	Emekli	80	17,91	2,01		
Duygu Tutumu	Memur	32	13,16	1,55	0,890	0,447
	İşçi	47	12,74	2,26		
	Serbest meslek	85	12,59	1,93		
	Emekli	80	12,53	1,90		
Önemine Yönelik Tutum	Memur	32	22,59	2,47	0,224	0,879
	İşçi	47	22,23	2,68		
	Serbest meslek	85	22,20	2,62		
	Emekli	80	22,38	2,26		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Memur	32	132,69	11,38	0,766	0,514
	İşçi	47	129,36	13,40		
	Serbest meslek	85	130,72	11,95		
	Emekli	80	129,21	11,46		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin babalarının mesleklerine göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için babaların mesleklerine göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında baba meslek durumu değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının baba meslek durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 9: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Sosyoekonomik Duruma Göre ANOVA Sonuçları

	Sosyoekonomik Durum	n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Gelir Giderden Düşük	45	32,56	3,28	0,014	0,986
	Gelir Gidere Denk	166	32,64	3,34		
	Gelir Giderden Yüksek	33	32,67	3,38		
Korunmasına Yönelik Tutum	Gelir Giderden Düşük	45	22,89	2,58	0,313	0,732
	Gelir Gidere Denk	166	22,73	2,25		

	Gelir Giderden Yüksek	33	22,45	2,93		
	Gelir Giderden Düşük	45	21,40	2,93		
Sorumluluk Tutumu	Gelir Gidere Denk	166	21,66	2,57	0,245	0,783
	Gelir Giderden Yüksek	33	21,39	2,98		
	Gelir Giderden Düşük	45	18,13	2,26		
Bilinç Tutumu	Gelir Gidere Denk	166	18,27	1,93	0,960	0,384
	Gelir Giderden Yüksek	33	18,73	1,68		
	Gelir Giderden Düşük	45	12,20	1,87		
Duygu Tutumu	Gelir Gidere Denk	166	12,79	1,93	1,655	0,193
	Gelir Giderden Yüksek	33	12,73	2,07		
	Gelir Giderden Düşük	45	22,40	2,44		
Önemine Yönelik tutum	Gelir Gidere Denk	166	22,26	2,40	0,144	0,866
	Gelir Giderden Yüksek	33	22,48	3,01		
	Gelir Giderden Düşük	45	129,58	12,40		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Gelir Gidere Denk	166	130,35	11,75	0,080	0,923
	Gelir Giderden Yüksek	33	130,45	13,01		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin sosyoekonomik durumlarına göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için sosyoekonomik duruma göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında sosyoekonomik durum değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının sosyoekonomik durumlarından bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 10: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Doğup Büyüdükleri Yere Göre ANOVA Sonuçları

	Doğup Büyüdünüz Yer	n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Köy	31	32,52	3,81	0,232	0,793
	İlçe	88	32,47	3,33		
	İl Merkezi	125	32,77	3,21		
Korunmasına Yönelik Tutum	Köy	31	22,45	2,79	0,675	0,510
	İlçe	88	22,58	2,21		
	İl Merkezi	125	22,90	2,44		
Sorumluluk Tutumu	Köy	31	21,74	2,78	0,999	0,370
	İlçe	88	21,25	2,49		
	İl Merkezi	125	21,76	2,80		
Bilinç Tutumu	Köy	31	17,87	2,35	1,762	0,174
	İlçe	88	18,16	1,88		
	İl Merkezi	125	18,52	1,90		
Duygu Tutumu	Köy	31	12,84	1,93	1,749	0,176
	İlçe	88	12,36	1,97		
	İl Merkezi	125	12,85	1,91		
Önemine Yönelik Tutum	Köy	31	21,84	2,91	1,098	0,335
	İlçe	88	22,19	2,27		
	İl Merkezi	125	22,52	2,52		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Köy	31	129,26	13,85	1,064	0,347
	İlçe	88	129,01	11,38		
	İl Merkezi	125	131,31	11,93		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin doğup büyüdükleri yere göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA

sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için doğup büyüdükleri yere göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında doğup büyüdükleri yer değişkenine göre anlamlı farklar bulunamamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin çevresel tutumlarının doğup büyüdükleri yerden bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 11: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Çevre ile İlgili Ders Alma Durumuna Göre t-testi Sonuçları

Çevre İle İlgili Ders Alma Durumu:		n	Ort.	ss	t	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Evet	165	32,81	3,18	1,218	0,224
	Hayır	79	32,25	3,60		
Korunmasına Yönelik Tutum	Evet	165	23,02	2,30	2,757	0,007*
	Hayır	79	22,10	2,51		
Sorumluluk Tutumu	Evet	165	21,82	2,66	2,066	0,040*
	Hayır	79	21,06	2,70		
Bilinç Tutumu	Evet	165	18,41	1,91	1,206	0,229
	Hayır	79	18,09	2,06		
Duygu Tutumu	Evet	165	12,90	1,84	2,720	0,007*
	Hayır	79	12,19	2,08		
Önemine Yönelik Tutum	Evet	165	22,50	2,50	1,707	0,089
	Hayır	79	21,92	2,43		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Evet	165	131,47	11,55	2,365	0,019*
	Hayır	79	127,62	12,57		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Öğrencilerin çevre ile ilgili ders alma durumlarına göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için çevre ile ilgili ders alma durumuna göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Korunmasına Yönelik Tutum alt boyutunda; Çevre ile ilgili ders alan öğrencilerin ortalama puanı 23,02 (ss=2,30), ders almayanların ise 22,10 (ss=2,51) olarak saptanmıştır. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t=2,757, p=0,007). Sorumluluk Tutumu alt boyutunda; Çevre ile ilgili ders alan öğrencilerin ortalama puanı 21,82 (ss=2,66), ders almayanların ise 21,06 (ss=2,70) olarak bulunmuştur. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t=2,066, p=0,040). Duygu Tutumu alt boyutunda; Çevre ile ilgili ders alan öğrencilerin ortalama puanı 12,90 (ss=1,84), ders almayanların ise 12,19 (ss=2,08) olarak saptanmıştır. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t=2,720, p=0,007). Ölçek toplam puanında Çevre ile ilgili ders alan öğrencilerin ortalama puanı 131,47 (ss=11,55), ders almayanların ise 127,62 (ss=12,57) olarak belirlenmiştir. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t=2,365, p=0,019).

Çizelge 12: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Çevre ile İlgili Sempozyum veya Panele Katılma Durumuna Göre t-testi Sonuçları

Çevre İle İlgili Sempozyum veya Panele Katılma:		n	Ort.	ss	t	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Evet	68	33,35	3,17	2,189	0,030*
	Hayır	176	32,35	3,34		
Korunmasına Yönelik Tutum	Evet	68	23,34	2,21	2,613	0,010*
	Hayır	176	22,49	2,44		
Sorumluluk Tutumu	Evet	68	22,41	2,55	3,079	0,002*
	Hayır	176	21,25	2,68		
Bilinç Tutumu	Evet	68	18,82	1,94	2,583	0,010*
	Hayır	176	18,11	1,94		
Duygu Tutumu	Evet	68	13,03	1,98	1,795	0,074

	Hayır	176	12,53	1,91		
Önemine Yönelik Tutum	Evet	68	22,69	2,74	1,469	0,143
	Hayır	176	22,17	2,37		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Evet	68	133,65	12,17	2,811	0,005*
	Hayır	176	128,90	11,70		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Öğrencilerin çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılma durumlarına göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının t -testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılma durumuna göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), t -değerleri ve p -değerleri verilmiştir. Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum alt boyutunda; Çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılan öğrencilerin ortalama puanı 33,35 (ss=3,17), katılmayanların ise 32,35 (ss=3,34) olarak bulunmuştur. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,189$, $p=0,030$). Korunmasına Yönelik Tutum alt boyutunda; Çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılan öğrencilerin ortalama puanı 23,34 (ss=2,21), katılmayanların ise 22,49 (ss=2,44) olarak saptanmıştır. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,613$, $p=0,010$). Sorumluluk Tutumu alt boyutunda; Çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılan öğrencilerin ortalama puanı 22,41 (ss=2,55), katılmayanların ise 21,25 (ss=2,68) olarak bulunmuştur. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,079$, $p=0,002$). Bilinç Tutumu alt boyutunda; Çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılan öğrencilerin ortalama puanı 18,82 (ss=1,94), katılmayanların ise 18,11 (ss=1,94) olarak belirlenmiştir. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,583$, $p=0,010$). Ölçek toplam puanında ise Çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılan öğrencilerin ortalama puanı 133,65 (ss=12,17), katılmayanların ise 128,90 (ss=11,70) olarak belirlenmiştir. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,811$, $p=0,005$).

Çizelge 13: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Doğup Büyüdükleri Bölgeye Göre ANOVA Sonuçları

	Doğup Büyüdüğünüz Bölge	n	Ort.	ss	Anova F	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Akdeniz	30	32,47	4,34	2,270	0,038*
	Ege	10	34,00	1,70		
	İç Anadolu	128	32,71	3,01		
	Karadeniz	35	33,17	2,73		
	Doğu Anadolu	17	30,06	4,39		
	Güneydoğu Anadolu	11	32,55	4,32		
	Marmara	13	33,08	2,33		
Korunmasına Yönelik Tutum	Akdeniz	30	22,50	2,13	2,178	0,046*
	Ege	10	24,20	1,55		
	İç Anadolu	128	22,88	2,23		
	Karadeniz	35	22,97	2,11		
	Doğu Anadolu	17	21,24	2,68		
	Güneydoğu Anadolu	11	22,55	3,17		
	Marmara	13	22,00	3,89		
Sorumluluk Tutumu	Akdeniz	30	21,73	2,57	1,892	0,083
	Ege	10	23,00	2,40		
	İç Anadolu	128	21,59	2,62		
	Karadeniz	35	21,83	2,29		
	Doğu Anadolu	17	20,12	3,20		
	Güneydoğu Anadolu	11	22,36	2,98		
	Marmara	13	20,54	3,23		
Bilinç Tutumu	Akdeniz	30	18,03	2,41	2,576	0,019*
	Ege	10	19,50	1,27		

	İç Anadolu	128	18,45	1,72		
	Karadeniz	35	18,54	1,87		
	Doğu Anadolu	17	16,88	2,67		
	Güneydoğu Anadolu	11	18,27	1,79		
	Marmara	13	17,92	2,18		
Duygu Tutumu	Akdeniz	30	12,73	2,03		
	Ege	10	14,00	1,49		
	İç Anadolu	128	12,52	2,00		
	Karadeniz	35	13,20	1,57	2,224	0,042*
	Doğu Anadolu	17	11,65	1,58		
	Güneydoğu Anadolu	11	12,91	1,70		
	Marmara	13	12,69	2,36		
Önemine Yönelik Tutum	Akdeniz	30	22,57	2,58		
	Ege	10	23,50	2,07		
	İç Anadolu	128	22,44	2,24		
	Karadeniz	35	22,60	2,17	2,002	0,066
	Doğu Anadolu	17	20,94	2,95		
	Güneydoğu Anadolu	11	21,27	3,23		
	Marmara	13	21,54	3,67		
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Akdeniz	30	130,03	12,15		
	Ege	10	138,20	9,77		
	İç Anadolu	128	130,59	11,24		
	Karadeniz	35	132,31	10,36	2,870	0,010*
	Doğu Anadolu	17	120,88	14,81		
	Güneydoğu Anadolu	11	129,91	14,70		
	Marmara	13	127,77	13,24		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Öğrencilerin doğup büyüdüğü bölgeye göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için doğup büyüdüğü bölgeye göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum alt boyutunda; Akdeniz bölgesinde doğup büyüyen öğrencilerin ortalama puanı 32,47 (ss=4,34), Ege bölgesinde doğup büyüyenlerin 34,00 (ss=1,70), İç Anadolu'da doğup büyüyenlerin 32,71 (ss=3,01), Karadeniz'de doğup büyüyenlerin 33,17 (ss=2,73), Doğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 30,06 (ss=4,39), Güneydoğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 32,55 (ss=4,32) ve Marmara'da doğup büyüyenlerin 33,08 (ss=2,33) olarak bulunmuştur. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,270$, $p=0,038$). Korunmasına Yönelik Tutum alt boyutunda; Akdeniz bölgesinde doğup büyüyen öğrencilerin ortalama puanı 22,50 (ss=2,13), Ege bölgesinde doğup büyüyenlerin 24,20 (ss=1,55), İç Anadolu'da doğup büyüyenlerin 22,88 (ss=2,23), Karadeniz'de doğup büyüyenlerin 22,97 (ss=2,11), Doğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 21,24 (ss=2,68), Güneydoğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 22,55 (ss=3,17) ve Marmara'da doğup büyüyenlerin 22,00 (ss=3,89) olarak saptanmıştır. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,178$, $p=0,046$). Bilinç Tutumu alt boyutunda; Akdeniz bölgesinde doğup büyüyen öğrencilerin ortalama puanı 18,03 (ss=2,41), Ege bölgesinde doğup büyüyenlerin 19,50 (ss=1,27), İç Anadolu'da doğup büyüyenlerin 18,45 (ss=1,72), Karadeniz'de doğup büyüyenlerin 18,54 (ss=1,87), Doğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 16,88 (ss=2,67), Güneydoğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 18,27 (ss=1,79) ve Marmara'da doğup büyüyenlerin 17,92 (ss=2,18) olarak belirlenmiştir. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,576$, $p=0,019$). Duygu Tutumu alt boyutunda; Akdeniz bölgesinde doğup büyüyen öğrencilerin ortalama puanı 12,73 (ss=2,03), Ege bölgesinde doğup büyüyenlerin 14,00 (ss=1,49), İç Anadolu'da doğup

büyüyenlerin 12,52 (ss=2,00), Karadeniz'de doğup büyüyenlerin 13,20 (ss=1,57), Doğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 11,65 (ss=1,58), Güneydoğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 12,91 (ss=1,70) ve Marmara'da doğup büyüyenlerin 12,69 (ss=2,36) olarak saptanmıştır. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,224$, $p=0,042$). Toplam ölçek puanında ise Akdeniz bölgesinde doğup büyüyen öğrencilerin ortalama puanı 130,03 (ss=12,15), Ege bölgesinde doğup büyüyenlerin 138,20 (ss=9,77), İç Anadolu'da doğup büyüyenlerin 130,59 (ss=11,24), Karadeniz'de doğup büyüyenlerin 132,31 (ss=10,36), Doğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 120,88 (ss=14,81), Güneydoğu Anadolu'da doğup büyüyenlerin 129,91 (ss=14,70) ve Marmara'da doğup büyüyenlerin 127,77 (ss=13,24) olarak belirlenmiştir. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,870$, $p=0,010$).

Çizelge 14: Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Çevre ile İlgili Topluluklar veya Vakıflara Üye Olma Durumuna Göre t-testi Sonuçları

Çevre ile ilgili topluluklar veya vakıflara üye misiniz?	n	Ort.	ss	t	p
Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum	Evet 18 Hayır 226	32,94 32,60	4,32 3,24	0,421	0,674
Korunmasına Yönelik Tutum	Evet 18 Hayır 226	23,61 22,65	1,82 2,44	1,628	0,105
Sorumluluk Tutumu	Evet 18 Hayır 226	22,28 21,52	3,18 2,65	1,155	0,249
Bilinç Tutumu	Evet 18 Hayır 226	18,61 18,28	1,79 1,98	0,682	0,496
Duygu Tutumu	Evet 18 Hayır 226	13,78 12,58	1,63 1,94	2,539	0,012*
Önemine Yönelik Tutum	Evet 18 Hayır 226	23,11 22,25	2,42 2,49	1,412	0,159
Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği	Evet 18 Hayır 226	134,33 129,89	12,40 11,93	1,515	0,131

* $p<0,05$ anlamlı fark var, $p>0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Öğrencilerin çevre ile ilgili topluluklar veya vakıflara üye olup olmamalarına göre Tabiat Üzerindeki Etkilerine Yönelik Tutum, Korunmasına Yönelik Tutum, Sorumluluk Tutumu, Bilinç Tutumu, Duygu Tutumu, Önemine Yönelik Tutum ve Öğrencilerin Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek ve alt boyut için çevre ile ilgili topluluklar veya vakıflara üye olup olmama durumuna göre ortalama (Ort.), standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Duygu Tutumu alt boyutunda; Çevre ile ilgili topluluklar veya vakıflara üye olan öğrencilerin ortalama puanı 13,78 (ss=1,63), üye olmayanların ise 12,58 (ss=1,94) olarak saptanmıştır. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,539$, $p=0,012$).

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde çevre sorunları zaman geçtikçe önlenemez bir ilerleme göstermektedir. Çevre sorunları sanayi ve kentleşme süreci ile başlayarak her alanda artan tüketim ile birlikte varlığını ortaya koymuştur. Bu sorunun çözümü üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutum ve davranışlarının olumlu yönde değiştirilmesi ile sağlanabilir. Yapılan çalışmada; ağaç ve çevreye yönelik tutum ölçeğinin toplam puanlarında ve alt boyutlarında cinsiyet, sınıf, anne-baba eğitim durumu, anne-baba mesleği, sosyoekonomik durumu ve doğup büyüdüğü yer değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Çevre ile ilgili ders alma durumu, çevre ile ilgili sempozyum veya panele katılma durumu, doğup büyüdüğü bölgeye göre ve çevre ile ilgili topluluklar veya vakıflara üye olma değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmüştür.

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmadan farklı sonuçlar saptanmıştır: Altıparmak'ın (2012) çalışmasında; cinsiyet değişkenine baktığımızda kızlarda erkeklere göre çevreye yönelik tutum puanlarının 2 kat daha yüksek olduğu görülmüştür. Çabuk ve Karacaoğlu (2003), Sama (2003), Erol ve Gezer (2006), Özdemir ve arkadaşları (2004), Vaizoglu ve arkadaşları (2005) 'nın çalışmaları da bu bulguya destekler niteliktedir.

Nurcan ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında; çevre ile ilgili eğitim alan kişilerin çevre ile ilgili eğitim almayan kişilere göre çevreye yönelik olumlu tutumlarının yüksek olduğu görülmüştür bu sonuçlar bizim çalışmamızla da benzerlik göstermektedir. Özdemir ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında; yapılan çalışmaya benzer bir sonuç saptanmıştır, Anne-baba eğitim durumunun öğrencilerin çevreye yönelik etkisinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir Genel olarak öğrencilerin önceki yaşantılarında kazandıkları olumlu veya olumsuz deneyimlerin onların çevreye yönelik tutum ve davranışlarında oldukça etkili olduğu görülmüştür. Bu tür çalışmaların artırılması, çevreye yönelik sorunların görülmesi ve giderilmesinde büyük bir öneme sahiptir. Bu anlamda Çocuk Gelişimi bölümü öğrencilerinin küçük yaş grubu çocuklar ile çalışırken çocukların gelecek yaşantılarında olumlu tutum ve davranış kazandırılmasının öncelikli olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akçay, S., & Pekel, F. O. (2017). Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci ve Çevresel Duyarlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1174-1184.
- Altıparmak, S. (2012). Üniversite öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları, *Uluslararası Hakemli Akademik Sağlık Ve Tıp Bilimleri Dergisi*, 22(2), 94-106
- Atay, İ. (1990). Kent ormanları ve çevre ile etkileşimleri. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 40(1), 1-5
- Cabbar, B. G. (2019). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin ağaç kavramına karşı metaforik algıları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 189-208.
- Çabuk, B. & Karacaoğlu, C. (2003). Üniversiteli öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 189-198.
- Çepel, N. (1996). Toprak İlmi Ders Kitabı. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1996.
- Erol, G. & Gezer, K. (2006). Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Çevreye ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *International Journal Of Environmental and Science Education*. 1(1) 65–77.
- Erten. S. (2004): Çevre Bilinci ve Çevre Bilinci Nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır, çevre ve insan dergisi, çevre ve orman bakanlığı yayın organı, 65/66, 4.
- Hopkins, K.D. & Weeks, D.L. (1990), “Tests for Normality and Measures of Skewness and Kurtosis: Their Place in Research Reporting”, *Educational and Psychological Measurement*, 50: 717-729.

- Karabıçak, Y. & Armağan, Y. (2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2).
- Kunt, H. (2013). Ağaç ve Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği geliştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 253-262.
- Nunnally, J. C. (1967). Psychometric Theory, McGraw-Hill, Inc., 1. Baskı, New York.
- Nurcan, E.K., Kılıç, N., Ögdüm, P., & Düzgün G., (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin farklı akademik alanlarında öğrenim gören ilk ve son sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları ve duyarlılıkları. *Kastamonu Education Journal*, 17(1), 125-136.
- Özdemir, O., Yıldız, A., Ocaktan, E., & Sarışen, Ö. (2004). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Çevre Sorunları Konusundaki Farkındalık Ve Duyarlılıkları, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*. 57 (3) 117-127.
- Sama, E. (2003). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23/2, 99-110.
- Türk Dil Kurumu (2023). Erişim Linki: <https://tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.11.2023
- Vaizoglu, S., Altıntaş, H., Temel, F., Ahrabı, AF., Aydoğan, D., Bostancı, S., Duran, A., Koçkesen, D., Turan, N., & Güler, Ç. (2005). Bir Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi, *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, Temmuz-Ağustos. 4 (4) 151-171

ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI İLE BEĞENİLME ARZUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU¹

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
yselimkarasu@kku.edu.tr - 0000-0003-3715-9069

Lisans Öğrencisi Ceren GÖRMEZ²

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
cerengormez15@gmail.com - 0009-0002-2405-3863

Lisans Öğrencisi Belinay ÇALIK³

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
belinaycalikk@gmail.com - 0009-0002-1312-5593

Lisans Öğrencisi Esranur AKTAŞ⁴

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
esranuraktas798@gmail.com - 0009-0001-2827-8413

Lisans Öğrencisi Nihal KOÇAK⁵

Kırıkkale Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
nihalkoccak@gmail.com - 0009-0001-3834-957X

ÖZET

Bu araştırma Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi; Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden öğrencilerin sosyal medya bağımlılıkları ile beğenilme arzuları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla planlanmıştır. Aynı zamanda üniversite öğrencilerindeki sosyal medya bağımlılığı ve beğenilme arzusunu etkileyen değişkenlerin de ortaya konulduğu bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise bu evren içerisinde yer alan Sağlık Bilimleri Fakültesindeki Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden 247 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada; üniversite öğrencileri hakkındaki demografik özellikleri belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ile öğrencilerin sosyal medya bağımlılıklarını ölçmek için Şahin ve Yağcı (2017) tarafından geliştirilen “Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Yetişkin Formu” ve beğenilme arzularını belirlemek için ise Kaşıkara ve Doğan (2017) tarafından geliştirilen “Beğenilme Arzusu” ölçeği

veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre cinsiyet, anne-baba eğitim durumu ve sosyoekonomik durum değişkenlerinde anlamlı fark yokken, sınıf değişkeninde beğenilme arzusu ve sanal tolerans alt boyutlarında, sosyal medya kullanım süresi ve tiktok uygulaması kullanımı değişkenlerde tüm ölçeklerde ve alt boyutlarında, YouTube, Twitter ve WhatsApp uygulamaları kullanımı değişkeninde ise sosyal medya bağımlılığı ölçeği alt boyutlarında ve toplam puanında anlamlı fark çıkmıştır. Sosyal medya bağımlılığı ölçeği ve beğenilme arzusu ölçeği arasında ise pozitif ve orta düzeyde kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,441$, $p=0,000$). Bu da, beğenilme arzusu arttıkça sosyal medya bağımlılığının da arttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Beğenilme Arzusu, Üniversite Öğrencisi, Sosyal Medya

1.GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojileri, özellikle internet, bireylerin yaşamını kolaylaştırarak zaman tasarrufu sağlamakta, bilgi edinmeyi hızlandırmakta ve erişilebilir hale getirmektedir. Bu nedenle internet, günümüz insanının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. İnsanlar, internet sayesinde günlük işlerini minimum maliyet ve fiziksel çaba ile kısa süre içinde gerçekleştirebilmektedir. Bu durum hem bireysel hem de iş yaşamını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Her geçen gün gelişen internet teknolojisi, birçok kişiye ulaşılması zor olan olumlu özellikler sunmaktadır. Ancak bu hızlı değişim, aynı zamanda yeni bir bağımlılık olgusunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle gençler, interneti sosyal medya platformlarına erişim için yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Ebeveynlerin veya öğretmenlerin denetimi olmadığında, ergenlerin olumsuz içeriklerle karşılaşma ve bu içeriklerden etkilenme olasılığı artmaktadır. Hayatımıza giriş yapan ve popüleritesi hızla artan sosyal medya ağları, Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn, YouTube ve Tumblr gibi platformlar, dünya genelinde ve Türkiye'de geniş kitleler tarafından uzun süre kullanılarak önemli bir iletişim aracı olmuştur. (Çiftçi, 2018). Sosyal medya, insanların düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşmaları için geniş bir alan sunmaktadır. Aynı zamanda, sosyal medya, bireylerin zamanlarını eğlenceli bir şekilde geçirmelerinin yanı sıra alışveriş yapma gibi birçok farklı yönüyle de hayatlarını etkilemektedir (Baz, 2018).

Günümüz toplumunda bilgiye ulaşım ve sosyalleşme açısından internetin en önde gelen uygulamalarından biri olan sosyal medya uygulamaları, kişilerarası iletişimin önemli bir aracı haline gelmekte ve günlük yaşamın her alanında giderek daha fazla yer edinmektedir. Bu durum, sosyal medyanın bireylerin yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmesini sağlamaktadır (Aydın, 2016). Sosyal medya bağımlılığı kavramından söz edebilmek için öncelikle bağımlılık tanımına değinmek gereklidir. Bağımlılık, genel olarak bir maddeye karşı fiziksel bir bağlanmayı ifade eder (Holden, 2001) ve bu durum, bireylerde çeşitli fizyolojik, zihinsel ve duygusal tepkimelere neden olarak, bu maddeyi bırakma veya kullanma süreçlerinde özgür iradenin kaybolduğunu gösterir. Ayrıca, bağımlılık; kişinin belirli bir nesne ya da eylem üzerinde kontrol sahibi olamaması ve o olmadan yaşamını sürdürememesi durumu olarak da tanımlanabilir (TBM, 2015).

Sosyal medya bağımlılığı, tıp literatüründe DSM-V tarafından bir bozukluk olarak tanımlanmasa da, genel literatürde davranışsal bağımlılık olarak ele alınmaktadır (Griffiths ve Szabo, 2014). İnsanların sosyalleşme sürecinde kabul görme ve beğenilme ihtiyacı oldukça önemli bir yer tutar; bu istek, bireylerin kendilerini gerçekte olduklarından daha çekici bir şekilde algılamalarına yol açabilir. Beğenilme arzusu, aynı zamanda bireylerin kendilerini nasıl gördükleriyle de doğrudan ilişkilidir (Kaşıkara ve Doğan, 2017). Kişilik özellikleriyle bağlantılı olan bu beğenilme arzusu, insanların diğerleri tarafından kabul edilme, sevdirmeye, saygı görme

ve başarılı olma gibi temel ihtiyaçlarını da içeren bir motivasyon kaynağıdır (Horzum Taylor, 2015).

İnsanlar genellikle belirli hedefler doğrultusunda hareket ederken ihtiyaçlarını göz önünde bulundururlar. Bu ihtiyaçların kişiyi harekete geçiren temel sebebi güdülerdir (Eroğlu, 2000). Güdüler ise iki ana kategoriye ayırmak mümkündür: fizyolojik ve sosyal güdüler (İşçi, 1999). Fizyolojik güdüler arasında açlık, susuzluk, boşaltım ihtiyaçları ve vücut ısısının dengede tutulması yer alırken, sosyal güdüler kendini gerçekleştirme, anlama arayışı, itibar ihtiyacı, bağlanma arzusu, özgürlük ve özerklik isteği gibi unsurları içerir. Bu güdüler doyuma ulaştığında, yani gerekli ihtiyaçlar karşılandığında, organizmanın biyolojik ve ruhsal dengesi sağlanmış olur (Aytaç, 2000). Bu noktada beğenilme arzusuyla karşı karşıya kalıyoruz. Sevilme ve kabul edilme ihtiyacından kaynaklanan bu beğenilme arzusu, bireylerin kendilerini gerçekte olduğundan daha olumlu bir şekilde görmelerine yol açabilir. Kendini daha olumlu bir şekilde algılama eğilimi oldukça yaygındır ve genellikle kendini beğenme ya da beğenilme arzusunun bir sonucudur (O'Brien, 2011). Her insanın güzel görünmek ve beğenilmek istediği inkâr edilemez bir gerçektir. Beğenilme arzusu, her yaştan birey için büyük bir önem taşır. İnsan davranışlarının ardındaki temel motivasyon, çoğunlukla "beğenilme" isteğidir. Eğer kişiler, başkaları tarafından beğenilmezse, kendilerini değersiz hissedebilir ve bu durum karamsarlığa yol açabilir (Aydın, 2016).

Bu çalışmanın amacı, günümüzün teknolojik dünyasında belirli sıklıklarla sosyal medya platformlarını kullanan gençlerin beğenilme arzusunu çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Böylece, sosyal ağlar ile beğenilme arzusu arasındaki ilişkiyi ortaya koymak hedeflenmektedir.

2.YÖNTEM VE MATERYAL

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi; Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden öğrencilerin sosyal medya bağımlılıkları ile beğenilme arzuları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla planlanmıştır. Aynı zamanda üniversite öğrencilerindeki sosyal medya bağımlılığı ve beğenilme arzusunu etkileyen değişkenlerin de ortaya konulduğu bir çalışmadır. Bu çalışmada var olan durumu ortaya çıkarmaya yönelik kullanılan betimsel araştırma modellerinden tarama modeli kullanılmıştır. Basit rastgele örnekleme yöntemiyle veriler seçilmiş ve kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde yaygın kullanılan tarama modelinde genellikle araştırmaya katılan kişilerin konuya ilişkin tutumları ortaya çıkarılır ve bu modelde nicel veriler toplanıp bağımsız değişkenlere göre nitelendirilir. (Büyüköztürk, 2018; Can, 2019) Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri ile sosyal medya bağımlılıkları ve beğenilme arzuları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması planlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar da sosyal medya bağımlılığı ve beğenilme arzusu konularının değerlendirilmesi ve ardından yapılacak çalışmalar açısından bir kaynak olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu evren içerisinde yer alan Sağlık Bilimleri Fakültesindeki Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenime devam eden 247 öğrenci oluşturmaktadır.

2.3.Veriler Toplama Araçları

Araştırmada; üniversite öğrencileri hakkındaki demografik özellikleri belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" ile öğrencilerin sosyal medya

bağımlılıklarını ölçmek için Şahin ve Yağcı (2017) tarafından geliştirilen “Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Yetişkin Formu” ve beğenilme arzularını belirlemek için ise Kaşıkara ve Doğan (2017) tarafından geliştirilen “Beğenilme Arzusu” ölçeği veri toplama aracı kullanılmıştır.

2.3.1 Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu çalışmaya dahil edilen üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Formu’nda öğrenciye ait cinsiyet, okuduğu sınıf düzeyi, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, günlük sosyal medyada geçirilen süre ve hangi sosyal medya uygulamalarını kullandıklarına ilişkin soruları içermektedir.

2.3.2. Beğenilme Arzusu Ölçeği

Beğenilme Arzusu Ölçeği, bireylerin beğenilmek için duydukları isteği belirlemek amacıyla geliştirilen bir ölçektir. Ölçek Kaşıkara ve Doğan tarafından 2016-2017 yılında üniversite öğrencilerine uygulanarak geliştirilmiştir. Ölçeğin 20 geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yine aynı kişiler tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .82 bulunmuştur. Bu envanter, 4’lü Likert tipi cevaplama (Hiç Katılmıyorum, Katılmıyorum, Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum) skalasına sahip 9 maddeden oluşmakta ve tek boyutludur. Ölçekten alınan puan yükseldikçe beğenilme arzusu da yükselmektedir (Kaşıkara ve Doğan, 2017).

2.3.4. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Yetişkin Formu

Sosyal medya bağımlılığı ölçeği, 18-60 yaş grubundaki yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığını belirlemeyi amaçlayan bir ölçektir. Ölçek Şahin ve Yağcı tarafından 2017 yılında 18-60 yaş arasına uygulanarak geliştirilmiş; geçerlik güvenilirlik çalışmaları da aynı kişiler tarafından yapılmıştır. Test tekrar test sonuçlarında ölçeğin geneli için ($r=.93$; $p<.01$), sanal tolerans alt boyutu için ($r=.91$; $p<.01$) ve sanal iletişim alt boyutu için ($r=.90$; $p<.01$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu envanter, 5’li Likert tipi (Bana Hiç Uygun Değil, Bana Uygun Değil, Kararsızım, Bana Uygun, Bana Çok Uygun) cevaplama skalasına sahip 2 alt boyut (sanal tolerans, sanal iletişim) ve 20 maddeden oluşmaktadır. Ve uygulama sonucunda ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 20 ‘dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması kişinin kendini sosyal medya bağımlısı olarak algıladığını belirtmektedir (Şahin ve Yağcı,2017).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerini 2023-2024 eğitim öğretim dönemi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi, bölümünde öğrenim görmekte olan öğrencilere, araştırmacılar tarafından araştırmanın amacı ve veri toplama aracı hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ardından gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrencilere araştırma formları dağıtılmıştır.

2.5 Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ağaç, orman ve çevreye yönelik tutumlarının nasıl olduğu çevre bilincinin insanlarda nasıl ve ne zaman oluştuğunu incelemek için gerçekleştirilen araştırmada Beğenilme Arzusu Ölçeği’nden, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Yetişkin Formu Ölçeği’nden ve Kişisel Bilgi Formu’ndan elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada ulaşılan verilerin normal dağılıma uygunluğu kontrol edilmiştir. Araştırmanın veri analizinde ANOVA istatistik yöntemi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Çizelge 1: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Normalliliğinin Sınanması, Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	n	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
Beğenilme Arzusu Ölçeği	247	0,018	-0,574	0,784
Sanal Tolerans	247	-0,400	0,023	0,725
Sanal İletişim	247	0,157	-0,002	0,824
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	247	-0,174	0,007	0,859

Ölçeklerden elde edilen puanların normal dağılıma uygunluğunun incelenmesi için yapılan bir işlem çarpıklık ve basıklık değerlerinin hesaplanmasıdır. Ölçek puanlarından elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Hopkins ve Weeks, 1990). Buna göre beğenilme arzusu ölçeği, sosyal medya bağımlılığı ölçeği ve alt boyut puanlarının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (çarpıklık/basıklık katsayıları sınırlar içerisinde). Analizlerde parametrik yöntemler kullanılmıştır. Cronbach's alfa katsayısı ölçeğin güvenilirlik düzeyini vermektedir. Katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanmaktadır (Nunnally, 1967, 248). “ $0.00 \leq \alpha < .40$ ise ölçek güvenilir değildir,” “ $.40 \leq \alpha < .60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,” “ $.60 \leq \alpha < .80$ ise ölçek oldukça güvenilir,” “ $.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir” bir ölçektir.

Çizelge 2: Katılımcılara ait Demografik Özelliklerin Dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kadın	239	96,8
	Erkek	8	3,2
Sınıf	1.Sınıf	61	24,7
	2.Sınıf	71	28,7
	3.Sınıf	40	16,2
	4.Sınıf	75	30,4
Anne Eğitim	Okuma Yazma Yok	9	3,6
	İlk Okul Mezunu	107	43,3
	Orta Okul Mezunu	46	18,6
	Lise Mezunu	64	25,9
	Lisans Mezunu	20	8,1
	Yüksek lisans\Doktora	1	0,4
Baba Eğitim	Okuma Yazma Yok	0	0,0
	İlk Okul Mezunu	71	28,7
	Orta Okul Mezunu	49	19,8
	Lise Mezunu	89	36,0
	Lisans Mezunu	33	13,4
	Yüksek lisans\Doktora	5	2,0
Ekonomik Durumu	Gelir Giderden Az	48	19,4
	Gelir Gidere Eşit	165	66,8
	Gelir Gider Fazla	34	13,8
Sosyal Medya Saat	0-1 Saat	0	0,0
	1-3 Saat	74	30,0
	3-5 Saat	105	42,5
	5-7 Saat	68	27,5
	7+	0	0,0
İnstagram	Evet	227	91,9
	Hayır	20	8,1
Twitter	Evet	119	48,2

	Hayır	128	51,8
Whatsapp	Evet	226	91,5
	Hayır	21	8,5
Youtube	Evet	208	84,2
	Hayır	39	15,8
Tiktok	Evet	57	23,1
	Hayır	190	76,9

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri ve sosyal medya kullanım durumlarına ilişkin bulgular sunulmaktadır. Katılımcıların cinsiyet, sınıf, ebeveyn eğitim durumu, ekonomik durum ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %96,8'i kadın (n=239) ve %3,2'si erkek (n=8) olarak belirlenmiştir. Bu bulgu, katılımcıların büyük çoğunluğunun kadın olduğunu göstermektedir. Katılımcıların sınıf dağılımı incelendiğinde, %24,7'si 1. sınıf (n=61), %28,7'si 2. sınıf (n=71), %16,2'si 3. sınıf (n=40) ve %30,4'ü 4. sınıf (n=75) öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu dağılım, öğrencilerin dört farklı sınıf seviyesinden eşit bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Katılımcıların annelerinin eğitim durumu değerlendirildiğinde, %3,6'sı okuma yazma bilmemekte (n=9), %43,3'ü ilkokul mezunu (n=107), %18,6'sı ortaokul mezunu (n=46), %25,9'u lise mezunu (n=64), %8,1'i lisans mezunu (n=20) ve %0,4'ü yüksek lisans/doktora mezunu (n=1) olarak bulunmuştur. Bu bulgular, annelerin çoğunluğunun ilkokul ve lise mezunu olduğunu göstermektedir. Katılımcıların babalarının eğitim durumu incelendiğinde, %28,7'si ilkokul mezunu (n=71), %19,8'i ortaokul mezunu (n=49), %36,0'ı lise mezunu (n=89), %13,4'ü lisans mezunu (n=33) ve %2,0'ı yüksek lisans/doktora mezunu (n=5) olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, babaların eğitim seviyesinin genellikle lise ve ilkokul mezunu düzeyinde olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ekonomik durumu değerlendirildiğinde, %19,4'ü geliri giderinden az (n=48), %66,8'i geliri giderine eşit (n=165) ve %13,8'i geliri giderinden fazla (n=34) olarak bulunmuştur. Bu dağılım, öğrencilerin büyük çoğunluğunun gelirinin gideri karşıladığını göstermektedir. Katılımcıların sosyal medya kullanım süreleri incelendiğinde, %30,0'ı 1-3 saat (n=74), %42,5'i 3-5 saat (n=105) ve %27,5'i 5-7 saat (n=68) olarak belirlenmiştir. Hiçbir katılımcı 0-1 saat veya 7+ saat dilimlerinde yer almamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin genellikle günlük 3-5 saat arası sosyal medya kullandığını göstermektedir. Katılımcıların %91,9'u (n=227) Instagram kullanmakta olup, %8,1'i (n=20) kullanmamaktadır. Bu, Instagram'ın öğrenciler arasında yaygın olarak kullanılan bir platform olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %48,2'si (n=119) Twitter kullanmakta olup, %51,8'i (n=128) kullanmamaktadır. Bu bulgu, öğrenciler arasında Twitter kullanımının yarı yarıya olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %91,5'i (n=226) WhatsApp kullanmakta olup, %8,5'i (n=21) kullanmamaktadır. Bu, WhatsApp'ın öğrenciler arasında yaygın olarak kullanılan bir iletişim aracı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %84,2'si (n=208) YouTube kullanmakta olup, %15,8'i (n=39) kullanmamaktadır. Bu bulgu, YouTube'un öğrenciler arasında yaygın olarak kullanılan bir platform olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %23,1'i (n=57) TikTok kullanmakta olup, %76,9'u (n=190) kullanmamaktadır. Bu, TikTok'un diğer sosyal medya platformlarına göre daha az yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Çizelge 3: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Betimsel İstatistikleri

	n	Minimum	Maximum	Ort.	ss
Beğenilme Arzusu Ölçeği	247	9,00	29,00	17,22	4,36
Sanal Tolerans	247	11,00	47,00	29,66	6,91
Sanal İletişim	247	10,00	44,00	24,27	6,61
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	247	21,00	91,00	53,92	12,34

Bu bölümde, katılımcıların Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Her bir ölçek için minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeği'nde; 247 katılımcının puanları incelendiğinde, minimum puanın 9, maksimum puanın 29, ortalama puanın 17,22 ve standart sapmanın 4,36 olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, katılımcıların beğenilme arzusunun orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal Tolerans alt boyutunda; 247 katılımcının puanları incelendiğinde, minimum puanın 11, maksimum puanın 47, ortalama puanın 29,66 ve standart sapmanın 6,91 olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, katılımcıların sanal tolerans düzeyinin geniş bir aralıkta dağıldığını ve ortalamanın üzerinde olduğunu göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Sanal İletişim alt boyutunda; 247 katılımcının puanları incelendiğinde, minimum puanın 10, maksimum puanın 44, ortalama puanın 24,27 ve standart sapmanın 6,61 olduğu bulunmuştur. Bu değerler, katılımcıların sanal iletişim düzeylerinin ortalama seviyede olduğunu göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında; 247 katılımcının puanları incelendiğinde, minimum puanın 21, maksimum puanın 91, ortalama puanın 53,92 ve standart sapmanın 12,34 olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, katılımcıların sosyal medya bağımlılığının geniş bir dağılıma sahip olduğunu ve ortalamanın üzerinde olduğunu göstermektedir. Genel olarak, bu bulgular, katılımcıların beğenilme arzusu, sanal tolerans, sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin çeşitli aralıklarda dağıldığını ve genellikle ortalama veya ortalamanın üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, katılımcıların sanal dünyada çeşitli düzeylerde etkileşimde bulunduğunu ve sosyal medya kullanımının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Çizelge 4: Öğrencilerin Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Sınıfınız	n	Ort.	ss	Anova F	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	1.sınıf	61	16,43	3,421	0,018*
	2.sınıf	71	17,80		
	3.sınıf	40	18,73		
	4.sınıf	75	16,52		
Sanal Tolerans	1.sınıf	61	29,49	4,532	0,004*
	2.sınıf	71	31,49		
	3.sınıf	40	30,65		
	4.sınıf	75	27,52		
Sanal İletişim	1.sınıf	61	24,26	0,278	0,841
	2.sınıf	71	24,69		
	3.sınıf	40	24,53		
	4.sınıf	75	23,73		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	1.sınıf	61	53,75	2,135	0,096
	2.sınıf	71	56,18		
	3.sınıf	40	55,18		
	4.sınıf	75	51,25		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Bu bölümde, öğrencilerin sınıf düzeylerine göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için sınıf düzeyine göre ortalama, standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeği; 1. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 16,43 (ss=3,96), 2. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 17,80 (ss=3,58), 3. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 18,73 (ss=5,07) ve 4. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 16,52 (ss=4,73) olarak bulunmuştur. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=3,421$, $p=0,018$). Bu sonuç, özellikle 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin beğenilme arzusunun diğer sınıflara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal Tolerans alt boyutunda; 1.sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 29,49 (ss=6,08), 2. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 31,49 (ss=5,85), 3. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 30,65 (ss=6,85) ve 4. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 27,52 (ss=7,96) olarak saptanmıştır. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=4,532$, $p=0,004$). Bu sonuç, 2. sınıf öğrencilerinin sanal toleransının diğer sınıflara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal İletişim alt boyutunda; 1.sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 24,26 (ss=6,62), 2. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 24,69 (ss=6,84), 3. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 24,53 (ss=5,67) ve 4. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 23,73 (ss=6,92) olarak belirlenmiştir. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=0,278$, $p=0,841$). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında; 1.sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 53,75 (ss=11,88), 2. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 56,18 (ss=11,38), 3. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 55,18 (ss=11,21) ve 4. sınıf öğrencilerinin ortalama puanı 51,25 (ss=13,79) olarak bulunmuştur. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=2,135$, $p=0,096$). Bu bulgular, Beğenilme Arzusu Ölçeği ve Sanal Tolerans puanlarında sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Özellikle 2. ve 3. sınıf öğrencileri, diğer sınıflara göre daha yüksek beğenilme arzusu ve sanal tolerans düzeylerine sahiptir. Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarında ise sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu da, öğrencilerin sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin sınıf düzeyinden bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Sosyal Medya Kullanım Süresine Göre ANOVA Sonuçları

Sosyal Medya Saat		n	Ort.	ss	Anova	
					F	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	1-3 saat	74	16,20	4,70	3,954	0,020*
	3-5 saat	105	17,29	4,07		
	5-7 saat	68	18,24	4,23		
Sanal Tolerans	1-3 saat	74	25,07	6,70	36,951	0,000*
	3-5 saat	105	30,24	6,07		
	5-7 saat	68	33,75	5,34		
Sanal İletişim	1-3 saat	74	20,74	5,34	26,436	0,000*
	3-5 saat	105	24,28	5,83		
	5-7 saat	68	28,09	6,91		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	1-3 saat	74	45,81	10,78	39,536	0,000*
	3-5 saat	105	54,51	10,86		
	5-7 saat	68	61,84	10,61		

* $p<0,05$ anlamlı fark var, $p>0,05$ anlamlı fark yok; Tek yönlü ANOVA

Bu bölümde, öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri saatlere göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin ANOVA sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için sosyal medyada geçirilen saatlere göre ortalama, standart sapma (ss), F-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeği; 1-3 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 16,20 (ss=4,70), 3-5 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 17,29 (ss=4,07) ve 5-7 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 18,24 (ss=4,23) olarak bulunmuştur. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=3,954$, $p=0,020$). Bu sonuç, sosyal medyada geçirilen süre arttıkça beğenilme arzusunun da arttığını göstermektedir. Sanal Tolerans alt boyutunda; 1-3 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 25,07 (ss=6,70), 3-5 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 30,24 (ss=6,07) ve 5-7 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 33,75 (ss=5,34) olarak saptanmıştır. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=36,951$, $p=0,000$). Bu sonuç, sosyal medyada geçirilen süre arttıkça sanal toleransın da arttığını göstermektedir. Sanal İletişim alt boyutunda; 1-3 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 20,74 (ss=5,34), 3-5 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 24,28 (ss=5,83) ve 5-7 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 28,09 (ss=6,91) olarak belirlenmiştir. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=26,436$, $p=0,000$). Bu sonuç, sosyal medyada geçirilen süre arttıkça sanal iletişimin de arttığını göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanda; 1-3 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 45,81 (ss=10,78), 3-5 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 54,51 (ss=10,86) ve 5-7 saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanı 61,84 (ss=10,61) olarak bulunmuştur. ANOVA analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=39,536$, $p=0,000$). Bu sonuç, sosyal medyada geçirilen süre arttıkça sosyal medya bağımlılığının da arttığını göstermektedir. Bu bulgular, sosyal medyada geçirilen süre ile Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Sosyal medyada geçirilen süre arttıkça bu ölçeklerin puanlarının da arttığı görülmektedir. Bu da, sosyal medyada daha fazla zaman geçiren öğrencilerin beğenilme arzusu, sanal tolerans, sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Instagram Kullanımına Göre t-testi Sonuçları

	Instagram	n	Ort.	ss	t	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	Evet	227	17,37	4,33	1,796	0,074
	Hayır	20	15,55	4,51		
Sanal Tolerans	Evet	227	29,81	6,69	0,947	0,354
	Hayır	20	27,85	9,06		
Sanal İletişim	Evet	227	24,17	6,23	-0,537	0,597
	Hayır	20	25,40	10,10		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Evet	227	53,98	11,64	0,170	0,866
	Hayır	20	53,25	18,91		

* $p<0,05$ anlamlı fark var, $p>0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Bu bölümde, öğrencilerin Instagram kullanma durumlarına göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için Instagram kullanma durumuna göre ortalama, standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeğinde; Instagram kullanan öğrencilerin ortalama puanı 17,37 (ss=4,33), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 15,55 (ss=4,51) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,796$, $p=0,074$). Sanal Tolerans alt boyutunda; Instagram kullanan öğrencilerin ortalama puanı 29,81 (ss=6,69), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 27,85 (ss=9,06) olarak saptanmıştır. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,947$, $p=0,354$). Sanal İletişim alt boyutunda; Instagram kullanan öğrencilerin ortalama puanı 24,17 (ss=6,23), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 25,40 (ss=10,10) olarak belirlenmiştir. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-0,537$, $p=0,597$). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında Instagram kullanan öğrencilerin ortalama puanı 53,98 (ss=11,64), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 53,25 (ss=18,91) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,170$, $p=0,866$). Bu bulgular, Instagram kullanma durumu ile Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olmadığını göstermektedir. Bu da, öğrencilerin beğenilme arzusu, sanal tolerans, sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin Instagram kullanma durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 7: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Twitter Kullanımına Göre t-testi Sonuçları

Twitter		n	Ort.	ss	t	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	Evet	119	17,76	4,21	1,892	0,060
	Hayır	128	16,72	4,46		
Sanal Tolerans	Evet	119	30,99	6,91	2,974	0,003*
	Hayır	128	28,41	6,71		
Sanal İletişim	Evet	119	25,86	7,04	3,743	0,000*
	Hayır	128	22,79	5,82		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Evet	119	56,85	12,96	3,684	0,000*
	Hayır	128	51,20	11,10		

* $p<0,05$ anlamlı fark var, $p>0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Bu bölümde, öğrencilerin Twitter kullanma durumlarına göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için Twitter kullanma durumuna göre ortalama, standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeğinde; Twitter kullanan öğrencilerin ortalama puanı 17,76 (ss=4,21), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 16,72 (ss=4,46) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,892$, $p=0,060$). Sanal Tolerans alt boyutunda; Twitter kullanan öğrencilerin ortalama puanı 30,99 (ss=6,91), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 28,41 (ss=6,71) olarak saptanmıştır. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,974$, $p=0,003$). Bu sonuç, Twitter kullanan öğrencilerin sanal toleransının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal İletişim alt boyutunda; Twitter kullanan öğrencilerin ortalama puanı 25,86 (ss=7,04), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 22,79

($ss=5,82$) olarak belirlenmiştir. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,743$, $p=0,000$). Bu sonuç, Twitter kullanan öğrencilerin sanal iletişim düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında; Twitter kullanan öğrencilerin ortalama puanı 56,85 ($ss=12,96$), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 51,20 ($ss=11,10$) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,684$, $p=0,000$). Bu sonuç, Twitter kullanan öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Twitter kullanma durumu ile Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Twitter kullanan öğrenciler, sanal tolerans, sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı açısından daha yüksek puanlara sahiptir. Beğenilme Arzusu Ölçeği puanlarında ise Twitter kullanma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu da, öğrencilerin beğenilme arzusu düzeylerinin Twitter kullanma durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 8: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının WhatsApp Kullanımına Göre t-testi Sonuçları

Whatsapp		n	Ort.	ss	t	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	Evet	226	17,23	4,24	0,069	0,946
	Hayır	21	17,14	5,65		
Sanal Tolerans	Evet	226	30,11	6,45	2,472	0,022*
	Hayır	21	24,81	9,62		
Sanal İletişim	Evet	226	24,43	6,61	1,301	0,195
	Hayır	21	22,48	6,38		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Evet	226	54,54	11,90	2,141	0,043*
	Hayır	21	47,29	15,10		

* $p<0,05$ anlamlı fark var, $p>0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Bu bölümde, öğrencilerin WhatsApp kullanma durumlarına göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için WhatsApp kullanma durumuna göre ortalama, standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeğinde; WhatsApp kullanan öğrencilerin ortalama puanı 17,23 ($ss=4,24$), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 17,14 ($ss=5,65$) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,069$, $p=0,946$). Sanal Tolerans alt boyutunda; WhatsApp kullanan öğrencilerin ortalama puanı 30,11 ($ss=6,45$), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 24,81 ($ss=9,62$) olarak saptanmıştır. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,472$, $p=0,022$). Bu sonuç, WhatsApp kullanan öğrencilerin sanal toleransının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal İletişim alt boyutunda; WhatsApp kullanan öğrencilerin ortalama puanı 24,43 ($ss=6,61$), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 22,48 ($ss=6,38$) olarak belirlenmiştir. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=1,301$, $p=0,195$). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında; WhatsApp kullanan öğrencilerin ortalama puanı 54,54 ($ss=11,90$), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 47,29 ($ss=15,10$) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,141$, $p=0,043$). Bu sonuç, WhatsApp kullanan öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, WhatsApp kullanma durumu ile Sanal Tolerans ve

Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. WhatsApp kullanan öğrenciler, sanal tolerans ve sosyal medya bağımlılığı açısından daha yüksek puanlara sahiptir. Beğenilme Arzusu Ölçeği ve Sanal İletişim puanlarında ise WhatsApp kullanma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu da, öğrencilerin beğenilme arzusu ve sanal iletişim düzeylerinin WhatsApp kullanma durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 9: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının YouTube Kullanımına Göre t-testi Sonuçları

Youtube		n	Ort.	ss	t	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	Evet	208	17,16	4,12	-0,434	0,667
	Hayır	39	17,56	5,56		
Sanal Tolerans	Evet	208	30,45	6,20	3,413	0,001*
	Hayır	39	25,41	8,82		
Sanal İletişim	Evet	208	24,94	6,55	3,810	0,000*
	Hayır	39	20,67	5,72		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Evet	208	55,39	11,64	4,493	0,000*
	Hayır	39	46,08	13,11		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Bu bölümde, öğrencilerin YouTube kullanma durumlarına göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için YouTube kullanma durumuna göre ortalama, standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeğinde; YouTube kullanan öğrencilerin ortalama puanı 17,16 (ss=4,12), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 17,56 (ss=5,56) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t = -0,434$, $p = 0,667$). Sanal Tolerans alt boyutunda; YouTube kullanan öğrencilerin ortalama puanı 30,45 (ss=6,20), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 25,41 (ss=8,82) olarak saptanmıştır. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 3,413$, $p = 0,001$). Bu sonuç, YouTube kullanan öğrencilerin sanal toleransının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal İletişim alt boyutunda; YouTube kullanan öğrencilerin ortalama puanı 24,94 (ss=6,55), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 20,67 (ss=5,72) olarak belirlenmiştir. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 3,810$, $p = 0,000$). Bu sonuç, YouTube kullanan öğrencilerin sanal iletişim düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında; YouTube kullanan öğrencilerin ortalama puanı 55,39 (ss=11,64), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 46,08 (ss=13,11) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 4,493$, $p = 0,000$). Bu sonuç, YouTube kullanan öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, YouTube kullanma durumu ile Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. YouTube kullanan öğrenciler, sanal tolerans, sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı açısından daha yüksek puanlara sahiptir. Beğenilme Arzusu Ölçeği puanlarında ise YouTube kullanma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu da, öğrencilerin beğenilme arzusu düzeylerinin YouTube kullanma durumundan bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 10: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının TikTok Kullanımına Göre t-testi Sonuçları

Tik tok		n	Ort.	ss	t	p
Beğenilme Arzusu Ölçeği	Evet	57	18,58	4,20	2,709	0,007*
	Hayır	190	16,82	4,34		
Sanal Tolerans	Evet	57	32,39	5,87	3,475	0,001*
	Hayır	190	28,84	7,00		
Sanal İletişim	Evet	57	26,54	7,91	2,607	0,011*
	Hayır	190	23,58	6,02		
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Evet	57	58,93	12,60	3,576	0,000*
	Hayır	190	52,42	11,89		

* $p < 0,05$ anlamlı fark var, $p > 0,05$ anlamlı fark yok; t testi

Bu bölümde, öğrencilerin TikTok kullanma durumlarına göre Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanlarına ilişkin t-testi sonuçları sunulmaktadır. Her bir ölçek için TikTok kullanma durumuna göre ortalama, standart sapma (ss), t-değerleri ve p-değerleri verilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeğinde; TikTok kullanan öğrencilerin ortalama puanı 18,58 (ss=4,20), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 16,82 (ss=4,34) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,709$, $p=0,007$). Bu sonuç, TikTok kullanan öğrencilerin beğenilme arzusunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal Tolerans alt boyutunda; TikTok kullanan öğrencilerin ortalama puanı 32,39 (ss=5,87), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 28,84 (ss=7,00) olarak saptanmıştır. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,475$, $p=0,001$). Bu sonuç, TikTok kullanan öğrencilerin sanal toleransının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sanal İletişim alt boyutunda; TikTok kullanan öğrencilerin ortalama puanı 26,54 (ss=7,91), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 23,58 (ss=6,02) olarak belirlenmiştir. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2,607$, $p=0,011$). Bu sonuç, TikTok kullanan öğrencilerin sanal iletişim düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği toplam puanında; TikTok kullanan öğrencilerin ortalama puanı 58,93 (ss=12,60), kullanmayan öğrencilerin ortalama puanı 52,42 (ss=11,89) olarak bulunmuştur. t-testi analizi sonucunda bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,576$, $p=0,000$). Bu sonuç, TikTok kullanan öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, TikTok kullanma durumu ile Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. TikTok kullanan öğrenciler, beğenilme arzusu, sanal tolerans, sanal iletişim ve sosyal medya bağımlılığı açısından daha yüksek puanlara sahiptir. Bu da, TikTok kullanımının bu alanlarda daha yüksek düzeyde etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 11: Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Korelasyon İlişkisi

	Beğenilme Arzusu Ölçeği	Sanal Tolerans	Sanal İletişim	Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği
Beğenilme Arzusu Ölçeği	r 1	,492** 0,000	,308** 0,000	,441** 0,000
Sanal Tolerans	r p	1 0,000	,666** 0,000	,917** 0,000
Sanal İletişim	r		1	,908**

	p	0,000
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	r	1
	p	

***p<0,001 , *p<0,05 anlamlı ilişki var , p>0,05 anlamlı ilişki yok , Pearson korelasyon testi*

Bu bölümde, Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sanal Tolerans, Sanal İletişim ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği arasındaki korelasyon analizine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Korelasyon katsayıları (r) ve anlamlılık seviyeleri (p) tabloda verilmiştir. Korelasyon katsayısı 0 ile 0,300 arasında ise zayıf kuvvetli ilişki, 0,301 ile 0,600 arasında ise orta kuvvetli, 0,601 ile 0,800 arasında ise kuvvetli ilişki ve 0,801 ile 1,00 arasında ise çok kuvvetli ilişki olarak değerlendirilmiştir. Beğenilme Arzusu Ölçeği ile Sanal Tolerans arasında pozitif ve orta kuvvetli bir ilişki vardır (r=0,492, p=0,000). Bu da, beğenilme arzusu arttıkça sanal toleransın da arttığını göstermektedir. Beğenilme Arzusu Ölçeği ile Sanal İletişim arasında pozitif ve zayıf kuvvetli bir ilişki vardır (r=0,308, p=0,000). Bu, beğenilme arzusu arttıkça sanal iletişimin de arttığını göstermektedir. Beğenilme Arzusu Ölçeği ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği arasında pozitif ve orta kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (r=0,441, p=0,000). Bu da, beğenilme arzusu arttıkça sosyal medya bağımlılığının da arttığını göstermektedir. Sanal Tolerans ile Sanal İletişim arasında pozitif ve kuvvetli bir ilişki vardır (r=0,666, p=0,000). Bu, sanal tolerans arttıkça sanal iletişimin de arttığını göstermektedir. Sanal Tolerans ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği arasında pozitif ve çok kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (r=0,917, p=0,000). Bu, sanal tolerans arttıkça sosyal medya bağımlılığının da çok güçlü bir şekilde arttığını göstermektedir. Sanal İletişim ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği arasında pozitif ve çok kuvvetli bir ilişki vardır (r=0,908, p=0,000). Bu da, sanal iletişim arttıkça sosyal medya bağımlılığının da çok güçlü bir şekilde arttığını göstermektedir. Bu bulgular, Beğenilme Arzusu Ölçeği'nin, Sanal Tolerans alt boyutu ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ile orta kuvvetli, Sanal İletişim alt boyutu ile zayıf kuvvetli pozitif ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Sanal Tolerans ve Sanal İletişim alt boyutları ile Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği arasında kuvvetli ve çok kuvvetli pozitif ilişkiler bulunmaktadır. Bu sonuçlar, bu ölçeklerin birbirleriyle pozitif yönde ve çeşitli kuvvet derecelerinde ilişkili olduğunu göstermektedir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan çalışmada beğenilme arzusu ile sosyal medya bağımlılığı arasında da orta kuvvetli ve pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya benzer olarak; Kaşıkçı, Denli ve Karaman (2021) yaptığı çalışmada da üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının beğenilme arzusu ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmaya katılanların yaş grubu arasında herhangi bir anlamlı sonuç çıkmamıştır. Bu durum da bizim çalışma sonucumuzla benzer olup yaş ve sınıf düzeyinin sosyal medya bağımlılığı ile beğenilme arzusu arasında ilişki oluşturmadığı, farklılık yaratmadığı anlamına gelmektedir.

Sarıkoç (2021), çalışmasında da aynı şekilde çalışmamızı destekler nitelikte sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sosyal medya bağımlılığının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ve sosyal medya kullanma süresinin sosyal medya bağımlılığı üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışma sonucunda sosyal medya kullanım saati ile sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki varken sosyal medya saati arttıkça

beğenilme arzusunun da arttığı görülmektedir. Bulgularımızın aksine başka bir çalışma olan Sadık ve Kardaş, (2018) çalışmasında Instagramı sıklıkla kullanan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde beğenilme arzusunun daha yüksek olduğu görülmüştür. İki çalışma kıyaslandığı zaman ise yine öğrencilerin en fazla kullandıkları sosyal medya platformunun Instagram olduğu görülmektedir.

Çiftçi (2018) araştırmasında da Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı düzeyleri incelenmiş çalışmamızın sonucunda ortaya çıkan ‘cinsiyetin sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı bir fark oluşturmaması’ sonucunun aksine cinsiyete göre erkeklerin kızlardan daha fazla sosyal medyaya bağımlı oldukları ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35): 373-386.
- Aytaç, S. (2000). İnsan anlama çabası. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Baz, F. Ç. (2018). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine çalışma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 276-295.
- Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).
- Eroğlu, F. (2000). Davranış bilimleri (5.Baskı). Kırklareli: Beta Yayınları.
- Griffiths MD, Szabo A. (2014) Is excessive online usage a function of medium or activity? An empirical pilot study. *J BehavAddict*, 3, 74–77.
- Holden, C. (2001). Behavioral Addictions: Do They Exist? *Science*, 294, 980-982.
- Hopkins, K.D. and Weeks, D.L. (1990), “Tests for Normality and Measures of Skewness and Kurtosis: Their Place in Research Reporting”, *Educational and Psychological Measurement*, 50: 717-729.
- Horzum Taylor, I. (2015). Facebook and the being liked motive. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1216-1227.
- İşçi, M. (1999). Davranış bilimleri (Genişletilmiş 2.Baskı). İstanbul: Der.
- Kaşıkkara, G. ve Doğan, U. (2017). Beğenilme arzusu: Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 51-60.
- Kaşıkcı, F., Denli, Ö. S., & Karaman, N. G. (2021). Gençlerde sosyal medya bağımlılığı ve sosyal dışlanma: Öz-kontrolün aracılık rolünün değerlendirilmesi. *Başkent University Journal of Education*, 8(1), 147-159.
- Nunnally, J. C. (1967). *Psychometric Theory*, McGraw-Hill, Inc., 1. Baskı, New York

O'Brien, K. A. (2011). Attenuating desirable responding: a comparison of self-compassion and selfaffirmation strategies. University of Manitoba, Canada.

Sadık, R., & Kardaş, N. T. (2018). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve beğenilme arzusunun incelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 2(Özel Sayı 1), 39-46.

Sarıkoç, F. (2021). *Genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik saygısı ve beden algısı arasındaki ilişki* (Master's thesis, Biruni Üniversitesi).

Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı. (2015). Teknoloji canavara dönüşmeden. İstanbul: Şekil Ofset. Erişim Adresi: http://tbm.org.tr/media/1891/ortaokul_teknoloji_kitap.pdf
Erişim Tarihi: (24.11.2024).

ESKİ TÜRK İNANIŞLARINDAN TAŞ-KAYA KÜLTÜNÜN ANKARA'DAKİ İZLERİ

Cihan TEKİN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, cihantekin94@gmail.com -

ORCID 0000-0002-2063-9886

ÖZET

Türk toplumu tarih boyunca birçok din ve inanç sistemini benimsemiştir. Bu dini değişimler kimi zaman siyasi çıkar doğrultusunda yapılırken kimi zamanda farklı milletlerle girilen etkileşimler sonucu gerçekleşmiştir. Orta Asya'daki en eski Türk din ve inanç sistemleri; Atalar kültü, Tabiat kültürleri ve Gök Tanrı inancından oluşan üçlü bir dini anlayıştan meydana gelmektedir. Tabiat kültürünün bir parçası olan Taş-kaya kültü de Türk toplumunun doğaya, atalara ve kutsal varlıklara duyduğu inancın yansıması olarak İslam öncesi dönemde başlayan ve günümüze kadar süregelen köklü bir inanç sistemidir. Bu kültürte taşlar, şifa sağlama, dilek gerçekleştirme, koruma gibi sembolik anlamlar taşıyan nesneler olarak kabul edilmiştir. Orta Asya'da "Gök Tanrı" inancı ve doğa kültürleri ile başlayan taşlara dair inançlar, özellikle "yada taşı" (yağmur taşı), "delikli taş," ve "dilek taşı" gibi motiflerle şekillenmiştir. Bu taşlar, kutsal alanlar ve ruhani bir güce sahip olduklarına inanılan nesneler olarak görülmüş; toplumsal dayanışmayı güçlendiren ritüellerde kullanılmıştır. İslamiyet'in kabulüyle Türk toplumunda bu kültür, evliya kültürüyle harmanlanmış, Anadolu'da evliya türbeleri çevresinde kutsal kabul edilen taş ve kayalarla halk inançlarında yer edinmiştir. Örneğin, Ankara'nın Solfasol köyünde günahkârların geçemeyeceğine inanılan "delikli taş," Kızılcahamam ve Beypazarı'nda ise yağmur yağdırmak amacıyla yapılan yağmur taşı ritüelleri, taş-kaya kültürünün İslami dönemde yeniden yorumlanarak sürdüğünü göstermektedir. Bu süreçte eski Türk inançlarının halk belleğinde varlığını koruduğu ve evliya kültürü gibi İslami unsurlarla kaynaşarak Anadolu inanç sistemine uyarlandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışma, taş-kaya kültürünün Ankara ve çevresinde halk arasında nasıl devam ettiğini, İslamiyet öncesi Türk inançlarının İslami dönemde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini analiz etmektedir. Sonuç olarak, taş-kaya kültürü, halkın manevi ihtiyaçlarına cevap veren, kültürel kimliği destekleyen ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak Anadolu'nun zengin kültürel mirasında önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Taş-Kaya Kültü, Türk Halk İnançları, Menâkıbnâme, Ritüel, Ankara

1. GİRİŞ

İnsanoğlu, tarih boyunca doğanın kendisinden üstün bir güç barındırdığına ve bu gücün isteklerini gerçekleştirebileceğine inanmıştır. Bu inanç doğrultusunda hem cansız hem de canlı nesnelere kutsallık atfetmiş, onları koruyucu varlıklar olarak görmüş ve çeşitli ritüellerle bu kutsallara olan bağlılığını ifade etmiştir. İnsanın güven arayışı ile şekillenen inanç sistemleri, her toplumun kendi kültürel yapısına ve sosyoekonomik koşullarına göre farklı biçimlerde evrilmiştir.

Din, bir inanç sistemidir; ancak her inanç dini bir nitelik taşımaz. Bu iki kavram arasındaki temel fark, kutsallık olgusuyla ortaya çıkar. Dini inançlarda, varlıklar kutsal ve kutsal olmayan (örneğin İslam’da helal ve haram gibi) şeklinde bir ayrıma tabi tutulur. Kutsal sayılanlara yaklaşmak, onlara dokunmak ya da karşı gelmek yasaklanmıştır. Bu varlıkları memnun etmek ve saygıyı göstermek amacıyla tazim edilmesi, yani saygılı bir tavırla onlara yaklaşılması gereklidir. (Kafesoğlu, 1980: 7).

İlkel toplumlarda taş ve kaya, sertlikleri ve kalıcılıklarıyla sıradan bir maddenin ötesinde, kutsal bir anlam kazanmıştır. Dayanıklılıkları ve değişmez yapıları, bu varlıkları yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ruhani bir gücün sembolü haline getirmiştir. İlk insanlar için görkemli bir kaya ya da granit blok hayranlık ve saygı uyandıran bir kudret simgesidir, varoluşun sarsılmazlığını temsil eder. Henüz taşları alet olarak kullanmaya başlamadan önce bile, onların sert yapısı ve engelleyici özellikleri, insanlarda bir tür mistik saygı yaratmıştır. Ancak taşlara duyulan bu dinsel hürmet, taşların fiziksel özelliklerinden çok temsil ettikleri ya da ait oldukları yerlerle bağlantılıdır. İnsanlar, taşları kendilerinin ötesinde bir gücü yansıttıkları ya da ruhani bir görevi yerine getirdikleri sürece kutsal kabul etmişlerdir. Örneğin, taşlar ölüleri koruma veya kötü ruhlardan sakınma amacıyla kullanılmış; aynı zamanda büyüsel bir güç kaynağı ya da enerji merkezi olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda taşlar, doğrudan tapınılan nesneler olmaktan çok, ritüel pratiklerde kullanılan ve daha yüksek bir gücün aracı sayılan nesneler olmuştur (Eliade, 2003: 222-223).

Türk toplumu da tarihinde birçok din ve inanç sistemini benimsemiştir. Bu dini değişimler kimi zaman siyasi çıkar doğrultusunda yapılırken kimi zamanda farklı milletlerle girilen etkileşimler sonucu gerçekleşmiştir. İç Asya’daki en eski Türk din ve inanç sistemleri; Atalar kültü, Tabiat kültleri ve Gök Tanrı inancından oluşan üçlü bir dini anlayıştan meydana gelmektedir (Artun, 2007: 1). M.Ö. 77 yılına dayanan Çin yıllıklarında, Hunların da içinde bulunduğu Türk kavimlerinin kimi farklı kültürlerden etkilenseler de Atalar, Tabiat ve Gök Tanrı inançlarını son

dönemlerine kadar muhafaza ettikleri yazmaktadır (İnan, 1976: 1). Tabiat kültünün bir yansıması olan “yada taşı” olarak bilinen taş aracılığıyla, bir tür sihirle kar ve yağmur yağdırıldığına dair birçok örneğe rastlamaktayız. Bu konuda Çin kaynaklarında olduğu gibi, İslam kaynaklarında (Arap, Fars, Osmanlı) da bilgiler bulunmaktadır (Öğreten, 2000: 863).

Bu bağlamda, Türkler geçmişten gelen Taş Baba, Taş Ana ve Balbal gibi mezar taşı dikme geleneklerini de Müslüman olduktan sonra Anadolu’da sürdürmeyi başarmışlardır. 10. yüzyılın ilk çeyreğinde Hazar Gölü civarına seyahat eden İbn Fadlan, İslamiyet’i henüz kabul etmemiş olan Oğuzların cenaze gelenekleri hakkında değerli bilgiler aktarmıştır. İbn Fadlan’a göre, bir Oğuz öldüğünde büyükçe bir çukur kazılır, çukurun üstü tavan benzeri bir yapıyla kapatılır ve üzerine çamurdan kubbe şeklinde bir tümsek yapılırdı. Ölen kişinin elbiseleri giydirilir, kuşağı ve yayı takılır, elinde ahşap bir kadeh tutar biçimde çukura yerleştirilerek silahları ve tüm kişisel eşyaları da mezara konurdu. Ölen kişinin bazı hayvanları kurban edilir ve sağlığında öldürdüğü düşman sayısı kadar ahşap figürler yontularak mezarının başına dikilirdi. Bu figürlerin, cennette ölen kişiye hizmet edeceğine inanılırdı (Fadlan, 1975: 36).

Taş-kaya kültü, eski Türk topluluklarının doğayla kurduğu mistik ve ruhani bağı temsil eden önemli bir inanç sistemi olarak Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar geniş bir coğrafyada varlığını korumuştur. Orta Asya’da Gök Tanrı inancı ile bütünleşen bu kült, İslamiyet’in kabulü sonrasında evliya kültü ile harmanlanmış ve Anadolu’ya taşınmıştır. Özellikle Ankara ve çevresindeki Çamlıdere, Nallıhan, Kızılcahamam gibi bölgelerde kutsal kabul edilen taş ve kayalara atfedilen koruma, şifa ve dilek gerçekleştirme işlevleri, bu kültürün halk inançlarında günümüzde de etkisini sürdürdüğünü göstermektedir.

Bu çalışma, Ankara’daki taş-kaya kültürünün izlerini belirlemek ve bu kültürel motifin modern dönemde nasıl devam ettiğini analiz etmek amacıyla daha önce yapılmış saha araştırmalarını değerlendirmektedir. Literatürde yer alan saha gözlemleri ve kült incelemeleri temel alınarak bölgede kutsal kabul edilen mekanlar ile bu mekanlara ilişkin halk ritüelleri ele alınmıştır. Özellikle “delikli taş,” “yağmur taşı,” ve “dilek taşı” gibi taşlara dair folklorik anlatılar, bu taşların toplum belleğindeki yeri üzerinden kültürün sürekliliği ve dönüşümüne dair bir bakış sunmaktadır. Çalışma, eski Türk inançlarından taş-kaya kültürünün Ankara ve çevresindeki örnekleri üzerinden, bu taşlara atfedilen ritüelistik unsurları inceleyerek eski Türk inançlarının İslam sonrası dönemde nasıl bir değişim geçirdiğini anlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, bu kültürlerin toplum belleğindeki yansımalarını ve halk inançları üzerindeki etkilerini tartışarak kültürel sürekliliğe katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. KÜLT

Günümüzde “kült” kavramı, din, bilim ve sanat alanlarında çok katmanlı bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Latince cultus (tapınma) sözcüğünden türeyen bu kavram, sanat alanında türünün ideal örneği olan ve kendisinden sonraki eserleri derinden etkileyen yapıtları tanımlamak için kullanılır. Din sosyolojisinde ise Troeltsch’in çalışmalarıyla sistematik bir temele oturan kült, mistik ve heterodoks dinsel deneyimleri kapsayan bir olgu olarak ele alınmıştır. Zaman içinde folklor, teoloji, arkeoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi çeşitli disiplinlerde farklı biçimlerde tanımlanarak alanlar arası bir perspektif kazanmıştır (Dilek, 2020: 49).

Tam bir tanım yapılacak olursa, kült kavramı yüce ve kutsal varlıklara gösterilen saygı ve tapınma anlamına gelir. Tapınaklar, kutsal alanlar, dağlar, mağaralar ve nehirler gibi mekânlar kült alanları olarak değerlendirilmiştir. Her kültün kendine özgü ritüelleri mevcut olup, kült pratiklerini yöneten bir lider bulunmaktadır. Kültün icra edildiği bayram veya törenler için belirli zamanlar seçilmekte ve çeşitli kült nesneleri kullanılmaktadır. Ayrıca, bazı yaklaşımlara göre bir kültün varlığından söz edebilmek için üç temel koşul öne sürülmektedir: İlk olarak, kült konu olabilecek nitelikte bir nesne veya varlığın bulunması; ikinci olarak, bu kült nesnesinden insana yarar veya zarar gelebileceğine dair bir inancın varlığı; son olarak ise, bu inanca dayanarak yarar sağlamak ya da zararları önlemek amacıyla ziyaret, adak ve kurban gibi ritüel uygulamaların gerçekleştirilmesidir (Ocak, 2012: 113).

Antropologlar, dünyadaki dini geleneklerin çeşitliliğini inceleyerek, inançları türlerine göre sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmada bazı dinler; ağaç, kaya ve su gibi nesnelerin iyi veya kötü ruhlara sahip olduğunu ve bu ruhların insanlar ile etkileşime geçtiğini savunmaktadır (Lavenda & Schultz, 2018: 97). Bu bağlamda, Hunlar yılın ilk ayında hükümdarın sarayında, ilkbaharda Lung Çeng’de ve sonbaharda Tailin’de törenler düzenleyerek doğa güçlerine hürmetlerini ifade etmişlerdir. Kök Türkler ve Uygurlar ise ilkbaharda Tamir Irmağı’nın kaynağında Gök Tanrı’ya, atalara ve doğa kültlerine at ve koyun kurban ederlerdi. Kök Türklerin, ilkbaharda gerçekleştirilen bir tören dahil olmak üzere, yılda üç kutsal tören düzenledikleri; bu törenlerde kağan ve devlet ileri gelenlerinin katılımıyla Ata Mağarası’nda Tanrı’ya ve atalara kurban sundukları bilinmektedir (Kafesoğlu, 2017: 290).

3. ESKİ TÜRK İNANCINDA TAŞ-KAYA KÜLTÜ

Geçmişte antik Mısır, Sümer, Akad ve Babil uygarlıklarında, taşlar genellikle muska ve tılsım amaçlarıyla kullanılarak özel anlamlar kazanmıştır. Anadolu’da ise Hititler, Huvaşi Taşları’nı

kutsal kabul etmiş ve bu taşlara özel bir önem atfetmiştir (Tanyu, 1968: 7-11). Türklerde ise bu inanç, dağ kültüyle birleşerek tabiat kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Kök Türkler döneminde, Orhun Kitabeleri'nde görüldüğü üzere, doğa ruhlarına 'yer-su' ya da 'yer-sub' adı verilmiştir. Bu terim, Uygurlarda da 'yer-suv' olarak geçmektedir ve 'ıduk' yani kutsal kabul edilmiştir. Gök Tanrı inancının etkisiyle gökyüzüne kutsallık atfedilmesinin yanı sıra, 'ıduk yer-sub' kavramı aracılığıyla Türklerin yeryüzüne de kutsal bir değer yüklediği anlaşılmaktadır. Orhun Kitabeleri'nde yalnızca iki yer-su ismine rastlanmaktadır: Bunlardan biri, kağanlığın başkenti olarak kabul edilen 'Iduk Ötüken' diğeri ise Tamir nehrinin kaynağını ifade eden 'Tamıg ıduk baş'tır (Kafesoğlu, 2017: 290). Bu bağlama, eski Türklerin yağmur yağdırmak, dolu indirmek veya rüzgâr estirmek amacıyla kullandıkları 'yada taşı' ile, mezar başlarına öldürdükleri düşman sayısı kadar diktikleri 'balbal' taşlarını da ekleyebiliriz. Yada taşı, doğa olaylarını kontrol etme amacıyla kullanılan mistik bir araç olarak kabul edilirken, balballar ise düşmanlara karşı kazanılan zaferlerin simgesi olarak görülmüş ve ölen kişinin anısını onurlandırma işlevi taşımıştır (Günay & Güngör, 2015: 61).

Yaratılış Destanı'nda da kayanın önemli bir unsur olarak yer aldığını görmekteyiz. Destanda, Tanrı'ya karşı bir hata işleyen insan suya düşerek boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bunun üzerine, kurtuluş umuduyla Tanrı'dan yardım ister. Tanrı ise 'Ey insan! Suda yüksel!' diyerek onu sudan çıkarır ve suyun derinliklerinden yalçın kayaların yükselmesini buyurur. İnsan, bu kayaların üzerine çıkarak kurtuluşa erer. Bu destanda, taşın koruyucu ve sığınak sağlayıcı bir niteliğe sahip olmasının yanı sıra, varoluş sürecinde de önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır (Orkun, 1943: 6). Türk mitolojisinde taş kültürünün güçlü bir şekilde yer aldığı bir diğer önemli destan, Uygurların Göç Destanı'dır. Bu destanda, eski Türk inancına göre ülkenin birliğini ve gücünü temsil eden kutsal kaya, Çinliler tarafından parçalanarak kendi ülkelerine götürülür; bu olay ise felaketlere yol açar ve Uygurların büyük göçünü başlatır. Bu anlatıda, taşın devletin temellerini, gücünü ve bir anlamda varoluşunu sembolize ettiği görülmektedir. Yukarıdaki örneklerden hareketle, taş kültürünün dağ kültüyle iç içe geçerek bir sentez oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dağın, Tanrı'ya en yakın mekân olarak görülmesi ve Altay-Sayan Türklerinin destanlarında kutsal vatanın simgesi haline gelmesi, dağın bir parçası olan taş ve kayaların da kutsal kabul edilmesine zemin hazırlamıştır (Bayat, 2006: 47-50).

İslamiyet sonrası dönemde ise taş-kaya kültürleriyle ilgili en dikkat çekici bilgileri Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'den ediniyoruz. Bu bağlamda, Konya'nın Seydişehir ilçesinde halk arasında bir efsane anlatılmaktadır. Efsaneye göre, Seydişehir'in kurucusu Seyyid Harun-ı Veli, bir gün

kendi adına bir cami yaptırtırken, komşu Beyşehir'de hüküm süren Eşrefoğlu Beyi de caminin yapımına katkıda bulunmak ister. Bu amaçla tulumlar dolusu pişeyi adamları aracılığıyla Seydişehir'e gönderir. Harun-ı Veli, gönderilen bu hediyeleri kabul eder ve tulumları boşalttırır. Ardından, hediye tulumlarını boş göndermemek için her bir tulumu birer kez tükürerek Eşrefoğlu Beyi'ne teşekkür mahiyetinde geri gönderir. Beyin adamları Beyşehir'e döndüklerinde tulumların içinin balla dolu olduğunu görür. Bu olay karşısında hayrete düşen Eşrefoğlu Bey, Harun-ı Veli'yi ziyaret etmeye karar verir ve onun bu kerametini kutlamak için Seydişehir'e gelirken, büyüklüğünü göstermek amacıyla bir aslana biner. Harun-ı Veli ise bir taşa binerek onu karşılamaya çıkar. Harun-ı Veli'yi bir taşa binmiş halde gören Eşrefoğlu Bey, daha büyük bir hayranlıkla 'canlıya binmek marifet değilmiş; cansıza binip onu yürütmek daha büyük olmanın işaretiymiş' der. Seydişehir'in Beyşehir yönündeki girişinde bulunan ve halk arasında 'deve taşı' olarak adlandırılan bu taşın günümüzde nerede olduğu bilinmemektedir (Sakaoglu, 1976: 124-125).

Hacı Bektaş-ı Veli'nin hatırası olarak kabul edilen bu taşlar, günümüzde de sıkça ziyaret edilmektedir. Yukarıdaki örneklerde temel unsur taş ve kayalar olsa da burada dikkat çeken bir diğer nokta, atalar kültürünün İslamiyet sonrası dönemde evliya kültürüne evrildiğidir. Günümüzde Anadolu'nun birçok bölgesinde 'evliya' ya da 'veli' olarak adlandırılan bu unsurlar, aslında atalar kültürünün bir devamı niteliğindedir ve Orta Asya kökenli atalar kültürünün Anadolu'da evliya kültürü içinde yaşamaya devam etmesine olanak tanımıştır. Bu örnekler, Türk inanç sisteminde taş ve kaya kültürünün yalnızca doğa unsurlarına değil, aynı zamanda kültürel ve dini yapıya derinlemesine nüfuz ettiğini göstermektedir. Eski Türk inanç sisteminde doğaya atfedilen kutsallık, İslamiyet ile harmanlanarak günümüze kadar varlığını sürdürmüş; taşlar hem doğanın bir yansıması hem de toplumun inanç sisteminde bir köprü görevi görmüştür.

4. ANKARA YÖRESİNDE TAŞ-KAYA KÜLTÜ İNANCI

Ankara ve çevresi, Türklerin eski inanç sistemlerinden gelen taş-kaya kültürüne dair çeşitli örnekler sunmaktadır. Bu inançlar, İslamiyet öncesi dönemin doğa ve atalar kültürleri ile İslamiyet sonrası dönemin evliya kültürünün bir sentezi olarak halk arasında varlığını sürdürmektedir. Taş ve kayaların kutsallığına dayanan bu kült, şifa, dilek, yağmur isteme gibi çeşitli ihtiyaçları karşılamaya yönelik ritüellerle günümüze kadar gelmiştir. Aşağıda Ankara'daki taş-kaya kültürünün çeşitli örnekleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

4.1. DELİKLİ TAŞ

Carl Gustav Jung'un yeniden doğuş arketipiyle ilişkilendirdiği ve ana rahmine benzettiği ağaç kovuğu, ağaç yarığı, kaya yarığı ve mağara gibi yeryüzündeki dikkat çekici sapma noktaları, arınma ve tedavi sürecinin eşikleri olarak kabul edilmektedir. Bu mekânlarda gerçekleştirilen çeşitli ritüeller ve belirli sayıdaki tekrarlarla yapılan uygulamalar, ruhsal ve fiziksel iyileşme sürecine ulaşmayı hedefler (Koç, 2022: 94-95). Hikmet Tanyu'nun tespit ettiği üzere, Anadolu'nun pek çok yerinde delikli taşlardan geçilerek gerçekleştirilen ritüeller, 'hastalıktan arınma ve şifa bulma, murada erme, dilek tutma, al çürüğü gibi' doğaüstü güçlerle değiş-tokuş yapma, talih açma gibi amaçlara hizmet etmektedir (Tanyu, 1968: 97-155). Bir başka özelliği ise günahkâr ile günahsız ayırt edebilme yeteneğine sahip olduğu düşünülen kutsal bir taş olarak anlatılmaktadır (Uca, 2003: 166). Ankara'nın Solfasol köyü yakınlarında bir türbenin altında bulunan bu taş, inanca göre, ortasından yalnızca günahsız kişiler geçebilir. Günahkârların ise taşın içinden geçerken sıkışacakları ve geçemeyecekleri düşünülmektedir. Bu taşın, belirli hastalıkların iyileştirilmesi amacıyla, özellikle çocukların ve boğmacalı hastaların tedavisinde kullanıldığı da ifade edilmektedir. Nallıhan çevresinde bulunan bir başka Delik Taş ise hasta çocukların şifa niyetiyle üç İhlas suresi okunarak geçirildiği bir taş olarak saygı görmektedir (Tanyu, 1968: 100-103).

4.2. YAĞMUR TAŞI

Türk kültür tarihini incelediğimizde, 'yada taşı' olarak bilinen bir taş vasıtasıyla bir tür sihir yöntemi kullanılarak kar ve yağmur yağdırıldığına dair birçok örneğe rastlamaktayız. Bu konuda yalnızca Çin kaynaklarında değil, Arapça, Farsça ve Osmanlıca İslam kaynaklarında da bilgi bulunmaktadır. Arapça İslam kaynaklarında 'hacerü'l-metar,' Farsça kaynaklarda ise 'seng-i metar' ve 'seng-i ceda' olarak adlandırılan bu taş, çeşitli Türk lehçelerinde farklı isimlerle bilinmektedir. Yakutçada 'sata' Altaycada 'cata' ve Kıpçak lehçelerinde ise 'cay' adıyla anılmaktadır (Öğreten, 2000: 1). Yağmur taşını 'yat' olarak adlandıran Kaşgarlı Mahmud, eserinde şunları ifade eder: 'Bu, bir tür kamlık (kâhinliktir). Belirli taşlarla (yada taşıyla) yapılır. Bu yöntemle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında bilinen bir şeydir. Bunu Yağma ülkesinde gözlerimle gördüm. Orada bir yangın çıkmıştı, yaz mevsimiydi; bu yöntemle kar yağdırıldı ve Yüce Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü.' (Mahmud, 1992: 3). Aynı eserde 'yat' kavramının karşılığı olarak 'taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan sihir, yada taşı ile yapılan bir tür kâhinlik' şeklinde tanımlar yer almaktadır. Ayrıca 'yadamak' ifadesi de yada taşı ile efsun yapmak, okutmak anlamlarında kullanılmaktadır (Mahmud, 1992: 159).

Türkiye’de yağmur duası ritüellerinde taş motifi karmaşık ve belirli kurallara dayalı bir yapıya sahiptir. Hazırlık sürecinde taşlar, toplama şekli, sayısı, okunması, yalanması ve taş toplayıcıların özellikleri gibi ayrıntılara göre özenle seçilmekte ve bu kurallara titizlikle uyulması gerekmektedir; aksi takdirde yağmurun yağmayacağına inanılmaktadır. Taşların uygulama alanlarına taşınması da belirli ritüellere bağlıdır; çuvallar içinde ve genç çiftçilerin sırtında taşınması uygun görülmektedir. Bu taşlar, uygulama alanına getirildikten sonra çuvallardan dökülerek uygun yerlere yerleştirilmekte, tekrar dualarla okunup üflenip yalanmakta ve üzerlerinde kurban kesilerek son aşamada olduğu gibi veya torbalar içinde suya bırakılmaktadır (Acıpayamlı,1964: 236).

Ankara ve çevresinde yağmur duası için genellikle yüksek tepelere, mezarlıklara veya türbe çevrelerine çıkılmaktadır. Naki Tezel’in aktardığına göre, Çamlıdere Bayındır Köyü’nde yağmur duası öncesinde köy halkı üç gün oruç tutmakta ve ardından 70 bin taş toplayarak bunları yüzlü gruplar halinde sayıp çuvallara doldurmaktadır. Son aşamada köyün imamı, her bir taşı dişine değdirmeden yalayıp dua okumaktadır. Okunan dua ise Şûrâ Suresi’nin 28. ayeti olan 've hüvellezi yünezzilül gayse min ba’di mâ kanetü ve yeşfû rahmetehu ve hüvel veliyyül hamid'dir' (Tanyu, 1968: 101). Ayetin Türkçe meali “O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, dost olandır, övülmeye lâyık olandır.” (Altuntaş & Şahin, 2011: 534). Bu işlemler tamamlandıktan sonra taş dolu çuvallar su kaynağına dökülmektedir. Ankara’nın Horan köyünde ise yağmur duası kuşluk vaktinden biraz önce yapılır. Burada, 'Ya Rabbi, Peygamberimiz Efendimiz, enbiyalar, evliyalar, habibler, dilsiz hayvanlar, günahsız ve masum insanlar hürmetine bizi rahmetinden mahrum etme!' şeklinde bir dua okunur. Ardından 4-5 bin taş ya da nohut üzerine dualar okunur. Ayrıca, at kafasına dua yazıldığı ve bu kafanın da ritüel sırasında kullanıldığı bilinmektedir. Taş veya nohut çuvala, at kafası ise doğrudan suya bırakılır ve bir ip ile kıyıdaki bir kazığa bağlanır. Eğer yağmur yağarsa, suya bırakılan nesneler sudan çıkarılır (Tanyu, 1968: 102).

Kızılcahamam ve çevresinde de Bayındır Köyü’ndeki yağmur duasına benzer ritüeller uygulanmaktadır. Bu ritüellerde, 70 bin taş toplanır, suda yıkanır ve ardından Şûrâ Suresi’nin 28. ayeti veya Yasin Suresi okunarak taşlar dudaklara sürülür. Daha sonra her haneden bulgur, pirinç, tuz ve yağ toplanır. Köyün erkekleri bir araya gelerek birbirleriyle helalleşir ve cami etrafında üç kez dua ederek tur atarlar. Ardından köylüler, kutsal kabul edilen yüksek tepelere dualar eşliğinde giderler. Son aşamada kurbanlar kesilir, yemekler hazırlanır ve öğle namazının ardından iki rekât yağmur namazı kılınır. Hoca, kısa bir konuşma yaptıktan sonra hazırlanan

yemekler yenir; artan yemekler ise duaya katılamayan fakir komşulara ve hayvanlara dağıtılır. Taşlar, bir akarsuya dökülerek ritüel tamamlanır. Kazan ilçesinde ise çevre köylerden toplanan insanlar, 70 bin büyük ve 7 bin küçük taş toplar; bu taşları yalayıp dua ettikten sonra çaya giderler. Evin en küçük ferdi bu suya girer, ilahiler ve dualar eşliğinde dağlarda kazı yapılır. Topladıkları taşları ceketlerinin ters tarafına serip çaya fırlatarak yağmurun yağacağına inanırlar (Arık, 2016: 421-422).

Günümüzde bu inancın sürdüğünü, Milliyet Gazetesi'nin 01 Mayıs 2013 tarihli "*71 bin taş atıp çaya girdiler...*" başlıklı haberinden doğrulamaktayız. Haberde, Beypazarı ilçesine bağlı Uruş Beldesi'nde, kuraklığın sona ermesi amacıyla yapılan yağmur duasında 71 bin taşın suya bırakıldığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, dere kenarında kurban kesilmiş, namaz kılınarak yağmur duası edilmiştir. Bazı vatandaşların ise daha sonra suya girdikleri ifade edilmiştir (Milliyet, 2018). Bu tür inançlar yalnızca Ankara ile sınırlı kalmayıp Anadolu'nun pek çok yöresinde yaygın olarak görülmektedir. Yeni Şafak'ta yayımlanan habere göre, Osmaniye'nin Düziçi ilçesinde kuraklığın etkili olduğu bir dönemde yağmur duası ritüeli kapsamında okunmuş 70 bin taş, dualar eşliğinde Aslantaş Baraj Gölü'ne bırakılmıştır. Bu ritüel, yerel halkın kuraklık dönemlerinde başvurduğu geleneksel bir inanç pratiğidir ve toplu olarak gerçekleştirilen dualarla doğa olaylarına etki etme arzusunu yansıtmaktadır. Haber, bu uygulamanın yöredeki kültürel mirasın bir parçası olarak, halkın doğayla kurduğu mistik bağ ve inanç sistemlerini canlı tuttuğunu ortaya koymaktadır (Yeni Şafak, 2023).

Yukarıdaki örneklerinde gösterdiği gibi, taşın yağmur yağdırabileceğine dair inanç, İslam öncesi dönemlerden günümüze kadar ulaşmıştır. İslamiyet sonrası dönemde ise bu taş, Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunmasıyla gelenek devam etmiştir. Bu durum, Türklerin eski inançlarını bir şekilde İslam'a uyarladıklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu ritüeller, eski Türklerde doğa olaylarını kontrol etme inancının bir devamı olarak, taşların doğayla kurulan bağı temsil eden kutsal nesneler olduğu yönündeki halk inancını yansıtmaktadır.

4.3. TAŞ KESİLME – TAŞA DÖNÜŞME MOTİFİ

Sözlü gelenekte sıklıkla destan, efsane ve masallarda karşımıza çıkan "taş kesilme" motifi insan, hayvan, bitki ya da eşyanın taşla dönüşmesi olgusunu ifade eder. Bu motif, yalnızca Türkiye'de değil, Türkiye dışındaki Türk topluluklarında da oldukça yaygındır ve hemen her Türk boyunda örneklerine rastlanmaktadır. Anlatılarda taşla dönüşme olgusunun farklı nedenleri bulunmakta olup, "taş kesilme" motifi efsanelerde bağımsız bir başlık olarak ele alınabilecek kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir (Sakaoğlu & Türkan, 2019: 177).

Taş kesilme, büyüklere veya nimetlere saygısızlık durumunda halk arasında "Taş olursun taş" ifadesiyle deyimleşmiş bir kullanım olarak yerleşmiştir. Taş kesilme motifinde taşın dönüşen varlıklar genellikle insan, çoban ve sürüsü, çoban ve kavalı, toprak, ejderha, camız, inek, kızıl elma, geyik ve güzellik tanrısı gibi unsurlardan oluşur. Taş kesilmenin sebepleri ise yasak aşk, sevgiliden ayrılmanın yarattığı derin keder, miras anlaşmazlıkları, verilen sözde durmama, içme suyunu kirletme, annenin çocuğuna ilgisizliği, namusa zarar gelmesinden korkma, annenin çocuğundan ayrılmak istememesi, gibi geleneğin dışına çıkma durumlarıdır. Bu sebeplerin ortak paydası, toplum düzeninin sınırlarını ihlal etmek olarak değerlendirilebilir. (Türk, 2022: 26).

Ankara'ya 76 km uzaklıkta, Polatlı ilçesine bağlı Beyceğiz köyünde gri renkte bir taş bulunmaktadır. Bu taşın kökenine ilişkin yöre halkı arasında iki farklı rivayete dayanan bir efsane anlatılmaktadır. İlk rivayete göre, koyunlarını otlatan bir çoban karnı acıkınca yiyeceğini çıkartır ancak ekmeğinin kuru olduğunu fark eder. Bunun üzerine ekmeğini ayağıyla ezer ve bu saygısız davranışı nedeniyle oracıkta taş kesilir. Daha yaygın olarak anlatılan diğer rivayete göre ise, karısını kaybetmiş bir çoban ve iki çocuğu vardır. Köy halkı tarafından seilmeyen bu çoban, köyden uzakta bir tepede yaşamakta olup, annesi ve babasına saygısızlık göstermektedir. Anne ve babası tarafından iyi muamele görmesine rağmen onlara karşı sert ve ilgisiz davranan çoban, onları ziyaret etmelerinden hoşlanmadığı gibi sık sık eziyet etmektedir. Annesi, oğlunun bu davranışlarından bıkarak bir gün Allah'a dua eder ve oğlunun taş kesilmesini diler. Annenin bu duası kabul olur ve çoban, halk arasında "Dedelik (Çoban) Taşı" olarak bilinen yerde taşın dönüşür. Günümüzde yöre halkı, çocuklara aileye saygının önemini öğretmek amacıyla bu taşın efsanesini aktarmaktadır (Oğuz & Ersoy, 2007: 19).

Ankara'nın Gölbaşı ilçesine 15 km uzaklıkta bulunan Fevziye köyü, halk arasında efsanevi bir geçmişe sahiptir. Kervanların dinlenme noktalarından biri olarak bilinen Fevziye köyüne bir gün bir deve kervanı mola vermek için gelir. Ancak bu sırada eşkıyalar kervana saldırmak üzere harekete geçer. İki grup arasında çıkan mücadelede, kervanda bulunan kadınlardan biri korkuya kapılarak devesine biner ve kaçmaya çalışır. Eşkıyalardan kurtulamayacağını anlayan kadın, "Allah'ım ya beni kuş et ya da taş et; bu eşkıyalara yem etme!" diye dua eder. Duası kabul olur ve kadın oracıkta taş kesilir. Bu olayla ilgili bir başka anlatı daha mevcuttur: Hamile olduğu için taş kesildiği söylenen kadının, Allah'a bebeğini koruması için dua ettiği rivayet edilmektedir (Oğuz & Ersoy, 2007: 23).

Ankara Kızılcahamam-Güdül kavşağından dönüp Abacı köyü yol ayrımına ulaşıldığında, "Abacı Deresi" olarak bilinen bölgede, köy yolunun sağında yan yana ve dimdik duran pek çok kaya yer almaktadır. "Gelin Kayaları" adıyla bilinen bu taşların oluşumuna dair yöre halkı arasında iki farklı efsane anlatılmaktadır. İlk efsaneye göre, yörede bir düğün yapılmaktadır. Gelenek gereği gelin alayı, gelini evine götürmek üzere hazırlıklarını tamamlayarak yola çıkar. Yolun uzun olması nedeniyle alaya katılanlara, gözlemeye benzer bir hamur işi olan "şebit" ikram edilir. Alaydaki kadınlardan biri, bebeğinin altına kaçırdığını fark eder ancak temizlemek için bir şey bulamaz. Çaresiz kalan kadın, elindeki şebiti kullanarak bebeğin altını temizler. Bu durumu gören gelin alayındaki bir adam, kadına "İnşallah taş olursun!" diyerek beddua eder. Bunun üzerine kadın, kucağındaki çocuk ve tüm gelin alayıyla birlikte taş kesilir. İkinci efsane ise bölgede yaşayan güzel bir kızla ilgilidir. Bu kızın babası, maddi çıkarlar dışında hiçbir şey düşünmeyen biridir. Bir gün, kızı zengin bir firavun tarafından istenir ve baba, hiç düşünmeden bu teklifi kabul eder. Kız her ne kadar firavunla evlenmek istemese de babasının kararına karşı çıkamaz. Büyük bir düğün yapılır ve gelin, alayıyla birlikte firavunun evine götürülmek üzere yola çıkar. İçten içe bu evliliği reddeden kız, "Allah'ım, bu firavunla evleneceğime, onun evine varmadan taş olayım daha iyi!" diye dua eder. Duası kabul olur ve gelin alayıyla birlikte taş dönüşür (Oğuz & Ersoy, 2007: 26).

Son olarak Ankara'nın Ayaş ilçesinde, gelin alayını ve develeri simgeleyen gri renkte kayalar bulunmaktadır. Bu kayaların oluşumuna dair yöre halkı arasında şu efsane anlatılmaktadır. Yaklaşık kırk kişiden oluşan bir gelin kafilesi, develeriyle birlikte Ayaş'tan varacakları yere doğru yola çıkar. Yolculuk sırasında bir grup eşkıya kafilenin yolunu keser. Namusunun tehlikede olduğunu anlayan gelin, "Allah'ım, ya beni bu zor durumdan kurtar ya da taş et!" diye dua eder. Duası kabul olur ve gelin, alayıyla birlikte oracıkta taş dönüşür (Oğuz & Ersoy, 2007: 43).

Sonuç olarak, taş kesilme veya taş dönüşme motifi, Anadolu mitolojisinde maddi ve soyut bir karşılığa sahiptir. Halk, bu motif aracılığıyla doğa olaylarını, sosyal davranışları ve ahlaki değerleri anlamlandırmakta ve kuşaklar arasında kültürel bir miras olarak aktarmaktadır. Taş kesilme efsaneleri, doğal olayları açıklama çabasının yanı sıra toplumda düzeni sağlamak ve geleneksel değerleri korumak için de işlevsel bir rol üstlenmektedir.

4.4. AYRAN TAŞI

Kızılcahamam'a bağlı Taşlıca Köyünde bulunan Kırmızı Ebe Türbesi yakınlarındaki "Ayrın Taşı" ile ilgili tarihi bir hikâye anlatılmaktadır. Hikâyeye göre Anadolu Selçuklu hükümdarı

Alâeddin Keykubat, Başköy Kalesinin fethinden dönerken bu köye uğramıştır. Kırmızı Ebe de bu haberi alınca, bir bakraç ayranı bu taşla dökmüş ve tüm Selçuklu ordusunu sulayıp, mataralarını doldurmuş. Fakat buna rağmen taştaki ayran bitmemiş. Askerler ile Kırmızı Ebe arasında geçen “Ana-dolu” diyalogunda sonra Rum diyarı olarak bilinen bu topraklar Anadolu diye anılmaya başlandığı rivayet edilmektedir (Hürriyet, 2020).

Taşlıca Köyü'ndeki Kırmızı Ebe Türbesi ve "Ayran Taşı" ile ilgili anlatılan bu hikâye, tarihî ve kültürel mirasımızda önemli bir yere sahiptir. Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat ve Kırmızı Ebe etrafında şekillenen bu efsane, yalnızca bir mucize hikâyesi değil, aynı zamanda "Anadolu" adının kökenine dair sembolik bir anlatı sunmaktadır. Kırmızı Ebe'nin mucizevi şekilde ayran dökerek tüm Selçuklu ordusunu sulaması, bereketi ve himayeyi simgelerken, askerlerle Ebe arasındaki "Ana-dolu" diyalogu da bu toprakların Anadolu olarak adlandırılmasına vesile olduğu şeklinde halkın belleğinde yer etmiştir. Bu efsane, bölge halkının kültürel kimliğini pekiştiren ve geçmişe duyulan saygıyı canlı tutan anlamlı bir anlatıdır. Aynı zamanda, Ayran Taşı'nın tükenmez bereket kaynağı olarak algılanması, halk arasında bolluk ve refah arayışının bir yansıması olarak yorumlanabilir.

SONUÇ

Taş ve kaya kültürü, yalnızca bir doğa tapınması olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve manevi değerleri destekleyen bir unsur olarak varlığını korumuştur. Çalışmada “delikli taş,” “yağmur taşı” ve “dilek taşı” gibi inanç motiflerinin İslamiyet öncesi Türk kültüründen modern Anadolu halk inançlarına kadar devam eden bir kültürel sürekliliği yansıttığı görülmüştür. Ankara ve çevresindeki kutsal taşlara atfedilen koruma, şifa verme, dilek gerçekleştirme gibi işlevler, taş-kaya kültürünün halk inançlarında ne kadar köklü bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İslamiyet'in Anadolu'ya gelişi ile bu kültür, yerel halk inançları ile kaynaşmış, evliya kültürü gibi İslami unsurlarla harmanlanarak toplumsal hafızada yeniden şekillenmiştir. Bu süreç, Türk halk inançlarının esnek yapısını ve kültürel çeşitliliğini gözler önüne sermektedir.

Çalışma, eski Türk inançlarının İslami dönemde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini, toplumsal hafızada nasıl yer ettiğini ve bu inançların modern dönemde halk arasında hâlâ nasıl yaşatıldığını göstermiştir. Sonuç olarak, taş-kaya kültürü, halkın manevi ihtiyaçlarına cevap veren, kültürel kimliği destekleyen ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak değerini korumaktadır. Bu inançların yaşatılması, Anadolu'nun zengin kültürel mirasının devamlılığı açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1964). Türkiye’de Yağmur Duası. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 22(3-4), 221-250.
- Altuntaş, H., & Şahin, M. (2011). *Kur ’an-ı Kerim Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Arık, D. (2016). Kızılcahamam ve Çevresinde Taşla İlgili İnanışlar. *Kızılcahamam 100 Yaşında Sempozyum Kitabı*, Kızılcahamam Belediyesi Kültür Yayını, 431.
- Artun, E. (2007). *Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri - Öğretiler-Dinler*. Çukurova Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi.
- Bayat, F. (2006). *Türk Mitolojisi: Destanlar ve Halk İnanışları*. Ötüken Yayınları.
- Dilek, İ. (2020). Kült kavramı ve Söz Kültü. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (95), 47-77.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş* (L. Aslan, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Gülhan, A. (2015). Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, 195-222.
- Günay, K., & Güngör, T. (2015). *Eski Türk İnanışlarının İzinde: Balbal Taşları*. Türk Kültür Araştırmaları Enstitüsü.
- Hürriyet Gazetesi. (2020, Ekim 16). Anadolu'ya adını veren Türkiye'nin en kıymetli köyü: Bir tabur askere 'susadılar' diye ayran veriyorlar, sonra da... *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-anadoluya-adini-veren-turkiyenin-en-kiymetli-koyu-bir-tabur-askere-susadilar-diye-ayran-veriyorlar-sonra-da-40770957> (Erişim Tarihi: 08 Kasım 2024).
- İbn Fadlan. (1975). *İbn Fadlan Seyahatnamesi* (R. Şeşen, Çev.). Bedir Yayınları.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi ve Mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Millî Kültürü*. Türk Kültür Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud. (1992). *Dîvânü Lugâti't-Türk Tercümesi III* (B. Atalay, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, A. (2022). Kutsal Mekânlarda Delikli Taştan Geçme Ritüeline Arketipsel Bir Yaklaşım. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2022(1), 87-110.

- Lavenda, R. H., & Schultz, E. A. (2018). *Antropolojiye Giriş: Kültürel Yaklaşımlar* (10. baskı). Nobel Yayınları.
- Milliyet. (2018, Mayıs 01). Bu olay Ankara'da yaşandı: 71 bin taş atıp çaya girdiler ardından... Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/bu-olay-ankarada-yasandi-71-bin-tas-atip-caya-girdiler-ardindan-2660213/2> (Erişim Tarihi: 08 Kasım 2024).
- Ocak, A. Y. (2012). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* (9. baskı). İletişim Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., & Ersoy, P. (2007). *Türkiye'de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri: Mekânlar ve Anlatılar*. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Orkun, H. N. (1943). *Eski Türk Yazıtları ve Kaya Sanatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öğreten, A. (2000). Türk Kültüründe "Yada Taşı" Ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı-Rus Savaşlarında Kullanılması. *Belleten*, 64(241), 863-900.
- Sakaoğlu, S. (1976). *101 Anadolu Efsanesi*. Damla Yayınevi.
- Sakaoğlu, S., & Türkan, K. (2019). Efsanelerden Masallara Uzanan Taş Kesilme Motifinin Azerbaycan ve Anadolu Masallarına Yansımaları. *Türkbilig*, (38), 177-197.
- Sarı, E. (2016). *Gizemli Efsaneler*. Net Medya Yayıncılık.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taş ve Kaya Kültleri*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Türk, E. B. (2022). Anadolu ve Azerbaycan Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi. *Culture and Civilization*, 1(3), 15-28.
- Uca, A. (2003). *Anadolu Taş Kültleri Üzerine Bir İnceleme*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Yeni Şafak. (2023, Ocak 03). Okunmuş 70 bin taş göle bırakıldı: Bu zamana kadar böyle bir şey görmedik. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/foto-galeri/gundem/okunmus-70-bin-tas-gole-birakildi-bu-zamana-kadar-boyle-bir-sey-gormedik-2074256/1> (Erişim Tarihi: 08 Kasım 2024).

TÜRKLERDE PLASENTA RİTÜELLERİ VE OKUNYEV KÜLTÜRÜ İLE İLİŞKİSİ

GEDİZ TULUĞ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı Doktora
Öğrencisi, gtulug@hotmail.com- ORCID ID: 0000-0003-3437-5188

ÖZET

Türklerde plasenta gömme adetleri, başta Anadolu coğrafyasına göç eden Türk boyları olmak üzere, Kazak, Türkmen, Kırgız, Yakut, Şor, Kaşkay, Teleüt, Tatar, Hakas ve Altay Türklerinde halen yaşayan gelenekler arasındadır. Plasenta gömme adetleri, bir anlamda Türk kültürü içerisinde halen yaşayan ve kökeni Sibirya’da arkaik dönemlere kadar dayanan Bereket Kültü’nün zaman içinde yok olmaya yüz tutmuş yansımalarıdır. Umay Ana ile ilgi ritüellerin günümüze kadar ulaşması, bu inancın Türk kültüründe köklü temellere dayandığını gösteren önemli bir kanıttır.

Tanrıça Umay inancına ait kutsal mekanlar, çoğunlukla mağaralarla temsil edilmekte ve Yenisey’den Orta Asya’ya kadar geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Petrogliflerdeki Bereket Kültü ile ilişkilendirilen doğum sahneleri, Moğolistan Altayları’nda Mezolitik dönemlerde başlar. Bu doğum sahneleri, daha sonraki dönemlerde, Neolitik Çağ’a tarihlenen Yenisey Nehri Şalobolinskaya petrogliflerinde, Eneolitik dönemde Altay ve Moğolistan bölgesinde, Neolitik ve Klasik Türk dönemi arasına tarihlenen Kalbak-Taş petrogliflerinde ve ağırlıklı olarak Yenisey Nehri yakınlarındaki Minusinsk Vadisi’inde ve Orta Tunç Çağı Okunyeve petrogliflerinde karşımıza çıkmaktadır.

Okunyeve Kültürü’ne ait doğum sahneleri, Umay Ana inancı ve plasenta gömme adetleri ile şaşırtıcı bir benzerlik içermektedir. Okunyeve Uybat yazıtları içerisinde geçen “Umay” kelimesi, Tonyukuk, Kültigin, Göktürk Dönemi Ulan Bator kiremit yazıtları ve Altın Kök I yazıtı ile birlikte Umay Ana inancının Türk Kültürü’ndeki yerini pekiştirmiştir .

Bugüne kadar plasenta gömme adetlerinin, Sibirya ve Anadolu coğrafyası arasındaki bağlarına değinilmemiştir. Bu çalışmada, Bergama Kozak bölgesinde, Karakeçili Türkmenleri’nin yaptıkları bu ritüeller ile Sibirya coğrafyası arasındaki bağlar ortaya koyulmuştur. Okunyeve Kültürü’nün kaya resimleri ilk kez bu bağlamda tekrar yorumlanarak, zorlama Hint-Avrupa hipotezlerinin gölgesinde kalmış bu kültürün, Türkçe konuşma olasılığı gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Umay, Plasenta, Okunyeve, Türk Dilleri, Karakeçili Türkmenleri

1. Giriş

Arkeolojik belgelerin, etno-kültürel bulgularla eşleşmesi ve bunun yazılı kaynaklarla teyidi, net belegeler, çok yönlü bakış açısı ve detaylı çalışma gerektiren bir konudur. Eğer teoriniz doğruysa, ipuçları birer birer karşınıza gelir ve çözüm yolu önünüzde belirmeye başlar. Kısa bir seyahatle edindiğim bilgiler, arkeoloji, Şamanizm ve Türk Mitolojisi ile bir araya gelerek Anadolu’dan Sibirya’ya kadar uzanan eski ritüellerin izlerini bulmamda yardımcı oldu. Bildirinin ilk bölümünde, tespit etmiş olduğum plasenta ritüelleri ve onların Şamanizm içindeki izlere dair bulgular yer alıyor. Daha sonra Umay Ana ve anlamına göz atıyoruz. Yazılı belgelerle verilen kanıtlarla birlikte, Bereket Kültü ve Ana Tanrıça inancının Sibirya’daki yansımalarını

Paleolitik Çağ'dan itibaren Klasik Türk Dönemine kadar takip ediyoruz. Okunyevev Kültürü'nün bu süreçte temel kültürlerden biri olduğunu kaya resimleri üzerinden ve araştırmacıların görüşlerine yer vererek ortaya koyuyoruz. Rus arkeolojisinde Okunyevev Kültürü ile ilgili ortaya koyulan “değişmez” kuralları sorguluyor ve eleştiriyoruz.

2. Karakeçili Türkmenleri ve Plasenta Ritüelleri

Yaşamakta olduğum İzmir'in Bergama ilçesinde, Kozak Yaylasına kahvaltı etmeye gittiğimiz bir gün, araştırmacı ve yazar Uğuroğlu Barlas'ın kitaplarına rastladık. Kitaplar, bölgedeki izole kalmış Oğuzların Kayı Boyuna ait olan Karakeçili Türkmenleri'nin geleneksel halk ebeliği, şifacılar, şifalı sular ve ölü gömme adetleri üzerine 2 cilt halinde basılmış¹³⁸. Uğuroğlu Bey, bölgede uzun yıllar kalarak ve yöre halkının güvenini kazanarak, fotoğraflayarak bu kitapları kaleme almış. Arkeolojide ölü gömme adetleri temel bir rol oynadığı için, kitapları dikkatlice incelemeye başladık. Her sayfasında Şamanizm'den bir parçayı rahatlıkla görebildiğimiz kitaplarda özellikle üç konu dikkatimizi çekti. Göbek kordonu ritüelleri, plasentanın gömülmesi ve ölü doğan bebeğin plasenta (eş) vasıtasıyla diriltilmesi. Kitapları okuduktan sonra, bu ritüeli gerçekleştiren ve şu anda yaşamayan ebenin öz oğlu ile yüz yüze görüşerek bilgileri teyit ettik. Kendisinin bizzat yardım için bu ritüellere katıldığını söylüyor. Buna ilave olarak 80'li yıllarda kendi başından geçen anıyı dinleme fırsatı buluyoruz: “Hanımı, yemekten içmekten kesilip zayıflamış. Doktor, hanımında mide büyümesi olduğunu söyleyerek amaliyat olması gerektiğini söylüyor. Parayı nereden bulacağını düşünürken, çevre köylerdeki bir şifacıya gidiyor. Şifacı karnını inceledikten sonra hanımının kızan (çocuk) eşinin, içeride kalmış olduğunu ve mideyi sıkıştırdığını söylüyor. Bunun anlamını sormam üzerine ise, kadınların çocuğu olmasa bile eşinin karnında olabileceğini söylüyor. Şifacı, eline sürdüğü kaygan bir sıvı ile (o durumda sadece arap sabunu varmış) karnını bir yerden diğer yöne doğru ovuşturmaya başlıyor. Bunun sonunda mide rahatlıyor ve hanımı normale dönüyor. Daha sonra doktora giderek bu durumu anlatıyor ve doktor bu işe oldukça şaşırıyor!”

Plasentanın içeride kalması durumunu, anembriyonik gebelik denilen boş gebelik sendromu ile ilişkilendirilmiş bir tedavi yöntemi olarak düşünebiliriz. Bu durumda kesenin içeride kaldığı ve hiç çıkmadığı ön görülmektedir. Şifacı muhtemelen midenin pozisyonunu şans eseri düzelterek bu batıl inançla ilişkilendirmiş olmalı. Yine de özünde plasenta ile ilişkilendirilmesi, bu inancın kültür üzerindeki etkisini göstermektedir. Plasentanın ve kordonun bebeğin diriltilmesinde kullanılması ise, günümüzde halen uygulanmakta olan Lotus Doğum¹³⁹ ve bunun sonuçlarına bakarak yorumlanabilir. Sakıncaları yanında faydaları da bilimsel olarak ortaya koyulmuştur. Yeni uygulamalarda, plasenta yüksek bir yere koyularak, kordonun klemplenmesi geciktirilmektedir. Bu sayede, özellikle erken doğan bebeklerde hemoglobin seviyeleri artarak demir depolarında iyileşmesi sağlanmaktadır. Örneğin, geç klempleme yapılan bebeklerin ilk günlerde hemoglobin düzeyleri daha yüksek olmakta ve bu durum, doğum sonrası hemen müdahale gereksinimini azaltmaktadır. Ayrıca, bu bebeklerin doğum sonrası 1. dakikada Apgar

¹³⁸ Bkz. Barlas U, (2018).

¹³⁹ “Lotus doğum, plasentanın sağlam bırakılması, umbilikal kordon doğal yollarla kendiliğinden düşmesinin beklenilmesi, yani umbilikal kordonun klemplenmemesi (umbilical non-severance, intact cord) anlamına gelmektedir” (Karaşin B.F & Kızılkaya T., 2022, s. 325)

skoru¹⁴⁰ da daha yüksek çıkmakta, yani genel sağlık durumları daha iyi olmaktadır (Karaşin & Kızılkaya, 2022, s. 327).

Kozak Yaylası'nda yer alan Karakeçili Türkmen köylerinde doğumlar, ebeler tarafından yapılıyor. Bebek doğduğu anda göbek kordonu kesilmeden, içindeki sıvı bebeğe doğru sıyrılıyor. Bu yapılmadığı taktirde bebeğin öleceğine inanılıyor. Kişi öldükten sonra, kurutulmuş plasentasıyla birlikte gömülüyor. Bu durum, köyün ileri geleni tarafından şöyle açıklanıyor (Barlas, 2018, s. 28) :

*“Dünyaya anamızın karnında eşimizle geldik,
mezarda da o anamızın bir parçası olarak
ruhumuzu yeniden canlandıracağız”.*

Eğer bebek cansız doğarsa (henüz morarmamış olmalı) plasenta ve kordona dokunulmuyor. Plasenta saç üzerine koyularak pişirilmeye başlanıyor. Plasenta iyice pişirildikten sonra içindeki sıvı, kordon vasıtasıyla çocuğa veriliyor ve diriltme işlemi gerçekleşiyor. Bu ritüelin bir benzeri Ardahan'ın Edegül köyünde karşımıza çıkıyor. Doğumu yaptıran ebe çocuğun yaşayıp yaşamadığına bakıyor. Eğer çocuk yaşamıyorsa, göbek kordonu kesilmiyor. Bu durumda hemen plasenta suyun içine koyularak ovuluyor. Bu esnada çocuk kendine gelirse, plasentada kalan ruhun çocuğa geçtiği düşünülüyor. Eğer bebek ağlamadan plasenta kesilirse, çocuğun öleceği düşünülüyor. Plasenta, yanan ateşin külüne koyularak, bebeğin canlanması bekleniyor (Saltaş, 2016, ss. 24-25).

Plasentanın ısıtılmasının faydası, henüz anlaşılamayan bir konudur. Kanımızca, ısının göbek kordonu üzerinden bebeğe geçmesi, yeni doğan ve henüz nefes almaya başlamamış bebeğin vücut ısısına pozitif etki edebilir. Ayrıca, kordondaki ve plasentadaki oksijenin daha fazla çözünüp bebeğe geçmesini kısa süreliğine sağlayabilir. Fakat, kanda olumsuz etkilere de sebebiyet verebileceği için aynı zamanda sakıncalı bir durumdur. Isının miktarı ve süresi belirsizdir. Bütün bu durumların, çocuğun nefes alma refleksine etkisi henüz araştırılmamıştır.

Tuva bölgesinde 1900'li yılların başlarında, 411 erkek, 314 kadın şaman kayda geçmiştir. Kadın şamanların erkeklerden daha güçlü olduğunu ortaya atan çok sayıda araştırmacı mevcuttur. Türk destanlarda kadın şamanların daha çok vurgulanması dikkat çekicidir (Ponomoreva, 2021, s. 172). İslamiyet'ten sonra bu sayı azalarak, halk ebeleri ve şifacılar içerisinde ritüeller devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Plasenta ritüellerinin, ebeler tarafından günümüze kadar devam ettirilmesi, bu bulguyu desteklemektedir.

Plasenta ritüelleri, (plasentanın gömülmesi, ağaca asılması, yenmesi, ilaç yapılması, saklanması, suya bırakılması vb.) neredeyse bütün kültürlerde, hastanelerin yaygınlaşmasından önce yapılan uygulamalardır. Neredeyse her toplum, plasentayı çocuğun bir parçası olarak görmüştür. Bu yüzden kaderinin ve ruhunun bir şekilde ona bağlı olduğunu düşünmüştür. Amerikan Yerlisi bir kabile olan Navayolara göre, plasentanın toprağa gömülmesi atalarla çocuğun ruhunu birbirine bağlamaktadır. Çocuğun ruhu bu şekilde hep ata topraklarına geri

¹⁴⁰ Apgar skoru, doktorların ve hemşirelerin yeni doğanları doğduktan bir dakika ve beş dakika sonra değerlendirmek için kullandıkları bir puanlama sistemidir. Bunlar nefes alma çabası, nabız, kas, refleksler, ten rengi ana başlıkları puanlanmaktadır (<https://www.tnftp.org/files/acog-diyor-ki/apgar-skoru-05062017.pdf>, Erişim tarihi:24.10.2024).

dönecektir. Kore’de plasenta kavanozları, göbek bağı ve plasentanın saklanması amacıyla, Silla Krallığı (MÖ. 57-MS. 676) döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Kraliyet üyelerinin plasentaları, saklanmak amacıyla kutsal mekanlara koyulmuştur (Öney & Kösele 2023, s. 194). Plasenta ritüellerinin en eski örneklerinden biri ise Mısır’da bulunmaktadır. Mısır’da bulunan büyük Hieakonpolis (Narmer) paletinde (kal. MÖ. 3.000), firavuna ait bir plasentanın ve kordonun taşınma tasviri bulunmaktadır (Romero, 2020, ss. 1-3). Erken Hanedanlık III-a ve Eski Babil Hanedanlığı dönemlerine tarihlenen Mezopotamya Tanrıçası Ninisinna’nın plasentasını bir kaba koyduğu kayda geçmiştir (Stol, 2000, s. 145). Göbek kordonu ve kaderin buna bağlı olduğu inanişına ait bilinen en eski metin, Sümer tanrıçası Nungal’a aittir (Stol, 2000, s. 143).

Sibirya’daki kaya resimleri ve destanlar arasındaki bağlantılar Neolitik Çağ’a kadar gitmektedir. Buna karşın Sümerlerin tarihi MÖ. 4. binyılın öncesine gitmez. Nereden geldiği, bu destanların nasıl yazıldığı ve bunların gelişim süreci bulunamamıştır. Sümerlerin doğudan geldiği ya da yerel kültürlerin devamı olabileceği söylenir. Bu sebeple, Şamanizm mitlerinin kökeni ile ilgili kesin bir yargıya varmak doğru değildir.

Plasenta gömme ritüelleri neredeyse bütün Türkçe konuşan halklarda görülmektedir. Bu halkların başında, Kazak, Türkmen, Kırgız, Yakut, Şor, Kaşkay, Teleüt, Tatar, Başkurt, Hakas ve Altay Türkleri gelmektedir. Kalmuklar ve Buryatlar, bu ritüelleri gerçekleştiren diğer halklar arasındadır. Muhtemelen Türk halklarını asimile ederek bu gelenekleri edinmişlerdir. Bu kadar geniş bir coğrafya ve ortak dil grubunda bu geleneklerin görüldüğü başka hiçbir kültür bulunmamaktadır. İslam’da ise bu ritüeller caiz görülmemektedir (Kara-ool, 2013, ss. 64-65; Saifutdinova, 2010, s.110; Yagızbeyava vd., 2023, s.104; Gympilova&Bitkeeva, 2021, s. 330; Meredov&Polat, 2021, s. 9; Karaarslan, 2011, s. 1441, İosifovna, 2014, s. 1228; Sapalova, 2010, s. 74; Butanayev, 1984, s. 90).

Daha önce belirttiğimiz gibi, Karakeçili Türkmenleri’nde gördüğümüz bebek diriltme ritüelinde, eğer çocuk tamamen morarmamışsa, plasenta suda ovalanarak ya da pişirilerek suyu kordon vasıtasıyla bebeğe verilmekte ve bebek kendine getirilmektedir. Kut’un çocuklara Umay tarafından verilmesi inancı, bu ritüelin temelini oluşturmaktadır. Bebek baygın doğduğunda, Kut’un, plasentadan yani Umay’dan çocuğa geçmediği düşünülmektedir. Bu durumda ateş ve su iyeleri¹⁴¹ kullanılarak Kut’un çocuğa “Hayat suyu”¹⁴² vasıtasıyla geçmesi hedeflenmektedir. Su ve ateşin bu ritüelde kullanılması, Animizm¹⁴³ ve Şamanizm’in şifa maksadıyla kullanıldığı en güzel örneklerden biridir. Hakaslarda Umay ismi, çocuk ruhu anlamında kullanılır. Çocuk süt emmeyi bıraktığında, Umay, Kut’a dönüşür¹⁴⁴. Bize göre, Umay’ın plasenta olarak görülmesi ve ruhun plasentadan gelmesi ve ona da Umay denmesi, plasenta ritüellerindeki amacın ne olduğunu açıkça göstermektedir.

3. Umay Ana ve Türklerde Yaradılış Destanları Arasındaki Bağlar

¹⁴¹ Su kültü için (Baysal N., 2019). Ateş Kültü için (Öztürk V.E., 2023).

¹⁴² Hayat suyu kavramı için, (A. İnan, 2010, ss. 106-107).

¹⁴³ Doğadaki nesnelerin ruhunun olduğu inanişi.

¹⁴⁴ Detaylı bilgi için (Butanayev, 1984, ss. 93-105).

Bugüne kadar, Umay kelimesinin anlamı birçok makalede incelenmiş ve konu hakkında Türk ve yabancı birçok uzman görüş bildirmiştir. Benim ve uzmanların sonuç olarak ulaştığı genel kanı, Umay’ın, plesenta (eş, son, etene) anlamına geldiği ve aynı zamanda bir yaşam ve bereket tanrıçası olduğudur. Umay ismi, Yenisey, Okunyeve Uybat (Görsel 5; 4, 5), Kültigin, Klasik Türk Dönemi Ulan-Botor kiremit yazıtlarında, Altın Köl I, Tonyukuk yazıtlarında ve Divânu Lugâti’t-Türk’de geçmektedir. Bu sebeplerden dolayı, Umay Ana’nın Türk mitolojisindeki anlamı ve rolü, tartışılacak boyutu çoktan geçmiştir (Çoruhlu, 2011, ss. 43-50; Rentzsch & Yıldız, 2020, s. 64).

Umay Ana, Tanrı Ülgen tarafından, gökten kayın ağacı ile indirilmiştir. Doğum anından ölüme kadar uzanan yolculukta Türk halkının koruyucusu olmuştur ve zaferlerde pay sahibidir. Yaşamın kaynağı olan su, bereketi ve kutsallığıyla yer-su iyeleri yardımıyla, Umay’a ulaşmanın bir yolu olmuş, arınmanın kaynağı olan ateş, Umay’ın kardeşi olan “Od Ana” ile aile ocağını korumuş ve kollamıştır.

Yer-su ruhlarına Yakutlar’da “*Ayısıt*” ismi verilmiştir. Ayısıtlar, Umay Ana yardımıyla, hayat enerjisini toplayarak kut haline getirir ve bu kutu çocuğa üfleyerek can verirler. Sembolleri kuğudur (İnan 1986, ss. 35-37). Umay Ana sadece doğum ritüellerinde değil aynı zamanda bolluk ve hasat mevsimlerinde, festivallerde de anılmaktadır. Bu mevsimlerde hayvan yavruları çoğalır, hasat bol olur ve Umay Ana’nın memelerinden süt akar (Dıykanbayeva, 2009, s. 89). Bereket festivalleri ve Yakutlar’ın Koronu¹⁴⁵ arasında bağlar dikkat çekicidir. Yakutların atası olan “*Elley*”, Koron’u bulan ve “*Ysyakh*” festivalini tertipleyen kişidir. V.E. Vasilev’e göre, Koron’un şişkin bel bölgesi, rahmi simgeleyerek bereket tanrıçası “*Ayyhyt*” ile ilişkisini ortaya koyar (Vasilev, 2016, ss. 16-23¹⁴⁶; Radloff, 1893/2008, s. 232). Koronlar, yapıları itibarıyla İskit ve Hun kazanlarına benzetilmektedir. Yakut Koronları, Karasuk ve Begazı Dandıbay dönemlerinde kullanılan keramik kaplar, Issık Kurganında bulunan gümüş kadeh ve Taş Baba’ların elindeki libasyon kaplarının benzerliği tesadüf değildir. W. Radloff’un aktarımıyla, bir defin töreninde Umay Ana’ya rakı saçısı yapılması, libasyon ritüelleri ile Umay Ana arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Teleütlere göre eğer bir bebek kundakta ölürse, annesi sütüyle Enem Yayıç (Umay Ana) için saç yapar (Çoruhlu, 2002, s. 43).

Yakutlara göre Umay Ana’nın başka bir ismi olan Kübey Hatun, bir ağaç içinde yaşar. Er-Sogotoh destanındaki bir bölüm, Umay Ana ve Bereket Kültü ile bağları gözler önüne serer (Yolcu 2014, s. 82).

*“Bu kutsal ağacında, bir sahibi var idi,
Bir Dişi Tanrı idi, açlan da kar idi,
Kendisi ihtiyardı, göğsü de ap alaca,
Görenler sanır idi, bir keklik gibi, kurca.
Memeleri büyüktü, aşağıya sarkardı,
Uzaktan bakan kimse, iki tulum sanardı,
Aslındaysa bu ağaç, normal boyda, küçüktü...”*

¹⁴⁵ Yakutlara özgü, ahşaptan yapılmış kutsal kadehler.

¹⁴⁶ Detaylı bilgi için yakında yayınlanacak olan makaleme bakınız “Yenisey-Lena’dan Kazakistan’a Yakut Metodunun Gelişimi ve Yayılımının Etno-Kültürel Açından Değerlendirilmesi”.

Umay Ana inancı, Buryat, Tunguz, Yakut, Şor, Tatar, Sayan-Altay ve Orta Asya Türklerinde görülmektedir (Butanayev, 1984, s. 89). Plasenta gömme ritüellerinin Tunguzlar¹⁴⁷ hariç yine bu kültürlerde bulunması dikkat çekicidir. W. Radloff’a göre, plasenta ritüelleri ve Umay Ana Kültü birbiriyle ilişkilidir ve görüşümüzü desteklemektedir (Radloff, 1893/2008, s. 237).

Korkut-Ata (Dede Korkut), bir kese içinde dünyaya gelmiştir. Bunu gören halk, anneyi terk edip yurtlarına kaçmıştır. Annesi, keseyi yırtarak açmış ve çocuk ağlamaya başlamıştır. Bunun üzerine geri gelen halk, çocuğa “Korkut” adını vermiştir. Korkut-Ata doğduğunda, dünya 3 gün karanlığa gömülmüştür. Her yerde fırtınalar çıkmış ve yağmur yağmıştır (Zhubanov, 1958, s. 147; Mammadova, 2022, s. 21). Bu destanda anlatılan kese, amniyotik keseden başkası değildir. Günümüzde 80.000 kişide bir gözüken bu durumda, amniyotik kesenin yırtılmadan dışarıya çıkması sonucu suyun içinde kalan bebek, adeta parlayan bir yumurta içinde doğar¹⁴⁸. Antik çağlardan itibaren ilahi bir durum olarak görülmüştür. Bu şekilde doğan çocukların özel güçlere sahip oldukları düşünülmektedir. Amniyotik kese, Tunguz şamanları tarafından kurutulup davul üzerine gerilerek, çocuklar için iyileştirici ritüellerde kullanılmaktadır. Bazı uygulamalarda ise, şans getirici tılsımlar olarak saklanmıştır. Korkut-Ata’nın bir keseden doğması söylencesi, onun bir Şaman olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, V.E. Vasilev’e göre Umay Ana ile bağlantılıdır. Bunu destekler şekilde, Elliade’ye göre Yurak-Samoyed Şamanları keseli doğumla dünyaya gelmiştir (Eliade, 1964, s. 6).

Mağaralar, Türk destanlarında, kahramanların da doğdukları yerlerdir. Şamanlar mağaralar vasıtasıyla yer altı dünyası ile iletişime geçmektedir. Bazı iyileştirme ritüelleri, şamanlar aracılığıyla, yine bu kutsal mekanlarda yapılmaktadır. Türk ve Moğol ölü gömme adetlerinde, Şamanlar öldükten sonra dağlarda yer alan kayaçların içindeki oyuk ve boşluklara yerleştirilmektedir. Bu uygulama, Şaman’ın geldiği yere yani Umay’ın rahmine geri dönme inancını temsil etmektedir (Rozwadowski, 2016 s. 421). Yaradılış destanlarına konu olmuş bu kutsal mağaralarda, Göktürk ve Hun hanedanlığı zamanında atalara törenler düzenlenmiş ve kurbanlar sunulmuştur (İnan, 1986 s. 21, 53; Ögel, 2010 ss. 21-22).

Umay Ana ile ilgi tapınak ve kutsal mağaralar Trans-Baykal’dan Orta Asya’ya kadar uzanmaktadır. Bunların başlıcaları, Bişkek şehrindeki Araşan kaplıcası kutsal alanı ve Umay resmi, Altay bölgesindeki Belukha Dağları kutsal alanı, Yenisey Nehri Batı Sayanlar’daki Umay Dağı ya da Kulesi, Kırgızistan Naryn şehri yakınındaki Çar Dağı Mağarası, Trans-Baykal bölgesinde Alkhani Ulusal Parkı’nda yer alan, “*Ekhyn Umay*” denilen ve “Annenin rahmi” anlamına gelen kutsal mağaradır. Bu kutsal mekanlara erkeklerin girmesi yasaktır (Skobelev, 2022, s. 146; Dıykanbayeva, 2006, s. 89).

Hakaslarda, Umay Ana özel bir yere sahiptir. Gök yüzünde yaşar ve çocukların doğumuna yardım eder, hastalıklardan korur. Bebek düşerse zarar görmez çünkü Umay Ana korur. Eğer gülerse, Umay Ana onunla oynuyordur. Eğer ağlıyorsa Umay onu korkutuyordur. Böyle durumlarda çocuğun ağzına yağ sürerek Umay doyurulur ve yatırılır. Umay, bir mabette yaşar ve burada çocukların ruhlarını korumaktadır. Plasenta, Hakaslar için ayrı bir öneme sahiptir.

¹⁴⁷ Tunguzlarda plasenta ritüelleri ile ilgili kaynaklar çok sınırlı olsa da, plasentanın baba tarafından yendiğine dair bilgiye sahibiz (Teppone 2023, s. 328).

¹⁴⁸ İngilizcesi “*Veil birth*” ya da “*En caul birth*”.

Çocuğun kaderi, plasentaya bağlıdır. Ebe göbek kordonunu keserken, bu benim elim değil Umay'ın eli der. Göbek bağı kesildikten sonra, plasenta yıkanır, yağlanır ve huş ağacı kabuğuna sarılır. Beşiğin baş ucunda üç gün saklanır. Üçüncü günün sonunda plasenta gömme ayini yapılır. Plasenta gömüldükten sonra, doğum yapan kadın burayı güneşe doğru üç kez döner ve Umay Ana'ya çocuğunu koruması için dua eder (Butanayev, 1984, ss. 93-105)

4. Üst Paleolitik Çağ'da Bereket Kültü

Bereket Kültü , diğer ismiyle Ana Tanrıça Kültü, Üst Paleolitik Çağ'da Anadolu ve Avrupa'dan Sibirya'ya kadar geniş bir coğrafyada görülen bir inanç sistemidir. Bereket Kültü'nün alametifarikası olan Venüs heykelcikleri, 40.000 yıl ile 9.000 yıl arasında, çoğunlukla kadın formunda ve 200 adedin üzerinde bulunmuştur. Bereket Kültü'ünün ortaya çıkmasının nedenleri üzerinde çok sayıda tartışma olsa da, genel kanı, doğum ve nüfusun avcı toplayıcılar için kritik önemde olduğu bu dönemlerde, Venüs heykelciklerinin şans ve bereket getirdiği düşüncesidir. Buna ilave olarak, Paleolitik Çağ'da çocuğun nasıl dünyaya geldiğinin bilinmemesi ve doğurgan kadınların kutsal kabul edilmesi, Bereket Kültü'nün ortaya çıkış sebeplerinden biri olarak ortaya atılmıştır. Bereket Kültü, teoride MÖ. 4. binyıl sonrasında metal aletlerin yaygın olarak kullanılmasıyla başlayan ataerkil döneme kadar etkisini gösterir ve daha sonra zayıflayarak devam eder (Nowell & Chang, 2014, s. 563; Yolcu, 2014, ss. 72-75).

Mal'ta-Buret' Kültürü, GÖ. 30.000-12.000 yıllar arasında, Sibirya'da Angara Nehri Havzasında M.M. Gerasimov ve ekibi tarafından keşfedilmiştir. Kazı alanında bulunan çocuk mezarında bulunan iskelete Mal'ta Çocuğu adı verilmiştir. Ölü üzerine serpilen kırmızı okra (kök boyası) geleneği, Üst Paleolitik Çağ'da Uralların çevresinde, Mezolitik Çağ'da Kuzey Amerika'nın ilk yaygın kültürü olan Clovis Kültürü'nde, Neolitik Çağ'da Yenisey-Lena halklarında görülen bir özellik olarak dikkatleri çekmiştir. Mal'ta Çocuğu üzerine yapılan genetik analizler, Batı Avrasya halkları (Avrupa'nın geneli) ile olan akrabalığını gözler önüne sermiştir (Güneri, 2022, ss. 695-696). Kazı alanında, kemik ve taştan yapılmış çok sayıda süs eşyası, antropomorfik ve zoomorfik figürinler ele geçmiştir. Mal'ta Buret Kültürü'ne ait antropomorfik figürinler ile, Avrupa Venüs heykelcikleri ile olan benzerlikler ve farklılıklar tartışmalara konu olmuştur (Görsel 1). Bu farklılıkların sebebi, Mal'ta Buret Kültürü'nün Avrupa'dan ayrılışının binlerce yıl öncesine dayanması olmalıdır. Malt'a Buret' Kültürü'ne ait kuş figürinleri ve Sayan-Altay coğrafyasında, Orta/Geç Neolitik Çağ'a tarihlenen Kuznetsk Altay Kültürü'ne ait kuş figürinlerin arasındaki benzerlikler, A.P. Okladnikov'un da dikkatinden kaçmamıştır (Görsel 1). Kuznetsk Altay Kültürü ve Okunyeve Kültürü arasındaki bağlar, yakında yayınlanacak olan makalemizde net bir şekilde ortaya koyulacaktır¹⁴⁹. Burada dikkat edilecek husus, Mezolitik Çağ'a kadar uzanan Mal'ta Buret' Kültürü'nün, Sayan-Altay coğrafyasına aktarmış olduğu iki kültürel mirastır. Bunlardan birincisi Kuş Kültü, diğeri ise Bereket Kültü'dür.

Avrupa ve Anadolu coğrafyasında çokça tartışılan Bereket Kültü, Sibirya'da çok az yayına konu olmuştur. Kaya resimleri üzerinden A.P. Okladnikov ve sonrasında farkındalık oluşmuşsa da, popüler Hint-Avrupa hipotezleri etkisinde gerilemiştir. Kaya resimlerinde, yılan ve boğanın her

¹⁴⁹ Bkz. "Yenisey-Lena'dan Kazakistan'a Yakut Metodunun Gelişimi ve Yayılımının Etno-Kültürel Açından Değerlendirilmesi"

görüldüğü her yerde Afanasyev Kültürü'nün etkisi vurgulanmış, bu da konuyu bilimsellikten uzaklaştırmıştır. Oysa, boğanın eril gücünün vurgulanması, kaya resimleri vasıtasıyla Paleolitik Çağ'a kadar izlenebilmektedir. Bunu tek bir dile ya da kültüre indirgemek mantıklı değildir (Devlet, 2005, s. 239). Kaldı ki erkekliğin temsili, bulunduğu coğrafyaya göre değişiklik gösterir. Tayga ve tundralarda geyik, dağlık bölgelerde koç kullanılırken, eril gücün Şamanizm içindeki yeri aynı kalmaktadır. Fakat “nedense” bu konu da görmezden gelinmektedir. Orta Doğu ve Sibiryta mitolojileri arasındaki ilişkiye değinen arkeologların başında, M.D. Kobistina ve Y.A. Şer gelmektedir. Onlara göre bu mitler Afanasyev halkları ile Sayan-Altay ve Baykal coğrafyasına taşınmıştır.

Her şeyden önce, Yamnaya Kültürü'nden kopup geldiği söylenen Afanasyev Kültürü'nün kendine ait bir kaya resmi stili yoktur. Bugüne kadar konu hakkında yapılan yorumlar başarısız olmuştur. Yu. Esin tarafından keramik kaplar üzerindeki çizgiler ile kaya resimleri arasında yapılan benzetmeler de inandırıcılıktan uzak kalmıştır (Savinov, 2012, s. 211). Eneolitik Afanasyev Kültürü, Orta Tunç Çağı Okunyeve Kültürü içerisinde erimiştir, asimile olmuştur. Bütün uzmanlar artık bu konuda hemfikirdir. Fakat ne yazık ki elimizdeki kaynaklar, sözde baskın Hint-Avrupalı Afanasyev Kültürü'nün etkisiyle yapılmış kaya resimleriyle ilgili temelsiz iddiaları barındırmaktadır.

5. Kaya Resimlerinde Bereket Kültü ve Şamanizm

A.P. Okladnikov, 1948 yılında kaleme aldığı makalesinde, A.A. Spitsyn'in görüşlerine yer vererek, Şamanizm ve kaya resimleri arasındaki bağları sorgular (Okladnikov, 1948, ss. 203-225). 1969 yılına geldiğimizde, A.P. Okladnikov'un Sikaçi-Alyan kaya resimleri ve Tunguz Nanai destanları arasındaki ilişkiye değinmesiyle tartışmalar yeni bir boyut kazanır. Petrogliflerdeki su kuşları ve yaratılış destanı arasındaki bağlara değinmesi dikkat çekicidir (Okladnikov, 1969, s.82). İlerleyen yıllarda, M.A. Devlet, L.P. Kyzlasov, E.B. Vadetskaya ve A.P. Okladnikov'un öğrencisi E.A. Novgorodova'nın çalışmaları başta olmak üzere, Şamanizm, mitoloji ve kaya resimleri arasındaki bağlar daha net şekilde ortaya koyulabilmiştir.

Bereket Kültü ve hayvanlar arasındaki ilişkiler, Rus arkeolojisinde neredeyse bütün akademisyenlerin ilgisini çekmiştir. Kuş, boğa, koç, geyik ve yılan sıklıkla Bereket Kültü ile ilişkilendirilen hayvanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Su kuşları, üç temel elementte de yaşayabilen bir canlı türüdür (su, toprak ve hava). Bu özelliğinden dolayı, antik mitlerde evrenin yaratılış destanlarında pay sahibidir. Su kuşunun okyanus içine dalarak toprağı çıkarması ve karaların yaratılmasına neden olması, Hakas mitlerinde karşımıza çıkar. Su kuşları ile ilgili kaya resimleri, Baykal Gölü kıyısında bulunan Sagan-Zaba koyunda bulunur. Doğum yapan kadın sahnesi yine bu kaya resimleri ile birlikte resmedilmiştir. MÖ. 2. binyıla tarihlenir. A.P. Okladnikov'a göre bu kaya resimlerinde yer alan kuğu betimlemeleri, Buryatlar'ın yaratılış destanları ile yakından ilişkilidir. Kuğuların aynı zamanda Ayısıtları temsil ettiği ve Yakutlar tarafından kutsal kabul edildiğini burada bir kez daha belirtelim.

Rus arkeolojisinde yılan ve boğa figürlerinin erkeği temsil ettiği inancı hakimdir. Bu bakış açısı, Okunyeve Kültürü'nde görülen yılan ve boğa figürleri yorumlarında da karşımıza çıkar. Boğa ve erkeklik vurgusu, Paleolitik Çağ içlerinden itibaren kaya resimlerinde karşımıza

çıkılmaktadır. Buna bir itirazımız yoktur. Fakat konu yılan gelince, Rus arkeologların konuya yüzeysel baktığı ortadadır. L.R. Kyzaslov'a göre, Okunyevev Kültürü'ndeki doğum sahneleri, doğum ve ölüm döngüsünün bir parçasıdır. Güneş ve gökyüzü, erkeği temsil ederken, ay, yılan ve yer altı dünyası, ölümü temsil etmektedir. Güneşin doğuşu ve yükselişi, doğumu, batışı ise ölümü temsil etmektedir. Ölüm, ruhun ana rahimine geri dönüşünü temsil etmektedir. Mağaralar, yeraltı dünyasına açılırken, rahmi temsil etmektedir (Kyzaslov, 1986, s. 216).

Yılanlar, yer altı dünyası ve yer üstü arasındaki bağlantıyı sağlayan kutsal hayvanlardır. Yer üstünde ilerleyerek bir deliğe girerler ve gözden kaybolurlar. Deri değiştirerek yenilenmenin sembolüdürler. Onlar birçok kültürde ana tanrıça ile ilişkilendirilmektedir. Yılanın şamanizmdeki rolünü anlamak için, Amerika'da yaşayan Hopilere bakmamız yeterlidir. Hopi kabilesinde yılan dansı, yer ve gök iyelerini çağırarak yağmurun yağmasını sağlar ve bereket getirir. Yılanlar, Toprak Ana'nın sembolüdür. "Kiva'lar, Hopi kabilelerinde kutsal yeraltı mabetleridir ve tabiat ananın rahmini temsil eder. Bebeğin doğumunun beşinci gününde göbek bağı, Kiva'nın sunağına bırakılmaktadır. Göbek bağının içine bağlandığı keseler, çocuklara koruyucu tılsım olarak verilmektedir."

Hopilerin inanışına göre, insanların babası Güneş Tanrısı, annesi ise Toprak Ana ya da Mısır Ana'dır. Hayat, ateş ile başlar. Kivaların ortasında yer alan sunakta bir adet ateş çukuru bulunur. Onun yanında yer alan delik (*sipápunı*), insanın yer altı dünyasından gelişi için bir kapı vazifesi görür. Merdiven ise yer üstü dünyasına çıkmak için göbek kordonu vazifesi görmektedir. Ruhun yeniden doğuşuna aracı olur (Waters, 1977). Bu tanımlamalar, L.R. Kyzaslov'un Okunyevev Kültürü ile ilgili yorumları ile uyumludur. Hopiler'de de, doğum ve ölüm döngüsü, yer altına toprak ananın rahmine geri dönüşü ve oradan yükselişi, güneşin eril gücü temsil etmesi, iki kültür arasındaki çarpıcı benzerliklerdir. Böylece yılanın eril bir gücü değil, tam tersine göbek kordonu ile ilişkili olduğunu ileri sürebiliriz. Okunyevev kaya resimlerindeki yılanların da bu bağlamda tekrar yorumlanması gerektiğinin altını çiziyoruz (Görsel 2.1). Okunyevev Kültürü ve Amerikan Yerlileri arasındaki genetik bağlar, kuşkusuz ki bir dönem iki halkın bir dönemde temas halinde olduklarını gösteren bir kanıttır. Fakat bu aynı dili konuştuklarını kanıtlamaz. Bölgede yaşayan Hakas halkının Okunyevev ile aynı dili konuştuğu nasıl Rus akademisyenler tarafından kabul edilmiyorsa, aynısı Amerikan Yerlileri için de geçerlidir. Onların dilinin de sonradan değişmesi mümkündür.

"Ana Tanrıça", "Hayvanların Tanrıçası" ya da "Yaşayanların Tanrıçası" olarak adlandırılan figürler, Yenisey, Altay ve Moğolistan coğrafyasında karşımıza çıkar. Figürlerin çoğunun elleri yukarı kalkıktır. Göğüsleri dışarı doğru dallara benzeyen çizgilerle betimlenmiştir. Alt kısımları dikdörtgen ya da etek şeklinde çizilmiştir. Kafaları eşkenar dörtgen ya da çatallanmış görünümündedir (Görsel 2; 16, 17).

Doğum yapan kadın sahneleri, Altay, Moğolistan ve Yenisey'de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 2). M.D. Hılobistina ve J. Şer'e göre doğum sahneleri, Bereket Kültü ile alakalıdır (Tepfer, 2015, s. 177). En erken doğum sahnesi, Kuzey Moğolistan Altay Dağları'nda yer alan Aral Tolgoi'de bulunmuştur. Resmin hemen yanında yer alan gergedan tasviri ve hayvan faunası, tarihlenmeyi 9.000 yıl öncesine kadar çekmemizi sağlar (Tepfer, 1993, ss. 173-180). Bunlardan en dikkat çekicisi Neolitik Çağ'a tarihlenen Biluut kaya resimleri içerisinde yer alan doğum

sahnesidir (Görsel 2; 3). Şişkin karın bölgesi, ellerin yukarı kaldırılması, dizlerin kırılması, kalça detayları, göğüslerin vurgulanması ve iki yana açılmış bacak şekli, bu bölgede tekil bir örnektir. Moğolistan'da yer alan Chuluut petrogliflerinde, Eneolitik Çağ'dan itibaren doğum sahneleri yer alır (Görsel 2; 14, 15, 16-1, 16-2, 16-3, 17, 18). 15 ve 18. sahnelerde, eller aşağı doğru ve göğüsler iki yanda ve noktasal olarak betimlenmiştir. Bacaklar açıktır ve arasında fetüs belirmiştir. Görsel 2'de 17, 16-1, 16-2, 16-3 no.lu çizimlerde ise Ana Tanrıça figürleri görülmektedir. 17 no.lu görselde, Ana Tanrıça'nın yanında erkek figürler de yer alır. Bu figürler Altaylar Eneolitik Kalbak-Taş petrogliflerine stil olarak benzemektedir (Görsel 2; 16-4 ve 16-5). Görsel 2'de yer alan 12 ve 13 no.lu doğum sahneleri ise kendine has stilleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Moğolistan'da Tsagaan Salaa IV and Baga Oigor IV'de doğum sahneleri Son Tunç Çağı'na tarihlenmektedir (Görsel 2; 1, 2, 14). Tunç Çağı Karakol Kültürü'nde ise, doğum sahnesi arkaik görünümüyle, daha çok Eneolitik Moğolistan stiline benzemektedir. Yenisey Neolitik Kültürleri ile bağlantılı Kuznetsk Altay Kültürü'nün Orta-Geç Neolitik dönemde Altay ve çevresine yayılması, bu kaya resimlerinin ana sebebi olmalıdır. Fakat bunun için ilave kanıtlara ihtiyaç vardır.

6. Okunyeve Kültürü ve Umay Ana

Okunyeve Kültürü doğum sahneleri, stil olarak ele alındığında kendine has tarzıyla öne çıkmaktadır. Bacaklar açık, kollar yukarı ve göğüsler yana doğru sarkmıştır. Kalçalar belirgin ve dizler kırılmıştır (Görsel 2; 4, 5, 6, 11). 8, 10, 11 no.lu görselde bacak arasında fetüs gözükmemektedir. 8 ve 10 no.lu resimde kalçalar vurgulanmamıştır. Çizgisel stil kullanılmıştır. Baş bölümlerinin her biri diğerinden farklı çizilmiştir. 6 no.lu görselde, boğa ve kadın aynı karede çizilmiştir. Boğanın evcil ya da yabancı olduğuna dair bir kanıt yoktur. Bu sefer kollar aşağıda fakat bacaklar açıktır. 5 no.lu görsel, çok sayıda tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Resimdeki kıvrılarak giden şeklin, göbek kordonu ve yılan olma olasılığı tartışılmış ve yılan olduğu sonucuna varılmıştır. Yılan olduğunu savunanların başında Yu.N. Esin, O.S. Sovetova, Yu.M. Ladygina gelir. E.V. Antonova'nın Mezopotamya mühürleri üzerinden karşılaştırmaları, bu fikre ilave destek sunmuştur. Yu.N. Esin'e göre yuvarlak, top haline gelmiş şekil de bir yilandır; resimde iki yılan bulunmaktadır ve yılanlar erkeği temsil etmektedir. Bize göre, kaya resmindeki yılan, aynı zamanda göbek kordonunu temsil etmektedir (Görsel 2; 5). İkisi de doğrudur. Fakat erkeğin tam tersine, Ana Tanrıça Kültü'nü temsil etmektedir. Okunyeve Kültürü'ne ait kaya resimlerindeki yılan betimlemeleri de Ana Tanrıça ve yılanlar arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Erlik Han ve yılanlar arasındaki bağlantı, Ana Tanrıça inancının zayıflamasıyla ortaya çıkmış olmalıdır. Okunyeve Kültürü'nde hem Ana Tanrıça, hem Yeraltı Tanrısı çizimleri bize adeta bu mitlerin oluşum hikayesini anlatmaktadır.

Göbek bağı ve doğum sahnesi, Moğolistan'da (Görsel 2; 20) ve Kazakistan'da Eşkiölmes petrogliflerinde karşımızda durmaktadır (Görsel 2; 21). Bu sahnelerin, göbek bağını mı yoksa erotizmi mi vurguladığı, halen tartışmaya açıktır.

Okunyeve Kültürü'ne ait olan resme bakacak olursak, açık bacak tasvirini Ana Tanrıça tasvirinde de görürüz (Görsel 2; 7). Ana Tanrıça aynı zamanda doğum yapan (hayat veren) anlamında kullanılmıştır. Bu da doğum yapan kadın resimlerinin, Ana Tanrıça olduğunu kanıtlamaktadır. Bu inanış, kaya resimleri üzerinden değerlendirildiğinde, Moğolistan ve Sayan-Altay coğrafyasında Eneolitik Çağ'dan itibaren Okunyeve dönemine kadar uzanmıştır.

Umay Ana'nın petrogliflerdeki ve dönemin paraları üzerindeki tasviri tartışmalı bir konudur. Üç boynuzlu taca sahip kadın betimlemeleri, kimi uzmanlara göre dönemin simgesidir ve soylular tarafından takılmaktadır (Kubarev, 2021, ss. 170-179). Kimi uzmanlara göre ise, Umay Ana'nın tasviridir. Görsel 5.6'da yer alan doğum sahnesi ve gözüken fetüs, bize Eneolitik-Tunç Çağı petrogliflerindeki doğum sahnelerini hatırlatmaktadır.

Okunyevev Kültürü ve Bereket Kültü arasındaki bir diğer önemli ilişki, taşların üzerine kazılmış Tanrıça ve bebek figürleridir. Tanrıça, kıyafetle betimlenirken, çocuklar kundakta çizilmiştir¹⁵⁰. Bu figürler Okunyevev Uybat döneminden başlayarak gelişim evresine girmiş ve daha sonra Okunyevev Çernovaya döneminde değişime uğramıştır. Karasuk dönemine geldiğimizde ise son şeklini alır (Görsel 6). Taşların stil özelliklerine bakıldığında, Okunyevev ve Karasuk Kültürü arasındaki bağlar tartışmasızdır. Okunyevev döneminde kadın ve çocuk mezarlarında bulunan bu taşlar, Karasuk dönemiyle birlikte yerleşimlerde de ele geçmiştir. Bazıları kırılmıştır. D.G. Savinov'a göre bu taşlar, kadınların çocuk sahibi olması için yapılan ritüellerde kullanılmaktaydı. Taşlar, özelliklerini yitirdiği için ya da kötü bir enerjinin etkisiz hale getirilmesi amacıyla kırılmıştı. Bu taşların benzerleri, Toora-Daş Okunyevev Kültürü katmanlarında ele geçmiştir. Yukarı Yenisey Neolitik Kültürü ve sonrasında ortaya çıkan Okunyevev Kültürü katmanları, Sayanlar'da Okunyevev Kültürü'nün yerel olduğunu gösteren bir kanıt olduğu kuşkusuzdur (Görsel 6.1). Butanyev'e göre taşların üzerinde yer alan bu göğüslükler, Hakasların Pogo göğüslüklerine benzemektedir (Görsel 4), (Butanayev, 1984, ss. 93-105; Savinov, 2003, s. 66).

1722 yılında bir asker, araştırmacı D.G. Meserşimit' gelerek, Hakasya'da Uybat Nehri ağzında bir adet stel gördüğünü rapor eder (Görsel 4, soldan birinci ve ikinci resim). Meserşimit, daha sonra yaptığı seyahatte steli bularak çizer. Raporunda stelin yerli halkça "*Hurtuyah*" dendiğini ve Hakas dilinde "yaşlı kadın"¹⁵¹ anlamına geldiğini yazar. Bölgeye ulaştığında, bir insan boyunda, kolsuz bir yaşlı kadın heykeli görür. Heykelin sırtında Hakas ve Kalmıkların kullandığı kalın örgü bir kumaş görür. Taşa hediyeler bırakıldığına ve ayinler düzenlendiğine şahit olur. Taşın etrafında üç kez dönülmektedir ve yere yiyecekler bırakılmaktadır. Üç sayısı yer, gök ve suyu temsil etmektedir. İnaniş'a göre Ulug Hurtuyah, kendisine verilen yemekleri canı isterse yemektir (Savinov, 2019, ss. 102-109).

Daha sonra bölgeye gelen diğer araştırmacılar, heykelin hamile olduğunu belirtmiş ve Okunyevev Kültürü ile ilişkilendirmiştir. V.V. Radlov'a göre bu stel, kare çitli bir mezarlığın yanında bulunmuştur. Radlov'a göre yerel halk stele büyük saygı göstermekte ve üzerini yağ ile yağlamaktadır. Stel, müzeye taşındıktan sonra, 1970'lerin başlarında L.R. Kyzaslov, bölgeye giderek kazılar yapmıştır. Steli bulduğu yerlerde hayvan kemikleri, fallik taşlar ve adak yemeklerine ait izlere rastlamıştır. Rastladıkları arasında küçük yuvarlak kum taşı diskler de bulmuştur. Aynı taşlar, Karasuk Kültürü'ne ait Torgazhak yerleşiminde de bulunmuştur. Araştırmacıların verdiği bilgilere göre Hurtuyahlar, büyüklüklerine göre Ulu-Hurtuyah, Küçük-

¹⁵⁰ Kundaklama, Türkmenlere göre bebeği kötülüklerden korumaktadır (Meredov&Polat, 2021). Kundaklamanın faydalarının arasında, bebeğin kendini ana rahminde hissederek dış ortama ayak uydurması, vücut ısısının dengelenmesi ve yüz üstü dönerek nefes tıkanmasının önlenmesi yer almaktadır.

¹⁵¹ Dîvânu Lugâti't-Türk'de "Kocak Karı" anlamındadır. Öz Türkçe'de "Hurtga" kelimesinden türemiştir. Kırım Tatarlarında da İslamiyet öncesi dönemde yaygın olarak kullanılmıştır (Zaatov, 2020, s. 115).

Hurtuyah olarak isimlendirilmiştir ve farklı malzemelerden yapılmıştır. Burada bahsi geçen stelin adına bu sebeple Ulug-Hurtuyah-Tas ya da Askiz Ninesi adı verilmiştir. Buna benzer hamile bir taş stel, Okunyeve Kültürü'ne ait Çarkov Ulus mezarlığında da bulunmuştur (Görsel 3; 2). Hurtuyahların bazıları mağaraların yanlarında yer almaktadır. Stelin mağaranın yanında yer alması D.G. Savinov'a göre doğum ve ölüm döngüsüyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Savinov, 2019, ss. 101-120). Burada hemen aklımıza, Türklerdeki mağaradan türeyiş destanları ve mezar ya da pınar başında yer alan ağaçlara Umay Ana'dan çocuk dilemek için adak (kurdele, beşik) bağlanması gelmektedir (Çoruhlu, 2000, s. 44).

A.N. Lipsky, anlattığı hikayesinde, Ulug-Hurtuyah-Tas'ın müzeye taşındıktan sonra, Hakas bir kadının heykelin önünde durarak bir tas süt votkasını (*araga*) heykelin ağzına döktüğünü yazar. Yerde, ekmekten yapılan bir içki olan (*abyrtkhi*), bir çeşit ekmek olan ve huş ağacında pişirilmiş (*tueski*) yer almaktadır. Kadın, Ulug-Hurtuyah-Taş'a bir şeyler fısıldar. Lipsky, arkada oturan yaşlı kadınla konuştuğunda, bu kadının gelini olduğunu ve 10 yıldır çocuğunun olmadığını öğrenir. Aile, bu heykelin Abakan müzesine taşındığını öğrenince, Ulug-Hurtuyah-Tas'tan çocuk dilemek için müzeye gelmiştir (Savinov, 2019, ss. 118-119). Böylece, Okunyeve Kültürü'ne ait olan olan bu stelin, Umay Ana inancı ile bağlantısı tartışmaya yer bırakmaz. Hakasların "Anaların Anası" dedikleri Ulug-Hurtuyah, çocuk dileği dışında, avcılarının avın iyi geçmesi için adak sunduğu, kız kaçıracakların, hırsızların şans getirmesi için uğrayıp yemek bıraktığı kutsal bir mekan haline dönüşmüştür. V.Ya. Butanaev'e göre Ulug-Hurtuyah-Taş Umay Ana inancını temsil etmektedir. Hakaslar, çocuk hastalandığında, Umay adını verdikleri huş ağacı ve beyaz at kılından örgüyle yapılmış bir adet bebek idol yaparlar. Mavi elbise giydirebilirler. Ebeveynler tarafından yapılan bu bebek, Şaman tarafından kutsanmıştır. Bebek özel bir kutuda muhafaza edilir. Bu kutuda ayrıca Umay sembollerinden biri olan ok ve yay, kırmızı bir kap ve tahta kaşık bulunur. Bebek iki üç aylıktan, iki üç yaşına gelene kadar her ay ve ayın yedinci günü, bebek idol çıkarılarak beslenir. Bu ritüelde, bütün komşu çocukları çağrılır. Bebek beslenmediği takdirde Umay kızarak intikam almaya kalkabilir. Bu yüzden korkulur. Kaşık ve kapla bebek idol beslenirken, eğer çocuk hastaysa, ok ve yay alınarak bebek oklanır ve kötü ruhların çocuğa geçmesi engellenir. Burada görüldüğü üzere, Nganasanlar gibi Hakas halkları da ritüellerde bebek idoller kullanmaktadır. D.G. Savinov'un Karasuk ve Okunyeve taş idollerini, Nganasanların "Koika" idolleriyle benzerliğinde ısrarcı olması kanıttan yoksundur (Butanayev, 1984, 103; Savinov, 2019, s. 66).

Kuman-Kıpçak stellerindeki vulva kısmındaki nokta ve dizlerin kapatılması pozisyonu (Görsel 5.3), bazı uzmanlara göre, menstrüasyon kanaması anlamına gelmektedir. Kap ise, vulvayı ve rahimi temsil etmektedir. Kap, yemek (bereket) için bir hazne vazifesi görmektedir. Aynı gösterim biçimi, Klasik Türk Dönemi için de geçerlidir. Heykellerin vulva kısmı parlaktır. Büyük ihtimalle kısırlıkla ilgili ritüellerde yağ kullanılmıştır. Ritüel esnasında dökülen süt veya hayvan kanı, kabın içerisinden toprağa akarak, kadının üremeye hazır olduğunu göstermektedir. Toprak ise bereketi temsil etmektedir (Usmanova vd., 2016, s. 102). Bize göre bu kaplar, Klasik Türk Dönemi'nde olduğu gibi Ana Tanrıça için libasyon amaçlı kullanılmaktadır. Kızlık çağından çıkan kadınlar, onlara çocuk vermesi için Umay Ana'ya süt, kımız vb. süt bazlı içecekleri sunması ile alakalı olmalıdır.

Özbek ve Karluk kadınları, çocukları olmadığı için, kutsal mezarlara giderek kendilerini taş ve ağaçlara bastırırlar, çıplak karınlarıyla taş üzerine uzanırlardı. Kurtuk-Ata mezarı (Kırgızistan) üzerinde bir Beshik-tash (beşik taşı) bulunan bir Bala-Beshik (çocuk beşiği) mezarı içerir. Çocuksuz kadınlar bu üçgen taş göğüsleriyle dokunurlar ve çocuğu besliyormuş gibi yaparlardı. Bunun gibi birçok taş, Fergana Vadisi'nde bereket getirmesi için kullanılmaktaydı. Halen gayri müslim kadınlar tarafından uğrak yeri olan bu yerlerden birisi E.R. Usmanova tarafından da ziyaret edilmiştir. Usmanova'nın anlattığına göre bu kutsal armut şekilli taş bir vulvaya benzemektedir (Usmanova vd., 2016, s. 100).

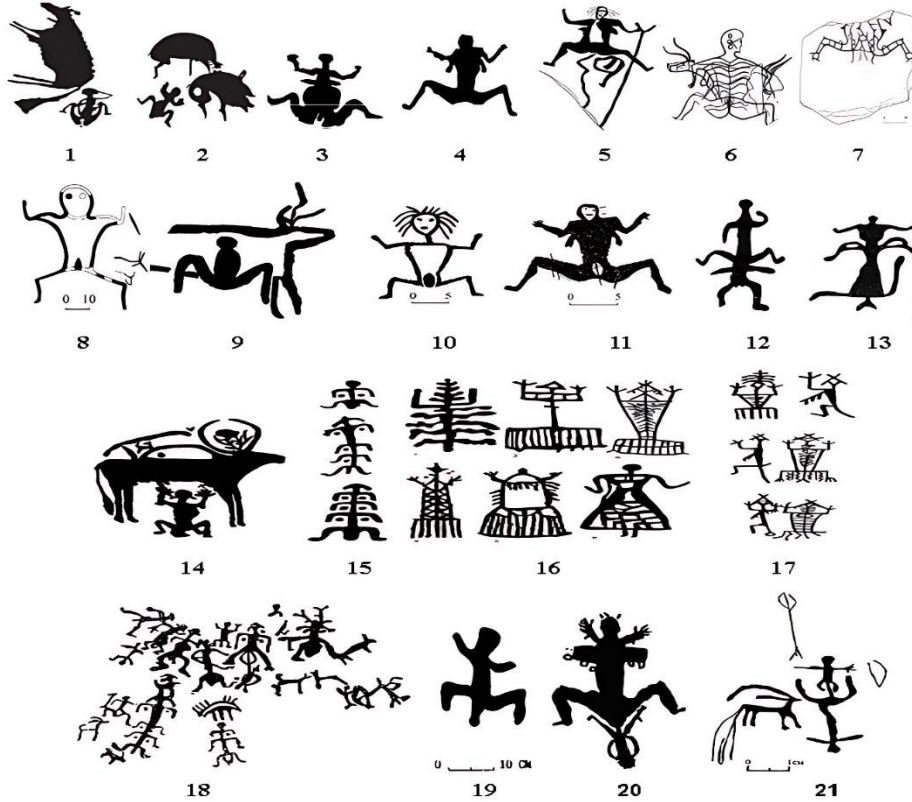
7. Değerlendirme ve Sonuç

Umay Ana inancı ve bağlı olduğu Bereket Kültü, kökleri Paleolitik Çağ'a kadar giden bir inanç sistemidir. Avrupa'dan ayrılarak Sibirya coğrafyasına gelmesi sonucunda, Okunyeve, Karasuk ve son olarak Klasik Türk Dönemi'ne kadar ulaşarak, bu inancın ne kadar köklü ve arkaik olduğunu gözler önüne sermektedir. Ortaya koyduğumuz bu belgeler, Okunyeve Kültürü ve Türk Dilini birbirine bağlayan en önemli yapı taşlarından biridir. Eneolitik Çağ'da Moğolistan ve Altaylar arasındaki bağlar, Okunyeve ve Okunyeve benzeri dediğimiz Tunç Çağı'nda Batı Sibirya'da yer alan halkların temellerini atmıştır. Afanasyev Kültürü'nün, Eneolitik Çağ'da, bu kült üzerinde etkisini gösteren bir kanıt bulunmaz. Etki tamamen yereldir ve Mal'ta Buret' Kültürü'ne kadar gitmektedir. Bunu, hem genetik, hem antropolojik çalışmalar hem de Venüs heykelticikleriyle ortaya koyabiliyoruz.

Plasenta ve Göbek Kordonu ritüelleri, yaşam ve ölüm döngüsünü açıklamada arketiplere dönüşmüştür. Hayvanlar ve tabiat, Animizm ile, Umay Ana'ya ulaşmada kutsal roller edinmiştir. Şamanizm, bu arketipleri geniş coğrafyalara yayarak, günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Şamanlar halk ebeleri ve şifacılar dönüşmüş, destanlar toplumsal hafızayı koruyan ve kültürel kimliği günümüze kadar taşıyan önemli unsurlar haline gelmiştir. Okunyeve döneminden itibaren mezarlara dikilen ve Umay Ana'yı temsil eden steller, çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar için uğrak yeri olmuş, adaklar adanıp dualar edilmiştir. Okunyeve Kültürü'nün ortadan kalkmasıyla, bu gelenekler, Karasuk dönemine aktarılmıştır. Bunu, Torgazhak'da taşların üzerine çizilen ve Hakas Pogo göğüslüklerinin görüldüğü betimlemelerden takip edebiliyoruz. Klasik Türk Dönemi yazıtlarında bu inancı belgeleyebiliyoruz. Daha sonra Kuman-Kıpçak stellerinde bu inancın izlerini görüyoruz. Bu saydığımız belgeler, Türk Dili'nin Sibirya coğrafyasında Kuzey Moğolistan'a sonradan gelme bir dil olmadığını, en azından Neolitik Çağ'dan beri Sayan-Altay bölgesinde varlığını gösterdiğini ortaya koymaktadır.

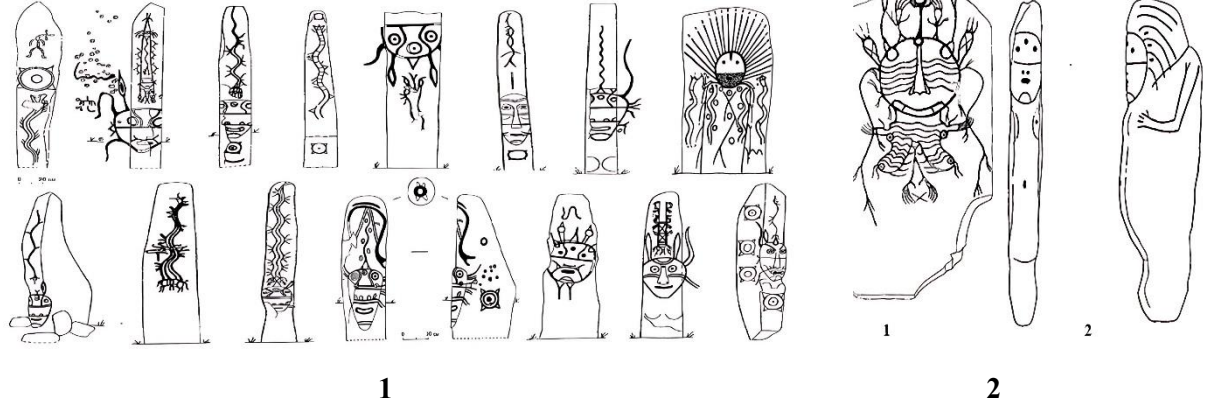

Görsel. 1 Mal'ta Venüs figürinleri Kaynak: <https://www.donsmaps.com/malta.html> (Erişim Tarihi: 30.09.2024).

Görsel 2. 1, 2, 14; Tsagaan-Salaa ve Baga-Oigur (Moğolistan Altayları). 15, 17, 18; Eneolitik Chuluut (Moğolistan) 4, 11; Syda V Okunyev Kültürü (Minusinsk) 5, 7; Leblazhye Okunyev Kültürü (Minusinsk). 6. Chernovaya VIII Okunyev Kültürü (Minusinsk), 8. Bolshoy Tabatsky Okunyev Kültürü (Minusinsk), 9. Tepsey (Krasnoyarsk) 10. Verkhniy Askiz I Okunyev Kültürü (Minusinsk), 12. Tunç Çağı Mugur Surgol (Tuva) 13; Tunç Çağı Sagan Zaba (Baykal). 14, 16-1, 16-2, 16-3; Eneolitik Chuluut (Moğolistan). 16-4, 16-5; Eneolitik Kalbak-Taş (Altay), 16-6; Bidjiktyg-Haja, Hemçik Nehri Havzası,

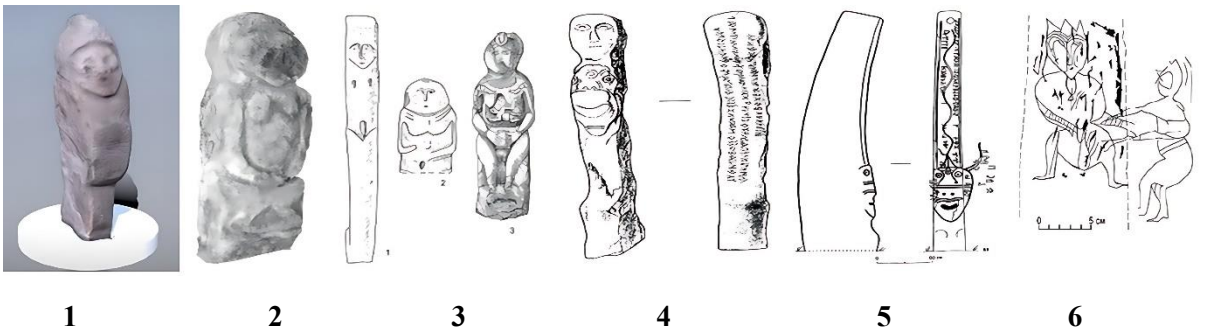
(Yukarı Yenisey). 19. Tunç Çağı Karakol Kültürü (Dağlık Altay). 20. Baga-Oigur IV (Moğolistan). 21. Eşkiölmes, (Kazakistan). (Esin, 2010, ss. 112-113; Kubarev vd. 2005, s. 561, 563; Baypakov vd., 2005, s.150; Devlet, 2005 s. 26, 139, 144, 146, 150, 152; Kubarev, 2009, s. 107).

Görsel. 3 1; Okunev Kültürü Yılan Tasviri Örnekleri (Leontiev vd., 2006, ss. 108-227). 2- 1, Razliv X Okunev Kültürü Ana Tanrıça Stel (Hakasya). 2- 2, Charkov Ulus Okunev Kültürü Hamile Kadın Stel (Hakasya) (Leontiev vd., 2006, ss. 118, 147, 197).

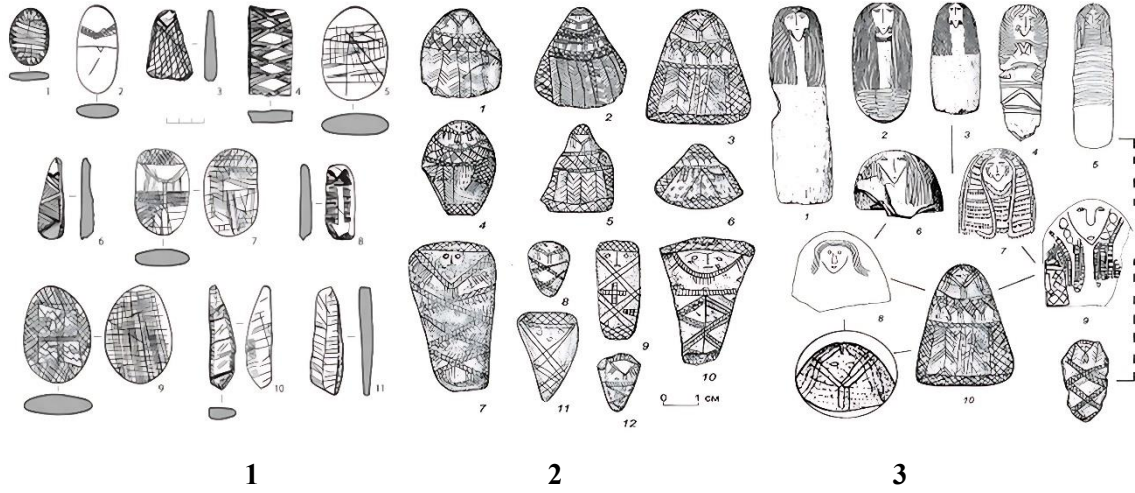

Görsel. 4 Ulug Hurtuyah-Tas'a dilek dileyerek yağ süren Hakas kadın ve "geride duran" erkek (<https://boudewijnhuijgens.getarchive.net/amp/topics/okunev+culture>, Erişim Tarihi 30.10.2024), (<https://x.com/aronberk/status/1085816229439385600/photo/1>, Erişim tarihi 30.10.2024). Sağda Hakas Pogo Göğüslüğü (<https://museumsrussian.blogspot.com/2011/08/blog-post.html>, Erişim Tarihi 26.10.2024)

Görsel. 5 1; Ulug Hurtuyah-Tas Stel ve karın bölgesindeki Okunev maskı (Hakasya), (<https://sketchfab.com/3d-models/ulug-hurtuyah-tas-422a5807796b438aaaf671c0d2096f8b>, Erişim Tarihi 25.10.2024). 2&3; Kuman-Kıpçak Stel (Usmanova vd, 2016, s. 98, 103). 4-5; Okunev Kültürü

Unyuk Kazı Alanı Runik Alfabeyle Yazılmış Türkçe Metin (Leontiev vd., 2006, s. 129, 196). 6; Klasik Türk Dönemi Doğum Sahnesi (Kubarev, 2021 ss. 170-179)

Görsel. 6 1; Tuva'da bulunan ait taşlar. 1, 2, 5, 7, 9 (Etekshil I). 3, 4, 6 (Tora-Daş yedinci katman) 8. Khadynnyh I Parkı 10. Tora-Daş altıncı katman 11. Tora-Daş dokuzuncu katman. 2; Hakasya Karasuk Kültürü'ne ait "Giyinmiş" (1 - 6), "Kundaklanmış" (7 - 12) taşlar (Torgazhak yerleşimi). (Semenov, 2018, s.161; Savinov, 2003, s. 53). 3; Okunye Abakan Taşları ve (8- 11) Karasuk Kültürü Torgazhak Taşları Gelişim Şeması: 1, Uybat III; 2-3, Verkhaskiz I; 4, Chernovaya VIII; 5, Chebaki; 6- 7, Chernovaya XI; 8, Ust-Esinskaya Kys-Tash; 9, Ar-Khaya; 10-11, Torgazhak, Minusinsk Vadisi (Savinov, 2003, s. 56).

KAYNAKLAR

- [1] Barlas U, *Bergama Kozak Yaylası'nda Şifacılar - Şifalı Sular ve Geleneksel Halk Ebeliği, ve Bergama Kozak Yaylası Geleneksel Ölü Gömme Adetleri Araştırmaları 2009 – 2013*, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı, 2018.
- [2] Baypakov K.M., Mar'yashev A.N, Potapov S. A., Goryachev A.A., *Petroglify V Gorakh Yeshkiol'mes*. Ministerstvo Obrazovaniya i Nauki RK Institut Arkheologii Im. A.Kh. Margulana Gosudarstvennaya Programma Respubliki Kazakhstan "Kul'turnoye Nasledie: Pamyatniki Arkheologii" Almaty, 2005.
- [3] Baysal N., *Türk Halk Kültüründe Su*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019.
- [4] Blackman A.M., The Pharaoh's Placenta and the Moon-God Khons, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 3, No. 4, 235-249, 1916.
- [5] Butanayev V.Y., Kult Bogini Umay U Hakasov. *Etnografiya Narodov Sibiri*. Novosibirsk: Izdatelstvo Nauka. Sibirskoe Otdelenie: 93-105, 1984.
- [6] Çoruhlu Y., *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- [7] Devlet E.G. & Devlet M.A., *Myths In Stone, World Of Rock Art in Russia*, Aletheia Publishing House, Moscow, 2005.
- [8] Dıykanbayeva M., *Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültürünün Yasayan Kültüre Etkileri*, GAZİ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim dalı, Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.
- [9] Esin Yu.N., Magay Z.H. , Yeruul-Erdene C.H. , Gantulga Z.H., K Probleme Vydeleniya Naskal'nogo Iskustva Afanas'yevskoy Kul'tury Mongolii: Novyye Materialy i Podkhody Kul'tury Stepnoy Yevrazii i Ikh Vzaimodeystviye S Drevnimi Tsivilizatsiyami Materialy Mezhdunarodnoy

- Nauchnoy Konferentsii, Posvyashchennoy 110-Letiyyu So Dnya Rozhdeniya Vydayushchegosya Rossiyskogo Arkheologa Mikhaila Petrovicha Gryaznova Kniga 1, Saint Petersburg, 2012.
- [10] Esin Yu.N., Vestnik NGU. Zobrazeniya "Bogini-Materi" V Okunevskom Iskusstve Minusinskoy Kotloviny Seriya: Istoriya, filologiya. 2010. Tom 9, Vypusk 3: Arkheologiya i Etnografiya, 111-122, 2010.
- [11] Eliade M., *Shamanism Archaic Techniques Of Ecstasy*, Bollingen Series Lxxvi, Published By Princeton University Press, 1964.
- [12] Glenn E., Wunder J.R., Rollings W.H., Martin C.L., *Hopi Nation: Essays on Indigenous Art, Culture, History, and Law [complete work]*, University of Nebraska, Lincoln, 2008.
- [13] Güneri A.S., *Türk Altay Kuramı*, Atayurt Yayınevi, Ankara, 2022.
- [14] Gypilova D.S. ve Bitkeeva A.N., Ritual Folklore Of Mongolian Peoples In Education, Proceedings of INTCESS 2021 8th International Conference on Education and Education of Social Sciences 18-19 January, 2021.
- [15] İnan A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, III. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- [16] Isifovna P.O., Osobennosti obryadov, svyazannykh s rozhdeniyem rebonka (na materiale yakutskoy literatury), Molodoy uchonyy, № 4 (63), 1224-1230, 2014.
- [17] Karaaslan M., Kaşay Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3, p. 1435-1448, 2011.
- [18] Karaşin B.F. ve Kızılkaya T., Plasentaya Spiritüel Yaklaşım: Lotus Doğum, Igusabder, 16, 324-331, 2022.
- [19] Kara-ool, Ch.A., Puerperal Rites Functions in the Traditional Culture of Tyvinians, News Of Altai State University, Number: 4-2 (80), 2013.
- [20] Kubarev V.D., Tseveendorzh D., Jakobson E., *Petroglify Tsagan-Salaa i Baga-Oygura (Mongol'skiy Altay)*. Izd-Vo Instituta Arkheologii i Etnografii SO RAN, 2005.
- [21] Kubarev G. V., Izobrazheniye Zhenshchiny V Trekhrogom Golovnom Ubore Iz Apshiyakti i Yego Istoriko-Kul'turn'ly Kontekstrossiya. Drevneye Iskusstvo V Kontekste Kul'turno-Istoricheskikh Protsessov Yevrazii: K 300-Letiyyu Nauchnogo Otkrytiya Tomskoy Pisanitsy Materialy Vserossiyskoy Nauchnoy Konferentsii S Mezhdunarodnym Uchastiyem 18-20 Avgusta G., Kemerovo Institut Arkheologii i Etnografii So Ran; Novosibirsk, 2021.
- [22] Kubarev V.D., *Pamyatniki Karakol'skoy Kul'tury Altaya*, Izdatel'stvo Instituta Arkheologii i Etnografii, Novosibirsk, 2009.
- [23] Kyzlasov L.R., *Drevnyaya Khakasiya*, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1986.
- [24] Leontiyev N.V., Kapelko V. F., Esin, Yu. N., *Izvayaniya i Stepy Okunevskoy Kul'tury*, Abakan, Khakasskoye KnizhnoyeIzdatel'stvo, 2006.
- [25] Mammadova S.N., Fol'klorno-Mifologicheskoye Proiskhozhdeniye "Korkyt-Ata" I Yego Transformatsiya V "Kıtabi-Dede Korkud", Eposovedeniye, № 1, 18-33. 2022.
- [26] Nenakhova Y.N., Image of Snake in Early Rock Art Complexes of Northern and Central Asia in the Works of Academician A.P. Okladnikov: Problems of Archaeology, Ethnography, Anthropology of Siberia and Adjacent Territories, v. XXIX, 751-757, 2003.
- [27] Nowell A., Chang M., Science, the Media, and Interpretations of Upper Paleolithic Figurines, American Anthropologist, Volume 116, Issue 3, 562-577, 2014.
- [28] Okladnikov A.P., Drevniye Shamanskiye Izobrazheniya Iz Vostochnoy Sibiri, Sovetskaya Arkheologiya X, 203-225, 1948.
- [29] Okladnikov A.P., The Petroglyphs Of Siberia, Scientific American, Vol. 221, No. 2, pp. 74-85, 1969.

- [30] Ögel B., *Türk Mitolojisi, (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)* I. Cilt, 5. Baskı (Tıpkıbasım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- [31] Öney D. ve Köse A.T., Doğum Geleneklerinde Placenta ve Göbek Bağı Ritüelleri: Kore Seramik Placenta Kavanozları Örneği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 67, 194-207, 2023.
- [32] Öztürk V.E., “Eski Türk İnançlarında Ateş Kültü ve Günümüze Yansımaları”, *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 / Sayı:2, 2023.
- [33] Polat B. ve Meredov R., *Türkmenistan Mary (Mari-Merv) Vilayeti ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanışlar Ve Uygulamalar* Erciyes Akademi, 2021, Özel sayı, 612-627, 2021.
- [34] Ponomoreva A.I., Exploring the Cave Rock Art of Siberian Trans-Baikal: Fertility, Shamanism and Gender, *Open Archaeology* 7: 155–176, 2021.
- [35] Radloff W., *Türklük ve Şamanlık*, (A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu Çev.), Örgün Yayınevi Kültür Dizisi - Türk Tarihi: 3, (Orijinal eser 1893'te yayınlanmıştır), 2008.
- [36] Rozwadowski A., Travelling Through the Rock to the Otherworld: The Shamanic ‘Grammar of Mind’ Within the Rock Art of Siberia, *Cambridge Archaeological Journal* 27:3, 413–432, 2016.
- [37] Romero R., Images of the human placenta, *Am J Obstet Gynecol.* 2015 October ; 213 (4 Suppl): S1–S2, 2015.
- [38] Saifutdinova G.B., Traditions, Which Are Connected With Childbirth In Tatar Family Of The Volga Region, *Vestnik of Samara University. History, pedagogics, philology*, 16(5), 107-111, 2010.
- [39] Saltaş Elvan. *Ardahan'ın Merkez Köylerinde Geçiş Dönemleri*. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2016.
- [40] Sapalova D.U., Traditsionnaya Rodil'naya Obryadnost' Yakutov i Kyrgyzov, *Kul'turnyye i Ideologicheskiye Faktory Regionalizatsii*, Oykumena № 2, 2010.
- [41] Savinov D.G., Torgazhaskiye Gal'ki (Osnovnyye Aspekty Izucheniya, Interpretatsiya) *Arkheologiya, Etnografiya i Antropologiya Yevrazii* 2 (14), 2003.
- [42] Savinov D.G. ve Al'bedil' M.F., Kinterpretatsii Zhenskogo Obraza V Iskusstve Naseleniya Epokhi Bronzy Minusinskoy Kotloviny // *Muzhskaya i Zhenskaya Subkul'tura V Arkhaika: Mifologiya, Sistemy Oboznacheniya, Funktsii*. Sb. Nauch. Tr. Seminara, MAE RAN, (Teoriya i Metodologiya Arkhaiki. Vyp. XII). 101–121, 2019.
- [43] Sovetova O.S. & Ladygina Yu.M., Stseny S Zhenskimi Personazhami V Naskal'nom Iskusstve Sayano-Altaya, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Istorika* №2 (22), 95-99, 2013.
- [44] Sovetova O.S. & Ladygina Yu.M., Tema Plodorodiya V Naskal'nom Iskusstve Minusinskoy Kotloviny *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, № 2 (62) T. 6, 151-155, 2015.
- [45] Rentzsch J. & Yıldız H., *The Uybat Inscriptions*, A Group of Old Turkic Runic Texts from the Yenisei Area Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2020.
- [46] Sher Ya.A., *Petroglyphy Srelney i Tsentral'noy Azii*, Nauka Yayınevi, Moskova, 1980.
- [47] Sem T.Y., Tungus-Manchu Traditional Beliefs. Part 1: Fertility Cult and Images of Divine Ancestresses, *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia* 49/3, 112–118, 2021.
- [48] Skobelev S.G., Drevnetyurkskaya Boginya Plodorodiya Umay: Gora i Khram Na Yeniseye. *Universum Humanitarium*. № 1, 143-152, 2022.
- [49] Stol M., *Birth in Babylonia And The Bible Its Mediterranean Setting*, Styx Publications, Groningen, 2000.
- [50] Tepfer E.J., *The Deer Goddess Of Ancient Siberia A Study In The Ecology Of Belief*, Numen Book Series, Volume: 55, E.J. Brill, Netherlands, 1993.
- [51] Tepfer E.J., *The Hunter, the Stag, and the Mother of Animals Image, Monument, and Landscape in Ancient North Asia*, Oxford University Press, New York, 2015.

- [52] Usmanaova E.R., Yermoolenko L.N., Mkrtychev T.V., Antonov M.A., Gendernaya simbolika na srednevekovom kamennom izvayanii. Seriya «Geoarkheologiya, Etnologiya, Antropologiya», T. 1, 94–108, 2016.
- [53] Vasilev V.E., Kubok Choroon Ymyya – Simvol Kul'ta Plodorodiya: Genezis i Semantika Ritual'nykh Sosudov Naroda Sakha, Severo-Vostochnyy Gumanitarnyy Vestnik, № 3(16), 16-23, 2016.
- [54] Waters F., *Book of Hopi*, Penguin Books, Virginia, 1977.
- [55] Yegizbayeva K.M., Karimov K.M., Kozgambaeva B.G., Beisegulova K.A., Soikina Y.N., Kazakh Pregnancy, Childbirth And Childcare Traditions, Journal of Ethnology and Folkloristics 17 (2): 100–116, 2023.
- [56] Yolcu M., Babasız Gebelik Mitleri Bağlamında Türk Mitolojisiinde Gök-Yer Dikotomisi ve Ana Tanrıça Kültürünün İzleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Yıl 7, Sayı 1, 70-92, 2014.
- [57] Zaatov I, Semanticheskoye Paralleli Arkhaichnoy Krymskotatarskoy Muzykal'noy Terminologii S Muzykal'noy Leksikoy «Divana Lugat At-Turk» Makhmuda Al-Kashgari V Kontekste Obshchetyrskoy Muzykal'noy Kul'tury Rannego Srednevekov'ya, Krymskoye Istoricheskoye Obozreniye. № 2, 2020
- [58] Zhubanov A.K., *Struny Stoletiy*, Izdatel'stvo Kazgoslitizdat, Alma-Ata, 1958.
- [59] <https://museumsrussian.blogspot.com/2011/08/blog-post.html>
- [60] <https://www.donsmaps.com/malta.html>
- [61] <https://sketchfab.com/3d-models/ulug-hurtuyah-tas-422a5807796b438aaaf671c0d2096f8b>
- [62] <https://boudewijnhuijgens.getarchive.net/amp/topics/okunev+culture>
- [63] <https://x.com/aronberk/status/1085816229439385600/photo/1>

Danimarka’da Bulunan David Koleksiyonundaki İslam Eserlerinin Derlenme Süreci¹⁵²

Meryem Aktaş

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

takmeryem@gmail.com

ORCID NO: 0009-0004-2800-4107

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuhoglu

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

nuhzademehmet@gmail.com

ORCID NO: 0000-0003-4742-644X

Öz

Geçmişten günümüze sanat eserlerini toplayarak koleksiyon oluşturan, daha sonra bunları bir müzeye dönüştüren pek çok kişi ve kurum bulunmaktadır. Danimarka’da bu tür koleksiyonerlerden biri Christian Ludvig David’dir. C.L. David, biriktirdiği eserlerle 1945 yılında resmi adı C. L. David Vakfı ve Koleksiyonu (*C. L. Davids Fond og Samling*) olan bu koleksiyonu kurmuştur. Koleksiyonda Danimarka, Fransız ve Alman seramikleri, mobilyaları ve gümüş eserleriyle birlikte, özellikle İslam sanatlarından eserler bulunmaktadır. Böylece C.L. David önemli bir mirası kapsayan koleksiyon oluşturarak Danimarka’da benzersiz bir sanat hazinesi oluşturmıştır. C. L. David’in sanatçı teyzesi Agnes Lunn’un David’e genç yaşlarında müzeleri tanıtması ve onu Danimarka’nın erken modernist sanatçılarıyla buluşturması, David’in estetik zevkinin ve koleksiyonculuk tutkusunun temellerinin atılmasını sağlamıştır. İslam koleksiyonunun oluşum süreci David’in, Danimarka Dekoratif Sanatlar Müzesine dâhil olmasıyla başlamıştır. Müzenin müdürü Emily Hannover, David’in seramiğe olan ilgisini başlatarak onu İslam sanatı koleksiyonculuğuna yönelmesine teşvik etmiştir. Müzede İslam sanatı koleksiyonu başlığı altında ‘‘hat, minyatür, seramik, cam, fildişi, ahşap, metal işleri, silahlar, takılar, tekstil, halı ve cilt’’ sanatları alanında eserler bulunmaktadır. 1962’de günümüze kadar İslam koleksiyonuna 2.765 obje girmiştir. Bu sayıya ek olarak 591 madeni para da bulunmaktadır. Koleksiyonun kurucusu C. L. David hayattayken İslam koleksiyonuna 263 nesne ve 41 tekstil girmiştir. Bu çalışmada koleksiyonun derlenme süreci ele alınarak, literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Makalede sırasıyla; koleksiyonun kurucusu olan Christian Ludvig David’in hayatı, David Koleksiyonunun oluşum süreci ve müzede bulunan İslam Koleksiyonu hakkında temel bilgiler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Christian Ludvig David, David Koleksiyonu, İslam sanatı

¹⁵² Bu çalışma YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülen ‘‘Danimarka Kopenhag’da Bulunan Davids Samling Koleksiyonundaki Hat Eserleri Üzerine İnceleme’’ adlı tezden üretilmiştir.

The Compilation Process of Islamic Works in the David Collection in Denmark

Abstract

There are many individuals and institutions that have created collections by gathering art pieces from past to present, later transforming these collections into museums. One such collector in Denmark is Christian Ludvig David. In 1945, C. L. David founded this collection, officially named the C. L. David Foundation and Collection (C. L. Davids Fond og Samling), with the works he had accumulated. The collection includes Danish, French, and German ceramics, furniture, and silverware, as well as, notably, pieces from Islamic art. In this way, C. L. David created a unique artistic treasure in Denmark by forming a collection encompassing a significant heritage. C. L. David's artistic aunt, Agnes Lunn, introduced him to museums at a young age and connected him with Denmark's early modernist artists, laying the foundation for his aesthetic taste and passion for collecting. The formation of the Islamic collection began when David became involved with the Danish Museum of Decorative Art. The museum's director, Emily Hannover, sparked David's interest in ceramics and encouraged him to pursue collecting Islamic art. The museum's Islamic art collection includes works in the fields of "calligraphy, miniature paintings, ceramics, glass, ivory, wood, metalwork, weapons, jewelry, textiles, carpets, and bookbinding." As of 1962, the Islamic collection has grown to include 2,765 objects, along with an additional 591 coins. During C. L. David's lifetime, 263 objects and 41 textiles were added to the Islamic collection. This study aims to contribute to the literature by addressing the process of assembling the collection. The article examines, in order, the life of Christian Ludvig David, the founder of the collection, the formation process of the David Collection, and basic information about the Islamic Collection housed in the museum.

153

Keywords: Christian Ludvig David, David Collection, Islamic art

¹⁵³ This study is derived from the thesis titled "An Analysis of the Calligraphy Works in the Davids Samling Collection in Copenhagen, Denmark", conducted under the Social Sciences Institute of Yıldız Technical University (YTÜ).

Giriş

Koleksiyon, sanat eserlerinin bir araya getirilmesi anlamına gelirken, koleksiyoner ise bu eserleri toplama tutkusu olan kişiyi ifade eder. Değerli eşyaları toplama geleneği milattan önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. 16. yüzyıldan önce eser toplama, genellikle dini ve siyasi amaçlar doğrultusunda yapılırken, 16. ve 17. yüzyıllarda sanat meraklıları kişisel beğenilerine göre koleksiyonlar oluşturmaya başlamıştır. 18. yüzyılda Avrupa’da burjuva sınıfı, koleksiyonculuğun gelişimi ve estetik anlayış üzerinde etkili olmuştur ve bu dönemde bazı özel koleksiyonlar, müzelerin ilk koleksiyonlarını oluşturmuştur. (Rona, 1997)

Christian Ludvig David, 1903 yılında Kopenhag Üniversitesi'nde hukuk eğitimi tamamladıktan sonra başarılı bir avukat olarak kariyerine devam etmiş, ancak zamanla sanata olan ilgisi belirgin hale gelmiştir. Sanata olan ilgisi, onu sadece Danimarka’nın önde gelen sanat eserlerine değil, aynı zamanda İslam sanatı gibi farklı kültürlerin önemli eserlerine yönlendirmiştir. David’in sanata olan bu tutkusu, büyük ölçüde ailesinden ve yakın çevresinden aldığı etkilerle gelişmiştir. (*Museets Historie -København*, n.d.)

Özellikle sanatçı teyzesi Agnes Lunn’un David’e genç yaşlarında müzeleri tanıtması ve onu Danimarka’nın erken modernist sanatçılarıyla buluşturması, David’in estetik zevkinin ve koleksiyonculuk tutkusunun temellerini atmıştır. (*Danish Early Modern Art -København*, n.d.)

C. L. David’in 1945 yılında kurduğu *C. L. Davids Fond og Samling* vakfı, koleksiyonunu desteklemek ve daha da geliştirmek için kurulan özel bir vakıftır. (Folsach & C. L. Davids Fond og Samling, 2001, s.29) Müzenin kuruluş amacı sadece sanat eserlerini sergilemek değil, aynı zamanda bu eserleri koruma ve sanatseverlerin erişimine sunmaktır.

Christian Ludvig David’in ölümünün ardından kurum, C. L. David’in İslam sanatlarında ilgi duyduğu seramiklere veya belirli döneme odaklanabilirdi ancak, İskandinavya’da geniş kapsamlı bir İslam koleksiyonu oluşturma isteği, ansiklopedik bir koleksiyon modelini tercih etmesine yol açtı. Bu yaklaşım müzenin İslam kültürüne dair çeşitli ve geniş bir izlenim sunmasını sağladı. İyi finansman desteği sayesinde, klasik İslam sanatına yönelik artan ilgiye rağmen, uluslararası standartlarda bir koleksiyon oluşturdu. Müze, 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönemi kapsayan zengin bir İslam sanatı koleksiyonu sunmaktadır. (Folsach & C. L. Davids fond og samling, 2001, s. 33)

C. L. David, koleksiyonunu geniş bir kültürel perspektifle şekillendirmiştir. Bu yaklaşım, onun yalnızca Danimarka ve Avrupa sanatına değil, aynı zamanda İslam sanatına da yönelmesini sağlamış ve böylece David Koleksiyonu'nun en zengin ve dikkat çekici bölümünün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Araştırmamız koleksiyonun derlenme sürecini ele alarak, literatüre yeni bir çalışma eklemiş olmayı amaçlamaktadır. Makalede sırasıyla; koleksiyonun kurucusu olan Christian Ludvig David’in hayatı, David Koleksiyonun oluşum süreci ve müzede bulunan İslam Koleksiyonu hakkında temel bilgiler incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı, Önemi, Yöntemi ve Alana Katkısı

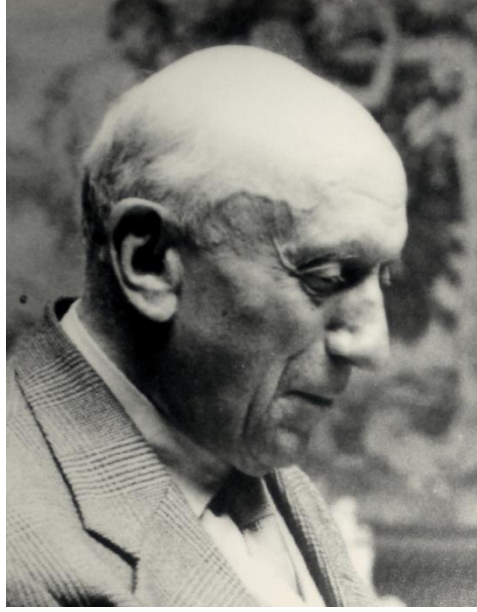
Bu araştırmanın temel amacı, David Koleksiyonu’nun kurucusu Christian Ludvig David’in yaşamı, koleksiyonculuğa olan ilgisi ve İslam sanatına olan etkilerini incelemektir. Çalışma, David Koleksiyonu’nun oluşum sürecini kronolojik bir yaklaşımla ele alarak sanat koleksiyonculuğunun hem Danimarka hem de uluslararası sanat tarihindeki yerini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

David koleksiyonu ile ilgili mevcut çalışmalar incelendiğinde başlıca koleksiyon Kjeld von Folsach ait David Koleksiyonu’nda İslam Dünyasından Sanat Eserleri “*Art from the World of Islam in the David Collection*” adlı kitabı mevcut olmakla beraber yazmış olduğu makalede vardır. Tezlerde ise içeriğinde alt başlıklarda koleksiyon hakkında araştırmalar ve yorumlar yapılmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak; “Cizre Ulu Cami Kapı Kanatları ve Kapı Tokmağı” başlıklı bir lisans tezi; “Selçuklu Sanatının Yurtdışındaki Müze Ortamlarında Görsel Kavramsal İfade Biçimleri” başlıklı makale mevcuttur.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak kitap, makale, gazete ve tez araştırmaları yapılarak incelemeler tamamlanmıştır. David Koleksiyonu’nun resmî web sitesi ve müze kaynaklarından elde edilen bilgiler birincil veri olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, koleksiyonun tarihçesi ve eserler üzerine yazılmış akademik kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırma, tarihsel ve betimleyici bir yöntemle, David Koleksiyonu’nun oluşum süreci incelemiştir. Müze görevlileriyle yapılan yazışmalar aracılığıyla koleksiyonun güncel durumu ve eserlere dair bilgiler de araştırmaya eklenmiştir.

Araştırmanın alan katkısı, Christian Ludvig David’in sanat ve koleksiyonculuk anlayışını detaylı bir şekilde ele alarak, İslam sanatına yönelik ilgisinin tarihsel arka planını sunmaktadır. Ayrıca, araştırmada İslam sanatı koleksiyonlarının oluşum süreci ve eserlerin erişilebilen sayıları üzerine tablolar mevcuttur.

Christian Ludvig David

Fotoğraf 1: Christian Ludvig David
(Museum History, n.d.)

Araştırmanın ana çerçevesini oluşturan, David Koleksiyonunun kurucusu olan Christian Ludvig David'in hayatı ile ilgili bilgi vermek, araştırmanın ileriki safhalarında, konuyu daha iyi anlamak adına faydalı olacaktır. David Koleksiyonunun resmî web sitesi olan <https://www.davidmus.dk/museum-history> biyografisinde şu bilgiler yer almaktadır.

“Müzenin kurucusu Christian Ludvig David 30 Temmuz 1878'de doğdu. C. L. David 1903 yılında Kopenhag Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamladı. Avukat olarak kariyer yapmayı seçti ve 33 yaşında Yüksek Mahkemede dava açma hakkını elde etti. Dava avukatı olarak David, özellikle dönemin en büyük Danimarka mali skandalı olan 1922'deki Landmandsbanken iflasının ana sorumlusu olmakla suçlanan banka müdürü Emil Glückstadt (1875-1923) savunmasıyla adından söz ettirdi. Ancak David'in ticari çıkarları, profesyonel hayatının çok daha kârlı bir yönüydü. Günün önde gelen Danimarka şirketlerinin yönetim kurullarında aktif olarak yer aldı ve aynı zamanda bu şirketlerin hukuk danışmanlığını yaptı. Bu işlerin kendisine getirdiği gelirin yanı sıra, David'in bu başarılı işletmelerde sahip olduğu hisse senetleri de servetine servet kattı. De Forenede Vagtselskaber'deki hisseleri özellikle önemliydi. Savaş arası dönemde Norveç ve İsveç'teki güvenlik şirketlerini satın alan ve temizlik şirketlerini de bünyesine katan şirket, David'in başkanlığında büyüyerek daha sonra ISS adı altında birleşen çok uluslu büyük bir grup haline geldi. David hiç evlenmedi ve 1960 yılında varis bırakmadan öldüğünde, Kronprinsessegedano. 30 adresindeki konağında büyük bir

servet ve bir sanat koleksiyonu bıraktı. 30. David, 1934 yılında satın aldığı Bagsværd Gölü'ndeki Marienborg adlı kır malikânesini, ülkenin başbakanı veya dışişleri bakanının yazlık konutu olarak kullanılmak üzere Danimarka devletine vasiyet etti.” (Museets Historie -København, n.d.)

Ayrıca;

“Christian Ludvig David Yahudi dedesi Christian Georg Nathan David kendi kendine vaftiz olmuş, profesör olmuş ve anayasa meclisinde yer almış, 1864-1865 yıllarında maliye bakanı olarak görev yapmıştır. Christian Ludvig David bu nedenle oldukça köklü ve saygın bir geçmişe sahiptir, David Vakfı ve Koleksiyonu için sağlam mali temeli büyük ölçüde kendisi oluşturmuştur. David henüz 11 yaşındayken babasını kaybetti; bu trajik olay, muhtemelen onun 1897’de üniversiteye başladığında güvenli bir yol olan hukuk eğitimi seçmesinin nedenlerinden biri olmuştur. 1903’te üniversite eğitimini tamamladıktan sonra genç avukat, son derece çalışkan ve yetenekli olduğunu kanıtladı. C. L. David koleksiyoner bir aileden gelmemesine rağmen, sanatla ilgilenmeye oldukça genç yaşta başladı. Başlangıçta sadece kendisini güzel mobilyalarla çevreleme arzusu olan bu ilgi, kısa sürede bir tutkuya dönüştü.” (Folsach & C. L. Davids Fond og Samling, 2001, s.29)

“C.L. David, çocukluk yıllarından itibaren Danimarka sanatıyla yakından tanışmıştı. Bu konuda önemli bir etken, kendisine müzeleri gezdiren ve onu erken modernist Danimarkalı sanatçılarla tanıştıran teyzesi sanatçı Agnes Lunn (1850–1941) olmuştur.” (Danish Early Modern Art -København, n.d.)

“Danimarka güzel sanatlarına ilgi duymaktaydı ancak kısa sürede Danimarka Dekoratif Sanatlar Müzesi’ne dâhil oldu. Müzenin aktif müdürü Emily Hannover, David’in seramik dünyasına olan ilgisini başlattı ve onu İslam sanatı koleksiyonculuğuna teşvik etti. David, aynı zamanda Dekoratif Sanatlar Müzesi ile resmi bağlara da sahipti; 1925’ten itibaren müzenin dostları derneğinin başkanlığını yaptı ve 1942’den itibaren müze yönetim kurulunun başkanlığını üstlendi.” (Folsach & C. L. Davids Fond og Samling, 2001, s.30)

Danimarka erken modern sanat koleksiyonundaki tüm sanat eserleri C.L. David tarafından satın alınmıştır. (The David Collection, Copenhagen, n.d.)

C. L. David’in sanata olan ilgisi müzenin temellerini atmada önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Danimarka dekoratif sanatlarına olan ilgisi, zamanla İslam sanatına yönelmesini sağlamış ve bu alandaki koleksiyonu müzenin en önemli bölümlerinden biri haline gelmiştir. David’in yaşamı boyunca sanata duyduğu ilgi, müzenin bugün sahip olduğu kültürel mirasın temelini oluşturmuş ve sanat eserleri günümüze kadar ulaşmıştır.

David Koleksiyonun Oluşum Süreci

Fotoğraf 2: David Koleksiyonu Müzeye Giriş Kısımı

(Museum History, n.d.)

Müze'nin resmi adı C. L. Davids Fond og Samling'dir. Christian Ludvig David tarafından 12 Aralık 1945 tarihinde, David Koleksiyonu'nu koruma ve geliştirme amacıyla kurulmuş özel bir vakıftır. Hukuk alanındaki başarılı kariyerine rağmen, zamanla sanata olan ilgisi derinleşmiş ve koleksiyonculuk tutkusu ortaya çıkmıştır. Sanata olan ilgisi genç yaşlarında başlayan David, başlangıçta güzel mobilyalarla çevresini güzelleştirmeye odaklanmış, ancak bu ilgi kısa sürede tutkuya dönüşmüştür. Emily Hannover, David'in seramik sanatına olan ilgisini artırmış ve onu İslam sanatı koleksiyonculuğuna yönlendirmesi ile müzenin önemli eserlerini koleksiyonuna katmaya açılan kapıyı aralamıştır. David'in *Danimarka Dekoratif Sanatlar Müzesi*'ne üye olmasıyla 1925'ten itibaren müzenin dostları derneğinin başkanlığını yapmış ve 1942'den itibaren müze yönetim kurulunun başkanlığını üstlenmiştir. David'in başlarda koleksiyonunu büyük bir müzeye bağımsız bir ek olarak ilişkilendirme düşüncesi varken daha sonra bu fikrinden vazgeçmiştir. 1960 yılında öldüğünde David Koleksiyonu, Danimarka, Fransız ve Alman seramikler, mobilyalar, gümüş eşyalar ve az bir kısmı da İslam sanat eserlerinden oluşan geniş ve kapsamlı bir koleksiyon haline gelmiştir. David'in ölümünden sonra, koleksiyonun gelişimi İslam sanatı üzerinde yoğunlaşmış ve koleksiyonun sanatsal çeşitliliği artırılmıştır. David Koleksiyonu, özellikle André Leth'in müdürlük döneminde genişletilmiş, koleksiyona cam ve metal işçiliği gibi diğer sanat dalları eklenmiştir. 1980'lerde koleksiyona minyatür

resimler dahil edilmiş ve bu eserler için özel bir galeri açılmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren İslam sanatı koleksiyonuna büyük finansman ayrılmış ve koleksiyon, ödünç alınan eserlerle daha da zenginleştirilmiştir. 1990 yılında, minyatür resimler için yeni bir galeri eklenmiş ve koleksiyon komşu binaya kadar genişletilmiştir. (Folsach & C. L. Davids Fond og Samling, 2001, s.29-32)

Leth'in 1962-1985 yılları arasındaki görev süresinde, koleksiyon bütçesi İslam sanatı ve Avrupa koleksiyonlarının tamamlanması için eşit şekilde bölüştürüldü. 1985 yılında görevi devralan von Folsach'a ise yönetim kurulu tarafından İslam sanatına daha fazla odaklanması gerektiği açıkça belirtmiştir. (*Apollo the International Art Magazine*, n.d.)

Fotoğraf 3: David Koleksiyonu 17.-19. Yüzyıl Avrupa Sanatı Bölümü
(*Museum History København*, n.d.)

David Koleksiyonu, İslam'ın 7. ve 8. yüzyıllardaki doğuşundan 1800 yılına kadar olan sanatı kapsar. Bunun nedeni ise, 1800 yılından sonra Avrupa'nın sanata olan güçlü etkisi nedeniyle İslami sanatının özgünlüğü azalmaya başlamasıdır. Bu koleksiyon, İslam sanatının tarihsel gelişimini temsil ederken, müzenin sınırlı fiziksel alanı nedeniyle bazı İslami sanat kategorilerinin, özellikle halı ve tekstillerin, daha küçük ölçekte sergilenmesine yol açmıştır. El yazmaları gibi eserler ise, koleksiyona sadece sınırlı ölçüde dahil edilmiş ve müzelerde sergilenmektense kütüphanelerde daha iyi incelenebileceği düşünülmüştür. (Folsach & C. L. Davids Fond og Samling, 2001, s.33)

Sonuç olarak, Christian Ludvig David'in sanata olan tutkusu ve sonrasında koleksiyonuna İslam sanatından eserler ekleyerek zengin ve kapsamlı bir koleksiyonun oluşmasına olanak sağlamıştır. C. L. David'in İslam koleksiyonunda hat, seramik, minyatüre kadar sekiz farklı başlık altında çeşitli sanat dallarını ölümünden sonra bir araya getirilmiştir. Müze, İslam sanatını geniş kitlelere tanıtarak kültürel açıdan önemli bir yere sahiptir. C. L. David'in bıraktığı bu miras, Danimarka'nın kültürel zenginliğine büyük katkı sunmakta ve günümüzde hala sanatseverler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Müzedeki Bulunan İslam Koleksiyonu

Fotoğraf 4: İslam Koleksiyonuna Giriş Kısmı
(Museum History, n.d.)

Günümüzde İslam Sanatı Koleksiyonu, müzenin en geniş kapsamlı koleksiyonu haline gelmiştir. Christian Ludvig David'in döneminde, bu koleksiyon Orta Doğu'dan gelen az sayıda Orta Çağ seramiği ve birkaç tekstilden ibaretti. Ancak bugün koleksiyon, batıda İspanya'dan doğuda Hindistan'a kadar uzanan klasik İslam dünyasının büyük bir bölümünü kapsamakta ve 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan döneme ait eserleri içermektedir. İslam Sanatı Koleksiyonu, İskandinavya'da türünün açık ara en büyüğüdür ve Batı dünyasındaki en önemli on koleksiyon arasında yer almaktadır. (Islamic Art-København, n.d.)

Müzedeki metinlerde genellikle Hristiyan takvimi esas alınmaktadır. Bununla birlikte, bazı objeler, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği yıl olan M.S. 622'de başlayan İslam takvimine göre kesin olarak tarihlendirilmiştir. İslam takvimine dayalı bir tarih kullanıldığında, bu tarih "H" harfiyle belirtilir ve ardından Hristiyan tarihi gelir. Kişiler için

tarihler verildiğinde, hükümdarlık tarihleri verilen hükümdarlar hariç, doğum ve ölüm yıllarına atıfta bulunmaktadır. (*IslamicArt-København*, n.d.)

Fotoğraf 5: David Koleksiyonu Tekstil Bölümü
(*Museum History*, n.d.)

Folsach & Meyer'e (2010) göre, batı'da İslam sanatı sergileyen müzeleri batılı izleyicilerin İslam dünyasına yabancı ve tanıdık olmayan bir yer olarak görmesi ve bu konuda bilgi eksikliği ile romantik Oryantalizmden önyargıya kadar uzanır. Bu sebeple, kültür ve toplum hakkında Batı sanatı sergileyen müzelerden daha fazla açıklama yapma ihtiyacı duymaktadır. Bir diğer zorluk ise İslam koleksiyonlarındaki eserlerin çoğu işlevsel nesneler olduğundan, Batı'da bunlar genellikle güzel sanatlar veya dekoratif sanatlar gibi kategorilere ayrılır ya da kültürel, tarihsel veya etnografik nesneler olarak değerlendirilir. Bu durum, İslam eserlerinin Batı'da çeşitli müze türlerinde, güzel sanatlar, dekoratif sanatlar, tarih, etnografya müzeleri ile özel koleksiyonlarda bu eserleri görebiliriz. (Folsach & Meyer, 2010, s.9)

Kronolojik olarak, koleksiyonda bulunan eserler İslam döneminin başlarına 7. yüzyıla kadar gider ve yaklaşık 1850'de sona erer. Son yıllarda, birçok İslam sanatı müzesi çağdaş sanat koleksiyonları oluştururken David Koleksiyonu bu alana gitmemiştir. (Folsach & Meyer, 2010, s.10)

Fotoğraf 6: David Koleksiyonu Hat Bölümü 30 cüzluk Kur'an-ı Kerim, Afganistan, Herat, 1519
Hattat: Kasim Ali al-Haravi, Müzehhib: Yari Müzehhib
(M. Aktas, 02.09.2023)

Fotoğraf 7: David Koleksiyonu, Kubur, 1723-1757
İstanbul Topkapı sarayı bölgesinde yapılmış ve Ali Üsküdari tarafından imzalıdır.
(P. Klemp, n.d.)

Diğer koleksiyonlarda olduğu gibi İslam sanatı koleksiyonunda da nesnelerin estetiği, üslup özellikleri, farklılıkları ve gelişimleri en çok ilgi çeken unsurlardır. (Folsach & Meyer, 2010, s.11)

Fotoğraf 8: David Koleksiyonu Minyatür Bölümü

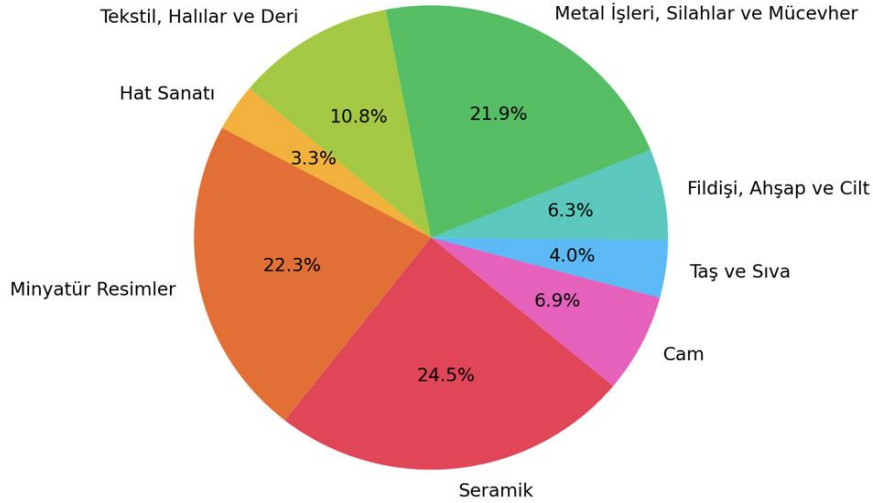
(M. Aktas, 2.09.2023)

Müzedeki İslam koleksiyonu başlığı altında ‘‘hat, minyatür, seramik, cam, fildişi, ahşap, kâğıt, metal işleri, silahlar, takılar, tekstil, halı ve cilt’’ alanında eserler bulunmaktadır. Müze ile iletişime geçildiğinde koleksiyon yetkilisi Mette Korsholm’dan İslam koleksiyonunda kaç adet eser bulunduğu hakkında şu bilgiler edinildi; 1962’de günümüze kadar İslam koleksiyonuna 2765 obje girmiştir. Bu sayıya ek olarak 591 madeni para da bulunmaktadır. Koleksiyonun kurucusu C. L. David hayattayken İslam koleksiyonuna 263 nesne ve 41 tekstil alanından eser girmiştir. Ancak objelerle ilgili bilgilerinin çoğunun veri tabanında olmadığını, bu nedenle 1962’den günümüze kadar her yıl kaç objenin girdiğini veya her yıl ne tür objelerin girdiğini bulmanın çok zaman alınacağı bilgisi edinilmiştir. Müzede bulunan 8 farklı İslam koleksiyonu başlığı altında edinilen en yakın rakama ulaşılmış eser sayıları araştırmanın devamında belirtilmektedir.

Tablo 1. Müzede Bulunan İslam Koleksiyonu Eserlerinin İstatiksel Tablosu

	Kategori	Nesne Sayısı
1	Hat	97
2	Minyatür	658
3	Seramik	725
4	Cam	203
5	Taş ve Sıva	119
6	Fildişi, Ahşap ve Cilt	187
7	Metal İşleri, Silahlar ve Mücevher	647
8	Tekstil, Halılar ve Deri	320

Tablo 2. Müzede Bulunan İslam Koleksiyonu Eserlerinin Pasta Grafiği

Seramik kategorisi, en yüksek nesne sayısına sahip olarak diğer kategorilere kıyasla daha fazla sanat eserini temsil etmektedir. En düşük nesne sayısı ise hat sanatı kategorisinde yer almaktadır. Veriler, koleksiyonun seramik, minyatür ve metal işçiliği alanlarında yoğunlaştığını, ancak hat sanatı ile taş/sıva kategorilerinde eserlerin daha az temsil edildiğini göstermektedir. Genel olarak koleksiyon, İslam sanatının tarihsel ve kültürel çeşitliliğini yansıtırken, seramik, minyatür resim ve metal işçiliği gibi baskın kategorilerle öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra cam, tekstil ve hat sanatı gibi daha az temsil edilen kategoriler de koleksiyona

önemli bir çeşitlilik katmaktadır. Eserlerin görsel oranları, pasta grafiği ile net bir şekilde sunulmuştur.

Sonuç

Christian Ludvig David'in sanata ve koleksiyonculuğa olan tutkusu Danimarka sanat dünyasında ve uluslararası alanda kalıcı bir miras olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Hukuk kariyerinde kazandığı başarıyı, sanata olan ilgisiyle birleştirerek hem Danimarka hem de İslam sanatından önemli eserleri bir araya getirmiştir. Kurduğu *C. L. Davids Fond og Samling*, onun sanata olan derin bağlarının bir göstergesidir. Koleksiyon özellikle İslam eserleriyle öne çıkarak sanatseverlerin ilgisini çekmektedir. C. L. David'in başlangıçta Danimarka dekoratif sanatlarına olan ilgisi, Emily Hannover'in teşvikiyle İslam sanatına yönelmiş ve bu alandaki eserlerin koleksiyona dahil edilmesine zemin hazırlamıştır. Ölümünden sonra, David Koleksiyonu'nun odak noktası İslam sanatı üzerine yoğunlaşmış ve koleksiyon, hat, minyatür, seramik, cam, metal işleri gibi birçok farklı alanı kapsayacak şekilde büyümüştür. Bu süreçte, koleksiyonun estetik değerlerine ve sanatsal çeşitliliğine verilen önem, müzenin küresel çapta tanınan bir kültürel miras merkezi haline gelmesine katkı sağlamıştır.

David Koleksiyonu'nun İslam sanatı koleksiyonu, İslam dünyasının 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan sanatsal gelişimini temsil eden önemli bir arşiv niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, koleksiyonun eserlerinin yalnızca birer dekoratif unsur olarak değil, aynı zamanda İslam kültürü ve tarihine dair zengin bir anlatı sunduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Günümüzde David Koleksiyonu, İslam sanatını Batı dünyasına tanıtan en kapsamlı koleksiyonlardan biridir. C. L. David'in sanat koleksiyonculuğu, yalnızca eserleri biriktirmekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda onları koruma, gelecek nesillere aktarma ve kurduğu vakıf aracılığıyla bu mirası sürdürme amacı taşımıştır. Ölümünden sonra sanat eserlerinin sayısı da önemli ölçüde artmıştır.

Bunun bir örneği olarak İslam koleksiyonu C. L. David hayattayken 304 adet tarihi eser mevcutken kendisinin ölümünden sonra 3.356 adet tarihi esere kadar ulaşmıştır. Bunların hangi yıllarda ve hangi eser türleri üzerinden gerçekleştiği kayıtlı olmamakla birlikte, genel sayılara müze ile yapılan görüşmede edinilmiştir.

Sonuç olarak, Christian Ludvig David'in sanata ve koleksiyonculuğa olan ilgisi sadece Danimarka'da değil, uluslararası çapta önemli bir kültürel mirasın oluşmasına öncülük etmiştir. David Koleksiyonu, İslam sanatıyla ilgili daha fazla araştırmaya ve kültürler arası diyaloga ilham veren bir kaynak olmaya devam etmektedir. Bu araştırma, David Koleksiyonu'nun oluşum sürecini ele alarak, sonrasında İslam sanatı koleksiyonculuğuna yönlendirilen C. L. David'in koleksiyonunun tarihsel arka planını sunmaktadır.

Kaynakça

Apollo the International Art Magazine. (n.d.). The making of one of the greatest Islamic art museums in the world. Retrieved November 27, 2024, from <https://www.apollo-magazine.com/making-one-greatest-islamic-art-museums-world/>

Danish Early Modern Art -København. (n.d.). Davids Samling. Retrieved October 18, 2024, from <https://www.davidmus.dk/danish-early-modern-art>

Danish Early Modern Art -København. (n.d.). Davids Samling. Retrieved October 18, 2024, from <https://www.davidmus.dk/danish-early-modern-art>

The David Collection, Copenhagen. (n.d.). Berlogo, Workshop. Retrieved October 19, 2024, from <https://berlogo-workshop.com/blog/1062-the-david-collection-copenhagen.html>

European 17th-19th Century Art. (n.d.). Davids Samling. Retrieved October 18, 2024, from <https://www.davidmus.dk/european-17-19th-century-art>

Folsach, K. v., & C. L. Davidsfondogsamling. (2001). *Art from the World of Islam in the David Collection* (C. L. Davidsfondogsamling, Ed.). David Collection.

Folsach, K. v., & Meyer, J. (2010). *Journal of The David Collection*. The David Collection. 9788788464269

IslamicArt -København. (n.d.). David Samling. Retrieved October 18, 2024, from

<https://www.davidmus.dk/islamic-art>

Museetshistorie -København. (n.d.). DavidsSamling. Retrieved October 8, 2024, from

<https://www.davidmus.dk/museets-historie#C.L.%20David>

MuseumHistory. (n.d.). DavidsSamling. Retrieved November 6, 2024, from

<https://www.davidmus.dk/museum-history>

MuseumHistory -København. (n.d.). DavidsSamling. Retrieved November 26, 2024,

from <https://www.davidmus.dk/museum-history>

Rona, Z. (1997). *Koleksiyonculuk, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Vol. 2/1034). Yem

Yayın.

ÖYKÜLÜ TÜRKÜLERDE YEDİ YIL

Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER

Osmaniye Korkut Ata University,

Faculty of Humanities and Social Sciences,

Department of History,

ummugulsumcandeger@osmaniye.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6717-93110>

ÖZET

Sayılar ve sayı sembolizmi insanlık tarihinde, kültür ve düşün dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Sayılar içerdikleri sembolik anlamlarıyla din, kültür, sanat ve gelenek içinde kendilerine yer bulmuştur. Buna bağlı olarak yedi sayısına verilen sembolik anlamlar bulunmaktadır. Kültürel ve inanç bazında da yedi sayısına atfedilen özellikler vardır. İslam inancında göğün yedi katı, yerin de yedi katı olduğuna inanılır. Türkiye’de yaşatılan kültür içinde de ölen bir kişinin ölümünün üçüncü gününde mevlit okutulur, yedinci gününde özel bir ritüel ile yemek yapılarak insanlara yemek dağıtılır. Türkülerin de kültürün içinden geldiği düşünüldüğünde yedi sayısı özellikle yedi yıl ifadesinin türkülerde nasıl ele alındığı bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Türküler Türk halkının içinde bulunduğu duygu durumlarını, acılarını, sevinçlerini yani kısaca yaşanan her türlü duyguyu ve özlemi içinde barındıran sözlü ürünleridir. Göç etmenin insan üzerinde bıraktığı etkiyi kendi öz kültürü içinde nasıl dile getirdiğinin en canlı örneklerini de türkülerde bulmak mümkündür. Bu çalışmada yedi yıl ifadesinin insanlar üzerinde bıraktığı etkileri ve bunların nasıl dile getirildiği türküler üzerinden araştırılmıştır. Araştırmamızın veri kaynağı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Türk Halk Müziği Repertuvar Arşivi’dir. Arşivde yaklaşık 6000 türkünün içinde hikayesi olan türküler ele alınmıştır. Öyküsü olan türküler arasında “yedi yıl” kelimesi ile tarama yapılmış ve yedi yıl kelimesinin geçtiği öykülü türküler çalışmaya esas alınmıştır. Yapılan tarama sonucunda öyküsünde yedi yıl kelimesinin geçtiği 3 Kırık Hava ile 3 Uzun Hava türküsü bulunmuştur. Toplam 6 türkü ve kısaca türkülerin öyküsü bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışma sonunda yedi yıl ifadesinin türkülerde ve Türk halkının belleğine nasıl yansıdığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yedi yıl, türkü, hikaye, kültür.

SEVEN YEARS IN STORY FOLK SONGS

ABSTRACT

Numbers and number symbolism have an important place in human history, culture and the world of thought. Numbers have found a place for themselves in religion, culture, art and tradition with the symbolic meanings they contain. Accordingly, there are symbolic meanings given to the number seven. There are also characteristics attributed to the number seven on a cultural and religious basis. In the Islamic belief, it is believed that the sky has seven layers and the earth has seven layers. In the culture that is kept alive in Turkey, a Mawlid is recited on the third day of a person's death, and a meal is prepared with a special ritual on the seventh day and distributed to people. Considering that folk songs also come from within the culture, how the number seven, especially the expression of seven years, is handled in folk songs has formed the starting point of this study.

Folk songs are verbal products that contain the emotional states, pains, joys, in short, all kinds of feelings and longings experienced by the Turkish people. In this study, the effects of the expression seven years on people and how these are expressed are investigated through folk songs. The data source of the research is the Turkish Radio and Television Corporation Music Department Turkish Folk Music Repertoire Archive. Approximately 6000 folk songs with stories were examined in the archive. A search was made with the word “seven years” among the folk

songs with stories, and the folk songs with stories that included the word seven years were taken as the basis of the study. As a result of the search, 3 Kırık Hava and 3 Uzun Hava folk songs were found that included the word seven years in their stories. A total of 6 folk songs and the stories of the folk songs were briefly examined in this study. At the end of the study, it was revealed how the expression seven years was reflected in folk songs and the memory of the Turkish people.

Keywords: Seven years, folk song, story, culture.

Giriş¹⁵⁴

Sayılar bazı kültürlerde önemli bir sembolizm aracı olarak kullanılmıştır. Sayı sembolizmi özellikle batıl inançlarda ve dini inançlarda kullanılan ve bu sayıların uğurlu geldiğine inanılan bir sembolizmdir. Semboller insanoğlunun hayatında bir şeye inanma ihtiyacından ortaya çıkmış ve inançlarını sembollere bağlamışlardır. Semboller insanların mistik yönünü ortaya çıkarmaktadır. Mistik inançlar ise bazı sembollere bağlı olarak yapılagelen uygulamalardır (Kaval, 2015). Sayılar da Türk kültüründe önemli bir sembol olarak ortaya çıkmaktadır. Üç, beş, yedi, kırk gibi sayıların bir anlamı bir önemi bulunmaktadır. Yedi sayısı sembolizmde tamlık, bütünlük ya da birlik, göksel uyum, devrilik (periyodiklik) ve tekamülün sembolü olarak kabul edilmektedir. İslami inançta göğün ve yerin yedi katı olduğu düşünülmektedir (Aras, 2011, s. 30). Kur'an'da Necm suresinin 14. ve 16. ayetinde bahsi geçen “Sidretü'l-Münteha” Hz. Muhammed'in (SAV) miraca yükseldiğinde eriştiği yer olarak belirtilmektedir. Sidretü'l Münteha terkibi “son noktada bulunan sidre” demektir. Sidr ise ağaç anlamına gelmektedir. Semanın yedinci katı olan bu yerde Hz. Muhammed'in (SAV) ağaç veya makam olarak açıklanan bu yerde ilahi sırlara mazhar olduğu ifade edilmektedir (Uludağ, 2009, s. 151-152).

Yedi başka kültürlerde de önemli anlamlar ifade etmektedir. Bektaşî inancında bele bağlanan kemer yedi kez bağlanır. Mevlevilikte yedi selam, Bektaşîlikte yedi erkan, Ahilikte yedi şart, Sufilikte kalbin yedi iç zarfı bulunur. Hint şifasında ise vücudun yedi çakrasından bahsedilir. Tevrat'ın başında bulunan tekvin kısmında ise dünyanın oluşumu yedi emir ile ifade edilmektedir. Hz. Süleyman'ın mabedindeki şamdanın yedi kollu olması bir tesadüf değildir. Türk inanışında özellikle Altay Türklerinde ölümün ardından “Aldacı” denen kötü ruhlar evin içinde bulunurlar. Bu nedenle yedi gün evden dışarıya eşya çıkarılmaz ve alınmaz. Ölümün ardından yedinci gün ziyafet verilerek kötü ruhlar uğurlanır Aras, 2011, s. 30-31).

Haftanın yedi gün olması, pamuk prenses ve yedi cüceler, dünyanın yedi harikasının olması ise hem takvim hazırlanarak zamanın ölçülmesinde hem edebiyatta yer verilmesine hem de medeniyetin oluşmasında yedi rakamına verilen önemin göstergesidir.

Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzum eser olarak tanımlanan “türkü” kelimesi Türklere özgülük anlamı da taşımaktadır (Türk Dil Kurumu, Bekki, 2004, s. 25). Arapça “i” ilgi ekinin eklenmesi ile “Türki” olan Türklere ait anlamı taşıyan kelime zamanla değişime uğrayarak “Türkü” halini almıştır. Türk boyları arasında kelimenin farklı şekillerde isimlendirildiği görülmektedir. Türkü kelimesine Azerbaycan Türkleri “Mahni”; Başkurtlar “Halk Yırı”; Kazaklar “Türki”, “Türük, Halık, “Eni”; Kırgızlar, “Eldik Ir, Türkü”; Kumuklar “Yır”; Özbekler “Türki, Halk Koşığı”; Tatarlar “Halık Cırı”; Türkmenler, “Halk Adımı”; Uygur Türkleri “Nahşa, Koça Mahşisi” demektir (Kaya, 1999, s. 132).

Türküler zengin bir kültürel hazinedir. İçinde Türk milletinin tarihsel derinliğini, gelenek ve göreneklerini, sosyal yaşamına dair olayları, halk hekimliğini, hayvan ve bitki bilgisini, dinî bilgilerini, yaşamla ilgili her şeyi barındırmaktadır. Bu haliyle türküler Türk milletinin hafızası gibidir (Eroğlu, 2017, s. 80). Türkülerin konuları toplumsal ya da bireysel olabilmektedir. Türkülerde özellikle türkü yakıcıların kendi yaşamlarından izler görmek mümkündür. Örneğin,

¹⁵⁴ Çalışmanın giriş bölümündeki türkü ile ilgili bölümler yazarın daha önceki çalışmalarından alınmıştır.

aşk, ayrılık, sevdâ, ölüm, gurbet, hicran, vuslat ve fukaralık gibi konular anlatılmaktadır. Bununla birlikte bazı türkülerin tüm toplumu ilgilendiren savaş, yangın, sel, deprem, salgın hastalıklar gibi olayları da konu edindiği bilinmektedir. Halkın bireysel ya da toplumsal olarak etkilendiği konular türkülerin yakılmasında etkili olmuştur (Çobanoğlu, 2010, s. 46-49). Bu bağlamda, Ahmet Hamdi Tanpınar “Anadolu’nun romanını yazmak isteyenler, ona mutlaka türküler yoluyla gitmelidir.” diyerek konuyu özetlemiştir (Yıldırım, 2017, s. 71-82).

Türkülerin ortaya çıkışı farklı şekillerde olmaktadır. Bazı türküler Anonim Türkü olarak adlandırılır ki bu tür türkülerin nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmez, bestecisi ve güftecisinin kim olduğuna dair kesin bilgiler bulunmaz. Diğer bir grup türkü ise genellikle son dördünlüğünde yakan kişinin adının ya da mahlasının geçtiği türkülerdir (Yakıcı, 2007). Son zamanlarda bestelenmiş formlarda türkülerle de karşılaşılmaktadır. Türkülerin notaya alınıp repertuvara kaydedilmesi ise çok daha farklı bir süreçtir. Türkü notalarında genellikle yöresi, kimden alındığı, derleyen ve notaya alan şeklinde bir türkü künyesi bulunmaktadır. Kaya (1999) ve Emnalar (1998) türkülerini bazı özelliklerine göre bir sınıflandırmaya gitmişlerdir. Bu sınıflandırmaya göre türküler Yapılarına göre, Konularına göre ve Ezgilerine göre şeklinde tanımlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi’nin Türk Halk Müziği (THM) Repertuvarında bulunan türkü öykülerinde geçen yedi yıl ifadesinin Anadolu halkının hafızasında nasıl yer edindiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkülerin ana kaynak olarak kullanıldığı çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Aksu, 1999; Göher Vural, 2011; Eroğlu, 2017). Ancak yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle bir yörenin türkülerinin genel özellikleri üzerinde durulduğu görülmüştür (Özsoy, 2003; İpek, 2013; Seyhan, 2018; Kaya, 2019). Edebiyat alanında ve Türk Halk Bilimi alanında eserler veren araştırmacıların yaptığı çalışmalarda ise türküler daha derin bir halk kültürünün membaı olarak değerlendirilmiştir (Aktan, 2011; Erdal, 2011; Mirzaoglu Sivacı, 2012; Candeger, 2021a; Candeger, 2021b; Candeger, 2022a; Candeger, 2022b; Candeger, Mete ve Kaya, 2021; Candeger ve Mete, 2023; Mete, Albuz, Candeger, 2022; Mete, Şerbetçi, Candeger, 2022).

Çalışmada TRT Müzik Dairesi, Türk Halk Müziği Arşivi ana kaynak olarak kullanılmıştır. Arşivde repertuvara geçmiş olan 6000 türkü arasından tarama modeli ile tespit edilen türkü öykülerinde yedi yıl ifadesi doküman inceleme yöntemi ile ele alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.187-200). Taramalar sonucunda öyküsünde yedi yıl ifadesi geçen altı türkü tespit edilmiştir. Tarama işlemi 2006 yılından beri internet ortamında hizmet veren www.repertukul.com isimli sitede yapılmıştır.

Bulgular

Yukarıda sembolizm olarak yedi rakamından bahsedilmiştir. Türkülerin öykülerinde de yedi yıl ifadesi geçmektedir. Kırık ve Uzun havalarda geçen yedi yıl ile anlatılmak istenenin ne olduğu ise bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Tablo.1. Öyküsünde yedi yıl ifadesi geçen kırık hava türküler

TRT Kayıt Bilgisi	Türkü Adı	Yöresi	Kimden Alındığı	Derleyen- Notaya Alan
THM No: K-775 Tarih: 14.04.1955	Adalardan Çıktım Yayan	Erzurum/ Pasinler (Hasankale)	Cafer Kırmızı	Muzaffer Sarısözen
THM No: K- 1998	Elma Attım Yuvarlandı	Tunceli/ Ovacık	Maksut Uşağı Aşireti	Ferruh Arsunar

Tarih: 26.08.1936				
THM No: K-2353 Tarih: 1959	Yarım İstanbul'u Mesken mi Tuttun	Kayseri	Ahmet Gazi Ayhan	Ahmet Gazi Ayhan Not: Nida Tüfekçi

Kırık havalardan üç türkünün öyküsünde yedi yıl ifadesi geçtiği tespit edilmiştir. Birincisi Erzurum Pasinler'den Cafer Kırmızı'dan Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen “*Adalardan (Elmalı)'dan çıktım yayan*” türküsüdür. Türküde Kıroba Aşireti'nin oba beyi ile konup göçtükleri Çatalçam civarındaki bir köylü güzeli kız arasındaki aşk ve evlilik söz konusudur. Yörük beyi ile köylü güzeli kız evlenir, ancak evlilikleri sonunda köylü kızın yörük aşiretine yani konar göçer yaşama alışmanın zorluğunun olduğunu ifade etmektedir. Türk gelenek ve göreneklerinde evlilikten sonra genç çiftten beklenen dünyaya bir çocuk getirmeleridir. Eğer kısa zamanda bir çocukları olmazsa çiftten birinin genellikle de kadının kısır olduğuna inanılır. Bunda henüz tıbbın gelişmemiş olması tıp gelişmişse de bu tür bir sorun için doktora gitmenin toplum içinde hoş görülmemesi etkilidir. Sonuç itibarıyla bu çiftin yedi yıl çocukları olmaz. Bu süre zarfından toplumsal baskıya dayanamayan kız dualar ederek bir an önce hamile kalmak ister ve sonuçta yedinci yılda bir oğlu olur. Yayla göçü esnasında devenin üstünde çam bir beşikte yatan bebeğin ağaç dalına takılıp kalması ve yırtıcı kuşlar tarafından parçalanması anlatılmaktadır.

“*Elmalı'dan çıktım yayan; Dayan hey dizlerim dayan; Emmim atlı, dayım yayan*”

“*Bebek beni del'eyledi; Yaktı yaktı kül eyledi.*”

“*Kol bezin dalda bulduğum; Adını Ali koyduğum; Yedi yılda bir bulduğum*”

“*Bebek beni del'eyledi; Yaktı yaktı kül eyledi*” (THM No: 775)

Türkünün bu acı hikayesi daha sonra Türk sinemasına da konu olmuştur. 1952 yılında Baha Gelenbevi'nin yönetmenliğini yaptığı “Boş Beşik” filmi ve yine 1969 yılında Fatma Girik ve Tugay Toksöz'ün başrollerini paylaştığı aynı isimli filmlerin ortak konusu göç esnasında bebeğin yırtıcı kuşlar tarafından parçalanmasını anlatmaktadır (Beyazperde.com).

Kırık hava türkülerden ikincisi Tunceli Ovacık yöresinden Maksut Uşağı Aşireti'nden Ferruh Arsunar tarafından derlenip notaya alınan “*Elma attım yuvarlandı*” türküsüdür. Buradaki öyküde de yine yedi yıl ifadesi yedi yılın zorluklarını anlatmak için kullanılmıştır. Bu kez evlenen çift bey oğlu ile bey kızıdır ancak yine yedi yıl çocukları olmaz. Yedi yılın sonunda düğünle bayramla kutlanan bebeğin doğumu ve ardından yine göç esnasında devenin üstünden ağaç dallarına takılıp yırtıcı kuşlara yem olan bir bebeğin hikayesi vardır.

“*Deveyi deveye çattım; Yuların üstüne attım; Kayınbabamdan hicabettim; Yoklamadım bebek seni; Nenni nenni bebek nenni*” (THM No: 1998).

Kırık hava olan üçüncü türkü Kayseri yöresinden Ahmet Gazi Ayhan'dan derlenip, Nida Tüfekçi tarafından notaya alınmıştır. Bu türkünün hikayesinde ise geçim sıkıntısı anlatılmıştır. Anadolu'nun iç kesimlerinde köyde yaşayan bir çiftin erkek olanı ekmek davası için İstanbul'a gitmiş ve orada iş bulup para kazanmayı hedeflemiştir. Ancak köydeki diğer erkeklerin dönmüş olması ve o gencin dönmemesi üzerine yakılan türküde kayınbaba evinde yaşamına devam eden gelinin sözleri yer almıştır.

“Yarım sen gideli yedi yıl oldu aman; diktiğin fidanlar meyveye döndü aman; seninle gidenler silacı oldu aman; gayri dayanacak özüm kalmadı aman; mektuba yazacak sözüm kalmadı aman”

Mektup ile sevdiğine derdini anlatan gelin burada yedi yıl ifadesi ile uzun süren hasretlikten bahsetmekte ve bu hasrete daha fazla dayanacak gücünün kalmadığını ifade etmektedir.

Tablo.2. Öyküsünde yedi yıl ifadesi geçen uzun hava türküler

TRT Kayıt Bilgisi	Türkü Adı	Yöresi	Kimden Alındığı	Derleyen- Notaya Alan
THM No: U- 1069	Al Duvak Vurundun (Danacı'nın Türküsü)	Yozgat /Akdağmadeni	Çoban Şahin Kahraman	Erdem İlkaz/ Habip Coşkunsoy
THM No: U- 651	İhtiyat M'ettin de Geri Bakmaya (Necip)	Anonim	Aşık Veysel Şatıroğlu	Aşık Veysel Şatıroğlu/ Nota:İhsan Öztürk
THM No: U- 493	Yüklendi Barhanam Çekildi Göçüm	Yozgat	Muharrem Ertaş	TRT Müzik Dai. Başk. THM Müd.

Uzun hava türkü öykülerinin üçünde yedi yıl ifadesi tespit edilmiştir. Türkülerden ilki Yozgat yöresinden Çoban Şahin Kahraman'dan Erdem İlkaz tarafından derlenmiştir. Türkünün hikayesinde toplumsal yaşamda bir acı olan başlık parası konusu işlenmiştir. Dana çobanının sevdiği kızla evlenmek için gereken başlık parasını biriktiremeyişi ve kızın başla biri ile zorla evlendirilmesi türkünün ana hikayesidir. Ancak çobanın sevdiği kızı düğün günü son kez görmek istemesi ve geline bir türkü söylemek istemesiyle yedi yıldır birbirlerini sevdikleri ifadesi geçmiştir. Gelinin damat evine gidişi sırasında yaşanan çobanın geline, gelinin de çobana türkü ile cevap vermesi olayı damadın kulağına gider ve geline sorduğu zaman da böyle bir olayın yaşandığını öğrenir. Damat bunun üzerine gelini evinden çıkarır. Yakınlardaki çoban ise kızı alır götürür. Hikayesi toplumsal uygulamaların insanın hayatındaki yeri derin izlerle anlatılmıştır.

Uzun hava türkülerin ikincisi Aşık Veysel Şatıroğlu tarafından derlenip repertuvara kazandırılmıştır. Türkünün hikayesinden de anlaşılacağı üzere farklı yörelerde söylenegelen türkü anonim olarak kaynaklara geçmiştir. Türkü öyküsünde yedi yıl ifadesi ise yine gurbete bu kez askerlik için giden Necip ile Ayşe'nin yaşadığı dramı anlatmaktadır. “*Necip sen gideli yedi yıl oldu; Diktiğin ağaçlar sarardı soldu; Kan değil de Necip keramet oldu; Küsum bu dünyada söylemem Necip*” sözleri Necip ile Ayşe'nin birbirine söylediği sözlerden Ayşe'ye ait olan sözlerdir. Necip kendi köyüne giden arkadaşı ile eşine mektup gönderir. Ayşe'yi görür görmez aşık olan bu kişi Ayşe'ye sahip olmak ister ve reddedilir. Reddedilmeyi hazmedemeyen bu kişi geri dönünce Necip'e Ayşe'nin kötü yola düştüğünü anlatır. Bunun üzerine Necip bir başka mektup ile Ayşe'yi boşadığını ve evden gitmesini söyler. Yemen ellerinde asker olan Necip hastalanır ve uzun bir aradan sonra evine geri döner. Komşuları tarafından evine yatırılan Necip'e komşuları askerdeyken Ayşe'yi neden boşadığını sorarlar ve Necip olayı anlatır. Komşuları ise Ayşe'nin namusu ile yaşadığını hiçbir şekilde bahsedilen olayın olmadığını söyleyince Necip yaptığı yanlış fark eder ve üzüntüsünden hastalığı daha da ilerler. Artık ölüm döşğine düşen Necip son kez Ayşe'yi görmek ister ve burada bir dedikodu ile hayatları kararır

iki genç birbirleri ile türkülerle konuşmaya başlarlar. Necip de Ayşe'nin masumiyetine inanmasına inanır ancak maalesef hayatının sonu gelmiştir. Necip ile Ayşe'nin bu hikayesi Anadolu'da birçok yerde kendi yörelerinde yaşanmış gibi anlatıldığından anonim bir türkü olarak kayıtlara geçmiştir. Uzun hava türkülerin sonuncusu Yozgat yöresinden Muharrem Ertaş tarafından derlenmiştir. Bu uzun havanın öyküsü de bir üstte bahsi geçen “İhtiyat M’ettin de Geri Bakmaya” türküsünün öyküsü ile aynıdır.

Sonuç

Sonuç olarak yedi sayısı sembolik ifadeler taşımakla birlikte zaman dilimi olarak da oldukça uzun bir zamandır. Türkülerin öykülerinde ve sözlerinde geçen yedi yıl ifadesi ile gurbetliğin çok olduğu ya da içinde bulunulan durumun zorluğu yedi yıl ile ifade edilmiştir. Kültürel kodlarına bakıldığında yedi sayısı sembolik olarak tamlık, bütünlük gibi anlamlara gelmekle birlikte istenilmeyen bir süreci de ifade etmektedir. Özellikle Altay Türklerinde ölümün ardından kötü ruhların evden yedi gün boyunca uzaklaşmadığına dair inancın varlığı ise aslında Anadolu insanının belleğinde yedinin diğer kültürlerden farklı olarak uğur şans olarak görülmediğine hatta yedi ile ilgili inanışın daha çok acı, keder, özlem ve kötü bir şeye işaret olarak sayılabileceği sonucunu çıkarmak da mümkündür. Türkülerde ve öykülerinde yedi yıl ile ifade edilen şeylerin de bu şekilde olumsuz olması sonucun olumsuzluğuna da katkı sunmuştur.

Kaynaklar

Arşiv

THM No: 1069, *Al duvak vurundun*; Yozgat, Akdağmağdeni, Kaynak: Çoban Şahin Kahraman.

THM No: 1998, *Elma attım yuvarlandı*; Tunceli, Ovacık; Kaynak: Maksut Uşağı Aşireti.

THM No: 2353, *Yârim İstanbul’u mesken mi tuttun*; Kayseri, Kaynak: Ahmet Gazi Ayhan.

THM No: 493, *Yüklendi barhanam, çekildi göçüm*, Yozgat, Muharrem Ertaş.

THM No: 651, *İhtiyat m’ettin de geri bakmaya*, Anonim, Aşık Veysel Şatıroğlu.

THM No: 775, *Adalardan çıktım yayan*; Erzurum, Pasinler; Kaynak: Cafer Kırmızı.

Araştırma İnceleme Eserler

Aktan Yılmaz, M. (2011). Sembolik ve gerçek anlamlarıyla türkü metinlerine yansıyan hayvanlar. *Folklor/Edebiyat*. (66), Ankara, ss. 229-250.

Aras, H. (2011). *Dünya Dinlerinde Merkez Sembolizmi*. Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bekki, S. (2004). *Baş Yastıkta Göz Yolda Sivas Türküleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Candeğer, Ü. (2021a). Türkülerde Ahlat. *Tarihten Bugüne Kapılar Açan Şehir: Ahlat Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi,

Candeğer, Ü. (2022a). Halk ezgilerinde fıstık. *International Conference on Peanut and Peanut Products, 2-3 Nisan 2022, New York*, ss. 4-14.

Candeğer, Ü. (2022b). Türkülerle Mardin. *11th International Conference on Culture and Civilization February 22-23, 2022 Mardin, Turkey Full Texts Book*, ss. 428-437.

- Candeğer, Ü. ve Mete, F. (2023). Türkülerde körpelik. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, Osmaniye, ss.370-389.
- Candeğer, Ü.; Mete, F., Kaya, M. (2021). Veremli türküler. *Geçmişten Günümüze Türk Tıbbı (Tarih, Metinler, Uygulamalar, Terim ve Terimlerin Türkçeleştirilmesi)*, Meryem Arslan (editör), Ankara: Son Çağ, ss. 215-231.
- Candeğer, Ü. (2021b). Mektepli türküler. *2023'e Doğru Türk Eğitiminin Dünü Bugünü Yarını: II. Maarif Kongresi Anısına, 13-18 Temmuz 2021* Ankara, ss. 473-483.
- Çobanoğlu, Ö. (2010) “Türkü” olgusu bağlamında ‘türkü’ ve ‘şarkı’ terimlerinin etimolojisini yeniden tanımlama denemesi. *Türk Yurdu*. 269, Ocak: ss. 46-49.
- Emnalar, A. (1998). *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*. İzmir, s.183-184.
- Erdal, T. (2011). Erkek ağızlı türkülerde kadın imajı. *Folklor/Edebiyat*. (65), Ankara, ss. 37-52.
- Eroğlu, T. (2017). Türkü nedir? Kesit Akademi Dergisi, 3(7 Mart), ss. 78-91.
- Göher Vural, F. (2011). Türk kültürünün aynası: türküler. *Humanities Sciences*. 6 (3), ss. 397-411.
- İpek, B. (2013). Elazığ türkü ve manilerinde geçen bazı eski kelimeler. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu 23-25 Mayıs 2013*. Elazığ, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, ss.135-154.
- Kaval, M. (2015). Mistisizm’in dili; Sembolizm. *Turkish Studies*, 10 (6 Spring), ss. 555-566.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, R. (2019). Erzincan folklorunda hikâyeli türküler. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12 (1), ss. 177-210.
- Mete, F., Aksay Albuz, S. ve Candeğer Ü. (2022). Halk türkülerinde saklanan hayatlar: Kadın ağızlı türküler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, ss. 582-594.
- Mete, F., Şerbetçi, M. ve Candeğer, Ü. (2022). Gaziantep türkülerine yansıyan kültürel öğeler üzerine bir inceleme. *International Journal of Turkish Literature Culture Education*, 11 (2), ss. 632–643.
- Mirzaoğlu Sıvacı, F. G. (2012). Halk türkülerinde değirmen motifi ve değirmenci türküler. *Bilig*. (62), ss. 159-182.
- Özsoy, B. S. (2003). Karadeniz’de atma türküler ve atma türkü geleneği. *Karadeniz Araştırmaları*. 3 (3), ss. 113-118.
- Seyhan, S. (2018). Silifke yöresinden altı yeni türkü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. (37), ss. 125-132.
- Tanpınar, A. H. (1987). Beş Şehir. Ankara: Dergâh Yayınları aktaran Yıldırım, A. (2017). Türkü sözlerindeki metaforik anlatım. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. 5 (13), ss. 71-82.
- Uludağ, S. (2009). Sidretü’l- Münteha. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, İstanbul, s. 151-152.
- Yakıcı, A. (2007). Halk Şiirinde Türkü (Tanım, Tasnif, İnceleme, Metin). Ankara: Akçağ Yayınevi.

Yıldırım, A.& Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.

İnternet Kaynakları

www.repertukul.com, <https://www.repertukul.com/ADALARDAN-CIKTIM-YAYAN-775>,
Erişim: 15.12.2024.

www.beyazperde.com; <https://www.beyazperde.com/filmler/film-189238/>, Erişim:
29.12.2024.

Ekler

TRT THM No: 2353- Yarım İstanbul'u Mesken mi Tuttun (TRT Arşivi)

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 2353
İNCELEME TARİHİ :
YÖRESİ :
KİMDEN ALINDIĞI :
A. GAZİ AYHAN
SÜRESİ :
DERLEYEN :
A. GAZİ AYHAN
DERLEME TARİHİ :
1953
NOTAYA ALAN :
NİDA TUFEKÇİ

"YARIM" AĞAM İSTANBUL'U MESKEN Mİ TUTTUN

A GAM İS TAN BU LU MES KEN Mİ TUT LÖL TU DU NA A
MA N N GÖR DÜN SÜ Cİ N ZE Fİ L LE DA N Rİ LAR
BE ME Y Nİ VE U NUT DÖN TU DÜ A MAN MAN
GÖR DÜN SÜ Cİ N ZE Fİ L LE DA N Rİ LAR
BE ME Y Nİ VE U NUT DÖN TU DÜ A MAN MAN
BE Nİ E Vİ Nİ ZE DEN LE R KÖ LE Mİ TUT OL DU NA A
MA N N GAY RI DA YA NA CAK
Ö ZÜ M İ KAL MA DI A MAN
MEK TU BA YA ZA CAK

-1-
AŞAM İSTANBUL'U MESKEN Mİ TUTTUN AMAN
GÖRDÜM GÜZELLERİ BEN UNUTTUN AMAN
BENİ EVİNİZE KÖLE Mİ TUTTUN AMAN
Bağ { GAYRİ DAYANACAK ÖZÜM KALMADI AMAN
MEKTUBA YAZACAK SÖZÜM KALMADI AMAN

-2-
AŞAM SEN GİDELİ VEDİ YIL OLDU AMAN
DİKTİĞİN FİDANLAR MEVVEYE DONDU AMAN
SENİNLE GİDENLER SİLACI OLDU AMAN
Bağlantı.

KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ VE OSMANLI ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA KONYA SURU¹.

Yüksek Lisans Öğrencisi Şeyma Nur AKDEMİR²
KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/ Tarih

Anabilim Dalı

seymakdemir@outlook.com ORCID ID: 0000-0002-3103-0347

ÖZET

Orta Çağ'da inşa edilen kaleler, şehirlerin etrafına yahut yakınındaki bir tepe üstüne, önemli görülen yollara, boğazlara, dağlar arasındaki geçitlere ve adalara dolayısıyla stratejik ehemmiyeti olan yerlere inşa edilmiştir. Bu bağlamda şehir yapılanmasını iyi bilen Selçukluların payitaht yaptıkları Konya'nın silüetini belirleyen Dış Kalesi Konya Şer'iyye Sicilleri ile Osmanlı arşiv belgeleri ışığında tespit edilen bulgular makalenin konusunu oluşturmaktadır. Konya Suru'nun bir diğer adı ise Konya Kalesi'dir. Bu adlandırma dış surdan önce inşa edilen Ahmedek Kalesi'nde de görülmektedir. Bu bağlamda iki farklı zamanda inşa edilen ama dış sur yapılırken birleştirilen Ahmedek'te incelenilecektir. Bu çalışmada iki farklı kale ayrı olarak değerlendirilecek; Selçukludan Osmanlıya uzanan tarihî süreç Konya halkının emniyetinin sağlanması açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Osmanlı, kale.

ABSTRACT

Castles built in the Middle Ages were constructed on hills around or near cities, on important roads, straits, mountain passes, and islands, thus in places of strategic importance. In this context, the subject of this article is the findings obtained from the Konya Sharia Registers and Ottoman archive documents regarding the Outer Castle, which determined the silhouette of Konya, the capital city of the Seljuks who were well-versed in urban planning. Another name for the Konya Wall is the Konya Castle. This naming is also seen in the Ahmedek Castle, which was built before the outer wall. In this context, Ahmedek, which was built at two different times but was combined when the outer wall was built, will be examined. In this study, two different castles will be evaluated separately; the historical process extending from the Seljuks to the Ottomans will be examined in terms of ensuring the security of the people of Konya.

Keywords : Seljuk, Ottoman, castle.

GİRİŞ

Günümüzde İç Anadolu Bölgesi'nin güney batısında bulunan Konya, jeopolitik konumu itibarıyla tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Zira, Eski çağlardan itibaren doğu ve batı yollarında; Ege ve Suriye'de Akdeniz uygarlıklarıyla irtibatla kavşak görevi görmesi onu vazgeçilmez yapmıştır. Alaeddin Tepesi'nde başlayan ve iskân höyüğü yapılarını kapsayan kazı çalışmaları sonucunda, şehir merkezindeki yerleşimlerin farklı medeniyetlerin kalıntılarının üst üste yığılmasıyla meydana geldiği açıkça görülmüştür (Akok, 1969). Bu bağlamda Konya'nın tarihi seyri ilk olarak M.Ö. 1725 yıllarında tarih sahnesine çıkan Hitit Devleti'nin (M.Ö. 1700-1200) egemenliğine girmesiyle başlamaktadır. Onlar buraya “*ikuvaniya*” demekle birlikte Luvice olan bu isimlendirmenin yanında Luvi ülkesi manasına gelen “*Lukuwanna*” da demişlerdir. Geç Hititler Dönemi (M.Ö. 1200- 675)'nden sonra Konya'da Frig Dönemi (M.Ö. 750- 676)'nin başladığı görülmekle birlikte buraya Frig Kralı Midas'ın düşmanı olan Asurlulara karşı düzenlediği sefer güzergahında bulunmasından dolayı geldikleri düşünülmektedir. Daha sonra Lidyalıların (M.Ö. 700- 546) eline geçen bölge M.Ö. 546- 333 yılları arasında hüküm süren Perslere de ev sahipliği yapmıştır. Bu tarihlerden sonra

Konya, önemli konumu itibarıyla Roma Dönemi (M.Ö. 129- M.S. 330)'ne kadar göç ve çalkantılara tanıklık etmiştir (Bahar, 2014). Bu süreçte Büyük İskender, Bergama, Seleukos ve Galat Krallıkları kurulmuştur (Darkot, 1967). Uzun yıllar Anadolu'da etkili olan aynı zamanda sosyoekonomik faaliyetlerde bulunan ve Konya'ya “*İkonium*” adlandırmasını yapan Romalılardan sonra, bölge İran Hanedanı Sasaniler (226- 651) tarafından ele geçirilmiştir. Bu arada Roma İmparatorluğu yıkılıp yerini Bizans'a bırakmış; onların tabiriyle de adı “*İkonía*”ya dönüşmüştür. Bu dönemde Bizans- Sasani mücadelelerine sahne olan şehir süregelen İslam akınlarının hedefinde olmuştur. Önce 704 yılında sonra 723 yılında ilk İslam Hanedanı Emeviler (661- 750)'in fethiyle Araplar tarafından “*el-Koniya*” olarak tanımlanan Konya, İslam dünyasına kazandırılrsa da bu dönemin kısa sürdüğü bilinmektedir (Konyalı, 1964). İslam hücumlarına sahne olan Konya ve çevresinin bundan sonra yaklaşık 350 yıllık bir süre zarfında sürekli Bizans ve İslam dünyası arasında el değiştirmesi; 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'nden sonra kurulan Anadolu Selçuklu Devleti (1075- 1308)'nin 1097'de başkenti olmasıyla son bulmuştur. 211 yıllık süre zarfında Selçukluların yurdu olan bu bölgeyi Batı Avrupa ülkeleri, kara ticaret yollarının üzerinde olmasından dolayı ele geçirmek istemişse de bunu başaramamıştır.

Selçuklu sultanları Batı Avrupa'ya karşı kendi politikalarını oluşturmuş ve yeni yerler fethetmek yerine bulunduğu bölgeyi sağlamlaştırmayı hedeflemişlerdir. 1155- 1256 yılları arasında devletin gelişme dönemine kadar yaklaşık seksen yıllık dönemde Selçuklu sultanlarının Anadolu'da tutunabilmek için varlık ve yokluk savaşı vermişlerdir. Bundan sonra artık Anadolu'yu kervansaraylarla, fütüvvetle, tersanelerle zenginleştirmiş; batıdaki Bizans'ı, doğudaki Moğolları bir tehdit olarak algılamış ve başkentleri olan Konya'ya savunma, askerî ve korunma amaçlı yapılar inşa ettirmişlerdir. Bu bağlamda Sultan I. Mesud (1116- 1155) döneminde başlıya iç kaleyi sağlamlaştırma ve halkın yaşadığı yeri koruma politikasına (Sümer, 2004), II. Kılıçarslan zamanında (1155- 1192) ikinci bir sur eklenerek devam edilmiş; I. İzzeddin Keykavus ise (1211- 1220), şehir merkezine yakın ve Gevale Kalesi'nin karşısına olacak şekilde garnizon inşa ettirerek Konya'nın askerî tarafını güçlendirmiştir. I. Alaeddin Keykubad'ın (1220- 1237) yaşam alanını adeta hücre çeperi gibi saran ve silüetini oluşturan Dış Kale'yi yaptırmasıyla da artık kentin güvenlik eşiği yükseltilmiş ve Türk- İslam şehirlerinin savunma anlayışı böylece kendini de Konya'da göstermiştir.

1. KONYA KALESİ

1.1. Konya'nın Dış Kalesi

Türk- İslam şehir geleneğinin yapı taşlarının sonuncusu olan dış kale, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Sultanı I. Alaeddin Keykubad tarafından Moğol ve sel tehlikesine karşı 1221'de inşası tamamlanarak şehre kazandırılan yapıdır. Osmanlı zamanında “*Konya Kal'ası*” (BOA. AE. SMHD. I. 00028. 01668. 002, s.2) yahut “*Konya Suru*” (BOA. C.M.F. 00048. s.1) olarak adlandırılmıştır. Dönemin birinci el kaynaklarından olan İbn-i Bibi'nin *El-Evamirü'l Ala'yye Fi'l-Umuri'l-Ala'yye* adlı eserinde nasıl inşa edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Planlamasında ve yapımında Selçuklu Sultanının bizzat kendisinin ilgilendiği ve sur kapılarından dördünün hazineden karşılanacak diğerlerinin ise emirleri tarafından yaptırılacak şekilde emir verdiğini yazmaktadır (İbn-i Bibi, 1996). Ahmedek Kalesi'ne bitişecek şekilde meydana getirilen surların ana hatları beden duvarları, kuleler, kapılar ve hendekten ibarettir. Selçukludan Osmanlıya kadar tarihi seyri uzun olan kalenin tam haliyle günümüze kadar ulaşamamasının arka planında bakımsız kalması ve dikkatsizlik yatmaktadır. Bu bağlamda debbağhane, hamam vs. esnafının atık sularının hendek kısmına kadar gelmesi ve buranın zamanla çeşitli atıklarla dolarak kalede sızıntı oluşmasına ve dolayısıyla tahribata neden olmuştur (KŞS. 56/ 106-3, BOA. AE.SMST.III.00194.15251.001, s.1). Muhtemelen kaleye

gerek kalmadığı düşüncesi gereğince kalenin kuzeyinde yahut herhangi bir yerinde tamirat yapılmaması XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde kalenin taşlarının mesken yapımında kullanılmasına meydan vermiş ve bazı mekanlara sarf edilmiştir. Bu kullanım alanlarından en bilinenleri Kapı Camii ve Hükümet Konağı olup (Muşmal, 2008), 1283/ 1866 yılında “*Mekteb-i Rüştîye*” tamiri için de sarf edildiği tespit edilmektedir (BOA. MVL. 00721. 00108. 003, s.3).

Geniş bir ovada varlığını sürdüren Konya şehrini adeta hücre çeperi gibi çevreleyen Konya Dış Kalesi’nin farklı adlarla bilinen 12 kapısı olduğu rivayet edilmektedir (Evliyâ Çelebi, 1999). Ancak günümüzde hala adetleri, adları ve yerleri tartışmaya açık bir konudur. Niebuhr, yedi kapısı olduğunu ve Bazar, Yeni, Erdaş, Çeşme, Yapılag ve Larend e isimlerini taşıdığını belirtirken (Niebuhr, 1837); Silleli Said, 12 adet kapı ismi saymaktadır. Bunlar: Larend e, Dervaze-i Esb Pazar, Tol Altı, Yeni, Antalya, Telli, Çeşme, Sille, Bâb-ı Aksaray, Ayaz, Lâdik ve Dervaze-i Ahmedek kapılarıdır (Silleli Said, II, 2023). Konyalı ise birçok kapı ismi saymakla birlikte kapıların ikiden fazla ismi olduğu tespitinde bulunmuş ve Ertaş, Mevlâna İdris, Halka Begüş, Aksaray, Telli, Atpazarı, Demir / Demirciler, Larend e/ Deli, Deri/ Darı, Meram, Yapılı / Eski, Çeşme, Lâdik, İstanbul, Konya, Taş, Sille, Meram, Şam, Yeni, Pul Ahmet, Sultan, Pazar ve Ayaz adlarını saymıştır (Konyalı, 1964). Yasa’da Konyalı ile aynı düşüncede olup kapılar arasında ilişkiler kurmuş ve Tabakçılar / Kasaphane/ Debbaglar Kapısı, Çeşme ile Yeni Kapı, Ahmedek/Antalya/Pul Ahmet/ Ahmed Kapısı, Ertaş ile Çaşnigir Kapısı isimlerini bir arada toplamıştır (Yasa, 1996). KŞS kayıtlarında ise At Pazarı Kapısı, Ertaş Kapısı, Çeşme Kapısı, Aksaray Kapısı, Lârend e Kapısı, Yeni Kapı, Yapılı Kapı hakkında bilgiler bulunmakla birlikte kapıların güvenlik eşiği açısından iki adet sağlam burcun arasında olduğu tespit edilmektedir (KŞS, 100/ 8-4).

Konya Sur Kapılarının iki isim hatta üç ismi bünyesinde barındırdığı düşüncesi hasebince ve KŞS kaydı ışığında Halka Begüş Kapısı, Ertaş Kapısı ve Yapılı Kapı’nın aynı kapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Kalenderhane Mahallesi’ne açılan (Konyalı, 1964) ve günümüz Musalla Mezarlığı kapısının karşısına konumlanan Halka Begüş Kapısıyla (Yasa, 1996) yine Musalla yakınında olan (KŞS. 19/ 146-2), Medrese ile (Küçükdağ, 1989) Nişantaş mahallelerine açılan Ertaş Kapısı’nın (KŞS. 29/ 219-1) Yapılı Kapı’nın dışında bulunan Karacahan, Kalenderhane, Medrese ve Nişantaş mahalleleri hasebince Yapılı kapı olduğu anlaşılmaktadır. 1227/ 1812 tarihli KŞS kaydına göre burada bahsi geçen mahallelerin ahali si tarafından kapının açılmasına dair müracatta bulunulduğu göz önüne alındığında; bu kapının daha önce duvarla örülerek kapatıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylelikle kapı duvarla örülüp kapatıldığı için şehrin ahalisince “*Yapılı*” adını almıştır. (KŞS. 102/ 8-2). Daha sonra söz konusu başvurunun sonuç verdiği 1303/ 1885 tarihli KŞS kaydında “*Medine-i Konya’da Ertaş Kapısı dâhilinde vâkı ‘ Hızır İlyâs Zâviyesi’*” ifadesine göre kapının tekrar Ertaş adını aldığı söylenebilir (KŞS. 103/ 188- 4). Bahsi geçen kapıların aynı kapı olduğu araştırmacılar tarafından tespit edilememesi bir yana Yapılı Kapı’nın kalenin güneybatısına açıldığı ve Amber Reis Camii karşısına konumlandığına dair yanlış malumat da mevcuttur (Konyalı, 1994).

2. Konya’nın Dış Suruna Bitişik Olan Ahmedek Kalesi

Konya Dış Kalesi’nden önce askerî yapı olarak I. İzzeddin Keykâvus (1211- 1220) zamanında meydana getirilen kalenin; farklı zamanlarda birçok isimlendirilmesi bulunmaktadır. Ahmedek adının Hz. Peygamber’in ikinci adı olan Ahmed’den türetilerek oluşturulduğu ya da Çağatay lehçesinde “*müstahkem bir beldenin içindeki hisar*” anlamına gelen Açmedek’ten geldiği ileri sürülmektedir (Küçükdağ, 2001). Osmanlı arşiv belgesinde yer alan “*Kal’a-yı Ahmedek Konya*” ifadesinden hareketle (BOA. AE.SMMD.II.00001, 1- 60, s.3) Selçuklularca kullanılan isim, Karamanoğulları zamanında da aynı kalarak Osmanlılara geçtiği görülmektedir. Bundan sonra yapı birçok çeşitli adlarla anılmıştır. Bunlar; “*Konya Kal’ası*” (3 Num. Mühimme Defteri, yay.

haz. Aykut vd., s. 12- 13), “*Konya Hisarı*”, “*İç Kal’a*” (BOA. A. {DVNSMHH. d. 00015, s. 41, KŞS. 2/ 119-2, yay. Şafak, 2019) “*kal’a-i pâdişâhî*” (KŞS, 53/ 221- 1, yay. Sak, 2016) ve “*Zindan Kale*” (Küçükdağ, 2004) ve “*Konya Hapishanesi*”’nden (KŞS, 116/ 22-1) ibarettir.

Ahmedek Kalesi’nin gerek araştırmacılar gerekse seyyahlar tarafından şehrin bir diğer savunma yapısı olan İç Kale ile karıştırıldığı durumlar olmuştur. Bu bağlamda Naîma, Ahmedek Kalesi’nin Konya’nın İç Kalesi olduğunu yazmaktadır (Naîma, 1968). Silleli Said’de Naîma’ya katılmakla birlikte Alaeddin Tepesi’ndeki çift surla çevrili olan kısmın Selçuklu sultanlarının sarayı olduğunu eklemektedir (Silleli Said, 2023). Tepenin Selçuklu Sarayı olduğuna dair ilk rivayet Aksarayî’ye aittir. O, Müsâmeratü’l-Ahbâr adlı eserinde yer alan “*Konya iç kalesinin kapısı önünde darağacına çektiler. Okçular, sarayın burçlarından ok atarak cesetlerine nişan aldılar*” cümlelerinde rastlanılmaktadır (Aksaraylı, 1943). Yasa’da Ahmedek Kalesi’ni İç Kale olarak anlatmaktadır (Yasa, 1996). Turan ise Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat zamanında dış surların inşa edilmesi sonucu tepeyi çevreleyen surların İç Kale konumuna evrildiğinden bahsetmektedir (Turan, 1971). Burada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Ahmedek kelimesinin Türk kaleleri çerçevesinde ne anlama geldiğine değinmekte fayda vardır. Önder, genellikle çift surla çevrili şehrin ortasında bulunan kısma yani birinci surun içine İç Kale denildiğini ve Anadolu’da bu yapıları “*Ahmedek*” adı verildiğini belirtmektedir (Önder, 1971). Bu bağlamda farklı rivayetlere sebep olan durum muhtemelen I. Keykâvus’un yaptırdığı Ahmedek’in farklı zamanlarda isim değişikliğine uğramasındandır. Osmanlı’nın Konya’yı aldığı zamanlarda yapıya “*Kal’a-yı Ahmedek Konya*” derken (BOA. AE.SMMD.II. 00001, 1-60, s.1,3) 979/ 1572 tarihli KŞS. kaydında “*İç Kal’a*” olarak adlandırılması, yapının isim bakımından iskân yeri olan iç kale ile karıştırılmasına yol açmıştır (KŞS. 2/ 119-2, yay. Şafak, 2019). Ancak KŞS kayıtlarında Alaeddin Tepesi’nin “*İç Kal’a*” (KŞS. 1/ 12-6, yay. Sak, 2016) olarak geçtiği birçok kayıt bulunmaktadır. 1087/ 1676 tarihli kayıttaki “*İç Kal’a’nın kapucusu olup ve İç Kal’a’da sâkin olan ‘Abdi bin Mirza nâm kimesne tarih-i kitap günü kendi için destiler ile çeşmeye giderken pîr nâtuvan olmağla kal’a-yı mezkûr hendek üzerinde vâkı’ köprüden*” ve “*destiler ile çeşmeye giderken kal’a kapusu önünde vâkı’ köprüye vardıkda*” ve “*kal’a-yı mezbûre ahalisinin*” (KŞS, 21/ 20-1) ifadelerine bakılırsa XVII. yüzyılda İç Kale’de yaşayan birinin varlığını göstermekle birlikte burada kaleden çıkarken geçtiği kale kapısı, kapı önündeki köprü ve onu çevreleyen hendeğin varlığı da tepenin İç Kale olduğunu kanıtlar niteliktedir. Öyleyse İç Kale, şehrin iskân sahası olup askerî amaçla inşa edilen ve yerleşim için uygun olmayan Ahmedek Kalesi ile hiçbir ilgisi yoktur.

Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus’un tam orta sahada olası bir savaşta iki taraflı takviye olması stratejisiyle Gevale Kalesi’nin giriş çıkışı esas alınarak inşa ettirdiği kalenin, Karamanoğulları zamanında hapishane olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Ramazan-Zâde Nişancı Mehmed Paşa, 2001). Osmanlı döneminde ise zemin, birinci kat, ikinci kat ve terastan ibaret olan yapı zindan, emanet yeri, cephanelik, ambar ve idam yeri olmak üzere çok amaçlı kullanılmıştır. Etrafı su ile dolu hendekle çevrili olması hasebince tahtadan yapılmış seyyar bir köprüyle geçilen kalenin (Konyalı, 1964), her gece kilitlenen büyük bir demir kapısı bulunmaktadır (KŞS. 28/ 132-1). Kapıdan geçildikten sonra karşılanan koridorlarla iç avluda (Hamilton, 1842) ambar odaları yer almaktadır (KŞS. 28/ 132-1). Mahzeninde ise şehir için yahut herhangi bir durumda seferde kullanılması için cephanesi yer almakla birlikte (KŞS, 7/ 135-2, yay. Şafakçı ve Ürekli, 2022, K1ŞS, 10/ 290-1, yay. Sak, 2014); silah, top, güherçile, kale için gerekli demirbaş, görevli kıyafetleri gibi her türlü askerî eşyayı barındırmaktadır. Oldukça büyük şekilde yapılan kalenin içerisinde zindan, davul (Konyalı, 2001), eminlikoğlu, imam (Oğuzoğlu, 1980) ve bu makale kapsamında tespit edilen “*Somoncuoğlu*” (KŞS. 28/ 132-1) olarak adlandırılan kuleleri bulunmaktadır. Kalenin kullanım alanı çeşitliliğinden dolayı dizdar, kethüda, müstahvız, zindancı, askerler, hisar eri, çavuşlar, çavuşlar kethüdası, imam,

kılıççı, bakırcı ve kapıcı olmak üzere birçok görevliyi bünyesinde barındırdığı tespit edilmiştir (KŞS. 100/ 116- 1). Konya şehrinin coğrafyası itibarıyla açık sahası ve bu alanda düşmanı durdurmanın zorluğu neticesinde oldukça zarar gördüğü açıktır. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmed (1444- 1446/ 1451- 1481) döneminde onarıldığı bilinmekle birlikte 982/ 1574 tarihinde tamire ihtiyaç olduğu meselesi tekrar gündeme gelmiştir (BOA. A{DVNSMHH .d. 00026, s.157). Bu tarihten sonra tamir edildiğine dair kayıt bulunamayan kalenin, XIX. yüzyılda Konya'ya seyahat eden Hamilton tarafından batı duvarları ve kulelerinin yıkık olmasından dolayı harabe olarak nitelendirilmekte ve eskiden Türk zindanyken şimdi iki ailenin kullandığı iskân yapısı olduğu belirtilmektedir (Hamilton, 1842). 1897 yılında yıkıma terk edilen kalenin (Ünver, 1967) oldukça büyük bir yapı olmasından dolayı bakımsız kalması ve gerekli tamir maliyetinin karşılanmaması tahribatına yol açmıştır.

SONUÇ

Türk- İslam dünyasında şehirlerin birçoğu İç Kale, Dış Kale, Şehristan ve Ahmedek yapılarından oluşmaktadır. Bu bağlamda Türklerden önce günümüz Alaeddin Tepesi höyüğü etrafında şekillenmiş olan Konya şehri, Selçuklu Devleti'nin siyasi merkezi olduktan sonra zikredilen yapıların inşasıyla donatılmış; önemli bir Orta Çağ kentine dönüştürülmüştür. Bu yapılanma I. Mesud zamanından I. Alaeddin Keykubad dönemine kadar evrimleşerek gelmiştir. Selçuklu Sultanları çift surla korunan merkezini hem garnizonu olan Ahmedek Kalesi ile hem de şehrin silüetini oluşturan dış sur duvarlarıyla can ve mal güvenliğini sağlamıştır. İç Kale'nin koruyucu hisarı Ahmedek ile üçüncü surunu oluşturan Dış Kale'nin bitişik bir şekilde inşa edilmesi ikisinin Osmanlı zamanında aynı adla anılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda belgelerde ikisinin de adı Konya Kal'ası olarak zikredilmiştir. Bunun dışında Ahmedek ve İç Kale'nin yeri de araştırmacılar tarafından karıştırılmış; bu karmaşanın giderilmesi için çeşitli tespitler sunulmuştur.

Konya Suru olarak da anılan Dış Kale'nin Selçuklu da 12 kapısı olduğu rivayet edilse de Osmanlı da bu sayının düştüğü KŞS kayıtları neticesinde belirlenmiştir. Bunlar; Ertaş, At Pazarı, Aksaray, Yeni, Larende, Çeşme ve Yapılı adlarını taşıyan kapılardır. Burada araştırmacılar tarafından yanlış konumlandırılan Yapılı adını verdikleri kapının aslında duvarla örülerek kapatıldığı için şehrin ahalisince sonradan isimlendirildiği ortaya çıkmış; Ertaş Kapısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şehrin dört bir yanını çevreleyen surlara bitişik bir şekilde inşa edilen Ahmedek Kalesi'nin ismi de aynı dış sur kapıları gibi oldukça çeşitlidir. Yapının Ahmedek, Konya Kalesi, Konya Hisar, Padişah Kalesi, Zindan Kalesi ve Konya Hapishanesi şeklinde farklı adlandırmaları bulunmaktadır. Bunun dışında yapının tarihsel süreci incelendiğinde Selçuklular zamanında garnizon olarak kullanılan kalenin; Osmanlı döneminde zindan, silahların depolandığı alan, değerli eşyaların konulduğu banka ve ambar görevi görmesi bir hayli geniş kullanım alanını bünyesinde barındırdığını göstermektedir. Yukarıda zikredilen kalelerin bakımsız ve dikkatsizlik sonucu günümüze kadar ulaşamamışlardır. Ancak Orta Çağ'da kaleler şehri Konya'ya dönüşmüş olan şehrin bir zamanlar vazgeçilmez unsurları oluşu onları oldukça özel kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ (KŞS)

1, 2, 7, 19, 21, 22, 28, 29, 53, 56, 100, 102.

2. CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHHM. d. 00015, A {DVNSMHHM .d. 00026)
Ali Emirî Tasnifi (AE. SMMD.II.00001, AE.SMST.III.00194.15251.001, AE. SMHD. I. 00028. 01668. 002)
Cevdet Maarif (C.M.F. 00048.)
Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ (BOA. MVL. 00721. 00108. 003)

2. DİĞER KAYNAK ve YAYINLAR

Akok, M. Konya'da Alâiddin Köşkü Selçuklu Saray ve Köşkleri. Türk Etnografya Dergisi, (11), 47-73, 1969.
Aksaraylı. K. Selçukî Devletleri Tarihi. (M. N. Gencosman, yay.). Recep Ulusoglu Basımevi, 1943.
Anonim. Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi. (F. N. Uzluk, yay.). Örnek Matbaası, 1952.
Bahar, H. "Tarih Öncesinden Ortaçağ'a Konya ve Çevresinin Siyasal ve Kültürel Yapısı", Konya Doğa Eğitimi, Medeniyet ve Hoşgörü Başkenti Konya'da Ekoloji Temelli Doğa Eğitimi, Editör A. Dinç, Çizgi Kitabevi Yayınları, 43- 86, Konya, 2014.
Darkot, B. Konya. İslâm Ansiklopedisi. Milli Eğitim Bakanlığı. (Cilt 6), 1967.
Evliyâ Çelebi. Seyahatnâme, (haz. Kahraman S. A., Dağlı Y.), Yapı Kredi Yayınları, 1999.
Fleet, K. Bizans'tan Türkiye'ye Türkiye Tarihi 1071 - 1453, çev: Ali Özdamar Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
Haldon, J. "The İdea Of The Town In The Byzantine Empire", in G.P. Brogiolo and B. Ward-Perkins eds., The Idea And Ideal Of The Town Between Late Antiquity And The Early Middle Ages, 225- 264, BRILL, 1999.
Hamilton, W. J. Researches İn Asia Minor, Pontus, And Armenia; With Some Account Of Their Antiquities And Geology, 2, London, 1842.
Huart, C. Mevlevîler Beldesi Konya, (çev. N. Uzel), Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978.
Konyalı, İ. H. Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Yenî Kitap Basımevi, Konya, 1964.
Küçükdağ, Y. Lâle Devri'nde Konya. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya, 1989.
Küçükdağ, Y. Konya Kalesi'nin Ahmedek Bölümüne Dair. I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildirileri, II, 83- 91, Konya, 2001.
Küçükdağ, Y., & C., Arabacı. *Selçuklular ve Konya*, : Çizgi Kitabevi, Konya, 2016.
Lighfoot, C.S. The Survival Of Cities in Byzantine Anatolia The Case of Amorium. Byzantion, Vol. 68, Fasc. 1, 1998.
Naîmâ Mustafa Efendi. Naîmâ târihi. (Çev. Z. Danışman). 3. Bahar Matbaası, İstanbul, 1968.
Niebuhr, C. Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern, Hamburg, 1937.

- Pirenne, H. Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması. (çev. Ş. Karadeniz). İletişim Yay., Ankara, 1982
- Sak, İ., Özpolat, H. Konya Kadı Sicili (970-1019/1563-1610) Defter 1. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2018.
- Sak, İ., Solak, İ. Konya Kadı Sicili (1148-1149 / 1736-1737) Defter 53. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. Konya, 2016.
- Sümer, F. Mesud I, TDV İslâm Ansiklopedisi, (C.29, 339- 342), Ankara, 2004.
- Sümer, F. Keykâvus I, TDV İslâm Ansiklopedisi, (C.25, 351- 353), Ankara, 2022.
- Sümer, F. Keykubad I, TDV İslâm Ansiklopedisi, (C. 25, 357- 359), Ankara, 2022.
- Şikârî. Karamannâme, haz. Metin Sözen- Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul, 2005.
- Texier, C. Küçük Asya Coğrafyası, III, Tarihi ve Arkeolojisi, (çev. A. Suat), Özkan Matbaacılık, Ankara, 2002.
- Turan, O. Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1971.
- Yasa, A. Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

BİR BASKİRESİM PROJESİ: KLOSTROFOBİ

Doç. Cemile Didem ÖZİŞİK

Atatürk Üniversitesi,
didem.ozisik@atauni.edu.tr - 0000-0003-3192-1788

Ferhat ŞAVLUK

Atatürk Üniversitesi
ferhat.savluk@hotmail.com - ORCID ID

ÖZET

Baskiresim, kalıp yoluyla çoğaltma yöntemine dayanan bir resim tekniğidir. Tekniğine göre temel olarak alçak baskı, yüksek baskı ve düz baskı olarak üç grupta ele alınan baskiresim tarihçesi, mağara dönemi duvar yüzeylerinde görülen el izlerine kadar uzanır. Arkeolojik buluntulara göre ilk görülen baskiresim örnekleri kimi kaynaklara göre Çin, kimi kaynaklara göre Sümerler olarak yer almaktadır.

Bu çalışma ile, yüksek baskı grubu olarak linol baskı, alçak baskı grubu olarak pleksi levha ve OSB levha ile gerçekleştirilen klostrofobi konusu ele alınmıştır. Kavramsal içerikle beraber genel olarak fobi konusu araştırıldıktan sonra, klostrofobinin renk psikolojisi ile ilişkisine yer verilmiş, sonrasında baskiresim tekniği ele alınmıştır. Baskiresmin teknik olarak, demir pres arasında sıkıştırılarak uygulanması ve klostrofobi temasının psikolojik yansıması düşünüldüğünde ortaya koyulan çalışmaların fiziksel üretim sürecinin, kavramsal karşılığı ile uyumu dikkat çekici olmakla birlikte, söz konusu çalışmaları sanatsal yetkinlik olarak desteklediği sonucunu da ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fobi, Klostrofobi, Baskiresim, Resim

1. GİRİŞ

Fobiler, geçmişten bugüne insanların hayatında barındırdığı ve sorun yaşayan bireylerin hayatlarını oldukça olumsuz etkileyen bir problem haline gelmiştir. Fobiler her birimizin ruhsal yaşamının bir parçasıdır ya da parçası olmuştur (DENİS, 2006, s. 10). Fobiler arasında insan hayatını yaşanılmaz kılanlardan birini seçecek olursak o klostrofobi olurdu. İnsanlar yaşamı boyunca hep barınabileceği ve kendini güvende hissedebilecek şekilde bir sığınak aramaktadır. Klostrofobi problemi olan insanlar ise kapalı alanda uzun süre durmayı tercih etmezler. Dolayısıyla bu durum klostrofobi olan insanların hayatını oldukça kötü etkilemektedir. Bunların yanı sıra MR cihazı, asansör, dar alan vb. çıkması zor olan yerler klostrofobiyi tetiklemektedir. Bu konuyla ilgili psikiyatristlerin açıklamaları ve çözümleri olsa da renklerin ve görsellerin insan üzerindeki etkisi olduğundan, klostrofobisi olan insanların üzerinde nasıl etki bıraktı konusunda bilgi kısıtlılığı bulunmaktadır. Dar, kasvetli ve boğuk renkler barındıran resimlerde klostrofobisi olan izleyiciyi oldukça etkilemektedir. Sadece renk olamasa da fobilere

veya klostrofobiye direkt ya da dolaylı yoldan vurgu yapılan sanatsal çalışmalar bulunmaktadır. Bu eserler detaylı bir şekilde incelendiğinde eserler içeriğinde bulunan etkileyici fobik temalar barındırdığı ortaya çıkacaktır.

2. FOBİLER

Fobi, “korku” anlamına gelen Yunanca “phobos” kelimesine dayanmaktadır. Anna Brittanıkca, fobiyi Nevroz türünden hafif bir ruhsal bozukluk olarak kabul edilen fobilerin öğrenilmiş duyuşsal yanıtlar olduğu, gerçek bir tehlikeden kaynaklanan korkunun zamanla başka nesne ve durumlarla aktarılmasıyla ortaya çıktığını söylemektedir. (YAVUZCAN, s. 309,310). Karanlık, kapalı yer, uçak, doktor/diş hekimisi veya kan görme gibi belirli korkular üzerinde odaklanmış fobiler özgül fobiler olarak bilinmektedir. Fobiler her nesneye veya her duruma göre gelişen tepkilerdir. Günümüzde tanımlanmış yüzden fazla fobi çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

- **Agorafobi:** Kaçışın zor olduğu yerlerde korku yaşama durumudur; kalabalık ve kapalı alanlardan kaçınma ile ilişkilidir. Bu gibi kişiler genellikle büyük alışveriş merkezi, kalabalık dükkanlar ve pazaryerlerine, ya da otobüs gibi kalabalık ulaşım araçlarına girmekten çekinirler (Şar, 2008, s. 31).
- **Sosyal Fobi:** Sosyal etkileşimlerden kaçınma ve alay edilme korkusuyla karakterizedir; basit eylemler bile zorlayıcıdır. Sosyal fobisi olan kişiler toplumdan kaçınmalarından dolayı olduğundan çok daha vasat ve negatif algılanabilirler (Şar, 2008, s. 32).
- **Klostrofobi:** Kapalı ve dar alanlara duyulan korku ilişkilidir.
- **Niktofobi:** Karanlık ortamlara karşı duyulan yoğun korkudur. Genellikle ocukluk döneminde başlayan bu fobi, bazı bireylerde yetişkinlikte de devam edebilir ve günlük yaşamı olumsuz etkileyebilir.
- **Glossofobi:** Topluluk önünde konuşmaktan duyulan korkudur; bireyler fiziksel belirtilerle kaygı yaşayabilir.
- **Akrofobi:** Yükseklik korkusunu tanımlar. Bu fobiye sahip kişiler, dağlar, köprüler ve yüksek binaların üst katları gibi yerlerden kaçınırlar, bu da günlük yaşamlarını etkileyebilir.
- **Hemofobi:** Kan veya yaralanma korkusu olarak tanımlanmaktadır. Diğeri fobilerden farkı olarak sadece korku olarak kalmamakta, kolaylıkla bayılmaya ve tansiyon düşmesine neden olmaktadır (Şar, 2008, s. 36).
- **Gametofobi:** Kişilerin evli olma halinden korkma durumudur. Yaygın olarak rastlanılan bir fobidir.
- **Dentofobi:** Daha önce diş çekiminde veya herhangi bir diş uygulamadan dolayı kötü deneyimleri sonucundan duyulan korkudur. Diş hekimisi korkusunun temelinde de daha önce başarısız bir müdahaleye maruz kalmak da yatabilir (Şar, 2008, s. 35).
- **Aerofobi:** Halk arasında uçma veya uçak korkusu olarak bilinir.
- **Sinofobi:** Köpek korkusu olarak bilinir. Saldırgan ve saldırma ihtimali yüksek olan diğeri canlılarda da aynı fobi gözlemlenmektedir.

- **Nomofobi:** Günümüz dünyasında gelişen ve yaygınlaşmakta olan telefon ve bilgisayarsız kalma korkusudur.

3. KLOSTROFOBİ (KAPALI ALAN KORKUSU)

Klostrofobi, genel anlamıyla dar alanda kalma korkusu olarak tanımlanır. Bir kişinin çocukluk dönemi bilinçaltında barındırdığı bir olayın travması olarak görülmektedir. Ayrıca çocuklarda veya yetişkinlerde yaşamı boyunca herhangi bir deprem yaşamış bir kişiye, o kişinin klostrofobik olması oldukça muhtemeldir.

Belirtileri, genellikle çocukluk ve ergenlik döneminde gösterir. Bu travmalar kişinin ileri yaşlarda kapalı alanda korkmasını etkileyebilir. Çocukluk döneminde yaşanmış veya kişinin şahit olduğu herhangi bir olay bile kişinin bilinçaltına işleyebilir. “Wisconsin Üniversitesi Nöroloji bölümünün yaptığı bir araştırmaya göre, dünya nüfusunun %2-5’inde herhangi bir yerin şiddetli klostrofobiden etkilendiği ortaya çıktı.” (<https://tr.wikipedia.org>)

Klostrofobik bireyler; mağaralar, MR cihazları, tüneller, asansörler, trenler, uçaklar, küçük arabalar ve penceresiz küçük alanlarda kalmaktan korkarak panik atak ve anksiyete semptomları benzeri tepkiler verirler. Bu alanlarda boğulma ve hareket alanlarının kısıtlanması endişesi vardır. Bu problem günlük hayatını kısıtlamada ve sosyalleşememe sorununu ortaya çıkarmaktadır.

4. RENKLERİN KLOSTROFOBİYE PSİKOLOJİK ETKİSİ

Renkler, genellikle psikolojik ve duygusal tepkileri etkileyebilir. Renklerin insanlar üzerinde farklı duygusal etkileri olabilir ve kişiden kişiye değişebilir. Örneğin, bazı insanlar için sıcak renkler (kırmızı, turuncu) enerji ve heyecanı sembolize ederken, soğuk renkler (mavi, yeşil) sakinlik ve dinginlik hissi uyandırabilir.

Ancak, klostrofobi ile renkler arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Renklerin klostrofobisi olan kişiler üzerindeki etkisi, kişinin duygusal tepkilerine ve renklere karşı öznel algısına bağlı olacaktır. Bazı klostrofobisi olan kişiler, sakinleştirici etkisi olduğu düşünülen mavi veya yeşil gibi renklere pozitif bir tepki verebilirken, diğerleri için renklerin bu tür bir etkisi olmayabilir.

Koyu renkler olarak; kahverengi, siyah ve lacivert gibi karanlık bir ortam hissi verdiği için klostrofobisi olan kişilerde kapalı alanı daha çok sıkıcı alana dönüştürebilir. Bunun sonucu ise klostrofobisi olan kişilere tarafından tepki vermesi yüksek ihtimaldir.

5. RENK PSİKOLOJİSİ

Renklerin insan ruhu üzerindeki etkileri ve bizi duygusal olarak etkilediği evrensel olarak kabul edilmiştir (G. ERİM, 2000, s.11). Renklerle örülü bir çevrede yaşanılmasından ötürü renkler, insan hayatının ayrılmaz bir parçası olagelmıştır. Geçmişe oranla günümüzdeki yaşam çok daha

renkli bir hale dönüşmüştür (Sözen, 2003 s. 79). Renk psikolojisi, renklerin insanların duygusal ve zihinsel durumları üzerindeki etkisini inceleyen bir alandır. Renklerin insanlar üzerindeki psikolojik tepkileri kişiden kişiye farklılık gösterebilse de bazı genel etkileri bulunmaktadır.

Renklerin genel psikolojik etkileri:

- **Kırmızı:** Enerji, tutku, güç ve heyecanı temsil eder. Aynı zamanda dikkati üzerine çeken ve uyarıcı bir renktir. Kırmızı, kalp atış hızını artırabilir ve canlılık hissi uyandırabilir. Sıcak renklerin anası olan kırmızı, renklerin en zengini olarak kabul edilir (Sözen, 2003 s. 81).
- **Mavi:** Sakinlik, dinginlik, güven ve istikrarı sembolize eder. Zihinsel rahatlamayı teşvik edebilir ve stresi azaltıcı etkisi olduğuna inanılır. Soğuk renklerin anası olup, içinde hiç yabancı renk yoktur (Sözen, 2003 s. 83).
- **Yeşil:** Doğa, tazelik, denge ve huzur hissiyle ilişkilendirilir. Yeşil, rahatlatıcı ve sakinleştirici bir etkiye sahip olabilir.
- **Sarı:** Mutluluk, enerji, neşe ve iyimserlik duygularını yansıtabilir. Canlı bir renk olduğu için dikkat çekici ve enerjik bir etkisi olabilir. Açık sarı renge bakan bir kişi, güneş ışınlarını hissetmiş gibi davranmaya başlamakta ve bu da daha çok melatonin salgılanmasına yol açmakta, melatonin sayesinde de kendini daha iyi hissetmektedir (Sözen, 2003 s.87).
- **Turuncu:** Sıcaklık, coşku, enerji ve hareketlilikle ilişkilendirilir. Uyarıcı bir etkisi vardır ve enerjiyi artırabilir. Kırmızıdan sonra ateşe en yakın olan renktir (Sözen, 2003 s.88).
- **Mor:** Yaratıcılık, lüks, mistisizm ve ruhaniyetle ilişkilendirilir. Dikkat çekici bir renktir ve bazı kişilerde huzur ve dinginlik hissi uyandırabilir. Bir başka deyişle bu renk, mavi ve kırmızı ile olan karışım oranına göre insan psikolojisi üzerinde sıcak ya da soğuk etkiler yaratabilir (Sözen, 2003 s. 85).

Bu renklerin yanı sıra, her renk tonu ve tonunun da farklı etkileri olabilir. Renklere yüklenen anlamlar duygu, düşünce ve bilgi iletme biçimi olarak bu alanlarda yerini almaktadır (ÖZER, 2012, s. 278). Psikolojik etkileri karmaşık ve çok yönlü olabilir, çünkü kişisel deneyimler, kültürel farklılıklar ve bireysel tercihler gibi faktörler etkileri değiştirebilir. Renk psikolojisi, pazarlama, tasarım, terapi ve iletişim gibi alanlarda kullanılarak istenen duygusal tepkileri uyandırmak için renkleri etkin bir şekilde kullanmayı amaçlar.

6. BASKİRESİM TEKNİĞİ

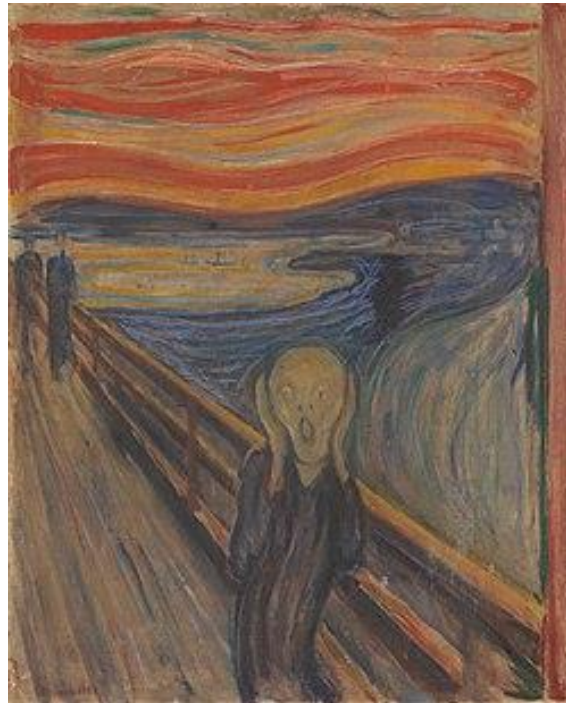
Baskiresim tekniği, Özgün Baskiresim olarak da anılan bir resim tekniğidir. Kendi içinde temel olarak alçak baskı, yüksek baskı ve düz baskı olmak üzere üç farklı başlık altında yer almaktadır. Alçak baskı grubunda, elde edilen sonuç resim, kullanılan plaka üzerine çeşitli yöntemlerle kazınan çukur alanlardan alındığı için alçak baskı olarak tanımlanmaktadır. Yüksek baskı grubunda, elde edilen sonuç resim, kullanılan linol ya da ağaç plakanın üzerine

oyma bıçakları ile kazınan yüksek alanlardan alındığı için yüksek baskı olarak tanımlanmaktadır. Düz baskı grubunda ise alçak ve yüksek alanların söz konusu olmadığı monobaskı ve serigrafi yöntemi söz konusudur.

“Baskiresim matbaa mantığında günümüzde iletişimdeki etkisini yitirmiş olsa da sanatsal anlamda duyuşal dünyamızı etkileyerek görsel kültürümüze hizmet eden geleneksel ve modern teknik ve yöntemlerin rolünü oynamaya devam etmekte. Aslında "Baskı sanatı" Anadolu'da çok eskilere dayanmaktadır. Özellikle yüksek baskı temelini, kil üzerine basılan ahşap kalıplar kullanılarak kumaşa uygulanan silindir ve damga damgalarına dayanan Tipo baskı, bir halk sanatı olarak günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı baskı tarihinde, bir çukur baskı tekniğı olan gravür; İlk baskı ve grafik sanatının İbrahim Müteferrika'nın yayınladığı "Batı Hint Adaları Tarihi 1730" ve "Cihannüma 1733" kitaplarında yer almaktadır.1798'de taş kalıptan resim basma Düz Baskı, Litografi tekniğinin bulunmasından yüzyıl geçişinden sonra, bazı halk resimlerinin basıldığı bilinmekte.” (Akalın, 2003 s.130).

7. KLOSTROFOBİ TEMASININ SANAT ESERLERİ ÜZERİNDE İNCELENMESİ

Sanat tarihsel süreçte klostrofobi teması direkt veya dolaylı olarak sanatçılar tarafından ele alınmıştır. Sanat eserlerindeki alışagelmış güzelliğı sorgulayan ve estetik normlara meydan okuyan bu eserler, anti estetik unsurlarla ve izleyiciye eseri sorgulatan yapısıyla kimi zaman rahatsız eder niteliktedir.

Görsel 1. Edvard Munch, "Çığlık", Yağı Boya / Pastel, 1893

Bu anlamda, Edvard Munch'un (1863-1944) kişisel dertlerini dünyaya haykırdığı sanrılı imgelerini yaşadığı dönemin içinde açığa çıkardığı eserlerden birisi olan "Çığlık" adlı eser, sanat tarihinin en etkileyici ve sembolik yapıtlarından biri olarak, insan psikolojisinin

derinliklerine inen bir anlatıma sahiptir (ANTMEN, 2008, s. 34). Munch, “çılgılık” eserini 1893 yılında Oslo’da kaldığı sırada yaratmıştır (Graf, 2023 s. 56). Munch'un bu eseri, izleyiciyi ruhsal bir sıkışmışlık hissine sürükleyerek klostrofobik bir atmosfer yarattığı düşünülebilir.

Eserdeki figür, derin duygusal bir çılgılık atarken, etrafındaki manzara ve renkler izleyiciyi bir tür psikolojik duruma hapsediyor. Munch’un şaheseri hakikaten de insanını, tabiatın gücüne maruz kaldığında yaşadığı ezici psiko-görsel deneyim için muazzam bir alegori teşkil eder (Graf, 2023 s. 56). Arka plandaki dalgalı gökyüzü ve çarpık formlar, bireyin içsel kaygılarını ve çaresizliğini simgelemektedir. Figürün yüzündeki korku ve çaresizlik ifadesi, klostrofobi hissini pekiştirmekte; sanki dış dünyadan tamamen izole olmuş ve kendi içsel korkularıyla baş başa kalmış gibi görünmektedir.

Munch, 1893 ve 1910 yılları arasında “çılgılık” resminin iki yağlıboya, iki de pastel versiyonu ile birlikte bir dizi baskı resmini üretmiştir (Graf, 2023 s. 58). Munch'un kullandığı canlı renkler, duygusal yoğunluğu artırırken, figürün yalnızlığı ve dışlanmışlığı da belirgin hale gelir. Klostrofobi, kişinin çevresinden kopma hissiyle birleştiğinde, "Çılgılık" eseri yalnızlık ve varoluşsal kaygının derin bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu durum, izleyiciyi hem empati kurmaya yönlendirir hem de rahatsız edici bir deneyim sunar; çünkü herkesin içindeki korkuların ve sıkışmışlık hissini bir tezahürü olarak algılanabilir (Görsel 1).

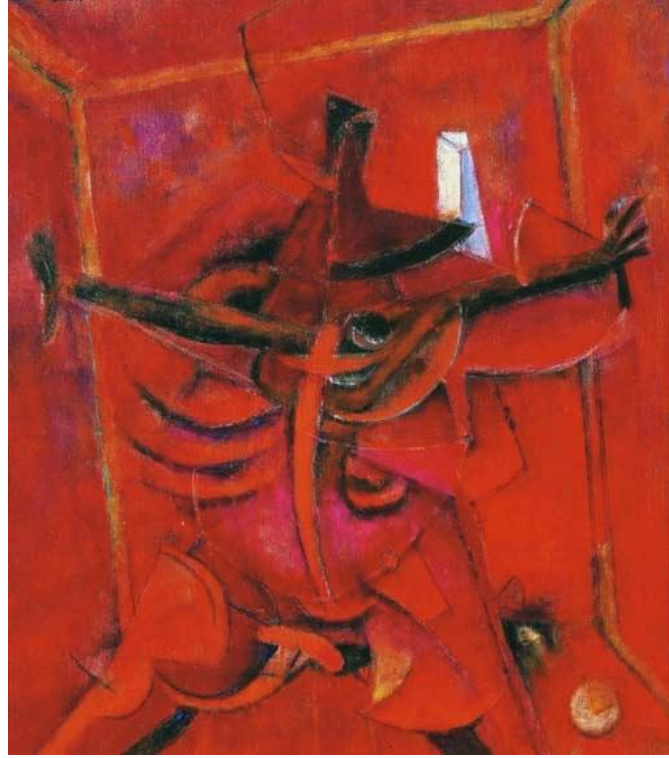

Görsel 2 Francisco Goya, "Savaşın Felaketleri", Gravür, 1810 - 1820

İspanyol ressam Francisco Goya'nın Savaşın Felaketleri adlı çalışması, savaşın kaotik ve yıkıcı doğasını güçlü bir şekilde tasvir etmektedir. Savaş sırasında Madrid’de olan Goya, şahit olduğu dehşetten derinden etkilenmekte ve 1810-1820 yıllarında yaptığı 82 baskıdan oluşan “Savaşın Felaketleri” serisi ile, 2 Mayıs 1808 (1814) ve 3 Mayıs 1808 (1814) adlı resimlerinde baskı altındaki halkının yaşadığı ıstırapı ve savaş suçlarını belgelemektedir (Graf, 2023 s. 24).

Goya, eserlerinde insan figürünü dar ve iç içe geçmiş olarak tasvir etmektedir. Bu tür bir sunum izleyicilerde çeşitli korku tepkilerine neden olabilmekte ve özellikle eserin içindeki karanlık ve sıkışık kompozisyonlar klostrofobi atağına sebep olabileceği düşünülmektedir. Bu darlık, aynı zamanda klostrofobik bir atmosfer yaratarak izleyiciye nefes almanın zor olduğu bir odayı hatırlatmaktadır. Karakterlerin çaresizliği ve kaçışın olmayışı izleyicide kapana kısılmışlık hissi de yansıtır (Görsel 2).

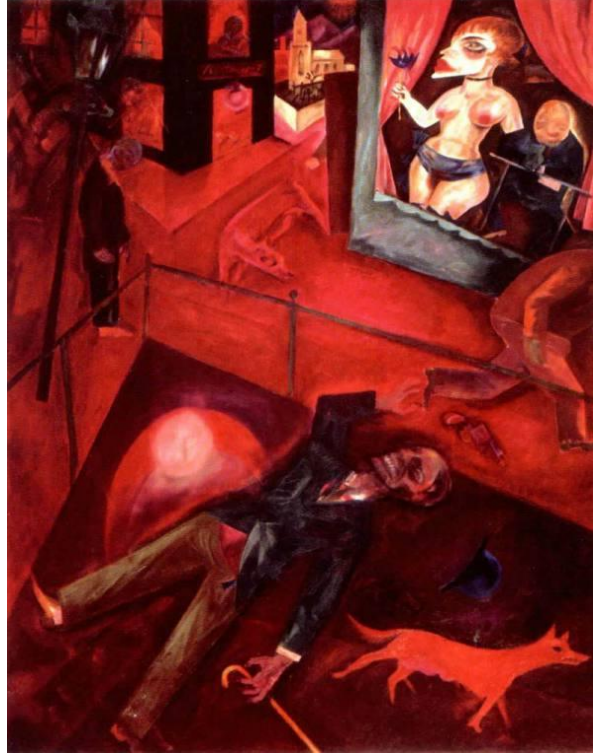
Ayrıca savaş korkusu ve belirsizliği daha genel bir korku ve kaygı duygusu yaratabilir. Eserin kafa karışıklığı ve çaresizliği tasvir etmesi izleyicide kontrolü kaybetme korkusuna neden olabiliyor ve bu da agorafobi ve yaygın anksiyete bozukluğu gibi diğer fobik tepkilere yol açabiliyor

Görsel 3 Rufino Tamayo, "Klostrofobi", Yağlıboya, Paris, 81x73, 2004

Rufito Tamayo'nun "Klostrofobi" adlı eseri izleyiciyi fobilerin karmaşık dünyasına davet eden ilgi çekici bir çalışmadır. Eser, yoğun kırmızı tonu ve kaotik yapısıyla klostrofobinin içinde sıkışıp kalma ve boğulma hissini görsel olarak ifade etmektedir. Tamayo'nun çalışmaları klostrofobinin doğasında olan huzursuzluğu ve kaçma arzusunu yansıtmakta ve figürün sıkışık ve düzensiz konumu ile izleyiciye kapana kısılmışlık hissi yaratmaktadır.

Eserdeki keskin, dağınık çizgilerle birlikte parlak kırmızı rengin şiddeti çağrıştıran etkisi zihinsel kaosa yol açarken izleyiciyi kendi korkularıyla yüzleşmeye davet etmektedir (Görsel 3).

Görsel 4 George Grosz, "İntihar", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1916

George Grosz'un "İntihar" adlı eseri Klostrofobi ve diğer fobi kavramlarını hissettiren oldukça derin anlamlar içeren bir eserdir. Eserin genel atmosferi, özellikle parlak kırmızıdan bordaya ve siyaha giden renk kullanımıyla, yoğun bir umutsuzluk ve karamsarlık hissi yaratmaktadır.

Kırmızı tonlar, sıkışmışlık ve kaygıyı sembolize ederken eserin kapalı ve kasvetli ortamı izleyicinin klostrofobi korkusunu tetikleyecek kadar etkili resmedilmiştir. Ayrıca resmin genelinde kullanılan kırmızı tonlarındaki renkler şiddeti ve ölümü barındıran bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca; eserin sağ tarafında bulunan figürün kaçarak resmedilmesi figürün kapalı alandan ve tehdit unsuru barındıran bir ortamdan uzaklaşması hem klostrofobi teması hem de agorafobi teması ile ilişkilendirilebilir (Görsel 4).

Görsel 5 George Grosz, "Metropolis", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1916

George Grosz'un ``Metropolis" adlı eseri, modern şehir yaşamının karmaşıklığını ve insan psikolojisindeki fobi kavramını derinlemesine yansıtan bir eserdir. Eser yoğun ve kalabalık bir kentsel ortamı kırmızı, mor, mavi renklerle tasvir ederken aynı zamanda bireysel yalnızlık, yabancılaşma ve korku duygularını da ortaya çıkarmaktadır.

Metropolis'te şehrin yoğun yapısı ve kalabalık sokakları klostrofobik bir atmosfer yaratmaktadır. Yüksek binalar ve dar yollar insanlar üzerinde baskı yaratan, özgürlüklerini kısıtlayan bir ortam yaratır. Bu durum şehirde kaybolma hissini arttırmakta ve bireyin içsel korkularını ortaya çıkarmaktadır.

Eserin parlak renkleri ve dinamik kompozisyonu izleyicide korku ve kaygı duygusu uyandırırken kalabalık ortamda birbirine çarpan figürlerle doludur. Bu, sosyal fobiye ve ilişkilerdeki kafa karışıklığını sembolize eder. Gross, insanın kalabalık içinde nasıl yalnız kalabileceğini ve dış dünyadan kopuk hissedebileceğini vurgulamaktadır.

Gross'un kullandığı sembolik görseller, modern yaşamın baskıcı doğasına ve insanların zihinsel durumuna değinirken, aynı zamanda fobilerin evrenselliğini de yansıtmaktadır. Bu çalışma, şehir yaşamının getirdiği stres ve kaygının insanlarda nasıl kaygıya yol açtığını göstermektedir. Bu bağlamda Metropolis sadece bir kentin tasviri değil, aynı zamanda insan ruhunun derinliklerine işleyen bir eleştiridir (Görsel 5).

Görsel 6 George Grosz, "Cenaze", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1917

George Grosz'un "Cenaze" adlı çalışması, bireysel ve toplumsal gerilemenin içsel korkusunu etkileyici bir şekilde yansıtmaktadır. Eserin siyah ağırlıklı renkleri ve karmaşık kompozisyonu izleyicide korku ve kaygı duygusu yaratmaktadır.

Eserdeki aşırı kalabalık ve dar mekânlar bireyin kaçış arzusunu simgelemektedir. Kalabalık figürler bireyin yalnızlık ve boğulma duygusunu artırırken, sıkışık kalma hissi de net bir şekilde hissedilmektedir. Fobi kavramına daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Grosch'un eserlerinde toplumsal korkular ve savaş sonrası ruh halleri açıkça görülmektedir.

Kent yaşamının bozulması bireyin ruhsal durumunu etkileyerek derin kaygılara neden olmaktadır. Ortadaki iskeletin varlığı, yalnızca ölüm korkusunu değil, aynı zamanda sıkışık ve bunaltıcı yaşam koşullarında kaybolanların hissettiği klostrofobi duygusunu da derinden yansıtmaktadır. Bu çalışma, izleyicilere entelektüel bir yolculuk sunarak toplumun çöküşünü ve bireylerin bu süreçte hissettiği korkuyu güçlü bir şekilde vurgulamaktadır (Görsel 6).

Görsel 7. Jackie Nickerson, “Klostrofobi”, Fotoğraf Arşivi, 2021

Jackie Nickerson’un fotoğraf olarak gerçekleştirdiği “klostrofobi” adlı çalışması, fobi temasını oldukça anlamlı bir şekilde sunan çalışmalardan biridir. Klostrofobi temasını tam olarak ele alan bir görsel sunmaktadır. İzleyici, fotoğrafa baktığında, yalnızca bir nesne değil, aynı zamanda bir insanın içsel çatışmalarını ve korkularını da deneyimler.

Eserde kullanılan materyaller, bu temayı oldukça iyi temsil etmektedir. Figürün sadece kafa kısmına uygulanan ve onu tamamen sarmalayan yerleştirme, klostrofobi korkusunu yaşayan kişinin sadece paranoyak bir şekilde kafasında kurguladığı, aslında ortada hiçbir tehdidin bulunmadığı gerçeğini ifade etmektedir.

Figürün başını saran ambalaj malzemesi, bireyin kendini hapsolmuş hissetmesini ve çevresindeki dünyadan yalıtılmışlığını temsil etmektedir. Figürün kafasını duvara sabitleyen bant figürün hareketini kısıtlamakta, boğaz kısmına dolanan bantlar ise nefes almakta zorlandığını vurgulamaktadır (Görsel 7).

8. BİR BASKİRESİ PROJESİ OLARAK KLOSTROFOBİ

Görsel 8. Ferhat ŞAVLUK, “Klostrofobik Baskı” Mono/Linöl baskı, 1/10, 75x100, 2023

Ferhat Şavluk’un “Klostrofobik Baskı” adlı bu çalışmasında; teknik olarak OSB levha ile birlikte mono baskı ve linol baskı kullanılmıştır.

Çalışmanın orta kısmında yer alan figür, linol baskı tekniğiyle uygulanmıştır. Bu figür izleyiciye kapalı alanda kalan klostrofobik bir insanın nasıl bir tepki verdiğini ve o andaki mücadelesini hissettirmektedir. Figürü çevreleyen alan, inşaat sektöründe kullanılan OSB levha üzerine monobaskı yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Levha yüzeyinde bulunan dokular olduğu gibi herhangi bir müdahalede bulunmadan kullanılmıştır. Bu malzeme inşaat çevresinde insanların inşaata girmesini engellemek ve bir alanı kapatmak için kullanılmaktadır. Bu özelliği ile klostrofobinin kapalı alanlarda kendisini göstermesi yönüyle ilişki kurulmak da istenmiştir. Bu çalışma, aynı zamanda deprem sonrası inşaat yıkıntıları arasında altında kapalı alanda kalan bir insanı betimlemek için gerçekleştirilmiş bir projedir (Görsel 8).

Görsel 9. Ferhat ŞAVLUK, “Klostrofobi” Linol Baskı, 2023

Ferhat Şavluk’un “klostrofobi” adlı bir diğer çalışmasında, altı parçadan oluşan linöl baskı tekniği kullanılmıştır.

Her çalışmada Klostrofobi atağı geçiren figürün atak sırasında yaşadığı halleri ele alan tepkiler altı görsel olarak resmedilmiştir. Çalışmalar duygusal yoğunluğun şiddetini vurgulamak için özellikle siyah beyaz olarak düşünülmüştür. Klostrofobi konusunu baskı resim tekniği ile ortaya koymanın asıl amacı, baskı sırasında kullanılan baskıresim presinin resim oluşturan plakanın fiziksel baskı ile sonucu vermesidir. Klostrofobi atağı da fiziksel ya da psikolojik bir baskının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda teknik ve kavramın birbiriyle örtüştüğü düşünülmektedir (Görsel 9).

Görsel 10. Ferhat ŞAVLUK, “Kloströfobik Çürüme”, Pleksi Levha Baskı, 1/50, 35x50, 2024

Bu çalışma, pleksi üzerine kuru kazıma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Kloströfobi ve ölüm temasını ele almaktadır. İzleyicinin duygusal derinliklere inmesine yönelik karmaşık bir kompozisyon sunmaktadır. Çalışmanın tam merkezinde yer alan figür, kloströfobi sorunuyla mücadele eden bir karakteri temsil etmektedir. Endişeli bir duruş sergileyen bu karakter, kendi kafasını elleriyle kapatarak içsel bir çöküntüyü yansıtmaktadır. Bu durum, izleyiciye derin bir acı ve çaresizlik duygusu iletmektedir.

Figürün solunda yer alan iskelet ise, ölümün ve sonun sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüntü, yaşamın kaçınılmaz sonucuyla yüzleşme ve bir tehdit algısı oluşturma potansiyeline sahiptir. İskeletin varlığı, figürün kloströfobik duygularını daha da derinleştirmekte ve izleyiciyi ölüm kavramıyla yüzleşmeye zorlamaktadır.

Bu gravür çalışması, insanın yaşamla ölüm arasındaki kırılgan dengeyi ve varoluşsal sorgulamaları ele alan derin ve etkileyici bir çalışmadır. İzleyiciyi duygusal olarak etkileyen bu kompozisyon, estetik dışı bir unsur barındırmaktadır (Görsel 10).

9. SONUÇ

Fobiler, kişinin hayatındaki değişikliklerin olumsuz etkileri veya genellikle travmatik deneyimlere dayanan derin bir korku tepkisidir. Kloströfobi, yoğun kapalı alan korkusuyla sınırlı değildir, günlük yaşamı sınırlayıcı bir etkiye sahip olabilir. Araştırmalar renklerin ve unsurların psikolojik etkilerinin kişiden kişiye değiştiğini göstermektedir. Özellikle koyu ve

boğucu renkler klostrofobiye neden olabilirken, mavi ve yeşil gibi renkler de sakinleştirici bir etki yaratabilir.

Yapılan bu araştırma ile sanat tarihsel süreçte genel olarak fobi konusu ile ilişkilendirilebilecek sanat eserlerinin, klostrofobi temasını doğrudan ve dolaylı olarak ele aldığı görülmekte ve fobilerin bireyi nasıl etkisi altına aldığını yansıtmaktadır. Aynı zamanda klostrofobinin hem sosyal bağlamda hem iç çatışmalarla bireylerin maruz kaldığı psikolojik ve fiziksel baskıyı ortaya koymaktadır. Baskıresim olarak ele alınan klostrofobi temasının kavramsal içeriği ile baskıresim tekniğinin fiziksel yapısının yan anlamda örtüşmesi son derece dikkat çekicidir. Bu bağlamda sanat, fobilerin farkına varılmasında ve sosyal empatinin geliştirilmesinde etkili bir araç olarak görülebilir.

KAYNAKÇA:

(Kitap Örneği)

1. Graf, M. (2023). *Modern Ve Çağdaş Sanat Kafası*. Hayal Perest Kitap. s.24, 56, 58
2. Sözen, M. (2003). *Sinemada Renk Sembolik Anlamlar*. Detay Yayıncılık. s.79, 81, 83, 85, 87, 88
3. DENIS, P. (2006). *Fobiler*. Ankara: Dost.
4. Şar, V. (2008). *99 Sayfada Fobiler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
5. ANTMEN, A. (2008). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. *Sel Yayıncılık*, s. 34.
6. Yavuzcan, D. İ. (Tarih Yok). *Almanya'da İslamofobi*.

(Makale Örneği)

7. Akalan, G. (2003). Türkiye’de Özgün Baskıresme Tarihsel Bir Bakış; Gravür’ün Sorunları Ve Çözüm Önerileri. s.130.
8. (Gonca ERİM, Rengin Psikolojik Etkileri, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:XIII, Sayı:1, 2000)
9. ÖZER, D. (2012). Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk Ve İletişim. s. 278.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

10. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Klostrofobi>,

SANATIN SNOB TAVRINI ELEŞTİRMEK: JEFF KOONS

Doç. Cemile Didem ÖZİŞİK

Atatürk Üniversitesi,

didem.ozisik@atauni.edu.tr - 0000-0003-3192-1788

Muhammet Burhan AKYÜZ

ulucakyuz25@gmail.com

ÖZET

Başlangıcından beri sürekli değişim içinde olan sanat, insanın ihtiyaç ve isteklerini dışavurumda önemli bir rol oynamıştır. Modernizm olarak anılan dönemde başta sanayi devrimi olmak üzere ekonomik ve teknolojik olarak her alanda olduğu gibi sanat alanında da önemli devrimler söz konusu olmuştur. Bu devrimlerden belki de en önemlisinin sanata başkaldırı ve hazır nesne ile Dadaizm olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada toplumsal ve sosyolojik birçok etkenle değişkenlik gösteren sanatın insan ihtiyaçlarını yansıtmadaki araç rolü ile Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği endüstriyel ürünlerin sanata dahil oluş süreci ele alınarak ihtiyaç dışı beğeni ve zevke dayanan 'snob' kavramı irdelenmiş ve hazır nesnenin Pop Art akımına etkisi ele alınmıştır. Pop art sanatı temsilcilerinden Jeff Koons, yergisel bir tavırla sıradan nesneleri kopyalayarak sanatına taşımış, sanatın snob tavrına eleştiride bulunmuştur

Anahtar Kelimeler: Pop Art, Dada, Jeff Koons, Snob

10. GİRİŞ

Geçmişten günümüze süregelen sanat kavramı düşünce ve biçimsel özellikleriyle sürekli dönüşüm içinde olarak benliğinden söz ettirmiştir. “Bireyin ilgisini farklı dönemler boyunca sürekli çeken sanat, geçmişten günümüze her konuda bir şey kaybetmeden kendisinden bahsettirmiştir. İnsanın özellikleri çerçevesinde her alanda geleceği biçimlendirmede önemli bir yer edinmiştir (Balkır,S. 2020).

Sanayi devrimi ile makineleşmenin 20.yy da daha etkin bir rol almasıyla tüketim kültürünün toplum ve sanatçı bağlamındaki yansımaları ele alınmıştır. Bununla birlikte tüketen toplum araç olarak günlük nesneleri edinmeye başlamıştır. “Toplum hayatında etkin olan endüstri reformları toplumun imalat faktörlerini ortaya koyma biçimlerini değiştirmiş ve bütün insanlığı etkilemiştir. Endüstri aynı zamanda bireylerin kendi görüşlerinde, aralarındaki ilişkilerinde ve tüm insanlıkla etkileşimlerinde de farklılıklar görülmüştür (Schwab, 2019). Bunun sonucu olarak da “bu dönüşümle birlikte hayat tarzı değişmiş, yeni görüşler, yeni hissiyat ve kavrayış biçimleri ve buna bağlı olarak da yeni sanat anlayışları ortaya çıkmıştır (Timuçin, 1992).

Zamanla nesne toplumun yanı sıra sanatçı ve sanat eserinde de etkilerini hissettirmiştir. Böylece zamanla ortaya çıkan Dadaizm ile hazır nesne kavramı daha da ön plana çıkmıştır.

11. DADAİZM VE HAZIR NESNE

Bilindiği üzere 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımla beraber oluşan kaos ortamına Tristan Tzara ile birlikte aksi düşüncede ki bir gurup sanatçının oluşturdukları bir akım olarak karşımıza avangard bir tarzda çıkan Dada kelimesinin çıkış noktasının nereden oluştuğuyla ilgili bir çok fikir vardır. Duyurulan Dada Bildirisi'nde Dadanın kelime anlamı ile ilgili olarak; “Krou 10 zencilerinin kutsal bir ineğin kuyruğunu ‘Dada’ olarak adlandırmışlardır. İtalya’nın kimi bölgelerinde anneye Dada denmektedir. Rusça’ da ve Rumence’de Dada tahta at ve dadı anlamlarında kullanılır.” malumatına ulaşılmaktadır. Tzara’ya göre kelimeye verilen değerdense ona edinilen anlam daha önemlidir. (Harrison & Wood, 2016, s.284).

Bu akımın en önemli belirtisi avangard bir oluşum içerisinde olup lakin avangard bir harekâtı olmamasıdır. Bu sanat birçok akım ve sanatçı topluluğunu içinde barındırmaktadır. Dadanın en önemli yanı bir felsefi düşüncesi olan kültür felsefesini bünyesinde barındırmaktadır.

Bu sanat çerçevesine göre önceki sanat ürünleri sorgulanmalıdır. Bunun yanında kendinden önceki bütün sanat akımları son bulmalı düşüncesindedir. Yani son vermek aynı zamanda meydana getirmektir. Kurt Scwitter sanatla ilgili “Sanatçının tükürdüğü her şey sanattır”. Tanımlaması yeterlidir. (Lynton & Norbert, 2004).

Dadazimle birlikte bulunan toplumsal düzene ve sanat anlayışına bir başkaldırı gerçekleştirilmiştir. Akımın sanatçıları yeni bir sanat anlayışıyla kendinden önceki duygusal güzelliği eleştirmiş ve bunun aksine çalışmalar sergilemişlerdir. Bu akım konvansiyonel sanat anlayışına, estetik kurallara ve alışılmış malzemelerin aksine hazır nesnenin sanatsal çalışmalarda kullanılmasına öncülük eden bir akımdır. Bu anlayış, kendinden sonra ortaya çıkan sanat hareketlerinde de etkisini sürdürmüştür. Ele alınan nesne kendi benliğinden soyutlanmış bununla beraber nesneyi anlamsal ve kavramsal olarak farklı rollere büründürüp yeni statüler edinilmiştir.

Dada akımının önde gelen isimlerinden olan Marchel Duchamp’ın ele aldığı günlük nesneleri olduğu gibi kullanarak ortaya koyduğu anlayış, Fuxus, Kavramsal Sanat gibi birçok sanat anlayışının yanı sıra günümüz sanatını da etkisi altına almıştır. Bu anlayışla hazır nesneyi çalışmalarında kullanan sanatçıların sayısı da artmış bulunmaktadır. “Dadalar, hazır eşya üzerine yapılan değişikliklerle “Ready-Made” diye isimlendirdikleri bir sanat sıfatı eklemişlerdir. Geçmişten günümüze uzanan bu sanatta ilk örnekleri Marcel Duchamp ve Man Ray vermektedir” (İpşiroğlu, 2009).

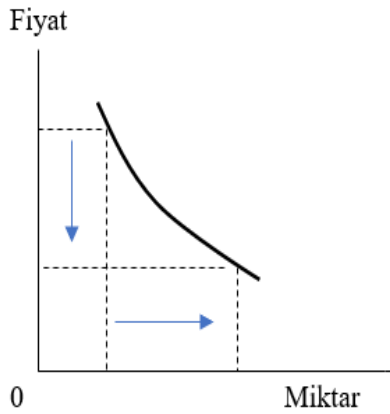
12. SNOB KAVRAMI

Tüketimle birlikte snob (züppe) kavramı hayatımıza girerek günümüze kadar etkinliğini devam ettirmiştir. İnsan doğasında tüketim her daim mevcut olduğundan dolayı snob kavramı ‘da bu bağlamda farklı konularda insan yaşamında tüketimin bir parçası olarak benliğini korumaktadır.

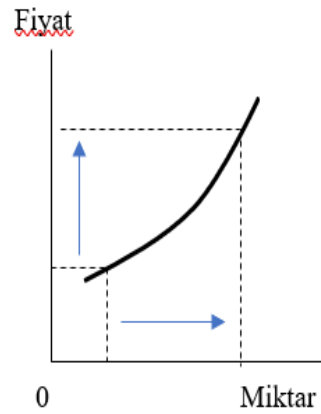
Bu kavramı ortaya atan radikal düşünce eğilimleriyle ekonomide yeni bir akım oluşturan iktisat bilimci John Maynard Keynes’tir. (Davidson, P. (2015) Snob tüketim, temelinde sosyal sınıf kaygılarını barındırmaktadır. “Snob olarak tanımlanan kişilerin en belirgin özelliği toplumsal konum ile kişinin sahip olduğu insani değerlerin birbiri ile bağlantılı olduğu düşüncesidir” (Botton, 2013:26)

Snob tavır, nesnenin değer miktarını görmezden gelerek statüyü ön plana çıkarmak isteyen bir tavidir. Bununla birlikte kendi benliğinden çıkan tüketici, ekonomik olarak daha üst seviyede bir nesne sahibi olarak yüksek statüye geçme çabası içine girmektedir. “Prestij tüketimine sebebiyet veren motivasyonlar, içsel “kalite odaklılık, kendini ödüllendirici ve hazcı” ve dışsal Veblenci, “Snob (züppe)” ve sosyallik “Bandwagon” olarak kavramsallaştırılmıştır. Motivasyonun içsel ve dışsal olması durumu ise statü tüketimi eğiliminin sonucunda ortaya çıkan davranış biçiminin özel, gizli, genel ve gösterişçi tüketimden hangisi veya hangileri olacağını belirlemektedir (Eastman, 2015, s.3).”

Normal Talep Eğrisi

Züppe Etkisi Altında Talep Eğrisi

Görsel 1. Normal ve Züppe Etkisi Altında Talep eğrisi

Normal durumlarda iktisatta, ürün fiyatı düştüğünde, fiyatı düşen ürüne paralel olarak talep artışı beklenmektedir. Fakat sosyal sınıf olarak düşünüldüğünde, tüketime yönelik normal talep kaidelerine ters durumların ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir. Snob kavramında önemli olan nesnenin işlevselliği değil bireyde oluşturduğu statüdür.

Tüketimle birlikte ‘snob’ (züppe) kavramı hayatımıza girerek günümüze kadar etkinliğini devam ettirmiştir.

13. SANATIN SNOB TAVRINI ELEŞTİRMEK: JEFF KOONS

Antikçağ filozoflarından olan tüketim üzerine karşıt bir dille duran antik çağlarda yaşamış Epikuros milattan sonra 2.yy Güney Batı Anadolu’da yer alan 10.000 nüfuslu Oinoanda kentinin merkezine, 80 metre eninde, hemen hemen 4 metre uzunluğunda büyük bir taş duvar oluşturulmuş ve duvarın üzerine alışverişe gelenlerin ilgisini çekmek adına Epikuroscu bu söylemle metin yazılmıştır. (De Botton, 2008, s.57). Bu duvarda; “Lüks yiyecek ve içecekler sizi kötü hastalıklardan korumadığı gibi bedeninizin sağlıklı kalmasını da sağlamaz. Doğal olmayan zenginliklere sahip olmak, zaten taşmak üzere olan bir şişeye su eklemek kadar gereksizdir. Gerçek değere, tiyatrolarla, hamamlarla, parfüm ve kremlerle değil, ancak doğa biliminin yardımıyla ulaşılabilir.” sözcükleri dile getirilmiştir. (Yanıklar 2006: 22).

Endüstri devrimi ile başlamış olsa da tüketim karşıtlığı Sokrates’inde belirttiği gibi yapmacık bir yoksulluk içerisinde bulunan lüks kavramını göz önünde bulundurarak antik çağlarda filozoflar tarafından dile getirildiğini görmekteyiz. (Thomas 2007: 175).

Günümüz sanatçılarından olan Jeff Koons 21 Ocak 1955’te Pensilvanya’da dünyaya gelmiştir. Kavramsal sanatın büyük temsilcilerinden Duchamp’la birlikte gerçeküstü sanatçılarından olan Dali’nin çalışmalarından etkilenmiştir. (Beyazmüzayede, T.Y. 2021)

İlham kaynağı çocukları ve gündelik rutin nesneler olan Koons popüler kültür nesnelerini pop sanat bünyesinde sunan sanatçılardan olmuştur. İlk çalışmalarında kavramsal sanatın etkilerini gördüğümüz Koons ortaya koyduğu Pre-New, The New adlı eseriyle Popüler olguların yanında gündelik hazır nesneleri. floresanla aydınlatılması sağlanan cam vitrinin içine yerleştirdiği dekoratif bir şekilde izleyiciyle buluşturan Koons nesnenin kendi işlevini göz ardı ederek kusursuz bir şekilde sergilenmesi o nesneye erişilmez bir yer kazanımını sağlamıştır. Bu çalışmalarla sanat severlerde oluşturduğu hazla, Warhol’un konservelerle oluşturduğu eserine benzer, bunları modernize edilmiş bir şekilde yeniden konumlandırmıştır (Thompson, 2011: 127).

Görsel 2. Jeff Koons, Three Ball Total Equilibrium Tank, 1985

Koons 1980 yılında damıtılmış su tanklarında yüzen basketbol toplarından oluşan Denge serisini yaratarak kişisel ilk sergisini açmıştır. Bu sergide aynı zamanda ünlü basketbol sporcularının posterlerini de kullanmıştır.

Görsel 3. Jeff Koons, Tavşan ‘**Rabbit**’, 1986

Koons’un dünyanın en pahalı sanatçısı unvanını elde ettiği eseri ise 2019 da gerçekleştirilen Christie’s Müzayede evinde 91.75 milyon dolara alıcı bulan “Rabbit” çalışması olmuştur. (BOSNALI 2019). 1970’li yıllardan itibaren şişirilen oyuncaklarla heykeller oluşturmaya başlayan Koons, 1986 yılında yaptığı bu eseri onun sanatını çok üst bir noktaya taşımıştır. Dev bir balon gibi görünen bu eser, sanatçının yeniden tasarladığı balonun cilalanmış paslanmaz çelikten üretilmiş yeni bir versiyonudur.

Görsel 4. Jeff Koons, Balon Köpek, 1994-200

Jeff Koons'un ikonik çalışmalarından biri olan Balon Köpek adlı çalışması, sanatçının 1994 yılından itibaren gerçekleştirdiği çalışmalarından biridir. 2000 yılına kadar değişik mavi, turuncu, kırmızı, sarı ve macenta gibi farklı renklerle ortaya koyduğu beş farklı çalışmadan oluşan bu eserler dünyanın çeşitli müze ve galerilerinde sergilenmiştir. Rabbit çalışmasında olduğu gibi büyük şişirilmiş bir balon görüntüsünden oluşan bu eser, aynı şekilde cilalanmış paslanmaz çelikten üretilmiştir. Eserin boyutları 307.3x 363.2x114.3 cm.dir. Koons bu eserle en seçkin eser olarak Charles Wollaston ödülünü kazanmıştır.

1. SONUÇ

İnsanlığın var oluşundan beri değişim içinde olan sanatın diğer bir işlevi de insan ihtiyaçlarını dile getirme de araç olmasıdır. Süregelen zamanla gerek toplumsal gerekse sosyolojik birçok etkenin sanata ve sanatsal çalışmalara yansıdığı görülmektedir.

Yapılan bu araştırmada Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği makineleşme sürecinin özellikle 20.yy'da etkin rol oynaması münasebetiyle meydana gelen endüstriyel nesnelerin sanata dahil edilme süreci ele alınmıştır.

İlerleyen zamanla gündelik nesnelerin farklı formlara sokularak statüsel olarak yükseliş gösterdiği ve gelişen teknoloji ile sanatsal eserlere erişimin kolaylaştığı görülmektedir. Kübizm ile başlayan bu süreç zamanla gelişerek yerini Dadaizm'e bırakmıştır. Dadaizm sürecinde ortaya çıkan sanatsal yaklaşım incelendiği zaman akımın asıl amacının; yerleşmiş değer, ahlak, sanat ve kültürel eserlerin göz ardı edilmesi, diğer bir anlatımla sanayileşme çağında yıkıcı etki yaratılarak gündelik hazır nesnelerin alaycı ve eleştirel yaklaşımlarla sanatta yeniden konumlandırılması olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

(Kitap Örneği)

1. Botton A.D. (2013), “Statü Endişesi”, (Çev: Ahu Sıla Bayer), Sel Yayınları.
2. Yanıklar, Cengiz (2006), Tüketimin Sosyolojisi, Birey Yayıncılık, İstanbul.
3. De Botton A (2008) Felsefenin Tesellisi, Banu Tellioğlu (çev), 8. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
4. Çarıkçı, E.,(1996). İktisadi Açından Yeni Dünya Düzenine Bakış ve Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
5. UYSAL, A. (2018). İMGELERİN DİLİ: SANATIN TARİHİNİ DEĞİŞTİREN İMGELER-PİSUVAR VE COCA-COLA ŞİŞESİ. *Social Sciences*, 13(10), 669-683.
6. Thompson, Don. (2011).Çağdaş Sanatın ve Müzayede Evlerinin Tuhaf Ekonomisi, Sanat Mezat, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011.
7. Thompson Don (2011), Sanat Mezat, Çev. Renan Akman, İstanbul, İletişim Yayınları.

(Makale Örneği)

8. Güleç, Cansu (2015), “Thorstein Veblen ve Gösterişçi Tüketim Kavramı”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:38, Yıl: 2015/1, (62-82).
9. Demirdöven Jale Bozoğlu ve Ödekan Ayla (2008), “Müzayedelerin Sanat Piyasalarındaki Rolü ve Türkiye’deki Yansımaları”, İTÜ Dergisi/b, 5 (1), ss. 55-66.
10. Yıldız, B. (2016). MARCEL DUCHAMP ESERLERİNİN YIKICI DÜZLEMİ VE READY-MADE’LERİNDEKİ ANTİ-TOPOGRAFI (SUBVERSIVE EFFECT OF MARCEL DUCHAMP’S WORKS AND ANTI-TOPOGRAPHY IN HIS READY-MADE). *Art-Sanat Dergisi*, (6), 133-146.
11. Bulduk, B. (2017). YENİ KAVRAMSALCILIK: JEFF KOONS, DAMIEN HIRST, SHERRIE LEVINE, CINDY SHERMAN. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(18), 1939-1947.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

12. Jeff, Koons. (1986). *Tavşan “Rabbit” [Resim]*. https://garage.vice.com/en_us/article/43iqnp/whats-hidden-in-jeff-koonss-silver-rabbit-is-unforgettable

13. Karaboğa, Tahir (2016), “Televizyon Dizilerinde Tüketim Olgusu”, International Journal of Human Sciences, 13(1),(2072-2101).
14. Bosnalı C.(2019). Jeff Koons; hayatı, eserleri, hakkında az bilinenleri. Oggusto <https://www.oggusto.com/sanat/sanatici/dunyanin-yasayan-en-pahali-sanatcisi-jeff-koons-hakkinda-merak-edilenler>
15. Jeff, Koons. (1995 2004). Laleler, [Resim]. <https://sculptsite.com/Archive/sculptureheadlines-Jeff-Koons-10-09-10.html>
16. Jeff, Koons. (1980). *New Shop/Vac Wet/Dry*[Resim]. <http://www.jeffkoons.com/artwork/the-new/new-shop-vac-wetdry>
17. Jeff, Koons. (1985). *Three Ball Total Equilibrium Tank*,{Resim}. <https://lisecrepeau.wordpress.com/2015/03/15/expo-jeff-koons-la-retrospective/jeff-koons-5-three-ball-total-equilibrium-tank-dr-j-silver-series19851/>
18. İnternet: beyazmüzayede, T.Y <http://www.beyazart.com/sanatici/Jeff-Koons> Adresinden 24.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
19. İnternet: <http://artlog.art50.net/tr/50-acik-alan-heykeli/puppy-jeff-koons/> (URL 14) Adresinden 24.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
20. İnternet: <http://www.jeffkoons.com/artwork/made-in-heaven> (URL 13) Adresinden 24.02.2021 tarihinde erişilmiştir.

4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARINDA UYUM SÜRECİ İÇERİSİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

*Selma GÜN

**Ömer Faruk SÖYLEV

Bu araştırma, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 4-6 yaş Kur'an kursu uyum sürecine dair çalışmalarındaki eksiklikleri ortaya koymayı ve bu süreçte karşılaşılan sorunları belirlemeyi hedeflemektedir. Öğrencilerin yaşadığı problemleri anlamak ve bu sorunları çeşitli boyutlarda değerlendirmek, eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi açısından kritik bir adımdır. Çocukların, ailelerin, öğretmenlerin ve kursların bu sürece adaptasyonu ve yaşanan problemlerin kaynakları değerlendirilmiştir. Bu problemlerin detaylı bir şekilde incelenmesi ve her bir tarafın perspektiflerinin dikkate alınması, daha bütüncül ve sürdürülebilir çözüm önerilerinin geliştirilmesine olanak tanıyacaktır. Bu tür çalışmalar, erken çocukluk eğitiminin kalitesini ve çocukların ilerleyen eğitim süreçlerine uyumlarını desteklemek açısından büyük bir değer taşır. Bu süreçte öğreticilerin görüşlerinin dikkate alınması, eğitim kalitesinin artırılmasına katkıda bulunacaktır. Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı 4-6 yaş Kur'an Kursları, örneklemini ise Kur'an kurslarında 4-6 yaş grubu çocuklara öğreticilik yapan 7 Kur'an kursu öğreticisi oluşturmaktadır. Yapılan araştırma neticesinde, öğreticiler uyum sürecinde ilgi çekici ve tanışma etkinliklerinin önemli olduğunu, aşırı koruyucu ve hoşgörülü aile tutumlarının yaygın olarak karşılaşılan problemlere kaynaklık ettiği vurgulanmıştır. Öğrencilerin gelişim seviyeleri, yaşları ve cinsiyetlerinin uyum sürecini etkilediği, eğitimin kişiselleştirilmesi gerektiği, kursun fiziksel şartlarının uygunluğu uyum sürecinde önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet 4-6 Yaş Kur'an Kursu, Kursu Uyum Süreci, Problem, Öğretici

PROBLEMS ENCOUNTERED DURING THE ADAPTATION PROCESS IN THE 4-6 AGE QUR'AN COURSES OF THE PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS ACCORDING TO QUR'AN COURSE INSTRUCTORS

This study aims to identify the shortcomings in the adaptation process of the 4-6 age Qur'an courses under the Presidency of Religious Affairs and to determine the problems encountered during this process. Understanding the issues faced by students and evaluating these problems from various perspectives is a critical step toward improving educational processes. The adaptation of children, families, teachers, and courses to this

process and the sources of the problems experienced have been evaluated. A detailed examination of these problems and the consideration of each stakeholder's perspectives will enable the development of more holistic and sustainable solutions. Such studies hold significant value in supporting the quality of early childhood education and children's adaptation to subsequent educational processes. Considering the views of instructors during this process will contribute to enhancing educational quality.

The study, conducted using a qualitative research method, employed a semi-structured interview technique. The study population consists of the 4-6 age Qur'an courses affiliated with the Presidency of Religious Affairs, while the sample comprises seven Qur'an course instructors teaching children aged 4-6. The findings of the study emphasize that engaging and introductory activities play a crucial role in the adaptation process. It was highlighted that overprotective and overly permissive parental attitudes are common sources of problems. The study also revealed that students' developmental levels, ages, and genders affect the adaptation process, that education needs to be personalized, and that the suitability of the course's physical conditions plays a significant role in adaptation.

Keywords: Presidency of Religious Affairs 4-6 Age Qur'an Course, Adaptation Process, Problem, Instructor

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarında eğitim gören çocukların kursa uyum sürecinde karşılaştıkları problemler incelenecektir. Uşak ili ve ilçeleri ile Kütahya'da görev yapan 7 tane 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisine yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanacaktır. Öğreticilerin verdikleri cevaplar kursa uyum süreci ve aynı cevapları veren öğretici sayısı açısından alınan cevapların karşılaştırılarak en çok cevabın hangi yönde olduğu değerlendirilecek olup araştırma sonuçlarına göre 4-6 yaş Kur'an kurslarında öğrencilerin gelişim seviyeleri, yaşları ve cinsiyetleri gibi faktörlerin kursa uyum sürecini etkilediğine dair bulgulara ulaşılmak hedeflenmektedir.¹⁵⁵

Kişî ve kurumların, "4-6 yaş Kur'an kurslarına hazır oluşı" yönelik anlayışları ve beklentileri değişiklik göstermektedir. Bu çeşitlilik, bir çocuğun bir kurs ortamında hazır olduğunu düşündürürken, farklı bir kurs ortamında aynı çocuğun hazır olmadığı sonucunu

¹⁵⁵ Ayşenur Şen, *4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Uyum Süreci İçerisinde Karşılaşılan Problemler İstanbul Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 2-3.

ortaya çıkarabilir. Bu durum, eğitim programlarının ve ortamlarının esnek olmasını ve çocukların bireysel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesini gerektirir. Böyle bir durumda Diyanet İşleri Başkanlığı 4 6 yaş Kur'an kurslarında Uyum haftası olarak değerlendirmeye almıştır. Bu çalışma ile "kursa uyum süreci" nde yaşanan problemler önem sırasına koyularak değerlendirilmeye alınacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı 4 6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerinin gözünden dört ana başlık üzerinde yoğunlaşılacak konular şunlardır:

- Öğreticiden kaynaklanan problemler
- Öğrenciden kaynaklanan problemler
- Velilerden kaynaklanan problemler
- Kursların fiziki imkânlarından kaynaklanan problemler

4-6 yaş Kuran kurslarında uyum haftasında yaşanan problemler, çocukların bu eğitim ortamına adaptasyon süreçlerini etkileyen önemli bir faktördür. Bu çalışmanın amacı, öğretmenlere yöneltilecek sorular aracılığıyla bu sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.¹⁵⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından 2013-2014 yılında başlatılan 4-6 yaş grubu Kur'an kursları, erken yaşta dini eğitim verilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Ancak, bu kursların başlamasıyla birlikte çeşitli uyum problemleri de ortaya çıkmıştır. Bu sorunların çözümü için DİB, uyum süreciyle ilgili çalışmalar başlatmış ve çocukların bu yeni ortama daha kolay uyum sağlamalarını sağlamak amacıyla iki haftalık bir "Kursa Uyum Süreci Programı" oluşturmuştur.¹⁵⁷ Kursa uyum süreci programı, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarında öğrencilerin öğreticiye, arkadaşlarına ve kurs ortamına alışmalarını sağlamak amacıyla çeşitli etkinlikler içermektedir. Bu etkinlikler, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyerek, yeni bir eğitim ortamına adaptasyonlarını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Bu süreçte dikkat edilecek hususlarla ilgili bilgiler şöyledir: ¹⁵⁸

1. Ailelerin çocuk tanıma formunu doldurması, öğretmenlerin her bir çocuğun bireysel özelliklerini, ihtiyaçlarını ve ilgi alanlarını anlamalarına yardımcı olmaktadır.
2. İlk gün, bütün çocuklar ve aileleri için düzenlenecek bir tanışma toplantısı, çocukların ve ailelerin eğitim ortamına daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Tanışma toplantısı, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarına katılan çocuklar ve aileleri için önemli bir

¹⁵⁶ Şen, 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Uyum Süreci İçerisinde Karşılaşılan Problemler İstanbul Örneği, 7.

¹⁵⁷ Eğitim Hizmetleri, "DİB Kur'an Kursu Öğretim Programları" (Diyanet, 2022), 22.

¹⁵⁸ Hizmetleri, "DİB Kur'an Kursu Öğretim Programları", 22.

başlangıçtır. Bu toplantıda gerçekleştirilecek etkinlikler, katılımcıların birbirleriyle tanışmasını ve kurs hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Aşağıda, bu toplantıda yapılacak etkinliklerin detayları verilmiştir:

Tanışma Toplantısında Yapılacaklar:

- a) Eğitimci, kendini tanıtarak eğitim geçmişi, deneyimleri ve kursun amaçları hakkında bilgi verir. Bu, velilerle eğitimci arasında güven ortamı oluşturur.
- b) Toplantı sırasında çocuklara küçük hediyeler verilir. Bu hediyeler, çocukların motivasyonunu artırır ve kursa olan ilgilerini olumlu yönde etkiler.
- c) Eğitim yapılacak kursun farklı bölümleri gezdirilir. Varsa kurstaki diğer görevliler tanıtılır. Bu, çocukların fiziksel ortamı tanımalarını ve alışmalarını kolaylaştırır.
- d) Eğitim saatleri, geliş-gidiş zamanları, genel kurallar ve beslenme saatleri gibi önemli bilgiler kısaca belirtilir. Bu bilgiler ailelerin planlamalarına yardımcı olur.
- e) Toplantıda genel uyarılar ve eğitim sürecine dair beklentiler açıkça iletilir. Ailelerin bu bilgileri bilmesi, çocukların kursta daha iyi bir deneyim yaşamalarını sağlar.
- f) Toplantının sonunda ailelerin ve çocukların soruları yanıtlanır. Bu bölüm, katılımcıların endişelerini gidermeye yardımcı olur ve iletişimi güçlendirir.
- g) Tanışma toplantısında eğlenceli oyunlar ve uygun bir şekilde evlere gönderme uygulamaları, çocukların yeni eğitim ortamına daha kolay uyum sağlamalarını sağlar. Bu süreçte hem sosyal etkileşim güçlenir hem de çocukların rahat bir başlangıç yapmaları desteklenir.

3. Birinci gün, çocuklar küçük gruplara ayrılarak (yaş, cinsiyet vb.) birbiriyle çakışmayacak saatlere randevu verilebilir. Kursa alışma sürecindeki çocuklar için süre uzun tutulmaz.

10.00-10.30 arası kız öğrenciler,

10.30-11.30 arası erkek öğrenciler,

11.30-12.30 arası en küçük öğrenciler gibi.

4. İkinci gün: Eğlenceli bir tanışma oyunu ile eğitim sürecine başlanır. Bunun için de çocuklara eğlenebilecekleri etkinlikler (boyama, müzik, oyun vb.) yaptırılır.

5. Üçüncü gün, eğitim süresi ilk iki günden daha uzun tutulur. Bu, çocukların eğitim ortamına alışmaları ve uyum süresince tam eğitim süresine kademeli olarak geçiş yapmaları, çocukların adaptasyon sürecini daha kolay ve sağlıklı hale getirir. Bu şekilde gün gün yapılacak etkinlik ve oyunlar çeşitlendirilerek çocukların sürece uyumları sağlanır. Bu sürecin önemli noktaları şu şekildedir:

- Eğitim süresini yavaş yavaş artırarak, çocukların yeni ortama ve rutine alışmalarını sağlamak.
- Öğreticilerin, çocukların bireysel gelişim özelliklerini ve ihtiyaçlarını iyi bilmesi ve bu doğrultuda eğitim sürecini planlaması.
- Öğreticilerin, çocuklara karşı sabırlı ve özverili davranması, onların uyum sürecinde kendilerini güvende ve rahat hissetmelerini sağlamaktadır.

Bu yaklaşımlar, çocukların eğitim ortamına daha hızlı ve sorunsuz bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

1.1. Uyum Süreci Faktörleri

Öğretmenlerin çocukların gelişimsel özelliklerini anlamaları ve gerekli sabır ve özveriyi göstermeleri gerekmektedir. Bu süreç çocukların müfredata uyum sağlamaları ve olumlu bir kurs eğitim deneyimi yaşamalarını desteklemek açısından önemlidir.¹⁵⁹

Kursa uyum sürecinde dikkatle etkinliklere katılan, aktif ve bağımsız çalışan çocuklarda hem bireysel hem de sosyal gelişim açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerin desteklenmesi, çocukların yeni bir eğitim ortamına daha kolay uyum sağlamalarını sağlamakta ve öğrenme deneyimlerini zenginleştirmektedir. Bu bağlamda, 4-6 yaş grubundaki çocukların Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı Kur'an kurslarında kursa uyum süreci, sosyal gelişimlerini desteklerken akademik başarılarına da olumlu katkıda bulunmaktadır. Bu süreçte ebeveynler ve öğretmenler, çocuklara rehberlik ederek onlara rol model oluşturabilmektedirler.¹⁶⁰

Aile desteği olmayan eğitim programlarının amacına ulaşması beklenemez. Bu durumda 4-6 yaş Kur'an kurslarının yapabileceği en iyi şey çocuğu ve aileyi bir arada tutmaktır. 4-6 yaş Kur'an kurslarının eğitim sürecinde öğretmenlerin en önemli destekçileri ailelerdir. Gerek çocuğun kursa devamını sağlama gerekse kursta öğrendiklerini pekiştirme konusunda ailelere büyük görev düşmektedir.¹⁶¹ Bu nedenle ailelerin sürece dahil edilmesi ve erken çocukluk eğitim programı boyunca eğitilmesi önemlidir. Çocuğun eğitimi, ailesi ile bir bütün olarak ele

¹⁵⁹ Şen, 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Uyum Süreci İçerisinde Karşılaşılan Problemler İstanbul Örneği, 26; Pınar Bahçeli Kahraman v.dğr., "Okul Öncesi

i Dönemde Okula Uyum Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2, 681-701 (10 Mayıs 2018): 685.

¹⁶⁰ Hülya Gülay, "5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Okula Uyum ve Akran İlişkileri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/36 (001-010) (2011), 2.

¹⁶¹ Muhammed Ali Yazıbaşı, "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğreticisi, Öğrencisi ve Öğrenci Velisinin İhtiyaç ve Beklentileri (Kırıkkale Örneği)", *Dini Araştırmalar Dergisi* 23/57 (2020), 110.

alındığında daha etkili ve başarılı sonuçlar elde edilir. Okul öncesi eğitimde başarının sağlanabilmesi için aile eğitiminin ve katılımının önemi büyüktür. Bu nedenle, aileyi de içine alan, onların destek ve rehberliğini sağlayan programlar geliştirmek çok önemlidir.¹⁶²

Çocuklar, kendilerine benzer özellikler taşıyan aile bireylerini model alarak öğrenirler. Özellikle dini değerler ve inançlar konusunda, çocuklar anne-babalarının tutumlarına büyük ölçüde bağlıdır. Araştırmalar, dindar bireylerin daha çok dindar ailelerin çocukları olduklarını ortaya koymaktadır.¹⁶³

4-6 yaş grubundaki çocuklar için somut yaşantılar ve fiziki koşullar büyük önem taşır. Din eğitimi verilen kurumların fiziki imkanları, çocukların öğrenme süreçlerini ve genel gelişimlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle, Kur'an kursu binalarının çocukların gelişim özelliklerine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanması çok önemlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Kur'an kursları uygulama esaslarında belirlediği kalite standartları, çocuklara nitelikli bir din eğitimi hizmeti sunma hedefini desteklemektedir. Ancak, bu standartların tüm kurs binalarında uygulanabilmesi için gerekli çalışmaların yapılması ve sürekli iyileştirilmesi gerekmektedir.¹⁶⁴

Fiziki şartların çocukların özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, eğitim sürecini daha etkili kılmaktadır. Isınma problemleri ve materyal eksiklikleri müftülüklerce çözülebilirken, bahçe ve oyun alanlarının yeterli gelmemesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu şartlar sağlandığında, çocukların daha rahat, güvenli ve verimli bir eğitim almaları mümkün olacaktır.¹⁶⁵ Kursların fiziksel yeterlilik durumu, öğretmenlerin pedagojik yeterlilikleri, eğitim-öğretim problemleri, sosyal unsurların eğitim faaliyetlerine etkisi ile müfredatın uygulanabilirliği konularında yapılan araştırmalar, çeşitli temaları ortaya koymaktadır.¹⁶⁶

1.2. Uyum Süreci Problemleri

1.2.1. Öğreticiden Kaynaklanan Problemler:

¹⁶² Nazım Bayraktar - Mehmet Öztürk, "4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Verilen Eğitimin Çocukların Aile Ortamındaki Davranışlarına Yansıma Durumu", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2024), 70.

¹⁶³ Ayfer Şengül, *Bayan Kur'an Kursu Öğreticilerinin Sorunlarla Başa Çıkma Kur'an-ı Kerim'e Başvurma İlgili Tutumları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 56.

¹⁶⁴ Serkan Türkmen - Nazım Bayraktar, "Öğretici Görüşlerine Göre 4 6 Yaş Kur'an Kursu Binalarının Fiziki İmkanlar Açısından Eğitime Elverişlilik Durumu (Gaziantep Örneği)" 23/58 (Din Eitimi:Prof.Dr.Beyza Bilgin Özel Sayısı),101-126 (11 2020), 106.

¹⁶⁵ Şen, 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Uyum Süreci İçerisinde Karşılaşılan Problemler İstanbul Örneği, 26Kursların fiziksel yeterlilik durumu, öğretmenlerin pedagojik yeterlilikleri, eğitim-öğretim problemleri, sosyal ve siyasal unsurların eğitim faaliyetlerine etkisi ile müfredatın uygulanabilirliği konularında yapılan araştırmalar, çeşitli temaları ortaya koymaktadır..

¹⁶⁶ Süleyman Karacelil, "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Kur'an Kurslarının Eğitim Problemleri: Şırnak İli Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013), 278.

Öğreticilerin seçimi ve atanma süreci, eğitim kalitesinin artırılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu süreç, yalnızca akademik yeterlilikleri değil, aynı zamanda adayların kişisel özellikleri ve mesleki uyumları da dikkate alınmalıdır.¹⁶⁷

Öğreticilik mesleği, toplumun geleceğini şekillendiren kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, öğretici adaylarının bu sorumluluğu taşıyabilecek niteliklere sahip olmaları hayati öneme sahiptir, ilahiyat Fakülteleri, öğretici adaylarını bu yeterlikleri kazandırmak amacıyla pedagojik formasyon dersleri ile öğretmenleri yetiştirmeye çalışmaktadır. Diyanet Akademileri, öğretmenlere yönelik olarak pedagoji eğitimi sağlamayı hedefleyen önemli bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu akademilerin kurulmasının temel amaçlarından biri, öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini artırmak ve işlerinde daha uzmanlaşmalarını sağlamaktır. [Sürekli olarak değişen eğitim ihtiyaçları ve gelişen toplumsal koşullar, öğretici yetiştirme programlarının sürekli olarak güncellenmesini gerektirmektedir.](#) Bu bağlamda, öğretici adaylarının yeterliklerini desteklemek üzere düzenlenen eğitimler ve seminerler öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlamak ve öğrenci başarısını artırmak amacıyla önemlidir. [Bu eğitimler ise öğretici adaylarının yeterliklerini güçlendirmeye yönelik olmalıdır.](#)¹⁶⁸ Eğitim ihtiyaçlarının sürekli değişmesi ve toplumsal koşulların gelişmesi, öğretici yetiştirme programlarının da sürekli olarak güncellenmesini gerektirmektedir.¹⁶⁹

1.2.2. Öğrenciden Kaynaklanan Problemler

Okul öncesi dönem, çocukların hayatında kritik bir rol oynar. Bu dönemde çocukların zihinsel, bedensel, sosyal-duygusal ve dil gelişimlerinin büyük bir kısmı tamamlanır. Aynı zamanda, kişiliklerinin şekillendiği ve sürekli değişimin olduğu bir süreçtir. Bu dönem çocukların temel becerilerini kazandığı, dünyayı keşfettiği önemli bir evredir. Oyun, keşif, sosyal etkileşim ve öğrenme dönemin temel özellikleridir.¹⁷⁰ Öğreticiler tarafından yeterince desteklenmeyen çocuklarda motor becerileri, dil gelişimi, sosyal becerileri ve dini gelişimi farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar, çocukların birbirleriyle uyumlarını olumsuz etkilemektedir.¹⁷¹ Bu farklılıkları şu şekilde sıralaya biliriz:

¹⁶⁷ Mehmet Korkmaz, "Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (01 Ocak 2011), 5.

¹⁶⁸ Korkmaz, "Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları", 12.

¹⁶⁹ Gülay, "5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Okula Uyum ve Akran İlişkileri", 24.

¹⁷⁰ Bahçeli Kahraman vd., "Okul Öncesi Dönemde Okula Uyum Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşleri", 25.

¹⁷¹ Gülay, "5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Okula Uyum ve Akran İlişkileri", 24.

Motor Becerileri: 4-6 yaş grubundaki çocuklarda motor becerilerini geliştirmek için oyunun önemi çok büyüktür. Yürümek, koşmak, zıplamak ve top atmak gibi fiziksel aktivitelerle hem bedensel hem de el-göz koordinasyonlarını geliştirirler.

Dil Gelişimi: Bu süreçte konuşma, dinleme ve anlama yetenekleri artar. Anlatılan hikayeleri dinlemek, şarkı söylemek ve basit cümlelerle iletişim kurmak, dil gelişimi açısından son derece önemlidir.

Sosyal Beceriler: Oyunlar, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu süreçte, paylaşma, arkadaşlarıyla iş birliği yapma ve empati gibi yetenekler kazanmaktadırlar. Oyun, çocukların sosyal etkileşimde bulunmalarını sağlarken, aynı zamanda duygusal ve bilişsel gelişimlerine de katkıda bulunmaktadır.

Dini Gelişim: Çocukların dini gelişimini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır ve bunların başında aile, çevre, kültür ve eğitim gelir.

4-6 yaş Kur'an kurslarında farklı yaş gruplarının aynı sınıfta bulunması, öğrenciler arasındaki uyumu olumsuz etkileyen önemli bir diğer sorundur. Bu durum, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının ve öğrenme stillerinin farklılık göstermesi gibi sebepler ile ortaya çıkabilmektedir.¹⁷²

1.2.3. Aileden Kaynaklanan Problemler

4-6 yaş grubundaki çocuklar için anne ve babalarına olan bağlılık çok büyük bir önem taşımaktadır. Aile ortamından çıkıp yeni ve yabancı bir ortama girmek, çocuklarda bazı uyum sorunlarına yol açabilmektedir. Ayrılık kaygısı, çocukların yeni ortamlara geçiş yaparken sıkça yaşadığı bir durumdur. Bu kaygı uzun süre devam ederse, şiddetli ve gelişimsel olarak uygunsuz hale gelirse veya çocuğun işlevselliğini bozarsa, ruhsal bozukluklara dönüşebilir. Çocuk, her sıkıntısında sığındığı anne-babanın kendisini bırakıp gitme olasılığından endişe duyar. Bu nedenle, çocuğun 4-6 yaş Kur'an kurslarındaki eğitim olanaklarından en üst düzeyde yararlanabilmesi için kursa uyum sağlamış olması büyük önem taşımaktadır.¹⁷³

Ebeveynler, çocuklarına 4-6 yaş Kur'an kursuna başlama sürecinde destek olmalı, onların duygusal ihtiyaçlarını anlamalı ve güven vermelidir. Bu süreçte ebeveynlerin rolü, çocuğun yeni bir ortama uyum sağlamasında kritik bir öneme sahiptir.¹⁷⁴

¹⁷² Fatmanur Çelik - Ahmet Çakmak, "Öğreticilerin Gözünden 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğretim Programındaki Soyut Kavramların Öğretimi Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (2023), 4-5.

¹⁷³ Gülay, "5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Okula Uyum ve Akran İlişkileri", 10.

¹⁷⁴ Bahçeli Kahraman vd., "Okul Öncesi Dönemde Okula Uyum Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşleri", 22.

Çocukların okula başlama süreci hem çocuklar hem de aileleri için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte çocukların duygusal ve fiziksel uyumunu desteklemek için çeşitli adımlar atmak gerekmektedir.¹⁷⁵ Bu adımları şu şekilde açıklayabiliriz

- Hazırlık yapmak; kursa başlamadan önce çocuğu hazırlamak, onun bu yeni deneyime daha kolay uyum sağlamasına yardımcı olmaktır.
- Duygusal destek vermek; Çocuğun duygusal ihtiyacını karşılamak için kurs mekânını göstermek eğer mümkünse, çocukla birlikte kursun yerini ziyaret etmek. Kurs hakkında bilgi vermek, çocukların yeni bir ortamda kendilerini daha güvende hissetmelerine yardımcı olur.
- Çocuğa yolculuk hakkında bilgi vererek kursa nasıl gidileceğini, hangi araçları kullanacağı anlatılmalıdır. Bu, çocuğun yolculuk sırasında ne bekleyeceğini bilmesini sağlamaktadır. Çocuğu anlayıp kendisine destek olunmalıdır. Çünkü bu süreç, stresli olabilir, bu sebeple çocuğun hissettiği duyguları anlamaya çalışmak ve onunla konuşmak onun güvenini artıracak ve kendisinin kursa uyumunu kolaylaştıracaktır. Kurs ortamını tanıtmak, kursu ziyaret etmek ve çocuğa kursun nasıl bir yer olduğunu göstermek, sınıfları, oyun alanlarını ve diğer alanları gezdirmek, çocuğun kursa daha aşina olmasına ve kolay alışmasına yardımcı olması açısından önem arz etmektedir. Kurs ile iletişim kurmak, kursun öğretici veya yönetimiyle iletişim kurmak, çocuğun ihtiyaçları hakkında öğreticiye bilgi vermek bu sürecin dengede ve zorlanmadan geçmesine olanak sağlayacaktır.

Her çocuğun karakteri, öğrenme tarzı ve duygusal ihtiyaçları farklıdır. Bu nedenle, çocukların okula veya bir kursa uyum sürecini desteklerken bireysel gereksinimlerini dikkate almak da son derece önemlidir.¹⁷⁶

Ebeveynlerin sevgi, güven vererek onları desteklemeleri, çocuğun kursa uyum sürecini daha kolay ve olumlu bir deneyim haline getirmekte, çocukların her türlü zorlukla daha kolay başa çıkmalarını sağlamakta, yeni ortamlara ve aktiviteler uyum sağlamak için oldukça önemlidir. Destekleyici ve güven veren bir aile yapısı, çocukların özgüvenlerini geliştirirken ve kendilerini daha rahat hissetmelerine yardımcı olacaktır.¹⁷⁷

1.2.4. Kursların Fiziki Yapılarından Kaynaklanan Problemler

¹⁷⁵ Merve Şepitçi Sarıbaş - Gülümser Gültekin Akduman, "5-6 Yaş Çocuklarının Okula Uyum Becerilerinin Bazı Aile Özelliklerine Göre İncelenmesi", *Gazi Üniversitesi* 11/2 (2019), 20.

¹⁷⁶ Şepitçi Sarıbaş - Gültekin Akduman, "5-6 Yaş Çocuklarının Okula Uyum Becerilerinin Bazı Aile Özelliklerine Göre İncelenmesi", 20.

¹⁷⁷ Bahçeli Kahraman vd., "Okul Öncesi Dönemde Okula Uyum Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşleri", 16.

Kur'an kurslarının fiziki şartlarının eğitim-öğretime uygun olması gerekmektedir. Bu, çocukların güvenliği ve eğitim kalitesi açısından kritik bir unsurdur. Diyanet İşleri Başkanlığı, uygun olmayan kurs binalarının düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda kurslarda, kurs binalarının güvenliği, çocukların sağlıklı bir ortamda eğitim alabilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Aynı zamanda eğitim materyallerinin program içeriğine uygun olarak geliştirilmesi ve bu materyallerin etkin bir şekilde kullanılması da önemlidir.¹⁷⁸

Din eğitimi hizmeti sunan kurumların fiziki imkânları, özellikle 4-6 yaş grubundaki çocuklar için oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Bu yaş grubundaki çocuklar, öğrenme süreçlerinde somut deneyimlere ihtiyaç duyarlar ve fiziksel ortamların kalitesi, eğitim etkinliğini doğrudan etkileyebilir. Bu etkinlikleri yapılacak alanların dar ve düzensiz olması, gün ışığı ve ısınmanın yetersizliği, lavabo ile tuvaletlerin çocukların fiziki yapısına uygun olmaması çocuklar üzerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Bunlar, 4-6 yaş grubu Kur'an kursu binalarının çocukların gelişim özelliklerine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanıp düzenlenmesinin önemini göstermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 4-6 yaş çocuklarına nitelikli bir din eğitimi hizmeti verilebilmesi için Kur'an kursları uygulama esaslarında kurs binalarına yönelik kalite standartlarını belirlemiş olsa da kurs binalarının tamamının belirlenen standartlara sahip olabilmesi için gerekli çalışmalar yapılması gerekmektedir.¹⁷⁹

1.3. Yapılan Çalışmalar

Yapılan araştırmada, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarıyla ilgili yüksek lisans ve doktora çalışmalarına başvurulmuş; okul öncesi eğitim ve din eğitimi gibi alanlarda yapılan bazı araştırmalardan faydalanılmıştır.

Kevser Tüfekçi (2020), yapmış olduğu çalışmada, 4 6 yaş Kur'an kurslarından genel bir memnuniyetin olduğu, bazı velilerin Kur'an okuma ve ezberleme tekniklerinin yetersiz olduğu görüşündedir. Bu bağlamda, öğretici ve velilere eğitim ve seminerlerle kursların niteliklerinin artırılması yönünde bir sonuca varmışlardır.

Elif Acur (2019), Kur'an kursu öğretmenleri tarafından değerler eğitiminin çocuklara aktarımında, öğretmenlerin okul öncesi ve din eğitimi alanında yetiştirilmesi gerektiği ve materyal ve teknolojinin kullanımı adına bir sıra düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuna varmıştır.

¹⁷⁸ Türkmen - Bayraktar, "Öğretici Görüşlerine Göre 4 6 Yaş Kur'an Kursu Binalarının Fiziki İmkanlar Açısından Eğitime Elverişlilik Durumu (Gaziantep Örneği)", 10.

¹⁷⁹ Türkmen - Bayraktar, "Öğretici Görüşlerine Göre 4 6 Yaş Kur'an Kursu Binalarının Fiziki İmkanlar Açısından Eğitime Elverişlilik Durumu (Gaziantep Örneği)", 106.

2. YÖNTEM

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılması, derinlemesine veri toplamak için etkili bir yaklaşım sunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, belirli bir çerçeve içinde esneklik sağlarken, katılımcıların deneyimlerini ve bakış açılarını daha ayrıntılı bir şekilde keşfetmenize olanak tanımaktadır.¹⁸⁰

Yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme, nitel araştırmalarda esneklik ve yapı arasında bir denge kurmayı amaçlar. Bu yöntem, araştırmacının belirli bilgi türlerini toplamasına olanak tanırken, aynı zamanda katılımcıların kendi bakış açılarından daha geniş ve derinlemesine bilgiler sunmalarına da izin verir. Yarı yapılandırılmış görüşmenin bazı avantajlarını şöyle özetleyebiliriz: Görüşmeci, hazırladığı sorulara ek olarak, görüşme sırasında ortaya çıkan yeni konulara ve ayrıntılara odaklanabilir. Katılımcıların kendi deneyimlerini ve görüşlerini daha ayrıntılı bir şekilde paylaşmalarına olanak tanır. Tüm katılımcılara aynı ana soruların sorulması, verilerin daha sistematik bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olur. Bu görüşme türü hem yapılandırılmış görüşmenin disiplinini hem de açık uçlu görüşmenin esnekliğini bir araya getirerek, nitel araştırmalarda kapsamlı ve zengin veriler elde etmeyi sağlar.¹⁸¹

Yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme yönteminin en güçlü yanlarından biri, araştırmacının katılımcılarla dinamik bir etkileşim kurabilmesini sağlamasıdır. Bu esneklik, katılımcıların ifade özgürlüğünü artırırken, araştırmacının da incelenen konuya dair derinlemesine ve geniş bir perspektif elde etmesine olanak tanır. Görüşme taslağı, genel olarak şu avantajları sağlar. Görüşmeci, belirli bir çerçevede kalırken görüşmeyi yönlendirebilir ve temel konuların dışına çıkmadan odaklanabilir. Araştırmacı, görüşme sırasında ortaya çıkan önemli veya ilginç konuları derinlemesine araştırabilir. Katılımcılar, kendi deneyimlerini ve görüşlerini ayrıntılı olarak paylaşabilir, bu da daha zengin ve anlamlı veri elde edilmesini sağlar.¹⁸²

¹⁸⁰ Ali Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 372-374.

¹⁸¹ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2022), 2/585-587.

¹⁸² Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", 372-375.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, nitel araştırmaların vazgeçilmez bir aracı olarak, katılımcıların derinlemesine ve özgün bilgilerini elde etmeyi sağlar. Araştırmacılar bu yöntem sayesinde Katılımcıların Deneyimleri ve Düşüncelerini daha iyi anlamak için esneklikle sorular sorabilirler. Derinlemesine bilgi toplamak ve konu hakkında geniş bir perspektif edinmek için özgün cevaplar alabilirler. Esneklik ve Yapı arasında denge kurarak hem disiplinli hem de katılımcının doğal anlatımını teşvik eden bir ortam oluşturabilirler. Bu yöntem, özellikle sosyal bilimler, eğitim ve sağlık alanlarında oldukça yaygın kullanılır ve araştırmacılara zengin veri setleri sunar.¹⁸³

2.1. Çalışma Grubu

Diyanet İşleri Başkanlığı, 4-6 yaş grubu için Kur'an kursları düzenlemektedir. Bu kurslar, çocukların Kur'an-ı Kerim ve İslam dininin temel değerlerini öğrenmeleri için tasarlanmıştır. Bu kurslarda öğretim veren 7 tane 4 6 yaş Kur'an kursu öğreticisinin görüşleri dikkate alınarak gerçekleştirilecektir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacıların hem sistematik bilgi toplamasını hem de derinlemesine bilgi edinmesini sağlar. Bu form, görüşme sırasında ihtiyaç duyulduğunda ek sorularla konu hakkında daha ayrıntılı bilgi alınmasına imkan tanır.

Uzman görüşüne başvurularak hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış 10 görüşme sorusu ile 4-6 yaş Kur'an kurslarında görev yapmakta olan 7 öğreticiye sorulacak olan sorular şu şekildedir.

- 1) 4-6 yaş Kur'an kursuna uyum sürecinde öğreticinin öğrenciye karşı tutumları nasıl olmalıdır? Bu tutum tarzlarından kaynaklanan problemleri değerlendiriniz.
- 2) Öğrencilerin aynı sınıf içerisinde yaş gruplarının farklı olmasının ne gibi problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu problemleri çözmek için hangi yöntemler kullanılmalıdır?
- 3) Ailelerin uyum haftasında çocuklara karşı yaklaşımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Çocukların kursa uyum sürecinin kolay atlatılması için ailelerden ne gibi beklenti içerisinde bulunuyorsunuz?
- 4) Kursa uyum haftası içerisinde kursun fiziki yapısı ile kullanılan materyallerin çocuğun kursa uyumunu kolaylaştırmasında ne yönde etkilerinin olduğunu düşünüyorsunuz?

¹⁸³ Hilal Akman Dömbekçi - Mehmet Akif Erişen, "Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği" 27/2 (2022), 21.

- 5) Mevcut durumlar göz önüne alındığında kursa uyum haftası içerisinde çocuklarda en çok rastlanan sorunların hangi problemlerden kaynaklandığını değerlendirir misiniz?
- 6) Çocukların gelişim özellikleri dikkate göz önüne alındığında farklı gelişim özellikleri bulunan çocukların mevcut olduğu bir sınıfta öğreticinin yaklaşımı bütün çocuklara aynı şekilde olursa meydana gelebilecek olan problemlerin nasıl atlatılabileceği konusunda değerlendirme yapabilir misiniz?
- 7) Önceki yıllarda tecrübelerinize dayanarak kursa uyum süreci içerisinde öğreticinin çocuklar ile hangi oyunları oynaması gerektiğini düşünüyorsunuz? Bu konuda yararlı olabilecek ve çocuğun kursu daha çok sevmesini ve öğretmenine benimsemesini sağlayacak etkinlikleri yapmasını önerirsiniz?
- 8) Annesine aşırı düşkün ve bağımlı olan daha önce ebeveynlerinden hiçbir şekilde ayrı kalmamış öğrenciye, öğreticinin ailesine ve çocuğa yaklaşımı konusunda nasıl bir yol izlemesini önerirsiniz?
- 9) Kursa uyum süreci içerisinde öğrencilerin sağlıklı ve güvenilir bir ortamda eğitim alabileceklerini gösterebilmek için kursun fiziki yapısından kaynaklı problemler bulunuyorsa bu problemlerin aşılabilmesi için yapabileceğiniz çalışmaların neler olabileceği hakkında görüşlerinizi açıklayabilir misiniz?
- 10) Mevcut durum dikkate alındığında size göre 4-6 yaş Kur'an kurslarında görev alan öğretmenlerin formasyonları bakımından kendilerini geliştirilmesi gereken yönler var mıdır? Açıklayabilir misiniz?

2.3. Veri Analizi

MAXQDA, niteliksel veri analizini her zamankinden daha hızlı ve kolay hale getirmektedir. Temellendirilmiş Teori, nitel içerik analizi, söylem analizi, Karma yöntemler ve daha fazlası gibi analiz yöntemleri için geniş bir araç yelpazesi sunar. Kod, tema, kategori işlemler gerçekleştirirken konunun muhtevasına uygun oluşturulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Kursa Uyum Süreci Problemleri

Kursa uyum haftasında yapılan bazı hatalı davranış ve uygulamalar uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Bu davranışlar şu şekilde özetlenebilir: Çocuğun ayrılmakta zorlandığı bir yetişkin tarafından okula getirilmesi, okulda vedalaşma sürecinin çok uzun veya çok kısa tutulması, ailenin belirlenen program dışında çocukla birlikte sınıfa girmesi, çocuğun öğretmen ve okul ile korkutulması, velinin çocuğa “Okulda sıkıldın mı? Okulda korktun mu?” gibi

olumsuz ifadeler kullanarak sorular sorması, çocuğun okula alışması ile ilgili kaygılarının aile tarafından çok fazla dile getirilmesi, çocuğun okulda geçireceği saatler için aile bireylerinin çocuğun yanında planlamalar yapması (“Sen okula gittiğinde biz de kardeşini parka götüreceğiz.” vb. Aile bireylerinin çocuğun okula gitmesi ile ilgili tutarsız davranışlar sergilemesi. Elbette, çocukların gelişim özellikleri dikkate alındığında, her çocuğa aynı şekilde yaklaşmak bazı problemlere yol açabilir. Bu problemleri aşmak için öğreticinin farklı stratejiler kullanması önemlidir. Her çocuğun ihtiyaçlarına ve gelişim seviyesine uygun (BEP) bireyselleştirilmiş eğitim planları oluşturulmalıdır.

Kursa uyum sürecine dair sorulan soruya verilen cevaplar, genellikle güven ortamı oluşturulması yönündedir. Ayrıca öğreticiye büyük görev düştüğü üzerinedir.

KKÖ. 1. *Çocuğun okul öncesi eğitim kurumuna başladığı ilk günlerde okula uyum sağlamakta zorlanması beklendik bir durumdur. Bazı çocuklar okula ilk başladıkları dönemde uyum sorunu yaşarken, bazıları önce uyum sorunu yaşamayıp bir süre sonra tepki verebilirler. Tüm bunlar doğaldır ve genellikle geçicidir. 4-6 yaş Kur'an kursuna oryantasyon süreci, çocukların kursa uyum sağlamalarını ve öğrenme süreçlerini desteklemek amacıyla dikkatlice planlanmalıdır. İlk günlerde çocuklarla tanışma oyunları oynanmalıdır. Güven ortamı oluşturmak için öğretici, çocuklarla birebir ilgilenmeli ve onların kendilerini rahat hissetmelerini sağlamalıdır. Çocuklar için belirli basit sınıf kuralları oluşturulmalıdır. Bu, onların kendilerini güvende hissetmelerine ve nasıl davranacaklarına yardımcı olur. Oryantasyon sürecinde Çocukların kursa olan ilgisini artırmak ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirmek için sınıf içi oyunlar ve eğlenceli etkinlikler düzenlenmelidir. Her çocuğun uyum süreci farklı olabilir. Öğretici, esnek ve sabırlı olmalı, her çocuğun bireysel ihtiyaçlarına göre yaklaşmalıdır.*

KKÖ. 3. *5 saatlik bir sürecimiz varsa aşırı bağlı bir çocuğun bir saatle başlayıp hatta yarım saatte bile olabilir, ilk başta ailesiyle birlikte girebilir. Daha sonra yavaş yavaş ayrılabilir. Bazı öğretici arkadaşlarımız hiçbir şekilde aileyi içeri sokmanın doğru olmadığını düşünüyor ama bu hem aileyle olan iletişimize hem de çocuğun durumu hakkında karar verebilir ama her aşamada saatler konusunda olsun. Aileyle ayrılma konusunda olsun. Bu çocukların aşırı bağlı çocukların kademeli olarak ayrılması gerektiğini düşünüyorum. Alıştırılması gerektiğini düşünüyorum. Bağlanma, çocukluktan hatta anne karnından gelen bir durumdur. Burada en büyük iş aileye düşmektedir.*

KKÖ. 5. *Kurallar daha sonra da ufak ufak verilebilir. En başta verilecek kurallar tabii ki bellidir oryantasyon sürecinde stresli olmamak hem çocuk açısından hem hoca açısından daha iyi olacaktır.*

Uyum sürecinde diğer öğreticimiz, farklı kültürlerden gelmenin bu süreçte önem arz ettiğini vurgulamıştır.

KKÖ. 7. *Her biri annesinden, babasından, evinden yeni ayrılmış, ilk defa ayrılmış değişecek. Çevrede yetişmiş farklı kültürlerden belki farklı alışkanlıklardan gelmiş çocuklarımıza gerek okula gerekse birbirine alıştırmaya süreci. Bu süreçte öğreticiye çok büyük sabır düşüyor.. Yargılamadan mahcup etmeden küçük düşürmeden sesimizi yükseltmeden çocuğa yaklaşılmalı. Çocuğumuzu bu süreçte, okuluna ve arkadaşlarına alıştırmamız bizim görevimiz. Zaten 4 6 yaş öğretmenliği deyince sabır ve koşulsuz sevgi derim. Ben gözlerinin içine bakarak konuşarak onun değerli olduğunu, onun artık bu okulun bir öğrencisi olduğunu. Hayatına bu şekilde devam edeceğine yani hayatın bir rutini olduğunu,.Her bir sorunda ne zaman isterse öğretmeninden yardım isteyebileceğini, gerektiğinde annesinin babasının da hemen bir telefon kadar yakın olduğunu. Yanında olamasa bile kalben onu desteklediğini, o güveni o çocuğa aşılamamız gerekiyor.*

Bir diğer öğreticimiz bazı çocukların anne babaya olan bağımlılığından bahsetmiştir.

KKÖ. 7. *Anneye babaya çok bağımlı olan çocuklar genelde çok görülüyor. Çocuk 4 6 gurubu yaş geliyor bize. Bu yaşta bazı şeyleri çocuğun yapmış olması gerekiyor. Kendi suyunu, kendi yemeğini. İçmemiş çocuklar var, annesi o kadar bağımlı yetiştirmiş ki bu sıkıntı olabiliyor. Bir diğer taraftan bir küçük kardeşi doğmuş olabiliyor. Mesela hep aklı evde çocuğun hep aklı evde acaba kardeşimle ne yapıyorlar? Fikri, çocuğun beyninden çıkmıyor ve kendini okula veremiyor. Kendini okula bir bıraksa zaten mutlu olacak, alıacak ama aklı evde. En çok karşılaştığım eve misafir gelecek çocuk diyor. Yok gitmek istiyorum, gitmek istiyorum. Soruyorum annesini hiçbir sıkıntı yok, hiçbir şey yok, gitmek istiyor hocam diyor bugün misafir gelecekti ondan yapmıştır yani. Aklı evde kalıyor. Çocuklar bu gibi durumlarda. Bu tarz şeyler sorun oluşturuyor. Uyum haftasında sonrasında alıştığı zaman zaten çıkış saatinde bile gitmek istemiyorlar da ama bir önce aidiyet oluşuncaya kadar aklı evde kalabiliyor. Kardeşinde kalabiliyor. Ne yapıyorlar acaba? Ben yokken ne yapıyorlar acaba? Ben yokken bir şey yapıyorlar mı? Gibi gelen misafir de aklı kalabiliyor bu tarz şeyler sıkıntı oluşturabiliyor. Evet, bir de aile içi huzursuzluk olabilir. Çocukların yanında olmuyordur umarım ama kavga olabilir anne baba arasında ya da. Çocuk tabii ki o zaman mutsuz bir çocuk oluyor. Mutsuz bir çocuk*

oluyor ve kendini veremiyor zaten ne arkadaşlarına ne oyuncaklarına ne derse kendini oraya ait hissetmiyor. Sorunların bu tarz şeylerden kaynaklandığını düşünüyorum.

4.1.1. Kursu uyum sürecinde oyunun önemi

Kursa uyusa uyum süreci içerisinde oynatılan oyunlar son derece önemli olup öğretici seçtiği oyunları özenle seçmeli çocukların birbirleri ile kaynaşacakları oyunları öncelik sırasına koymalıdır.

KKÖ. 1. *Uyum haftası, çocukların yeni ortama alışmaları ve öğretmenleriyle bağ kurmaları için önemli bir dönemdir. Bu süreçte oynatılacak oyunlar ve etkinlikler, çocukların kursu sevmesini ve öğretmenlerine bağlılık geliştirmesini sağlayabilir.*

“İsim Çemberi”: Çocuklar bir çember oluşturur ve sırayla isimlerini söylerler. Her çocuk, kendisinden önceki çocukların isimlerini tekrar eder. Bu oyun, çocukların birbirlerini tanımalarına yardımcı olur.

“Renkli Daireler”: Farklı renklerde daireler yere yerleştirilir. Öğretmen bir renk söyler ve çocuklar o renkteki daireye koşar. Bu oyun, çocukların enerjilerini atmalarına ve renkleri öğrenmelerine yardımcı olur.

“El İzi Sanatı”: Çocuklar ellerini boyayarak kâğıda baskı yaparlar. Bu etkinlik, çocukların yaratıcılıklarını kullanmalarını sağlar ve aynı zamanda eğlencelidir¹.

“Hazine Avı”: Sınıf içinde küçük ipuçları ve ödüller saklanır. Çocuklar ipuçlarını takip ederek hazineyi bulmaya çalışırlar.

KKÖ. 2. *Adaptasyon sürecinde yani oryantasyon sürecinde ilk olarak çocuğun. Kursu oyunlarla. Arkadaşlarına oyunlarla ısınması gerekiyor. Aynı zamanda öğreticiyi bu şekilde ısınması, sevmesi gerekiyor. Ders odaklı olmak yapılabilecek bence en büyük yanlışlardan birisi.*

KKÖ. 4. *Yani oyunlar, özellikle oyuncaklar, oyunların kullanılan aktivitelerde kullandığımız etkinliklerin çocukların ilgisini çekecek tarzda olması kursa daha fazla gelme isteği ya da. Onlarda bu isteği uyandıracak, oynanan oyunlarla merak. Yani bu tarz şeyler konusunda etkili olduğunu düşünüyorum.*

KKÖ. 6. *Bence toplu oyunlar oynatması öncelikle yani birbirleriyle kaynaşacakları ve kovalamaca gibi. Yani böyle kaçacakları oyunları seçmesi çocuklar için güzel oluyor, yani bence tam bir etken oluyor. Okula bağlanması açısından toplu oyun ve hepsi. Hepsinin bir amacı olduğu mesela pasta oyunu var çocuklar. Beraber hepsi bir pastanın içerisinde olan malzemeler olduğunda birlik beraberlik oluyor, çocukları bu tür oyunlarla daha çok adapte etmeye çalışıyorum.*

KKÖ.3. *Uyum haftasında oynanabilecek oyunlar şöyle söyleyebiliriz, ilk haftalarda basit ve toplu bizim çember oyunları dediğimiz oyunların oynatılması gerektiğini düşünüyorum. Yarışma tarzı oyunların kazanmalı, kaybetmeli oyunların ilk haftalarda kesinlikle oynanmaması gerektiğini düşünüyorum.*

Onun için daha yumuşak toplu hareket edilebilen oyunlar tercih edilmelidir. Uyumak haftasında ama altın kural şu duyabiliriz, kesinlikle ve kesinlikle öğretici her oyunun içinde olmalı, çocuklarla gülmeli, heyecanlanmalı ve duygularını yansıtmalıdır çocuklarla oyunların eğlenceli olduğunu çünkü çocukların dili zaten oyun. Onlar oyun oynamayı çok severler ama şimdi dediğim gibi bu yarışma tarzı başarıya kaygısı taşıyan çocuklar onları hemen ilk günlerde tanımamız çok zor. Daha sonra onlarla zaman geçirdiğimiz de bunları anlayabiliriz ve onlara göre oyunları yönlendirebiliriz. Ama ilk başlarda sınıfta toplu hareket edilen çember oyunları, ondan sonra işte gölge oyunu olabilir. Beni takip et benim yaptığımı hareketlerin aynısını yap, öğretmen dramalar yaptırabilir. Eline bir bebek alıp bu bebeğin kolunu kaldırabilir işte ben ne yaparsam siz de aynısını yapın gibi. Hani burada ilk haftalarda önemli olan şey sınıfta birlikte hareket etmek. Oyunun içinde kuralları az da olsa ne kadar çocuk kurallara uyum sağlayabiliyor. O sınıfta birlikte hareket etmenin güzelliği. Hareket etmenin güzelliği bu ilk haftadaki oyunlarda çocuğa verilebiliyor. Onun için ilk haftadaki oyunların hem yumuşak hem de toplu hareket edilebilen oyunlardan seçilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Sevgi Ortamının Oluşturulması

Öğretici Öğrenciye karşı sevgi dolu yaklaşmalı güler yüzlü olmalı neşeli ve eğlenceli olduğunu hissettirmelidir.

KKÖ. 1. *Sevgi ortamı çocuk için çok önemlidir.. Öğrenciye karşı yaklaşım tabi ki sevgi dolu olması gerekiyor. Çocuğa karşı güler yüzlü, neşeli, eğlenceli olduğunu göstermesi ve samimi davranması gerekiyor. Çocuğa karşı çocuklar samimiyetsiz olan şeyleri gerçekten anlıyorlar.*

KKÖ.3. *Oryantasyon haftası hem çocuk için hem öğretici için hem de aile için çok önemli bir süreçtir. Bu süreçte öncelikle öğrenci odaklı düşünüp ailesinden bizlere emanet edilmiş öğrencimize karşı güler yüzlü ve samimi davranmalıyız. Aynı zamanda aileyle de güzel bir iletişim halinde olmalıyız ki aileden kaynaklanacağım bir tedirginlik olursa bu çocuğa yansımaz. Aile bizim için bu haftada çok önemlidir. Öğretici tüm samimiyeti ve güler yüzüyle çocuğa güvenli bir ortamda olduğunu hissettirmelidir. Hepimizde olduğu gibi tatlı bir telaş, kaygı, stres elbette ki olabilir. Tanışma sürecinde ama bunun mümkün olduğunca öğretici kendi içinde tolere edebilmelidir. Anahtar kelimeler olarak şöyle söyleyebiliriz, ilk haftalar için samimiyet, güler yüz, güven ve sakinlik oryantasyon haftası için vazgeçilmezlerimizdir, disiplin*

ve kurallar oluşturmak isterken gereksiz bir sert ve donuk bir tavır içine girmek olumsuzluklara sebep olacaktır ve uyum sürecini uzatacaktır. Çocuklar için de aile içinde ve kendisi için de, öğretici için de bu. Onun için her zaman samimi, güler yüzlü. Hani her zaman olduğumuz gibi olmamız lazım bu şekilde. Öğretici tutumu ve yaklaşımı önceden de dediğim gibi disiplin adı altında girilen gereksiz sert bir tutum ya da soğukluk uyumu zorlaştıracaktır.

KKÖ. 4. Öncelikle çok sevilen olması çok anlayışlı olması, sabırlı olması. Gerekiyor. Birincisi yani ilk etapta izlenilmesi gereken anlayış, sevecen, hoşgörü olması gerektiği. Yaklaşım tarzından kaynaklanan problem, eğer sert bir üslupla veya sabırsız öfkeli kendine hakim olamayan bir tavırla çocuğa yaklaşırsa çocuk tekrar kursa gelmeyecektir.

KKÖ. 5. Eğitimcilerin güler yüzü sevecenliği, cana yakınlığı bunları bir nebze olsun kapatabilir ama yine de çok önemli kursun fiziki yapısı.

4.1.2. Sınıfına Kaynaşması

KKÖ. 7. Çocukların birbiriyle arkadaş olması zaten çok basit. Hemen birbirleriyle kaynaşırlar. Hemen arkadaş olurlar. Diyelim ki 45 kişilik bir grup oldu. Orada bir evcilik oynama havası sezer sezmişimdir. Onlara o şekilde müsaade edebilirim. Diğer bir tarafta bir çocuk tamirhane kurmuştur. Yanında 3 4 tane arkadaşı vardır, onlar da bir köşede bu oyunu devam ettirebilirler. Eğer ki bir çatışma sezdiysem bir çatışma gördüysem bu sefer benim oyun kurucu olarak oyun yöneticisi olarak çocukları yanıma aldığım oyunları. Tercih ederim. Bir çatışma ortamında ben olurum. Oyun yöneticisi ve çocukları ben yönlendiririm ve böylece havayı, o durumu yumuşatabilirim. Daha coşkulu durumlarda grup oyunlarımız olabilir. Daha coşkulu oyunlarımız olabilir. Bu şekilde yani sınıfın havasına göre sınıfın durumuna göre oyun tercihinde bulunurum. Çocukların o anki durumuna göre yani sezerim ve bu şekilde oyun tercihinde bulunurum.

4.1.3. Kursu uyum sürecinde güven veren ortamın oluşturulması

KKÖ. 1. Çocuğun kendini güvende hissetmesi için sınıf ortamının sıcak ve destekleyici olması gerekir. Öğretici, çocuğun rahatlamasına yardımcı olacak rutinler ve tanıdık nesneler kullanabilir. [Güvenlik denetimleri yapılmalıdır. Kursun fiziki yapısında güvenlik denetimleri yaparak, potansiyel tehlikeleri belirlemek ve bu tehlikeleri ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri almak önemlidir.](#) Acil durumlar için planlar oluşturulmalı ve bu planlar hem çocuklara hem de ailelere açıklanmalıdır. [Acil çıkış yolları, yangın söndürme ekipmanları ve ilk yardım malzemeleri gibi unsurların düzenli olarak kontrol edilmesi gereklidir.](#) Sınıfların ve

diğer eğitim alanlarının ergonomik olarak düzenlenmesi, [mobilyaların çocukların boyutlarına uygun olması ve keskin köşelerin yumuşatılması gibi düzenlemeler yapılabilir.](#)

KKÖ. 2. *Eğer bu problem aşılabilecek bir şeyse çocuk daha kursa başlamadan önce çocuklar kursa başlamadan önce bu problemlerin aşınmış olması gerekiyor. Çözemeyecek bir problemse çocuğun buna uyum sağlamasını uyum sağlaması için ona yardımcı olmak gerekli. Yani kursun, güvenli olduğunu aynı evi gibi gördüğünü gösterebilmek gerekiyor.*

KKÖ.3. *Öğretici tüm samimiyeti ve güler yüzüyle çocuğa güvenli bir ortamda olduğunu hissettirmelidir. Hepimizde olduğu gibi tatlı bir telaş, kaygı, stres elbette ki olabilir. Tanışma sürecinde ama bunun mümkün olduğunca öğretici kendi içinde tolere edebilmelidir. Anahtar kelimeler olarak şöyle söyleyebiliriz, ilk haftalar için samimiyet, güler yüz, güven ve sakinlik oryantasyon haftası için vazgeçilmezlerimizdir. Disiplin ve kurallar oluşturmak isterken gereksiz bir sert ve donuk bir tavır içine girmek olumsuzluklara sebep olacaktır ve uyum sürecini uzatacaktır. Çocuklar için de aile içinde ve kendisi için de, öğretici için de bu. Onun için her zaman samimi, güler yüzlü. Hani her zaman olduğumuz gibi olmamız lazım bu şekilde. Rahat bir huzurlu, bir öğretici, rahat ve huzurlu bir sınıf demektir ilk haftalarda hatta ilk iki aya yakın diyebiliriz ki, çocuk öğretmenine olan güvenini ve huzuruyla okula alışır. Arkadaş ilişkileri kursun, içindeki durumu sınıfa baktığı şeyler hepsi sonrasında geliyor. Çünkü ailesinden kopup ilk bizim yanımıza geliyor, ilk gördüğü kişi biziz. Ailesinden sonra ilk uzun süre zaman geçirdiği kişi biziz onun için bu. Süreçte öğreticinin çok iyi bir gözlemci olması gerektiğini düşünüyorum. Çocuklarda güven problemi oluyor en fazla çünkü tanımadıkları bir ortama giriyorlar ilk defa annelerinden ayrılmış ve yine aileyle güvenli bağlanma kuramadıysa da yani her şeyin temelinde yatan problem, güvenli bağlanma yaşanmadıysa ayrılmak da problemli oluyor ve kurstaki öğreticiye karşı da aynı problemi yaşıyor. Çünkü ilk defa birini tanıyor ilk defa görmüş ilk defa bir binanın içerisinde hani? Güven problemi var. Ve onun dışında. Onun dışında bir müddet sonra güven problemi açıldığında kursunda öğreticinin de binanın da güvenilir bir yer olduğunu anladıktan sonra çocuk için orada kalmak problem teşkil etmiyor. Güvenli bağlanma olduysa annesinin onu gelip alacağını bir şekilde biliyorsa çok sorun etmiyor ilk defa ayrılmasına rağmen hani temelinde yatan şey problemi Kursu uyum haftasında çocukların güvenli bir ortamda eğitim alabileceklerini gösterebilmek için kursun fiziki yapısından kaynaklı problemler bulunuyorsa bu problemlerin açılabilmesi için, öncelikle bu problemleri ortadan kaldırmaya çalışmak, eşyaların sabitlenmesi, halıların kaymayacak pozisyonunda serilmesi, oyuncakların güvenilir olan oyuncaklardan seçilmesi, oyun alanının yani bunun bizim üzerimize düşen fiziki koşulları iyileştirme açısından bütün gücümüzle bunun*

üzerine yoğunlaşıp sorunları ortadan kaldırmaya çalışmak olduğunu düşünüyorum ki bunu bizzat kendim yaptım.

KKÖ. 7. Güven vermek, çocuğa aidiyet duygusunu hissettirmek, çocuğa huzurlu bir ortam olduğunu gösterebilmek, mutlu olabileceği bir ortama çocuğa sunabilmek. Önemli anne babalar için de anne babalar için de tabii ki bazen çok bağımlı yetiştiren velilerimiz olabiliyor. Gözünden bile sakınmış, gözünden ayırmamış, endişe duyuyor.

4.1.4. Çocuğun İlgisini Yakalamak

KKÖ.2. Güven vermek, çocuğa aidiyet hissetmek, çocuğa huzurlu bir ortam olduğunu gösterebilmek, mutlu olabileceği bir ortama çocuğa sunabilmek. Önemli anne babalar için de anne babalar için de tabii ki bazen çok bağımlı yetiştiren velilerimiz olabiliyor. Gözünden bile sakınmış, gözünden ayırmamış, endişe duyuyor.

4.1.5. Yaklaşım Tarzı

KKÖ. 1. Öğretici çok katı ve disiplinli bir yaklaşım sergilememelidir. Çocuklar korkabilir ve kendilerini ifade etmekte zorlanabilirler. Kendilerini sınıf ortamından soyutlanmış hissedebilir ve eve, annesine gitmek isteyebilir. Daha yumuşak ve anlayışlı bir yaklaşım benimsenmelidir.

KKÖ. 5. Öğretici, çocukların bireysel ihtiyaçlarına dikkat etmelidir. Bazı çocukların geri planda kalabileceğini öngörmeli; bilişsel, duygusal duygu durumlarına ve öğrenme süreçlerine göre davranmalıdır. Her çocuk farklıdır. Bireysel ilgiye ihtiyaç duyarlar. Öğretici, her çocuğa eşit derecede ilgi göstermelidir.

4.1.6. Hikâye anlatımı

KKÖ. 1. Öğretmen, çocuklara ilgi çekici ve eğitici hikâyeler anlatır. Hikâye anlatımı, çocukların dil becerilerini geliştirmelerine ve hayal güçlerini kullanmalarına yardımcı olur.

4.1.7. Müzikli oyunlar

KKÖ. 1. Çocuklar, öğretmenin seçtiği şarkılar eşliğinde dans ederler. Bu etkinlik, çocukların ritim duygusunu geliştirmelerine ve eğlenmelerine yardımcı olur.

4.2. Öğreticiden kaynaklanan problemler:

4.2.1. Öğretmenin formasyon bilgisi

Öğreticilerin çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim aşamalarını iyi anlamaları gerekir. Bu bilgi, çocukların ihtiyaçlarına uygun etkinlikler planlamalarına yardımcı olur. Bu yaş grubundaki çocuklar oyun yoluyla öğrenirler. Öğreticilerin, oyun temelli öğrenme stratejilerini etkili bir şekilde kullanabilmeleri önemlidir. Öğreticilerin, çocukların dikkatini

çekmek ve olumlu davranışları teşvik etmek için çeşitli teknikler öğrenmeleri faydalı olacaktır. Hem çocuklarla hem de ebeveynlerle etkili iletişim kurabilmek önemlidir. Öğreticilerin, çocukların duygularını ve düşüncelerini anlamalarına ve ifade etmelerine yardımcı olacak iletişim becerilerini geliştirmeleri gerekir. Farklı gelişimsel ihtiyaçları olan çocuklarla çalışabilmek için özel eğitim ve dahil etme konularında bilgi sahibi olmak önemlidir. Bu, her çocuğun öğrenme deneyimini en üst düzeye çıkarmaya yardımcı olur. Eğitim alanındaki yenilikleri ve en iyi uygulamaları takip etmek için sürekli mesleki gelişim önemlidir. Öğreticilerin, her türlü seminer, atölye çalışmaları ve kurslar gibi fırsatları değerlendirmeleri faydalı olacaktır.

Çocuğun herhangi bir uyum problemi yaşaması durumunda sınıfındaki diğer çocuklarla hiçbir zaman karşılaştırmamalı, çocuğun benliğine zarar verecek ifadelerden (Örneğin; “Ağlarsan sana kötü çocuk derler, seni okula almazlar.”, “Seni bebeklerin gittiği sınıfa alırlar.”) uzak durulmalıdır.

KKÖ. 2. Dramatizasyon drama dersi alması gerektiğini düşünüyorum. Öğreticinin ikincisi masal eğitimi muhakkak alması gerektiğini düşünüyorum. Masal anlatımı dersinin eklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Üçüncüsü öğreticiye problem çözme kabiliyetini kazandırılması gerektiğini düşünüyorum. Öğrenciler arasında bir problem çıktığında zaman. Öğreticinin en hızlı şekilde ve en doğru çözümü bulması gerekli en hızlı ve en doğru çözümü bulması için de eğitim sırasında pratik olarak bunun öğreteceği kazandırılması gerektiğini düşünüyorum. Sayfalarca kitap bir bitirerek öğreticinin pratik kazanabildiğini düşünmüyorum. Her şeyin pratik olduğunu, özellikle akademi eğitiminde pratiğe çok önem verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Öğreticinin stajlarının hemen akademi başlar başlamaz. Gerek gerekli olduğunu düşünüyorum. Akademi eğitimiyle birlikte başlamasıyla birlikte 4 6 yaş öğretiminde görev alacak öğretmenlerin haftada 2 gün muhakkak. Staja gitmeleri gerektiğini alanda sahada kendilerini geliştirmeleri gerektiğine inanıyorum.

KKÖ. 3., Güçlerini denemeyi çok severler. sürekli yapabileceğinden aزیyla karşılaşan büyük çocuklar, yani büyük yaş grubu olan çocuklarda bir isteksizlik ve heyecan kaybı meydana gelir. Bunu dengede tutmak daha çok öğreticinin kabiliyeti ile doğru orantılı olduğunu düşünüyorum. Ben planlamayı 2 yaş grubuna ortak olarak yaparsa basitten zora doğru giderse çocuklar alıştıktan sonra çok. Problem olmaz ama tabii ilk başlarda biraz zorlayıcı olur.

KKÖ. 4. Ve durum dikkate alındığında size göre 4 6 yaş kurslarında görev alanı öğretmenlerin formasyonları bakımından kendilerini geliştirebilmesi gereken yönler var mıdır? Evet, çok fazla olduğunu düşünüyorum. Öncelikle çocuk psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmak

gerekiyor. Çocukların yaş özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekiyor. Bazen çocuklar yaş özelliklerinin altında veya üstünde performans sergileyebiliyorlar. Bunun farkına varmak gerekiyor. Evet, bunun da gerek. Hizmeti kurslarla gerek de öğreticinin kendi gönüllü olarak başladığı eğitimlerle devam ettirmesi gerektiğini düşünüyorum ama asıl önemli olan. Diyanet kurumunun hizmet içi kurslarla öğreticilere bu imkanı sağlaması, ara ara bu konuda faydalı seminerler düzenlenmeli. Alanında uzman psikolog, pedagoglarla dersler yapma, eğer ki yüz yüze dersin imkanı bulamıyorlarsa online dersler yapma bu yine bu yönde yazılmış kitapları öğreticilerini temin ederek kendilerini geliştirmelerine, çocukların dillerini öğrenmelerine. Çünkü her türlü çocukça bir dil var. Çocukça bir kavram yani çocuğun bir hareket noktası var. Sen bunu bilmediğinde zorlanıyorsun. 4 6 yaşta tecrübe çok önemli ve aynı zamanda çocukların ruh halini anlayabilmekte çok önemli. Yine bir öğretici de çok gayretli, özverili, sabırlı, tahammül gücü yüksek, çok müsamahakar olması gerekiyor. Bu konuda ve her şekilde kendini geliştirmeye de açık olması gerekiyor. Öncelikle kendi kendini öz eleştiri yapabilmeli bir öğretici. Ben bir problem yaşadığımda çocukla bir problem yaşadığımda özellikle karşılıklı problem yaşadığında öğreticinin 46 yaş öğrencisiyle önceki. Kendini eleştirmesi gerekiyor. Hem olumlu yönünü hem olumsuz yönünü, ben burada neyi yaptım da bu olumlu sonuçlandı ya da ben neyi yapamadım da bugün burada ben büyük bir problem yaşadım. Bende ki eksiklik neydi? Diye oturup kendini görebilmeli. Yani bir kendine diyorduk, eleştiri yapılmalı yani gerekirse çevresinden de kendine karşı eleştirileri kabul etmeli. Çünkü sonuçta bu uzun bir tecrübeyle sabit ve her çocuk farklı. Her çocuğun bakış açısı farklı ilgi alanları farklı. Bazen çok farklı çok sürpriz şeylerle karşılaşabiliyorsun.

KKÖ. 5. Öğreticilerin elbette her dönem kendini geliştirmesi gerekiyor. Çünkü eğitim öğretim durağan değildir, sürekli değişir ve gelişir. Onun için kuran kursu öğreticilerinin sene başlarında kapsamlı seminerlerle o seneye hazırlanmaları hem onlar için manevi destek olur hem de kendi. Çalışma şevklerini artırır diye düşünüyorum.

KKÖ. 6. Kesinlikle öğreticilerin formasyon açısından donanımlı olması lazım. 4 6 yaş sertifikası alması lazım. Bu gibi değişik eğitimlere yaratıcıdır ama resim analiz gibi eğitimlere internet üzerinden de olsa hiç olmadığı youtube'dan anlatan hocalardan dinlemeli ve kendine oyun konusundan çocukların diline inebilmek konusunda çok geliştirmeli öncelikli çocuk. Oyun kurmalı yani oyun oynamalı. Ondan sonra diğer alanlara da yavaş yavaş, diğer kavramlara da kendini donatarak videolar izleri bir şeyler okuyarak donatarak başlaması gerekiyor bence.

KKÖ. 7. Gelişen bu dünyada gelişen bir teknolojiye zaman böyle ilerliyoruz bu şekil hızlı ilerliyoruz. Bu gelişmelere ayak uydurmak tabii ki bizim de görevimiz. Her bakımdan tek bir

yönden demiyorum insan kendini yeterli görülünce sıkıntılıdır ki biz gelişmeye açık bir yaratılanız açığız. Yani gelişmeye açığız. Yeni bir materyal çıkarabilir, onu alabiliriz. Daha fazla nasıl faydalı olabilirim? Daha güzel bir oyun bulabiliriz onu müfredatımıza sokabiliriz. Daha bir daha güzel bir şekilde öğretim şekli bulabiliriz. Görsel açıdan işitsel açıdan onu hemen müfredatımızı alabiliriz. Çocuğa yaklaşımımız bakımından üslup bakımından kendimizi. Geliştirebiliriz yani dediğim gibi gelişen bir canlıyız. Durağan bir canlı değiliz o yüzden. Bitti dersek tamamız dersek olmaz zaten her an bir gelişme her an kendini yenileme her an bir yenilik peşinde olmalıyız ki zamana çocuklarımıza ayak uydurabilelim.

4.3. Öğrenciden kaynaklanan problemler

KKÖ. 2. Bu da çocuk daha önce hiç ailesinden ayrılmadıysa eğer özgürleştirilmediyse kendi işini kendi yapma becerisi, kabiliyeti çocuğa kazandırılmadıysa çocuk anneye babaya veya onun bakımını veren kişiye bağımlı olarak yetişiyor. Çocuk artık bakım veren kişiden uzaklaştığı zaman. Hiç bir şeyi kendisi yapamıyor, aynı sudan çıkmış bir balığa dönüyor çocuk adeta. Bu sefer de öğretmenden devamlı ilgi besliyor. Öğreticiden ilgi besliyor. Öğretici de o hengamenin içerisinde çocuğa yetemediği, yetişemediği zamanlarda çocuk kendini yalnızlaşmış olarak hissediyor. Annenin hep kursun içinde olması, kurstan bir fotoğraf, bir etkinlik videosu, bir oyun videosu beklentisi içerisinde olması ve akranlarıyla çocuğun yarıştırması da çocuğun. Kursu uyum sürecini olumsuz olarak etkiliyor maalesef aşırı derecede bağımlı olan çocukların gerçekten anne babasından aileden ayrılması çok zor. Ben öğreticinin birebir olarak çocukla ilgilenmesi gerektiğini düşünüyorum. Birebir özel vakit ayırmalı, öğretici çocuğa ve diğer çocuklarla onu kaynaştırmaya çalışmalı. Kendi haline bırakmamalı. Çocuğu diğer çocuklarla onu kaynaştırmaya çalışmalı. Onun sevebileceği tahmin ettiği arkadaşları onunla birlikte oyun kurması için davet etmelerini istemeye. Bu şekilde olursa çocuğun kursu uyumu daha hızlı olur ve çocuktan daha kursu uyum sağlayamamışken çocuk. Onun böyle zor etkinlikler yapmaya kurallı oyunlar oynamaya zorlamaması gerekiyor. İsteddiği oyunlara katılmasını istemediği zaman o arkadaşlarını izleyebileceğini öğretmen izleyebileceğini söyleyerek çocuğa biraz konfor alanını geniş tutması gerekiyor. Çocuğun konfor alanı geniş tutması gerekiyor.

KKÖ. 5. Ailesine aşırı derecede bağımlı olan çocukların gerçekten anne babasından aileden ayrılması çok zor. Ben öğreticinin birebir olarak çocukla ilgilenmesi gerektiğini düşünüyorum. Birebir özel vakit ayırmalı, öğretici çocuğa ve diğer çocuklarla onu kaynaştırmaya çalışmalı. Kendi haline bırakmamalı. Çocuğu diğer çocuklarla onu kaynaştırmaya çalışmalı. Onun sevebileceği yanını tahmin ettiği arkadaşları onunla birlikte oyun kurması için davet etmelerini istemeli. Bu şekilde olursa çocuğun kursu uyumu daha hızlı

olur ve çocuktan daha kursa uyum sağlayamamışken zor etkinliklere zorlanlamamalı. Çocuk. Onun böyle zor etkinlikler yapmaya kurallı oyunlar oynamaya zorlamaması gerekiyor. İsteddiği oyunlara katılmasını istemediği zaman o arkadaşlarını izleyebileceğini öğretmenin izleyebileceğini söyleyerek çocuğa biraz konfor alanını geniş tutması gerekiyor.

KKÖ. 7. *Çok anneye babaya çok bağımlı olan çocuklarda genelde çok görülüyor. Çocuk 4 6 yaş geliyor bize. Bu yaş ne kadar bazı şeyleri çocuğun yapmış olması gerekiyor. Zaten kendi kendine becerebileceği bir şeyleri ki bazen görüyoruz. Kendi suyunu kendi yemeğini içmemiş çocuklar var, annesi o kadar bağımlı yetiştirmiş ki bu sıkıntı olabiliyor. Bir diğer taraftan bir küçük kardeşi doğmuş olabiliyor. Mesela hep aklı evde çocuğun hep aklı evde acaba kardeşimle ne yapıyorlar? Fikre, çocuğun beyninden çıkmıyor ve kendini okula veremiyor. Kendini okula bir bıraksa zaten mutlu olacak, alışacak ama aklı evde. En çok karşılaştığım eve misafir gelecek çocuk diyor. Yok gitmek istiyorum, gitmek istiyorum. Soruyorum annesini hiçbir sıkıntı yok, hiçbir şey yok, gitmek istiyor hocam diyor bugün misafir gelecekti ondan yapmıştır yani. Aklı evde kalıyor. Çocukların bu gibi durumlarda. Bu tarz şeyler sorun oluşturuyor. Uyum haftasında sonrasında alıştığı zaman zaten çıkış saatinde bile gitmek istemiyorlar da ama bir önce aidiyet oluşuncaya kadar aklı evde kalabiliyor. Kardeşinde kalabiliyor. Ne yapıyorlar acaba? Ben yokken ne yapıyorlar acaba? Ben yokken bir şey yapıyorlar mı? Gibi gelen misafir de aklı kalabiliyor bu. Tarz şeyler sıkıntı oluşturabiliyor. Evet, bir de aile içi huzursuzluk olabilir. Çocukların yanında olmuyordur umarım ama kavga olabilir anne baba arasında ya da. Çocuk tabii ki o zaman mutsuz bir çocuk oluyor. Mutsuz bir çocuk oluyor ve kendini veremiyor zaten ne arkadaşlarına ne oyuncaklarına ne derse kendini oraya ait hissetmiyor. Çünkü beyni başka şeylerle dolu mutsuz.*

3.3.1. Gelişimde farklılık

KKÖ. 2. *En büyük problem bence çocukların gelişim düzeyleri farklı olduğu için. 5 yaş grubu daha hızlı öğrenirken 4 yaş grubu çocuklar birazcık daha geride kalabilirler. Eğer öğretici oradaki dengeyi sağlayamazsa çocuk kendisinde bir yoksunluk hissedebilir. 4 yaş grubu olan çocuklara özellikle. Kendisinde bir yoksunluk hissedebilir veyahut da tam tersi yaparsa öğretecek 4 yaş grubunu baz alarak dersi işler. 5 yaşa hitap etmezse bu sefer de 5 yaşındaki çocuk kendini ilerletemez. O yaşa uygun kabiliyetlerini sergileyemez, gösteremez ilerleyemez. Ve bilgi donanım olarak 5 yaşındaki çocuk geride kalmış olur.*

KKÖ. 4. *Çocukların gelişen özellikleri dikkate alındığında farklı gelişen özelliklerine sahip olan çocukların bulunduğu tar. Ortaya çıkabilecek olan problemlerin nasıl aşılacaklar? Öncelikle her çocuk farklı. Her çocuğun kendine özel ilgileri var, yetenekleri var. Her çocuğa*

aynı eğitimi aynı şekilde sunarsak öncelikle bazı çocuklarla ilerleme kaydederiz. Bazı çocuklarla hiçbir şekilde ilerleme olmaz ve daha çok bakımı olabilir. Yani bunun neticesinde. Bazı çocuk dediğim gibi. Yani her çocuğa hitap eden yöntemi belki bulamayabiliriz ama hiçbir şekilde de hiçbir zaman çocuğu hiç her çocuğu aynı şekilde davranmak mantıklı değildir. Zaten bireysel olarak da ders yaptığında ya da çocukla ilgilendiğinde çocuğun ilgilerini yeteneklerinin farkına varıyorsun.

KKÖ. 5. Muhakkak ki farklı gelişim devresine ya da farklı kapasiteye farklı davranmak gerekiyor ama aynı davranıldığı takdirde de. Herhalde çocuğun bu kendi çabasıyla belki hani gözle görülür bir değişim olmasa da çocukta o dersi anladı. Yani o dersi öğretici ver de gitti gibi olabilir ama belki veli desteğiyle bu farklılıklar çözülebilir.

KKÖ. 7. Farklı gelişim aşamasındaki çocuklara aynı bir yaklaşım sergilemek diye bir şey söz konusu olamaz benim için. Çünkü çocuklar bazen yaşına göre bazen fiziki yapısına göre birbirlerinden farklılık sergileyebiliyor. Evet. Bazıları karma bir sınıf olabiliyor. Bir yaş büyük oluyor, bazen bazıları ince vücut narin vücut yapısına sahip oluyor. Bazı çocuklarımız öncesinde evde zaten eli alışkın olmuş oluyor ve hazır bulunmuşluk şeklinde sınıfımıza gelmiş oluyor böyle. Durumlarda bir. Birlerinden yardım isteyebilirim. Diyelim ki makastan örnek vereyim. Ben size bazı çocuklar çok güzel kullanabiliyor. Çok güzel kesim yapabiliyor. Bazı çocuklarımız daha makasın tutmasını bilmiyor. Bu sefer çocuğun morali bozuluyor. O zaman ben hemen girerim. Çocuğun morali bozuldu ya güveni düştü ya yavrum, ben nasıldım biliyor musun? Senin gibiyken küçükken hiç tutamazdım. Makası hiç tutamazdım, hiç kesemezdim hatta senin kadar bile yapamazdım ama zamanla. Tuttukça yaptıkça kestikçe şimdi nasıl alıştım biliyor musun? Sen de görüyorsun ya gibi çocuğa cesaret vererek bu şekilde teşvik edebiliriz. Daha önce bitiren eli çok yatkın olan arkadaşına yapamayan arkadaşlarınıza yardımcı olabilirsiniz diye yönlendirebiliriz. Bu şekilde hem işbirliği yapmış olurlar hem de gelişim bakımından daha geride olan çocuğumuzun morali bozulmaz. Güveni sarsılmaz kendine olan güveni. Isınmaz, böylece bir sınıfta bütünlüğü güzel bir hava oluşturabiliriz.

3.3.2. Yaş gruplarının farklı olması

KKÖ. 1. Çocuklar, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim açısından farklı seviyelerde olabilirler. Bu durum, bazı çocukların dersleri anlamakta zorlanmasına veya diğerlerinden geri kalmasına neden olabilir. Öğretici, dersleri farklı gelişim seviyelerine uygun hale getirmeli ve bireysel öğrenme ihtiyaçlarına göre farklılaştırılmış çeşitli öğretim yöntemleri kullanılmalıdır. Yaş farkı, çocukların ilgi alanları ve motivasyonların da farklılıklara yol açabilir. Daha büyük çocuklar, daha karmaşık konulara ilgi duyarken, daha küçük çocuklar

basit ve oyun temelli etkinliklere yönelebilir. Ortak yol üzerinde yöntem ve metotlarla dersleri düzenlemelidir.

KKÖ. 2. Belki masaları ayırarak öğreteceği 4 yaş grubunun masasına 5 yaş grubunun masasına ayırarak çocukların yaş grubuna göre aynı konuda farklı etkinlikler ortaya koyabilir. 4 yaş grubunun kas gelişimine daha uygun bir etkinlik verirken, 5 yaş grubunun daha hızlı öğrenmesini el göz koordinasyonunun daha gelişmiş olduğunu dikkate alarak, 10'a çıkart daha farklı onu zorlayacak bir etkinlik verebilir. Veyahut da öğretim öğretmen öğretici akran eğitiminden akran öğreniminden destek alarak 5 yaş grubu öğrenciler daha hızlı bitirdiği zaman bir etkinliği veya bir öğrenmeyi daha hızlı gerçekleştirdiği zaman 4 yaşındaki öğrenciye yardımcı olması istenebilir. Abilik ablalık gibi veya yardımcı öğretmenlik gibi vazifeler verilerek öğrenci motive edilebilir.

KKÖ. 3. İmkan ölçüsünde aynı yaş grubu öğrencilerin bir arada olmasını tercih etmeliyiz, edilmelidir. Buna imkan yoksa her öğrencinin biricik ve tek olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. farklı yaş gruplarının bulunduğu bir ortamda yapılacak olan etkinlik öğrenme faaliyetleri her 2 gruba da uygun olarak planlanması yine öğreticiye düşmektedir. Şöyle düşünelim, büyük yaş gruba ağırlıklı bir planlama yapılırsa küçük yaş grubu için zorlayıcı olursa bu çocuklarda okula ve eğitime karşı çekingenliği, kaygı ve ön yargı oluşturabilir. Tam tersi bir planlama da ise büyük yaş grubuna basit geleceği için planlama. Bu da çocukta isteksizlik oluşturabilir. Çünkü çocuklar deneyimlemeyi severler

KKÖ. 4. Öğrencilerin aynı sınıfta yaş gruplarının farklı olması ne gibi problemler ortaya çıkarmaktadır? Farklı yaş grupları. Bilmiyorum, bunda bir şey diyemeyeceğim çünkü benim hepsi 4 yaş ama farklı yaş grupları olduğunda da. Seviyeler de farklı olabiliyor. Öncelikle yine hitap sorunu olabiliyor. 4 yaş ben merkezli dönemde olduğu için çok daha fazla inatçı olabiliyor.

KKÖ. 5. Yaş gruplarının farklı olması elbette ki eğitim öğretim açısından belli sıkıntılara yol açıyor. Çocukların bir kısmı söylemek istediğini anlayacak seviyedeysen bir kısmı henüz daha idrak edemiyor onun için. Öğreticinin bunu yenebilmesi açısından çocuklara birazcık daha farklı yerleri göstermesi, farklı farklı ilgilenmesi gerekiyor. Yani aynı derse hepsine verirsene olmuyor, yani bir tanesi hemen bitiriyor. Bir tanesi işte yapamıyor. Onun için çocuğun farklı olduğunu, yaş seviyesinin farklı olduğunu aklımızda tutarak yaptığının göre değerlendireceğiz. Yani 4 yaşındaki bir çocuğun yaptığının dörde göre değerlendirip öveceğiz. 5 yaşındakini de nispeten 10'a çıkart göre 8değerlendirmek lazım.

KKÖ. 6. Öğrenci yaş gruplarının aslında ben böyle yaş yaş, 34 yaş, 5 yaş, 6 yaş olmasını düşünüyorum ama bence karma sınıfın olması çocukların birbirinden öğrenmesi açısından büyük çocuk biraz daha çabuk anlıyor, çabuk kavıyor ve boyama daha herhangi bir şeyde daha güzel. Yapınca karşıdaki yandaki çocuğa faydası oluyor. Doğru şeyi göre göre çocuk da yapmaya başlıyor ve büyük çocuğa görev vermekte, onun da sorumlularına sınıfa olan bağlılığını artırıyor bence.

KKÖ. 7. Çünkü yaşları farklı olduğu zaman tabi ki büyük çocukları küçük çocuğun arasında seviye farkı algılama farkı hazır bulunmuştuk. Farkı mutlaka bulunur. O yüzden her bir çocuğa ayrı ayrı ders anlatmak ayrı ayrı ilgilenmek. Gerekir, böyle bir durumda yaşları farklı olduğu zamanda daha fazla zaman, daha fazla efor gerektirir. Yani bir dersi anlattığımız zaman diğer bir gruba, başka bir seviyeden anlatmamız gerekir ki büyük bir zaman kaybı. Sınıfta bir bütünlük oluşmaz dersin açısından böyle diğer fiziki koşullarda ise çocuklarda yaşı büyük olduğu zaman kendini üstün görme en çok en sık gördüğüm sorunlardan birisi benim yaşı büyük deyip arkadaşına baskı uygulayabiliyor, güç gösterisi yapabiliyor. Her şeyi ben yaparım. Ben büyüğüm tarzında arkadaşını ezme çabası görüyorum Çocuklarda bu da büyük bir sıkıntı.

4.4. Veliden kaynaklanan problemler

KKÖ. 1. Ailelerle yeterince iletişim kurulmadığında, çocukların evdeki destekleri eksik kalabilir ve kursa uyum süreçleri zorlaşabilir. Uyum Sürecinde aileden beklenenler ailelere okula başlama sürecinde hem kendilerinde hem de çocuklarında gerçekleşebilecek kaygının normal olduğu belirtilmelidir. Gerçekleştirilecek ilk toplantıda ailelerden beklenenler net bir biçimde açıklanmalıdır. Aileler, uyum haftası sürecinde öğretmen ve okul yönetimi ile iş birliği içerisinde olmalıdır. Aileler, öğretmen tarafından açıklanan program uygulama çizelgesine uyum sağlamalıdır.

KKÖ. 2. Arkadaşlarının da orada olduğunu belirterek, daha güzel oyunlar oynayacağını, güzel şeyler öğreneceğini söyleyerek teşvik etmesi gerekiyor. Daha öncesinden de velinin hem fiziksel olarak hem de ruhsal olarak çocuğunu kursa veya okula alıştırması gerekiyor. Temizlik gibi özellikle tuvalet ihtiyacını giderme, kendi kıyafetlerini giyme, çıkarma, ayakkabısını giyme veya e kendi çantasına bir eşyasını koyabilme çıkarabilme yetisini velilerin çocuklara kazandırması gerekiyor. Çocuklar bu tarz bilişsel kabiliyetlere sahipse kursa uyumları daha hızlı olabiliyor. Çünkü anneye. Veliye ihtiyaç duymadıkları için kursa kendilerini özgürleşmiş olarak hissettiklerinden dolayı kursa daha hızlı adapte olabiliyorlar.

KKÖ. 3. *Aileler, uyum haftası sürecinde öğretmen ve okul yönetimi ile iş birliği içerisinde olmalıdır. Aileler, öğretmen tarafından açıklanan program uygulama çizelgesine uyum sağlamalıdır.*

KKÖ. 4. *Velilerden de millette çocukların sözleriyle hareket etmemeleri, çocuklarına karşı sabırlı olmaları ve. Eğer gerçekten böyle bir kursa eğitime devam etmeleri gerekiyorsa. Ödül. Bu işi yürütmeleri gerektiğini düşünüyorum. Yani ağlıyorlar deyip de bazen çocuklarda şu var, anne kurstayken ağlıyor ama anne gidip de 15 dakika sonra susabiliyor. Yani bunları göz önünde bulundurmaları gerekiyor velilerin.*

KKÖ. 5. *Veriler kursa uyum sürecinde çocuklar küçük olduğu için tedirgin oluyorlar ama. En büyük sıkıntı benim açımdan sanki. Sanki tek çocuk kendilerininmiş gibi davranıp çok özel davranılmasını bekleme beklemleri çoklu sınıflarda bu mümkün olmuyor. Nasıl her çocuğa sadece o varmış gibi davranabilelim ki, o nedenle veli de benim gördüğüm en büyük sıkıntı bu.*

KKÖ. 6. *Ailevi yaşantısı çok sevgi bağlı temelli olan ailelerin çocukları biraz daha yani ve oyun oynanan evlerdeki çocuklar okula geldiklerinde oraya bir oyun ortamı gibi gördükleri için evin eviyle bağdaşırdıkları için daha kolay geçiyor. Önce ailedeki sağlıklı iletişim, sağlıklı oyun sevgi bağının olması okula güzel yansıyor.*

KKÖ. 7. *Çocukların uyum haftasında velilerin tavırları sorulmuş, velilerin yaklaşımları sorulmuş. Bir genelleme yapmak istemem tabii ki o söyleyince güzelce çocuğunu okula getirip güzel bir şekilde sakın bir şekilde alıştıranlar da oluyor tabii ki ama bazı velilerde öyle bir heyecan, öyle bir stres görüyorum ki çocuğun kapıdan bırakıyor. Tekrar pencereye bakmak için gidiyor yani ne bileyim telefon aramaları, sesini duymak istemeler sanki çocuğu bir daha göremeyecekmiş gibi sanki bir tehlikeli ortama sokuyormuş gibi bir heyecan bir stres ki. Şunu da unutmamak gerekir, bu annenin, babanın bu heyecanı bu stresi çocuğa da yansıyor. Çocuk bunu hissediyor. Bu da çocukta kaygılanmaya, heyecanlanmaya strese yol açabiliyor. Anne babalardan tabi ki bu söylediklerim genel değil ama benim beklediğim öncesinde bir. Kendi çocukluk anılarını belki kendi okul anılarını anlatabilir. Çocuğa bu şekilde güzel tatlı bir heyecan verebilir. Ben de senin yaşındayken okula başlamıştım. Çok heyecanlıydı, yeni arkadaşlarım oldu ama çok güzel geçti gibi bir ön hazırlık yapabilirler. Sonrasında da bunun bir rutin olduğunu nasıl babasının işe gidip akşam eve dönüyorsa ya da annesini, işe gidip nasıl vakti geldiğinde eve dönüyorsa abisinin ya da bir arkadaşının okula gidip normal okul saatini tamamladıktan sonra evine geldiğini, bunun bir normal rutin yaşam olduğunu. Çocuğa bu şekilde sakince yani velilerden beklediğimiz bu sakın bir şekilde çocuğu okula alıştırmak*

korkuyla endişeyle heyecanla değil de mutlu bir heyecan, gündelik bir yaşam, normal bir şey yavrum sen okula gideceksin şu saate kadar orada kalacaksın. Ben bu arada evde yemek yapacağım ya da ben bu arada işime gideceğim şu. Saatte yine seni burada kapıda bekliyor olacağım gibi çocuğa bu güveni vererek bu bilinci vererek sakın sabırlı, güzel bir şekilde uyum haftasına geçirmelerini diliyorum ben.

4.4.1. Güven ortamı

KKÖ. 1. *Aileler, öncelikle çocuğun zihninde okulla ilgili olumlu bir görüntü oluşturması gerekir. Okuldan söz ederken “Okulun çocuklar için düzenlenmiş özel bir yer olduğu, orada çocukların hoşuna gidecek etkinliklerin yapıldığı, oyunlar oynandığı, okulun yeni arkadaşlar edineceği hoş bir yer olduğu” vurgulanmalıdır. Aileler çocuklarına okulunu ve öğretmenini tanıtmalı, çocuklarının öğretmenine güven duymasını sağlayıp ihtiyaç duyduğu her an öğretmeninden yardım isteyebileceğini gibi motive cümleler kullanmalıdır. Aile çocuklarını okulda ne kadar zaman geçireceği, gidiş geliş saatleri konularında bilgilendirmelidir. Öğretmen, okul ortamı, sınıf ortamı vb. konularda çocuğun yanında olumsuz söylemlerde bulunmamalıdır. Çocukların gelişimlerini sürekli izlemek ve onlara geri bildirimde bulunmak önemlidir. Çocukların kendilerini güvende ve desteklenmiş hissetmeleri, öğrenme süreçlerini olumlu yönde etkiler.*

KKÖ. 7. *Güzelce çocuğunu okula getirip güzel bir şekilde sakın bir şekilde alıştıranlar da oluyor tabii ki ama bazı velilerde öyle bir heyecan, öyle bir stres görüyorum ki çocuğun kapıdan bırakıyor. Tekrar pencereye bakmak için gidiyor yani ne bileyim telefon aramaları, sesini duymak istemeler sanki çocuğu bir daha göremeyecekmiş gibi sanki bir tehlikeli ortama sokuyormuş gibi bir heyecan bir stres ki. Şunu da unutmamak gerekir, bu annenin, babanın bu heyecanı bu stresi çocuğa da yansıyor. Çocuk bunu hissediyor. Bu da çocukta kaygılanmaya, heyecanlanmaya strese yol açabiliyor. Anne babalardan tabi ki bu söylediklerim genel değil ama benim beklediğim öncesinde bir. Kendi çocukluk anılarını belki kendi okul anılarını anlatabilir. Çocuğa bu şekilde güzel tatlı bir heyecan verebilir. Ben de senin yaşındayken okula başlamıştım. Çok heyecanlıydı, yeni arkadaşlarım oldu ama çok güzel geçti gibi bir ön hazırlık yapabilirler. Sonrasında da bunun bir rutin olduğunu nasıl babasının işe gidip akşam eve dönüyorsa ya da annesinin. işe gidip nasıl vakti geldiğinde eve dönüyorsa abisinin ya da bir arkadaşının okula gidip normal okul saatini tamamladıktan sonra evine geldiğini, bunun bir normal rutin yaşam olduğunu, çocuğa bu şekilde sakince yani velilerden beklediğimiz bu sakın bir şekilde çocuğu okula alıştırmak korkuyla endişeyle heyecanla değil de mutlu bir heyecan, gündelik bir yaşam, normal bir şey yavrum sen okula gideceksin şu saate kadar orada*

kalacaksın. Ben bu arada evde yemek yapacağım ya da ben bu arada işime gideceğim şu. Saatte yine seni burada kapıda bekliyor olacağım gibi çocuğa bu güveni vererek bu bilinci vererek sakın sabırlı, güzel bir şekilde uyum haftasına geçirmelerini diliyorum ben.

4.4.2. Çocuktan ayrılamama

KKÖ. 2. *Çocukların hızlı alışmasını bekliyor. Veliler yani bir hafta içerisinde en geç alışsın istiyorlar ama her çocuğun maalesef ki alışma süreci farklı. Veli bazen kendi hayat yoğunluğunda burayı ıskalayabiliyor, ikincisi veliler, diğer çocuklarla kendi çocuğunu kıyaslıyorlar işte. Ayşe Fatma ali çok çabuk alıştı. Sen niçin bu kadar hızlı alışamadın? Bak o annesini bırakıyor, sen niye bırakmıyorsun? Gibi karşılaştırmalar yapıyorlar. Bu çocukları olumsuz olarak etkileyebiliyor, bir diğeri de. Çocuktan ayrılamayan veriler var. Hep içerde olmak isteyen çocuğunu görmek, ne yaptığını bilmek isteyen veliler var. Bu tarz veliler de maalesef çocuğun kursa uyum sürecini çok zorlaştırıyor, ilk gün merakla çocukla birlikte sınıfa girmek isteyen veliler, daha sonra çocuk belki onlara bırakacakken artık. Bırakmayacak konuma getiriyorlar çocuklarına, veliler motive edici olmalı çocuklarını onların artık belli bir olgunluğa geldiklerini, okula başlama yaşlarının olduğunu söylemeleri gerekiyor.*

KKÖ. 3. *Annenin evladından koparılracasına alındığı bir tutuma ben hiçbir zaman olumlu bakmıyorum. Hani disiplin adı altında işte hayır buraya gireceksin. Annen şimdi gidecek sonra tekrar seni almaya gelecek. Bak arkadaşların içerideki bir olumsuz cümlelerin ya da sert dediğim gibi işte disiplin adı altında sert tavırların çocuğa yardımcı olacağını hiçbir şekilde düşünmüyorum. Yani ilk hafta bu çocuk gözlemlenebilir ailesinden nasıl ayrılıyor? Ayrılırken ailesi. Cümleler kuruyor, bunlar mutlaka gözlemlenmelidir. Çocuğun aynısını sarılışı, babasına sarılışı ya da onu bırakan kişiye karşı bakıcısına karşı olan sarılışı ayrılırken ki göz temaslari bile çok önemlidir. Bunlar bize çok güzel ipuçları verir. Dediğim gibi burada öğretici mutlaka çok iyi bir gözlemci olmalıdır. Asla bir zorlama ve direnç kırma tavrına girip çocuğu içeriye alıştırmakla kendini görevli hissetmemelidir. Yani bu konuda ne kadar şey bilmiyorum ama bağlanma, aşırı bağlanma, kaygılı bağlanma, güvenli bağlanma, stresi bağlanma bunların hepsi aileden ta ki anne karnından gelen şeylerdir. Onun için çocuğun bağlanma tarzını bilmeden çocuğa karşı yapılacak olumsuz bir davranış, çocuğun bütün okul hayatını etkileyebilir. Biz burada anladıktan sonra aileye destek olmalıyız. Belki çocuk hiç girmeyecek hiç alışamayacak okula ama daha sonra alışacak belki yani illa ki işte bu benim öğrencim benim buraya girmeli gibi bir tutum içine girmemeliyiz. Bağlanma tarzını biraz çözdükten sonra aileye başka konularda uzman yardımı almasını gerektiğini bile düşünebiliriz. Bu zamana kadar bu şekilde bir öğrenciyle karşılaşmadım ama arkadaşlarımdan tecrübelerinden*

gördüğüm kadarıyla. Dediğim gibi zorlama ve direnç kırma tavrında girilen bir alıştırma süreci çocuğu bütün hayatı boyunca olumsuz etkiliyor. Eğitim hayatı boyunca da olumsuz etkiliyor. Onun için ilk hafta bağlanma problemi olan bir çocuğa kademeli bir şekilde alıştırmak daha güzel olacağına inanıyorum.

KKÖ. 6. *Velilerin biraz daha aslında yani düşündüğüm çocuk ayrılamamasından çok velinin ayrılmaması söz konusu. Biraz daha velilerin de güveninin sağlanması gerekiyor. O sevgi ortamının gösterilmesi gerekiyor.*

Kursun fiziki şartlarından kaynaklanan problemler

KKÖ. 1. *Çocukların yaş ve boyutlarına uygun mobilyalar (sandalyeler ve masalar) kullanılması, onların fiziksel rahatlığını sağlar. Sınıfların yeterince doğal ışık alması ve iyi havalandırılması, çocukların dikkatini ve genel sağlığını olumlu etkiler.*

KKÖ. 3. *4 6 yaş sınıfları mutlaka çocuğa göre planlanmalıdır. Fiziksel şartlar çocuğun kendini güvende hissetmesi için çok önemlidir. Çünkü çocukların gözlerine, gönüllerine hitap edecek sade ve güzel ortamların daha iyi geleceğini düşünüyorum. Bu konuda aşırı süslenmiş resimlerle, oyuncaklarla ihtiyaç olduğunu pek düşünmüyorum. Bunların dikkati dağıtacağını olan düşüncem daha ağır basıyor diyebilirim. Sınıfın ve ortak kullanım alanlarının çocuğun gözünü yormayacak şekilde dizayn edilmesi gerekiyor.*

Çocukların her anlamda 5 duyu organlarına hitap edebilecek şekilde eğitim öğretiminin fiziksel yapının uyumlu olması gerektiğini düşünüyorum. Masalarda sandalyelerde kırıklar varsa, duvarlarda çatlaklar, kırıklar varsa bu çocukların mutlaka eğitim başlamadan ya da eğitim başlamışsa bile o süreçte hızlı bir şekilde giderilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü biz büyüklerde bile fiziksel ortam girdiğimiz bir ders çalıştığımız bir ortam okulumuz, toplantı yaptığımız salon ne kadar? Çocuk orada ailesinden sonra en uzun vakitleri geçireceği bir yer. Onun için fiziksel yapı çok önemli. Bu konudaki hemen oluversin ya da aman bu da orası da böyle oluvermiş. Tarzındaki tutumlara kesinlikle ben sert bakıyorum.

Fiziksel yapının ben çok önemli olduğuna inanıyorum. Çocukların boyutundaki masalar, sandalyeler, lavabolar, tuvaletlerin olması önemli. Özellikle bu saydıklarım arasından kaynaklı bir problem varsa acilen giderilmelidir. Karanlık ışığı az bir ortamda 146 yaş sınıfı okulu olmaması gerektiğini düşünüyorum. Koku yine çocuklar için çok önemlidir. Çünkü bu öğrenme sürecinde de beynimize etki eden bir durumdur. Kötü bir kokunun olduğu fiziksel bir yapıda çocukta uyum zorlaşır. Bunun için fiziki yapıda bir problem varsa eğitim ertelenebilir. Eğitim başlamadan bu problemlerin giderilmesi gerekir. Eğitime uygun bir ortamımız yoksa bunu söylemekten çekinmemeliyiz ve kesinlikle ilgili bir bildirmeliyiz.

Amirlerimize iletişim içinde olmalıyız. Çocukların her anlamda 5 duyu organlarına hitap edebilecek şekilde eğitim öğretiminin fiziksel yapının uyumlu olması gerektiğini düşünüyorum. Masalarda sandalyelerde kırıklar varsa, duvarlarda çatlaklar, kırıklar varsa bu çocukların mutlaka eğitim başlamadan ya da eğitim başlamışsa bile o süreçte hızlı bir şekilde giderilmesi gerektiğini düşünüyorum.

KKÖ. 5. *Kursun fiziki durumu elbette ki çocuk için çekici gelmeli, oyuncaklar, renkler, kullanılan eşyalar, çocuğun hoşuna giden türden olmalı ama tabii bu. Kısım biraz maddiyata baktığı için har kursta 4 dörtlük bunun olması mümkün olamıyor biliyor bunu aşmak için de yine. Eğitimcilerin güler yüzü sevecenliği, cana yakınlığı bunları bir nebze olsun kapatabilir ama yine de çok önemli kursun fiziki yapısı.*

KKÖ.6. *Güvenli alanları yani önce gelen velilerin hepsini çocuklarla beraber okulu tanıtmak baştan aşağı gezmek, aldığımız önlemleri, tedbirleri onlara göstermek ve onların bize şunu olacak bir eksiği söylediğinde o eksiği hemen gidermeye çalışmak bence alınabilecek önlemlerden.*

KKÖ. 7. *Fiziki problem varsa çocuğun yaklaşmaması için uyarıda bulunabiliriz. O tarafa yaklaşmaması için ben oraya set olabilirim. Ya da oturabilirim geçmesini engelleyebilirim ama dediğimiz gibi önceliğimiz zaten fiziki şartların en uygun şekilde en tehlikesiz şekilde çocuğa uygun olarak hazırlanması.*

Yukarıdaki hoca hanımların verdiği cevaplara nazaran kursların fiziki yapısının öneminde, çocuklar için kursa ilk geldiklerinde veli ile beraber etrafı dolaştırmak, kursun sağlam olduğunu çocuğa anlayacağı dilden göstermek, kullanılacak olan lavaboların boyları çocuğun boyuna uygunluğu, masa ve sandalyelerin uygunluğu çocuğun güvenli bir ortamda olduğunu hissetmesi çocuğun kursa uyumunu kolaylaştıracak önemli etmenlerdendir.

4.4.3. Kullanılan Renkler

KKÖ. 1. *Sınıfların ve kurs alanlarının renkli, canlı renklerle ve çekici bir şekilde dekore edilmesi, çocukların kendilerini rahat ve mutlu hissetmelerine yardımcı olur.*

KKÖ. 3. *Kursun kokusu ışığı renkleri bu konuda çok çok önemli. Bu konuda yine görev biraz hoca hanımlara düşüyor. Yani çocuk oldukları için aşırı derece renklendirilmiş oyuncakların olduğu ya da işte duvarların çok süslü olduğu yerlerin çocuğun dikkatini dağıtacağını düşünüyorum. Bu konuda fiziksel yapıya biraz dikkat edilmesi gerekiyor.*

Renkli bir şekilde dizayn edilmiş kurslar çocuklar için eğlenceli olabilir ama aşırıya kaçılmış olan ışıklandırma onların dikkatini olumsuz etkileyebilecektir.

4.4.4. Kullanılan Materyaller

KKÖ. 1. *Kursun içinde ayrı oyun ve etkinlik alanlarının bulunması, çocukların enerjilerini atmalarına ve sosyal becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Kurs sırasında kullanılan materyallerin eğitici ve eğlenceli olması, çocukların öğrenme sürecini daha keyifli hale getirir. Öğretici, dersleri farklı öğrenme stillerine ve seviyelerine göre uyarlamalıdır. Örneğin, bazı çocuklar görsel materyallerle daha iyi öğrenirken, bazıları ise işitsel veya kinestetik yöntemlerle daha iyi öğrenebilir. Çocukları benzer gelişim seviyelerine göre küçük gruplara ayırarak, daha hedeflenmiş ve etkili öğretim sağlanabilir.*

KKÖ.. *Kursun fiziksel yapısı çocuğun gelişimsel özelliklerine uygun olursa mesela lavabolar onun boyuna uygun. Kullandığı klozet çocuğun boyuna uygun şekilde olursa bir peçete, tuvalet kağıdının asıldığı rulo, çocuğun boyuna uygun, onun ulaşabileceği yerde olursa çocuk kendi boyunda olan eşyaların kullanımını daha rahat sağladığı için kimseye ihtiyaç duymuyor. Çocuk ne bir veliye, ne bir öğretmene ihtiyaç duyuyor, kendi işini kendisi yapabilecek konumda oluyor ve bu çocuğu daha özgüvenli hissettiriyor bir de oyuncaklar ve yahut da dolaplar bazında çocuğun yaşına uygun olması gerekli. Kursun çocuğun dikkatini çekecek materyaller olursa kursta onun ulaşabileceği, oynayabileceği oynadıktan sonra geri yerine koyabileceği dolaplar, çekmeceler olduğunda çocuk kendi kapasitesini keşfetmiş oluyor. Ben oyuncakları yerinden aldım, geri koyabiliyorum. Herhangi bir yetişkinin yardımına ihtiyacım yok diye düşünüyor. Ve kursa uyumu daha kolay oluyor. Çocuğun dikkatini çeken oyuncaklar olduğunda onlarla oyalanma süresi de artıyor. Bu alma süresi de çocuğun kursta kaldığı süreci fark etmemesini sağlıyor. Yani orada eğlenceli bir vakit geçirdiğinde çocuk negatif bir olumsuzluk hissetmiyor kurs ile ilgili. Bu da çocuğa çok olumlu katkılar sunduğunu düşünüyorum.*

KKÖ. 6. *uyum sürecinde sınıftaki okuldaki materyallerin alanların çok iyi olması, yani kullanılır olması, oyuncakların çeşitliliği önemli ama bence önemli olan. Öğrenci öğretmenin öğreticinin bu oyuncaklarla çocuklarla oyun kurması önemli olan bence o çocuk bir müddet sonra dikkatini başka bir şeye verebiliyor.*

Ortak olarak alınan cevaplara göre ; Kursta kullanılacak olan materyaller çocukların kullanım alanlarında ilgi ve yeteneklerine göre seçilmeli öğreticilerinde bu materyalleri en doğru şekilde çocuğa kullanmayı gösterebilecek deneyime sahip olması gerekir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

4-6 yaş grubu Kur'an kursları, Türkiye'de yaygın din eğitimi alanında önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurslar, çocukların dini eğitim alması için kritik bir dönem olan okul öncesi dönemde faaliyet göstermektedir. 2013-2014 akademik yılından

itibaren uygulamaya konulan bu kursların, mevcut durumu, eğitim-öğretim faaliyetleri ve karşılaştıkları problemler üzerine yapılan araştırmalar, öğretmenlerin görüşlerini ve deneyimlerini içermektedir. Yapılan çalışmalar, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarında gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin genel olarak amacına uygun olduğunu, ancak bazı eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan çalışmada, 4-6 yaş Kur'an kurslarında uyum sürecinde yaşanan problemler ele alınmış ve araştırmanın hipotezlerini destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Kursa uyum süreci, çocukların birçok yeniliğe alışmasını gerektiren stresli bir dönemdir. Bu dönemde ailenin, öğreticinin ve kursun problemleri, kurs açılmadan önce çözülmelidir. Böylece çocuklar kursa daha kısa sürede uyum sağlayabileceklerdir.

Bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda yeterli destek almadan kursa başlayan çocuklar için uyum süreci, aile ve öğretici koordinasyonu ile ilerlemelidir. Bu süreçte öğretmenlerin rolü, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını anlamak ve onlara uygun eğitim yöntemleri uygulamaktır. 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının etkinliği, çocukların bu kurslara başlamadan önce aldıkları destekle doğrudan ilişkilidir. Ailelerin ve eğitim kurumlarının iş birliği ile sağlanan destek, çocukların kursa uyum süreçlerini kolaylaştıracak ve eğitimden alacakları faydayı artıracaktır. Bu nedenle, kurs açılmadan önce çocukların gelişim evrelerine uygun bir hazırlık sürecinin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Öğrencinin öğreticisini sevip benimsemesi, kursa olan ilgisini artırmakta ve uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Öğreticiyi seven çocuklar, kursa daha istekli katılmakta ve bu durum öğrenme süreçlerini olumlu yönde etkilemektedir. Aksine, öğreticiyi sevmeyen çocuklar için kurs, zorlayıcı bir deneyim haline gelmekte ve bu durum uyum sürecini olumsuz etkilemektedir. Öğrencinin öğreticiye karşı duyduğu olumsuz hisler, kursa olan motivasyonunu düşürmekte ve öğrenme isteğini azaltmaktadır.

Kursa uyum sürecinde öğreticinin tutumu, öğrencinin genel gelişimi ve öğrenme isteği üzerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, öğretmenlerin çocuklarla kurdukları ilişkileri güçlendirmek ve pozitif bir öğrenme ortamı oluşturmak için gerekli adımları atmaları önemlidir. Görüşülen öğretmenlerin tamamı, öğreticinin öğrencisi üzerindeki etkisinin doğrudan olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, öğreticinin öğrenciyle kurduğu ilişki ve iletişim, çocuğun kursa olan yaklaşımını şekillendirmektedir. Böylece, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının etkinliği artırılabilir ve öğrencilerin din eğitimine olan ilgileri pekiştirilebilir.

Ailenin çocuğa karşı tutumunun, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarına uyum sürecinde önemli bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Görüşülen öğretmenlerin genel görüşlerine göre, ailenin

kaygılı olması, çocuğuna aşırı düşkün davranması ve öğreticiyle irtibat kurmaması, çocuğun kursa uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Ailelerin kaygı düzeylerinin azaltılması, çocuklara karşı daha dengeli tutumlar sergilemeleri ve öğretmenlerle etkili iletişim kurmaları, çocukların kursa adaptasyonunu artıracak ve eğitimden alacakları faydayı maksimize edecektir. Bu nedenle ailelerin bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Kursların fizikî eksikliklerinin eğitim öğretim dönemi başlamadan giderilmesi, öğrencilerin uyum süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Öğrencilerin rahat bir ortamda eğitim alması, onların kursa daha kolay uyum sağlamalarını sağlayacak ve öğrenme süreçlerini destekleyecektir.

Bu bulgular bağlamında, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarında uygulanan uyum süreci etkinliklerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Eğitim programlarının, çocukların gelişim düzeylerine uygun hale getirilmesi, onların kursa olan uyumlarını artıracak ve din eğitimi süreçlerinden daha fazla fayda elde etmelerini sağlayacaktır. Dolayısıyla, öğretmenlerin ve eğitim programı geliştiricilerin bu konuda dikkatli bir yaklaşım sergilemeleri önemlidir.

Bu çalışma, 4-6 yaş grubundaki çocukların din eğitimi alanında farklı konularda çalışan araştırmacılara önemli katkılar sağlayacaktır. Özellikle, 4-6 yaş Kur'an kursları uyum sürecinde yaşanan problemleri ortaya koyması açısından alandaki eksikliği dolduracak ve benzer çalışmalar için önemli veriler sunacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma, 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının etkinliğini artırma konusunda önemli bir kaynak oluşturmakta ve din eğitimi alanında yapılacak gelecekteki araştırmalara ışık tutmaktadır.

Öğretmenlerin kendilerini geliştirmek için çeşitli kurslara katıldıkları, seminerlere katıldıkları ve kitap okudukları gözlemlenmiştir. Ayrıca, MEB'e bağlı anaokullarına giderek gözlem yapma çabaları da dikkat çekmektedir. Bu durum, öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini artırma isteğinin yanı sıra, mevcut eğitim sisteminin eksikliklerini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, 4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerinin eğitsel yeterliliklerinin artırılması ve desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. 4-6 yaş dönemi, çocukların gelişiminde kritik bir aşama olup, bu dönemde verilecek din eğitimi hizmetlerinin en ince ayrıntılarına kadar dikkat edilmesi gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı ilgili birimlerin, özellikle İlahiyat ve Eğitim fakülteleri ile iş birliği yapmaları ve karar alma süreçlerinde akademik camianın görüşlerini dikkate almaları büyük önem taşımaktadır.

6. KAYNAKÇA

- Akman Dömbekçi, Hilal - Erişen, Mehmet Akif. “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği” 27/2 (2022), 141-160.
- Bahçeli Kahraman, Pınar vd. “Okul Öncesi Dönemde Okula Uyum Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşleri”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2, 681-701 (10 Mayıs 2018), 21.
- Baltacı, Ali. “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 368-388.
<https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bayrakdar, Nazım - Öztürk, Mehmet. “4-6 Yaş Kur’an Kurslarında Verilen Eğitimin Çocukların Aile Ortamındaki Davranışlarına Yansıma Durumu”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2024), 64-79.
<https://doi.org/10.58201/utsobilder.1492537>
- Çelik, Fatmanur - Çakmak, Ahmet. “Öğreticilerin Gözünden 4-6 Yaş Kur’an Kursu Öğretim Programındaki Soyut Kavramların Öğretimi Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (2023), 1-34. <https://doi.org/10.34234/ded.1182442>
- Gülay, Hülya. “5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Okula Uyum ve Akran İlişkileri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/36 (001-010) (2011), 10.
- Hizmetleri, Eğitim. “DİB Kur’an Kursu Öğretim Programları”. Diyanet, 2022.
- Karacelil, Süleyman. “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Kur’an Kurslarının Eğitim Problemleri: Şırnak İli Örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013), 274-295.
- Korkmaz, Mehmet. “Kur’an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (01 Ocak 2011).
- Neuman, W.Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. 2 Cilt. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Basım, 2022.
- Şen, Ayşenur. *4-6 Yaş Kur’an Kurslarında Uyum Süreci İçerisinde Karşılaşılan Problemler İstanbul Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Şengül, Ayfer. *Bayan Kur’an Kursu Öğreticilerinin Sorunlarla Başa Çıkma Kur’an-ı Kerim’e Başvurma İlgili Tutumları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Şepitçi Sarıbaş, Merve - Gültekin Akduman, Gülümser. “5-6 Yaş Çocuklarının Okula Uyum Becerilerinin Bazı Aile Özelliklerine Göre İncelenmesi”. *Gazi Üniversitesi* 11/2 (2019), 23.

- Türkmen, Serkan - Bayraktar, Nazım. “Öğretici Görüşlerine Göre 4 6 Yaş Kur’an Kursu Binalarının Fiziki İmkanlar Açısından Eğitime Elverişlilik Durumu (Gaziantep Örneği)” 23/58 (Din Eitimi:Prof.Dr.Beyza Bilgin Özel Sayısı),101-126 (11 2020), 26.
- Yazıbaşı, Muhammed Ali. “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre 4-6 Yaş Kur’an Kursu Öğreticisi, Öğrencisi ve Öğrenci Velisinin İhtiyaç ve Beklentileri (Kırıkkale Örneği)”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 23/57 (2020), 95-116. <https://doi.org/10.15745/da.749609>

KIZ ÇOCUKLARI

Doktor Öğretim Üyesi KENAN KARAGÖZ

Düzce Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, kenankaragoz25@gmail.com - ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0003-4414-8317>

ÖZET

Ataerkil toplumlarda kız çocuklarına verilen değer cinsiyet temellidir. Sosyo-kültürel ve ekonomik hakları, çağlara ve toplumlara göre değişiklik arz etse de eril otoritenin belirlediği ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Töre ve inanç ekseninde şekillenen sosyal normların agresif ve katı karakterini içselleştirmeye zorlanan kız çocukları, hayatın nesnesi haline getirilmişlerdir. Kendisi ve çevresiyle uyumlu, düşünce ve davranışlarında tutarlı olması toplumun ön yargılarıyla belirlenen görev ve sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır. Sosyal rolüne uygun hareket ettiği sürece yaptırımlarla karşılaşmaz. Aksi takdirde patriarkal sistemin sınırlarına hapsedilen varlığı; duygusal, sözel ve fiziksel şiddete maruz kalır. Mitolojiden dinsel metinlere kadar pek çok referansla desteklenen bu bakış açısı İslam öncesi Arap toplumu için de geçerlidir. Geçim sıkıntısı nedeniyle kız-erkek ayrımı yapılmadan öldürülen çocuklar, yetim ve öksüzlere karşı takınılan menfi tutum ve davranış biçimleri hayatın olağan akışı içerisinde kendisine yer bulabilmiştir. Duygu ve düşünce dünyası ise tutarsız davranış örüntülerine sahiptir. Kız çocuğun doğumu özellikle babada karmaşık duygulara ve öfke patlamasına neden olmakta ruhsal krize dönüşen süreç çocuğun diri diri toprağa gömülmesiyle sonlanabilmektedir. İlahlarını müennes isimlerle tavsif ve tâzim eden pagan Araplar, melekleri Allah'ın kızları şeklinde tasavvur ederken kız evlat sahibi olmayı uğursuzluğun simgesi olarak kabul ederlerdi. İnsan onurunu hiçe sayan bu inanç ve uygulamaları kınayan Kur'an-ı Kerim, nebevi bir rol modelle toplumu ıslah etmeye çalışmıştır. Bu bildiri genel anlamda kız çocuklarının tarih boyunca maruz bırakıldıkları insanlık dışı muameleyi özelde ise İslam öncesi Arapların ve'du'l-benât uygulamasını inceleyen sosyal tarih üzerine yapılmış bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Kız evlat, uğursuzluk, patriarkal, ve'du'l-benât.

DAUGHTERS

Assistant Professor KENAN KARAGÖZ

Düzce University/Faculty of Theology, kenankaragoz25@gmail.com - ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0003-4414-8317>

ABSTRACT

In patriarchal societies, the value given to girls is gender-based. Although their socio-cultural and economic rights vary according to eras and societies, they are built on the principles determined by male authority. Forced to internalize the aggressive and rigid character of social norms shaped by traditions and beliefs girls have been turned into objects of life. Being in harmony with herself and her environment, being consistent in her thoughts and behaviors depends on fulfilling the duties and responsibilities determined by the prejudices of the society. As long as she acts in accordance with her social role, she does not face sanctions. Otherwise, her existence, confined to the boundaries of the patriarchal system is subjected to emotional verbal and physical violence. This perspective, supported by many references from mythology to religious texts, is also valid for pre-Islamic Arab society. Children killed without distinction between boys and girls due to financial difficulties, and negative attitudes and behaviors towards orphans have found a place in the ordinary flow of life. The world of emotions and thoughts has inconsistent behavior patterns. The birth of a girl child causes complex emotions and anger explosions, especially in the father, and the process that turns into a spiritual crisis could end with the girl child being buried alive. Pagan Arabs who identified and honored their gods with feminine names, imagined angels as daughters of Allah and considered having a daughter a symbol of bad luck. The Quran, which denounces these beliefs and practices that violate human dignity, sought to reform society through the exemplar of a prophetic role model. This communicate is a study on social history that examines the inhuman treatment that girl children have been subjected to throughout history in general and the pre-Islamic Arabs' wa'd al-banat practice in particular.

Key Words: Daughter, inauspiciousness, patriarchal, wa'd al-banat.

1-GİRİŞ

Çocuk; hayatın neşesi, neslin devamını sağlayan, ocağı tütüren vâsi ve vâristir. Peygamberlerin duası,¹⁸⁴ her ebeveynin umudu ve prototiptir. Yaşadığı toplumun siyasi, içtimai, dini, askeri ve iktisadi değerlerini geleceğe taşıyan yegâne temsilcidir. Etnik kimliği, anadili, özümseediği gelenek ve görenekleri ile zamanın paradigmalarına karşı mücadele eden, bazen de uyum sağlamak zorunda kalan, sosyal bilincin otantik karakterini ve parametrelerini yenileyen mümessilin kendisidir. Toplumu ayakta tutan kolektif şuurun korunması ve kuşaklararası aktarım için vaz geçilmezdir.

Buhran dönemlerinden sonra yozlaşan cemiyet hayatının yeniden inşâ edilebilmesi yetkin bireylerin varlığına bağlıdır. Bu bilinçle hareket eden milletler, çocukları çok erken yaşlardan itibaren çağın gerçekleri ve toplumun beklentilerine göre yetiştirmeyi amaç edinirler.¹⁸⁵ Eğitim-öğretim sürecinde çocuklar, kendilerine yüklenen misyon ve vizyonu olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Çoğu zaman hiç eleştirmeden onaylanan bu düşünce yapısı ve sosyal davranış örüntüleri; ilerleyen yıllarda ruhsal bir krize dönüşebilmektedir. Büyüyüp kendisini keşfettikten sonra çocukluk evresinde dayatılan sosyal normları anlamsız bulan bireyler; toplum paradigmasına karşı mücadele etmek istediklerinde geleneksel yapının sosyokültürel bariyerleri ile yüzleşmek zorunda kalır. Bu engeller genellikle aşılamaz ve süreç öğrenilmiş çaresizlik sendromuna dönüşür. Böylece toplum tarafından tanımlanan ve tasarlanan çocuk modeli kerhen de olsa kabul görür ve herkes sosyal rolüne geri döner. Socrates'in gençleri yoldan çıkarttığı gerekçesiyle yargılanması gibi. Atina-Sparta arasındaki siyasi ve askeri rekabetin sosyal bozulmaya yol açtığı bir dönemde yönetimi ve izlediği politikaları eleştiren Socrates; iyi eğitilen çocukların iyi birer yetişkine dönüşeceğini ifade ediyor, eğitimle ilgili fikirlerini toplumla paylaşıyordu. Socrates'in görüşleri nüfusun üçte birini savaşlarda kaybeden Atina'da özellikle çıkış yolu arayan, bunalımdaki gençler üzerinde etkili olmuştu. Ancak statükodan yana tavır takınan komutan Anytos ve aristokrat Lykon gibi elitlerin dinsizlik ve toplumu kışkırtma suçlamasıyla yargılanan Socrates, Atina demokrasisi tarafından ölüme mahkûm edildi.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Meryem 19/5-6; es-Sâffât 37/100.

¹⁸⁵ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin. Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011), 93-94.; Aristoteles, *Politika*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 46-48.; Stephen Bertman, *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia* (New York: 2003), 300-304.

¹⁸⁶ Platon, *Diyaloglar*, çev. Teoman Aktürel (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 24.

“Çocuk kimdir? Kime çocuk denir? Hak ve ödevleri nelerdir?” gibi sorular dini, siyasi, ailevi otoriteler tarafından da cevaplandırılmıştır. Yanıtlar, can sıkıcı ya da gayrimakul olsa dahi, topluma bir manifesto gibi sunulmuş ve zamanla kimsenin karşı çıkmadığı saygın yasalara dönüşmüştür.¹⁸⁷ Örneğin İlk ve Orta Çağın kasvetli yaşam şartlarına muhatap olan çocuklar kısa süre içerisinde özellikle 7-10 yaş aralığında ebeveynlerin kopyası haline gelirdi. 12 yaşındaki erkek çocuklar savaş meydanlarında boy gösterirken aynı yaştaki kız çocukları ise nişanlanıp evlenebilirdi.¹⁸⁸ Bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişime aykırı olan bu durum, ortalama insan ömrü ve çocuk ölüm oranları ile alakalı bir husustu. Evlilik yaşı genellikle ortalama yaşam süresinin 1/3'üne tekabül ederdi.¹⁸⁹ Hayatın olağan akışını besleyen, destekleyen ve muhafaza eden sosyal normlar bu durumu yadırgamak şöyle dursun tatbik edilmesini isterdi. Çocukların ergenlik çağına girmesiyle birer yetişkin gibi davranmaları beklenirdi. Buluğa eren her çocuk artık cinsiyet ayrımı gözetmeksizin iş ve eş hayatına hazırdı.¹⁹⁰ Bu durum sosyal hayatın tüm katmanları için geçerliydi. Orhan Bey'in takriben 14 yaşındaki oğlu Halil'in Bizans İmparatoru V. İoannis'in 10 yaşındaki kızı İrini Paleologina ile evlenmesi gibi kraliyet ailesine mensup çocuklar dahi etnik kökeni, inancı, gelenek ve görenekleri farklı olan başka bir hanedanın çocuk üyesi ile evlendirilebilirdi.¹⁹¹

¹⁸⁷ Augustinus, *İtiraflar*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), 34.; Bekir Onur, *Çocuk Tarih ve Toplum* (Ankara: İmge Yayınevi, 2007), 199.; Kürşat Bumin, *Batı'da Devlet ve Çocuk* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 2013), 14.

¹⁸⁸ Pandurang Vaman Kane, *History of Dharmasastra: Antient and Medieval Religious and Civil Law* (Poona: The Bhandarkar Oriental Research Institute, 1941), 2/437-439.; Bumin, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, 21.

¹⁸⁹ Örneğin ortalama insan ömrünün otuz beş yıl “ya da daha düşük” olduğu toplumlarda asgari evlilik yaşının 11-13 bandında olması dönemin şartlarına uygun olduğu gibi çağın insanları tarafından da doğal karşılanmıştır. Günümüzde bu oranın yetmiş beş yaşına kadar çıkması makul evlilik yaşının yirmi beş olarak algılanmasına vesile olmuştur. İnsan ömrünün teknik ve tıbbi imkanlar vasıtası ile uzaması halinde evlilik yaşına dair standartlar da doğal olarak değişecektir.

¹⁹⁰ Mary J. Gander-Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Dönmez-Nermin Çelen (Ankara: İmge Yayınları, 2001), 26-28.; Kane, *History of Dharmasastra: Antient and Medieval Religious and Civil Law*, 2/439.; Kadim Hindistan'da yerel yaşam formları ve kast sisteminin normatif değerlerine göre belirlenen evlilik yaşı bölgeden bölgeye değişirdi. Erkek çocuklar on iki yıl süren Veda eğitimini tamamlamadığı sürece evlenemezlerdi. Ancak kız çocukları için böyle bir ölçüt yoktu. Ebeveynin velayeti ile ergenlik arifesinden (yedi yaş) itibaren evlendirilebilirlerdi. Orta Çağ Avrupa'sında yetişkin dünyasına ayak basan çocuklar içki içebilir, kumar oynayabilirdi. Yetişkinlerin cinsel eylemlerine şahit olabilir, bu esnada istismara maruz kalabilirdi. Yaşça büyük mesai arkadaşlarının sohbetine iştirak ederek gelişim dönemine uygun olmayan birçok jargonu, eylemi ya da teorik bilgiyi öğrenip pratiğe dökebilirdi. Benzer bir durum Sanayi Devrimi'nde yaşanmış ağır çalışma koşulları altında ezilen çocuklar sadece akran zorbalığına değil yetişkinlerin cinsel, sözel, duygusal ve fiziksel şiddetine de maruz kalmışlardı.

¹⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 1/139.; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 1/197. Bu tür evlilikler

Çocuklara yapılan muamele kimin otorite ve lider olacağını belirleyen kıstaslar devreye girince kız çocuklarının aleyhine gelişir ve hayatın her anında kendisini hissettiren acımasız bir ayrımcılığa dönüşür. Bunun temeli kadın-erkek rekabetine dayanır. Aile içinde başlayan egemenlik mücadelesi sokağa taşar, kazanan taraf sosyal yaşamın her alanında daha üstün bir pozisyona kavuşur. Böylece toplumun maderşahi veya pederşahi kimliği belirlenmiş olur ve hikâye de buna göre yazılır. Elimizdeki veriler erkeklerin, fiziksel üstünlüklerini kadınların aleyhine kullanarak toplumsal iktidarı ele geçirdiklerini; ailevi, hukuki, içtimai, iktisadi, dini, askeri ve siyasi hayatı dizayn ederek ataerkil zihniyete hizmet eden kurumlar ihdas ettiğini göstermektedir. Artık kız çocuklarına, genç kızlara, kadınlara ne yapması veya yapmaması gerektiği bu kurumlar üzerinden dikte edilir. Çalışma ve aile hayatındaki yeri, evliliği, sosyal rolü, hak ve ödevleri ataerkil dünyanın taleplerine göre belirlenir. Cinsiyetçilik üzerine inşa edilen bu talepler zamanla gelenek ve görenek şeklini alır. İnsani, vicdani, ahlaki ve dini değerlerimizin önüne geçer. Sorgulanmasına, düzeltilmesine asla müsaade edilmez. Örfi, siyasi veya dini kaynaklar referans gösterilerek dokunulmazlık zırhına bürünürler. Böylece hedef saptırarak yapılan eleştirileri kendilerine değil de dine, siyasi sisteme veya hayatı kolaylaştıran insani ilişkilere karşı yapılmış bir saldırı olarak değerlendirirler. Böylece kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinden zorla evlendirilmesine, eğitim hakkının elinden alınmasından mobbing ve tacize uğramasına kadar her şey normalleştirilmeye çalışılır. Bu suçların izalesine yönelik çabalar ise akamete uğratılır.

Pederşahi bir dünyada kızların mirastan pay alması zordur. Dadı veya sütanne tutulacağı zaman öncelik erkek çocuğa verilir. Erkek çocuğun varlığı zenginlik ve onura; kız ise fakirlik ve zillete delalettir. İlk ve Orta Çağ'da kız çocuklarının miras olarak görüp görebileceği tek şey çeyiz olmuştur. Kocasının şeceresine geçerken baba ocağından başka bir şey alıp götürmesine müsaade edilmemiştir. Sümer, Babil, Akad, Asur, Mısır yasalarında yazılı; Araplar gibi ümmi toplumlarda ise örfi kurallarla meşru kılınan sütanne geleneği Mezopotamya'da oldukça yaygındı. Sütanne ve sütoğul arasındaki hukuk çocuğun menfaatini gözetirdi. Süt sıhriyeti (Rada') onu başka bir ailenin doğal üyesi yaparken aynı zamanda süt anne, baba ve kardeşlere sahip olma fırsatı veriyordu. Böylece mahdum zor zamanlarda sığınabileceği ikinci bir aileye sahip olurdu. Hz. Muhammed'in yaşadığı çağda Araplar kız çocuklarına mirastan pay vermez; kahir ekseriyetle erkek çocuklarını sütanneye verirlerdi çünkü sütanneye sahip olmak

siyasi, ticari ve askeri ilişkiler kurmak isteyen iki komşu devlet arasında yapılabildiği gibi müttefiklerin birbirlerine olan güvenini sıhriyet bağı ile pekiştirmek istemesine ya da ilan edilen ateşkesin kalıcı bir barışa dönüşmesine imkân tanımak için siyaseten yapıldı.

ayrıcalıktı. Zengin ve soylu ailelerin kızları ise bu uygulamadan muaftı. Küçük yaşta sütanneye verilir, evlilik çağına gelince asalet ve servet açısından kendisine denk bir koca ile nikahlanır, mihr bedeli ve çeyizi de ona göre ayarlanırdı. Bu istisnai durum kız çocuğuna verilen değerden ziyade varlıklı ve asil babanın itibarını korumaya yönelik bir çabaydı.

Sümerli kahraman Gılgamış ile arkadaşı Enkidu arasında geçen bir diyalogda erkek çocuk sayısı ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki kurulur. Oğul sayısı arttıkça kişinin itibarı da aynı ölçüde artmaktadır öyle ki sayı yediye ulaşınca kişinin ilahlara daha yakın olacağı ifade edilmektedir.¹⁹² Araplar erkek evlat ve torun sayısı ile kişi saygınlığı arasında bağlantı kurar, eril nüfusun fazlalığıyla iftihar ederlerdi. 7. yüzyılda Arabistan'da yaşamış, Ümmü Kırfe künyesi ile maruf Fâtıma bint Rebîa; gücünü ve şöhretini evinin duvarında asılı duran elli kılıca yani bu kılıçların sahibi olan oğul ve torunlarına borçluydu. Gatafân kabilesinin sultanı ve seyyidesi olan bu kadın oldukça otoriterdi. Herhangi bir anlaşmazlık veya taşkınlık halinde sükûnetin tekrar sağlanması için eşeğini göndermesi yeterliydi. Bundan dolayı Araplar arasında “Ümmü Kırfe’den daha aziz olsaydın, azizliğini arttırmazdın.” sözü darbimesel olmuştu.¹⁹³

¹⁹² Samuel Noah Kramer, *Sümer mitolojisi*, çev. Hamide Koyukan (İstanbul: Kabala Yayınevi, 1999), 75-79.

“Gılgamış: “Dört oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.”

Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”

Enkidu: “...gibi yüreği sevinç dolar.”

Gılgamış: “Beş oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.”

Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”

Enkidu: “İyi bir kâtip gibi, kolu açılmıştı. Saraya adalet getirir.”

Gılgamış: “Altı oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.” Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”

Enkidu: “Saban süren biri gibi yüreği sevinç dolar.”

Gılgamış: “Yedi oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.”

Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”

Enkidu: “Tanrılara yakın olan biri gibi, o ...”

¹⁹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî, *el-Megâzî*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 2/61.; Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Cemâl Sâbit, Muhammed Mahmûd, Seyyid İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 4/476.;

Mitoloji ve dini metinlerde yer alan kadın figürü ile kız çocuklarına verilen değer arasında bir bağ kurmak mümkündür. İblis Lilith ya da asli günahın müsebbibi olmakla suçlanan Havva betimlemeleri, inançlı erkek kitle üzerinde olumsuz bir kadın imajı oluşturmuştur.¹⁹⁴ Ayrıca masalların fantastik atmosferinde resmedilen kız imgesi oldukça küçültücüdür. Platon; çocuk eğitiminde önemli bir rol üstlenen masalların iyiye ve güzele yönlendirmesi gerektiğini, karakterlerin buna göre ayarlanmasını ve sürecin gençlik yıllarına kadar devam ettirilmesini savunur. Çünkü çocuk masallardan öğrendiğini davranışa dönüştürecek, rotasını da ona göre belirleyecektir. Çocukların gelecekte iyi birer yurttaş olması ve kötülüğün engellenmesi için bu eğitimin verilmesi şarttır.¹⁹⁵ Ancak yüzyıllar boyunca Avrupa’da anlatılan ve günümüzde de popüler olan “Kırmızı Başlıklı Kız, Kül Kedisi, Uyuyan Güzel, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Güzel ve Çirkin, Üç Köpek, Annem Beni Öldürdü Babam da Yedi” gibi masallarda kız çocukları aciz, düşkün, katil, aldatılmış veya mağdur imgesi ile tasvir edilir. Cinsel istismara uğrayan, sodomi ve ensest ilişkiye maruz bırakılan kız ve erkek çocukların yaşantısı toplumun takdirine sunulur.¹⁹⁶

Anne babanın çocuk üzerindeki egemenliği ve tasarruf hakkı mutlaklıdır. Baba aile içi otoriterin yegâne temsilcisi olduğu için evlatları hakkında karar verirken özgürdür. Kararın çocuk gelişim sürecine ve insan onuruna yakışıp yakışmadığına yine kendisi karar verir. Dolayısıyla hak ihlalleri kaçınılmazdır. Çocuklarını satışa çıkarabilir, borçlarına karşılık rehin verebilir, geçim sıkıntısı ve uğursuzluk inancı başta olmak üzere farklı gerekçeler öne sürerek onları katledebilirdi. Kadim milletler alt soyun üst soya karşı işlediği suçları ağır şekilde cezalandırırdı. Aksi söz konusu olduğunda valideyne pek dokunmamıştır. Antik Mısır’da anne veya babasını katleden çocuk önce dikenlerin içine atılır sonra dikenlerle birlikte yakılırdı. Çocuğunu öldüren ebeveyn ise maktul ile kucak kucağa bağlanarak üç gün üç gece teşhir edilirdi. Çin’de aile şerefini ve onurunu küçük düşürerek babanın intihar etmesine sebep olan,

Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Bağdâdî el-Hâşimî, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîd, t.y), 461-462,490.

¹⁹⁴Gülizar Özev, *Tanrıçalar, “Mitolojide Kadınlar”* (İstanbul: Kültürkent Kuledibi Yayınları, 2020), 99-100.; Deborah F. Sawyer, *Women and Religion in The First Christian Centuries* (London: Routledge, 2003), 157.

¹⁹⁵ Platon, *Diyaloglar*, 108-109.

¹⁹⁶ Robert Darnton, *Büyük Kedi Katliamı: Aydınlanma Fransa’sında Düşünceler, İnanışlar*, çev. Mustafa Yılmaz (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017), 21-27.

anne-babasını tahkir edip aşağılayan çocuk idam edilirdi. Cinayet taammüden işlenmişse katil yavaş yavaş işkence yapılarak öldürülürdü.¹⁹⁷

Çocuk cinayetlerinin bireysel eylem olmaktan çıkıp resmi veya dini otoritenin aldığı kararla katliama dönüştüğü zamanlar olmuştur. Firavunlar ülkede istihdam edilen köle sayısına sınır getirmişlerdi. Saltanatı korumak ve risk faktörlerini en aza indirmek için bu kotayı aşmamaya özen gösterirlerdi. Doğum, insan ticareti veya savaş esirleri sebebiyle ön görülemeyen bir artış söz konusu olduğunda çıkması muhtemel bir ayaklanmayı önlemek için tedbir alırlardı. Öncelikle resmi hizmete mahsus kölelerin yurt dışına satışıyla işe başlanırdı. Ancak tarım sektörü başta olmak üzere farklı iş sahalarında kalifiye elemana duyulan ihtiyaç bu satışlara engel olabilirdi. Bu gibi durumlarda nitelikli iş gücünü kaybetmek istemeyen resmi otorite aldığı farklı bir kararla köle nüfusunu makul seviyelere çekerti. Ekonomik kayba yol açmayan, düşük maliyetli bu hüküm sadece doğacak köle çocuklarını kapsardı. Köle üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip efendisi onların üremesine müsaade ettiği gibi bu ayrıcalığa istediği zaman son verebilirdi. Aslında kölelerin kendi aralarında evlenip çoğalması arzu edilen bir durumdu. Beslenen tavuk, keçi, inek gibi evcil hayvanlardan farkları yoktu. Hayvan sayısının artışı sahibini ne kadar sevindirirse kölelerin üreyip çoğalması da o kadar mutlu ederdi. Ancak erkeklerin sayısal üstünlüğü ele geçirmesi tehlikeli olduğu için bu işlem kontrollü bir şekilde yürütülürdü. İktidar, görülen lüzum üzerine üç veya beş yıl boyunca ülkede doğan erkek çocukların katledilmesine hükmederek köleleri baskı altında tutardı.¹⁹⁸ Kürtaja ve yeni doğan bebeklerin ebeveynleri tarafından öldürülmesine (neonaticide/infanticide) şiddetle karşı çıkan kilise, failleri ölümle cezalandırırdı. Ancak Augustine'nin cadılar hakkındaki düşüncesinden etkilenen Papa VIII. Innocentius 1484 tarihli ferman ile tüm Avrupa'da cadı avı başlatmıştı. Desiderius Erasmus ve Thomas More gibi hümanistlerin dahi etkilendiği bu inanç; yaş aralığı gözetmeksizin on binlerce masum kadının işkence edilerek öldürülmesine sebep olmuştu.¹⁹⁹ Erken Modern Avrupa'da beslenme şartları, tıbbi imkanların yetersizliği, hijyen eksikliği gibi nedenlerden ötürü bebek ölüm oranları oldukça yüksekti. Öyle ki çocukların yarısı on yaşına gelmeden hayatını kaybediyordu. Bu koşullar altında ebeveynin, çocuğu doğar doğmaz boğarak

¹⁹⁷ Mahmud Esad Seydişehirî, *Tarih-i İlm-i Hukuk* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2012), 62, 102.; İbrahim Erol Kozak, *Kadim Dönemler Genel Hukuk Tarihi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2011), 590.

¹⁹⁸ el-A'râf 7/ 127-129, 141.; İbrâhîm 14/5-6.

¹⁹⁹ Carl Sagan, *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı*, çev. Miyase Göktepe (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2006), 117-120.; Haydar Akın, *Ortaçağ Sonları ve Yeniçağ Başlarında Avrupa'da Çocuk Cadılar ve Çocuk Cadı Avı* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010), 85, 141, 149.

öldürmesi mümkündü. Bu şekilde cereyan eden adli vakalar, alt soya karşı işlenen suç kapsamında değerlendirilmiş; katil veya katiller idam edilmiştir.²⁰⁰

2. VE'DU'L-BENÂT VE İSLÂM

Kadim Arapların inanç dünyasında kız çocukların diri diri toprağa gömülerek öldürülmesi (Ve'dul-benât) özel bir anlam içermediği gibi köklü bir geçmişe de sahip değildi. Tanrıya kurban takdim edilecekse onun erkek olması tercihe şayandı. Çünkü erkek çocuğu kıza nazaran daha kıymetliydi. Abdulmuttalib Zemzem kuyusunu bulma umuduyla işe koyulunca Kureyş engelini aşmak için birden fazla evlilik yapmış; asabiyetin imkân ve şeraitinden istifade ederek hedefine ulaşmak istemişti. On oğlu olması için dua eden Abdulmuttalib amacına ulaştığı takdirde oğullarından birini kurban edeceğine dair vaatte bulunmuştu. Maksat hâsıl olunca vaadini yerine getirmek isteyen Abdulmuttalib'e kızları, kurban seçilen Abdullah'ın dayıları ve Kureyşliler engel olmuştur. Abdullah'ın kız kardeşleri yani Hz. Peygamber'in halaları babaya karşı gelmiştir. Bu oldukça ilginçtir. Yani bu kızlar diri diri toprağa gömülmemiş ve kendi fikirlerini ifade etmekten, haklı olduklarını düşündüklerinde babalarına karşı gelmekten çekinmemişlerdir. Oysa İlk ve Orta çağın pederşahi kültürüne göre baba çocuğu üzerinde mutlak hakimdi ve istediği tasarrufta bulunabilirdi.²⁰¹

Ve'dul-benât'la ilgili rivayetler tahlil edildiğinde bu tür davranışların pek yaygın olmadığı, belli kabilelerle sınırlı kaldığı ya da münferit olaylar şeklinde tezahür ettiği görülür. Ancak toplumsal hafıza Hz. Ömer'le ilgili rivayeti ön plana çıkarıp meşhur edince uygulama genelgeçer bir nitelik kazandığı gibi herkesçe tatbik edilen ve normal karşılanan bir davranış şeklinde algılandı.²⁰² Oysaki Hz. Ömer'in aile hayatı irdelendiğinde bırakın kızını gömmesini onu incitmekten çekindiğini ve yakından ilgilendiğini görürüz. Hz. Hafsa babası gibi okuryazardır

²⁰⁰ Julius R. Ruff, *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)*, çev. Didem Türkoğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 174-178.

²⁰¹İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/111-113.; Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, *Kitâbü't-tabakati'l-kebir: et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 1/71-72.

²⁰² Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi* (Ankara: TTKB Yayınları, 1989), 135.; Adnan Demircan, "Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Adeti", *İstem Dergisi* 2/3 (Aralık 2004), 21-22. Bu olay şu şekilde rivayet edilmektedir: Hz. Ömer ashâbtan bazıları ile oturduğu bir sırada önce güldü ardından hemen ağlamaya başladı. Orada bulunanlar bu gülme ve ardından ağlamanın sebebini sorunca Hz. Ömer: "Biz câhiliye döneminde kendisine tapmak için hurmadan putlar edinirdik acıktığımızda ise onu yedik. İşte gülmemin sebebi budur. Ağlamamın sebebine gelince, benim bir kızım vardı onu diri diri gömmek için çöle gittim. Ben, onu gömeceğim çukuru kazmaya devam ederken o, sakalıma düşen toprağı silkeleyip temizliyordu ve ben onu diri diri toprağa gömdüm." (İsmail Kaya'nın "Hz. Ömer ve Ailesi" adlı yüksek lisans tezinde geçen metin aynen aktarılmıştır.)

ve bu eğitimini akrabası Şifâ bint Abdullah'tan almıştır. Mekke şehir devletinin sefaret işlerini yürüten Adî kabilesine mensup bu bireylerin (Hz. Ömer, Hafsa, Şifâ bint. Abdullah, Abdullah b. Ömer) okuryazar olmasına şaşırmamak gerekir. Entelektüel bir ortamda doğup büyüyen bu kişilerin dünya görüşü ve olaylara bakış açısı muhtemelen daha farklıdır.²⁰³

Arapların kız çocuklarından utandığını iddia etmek yerine bu utancın nasıl ve niçin sosyolojik bir olguya dönüştüğünü anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. İnsan neden kendisini temsil eden bir varlıktan sadece kız olduğu için nefret eder ki? Bu duyguyu edindiği tecrübeler mi yoksa doğup büyüdüğü toplumun geleneksel yapısına mı borçludur? Aslında cevap oldukça basit: Duygu ve düşüncelerimize yön veren, dünya görüşümüzü belirleyen her camia müsebbiptir. İnsan, cinsiyetine uygun davranış kodlarını ve etik kuralları toplumdan öğrenir. Bu öğretiler zamanla öyle içselleştirilir ki olumsuz olarak kodlanan uyarıcıyla her karşılaştığında kendiliğinden gelişen ve karşı koyamadığı öfke ile suçluluk psikolojisi arasında gelip gider. Duygularına hâkim olamayınca hırçınlaşır ne yapacağını bilemez bir halde öylece kalır. Bazen de kendisini bu hale düşüren uyarıcıdan biran evvel kurtulmak ister.

Bir babanın kız evlat sahibi olduğunda yaşadığı bu ruh halini Kur'ân-ı Kerîm şöyle ifade etmektedir: *“Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. (Aklınca) verilen müjdenin kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanımda mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte ne kötü yargıda bulunuyorlar.”*²⁰⁴ Ayette kız babası değil onu bu hale getiren mesnetsiz ve vicdansız kültür değerleri eleştirilmektedir. Kız evlat sahibi olmayı yüz kızartıcı bir suç olarak gören toplum, aslında her kız babasına bu duyguyu yaşatmıştır. Gerçeklerle yüzleşmekten kaçınan bireyin ortamdan uzaklaşmayı tercih etmesi ise öğrenilmiş çaresizliktir. Kendisini yetersiz ve eksik hissetmesine sebep olan şey yenidoğan kız çocuğu değil toplumun ona dayattığı imajdır. Âyet, kız çocuğun doğumunu felaketin değil muştunun habercisi olarak nitelendirmekte; üzülmünün ve öfkelenmenin ne kadar yersiz olduğunu vurgulamaktadır. Esasen Kur'ân-ı Kerîm kız-erkek ayrımı yapmaksızın her doğumu hayırlı bir haber ve göz aydınlığı olarak değerlendirir.²⁰⁵

Çalışma hayatında yer almayan, gününü ev işlerinde ve ayna karşısında geçiren kız imajı da oldukça dikkat çekicidir: *“Onlardan biri, Rahmân'a yakıştırdığı (kız çocuğu) ile müjdelenince*

²⁰³ Ömer Rıza Kehhâle, *A'lam'un-Nisâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1959), 275.

²⁰⁴ Hayreddin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2007), en-Nahl 16/ 58-59

²⁰⁵ Meryem 19/ 7, 26.

öfkeye kapılarak yüzü mosmor olur. Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu? diye öfkeyle sorar.”²⁰⁶ Hayat mücadelesinde kendisine destek olacak yegâne cinsin erkek olduğunu düşünen bir babanın serzenişidir bu. Bilek gücünü esas alan bir mantıkla hareket ettiği için doğum haberine sevinmek yerine öfkelenen baba tipi. Oysaki bu bakış açısı melekleri Allah’ın kızları olarak tasavvur eden genel kanaate aykırıdır. Hem melekleri hem de putları Allah’ın kızları şeklinde düşünecek; hem de kızınız olduğu için üzüleceksiniz. Bu tutarsızlıktan ziyade ironidir. Gökteki yıldızları ve onların yer yüzündeki temsillerini (Lât, Menât, Uzzâ) müennes isimlerle tanımlayan Araplar, dişi bir varlığa taptığı için kendisini kötü hissetmez veya küçük düşmezdi. Uzzâ’nın önünde iki büklüm olan, sevgi ve saygısını göstermekten çekinmeyen müşrik Arap her nedense evdeki eşine, kızına veya kız kardeşine karşı ihmalkâr davranırdı. Aslında sorunun kaynağı tam da bu yani eril düşüncenin anlamsız çelişkisi. Resulullah (s.a.v) her ne zaman bu çelişkiye atıfta bulunsa tepki hiç değişmiyor ve hep aynı savunma cümleleri ile karşılık vermeye çalışıyorlardı. “*Hayır hayır! Onların dedikleri şundan ibarettir: “Biz babalarımızı bir inanç üzerinde bulduk, elbette biz onların izlerinden giderek doğru yolu buluruz.”²⁰⁷*

Kur’ân-ı Kerîm kız erkek ayrımı yapmaksızın geçim sıkıntısı nedeni ile çocukların öldürülmesine karşı çıkmıştır. “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahıdır.*”²⁰⁸ Orta çağ dünyasında yetersiz beslenme, sağlıksız barınma koşulları, hijyenin sağlanamaması, olumsuz hava şartları ve kıtlık sebebi ile yüksek oranda seyreden çocuk ölümlerine karşı alınabilecek tedbirler oldukça sınırlıydı. Geçim sıkıntısı bahane edilerek doğum öncesi veya sonrası bir müdahale ile masum bir canın yaşama hakkı elinden alınmamalıydı.

Hz. Peygamber (s.a.v) Hudeybiye antlaşmasından sonra Medine’ye gelip yerleşmek isteyen mümin kadınlar ile bir antlaşma yapmıştır. Şehir içinde uyulması gereken kurallar tek tek sıralanmış, şehrin dokusunu bozacak davranışlardan uzak durmaları konusunda onlardan söz almıştır. “*Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan*

²⁰⁶ ez-Zuhruf 43/ 17-18.

²⁰⁷ ez-Zuhruf 43/ 22.

²⁰⁸ el-İsrâ 17/ 31.

bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”²⁰⁹ Âyet-i kerime Medine’nin karakterini, diğer yerleşim birimlerinden ayrıştığı noktaları ve Hz. Muhammed’in kurduğu sistemin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Sosyal hayatı ifsat edecek davranışlar arasında zinanın, hemen akabinde ise çocuk cinayetlerinin yer alması bu kerih davranışın Medine dışında hala devam ettiğini göstermektedir.

Bi’setin ilk yıllarında nâzil olan sureler tepkiden ziyade ilgi çeken ifadeler içermekteydi. Tekvir suresinde yer alan “*Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda*”²¹⁰ ifadesi sadece uygulamayı kınamakla kalmaz bu durumdan rahatsız olan her vicdanın sesi olur. Böylece aynı fikri paylaşımlar yavaş yavaş ortak bir ülkü etrafında toplanmaya başlar. Hz. Muhammed (s.a.v) kız çocuklarına yapılan her türlü çirkin muameleyi yasaklamıştır. Kızına veya kız kardeşine iyi davranan ashabını cennetle ve kendisine komşu olmakla müjdelemiştir.²¹¹

4. SONUÇ

Sümerlerden günümüze erkek egemen dünyanın çilesini çeken çocuklar özellikle de kızlar kişilik ve yeteneklerinden ziyade cinsel kimlikleri üzerinden değerlendirilmişlerdir. Babasının veya kocasının gölgesinde yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Erkekler tarafından belirlenen görev ve sorumluluklarını yerine getirdiği sürece iltifat görmüş aksi söz konusu olduğunda ise duygusal, sözel ve fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Uğursuzluğun müşahhas hali, asli günahın müsebbibi olarak görülmüştür. İslam bu bakış açısının en yoğun yaşandığı coğrafyada zuhur etmiş ve bazı çözümler üretmiştir. Anne babanın çocuk üzerinde hakkı olduğu gibi evladın da anne babas üzerinde hakkı olduğuna dair bakış açısı geliştirilmiştir. Yetişkinlerin çocuk haklarına riayet etmesi; çocukların da büyüklerine karşı saygılı olması şart koşulmuştur.

Evlatlarına hak ettiği değeri veren milletler geleceğe ümitle bakabilir ve eseri ile iftihar edebilir. Bugünün çocukları yarının öğretmenleri, kolluk kuvvetleri, sosyal hizmet personeli, esnafı, tamircisi ve idari personeli olacaktır. Yani geleceğimizi inşa etme fırsatını yakalamışken heba edemeyiz. Yaşam hakkı başta olmak üzere eğitim, sağlık, barınma, sevmeye ve sevilme ihtiyaçlarını karşılamalı; dirayetli olmaları için çalışmalıyız. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin

²⁰⁹ el-Mümtehhine 60/12.

²¹⁰ et-Tekvîr 81/ 8-9.

²¹¹ Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Dâru risâleti’l-alemiyye, 2009), 7: 99.; Ebu Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrak ‘ala’s-sahîhayn*, thk. Mustaf Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dâru’l-kütûbi’l- ‘ilmiyye, 1990), 4: 195.

oluşturacağı her türlü olumsuzluktan onları korumalı, fırsat eşitliği ilkesiyle hareket etmeliyiz. Bu bilince ulaştığımızda toplum olmanın huzuru ve mutluluğunu birlikte yaşayabiliriz. Aksi takdirde binlerce yıl önce yapılan hataları tekrar edip sonra çözüm bulmaya çalışmak.....

KAYNAKÇA

- Akın, Haydar. *Ortaçağ Sonları ve Yeniçağ Başlarında Avrupa'da Çocuk Cadılar ve Çocuk Cadı Avı*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Augustinus. *İtirafılar*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010.
- Bertman, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. New York: 2003.
- Bumin, Kürşat. *Batı'da Devlet ve Çocuk*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 2013.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*. Ankara: TTKB Yayınları, 1989.
- Darnton, Robert. *Büyük Kedi Katliamı: Aydınlanma Fransa'sında Düşünceler, İnanışlar*. çev. Mustafa Yılmaz. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti". İstem Dergisi 2/3 (Aralık 2004), 9-29.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 7 cilt. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Alemiyye, 2009.
- Gander, Mary J.-Gardiner, Harry W. *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. çev. Ali Dönmez-Nermin Çelen. Ankara: İmge Yayınları, 2001.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Bağdâdî el-Hâşimî, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîd, t.y.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. thk. Cemal Sâbit, Muhammed Mahmud, Seyyid İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2004.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri. *Kitâbü't-tabakati'l-kebir: et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2012.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epçeli. 5 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kane, Pandurang Vaman. *History of Dharmasastra: Antient and Medieval Religious and Civil Law*. 2 Cilt. Poona: The Bhandarkar Oriental Research Institute, 1941.
- Karaman, Hayreddin ve diğerleri. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *A'lam'un-Nisâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1959.

- Kozak, İbrahim Erol. *Kadim Dönemler Genel Hukuk Tarihi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2011.
- Kramer, Samuel Noah. *Sümer mitolojisi*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabala Yayınevi, 1999.
- Nisâbüri, Ebu Abdullah el-Hâkim. *el-Müstedrak 'ala's-sâhîhayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Ata. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Onur, Bekir. *Çocuk Tarih ve Toplum*. Ankara: İmge Yayınevi, 2007.
- Özev, Gülüzar. *Tanrıçalar, "Mitolojide Kadınlar"*. İstanbul: Kültürkent Kuledibi Yayınları, 2020.
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011.
- _____, *Diyaloglar*. çev. Teoman Aktürel. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.
- Ruff, Julius R. *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)*. çev. Didem Türkoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Sagan, Carl. *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı*. çev. Miyase Göktepeli. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2006.
- Sawyer, Deborah F. *Women and Religion in The First Christian Centuries*. London: Routledge, 2003.
- Seydişehrî, Mahmud Esad. *Tarih-i İlmi-i Hukuk*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 6 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî. *el-Megâzî*. thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Ata. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

TEK EBEVEYNLİLİĞİN AİLE YAŞANTISI VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

INVESTIGATING THE EFFECTS OF HAVING A SINGLE PARENTHOOD ON FAMILY LIFE AND CHILDREN

Yüksek Lisans Öğrencisi Emine SÖNMEZGİL, Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV,

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Disiplinlerarası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı,

emine.sonmezgil0@ogr.dpu.edu.tr-ORCID ID: 0009-0007-0205-6920

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri

Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı,

omerfaruk.soylev@dpu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-1935-1957

Emine SÖNMEZGİL*

Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV**

ÖZET

Son yıllarda Türkiye’de tek ebeveynli aile yapılarında gözlemlenen artış, beraberinde karmaşık ve çok yönlü sorunları da getirmektedir. Bu aile yapısının ortaya çıkışında, boşanma gibi sosyal faktörlerin yanı sıra ebeveyn kaybı da önemli bir rol oynamaktadır. Tek ebeveynli çocuklar üzerine yapılan araştırmalar genellikle boşanmış ebeveynlerin çocuklarının duygusal ve sosyal yaşamlarına odaklanmakta, ancak ebeveyn kaybı yaşayan çocukların ihtiyaçları ve deneyimleri yeterince ele alınmamaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmetler, psikoloji, maneviyat ve eğitim alanlarında daha fazla araştırma yapılması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Özellikle yaşam, eğitim ve ekonomik deneyimlerdeki farklılıkların yanı sıra etkili ihtiyaç temelli müdahale yaklaşımlarını anlamak, bu müdahalelerin geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Maneviyatın bireylerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi de dikkate alındığında, bu alandaki araştırmaların önemi artmaktadır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için nitel araştırma geleneği içinde yer alan fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Çalışma grubunun oluşturulmasında, boşanma ya da ölüm sonucu tek ebeveynli aile ortamında yaşama, Kütahya’da ikamet etme ve ortaokul, lise veya lisans eğitimine devam etme kriterleri dikkate alınmıştır. Bu yöntem, tek ebeveynli çocukların yaşadığı deneyimleri derinlemesine anlamak ve bu ailelerin karşılaştığı zorluklar ile ihtiyaçlarını belirlemek için uygun bir yaklaşım

sunmaktadır. Araştırmada, tek ebeveynliğin gerçekleştiği yaşa bağlı olarak, çocuklarda depresyon, anksiyete, stres, düşük benlik saygısı, özgüven eksikliği, güvensizlik, düşük okul başarısı, manevi yönden terk edilmişlik, reddedilmişlik, değersizlik ve kayıp duyguları gibi çeşitli psikolojik sorunlarla karşılaşıldığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tek ebeveynlik, Boşanma, Aile, Ölüm, Maneviyat, Çocuk

INVESTIGATING THE EFFECTS OF HAVING A SINGLE PARENTHOOD ON FAMILY LIFE AND CHILDREN

Emine SÖNMEZGİL*

Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV**

ABSTRACT

The increase in the number of single-parent families in Turkey in recent years has brought complex and versatile problems. In addition to social factors such as divorce, the loss of parent plays an important role in the emergence of this family structure. Research conducted on single parents usually focuses on the emotional and social life of the children. However, the needs and experiences of the children who experienced the loss of a parent are not properly addressed. In this context; social services, psychology, spirituality and education require further research. Especially; understanding differences in life, education and economic experiences, as well as effective needs-based intervention approaches, is critical to improving the intervention methods. The importance of this field increases when we consider the effects of spirituality on the quality of life of individuals. The phenomenological method in qualitative research is used to reach the goals of this research. Criterion such as the creation of a working group, living in a single parental family as a result of divorce or loss of a parent, living in Kutahya and proceeding middle school, high school, or bachelor education taken into account. This method provides a proper approach for understanding the experiences of children with single parents extensively and also for determining the needs of families with the consideration of the hardships that they come across. Depending on the age, problems such as depression of children, anxiety, stress, low self-esteem, lack of self-confidence, insecurity, low success in education, being left behind in spirituality, rejection, worthlessness, and feelings of loss are encountered.

Keywords: Single parenthood, divorce, family, loss of family, spirituality, children

1.GİRİŞ

Aile, bireyin toplum ile arasındaki bağı kurulmasında temel bir sosyal kurum olarak önemli bir rol oynamaktadır. Aile kurumunun en temel işlevleri arasında çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile aile bireyleri arasında duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması yer almaktadır. Ancak aile yapıları, toplumsal koşullar ve ekonomik etmenlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir; bu durum farklı aile modellerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Günümüzde tek ebeveynli aileler, yaygınlaşan bir aile modeli olarak dikkat çekmektedir. Tek ebeveynli aileler, ebeveynlerin bir arada yaşadığı ailelere göre bazı farklılıklar ve benzerlikler göstermektedir.²¹²

Aile uzun zamandır sosyal bilimlerin önemli bir araştırma alanı olmasından dolayı, özellikle antropoloji ve sosyoloji disiplinlerinde farklı coğrafyalardaki farklı aile pratiklerine bakarak ailenin evrensel özelliklerini ve farklılıklarını tartışan çalışmalar yer almaktadır. Bunlardan en bilinen ve tartışılan şüphesiz Murdock'un 1949 yılında yayınlanan 250 farklı toplumda aile kurumunu incelemesine dayanarak gerçekleştirdiği antropolojik eserdir. Murdock (1949) ailenin cinsellik, üreme, ekonomik ve çocukların eğitimi gibi dört temel işlevinin bu toplumlarda ortak olduğunu göstermektedir. Ailenin işlevleri ile ilgili diğer bir çalışma ise Parsons'ın çalışmasıdır (1955). Parsons (1955) çalışmasında ailenin iki temel ve kalıcı işlevi üzerinde durmaktadır; çocukların ilk sosyalleşmesinin sağlanması ve ebeveynler için eş ve ebeveyn olma gibi yetişkin yaşamında önemli yer tutan kimliklerin gelişmesi.²¹³

1.1.Evlilik

Evlilik, yeni bir yaşam tarzı, sorumluluklar ve birçok değişikliği beraberinde getiren stresli bir süreç olabilir. Tanışma ve flört döneminden evlilik yaşamına geçiş, bireyler için büyük bir uyum süreci gerektirir. Bunun yanı sıra, çocuğun doğumu da ailenin dinamiklerini büyük ölçüde değiştirir ve yeni sorumluluklar getirir.

Evlilik uyumu, çiftler arasındaki iletişim, anlayış ve destek ile doğrudan ilişkilidir. Araştırmalar, yüksek evlilik uyumunun depresyon oranlarını düşürdüğünü göstermektedir. Özellikle gebelik döneminde, sosyal destek unsurları ve eşler arası uyum, annenin psikolojik sağlığını olumlu yönde etkileyebilir¹. Evlilikteki uyum, bireylerin benlik algısı ile de

²¹² Ahmet Rasim Kalaycı, *Tek Ebeveynli Aileler* (Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011), 17-18.

²¹³ Kalaycı, *Tek Ebeveynli Aileler*, 18.

bağlantılıdır; sağlıklı bir evlilik, bireylerin kendilerini daha değerli hissetmelerine yardımcı olur.²¹⁴

Evlilikte çatışma genellikle olumsuz bir durum olarak algılansa da, aslında belirli bir düzeyde çatışma sağlıklı bir ilişkinin parçası olabilir. Çatışma, çiftler arasında iletişim ve anlayışı artırma potansiyeline sahip olabilir, çünkü çiftler çatışma sırasında duygularını ve düşüncelerini daha açık bir şekilde ifade ederler. Bu da karşılıklı empatiyi ve anlaşılmayı güçlendirebilir. Ancak, aşırı çatışma durumunda benlik saygısının düşmesi ve evlilik coşkusunun azalması gibi olumsuz etkiler ortaya çıkabilir. İşte bu nedenle, çatışmanın nasıl yönetileceği ve çözüm yollarının nasıl bulunacağı büyük önem taşır.

Arkadaşlık, akrabalık, ilişkiler ve evlilik gerçekten de mutluluğun önemli kaynaklarıdır. Aile, bireyin yaşamında en temel öğrenme ve gelişme alanlarından biridir. Aile içindeki pozitif ilişkiler, bireyin duygusal ve sosyal gelişimi açısından büyük önem taşır.²¹⁵

Boşanma, bazen sorunlardan kurtulma olarak algılansa da, çoğu zaman yeni sorunların başlangıcı olabilir. Boşanmanın, aile sistemini bozarak hem ebeveynler hem de çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği kabul edilmektedir. Bu durumda, aile bütünlüğünün korunmasının, çocuğun kişilik gelişimi açısından en vazgeçilmez unsurlardan biri olduğu ortaya çıkar. Çocuğun geleceğini ilgilendiren eğitim unsurları birbirini tamamlayarak bir bütün oluşturur. Ailede sağlanacak bütünlük ve uyum, çocuğun eğitiminden beklenen faydanın en üst düzeyde sağlanmasını mümkün kılar. Ailede herhangi bir parçası ihmal edildiğinde, eğitim sürecinin verimli geçmesi zorlaşabilir. Bu nedenle, aile içindeki ilişkilerin güçlendirilmesi ve duygusal destek sağlanması büyük önem taşır.²¹⁶

1.2.Boşanma

Evlilik ve boşanma, insan ilişkilerini düzenleyen ve toplumsal yapıyı şekillendiren temel kurumlardır. Bu kurumlar, tarihsel süreç içerisinde çeşitli toplumsal ve kültürel dinamiklerle evrilmiş her toplumun kendi değerleri ve normları çerçevesinde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Evlilik, bireylerin sosyal, ekonomik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturdukları bir ilişki biçimidir. Toplumların kültürel yapısı, inanç sistemleri ve ekonomik koşulları evliliğin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Evlilik, yalnızca

²¹⁴ Nilgün Öngider, *Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri* (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 4.

²¹⁵ Ali Baz Bilici, "Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/4280 (2014), 84.

²¹⁶ Bilici, "Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri", 83.

bireyler arası bir bağ değil, aynı zamanda aile yapısını oluşturan ve toplumun geleceğini şekillendiren bir kurumdur. Boşanma, evlilik birliğinin sona erdirilmesi sürecidir ve genellikle bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmadığı durumlarda ortaya çıkar. Boşanma, bireylerin kişisel özgürlüklerini yeniden kazanmasına olanak tanırken, aynı zamanda toplumsal normlar ve değerlerle de etkileşim içindedir. Toplumun boşanmaya bakışı, bu kurumun nasıl algılandığını ve uygulandığını etkiler. Evlilik ve boşanma gibi kurumlar, bireylerin ihtiyaçları ile toplumun ihtiyaçları arasında bir denge kurmaya çalışır. Bu bağlamda, ihtiyaçların karşılanması sadece bireysel bir mesele değil; aynı zamanda toplumsal bir üretim biçimi olarak da değerlendirilebilir. Evlilik, ekonomik işbirliği, çocuk yetiştirme gibi pratik işlevler taşırken; boşanma ise bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen bir çözüm yolu olarak öne çıkar. Evlilik ve boşanma süreçleri, hukuk sistemleri tarafından düzenlenirken aynı zamanda ahlaki değerlerle de şekillendirilir. Her toplumun kendine özgü ahlak anlayışı, bu kurumların nasıl işlediğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Ahlak kuralları, bireylerin davranışlarını yönlendirirken; hukuk ise bu davranışların toplumsal kabulünü sağlar.²¹⁷

Boşanma, tarihsel süreçte toplumlarda önemli bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşler arasındaki bireysel, kültürel veya ekonomik çatışmaların çözümü kavuşamaması sonucunda yaşanan bu durum, birlikteliklerin sona ermesine neden olur.²¹⁸ Maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanamadığı durumlarda boşanma riski kaçınılmaz hale gelir. Evlilik, bireylerin ekonomik, duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan bir ortaklıktır. Bu alanlardan birindeki bozulma, diğer alanları da olumsuz etkileyerek çiftler arasında çatışmalara yol açabilir. Maddi ve manevi ihtiyaçların giderilemediği durumlarda boşanma riski kaçınılmazdır. Çünkü evlilikte ekonomik, duygusal ve cinsel ilişkilerden birisinin bozulması diğerini de etkilemektedir.²¹⁹

Boşanma, bireyler için psikososyal açıdan önemli bir dönüm noktasıdır ve çeşitli zorluklar ile başa çıkma mekanizmalarını beraberinde getirir. Bu süreçte yaşanan duygusal ve pratik sorunlar, bireylerin yaşam kalitesini etkileyebilir. Boşanma, bireylerde terkedilme hissi yaşatırken yalnızlık duygusunu pekiştirerek psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Bu durumda bireyler, duygularıyla başa çıkmakta zorluk çekebilirler. Boşanma sonrası ekonomik zorluklar,

²¹⁷ Buket Çakır, *Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 2-3.

²¹⁸ Olcay Akgül Sarpkaya, “Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği”, *Uluslararası Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 6/26 (2013), 29.

²¹⁹ Çakır, *Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri*, 277.

özellikle tek ebeveynli ailelerde belirgin gelir kaybı, yaşam standartlarının düşmesi, maddi sorumluluklar ve sıkıntılar bireylerin stres seviyelerini artırmaktadır. Çocukların bakımı, ebeveynlerin zaman yönetimini zorlaştırır ve ek stres kaynağı oluşturabilir. Bazı bireyler, boşanmanın ardından yeniden evlenmeyi veya yeni ilişkiler kurmayı tercih ederek yalnızlık hissini azaltabilir ve yeni bir başlangıç yapma eğiliminde olabilirler.²²⁰

Boşanma süreci, çocuklar için belirsizlik ve güvensizlik duygularını artıran karmaşık bir durumdur. Bu süreçte, çocuğun yaşamındaki en önemli figür genellikle annesidir. Anne, sadece çocuğuna destek sağlayan bir ebeveyn değil, aynı zamanda eski düzen ile yeni düzen arasındaki sürekliliği sağlamakta kritik bir rol oynar. Anne, çocuğun boşanma sonrası yaşadığı kaygı ve belirsizlikle başa çıkmasında en büyük destek kaynağıdır. Annenin tutarlılığı, çocuğun güven duygusunu pekiştirir. Çocuk, annesinin duygusal durumunu gözlemleyerek kendi hislerini şekillendirir; bu nedenle annenin sakinliği ve tutarlılığı, çocuğun psikolojik uyumunu olumlu yönde etkiler. Boşanma sonrası yeni bir yaşam düzeni kurmak zorunda kalan anne, bu süreçte çocuğuna rehberlik eder. Annenin yeni koşullarla başa çıkma becerisi, çocuğun bu değişikliklere adaptasyonunu kolaylaştırır. Eğer anne, duygusal dalgalanmalar yaşamıyor ve öfkesini kontrol edebiliyorsa, bu durum çocuk için güven verici bir ortam yaratır. Boşanma sürecinde çocuklar, aile yapısındaki değişiklikler nedeniyle belirsizlik ve güvensizlik hissi yaşayabilirler. Bu durum, onların günlük yaşamlarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. Annenin psikolojik durumu, çocuğun psikolojik uyumunu doğrudan etkiler. Duygusal olarak dengeli bir anne, çocuğuna güven verirken; duygusal dalgalanmalar yaşayan bir anne, çocuğun kaygılarını artırabilir.²²¹

Tek ebeveynli aile yapısı, çeşitli sosyal ve bireysel etkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eşlerden birinin ölümü, boşanma veya uzun süreli yokluk gibi durumlar, bu aile biçiminin oluşumunu etkileyen başlıca faktörlerdir. Tek ebeveynli aileler, ekonomik ve duygusal zorluklarla karşılaşırken; aynı zamanda güçlü sosyal destek ağları oluşturarak bu zorlukların üstesinden gelme potansiyeline sahiptirler.²²²

1.3.Tek Ebeveynlik

²²⁰ Fatma Baynal, "Boşanma Sonrası Başa Çıkma Dini ve Manevi Etkilerin İncelenmesi", *Bilimname* 2018/35 (2018), 252.

²²¹ Öngider, *Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri*, 141.

²²² Kalaycı, *Tek Ebeveynli Aileler*, 17.

Tek ebeveynli aile yapısı, bireylerin yaşamında önemli bir değişim oluştururken; bu durumun algısı ve etkileri de çeşitlilik göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklarına olan bağlılıkları ve fedakarlıkları, bu ailelerin dinamiklerini belirleyen temel unsurlardır. Ancak ekonomik zorluklar, duygusal ve sosyal destek ihtiyacı gibi faktörler, tek ebeveynli ailelerin karşılaştığı zorlukları artırmaktadır. Bu bağlamda, sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, psikolojik ve manevi hizmetlerin sağlanması, tek ebeveynli ailelerin yaşam kalitesini artırabilir.²²³

Tek ebeveynli ailelerin artışı, toplumsal değişimlerin önemli bir yansımasıdır ve bu durumun etkileri, hem çocuklar hem de ebeveynler üzerinde derinlemesine incelenmeye değerdir. Türkiye'de de bu konu son yıllarda daha fazla tartışılmaya başlanmıştır, çünkü tek ebeveynli aileler, geleneksel aile yapısına kıyasla farklı dinamikler ve zorluklar barındırmaktadır. Tek ebeveynli ailelerde, ebeveynin tek başına çocuk yetiştirme sorumluluğunu üstlenmesi, hem ekonomik, hem de duygusal anlamda büyük bir yük getirebilir. Ancak aynı zamanda, bu aile yapısının getirdiği fedakarlıklar ve dayanışma, çocukların bağımsız ve güçlü bireyler olarak yetişmelerine de katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, toplumun bu aile yapısına dair farkındalığının artması ve destek mekanizmalarının geliştirilmesi, tek ebeveynli ailelerin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir. Sosyal politikaların bu aile yapılarını destekleyecek şekilde düzenlenmesi, hem ebeveynlerin hem de çocukların refahını artırabilir.²²⁴

Aile hem kavram olarak, hem de kurum olarak insanın tarihi kadar eskidir. Böyle olunca insanlığın tarihindeki gelişmelere paralel olarak aile de değişmiş ve bu değişimlere göre de farklı şekillerde tarif edilir olmuştur. Nitekim insanlığın ilk yaşama şekli olan kalabalıklar halinde yaşama (klan, totem, boy, aşiret vb.), adeta aileyi tarif eden "oluşumlar" şeklinde düşünülmüştür. Hatta ilk 'aile' olarak kabul edilen 'klan aile' de, klan tarifi ile aile tarifi aynıdır.²²⁵

Aile, genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan temel bir sosyal yapıdır. Aile dinamikleri, ebeveynlerin ilişkileri ve çocukların bu ilişkilerden etkilenmesi üzerine çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ebeveynler, sürekli anlaşmazlık yaşayan bir çiftin ayrılmasının aile üyeleri için daha sağlıklı sonuçlar doğurabileceğini düşünürken, çocuklar genellikle anne ve

²²³ Çakır, *Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri*, 277.

²²⁴ Sıdika Buluş - Ali Fuat Ersoy, “Tek Ebeveynli Ailelerde Yetiştirilen Çocukların Sosyal Uyum Problemlerinin Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında İncelenmesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/90 (2019), 3-4.

²²⁵ İhsan Sezai, *Aile Nedir?* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997), 14.

babalarını bir arada görmeyi tercih ederler. Anne: Aileyi bir arada tutan temel figür olarak görülmektedir. Anne, çocuklara çeşitli beceriler kazandırmak için farklı yöntemler kullanarak onların gelişiminde önemli bir rol oynar. Tek ebeveynli ailelerde anne, çocuğuna karşı olan fedakarlığı ve sevgisiyle öne çıkar; bu durum onu kutsal ve vazgeçilmez kılar. Baba: Babalar, çocuklar için güven ve gücün simgesi olarak algılanır. Aile içinde evin reisi olarak kabul edilen baba, ailenin geçimini sağlama sorumluluğunu taşır. Tek ebeveynli babalar ise genellikle çocuklarıyla daha fazla ilgilense de, ev işleri ve bakım konularında zorluk yaşayabilirler. Çocuklar, genellikle anne ve Babalarının bir arada olmasını tercih ederler. Bu durum, onların duygusal gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ebeveynlerin ayrılması durumunda çocuklar, bu değişimin getirdiği duygusal zorluklarla başa çıkmak zorunda kalabilirler.²²⁶

1.4.Yapılan Çalışmalar

İlgili literatür tarandığında, çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmemeleri için ise anne babalarının tekrar evleneceği beklentisinden kurtulmaları, boşanmadan kendilerini sorumlu tutmamaları ve çocuğun, velayetini almayan ebeveynle ilişkisinin belirsizlik taşımamasının faydalı olacağı görülmektedir.

Kamil Alptekin 2011 yılında yazdığı makalesinde eşler arasında ortaya çıkan sorunların çözüm yolları bulunamadığında, duygusal paylaşımlar azaldığında ve birlikteyken birbirlerine zarar veriyorlarsa, boşanma bazı durumlarda en sağlıklı seçenek olarak değerlendirilmektedir.²²⁷

Ali Baz Bilici, 2014 yılında yapmış olduğu araştırmasında özellikle boşanma süreci, çocuklar üzerinde derin psikolojik etkiler bırakabildiğini ve bu etkiler, boşanmanın kendisinden ziyade, süreç boyunca yaşanan huzursuzluklar ve tartışmalardan kaynaklandığı bulgusuna ulaşmıştır. Ebeveynler arasındaki düşmanca tutumlar ve öfkeli davranışların çocukların duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilediğini öne sürer.²²⁸

Nilgün Öngider, 2013 yılında yayınlanan makalesinde, “boşanma süreci, çocuklar üzerinde hem kısa süreli hem de uzun süreli etkiler yaratmaktadır. Araştırmalar, anne babası boşanmış çocukların, boşanmamış çocuklara göre daha fazla depresif duygular yaşadıklarını ve

²²⁶ Kalaycı, *Tek Ebeveynli Aileler*, 2-5.

²²⁷ Kamil Alptekin, “Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma”, *Toplum ve Sosyal Hizmet dergisi* 22/2 (2011), 57-58.

²²⁸ Bilici, “Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri”, 108.

sorunlu davranışlar sergilediklerini göstermektedir. Ayrıca, bu çocukların akademik başarılarının da genellikle daha düşük olduğu” şeklinde vurgulamıştır.²²⁹

Yine Nilgün Öngider 2011 yılında bir başka makalesinde, ebeveynlerin boşanma sürecini nasıl yönettikleri, çocukların bu süreçten ne ölçüde etkileneceğini belirleyici bir faktör olarak bilinçli ve destekleyici bir yaklaşım sergileyen ebeveynlerin çocukların boşanmaya daha iyi uyum sağladığı yönündedir.²³⁰ Bu durumda, ebeveynlerin birlikte hareket etmeleri ve çocukları duruma hazırlamaları önemlidir.

2. BULGULAR

Görüşmeciler, aile kavramını, mutlu, huzurlu, güven içerisinde yaşamayı hedefleyen birliktelikler olarak ifade etmişlerdir. Anne ve babanın tek olarak yetemeyeceği cevaplar verilmiştir. Bu farklı bakış açıları, ailenin bireyler üzerindeki derin etkilerini ve toplumsal yapı içindeki önemini göstermektedir. Aile, sadece biyolojik bir bağ değil; aynı zamanda duygusal destek veren, güvenli alan sağlayan, sosyal ve ahlak değerlerinin gelişiminde kritik bir rol oynayan önemli bir kurumdur.

Aile kavramı gerçekten herkes için farklıdır. Kültürden kültüre, kişiden kişiye farklı anlamlar taşıyabilir ve her bireyin aile tanımı kendi deneyimlerine ve değerlerine göre şekillenir. Bu anlamlar ve tanımlar, ailenin ne kadar çeşitli ve zengin anlamlara sahip olduğunu göstermektedir.

SORU: Aile senin için ne anlama geliyor?

1. Görüşmeci: F Aile benim için bir arada olmayı başarabilen huzurlu ve mutlu yaşayabilen toplumun en küçük yapılarından biridir.

2. Görüşmeci : K Aile, birlik beraberlik, çikarsız Sevgi, ahlakın oluşumunda yapı taşıdır.

3 Görüşmeci: M Aile benim için yaşam demek

4. Görüşmeci: MDR Aile kavramı desteğini sevgisini bizden esirgemeyen ebeveynlerden oluşan yapıdır sadece anne yada sadece bir baba aileyi oluşturama

5. Görüşmeci: Y Birbirini seven, her zaman birbirinin yanında olan, ona bir kişinin yokluğunu hissettirmeyen birbirine bağlı kişiler

6. Görüşmeci: N Birlik Beraberlik Huzur Mutluluk

²²⁹ Nilgün Öngider, “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5/2 (2013), 158.

²³⁰ {Citation}

Görüşmecilerin yapmış oldukları tanımlamalarda ki çeşitlilik, ailenin ne kadar dinamik ve çok yönlü bir yapı olduğunu gösterir. Her tanım, ailenin farklı bir yönünü ve önemini vurgular, bu da ailelerin bireylerin yaşamında oynadığı eşsiz ve vazgeçilmez rolü ortaya koyar. Aile kavramının çeşitliliği ve zenginliği üzerine düşündüğümüzde, her bir bireyin ailesiyle kurduğu bağların ne kadar özel ve değerli olduğunu daha iyi anlarız. Herkesin kendi aile hikayesi ve deneyimi, bu büyük mozağin bir parçasını oluşturur.

2.1.Boşanma ile İlgili Bulgular

Boşanma sürecinde çocukların yaşadığı tepkiler ve duygusal zorluklar oldukça bireysel farklılıklar gösterebilir. Çocukların yaşı, kişilik özellikleri ve aile dinamikleri, bu sürecin nasıl deneyimlendiğini büyük ölçüde etkiler. Bu nedenle, her çocuğun ihtiyaçlarına ve duygusal durumuna özel bir yaklaşım geliştirmek önemlidir.

Bu süreçte çocukların duygusal olarak desteklenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, onların boşanma sürecini daha sağlıklı bir şekilde atlatalmalarına yardımcı olabilir.

SORU: Boşanmayı nasıl karşıladın? bu konuda ne gibi tepkilerin oldu?

1. Görüşmeci : F Boşanmayı zor kavradım, çünkü 7 yaşındaydım, oldukça yorucu bir dönemdi. Boşanma gerçekleşikten sonra annem evden ayrılınca beni terk edenin annem olduğunu düşünüp onunla görüşmek istemedim. Uzun bir süre annem beni görmedi.

3. Görüşmeci : M Evliliğin sona ermesi, çocuk dahilse hayatının olumsuz etkilenmesi, çöküş

6. Görüşmeci : N Üzüldüm ama gerekli olan bir şeydi.

Çocukların bu zor dönemi daha sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi için sevgi, anlayış ve destek dolu bir ortam sağlamak büyük önem taşır. Bu süreçte ebeveynlerin işbirliği yapması ve çocukların ihtiyaçlarına duyarlı olması, onların duygusal , kişilik gelişimi ve ahlaki iyilik hallerini desteklemektedir.

Boşanma süreci, bireyler için zorlu bir deneyimdir. Görüşmecilerin bu konuda aktaracakları deneyimler, yaşanan duygusal büyüme ve olgunlaşma, bakış açısını değiştirme, farklı başa çıkma stratejilerini göstermektedir. Bu süreci atlatacak zaman alabilir ve herkesin iyileşme süreci farklıdır.

SORU: Böyle bir süreci başka biri yaşıyor olsaydı tecrübelerinden ona ne aktarırdın?

1. Görüşmeci: F Başkası yaşadığında ona derdim ki; çok yıpranacağın ve hiç bitmeyecek bir sürece girdin. Hep anne-baba arasında kalacaksın, attığın adımlarda hep korkacaksın, hayata atılımın zor olacak, kendin başarmaya, işlerini kendin görmeye alışacaksın, kimseye ihtiyaç duymayacaksın

3. Görüşmeci: M Üzülmemesini, anne babanın ayrılmasının onun sorunu olmadığını

6. Görüşmeci: N Yıkılmamak Dik Durmak Herşeye Rağmen Şükretmek

Boşanma süreci herkes için farklı şekillerde deneyimlenir ve kabullenmek de kişiden kişiye değişir. İşte görüşmecilerin bu süreçle ilgili deneyimleri:

SORU: Süreci kabullenebildiniz mi?

Kabullenemediniz ise etkili olan faktörler nelerdir?

1. Görüşmeci: F Süreci kabullendim. Kolay oldu. Çünkü annemin beni terk ettiğine kolayca ikna olmuşum. Ben böyle düşündüm ve baba tarafım onayladı. Kolayca annemi hayatımdan çıkarmama yardımcı oldular. Onların beni desteklediğini düşündüm ve alıştım. Şimdi büyüyünce aslında hâlâ kabullenemediğim bir kısmım kalmış gibi düşünüyorum.

Böyle düşünüyorum, çünkü şimdiki halleri ile tekrar aile olabilir miydik? her şey için bir kez daha denenebilir mi? diye durup düşünüyorum.

3. Görüşmeci: M Bir süre sonra evet kabullendim

6. Görüşmeci: N Kabullendim. Babamın hak etmediği şeyleri yaşaması

Destekleyici bir aile yapısı ve açık iletişim, bu sürecin daha sağlıklı bir şekilde atlatılmasına yardımcı olabilir. Bireylerin duygu dünyaları bu şekilde onarılabilir.

İnsanların çoğu, zorluklara ve kişisel hislerine göre yaşadıkları olayları farklı şekillerde tanımlarlar. Yaşanan zorluklar ve kişisel bakış açıları, olayların nasıl algılandığını ve yorumlandığını etkiler. Bu nedenle, herkesin olumlu yada olumsuz olarak olayları anlamlandırma şekli kendine özgüdür.

SORU: Başımıza gelen bu tür olaylarda bazen Allah'ım bununla ne öğreniyorum? bazen de bu neyin cezası? Neden benim başıma geliyor? gibi olumlu-olumsuz anlamlar yükleriz.: Sizin bu duruma yaklaşımınız nasıldır?

1. Görüşmeci: F Bu durumda “neden benim başıma bu geldi” diye sorgulayınca verdiğim cevap rabbim bunu benim kaldırabileceğini biliyor ki vermiş. hem peygamber

efendimiz de erken yaşta anne babasını kaybetmiş. Rabbim onlara dayanmasını istemiş bu anlamda yakınlık kuruyorum.

3. Görüşmeci: M Bazı olayların karşısında mükafatlandırılacağımı düşünüyorum

6. Görüşmeci: N İmtihan

Boşanma süreci zorlu bir dönemdir; ancak kişisel alanı korumak, yalnız kalmak veya güvenilir insanlarla zaman geçirmek gibi yöntemler, duygusal iyileşme için önemlidir. Her bireyin deneyimleri farklıdır; bu nedenle en iyi gelen yöntemleri keşfetmek ve uygulamak kritik bir adımdır. Hem yalnızlık hem de sosyal destek arasında bir denge kurarak bu süreçten daha güçlü çıkmak mümkündür.

SORU: Bu süreçte size iyi gelen şeyler nelerdir?

1. Görüşmeci: F Bu süreçte bana iyi gelen şeyler kendi alanım oldu. Yalnız kalmak, güvenli alanımdan çıkmamak, hobilerle uğraşmak, insanlardan uzak kalmak. Çünkü insanlar güvenilirmez geliyor.

3. Görüşmeci: M Tek başıma yürümek ve sigara

6. Görüşmeci: N Boşanma süreci, bireyin destek arayışını önemli kılar. Görüşmecileri destekleyen kişiler, bu süreçteki duygusal yükleri hafifletmede kritik rol oynamaktadır.

SORU: Kimlerden destek aldınız?

1. Görüşmeci: F Destek aldığım kişiler arkadaşlarım oldu

3. Görüşmeci: M Destek istemedim genelde annemle paylaşırım beni anlamasa da

6. Görüşmeci: N Babam babaannem dedem kısaca akrabalarım ve kardeşimin hep yanımda olması ve bir arkadaşım

2.2. Ölümle İlgili Bulgular

Ölüm sonucunda tek ebeveynle yaşamak, gerçekten de bireyler için çeşitli duygusal ve psikolojik anlamlar taşıyan karmaşık bir deneyimdir. Görüşmecilerin bu durumu yansıtan farklı davranışları, ölümle yaşanan tek ebeveynliğin getirdiği duygusal değişimleri ve olası etkilerini gösterir.

Ölümle karşılaşıldığında bireyler, genellikle şu duygusal durumları yaşarlar *Kayıp ve Yas *Suçluluk ve Öfke *Korku ve Kaygı *Yalnızlık ve Güvensizlik *Bağlanma ve Destek

Başa çıkma yollarında ise; Duygusal Destek, Kendi Kendine Bakım, Anıları Canlı Tutma, Rutin ve Yapıyı koruma, Profesyonel Yardımı sıralayabiliriz

SORU: Tek ebeveynle yaşamak sana göre ne anlam ifade ediyor?

2. Görüşmeci: Y İnsanın sadece o kişiye tutunması, o kişinin başkalarının yokluğunu hissettirmemesi

4. Görüşmeci: MDR Tek ebeveyn ile yaşamadım, yaşasaydım yarım eksik hissederdim. (Depremde anne ve babam vefat etti)

5. Görüşmeci: K Tek ebeveyn ile yaşamadım, yaşasaydım yarım eksik hissederdim. (Depremde anne ve babam vefat etti)

SORU: Birlikte yaşadığın anne veya babanla ilişkin nasıl?

2. Görüşmeci: Y 3 babamla ilişkim iyi

4. Görüşmeci: MDR çok iyi

5. Görüşmeci: K İlişkimiz saygı ve sevgi üzerine

SORU: Sana göre tek ebeveynle yaşamamanın avantajları ve dezavantajları neler?

2. Görüşmeci: Y Tek ebeveynle yaşadığımda onun ilgisini daha fazla anlıyorum. Diğer ebeveynin nasıl biri olduğunu bilmemek, diğerinin sevgisinden mahrum kalmak

4. Görüşmeci: MDR Bir avantaj olduğunu düşünmüyorum dezavantajları ise yerine göre az veya çok olabiliyor

5. Görüşmeci: K Tek ebeveyn ile yaşamamanın avantajı her şeye sahip olmak, dezavantajı ise eksiklik

SORU: Her iki ebeveyni ile bir arada yaşayan diğer çocukları nasıl değerlendiriyorsun? Onlarla aranda bir fark görüyor musun? Varsa neler?

2. Görüşmeci: Y O çocuklar anne ve babalarının kıymetini bilmiyor, anne ve babalarını üzüyorlar. Hiçbir fark görmüyorum. Ebeveynime karşı daha anlayışlıyım

4. Görüşmeci: MDR İçerlediğim oluyor bazen sorguluyorum

5. Görüşmeci: K İki ebeveyn ile yaşamak çok rahat ve güvende hissettirir

SORU: Ölüm olduğunda neler yaşadın?

2. Görüşmeci: Y Kendimi yalnız hissettim. Onu bir daha görme şansımın olmasını istedim

4. Görüşmeci: MDR O anları hatırlamak istemiyorum büyük bir boşluk hissettim

5. Görüşmeci: K Ölüm haberi geldiğinde Derin Bir Sessizlik ve yalnızlık oldu kendimi hayatı sorguladım

SORU: Ebeveyninin ölümüyle nasıl başa çıktığını düşünüyorsun?

2. Görüşmeci: Y. İyi ve olumlu anlamda başa çıktım

4. Görüşmeci: MDR Bir imtihan olduğu için sabrederek atlattım.

5. Görüşmeci: K Başa çıkamadım. Hala inanamıyorum öldüklerine, tek kalmamı kaldıramadım

Yas süreci son derece kişisel ve bireysel bir deneyimdir. Her bireyin yas sürecini aynı şekilde yaşaması gerektiğine dair bir beklenti risklidir. Gerçek şu ki, yas herkesi farklı şekillerde etkiler ve bu etkilenmelerin belirli bir sırası yoktur. Herkes aynı aşamalardan geçmeyebilir ve bu aşamalar arasında tekrarlanan gelgitler yaşamak tamamen normaldir. Kimileri için bu süreç hızlı ve belirgin aşamalarla ilerlerken, kimileri içinse karmaşık ve uzun süreli olabilir. Önemli olan, kişinin yas sürecinde kendi duygusal ihtiyaçlarına ve temposuna uygun şekilde hareket edebilmesidir.

Kendinize karşı nazik ve sabırlı olmak, bu süreci daha sağlıklı bir şekilde atlatmanıza yardımcı olabilir. Çevrenizden duygusal destek almak, duygularınızı ifade etmek ve gerektiğinde profesyonel yardım aramak, iyileşme sürecinde önemli adımlardır. Yas süreci, her birey için farklı bir yolculuktur ve bu yolculuğun hiçbir yanlış veya doğru yolu yoktur.

SORU: Ölüm sonrası hayatında neler değişti?

2. Görüşmeci: Y Evimden uzak yerlerde kaldım. Daha sonra evime döndüğümde bu bana biraz zor geldi.

4. Görüşmeci: MDR Annemin yokluğunda kendimi duygusal boşlukta hissettim duygular yönünde çok değişiklikler oldu ben okuduğum bölümünde annemin vefatıyla ilişkili olduğunu düşünüyorum okuduğum bölüm ise hayatıma yön verdi ancak annemin yokluğuyla hayata karşı daha güçlü oldum.

5. Görüşmeci: K Ölümlerinden sonra kendimi ilme adadım. İlahiyat fakültesini bitirmeye karar verdim.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuklar, ebeveynlerinin boşanma süreciyle başa çıkarken gerçekten zor zamanlar yaşayabilirler. Bu süreçte çocukların yaşadıkları duygusal ve psikolojik tepkiler oldukça karmaşık olabilir. Belirtilen tepkiler, çocukların boşanma sürecinde sıkça karşılaştığı duygusal tepkilerdir. Özellikle kendini suçlama, boşanmayı reddetme, öfke, depresyon ve nihayetinde kabullenme gibi duygusal durumlar, çocukların bu süreci anlamlandırma ve başa çıkma çabalarının bir parçasıdır.

Çocukların yaşı ve gelişim dönemi, boşanmadan nasıl etkileneceklerini büyük ölçüde belirler. Örneğin, küçük çocuklar durumu anlamakta zorlanabilirken, ergenlik dönemindeki gençler daha karmaşık duygusal tepkiler verebilirler. Depresyon, anksiyete, düşük benlik saygısı ve okul başarısındaki düşüş gibi sorunlar, bu süreçte karşılaşılabilecek yaygın problemlerdir.

Okul dönemi çocukları ise, daha çok okul ve okul ile bağlantılı sorunlar yaşamaya eğilimlidirler. Bu dönemde çocukların okula uyum sağlamada zorlanmaları, agresif davranışlar sergilemeleri, derslere odaklanamamaları ve dikkatlerini toparlayamamaları sıkça görülür. Ayrıca, okula gitmek istememe ve dolayısıyla okul başarısında düşüş gibi problemler de bu süreçte ortaya çıkabilir.

Çocukların bu süreci daha sağlıklı bir şekilde atlattıklarına yardımcı olmak için duygusal destek sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak çok önemlidir. Ebeveynler, açık iletişim kurarak, tutarlı ve güvenli bir ortam sağlayarak, çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına yanıt vermelidirler. Ayrıca, profesyonel yardım almak, çocukların duygusal ve psikolojik sağlığını korumak açısından faydalı olabilir. Bu tür destekler, çocukların bu zorlu dönemi daha az stresle atlattıklarına yardımcı olabilir.

Ergenlik dönemi, çocukların duygusal ve psikolojik gelişiminde kritik bir dönemdir ve ebeveynlerin boşanması bu dönemde ciddi etkiler yaratabilir. Boşanmanın, ergenlerde anti sosyal kişilik yapısı eğilimini artırma ve davranış problemlerine zemin hazırlama gibi etkileri olabilir. Bu nedenle, ergen bireylerde riskli davranışlar, erken yaşta cinsel birliktelik, evlilik dışı hamilelik, suç işleme eğilimi, tehlikeli aktivitelere katılma, intihar eğilimi, yasadışı işlere

karişmış kişilerle arkadaşlık kurma, alkol, sigara ve madde kullanımı gibi davranışlar görülebilir.

Bu süreçte, ebeveynlerin açık iletişim kurması, güvenli bir ortam yaratması ve gerekirse profesyonel yardım alması, ergenlerin bu zorlu dönemi daha sağlıklı bir şekilde atlatmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, ergenlerin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olmak ve onları desteklemek, onların gelecekteki iyilik hallerini olumlu yönde etkiler.

Tek ebeveynle yaşamak, yaşamakta önemli etkiler yaratabilir. Avantajları arasında daha fazla ilgi ve gelişme fırsatı bulunsa da mutluluklar arasında duygusal eksiklikler ve maddi sıkıntılar yer almaktadır. Bu nedenle, tek ebeveynli ailelerin sağlıklı bir destek yapısı oluşturmaları ve çocukların duygusal ihtiyaçlarını karşılamaları önemlidir.

Ölümün ardından hayat, devam eden psikolojik koşullar üzerinde derin etkiler bırakabilir. Zorluklar, zorluklar ve yeni hedeflerin belirlenmesi gibi deneyimler, kayıpların ardından yaşanan değişimlerin bir parçasıdır. Bu süreçte destek sağlamak ve onların sundukları yeni ürünler, kayıplarla başa çıkmada önemli bir rol oynamaktadır. Ölümün ardından olayların değiştiği değişimler, yaşanacak yaşamlara farklı yön verebilir ve bu süreçteki deneyimler, kişisel gelişim açısından da önemli fırsatlar sunabilir.

3.KAYNAKÇA

Alptekin, Kamil. “Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma”. *Toplum ve Sosyal Hizmet dergisi* 22/2 (2011).

Baynal, Fatma. “Boşanma Sonrası Başa Çıkmada Dini ve Manevi Etkilerin İncelenmesi”. *Bilimname* 2018/35 (2018), 253-282. <https://doi.org/10.28949/bilimname.396376>

Bilici, Ali Baz. “Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/4280 (2014), 79-110. <https://doi.org/10.18505/cuifd.254667>

Buluş, Sıdıka - Ersoy, Ali Fuat. “Tek Ebeveynli Ailelerde Yetiştirilen Çocukların Sosyal Uyum Problemlerinin Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında İncelenmesi”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/90 (2019), 1-12.

Çakır, Buket. *Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Kalaycı, Ahmet Rasim. *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011.

Öngider Gregory, Nilgün. “Anksiyete düzeyleri açısından boşanmış ve evli anneler ile çocuklarının incelenmesi”. *Nöropsikiyatri Arşivi* 48/1 (2011), 66-70.

Öngider, Nilgün. “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5/2 (20

Öngider, Nilgün. *Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Sarpkaya, Olcay Akgül. “Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği”. *Uluslararası Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 6/26 (2013), 29-50.

Sezai, İhsan. *Aile Nedir?* Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE MANEVİ GELİŞİM VE DİNİ EĞİTİMDE SEVGİ DİLİ KULLANIMI

SPIRITUAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL AND USE OF LOVE LANGUAGE IN RELIGIOUS EDUCATION

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayten ESKİ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Disiplinlerarası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı,

ayten.eski@ogr.dpu.edu.tr-ORCID ID: 0009-0002-1920-2537

Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri

Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı,

omerfaruk.soylev@dpu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-1935-1957

ÖZET

Okul öncesi dönem, bireylerin bilişsel, sosyal, duygusal, dilsel ve fiziksel gelişimlerinin temelini oluşturur. Bu dönemde manevi gelişim ve dini eğitim de önemli bir yer tutar. Farklı teoriler ve yaklaşımlar, erken çocukluk döneminde din eğitiminin nasıl ele alınması gerektiği konusunda çeşitli görüşler sunmaktadır. Gelişim psikoloğu Piaget'nin bilişsel gelişim teorisine dayanan dini gelişim teorisi ile alternatif teoriler arasındaki tartışmalar, dini eğitimin zamanlaması ve yöntemi üzerine önemli ipuçları vermektedir. Sevgi dilinin bu süreçteki rolü ise, dini eğitimin etkinliğini artırmak adına dikkate alınması gereken bir unsurdur.

Literatürde erken çocukluk döneminde manevi gelişimin desteklenmesi için çeşitli teori temelli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, çocukların dini kavramları anlamalarına yardımcı olmayı amaçlamakta ve bu süreçte sevgi dilinin kullanımının önemine vurgu yapmaktadır. Erken sağlıklı bir dini gelişim için sevgi dolu bir yaklaşımın benimsenmesinin sağlanması önem arz etmektedir. 4-6 yaş arası çocuklar için din öğretiminde sevgi dilinin kullanılması, çocukların duygusal ve sosyal gelişimleri açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sevgi dolu bir ortamda öğrenim gören çocuklar, dini kavramları daha iyi anlayabilmekte ve içselleştirebilmektedir. Bu bağlamda 4-6 yaş arası çocukların din eğitiminde sevgi dilinin kullanımının etkileri, nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik bir yaklaşımla

ele alınacaktır. Aynı zamanda, erken çocukluk dönemi din eğitimi uygulamalarına katkıda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dini Eğitim, Sevgi Dili, Manevi Gelişim, Bilişsel Gelişim

SPIRITUAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL AND USE OF LOVE LANGUAGE IN RELIGIOUS EDUCATION

Ayten ESKİ*

Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV**

Abstract

The preschool period forms the basis for the cognitive, social, emotional, linguistic and physical development of individuals. Spiritual development and religious education also have an important place in this period. Different theories and approaches offer various views on how religious education should be addressed in early childhood. The discussions between the theory of religious development based on the cognitive development theory of developmental psychologist Piaget and alternative theories provide important clues on the timing and method of education. The role of the love language in this process is an element that should be taken into consideration in order to increase the effectiveness of religious education.

There are various theory-based approaches in the literature to support spiritual development in early childhood. These approaches aim to help children understand religious concepts and emphasize the importance of using the love language in this process. It is important to adopt a loving approach for early healthy religious development. The use of the love language in religious education for children between the ages of 4-6 plays a critical role in terms of children's emotional and social development. Children who study in a loving environment are better able to understand and internalize religious concepts. In this context, the effects of using the language of love in the religious education of children aged 4-6 will be addressed with a phenomenological approach as a qualitative research method. At the same time, it will contribute to the practices of early childhood religious education.

Keywords: Religion, Religious Education, Language of Love, Spiritual Development, Cognitive Development

GİRİŞ

Toplumların ve bireylerin sağlıklı bir sosyal yaşam sürdürebilmeleri, verilen eğitim ve eğitimin niteliği ile doğrudan ilişkilidir. Din eğitimi, bireylerin manevi dünyalarını şekillendirmede ve toplumsal değerlerin aktarılmasında kritik bir role sahiptir. İslam toplumunda aile kurumu, bu değerlerin ve inançların temelden öğrenildiği ve aktarıldığı bir merkezdir. Ailede başlayan bu eğitim süreci, çocukların gelecekteki karakterlerini ve dünya görüşlerini şekillendirir. Bu sürecin ilk mimarları olan anne babalar, mutlu, huzurlu ve sevgi dolu bir ortam sağlayarak çocukların hem duygusal hem de manevi gelişimlerini desteklerler.

Çocuğun dini gelişim süreci ve din eğitimi, çocuğun tüm gelişim özelliklerinin tanınması ve bilinmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bir çocuğun duygusal gelişimi, fiziksel gelişiminden; dini gelişimi de zihinsel gelişiminden bağımsız değildir. Çocuğun gelişim aşamasındaki her bir unsur, birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindedir. Bu bağlamda, çocukluk döneminde din eğitimi ve manevi gelişim konularında yapılan araştırmalar, bu etkileşimlerin önemini vurgulamaktadır.²³¹

Değişen koşullar ve eğitim paradigmaları, din eğitimi alanında da önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bilimsel araştırmaların, özellikle psikoloji ve diğer sosyal bilimlerin katkılarıyla artan derinliği, dini gelişimi anlamaya yönelik yeni bakış açılarını ortaya koymuştur. Psikoloji alanındaki çalışmaların çeşitlenmesi, din eğitiminin dinamiklerini daha iyi kavrayabilmek adına büyük bir fırsat sunmuştur. Bu süreç, bireylerin dini inanç ve pratiklerinin nasıl şekillendiği, dini duyguların gelişimi ve bireysel farkındalığın arttırılması gibi konularda daha fazla veri ve analiz imkânı sağlamıştır.

Bu çalışma, 4 6 yaş (okul öncesi) çocuklarının din eğitiminde kullanılacak olan dilin sevgi dili olması konusunda yapılan bir dizi literatürü inceleyen ve değerlendiren bir çalışmadır.

1.1.DİN

Din, geçmişten geleceğe uzanan, insan ve insan yaşantılarına yansıyan ve hayatı anlamlandırma amacı taşıyan gerçek bir olgudur. Din kelimesi, Arapçadaki d-y-n kökünden türetilmiştir ve itaat, yol, şariat, ceza/mükafat, adet, ibadet, hizmet ve ikrar gibi anlamlara gelmektedir. Din kavramı, esas itibarıyla inanmak ve bu inancı uygulamakla ilgilidir. Bu bağlamda din, bireyin kendisini ve toplumu ihya etme çabası olarak değerlendirilmektedir. İlk

²³¹ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, ed. Hüseyin Kader (İstanbul: DEM, 2007), 30; Neriman Aral - Gülen Baran (ed.), *Çocuk Gelişimi* (Ankara: Ya-Pa Yayın, 2011); Meltem Akbaş vd., "Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Tutumlarını Etkileyen Faktörler", *Çukurova Medical Journal* 44/1 (2019), 93-100.

insan olan Adem'den bu yana din, insanlık tarihi boyunca kabul görmüş ve toplumların kültürel yapılarına derinlemesine nüfuz etmiştir. Din, bireylerin yaşamlarına yön veren bir sistem olarak işlevselliğini sürdürmekte ve insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamakta önemli bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle sadece bireysel bir inanç meselesi değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak da ele alınmalıdır. Dinlerin tarihsel süreçteki evrimi ve farklı kültürlerdeki yansımaları, insanlığın ortak değerlerini şekillendiren unsurlar arasında yer almaktadır.²³²

Yüce Allah (c.c.), vahiy göndererek insanlığın ilk eğiticisi olmuştur. İlk insan ve peygamber olan Hz. Adem'e, esmanın ve eşyanın isimlerini öğreterek, meleklerin bile hayret içinde kaldığı bir olay gerçekleşmiştir.²³³ Vahiy, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren Hz. Âdem ile başlayarak Hz. Muhammed'e kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreçte dinin öğretilmesi ve insanlara rehberlik edilmesi, vahiy aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hz. Adem'in isimleri öğrenmesi, onun bilgi edinme yeteneğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir ve bu durum, insanın öğrenme kapasitesinin de bir ifadesidir. Hz. Adem'e öğretilen isimler, sadece nesneleri değil, aynı zamanda varlıklar arasındaki ilişkileri anlamlandırma yeteneğini de geliştirmiştir. Bu durum, insanın çevresiyle olan etkileşimini derinleştirirken, aynı zamanda dini ve ahlaki değerlerin de temellerini atmıştır.²³⁴

Hz. Peygambere Cebrail aracılığıyla indirilen Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti olan "Oku" emri, "Alak" suresinde yer almaktadır. Bu ayet, insana bilmediğini öğretme amacını taşımakta ve Yüce Allah'ın "Rabb" ismi ve sıfatı ile terbiyeci ve eğitimci vasfını ortaya koymaktadır.

"Rabb" Kavramının Açılımı

"Rabb" kelimesi, "R" ve "b" harflerinden oluşur ve aşağıdaki anlamları taşır:

1. *Bir şeyin ıslah edip devamını temin etmek:* Bu anlam, bir varlığın ya da durumun düzeltilmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu; eğitimde, bireylerin gelişimini destekleyen bir yaklaşımı simgeler.

²³² İbrahim Paçacı vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 122.

²³³²³³ Mehmet Akif Alpaydın, "Âdem'e (a.s) Öğretilen İsimler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2016), 128. Bakara, 2/31 Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1988), 1/360.

²³⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *Vahiy* (İstanbul: TDV-İslam Ansiklopedisi, 2012), 42/442; Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: DEM Yayınları, 2020), 29.

2. *Bir şeye sıkı sıkıya sarılmak ve ona devam etmek:* Bu, bir hedefe ya da değerlere bağlı kalmayı ve onları sürdürmeyi ifade etmektedir.
3. *Bir şeyi, bir şeye eklemek:* Bu anlam, bilgi ve deneyimlerin bir araya getirilmesiyle yeni bir anlayış oluşturmayı ifade etmektedir. Eğitimde, mevcut bilgilerin üzerine yeni bilgiler ekleyerek öğrenmeyi derinleştirmek anlamına gelir.²³⁵

Bu bağlamda, "Rabb" kavramı, eğitici ve terbiyeci rolünü pekiştirirken, insanlara bilgi kazandırma ve onları geliştirme sorumluluğunu da vurgular.

Hız. Peygamber'in aldığı vahiyler, bu eğitimsel sürecin temelini oluşturmuş ve insanlığa rehberlik etmiştir. Din, Hız. Peygamber (s.a.v.) tarafından ilk kez bu yolla tebliğ edilmeye başlanmıştır. Özellikle Hız. Peygamber mescitlerde insanlarla buluşur, onlara inen vahiyleri bu ortamlarda bildirir ve öğretirdi. Gelen insanların yaşları, eğitim düzeyleri, kültürleri farklı olsa da insanlar, dini öğrenmek için bu ortamlarda buluşup, eğitime tabi tutulurlardı. Bu eğitim, din eğitimi faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²³⁶ Vahiy din eğitiminin en temel kaynağıdır ve muhatabın seviyesine göre olay ve kavramları aktarma sürecinde peyderpey (kademeli olarak) gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım, eğitimin etkinliğini artırmak için önemli bir yöntemdir.²³⁷

Vahyin aracısı olan peygamberler, dini anlatma ve tebliğ görevlerini yerine getirirken hiçbir zaman zorlama yapmamışlardır. Bunun yerine, sevgi, hoşgörü ve ikna etme metodunu kullanmışlardır. Bu bağlamda, Hız. Peygamber, bu görevi en güzel şekilde icra eden örnek bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. O, insanları dine davet ederken her daim sevgi ve muhabbetle yaklaşmış, zorlamadan uzak bir yöntem benimsemiştir. Hız. Peygamber'in din tebliğindeki yaklaşımı, insanlara karşı duyduğu sevgi ve saygı üzerine kurulmuştur. Onun bu tutumu, insanların dini kabul etmelerini kolaylaştırmış ve inançlarını içten bir şekilde yaşamalarına zemin hazırlamıştır. Sevgi dolu bir iletişim tarzı, bireylerin dinle olan ilişkilerini derinleştirmiştir. Hız. Peygamber'in bu mirası, daha sonraki din görevlilerine de aktarılmıştır. Din görevlileri, bu Muhammedî mirası devralarak insanlara dini bilgileri aktarırken sevgi ve hoşgörü çerçevesinde hareket etmeyi hedeflemektedirler. Bu yaklaşım, toplumda dinin barışçıl bir şekilde yayılmasına ve bireylerin dini değerleri benimsemelerine olanak tanımaktadır.²³⁸

²³⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001), 1/98.

²³⁶ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 29-30.

²³⁷ Erkan Güneşdoğdu, *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Hadislerdeki Analogik Üslup* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 14.

²³⁸ Paçacı vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 125.

1.2.Din Eğitimi

Din eğitimi, kavramsal olarak dinin alanını ve muhtevasını ifade ederken, eğitim bilgi, duygu, tutum ve beceri kazanma sürecini anlatmaktadır.²³⁹ Din eğitimi, hayatımızda örgün eğitim kadar önemli bir yere sahiptir. Örgün din eğitiminin ulaşamadığı veya zorlandığı alanlarda, çeşitli iletişim araçları kullanılarak insanlara doğru dini bilginin aktarılması din eğitiminin önemini artırmaktadır. Din eğitimi, bireylerin manevi gelişimlerini destekleyerek toplumsal ve kültürel değerlerin aktarımında kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreçte, bireylerin dini bilgi edinmeleri, ahlaki değerler kazanmaları ve sosyal beceriler geliştirmeleri sağlanır. Din eğitimi, sadece formal eğitimle sınırlı kalmayıp, yaygın din eğitimi faaliyetleriyle de desteklenmelidir.²⁴⁰

Din eğitimi, insanların doğru bilgiye ulaşmalarını sağlayarak dünya ve ahiret hayatının mahiyetini daha iyi idrak etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu süreç, bireylerin dini anlayışlarını derinleştirirken, aynı zamanda toplumda var olan dini anlayış farklarının azalmasına da katkıda bulunur. Doğru dini bilginin öğrenilmesi, nesiller arasındaki farklılıkları minimize ederek toplumsal bütünleşmeyi destekler.

Din eğitimi faaliyetleri, belirli bir zamanı, mekânı veya yaşı hedef almaksızın, bireylerin yaşamları boyunca devam eden bir süreçtir. Bu durum, İslam dininin "beşikten mezara kadar eğitim" prensibiyle uyum içindedir.²⁴¹ İnsanlar, doğuştan inanma eğiliminde olup yaratılışları gereği bir amaca bağlı olarak varlıklarını sürdürmektedir. Ancak bireylerin gelişimsel yapıları ve ihtiyaçları farklılıklar göstermektedir. Din eğitiminin her yaş ve her sınıftan insan kitlesine hitap etmesi, toplumsal bütünleşmedeki rolünü artırırken bu çeşitlilik, farklı yaş gruplarındaki bireylerin dini bilgiye erişimini kolaylaştırır. Aynı zamanda toplumun ortak değerler etrafında birleşmesine katkı sağlamaktadır. Farklı bireylerin ihtiyaçlarına uygun din eğitimi programları, sosyal dayanışmayı güçlendirmekte ve toplumsal uyumu desteklemektedir. Din eğitimi, yaşam boyu öğrenme anlayışıyla da paralellik göstermektedir. Bu yaklaşım, bireylerin her aşamada dini bilgilerini geliştirmelerine ve inançlarını

²³⁹ Cemal Tosun, "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye’de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2 (2009), 293.

²⁴⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017), 58.

²⁴¹ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 129.

derinleştirmelerine olanak tanır. Eğitim faaliyetlerinin esnek yapısı, bireylerin kendi gelişimsel ihtiyaçlarına göre şekillenmesini sağlar.²⁴²

Din merkezli eğitim anlayışı, modernlik, seküler yaklaşım ve laik oluşumlarla karşılaştırıldığında oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Modern eğitim sistemlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte din eğitimi, bazı yerlerde sekülerleşme sürecine tabi tutulmuş olsa da İslam'ın özünde dini eğitimin önemi her zaman vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in uygulamaları, din eğitiminin başlangıcı olarak kabul edilmekte ve bu miras günümüzde de devam etmektedir.²⁴³

Geçmişte, yaklaşık üç dört yaşından başlayarak altı yaşındaki çocukların eğitim aldığı küttab ve sıbyan mektepleri, İslam kültüründe önemli bir yer tutmuştur. Bu kurumlarda çocuklara Kur'an okumak, namaz kılmak, okuma-yazma becerileri, Arapça dersleri yanı sıra tarih, matematik ve şiir gibi dersler de öğretilmiştir. Cumhuriyet devrine kadar 4-7 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklar bu mekteplerde eğitim almışlardır. Tarihsel olarak mahalle mektepleri, günümüzdeki anaokullarının bir öncüsü olarak kabul edilebilir. Cumhuriyet döneminde ise okul öncesi eğitim ve din eğitimi kısıtlamalarla karşılaşmış; bu durum, 2006 yılında 17. Millî Eğitim Şûrası kararlarıyla değişmiştir. Bu kararlarla birlikte okul öncesi eğitim zorunlu hale gelmiş ve din ile ahlak eğitiminden uzaklaşarak yalnızca çocuğun sosyal gelişimine odaklanan eğitimler şeklinde bir eğitim modeline dönüşmüştür. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, dini eğitimi yeniden yapılandırarak çeşitli programlar geliştirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 4-6 yaş grubu için özel Kur'an kursları ve diğer dini eğitim programları sunarak bu alandaki boşlukları doldurmaya çalışmaktadır. Bu kurslar, çocukların dini bilgilerini artırmayı ve ahlaki değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Diyanet'in geliştirdiği öğretim programları, çocukların yaşlarına uygun içeriklerle zenginleştirilmiş olup, dini eğitimin kalitesini artırmayı hedeflemektedir.²⁴⁴

2. MANEVİ (DİNİ) GELİŞİM

Gelişim, doğumdan ölüme kadar süren bir süreçtir ve bireyin yaşanmışlıkları, olgunlaşması ve öğrenme deneyimleri neticesinde düzenli, istendik ve sürekli değişimler

²⁴² Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 334.

²⁴³ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 293.

²⁴⁴ Muhammet Fatih Genç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı 4-6 Yaş Grubu Kuran Kurslarında Din Eğitimi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 508-509.

içermektedir. Gelişim sürecinde, bireylerin bilişsel, duyuşsal, sanatsal ve manevi açıdan kazanmaları gereken her türlü istendik davranış ve becerilere gelişim ödevleri denir.²⁴⁵

Dini gelişimin, bireyin yaşamı boyunca geçirdiği bir süreç olarak ele alındığı görülmektedir. Dini gelişim, bireyin çocukluk döneminden itibaren dini inanç, duygu ve düşüncelerinin basitten mükemmele doğru evrilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca din duygusunun evrensel bir özellik taşıdığı ve her insanın doğasında mevcut olduğu vurgulanmaktadır.²⁴⁶

Din psikolojisi ve din eğitimi araştırmaları, bireylerin dini düşünce ve inançlarının yaşla birlikte nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü anlamaya yönelik önemli bir yaklaşım benimsemektedir. Bu, çocukların dini düşüncelerinin basit ve somut bir anlayıştan daha soyut ve derin bir inanca doğru evrimleşmesini inceleyen gelişimsel bir yaklaşımdır. Erikson, Piaget, Kohlberg gibi psikologların teorileri, dinin gelişimsel boyutlarını açıklamakta sıklıkla kullanılır. Dini gelişim de tıpkı diğer psikolojik gelişim süreçleri gibi belirli evrelerden geçer ve her bir yaş dönemi, bireyin dini anlayışına farklı bir katkı sağlar.²⁴⁷ Din eğitimi ve psikolojisi çalışmaları, bireylerin dini gelişimlerini yaş basamakları ile ilişkilendirerek analiz eder. Her yaş dönemi, dini gelişim açısından farklı ihtiyaçlara ve öğrenme tarzlarına sahiptir. Çocukluk döneminde dini inançlar daha somut ve dışsal ödüllere dayalı iken, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde dini anlayışlar daha soyut, içsel ve bireysel değerlerle ilişkilidir. Bu bağlamda, din eğitiminde de yaşa özgü yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkar. Çocuklar için dini eğitim daha çok öyküler, ritüeller ve somut anlatımlar üzerinden yapılırken, ergenler ve yetişkinler için daha derinlemesine, sorgulayıcı ve felsefi bir yaklaşım tercih edilebilir. Dini gelişim süreci, bilişsel gelişimle doğrudan ilişkilidir.²⁴⁸ Piaget'in bilişsel gelişim teorisi ve Kohlberg'in ahlak gelişim teorisi, dini inançların ve değerlerin nasıl şekillendiğini açıklamak için önemli bir çerçeve sunar. Bilişsel temelli bir yaklaşım, öğrencilerin dini konuları anlayışlarını, sorgulamalarını ve kendi inançlarını oluşturma süreçlerini desteklemeyi hedefler.

²⁴⁵ Ali Eryılmaz, "Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry* 3/1 (2011), 49; Zenal Söğün, "Genelde Eğitim Özelde Din Eğitimi Verilirken Gelişim Dönemi Özellikleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 66-67; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 277-278.

²⁴⁶ Zeynep Kaya, "Erken Çocukluk Döneminde İnanç Eğitiminin Temeli Olarak Dini Kavram Gelişimi", *Modern Dünyada Çocukluk Ve Çocuk Eğitimi*, ed. Z. Şeyma Altın (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 109-111.

²⁴⁷ Cemal Tosun - Fatma Çapcıoğlu, "4-6 Yaş Kur'an Kursları Öğretim Programının Dini Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 5/5 (2015), 707.

²⁴⁸ Kemal Sayar - Feyza Bağlan, *Koruyucu Psikoloji-Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 55-60.

Bu yöntem, din eğitiminde pasif bir bilgi aktarımından ziyade, öğrencilere aktif düşünme, sorular sorma ve kendi dini anlayışlarını inşa etme fırsatları sunar.²⁴⁹

Çocukların doğal bir merakla varoluşlarına ve kökenlerine dair sorular sorması, dini duygunun gelişimi üzerinde etkili olan çeşitli faktörlerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu faktörler arasında yaş, cinsiyet, coğrafi koşullar, eğitim düzeyi, sosyal çevre, ebeveynlerin eğitim durumu, ekonomik durum ve ailenin dindarlık düzeyi yer almaktadır. Bu durum, dini gelişimin bireysel, çevresel ve sosyo-kültürel unsurlarla şekillendiğini göstermektedir. Çocuklar 4-6 yaş aralığında, çevrelerindeki olaylara karşı büyük bir merak duyarlar ve bu merakları onları dini kavramlara yönlendirir. Bu yaş grubundaki çocukların gözlem yetenekleri oldukça gelişmiştir; dolayısıyla etraflarında olup bitenleri kaydederken, dini inançlar ve pratikler hakkında sorular sorma eğilimindedirler. Ebeveynlerin ve eğitimcilerin bu süreçte aktif rol oynaması, çocukların dini anlayışlarını derinleştirmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca çocukların dini gelişiminde aile ortamının ve ebeveynlerin dindarlık düzeyinin etkisi büyüktür. Aile içindeki dini uygulamalar ve değerler, çocukların inanç sistemlerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Ekonomik durum ve sosyal çevre de çocukların dini eğitimine katkıda bulunan unsurlar arasında yer alır.²⁵⁰

Dini duyguların küçük yaşlardan itibaren güven, sevgi, bağlılık ve aidiyet duygularıyla bağlantılı olarak gelişmesi, çocuğun dini hayatında sağlam bir temel oluşturmasını sağlar. Bu duygular, çocuğun hayatı anlamlandırma ve kendini güvende hissetme ihtiyacını karşılar. Güvenli ve sevgi dolu bir çevre ile bilinçli bir dini eğitim, bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için en önemli destek unsurlarıdır.²⁵¹

Çocukluk döneminde "*kolay inanırlık*" özelliği, dini eğitimin temellerinin atılması açısından büyük bir fırsat sunar. Çocuklar bu dönemde, sorgulama, şüphe veya itiraz gibi soyut düşünce süreçlerini geliştirmemiş olduklarından, duyduklarına ve öğretilenlere içtenlikle inanma eğilimindedirler. Bu durum, din eğitimi için hem avantajlar hem de dikkat edilmesi gereken noktalar içermektedir. Çocukların sorgulama ve itiraz yetenekleri gelişmediğinden, korkutucu ve sindirici yöntemler kalıcı travmalara yol açabilir. Bu nedenle, dini eğitim sevgi temelli ve anlayışlı bir şekilde verilmelidir. Böylelikle çocuğun dinle pozitif bir ilişki kurması

²⁴⁹ Aslıhan Atik, "Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Bilimsel Temelli Bir Yaklaşım Denemesi", *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 357.

²⁵⁰ Habil Şentürk, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 91-92; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

²⁵¹ İbrahim Gürses - M. Âkif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 161.

sağlanarak manevi gelişimi kuvvetlenecektir. Bu tür bir yaklaşım, çocuğun dini kimliğini ve değerlerini kendi kişisel dünyasında anlamlandırarak, onu olgun bir birey olmasını sağlar.²⁵²

Eğitim, gelişim çağındaki çocukların duygusal dünyası üzerinde kalıcı etki yaratan, onların bilgi, tutum ve davranışlarını düzenleyen, çocukların bilişsel gelişim ve öğrenme özelliklerine dayanmaktadır. Bu nedenle özellikle ebeveynlerin ve eğitimcilerin bu dönemdeki çocukların gelişim özelliklerini iyi anlamaları, eğitim planlarını ve ortamlarını makul bir şekilde düzenlemeleri gerekmektedir. Çocuklar, ebeveynleri arasındaki iyi ilişkiler ve okul ortamındaki olumlu sosyal yaşam sayesinde sevgiye dayalı bir kişilik geliştirebilirler.²⁵³

Manevi duyguların gelişimi evrenseldir; bireyin anne karnından başlayarak en basitinden en mükemmeline kadar hayatı boyunca devam eden bir gelişim ve değişim sürecidir. Bu süreçte bireyler kaçınılmaz olarak nereden geldiklerini, nereye gittiklerini ve aşkın varoluşa olan bağlılıklarını sorgularlar. Din, pek çok faktörün bir araya gelmesiyle tüm insan ilişkilerinde gelişir. Bireyin yaşı, cinsiyeti, ebeveynlerin eğitim ve ekonomik durumu, aile dindarlığı, demografik, sosyal ve çevresel koşullar, eğitim gibi faktörlerin tümü manevi gelişim üzerinde etkilidir.²⁵⁴

Çocukluk dönemi manevi gelişimin erken başladığı bir dönemdir ve manevi gelişim çocukların hayatındaki duyguları da dikkate almaktadır. Bilimsel araştırmalar, bir çocuk için kritik olan ilk altı yılın sadece fiziksel açıdan değil duygusal gelişim açısından da önemli olduğunu göstermektedir. Sağlıklı iletişim kurabilmek için temel becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir.²⁵⁵ Bireyin hem biyolojik ve fizyolojik hem de bilişsel ve duygusal ihtiyaçlar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine uygundur. Bu hiyerarşinin üçüncü seviyesi güvenli bağlanma ve sevgi ihtiyacıdır.²⁵⁶ Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde, bebeklik dönemi ve ilk çocukluk yıllarında ihtiyaçların karşılanması, çocuğun dini gelişim döneminde de etkili olduğu bilinmektedir. Biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanması, dini ihtiyaçların karşılanabilmesi için bir yeterlilik arz etmektedir. Biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları karşılanmayan çocukların dini gelişimlerinde sorun oluşturabilecek ihtiyaçlardan biri, çocuğun gelecek konusundaki kaygılarıdır. Diğer bir sorun ise, bağımlılık yaşamayı, korunma ihtiyacı

²⁵² Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 42-44.

²⁵³ Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 4.

²⁵⁴ Sözcün, "Genelde Eğitim Özelde Din Eğitimi Verilirken Gelişim Dönemi Özellikleri", 67.

²⁵⁵ Mustafa Önder, *Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 11.

²⁵⁶ Ayfer Yolcu, "Sevginin Birey, Aile, Toplum ve Eğitim Üzerindeki Etkileri", *Hitit İlahiyat Dergisi* 4/2 (2022), 61.

ve korkuları nedeniyle güven ortamı oluşturmamasıdır. Çocuğun öncelikli fizyolojik ve güven ihtiyacı giderildiğinde, sevgi ve bağlanma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sevgi ve güven ortamı, sosyalleşmenin bir göstergesi olarak çocuğun dini yaşantısında olumlu etkiler yaratmaktadır.²⁵⁷

İlk çocukluk dönemi din eğitimi için bilişsel, sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu dönemde gelişim teorileri incelemesinde J. Piaget, L. Kohlberg, E. Erikson, D. Elkind, R. Goldman ve J. W. Fowler önemlidir. Nitekim gelişim teorisyenleri, dini gelişim alanlarının bütünsellik arz ettiğini ve bir gelişim alanındaki yaşanan aksaklığın diğer alanları da olumsuz etkileyeceğini belirtmektedirler.²⁵⁸

Piaget'in bilişsel gelişim teorisine göre, 4-6 yaş arası çocuklar işlem öncesi evrede bulunmaktadır. Bu dönemde çocuklar, soyut kavramlar için mantıksal çıkarım yapamazlar. Çocuklarda, olay sıralaması ve sebep-sonuç ilişkisi yoktur. Egoantrik bir bakış açısına sahip oldukları için, kendi bilgilerini kapsayan herkes tarafından bilindiği düşünülen şeyleri kendisinin göremediğini kimsenin de göremediğine inanırlar. Piaget, bu yaştaki çocukların animizm ve yapaycılık gibi kavramların ortaya çıktığını belirtir yani çocuk eşyalara ve doğaya özgü özellikler atfeder.²⁵⁹

Piaget'nin teorileri, çocukların bilişsel gelişim aşamalarını dikkate alarak din eğitiminin zamanlamasını belirlemede önemli bir rehber sunmaktadır. Bu bağlamda, dini bilgilerin etkili bir şekilde aktarılması için çocukların gelişim düzeylerinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Piaget'in teorisine göre, insan beyninin 11 yaşın altındaki çocuklar, yetişkin düzeyinde soyut dini bilgileri anlama konusunda yetersizdir. Bu durum, Piaget'nin bilişsel gelişim aşamalarına dayanmaktadır. 2-7 yaş arasındaki çocuklar, soyut kavramları anlamada zorluk çekerler. Bu nedenle, dini kavramların soyut doğası, bu yaş grubundaki çocuklar için karmaşık ve anlaşılması güç olabilir. 11 yaşına kadar olan çocuklar, soyut düşünme yetenekleri henüz gelişmediği için, karmaşık dini bilgileri içselleştirmekte zorlanırlar. Bu, onların dini eğitimde karşılaşacakları zorlukları artırır. Piaget'nin dini gelişim teorisine göre, din eğitiminin 11 yaşından önce başlamaması gerektiği savunulmaktadır. Bu, çocukların bilişsel gelişim düzeylerine uygun bir eğitim süreci sağlamak amacıyla önerilmektedir.²⁶⁰

²⁵⁷ Abraham H Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2000), 272; Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, 21.bilici

²⁵⁸ Tosun - Çapcıoğlu, "4-6 Yaş Kur'an Kursları Öğretim Programının Dini Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi", 707.

²⁵⁹ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, 30-34.

²⁶⁰ Cemil Oruç, "Erken Çocukluk Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages* 8/8 (2013), 974-976.

Piaget'nin aksine manevi gelişiminin anne karnından itibaren var olduğu ve bilişsel gelişim aşamalarıyla paralel olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığına dair farklı görüşler de bulunmaktadır. Bu teorilere göre, manevi gelişimi bilişsel gelişim aşamalarından bağımsız olarak ilerler. Yani, çocuklar bilişsel olarak yeterli olmasalar bile, dini inanç ve deneyimlerle etkileşimde bulunabilirler. Bu durum, eğitimcilerin ve ebeveynlerin din eğitimi yaklaşımını şekillendirmelerinde dikkate almaları gereken önemli bir konudur.²⁶¹

Vygotsky'nin kuramı, daha çok sosyal çevrenin etkisine değinmektedir. Vygotsky, öğretici, yetişkin ebeveyn ve diğerlerinin müdahalelerinin bilişsel gelişim açısından oldukça önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, sosyal etkileşimlerin öğrenme süreçlerinde kritik bir rol oynadığını belirtmiştir.²⁶²

Bowlby bu konuda, "duygusal bağlanma kuramı" ile çocuğun kendisine yakın hissettiği anne, baba veya bakım veren kişi ile arasındaki duygusal güvenli bağliliğe dikkat çeker. Bu kuram, çocukta güven duygusunu geliştirerek duygusal durumlarını düzenlemesine yardımcı olur ve çocuğun duygu durumunu ifade etmesine katkı sağlar. Çocuk ile bakım veren kişi arasında sıcak, sevgi dolu ve samimi bir ilişki kurarak çocuğun güvenli bağlanması gerçekleşir. Nitekim bu durum, çocuğun sosyal ve duygusal (duyuşsal) gelişimi için oldukça önemlidir.²⁶³

2.1.Dini Eğitim ve "Sevgi" ile İlişkisi

Çocuklar, saf ve temiz bir sevginin sembolüdür. Onların korunması, üzerine titrenmesi ve sevgi ile beslenmesi, sağlıklı bir manevi gelişim için hayati öneme sahiptir. Çocuklar gelişim dönemlerine göre hem fiziksel hem de ruhsal özellikler gösteren kompleks bir yapıya sahiptir.²⁶⁴ Erken çocukluk döneminde çocuğun gelişiminin hızı ve bu dönemdeki gelişim süreçleri ile öğrenme yaşantılarının ileriki yıllara katkısı göz önünde bulundurulduğunda,²⁶⁵ her bir gelişim aşaması, çocuğun genel sağlığını, öğrenme yeteneklerini ve sosyal becerilerini etkileyebilir.

²⁶¹ Muhammet Mustafa Bayraktar, *Jean Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramına Yöneltilen Eleştiriler Bağlamında Türkiye'de Yapılan Din Eğitimi Çalışmalarının Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 223-225.

²⁶² Musa Eroğlu, "Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması", *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 6/1 (2023), 69-70.

²⁶³ Önder, Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları, 374.

²⁶⁴ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, 30.

²⁶⁵ Hilal İlknur Tunçeli - Rengin Zembat, "Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi", *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2017), 3.

Erken çocukluk dönemini kapsayan okul öncesi dönem, çocuğun büyüme, olgunlaşma ve gelişim açısından en hızlı değişim gösterdiği bir süreçtir. Bu dönemde kazanılan bilgi ve deneyimler, çocuğun kişiliğinin ve karakterinin oluşmasında temel bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bu süreçte ahlaki değerlerin temelleri de atılmaya başlanır. Bu yaş grubundaki çocuklar, çevrelerinden gözlemleyerek çok sayıda bilgi edinirler. Duygusal ve sosyal gelişimleri için önemli olan bu gözlemler, onların tutum ve davranışlarının şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Çocuklar, aileleri ve eğitimcileri tarafından sunulan deneyimler aracılığıyla ahlaki değerleri öğrenirler. Bu nedenle, okul öncesi dönemde sağlanan eğitim ve sosyal etkileşimler, çocukların gelecekteki davranış biçimlerini ve değer sistemlerini belirlemede kritik bir öneme sahiptir. Ebeveynlerin ve eğitimcilerin bu dönemde çocuklara yönelik tutumları, onların gelişim sürecini doğrudan etkiler. Sevgi dolu bir ortamda büyüyen çocuklar, kendilerini güvende hissederler ve bu durum, onların sosyal beceriler kazanmalarına yardımcı olur. Ayrıca, dini değerlerin öğretilmesi de bu dönemde daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir; çünkü çocuklar dini kavramları anlamaya ve sorgulamaya daha açıktırlar.²⁶⁶

Her insanın sağlıklı bir kişilik oluşturabilmesi, kendi yetenek ve özelliklerini tanıyabilmesi, belirli işlevleri yerine getirebilmek için toplumsal değişim ve gelişmelere ayak uydurabilmesi, çocukluk döneminde kazanılan bilgi ve deneyime bağlıdır. Bu deneyimlerin çoğu aile içinde ve daha sonra çocuğun eğitim aldığı kurumda yaşanmaktadır.²⁶⁷

İlk eğitim kurumu ve toplumsal bir birim olarak aile, çocuğun dini gelişimi için kritik bir rol oynamaktadır. Fıtrattan gelen ihtiyacın şekillenmesi çocuğun doğup büyüdüğü sosyo-kültürel çevreye, ailesine ve aldığı din eğitimine, kısacası psikolojik, sosyolojik ve biyolojik etkenlere bağlıdır. En önemli etkenlerden birisi aileden alınan din eğitimidir. Çocukların dini tecrübeyi ilk olarak aileden almaları onların ileriki yıllarda okuldan alacakları din eğitiminin zeminini oluşturmaktadır. Eğer çocuk bu tecrübeyi edinememiş ise okulda alacağı en iyi din eğitimi bile teoride kalmaktan öteye geçemeyecektir. Bu çerçevede Peygamberimizin “Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar; sonra anne-baba onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar.”²⁶⁸ şeklindeki hadisi ailenin din eğitimindeki büyük rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Çocuklar, hoşgörü, sevgi, saygı ve özgüven gibi kişilik özelliklerini en başta ailede öğrenirler. Aile ortamında çocukların sevgi ihtiyaçlarının karşılanması, ebeveynlerin bu

²⁶⁶ Cemil Oruç, “Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi”, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi* 1/2 (2010), 37-38.

²⁶⁷ Aral - Baran, *Çocuk Gelişimi*, 64/4-5.

²⁶⁸ *Buhârî, cenâiz 92; Ebû Dâvut, sünne 17; Tirmizî, kader 5*

ihtiyaçları keşfetmesi ve ona göre davranması, çocuğun psikososyal gelişimini olumlu yönde etkiler. Bu nedenle, 0-6 yaş arası çocukluk dönemi son derece önemlidir.²⁶⁹

Din eğitiminin başarıya ulaşması için sevgi, güven ve hoşgörü temelleri üzerine inşa edilen aile içi güçlü bağlar son derece önemlidir. Aile içi ilişkilerin sevgi, saygı, hoşgörü ve güven temelleri üzerine kurulması, çocukların sağlıklı bir kişilik, benlik saygısı ve dini eğilim geliştirmelerinde kritik bir rol oynamaktadır.²⁷⁰ Ailenin kararlı, istikrarlı ve sağlıklı tutumları, çocukların dinsel gelişimlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Ailenin sağlıklı iletişimde, sevgi ve güven duygusunun gelişiminde büyümekte olan çocuk olumlu bir Tanrı tasavvuru geliştirir.²⁷¹

Aile, çocukların sevmeye ve sevilme davranışlarının karşılandığı en temel kurumdur. Sağlıklı bir iletişim dili hâkim ailelerde, gönül dili, değerler dili, nezaket dili, teşekkür dili ve sessizlik dili gibi çeşitli iletişim biçimleri kullanılmaktadır. Bu diller, aile üyelerinin güçlenmesine ve duygusal gelişimlerine katkıda bulunur. Aile bireyleri aralarında sevgiye yer verirken, nefrete ve düşmanlığa kesinlikle yer vermez. Gönül dili ile kurulan iletişimde, bireyler birbirleriyle rahmetle muamele ederken şiddet ve olumsuz davranışlardan kaçınırlar. Değer dili ise “sen” dili yerine “biz” dilinin kullanılmasıyla sağlıklı bir güven ve bağlanma oluşturur. Bu yaklaşım, aile üyeleri arasında dayanışma ve birliğin pekiştirilmesine, birlikte hareket etme anlayışına ve çocukların sosyal yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olur. Teşekkür dili, var olan gayelere yönelik bir yol izlemelerini sağlarken, özür diliyle yeni bir iletişim başlatılır. Özür dilemek, hataların kabul edilmesi ve bunların yeniden inşa edilmesi açısından önemlidir. Sessizlik dili ise, boş konuşmaktan kaçınılarak anlamlı ve hoş bir iletişim kurulmasını sağlaması açısından önem arz eder.²⁷²

Çocukların dini eğitiminde taklit etme yeteneği önemli bir araçtır. Doğru rol modellik ve sevgi dili ile dini kavramların öğretilmesi, kişinin manevi gelişimini yön verirken sağlıklı bir kişilik gelişimi için de zemin hazırlar. Bu sayede çocuklar, dini değerleri içselleştirerek yaşamlarının her alanında uygulama olanağı bulurlar. Örneğin, "maşallah", "inşallah", "Allah'a emanet ol", "bismillah", "elhamdülillah" gibi sözler ile su içme adabı, selamlaşma ve sofrada

²⁶⁹ Sinem Uğur, “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* 1/45 (2018), 229.

²⁷⁰ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum* (Samsun: Etüt Yayınları, 1998), 196.

²⁷¹ Ceyda Ayaz, *Çocuklarda Allah Tasavvurlarının Gelişmesinde Sevgi ve Güvenin Etkisi (9-12 Yaş Grubu)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

²⁷² Hüseyin Öresin, *Ailemin İletişim Dili* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

gibi basit bilgiler, rol modellik sayesinde içtenleşerek kalıcı olarak gerçekleşir hale gelir. Çocuklar, bu sıkıntıları ve gelişmeleri gözlemleyerek öğrenirler; bu nedenle ailenin bu kavramları günlük yaşamlarında kullanmaları büyük önem taşır.²⁷³

Aile içi iletişim bozuklukları, bazen hiç umulmadık ve önemsenmeyen bir söz veya davranışın çocuk üzerinde olumlu etkiler yaratabileceği gibi, en olumsuz sonuçları doğurabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, ailenin her sözünü ve performansının çocuklar tarafından bireysel örnek alınacağını unutmamak son derece önemlidir.²⁷⁴

Ailenin sözel ve rol-model uygulamaları şu noktalara dikkat açısından önemlidir:

- Başarılı bir dini iletişim yaklaşımı, anne babanın sözel yönden sevgi dilini, fiilî yönden model yaşantı biçimlerini, davranışsal açıdan da uyumlu bir çocukluk evresi geçirmesini ve kendisini gerçekleştirmesini sağlar.
- Çocuğun sorduğu din kaynaklı sorulara cevap olarak çocuğun ruh dünyasına kapı aralayabilecek somut örneklerden yola çıkarak basit ve çocuğun anlayabileceği bir dil kullanılmalıdır. Eğer bu cevaplar, çocukların kavrayışına aykırılık arz ederse ruhen kafa karışıklığına sebep olacaktır.

Anne-baba ve çocuklar arası ilişkilerde ölçülü bir disiplin içerisinde olmalı ve verilecek mükâfat veya cezada aşırıya kaçılmamalıdır.²⁷⁵

2.2.Din Eğitiminde Sevgi Dili

Günümüzde eğitim programları, yalnızca bilgi aktarımının ötesine geçerek, öğrenmeyi kolaylaştıran ve davranış haline dönüştüren yöntemler geliştirmek zorundadır. Bu bağlamda, duyuşsal eğitimin önemi belirginleşmektedir. Eğitimin toplumsal ve kültürel işlevleri göz önüne alındığında, duyuşsal boyutun önemi daha da artmaktadır.²⁷⁶ Duyuşsal farkındalık, bireylerin kendi iç yaşantılarına, başkalarının duygularına ve çevresel faktörlere yönelik farkındalık durumunu ifade eder. Bu durum, bireylerin duyuşsal hazırbulunuşluk halini yansıtarak, günlük hayatta karşılaşılan problemleri çözme ve öğrenme-öğretme süreçlerinde önemli bir rol oynar. Bireylerin öğrenmeye yönelik ilgi ve ihtiyaç duyması, motive olmaları; dikkat, algılama, tutum geliştirme ve davranış gösterme gibi süreçleri etkileyen temel unsurlardır. Duyuşsal farkındalık,

²⁷³ Sözcü, "Genelde Eğitim Özelde Din Eğitimi Verilirken Gelişim Dönemi Özellikleri", 71-72.

²⁷⁴ Önder, Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları, 386.

²⁷⁵ Süleyman Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", *Kadın ve Demokrasi Derneği* 3/1 (2017), 57; Arife Gümüş, *Ailede Din Eğitimi*, ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça (İstanbul: Yekder Yayınları, 2019), 37.

²⁷⁶ Soner Mehmet Özdemir, "Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme", *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/1 (2011), 92.

bu süreçlerin etkinliğini artırarak bireylerin kişilik gelişiminde önemli bir araç işlevi görür. Ayrıca bu farkındalık düzeyi, bireylerin sosyal etkileşimlerinde de belirleyici bir rol oynar. Duygusal zekâ ve empati gibi becerilerin gelişmesi, bireylerin hem kendileriyle hem de başkalarıyla daha sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlar. Dolayısıyla, eğitim ortamlarında duyuşsal farkındalığın artırılması, öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemek açısından kritik öneme sahiptir.²⁷⁷ Okullar, sadece bilgiyi değil, aynı zamanda bilgiyi sevmeyi de öğretmelidir.

Duyguların eğitimdeki rolü, sevgi, onur ve değer kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Duyuşsal eğitim, öğrencilerin duygusal gelişimlerini destekleyerek öğrenme süreçlerini güçlendirmektedir. Araştırmalar, duyuşsal öğrenmenin eğitimdeki etkilerini göstermekte ve bu boyutun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷⁸

Okul ortamı, öğrencilerin sadece akademik bilgi edinmelerini sağlamakla kalmamalı; aynı zamanda onların duygusal ve sosyal gelişimlerine de katkıda bulunmalıdır. Bu bağlamda, öğretim yöntemlerinin çeşitlendirilmesi ve duygusal zekâyı geliştiren aktivitelerin eklenmesi önemlidir. Öğrencilerin öğrenme süreçlerinde karşılaştıkları duygusal zorluklar, öğretmenlerin dikkat etmesi gereken bir diğer önemli noktadır.²⁷⁹

Allah sevgisinin içselleştirilmesi, bireyin Allah'a olan bağlılık ve sevgisini kalpten kabul etmesi ve bu sevgiyi günlük yaşamına yansıtması anlamına gelir. Bu, sadece dini ritüellere uymakla sınırlı değildir; aynı zamanda ahlaki değerler, sabır, şükür, tevazu gibi erdemleri de kapsar. Çocuklar ve gençler, Allah sevgisini ve inancını içselleştirerek, güçlü bir manevi dayanıklılık geliştirebilir ve hayatlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkarken derin bir huzur ve güven duygusu bulabilirler.²⁸⁰ Bu içselleştirme sürecinde, ailelerin, öğretmenlerin ve dini liderlerin önemli bir rolü vardır. Aile, çocuklarına Allah'ın sevgisini ve rahmetini anlatan bir ortam sunmalı, onlara dini değerleri sevgiyle öğretmeli ve bu sevgiyi örnek davranışlarla pekiştirmelidir. Ayrıca, dini öğretilerin anlaşılır ve samimi bir şekilde aktarılması, çocukların inançlarını sorgulamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olur.

²⁷⁷ Ali Yakar - Bilal Duman, "Duyuşsal Farkındalığa Dayalı Öğretimin Akademik Başarı ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlar Üzerine Etkisi", *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2017), 32.

²⁷⁸ Abdülaziz Yenişol, *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi* (İstanbul, Doktora Tezi, 2016), 124.

²⁷⁹ Özgür Saka vd., "İlköğretim Okullarında Okuyan Öğrencilerde Duygusal Zekânın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Cihanşümül Akademik Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2021), 125.

²⁸⁰ Nurgül Bulut, *Allah İnancı - Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 295.

Allah sevgisinin içselleştirilmesi, bireylerin dini yaşamlarını anlamlı ve derin bir şekilde deneyimlemeleri için çok önemli bir süreçtir. Bu süreç, özellikle çocuklar ve gençler için kritik bir aşamadır, çünkü onların kişisel inançlarının ve manevi yönlerinin temelleri bu dönemde şekillenir.²⁸¹

Allah sevgisinin içselleştirilmesi, bireyin Allah'a olan bağlılık ve sevgisini kalpten kabul etmesi ve bu sevgiyi günlük yaşamına yansıtması anlamına gelir. Bu, sadece dini ritüellere uymakla sınırlı değildir; aynı zamanda ahlaki değerler, sabır, şükür, tevazu gibi erdemleri de kapsar. Çocuklar ve gençler, Allah sevgisini ve inancını içselleştirerek, güçlü bir manevi dayanıklılık geliştirebilir ve hayatlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkarken derin bir huzur ve güven duygusu bulabilirler. Bu içselleştirme sürecinde, ailelerin, öğretmenlerin ve dini liderlerin önemli bir rolü vardır. Aile, çocuklarına Allah'ın sevgisini ve rahmetini anlatan bir ortam sunmalı, onlara dini değerleri sevgiyle öğretmeli ve bu sevgiyi örnek davranışlarla pekiştirmelidir. Ayrıca, dini öğretilerin anlaşılır ve samimi bir şekilde aktarılması, çocukların inançlarını sorgulamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olur.²⁸²

Din eğitimi, yalnızca dini öğretileri aktarmakla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bireylerin dini kimliklerini, değerlerini ve inançlarını derinlemesine anlamalarına yardımcı olacak yöntemler geliştirilmesine de odaklanmaktadır. Psikolojik araştırmalar, çocukların ve gençlerin dini gelişim süreçlerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, dini gelişim ve din eğitimi arasındaki ilişkiyi araştıran bilimsel çalışmalar, dini öğretilerin bireysel psikolojik olgunlaşma, moral değerler ve sosyal bağlamla nasıl etkileşime girdiğini anlamaya yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmiştir.

Bu tür bilimsel gelişmeler, din eğitimi uygulamalarını daha etkili ve bilinçli hale getirmiştir. Özellikle çocuklar ve gençlerle yapılan dini eğitimde, psikolojik ve pedagojik bilgilerin harmanlanması, eğitimcilerin daha etkili yöntemler kullanmalarını sağlamaktadır. Din eğitimi artık sadece bir ideolojik aktarım süreci değil, bireyin psikolojik, ahlaki ve sosyal gelişimine katkı sunan bir deneyim haline gelmektedir.

Bilimsel temele dayanan bu değişiklikler, din eğitiminin kuramsal alt yapısının güçlenmesini ve bu alanda daha sistematik, veriye dayalı araştırmaların yapılmasını teşvik

²⁸¹ Bulut, *Allah İnancı - Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme*, 283-284.

²⁸² Büşra Kara, *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 72.

etmiştir. Eğitimde yeni yöntemler ve yaklaşımlar, dini bilgilerin öğretilmesinin ötesine geçerek, bireylerin dini değerler ve inançlarla daha sağlam bir bağ kurmalarına yardımcı olmaktadır. Böylece din eğitimi, sadece bir bilgi aktarımı değil, bireyin ruhsal ve psikolojik gelişimine katkıda bulunan, bütünsel bir eğitim süreci haline gelmiştir.²⁸³

Sevgi dili, ruhun en saf ifadesidir ve çocukların duygusal gelişiminde büyük bir rol oynamaktadır. Çocukların sevgi dilini keşfetmek ve bu dili doğru bir şekilde iletmek, onların sosyal davranışlarını, duygusal becerilerini ve dini anlayışlarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Okul öncesi dönemde çocuklara din öğretimi yapılırken sevgi dilinin kullanılması önemlidir. Dini bilgilerin doğrudan değil, dolaylı yoldan sevdilerek öğretilmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin ve eğitimcilerin sevgi dolu bir yaklaşım benimsemeleri, çocukların dini değerleri anlamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olur. Bu nedenle, din eğitimi veren kişilerin sevgi dolu ve merhametli olmaları büyük bir önem taşır.²⁸⁴

Sevgi, eğitimde, özellikle din eğitiminde, olmazsa olmaz bir unsurdur. 4-6 yaş grubu çocukluk dönemi, dini ve ahlaki eğitimin temellerinin atıldığı kritik bir dönemdir. Bu dönemde çocukların dini gelişimlerini desteklemek için aile ve eğitim kurumlarının rolü büyük önem taşımaktadır.²⁸⁵

Sevgi dili kullanılarak verilen din eğitimi, çocukların dini kavramları ve ritüelleri sevgi dolu bir ortamda öğrenmelerine olanak tanır. Aile ve eğitimciler, sevgi ve merhametle yaklaşarak, çocukların güven ve bağlanma ihtiyaçlarını karşılar. Bu sayede, çocuklar dini değerleri içselleştirerek sağlıklı bir manevi gelişim gösterirler. Eğitim sürecinde sevgi dilinin kullanılması, çocukların dine olan bakış açılarını olumlu yönde etkiler ve gelecekteki dini hayatlarını şekillendirmelerine olanak sağlar.²⁸⁶ Çocukların ruhuna din ile ilgili nefret tohumları ekmekten kaçınılmalıdır. Bu, onların dini kavramlara karşı olumsuz tutumlar geliştirmesine neden olabilir.²⁸⁷

²⁸³ Atik, "Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Bilimsel Temelli Bir Yaklaşım Denemesi", 356.

²⁸⁴ Cemil Oruç, "Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 79.

²⁸⁵ Fahri Kayadibi, "Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi", *İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2012), 34.

²⁸⁶ Şaban Karaköse, *Çocukluk Dönemi Din Öğretimi* (İstanbul: TİDEF, 2010), 194; Özlem İlaslan, *Çocukların Bağlanma davranışlarının özlük Nitelikleri ve Anne Bağlanma Stillerine Göre İncelenmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009); Ferhat Arık - Işıl Avşar Arık, "Grounded Teori Metodolojisi ve Türkiye'de Grounded Teori Çalışmaları", *Akademik Bakış Dergisi* 58 (2016), 285-309.ilas

²⁸⁷ Emre Altıntaş, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* 21 (2019), 561.

Nebevi bir görev üstlenen eğitimcilerin, çocukların fitratındaki gerçekliği gün yüzüne çıkarma becerisi son derece önemlidir. Eğitimciler, çocukların saf ve temiz beyinlerini beslerken sevgi, şefkat ve anlayışla yaklaşmalıdır. Dini eğitim veren kişilerin, diretici ve zorlayıcı yöntemler yerine sevdireci ve özendirici yaklaşımlar benimsemeleri büyük önem taşır. Eğitimcilerin çocuklarla pozitif ve güvene dayalı ilişkiler kurması gerekmektedir. Verilen eğitimlerin sevgi diliyle desteklenmesi çocukların dine olan bakış açılarına olumlu yansıttığı görülmektedir. Sevgi ve ilgi gösterilen çocuklar, eğitim sürecinden daha fazla keyif almakta ve öğrenmeye daha açık hale getirmektedir.²⁸⁸

İstenilen davranış değişiklikleri, ebeveynlerin geleneksel yaşantılarından farklı yaklaşımlar benimsemeleri gerektiğinde, çocuklara pozitif rehberlik ve destek sağlanarak daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir. Sevgi ve anlayışla yaklaşarak, çocukların yeni davranışları benimsemelerine yardımcı olmak hem ebeveynler hem de çocuklar için huzurlu ve uyumlu bir eğitim süreci sağlayacaktır.²⁸⁹ Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan din eğitiminde bazı aksaklıkların yaşandığı ve bu durumun iyileştirilmesi gerektiği gözlemlenmektedir. Eğitici vasfındaki kişilerin kişilik yapıları ve aldıkları pedagojik formasyon eğitimleri, bu konudaki sorunların çözümünde büyük bir öneme sahiptir.²⁹⁰

Zamanında kazanılmayan bazı bilgiler, özellikle dini eğitimle ilgili olarak, çocuğun gelecekte hem fiziksel hem de ruhsal yaşamında problemler yaşamasına sebep olmaktadır. Bu durum, çocukların gelişim süreçlerinde kazanmaları gereken tutum ve davranış değişikliklerinin eksik kalmasına ve yaşam amacında sapmalar görülmesine yol açmaktadır. Dijitalleşme ve küreselleşme ile bağlantılı olarak ortaya çıkan din karşıtı tutumlar, zamanında ve yerinde verilmeyen veya içerisinde yanlışlıklar barındıran eğitimlerin sonucudur. Bu bağlamda, teknoloji çağının etkisiyle yanlış seçimler, hayatlar ve evlilikler ortaya çıkmakta; sonuç olarak da yanlış yetiştirilen yeni bir nesil dünyaya gelmektedir.

Çocukların gelişim özelliklerinin anlaşılmasının ve bu özelliklere uygun yöntemlerin kullanılmasının, eğitim sürecinde ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çocukların dinî ve ahlâkî gelişiminde doğru yöntem ve tekniklerin kullanılması, onların sağlıklı bir şekilde dini duygularını geliştirmelerine yardımcı olurken, yanlış yaklaşımların ise olumsuz sonuçlar

²⁸⁸ Mustafa Önder, "Sevgi, Din Dili ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 3/6 (2013), 1285-1298.

²⁸⁹ Karaköse, *Çocukluk Dönemi Din Öğretimi*, 32-35.

²⁹⁰ Ayşegül Gün, "İlahiyat Alanında Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Gözüyle Din Dersi Öğretmenleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (2020), 135; Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, 111.

doğurabileceği belirtilmiştir. Baskı, zorlama veya sevgi temelli olmayan yöntemler, çocuğun dinle ilgili olumsuz deneyimler yaşamasına yol açabilmektedir. Bu da ilerleyen yaşlarda dini konulardan tamamen uzaklaşmasına veya olumsuz bir tutum geliştirmesine sebep olabilmektedir.²⁹¹ Dolayısıyla çocukluk döneminde verilen din eğitiminin başarısının, çocukların duygusal gelişim özelliklerini ve din eğitiminin temel prensiplerini anlamaya bağlı olduğunu göstermektedir.

2.3.Din Eğitimi Üzerine Çalışmaları

Türkiye'de okul öncesi din eğitimi alanında akademik araştırmaların tarihi incelendiğinde, 2001 yılından sonra bu alandaki çalışmaların arttığı ve özellikle Kur'an kurslarının açılmasının bu ivmeyi artırdığı görülmektedir. 1989 ile 2020 yılları arasında Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde, okul öncesine yönelik din ve değerler eğitimi alanında toplam 31 akademik çalışma yapılmıştır. Bunların 6'sı doktora, 25'i yüksek lisans tezidir. Ayrıca çok sayıda makale, proje ve alan çalışması da bu konuda gerçekleştirilmiştir.

Prof. Dr. Beyza Bilgin, 1956 yılında ilahiyat alanında kariyerine başlayarak Türkiye'de din eğitimi alanında ilk profesör unvanını kazanan önemli bir din eğitimcisidir. Bilgin, din eğitiminde bilimselleşme ve kurumsallaşma süreçlerinin öncüsü olmuş, bu alanda teorik ve pratik ilkelerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Prof. Dr. Beyza Bilgin, 1970 yılında "İslam'da Eğitimin Temeli Olarak Sevgi" adlı doktora tezi ile İlahiyat Doktoru unvanını kazanmıştır. Bu çalışması, eğitimde sevgi teması üzerine yoğunlaşarak, din eğitiminin insan merkezli bir yaklaşım benimsemesine katkıda bulunmuştur. **Akademik Kariyeri ve Katkıları**

Bilgin, doktora sonrası dönemde örgün eğitimde din ve değerler eğitimi derslerine odaklanmış, 1979 yılında "Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri" adlı çalışmasıyla doçent unvanını almıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki din eğitimi programlarının geliştirilmesine yönelik önemli bir kaynak oluşturmıştır. 1988 yılında ise "Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi" adlı eseriyle Türkiye'nin ilk "Din Eğitimi Profesörü" unvanını elde etmiştir. Bilgin'in akademik çalışmaları, sevgi temalı ve insan merkezli bir yaklaşım sergileyerek, eğitimdeki değerlerin önemini vurgulamaktadır. Öğrencileriyle kurduğu iyi ilişkiler ve mesleki etkileşimler sayesinde birçok akademisyeni yetiştirmiştir; bu akademisyenlerin onun hakkında yazdığı övgü dolu ifadeler sıkça rastlanan bir durumdur.

²⁹¹ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *AÜİFD* 47/11 (2004), 137-138.

Beyza Bilgin, örgün eğitimin yanı sıra yaygın din eğitime de önem vermektedir. Özellikle okul öncesi ve okul çağındaki çocukların din eğitimi üzerine yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Bilgin, bu yaş grubundaki çocuklara yönelik din eğitiminin aile ve cami gibi ortamlarda bilimsel araştırmalar ışığında profesyonel bir şekilde verilmesi gerektiğini önermektedir. Bu yaklaşımıyla, çocukların dini gelişimlerine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.²⁹²

Hamza Toprakoğlu, 2019 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Şakir Gözütok danışmanlığında yazdığı "Din Eğitiminde Din Dili" adlı yüksek lisans tezi ile din eğitimi alanında önemli bir katkı sağlamıştır. Tezinde, Kur'an ve Sünnet eksenli bir din eğitiminin, bireylerde güçlü dini duygular, karakter ve güzel ahlâk geliştirmeyi amaçladığını belirtmiştir. Bu bağlamda, "teorikten pratiğe geçmede ahlâkî rol modellik ve din dili disiplindir" ifadesiyle din dilinin eğitimdeki önemini vurgulamıştır.

Toprakoğlu, din eğitimi bağlamında iletişim şeklinin duygulara ve algılama tarzına uygun bir biçimde gerçekleşmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Din dili incelemesi, eğitimdeki bilimsel yaklaşımlara büyük katkılar sağlamakta; bu sayede din eğitiminin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Genel perspektif açısından, bu çalışma din eğitimi alanında önemli bir kaynak oluşturmakta ve gelecekteki araştırmalara zemin hazırlamaktadır.

Toprakoğlu'nun çalışmasında, dinin ilahi otoriteden kaynaklanırken, dilin insana yönelik bir kaynak olduğuna dikkat çekilmektedir. Dinin öğretilerinin ve değerlerinin aktarımında dilin rolü büyük önem taşımaktadır. İnsanların içinde bulundukları aile, çevre, din ve kültürlenme gibi unsurlar, dini algılamalarını ve deneyimlerini şekillendirmektedir. Peygamberlerin farklı zaman ve mekanlarda çeşitli dillerle kavimlere hitap etmesi, dinin kendine özgü bir dilinin ve iletişim biçiminin varlığını ortaya koymaktadır. Allah sevgisinin içselleştirilmesi, bireylerin dini yaşamlarını anlamlı ve derin bir şekilde deneyimlemeleri için çok önemli bir süreçtir. Bu süreç, özellikle çocuklar ve gençler için kritik bir aşamadır, çünkü onların kişisel inançlarının ve manevi yönlerinin temelleri bu dönemde şekillenir.

Salih Aybey'in 2018 yılında İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan makalesinde, din dilinin verimli din eğitimi için kritik bir araç olduğuna dikkat çekilmiştir. Aybey, din dilinin anlaşılır, sevgi dolu ve basit olmasının önemini vurgulamaktadır. Din eğitiminde kullanılan dil,

²⁹² Önder, Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları, 24-27.

sadece kavramsal anlam taşımamalı, aynı zamanda çocukların duygusal dünyalarına hitap etmeli ve onları davranışa yönlendirecek şekilde olmalıdır.²⁹³

Esin Arslanoğlu'nun 2013 yılı "Din Eğitiminde 'Bağlanma' Kavrayışı" başlıklı yüksek lisans tezi, din eğitiminde bağlanma kavramının insan gelişimi üzerindeki önemli etkilerini ele alır. Tezde, din eğitimi anlamak için bağlanma teorisi ve insanın manevi dünyası arasındaki ilişki derinlemesine incelenmiştir. Prof. Dr. Yurdagül Mehmedoğlu danışmanlığında yapılan bu çalışma, insanın Allah ile olan bağlılığı ve dinle olan bağının, hayatındaki diğer ilişkilerle nasıl bir paralellik oluşturduğuna dair önemli tespitler yapmaktadır.²⁹⁴

Cemil Oruç'un 2010 yılında Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi'nde yayımlanan "Okul Öncesi Dönemi Dini Duyguların Kökeni ve Geçirdiği Evreler" adlı makalesi, okul öncesi dönemin çocukların dini duygularının gelişimi üzerindeki etkisini derinlemesine ele almaktadır. Oruç, özellikle aile, çevre ve okul hayatındaki sevgi ve güven faktörlerinin, çocuğun dini yaşantısının olumlu bir şekilde şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Çocuğun dini gelişimi, okul öncesi dönemdeki deneyimlerle başlar ve bu dönem, çocuğun tüm yaşamını etkileyen bir temel oluşturur.²⁹⁵

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Önder'in "Sevgi, Din Dili ve Hikayelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi" adlı makalesinde, din eğitiminin sürecinin doğumdan itibaren başladığı ve ailede temellendiği, ardından okulda şekillendiği vurgulanmaktadır. Eğitim, bireylerin yaşamları boyunca devam eden bir süreç olarak tanımlanmakta ve bu süreçte sevgi dolu bir aile ortamının önemi belirtilmektedir. Sevgi ile barış içinde büyüyen çocukların, sosyal ve dini hayatta daha uyumlu bir yaşam sürdüğü gözlemlenmiştir. Makale, din eğitiminde kullanılacak din dilinin, hikâye, masal ve kıssalarla zenginleştirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Bu çeşitlilik, eğitimin etkinliğini artırmakta ve çocukların dini kavramları daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Eğer çocuklar doğru yöntemlerle dini değerleri zamanında öğrenemezlerse, ileride çeşitli sorunlar yaşayabilecekleri ve din karşıtı tutumlar geliştirebilecekleri ifade edilmektedir. Çocukların dini eğitiminde en kritik unsur, ailede ebeveynlerin ve okulda öğretmenlerin tutumlarının uyumlu olmasıdır. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin sözleri ve davranışları, çocuklar için doğru örnek teşkil etmelidir. Bu nedenle,

²⁹³ Salih Aybey, "Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili", *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2018), 165-182.

²⁹⁴ Esin Arslanoğlu, *Din Eğitimi Açısından "Bağlanma" Kavrayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1-6.

²⁹⁵ Oruç, "Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi", 77-78.

din eğitiminde "çocuğun gözü" ile "çocuğun dini" anlayışının dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, çocuklara yönelik anlaşılır bir "din dili" oluşturulması önemlidir.²⁹⁶

3. SONUÇ

Hayatımızın her noktasında, nitelikli eğitimin sağlanması ve sürdürülmesi son derece önemlidir. Özellikle de söz konusu geleceğimiz olan çocukların eğitimi olunca, gelişim evreleri ve özelliklerinin bilinmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çocuğa hangi konuda eğitim verilirse verilsin, her gelişim dönemi, bir sonraki dönemin alt yapısını oluşturduğundan, bir gelişim döneminin sağlıklı tamamlanıp tamamlanmaması, bireylerin sağlıklı bir gelişim süreci yaşamasına, hayata bir adım önde başlamasına katkı sağlayabildiği gibi bunun tam tersi de bir durum gelişmesine neden olabilmektedir.

Dini gelişim ve din eğitimi arasındaki etkileşim, bireylerin dini inançlarını ve değerlerini doğru bir şekilde geliştirerek, onların psikolojik ve moral gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, din eğitiminin bilimsel temellere dayalı olarak yapılması, daha kapsamlı ve etkili bir öğrenme süreci ortaya çıkarır. Bu araştırma, sadece teorik bilgi sunmakla kalmayıp, pratik uygulamalar ve önerilerle çocukların manevi ve dini gelişimlerinde önemli bir rehber olacaktır.

Çocuk doğuştan itibaren inanma duygusuna sahiptir. Diğer duygu çeşitlerinde olduğu gibi din duygusunun da tatmin edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Eğitim yapılırken doğuştan gelen bu duygunun şekillendirilmesine yönelik amaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukluğun ilk altı yılında, insanın kişilik ve karakterinin olduğu okul öncesi dönemde, doğuştan getirdiği din duygusuna bağlı olarak din eğitimi verilmelidir. Çocuk okul öncesi dönemde aile ortamında anne-babasını taklit ederek sergilediği yeni tutum ve davranışları benimser, uygulamaya çalışır. Çocukların bu yöndeki uygulamalarını fark eden bazı aileler, onların dini konulardaki ilgi ve isteklerini değerlendirmek için din eğitimi arayışına girmektedirler. Çocuk psikolojisi ve gelişimine uygun olarak din eğitimi verilebilir.

Bu ortak yaklaşımlar, din eğitiminin nasıl şekillendirileceği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Dini gelişim alanında yapılan bu çalışmaların din eğitimine etkisi, eğitimin içeriği ve yöntemleri üzerinde belirleyici olmuştur. Özellikle gelişimsel özelliklerin dikkate alınarak, yaşa uygun din eğitimi programlarının oluşturulması, öğrenme süreçlerinin daha etkili olmasını

²⁹⁶ Önder, "Sevgi, Din Dili ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi", 1292-1295.

sağlamaktadır. Ayrıca, bilişsel ve gelişimsel yaklaşımlar, öğrencilerin dini eğitimde daha aktif ve bilinçli bir rol almalarına olanak tanır.

Çocukta her gelişim döneminin kendine ait özellikleri vardır. Bu gelişim dönemlerini ve her dönemin temel özelliklerini bilmek din eğitimcileri açısından çok önemlidir. Özellikle çocukluk dönemi dini gelişim özellikleri açısından bu durum daha büyük bir önem taşımaktadır. Çocuğun kişiliğinin ilk çocukluk döneminde oluştuğunu ve ilk temellerin bu dönemde atıldığını düşünürsek, çocuğun eğitimi kadar ailenin eğitimi de çok önemlidir. Dolayısıyla belirli aralıklarla ailelere yönelik seminerler düzenlenmeli, çocuğun evde eğitimi konusu önemslenmelidir.

Dini eğitim verilirken, çocukların algı, hazır bulunuşluk düzeyi, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, gelişim özelliklerini dikkate alan, özellikle de sevgi merkezli bir din öğretimi verilmelidir. Bu durumdan hareketle çocukları zorlamadan, sevgi, merhamet, anlayış ve hoşgörüye dayalı bir yöntem takip edilmelidir. Allah'ı tanımlarken olumsuz sıfatlarla, cezalandıran, azap eden dinden soğutacak ifadelerden uzak, çocukların din, iman ve Allah ile bağlarını kuvvetlendirilecek yarattıklarını seven, günahları örten, çok mağfiret eden, merhamet sahibi, sayısız nimetler bahşeden vb. olumlu, güven veren ifadelerin kullanılmasına dikkat edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, baskı ve zorlamaya dayalı, katı ve bilinçsiz yöntemlerle din eğitiminin uygulanması da çocuktaki dini duygunun körelmesine, onun dinden uzaklaşmasına neden olabilmekte hatta duygu dengelerinde sarsılmalara yola açarak ruhsal travmalara neden olabilmektedir. Dini gelişim ve din eğitimi arasındaki etkileşim, bireylerin dini inançlarını ve değerlerini doğru bir şekilde geliştirerek, onların psikolojik ve moral gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, din eğitiminin bilimsel temellere dayalı olarak yapılması, daha kapsamlı ve etkili bir öğrenme süreci ortaya çıkarır.

Çocukta her gelişim döneminin kendine ait özellikleri vardır. Bu gelişim dönemlerini ve her dönemin temel özelliklerini bilmek din eğitimcileri açısından çok önemlidir. Özellikle çocukluk dönemi dini gelişim özellikleri açısından bu durum daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bu yıllarda öğrenilen din, kişinin yetişkinlik dönemi dini hayatı için hazırlık niteliğindedir ve çok kritik bir öneme sahiptir.

Çocuk doğuştan itibaren inanma duygusuna sahiptir. Diğer duygu çeşitlerinde olduğu gibi din duygusunun da tatmin edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Eğitim yapılırken doğuştan gelen bu duygunun şekillendirilmesine yönelik amaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukluğun ilk altı yılında, insanın kişilik ve karakterinin oluştuğu okul

öncesi dönemde, doğuştan getirdiği din duygusuna bağlı olarak din eğitimi verilmelidir. Çocuk okul öncesi dönemde aile ortamında anne-babasını taklit ederek onların sergilediği yeni tutum ve davranışları benimser, uygulamaya çalışır. Çocukların bu yöndeki uygulamalarını fark eden bazı aileler, onların dini konulardaki ilgi ve isteklerini değerlendirmek için din eğitimi arayışına girmektedirler. Çocuk psikolojisi ve gelişimine uygun olarak din eğitimi verilebilir.

Çocuklar üzerinde etkili olan pedagojik yaklaşımlardan model olma yaklaşımını hem öğretmenler hem de başta anne-baba olmak üzere çevresindekilerle etkileşim içinde olduğu tüm kişilerin benimsemesi gerekir. Çocuklara sevgi, ilgi ve şefkatle yaklaşmanın, hata yaptığı anda bile hoşgörülü bir tavır içerisinde olmanın çocuk üzerinde son derece etkili bir yöntem olduğunu ifade etmek mümkündür. Çocuklar, gördüğü bu yaklaşım tarzının olumlu etkilerini o anda gösteremeseler de daha sonraki yaşamlarında yanlış farkında olduklarını ifade edebilmektedir. Tüm örgün ve yaygın eğitim alanlarında olduğu gibi merhamet eğitiminin de çocuk üzerinde etkilidir. Çocuk sevgiyi hissettikçe sevmeyi, merhamet gördükçe de merhametli olmayı öğrenecektir. Sevgi ve merhamet timsali Hz. Peygamber, sevgisini hissettirebilmek için çocukları öper, koklardı. Anne baba ve eğitimcilerin bu gerçeği gözden kaçırmamaları gerekmektedir.

Okul öncesi din eğitimi ve öğretiminde, çocuk merkezli bir öğretim tarzı benimsenmeli, öncelikle çocukların bütünsel olarak gelişim dönemleri göz önünde bulundurulmalıdır. Hali hazırda, devam eden din eğitiminin çocuğun bütünsel gelişim alanlarına uygun ve tamamen çocuk odaklı olmayıp öğretmenin ön planda olduğu bir eğitim tarzının hâkim olduğu ve dini ve ahlaki değerlerin verilmesi noktasında geleneksel yöntem ve tekniklerin hâkim olduğu bir yaklaşım tarzı hissedilmektedir. Bundan daha önemlisi de çocuğun sevgi dilinin önemsendiği eğitim ve öğretim tarzıdır. Bu yüzden eğitim programlarının bu yönde hazırlanması gerekmektedir. Çünkü, çocuğun ileriki yaşlarında dini bunalımlar yaşamaması önem arz eden bir meseledir.

Sonuç olarak bu görevle hemhal olmaya niyetlenmiş kişilerin bu minvalden uzaklaşmadan, diretici, zorlayıcı değil sevdirci, özendirici, nefret ettirmeden görevlerini icra etmeleri beklenmektedir. *“Çünkü çocuklar sıradan misafir değildir. Onları severek gelecek yaşamlarının üzerine inşa edileceği bir değerler temeli atmak amacıyla bize geçici olarak ödünç verilmişlerdir”*. (James Dobson)

KAYNAKÇA

Akbaş, Meltem vd. “Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Tutumlarını Etkileyen Faktörler”. *Çukurova Medical Journal* 44/1 (2019), 93-100. <https://doi.org/10.17826/cumj.441022>

Alpaydın, Mehmet Akif. “Âdem’e (a.s) Öğretilen İsimler”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2016), 123-138.

Altıntaş, Emre. “Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* 21 (2019), 559-565. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.559495>

Aral, Neriman - Gülen Baran (ed.). *Çocuk Gelişimi*. Ankara: Ya-Pa Yayın, 2011.

Arık, Ferhat - Arık, Işıl Avşar. “Grounded Teori Metodolojisi ve Türkiye’de Grounded Teori Çalışmaları”. *Akademik Bakış Dergisi* 58 (2016), 285-309.

Arslanoğlu, Esin. *Din Eğitimi Açısından “Bağlanma” Kavrayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Atik, Aslıhan. “Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Bilimsel Temelli Bir Yaklaşım Denemesi”. *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 353-369. <https://doi.org/10.15745/da.604277>

Ayaz, Ceyda. *Çocuklarda Allah Tasavvurlarının Gelişmesinde Sevgi ve Güvenin Etkisi (9-12 Yaş Grubu)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Aybey, Salih. “Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili”. *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2018), 165-182.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 7 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001.

Bayraktar, Muhammet Mustafa. *Jean Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramına Yöneltilen Eleştiriler Bağlamında Türkiye’de Yapılan Din Eğitimi Çalışmalarının Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Bilici, Ali Baz. *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Bolay, Süleyman Hayri. “Âdem”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: TDV, 1988.

Bulut, Nurgül. *Allah İnancı - Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Eroğlu, Musa. “Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması”. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 6/1 (2023), 69-77. <https://doi.org/10.52974/jena.1258278>

Eryılmaz, Ali. “Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry* 3/1 (2011), 49-66.

Genç, Muhammet Fatih. “Diyanet İşleri Başkanlığı’na Bağlı 4-6 Yaş Grubu Kuran Kurslarında Din Eğitimi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 506-521.

Gümrükçüoğlu, Süleyman. “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”. *Kadın ve Demokrasi Derneği* 3/1 (2017), 39-60. <https://doi.org/10.21798/kadem.2017130141>

Gümüş, Arife. *Ailede Din Eğitimi*. ed. Gülsüm Pehlivan Ağırakça. İstanbul: Yekder Yayınları, 2019.

Gün, Ayşegül. “İlahiyat Alanında Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Gözüyle Din Dersi Öğretmenleri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (2020), 129-158. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.688362>

Güneşdoğdu, Erkan. *Din Eğitimi Açısından Kur'an ve Hadislerdeki Analogik Üslup*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Gürses, İbrahim - Kılavuz, M. Âkif. “Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”. *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 153-166.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 18. Basım, 2020.

İlaslan, Özlem. *Çocukların Bağlanma davranışlarının özlük Nitelikleri ve Anne Bağlanma Stillerine Göre İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Kara, Büşra. *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Teorileri*. ed. Hüseyin Kader. İstanbul: DEM, 2007.

- Karaköse, Şaban. *Çocukluk Dönemi Din Öğretimi*. İstanbul: TİDEF, 3. Basım, 2010.
- Kaya, Mevlüt. *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları, 1998.
- Kaya, Zeynep. “Erken Çocukluk Döneminde İnanç Eğitiminin Temeli Olarak Dini Kavram Gelişimi”. *Modern Dünyada Çocukluk Ve Çocuk Eğitimi*. ed. Z. Şeyma Altın. 105-142. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Kayadibi, Fahri. “Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi”. *İstanbul Üniversitesi, ilahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2012).
- Köylü, Mustafa. “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”. *AÜİFD* 47/11 (2004), 137-154.
- Maslow, Abraham H. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2000.
- Oruç, Cemil. “Erken Çocukluk Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages* 8/8 (2013), 971-987.
- Oruç, Cemil. “Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi”. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi* 1/2 (2010), 37-60.
- Oruç, Cemil. “Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 75-96.
- Önder, Mustafa. *Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitiminde Yeni Yöntem Çalışmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Önder, Mustafa. “Sevgi, Din Dili ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 3/6 (2013), 1285-1298. https://doi.org/10.9761/jasss_899
- Öresin, Hüseyin. *Ailemin İletişim Dili*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Özdemir, Soner Mehmet. “Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme”. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/1 (2011), 85-110.
- Paçacı, İbrahim vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2015.

Saka, Özgür vd. “İlköğretim Okullarında Okuyan Öğrencilerde Duygusal Zekânın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Cihanşümül Akademik Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2021), 123-132.

Sayar, Kemal - Bağlan, Feyza. *Koruyucu Psikoloji-Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

Sözcün, Zenal. “Genelde Eğitim Özelde Din Eğitimi Verilirken Gelişim Dönemi Özellikleri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 65-80.

Şentürk, Habil. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.

Tosun, Cemal. “Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye’de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları”. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2 (2009), 293-303.

Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 9. Basım, 2017.

Tosun, Cemal - Çapcıoğlu, Fatma. “4-6 Yaş Kur’an Kursları Öğretim Programının Dini Gelişim Kuramları Çerçevesinde İncelenmesi”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 5/5 (2015), 705-720. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2015.038>

Tunçeli, Hilal İlknur - Zembat, Rengin. “Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi”. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2017), 12.

Uğur, Sinem. “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* 1/45 (2018), 227-247.

Yakar, Ali - Duman, Bilal. “Duyuşsal Farkındalığa Dayalı Öğretimin Akademik Başarı ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlar Üzerine Etkisi”. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2017), 30-47.

Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Vahiy”. *Vahiy*. 42/440-443. İstanbul: TDV-İslam Ansiklopedisi, 2012.

Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 44. Basım, 2019.

Yeniyol, Abdülaziz. *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*. İstanbul, Doktora Tezi, 2016.

Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: DEM Yayınları, 2020.

Yolcu, Ayfer. “Sevginin Birey, Aile, Toplum ve Eğitim Üzerindeki Etkileri”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 4/2 (2022), 59-71.

İSLAM HUKUKUNDA KOCANIN MALİ SORUMLULUKLARI

Doç. Dr. ALPASLAN ALKIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, alpaslanalkis@gmail.com -
<https://orcid.org/0000-0003-3401-7073>

ÖZET

İslam hukukunda kocanın mali sorumlulukları, evlilik birliğini korumak, eşlerin haklarını gözetmek ve adil bir düzeni sağlamak amacıyla belirlenmiştir. Bu sorumluluklar evlilik sürecinde, boşanma durumunda ve iddet dönemi gibi özel hallerde farklılaşır. Öncelikle erkek nikahta kadına mehir verir. Mehir, erkeğin evlilik sırasında kadına vermeyi taahhüt ettiği veya fiilen verdiği bir mali haktır. Bu, kadının evlilik karşılığında güvenceye sahip olmasını sağlar. Mehir, kadının mülkiyetine girer ve kadının bu hakkından feragat etmesi dışında erkeğin bunu ödemesi zorunludur. Koca evlilik süresince karısının ve varsa çocuklarının gıda, barınma, giyim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur. Evlilik sırasında kadının barınma ihtiyacını karşılamak kocanın görevlerindendir. Bu, kadının onuruna ve sosyal durumuna uygun bir ev sağlanmasını içerir. Ayrıca, temel ev eşyaları ve ihtiyaçları karşılamak da erkeğin yükümlülüğüdür. Evlilik ve evlilik sonrasında çocukların bakım ve geçim masrafları kocanın (babanın) sorumluluğunda kalır. Bu sorumluluk, erkek çocuğun çalışıp hayatını kazanıncaya kadar kız çocuk için evleninceye kadar devam eder. Boşanma sonrası kadının iddet süresi boyunca da nafaka alması gerekir. Bu, kadının hamile olması durumunda doğuma kadar uzatılır. Yine boşanma durumunda koca, kadına teselli amacıyla "mut'a nafakası" adı altında bir ödeme yapabilir. Bu ödeme, zorunlu olmamakla birlikte, ahlaki bir yükümlülük olarak kabul edilmektedir. Kocanın vefatı durumunda karısının miras hakkı bulunmaktadır. Kocanın bu mali sorumlulukları, kadını ekonomik olarak koruma, evlilik birliğinin devamını teşvik etme, boşanma durumunda kadının mağduriyetini önleme, aileyi ve toplumu sosyal adalet anlayışı içinde düzenleme amaçlarını taşımaktadır. İslam hukukunda kocanın mali sorumlulukları, kadın haklarını ve ailenin refahını koruma ekseninde şekillenmiştir. Bu yükümlülükler, evliliği bir ortaklık olarak gören anlayışın bir yansımasıdır ve aile düzeninin sosyal adalet temelinde sürdürülebilmesini hedefler.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Mali Hak, Mehir, Nafaka.

GİRİŞ

İslam hukukunda karı ve kocanın birbirlerine karşı bazı hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Karının en önemli yükümlülüğü çocuğun terbiye ve bakımı anlamına gelen hidane sorumluluğu olduğu gibi kocanın da en önemli yükümlülüğü nafaka teminidir. Kur'an-ı Kerim'de, *"Annelerin rızkı ve giyecekleri maruf bir şekilde babaya aittir."*²⁹⁷, buyrulduğu gibi temel

²⁹⁷ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/233.

ihtiyaçların karşılanması anlamında nafaka²⁹⁸ evlilik akdinin bir sonucu olarak erkeğin hukuken yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür.²⁹⁹ Ancak koca için nafaka dışında mehir, süknâ, müt'a ve tazminat gibi başka mali yükümlülükler de bulunmaktadır.

1. İSLAM HUKUKUNDA KOCANIN MALİ SORUMLULUKLARI

Evlilikte, kadının nafakası yani gıda, giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçları kocasının yükümlülüğündedir. Kadın, nikah sırasında kocasından mehir alma hakkına da sahiptir. Ayrıca boşanma veya ayrılık durumlarında, kadın müt'a ve boşanma tazminatı alma hakkına sahiptir. Müt'a, boşanmanın ardından kadına ödenmesi gereken bir nafaka türü olup kadın için maddi desteği ifade eder. Yine boşanma sonrasında kocanın çocukları için kadına sağlamakla yükümlü olduğu hidâne ücreti ve süknâ giderleri bulunmaktadır. Bu masraflar da erkeğin sorumluluğundadır.

1.1. Nafaka

Nafaka, sözlükte "tükenme, sona erme, gıda, besin" gibi anlamlarla açıklanır.³⁰⁰ Terim anlamında ise, bir kişinin geçindirmekle yükümlü olduğu bireylerin yeme, içme, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı harcama³⁰¹ olarak tanımlanır.

Aile hukukunda evlilik ve akraba ilişkisinden doğan iki türlü nafaka vardır.³⁰² Evlilik ilişkisinden doğan nafaka “Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Onların sizin üzerinizde yiyecek ve giyecek hakları vardır”³⁰³ hadisinde belirtildiği üzere nikah akdinin sonucu olarak koca üzerine gerekli olan mali bir yükümlülüktür.³⁰⁴

İslam hukukuna göre, evlilik nafakası kocanın sorumluluğundadır ve bu durum Kur’an, sünnet ve icma ile ortaya konmuştur.³⁰⁵ Kur’an’da geçen “O kadınları, durumunuza uygun şekilde kendi oturduğunuz yerde oturtun.”³⁰⁶ ayeti, kocaya yapılan bir infak yükümlülüğü emridir.³⁰⁷ Benzer şekilde, “Annelerin yiyecek ve giyeceklerinin uygun bir şekilde karşılanması, çocuğun babasına aittir.”³⁰⁸ ayeti ve Hz. Peygamber’in, Ebu Süfyan’ın eşi Hind’e hitaben söylediği

²⁹⁸ Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

²⁹⁹ Nuri Kahveci–Halis Demir, “Nafaka”, *İslam Hukuku*, ed. Nuri Kahveci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/185.

³⁰⁰ İbrahim Enîs vd., *el-Mu`cemü'l-Vasît* (Kahire: Mektebetü's-Şuruku'd-Devliyye, 2004), 942.

³⁰¹ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/444.

³⁰² Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/22; Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 185; Erbay, “Nafaka”, 32/282.

³⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nafakât”, 1-4; Süleyman b. Es'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Menâsik”, 56; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Radâ”, 11; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Nikah”, 3.

³⁰⁴ Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 24.

³⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 4/22; Ebû Muhammed Muvaftakkuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dârü alemlî'l-kütüb, 1997), 11/347.

³⁰⁶ et-Talak 65/6.

³⁰⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 4/22.

³⁰⁸ el-Bakara 2/233.

“Ebu Süfyan’ın malından, sana ve çocuklarına yetecek kadarını uygun bir şekilde al.”³⁰⁹ hadisi ile “Kadının kocası üzerindeki hakkı, onun yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmektir.”³¹⁰ buyruğu nafakanın koca üzerine vacip olduğunu destekleyen deliller arasındadır. Kur’an’daki “Kendi oturduğunuz yerde oturtun.”³¹¹ emrinden, evli kadının kocasının evinde oturması gerektiği anlaşılmakta ve dolayısıyla kadının kendi geçimini sağlama zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu sebeple nafaka sorumluluğu kocaya yüklenmiştir.³¹² Ancak Zâhirî mezhebinden İbn Hazm, eğer koca fakir, kadın ise zenginse, bu durumda kadının kocanın nafakasını karşılamakla yükümlü olacağını belirtmiştir.³¹³ İddet nafakası konusunda boşanma türüne göre mezhepler arasında bazı farklılıklar olsa da fukahanın çoğunluğuna göre iddet süresince kocanın, boşadığı kadının temel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği hususunda genel bir kabul bulunmaktadır.³¹⁴

1.2. Mehir

Mehir, İslam hukukunda kadının evlilik akdine bağlı olarak kazandığı mali bir haktır. Bu hak, Kur’an’ın “Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.”³¹⁵ ve “Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.”³¹⁶ ayetleriyle açıkça belirlenmiş ve koca için bir borç olarak tanımlanmıştır. Mehrin ödenmesi, evliliğin maddi boyutunda adalet ve hakkaniyetin sağlanmasında önemli bir unsurdur. Mehir, kadının nikah akdiyle birlikte kazandığı mali bir hak olarak tanımlanır. Nikah sırasında bir mehir miktarı belirlenmese bile, kadına *mehr-i misil*³¹⁷ hakkı doğar. Mehrin alt sınırı konusunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunurken, üst sınırı için herhangi bir sınırlandırma getirilmemiştir. Bu durum, Kur’an’da geçen “Birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, ondan hiçbir şeyi geri almayın.”³¹⁸ ayetiyle ifade edilmektedir. Mehir, evlilik süresi boyunca ödenmezse, boşanma ya da ölüm durumunda öncelikli olarak yerine getirilmesi gereken bir mali yükümlülük haline gelir.³¹⁹

Mehir, İslam hukukunda kadının ekonomik güvenliğini sağlama amacı taşıyan önemli bir düzenlemedir. Evlilik sırasında ve sonrasında adaletin sağlanması için, mehir hakkının korunması ve ödenmesinde hakkaniyetli davranılması esastır. Mehrin ödenmesi, evlilikten kaynaklanan karşılıklı hakların ve sorumlulukların bir göstergesidir ve İslam’ın aile hukukundaki sosyal adalet anlayışını yansıtır.

³⁰⁹ Buhârî, “Talak”, 9.

³¹⁰ Ebû Dâvûd, “Radâ”, 41; İbni Mâce, “Nikâh”, 3.

³¹¹ et-Talak 65/6.

³¹² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 4/23; Ebû’l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî* (Kahire: Dâru’s-Selam, 2012), 2/646-650;

³¹³ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 9/254.

³¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/285; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/491-494; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 230; Zeydan, *Kadın ve Aile Fıkıhı Ansiklopedisi*, 12/12.

³¹⁵ en-Nisa 4/4.

³¹⁶ en-Nisa 4/24.

³¹⁷ Mehr-i Misil: “Kadının baba tarafından yaş, güzellik gibi bazı özelliklerde kendisine denk kadınların aldığı mehre denir.” Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/10.

³¹⁸ en-Nisa 4/20.

³¹⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/490-491; Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/390; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 356.

1.3. Müt'a

Müt'a, boşanma durumunda kocanın eşine iyilik ve destek amacıyla verdiği mal veya parayı ifade eder. Bu düzenleme, Kur'an'da yer alan emir ve tavsiyelere dayanır ve kadının boşanma sonrası mağduriyetini önlemeyi amaçlar. İslam hukukunda müt'a, evliliğin sona erme şartlarına göre vacip, müstehap ya da mubah olarak değerlendirilir.³²⁰

Bu husustaki “*Kendileriyle birleşmeden ve de mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.*”³²¹, “*Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp, sonra birleşmeden kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.*”³²² ayetleri gereği, mehrin belirlenmediği veya tayin edilen mehrin geçersiz olduğu evliliklerde, halvet ve zifaf gerçekleşmeden kocadan kaynaklanan boşanma durumunda kadına müt'a ödemesi, Mâlikîler hariç diğer mezheplere göre vaciptir. Eğer mehir önceden belirlenmişse ve zifaf gerçekleşmeden boşanma olursa, Hanefîlere göre koca, mehrin yarısıyla birlikte kadına müt'a ödeyebilir ve bu mübah kabul edilir. Şâfiîlere göre ise müt'a ödenmez; bunun yerine yalnızca mehrin yarısı kadına verilir.³²³ Müt'a konusundaki “*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size müt'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.*”³²⁴, “*Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur.*”³²⁵ ayetlerine göre mehrin düşmediği boşamalarda müt'a Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre mendup,³²⁶ Şâfiî ve Zâhirîlerde ise vaciptir.³²⁷

Müt'a kocanın ekonomik gücüne göre belirler. Bu durum Kur'an'da “eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre” ifadesiyle açıkça belirtilmiştir. Adalet ve hakkaniyet ilkesi gözetilerek kadının boşanma sonrasında mağdur olmaması ve arada oluşabilecek olumsuz duyguların telafisi amacıyla müt'a verilmelidir. Ahzâb Suresi'nde belirtilen “*kendilerini güzel bir şekilde bırakın*” emri, müt'anın, boşanmanın adil ve onurlu bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Müt'a, İslam hukukunda kadının boşanma sonrası mağduriyetini önlemeyi

³²⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/11; Türcan, “Boşanma Halinde Kadına Tanınan Mali Haklar”, 560.

³²¹ el-Bakara 2/236.

³²² el-Ahzab 33/49.

³²³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/449; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/116; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 10/3; Manşûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hasen el-Hanbelî el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-'İknâ'* (b.y.: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 5/157-158; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/143; Zeydan, *Kadın ve Aile Fikhi Ansiklopedisi*, 8/503.

³²⁴ el-Ahzab 33/28.

³²⁵ el-Bakara 2/241.

³²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/449; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/116; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-'İknâ'*, 5/157-158; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/143.

³²⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 10/3; Ebû Hamîd Muhammed el-Gazzâlî, *el-vasit fi'l-mezheb* (Kahire: Dârü's-selâm, 1417), 5/268; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/398; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/143.

ve tarafların arasında iyilik ve adaletin devamını sağlamayı amaçlayan bir düzenlemedir. İslam'ın aile hukuku sisteminde bu uygulama, evlilik birliğinin sona ermesinde de adalet ve hakkaniyeti gözetten bir anlayış sergiler.

1.4. Hidâne

İslam hukukunda, çocuğun korunup bakılması ve eğitilmesi *hidâne* olarak adlandırılır ve bu, annenin sorumluluğunda olan bir haktır.³²⁸ Evlilik devam ettiği sürece, annenin tüm geçim masrafları babaya ait olduğundan, anne çocuğun bakımı için ayrıca bir ücret talep edemez. Ancak, boşanma durumunda, diğer kadınların bakıcı olarak ücret alma hakkı bulunduğu gibi, annenin de öncelikli olarak *hidâne ücreti* talep etme hakkı vardır. Bu nedenle *hidâne ücreti*, çocuğun nafakasından ayrı bir mali hak olup, annenin verdiği hizmetin karşılığı olarak görülür. İddet süresi sona erdikten sonra, anne çocuğa bakmaya devam ettiği takdirde *hidâne* hakkı çerçevesinde bu ücreti almaya hak kazanır. İslam hukukunda boşanan anneler için emzirme ücretinin de babaya ait olduğu “*Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler, onların yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da babanın borcudur.*”³²⁹ ayeti ile ifade edilmektedir.³³⁰

1.5. Süknâ

Kadının mesken hakkı, gıda ve giyim gibi nafakanın bir parçası olarak kabul edilir.³³¹ Bu sebeple, gerek evlilik süresince gerekse iddet döneminde, koca kadının barınma ihtiyacını karşılamakla yükümlüdür. “*O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.*”³³² ve “*Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.*”³³³ ayetleri kadının mesken hakkını göstermektedir.

1.6. Boşanma Tazminatı

Boşanma tazminatı, boşanma sonrasında tarafların uğrayabileceği ekonomik ve manevi zararların karşılanması amacıyla verilen mali destekleri ifade eder. İslam hukuku perspektifinden bakıldığında, mehir ve müt'a gibi düzenlemeler, kadının boşanma sonrası ekonomik güvenliğini teminat altına almayı amaçlamış, ancak modern dönemde boşanma tazminatı kavramı, bu klasik düzenlemelerin ötesine geçerek daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.

Son dönemlerde bazı İslam hukukçuları, boşanma nedeniyle kadının uğrayacağı manevi ve ekonomik zararların telafi edilmesi için boşanma tazminatını kabul etmektedir.³³⁴ Bu görüşlerin

³²⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/425-428.

³²⁹ el-Bakara 2/233.

³³⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/44, 66; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/441; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami ve edilletühü*, 10/7314; Mehmet Selim Aslan, *İslam Aile Hukuku* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 274-275; Faruk Aydın, *İslam Hukukunda Hidane (Çocuk Bakımı ve Himayesi)*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 55.

³³¹ Erbay, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 16-17.

³³² et-Talak 65/6.

³³³ et-Talak 65/1.

³³⁴ Kahveci, “Boşanma Sonrası Manevi Tazminat”, 108-109.

temeli, klasik İslam hukukunun hakkaniyet ve adalet anlayışına dayanmaktadır. Boşanma tazminatı, hem klasik İslam hukukunda hem de modern yorumlarda hakkaniyet ve adalet ilkeleri çerçevesinde değerlendirilir. Bu bağlamda, İslam hukukunun genel ilkelerine sadık kalarak, boşanma tazminatı düzenlemelerinin geliştirilmesi, aile hukukunda adaletin ve toplumsal dengeyi sağlamanın bir yolu olarak değerlendirilebilir.

Boşanma tazminatı hakkında kusurlu eşin kusursuz eşe mali ödemede bulunmasının meşru olduğunu ifade edenler olduğu gibi³³⁵ Hüseyin Hatemi de evlilik süresine göre kadının boşanma sonrası için boşanma tazminatı alabileceğini ancak erkek kusursuz ve kadında refah halinde ise kadına boşanma tazminatı ödenmemesi gerektiğini söylemektedir.³³⁶ Nihat Dalgın da “kadının kendi kusuru dışında boşanma kararı alındığında, kadının bu nedenle uğrayacağı ekonomik zarar dikkate alınarak, bunların telafisine yardımcı olmak amacıyla, kocanın makul bir maddi tazminat ödemesine hükmedilmesi”³³⁷ gerektiğini söylemektedir.

Bu bağlamda, boşanma nedeniyle kadının zarara uğradığını iddia etmesi ve bu durumun mahkemece tespit edilmesi halinde, kocanın boşanma tazminatı ödemesi kararlaştırılabilir. İslam hukukunda bu tazminat, maddi ve manevi zararların karşılanması anlamına gelir. Ömer Nasuhi Bilmen de erkeğin, zifaktan önce ya da sonra kadını boşaması halinde, kadının uğrayabileceği maddi ve manevi zararların telafisi için müt’a ya da mehir adı altında tazminat vermesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır.³³⁸

SONUÇ

İslam hukuku, kocanın mali sorumluluklarını aile kurumunu koruma ve eşlerin haklarını dengede tutma amacıyla düzenlemiştir. Bu düzenlemeler, kocanın maddi yükümlülüklerini yerine getirmesini dini bir yükümlülük olarak görür. Aynı zamanda, kadının mali haklarının korunmasına büyük önem verilir. Bu bağlamda, ekonomik sorumluluklar hem ailenin refahını sağlama hem de toplumun düzenini koruma amacına hizmet etmektedir. Evlilikle birlikte kocanın nafaka ve mehir ödeme sorumluluğu bulunurken boşanma durumunda müeccel mehrin ödenmesi varsa küçük çocuğun bakımı için hidâne ücreti ve buna bağlı olarak annenin mesken kirasının karşılanması da kocanın yükümlülüğündedir. Ayrılığın gerçekleşme şekline bağlı olarak mezhepler arasında farklı görüşler bulunmakla birlikte, fakihlerin çoğunluğu müt’a ödemesini müstehap olarak değerlendirmiştir. Bazı İslam hukukçuları boşanma sebebiyle kadında oluşabilecek incinme ve üzüntünün giderilmesi ve kalbin hoşnut edilmesi amacıyla boşanmalarda müt’a ödenmesini gerekli görmüşlerdir.

KAYNAKÇA

Aslan, Mehmet Selim. *İslam Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.

³³⁵ Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat”, 67-68.

³³⁶ Hüseyin Hatemi, *Aile Hukuku*, (İstanbul: Onikilevha Yayıncılık, 2019), 137.

³³⁷ Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat” 63.

³³⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/277.

- Aydın, Mehmet Akif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Faruk. *İslam Hukukunda Hidane (Çocuk Bakımı ve Himayesi)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi’u’s-sahih*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhûtî, Manşûr b. Yûnus b. Şalâhuddîn b. Hâsen el-Hanbelî el-. *Keşşâfu’l-Kınâ ‘an Metni’l-İknâ*. 6 Cilt. b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.
- Dalgın, Nihat. "İslam Hukuku Aşısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18-19 (Ocak 2005), 35-69.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es’as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Enîs, İbrahim vd. *el-Mu`cemü’l-Vasît*. Kahire: Mektebetü’ş-Şuruku’d-Devliyye, 2004.
- Erbay, Celal. “Nafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erbay, Celal. *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed. *el-vasit fi’l-mezheb*, Kahire: Dâru’s-selâm, 1417.
- Hatemi, Hüseyin. *Aile Hukuku*. İstanbul: Onikilevha Yayıncılık, 2019.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *el-Muhalla bi’l-Âsâr* Beyrut: Daru’l-Fikr, ts.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. Riyad: Dâru’l-alemi’l-kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Rüşd, Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru’l-Hadis, 2004.
- Kahveci, Nuri–Demir, Halis. “Nafaka”. *İslam Hukuku*. ed. Nuri Kahveci. 185-200. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

- Kahveci, Nuri. “Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslam Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(2005), 89-113.
- Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes’ud b. Ahmed. *Bedâiu’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş–Muzafer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Merginânî, Ebû’l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*. 4 Cilt. Kahire: Dâru’s-Salam, 2012.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta’lîl-i-Muhtâr*. 4 Cilt. Dimeşk: Dâru’l-Risâleti’l-Alemiyye, 2010.
- Şirbini, Hatib. *Muğni’l-muhtac ila mağrifeti meani elfazi’l-minhac*. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi’u’s-sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Türcan, Talip. “Boşanma Halinde Kadına Tanınan Mali Haklar”. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-V*, 557-572. Afyon: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Zeydan, Abdulkerim. *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkhu Ansiklopedisi*. İstanbul: Asalet Yayınları, 2019.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fıkhu’l-İslami ve edilletühü*. Dimeşk: Daru’l-Fikr, ts.

İSLAM VE POZİTİF HUKUK AÇISINDAN BOŞANMA NAFAKASI

Doç. Dr. ALPASLAN ALKIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, alpaslanalkis@gmail.com - <https://orcid.org/0000-0003-3401-7073>

ÖZET

Nafaka, hayatın devamını sağlamak amacıyla bireylerin geçimini temin etmek için harcadıkları maddi yardımlardır. Bu yükümlülük, özellikle evlilik ve boşanma durumlarında gündem oluşturmaktadır. Nafaka, İslam hukuku açısından sahih nikah ile kurulan evlilikte erkeğe yüklenen bir sorumluluk olarak kabul edilmekte olup, evliliğin sona ermesiyle birlikte belirli bir süre için geçerli olur ve iddet süresi ile sona erer. İslam hukukunda boşanmış bireyler arasında nafaka hakkından doğrudan bahsedilmez. Ancak, erkeğin kadına karşı bazı mali sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar, özellikle kadının iddet süresi boyunca geçimini sağlamak için gerekli olan destekleri içerir. Ancak boşanma sonrası nafakanın devamı konusu, özellikle günümüz Türk hukukunda tartışmalara yol açmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun 175. maddesi boşanma sonrasında nafaka hakkını düzenler. TMK'ya göre, boşanmış kadına nafaka verilmesi, kadının yoksulluk durumuna ve boşanmanın sebeplerine bağlıdır. Ancak, son yıllarda, TMK'nın nafaka düzenlemesi nafakanın süresiz olmasına olanak tanıyan bir hüküm olarak eleştirilmektedir. Birçok hukukçu, bu düzenlemenin adil ve hakkaniyetli olmadığını, boşanmış kadının ekonomik bağımsızlığını kazandığı takdirde nafaka yükümlülüğünün sona ermesi gerektiğini savunmaktadır. İslam hukukunun aksine, Türk Medeni Kanunu'nda boşanma sonrasında nafakanın süresiz olabilmesi bazı durumlarda eşitlik ve adalet ilkesine ters düşebilmektedir. Zira bir tarafın geçim sağlama sorumluluğunun uzun süre devam etmesi, özellikle belirli bir ekonomik bağımsızlık kazanan taraf için bir haksızlık oluşturabilmektedir. Ayrıca, süresiz nafaka uygulaması, nafakanın gerçekte boşanmış kadının kendi ekonomik bağımsızlığını kazanmasına engel olabileceği gibi, diğer eşin uzun süre maddi sorumluluk taşımak zorunda kalmasına neden olabilir. İslam hukukunda nafakanın hükümsüz sayılmasını gerektirecek bir sebep bulunmayan boşanmalarda, sosyal adaletin sağlanabilmesi için kamu otoritesinin yeni hükümler koyma yetkisi olduğu kabul edilir. Bu bağlamda, devletin, toplumun ihtiyaçlarına göre nafaka düzenlemelerini yeniden şekillendirmesi mümkündür. Bu tür düzenlemeler, toplumun refahını ve adaletini sağlamak için önemli olabilir. Boşanmış kadına "boşanma nafakası" adı altında nafaka ödenmesi, sosyal adaletin bir aracı olarak kullanılabilir. Ancak bu nafaka, yalnızca kadının yoksulluğa düşmesi veya belirli koşulların varlığı halinde geçerli olmalıdır. Bu şekilde, boşanmış tarafların birbirlerine karşı ekonomik yükümlülükleri belirli bir çerçeveye oturtulmuş olur ve yalnızca gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım sağlanır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Nafaka, Boşanma, Süresiz

GİRİŞ

Nafaka İslam hukukunda nikah akdinin bir neticesi olup evlilikte kadına verilen haklardandır.³³⁹ İslam hukukunda nafaka, belirli sosyal ve ailevi ilişkilerde bir yükümlülük olarak kabul edilir. Bu yükümlülük genellikle evlilik ve akrabalık bağlarıyla sınırlıdır. İslam hukukunun temel kaynaklarında nafakanın kimin tarafından ödenmesi gerektiği ve hangi şartlar altında borçlu olacağı açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamda, nafaka yükümlülüğü, genellikle eşler arasındaki evlilik ilişkisinin devam etmesi durumunda ve akrabalık bağları olan kişiler arasında söz konusu olmaktadır.

Evlilik sırasında erkeğin eşine nafaka ödemesi, temel bir yükümlülüktür. Aynı şekilde, çocuklar ve ebeveynler arasında da nafaka sorumluluğu vardır. Ancak, evlilik sona erdiğinde, iddet süresi dışında, nafaka sorumluluğu genellikle sona erer. Klasik fıkıh literatüründe boşanmış kadına, iddet süresi boyunca nafaka ödenmesi gerektiği vurgulansa da, iddet sona erdiğinde nafaka yükümlülüğünün kalktığı kabul edilir.

Ancak zamanla sosyal yapının değişmesi, kadınların ekonomik bağımsızlıklarının artması ve modern hukukun etkisiyle bu konuda yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bugün birçok İslam hukukçusu, boşanmış kadının, özellikle ekonomik yönden zor durumda kalması halinde nafaka alma hakkına sahip olup olmadığını tartışmaktadır. Modern İslam hukukçuları, klasik fıkıh kurallarını günümüz koşullarına uyarlamaya çalışırken, boşanmış kadına belirli şartlar altında nafaka verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

1. İslam Hukukunda Nafaka

Nafaka, İslam hukukunda önemli bir kavram olup, hem kişisel hem de ailevi sorumlulukları kapsayan geniş bir anlam taşır. Sözlük anlamıyla *nafaka*, gıda, tükenme, besin, bitme gibi anlamlara gelirken,³⁴⁰ terim olarak da bir kimsenin geçindirmekle yükümlü olduğu kişilerin, temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı harcamaları ifade eder.³⁴¹ İslam hukukunda nafaka, bir kişinin ailesinin veya bakmakla yükümlü olduğu kişilerin hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan maddi desteği sağlamayı ifade eder.

İslam hukukuna göre nafaka yükümlülüğü evlilik bağıyla birlikte ortaya çıkar. Bu yükümlülük kocaya aittir. Boşanma sonrasında da erkek, iddet süresi boyunca kadına nafaka ödemek zorundadır. Bu nafaka, kadının barınma, giyim ve gıda gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için gereklidir.

İslâm da nafakanın gerekliliğini “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması nedeniyle mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur”³⁴², “İmkânı geniş olan nafakayı imkanlarına göre versin. Rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği

³³⁹ Nuri Kahveci–Halis Demir, “Nafaka”, *İslam Hukuku*, ed. Nuri Kahveci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/185.

³⁴⁰ İbrahim Enîs vd., *el-Mu`cemü'l-Vasît* (Kahire: Mektebetü's-Şuruku'd-Devliyye, 2004), 942.

³⁴¹ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstîlâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/444.

³⁴² en-Nisâ 4/34.

imkanlardan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır”³⁴³ ayetleri ile Hz. Peygamber’in, “*Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Onlar sizin himayenizdedir. Onları Allah’a teminat vererek aldınız, uzuvlarını Allah’ın kelimesiyle helal saydınız. Onların sizin üzerinizde yiyecek ve giyecek hakları vardır*”³⁴⁴ hadisinde görülmektedir.

2. İddet Sonrası Boşanma Nafakası

İslam hukukunda nafaka hakkının iddet sonrası dönemde olmadığı kabul edilmekle birlikte Türk Medeni Kanunu’nda “*Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz.*”³⁴⁵ hükmü yer almaktadır.

Türk Medeni Kanunu, boşanmış taraflara nafaka yükümlülüğü getirirken, nafakanın verileceği tarafı "yoksulluğa düşecek taraf" olarak belirlemektedir. Bu ifadeyle, yoksul duruma düşecek olan kişinin nafaka hakkı doğmaktadır ancak burada kadın ya da erkek arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Türk Medeni Kanunu’nda nafakanın belirli bir süreyle sınırlı olmadan, taraflardan biri hayatını idame ettirecek durumda olana kadar ödenebilir. Nafakanın "kusuru daha ağır olmamak koşuluyla" hükmü de, boşanma nedeniyle kimin nafaka alacağı konusunda önemli bir düzenlemedir. Burada, taraflardan biri boşanmanın temel sebebinde daha az kusurluysa, bu kişi nafaka hakkına sahip olur. Dolayısıyla, Türk Medeni Kanunu, kusur durumuna dayalı olarak nafaka hakkını belirler ve süresiz nafaka ödenmesini öngörür.

İslam hukukunda ise nafaka, özellikle evlilik ve boşanma durumlarında farklı bir yapıya sahiptir. Evlilik sırasında, erkeğin eşine nafaka sağlama sorumluluğu vardır. Ancak, bu sorumluluk boşanma sonrasında iddet süresi ile sınırlıdır. İddet süresi sona erdiğinde, kadına nafaka ödenmesi gerekliliği kalkar. Bu anlamda, İslam hukukunda nafaka süresiz değildir ve bir zaman dilimiyle sınırlıdır. Ayrıca, İslam hukukunda kusur durumu nafaka hakkını belirlemede belirleyici bir etken değildir. Boşanmanın hangi tarafın kusurlu olduğu, nafaka yükümlülüğünü etkilemez. İslam hukukunda, nafaka sadece erkeğin sorumluluğunda olup, kadının erkek için nafaka ödeme yükümlülüğü bulunmaz. Yani İslam hukuku, kadın ve erkeğin nafaka yükümlülüklerini çok daha belirgin bir şekilde ayırır ve kadına nafaka ödeme sorumluluğu getirmez.

2.1. Türk ve Batı Hukukunda Boşanma Nafakası

Türk Medeni Kanunu’nun 185. maddesi, “*Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar.*”³⁴⁶ hükmüyle, evlilik süresince eşlere birbirlerine bakma

³⁴³ et-Talak 65/7.

³⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nafakât”, 1-4; Süleyman b. Es’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Menâsik”, 56; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Radâ”, 11; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Nikah”, 3.

³⁴⁵ Türk Medeni Kanunu (TMK), *Resmî Gazete* 24607 (08 Aralık 2001), Kanun No. 4721, md. 175.

³⁴⁶ TMK, md. 185.

yükümlülüğü yükler. Boşanma veya ayrılık davası açılması durumunda ise TMK'nın 169. maddesi şu hükmü içermektedir: *“Boşanma veya ayrılık davası açılınca hâkim, davanın devamı süresince gerekli olan, özellikle eşlerin barınmasına, geçimine, eşlerin mallarının yönetimine ve çocukların bakım ve korunmasına ilişkin geçici önlemleri re'sen alır.”*³⁴⁷ Bu doğrultuda, boşanma davası kesinleşene kadar mahkeme, eşler arasında “tedbir nafakası”na hükmedebilir.³⁴⁸ Boşanmanın gerçekleşmesi halinde ise TMK'nın 175. maddesi devreye girer. *“Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir.”* hükmü gereği, “boşanma nafakası” yükümlülüğü ortaya çıkar. Bu düzenleme, aileyi koruma sorumluluğunu önce bireylere, ardından devlete yükleyen bir yaklaşıma sahiptir. Ancak, Anayasa'nın 5. maddesi, huzur ve mutluluğu sağlama görevini öncelikle devlete verirken, aile hukukunda kanun koyucu, bu sorumluluğu bireylere aktarmaktadır.³⁴⁹

Günümüz hukuk sistemlerinde boşanma sonrasındaki nafaka yükümlülüğü konusunda farklı uygulamalar görülmektedir. Türk Medeni Kanunu'nda evlilik süresinde eşler arasında karşılıklı geçim yükümlülüğü öngörülürken boşanma sonrasında “evlilik sonrası dayanışma ilkesi” gereği eşlerin birbirlerine yardım sorumluluğunun belirli ölçüde devam etmesi gerektiğini savunulmaktadır.

Bu ilke, boşanmanın ardından eşlerin birbirlerine karşı yardım yükümlülüğünün devam etmesini savunur. Evlilik, sadece bir yasal bağ olarak değil, aynı zamanda eşler arasında bir dayanışma ve karşılıklı sorumluluk ilişkisi olarak da görülür. Boşanma sonrasında, eşlerin birbirlerine nafaka ödemesi, bu dayanışma ilkesinin bir uzantısı olarak kabul edilir.

Evlilik sonrası dayanışma ilkesine göre, boşanmış eşlerden biri, diğerinin geçim zorluğu yaşaması durumunda nafaka ödemekle yükümlüdür. Bu yükümlülük, eşlerin boşanma esnasındaki ekonomik durumları, evlilik süresi ve katkıları göz önünde bulundurularak belirlenir. Bu yaklaşımda, evliliğin sona ermiş olması, eşlerin birbirlerine karşı olan mali sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Yani, bir eşin geçim zorluğu çekecek durumda olması halinde, diğer eş ona yardım etmek zorundadır.

Türk Medeni Kanunu (TMK) sistemi, özellikle boşanma sonrası nafaka konusunda, evlilik sonrası dayanışma ilkesini benimsemiş bir yaklaşıma sahiptir.³⁵⁰ Buna göre, boşanmış kadının belirli şartlar altında nafaka hakkı olabilir. Bu nafaka, genellikle kadının ekonomik bağımsızlığını kazanamaması durumunda, kadının yaşam standartlarını sürdürebilmesi için belirli bir süreyle ödenir. Bu düzenleme, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasına ve boşanma sonrasında her iki tarafın da maddi olarak mağdur olmaması gerektiği anlayışına dayanır.

İkinci ilke ise, her eşin kendi geçimini sağlamasını esas alan “*kişisel sorumluluk*” veya “*clean break*” ilkesidir. Özellikle Amerikan ve Batı hukuklarında yaygın olarak benimsenen bu ilkeye

³⁴⁷ TMK md. 169.

³⁴⁸ Ahmet Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 16-17.

³⁴⁹ Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*, 12-13.

³⁵⁰ Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*, 14-15.

göre, evlilik sona erdikten sonra eşlerin mali ilişkileri de kesilmeli ve her biri kendi geçimini sağlamakla yükümlü olmalıdır. Bu yaklaşım, evliliğin sona ermesini, tarafların birbirine olan ekonomik bağımlılıklarının da son bulması olarak değerlendirir. Bu ilke, boşanmanın ardından her eşin kendi geçimini sağlaması gerektiğini savunur. Yani, evlilik sona erdikten sonra eşlerin birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğü bulunmaz. Her eşin, boşanma sonrasında mali olarak bağımsız olmasını ve kendi geçimini sağlamasını esas alır. Clean Break ilkesi, özellikle Amerikan ve Batı hukuklarında yaygın olarak benimsenen bir ilkedir. Bu ilkeye göre, evlilik sona erdiğinde eşlerin birbirlerinden mali destek alması gerekmez. Evlilik bir kez sona erdiğinde, her birey kendi hayatını ve geçimini kendisi sağlamak zorundadır. Bu yaklaşımda, boşanmış taraflar, birbirlerine karşı artık herhangi bir ekonomik sorumluluk taşımazlar ve her bir eş, kendi geleceğini tek başına kurmak durumundadır.

Türk Aile Hukuku, boşanma sonrası eşlerin birbirlerine karşı ekonomik destek sağlama yükümlülüğünü "evlilik sonrası dayanışma ilkesi" çerçevesinde ele alır. Bu ilke, boşanma sonrasında eşlerin, tıpkı evlilik sırasında olduğu gibi, birbirlerine ekonomik anlamda yardımcı olmasını gerektirir.³⁵¹

Türk Medeni Kanunu'na göre, evlilik birliğinin temelinde karşılıklı destek³⁵² ve dayanışma ilkesi yatmaktadır. Yasal düzenlemeler, eşlerin evlilik süresince birbirlerine yardımcı olmaları ve ortak bir yaşam sürdürmeleri gerektiğini öngörür. Ancak, bu dayanışma ilkesinin pratikte her zaman başarıyla uygulanamadığı durumlarda, kanun boşanma halinde yoksulluk nafakası öngörerek, ekonomik açıdan dezavantajlı duruma düşen eşin korunmasını amaçlar. Bu yaklaşım, evlilik içi dayanışma beklentisi ile boşanma sonrası ekonomik güvence sağlama arasındaki gerilimi yansıtan bir yasal mekanizma olarak değerlendirilebilir.

Evlilik sonrası dayanışma ilkesinin ağır şekilde vurgulanması, bazen ekonomik bağımsızlığını kazanmayan bir eşin uzun süre nafaka almasına neden olabilir. Bu durum, nafakanın amacının yalnızca yoksulluğa düşmeyi engellemek olduğu gerçeğiyle çelişebilir. Yani, boşanmış kadına nafaka verilmesi, onun ekonomik bağımsızlık kazanma sürecini engelleyebilir ve boşanma sonrasında daha uzun süreli bir maddi bağımlılık yaratabilir.

Türk Medeni Kanunu'nun yoksulluk nafakası düzenlemesi ilk olarak 1926 tarihli 743 sayılı eski Medeni Kanun'un 144. maddesi nafaka süresini bir yıl olarak sınırlandırmıştı. Ancak bu sürenin, nafakanın amacına ve hakkaniyete uygun bulunmadığından tepki toplamıştır.³⁵³ Bunun üzerine 1988 yılında 3444 sayılı değişiklik kanunu ile nafaka süresi "süresiz" hale getirilmiştir. 2001 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 175. Maddesi ile "Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir" hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme de çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu bağlamda 2011 yılında Kestel Asliye Hukuk Mahkemesi, söz konusu maddenin nafaka yükümlülüğü ölçütlerini net olarak

³⁵¹ Kalender, *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*, 1-2.

³⁵² TMK, md. 185.

³⁵³ Emrah Kulaklı, "Yoksulluk Nafakası ve Yoksulluk Nafakasının Süresi Bağlamında Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/2, (2018), 252.

belirlememesi, hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilmesi ve Anayasa'nın insan hakları, kadın-erkek eşitliği ile aile korunması ilkelerine aykırılığı gerekçesiyle³⁵⁴ Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Ancak Anayasa Mahkemesi, yoksulluk nafakasının evlilik birliğindeki dayanışma ve yardımlaşma yükümlülüğünün devamı niteliğinde olduğunu, dolayısıyla sosyal hukuk devleti ilkesinin bir gereği olduğunu değerlendirerek başvuruyu reddetmiştir.³⁵⁵

Türk Medeni Kanunu'nun "Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir." şeklindeki 175. maddesi düzenlemesi boşanma nedeniyle yoksulluğa düşen tarafın, diğer taraftan malî gücü oranında ve süresiz olarak nafaka talep etmesine olanak tanımaktadır. Ancak bu düzenleme, zamanla hakkaniyetli olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve tartışmaların odağı olmuştur.

Türk Medeni Kanunu'ndaki süresiz nafaka düzenlemesi, sosyal dayanışma ve toplumsal adalet ilkeleri doğrultusunda, boşanma sonrasında yoksulluğa düşen tarafın mağduriyetini engellemeye yönelik olarak getirilmiş bir hüküm olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, bu düzenleme özellikle hakkaniyet ve adalet açısından eleştirilmektedir. Süresiz nafakanın, ekonomik bağımsızlığını kazanmış bir taraf için uzun vadede haksız bir yükümlülük oluşturabileceği ve taraflar arasında dengeyi sağlamadığı görüşü, yoksulluk nafakasının daha belirli bir süreyle ve somut koşullar çerçevesinde düzenlenmesi gerektiğini savunan hukukçular tarafından dile getirilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin kararına rağmen, süresiz nafaka hükmünün daha adil bir şekilde düzenlenmesi gerektiği düşüncesi, Türk hukukunda tartışılmaya devam etmektedir.

Batı hukuk sistemlerinde yoksulluk nafakasının belirlenmesi sürecinde, evlilik süresi gibi somut kriterler dikkate alınırken,³⁵⁶ Türk Medeni Kanunu'nda bu yaklaşım göz ardı edilmektedir.³⁵⁷ Mevcut yasal düzenlemede, evlilik süresinin nafaka kararına etkisi neredeyse yok sayılmaktadır. Bu durum, çok kısa süren evliliklerde dahi süresiz nafakaya hükmedilmesine yol açarak, hukuki açıdan orantısız sonuçlar doğurmaktadır. Söz konusu uygulama, evlilik süresinin nafaka miktarı ve süresi üzerindeki belirleyici rolünü gözetmeyen yönüyle eleştirilmekte ve hakkaniyete aykırı bulunmaktadır.³⁵⁸ Bu nedenle, TMK'da süresiz nafaka yerine belirli bir süreyi esas alan veya objektif kriterlere dayalı bir düzenleme yapılması gerektiği yönünde çeşitli reform önerileri bulunmaktadır.

Türk Medeni Kanunu açısından hakimin nafaka miktarını belirleme yetkisi olmakla birlikte "süresiz nafaka" hükmü gereğince nafakanın süresini belirleme yetkisi yoktur. Ancak İsviçre medeni hukukunda yoksulluk nafakasının miktarı ve süresi hususunda "*evlilik süresince eşlerin yükümlülük paylaşımı, evlilik süresi, evlilik süresinde yaşam standardı, eşlerin yaşı ve sağlığı, eşlerin gelir ve malvarlığı, müşterek çocukların bakımının kapsamı ve süresi, eşlerin mesleki eğitim ve istihdam beklentileri ile çalışma hayatına yeniden uyum sağlamalarının olası maliyeti*

³⁵⁴ Kulaklı, "Yoksulluk Nafakasının Süresi", 252.

³⁵⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM) K. 2012/72 (26 Haziran 2012); Kulaklı, "Yoksulluk Nafakasının Süresi", 253.

³⁵⁶ Seda Baş-Nisa Özcan, "Yoksulluk Nafakasında Süre Sorununun Anayasal ve Medeni Hukuk Boyutuyla Tartışılması ve Bir Öneri Olarak Boşanma Tazminatı", *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/1, (2022), 343.

³⁵⁷ Şahin, "Türk- İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Evlilik Sonrası Katkı", 94.

³⁵⁸ Tekin, *Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları*, 135-136.

ve Federal yaşlılık beklentisi, sigorta hakları, emeklilik primi gelirleri dahil olmak üzere mesleki veya diğer özel ya da devlet kaynaklı gelirleri”³⁵⁹ şeklinde kriterleri bulunmaktadır.

Batı hukuk sistemlerinde, yoksulluk nafakasının belirlenmesi sürecinde çok daha kapsamlı ve detaylı kriterler esas alınmaktadır. Eşlerin yaşı, evlilik süresi, mesleki nitelikleri, çalışma kapasiteleri, ruhsal ve fiziksel durumları gibi çok sayıda faktör nafaka kararlarında değerlendirilmektedir.³⁶⁰ Bu ülkelerde nafaka uygulamaları açısından önemli sınırlamalar bulunmaktadır. Örneğin Fransa'da temel yaklaşım nafakanın toptan ödenmesi olmakla birlikte, dönemsel ödemelerde azami süre sekiz yıl ile sınırlandırılmıştır. Hollanda'da nafaka yükümlülüğü evlilik süresini aşamamakta ve genel olarak on iki yılı geçmemektedir. Benzer şekilde Belçika'da da nafaka miktarı evlilik süresine bağlanmıştır. İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde ise nafaka uygulaması daha istisnai niteliktedir. Bu ülkelerde prensip olarak nafaka ödemesi söz konusu değildir, ancak bazı özel koşullarda en kısa sürede sona erecek şekilde nafaka kararı verilebilmektedir.³⁶¹

Türkiye’de yoksulluk nafakasının süresiz olması, özellikle kısa süreli evliliklerde bile taraflardan birine yaşam boyu mali yük getirebilmesi nedeniyle orantısız bulunmakta ve eleştirilmektedir. Bu nedenle Batı’daki uygulamalara paralel olarak, nafaka süresinin sınırlandırılması veya belirli bir azami süre konulması, hakimlerin nafaka kararında yaş, sağlık durumu, mesleki yeterlilik, evlilik süresi ve yaşam standardı gibi somut kriterleri göz önüne alabilmesi, nafakanın tarafların ekonomik ve sosyal durumlarına göre belirli aralıklarla yeniden değerlendirilmesi gibi yeni düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu söylenmektedir.

2.2. İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Nafaka

İslam hukuku, toplumsal ve bireysel adaleti sağlama amacı taşıyan kurallar bütünü olarak, boşanma sonrası tarafların hak ve sorumluluklarını dengeli bir şekilde düzenlemeye çalışır. İslam hukuk anlayışında, boşanma sonrasında eşler arasındaki ilişkinin tamamen sona erdiği ve birbirlerinin yabancı konumuna geldiği kabul edilir. Geleneksel yaklaşımda, bu nedenle kadının nafaka hakkının bulunmadığı görüşü hakimdir. Ancak kadının evlilik süresince üstlendiği roller - ev idaresi, çocuk bakımı, eşine destek sağlama gibi - boşanma sonrası yeni bir yaşam düzeni kurmasını zorlaştırmaktadır. Kadın, toplumsal cinsiyet normları ve ekonomik kısıtlamalar nedeniyle erkekle eşit imkanlara sahip olamamaktadır. Ayrıca toplumsal algıda boşanmış kadın olmanın getirdiği sosyal damgalanma ve manevi yıpranma da bu dezavantajları derinleştirmektedir.³⁶² Bu çerçevede bazı İslam hukukçuları, boşanmayı kadın için duygusal ve toplumsal açıdan yıkıcı bir süreç olarak değerlendirerek, kadının maruz kaldığı maddi ve manevi zararların telafisi için müt’a³⁶³ ödemesi gerektiğini savunmuşlardır. Söz konusu yaklaşımda, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamının dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır.³⁶⁴ Toplumun gelenek ve uygulamaları gözetilerek, kamu otoritesi tarafından

³⁵⁹ İsviçre Medeni Kanunu (ZGB), (10 Aralık 1907) ZGB Art. 125/2.

³⁶⁰ Kulaklı, “Yoksulluk Nafakasının Süresi”, 255-259; Baş-Özcan, “Yoksulluk Nafakasında Süre Sorununu ve Bir Öneri Olarak Boşanma Tazminatı”, 343.

³⁶¹ Kulaklı, “Yoksulluk Nafakasının Süresi”, 258-261.

³⁶² Kahveci, “Boşanma Sonrası Manevi Tazminat”, 108-109.

³⁶³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 8/277.

³⁶⁴ Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur’an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, 43-44.

belli koşullarda kadına "boşanma nafakası" ödenmesinin dinin temel ilkeleriyle çelişmediği ileri sürülmektedir.

İslam hukukunda, maslahat prensibi gereği toplumsal ihtiyaçlara uygun yeni düzenlemeler yapılması mümkündür. Günümüz toplumlarında boşanmış kadına *boşanma nafakası* adı altında mali destek sağlanması, hem kadının sosyal ve ekonomik güvenliğini hem de toplumsal huzuru artırabilir. Bu tür düzenlemeler, dinin temel hükümlerine aykırı olmayıp, aksine "maruf" bir tutum içinde olma emrini yerine getirebilir.

Kadının boşanma sonrası karşılaşılabileceği mali zorluklar göz önüne alındığında, kamu otoritesinin bu konuda düzenlemeler yapması caizdir. Kur'an-ı Kerim'de kadınların boşanma sonrası mağdur edilmemesi gerektiği açıkça vurgulanır (Bakara, 2:231). Bu bağlamda, boşanma nafakası gibi uygulamalar, kadınlara karşı şefkat ve adalet göstermek için uygun bir yöntemdir.

İslam aile hukuku yaklaşımında, nafaka sorumluluğu kadının yakın akrabaları arasında kademeli olarak paylaştırılmıştır. Öncelikle kocası bulunmayan kadının nafaka yükümlülüğü babasına aittir. Baba yoksa nikah bağı bulunmayan ve kan bağı olan diğer akrabalara geçer.³⁶⁵ Ancak yakın akrabalar arasında nafakasını karşılayabilecek maddi güce sahip kimse bulunmadığında, "*Velisi olmayanın velisi sultandır.*"³⁶⁶ hadisi uyarınca nafaka sorumluluğu devlete intikal eder.³⁶⁷ Sosyal devlet anlayışı gereği kamu otoritesi, boşanmış ve muhtaç durumdaki kadının mağdur olmaması için çeşitli yöntemler geliştirebilir. Devlet, doğrudan hazineden ödeme yaparak kadının nafakasını karşılayabileceği gibi, belirli şartlar dahilinde bu yükümlülüğü boşayan erkeğe de yükleyebilir. Alternatif olarak, erkeğin nafaka ödemesini teşvik edecek mekanizmalar geliştirebilir. Eğer ödeme gerçekleşmezse, devlet belirli miktarlar ve sürelerle sınırlı olmak üzere, erkeği zorlamayacak şekilde nafaka ödenmesine hükmedebilir. Bu yaklaşım, İslam hukukunun temel amaç ve ruhuna aykırılık teşkil etmeyecektir.

İslam hukukunun temel ilkelerinden biri olan *maslahat* (kamu yararı), toplumsal düzeni ve bireysel hakları korumayı amaçlar. Kadının boşanma sonrası ekonomik olarak korunması, hem İslam hukukunun adalet ve şefkat ilkelerine uygundur hem de günümüz sosyal devlet anlayışına katkı sağlar.

Boşanma sonrası nafaka sorumluluğunun düzenlenmesi, İslam'ın temel gayelerine aykırı değildir. Bu bağlamda kamu otoritesi, kadının muhtaç kalmamasını sağlamak için doğrudan hazineden ödeme yapabileceği gibi belirli şartlar ve sürelerle sınırlayarak, erkeği aşırı yük altında bırakmadan adil bir çözüm de sağlayabilir.

İslam'ın boşanma sonrası nafakaya yaklaşımı konusunda görüş belirten bazı akademisyenler İslam'daki nafaka geleneğinin evlilik ve iddet süresince devam ettirilmesinin örfi olduğunu bu hususta yeni içtihatlarla ihtiyaç bulunduğunu,³⁶⁸ ülkemizdeki Müslüman aile yapısında elde edilen kazanca kadının doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunduğunu bu nedenle İslam'ın

³⁶⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/656-657; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 2/497-498; Erbay, "Nafaka", 32/283.

³⁶⁶ Buhârî, "*Nikâh*", 39; Ebû Dâvûd, "*Nikâh*", 19; Tirmîzî, "*Nikâh*", 15.

³⁶⁷ Erbay, "Nafaka", 32/283. Kahveci-Demir, "Nafaka", 2/195.

³⁶⁸ Erbaş, "Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi", 44.

adalet ve hakkaniyet ilkeleri doğrultusunda boşanan kadının kocasının elde ettiği zenginlikten mahrum bırakılmaması gerektiğini³⁶⁹ belirterek boşanma sonrasında makul süre nafaka ödemesi yapılabileceğini ifade etmişlerdir.³⁷⁰

Türk Medeni Kanunu'nun 175. maddesindeki mevcut düzenleme, boşanma sonrası yoksulluk nafakasını süresiz bir hak olarak tanımlamaktadır. Bu hüküm uyarınca, nafakayı düşüren herhangi bir hal gerçekleşmediği sürece, boşanmış kadın, eski eşinden süresiz olarak nafaka alma hakkına sahip olmaktadır.

Söz konusu yaklaşım, hukukun temel ilkeleri olan adalet ve hakkaniyetle örtüşmemektedir. Süresiz nafaka uygulaması, boşanma sonrası tarafların ekonomik yükümlülüklerini dengeli ve makul bir şekilde düzenlemekten uzak görünmektedir. Bu durum, nafaka alan tarafın herhangi bir ekonomik çaba göstermeden sürekli gelir elde etmesine olanak sağlarken, nafaka ödeyen taraf üzerinde sürekli bir mali yük oluşturmaktadır. Söz konusu maddenin iptalini isteyen Anayasa mahkemesi üyesi Hicabi Dursun da “Yoksulluk nafakasını düzenleyen TMK’nın 175. maddesinin evliliğin süresi, nafaka alacak eşin yaşı, çalışma gücünün niteliği gibi özel şartlar aramadığı, evlilik birliğinde var olan sorumluluklarının ömür boyu devam etmesinin hakkaniyete aykırı olduğu, nafaka alacağının sanki mülkiyet hakkıymış gibi sürekli olması, hak düşürücü süre ve zaman aşımı kavramlarının kabul edildiği bir hukuk sisteminde adalet duygusunu zedeleyeceğini” ifade ederek “süresizliğin” adil olmadığını belirtmiştir.³⁷¹

Dolayısıyla, mevcut kanun maddesindeki "süresiz" ibaresi iptal edilmeli ve yerine, objektif kriterler esas alınarak sınırlı ve süreli bir boşanma nafakası sistemi getirilmelidir. Bu yaklaşım, hem nafaka alan tarafın geçiş sürecindeki ihtiyaçlarını karşılayacak hem de nafaka ödeyen taraf üzerindeki sürekli mali yükü hafifletecektir. Söz konusu düzenleme, evlilik süresi, tarafların yaşı, çalışma imkanları, mesleki nitelikleri ve ekonomik koşulları gibi somut kriterleri dikkate alarak daha adil ve hakkaniyetli bir çözüm sunacaktır. Böylelikle, boşanma sonrası ekonomik destek mekanizması, geçici bir yardım niteliği kazanarak tarafların kendi ayakları üzerinde durmasına imkan sağlayacaktır.

SONUÇ

Türkiye’de boşanma nafakası uygulaması tarihsel bir değişim geçirmiştir. 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu’nda başlangıçta bir yıl ile sınırlandırılan nafaka, 1988 yılındaki değişikliklerle süresiz hale getirilmiştir. Bu düzenleme, adalet ve hakkaniyete aykırılığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmış ve hatta dini açıdan da tartışılmaya başlanmıştır. İslam hukukunda ise evlilik nafakası, sahih nikahla başlayıp iddet sonuna kadar devam eden ve erkeğe yüklenen hukuki bir sorumluluk olarak görülmektedir. Nafakayı düşürücü sebepler bulunmadıkça ödenmesi zorunlu tutulmaktadır. İslam hukuk anlayışında, kadının nafakasının karşılanması

³⁶⁹ Menderes Gürkan, “Boşanma Halinde Kadına Tanınan Mali Haklar-Müzakere-” *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-V* (Afyon: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 577.

³⁷⁰ Uyanık, “Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, 83; Emine Gümüş Böke, “İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Aralık 2020), 111.

³⁷¹ AYM, K. 2012/72 (26 Haziran 2012).

sorumluluğu bireysel değil, toplumsal bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Öncelikle eş, sonra yakın akrabalar, bunların olmaması durumunda devlet sorumlu tutulmaktadır. Bu bağlamda kamu otoritesi, adalet ve hakkaniyete uygun olarak boşanan kadının nafakasını çeşitli kaynaklardan karşılayabilir.

Boşanma nafakasının kocaya yüklenmesi durumunda, ödenecek nafakanın şartları, sınırları ve süresi net bir şekilde belirlenmelidir. Bu yaklaşımın temelinde, kadının evlilik nedeniyle kaybettiği fırsatların telafi edilmesi yatmaktadır. Zira kadın evlenmemiş olsaydı, ya aile yanında yaşamaya devam edecek ya da kendi geçimini sağlayacaktı. Evlilik süresince kocasına bağımlı hale gelen ve bu nedenle kendi ekonomik imkanlarını geliştirememiş kadının boşanma sonrası karşılaşacağı zorlukların giderilmesi gereklidir. Aksi takdirde, mağduru kendi kaderine terk etmek, İslam hukukunun evrensel adalet ve merhamet ilkeleriyle çelişecektir. Bu yaklaşım, boşanma nafakasını salt bir mali yükümlülük olmaktan çıkarıp, toplumsal adaleti gözetten insani bir destek mekanizması haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

- AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 2012/72 (26 Haziran 2012). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120626-25.htm>
- Baş, Seda-Özcan, Nisa. "Yoksulluk Nafakasında Süre Sorununun Anayasal ve Medeni Hukuk Boyutuyla Tartışılması ve Bir Öneri Olarak Boşanma Tazminatı". *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/1, (2022), 343.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Böke, Emine Gümüüş. "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Aralık 2020): 93-112.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahih*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Enîs, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-Vasît*. Kahire: Mektebetü's-Şuruku'd-Devliyye, 2004.
- Erbaş, Muammer. "Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/37 (2013), 9-47.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Gürkan, Menderes. "Boşanma Halinde Kadına Tanınan Mali Haklar-Müzakere-", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-V Afyon*: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Kahveci, Nuri–Demir, Halis. “Nafaka”. *İslam Hukuku*. ed. Nuri Kahveci. 185-200. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Kahveci, Nuri. “Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslam Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(2005), 89-113.
- Kalender, Ahmet. *Türk Aile Hukukunda Boşanma Nafakası*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Kulaklı, Emrah. “Yoksulluk Nafakası ve Yoksulluk Nafakasının Süresi Bağlamında Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/2, (2018), 261-262.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altıntaş–Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Merginânî, Ebû’l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*. 4 Cilt. Kahire: Dâru’s-Salam, 2012.
- Şahin, Mustafa. “Türk- İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Evlilik Sonrası Katkının (Yoksulluk Nafakasının) Şartları (TMK m. 175–ZGB m. 125)”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/3, (2017), 86.
- Tekin, Abdülkadir. *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Mali Hakları (Nafaka, Mesken ve Miras Hakları)*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi’u’s-sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- TMK, Türk Medeni Kanunu (Kanun No. 4721). *Resmî Gazete* 24607 (08 Aralık 2001). Erşim 17 Ağustos 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- Uyanık, M. Zeki. “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47(2019), 57-87.
- ZGB, İsviçre Medeni Kanunu, 10 Aralık 1907. 17 Ağustos 2023. https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de#art_1.

KUR'AN'A GÖRE YAHUDİLERDEKİ ÖLÜMSÜZLÜK ARZUSU

KÜBRA ÜSTÜNER¹, Dr. Öğr. Üyesi ZEYNEP CERAN²

¹Üniversitesi CUMHURİYET, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel
İslam Bilimleri Anabilim Dalı

kbrstnr18@gmail.com-0009-0005-4649-6480

²Üniversitesi CUMHURİYET, İlahiyat Fakültesi Temel İslam
Bilimleri Ana Bilim Dalı

zceran@cumhuriyet.edu.tr-0000-0002-7975-0781

ÖZET

Etnik kökenleri Hz. İbrahim'e (a.s) kadar dayanan Yahudiliğin dinî açıdan başlangıç noktası Hz. Musa (a.s) önderliğinde Sinâ Dağı'nda Allah (c.c) ile ahitleşmeleridir. İslam'da Yahudilerle ve Yahudilikle ilgili yapılan tespitler ve değerlendirmeler yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette İsrailoğullarının tarihinden, kutsal kitaplarından, kitaplarını tahrif etmelerinden, peygamberlerinden, ahlâkî davranışlarından, sosyal ilişkilerindeki zafiyetlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca Müslümanlara karşı olumsuz tavır ve davranışları, yaptıkları anlaşmalara sadık kalmayıp verdikleri sözlerini yerine getirmeyişleri, ahireti yok sayıp ahirete karşılık dünya hayatını satın almaları ve dünyayı çok sevip ölümsüzlüğü arzulamaları ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve tarihsel kitaplar bizlere Yahudilerin vaktiyle maddi ve manevî büyük nimet ve lütuflara eriştiklerini ve yeryüzünde bulundukları her dönemde türlü taşkınlıklar yaptıklarını haber vermektedir. Kendilerine gönderilen Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi peygamberleri öldürdükleri söylenmiştir. Kur'an'ın, çeşitli ayetlerde Yahudilerin davranışlarındaki aşırılıklardan, ahiret yurdunda sadece kendilerinin mutlu olacaklarını, cennette yalnızca kendilerinin olacağını ileri sürdüklerinden, insanlar içinde ahireti düşünmeden dünya hırsına en fazla kapılanların Yahudiler olduklarından, her birinin bin sene yaşamak istediğinden bahsetmesi ve Allah'ın ayetlerde Yahudileri ikaz etmesi dikkatimizi çekmektedir. Yahudilik zamanla teolojik-mistik bir dine dönüşmüş ve bununla birlikte Yahudiler bir takım ideolojiler geliştirmişlerdir. Eylem ve gelenek dini olan Yahudilikteki Tanrının İsraili kendi kavmi olarak seçmesi inancı günlük hayatlarını birçok yönden etkilemektedir. Bu tebliğde

Yahudilerin ölümsüzlük arzuları özelinde inançlarının sosyal, siyasi ve askeri alanlardaki etkisini tahlil ettik. Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği Yahudi özelliklerine değindik. Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de Yahudileri konu edinen ayetlerin çeşitli meal ve tefsirlerinden ve dinler tarihi alanının ilgili eserlerinden faydalandık.

Anahtar Kelime: Tefsir, Kur'an-ı Kerim, Yahudiler, Seçilmişlik Düşüncesi, Ölümsüzlük Arzusu

GİRİŞ

Dinler tarihine bakıldığında her dinin kendine özgü bir takım özelliklerinin olduğu görülmektedir. Dinin özellikleri ile dini yaşayan toplumun etnik kökenleri, kültürel yapısı birbirini etkileyen, geliştiren iç içe unsurlar olmuşlardır. Yahudilik de böyle bir din olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudiler yaşadıkları tarihi süreç içerisinde, çeşitli dönemlerde karşılaştıkları farklı kültür ve dinlerle etkileşim içinde olmuşlardır. Böylece Yahudi toplumu zamanla değişen ve dönüşen dinamik bir yapıya sahip olmuştur. “Üç İbrâhimî din”, “Üç semitik kökenli din” olarak da bilinen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininin tek tanrılı olma, Tanrı tarafından kutsal kitap verilme ve kutsal saydıkları değerler gibi ortak özellikleri bulunmaktadır. Ancak Yahudilik arz-ı mev'ûd dogması, ulusal hareket olan Siyonizm, seçilmişlik iddiası gibi özelliklerle Hristiyanlık ve İslam dininden farklılaşmaktadır. Yahudiler fiiliyatları, davranışları ve türlü özellikleri ile Kur'an-ı Kerim'de sıkça bahsedilen bir topluluk olmuşlardır. Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssası Kur'an'da en geniş yer edinen kıssadır. İsrailoğullarının Hz. Yusuf zamanında Mısır'a yerleşmeleri, Hz. Musa önderliğinde Firavun'un zulmünden Mısır'dan çıkmaları, İsrailoğullarının en parlak zamanlarını yaşadığı Hz. Süleyman ve Hz. Davud dönemleri, Yahudilerin karakteristik özellikleri çeşitli surelerde genişçe yer almıştır.³⁷²

1. YAHUDİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Soyları Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'a dayanan Yahudilerin peygamberi Hz. Musa'dır. Tek tanrılı (monoteist) dinî inanca sahiptirler. Kutsal kitapları Tevrat'tır. Tevrat'ta yer alan bilgilere göre Hz. İbrahim Mezopotamya'da yaşamış ve Tanrı'dan (Yahve) gelen vahiyle Kenan (Filistin) topraklarına göç etmiştir. Orada Hacer'den İsmail, Sare'den İshak doğmuş ve İsmailoğulları ve İsrailoğulları meydana gelmiştir. Hz. Yakub'un on iki oğlu yani İsrailoğulları Kenan bölgesindeki kuraklık nedeniyle Mısır'a yerleşip orada çoğalmışlardır. On iki kabilelik bir topluluk haline gelmişlerdir. İsrailoğulları Mısır'da firavunlar tarafından köleleştirilmişler

³⁷² el-A'râf 7/103-171; Furkân 25/35-36; Meryem 19/51-53; Tâhâ 20/9-101; Şuarâ 26/10-68; Neml 27/7-14; el-Kasas 28/3-43; İsrâ 17/2-8, 55; Yunus 10/75-93; Hûd 11/96-111; el-En'am 6/146, 154; es-Saffât 37/114-122; el-Mu'min 40/23-45; ez-Zuhruf 43/46-56; ed-Duhân 44/17-33; ez-Zâriyât 51/38-40; el-Kehf 18/60-82; İbrâhîm 14/5-8; el-Mu'minûn 23/45-49; el-Bakara 2/49-92, 246-252; el-Mâide 5/20-26, 70-71; Âl-i İmrân 3/93-94; es-Sâd 38/17-39; en-Neml 27/15-44; Enbiyâ 21/78-82.

ve bu durumdan “ulusal kurtarıcı”, “yasa koyucu” ve “dinî reformcu” olarak nitelendirilen³⁷³ Hz. Musa’nın kendilerini Mısır’dan çıkarması ile kurtulmuşlardır. Hz. Musa tarafından Sinâ Dağı’na getirilen İsrailoğulları burada Tanrı ile ahitleşmişlerdir. Tanrı Hz. Musa’ya İsrailoğullarının uyması gereken kuralları içeren kutsal kitap Tevrat’ı vermiştir. Tanrı sadece İsrail Tanrı’sına itaat edip Tevrat kurallarına uygun yaşamaları halinde kendilerine Tanrı’nın seçilmiş kavmi olma ve Kenan topraklarını mülk edinme sözü vermiştir. Ancak Hz. Musa’nın On Emiri almak için Sinâ Dağı’na çıkıp orada kırk gün kalma sürecinde İsrailoğulları altından buzağı heykeli yapıp onu ilah edinmişler ve Hz. Musa’ya isyan edip Ken’an topraklarında savaşmak istememişlerdir. Bu durumun sonucunda Tanrı’ya karşı gelmenin cezası olarak kırk yıl boyunca Tih Çölü’nde yaşamış ve Ken’an topraklarından menedilmişlerdir. Kırk yıl boyunca da itaatsiz tavırlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Hz. Musa vefatından önce kavmini bir kez daha Sinâ Dağı’nda toplamış, ahdi yenilemiş, ahde uymadıklarında Tanrı’nın gazabına uğrayacakları konusunda uyarmıştır.³⁷⁴

Hz. Musa’nın ölümünden sonra Yeşu peygamber önderliğinde Ken’an topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir ve on iki kabile arasında paylaşmışlardır. Kabilelerinden Hâkimler olarak adlandırılan karizmatik liderler seçmişlerdir. Hâkimler döneminde zaman zaman Tanrılarına verdikleri sözü unutarak mücadele ettikleri kavimlerin ve komşularının ilahlarına tapmışlardır. Hâkimler dönemini yaşayan İsrailoğulları tek bir liderin idaresi altında toplanmak isteyerek bir krala ihtiyaç duymuşlardır. İlk olarak Bünyamin soyundan Saul’un (Kur’an’daki ismi Tâlût) hükümdarlığı altında krallık kurulmuştur. Ancak Saul başarısız olmuş ve Yehuda soyundan Hz. Davud kral olarak tayin edilmiştir. Hz. Davud dağınık haldeki kabileleri tek bir merkez halinde toplayıp büyük bir krallık haline getirmiştir. İsrailoğullarının düşmanlarını yenip Kudüs’ü (Yeruşalem) fethederek krallığın merkezi yapmıştır. Hz. Davud zamanında krallık en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Hz. Davud’un vefatından sonra yerine oğlu Hz. Süleyman geçmiş ve Kudüs’te Süleyman Mabedini inşa etmiştir. İsrailoğullarının altın çağı olan Birleşik krallık dönemi Hz. Süleyman’ın vefatı ile son bulmuş, kuzeyde İsrail Krallığı, güneyde Yehuda Krallığı olarak ikiye bölünmüştür. On iki kabilenin onuna sahip olan İsrail Krallığı Asurlular tarafından yıkılmıştır. (m.ö. 722-721) Yahudi toplumuna dâhil edilmeyen Sâmirîler’in kökeni buraya dayanmaktadır.³⁷⁵ İki kabileden oluşan Yehuda Krallığı ise Babilliler tarafından yıkılmıştır. Bâbil hükümdarı Süleyman Mabedi’ni yıkmış ve halkın çoğunluğunu Bâbil’e sürgün etmiştir. (m.ö. 586-538) Yahudi tarihinin ilk büyük sürgünü olan Bâbil sürgünü diaspora Yahudiliğinin de başlangıcını oluşturmuştur.

Babillilerin Perslere yenilmesi ile Filistin toprakları Perslere geçmiştir. Persler İsrailoğullarının Filistin’e dönmelerine ve Kudüs’e mabet inşâ etmelerine izin vermiştir. Sürgünden dönen din âlimi Ezra’nın dinî reformları ile İsrailoğulları tam manasıyla monoteist toplum haline gelmiş, Tevrat’ı tekrar kazanmışlardır. İkinci Mabet dönemi olan bu dönemde Yahudilik sistemleşmiş, sinagoglar ve din adamı sınıfı ortaya çıkmıştır. Ayrıca farklı kültürlerin etkisine de maruz

³⁷³ Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 285.

³⁷⁴ Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/187-197.

³⁷⁵ “Yahudilik”, Temel İslam Ansiklopedisi, ed. Tuncay Başoğlu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları, 2020), 8/363.

kalmışlardır ve Yahudi cemaatleri ortaya çıkmıştır. Daha sonra Makedonya Kralı Büyük İskender Filistin topraklarını ele geçirmiştir. Yehuda Krallığı Roma hâkimiyetine girerek Grek kültürünün etkisi altında kalmışlar ve Helenleştirilmeye çalışılmışlardır. Roma yönetimine bağlanan Yahudilerden fanatik grup kanlı bir isyan başlatmış ve isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Kudüs tamamen tahrip edilmiş ve Süleyman Mabedi yıkılmıştır. Yıkılan mabetten sadece, günümüzde “Ağlama Duvarı” olarak bilinen batı duvarı kalmıştır.³⁷⁶ İsa Mesih hareketi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Hz. İsa’nın İsrâiloğullarına daveti Yahudi din adamlarını rahatsız etmiştir. Hz. İsâ yalancı Mesihlikle suçlanarak çarmıha gerilmiştir. Mesih inancı Hz. Dâvud soyundan bir kurtarıcının Yahudileri, Yahudi olmayanların esaretinden kurtarıp Filistin’de dini ve siyasi özgürlük kazanmalarını ifade etmektedir. Yaşananların akabinde Yahudiler Kudüs’ten çıkarılmış ve Yehuda bölgesi “Filistin” olarak adlandırılmıştır. Bu olayların ve birçok kez isyan etmelerinin sonucunda Yahudilerin 2000 yıl sürecek olan diaspora (sürgün) hayatı başlamıştır.³⁷⁷

Mabedin yıkılmasından sonra Tevrat’ın yorumlanması ve şekillenmesini içeren, sözlü gelenek olan, din âlimleri sınıfının otoritesine dayanan “Rabbânî Yahudilik” dönemi başlamıştır. Bu dönemde Hristiyanlık da küçük bir Yahudi mezhebi olarak, “Yeni İsrail” iddiasıyla ortaya çıkmıştır.³⁷⁸ Rabbânî Yahudilik içerisinde Seferad ve Aşkenazi grupları ortaya çıkmıştır. Seferad Yahudilerinin gelişiminde, bulundukları coğrafyalarda hâkim olan İslam ve Hristiyanlık etkili olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa’da bulunan Aşkenazi Yahudileri ise Ortaçağ kilise baskılarına maruz kalarak gelişmemiştir. Geleneksel Rabbânî Yahudiliğin devamı olan Ortodoks Yahudileri, Yahudiliğin tek meşru temsilcileri olduklarını iddia etmektedirler. Ortaçağdan sonra gelen modern dönem Yahudiliğinde Osmanlı topraklarında ortaya çıkan mesihi hareketi olan Sabataycılık ve Rabbânî Yahudiliğe alternatif olarak doğan mistik oluşumlu Hasidilik grupları türemiştir. Bu dönemde hareketlerini gizlilik içinde yürütmeyi ve kötülerle işbirliği yapmayı mesihî inançlarının bir gereği olarak görmüşlerdir. Bu hareketlerle Yahudilik mistik-teolojik bir dine dönüşmüştür.

Yahudilerde 19.yy aydınlanması ile yeni kutuplaşmalar oluşmuştur. Yaşadıkları coğrafyalardaki modernleşme tecrübeleriyle birlikte bireysel temelli hareketler ortaya çıkmıştır. Dünya Yahudilerini arz-ı mev’ûd olan Filistin’de tek bir millet halinde bir araya getirip bağımsız bir Yahudi devleti kurma amacıyla ortaya çıkan seküler Yahudi milliyetçiliği olan Siyonizm fikri doğmuştur. Hristiyanlıktaki ırka dayalı Yahudi düşmanlığı sonucunda, Almanya’daki ırkçı Nazi yönetimi Yahudilere karşı soykırım uygulamıştır. Yahudileri dünya tarihiyle ve siyasetiyle bütünleştirme hedefi olan Siyonizm holokost (holocaust) olarak adlandırılan Nazi Soykırımı ile çok sayıda taraftar bularak hızla yayılmıştır. Böylece Filistin’e toplu göçler başlamış ve Siyonist liderlerin öncülüğünde Amerika’nın desteği ile 1948’de İsrail Devleti kurulmuştur. Filistin’de bağımsızlığını ilan eden İsrail Filistinlileri zorunlu göçe tâbi tutmuştur. Bu durum Filistin açısından Nekbe (Büyük Felaket) olarak adlandırılmıştır.

³⁷⁶ Aydın, Dinler Tarihi, 299.

³⁷⁷ “Yahudilik”, 8/364.

³⁷⁸ Gürkan, “Yahudilik”, 43/187-197.

2. KUR'AN-I KERİM'DE YAHUDİLER

Müslümanlar Yahudilerle sürekli temas halinde olmuşlardır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de yirmi dört surede³⁷⁹, Bakara, A'raf ve Tâhâ surelerinin birçok ayetinde Yahudilerden sıkça bahsedilmektedir. Mekkî surelerde Yahudilerin ataları olan peygamberlerin kıssalarından, İsrailoğullarının Mısır'a yerleşmelerinden, Hz. Musa'nın ve kardeşi Harun'un Firavun ile mücadelesinden, Firavun'un zulmünden kavmini kurtarmasından bahsedilmektedir. Medenî surelerde, Müslümanların Medine'ye hicretinden sonra Müslümanlara karşı düşmanca tavır sergilemeleri sonucu Kur'an'ın Yahudilere karşı üslubu sertleşmiş, Yahudiler ikaz edilmiş ve topraklarının fethine izin verilmiştir. Kur'an'da Yahudilerden İsrail, Benî İsrail, Yehûd, Hûd, Hâdû kelimeleriyle Ehl-i Kitap olarak bahsedilmektedir. İsrail "Allah'ın kulu" anlamındadır ve Hz. Yakub'un diğer adıdır.³⁸⁰ Taberî'ye (ö. 310/923) göre Hûd kelimesi hâid kelimesinin çoğuludur ve "tövbe edenler, hakka dönenler" manasındadır.³⁸¹ Buzağıya taptıktan sonra pişman olup Tûr Dağı'nda "İnnâ hudnâ ileyk" (Sana döndük/yönelidik) demeleri bağlamında kullanılmış³⁸² ve İsrailoğullarına Yehûd ismi verilmiştir.³⁸³ Kur'an'da Yahudiler olarak Medenî surelerde yedi ayette³⁸⁴, Hûd kelimesi Bakara Suresi'nde üç ayette³⁸⁵, "Yahudi oldular" manasındaki Hâdû fiili ise on yedi yerde³⁸⁶ geçmektedir. Çoğunluğu Mekkî ayetlerde geçen "Benî İsrail" Medine ve çevresinde yaşayan Yahudilerin ataları için³⁸⁷, Hz. Musa'nın kavmi için, birinci ve ikinci mabet dönemi Yahudileri için kullanılmıştır. "İsrail" kelimesi iki ayette Hz. Yakub'un ismi olarak³⁸⁸, Mekkî ayetlerde kullanılmayan "İsrailoğulları" kavramı ise Medenî ayetlerde Hz. Yakub'un çocuklarından oluşan on iki kabile için kullanılmıştır.³⁸⁹ Ayrıca Kur'an'da Medine'de yaşayan Yahudilerden "Kitap verilenler"³⁹⁰, "Kitap verdiklerimiz"³⁹¹, "Kitaptan ilim verilenler"³⁹², "Kitabı okuyanlar"³⁹³ gibi ifadelerle de bahsedilmektedir.³⁹⁴

2.1. Kur'an'da Yahudilere Yönelik Eleştiriler

³⁷⁹ Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", 43/220-226.

³⁸⁰ Tâberî Tefsiri terc. Mehmet Keskin (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2019), 1/62.

³⁸¹ Taberî, II, 428.

³⁸² el-A'râf 7/156.

³⁸³ Taberî, II, 32, İbn Manzûr, III, 439.

³⁸⁴ el-Bakara 2/113, 120; el-Mâide 5/18, 51, 64, 82; et-Tevbe 9/30.

³⁸⁵ el-Bakara 2/111, 135, 140.

³⁸⁶ el-Bakara 2/62; en-Nisâ 4/46, 160; el-Mâide 5/41, 44, 69; el-En'âm 6/14; en-Nahl 16/118; el-Hac 22/17; el-Cum'a 62/6.

³⁸⁷ el-Bakara 2/40, 48, 83, 122; el-İsrâ 17/4, 101; Tâhâ 20/80, 94; eş-Şuarâ 26/17, 22, 59, 197; en-Neml 27/76; el-Mü'min 40/53; el-Câsiye 45/16; el-Ahkâf 46/10; es-Saf 61/6, 14.

³⁸⁸ Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

³⁸⁹ el-Bakara 2/40, 47, 122.

³⁹⁰ el-Bakara 2/101, 144, 145; Âl-i İmrân 3/20, 100, 186, 187; en-Nisâ 4/47, 131; el-Mâide 5/5, 57; et-Tevbe 9/29; el-Hadîd 57/16; el-Müddessir 74/31; el-Beyyine 98/4.

³⁹¹ el-Bakara 2/121.

³⁹² en-Nisâ 4/51.

³⁹³ Yunus 10/94.

³⁹⁴ Hayat Rehberi Kur'an (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 3/243-244.

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin bazı özellikleri eleştirilmiştir. Evrensel bir çağrı olan Kur'an vahiy temelli bir topluluk olan Yahudileri de Hz. Muhammed'in (s.a.v) getirdiği vahyi kabul etmeye davet etmiştir. Ancak Yahudiler Hz. Muhammed'in (s.a.v) Hz. İsa'nın müjdelediği peygamber olduğunu,³⁹⁵ Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğunu bildikleri halde; Peygamberin İsrailoğullarından değil de İsmailoğullarından olmasını kıskanmış, hayal kırıklığına uğrayarak iman etmemişlerdir. Bu davranışlarından ötürü *“Allah'ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kışkırdıkları için Allah'ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”*³⁹⁶ Ayet-i kerimde olduğu gibi bu konuda başka ayetlerde de açıkça eleştirilmişlerdir.³⁹⁷ Kur'an *“Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı'ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.”*³⁹⁸ ayetinde Allah dışındakileri Rab edinmelerini; *“Yahudiler “Üzeyir Allah'ın oğludur” dediler, Hristiyanlar da “Mesih (İsâ) Allah'ın oğludur” dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!”*³⁹⁹ Ayet-i kerimde Üzeyir Peygamber'e Allah'ın oğlu diyerek Allah'a oğul isnat etmelerini; *“Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtila iman ediyorlar, sonra da kâfirler için “Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar.”*⁴⁰⁰ Ayet-i kerimde putlara ve batıla inanmalarını konu edinerek Tevhid inançlarını eleştirmiştir. *“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz!”*⁴⁰¹ Ayet-i kerimde ve benzer ayetlerde dünyalık için ayetleri satmaları noktasında uyarılmışlardır.⁴⁰² Yüce Allah Kur'an'da *“Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi.”*⁴⁰³ Ayet-i kerimde ve daha birçok ayette Yahudilerin kutsal kitaplarını koruyamadıklarını⁴⁰⁴ ve onu tahrif ettiklerini *“telbîs, tebdîl, kitmân, leyy, nisyân”* gibi farklı kelimelerle belirtmiştir.⁴⁰⁵ Kendilerine, *“Allah'ın indirdiğine iman edin”* denilince, *“Biz sadece bize indirilene inanırız”* derler ve ondan başkasını inkâr

³⁹⁵ el-Bakara 2/146.

³⁹⁶ el-Bakara 2/90.

³⁹⁷ el-Bakara 2/89, 91, 109; Âl-i İmrân 3/72-73; el-En'âm 6/91; Taberî, 1/97-99.

³⁹⁸ et-Tevbe 9/31.

³⁹⁹ et-Tevbe 9/30.

⁴⁰⁰ en-Nisa 4/51.

⁴⁰¹ Âl-i İmrân 3/187.

⁴⁰² el-Maide 5/44.

⁴⁰³ el-Bakara 2/75.

⁴⁰⁴ İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991), 2/350-353.

⁴⁰⁵ el-Bakara 2/42, 59, 140, 146, 159, 174; Âl-i İmrân 3/71, 78, 187; el-Nisa 4/46; el-Mâide 5/13, 14, 45; el-A'râf 7/53, 162; Taberî, 1/89-93; Kur'an-ı Kerim Tefsiri, İbn Kesir, 2/395-397.

ederler. Hâlbuki o Kur'an, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resulüm!) Onlara de ki: “Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseñiz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?”⁴⁰⁶ Ayet-i kerimede de belirtildiği üzere Peygamberleri Malaki'yi son peygamber olarak kabul ettikleri için sonraki peygamberlere inanmayıp Hz. Zekeriya, Hz. Yahya'yı öldürmüşler ve Hz. İsa'ya, Hz. Muhammed'e (s.a.v) inanmamışlardır.⁴⁰⁷ Peygamberlere düşmanlık beslemişler, bazı peygamberlere inanıp bazılarına inanmamaları konusunda da eleştirilmişlerdir.⁴⁰⁸ Kur'an “Ne zaman onlar bir söz verdilerse yine kendilerinden bir grup onu bozup bir kenara atmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler. Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı (Tevrat) tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitabın bir kısmı, Allah'ın kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler.”⁴⁰⁹ Ayet-i kerimede Yahudilerin sözlerine sadık kalmayıp ahitlerini bozmalarını ve bunu alışkanlık haline getirmelerini,⁴¹⁰ Kitab'a iman edip uymamalarını eleştirmiştir. Örneğin Cebrâil ve Mikail'e (a.s) düşmanlık beslemişler,⁴¹¹ Allah hakkında “Allah'ın eli bağlıdır”, “Allah fakirdir ama biz zenginiz” gibi haddi aşan sözleri sarf etmişlerdir.⁴¹² Ayrıca kendilerinin Müslümanlardan daha doğru yolda olduklarını söylemeleri,⁴¹³ ahiret, cennet, cehennem gibi konulardaki alaycı tavırları, ahireti yok saymaları, kabul edenlerin de ateşin kendilerine sayılı gün kadar dokunacağını söylemeleri,⁴¹⁴ Allah'ın nimet ve lütuflarını inkâr edip nankörlük etmeleri,⁴¹⁵ konularında da eleştirilmişlerdir. Allah Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Müslümanların en büyük düşmanı olduklarını ve asi, haddi aşan bir topluluk olduklarını belirtmiştir.⁴¹⁶ Kur'an'da Yahudilerin kıskanç, kibirli, inatçı, muhalefet olan, haksızlık yapan, rüşvet alan bir millet olduğu belirtilerek ahlâki zafiyetleri anlatılmıştır.⁴¹⁷

2.2. Seçilmişlik İnançları

Seçilmişlik inancı Yahudiliğin temel unsurlarındandır. Yahudilikte seçilmişlik düşüncesi, Tanrının İsrailoğullarını kendi kavmi, has kavmi olarak seçmesi ve onları diğer milletlere üstün kılması inancıdır. Seçilmişlik inancı farklılık vurgusunu, kendilerini diğer toplumlardan üstün görmeyi ve toplumları ayırtırmayı da beraberinde getirmektedir. İsrailoğulları Tanrı ile ahit yaptıkları için, Tanrı'nın iradesini yeryüzünde temsil eden seçilmiş kavim olma imtiyazına sahip olduklarını düşünmektedirler. Ancak Kur'an yaptıkları ahitleri konu edinmiş, ahitlere

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/91; el-Mâide 5/70.

⁴⁰⁷ el-Ra'd 13/43.

⁴⁰⁸ el-Nisa 4/150, 151; Taberî, 1/94-95, 103-108.

⁴⁰⁹ el-Bakara 2/100, 101.

⁴¹⁰ el-Bakara 2/64, 85, 100; el-Mâide 5/13; el-Enfâl 8/56, 58.

⁴¹¹ el-Bakara 2/97, 98; Taberî, 1/100-103.

⁴¹² Âl-i İmran 3/181; el-Mâide 5/64.

⁴¹³ el-Mâide 5/80, 81; Taberî, 1/129-130.

⁴¹⁴ el-Bakara 2/80; Âl-i İmran 3/23, 24.

⁴¹⁵ el-Mâide 5/20; el-Bakara 2/40, 47, 49, 122; Yunus 10/93; Tâhâ 20/47; el-A'râf 7/105; Kur'an-ı Kerim Tefsiri, İbn Kesir, 2/354,359-361, 372-375.

⁴¹⁶ Âl-i İmrân 3/112.

⁴¹⁷ et-Tevbe 9/31, 34; el-Cuma 62/5; İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, 2/411.

sadık kalmadıklarını belirtmiştir.⁴¹⁸ *“Ahitlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden (Tevrat) önemli bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan daima bir hainlik görürsün. Sen yine de onları affet, hoş gör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”*⁴¹⁹ Ayette de belirtildiği üzere verdikleri sözleri tutmadıkları için Kur’an’da lanetlenen bir topluluk olmuşlardır. *“Onların bu tutumu “Sayılı günler dışında bize ateş asla dokunmayacak” demelerinden ötürüdür. Uydura geldikleri yalanlar dinleri hakkında kendilerini yanıltmaktadır.”*⁴²⁰ Ayette de belirtildiği üzere seçkin topluluk olduklarını düşündükleri için cehennemde sayılı gün kadar kalacaklarını,⁴²¹ cennette yalnızca kendilerinin olacaklarını,⁴²² kendilerini Allah’ın oğulları olarak gördükleri için ceza almayacaklarını⁴²³ iddia etmişlerdir. Günahlarından dolayı ceza alacaklarını bilmelerine rağmen kibirleri dolayısıyla çok ceza almayı kendilerine yakıştıramamış, az bir ceza alacaklarını söylemişlerdir.⁴²⁴ Ümmi Araplara karşı yaptıkları hiçbir kötülüğün hesabının sorulmayacağını söyleyerek⁴²⁵ kendilerinin seçilen topluluk olduklarına atıfta bulunmuşlardır. Kur’an’da çeşitli ayetlerde bir dönem Yahudilerin üstün oldukları belirtilmektedir.⁴²⁶ Ancak bu üstünlük görev, sorumluluk ve cezalardan muaf olmaları anlamında değildir. *“Biz, şüphesiz İsrâiloğullarına da kitap, hüküm ve peygamberlik verdik; onları güzel şeylerle rızıklandırdık ve kendilerini diğer topluluklardan üstün kıldık.”*⁴²⁷ Ayet-i kerimede de belirtildiği üzere diğer topluluklara üstün kılınmaları üç büyük nimetin verilmesi ile ilgilidir. Bu nimetler İsrailoğullarına Tevrat’ın indirilmiş olması, kendi kavimlerinden Hz. Musa ve Hz. Harun gibi peygamberlerin gönderilmiş olması ve hüküm verilmesidir. “Hüküm” Kur’an-ı Kerim’de “hikmet, yargı ve yönetim gücü” anlamlarında kullanılmaktadır.⁴²⁸ İsrailoğulları altın çağlarını yaşadıkları dönemlerde bu güçlere sahip olmuşlardır ve nimetlerden yararlanmışlardır. Böylece dönemlerinin seçkin topluluğu olmuşlardır. Ancak âsi olmaları, aşırıya gitmeleri sebepleri ile nimetler ellerinden alınmıştır.⁴²⁹ *“Allah’tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık damgası vurulmuş; Allah’ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.”*⁴³⁰ Ayet-i kerimede belirtildiği üzere Allah’a itaat etmedikleri için aşağılanmışlardır. İsrailoğullarının üstün kılınmalarından bahseden ayetlerde umumi ifade ile

⁴¹⁸ el-Bakara 2/40, 64, 80, 83, 84, 100; el-Mâide 5/13; el-Enfâl 8/56.

⁴¹⁹ el-Mâide 5/13, 64.

⁴²⁰ Âl-i İmrân 3/23-24.

⁴²¹ el-Bakara 2/80.

⁴²² el-Bakara 2/111.

⁴²³ el-Mâide 5/18.

⁴²⁴ el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24.

⁴²⁵ Âl-i İmrân 3/75.

⁴²⁶ el-Duhân 44/32; el-Bakara 2/47, 122; el-A’râf 7/140.

⁴²⁷ el-Câsiye 45/16.

⁴²⁸ Kur’an Yolu Meâl (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 5/16.

⁴²⁹ el-Bakara 2/85; el-Mâide 5/51, 64, 78.

⁴³⁰ Âl-i İmrân 3/112.

hususilik kastedilmiştir.⁴³¹ Üstün kılınmaları kendi dönemlerindeki âlemlerle ve kendilerinin Allah’a inanmış oldukları dönemle sınırlıdır.

3. KUR’AN-I KERİM’DE YAHUDİLERİN ÖLÜMSÜZLÜK ARZUSU

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de Yahudilerin yaşamaya en düşkün millet olduklarını belirtmiştir. Yaşama arzusunda ahirete döneceklerini bildikleri halde inkâr etmeleri sebebiyle, ahiret hayatına inanmayan müşrikleri dahi geçtiklerinden bahsetmiştir. *“Yemin olsun ki, onları insanların yaşamaya en düşkün olarak bulursun; müşriklerden de çok; her biri ister ki bin sene yaşasın. Oysa çok yaşatılması hiç kimseyi azaptan kurtaramaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.”*⁴³² Ayet-i kerimde de gördüğümüz üzere Allah (c.c) Yahudilerin dünya hayatına düşkünlüklerini her biri bin sene yaşamak ister şeklinde belirtmiştir. Ölümünden nefret eden Yahudiler ölüm fikrinden uzaklaşarak dünya hırsına kapılmışlardır. Ahiret nimetleri karşısında bu dünya nimetleri hiçbir değer ifade etmemesine rağmen dünya nimetlerini tercih etmişlerdir. *“İşte onlar, ahiret karşılığında dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.”*⁴³³ Ayette de belirtildiği üzere ahiret hayatına karşılık dünya hayatını tercih etmişlerdir. “Her şey dünya içindir.” anlayışıyla materyalist bir yaklaşım sergilemiş, aşırı dünyevileşmişlerdir. Bu anlayışlarının bir tezahürü olarak Yahudiler tarih boyunca yaşadıkları her dönemde dünyevî konumlarını önemsemiş ve öncelemişlerdir.

Kendilerinin cehennem ateşinden ve azabından uzak olacağı, cennette yalnızca kendilerinin bulunacağı gibi iddialarına karşılık Alla-u Teâlâ; *“De ki: “Ey Yahudiler! Başka insanlar değil, yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin!”*⁴³⁴, *“Onlara, “Şayet Allah katında, ahiret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!” de. Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.”*⁴³⁵ buyurarak cennete ölüm ile ulaşılacağını, ama onların ölümü istemeyeceklerini belirtmiştir. Kendilerini ahirette bekleyen akıbetle yüzleşmek istememeleri sebebiyle,⁴³⁶ ahiret yurdundan bir ümitleri olmaması sebebiyle,⁴³⁷ peygamberlere olan küfürleri sebebiyle,⁴³⁸ dünyadaki eylem ve amellerine güvenmemeleri sebebiyle ahiret yurdunu istemeyip ölümsüzlüğü arzu etmektedirler. Bu durum ayete-i kerimde de şöyle ifade edilmiştir: *“Ama onlar daha önce yapıp ettikleri yüzünden asla ölümü istemeyeceklerdir. Allah zalimleri çok iyi bilmektedir.”*⁴³⁹ Ölüm sonsuzluk hayatının başlangıcıdır. İnsan yaşadığı hayat

⁴³¹ Taberî, 1/66.

⁴³² el-Bakara 2/96.

⁴³³ el-Bakara 2/86.

⁴³⁴ el- Cuma 62/6.

⁴³⁵ el-Bakara 2/94-95.

⁴³⁶ Taberî, 1/101; İbn Kesir, Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991), 2/422-426.

⁴³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak dini Kur’ân Dili, (İstanbul: Azim Yayınları, 1992) 1/352.

⁴³⁸ Celaleyn Tefsiri tercümesi, trc. Ali Rıza Kaşeli (İstanbul: Sağlam Yayınları, 2015), 1/47.

⁴³⁹ el-Cuma 62/7.

dışında bir hayat düşünmeyince bu dünya hayatında doyumsuzlaşıp her şeyi elde etmek istemektedir. Yahudiler de ölümsüzlüğü arzu ederek dünya hayatında kanaatsiz bir millet olmuşlardır. Ahiret inancı ömrü fâni, hayatı sınırlı olan fakat hayalleri sonsuzluk olan insana Yüce Allah'ın bağışlamış olduğu bir nimettir.⁴⁴⁰ Elmalılı'ya göre Yahudiler ahiret kavramını te'vil ve tahrif ederek ideolojileri doğrultusunda tanımlamışlardır. Yahudilere göre ahiret; arz-ı mev'ûd topraklarını içeren bir Yahudi devleti kurup, bu devlet ile bütün dünyaya hâkim olup diğer milletlerin ve devletlerin yeryüzünden kaybolması ile tek hâkim güç haline gelmektir. Ahiret yurdunda sadece kendilerinin olacaklarını söylemeleri ile bu ideolojileri kastedilmektedir. Sayılı gün kadar ateşte kalacaklarından kasıt ise bu durum gerçekleşene kadar dünyadaki geçirdikleri vakittir.⁴⁴¹ Yahudiler arz-ı mev'ûd topraklarının kendi hakları olduğuna inanmış ve bütün ilke ve kurallarını, sosyal ve siyasi ilişkilerini bu inanç doğrultusunda belirlemişlerdir. Amaçları arz-ı mev'ûd bölgesinde bir bayrak altında toplanmak olan⁴⁴² Yahudiler bu amaca ulaşmak için her yolu meşru' görmüşlerdir.⁴⁴³ Siyonizm tarafından geliştirilen "tüm dünya Yahudi ulusu" "yeryüzünde tanrı saltanatının kurulması" gibi dinsel temelli ideolojiler siyasal ideolojilere dönüşmüştür.⁴⁴⁴ Siyasal ideolojilerini askeri kanallarla desteklemişlerdir.

Yüce Allah Yahudilerin ölümsüzlük arzularına Kur'an-ı Kerim'de şöyle cevap vermektedir: *"Şöyle de: "Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyi de edileni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarınızı bildirecektir."*⁴⁴⁵ Daha önceki ayetlerde de belirtildiği üzere çok yaşamaları onları azaptan kurtarmayacak, bin yıl yaşamaları cehennemden uzaklaştırmayacaktır. Kur'an *"Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir."*⁴⁴⁶ buyurmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Değerlendirmelerimiz sonucunda Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğullarının birçok ayette kulluk açısından, peygamberlerle münasebetleri bakımından, birbirleriyle ve Müslümanlarla münasebetleri bakımından, ahlaki davranışlarındaki tutarsızlık ve zafiyetleri bakımından eleştirilmektedirler. Kur'an'ın Yahudilere genişçe yer vermesi, detaylıca anlatması Müslümanlara ibret ve Yahudilere uyarı teşkil etmektedir. İsrailoğullarının seçilmişliğinin yaşadıkları dönemle sınırlı olduğunu görmekteyiz. Allah'a inandıkları için dönemlerinde yaşayan diğer milletlere göre daha fazla nimetlere ve lütuflara mazhar olmuşlardır. Kendilerine kitap verilmesi, peygamberler gönderilmesi bakımından Vahyin muhatabı olarak diğer

⁴⁴⁰ Seyyid Kutup, Fî Zilâli'l-Kur'ân (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1972), 1/195.

⁴⁴¹ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 1/353-355.

⁴⁴² Mîm Kemal Öke, Filistin Sorunu (İzmir: Ufuk Kitapları, 2002), 24-25.

⁴⁴³ Abdurrahman Küçük, Yahudilikteki Arz-ı Mevud Anlayışının Boyutları, AÜİFD, XXIII, 105.

⁴⁴⁴ Melek Baydak,(1987) Sosyolojik Açıdan Siyonizm ve Filistin Göçü, Hacettepe Üniversitesi SBE. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, s. 38.

⁴⁴⁵ el-Cuma 62/8.

⁴⁴⁶ Âl-i İmrân 3/185.

milletlere üstün olmuşlardır. Ancak verilen nimetlere nankörlükleriyle, gönderilen peygamberlere ve Kitab'a itaatsizlikleriyle, peygamberleri öldürmeleriyle üstünlüklerini kaybetmişler, Kur'an'da uyarılan ve lanetlenen bir topluluk olmuşlardır. *"Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz."*⁴⁴⁷ Ayet-i kerimede ve diğer ilgili ayetlerde de belirtildiği gibi dünyada ölümü tatmayacak, ölümsüz olan bir millet yoktur ve olmayacaktır da. Yahudiler de sonlu bir millettir. Dünyadaki olumsuz davranışlarının neticesini, akıbetlerinin cehennem ateşi olduğunu bilmeleri nedeniyle ölümsüzlüğü isteyip, ölümsüz gibi yaşamaktadırlar.

5. KAYNAKÇA

Aydın, Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Baydak, Melek. "Sosyolojik Açıdan Siyonizm ve Filistin Göçü." Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987.

Başoğlu, Tuncay, "Yahudilik". *Temel İslam Ansiklopedisi*. 8/363. İstanbul : TDV Yayınları-İSAM Yayınları, 2020.

Celaleyn Tefsiri. çev. Ali Rıza Kaşeli. İstanbul: Sağlam Yayınları, 2015.

Gürkan, Salime Leyla, "Yahudilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/187-197. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Harman, Ömer Faruk, "Yahudilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/220-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hayat Rehberi Kur'ân. çev. Mehmet Paçacı vd. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.

Kesir, İbn. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bedrettin Çetiner vd. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

Kur'ân Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2008

Kutup, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. çev. M. Emin Saraç vd. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1972.

Küçük, Abdurrahman. "Yahudilikte Arz-ı Mevud Anlayışının Boyutları." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3-4 (Aralık 1992), 101-112.

⁴⁴⁷ el-Enbiya 21/35; ez-Zümer 39/30; Âl-i İmran 3/185.

Memiş, Fatih. "*Yahudilikte ve İslam'da Arz-ı Mevud Anlayışı*" Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Öke, Mîm Kemal. *Filistin Sorunu*. İzmir: Ufuk Yayınları, 2002.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Taberi Tefsiri*. çev. Mehmet Keskin. 6 cilt. İstanbul: *Sağlam Yayınları*, 2019.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Yayınları, 1992.

ŞAİR ABDULLAH ŞEMŞEDDİN: HAYATI VE DİVANLARI

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Berat CAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/İslami İlimler Fakültesi

mberat@gmail.com- <https://orcid.org/0000-0002-5811-9958>

Özet

Abdullah Şemşeddin, 20. yüzyıl Arap edebiyatının ve İslam dünyasının önemli şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1921 yılında Kahire’de doğmuş ve küçük yaşlarda Kur’an-ı Kerim’i ezberleyerek dini bir eğitim sürecine başlamıştır. El-Ezher Üniversitesi’nde aldığı eğitim, onun Arap dili ve İslami ilimlerde derin bir birikim kazanmasını sağlamıştır. Şemşeddin, eserlerinde tasavvufi öğeler ile vatanseverlik, aşk ve insanlık gibi temaları bir arada işlemiştir. Özellikle 1956 Üçlü Saldırısı sırasında yazdığı "Allahü Ekber Fevka Keydi’l-Mu’tedi" adlı şiiri, Mısır halkının direniş sembollerinden biri haline gelmiştir ve daha sonra Libya’nın ulusal marşı olarak benimsenmiştir. Şairin "Afrahu’n-Nûr" ve "Ya Rab" gibi eserleri, Allah sevgisini ve insanın yaratıcıya olan teslimiyetini güçlü imgeler ve estetik bir üslupla dile getirmiştir. Şemşeddin’in şiirleri, bireyin manevi yolculuğunu ve toplumsal dayanışmayı metaforik bir dille ele alarak, tasavvuf geleneğini halkın anlayabileceği bir üslup ile buluşturmuştur. Şair, hayatı boyunca ulusal ve uluslararası alanda birçok ödül almış, şiir festivallerinde Mısır’ı temsil etmiştir. Eserleri, bireysel ve toplumsal manevi dirilişin sembolü olmuş, modern Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Şemşeddin, Tasavvuf, İlahi Aşk, Peygamber Sevgisi, Tevhid

POET ABDULLAH SHAMSADDIN: LIFE AND POEMS

Abstract

Abdullah Shemshaddin is recognized as one of the most important poets of 20th century Arabic literature and the Islamic world. Born in Cairo in 1921, he began his religious education at an early age by memorizing the Holy Quran. His education at Al-Azhar University provided him with a deep knowledge of Arabic language and Islamic sciences. In his works, Shams al-Din combined mystical elements with themes such as patriotism, love and humanity. In particular, his poem “Allahu Akbar Fawqa Keydi’l-Mu’tedi”, written during the 1956 Triple Aggression, became one of the symbols of resistance of the Egyptian people and was later adopted as the national anthem of Libya. The poet's works such as “Afrahu’N-Nûr” and “Ya Rab” express the love of God and human submission to the Creator with powerful images and an aesthetic style. Şemşeddin's poems, dealing with the spiritual journey of the individual and social solidarity in a metaphorical language, brought together the Sufi tradition with a style that the public could understand. The poet received many national and international awards throughout his life and represented Egypt in poetry festivals. His works have become a symbol of individual and social spiritual resurrection and have an important place in modern Arabic literature.

Keywords: Abdullah Shemshaddin, Sufism, Divine Love, Love of the Prophet, Tawhid

Giriş

Abdullah Şemşeddin, 20. yüzyıl İslam dünyasının Mısır’da öne çıkan manevi ve edebi sahnede en önemli figürlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1921 yılında Kahire’nin Şubra semtinde doğan Şemşeddin, erken yaşlarından itibaren çok yönlü bir gelişim sergilemiş; Kur’an-ı Kerim’i ezberleyerek başladığı eğitim yolculuğuna el-Ezher’deki dini ve dilbilimsel eğitimiyle devam etmiştir. Maddi zorluklar nedeniyle resmi eğitimini tamamlayamamış olsa da kendi çabalarıyla ciddi bir birikim edinmiş ve edebi anlamda dikkat çeken bir şahsiyet haline gelmiştir.

Edebi kariyerine ve manevi duyarlılığına damga vuran eserleriyle Şemşeddin, sadece Arap dünyasında değil, uluslararası alanda da tanınan bir isim olmuştur. Özellikle Şiirlerinde tasavvufi temaları, milli bağımsızlık fikrini ve evrensel insan sevgisini bir araya getiren özgün bir anlayış sergilemiştir. Bu çalışma, Abdullah Şemşeddin’in hayatını, eserlerini, edebi görüşlerini ve bıraktığı mirası detaylı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, onun şiirlerinin Arap edebiyatı ve manevi düşünce dünyası üzerindeki etkisini inceleyerek, şiirlerinin hem bireysel hem de toplumsal özelliklerini vurgulamaktadır. Bu çalışmada Şemşeddin’in divanı üç kısımda incelenecektir. İlk kısımda tevhid inancı, ikinci kısımda Peygamber sevgisi, üçüncü kısımda ise Arap ülkelerinin direnişi ele alınacaktır.

1. Tarihsel ve Biyografik Arka Plan

Abdullah Şemşeddin’in yaşamış olduğu 20. yüzyılın ortaları, İslam dünyası ve özellikle Arap coğrafyasının büyük dönüşümler yaşadığı bir dönemdir. Bu yıllarda sömürgecilik karşıtı hareketler, Arap dünyasında bağımsızlık arayışlarını körüklemiş, aynı zamanda modernleşme ve geleneksel değerlerin çatıştığı bir kültürel ortam oluşmuştur. Şemşeddin’in şiirleri, bu çalkantılı dönemin ruhunu yansıtarak hem milli hem de manevi bir duruş sergilemiştir.

1921 yılında Kahire’nin Şubra semtinde doğan Abdullah Şemşeddin, erken yaşta Kur’an-ı Kerim’i ezberleyerek dini eğitime olan yatkınlığını göstermiştir. Ailesinin ekonomik zorlukları nedeniyle El-Ezher Üniversitesi’ndeki eğitimini tamamlayamamasına rağmen, bu süreçte İslami ilimlere ve Arap diline dair derin bir birikim kazanmıştır. Bu bilgi birikimini, Arap edebiyatının klasik unsurlarını modern temalarla birleştiren eserlerinde ustalıkla kullanmıştır.

Şemşeddin, bu entelektüel birikimini Mısır Demiryolları Matbaası’nda dil düzenleyicisi olarak çalışırken pekiştirmiştir. Bu görevi sırasında hem dil bilgisini geliştirmiş hem de Mısır’daki kültürel ve edebi çevrelerle ilişkiler kurarak şiir yeteneğini sergilemiştir. 1950’ler ve 1960’larda Müslüman Gençler Konseyi’nde kültürel danışman olarak çalışmış⁴⁴⁸, aynı dönemde birçok edebi topluluk ve şiir etkinliğinin öncüsü olmuştur. Şemşeddin’in bu dönemde kazandığı “Tevhidin Dili” unvanı, onun manevi derinliği ve edebi zarafetini ifade eden bir sembol haline gelmiştir⁴⁴⁹.

Abdullah Şemşeddin birçok şiiri vardır, ancak en ünlü şiiri 1956’da Mısır’a karşı üç cepheden saldırı yapıldığı sırada yazdığı (Allahu Ekber Fevga Keydil Mu’tedi) şiiridir. Bu şiir savaş

⁴⁴⁸ Rufai Necip, “الشاعر عبدالله شمس الدين..” (Muhârât, 03 Kasım 2015).

⁴⁴⁹ Adel Ahmet, “هزم ‘بريطانيا العظمى’ بنشيد ‘الله أكبر’.. تعرف على ‘شاعر التوحيد’ عبد الله شمس الدين | فيديو” (al-Ahrâm, 13 Mart 2018).

sonrasında milli marş olmak için aday gösterilmiş ve birinci olmuştur. Ancak bazı sebeplerden dolayı ikinci sırada Ümm Külsüm tarafından seslendirilen (Vallahi Zaman Ya Silahi) marş olarak seçilmiştir. Atiyye Şerâra tarafından bestelenen ve Mahmud Şerif tarafından okunan şiir 2011'den itibaren Kaddafi sonrası Libya'da milli marş olarak kullanılmıştır.

Şiirlerini birçok sanatçı söylemiş olsa da Seyyid Nakşibendi'nin ağzından Kahire'de bulunan İmam Hüseyin camiinde (أفراح النور) kasidesinde bulunan (لغة الكلام) naatıyla meşhur olmuştur. Abdullah Şemşeddin'in biyografisi, onun eserlerini anlamak için önemli bir bağlam sunmaktadır. Sufi kimliği olması sebebiyle İslami şiirlerinin yanı sıra vatanseverlik, siyaset, aşk gibi birçok edebi türde şiirler kaleme almıştır. Ancak Tasavvufi şiirleri her zaman ön planda olmuştur⁴⁵⁰. Şemşeddin'in tasavvufi temaları işleyen diğer eserleri ise bireyin ilahi yaratıcıyla olan ilişkisini derinlemesine sorgulayan metaforik anlatılarla doludur. Mısır dışında düzenlenen birçok yarışmada ülkesini şiirleriyle temsil etmiştir. Döneminin Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır tarafından edebi hayatın zenginleştirilmesinde oynadığı rol, şiir ve edebiyat alanındaki duruşu nedeniyle Cumhuriyet Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Şair 13 Mart 1977'de, Libya'da katıldığı bir gençlik konferansı sonrasında memleketinde vefat etmiştir⁴⁵¹.

3. Edebi ve Felsefi Görüşleri

Şemşeddin'in şiir dili, manevi derinlik ve estetik kaygılarla yoğunlaşmıştır. Özellikle "Afrâhu'n-Nûr" ve "Lebbeyk Ya Rabbi" gibi şiirleri, Allah'a ve peygambere olan sevgi ve sadakati dile getirirken insanlığın yücelik arayışını öne çıkarır⁴⁵². Tasavvufi çizgide ilerleyen şiirlerinde metaforik ifadeler ve derin imgelerle bireyin manevi yolculuğunu anlatır. Şairin "Asdâu'l-hurriyye (1954), dîvânu Allahu Ekber (1968), Dîvânu Vahyun Mine'n-Nûr, Nidâu'r-Rûh" isimli divanları vardır⁴⁵³.

"Allah" ve "Ya Rab" gibi şiirlerinde ise, Allah'a olan bağlılık ve O'nunla kurulan derin ilişki dikkat çeker. Şemşeddin, bu eserinde Allah sevgisini kulluk bilinciyle harmanlayarak insanın yaratıcıya olan teslimiyetini bir dua ve yalvarış üslubuyla dile getirir. Bu yönleri Şemşeddin'i, Allah sevgisi ve Peygamber sevgisini tasavvufi bir bakış açısıyla işleyen nadir şairlerden biri olarak öne çıkarmıştır.

Şairin kaleme aldığı eserlerde, Allah'a olan derin bağlılık ve yaratıcıya duyulan sınırsız sevgi, estetik bir dille ve zengin metaforlarla işlenmiştir. Bu temalar bireysel bir arınma yolculuğunun yanı sıra toplumsal manevi dirilişi ifade eder. Allah sevgisini bir övgüden öte, insanın hayattaki yolculuğunun merkezine yerleştirir. Onun şiirlerinde Allah yaratıcılık kudreti ve sonsuz rahmetiyle tasvir edilmiştir.

Şemşeddin şiirlerinde Allah sevgisini, ilahi aşk ve mutlak teslimiyet olarak ele alır. "Ya Rab" başlıklı eserinde şair, Allah'ın insan üzerindeki rahmet ve kudretini vurgularken, insanın O'na

⁴⁵⁰ Mansur Ahmet, "Abdullah Şemşeddin Müellifü Neşîtu Allahu Ekber Fevka Keydi'l-Mu'tedi Hel Ta'rifuhu" (Al-Yevm es-Sâbiu, Mayıs 2022).

⁴⁵¹ Necip, "فتيحة التوحيد.. الشاعر عبدالله شمس الدين".

⁴⁵² "Şairu't-Tevhîd Abdullah Şemşeddin" (Sada el-Beled, 13 Mayıs 2019).

⁴⁵³ Savâliha Muhammed, "السيرة ذاتية للشاعر المصري الراحل عبد الله شمس الدين" (Afâk Hurra) (Erişim 23 Aralık 2024).

olan muhtaçlığını ve teslimiyetini dile getirir. Bu şiirde kullanılan dil, okuyucuyu derin bir manevi yolculuğa davet eder:

“Yüce Rabbim, Sana yönelttim bütün yollarımı; Sen ki yalnızlığında yoldaşım, karanlıkta ışığım, yolculuğumda rehbersin.”⁴⁵⁴

Bu beyit, derin bir teslimiyet ve ilahi aşkla yoğrulmuş bir duyguyu ifade etmektedir. Şair, yolculuğunu yalnızca Allah’a adadığını, O’nun kendisi için dost ve rehber olduğunu, ilahi aşkın derin boyutlarını ortaya koyarak dile getirmektedir. Beyitteki “يا إلهي ومونسى ورفيقى” ifadesi, Allah’ın insana yalnızlık anlarında bir teselli ve hayat yolculuğunda bir kılavuz olduğuna işaret eder.

Şemşeddin’in eserlerinde tevhid inancı, Allah’ın birliğini ve mutlak kudretini yücelten ifadelerle sık sık vurgulanır. "Ya Rab" adlı eserinde, insanın yalnızca Allah’a olan bağlılığını ve O’na yönelişini dile getirir:

“Ey Rabbim, kalbimde bir ışık gibi parlıyorsun; her adımda, karanlıkları aydınlatan rehberim oluyorsun.”

Bu beyitte, Allah’ın insanın kalbindeki aydınlatıcı ve yol gösterici rolünü etkileyici bir şekilde dile getirmiştir. Şair, Allah’ı kalbinde bir ışık, karanlık yollarını aydınlatan bir rehber olarak tasvir etmiştir. Allah’ın kalpteki varlığı, hayatın zorlukları ve belirsizliklerinde bir güven kaynağı ve yol gösterici olarak işlenmiştir. Beyitteki duygusal yoğunluk ve ilahi aşka dair teslimiyet, manevi bir yükselişi çağrıştırmaktadır.

Bu dizelerde, tevhid inancı, insanın tüm varlığıyla Allah’a yönelmesi olarak somutlaşır. Şair, Allah’ın birliğini yüceltirken, insanın O’na olan ihtiyacını ve bağlılığını da dile getirir. Şemşeddin’in bu tür eserleri, tevhidin bireysel ve toplumsal anlamını açıklığa kavuşturmuştur.

Abdullah Şemşeddin’in eserleri, manevi derinlik ve estetik zarafetin bir sentezini sunar. Şairin Peygamber sevgisi, eserlerinde temel bir tema olarak öne çıkar. Özellikle “Afrâh”, şiirinde Hz. Muhammed’e olan sevgisini dile getiren Şemşeddin, Peygamber’in insanlığa getirdiği rahmet mesajını ve onun eşsiz kişiliğini övgüyle anmıştır. Şairin Peygamber sevgisi, yalnızca bir övgü değil, aynı zamanda bir ahlak ve hayat rehberi olarak da kendini gösterir.

Şemşeddin’in bu sevgiyi tasvir ederken kullandığı imgeler, tasavvufun mistik dünyasına açılan kapılar niteliğindedir. Peygamber’in doğumunu ve hayatını konu alan "Afrâh" şiirinde, onun yeryüzüne getirdiği aydınlığı ve insanlığı karanlıktan kurtarışını derin bir vecd ile anlatır:

“Ey nur! Doğduğun gün, yeryüzü senin ışıgınla nimetlere kavuştu ve bir izzet kazandı.”⁴⁵⁵

“Ben Muhammed’in izinden yürürüm, zira o, yola çıkan herkes için –ister erken gelsin ister geç kalsın– yolları aydınlatan bir nur ve rehberlik kaynağıdır.”⁴⁵⁶

Bu dizelerde Şemşeddin, Peygamber’in bir kurtarıcı ve insanlığa yol gösterici olarak algılanışını edebi bir ustalıkla ifade eder. Peygamber sevgisi, onun yalnızca manevi bir lider değil, aynı zamanda bir örnek insan olarak şiirlerinde yer bulur.

⁴⁵⁴ Şemşeddin Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânı’ş-Şi’r* (el-Cumhuriyyet’ü’l-Arabiyyetü’l-Müttehideh: el-Meclisül A’la lişşuûnil İslâmiyye, ts.), 95.

⁴⁵⁵ Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânı’ş-Şi’r*, 10.

⁴⁵⁶ Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânı’ş-Şi’r*, 13.

Şemşeddin'in şiir dili, aynı zamanda bireyin iç dünyasında gerçekleştirdiği ruhani yolculuğu, metaforlar ve sembollerle zenginleştirerek okuyucunun zihninde derin izler bırakmıştır. Ayrıca, onun şiirlerinde yer alan tema çeşitliliği, bireysel arınma ile toplumsal dayanışma arasında bir denge kurmuştur.

Filistin için söylediği divanında, Filistin'e duyulan derin bir sevgi ve özlemi, aynı zamanda umut ve sabır temalarını işliyor. Her bir mısra, Filistin'in hem bir sembol olarak anlamını hem de yaşadığı zorlukları ve bunların ardından gelen umudu ifade etmiştir.

*“Uzanan ellerinle teslimiyetin sembolü ol,
Vakit geldi, tebessüm et, gönlünü sarar dolu dolu soluk⁴⁵⁷.”*

Şair, Filistin'e seslenerek ona uzanmasını, kendini teslim etmesini ve acıların sona erdiğini anlamasını söylüyor. “Tebessüm etme vakti geldi.” ifadesi, uzun süren bir karanlık dönemin ardından umut ışığının belirdiğini, yeniden huzurun doğacağını müjdelemiştir.

*“Sabırla beklenen hasat vakti artık erişti,
Uzun süren elem sonrası sevinçlerle değişti.⁴⁵⁸”*

Burada sabır vurgusu ön planda. Şair, Filistin'in sabrının artık karşılık bulacağını, meyvelerini toplayacağı bir dönemin geldiğini ifade ediyor. Uzun süren acı ve sıkıntıların ardından, bekleyişin bir ödülü olacağını dile getirmiştir.

*“Ey günlerimin kardeşi, sen ki asaletin nişanı,
Sana yaraşır bir şeref, Filistin'in vefalı vicdanı.⁴⁵⁹”*

Şair, Filistin'i “günlerimin kardeşi” olarak nitelendiriyor, bu da derin bir bağlılık ve kardeşlik duygusunu yansıtıyor. Aynı zamanda Filistin'i asaletin, onurun ve direnişin sembolü olarak görüp bu özelliklerini yüceltmıştır.

Bununla birlikte divanında (*Min Kalbil Ma'rakeh, Sevratü Irak, Sayhatü'l-Cezâir, Ya Filistin, Dümatü'l-Vefâ, Mısru's-Sâira, Ya Sevratî, Hâkidûn, İ'du's-Sevra, Yevmü'l-Fidâ*) isimlerinde 2. Dünya savaşı sonrası Arap ülkelerinin yaşadığı savaş ve çatışma ortamlarını anlattığı şiirleri vardır⁴⁶⁰.

4. Etkileri ve Mirası

Şemşeddin, şiirleriyle Arap edebiyatında manevi bir çıkır açmış, tasavvuf öğretisini halkın anlayabileceği bir dille yaygınlaştırmıştır. “Allahü Ekber” marşının popülerliği, onu Arap dünyasında bir simge haline getirmiş ve ulusal bağımsızlık hareketlerine ilham kaynağı olmuştur. Bu marş, özellikle 1956 Üçlü Saldırı sırasında Mısır halkının direniş ruhunu canlandıran bir sembol haline gelmiş ve yalnızca Mısır'da değil, tüm Arap coğrafyasında bağımsızlık mücadelesinin marşı olarak kabul görmüştür.

Şemşeddin'in şiirleri, 20. yüzyıl Arap edebiyatının manevi öze tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Eserlerinde tasavvuf öğretisini, halkın anlayabileceği sade bir üslupla harmanlamış;

⁴⁵⁷ Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânü's-Şi'r*, 40.

⁴⁵⁸ Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânü's-Şi'r*, 40.

⁴⁵⁹ Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânü's-Şi'r*, 40.

⁴⁶⁰ Abdullah, *Allahu Ekber Dîvânü's-Şi'r*, 300-305.

aynı zamanda modern Arap toplumunun ihtiyaçlarına yanıt veren derin temalar işlemiştir. Onun şiirleri, insanı yaratıcıyla bağıni sorgulamaya ve manevi bir yolculuğa çıkmaya teşvik eden metaforlarla doludur. "Allahü Ekber" gibi eserler, kolektif bir bilinç oluşturmaının yanı sıra bireysel bir arınma yolculuğunun da ifadesi olmuştur.

Bu bağlamda, Abdullah Şemşeddin'in edebi mirası, yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün de parçası olarak değerlendirilmektedir. Şiirleri, Arap dünyasında manevi değerlerin yeniden canlanışına öncülük etmiş ve ulusal kimlik bilincinin inşasında önemli bir rol oynamıştır.

5. Uluslararası Perspektif

Abdullah Şemşeddin, uluslararası arenada da tanınmış bir şairdir. Şiirleri çeşitli dillere çevrilmiş ve eserleri yabancı şiir festivallerinde seslendirilmiştir. Onun tasavvufi şiir anlayışı, şiirin evrensel dili ile bireyin manevi deneyimini birleştirerek, akademik tartışmalara ışık tutmuştur. Özellikle "Afrahu'n-Nûr" ve "Ya Rab" gibi eserleri, bireysel ve toplumsal manevi arayışları tasvir eden derin temalarıyla dikkat çekmiştir.

Uluslararası konferanslarda şiirleri övgüyle karşılanan Şemşeddin'in, tasavvufi metinleri akademik camiada da incelenmiş ve şiirlerindeki ruhani imgelerin estetik boyutu üzerine çeşitli kitaplar ve tezler yazılmıştır. Mustafa Abdulqadir Ferid'in "*Abdullah Şemşeddin Şairan*" isimli tezi, Abdülalim el-Mehdi'nin "*Abdullah Şemseddin Kaysâratü't-Tevhid*" ve Ahmet Mustafa Sırrı'nın "*Kaysâratü't-Tevhid*" isimli kitapları, onun şiir anlayışının modern Arap edebiyatının manevi yönü üzerindeki etkisini detaylı bir şekilde ele alınmıştır⁴⁶¹. Şemşeddin'in tasavvufi ve milli temaları harmanlayan bu tarzı, onu Batı'daki şiir festivallerinde öne çıkarmış, eserlerinin çevirileri aracılığıyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlamıştır.

6. Sanat ve Kültürle İlişkisi

Şemşeddin'in eserleri, klasik Arap musikisine de uyarlanmış ve geniş bir kitleye ulaşmıştır. Şiirleri, müzisyen Mahmud el Şerif tarafından bestelenen ve grup tarafından söylenen "*Allahu Ekber Fevka Keydi'l-Mü'tedi*"⁴⁶² şarkısı işgalcilere karşı silahlı mücadele için ulusal bir marşla dönüştü. Bu marş, Ümmü Gülsüm'ün "Allah Zaman Ya Selami" ve Fida Kamel'in "Bırak Gökyüzüm" şarkılarıyla birlikte İngiltere'nin bu şarkıların Port Said, Kanal ve İsmailiye'deki direnişi alevlendirmesini önlemek için radyoevini bombalamasına neden olmuştur⁴⁶³. Bu eserler müzik ve edebiyat alanında unutulmaz izler bırakmıştır⁴⁶⁴. Karem Mahmoud, Muhammed Fevzi, Fadwa Ubayd, Samir El-Eskandarani, Alia El-Tounisi, Ahmed El-Sanbati, Suad Muhammed ve Shafiqa Ahmed gibi tanınmış şarkıcılar onun eserlerini seslendirmiştir. Şiirlerini, El-Sanbati ve diğer büyük besteciler bestelerken; Şeyh Seyyid Nakşibendi, Nasreddin Tobar ve Muhammed El-Touhi gibi tanınmış ilahi sanatçıları da onun şiirlerini özel gün ve gecelerde icra etmiştir⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ İbrahim İbrahim Halil, "Abdullah Şemseddin" (Divânu'l-Arab, Kasım 2020).

⁴⁶² Şemşeddin Abdullah, "الله أكبر فوق كيد المعتدي" (Al Jazeera, 23/1122011).

⁴⁶³ Ahmet, "Abdullah Şemseddin Müellifü Neşitu Allahu Ekber Fevka Keydi'l-Mu'tedi Hel Ta'rifu".

⁴⁶⁴ İbrahim Halil, "Abdullah Şemseddin".

⁴⁶⁵ Muhammed, "السيرة ذاتية للشاعر المصري الراحل عبد الله شمس الدين".

7. Günümüzdeki Yorumlar ve Araştırmalar

Abdullah Şemşeddin hakkında akademik çalışmalar, günümüzde de devam etmekte ve onun edebi mirasını çok yönlü bir perspektifle ele almaktadır. Şair ve divanı hakkında hazırlanan tezler ve biyografik eserler, Şemşeddin'in edebi kişiliğini ve eserlerini derinlemesine incelemiş, onun şiirlerinde yer alan tarihsel ve manevi boyutların altını çizmiştir.

Bu çalışmalar, Şemşeddin'in eserlerinin sadece birer sanat eseri olmaktan öte, aynı zamanda toplumsal bilinç oluşturunca ve manevi bir rehber niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Kasideleri, bireysel maneviyatın ve toplumsal dirilişin önemini vurgulayan metaforlarla doludur. Bu nedenle, çalışmalar, şiirlerin modern Arap toplumunun kimlik inşa sürecindeki rolünü de detaylandırmaktadır. Şemşeddin'in mirası İslam dünyasındaki şairler ve akademisyenler için bir ilham kaynağı olmuştur. “*Allahu Ekber*” şiiri 36 dile tercüme edilmiştir⁴⁶⁶.

Sonuç

Abdullah Şemşeddin, edebiyatın ve tasavvufun birleştiği bir noktada durarak, manevi ve milli değerleri dile getiren şiirler yazmıştır. O'nun edebi derinliği, tasavvufi anlayışı ve İslami değerlere bağlılığı ile Arap edebiyatının unutulmaz isimlerinden biri olmuştur. Şiirleri ve eserleri, yalnızca kendi döneminde değil, günümüzde de ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Manevi ve estetik değerleri bir arada sunan eserleri edebiyat ve musiki dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Şemşeddin'in mirası, gelecek kuşaklara aktarılan evrensel bir mesaj olarak yaşamaktadır.

Şemşeddin'in şiir dili, manevi derinlik ve estetik kaygılarla yoğunlaşmıştır. Özellikle “Afrah” ve “Ya Rab ve Allah” şiirleri, Allah'a olan sevgi ve sadakati dile getirirken insanlığın yücelik arayışını öne çıkarır. Bu eserlerde kullanılan imgeler, tasavvufun mistik dünyasına açılan kapılar niteliğindedir. Şemşeddin, insanın kendi iç dünyasında gerçekleştirdiği ruhani yolculuğu, metaforlar ve sembollerle zenginleştirerek okuyucunun zihninde derin izler bırakmıştır. Ayrıca, onun şiirlerinde yer alan tema çeşitliliği, bireysel arınma ile toplumsal dayanışma arasında bir denge kurar. Böylelikle, Şemşeddin yalnızca bireysel bir yolculuğun şairi değil, aynı zamanda toplumsal bir uyanışın da ilham kaynağı olmuştur. “Afrah” şiirinde tasvir edilen ilahi aşk, evrensel barışa çağrıda bulunan bir nitelik taşıırken, “Ya Rab ve Allah” şiirlerindeyse insanın Tanrı'ya olan teslimiyetini büyük bir içtenlikle betimler. Bu yönleriyle Şemşeddin, tasavvufi edebiyatın zirve isimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁶⁶ Muhammed, “السيرة ذاتية للشاعر المصري الراحل عبد الله شمس الدين”.

Kaynakça

Abdullah, Şemşeddin. *Allahu Ekber Dîvânü's-Şi'r*. el-Cumhuriyyet'ü'l-Arabiyyetü'l-Müttetideh: el-Meclisül A'la lişşuûnil İslâmiyye, ts.

Abdullah, Şemşeddin. “الله أكبر فوق كيد المعتدي”. Al Jazeera, 23/1122011.
<https://www.youtube.com/watch?v=0hLPH2hfelU>

Ahmet, Adel. “هزم ‘بريطانيا العظمى’ بنشيد ‘الله أكبر’ .. تعرف على ‘شاعر التوحيد’ عبد الله شمس الدين | فيديو”. al-Ahrâm, 13 Mart 2018. <https://gate.ahram.org.eg/News/1840222.aspx>

Ahmet, Mansur. “Abdullah Şemşeddin Müellifü Neşîtu Allahu Ekber Fevka Keydi'l-Mu'tedi Hel Ta'rifu”. Al-Yevm es-Sâbiu, Mayıs 2022.

https://www.youm7.com/story/2022/3/12/%D8%B9%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%B4%D9%85%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D9%85%D8%A4%D9%84%D9%81-%D9%86%D8%B4%D9%8A%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%A3%D9%83%D8%A8%D8%B1-%D9%81%D9%88%D9%82-%D9%83%D9%8A%D8%AF/5687572?utm_source=chatgpt.com

İbrahim Halil, İbrahim. “Abdullah Şemşeddin”. Divânü'l-Arab, Kasım 2020.

<https://diwanalarab.com/%D8%B9%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%B4%D9%85%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86>

Muhammed, Savâliha. “السيرة ذاتية للشاعر المصري الراحل عبد الله شمس الدين”. Afâk Hurra. Erişim 23 Aralık 2024.

<https://afaqhorra.com/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B5%D8%AF%D8%A7%D8%B1-%D8%8C%D9%85%D9%82%D9%81%D9%84-%D9%85%D9%86-%D8%AF%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%A2%D9%81%D8%A7%D9%82-%D8%AD%D9%8F%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B0%D8%A7%D8%AA%D9%8A%D8%A9-%D9%84%D9%84%D8%B4%D8%A7%D8%B9%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84-%D8%B9/>

Necip, Rufai. “فيثارة التوحيد.. الشاعر عبد الله شمس الدين”. Muhârât, 03 Kasım 2015.

<https://www.muhatrat.com/%D9%82%D9%8A%D8%AB%D8%A7%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%88%D8%AD%D9%8A%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%A7%D8%B9%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84-%D8%B9/>

%D8%B9%D8%A8%D8%AF%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-
%D8%B4%D9%85%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AF/

“Şairu’t-Tevhîd Abdullah Şemseddin”. Sada el-Beled, 13 Mayıs 2019.

<https://www.elbalad.news/3739519>

PAZARLAMA KAMPANYALARININ YATIRIM ÜRÜNLERİNE YÖNELİK FİNANSAL BİLİNÇ OLUŞTURMADAKİ ROLÜ

THE ROLE OF MARKETING CAMPAIGNS IN CREATING FINANCIAL AWARENESS ABOUT INVESTMENT PRODUCTS

Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Çorlu Meslek Yüksekokulu,

sezengungor@nku.edu.tr - 0000-0001-8388-6350

Öğr. Gör. Dr. Kader EROL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Çorlu Meslek Yüksekokulu,

kkizilerol@nku.edu.tr - 0000-0002-9143-2946

ÖZET

Pazarlama kampanyalarının yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturmadaki rolü, finansal okuryazarlığı artırarak bireylerin daha bilinçli yatırım kararları almasını sağlamada önemli bir etkidir. Bu etki, yatırım ürünlerinin karmaşık doğasının anlaşılır hale getirilmesi, doğru bilgiye erişim sağlanması ve bireylerin finansal davranışlarını olumlu yönde değiştirmesiyle ilgilidir. Pazarlama kampanyaları, yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturma sürecinde hem eğitici hem de teşvik edici bir rol oynar. Doğru stratejilerle hazırlanmış kampanyalar, bireylerin daha bilinçli yatırım kararları almasını sağlayarak hem finansal okuryazarlığı artırır hem de yatırım kültürünü geliştirir. Ayrıca bu kampanyaların bireylerde davranışsal finans önyargılarını yönetme ve yatırım kültürü ile de ilişkisi yadsınmaz.

Pazarlama, yatırım ürünlerini sadece tanıtmakla kalmaz; aynı zamanda bu ürünlerin anlaşılmasını kolaylaştırarak bireylerin bilinçli finansal kararlar almasına katkıda bulunur. Bu süreç, bireylerin yatırım alışkanlıklarını, risk algısını ve finansal davranışlarını olumlu yönde şekillendirme potansiyeli taşır. Ancak, bu etkiyi anlamak için pazarlama kampanyalarının belirli psikolojik, eğitsel ve sosyal boyutlarına odaklanmak gerekir. Bu anlamda finansal bilinç ve okuryazarlığın artırılması, davranışsal finans önyargılarının yönetilmesi, dijital pazarlamada erişim ve kişiselleştirme, yatırım kültürünün geliştirilmesi, güven ve şeffaflık sağlama konularına odaklanmak asıldır.

Pazarlama kampanyaları, bireylerin yatırım ürünlerini daha iyi anlamalarını, bilinçli kararlar almalarını ve finansal okuryazarlık düzeylerini yükseltmelerini sağlayarak önemli bir rol oynar. Davranışsal finans perspektifinden ele alındığında, bu kampanyalar yalnızca bilgi vermekle kalmaz; aynı zamanda bireylerin psikolojik engellerini aşmalarına ve uzun vadeli finansal hedeflerine ulaşmalarına da yardımcı olur.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama Kampanyaları, Finansal Bilinç, Finansal Okuryazarlık, Yatırım Kararları, Davranışsal Önyargılar, Yatırım Kültürü

ABSTRACT

The role of marketing campaigns in creating financial awareness about investment products is an important factor in increasing financial literacy and enabling individuals to make more conscious investment decisions. This effect is related to making the complex nature of investment products understandable, providing access to accurate information and changing individuals' financial behaviors positively. Marketing campaigns play both an educational and encouraging role in the process of creating financial awareness about investment products. Campaigns prepared with the right strategies increase financial literacy and develop investment culture by enabling individuals to make more conscious investment decisions. In addition, the relationship of these campaigns with managing behavioral finance biases in individuals and investment culture is undeniable.

Marketing not only promotes investment products; it also facilitates the understanding of these products and helps individuals make informed financial decisions. This process has the potential to positively shape individuals' investment habits, risk perception and financial behavior. However, in order to understand this effect, it is necessary to focus on certain psychological, educational and social dimensions of marketing campaigns. In this sense, it is essential to focus on increasing financial awareness and literacy, managing behavioral finance biases, access and personalization in digital marketing, developing investment culture, and ensuring trust and transparency.

Marketing campaigns play an important role by helping individuals better understand investment products, make informed decisions, and increase their financial literacy. From a behavioral finance perspective, these campaigns not only provide information, but also help individuals overcome psychological barriers and achieve their long-term financial goals.

Keywords: Marketing Campaigns, Financial Awareness, Financial Literacy, Investment Decisions, Behavioral Biases, Investment Culture

1. GİRİŞ

Günümüzün karmaşık finansal dünyasında bireylerin yatırım kararları alırken bilinçli hareket etmeleri, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve bireysel refah açısından kritik öneme sahiptir. Ancak finansal okuryazarlık düzeyi, birçok toplumda hala düşük seviyelerde seyretmektedir. Yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturmak, yalnızca bireysel refahı artırmakla kalmaz; aynı zamanda piyasaların etkin çalışmasını destekler. Pazarlama kampanyaları, bu bilinç oluşturma sürecinde güçlü bir araç olarak öne çıkar. Doğru kurgulanmış kampanyalar, bireylerin yatırım ürünlerini anlamasına, davranışsal önyargılarını yönetmesine ve bilinçli kararlar almasına katkı sağlar.

Bu çalışmanın amacı, pazarlama kampanyalarının yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturmadaki rolünü incelemektir. Giriş bölümünde, pazarlama kampanyalarının temel kavramları, yatırım ürünleri ve çeşitleri, finansal bilinç kavramı ve önemi üzerine genel bir

bakış sunularak, bu konular arasındaki ilişkinin ve etkileşimin vurgulanması hedeflenmektedir. Amacımız, pazarlama kampanyalarının finansal bilinç oluşturmada nasıl bir rol oynadığını anlamak ve bu konuda daha derinlemesine bir perspektif sunmaktır.

2. PAZARLAMA KAMPANYALARININ TEMEL KAVRAMLARI VE ÖNEMİ

Pazarlama kampanyaları, belirli bir ürün veya hizmetin tanıtımını, satışını artırmayı ve müşteri memnuniyetini artırmayı amaçlayan stratejik planlamaların uygulanmasıdır (Karaca & Gümüş, 2020; Şahin, 2022). Bu kampanyalar genellikle belirli bir süre için planlanır ve hedef kitleyi etkilemek amacıyla çeşitli pazarlama araçlarını kullanır (Canlı, 2021; Şişman, 2020). Pazarlama kampanyalarının temel kavramları arasında hedef kitle belirleme, iletişim stratejileri, rekabet analizi, tüketici davranışları ve pazar trendleri önemli rol oynar. Aynı zamanda, pazarlama kampanyaları tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyerek marka sadakati ve bilinirliğini artırırken, yeni müşteriler kazanmayı hedefler (Karaağaoğlu & Ülger, 2021; Sonar2024). Bu yöntemler sayesinde şirketler, ürünlerinin ve hizmetlerinin farkındalığını artırarak gelirlerini ve pazar paylarını genişletebilirler (Çelik, 2022; Acar, 2022).

3. YATIRIM ÜRÜNLERİ VE ÇEŞİTLERİ

Yatırım ürünleri genellikle hisse senetleri, tahviller, gayrimenkul, emtialar ve daha birçok çeşitli varlık sınıfını içermektedir. Hisse senetleri, bir şirketin sahipliğini temsil etmektedir ve şirketin başarısına bağlı olarak yatırımcılara kazanç sağlamaktadır. Tahviller ise bir tür borç senedidir ve belirli bir süre sonunda anapara ve faiz getirisi sunarlar. Gayrimenkul yatırımları, toprak ve mülk edinimine dayalıdır ve uzun vadeli karlılık potansiyeline sahiptirler. Emtialar ise altın, gümüş, petrol gibi doğal kaynakları ifade eder ve ekonomik faktörlerin etkisiyle fiyat dalgalanmalarına maruz kalırlar. Bunların yanı sıra, borsa yatırım fonları (ETF'ler), vadeli işlemler, opsiyonlar ve diğer türev ürünleri gibi çeşitli yatırım araçları da bulunmaktadır (Er & Yücel, 2023; Sipahi, 2022).

Bu yatırım araçları, farklı risk ve getiri profilleri sunarak yatırımcılara daha geniş bir yelpaze sunmaktadır. Her biri kendi özelliklerine sahip olan bu yatırım ürünleri, yatırımcıların portföylerini çeşitlendirmelerine ve risklerini dağıtmalarına yardımcı olur. Yatırım yaparken, yatırımcıların hedeflerini, risk toleransını ve piyasa koşullarını dikkate almaları önemlidir. Yatırım ürünlerinin tanınması ve anlaşılması, yatırımcılara finansal hedeflerine ulaşmalarına ve portföylerini büyütmelerine büyük ölçüde katkıda bulunabilir. Yatırım yapmanın önemli bir kısmı, yatırımcıların doğru zamanlama ve piyasa trendlerini takip etmeleridir. Piyasadaki değişiklikleri tahmin etme yeteneği ve analitik bilgi, sağlam yatırım kararları almanın anahtarıdır. Aynı zamanda, yatırımcıların duygusal tepkilere değil, sağlam verilere dayalı mantıklı kararlar vermeleri de önemlidir. Yatırım yaparken, çeşitli varlık sınıfları arasında dengeli bir dağılım sağlamak, riski yönetmek ve getiriyi artırmak için önemlidir. Yatırımcılar, uzman tavsiyelerini alarak ve piyasaları izleyerek daha bilinçli yatırım kararları verebilirler. Özellikle volatil piyasa koşullarında, düşük likidite durumlarında ve makroekonomik belirsizlik dönemlerinde dikkatli olmak önemlidir. Uzun vadeli bir yatırım stratejisi izlemek, piyasa dalgalanmalarından etkilenmek yerine işlem yapmak için önemli bir adımdır (Gülgeç, 2022; Özustaoglu, 2023).

Yatırım yapma disiplini ve sabır, yatırımcılar için önemlidir ve başarılı bir yatırımcı olmanın temelidir. Sonuç olarak, yatırım yapmak, finansal hedeflerinize ulaşmanıza yardımcı olabilir, ancak uygun araştırma, analiz ve risk yönetimi gerektirir. Yatırım piyasasını ve farklı yatırım

ürünlerini anlamak, sağlam bir temel sağlayarak daha bilinçli yatırım kararları almanıza yardımcı olabilir. Yatırım yaptığınızda dikkatli olmak ve sürekli bir öğrenme sürecinde olmak, başarılı bir yatırımcı olmanın anahtarıdır. Bu nedenle, finansal hedeflerinize ulaşmanız ve geleceğe yönelik güvenli bir mali durum oluşturmanız için yatırım yapma fırsatlarını değerlendirin ve risk yönetimi stratejilerine önem verin. Her ne olursa olsun, yatırım yaparken bilinçli ve araştırmaya dayalı kararlar almak, başarıya giden yoldur. Uzun vadeli başarı için, finansal hedefleriniz doğrultusunda düşünerek, yatırımınıza odaklanarak ve gelişmeleri yakından takip ederek ilerlemeniz önemlidir. Yatırım dünyası sürekli değişiyor ve gelişiyor, bu yüzden yatırımlarınızı yeniden gözden geçirmek ve stratejinizi güncellemek önemlidir (Er & Yücel, 2023; Sipahi, 2022).

Yenilikçi ve esnek bir yaklaşım benimsemek, yatırım dünyasında başarılı olmanızı sağlayabilir ve finansal hedeflerinize daha hızlı ulaşmanıza yardımcı olabilir. Unutmayın, etkili bir yatırım stratejisi oluşturmak, başarılı bir mali geleceğin anahtarıdır. Her bir yatırım aracını anlamanız ve riskleri yönetmeniz önemlidir. Ayrıca, piyasa koşullarına ve hedeflerinize uyum sağlamak için düzenli olarak portföyünüzü gözden geçirmek de önemlidir (Gülgeç, 2022; Özustaoğlu, 2023).

Başarılı bir yatırımcı olmak için, finansal hedeflerinizi belirleyin, riskleri anlayın ve piyasaları izleyin. İyi bir analiz yeteneği, karar verme sürecinizde size önemli bir avantaj sağlar. Yatırımlarınızı çeşitlendirmek ve farklı varlık sınıflarında pozisyon almak gibi stratejileri kullanarak riskleri dağıtabilir ve getirilerinizi artırabilirsiniz. Yatırım yaparken düzenli bir para biriktirme alışkanlığı geliştirmek ve piyasaları izlemek de önemlidir. Bildiğimiz gibi, her yatırımcının farklı hedefleri, risk toleransı ve zaman dilimleri vardır (Gülgeç, 2022; Özustaoğlu, 2023).

Bu nedenle, kişisel mali durumunuzla uyumlu bir yatırım stratejisi oluşturmak önemlidir. Çoğu zaman, uzun vadeli bir yatırım planı izlemek, istikrarlı bir getiri elde etmek ve daha az risk almak için en iyi yaklaşımdır. Ancak, kısa vadeli hedeflere ulaşmak için daha agresif bir strateji izlemek de uygun olabilir. Yatırım dünyası sürekli değişiyor ve gelişiyor, bu yüzden stratejinizi düzenli olarak gözden geçirmek ve güncellemek önemlidir. Yatırım yapma süreci, finansal hedeflerinize ulaşmanıza ve geleceğe yönelik güvenli bir mali durum oluşturmanıza yardımcı olabilir. Başarılı bir yatırımcı olmak için, araştırma yapmak, analiz yapmak ve uzman tavsiyesi almak önemlidir. Professional bir danışmandan alınan bilgi ve beceri, yatırımcıların karar verme süreçlerinde büyük bir rol oynayabilir. Ek olarak, yatırım yaparken tüketici güvenini ve pazar trendlerini de dikkate almak önemlidir. Çünkü tüketici güveni, genellikle ekonomik büyüme ve tüketim harcamalarının bir göstergesi olarak kabul edilir (Seçkin, 2024; Kılınçarslan, 2020)

4. FİNANSAL BİLİNÇ VE ÖNEMİ

Finansal bilinç, bireylerin kişisel finansal yönetim becerilerini geliştirme, yatırım ürünlerini anlama ve risk-getiri dengesini değerlendirme kapasitelerini ifade eder. Davranışsal finans teorisi ise bireylerin rasyonel kararlar almalarını engelleyen önyargılar ve duygusal faktörleri inceler. Örneğin, statüko yanlılığı ve çerçeveleme etkisi gibi önyargılar, bireylerin yatırım yapma konusunda çekimser kalmalarına yol açabilir.

Finansal bilinç, bireylerin ve kuruluşların para yönetimi, yatırım seçenekleri, borç yönetimi ve genel olarak finansal kararlar konusunda bilgi sahibi olmalarını ifade eder. Bu kavramın önemi,

bireylerin ve kuruluşların mali durumlarını doğru bir şekilde anlamalarını ve gelecekteki mali planlarını etkili bir şekilde yapabilmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda, finansal bilinç, yatırım ürünlerine yönelik doğru kararlar alınmasını, risklerin anlaşılmasını ve finansal hedeflere ulaşmak için gerekli adımların atılmasını destekler. Bu nedenle pazarlama kampanyalarının finansal bilinç oluşturmadaki rolü, yatırım ürünlerine yönelik doğru bilgi ve eğitimin yaygınlaştırılmasında büyük bir etkiye sahiptir (Mohieldin, 2022; Altıparmak, 2024).

Ayrıca, finansal bilincin artmasıyla birlikte, kişilerin yatırım ürünleri hakkında daha doğru kararlar alabilmesi ve riskleri daha iyi anlayabilmesi mümkün olacaktır. Finansal hedeflere ulaşmak için gerekli adımlar atılabilir ve kişilerin finansal bağımsızlığını sağlamak için gereken bilgi ve becerileri kazanması sağlanabilir. Bu nedenle, pazarlama kampanyalarının finansal bilinç oluşturmadaki rolü oldukça büyük önem taşımaktadır. Doğru bilgi ve eğitimin yaygınlaştırılmasıyla, insanlar daha iyi mali kararlar verebilir ve gelecekteki mali planlarını daha iyi bir şekilde yönetebilirler. Finansal bilinç, kişisel ve kurumsal düzeyde daha iyi finansal kararlar almayı sağlar ve ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğine katkıda bulunur (Erdoğan & Güneren Özdemir, 2020; Harmandaroğlu, 2024).

Bu nedenle, finansal bilinç oluşturma çabalarının sınırlarının genişletilmesi ve daha fazla insanın bu konuda eğitilmesi önemlidir. Bireyler ve kuruluşlar, finansal konular hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğunda, daha iyi mali kararlar alabilir ve daha sürdürülebilir bir gelecek için adımlar atabilirler. Ayrıca, finansal bilinçlilik, toplum genelinde ekonomik istikrarı artırabilir ve daha adil bir ekonomik sistemin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, finansal bilinçlilik hem bireyler hem de toplumlar için önemli bir konudur ve bu konuda yapılan çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar, finansal okuryazarlık programlarının yaygınlaştırılması, finansal eğitim kaynaklarının artırılması ve finansal bilinç konusunda farkındalığın artırılması gibi çeşitli alanları kapsamalıdır (Mohieldin, 2022; Altıparmak, 2024).

Özetlemek gerekirse, finansal bilinç, bireylerin ve kuruluşların gelecekteki mali hedeflerine ulaşma ve daha iyi mali kararlar alma konusunda yardımcı olur ve genel ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, finansal bilinçlilik, bireylerin ve toplumun refahı için kritik bir konudur ve geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Finansal bilinç, bireylerin ve kuruluşların para yönetimi, yatırım seçenekleri, borç yönetimi ve genel olarak finansal kararlar konusunda bilgi sahibi olmalarını ifade eder. Bu kavramın önemi, bireylerin ve kuruluşların mali durumlarını doğru bir şekilde anlamalarını ve gelecekteki mali planlarını etkili bir şekilde yapabilmelerini sağlamaktadır (Mohieldin, 2022; Altıparmak, 2024).

Aynı zamanda, finansal bilinç, yatırım ürünlerine yönelik doğru kararlar alınmasını, risklerin anlaşılmasını ve finansal hedeflere ulaşmak için gerekli adımların atılmasını destekler. Bu nedenle pazarlama kampanyalarının finansal bilinç oluşturmadaki rolü, yatırım ürünlerine yönelik doğru bilgi ve eğitimin yaygınlaştırılmasında büyük bir etkiye sahiptir. Ayrıca, finansal bilincin artmasıyla birlikte, kişilerin yatırım ürünleri hakkında daha doğru kararlar alabilmesi ve riskleri daha iyi anlayabilmesi mümkün olacaktır. Finansal hedeflere ulaşmak için gerekli adımlar atılabilir ve kişilerin finansal bağımsızlığını sağlamak için gereken bilgi ve becerileri kazanması sağlanabilir. Bu nedenle, pazarlama kampanyalarının finansal bilinç oluşturmadaki rolü oldukça büyük önem taşımaktadır. Doğru bilgi ve eğitimin yaygınlaştırılmasıyla, insanlar daha iyi mali kararlar verebilir ve gelecekteki mali planlarını daha iyi bir şekilde yönetebilirler (Erdoğan & Güneren Özdemir, 2020; Harmandaroğlu, 2024).

Finansal bilinç, kişisel ve kurumsal düzeyde daha iyi finansal kararlar almayı sağlar ve ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğine katkıda bulunur. Bu nedenle, finansal bilinç oluşturma çabalarının sınırlarının genişletilmesi ve daha fazla insanın bu konuda eğitilmesi önemlidir. Bireyler ve kuruluşlar, finansal konular hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğunda, daha iyi mali kararlar alabilir ve daha sürdürülebilir bir gelecek için adımlar atabilirler. Ayrıca, finansal bilinçlilik, toplum genelinde ekonomik istikrarı artırabilir ve daha adil bir ekonomik sistemin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, finansal bilinçlilik hem bireyler hem de toplumlar için önemli bir konudur ve bu konuda yapılan çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar, finansal okuryazarlık programlarının yaygınlaştırılması, finansal eğitim kaynaklarının artırılması ve finansal bilinç konusunda farkındalığın artırılması gibi çeşitli alanları kapsamalıdır (Mohieldin, 2022; Altıparmak, 2024).

Özetlemek gerekirse, finansal bilinç, bireylerin ve kuruluşların gelecekteki mali hedeflerine ulaşma ve daha iyi mali kararlar alma konusunda yardımcı olur ve genel ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, finansal bilinçlilik, bireylerin ve toplumun refahı için kritik bir konudur ve geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Finansal bilinç, bireylerin ve kuruluşların para yönetimi, yatırım seçenekleri, borç yönetimi ve genel olarak finansal kararlar konusunda bilgi sahibi olmalarını ifade eder. Bu kavramın önemi, bireylerin ve kuruluşların mali durumlarını doğru bir şekilde anlamalarını ve gelecekteki mali planlarını etkili bir şekilde yapabilmelerini (Rasooli, 2023; Şentürk, 2020; Erimli, 2023)

5. PAZARLAMA KAMPANYALARININ FİNANSAL BİLİNÇ OLUŞTURMADA ETKİLERİ

Pazarlama, bireylerin algılarını ve davranışlarını etkileme konusunda kritik bir rol oynar. Yatırım ürünlerine yönelik kampanyalar, yalnızca tanıtım yapmakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin risk algısını yöneterek onları daha bilinçli yatırım kararları almaya teşvik eder (Özatar2024; Gedik, 2023; Tanyel, 2022).

Pazarlama kampanyaları, finansal okuryazarlık alanında tüketicilere geniş bir yelpazede çeşitli ve zengin öğrenme fırsatları sunar. Örneğin, web seminerleri, online eğitimler ve etkileşimli içerikler, tüketicilere çeşitli finansal konular hakkında derinlemesine ve kapsamlı bir anlayış sunmak için ustalıkla kullanılmaktadır. Bu çok yönlü yaklaşım, tüketicilerin sadece yüzeysel bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda kişisel finansın karmaşıklıkları içinde güvenle ve ustalıkla gezinmek için gerekli araçları ve içgörülerini kazanmalarını sağlar. Tüketicilerin finansal bilgilerini sürekli olarak genişletmesi ve derinleştirilmesi, onların daha bilinçli kararlar almasını ve sağlam, güvenli finansal adımlar atmasını sağlar (Koçoğlu, 2024; Bekaroğlu2024).

Pazarlama kampanyalarının tüketiciler üzerindeki olumlu etkisi göz önüne alındığında, tüm paydaşların bu kampanyaların finansal okuryazarlığı teşvik etme konusundaki kritik önemini anlaması ve takdir etmesi son derece önemlidir. Etkili stratejiler geliştirmek, mesajları verimli bir şekilde yaymak ve hedef kitleyle etkileşimde bulunmak, bu kampanyaların etkisini artırmak ve mesajın tüketicilere ulaşmasını sağlamak açısından çok önemlidir. Stratejik planlama ve dikkatli mesajlaşma, bu kampanyaların etkinliğini ve tüketicilerle güçlü bir etkileşim kurmasını sağlamak için kilit rol oynar (Özatar2024; Gedik, 2023; Tanyel, 2022).

Bu stratejik yaklaşım, tüketiciler ile paylaşılan bilgiler arasındaki bağı güçlendirir ve kampanyaların erişimini ve etkisini maksimize eder. Sonuç olarak, kampanyalar tüketicilerin finansal okuryazarlık seviyelerini artırarak, onların tam finansal potansiyellerini ortaya

çıkarmalarına yardımcı olur. Pazarlama kampanyaları, sınırsız bilgi kaynağı olmakla birlikte, tüketicileri kişisel büyüme ve finansal başarıya yönlendiren çeşitli öğretici fırsatlar sunar (Koçoğlu, 2024; Bekaroğlu2024).

Bu kampanyalar, düşündürücü web seminerlerinden sürükleyici online eğitimlere ve etkileşimli içeriklere kadar birçok zengin deneyim sunarak, finansal kavramları derinlemesine anlamayı teşvik eder. Pazarlama kampanyalarının tüketiciler üzerindeki olumlu etkisi derin ve kapsamlıdır (Toguş Polat, 2022; Albayrak, 2023). Bu kampanyalar yalnızca finansal bilgiyi ve becerileri kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda bireyleri daha sağlıklı finansal alışkanlıklar ve tutumlar benimsemeye teşvik eder. Bu güçlü ve dönüştürücü girişimler aracılığıyla tüketiciler, güçlü birikim alışkanlıkları geliştirir ve yatırım araçları ile stratejileri konusunda derinlemesine bilgiler edinir. Bu yeni bilgilerin sağladığı güvenle, bireyler gelecekteki finansal hedeflerine yönelik kararlı adımlar atar ve daha güçlü bir finansal güvenlik ve dayanıklılık duygusuyla yol alırlar (Özatar2024; Gedik, 2023; Tanyel, 2022).

Pazarlama kampanyalarının önemi göz ardı edilemez. Bu kampanyalar, finansal okuryazarlık seviyelerini yükseltme ve bireyleri yaşamlarında kalıcı ve olumlu etkiler bırakacak bilinçli kararlar almaya teşvik etme yeteneğine sahiptir. Bu kampanyaların gücünü benimsemek ve geliştirmek, bireyleri güvenle finansal alanın karmaşıklığında yol alacak bilgi ve yeteneklerle donatır. Değişen ve giderek karmaşılaşan dünyamızda, finansal okuryazarlığa olan ihtiyaç hiç bu kadar önemli olmamıştı (Toguş Polat, 2022)(Albayrak, 2023).

Dolayısıyla, tüm paydaşların pazarlama kampanyalarının önemini kavraması, finansal okuryazarlığı desteklemek için etkili stratejiler geliştirmesi ve bu kampanyaların toplum genelinde olumlu etkilerini hissettirmek için çaba göstermesi gerekmektedir (Agamyradova & Yazgan, 2024; Summak, 2024).

6. YATIRIM ÜRÜNLERİNE YÖNELİK PAZARLAMA KAMPANYALARININ TASARIMI VE UYGULANMASI

Yatırım ürünlerine yönelik pazarlama kampanyalarının tasarımı ve uygulanması, öncelikle hedef kitle analiziyle başlar. Hangi yatırım ürününün hedeflendiği, potansiyel yatırımcıların karakteristik özellikleri ve ihtiyaçları üzerinde detaylı bir araştırma yapılmalıdır. Bu araştırma sürecinde dikkatli ve titiz bir şekilde veri toplanmalı ve analiz edilmelidir. Ardından hedef kitlenin beklentilerine ve isteklerine uygun olarak kampanyanın amacı belirlenmeli ve hedeflere ulaşabilmek için çeşitli stratejiler geliştirilmelidir. Stratejilerin belirlenmesi sürecinde, kampanyanın mesajı doğru bir şekilde iletmek için uygun kanalların belirlenmesi oldukça önemlidir. İletişim kanalları, hedef kitleye ulaşmanın en etkili yolunu belirlemek için dikkate alınmalıdır. Hem geleneksel medya kanalları hem de dijital platformlar bu noktada dikkate alınmalı ve kombinasyonları doğru şekilde kullanılmalıdır (Koçoğlu, 2024; Bekaroğlu2024).

Kampanyanın bütçesi, süresi, takvimi ve performans ölçüm kriterleri de titizlikle belirlenerek uygulanmalıdır. Bütçe, kampanyanın hedeflerine ulaşabilmesi için yeterli kaynak sağlamalıdır. Süre, kampanyanın ne kadar süreceği konusunda belirlenmeli ve takvim de yapılan işleri organize etmek için önemlidir. Performans ölçüm kriterleri ise kampanyanın başarısını takip etmek ve gerekirse iyileştirmeler yapabilmek için oldukça önemlidir. Pazarlama kampanyası sürecinde olası riskler ve kriz planları da göz önünde bulundurulmalıdır. Risk değerlendirmesi

yapılıp, olası kriz senaryoları planlanmalı ve buna göre önlemler alınmalıdır (Özatar2024; Gedik, 2023; Tanyel, 2022).

Bu şekilde, kampanyanın başarılı bir şekilde ilerlemesi ve olumsuz durumlarla başa çıkabilmesi sağlanabilir. Yatırımcılar için doğru kampanya stratejilerinin bulunması ve doğru iletişim kanallarının kullanılması, hedef kitle üzerinde etkili bir izlenim bırakmak için önemlidir. Hedeflenen yatırımcılara özel faydalar ve teşvikler sunmak, kampanyaların cazibesini artırabilir ve yatırımcıların dikkatini çekebilir. Elde edilen verilerin analiz edilmesi ve kampanyanın başarı ölçütlerine göre değerlendirilmesi, gelecekteki pazarlama stratejileri için önemli bir değerdir. Bu veriler, pazarlama kampanyalarının etkisinin ölçülmesi ve iyileştirmeler yapılması için bir temel oluşturur. Ayrıca, kampanya sürecinde kullanılan iletişim kanallarının etkinliği düzenli olarak izlenmeli ve gerekirse revize edilmelidir. Bu sayede, kampanyaların hedef kitlesine ulaşma oranı artırılabilir ve başarı şansı yükseltilebilir (Mohieldin, 2022; Altıparmak, 2024).

Müşteri geri bildirimlerine dikkat edilerek kampanya sürecinde iyileştirmeler yapılması, müşteri memnuniyetini artırmak ve sadakati sağlamak için önemlidir. Müşterilerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine doğru şekilde cevap vermek, müşteri ilişkilerinin güçlenmesine ve uzun vadeli bir müşteri tabanının oluşturulmasına yardımcı olabilir. Tüm bu faktörler, yatırım ürünlerine yönelik pazarlama kampanyalarının başarılı bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için önemlidir (Koçoğlu, 2024; Bekaroğlu2024).

Bu sayede, hedef kitleyi etkileyerek, yatırımcıların ilgisini çekmek ve uzun vadeli bir müşteri tabanı oluşturmak mümkün olabilir. Yatırımcıların güvenini kazanmak ve dikkatini çekmek için ileri düzeyde pazarlama stratejisi gerekmektedir. Bu strateji, pazarlama kampanyasının her aşamasında sürekli olarak uygulanmalı ve iyileştirilmelidir. Hem geleneksel medya kanallarının hem de dijital platformların etkin bir şekilde kullanılması, kampanyanın kapsamını genişletebilir ve hedef kitleye daha fazla erişim sağlayabilir (Özatar2024; Gedik, 2023; Tanyel, 2022).

Potansiyel yatırımcıların çeşitli ihtiyaçlarına yönelik özelleştirilmiş çözümler sunmak, kampanyayı daha cazip hale getirebilir ve hedef kitle üzerinde güçlü bir etki yaratabilir. Ayrıca, kampanya sürecinde yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımların kullanılması, geleneksel pazarlama stratejilerinden ayrılmayı sağlayabilir ve yatırımcıların dikkatini çekebilir. Bu sayede, yatırım ürünlerine yönelik pazarlama kampanyalarının başarı şansı artırılabilir ve hedef kitle üzerinde etkili bir izlenim bırakılabilir (Mohieldin, 2022; Altıparmak, 2024).

7. BAŞARILI PAZARLAMA KAMPANYALARININ ÖRNEKLERİ VE ANALİZLERİ

Bu bölümde, finansal bilinç oluşturmak amacıyla yapılan başarılı pazarlama kampanyalarının çeşitli örnekleri incelenecek ve analiz edilecektir. Özellikle yatırım ürünlerine yönelik olarak tasarlanmış ve uygulanmış kampanyaların başarısı üzerinde durulacaktır. Örneğin, bir fon yönetim şirketinin tasarruf bilincini artırmak amacıyla gerçekleştirdiği kampanyanın etkileri ve başarı ölçütleri detaylı olarak tartışılacaktır. Aynı şekilde, borsa yatırım fonlarının tanıtımı için gerçekleştirilen bir kampanyanın bilinç oluşturma sürecindeki rolü detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu bölümdeki örnekler, pazarlama kampanyalarının yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturmadaki önemini açıkça ortaya koyacaktır. Örneklerdeki kampanyaların nasıl finansal bilinç yaratmaya yardımcı olduğu ve hedef kitle üzerindeki etkileri daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu sayede, başarılı kampanyaların stratejileri ve kullanılan pazarlama

teknikleri daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir. Kampanyalarda kullanılan iletişim araçları, görsel ve metinsel unsurların etkisi ve hedef kitlenin kampanyalara nasıl tepki verdiği gibi konular detaylı bir şekilde ele alınacaktır (Başal, 2021; Çavuş, 2021).

Ayrıca, kampanyaların tasarım süreci, bütçe planlaması ve hedef kitlenin segmentasyonu gibi konulara da daha geniş bir perspektiften bakılacaktır. Bu sayede, finansal bilinci artırmak amacıyla yapılan pazarlama kampanyalarının her aşaması ve stratejileri daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bu bölüm, okuyuculara farklı finansal pazarlama kampanyalarının örneklerini sunarak, finansal bilincin nasıl oluşturulabileceği konusunda farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. Bu bölümde, örneklerle desteklenen birçok farklı finansal pazarlama kampanyası incelenecek ve analiz edilecektir. Bu kampanyaların başarıları, hedef kitle üzerindeki etkileri ve finansal bilinç oluşturma potansiyelleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Kampanyaların hedef kitlesi ve iletişim araçlarına yapılan vurgular, kampanyaların nasıl daha etkili hale getirilebileceği konusunda daha fazla bilgi sunacaktır. Ayrıca, kampanyaların tasarım süreci ve bütçe planlaması gibi stratejik aşamaların önemi ve etkisi gözden geçirilecektir (Mohieldin, 2022, Yaralı ve Baloglu, 2023).

Bu şekilde, finansal bilinç oluşturma amacı güden pazarlama kampanyalarının farklı yönleri, detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Aynı zamanda, başarılı kampanyaların kullanılan stratejileri ve pazarlama teknikleri daha geniş bir perspektiften değerlendirilecektir. Bu bölümün amacı, finansal bilincin nasıl oluşturulabileceği konusunda okuyuculara kapsamlı bir anlayış sağlamaktır. Bu amaçla, farklı sektörlerden örnekler kullanılarak, pazarlama kampanyalarının potansiyeli ve etkisi ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu bölümde sunulacak olan örnekler, okuyucuların finansal bilinç geliştirme konusundaki farkındalığını artırmayı hedeflemektedir (Uğur ve Biçer, 2024; Çalış, 2023).

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, pazarlama kampanyalarının yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturmadaki rolü üzerine detaylı bir inceleme sunmuştur. Elde edilen sonuçlar, başarılı pazarlama kampanyalarının yatırımcıların finansal bilincini artırmak için son derece önemli bir araç olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Özellikle doğru bir şekilde tasarlanmış ve uygulanmış pazarlama kampanyalarının, yatırım ürünlerine olan ilgiyi artırabileceği ve kullanıcıları finansal konular konusunda bilinçlendirebileceği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, pazarlama kampanyalarının finansal eğitim ve bilinçlendirmeye daha fazla odaklanması ve yatırım ürünlerinin çeşitliliğinin vurgulanması önerilmektedir (Çengel vd., 2020; Karaca Erol, 2024).

Ayrıca, pazarlama stratejilerinin daha fazla finansal eğitim ve bilinç oluşturmaya yönelik bir şekilde geliştirilmesi için pazarlama uzmanlarının ve finansal kuruluşların iş birliği yapması gerektiği de altı çizilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, pazarlama kampanyalarının yatırım ürünlerine yönelik finansal bilinç oluşturma konusundaki önemini vurgulamaktadır. Bu alanda yapılan doğru ve etkili pazarlama kampanyaları, yatırımcıları finansal konularda daha bilinçli hale getirerek, onları daha başarılı ve akıllıca yatırımlar yapmaya teşvik edebilir. Pazarlama ve finansal kuruluşların bir araya gelerek bu konuda daha fazla iş birliği yapması hem bireylerin hem de toplumun finansal bilincini artırma hedefine ulaşmada büyük bir adım olacaktır (Sak, 2023; Dolaşık, 2024, Ahmadov, 2021; Çetin vd., 2024).

KAYNAKÇA

Acar, S. C. (2022). Algılanan sosyal medya pazarlamasının tüketicinin satın alma davranışına etkisi. ticaret.edu.tr

Agamyradova, H. & Yazgan, A. E. (2024). Mobil Bankacılık Uygulamalarının Müşteri Deneyimi Ve Sadakati Üzerine Etkisi. [HTML]

Ahmadov, A. (2021). Sponsor marka kimliğinin satın alma niyetine etkisinde benlik-marka imajı uyumunun aracı rolü üzerine bir araştırma. selcuk.edu.tr

Albayrak, M. A. (2023). Türkiye'de Üniversite Öğrencilerine Yönelik Finansal Okuryazarlık Ölçeği. [HTML]

Altıparmak, B. (2024). Kent Pazarlaması ve Kent Bilinci. [HTML]

Başal, M. (2021). Sponsorluk çalışmalarının tüketicinin satın alma davranışı üzerine etkisi: Ankara ilindeki otomobil kullanıcılarına yönelik bir alan çalışması. gelisim.edu.tr

Bekaroğlu, A. (2024). Fijital Müşteri Deneyimi: Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 30-45. dergipark.org.tr

Canlı, M. (2021). Hatırlı Pazarlama'nın Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Bir Araştırma. erbakan.edu.tr

Çalış, D. (2023). Gençler ve Müzecilikte Pazarlama İletişimi. [HTML]

Çavuş, B. F. (2021). Özel günlerde yayınlanan sosyal reklamların marka imajına etkisi ve sosyal pazarlama açısından değerlendirilmesi. selcuk.edu.tr

Çelik, A. (2022). Dijital pazarlamada fenomenlerin tüketicilerin satın alma kararı ile marka sadakatine etkisi: İstanbul ili üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. gelisim.edu.tr

Çengel, Ö., Pirtini, S., & Çakıroğlu, I. (2020). COVID-19 Sürecinde İşletmelerde Kurumsal Yönetim Ve Sosyal Sorumluluk Stratejilerinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Pazarlama Yönlü Bir Yaklaşım. İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, 4(7), 1-21. dergipark.org.tr

Çetin, S., Pehlivanlı, E. A., & Akın, A. (2024). Yeşil Yönetim Kavramının Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Analizi. İşletme. dergipark.org.tr

Dolaşık, G. (2024). Z kuşağı öğrencilerinin finansal okuryazarlık yeterliliklerine ilişkin bir araştırma: karaman ili örneği. kmu.edu.tr

Er, H. & Yücel, R. (2023). Finans Sektöründe Metaverse Teknolojisinin Bugünü ve Geleceği. Finans Sektöründe Dijital Dönüşüm. researchgate.net

Erdoğan, Y. & Güneren Özdemir, E. (2020). Çekirdek Kapadokya'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli konaklama işletmelerinde dijital pazarlamanın satış etkisi. nevsehir.edu.tr

Erimli, A. (2023). Türkiye'De Alternatif Medyanın Kamuoyu Oluşturma Rolü: Hidroelektrik Santraller Örneği. researchgate.net

Gedik, Y. (2023). Tarımsal pazarlama: Faydaları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir çerçeve. Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi. dergipark.org.tr

- Gülgeç, H. (2022). Tüketici temelli yeşil marka değerinin gelişiminde yeşil marka deneyimlerinin rolü. aksaray.edu.tr
- Harmandaroğlu, S. F. (2024). Marka bilinirliği ve marka aşinalığı ile tekrar satın alma niyeti ilişkisinde perakende kanal entegrasyonun aracılık etkisi= The mediating effect of retail channel sakarya.edu.tr
- Karaağaoğlu, N. & Ülger, G. (2021). Havayolu işletmelerinin reklam kampanyalarının yolcu satın alma kararına etkisi. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi. dergipark.org.tr
- Karaca Erol, D. (2024). Bir sosyal pazarlama aracı olarak kitlesel fonlama sistemi: Bağış temelli kitlesel fonlamada destekçilerin motivasyonu. kmu.edu.tr
- Karaca, Ş & Gümüş, N. G. (2020). Tüketicilerin Online Yorum Ve Değerlendirme Puanlarına Yönelik Tutumlarının Online Satın Alma Davranışlarına Etkisi. Sakarya İktisat Dergisi. dergipark.org.tr
- Kılınçarslan, T. B. (2020). İşletmelerin sosyal sorumlulukları bağlamında sera gazı beyanlarının raporlanması ve güvence denetimi: Türkiye'deki farkındalığın araştırılması. uludag.edu.tr
- Kılınçarslan, T. B. (2020). İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Bağlamında Sera Gazı Beyanlarının Raporlanması ve Güvence Denetimi: Türkiye'deki Farkındalığın Araştırılması. [HTML]
- Koçoğlu, N. (2024). Destinasyonların gastronomi değerinin artırılmasında kadın kooperatiflerinin rolü: Balıkesir örneği. balikesir.edu.tr
- Mohieldin, T. A. G. (2022). Büyük veri analitiğinin dijital pazarlama stratejileri üzerindeki rolü. ticaret.edu.tr
- Özatar, A. B. (2024). Fijital Müşteri Deneyimi: Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme. Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences (ACUSBD), 10(1). [HTML]
- Özustaoglu, S. (2023). Türk inşaat sektöründe sürdürülebilir yapı üretim sürecini etkileyen faktörlerin belirlenmesi. hku.edu.tr
- Rasooli, M. (2023). Çalışanların örgütsel bağlılığının örgütsel sosyal sorumluluk üzerindeki etkisi: Afganistan doğal kaynaklar dairesi başkanlığı. gelisim.edu.tr
- Sak, M. (2023). Yeşil Temel Yetenek ve Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Çevre Politikaları Kapsamında İklim Değişikliğine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. selcuk.edu.tr
- Seçkin, M. T. (2024). Sosyal Medya Pazarlama Aktiviteleri ile Marka Sadakati Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. [HTML]
- Sipahi, E. (2022). Türkiye'de bölgesel kalkınmayı sağlamada kalkınma ajanslarının değerlendirilmesi. uludag.edu.tr
- Sonar, N. (2024). Tüketicilerin Satın Alma Psikolojisini ve Dijital Pazarlamadaki Rolünün Analiz Edilmesi. International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 11(103), 256-267. jshsr.org

- Summak, M. E. (2024). Etik İkilemi Keşfetmek: Çevrimiçi Siyasal Reklam Kampanyalarında İfade Özgürlüğü ve Etik Standartların Dengelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), 112-120. dergipark.org.tr
- Şahin, E. (2022). Sosyal Medyada Fenomen Pazarlama ile Tüketicilerin Plansız Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkinin Analizi. [HTML]
- Şentürk, T. (2020). Sosyal pazarlamada kullanılan teori ve modeller. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(2), 603-621. dergipark.org.tr
- Şişman, S. (2020). Türkiyede sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerine etkileri ve sosyal medya kullanan tüketicilerin satın alma tercihlerini yok.gov.tr
- Tanyel, H. H. (2022). Sosyal bilgiler dersinde finansal okuryazarlık becerisinin kazandırılmasında farklılaştırılmış öğretim etkinliklerinin etkisi. erbakan.edu.tr
- Toguş Polat, G. (2022). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin analizi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi örneği. adu.edu.tr
- Uğur, U. & Biçer, D. F. (2024). Güncel Gelişmeler Işığında Alanında İşletme Alanında Yeni Kavramlar. [HTML]
- Yaralı, C., & Baloğlu, Ö. Ö. (2023). Dijital süreçlerin doğal ve kültürel miras turizminin gelişimine etkisi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 13(İhtisaslaşma), 245-264. dergipark.org.tr

PAZARLAMADA DAVRANIŞSAL İNOVASYON: NUDGING (DÜRTME YAKLAŞIMI) İLE MÜŞTERİ DENEYİMİNİ YENİDEN ŞEKİLLENDİRMEK

BEHAVIORAL INNOVATION IN MARKETING: RESHAPING CUSTOMER EXPERIENCE WITH THE NUDGING APPROACH

Öğr. Gör. Dr. Kader EROL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Çorlu Meslek Yüksekokulu,

kkizilerol@nku.edu.tr - 0000-0002-9143-2946

Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Çorlu Meslek Yüksekokulu,

sezengungor@nku.edu.tr - 0000-0001-8388-6350

ÖZET

Pazarlama dünyasında, tüketici davranışlarını etkileyerek onları kendi taraflarına çekmek, markaların başarısını belirleyen en kritik faktörlerden biri haline gelmiştir. Geleneksel pazarlama tekniklerinin ötesine geçen "nudging" (itme) yaklaşımı, bireylerin bilinçli kararlar almasına yardımcı olmak için çevresel faktörleri ve psikolojik itici güçleri kullanarak davranışsal inovasyonu gündeme getirmektedir. Nudging, psikoloji ve davranışsal ekonomi literatüründen beslenen bir strateji olup, tüketicilere seçenekler sunarken onlara "itici" bir yön vererek daha sağlıklı, daha akılcı veya daha istenen seçimleri yapmalarını sağlamayı amaçlar (Thaler & Sunstein, 2008). Buna ek olarak, nudging, hem küçük hem de büyük şirketler için, müşteri memnuniyetini ve satışları artırmak adına güçlü bir araç olabilir. Bu strateji, geleneksel pazarlama yöntemlerinin ötesinde, insanların doğal eğilimlerine hitap eden bir etki yaratır ve markaların, müşterileri üzerinde uzun vadeli olumlu bir etki bırakmasına olanak tanır.

Bu bildiride, nudging kavramının tam olarak ne olduğu, pazarlama dünyasındaki etkisi ve tüketici davranışlarını nasıl yönlendirebileceğini gösteren örnekler yardımıyla, şirketlerin rekabet avantajı elde etmelerine nasıl yardımcı olabildiğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, nudging'in güçlü etki mekanizmalarından faydalanarak müşteri davranışlarını şekillendiren yaratıcı pazarlama stratejileri de incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nudging, Davranışsal İnovasyon, Müşteri Deneyimi, Davranışsal Ekonomi

ABSTRACT

In the marketing world, influencing consumer behavior and attracting them to their side has become one of the most critical factors determining the success of brands. The "nudging" approach, which goes beyond traditional marketing techniques, brings behavioral innovation to the agenda by using environmental factors and psychological drivers to help individuals make conscious decisions. Nudging is a strategy fed by psychology and behavioral economics literature, and aims to provide consumers with a "push" direction while offering them options,

allowing them to make healthier, more rational or more desired choices (Thaler & Sunstein, 2008). In addition, nudging can be a powerful tool for both small and large companies to increase customer satisfaction and sales. This strategy creates an effect that appeals to people's natural tendencies beyond traditional marketing methods and allows brands to leave a long-term positive impact on their customers.

This report will attempt to draw attention to what exactly the concept of nudging is, its impact in the marketing world and how it can help companies gain competitive advantage with the help of examples showing how it can direct consumer behavior. In addition, creative marketing strategies that shape customer behavior by taking advantage of nudging's powerful impact mechanisms will also be examined.

Keywords: Nudging Approach, Behavioral Innovation, Customer Experience, Behavioral Economics

1. GİRİŞ

Pazarlama dünyasında, tüketici davranışlarını etkilemek, markaların başarısını belirleyen en kritik faktörlerden biri haline gelmiştir. Geleneksel pazarlama tekniklerinin ötesine geçen "nudging" (dürtme) yaklaşımı, bireylerin bilinçli kararlar almasına yardımcı olmak için çevresel faktörleri ve psikolojik itici güçleri kullanarak davranışsal inovasyonu gündeme getirmektedir. Psikoloji ve davranışsal ekonomi literatüründen beslenen bu strateji, geleneksel pazarlama yöntemlerinin ötesinde, insanların doğal eğilimlerine hitap eder ve markaların, müşterileri üzerinde uzun vadeli olumlu bir etki bırakmasına olanak tanır. Tüketicilere seçenekler sunarken onlara "itici" bir yön vererek daha sağlıklı, daha akılcı veya daha istenen seçimleri yapmalarını sağlamayı amaçlar (Thaler & Sunstein, 2008).

Bu bildiride, nudging stratejisiyle tam olarak ne ifade edildiğine ve bu tip uygulamaların müşteri deneyimini nasıl şekillendirdiğine değinilecektir. Ayrıca, şirketlerin rekabet avantajı elde etme konusunda, nudging'in güçlü etki mekanizmasından faydalanarak ortaya koydukları yaratıcı pazarlama strateji örnekleri sunularak, nudging'in yalnızca satışların değil, aynı zamanda müşteri memnuniyetinin artırılmasındaki etkisi tartışılacaktır.

2. NUDGING NEDİR?

Nudging, Türkçe'ye "dürtme" olarak çevrilebilecek bir kavram olup, bireylerin karar alma süreçlerini belirli bir yöne doğru nazikçe yönlendirirken, aynı zamanda onların özgür seçim hakkını da tamamen koruyan müdahaleleri ifade eder. Davranışsal ekonomi alanında önemli bir yer tutan bu kavram, 2008 yılında Richard Thaler ve Cass Sunstein' yazmış oldukları "Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak" adlı kitabıyla popüler hale gelmiştir. Kitapta bireylerin dürtülerek kendileri için en doğru olanı seçmeleri ve bu davranışların da onların daha sağlıklı, daha zengin ve özgür olmalarını sağladığını belirtilmiştir. Dürtüler, seçenekleri sınırlamadan, zaman, mekan ya da sosyal yaptırımları gerekli kılmadan seçim yapmanın yollarından biridir. Teori, dolaylı teşvik ve etkinleştirme üzerine kuruludur, doğrudan talimat veya uygulamadan kaçınmaktadır (Gülmez M. ve Yalçıntaş D., 2021).

Halpern'e (2015) göre, dürtme, zorunlu olmadan, talimat vermeden ve ağır finansal teşviklere veya yaptırımlara ihtiyaç duymadan davranışı teşvik etmek veya insanları o davranışa yönlendirmek için kullanılan bir araçtır. Dürtme kavramı, seçimi daha kolay, daha çekici, sosyal olarak arzu edilir kılar ve doğru zamanlamada verilen kararlarla bazen daha iyi sonuçlar elde edilebileceğini savunur. İnsanlar ipuçlarını, tavsiye ve yönlendirmeleri severler ve diğer insanlardan etkilenirler. Bu bağlamda, dürtüler insanların işlerini kolaylaştırarak, karar vermeleri konusunda yardımcı olurlar. Gupta' ya (2018) göre, sunulan özelliklerin yararlı görünmesini sağlaması ve karar verme konusunda karışıklıkları ortadan kaldırması açısından dürtme, bireylerin kendilerini önemli hissetmelerini sağlar.

Davranışsal ekonomi, bireylerin ekonomik kararlarını yalnızca rasyonel düşünceyle değil, psikolojik, sosyal ve duygusal faktörlerle de şekillendirdiğini savunan bir disiplindir. Klasik anlayışın tersine davranışsal ekonomi insanın akılcı bir varlık olmadığı ve çoğu seçimini dürtüsel, fazla düşünmeden, anlık, başkalarından veya durumdan etkilenerek yaptığını savunur ve insanları akılcı seçimler yapabilmeleri için biraz dürtmek gerektiğini savunur. Bu bağlamda, insanlara seçim yaparken baskı yapmamak, seçimlerinde özgür bırakmak gerektiği ancak seçimlerini kolaylaştırıcı ve teşvik edici düzenlemelerin yapılmasını savunur. Psikolojideki içgörülere dayanarak, Thaler ve Sunstein (2008), bireylerin seçimlerini etkileyebilecek faktörlerin değiştirilmesiyle insanların davranışlarının da değiştirilebileceğini öne sürmektedir.

İnsanların her zaman fayda maksimizasyonu yapmadığı gerçeğinden hareketle, bireylerin tahmin edilebilir irrasyonel davranışlarının neler olabileceği saptanmaya çalışılmaktadır. İnovasyon, mevcut ürün, hizmet veya süreçlerde yenilikçi çözümler üretmek ya da tamamen yeni yöntemler geliştirmek anlamına gelir. Davranışsal inovasyon, bu iki alanın birleşiminden doğar ve bireylerin davranışlarını pozitif yönde değiştiren, kolaylaştırıcı yenilikler ortaya koymayı hedefler. Nudging, davranışsal inovasyonun temel bileşenlerinden biridir çünkü insanların kararlarını daha iyi sonuçlara yönlendirmek için tasarlanmış yenilikçi yaklaşımlar sunar. Örneğin, bir restoran menüsünde sağlıklı seçenekleri daha belirgin göstermek veya enerji tasarrufu sağlayan cihazların çevresel faydalarını vurgulamak gibi uygulamalar, nudging'in pratikteki örneklerinden sadece bir tanesidir. 2018 yılından itibaren, ülkede artan obeziteyle mücadele etmek amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nde servis edilen her yemeğin kaç kalori olduğunun yazılması zorunluluğu getirilmiştir. Bu uygulamayla, bireylerin seçim hakkı ellerinden alınmadan ya da herhangi bir tercihe zorlanmadan, kendi kararlarıyla daha az kalorili tabakları seçme konusunda dürtülmüşlerdir.

Kısacası, dürtme yöntemi, insanlara yönelik bir ikaz yazısından, bir yasaktan ya da cezai işlem uygulamaktan çok daha etkili olmuştur. Ekonomiden politikaya, finasta pazarlamaya kadar günlük hayatta her alanda faydalanılabilecek bir teori olan Dürtme stratejisinin, bazı temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- **Seçim Özgürlüğü Tanınması:** Nudging, bireylerin tamamen serbest bir şekilde seçim yapmalarına olanak tanır. Kısıtlama ya da zorlama içermez.

- **İnsan Odaklı Tasarıma Sahip Olması:** İnsanların doğal eğilimlerini ve psikolojik zayıflıklarını göz önünde bulundurur.
- **Karmaşıklık Azaltma Etkisi:** Karar alma süreçlerini daha basit ve kolay hale getirir.
- **Etkili Çerçeveleme Etkisi:** Seçeneklerin sunuluş biçimini (örneğin, sıralama ya da görsel düzen) değiştirerek, daha bilinçli ya da faydalı kararlar alınmasını destekler.

İnsanların çoğu iyi bir seçim yapabilecek kadar gerekli bilgiye sahip değildir. Ancak, yine de kendi durumlarını, ihtiyaç ve isteklerini ya da kendileri için en iyi olanın ne olduğunu yine en iyi kendileri bilirler. İnsanları sadece, doğru seçim yapmaları konusunda, hiçbir zorlama yapmadan, biraz “dürtmek” gerekmektedir.

3. PAZARLAMADA DAVRANIŞSAL YAKLAŞIMLARIN ÖNEMİ

Pazarlama, tüketici davranışlarını anlamayı ve bu davranışlara uygun stratejiler geliştirmeyi gerektirir. Geleneksel pazarlama yöntemleri genellikle rasyonel karar alma süreçlerine odaklanırken, davranışsal ekonomi ve pazarlama, daha insani ve duygusal motivasyonlara hitap eder. Bu nedenle, davranışsal yaklaşımlar; kişiselleştirme özelliğiyle, tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun çözümler sunma potansiyeli taşır. Bunun yanı sıra, tüketicilerin, ürün ya da markayla duygusal bağ kurmalarını sağlar. Ve, daha etkin kampanyalar oluşturulmasını sağlayarak ta, işletmeler açısından hedeflenen sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırır.

Davranışsal pazarlamada bağlamında nudging (itme) kavramı da, kişiselleştirme ile birleştiğinde, tüketicinin ilgisini çekmek ve marka ile duygusal bir bağ oluşturmak için güçlü bir kombinasyon haline gelir. Örneğin, bir uygulamanın kişiye özel alışveriş önerileri sunması ya da bir kahve zincirinin sadakat programlarında tüketiciye "bir adım daha" yaklaştığını hissettirecek görsel geri bildirimler kullanması, tüketiciyi harekete geçiren nudging tekniklerindendir. Nudging, tüketicilerin karar alma süreçlerini yönlendirmek için hafif dokunuşlarla yapılan müdahaleleri ifade eder. Bu yaklaşım, tüketicinin özgürlüğünü kısıtlamadan, daha iyi seçimler yapmasına yardımcı olarak, kararlarını etkiler. Örneğin, bir süpermarkette sağlıklı ürünlerin göz hizasında yerleştirilmesi ya da bir çevrimiçi alışveriş sitesinde "Bu ürünü satın alanların %80'i memnun kaldı" gibi sosyal kanıt mesajlarının gösterilmesi, nudging yöntemlerine örnek olarak verilebilir.

Nudging bu bağlamda, tüketicilerin farkında olmadan, pozitif yönlendirmelerle daha iyi tercihler yapmasını sağlayan ve müşteri odaklı pazarlama stratejileri oluşturan güçlü bir araçtır. Örneğin, bir e-ticaret platformunda ürün seçeneklerinin belirli bir sıralama ile sunulması, tüketicilerin seçimlerini etkileyebilir ve onların daha iyi bir kullanıcı deneyimi yaşamalarına katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, nudging; çevre dostu ürünlerin daha çok tercih edilmesi, geri dönüşüm oranlarının artırılması ya da sağlıklı yaşam tarzlarını teşvik etmek gibi toplumsal faydalar sağlayacak kampanyaların tasarlanmasında da etkili bir araçtır.

Bu tür yöntemler, yalnızca tüketici memnuniyetini artırmakla kalmaz, aynı zamanda marka sadakati yaratma ve işletme hedeflerine ulaşma açısından da önemli avantajlar sağlar. Nudging stratejilerinin dijital pazarlamada daha fazla benimsenmesiyle birlikte, davranışsal ekonomi ile uyumlu yenilikçi kampanyalar geliştirilmesi mümkün hale gelir.

4. NUDGING (İTME) KAVRAMININ, İNSAN DAVRANIŞINI YÖNLENDİREN ETKİ MEKANİZMALARI

Mantıksal analizlere dayalı olarak şekillendiği varsayılan tüketici davranış ve kararlarının, büyük bir kısmının bilinç dışı faktörler, duygusal tepkiler ve çevresel ipuçları tarafından yönlendirildiğini, davranışsal ekonomi ortaya koymuştur. İşte, nudging, tam da bu noktada devreye girerek, küçük ve stratejik müdahalelerle bireylerin seçimlerini yönlendirme gücüne sahiptir. Nudging'in etkili sonuçlar doğurmasındaki temel mekanizmalar, insan davranışlarını şekillendiren psikolojik ve bilişsel süreçlere dayanır. Bu mekanizmalar, bireylerin karar alma süreçlerindeki sistematik önyargılar ve bilişsel kısıtlar göz önünde bulundurularak tasarlanır. Nudging'in etki gücünü oluşturan temel dinamikleri örneklendirerek özetleyecek olursak:

✓ Varsayılan Seçeneklerin Etkisi (Default Effect):

Araştırmalar, bireylerin karar alırken genellikle mevcut durumu koruma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Varsayılan seçenekler, bireylerin bilinçli bir tercih yapma gerekliliğini ortadan kaldırarak, düşük bilişsel çaba ile karar vermelerini sağlar. Bu, özellikle kararsızlık durumlarında veya bilgi eksikliği yaşandığında belirgin bir etki gösterir. Örneğin, organ bağışı oranlarının, otomatik katılım sistemlerinin uygulandığı ülkelerde daha yüksek olduğu görülmektedir (Thaler & Sunstein, 2008).

✓ Sosyal Normların ve Kanıtların Gücü (Social Proof and Norms):

İnsan davranışları, sosyal çevreden gelen ipuçları ve normlar tarafından güçlü bir şekilde etkilenir. Sosyal kanıt, bireylerin belirli bir davranışı benimsemeden önce başkalarının tercihlerini gözlemlemelerini teşvik eder. Özellikle, "Komşularınızın %80'i enerji tasarrufu sağladı" gibi mesajların, enerji tüketiminde anlamlı bir azalma sağladığı deneylerle kanıtlanmıştır (Goldstein, Cialdini, & Griskevicius, 2008).

✓ Duygusal Tepkilerin ve Kişisel Bağın Rolü:

Nudging, bireylerin duygusal sistemlerini harekete geçirerek karar alma süreçlerini etkileyebilir. Olumlu duygular yaratmak ya da olumsuz sonuçları vurgulamak gibi stratejiler, bireylerin davranış değişikliğine yönlendirilmesinde etkili olabilir. Örneğin, çevre dostu ürünlerde kullanılan pozitif çerçevelmeler, tüketici tercihlerini artırabilir.

✓ Çerçeveleme Etkisi (Framing Effect):

Kararların, bilginin sunulma biçimine göre şekillenebileceği düşüncesi, çerçeveleme etkisinin temelini oluşturur. Aynı bilgi, pozitif ya da negatif bir bağlamda sunulduğunda farklı algılanabilir. Örneğin, bir ürünün "%95 yağsız" yerine "yalnızca %5 yağ içerir" şeklinde tanımlanması, algılanan değeri değiştirebilir.

✓ Sezgisel Karar Alma ve Bilişsel Kısayollar (Heuristics):

Bireyler, karar alma süreçlerini hızlandırmak için sıklıkla sezgisel yargılar ve bilişsel kısayollar kullanır. Nudging, bu kısa yolları optimize ederek bireylerin istenen davranışları sergilemesini

kolaylaştırır. Örneğin, bir menüde sağlıklı yiyeceklerin öne çıkarılması, bireylerin bu seçeneklere yönelmesini sağlayabilir.

✓ **Zaman Tercihleri ve Anlık Tatmin (Present Bias):**

İnsanlar, gelecekteki faydalardan ziyade anlık tatmini tercih etme eğilimindedir. Nudging, bu eğilimi dengelemek için gelecekteki faydaları daha görünür hale getirebilir. Örneğin, bireylerin emeklilik tasarruflarını artırmak için, uzun vadeli getirileri görselleştiren örneklemeleri, olumlu müdahalelerde kullanılabilir.

Bu mekanizmalar, bireylerin rasyonel olmayan davranışlarını anlamak ve yönlendirmek için bir temel oluşturur. Bireylerin, karar alma sürecindeki stresini azaltır ve tercih edilecek seçenekleri netleştirir. Bunun yanı sıra, daha sürdürülebilir ve mantıklı seçimlerin yapılmasına katkıda bulunur. Sonuç olarak, nudging, bireylerin kendi çıkarlarına en uygun kararları almalarına yardımcı olurken, onları herhangi bir zorlamaya maruz bırakmadan etkileyen güçlü bir araçtır.

Bundan dolayı da, sağlık, çevre, eğitim, kamu politikaları, finans, tüketici davranışları ve pazarlama gibi birçok farklı alanda uygulanmaktadır. Nudging'in başarısı, bu mekanizmaların doğru bir şekilde analiz edilmesi sonucu, hedef kitleye uygun müdahalelerin tasarlanmasında yatmaktadır.

5. PAZARLAMA STRATEJİLERİNDE ETKİN NUDGING KULLANIM ÖRNEKLERİ

Pazarlama stratejilerinde nudging kullanımına ilişkin örnekler, markaların tüketici davranışlarını şekillendirmek için psikolojik ve çevresel faktörlerden nasıl yararlandığını göstermektedir. İşte bu stratejilerin bazı ilginç ve yaratıcı uygulamaları:

- **Dijital Platformlarda "FOMO" (Fear of Missing Out) Etkisi**

Birçok online satış platformu, stok bitmek üzere olan ürünler veya sınırlı süreli indirimler gibi nudging stratejilerini kullanarak, tüketicileri hızlı karar almaya teşvik etmektedir. Örneğin, bir online mağaza, belirli bir ürün için "Yalnızca 3 adet kaldı!" gibi ifadelerle, aciliyet yaratır ve tüketicinin hızlıca satın alma kararını vermesini sağlar. Bu, "sınırlı teklif" nudging'inin bir örneğidir ve tüketicilerin satın alma kararlarını, farkında olmadan alışkanlıkla hızlandırmasına yardımcı olur.

- **Varsayılan Üyelikler ve Abonelikler**

Netflix gibi dijital platformlar, kullanıcıları otomatik yenilenen abonelikler ile kısıtlı bir karar alanına sokar. Kullanıcı, üyelik yenilemeyi iptal etmediği sürece, hizmete devam eder. Bu, tüketicilerin "otomatik yenileme"yi tercih etmelerini sağlayarak onların bilinçli tercihlerinin ötesinde, çoğu zaman hizmeti kullanmaya devam etmelerine olanak tanır. Pazarlamada nudging, özellikle bu tür varsayılan ayarlamalarla en fazla etkisini gösterir, çünkü kullanıcılar genellikle bu varsayılan ayarlara karşı direnç göstermezler.

- **Sosyal Kanıt (Social Proof) Kullanımı**

Birçok perakende markası, sosyal kanıt stratejisini kullanarak tüketicilerin kararlarını etkiler. Örneğin, Amazon, kullanıcıların satın alma kararlarını etkilemek için "bu ürünü satın alan kişiler, şu ürünleri de aldı" gibi önerilerde bulunur. Bu, nudging'in bir başka yönüdür, çünkü insanlar çoğunluğun yaptığı seçimlere dayalı olarak kararlarını daha rahat verebilirler. "Herkes bunu alıyor" gibi mesajlar, bireylerin sosyal baskıya dayanarak benzer ürünleri tercih etmelerini sağlar.

- **Restoran Menülerindeki "Sağlıklı Seçenekler"**

Pazarlama nudging'i, özellikle restoranlar ve kafelerde sağlık odaklı tercihler yapmayı teşvik etmek için de kullanılmaktadır. Örneğin, sağlıklı yiyecekler, menüde genellikle daha belirgin bir şekilde sunulur ve göz hizasına yerleştirilir. Birçok restoran, kalori miktarını görsel olarak vurgulayarak sağlıklı seçenekleri öne çıkarır. Bu, tüketicilerin sağlıklı tercihler yapmasını teşvik eden bir nudging uygulamasıdır. Aynı şekilde, bazı fast-food zincirleri, müşterilere "sadece 100 kalori farkla daha sağlıklı bir seçenek var" gibi küçük ipuçları sunarak kararlarını yönlendirmeye çalışır.

- **Taksitli Satışlar ve Psikolojik Fiyatlandırma**

Birçok markanın kullandığı bir başka etkili nudging stratejisi, psikolojik fiyatlandırma ve taksitli ödeme planlarıdır. Tüketicilere düşük aylık ödeme seçenekleri sunarak, yüksek fiyatlı ürünlere olan psikolojik engel ortadan kaldırılır. Örneğin, bir akıllı telefonun 999 \$ yerine, "aylık 30 \$'dan başlayan taksitlerle" satılması, fiyatın daha cazip ve ulaşılabilir görünmesini sağlar. Bu tür stratejiler, fiyat etiketini algılanan değerle hizalamayı amaçlar ve tüketicilerin daha büyük harcamalar yapmalarını sağlar

Bu tür stratejiler, nudging'in pazarlama dünyasında ne kadar etkili olduğunu ve tüketici davranışlarını nasıl yönlendirebileceğini gösteren dikkat çekici örneklerdir. Nudging, hem küçük hem de büyük şirketler için, müşteri memnuniyetini ve satışları artırmak adına güçlü bir araç olabilir.

6. SONUÇ

Bu bildiri, pazarlama stratejilerinde nudging (dürtme) yaklaşımının tüketici davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu etkinin şirketler açısından yarattığı fırsatları ortaya koymaya çalışmıştır. Nudging stratejileri, bireylerin özgür iradesine müdahale etmeden, çevresel ve psikolojik düzenlemelerle daha sağlıklı, bilinçli ve faydalı kararlar almasını sağlamaktadır. Gerek bireysel gerekse toplumsal ölçekte pozitif sonuçlar doğuran bu yöntem, yalnızca satışların artırılmasında değil, aynı zamanda müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve sosyal fayda sağlama konularında da önemli avantajlar sunmaktadır.

Nudging'in varsayılan seçenekler, sosyal kanıt ve çerçeveleme etkisi gibi mekanizmalar üzerinden bireylerin karar alma süreçlerini etkilediği, pazarlama dünyasında güçlü bir araç olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle dijital platformlar, restoranlar, enerji tasarrufu kampanyaları ve sağlık sektöründe kullanılan örnekler, bu stratejilerin pratikteki başarısını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, nudging'in uygulanmasında dikkat edilmesi gereken etik

boyutlar bulunmaktadır. Tüketicilerin bilinçli seçimler yapmasına yardımcı olurken, manipülatif olmaktan kaçınmak ve onların güvenliğini korumak büyük önem taşır.

Sonuç olarak, nudging, hem bireysel faydayı hem de toplumsal faydayı artırma potansiyeli ile pazarlama dünyasında yenilikçi bir yaklaşımdır. Gelecekte, bu stratejinin dijitalleşen pazarlama süreçleriyle daha entegre bir şekilde kullanılacağı ve veri analitiği ile güçlendirilmiş bireyselleştirilmiş uygulamalarla daha da etkili sonuçlar doğuracağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Goldstein, N. J., Cialdini, R. B., & Griskevicius, V. (2008). *A room with a viewpoint: Using social norms to motivate environmental conservation in hotels*. Journal of Consumer Research, 35(3), 472-482.

Gupta, M. I. (2018). A study on use of nudge marketing by Indian car marketers, making neuro marketing a practical reality. *Financial Management & Marketing Management*, 492.

Gülmez, M., & Yalçıntaş, D. (2021). *Davranışsal Ekonomi ve Nudging*. [Eserin yayımlandığı kaynak/yayınevi bilgisi eksikse buraya eklenebilir].

Halpern, D. (2015). *Inside the Nudge Unit: How small changes can make a big difference*. Penguin Books.

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.

Şirket İtibarı, Müşteri Memnuniyeti, Marka Güveni ve Marka Sadakati Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Perakende Ulusal Zincir Marketler Üzerine Bir Araştırma

Investigating the Relationship between Company Reputation, Customer Satisfaction, Brand Trust and Brand Loyalty: A Study on Retail National Chain Markets

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ

Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi,

abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr - 0000-0001-2345-6789

Arş. Gör. Dr. Abdulaziz SEZER

Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi,

abdulazizsezer55@gmail.com - 0000-0001-5666-3979

Özet

Bu çalışmada, şirket itibarı, müşteri memnuniyeti, marka güveni ve marka sadakati arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Perakende ulusal zincir marketler bağlamında, tüketicilerin marka ile olan deneyimlerinden yola çıkarak, şirket itibarının müşteri memnuniyetini, memnuniyetin marka güvenini ve güvenin marka sadakatini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Araştırma kapsamında nicel yöntem benimsenmiş ve veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Toplanan veriler, SPSS programında analiz edilmiştir. Bulgular, şirket itibarının müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini, memnuniyetin marka güveni artırdığını ve marka güveninin, marka sadakati üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, perakende zincir marketlerde şirket itibarının, tüketici davranışları üzerinde önemli bir rol oynadığı ortaya konulmuştur. Bu çalışma, teorik olarak tüketici davranışları literatürüne katkı sağlamak ve pratik açıdan perakende sektöründe müşteri sadakati stratejileri geliştirmek için önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şirket İtibarı, Müşteri Memnuniyeti, Marka Güveni, Marka Sadakati, Perakende Zincir Marketler

Abstract

This study investigates the relationships between company reputation, customer satisfaction, brand trust and brand loyalty. In the context of retail national chain grocery stores, based on consumers' experiences with the brand, it is investigated how company reputation affects customer satisfaction, satisfaction affects brand trust and trust affects brand loyalty. Within the scope of the research, quantitative method was adopted and data were collected by questionnaire method. The collected data were analyzed in SPSS program. The findings show that company reputation positively affects customer satisfaction, satisfaction increases brand trust and brand trust has a strong effect on brand loyalty. As a result, it is revealed that company reputation plays an important role on consumer behavior in retail chain grocery stores. This study contributes theoretically to the consumer behavior literature and offers important practical implications for developing customer loyalty strategies in the retail sector.

Keywords: Company Reputation, Customer Satisfaction, Brand Trust, Brand Loyalty, Retail Chain Markets

1. GİRİŞ

İşletmelerin sadakat kazanamamasının temel nedeni piyasadaki yüksek belirsizlikten, işletmelerin uyguladıkları kötü politika ve nihai üründen müşterinin memnun olmamasından kaynaklanmaktadır (Wolter vd., 2017; Rather ve Hollebeek, 2019; Aramburu ve Pescador, 2019; Cheng vd., 2019). Kuruluşların gerçek anlamda; müşterilerin talep, istek, tutum ve eğilimleri yeterince önemsenmediği müşteriler tarafından belirtilmektedir (Herhausen vd., 2019). Dolayısıyla işletmeler eski müşterilerini kaybettiği gibi yeni müşteri çekmeyi de başaramamaktadır. Çünkü yeni müşterilerin çekilmesi ve uzun vadede elde tutulması, güçlü müşteri ilişkileriyle sağlanabilmektedir. Ancak müşterileri memnun etmek ve sadakatlerini sürdürmek için yalnızca güçlü ilişkilerin yönetilmesi yeterli değildir. Memnuniyet ve sadakatin sürdürülebilmesi için, içinde bulunulan çağda şirket itibarının artırılması gerekmektedir.

Rekabet ortamında müşteri sadakati, iş başarısındaki kritik rolü nedeniyle iş dünyasında öne çıkan bir yordayıcı haline gelmiştir (Bahri-Ammari ve Bilgihan, 2019; Paparoidamis vd., 2019). Şirketler sadakatin kârlılıktaki değerini göz önüne alarak güçlü müşteri odaklılık anlayışını sağlamak için çaba, zaman ve insan kaynakları yönetimine kaynak ayırmalıdır (Nyadzayo ve Khajehzadeh, 2016; Izogo, 2017; Chiang vd., 2018). Yine de birçok kuruluş, strateji ve kaynak yetersizliği nedeniyle müşterilerin sadakatini kazanamamıştır (Wolter vd., 2017; Cheng vd., 2019; Herhausen vd., 2019). Müşteri bağlılığı, ürün kalitesi, müşteri güveni ve memnuniyet, marka bağlılığı gibi çeşitli unsurların müşteri sadakati üzerindeki etkisini incelemeye yönelik birçok çalışma yapılmıştır (So vd., 2016; Stathopoulou ve Balabanis, 2016; Marakanon ve Panjakajornsak, 2017; Kasiri vd., 2017; Schirmer vd., 2018; Tabrani vd., 2018).

Müşteri sadakatine etki eden faktörler gelişmiş ekonomilerde yoğun bir şekilde tartışılırken (Mang'unyi vd., 2018), gelişmekte olan ekonomilerde ise nadiren dikkat edilmektedir (Rahimi vd., 2017). Gelişmekte olan ekonomilerde kurumsal uygulamalar, ürün hayat eğrisi, şirket itibarı gelişmiş ekonomilerden farklıdır çünkü devlet organizasyon politikaları ve iç kural düzenlemeleri farklıdır. Tüm çabalara rağmen müşteri memnuniyeti ile sadakat arasında ve şirket itibarı ile sadakat arasında aracılık rolü yeterince akademik ilgi görmemiştir. Örneğin, Pretty vd. (2019), bireylerin güven ve bağlılık hissetmedikçe itibarla ilgili unsurların sadakatlerini doğrudan korumadığını belirtmiştir. Ayrıca test ettikleri modelde memnuniyetle ilgili aracı faktörleri de ortaya çıkmıştır. Menidjel vd. (2019) da memnuniyet ve sadakatin ilgili sektördeki müşterilerle ilişki kurulması gerektiğini savunmuştur. Cakıcı vd. (2019) da tatmin ve sadakatin ilişkiye yatırım ve tatmin edici faktörlerle kazanılabileceğini iddia etmiştir. Yapılan çalışmalara dayanarak, müşteri memnuniyeti ile sadakati arasında ve ayrıca şirket itibarı ile sadakat arasında test edilecek uygun bir aracı olduğuna inanılmaktadır.

Mevcut çalışmada, şirket itibarı, müşteri memnuniyeti, marka güveni ve marka sadakati arasındaki ilişkiler perakende ulusal zincir marketler bağlamında incelenmiştir. Müşterilerin marka ile olan deneyimlerinden yola çıkarak, şirket itibarının marka memnuniyetini, memnuniyetin marka güvenini ve güvenin marka sadakatini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerdeki şirket itibarı, müşteri memnuniyeti, marka güveni ve marka sadakatinin yeterince incelenmemesi çalışmanın orijinal kısmını oluşturmaktadır.

2. ALANYAZIN İNCELEMESİ

Şirketin itibarı özellikle belirsizliğin olduğu piyasalarda oldukça önemlidir. Şirket itibarının oluşması ise büyük oranda müşteri memnuniyetine bağlıdır. Yazında birçok çalışma müşteri memnuniyetinin şirket itibarına ve marka sadakatine etki ettiğini göstermektedir (Selnes, 1993; Helm vd., 2009; Ali vd., 2012; Abd-El-Salam vd., 2013; Ahmed vd., 2014; Gul, 2014; Loureiro vd., 2017; Hadi ve Indradewa, 2019; Siswi ve Wahyono, 2020; Dam ve Dam, 2021; Abbas vd., 2021; Ali vd., 2021; Islam vd., 2021; Araújo vd., 2023; Phi ve Huong, 2023; Açıkgöz vd., 2024; Tahir vd., 2024). Ayrıca reklam, halkla ilişkiler ve pazarlama kampanyaları gibi farklı adımlar da müşteri davranışlarının değiştirilmesinde önemlidir. Şirket itibarı, “müşterinin şirkete koşulsuz bağlılığı ve sadakati ile normal şartlarda etkilenmesi muhtemel olmayan güçlü bir ilişki” olarak tanımlanmaktadır.

İşletmeler müşterilerini sundukları ürün veya hizmetlerle benzersiz deneyim yaşattıklarında müşteri memnuniyeti sağlanmış ve marka sadakati gerçekleşmiş demektir (Taşlıyan vd., 2017; Rather vd., 2019). Müşteri memnuniyeti ile müşteri sadakati arasındaki ilişki, işletmenin müşterilerle sağlam bir ilişki oluşturduğu, güçlü ilişkinin müşterilerden uzun vadeli bağlılık kazanmaya yardımcı olduğu ve sadakatin geliştirilmesine destek olduğundan ilişkisel pazarlama teorisini desteklemektedir (Berry, 1995; Zeithaml vd., 1996). Sonuç olarak, şirket itibarı ile müşteri sadakati arasındaki ikinci dolaylı ilişki, kaynak temelli görüş teorisiyle desteklenen müşteri memnuniyeti yoluyla (Barney, 1991). Mevcut çerçevede şirket itibarı ve müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati şeklinde rekabet avantajı ve kazançlarını artırmak için işletmenin kullanabileceği soyut kaynaklardır.

Marka güveni müşterilerin, öngörülemeyen durumlarda bile bir markanın beklendiği gibi performans gösterme kapasitesine duyduğu güven düzeyini ifade etmektedir (Habibi vd., 2014; Uslu, 2019). Marka güveni, bir markayla etkileşimde bulunulduğunda yaşanan ve markanın sürekli olarak güvenilir kalacağı inancına dayanan bir güvenlik duygusu olarak tanımlanmaktadır (Delgado-Ballester vd., 2003). Müşterinin, bir markanın vaatlerini yerine getirme konusundaki istikrarına ne ölçüde inanma eğiliminde olduğunu da göstermektedir (Chaudhuri ve Holbrook, 2001). Kısaca marka güveni, müşterilerin bir markanın güvenilir olduğuna ve vaatlerini yerine getireceğine inanma durumudur (Sirdeshmukh vd., 2002). Marka güveni, zaman içinde markayla olan etkileşim veya deneyimin bir sonucudur (Garbarino ve Johnson, 1999; Baydaş ve Aydın, 2017; Barwitz ve Maas, 2018; Baydaş vd., 2021; Baydaş vd., 2023). Pazarlamada marka güveni, marka yönetiminde merkezi bir unsur olarak kabul edilmektedir (Chaudhuri ve Holbrook 2001; Doğruöz Özer, 2021). Müşteriler bir markaya güven duyduklarında, algıladıkları riskleri daha azalmakta ve o markaya olan bağlılıkları artmaktadır (Kumar ve Advani, 2005; Dutta ve Bhat, 2016; Shin vd., 2019; Büyükyıldırım, 2019). Dolayısıyla marka güveni, müşterinin bir markayla ilişkisini, müşteri memnuniyetini ve marka sadakatini etkileyen çok önemli bir faktördür (Morgan ve Hunt, 1994; Chaudhuri ve Holbrook, 2001; Kim, Kim ve Lee, 2019; Nosi vd., 2022; Chaihanchai vd., 2024).

Marka güveni ve marka sadakati, markaya yönelik müşteri sadakati elde etmek için çok önemlidir (Fandos-Roig vd., 2021). Güvenilir bir marka, üstün performansı ile müşterilerine verdiği değer sözünü her zaman tutan, böylece süreçte müşteri güvenini sağlayan bir markadır

(Chiou ve Droge, 2006; Baydaş, 2007). Bir marka, müşterinin çıkarlarını ve beklentilerini en iyi şekilde karşılamaya devam edebildiğinde, müşterinin markaya güvenmesi muhtemeldir. Örneğin müşteri, markaya güvenmeyi düşünmeden önce markanın işlevsel olarak güvenilir mi, kalite mi güvenilir yoksa markanın güvenli mi olduğu sonucunu çıkaracaktır (Bart vd., 2005). Satın alma niyeti, belirli bir markadan ürün veya hizmet satın almaya istekli olma olasılığını ifade ettiğinden, gerçek satın alma davranışının iyi bir yordayıcısı olarak önem kazanmıştır (Ajzen ve Fishbein, 1973; Spears ve Singh, 2004; Baydaş, 2014; Dutta ve Bhat, 2016; Baydaş ve Aydın, 2017; Baydaş vd., 2021; Baydaş vd., 2023). Müşterilerin mektedir (Lou ve Yuan, 2019). Önceki araştırmalar, satın alma niyetinin marka yönetiminin bir sonucu olduğunu ortaya koymuş (Zeithaml vd., Berry ve Parasuraman, 1996; Spears ve Singh, 2004; Nosi vd., 2022) ve marka güvenini de içerdiğini göstermiştir (Lau ve Lee, 1999; Dutta ve Bhat, 2016; Lou ve Yuan, 2019). Güvenilen markaların mesajın güvenilirliği, reklama yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi olabilmektedir (Lee ve Kim, 2020). Chinomona ve Maziriri (2017), tüketicilerin bir markaya güvendiğinde ürünü satın alma veya yeniden satın alma olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca marka güveni, bir markaya bağlılık ve sadakate yol açmaktadır (Morgan ve Hunt, 1994; Saydan vd., 2011; Shin vd., 2019; Koca, 2021).

Marka sadakati kavramı, pazarlamada son yıllarda üzerinde durulan ve işletme karlılığına (Kabiraj ve Shanmugan, 2011), artan pazar payına (Gounaris ve Stathakopoulos, 2004), pazarda rekabet avantajı sağlanmaya (Iglesias vd., 2011), pazarlama maliyetlerinin azalmasına (Chaudhuri ve Holbrook, 2001) ve olumlu ağızdan ağıza iletişim gibi faydaları olan bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Chaudhuri ve Holbrook, 2001; Sutikno, 2011). Marka sadakatının ifade edilen olumlu yansımaları, sadakatin markalar üzerindeki etkisinin ne kadar önemli olabileceğini göstermektedir. Khan ve Mahmood (2012:33), “Marka sadakati, müşterinin koşulsuz bağlılığı ve normal şartlarda etkilenmesi muhtemel olmayan markayla güçlü bir ilişki olarak tanımlanabilir” diyerek bu olumlu çıktıları yansıtan bir tanım önermişlerdir. Araştırmalar marka sadakatının ya gerçek (Arnold ve Reynolds, 2003) ya da sahte (Iglesias vd., 2011) olabileceği konusunda hemfikirlerdir. Sahte sadakat, fiyat ve kolaylık gibi durumsal koşullar tarafından yönlendirilirken (Iglesias vd., 2011), gerçek marka sadakati ise müşterinin markaya daha önceki psikolojik ve duygusal bağlılığının bazı göstergeleri tarafından yönlendirildiği anlamına geldiği belirtilmektedir (Lin, 2010; Gorondutse ve Hilman, 2014; Fatma vd., 2015; Eid, 2015; Mang’unyi vd., 2018; Baydaş, 2022). Sadakat, farklı alanlarda marka itibarının olumlu algılanmasının bir sonucu olarak görülmektedir (Groth, 2005; Walsh ve Beatty, 2007; Loureiro ve Kastenholz, 2011; Loureiro vd., 2017; Şahin ve Gültekin, 2017). Müşteri sadakati, müşterinin organizasyonda kalma niyetini ve organizasyona olan bağlılık düzeyini ifade etmektedir.

Müşteri memnuniyetini ve sadakatini uzun vadede artırmak için çeşitli stratejiler işletmelerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Herman vd., 2020). Müşteri sadakati, müşterinin bir hizmete olan sadakati (Gorondutse ve Hilman, 2014) ve müşterinin itibarla olan bağlantısıdır.

Ayrıntılı olarak, şirketin ürün ve hizmetlerinden duyulan memnuniyet, müşterinin ürün kalitesine olan inancının artmasına ve tekrar tercih etmesini sağlamaktadır. Çeşitli sektörlerdeki önceki araştırmacıların da önerdiği gibi müşteri memnuniyeti ile müşteri sadakati arasında

pozitif bir ilişki vardır (Heskett vd., 1994; El-Adly ve Eid, 2016; Ali vd., 2016; Taşlıyan vd., 2017; Keshavarz ve Jamshidi, 2018; Uyar, 2019; Yangınlar ve Tuna, 2020; Khan vd., 2022; Güney ve Dinler, 2023; Sözen ve Meral, 2024). Ayrıca memnuniyet, beklenti öncesi ve satın alma sonrası deneyim aracılığıyla ölçülmektedir (Ryu vd., 2012; El-Adly ve Eid, 2016).

Müşteri memnuniyeti, performans ve beklentiler arasında karşılaştırmaya dayalı bir değerlendirmedir. Bir ürün veya hizmetten beklentiler karşılanırsa veya aşılsa müşteri tatmin olmaktadır (Oliver ve Linda, 1981; Baydaş, 2014; Taşlıyan vd., 2017; Leninkumar, 2017; Baydaş ve Aydın, 2017; Baydaş vd., 2021; Baydaş vd., 2023).

Becerra ve Badrinarayanan'a (2013) göre marka güveni ve firma performansı müşterinin satın alma niyetlerini ve olumlu yönlendirmeleri desteklemektedir. Algılanan güven, işletmelerin iş operasyonlarını daha rahat ve verimli hale getirmeye katkıda bulunan ortaklar ve müşterilerle ilişkileri sürdürmek için zamandan ve paradan tasarruf etmesine yardımcı olmaktadır (Tiep Le vd., 2023). Ayrıca Becerra ve Korgaonkar (2011); Chaudhuri ve Holbrook (2001, 2002) ve Delgado-Ballester vd. (2003), müşterinin markaya duyduğu güvenin, koşul ne olursa olsun tüketicilerin markayı destekleme davranışlarını olumlu yönde etkilediğini tanımlamıştır.

Muzammal ve Arif'e (2017) göre marka sadakati ve firma performansı rekabetçi küresel pazarlarda firmanın hayatta kalması ve sürdürülebilir gelişimi için kritik olarak algılanmaktadır. Oliver (1999), müşterinin memnuniyetinin, hizmet veya ürün kalitesiyle ilişkili firma performansının önemli sürücülerinden biri olduğunu belirlemiştir. Müşteri güveni; algılanan fiyat (Pasha ve Waleed, 2016); markanın güvenilirliği ve sosyal sorumluluğu (Khuong ve Dai, 2016); memnuniyet ve geçiş engelleri (Shafei vd., 2016) gibi faktörlerden etkilenmektedir. Gürlek vd. (2017), müşteri sadakati kavramını gelecekte tercih edilen bir ürün veya hizmeti yeniden satın almaya yönelik derin bir bağlılık, dolayısıyla dönüşüm davranışına neden olması muhtemel duruma ve pazarlama çabasına rağmen aynı markanın tekrar tekrar satın alınmasına neden olmak olarak tanımlanmaktadır. Müşteri sadakati maliyetlerin azaltılmasına, gelirlerin artırılmasına yardımcı olup, işletmeleri olumlu yönde etkilemektedir (Dowling ve Uncles, 1997; Yang ve Peterson, 2004; Gürsoy, 2021).

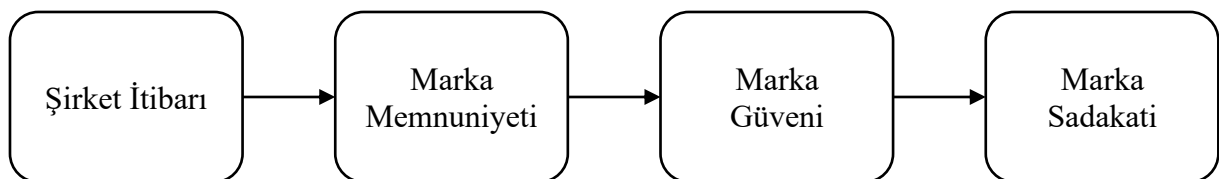
Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda araştırma modeli kapsamında geliştirilen hipotezler;

H₁: Şirket itibarının, marka memnuniyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi vardır.

H₂: Marka memnuniyetinin, marka güveni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi vardır.

H₃: Marka güveninin, marka sadakati üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi vardır.

Hipotezler çerçevesinde oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, şirket itibarı, marka memnuniyeti, marka güveni ve marka sadakati arasındaki ilişkilerin, perakende ulusal zincir marketler bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Tüketici davranışları literatürüne teorik katkı sağlamaktadır. Özellikle tüketicilerin firmaya yönelik sadakat davranışı geliştirme süreçlerine ilişkin yeni öneriler sunmaktadır. Ayrıca, perakende sektöründeki firmaların, marka sadakatini arttırmaya yönelik stratejiler geliştirmesine rehberlik etmektedir. Şirket itibarı ile marka memnuniyeti, güveni ve sadakati arasındaki ilişkileri entegre şekilde ele alan nadir araştırmalardan biridir. Perakende ulusal zincir marketler bağlamında yapılmış olmasıyla özgün bir sektörel katkı sunmaktadır.

3.2. Anakütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütle ve örneklemini Düzce il merkezinde ikamet eden farklı ulusal zincir market müşterileri oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 55 katılımcıya anket uygulanmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Mevcut çalışma için gerekli bilgileri toplamak amacıyla anket formu çeşitli temalar altında düzenlenerek tasarlanmıştır. Anketin ilk bölümünde ankete katılanların sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde çevrimdışı kişilerarası bilgisel etki, çevrimiçi değerlendirmelere (inceleme ve yorum) yönelik tutum, tutum karmaşıklığı, satın alma niyeti ve satın alma davranışına yönelik ölçekler yer almaktadır.

Anket formunun ikinci bölümünde şirket itibarı, müşteri memnuniyeti, marka güveni ve marka sadakatini ölçmeye yönelik 5’li likert tarzında sorulara yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan sorular Lau ve Lee (1999) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılarak geliştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Güvenilirlik ve Keşfedici Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma değişkenlerine yönelik yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ortaya çıkan güvenilirlik katsayıları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Değişken	Katsayı
Şirket İtibarı	0,698
Müşteri Memnuniyeti	0,838
Marka Güveni	0,791
Marka Sadakati	0,781

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma değişkenlerinin tamamının kabul edilebilir güvenilirlik düzeyinde (Konting vd., 2009) olduğu görülmektedir. Araştırma modelinin geçerliliği ve yapı ile ölçüm yapılabilmesi için ölçeklere yönelik keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına ait bulgular Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Keşfedici Faktör Analizi Bulguları

Faktör	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
Şirket İtibarı		
VAR00002	,905	62,8
VAR00003	,879	
VAR00001	,542	
Müşteri Memnuniyeti		
VAR00010	,870	54,5
VAR00011	,858	
VAR00014	,844	
VAR00015	,786	
VAR00013	,707	
VAR00012	,542	
VAR00009	,448	
Marka Güveni		
VAR00016	,900	72,3
VAR00017	,857	
VAR00020	,791	
Marka Sadakati		
VAR00028	,891	70,09
VAR00025	,865	
VAR00023	,749	

Yapılan keşfedici faktör analizi neticesinde bireylerin araştırma değişkenlerini birer faktör altında algıladıkları tespit edilmiştir. Araştırma değişkenlerinden olan marka güveni faktörüne ait VAR00018 ve 19 kodlu ifadeler; marka sadakati faktörüne ait VAR00021, 22, 24, 26 ve 27 kodlu ifadelerin (ters kodlu kontrol soruları) faktör yükleri 0,4’ün altında olduğundan çıkarılmıştır. KMO değerlerinin ise tüm değişkenler için kabul edilebilir (İslamoğlu ve Alınışık, 2014) düzeyde olduğu görülmüştür.

4.2.Araştırma Hipotezlerinin Testine Yönelik Yapılan Analiz Bulguları

Araştırma modelinde önerilen ilişkiyi sınamak amacıyla regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 4. Regresyon Analizi Bulguları

Hipotez	İlişkiler	Etki Katsayısı	Durum
H ₁	Şirket İtibarı → Müşteri Memnuniyeti	,537*	Etki Var
H ₂	Müşteri Memnuniyeti → Marka Güveni	,694*	Etki Var
H ₃	Marka Güveni → Marka Sadakati	,380*	Etki Var
* p < ,01			

Yapılan analiz sonucunda; şirket itibarının, müşteri memnuniyetini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği (r = ,537) bulgulanmıştır. Müşteri memnuniyetinin, marka güveni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisinin (r = ,694) olduğu sonucuna varılmıştır. Marka

güveninin, marka sadakatini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği ($r = ,380$) bulgulanmıştır. Dolayısıyla araştırma hipotezlerinin tamamı kabul edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç

Müşteri sadakatının geliştirilmesinde dikkate alınması gereken önemli bir kavram müşteri memnuniyetidir. Müşteri memnuniyeti, müşteri sadakatının öncüsüdür. Memnuniyet, müşteri beklentilerinin ne kadar iyi karşılandığıyla, sadakat ise müşterinin tekrar satın almayı ne kadar istediğinin ölçüsüdür. Sonuç olarak müşteri memnuniyeti müşteri sadakati ile pozitif yönde ilişkilidir. Sadakatin azalması itibar durumunda daha fazla etkiye sahiptir. Yani, bir kriz meydana geldiğinde, iyi bir itibara sahip şirketler için sadakat, kötü bir itibara sahip şirketlere göre nispeten daha yavaş azalmaktadır (Gul, 2014; Liung ve Liung, 2017; Lv vd., 2018; Waluya vd., 2019; Phi ve Huong, 2023; Tahir vd., 2024). Kurumsal itibar, müşteri memnuniyetini önemli ölçüde etkilemektedir (Walsh vd., 2015).

Şirketin itibarı iş dünyasındaki en önemli unsurlardan biri olduğundan şirketin başarısının en önemli göstergelerinden biridir. Şirketin itibarı, rekabet gücüne ulaşmada en değerli varlıklardan biridir (Syahfudin ve Ruswanti, 2017). İtibar, isimle (marka adı) bağlantılı bir kalite algısıdır veya tüketiciler tarafından hizmet sağlayıcının iyi ismine duyulan güvendir. Bu araştırma, perakende ulusal zincir marketler bağlamında şirket itibarı, müşteri memnuniyeti, marka güveni ve marka sadakati arasındaki ilişkileri kapsamlı bir şekilde incelemiştir.

Elde edilen bulgular, yukarıda bahsedilen literatürü desteklemekte ve tüketici davranışları ve marka yönetimi literatürüne önemli katkılar sağlamaktadır. Analiz sonuçları, şirket itibarının tüketicilerin müşteri memnuniyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermiştir ($r = ,537$). Bu bulgu, şirket itibarının, tüketicilerin markadan elde ettikleri deneyimlere yönelik algılarını güçlendirdiğini ve memnuniyet düzeyini artırdığını göstermektedir. Araştırmada, marka memnuniyetinin marka güvenini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir ($r = ,694$). Bu durum, memnuniyetin, tüketicilerin markayı güvenilir bir seçenek olarak görmelerinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Son olarak, marka güveninin marka sadakati üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi ($r = ,380$), güvenin, tüketicilerin uzun vadeli marka bağlılığı geliştirmelerinde temel bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, hipotezlerin tamamının desteklendiğini ve tüketici ilişkilerinin birbirine bağlı bir yapı içinde çalıştığını doğrulamaktadır.

5.2. Öneriler

Perakende ulusal zincir marketler, şirket itibarını güçlendirmek için toplumsal sorumluluk projelerine ağırlık vermeli, müşteri odaklı hizmet kalitesini artırmalı ve şeffaf bir iletişim stratejisi benimsemelidir. Zira itibarın artırılması, tüketicilerin memnuniyet düzeylerini doğrudan yükseltecektir. Tüketici memnuniyetini artırmak için ürün çeşitliliği, uygun fiyat politikaları ve yüksek kaliteli müşteri hizmetleri sunulabilir. Ayrıca, müşteri geri bildirimlerinin düzenli olarak değerlendirilmesi ve iyileştirme süreçlerine entegre edilmesi, memnuniyet düzeylerini olumlu yönde etkileyebilir. Güven inşa etmek için müşteri şikâyetlerini hızlı ve etkili bir şekilde çözmek, garanti süreçlerini iyileştirmek ve etik pazarlama uygulamalarına önem vermek gereklidir. Böylece müşterilerin memnuniyetleri sağlanmış olabilecektir. Ayrıca tüketicilerin güven duyduğu markalara sadakat geliştirme olasılığı daha yüksek olacaktır. Sadakati güçlendirmek için sadakat programları, özel müşteri indirimleri ve kişiselleştirilmiş kampanyalar uygulanabilir. Böylece müşterilerin güveni kazanılmış ve sadakat davranışları daha olası hale getirilmiş olabilecektir.

Diğer yandan bu araştırmanın sonuçları, yalnızca akademik literatüre değil, aynı zamanda perakende sektöründeki uygulayıcılara da rehberlik etmektedir. Gelecekteki çalışmalar, daha geniş bir örneklemle veya farklı sektörlerde benzer ilişkileri inceleyerek bulguların genellenebilirliğini artırabilir. Ayrıca perakende ulusal zincir marketlerin isminin de anket formunda seçenek olarak yer aldığı bir çalışma yapılarak, şirket itibarının müşteri memnuniyetine etkisinde ilgili firmaların düzenleyici (moderatör) etkisinin olup olmadığı araştırılabilir.

Kaynakça

- Abbas, U., Islam, K.A., Hussain, S., Baqir, M. ve Muhammad, N. (2021). Impact of brand image on customer loyalty with the mediating role of customer satisfaction and brand awareness. *International Journal of Marketing Research Innovation*, 5(1), 1-15.
- Abd-El-Salam, E.M., Shawky, A.Y. ve El-Nahas, T. (2013). The impact of corporate image and reputation on service quality, customer satisfaction and customer loyalty: testing the mediating role. Case analysis in an international service company. *The Business & Management Review*, 3(2), 177-196.

- Açıkgoz, F.Y., Kayakuş, M., Zăbavă, B.Ş. ve Kabas, O. (2024). Brand Reputation and Trust: The Impact on Customer Satisfaction and Loyalty for the Hewlett-Packard Brand. *Sustainability*, 16(22), 9681.
- Ahmed, Z., Rizwan, M., Ahmad, M. ve Haq, M. (2014). Effect of brand trust and customer satisfaction on brand loyalty in Bahawalpur. *Journal of sociological research*, 5(1), 306-326.
- Ajzen, I. ve Fishbein, M. (1973). Attitudinal and Normative Variables as Predictors of Specific Behavior, *Journal of Personality and Social Psychology* 27(1): 41-57.
- Ali, I., Alvi, A.K. ve Ali, R.R. (2012). Corporate Reputation, Consumer Satisfaction and Loyalty, *Romanian Review of Social Sciences*, (3).
- Ali, M., Kan, K.A.S. ve Sarstedt, M. (2016). Direct and configurationally paths of absorptive capacity and organizational innovation to successful organizational performance. *Journal of Business Research*, 69(11), 5317–5323.
- Ali, W., Danni, Y., Latif, B., Kouser, R. ve Baqader, S. (2021). Corporate social responsibility and customer loyalty in food chains—Mediating role of customer satisfaction and corporate reputation. *Sustainability*, 13(16), 8681.
- Aramburu, I.A. ve Pescador, I.G. (2019). The effects of corporate social responsibility on customer loyalty: The mediating effect of reputation in cooperative banks versus commercial banks in the Basque country. *Journal of Business Ethics*, 154(3), 701-719.
- Araújo, J., Pereira, I.V. ve Santos, J.D. (2023). The effect of corporate social responsibility on brand image and brand equity and its impact on consumer satisfaction, *Administrative Sciences*, 13(5), 118.
- Arnold, M.J. ve Reynolds, K.E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79, 77-95.
- Arslanagic-Kalajdzic, M. ve Zabkar, V. (2017). Is perceived value more than value for money in professional business services? *Industrial Marketing Management*, 65, 47-58.
- Bahri-Ammari, N ve Bilgihan, A. (2019). Customer retention to mobile telecommunication service providers: The roles of perceived justice and customer loyalty program. *International Journal of Mobile Communications*, 17(1), 82-107.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Barney, J.B., Ketchen, D.J.Jr. ve Wright, M. (2011). The future of resource-based theory: Revitalization or decline? *Journal of Management*, 37(5), 1299-1315.
- Bart, Y., Shankar, A., Sultan, F. ve Urban, G.L. (2005), Are the drivers and role of online trust the same for all web sites and consumers? A large-scale exploratory empirical study, *Journal of Marketing*, 69, 133-152.

- Barwitz, N. ve Maas, P. (2018). Understanding the Omnichannel Customer Journey: Determinants of Interaction Choice, *Journal of Interactive Marketing* 43, 116-133. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2018.02.001>.
- Baydaş, A. (2007). Pazarlama açısından markanın finansal değeri ve dış ticaret işletmelerinde bir uygulama. *Bilim Dergisi*, (42), 127-150.
- Baydas, A. (2014). Customer satisfaction an private health organizations: an empirical study. *Review of Applied Socio-Economic Research*, 8(2), 43-56.
- Baydaş, A. (2022) Marka Mimarisinde Ulusal ve Global Başarı Hikayeleri, *Kriter Yayınevi*.
- Baydaş, A. ve Aydın, S. (2017). Marka sadakatinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik ampirik bir çalışma. *İktisadiyat*, 1(1), 61-90.
- Baydaş, A., Ata, S. ve Coşkun, M. (2023). Effects of content marketing on customer satisfaction and brand loyalty. *Journal of Social Sciences*, (2), 37-46.
- Baydas, A., Yalman, F. ve Bayat, M. (2021). Consumer attitude towards organic food: determinants of healthy behaviour. *Marketing i menedžment innovacij*, (1), 96-111.
- Becerra, E.P. ve Badrinarayanan, V. (2013), The influence of brand trust and brand identification on brand evangelism, *The Journal of Product and Brand Management*, 22(5), 371-383.
- Becerra, E.P. ve Korgaonkar, P.K. (2011), Effects of trust beliefs on consumers' online intentions, *European Journal of Marketing*, 45(6), 936-962.
- Berry, L.L. (1995). Relationship marketing of services—growing interest, emerging perspectives. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 23(4), 236–245.
- Büyükyıldırım, B. (2019). Sanayide marka ve marka imajının tüketicilerin satın alma davranışları üzerine etkisi: Otomotiv sektörü üzerine bir araştırma (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Cakici, A.C., Akgunduz, Y. ve Yildirim, O. (2019). The impact of perceived price justice and satisfaction on loyalty: The mediating effect of revisit intention. *Tourism Review*, 74(3), 443-462.
- Chaihanchai, P., Anantachart, S. ve Ruangthanakorn, N. (2024). Unlocking the persuasive power of virtual influencer on brand trust and purchase intention: a parallel mediation of source credibility. *Journal of Marketing Communications*, 1-23.
- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M.B. (2001), The Chain of Effects from Brand Trust and Brand Affect to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty, *Journal of Marketing* 65(2), 81-93.
- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M.B. (2002), Product-class effects on brand commitment and brand outcomes: the role of brand trust and brand affect, *Journal of Brand Management*, 10(1), 33-58.

- Cheng, B.L., Gan, C.C., Imrie, B.C. ve Mansori, S. (2019). Service recovery, customer satisfaction and customer loyalty: Evidence from Malaysia's hotel industry. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 11(2), 187-203.
- Chiang, H.H., Han, T.S. ve McConville, D. (2018). The attitudinal and behavioral impact of brand-centered human resource management: Employee and customer effects. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(2), 939-960.
- Chinomona, E. ve Maziriri, E.T. (2017). The Influence of Brand Trust, Brand Familiarity and Brand Experience on Brand Attachment: A Case of Consumers in the Gauteng Province of South Africa, *Journal of Economics and Behavioral Studies* 9(1), 69-81. [https://doi.org/10.22610/jebbs.v9i1\(J\).1558](https://doi.org/10.22610/jebbs.v9i1(J).1558).
- Chiou, J.S. ve Droge, C. (2006), Service quality, trust, specific asset investment, and expertise: direct and indirect effects in a satisfaction-loyalty framework, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(4), 613-627.
- Chiu, W., Lee, K.Y. ve Won, D. (2014). Consumer behavior toward counterfeit sporting goods, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 42(4), 615–624.
- Dam, S.M. ve Dam, T.C. (2021). Relationships between service quality, brand image, customer satisfaction, and customer loyalty. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 585-593.
- Delgado-Ballester, E., Munuera-Alemán, J.L. ve Yagüe-Guillén, M.J. (2003). Development and Validation of a Brand Trust Scale, *International Journal of Marketing Research* 45(1): 35-56.
- Doğruöz Özer, H. (2021). Marka mirası sahipliği ve algısı: Türk gıda sektöründe bir uygulama (Master's thesis).
- Dowling, G.R. ve Uncles, M. (1997), Do customer loyalty programs really work?, *Sloan Management Review*, 38(4), 71-82.
- Dutta, N. ve Bhat, A. (2016). Exploring the Effect of Store Characteristics and Interpersonal Trust on Purchase Intention in the Context of Online Social Media Marketing, *Journal of Internet Commerce* 15(3), 239-273.
- Ebrahim, R.S. (2020). The role of trust in understanding the impact of social media marketing on brand equity and brand loyalty. *Journal of Relationship Marketing*, 19(4), 287-222.
- Eid, R. (2015). Integrating Muslim customer perceived value, satisfaction, loyalty and retention in the tourism industry: An empirical study. *International Journal of Tourism Research*, 17(3), 249–260.
- El-Adly, M.I. ve Eid, R. (2016). An empirical study of the relationship between shopping environment, customer perceived value, satisfaction, and loyalty in the UAE malls context. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 217-227.
- Fandos-Roig, J.C., Sanchez-Garcia, J., Tena-Monferrer, S. ve Callarisa-Fiol, L.J. (2021), Does CSR help to retain customers in a service company?, *Sustainability*, 13(1), 300,

- Fatma, M., Rahman, Z. ve Khan, I. (2015). Building company reputation and brand equity through CSR: The mediating role of trust. *International Journal of Bank Marketing*, 33(6), 840-856.
- Garbarino, E. ve Johnson, M. (1999). The Different Roles of Satisfaction, Trust, and Commitment in Customer Relationships, *Journal of Marketing* 63(2), 70-87.
- Gorondutse, A.H. ve Hilman, H. (2014). Mediation effect of customer satisfaction on the relationships between service quality and customer loyalty in the Nigerian foods and beverages industry: Sobel test approach. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 9(1), 1-8.
- Gounaris, S. ve Stathakopoulos, V. (2004). Antecedents and consequences of brand loyalty: An empirical study. *Journal of Brand Management*, 11, 283-306.
- Groth, M. (2005). Customers as good soldiers: Examining citizenship behaviors in internet service deliveries. *Journal of Management*, 31, 7-27.
- Gul, R. (2014). The relationship between reputation, customer satisfaction, trust, and loyalty. *Journal of Public Administration and Governance*, 4(3), 368–387.
- Güney, S. ve Dinler, S. (2023). Türkiye’de havayolu firmaları için algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı ilişkisi: Erzurum havalimanı örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(50), 675-694.
- Gürlek, M., Düzgün, E. ve Meydan Uygur, S. (2017), How does corporate social responsibility create customer loyalty? The role of corporate image, *Social Responsibility Journal*, 13(3), 409-427,
- Gürsoy, Ö. (2021). Yalın üretim sisteminde dijitalleşme ve endüstri 4.0 uygulamaları ile süreç iyileştirme analizi: bir imalat işletmesinde uygulama, (doktora tezi) Aydın.
- Habibi, M.R., Laroche, M. ve Richard, M.O. (2014). Brand Communities Based in Social Media: How Unique are They? Evidence from Two Exemplary Brand Communities, *International Journal of Information Management* 34(2), 123-132.
- Hadi, D.P. ve Indradewa, R. (2019). The service quality effect on corporate reputation, customers satisfaction, and loyalty. *Journal of Multidisciplinary Academic*, 3(3), 51-56.
- Helm, S., Eggert, A. ve Garnefeld, I. (2009). Modeling the impact of corporate reputation on customer satisfaction and loyalty using partial least squares. In *Handbook of partial least squares: Concepts, methods and applications* (pp. 515-534). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Herhausen, D., Kleinlercher, K., Verhoef, P.C., Emrich, O. ve Rudolph, T. (2019). Loyalty formation for different customer journey segments. *Journal of Retailing*, 95(3), 9-29.
- Herman, L.E., Sulhaini, S. ve Farida, N. (2020). Electronic customer relationship management and company performance: Exploring the product innovativeness development, *Journal of Relationship Marketing*, 1-19.

- Heskett, J.L., Jones, T.O., Loveman, G.W., Sasser, W.E. ve Schlesinger, L.A. (1994). Putting the service-profit chain to work. *Harvard Business Review*, 72(2), 164-174.
- Iglesias, O., Singh, J.J. ve Batista-Foguet, J.M. (2011). The role of brand experience and effective commitment in determining brand loyalty. *Journal of Brand Management*, 18, 570-82.
- Islam, T., Islam, R., Pitafi, A.H., Xiaobei, L., Rehmani, M., Irfan, M. ve Mubarak, M.S. (2021). The impact of corporate social responsibility on customer loyalty: The mediating role of corporate reputation, customer satisfaction, and trust. *Sustainable Production and Consumption*, 25, 123-135.
- İslamoğlu, H., ve Alnıaçık, Ü. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. (4. Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Izogo, E.E. (2017). Customer loyalty in telecom service sector: The role of service quality and customer commitment. *The TQM Journal*, 29(1), 19-36.
- Kabiraj, S. ve Shanmugan, J. (2011). Development of a conceptual framework for a brand loyalty: A euro-mediterranean perspective. *Journal of Brand Management*, 18, 285-299.
- Kasiri, L.A., Cheng, K.T.G., Sambasivan, M. ve Sidin, S.M. (2017). Integration of standardization and customization: Impact on service quality, customer satisfaction, and loyalty. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 35, 91-97.
- Keshavarz, Y. ve Jamshidi, D. (2018). Service quality evaluation and the mediating role of perceived value and customer satisfaction in customer loyalty. *International Journal of Tourism Cities*, 4(2), 220-244.
- Khan, M.A. ve Mahmood, Z. (2012). Impact of brand loyalty factors on brand equity. *International Journal of Academics Research*, 4, 33-37.
- Khan, R.U., Salamzadeh, Y., Iqbal, Q. ve Yang, S. (2022). The impact of customer relationship management and company reputation on customer loyalty: The mediating role of customer satisfaction. *Journal of Relationship Marketing*, 21(1), 1-26.
- Khuong, M.N. ve Dai, N.Q. (2016), The factors affecting customer satisfaction and customer loyalty A study of local taxi companies in Ho Chi Minh City, Vietnam, *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 7(5), 228.
- Kleijnen, M., Lee, N. ve Wetzels, M. (2009). An exploration of consumer resistance to innovation and its antecedents. *Journal of Economic Psychology*, 30(3), 344–357.
- Koca, A. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Marka Sadakatine Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, (19), 75-85.
- Konting, M. M., Kamaruddin, N., & Man, N. A. (2009). Quality Assurance in Higher Education Institutions: Exit Survey among Universiti Putra Malaysia Graduating Students. *International Education Studies*, 2(1), 25-31.

- Kumar, S.R. ve Advani, J.Y. (2005). Factors Affecting Brand Loyalty: A Study in an Emerging Market on Fast Moving Consumer Goods, *Journal of Customer Behavior* 4(2): 251-275.
- Lee, S. ve Kim, E. (2020). Influencer Marketing on Instagram: How Sponsorship Disclosure, Influencer Credibility, and Brand Credibility Impact the Effectiveness of Instagram Promotional Post, *Journal of Global Fashion Marketing* 11(3): 232-249.
- Leninkumar, V. (2017). The relationship between customer satisfaction and customer trust on customer loyalty. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(4), 450-465.
- Lin, L. (2010). The relationship of consumer personality trait, brand personality and brand loyalty: An empirical study of toys and video games buyers. *Journal of Product and Brand Management*, 19, 4-17.
- Liung, H. ve Liung, H. (2017). Pengaruh Kualitas Layanan Terhadap Kepuasan Dalam Meningkatkan Loyalitas Di Moderasi Harga. *Jurnal Ekonomi Universitas Esa Unggul*, 8(01), 78568.
- Lou, C. ve Yuan, S. (2019). Influencer Marketing: How Message Value and Credibility Affect Consumer Trust of Branded Content on Social Media, *Journal of Interactive Advertising* 19(1), 58-73.
- Loureiro, S.M.C. ve Kastenholz, E. (2011). Corporate reputation, satisfaction, delight, and loyalty towards rural lodging units in Portugal. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 575-583.
- Loureiro, S.M.C., Sarmiento, E.M. ve Le Bellego, G. (2017). The effect of corporate brand reputation on brand attachment and brand loyalty: Automobile sector. *Cogent Business & Management*, 4(1), 1360031.
- Loureiro, S.M.C., Sarmiento, E.M. ve Le Bellego, G. (2017). The effect of corporate brand reputation on brand attachment and brand loyalty: Automobile sector. *Cogent Business & Management*, 4(1), 1360031.
- Lv, H., Yu, G. ve Wu, G. (2018). Relationships among customer loyalty, customer satisfaction, corporate image and behavioural intention on social media for a corporation. *International Journal of Information Technology and Management*, 17(3), 170-183.
- Mang'unyi, E.E., Khabala, O.T. ve Govender, K.K. (2018). Bank customer loyalty and satisfaction: The influence of virtual e-CRM. *African Journal of Economic and Management Studies*, 9(2), 250–265.
- Marakanon, L. ve Panjakajornsak, V. (2017). Perceived quality, perceived risk and customer trust affecting customer loyalty of environmentally friendly electronics products. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(1), 24-30.
- Menidjel, C., Benhabib, A., Bilgihan, A. ve Madanoglu, M. (2019). Assessing the role of product category involvement and relationship proneness in the satisfaction–loyalty

- link in retailing. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 48(2), 207-226.
- Morgan, R.M. ve Hunt, S.D. (1994), The commitment-trust theory of relationship marketing, *Journal of Marketing*, 58(3), 20-38.
- Muzammal, I.S. ve Arif, M. (2017), Corporate social responsibility and loyalty: intervening influence of customer satisfaction and trust, *Cogent Business and Management*, 4(1), 1-10.
- Nosi, C., Pucci, T. Melanthiou, Y. ve Zanni, L. (2022). The Influence of Online and Offline Brand Trust on Consumer Buying Intention, *EuroMed Journal of Business* 17(4), 550-567.
- Nyadzayo, M.W. ve Khajehzadeh, S. (2016). The antecedents of customer loyalty: A moderated mediation model of customer relationship management quality and brand image. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 30, 262-270.
- Oliver, R.L. (1999), Whence consumer loyalty?, *The Journal of Marketing*, 63, 33-44.
- Oliver, R.L. ve Linda, G. (1981). Effect of satisfaction and its antecedents on consumer preference and intention. *ACR North American Advances*.
- Papariodamis, N.G., Katsikeas, C.S. ve Chumpitaz, R. (2019). The role of supplier performance in building customer trust and loyalty: A cross-country examination. *Industrial Marketing Management*, 78, 183-197.
- Pasha, A.T. ve Waleed, A. (2016), Factors affecting customer loyalty in banking sector of Punjab, Pakistan, *Paradigms: A Research Journal of Commerce. Economics, and Social Sciences*, 10(2), 43-52.
- Phi, H.D. ve Huong, D.P. (2023). Effect of Service Quality on Customer Loyalty: the Mediation of Customer Satisfaction, and Corporate Reputation in Banking Industry. *Eurasian Journal of Business and Management*, 11(1), 1-16.
- Rahimi, R., K€oseoglu, M.A., Ersoy, A.B. ve Okumus, F. (2017). Customer relationship management research in tourism and hospitality: A state-of-the-art. *Tourism Review*, 72(2), 209-220.
- Rather, R.A. ve Hollebeek, L.D. (2019). Exploring and validating social identification and social exchange-based drivers of hospitality customer loyalty. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(3), 1432–1451.
- Rather, R.A., Tehseen, S., Itoo, M.H. ve Parrey, S.H. (2019). Customer brand identification, affective commitment, customer satisfaction, and brand trust as antecedents of customer behavioral intention of loyalty: An empirical study in the hospitality sector. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 29(2), 196-217.
- Ryu, K., Lee, H.R. ve Kim, W.G. (2012). The influence of the quality of the physical environment, food, and service on restaurant image, customer perceived value,

- customer satisfaction, and behavioral intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(2), 200-223.
- Şahin, E. ve Gültekin, C. (2017). Markaya duyulan güven ve etnosentrik eğilimlerin marka sadakatine etkisi: Bir marka örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 993-1012.
- Saydan, R., Nart, S. ve Baydaş, A. (2011). Marka Bilinirliği, Markaya Duyulan Güven ve Marka İmajının Marka Sadakatine Etkisi: Cep Telefonu Sektöründe Bir Uygulama. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 25-42.
- Schirmer, N., Ringle, C.M., Gudergan, S.P. ve Feistel, M.S. (2018). The link between customer satisfaction and loyalty: The moderating role of customer characteristics. *Journal of Strategic Marketing*, 26(4), 298-317.
- Selnes, F. (1993). An examination of the effect of product performance on brand reputation, satisfaction and loyalty. *European Journal of marketing*, 27(9), 19-35.
- Shafei, I., Shafei, I., Tabaa, H. ve Tabaa, H. (2016), Factors affecting customer loyalty for mobile telecommunication industry, *Journal of Business*, 11(3), 347-361.
- Shin, S.K.S., Amenuvor, F.E., Basilisco, R. ve Owusu-Antwi, K. (2019). Brand Trust and Brand Loyalty: A Moderation and Mediation Perspective, *Current Journal of Applied Science and Technology*, 38(4): 1-17.
- Sirdeshmukh, D., Singh, J. ve Sabol, B. (2002). Consumer Trust, Value, and Loyalty in Relational Exchanges, *Journal of Marketing* 66(1): 15-37.
- Siswi, A.A. ve Wahyono, W. (2020). The role of customer satisfaction in increasing customer loyalty, *Management Analysis Journal*, 9(1), 17-25.
- So, K.K.F., King, C., Sparks, B.A. ve Wang, Y. (2016). The role of customer engagement in building consumer loyalty to tourism brands. *Journal of Travel Research*, 55(1), 64-78.
- Sözen, M. ve Meral, H. (2024). Türk Katılım Sigorta Sektöründe Müşteri Memnuniyetini ve Sadakatini Etkileyen Faktörler. *Öneri Dergisi*, 19(62), 146-165.
- Spears, N. ve Singh, S.N. (2004). Measuring Attitude Toward the Brand and Purchase Intentions, *Journal of Current Issues & Research in Advertising* 26(2), 53-66.
- Stathopoulou, A. ve Balabanis, G. (2016). The effects of loyalty programs on customer satisfaction, trust, and loyalty toward high-and low-end fashion retailers. *Journal of Business Research*, 69(12), 5801-5808.
- Sutikno, B. (2011). Does consumers' brand identification matter: The marketing roles of brand loyalty, *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 6, 1833-1882.
- Swoboda, B. ve Hirschmann, J. (2017). Perceptions and effects of cross-national corporate reputation. *International Marketing Review*, 34(6), 909-944.

- Syahfudin, E. ve Ruswanti, E. (2017). The impact of service quality and brand image on customer loyalty mediated by customer satisfaction: In Indonesia banking industry. UEU-Master-6266-International Journal.
- Tabrani, M., Amin, M. ve Nizam, A. (2018). Trust, commitment, customer intimacy and customer loyalty in Islamic banking relationships. International Journal of Bank Marketing, 36(5), 823-848.
- Tahir, A.H., Adnan, M. ve Saeed, Z. (2024). The impact of brand image on customer satisfaction and brand loyalty: A systematic literature review. *Heliyon*.
- Taşlıyan, M., Hırlak, B., Güler, B. ve Ceyhan, Y. (2022). Algılanan Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), 3(5), 119-131.
- Tiep Le, T., Ngo, H.Q. ve Aureliano-Silva, L. (2023). Contribution of corporate social responsibility on SMEs' performance in an emerging market—the mediating roles of brand trust and brand loyalty. International Journal of Emerging Markets, 18(8), 1868-1891.
- Tucker, L. ve Melewar, T.C. (2005). Corporate reputation and crisis management: The threat and manageability of anti-corporatism. Corporate Reputation Review, 7(4), 377-387.
- Uslu, B. (2019). Endüstriyel pazarlarda alıcı-tedarikçi ilişki değerinde belirleyici olan faktörlerin incelenmesi (Master's thesis, Aksaray).
- Uyar, A. (2019). Müşteri Memnuniyeti İle Müşteri Sadakati Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi: Otomobil Kullanıcıları Üzerine Bir Uygulama, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18(69), 41-57.
- Villena-Manzanares, F. ve Souto-Perez, J.E. (2016). Sustainability, innovative orientation and export performance of manufacturing SMEs: An empirical analysis of the mediating role of corporate image. Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM), 9(1), 35-58.
- Walsh, G. ve Beatty, S.E. (2007). Customer-based corporate reputation of a service firm: Scale development and validation. Journal of the Academy of Marketing Science, 35(1), 127-143.
- Walsh, G., Bartikowski, B. ve Beatty, S.E. (2014). Impact of customer-based corporate reputation on non-monetary and monetary outcomes: The roles of commitment and service context risk. British Journal of Management, 25(2), 166-185.
- Walsh, G., Beatty, S.E. ve Holloway, B.B. (2015). Measuring client-based corporate reputation in B2B professional services: scale development and validation. Journal of Services Marketing, 29(3), 173-187.
- Waluya, A.I., Iqbal, M.A. ve Indradewa, R. (2019). How product quality, brand image, and customer satisfaction affect the purchase decisions of Indonesian automotive

customers. International Journal of Services, Economics and Management, 10(2), 177-193.

Wolter, J.S., Bock, D., Smith, J.S. ve Cronin, J.J.Jr, (2017). Creating ultimate customer loyalty through loyalty conviction and customer-company identification. Journal of Retailing, 93(4), 458-476.

Yang, Z. ve Peterson, R.T. (2004), Customer perceived value, satisfaction, and loyalty: the role of switching costs, Psychology and Marketing, 21(10), 799-822.

Yangınlar, G. ve Tuna, F. (2020). Havayolu taşımacılığında hizmet kalitesinin kurumsal imaj, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(1), 173-187.

Zeithaml, V.A., Berry, L.L. ve Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. Journal of Marketing, 60(2), 31-46.

Çevrimdışı Kişilerarası Bilgisel Etki, Çevrimiçi Değerlendirmelere Yönelik Tutum, Tutum Karmaşıklığı, Satın Alma Niyeti ve Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship between Offline Interpersonal Informational Influence, Attitude Towards Online Reviews, Attitude Confusion, Purchase Intention and Purchase Behavior

Arş. Gör. Dr. Abdulaziz SEZER

Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi,
abdulazizsezer55@gmail.com - 0000-0001-5666-3979

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ

Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi,
abdulvahapbaydas@düzce.edu.tr - 0000-0001-2345-6789

Özet

Bu çalışmada, çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin, çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutum, tutum karmaşıklığı, satın alma niyeti ve satın alma davranışı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çevrimdışı kişilerarası etkileşimler, bireylerin ürün ve hizmet seçimlerinde önemli bir rol oynamakta, bu etkileşimlerin çevrimiçi değerlendirmelere yönelik algılarla nasıl bir ilişki içinde olduğu, satın alma karar süreçlerini nasıl şekillendirdiği araştırılmaktadır. Çalışmanın teorik çerçevesi, sosyal etki teorisine dayandırılmıştır. Araştırma kapsamında nicel yöntem benimsenmiş ve veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Toplanan veriler, yapısal eşitlik modellemesiyle analiz edilmiştir. Bulgular, çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutumu anlamlı bir şekilde etkilediğini; bu tutumun bireylerde tutum karmaşıklığına neden olduğunu; tutum karmaşıklığının ise satın alma niyetini ve bu niyetin de satın alma davranışını etkilediğini göstermiştir. Sonuç olarak, tüketicilerin çevrimdışı kişilerarası etkileşimlerden edindikleri bilgilerin, çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutumlarını ve dolayısıyla satın alma davranışlarını nasıl etkilediği ortaya konulmuştur. Çalışma, hem teorik hem de pratik açıdan pazarlama stratejileri ve tüketici davranışı araştırmaları için önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevrimdışı Kişilerarası Bilgisel Etki, Çevrimiçi Değerlendirmeler, Tutum Karmaşıklığı, Satın Alma Niyeti, Satın Alma Davranışı

Abstract

This study investigates the effects of offline interpersonal informational influence on attitude towards online reviews, attitude confusion, purchase intention and purchase behavior. Offline interpersonal interactions play an important role in individuals' product and service choices, and how these interactions are related to perceptions of online reviews and how they shape purchase decision processes is investigated. The theoretical framework of the study is based on social influence theory. Within the scope of the research, quantitative method was adopted and data were collected by questionnaire method. The collected data were analyzed using structural equation modeling. The findings show that offline interpersonal informational influence significantly affects attitude towards online reviews; this attitude causes attitude complexity in individuals; and attitude complexity affects purchase intention and this intention affects purchase behavior. As a result, it is revealed how consumers' knowledge gained from offline interpersonal interactions affects their attitudes towards online reviews and thus their purchase behavior. The study has both theoretical and practical implications for marketing strategies and consumer behavior research.

Keywords: Offline Interpersonal Informational Influence, Online Reviews, Attitude Confusion, Purchase Intention, Purchase Behavior

3. GİRİŞ

Tüketicilerin satın alma süreçleri giderek karmaşıklaşan bir bilgi ekosistemi tarafından şekillendirilmektedir. Çevrimdışı kişilerarası etkileşimler, bireylerin ürün ve hizmet tercihlerini etkileyen güçlü bir bilgi kaynağı olarak ortaya çıkarken, çevrimiçi incelemeler de modern tüketici davranışının bir itici gücü haline gelmiştir. Çevrimdışı bilgi kaynaklarından gelen algılar, çevrimiçi incelemelere yönelik tutumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir ve bu tutumlar, bireylerin satın alma niyetlerini ve davranışlarını şekillendiren bir dizi süreçle ilişkilendirilebilir. Ancak, bu iki bilgi kaynağı arasındaki etkileşim ve satın alma karar süreçleri üzerindeki etkisi literatürde sınırlı ilgi görmüştür.

Bu çalışma, çevrimdışı kişilerarası bilgi etkisinin çevrimiçi incelemelere yönelik tutum, tutum karmaşıklığı, satın alma niyeti ve satın alma davranışı üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Sosyal etki teorisi çerçevesinde tasarlanan çalışma, tüketicilerin farklı bilgi kaynaklarından gelen bilgiler birbirleriyle çeliştiğinde tutum karmaşıklığını nasıl deneyimleyebileceklerini ve bunun satın alma karar süreçlerini nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları önemli teorik ve pratik katkılar sağlayacak ve işletmelere pazarlama stratejileri geliştirmede rehberlik edecektir.

4. ALANYAZIN İNCELEMESİ

Kişiden kişiye olan tüm ilişkiler kişilerarası ilişkiler olarak adlandırılmaktadır. Kişilerarası ilişkiler, çevrimdışı ve çevrimiçi kişilerarası ilişkiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Çevrimdışı kişilerarası ilişki, gerçek dünyada birbirini tanıyan ve yüz yüze ortamlarda iletişim kurmak ve paylaşmak veya çevrimdışı etkinliklere birlikte katılmak gibi fiziksel etkileşimleri olan kişiler arasında bir ilişkiyi gerektirmektedir. Bu ilişkilerin kapsamı genellikle kişinin akranlarını, arkadaşlarını, ebeveynlerini ve öğretmenlerini içermektedir. Birey bu kişilerle ilişki kurarak diğer insanları etkileyebilir ve diğer insanların düşüncelerinden, algılarından ve davranışlarından etkilenebilmektedir (Chen, 2002).

Çevrimiçi olarak doğru ürünü (hizmetler dâhil) seçmek yorucu bir süreç olabilmektedir. Perakendeci web sitelerindeki çok çeşitli ürünler genellikle müşteriler için can sıkıcıdır. Bu kadar geniş bir yelpazedeki ürün çeşitliliğini idare etmek için, çevrimiçi müşteri yorumları ve incelemeleri (yıldız derecelendirme), müşterilerin satın almadan önce ürünleri değerlendirmeleri için önemli bir bilgi kaynağı olarak ortaya çıkmıştır (Cui vd., 2012). Çevrimiçi değerlendirmeler nitel ve nicel olarak iki gruba ayrılabilir (Sridhar & Srinivasan, 2012). Niteliksel değerlendirmeler kullanım deneyiminin yazılı bir tanımını sağlamaktadır. Ayrıca niteliksel değerlendirmelerde müşteri ürünü nasıl tanımlayacağını, eleştireceğini ve değerlendireceğini seçmekte tamamen özgürdür (Jiménez ve Mendoza, 2013). Nicel değerlendirmede ise, müşteri değerlendirmesini tek bir derecelendirme veya notta özetlemeye zorlanır ve müşterilerden gelen tekil derecelendirmeler (incelemeler) genellikle bir özet istatistikte bir araya getirilir.

Son yirmi yıldaki en önemli gelişmelerden biri, perakendecilerin yeni dağıtım kanallarını uygulamaya koymasına olmuştur (Verhoef vd., 2015). Ancak ilave kanalların

benimsenmesi tüketicinin tutum karmaşası yaşaması gibi yeni zorlukları da beraberinde getirmiştir. Genel olarak, tüketici kafa karışıklığının tüketiciler üzerinde olumsuz etkileri olduğu ve normal alışveriş davranışını engellediği tespit edilmiştir (Walsh ve Yamin, 2005; Garaus ve Wagner, 2016). Bu karışıklık memnuniyeti azaltmakta ve satın alma işleminden vazgeçmelerine sebep olurken, karar verme sürecini de uzatmaktadır (Lu ve Gursoy, 2015).

Tüketicilerin tutumları, satın alma niyetlerini ve davranışlarını tahmin etmede önemli katkılarda bulunmaktadır (Baldinger ve Robinson, 1996). Diğer yandan satın alma niyetinin, gerçek davranışın temel belirleyicisi olarak kabul edilmesinde önemli rol oynaması bakımından son derece önemli olduğu ifade edilmektedir (Montano ve Kasprzyk, 2015) ve bu nedenle, bu niyetlerin incelenmesi herhangi bir çevrimiçi perakendecinin başarısı için son derece önemlidir. Ajzen (1991)'e göre, tüketicinin niyeti, insanların belirli bir davranışı gerçekleştirmeye ne ölçüde istekli olduklarının bir göstergesidir ve bu çalışmada çevrimiçi satın alma niyeti ve davranışı olarak ifade edilecektir. Yukarıda ifade edilen bilgilerden hareketle araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler;

H₁: Çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin, çevrimiçi değerlendirmelere (inceleme ve yorum) yönelik tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H_{1a}: Çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin, çevrimiçi incelemelere yönelik tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H_{1b}: Çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin, çevrimiçi yorumlara yönelik tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H₂: Çevrimiçi değerlendirmelere (inceleme ve yorum) yönelik tutumun, tutum karmaşıklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

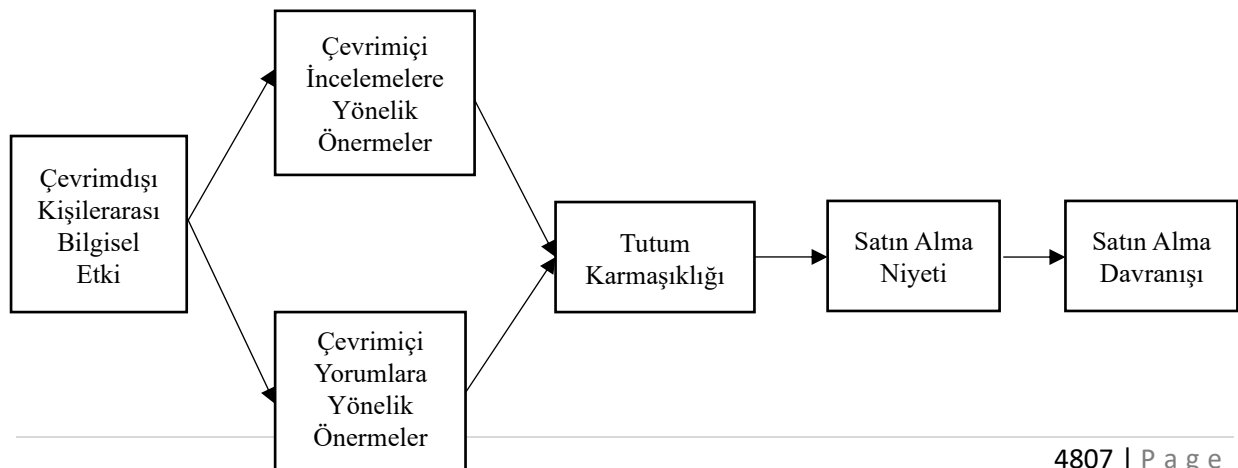
H_{2a}: Çevrimiçi incelemelere yönelik tutumun, tutum karmaşıklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H_{2b}: Çevrimiçi yorumlara yönelik tutumun, tutum karmaşıklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H₃: Çevrimiçi tutum karmaşıklığının satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

H₄: Satın alma niyetinin satın alma davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

Hipotezler çerçevesinde oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin, çevrimiçi değerlendirmelere (inceleme ve yorum) yönelik tutum, tutum karmaşıklığı, satın alma niyeti ve satın alma davranışı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Literatüre önemli katkılar sağlayan bu araştırma, özellikle tüketicilerin bilgi edinme ve karar verme süreçlerine ilişkin yeni öneriler sunmaktadır. Ayrıca, pazarlama profesyonelleri için pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde yol gösterici olacaktır.

3.2. Anakütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütle ve örneklemi Düzce il merkezinde ikamet eden tüketiciler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 204 katılımcıya anket uygulanmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Mevcut çalışma için gerekli bilgileri toplamak amacıyla anket formu çeşitli temalar altında düzenlenerek tasarlanmıştır. Anketin ilk bölümünde ankete katılanların sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde çevrimdışı kişilerarası bilgisel etki, çevrimiçi değerlendirmelere (inceleme ve yorum) yönelik tutum, tutum karmaşıklığı, satın alma niyeti ve satın alma davranışına yönelik ölçekler yer almaktadır.

Araştırma ölçeklerinde çevrimdışı kişilerarası bilgisel etki (4) çevrimiçi değerlendirmelere yönelik algı (6 ifade) (çevrimiçi inceleme puanlarına yönelik algı (3), çevrimiçi yorumlara yönelik algı (3)), çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutum kararsızlığı (5), satın alma niyeti (4) ve satın alma davranışı (3) olmak üzere toplam 22 ifade yer almaktadır. İlgili anket formu, Sunar (2021), Şahin ve Çavuş (2020) ve Tekin vd. (2022) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan ölçeklerden istifade edilerek oluşturulmuştur.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Güvenilirlik ve Doğrulamalı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma değişkenlerine yönelik yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ortaya çıkan güvenilirlik katsayıları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Değişken	Katsayı
ÇKBE	0,778
ÇİYÖ	0,774
ÇYYÖ	0,723
TK	0,825

SAN	0,818
SAD	0,820

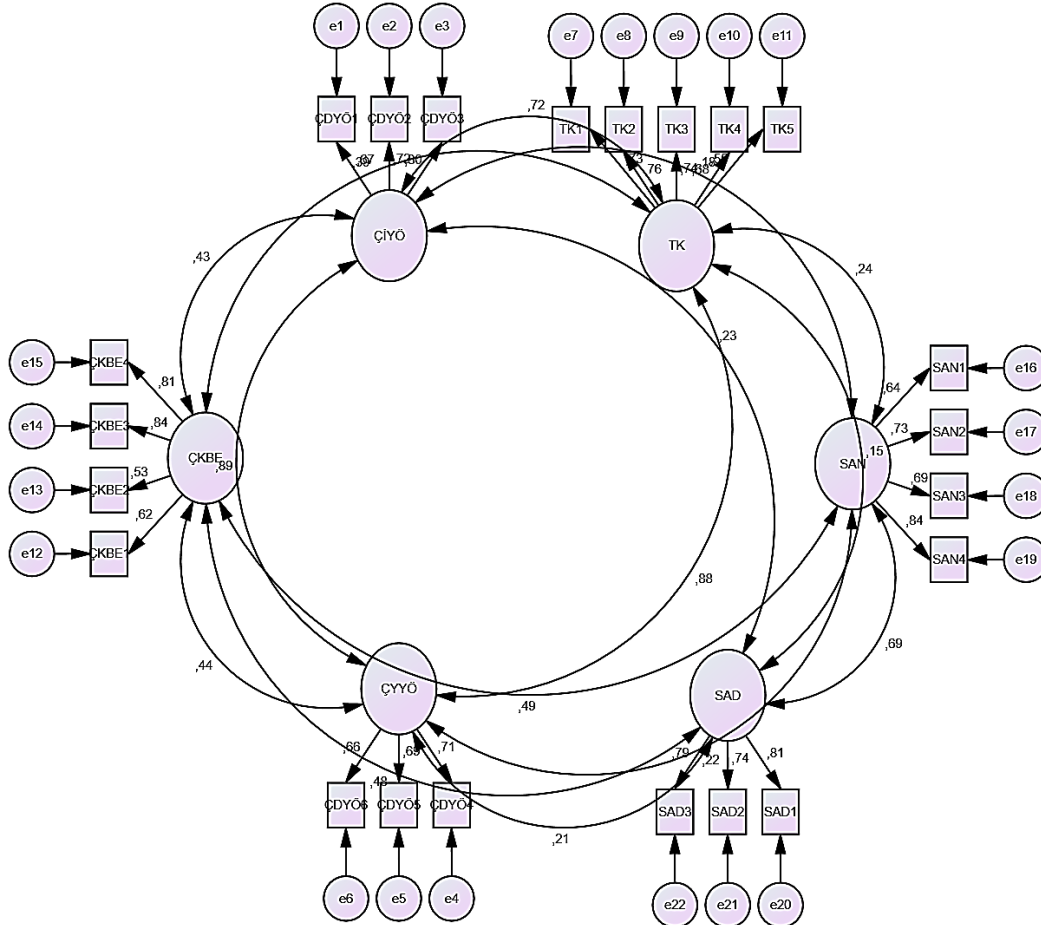
Tablo 1 incelendiğinde, araştırma değişkenlerinin tamamının güvenilir düzeyde olduğu görülmektedir. Araştırma modelinin geçerliliği, yapının doğrulanması ve yapı ile ölçüm yapılabilmesi için ölçeklere yönelik doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına ait uyum değerleri Tablo 2’de; model diyagramı ve faktör katsayıları ise Şekil 3’te verilmektedir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum Değerleri

Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri ¹	Araştırma Modeli
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 5$	2,32
CFI	$.80 \leq CFI \leq 1.00$	,871
TLI	$.80 \leq TLI \leq 1.00$	,832
NFI	$.80 \leq NFI \leq 1.00$	,800
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .10$	,081

Kaynak: ¹ (χ^2/df , TLI* Simon vd., 2010: 239; Tabachnick ve Fidell, 2013; RMSEA* Marsh, 2012: 785; CFI* Kline, 2011: 208; NFI* Hooper vd., 2008: 55)

Tablo 2’ye bakıldığında tüm uyum değerlerinin kabul edilebilir eşik aralığında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yapının geçerliliği, doğrulayıcı faktör analizi ile teyit edilmiştir.

Şekil 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Diyagramı

4.3.Araştırma Hipotezlerinin Testine Yönelik Yapılan Yapısal Eşitlik Modellemesi Bulguları

Araştırma modelinde önerilen ilişkiyi sınamak amacıyla yapısal eşitlik modellemesi tekniği kullanılmıştır. Modelde belirtilen ilişkilerin test edilmesi için 5000 bootstrap uygulanmış, doğrudan etki katsayılarının 0,95 güven aralığında ilgili değerleri hesaplanmıştır. Analiz edilen modele ait uyum iyiliği değerleri Tablo 3'te sunulmuştur. Uyum değerlerinden NFI endeksinin en büyük dezavantajı örneklem büyüklüğüne duyarlı olması, 200'den küçük örneklem için uyumu düşük tahmin etmesidir (Mulaik vd., 1989) ve bu nedenle tek başına güvenilmesi tavsiye edilmemektedir. Dolayısıyla ilgili açıklamalar doğrultusunda bu endeksin (NFI) kabul edilebilir değer aralığında yer almaması dikkate alınmamıştır.

Tablo 3. Yapısal Eşitlik Modeline Ait Yol Analizinin Uyum İndeks Değerleri

Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri ¹	Araştırma Modeli
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 5$	2,827
CFI	$.80 \leq CFI \leq 1.00$	,814
NFI	$.80 \leq NFI \leq 1.00$	,744
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .10$	,095

Kaynak: ¹ (χ^2/df * Simon vd., 2010: 239; Tabachnick ve Fidell, 2013; RMSEA* Marsh, 2012: 785; CFI* Kline, 2011: 208; NFI* Hooper vd., 2008: 55)

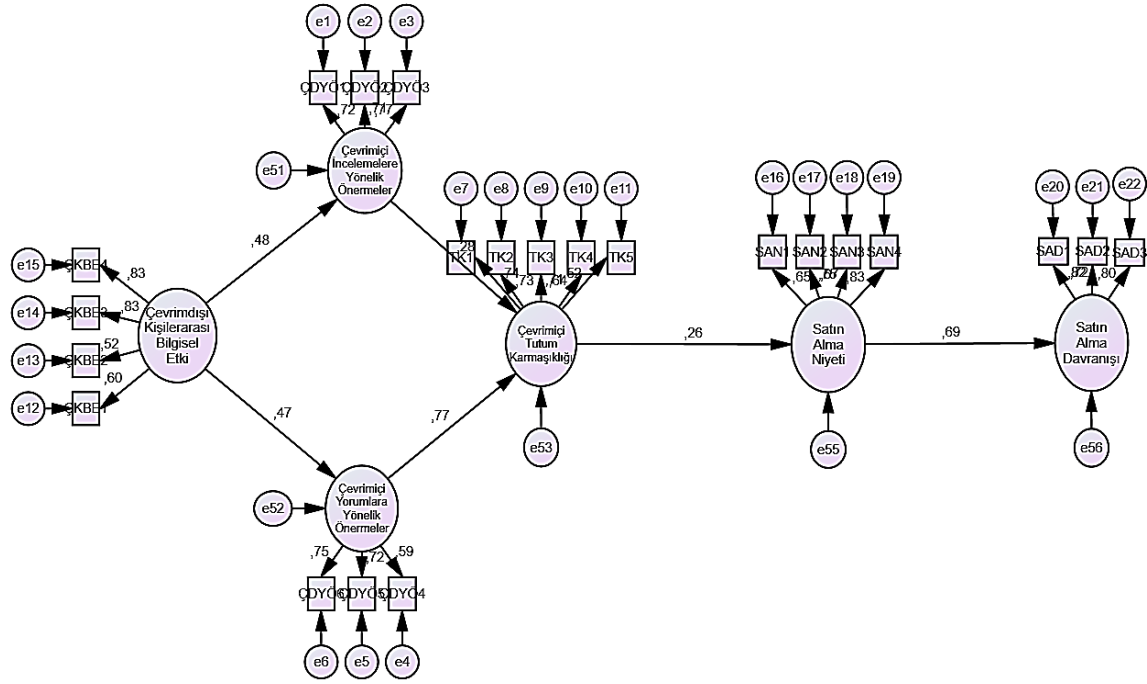
Tablo 3 incelendiğinde oluşturulan modelin tüm uyum değerlerinin kabul edilebilir eşik aralığında olduğu görülmektedir. Analiz edilen modele ait hipotez testi bulguları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Yapısal Modele Ait Hipotez Testi Bulguları

Hipotez	İlişkiler	Etki Katsayısı	Durum
H _{1a}	ÇKBE → ÇİYÖ	,475*	Etki Var
H _{1b}	ÇKBE → ÇYYÖ	,474*	Etki Var
H _{2a}	ÇİYÖ → TK	,283*	Etki Var
H _{2b}	ÇYYÖ → TK	,769*	Etki Var
H ₃	TK → SAN	,264*	Etki Var
H ₄	SAN → SAD	,688*	Etki Var

* p < ,01

Gerçekleştirilen yol analizi sonuçlarına göre, çevrimdışı kişilerarası bilgisel etkinin, çevrimiçi değerlendirmelere (inceleme ve yorum) yönelik önermeleri anlamlı ve pozitif yönde etkilediği (sırasıyla $r^2 = ,475$ ve $,474$) bulgulanmıştır. Çevrimiçi değerlendirmelere yönelik önermeler (inceleme ve yorum), bireylerde tutum karmaşıklığını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği (sırasıyla $r^2 = ,283$ ve $,769$) bulgulanmıştır. Tutum karmaşıklığı, satın alma niyetini olumlu yönde etkilerken ($r^2 = ,264$); bu niyetin de satın alma davranışını yine olumlu yönde etkilediği ($r^2 = ,688$) tespit edilmiştir. Verilen bilgilerden hareketle araştırma modeli doğrultusunda geliştirilen tüm hipotezler kabul edilmiştir. Yapısal modele ait yol analizinin diyagramı Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Yapısal Modele Ait Yol Modeli Diyagramı

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu çalışma, çevrimdışı kişilerarası bilgilendirme etkinin tüketicilerin çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutumlarını, tutum karmaşıklığını, satın alma niyetini ve nihayetinde satın alma davranışını nasıl etkilediğini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, literatürle uyumlu olarak (Tjhin vd., 2018) tüketicilerin karar verme süreçlerinde hem çevrimdışı hem de çevrimiçi bilgi kaynaklarının önemli roller üstlendiğini göstermektedir.

Yapısal eşitlik modellemesi (YEM) analiz sonuçları, çevrimdışı kişilerarası bilgilendirme etkinin tüketicilerin çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutumlarını anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Özellikle çevrimdışı kişilerarası bilgi akışının, bireylerin çevrimiçi inceleme ve yorumlara yönelik algılarını güçlendirdiği ve güven duygusunu artırdığı tespit edilmiştir ($r^2 = ,475$ ve $,474$). Bu bulgu, tüketicilerin çevrimdışı sosyal çevrelerinden gelen bilgileri, çevrimiçi platformlardaki değerlendirmeleri yorumlamak için referans noktası olarak kullandıklarını göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, çevrimiçi değerlendirmelere yönelik tutumun tutum karmaşıklığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olmasıdır ($r^2 = ,283$ ve $,769$). Bu bulgu, tüketicilerin çevrimiçi inceleme ve yorumlardan elde ettikleri bilgilerin tutarsızlığa

neden olabileceğini ve karar verme süreçlerinde kafa karışıklığına neden olabileceğini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer kritik bulgusu, tutum karmaşıklığının satın alma niyetini pozitif yönde etkilediği (Shiu, 2018) ve satın alma niyetinin satın alma davranışını anlamlı bir şekilde etkilediğidir ($r^2 = ,264$ ve $,688$). Bu bulgular, tüketicilerin satın alma kararlarının tutum karmaşıklığından etkilendiğini ancak nihai satın alma davranışının büyük ölçüde niyet tarafından belirlendiğini (Chen vd., 2022) göstermektedir.

5.2. Öneriler

Bu çalışma, tüketici davranışını anlamada çevrimdışı ve çevrimiçi bilgi kaynaklarının etkileşiminin önemini vurgulamaktadır. Araştırmanın bulguları, hem akademik literatüre önemli bir katkı sağlamakta hem de pazarlama profesyonelleri için stratejik öneriler sunmaktadır. Pazarlama yöneticileri, tüketicilerin çevrimdışı kişilerarası bilgi kaynaklarına duydukları güveni çevrimiçi platformlarda da sürdürebilmek için kullanıcı dostu, şeffaf ve güvenilir içerik stratejileri geliştirmelidir. İncelemeler ve yorumların doğruluğunu artırmak adına, tüketici yorumlarının doğrulama mekanizmaları ile desteklenmesi önemlidir.

Çelişkili bilgilerden kaynaklanan tutum karmaşıklığını azaltmak için, markalar tutarlı ve açık iletişim stratejileri geliştirmelidir. Örneğin, soru-cevap platformları ya da doğrudan müşteri temsilcileri aracılığıyla tüketicilerin çelişkili bilgileri doğrulamasına yardımcı olunabilir. Markalar, çevrimdışı bilgi akışını çevrimiçi platformlara entegre ederek tüketicilerin tutumlarını güçlendirebilir. Örneğin, mağaza içi müşteri deneyimleri, çevrimiçi inceleme platformlarına taşınarak tüketicilere çok yönlü bir bilgi kaynağı sunulabilir. Tutum karmaşıklığına rağmen satın alma niyeti güçlü olan tüketicilerin, satın alma davranışına geçişini kolaylaştırmak adına zaman sınırlı indirimler, ürün garantisi ve hızlı satın alma seçenekleri gibi teşvik edici mekanizmalar kullanılabilir.

Bu çalışma tüketicilerin bilgi kaynakları arasındaki etkileşimlere duyarlılığını ortaya koymakta ve markalar için tüketici davranışını etkileyen kritik noktaları vurgulamaktadır. Sonraki çalışmalarda; tutum karmaşıklığının satın alma niyetine etkisinde çevrimdışı kişilerarası bilgisel etki değişkeninin moderatör (düzenleyici) değişken olarak yer aldığı yeni bir model geliştirilebilir ve böylece tutum karmaşıklığına rağmen satın alma niyetindeki artışa, çevrimiçi veya çevrimdışı değerlendirmelerden hangisinin neden olduğu tespit edilebilir. Ayrıca, farklı kültürel ve demografik gruplar üzerinde benzer analizlerin gerçekleştirilmesi ve

örneklem sayısının artırılması, araştırma bulgularının genellenebilirliğini artırmak adına faydalı olacaktır.

Kaynakça

Ajzen, I. (1991). The Theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*.

Baldinger, A. L., & Robinson, J. (1996). Brand loyalty: the link between attitude and behavior. *Journal of advertising research*, 36, 22-36.

Chen, P. Z. (2002). Personality traits, real and Internet relationships, and well-being among senior high school students. Master's thesis, National Pingtung University.

Chen, H., Zhang, S., Shao, B., Gao, W., & Xu, Y. (2022). How do interpersonal interaction factors affect buyers' purchase intention in live stream shopping? The mediating effects of swift guanxi. *Internet Research*, 32(1), 335-361.

Cui, G., Lui, H. K., & Guo, X. (2012). The effect of online consumer reviews on new product sales. *International Journal of Electronic Commerce*, 17(1), 39-57.

Garaus, M., & Wagner, U. (2016). Retail shopper confusion: Conceptualization, scale development, and consequences. *Journal of Business Research*, 69(9), 3459-3467.

Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research*, 6(1), 53-60.

Jiménez, F., & Mendoza, M. (2013). Too popular to ignore: The influence of online reviews on purchase intentions of search and experience products. *Journal of Interactive Marketing*, 27(3), 226-235.

Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY: The Guilford Press.

Lu, A. C. C., & Gursoy, D. (2015). A conceptual model of consumers' online tourism confusion. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(6), 1320-1342.

Marsh, H. W. (2012). Application of confirmatory factor analysis and structural equation modeling in sport and exercise psychology. In G. Tenenbaum & R. C. Eklund (Eds.), *Handbook of sport psychology*, (pp. 737-799). New Jersey, NJ: John Wiley & Sons.

Montano, D. E., & Kasprzyk, D. (2015). Theory of reasoned action, theory of planned behavior, and the integrated behavioral model. *Health behavior: Theory, research and practice*, 70(4), 231.

Mulaik, S. A., James, L. R., Van Alstine, J., Bennett, N., Lind, S., & Stilwell, C. D. (1989). Evaluation of goodness-of-fit indices for structural equation models. *Psychological Bulletin*, 105(3), 430.

Shiu, J. Y., & Tzeng, S. Y. (2018). Consumer confusion moderates the inertia–purchase intention relationship. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 46(3), 387-394.

Simon D., Kriston L., Loh A., Spies C., Scheibler F., Wills C., ve Harter M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the Autonomy-Preference-Index (API). *Health Expectations*, 13, 234–243.

Sridhar, S., & Srinivasan, R. (2012). Social influence effects in online product ratings. *Journal of Marketing*, 76(5), 70–88.

Sunar, H. (2021). Konaklama İşletmeleri Hakkında Yapılan Çevrimiçi Değerlendirmelerin Tüketici Tutum Kararsızlığındaki Rolü Ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şahin, E., & Çavuş, B. F. (2020). Sosyal medya algısı ve FoMO’nun tüketici satın alma davranışına etkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 149-182.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. (6th ed.), Pearson, Boston.

Tekin, M., Göbenez, Y., & Öztürk, D. (2022). Tüketicilerin Ürün/Hizmet Kalitesi Algılarının Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Marka Aşkının Aracı Rolü. *SSD Journal*, 7(33), 307-320.

Tjhin, V. U., Abbas, B. S., Budiastuti, D., Kosala, R., & Lusa, S. (2018). The role of electronic word-of-mouth on customer confusion in increasing purchase intention. *Pertanika J. Soc. Sci. Hum*, 26, 21.

Verhoef, P. C., Kannan, P. K., & Inman, J. J. (2015). From multi-channel retailing to omni-channel retailing: introduction to the special issue on multi-channel retailing. *Journal of retailing*, 91(2), 174-181.

Walsh, G., & Yamin, M. (2005). Towards a conceptual model of consumer confusion.

Havayolu Sektöründe Markaya Yönelik Tutumun Olumlu Duygular ve Algılanan Değer Çerçevesinde Araştırılması⁴⁶⁷

Öğrenci, Ayşegül UĞURLU

Bayburt Üniversitesi, Demirözü Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü

gozdeaysegul6134@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0001-5421-6443>

Dr.Öğr.Üyesi Tuğba YILDIZ

Bayburt Üniversitesi Demirözü MYO, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü

tugbayildiz@bayburt.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0260-0555>

Özet

Havacılık sektöründeki büyüme ve rekabet artışı markalaşma stratejilerini her geçen gün daha da önemli kılmaktadır. Sektördeki markaların müşterileri tarafından nasıl değerlendirildiğinin ortaya konması gerekmektedir. Marka seçimindeki kriterlerin belirlenmesi ile sektördeki işletmeler pazarlama faaliyetlerini daha etkili bir şekilde organize edebilecektir. Bu bağlamda araştırmanın amacı havayolu sektöründe faaliyet gösteren markalara yönelik olumlu bir tutum sergilenmesi noktasında etkili olan değişkenleri ortaya koyabilmektir. Müşterilerin davranışsal eğilimlerinin ve zihinlerindeki çağrışımlarının araştırılması noktasında markaya yönelik tutum ile marka imajı ele alınmıştır. Markaya yönelik tutum üzerinde marka imajının etkisi incelenmiştir. Ayrıca zihinlerde olumlu izlenim bırakmak için değerlerin ve duyguların etkileri de belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre markaya yönelik tutum üzerinde marka imajının olumlu etkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra marka imajı üzerinde olumlu duyguların ve algılanan değer boyutları olan sosyal, duygusal, fonksiyonel/kalitenin olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, fonksiyonel/fiyat boyutunun marka imajı üzerinde olumlu etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Olumlu Duygular, Algılanan Değer, Marka İmajı, Markaya Yönelik Tutum

Abstract

The growth and increasing competition in the aviation sector make branding strategies more important every passing day. It is necessary to reveal how the brands in the sector are evaluated by their customers. By determining the criteria in brand selection, businesses in the sector will be able to organize their marketing activities more effectively. In this context, the aim of the research is to reveal the variables that are effective in terms of exhibiting a positive attitude towards brands operating in the airline sector. In terms of investigating the behavioral tendencies of customers and their associations in their minds, the attitude towards the brand and the brand image were addressed. The effect of the brand image on the brand attitude was

⁴⁶⁷ Bu çalışma TÜBİTAK-2209-A üniversite öğrencileri araştırma projeleri desteği programı tarafından desteklenen “Havayolu Sektöründe Markaya Yönelik Tutumun Olumlu Duygular ve Algılanan Değer Çerçevesinde Araştırılması” başlıklı projeden türetilmiştir.

examined. In addition, the effects of values and emotions were tried to be determined in order to leave a positive impression in minds. According to the research results, the brand image has a positive effect on the brand attitude. In addition, it was determined that positive emotions and perceived value dimensions such as social, emotional, functional/quality have a positive effect on the brand image. Finally, it was seen that the functional/price dimension did not have a positive effect on the brand image.

Keywords: Positive Emotions, Perceived Value, Brand Image, Brand Attitude

1. Giriş

Havacılık en önemli ve stratejik sektörlerden biridir. Havacılık sektöründe markanın müşterilerin zihninde iyi bir şekilde yer alması gerekmektedir. Marka, bir şirketin en önemli varlıklarından biri olarak kabul edilmekte ve başarısında önemli rol oynamaktadır (Shafiee vd., 2014). Günümüzün rekabetçi iş ortamında, işletmeler her zaman güçlü bir marka oluşturmak ve satın alma niyetini artırmak için değerli uygulamalar aramaktadırlar. Bu nedenle, şirketlerin pazardaki rekabet avantajı markalarına yaptıkları yatırımlara dayalı olarak gerçekleşmektedir (Hien vd., 2020). İşletmeler tüketicilerin bir markaya yönelik algısını ve tutumunu etkilemek, zihinlerinde olumlu bir marka imajı oluşturmak için çalışmaktadırlar (Zhang, 2015). Rekabetin yoğun olduğu havayolu sektöründe markalaşma önemlidir. Çünkü marka stratejileri seyahat edeceklerin belirli bir havayolunu seçerken kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktadır (Lin ve Ryan, 2016). Firmalar markalarını farklılaştırmalı ve markalarının neden rakip markalara göre tercih edilmesi gerektiğini hedef kitlelerine doğru şekilde iletmelidirler. Bir şirket markasını doğru şekilde konumlandırırsa karını maksimize edilebilmektedir. Havayolu sektöründe markalaşma stratejileri işletmelerin başarısına katkı sağlamaktadır (Lee vd., 2014; Yodpram ve Intalar, 2020).

Havayolu sektöründe yaşanan yoğun rekabet, aynı zamanda etkili bir stratejik marka yönetimini de gerekli kılmaktadır. Hava taşımacılığı özellikle seyahat ve turizm sektörünün temel unsurlarından biridir (Sarker, vd., 2019). Giderek daha rekabetçi hale gelen küresel pazarda, şirketlerin etkili pazarlama stratejileri geliştirmesi için tüketici davranışına dair daha derin bir anlayışa sahip olmaları ve güçlü markalar yaratmaları gerekmektedir (Zhang, 2015). Markaların tercih edilmesinde, tüketicilerin ilgi düzeyinin ve satın alımlarının artmasında markaya yönelik tutum önemli bir belirleyicidir. Markaya yönelik olumlu tutum, markayı benimseme olasılığının artırmakta, tüketicinin satın alma ilgisini ve daha fazla ödeme isteğini etkilemektedir (Park vd., 2015; Purwianti ve Niawati, 2022). Markaya yönelik tutum müşterinin elde ettiği bilgilerden etkilenmektedir (Chaoying vd., 2011). Bu doğrultuda marka hakkındaki bilgi ve birikimden oluşan genel algının bir temsili olan marka imajının öncüllerinin araştırılması gerekmektedir. Marka imajı, tüketici kitlesinin zihninde oluşan yapının sonucu olup, tutum ile ilişkilidir. Hava yolu şirketleri rekabet avantajı elde etmek ve tüketici zihninde güçlü marka imajı yaratmanın yollarını aramalıdır (Dirsehan & Kurtuluş, 2018; Wijaya, 2013). Marka imajı, pazar segmentlerinin hedeflenmesi ve bir ürünü nasıl konumlandırılacağı konusunda daha iyi stratejik pazarlama kararları almanın temelini oluşturmaktadır. Yöneticiler olumlu ve benzersiz bir marka imajı yaratmaya ve sürdürmeye çalışmaktadırlar. Marka imajı, bir markanın diğerlerinden farklılaşmasını mümkün kılmaktadır (Lee vd., 2014). Verimli

süreçler için duygusal öğelerle diğer markalardan farklılaşabilen ve markayı duygusal bir deneyimle tanıtan stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Duygular marka seçiminde tüketiciyi etkileyen önemli bir etkidir (Kim vd., 2018; Yen vd., 2015). Duygular, bireylerin eylemleri ve davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda tüketicilerin tüketim deneyimini geliştiren ve davranışlarına yönlendiren duyguları anlamak son derece önemlidir (Khatoon ve Rehman, 2021). Havayolu sektöründe tüketicilerin tutumlarını ve davranışsal niyetlerini anlamak için tüketicilerin algılanan değerlerinin de incelenmesi gerekmektedir (Konstantoulaki, vd., 2019).

Havayolu sektöründe markaya yönelik olumlu tutum oluşturma rekabet avantajı kazanma ve etkili iş modelleri oluşturma açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda markaya yönelik tutuma etki eden değişkenlerin araştırılması gerekmektedir. Markaya yönelik tutumu, marka imajı, olumlu duygular ve algılan değer açısından araştırmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

2.1.Olumlu Duygular

Olumlu duygular, uyarılara veya durumlara yönelik olumlu veya iyi hisleri ifade etmektedir. Bu bağlamda bir kişinin bir uyarana veya duruma yönelik ilgili, heyecanlı, enerjik, coşkulu, gururlu ve aktif olması gibi tanımlayıcılar olumlu duyguları yansıtabilmektedir (Herjanto, 2022). Müşterilerin olumlu duygular hissetmesi onların marka imaj algısını etkilemekte ve bu süreç olumlu bir marka tutumunu ortaya çıkarmaktadır (Ko vd., 2021). Duygular durumsal olarak hissedilebilmekte, istekler ve eylemlerle güçlü bağlantılar kurabilmektedir (Arnaud vd., 2018). Havayolu sektöründe duygularının rolünü incelemek, işletmelerin müşterilerin beklentilerini karşılmasına ve müşteri memnuniyetini sağlamasına yardımcı olmaktadır (Xu vd., 2019). Ayrıca duygular marka sadakati için önemli bir gösterge olarak görülmektedir (Yang vd., 2017). Havayolu yolcuları yalnızca ürün veya hizmet teklifleri ile ilgilenmeyip, duygularına hitap eden ve duygularını harekete geçiren memnun edici deneyimler de aramaktadırlar (Kim vd., 2016). Müşterilerin olumlu duyguları havayolu hizmetlerinden duydukları memnuniyetin en önemli belirleyicilerinden biri iken, olumsuz duyguları ise memnuniyetin önündeki önemli engellerden biridir (Park vd., 2019). Duygusal içgörü elde ederek hareket eden işletmeler, yolcuların ihtiyaçları ve değerleriyle uyumlu olan etkileşimler kurabilirler. Müşterilerin satın alma kararlarında duygusal öğeler de etkili olduğu için yalnızca ürünler üzerinden rekabet, sürdürülebilir bir pazar payı kazandırmamaktadır. Bu doğrultuda şirketlerin müşterileriyle daha derin duygusal bağlantılar kurmasına olanak tanıyan sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır (Straker ve Wrigley, 2016). Olumlu duygular davranışsal ve duygusal bağlılığı da artırmaktadır (Jung ve Kim, 2015). Ko vd., (2021) yaptıkları çalışmada olumlu duygular ile marka imajı arasında olumlu bir ilişki olduğunu açıklamışlardır.

H1: Olumlu duyguların marka imajı üzerinde olumlu etkisi vardır.

2.2.Algılanan Değer

Algılanan değer, bir ürün veya hizmet için elde edilen faydalar ve yapılan fedakarlıkların sonucudur. Algılanan değerın davranışsal sonuçlar üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır (Mayr ve Zins, 2012). Algılanan değerin duygusal, sosyal, fonksiyonel/fiyat ve fonksiyonel/kalite olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır. Duygusal değer bir ürünün oluşturduğu hislerden veya duygusal durumlardan elde edilen faydayı ifade etmektedir. Sosyal değer ürünün sosyal benliği geliştirme yeteneğinden elde edilen faydayı açıklamaktadır. Fonksiyonel/fiyat değeri ürünün kısa ve uzun vadeli maliyetleri azaltması ile elde edilen faydayı belirtirken, fonksiyonel/kalite ise ürünün algılanan kalitesi ve beklenen performansından elde edilen faydayı yansıtmaktadır (Sweeney ve Soutar, 2001). Tüketici birçok teklif arasından değerli olarak algıladığını seçmektedir (Fatmawati ve Alihwan, 2021). Genel olarak algılanan değer, tüketicilerin algılarına dayalı değerlendirmesi olarak görülmektedir (Devantha ve Ekawati, 2021). Algılanan değer, ürün kalitesi, fiyat, kolaylık ve kişisel tercihler gibi çeşitli faktörler tarafından şekillenmektedir. Algılanan değer, artan müşteri sadakati, olumlu ağızdan ağıza iletişim ve işletmeler için rekabet avantajı sağlamaktadır (Reynaldi ve Nuvriasari, 2024).

Algılanan değer bir havayolu şirketinin yolcularının sağlanan hizmetleri almak için harcadıkları zaman, çaba ve para açısından katlandıkları maliyete kıyasla algıladıkları genel fayda olarak adlandırılabilir. Yolcular çaba ve maliyetlerinden daha yüksek fayda algıarlarsa, olumlu bir ağızdan ağıza iletişim ortaya çıkmaktadır (Pappachan, 2023). Algılanan değer, doğru zamanda doğru müşteriye doğru ürün ve hizmetleri sunmanın temel itici güçlerinden biri olarak işlev görmektedir (Hussain, vd., 2015). Wijaya, vd., (2020) yaptıkları çalışmada algılanan değerin marka imajı üzerinde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Chung vd., (2016) ise yaptıkları çalışmada marka imajı üzerinde algılanan değerin olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

H2- Algılanan değerin marka imajı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2a:Sosyal değerin marka imajı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2b:Duygusal değerin marka imajı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2c:Fonksiyonel değer/kalitenin marka imajı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2d:Fonksiyonel değer/fiyatın marka imajı üzerinde olumlu etkisi vardır.

2.3.Marka İmajı

Marka imajı, marka değeri ve marka konumlandırması oluşturmanın temel unsurudur (Lee vd., 2014). Olumlu bir marka imajı oluşturmak, kurmak veya sürdürmek, gelecekte yolcuların aynı havayolu firmasını kullanma olasılığını artıracığı için havayolu şirketlerine avantaj sağlamaktadır. Bu bağlamda, olumlu marka imajı sadakati artırmaktadır. Havayolu şirketlerinin yöneticileri, daha fazla kar elde edebilmek için hem hizmet kalitesini hem de marka imajını oluşturmanın ve güçlendirmenin yollarını aramalıdır (Wilson, 2018). Dolayısıyla iyi bir marka imajına sahip olmak, markanın rakiplerinden farklılaşmasına yardımcı olmaktadır (Rohaizad, vd., 2021). Marka imajı, satın alma kararı için oldukça önemli bir ipucudur (Chen vd., 2021).

İşletmeler olumlu imaj ve farkındalık yaratmaya çalışmaktadırlar. Marka imajı maddi olmayan bir varlık olarak kabul edilmektedir. Kötü imaj satışlar ve olumsuz ağızdan ağıza iletişim gibi çeşitli alanlarda tüketicilerin görüşlerini etkilemektedir. Bu nedenle, şirketler imaj yönetimine daha fazla odaklanmaktadırlar (Kim vd., 2018). Havayolu şirketleri müşterileri çekmek için olumlu imaj oluşturmaya yönelik faaliyetlerini artırmaktadırlar. Bu ilerleyiş şirketlerin karı ve büyümesi için oldukça önemlidir (Park ve Park, 2019). Bu nedenle, şirketler marka imajlarını daha iyi bir konuma getirmek için pazarlama perspektifinden aktif olarak stratejiler geliştirmektedirler (Ko vd., 2021). İşletmelerin amacı tüketicilerin zihninde güçlü bir marka imajını yaratmaktır. Pazarlama programları, tüketicilerin hafızasında güçlü bir marka imajı yaratacak şekilde hazırlanmalıdır (Mabkhot vd., 2017). Markanın itibarı ve güvenilirliği ile ilişkilendirilen marka imajı, tüketici kitlesinin bir ürünü veya hizmeti denemesi ve kullanması için bir 'kılavuz' niteliğindedir. Marka imajı tüketicinin markaya sadık olup olmayacağını belirleyen belirli bir deneyim yaratmaktadır (Wijaya, 2013). Pratiwi ve Yasa (2019) yaptıkları çalışmada marka imajının markaya yönelik tutum üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Arghashi, vd., (2021) yaptıkları çalışmada marka imajının markaya yönelik tutum üzerinde olumlu etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

H3: Marka imajının markaya yönelik tutum üzerinde olumlu etkisi vardır.

2.4.Markaya Yönelik Tutum

Marka, tüketicilerin zihinlerinde ve kalplerinde belirli bir anlam ve his yaratan bir izdir. Bu nedenle marka, bir ürüne iliştilmiş bir logo, isim, sembol veya etiketten daha fazlasıdır. Marka, temel bir farklılaşma kaynağıdır (Wijaya, 2013; Jung ve Kim, 2015). Havayolu sektöründe başarılı markaları yaratmak ve korumak için markaya yönelik tutum ele alınmalıdır (Beneke vd., 2015). Yoğun rekabetin yaşandığı sektörlerde, markaların varlığı şirketin hayatta kalması için önemli rol oynamaktadır. Markanın konumu, bir ürünün kullanıcıları için temsil ettiği ve sunduğu değerler kümesidir (Darmawan, 2019).

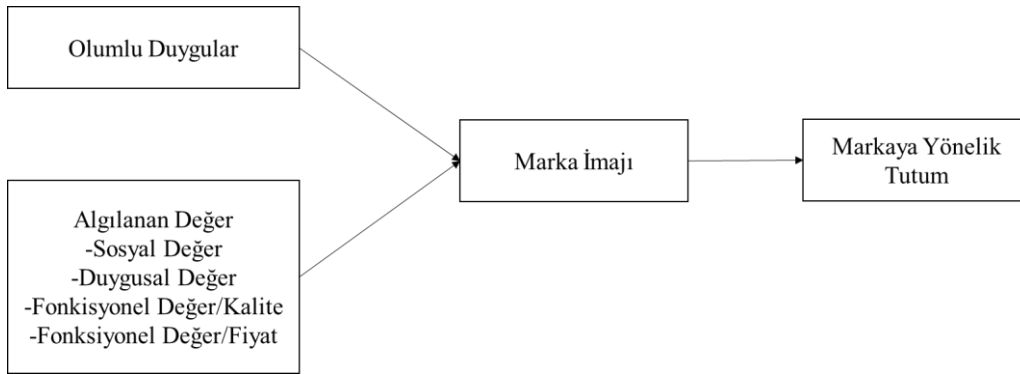
Markaya yönelik tutum markaya ilişkin değerlendirmelerin bir derlemesi olup satın alma niyetinin ve markayı tercih etmenin temellerinden biridir (Oh ve Park, 2020). Marka ya yönelik tutum bir algılama ve kabullenme sürecidir (Chaoying, vd., 2011). Havayollarının olumlu bir marka tutumu oluşturması için pazarlama stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir (Kim vd., 2018). Çünkü markaya yönelik tutum, mevcut ve potansiyel müşterilerin satın alma davranışlarını etkilemede önemli bir değişkendir (Chuchu, vd., 2018). Ayrıca havayolu sektöründe olumlu tutum sadakat oluşumunu önemli derecede etkilemektedir. Tüketicilerin memnuniyeti ve havayoluna karşı hissettikleri rakiplerine göre konumunu belirleyebilmektedir (Wilson ve Sugiyanto, 2021). Tüketicilerin markaya yönelik tutumu, olumlu geri dönüşlerin gerçekleşmesinde araştırılması gereken bir değişkendir (Arghashi, vd., 2021). Marka yönelik tutum marka sadakati ve müşteri memnuniyeti oluşturmada stratejik açıdan odak noktasıdır (Liu vd., 2020). Markaya yönelik olumlu tutumunun geliştirilmesi, tüketici ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, markanın mevcut ve potansiyel müşteriler için ne anlama geldiğine dair düşünceleri de etkilemektedir. İşletmeler tekliflerine değer katmak için markaya yönelik olumlu tutum oluşturmaları gerekmektedir. Markaya yönelik tutum bir şirketin rekabet avantajı elde etmesi ve işletme karlılığı için en değerli varlıklardan biridir (Salleh, vd., 2023). Tüketicilerin

zihninde marka imajı ne kadar olumlu olursa, markalara yönelik tutumları da o kadar olumlu olmaktadır (Rasyid vd., 2022).

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmanın amacı havayolu sektöründe markaya yönelik tutumun marka imajı, olumlu duygular ve algılanan değer çerçevesinde araştırılmasıdır. Havayolu sektöründeki gelişen rekabet göz önüne alındığında, bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, markaya yönelik olumlu tutum kazanımına ve marka imajı elde etmeye yönelik öneriler sağlayarak literatüre katkıda bulunmaktadır. Araştırma sonuçları bu örneklem için geçerli olup, bir hizmet sektörü/marka için genellenemez. Duyguların, değerlerin, imajın ve tutumun ele alındığı araştırma modeli Görsel 1.'de sunulmuştur.

Görsel 1. Araştırma Modeli

3.2. Örnekleme Süreci

Araştırmanın ana kütlesini havayolu müşterileri oluşturmaktadır. Zaman ve yer kısıtları nedeniyle, ana kütle sayısının bilinmediği durumlarda uygulanan örneklem sayısı belirleme formülünden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, örneklem sayısı %95 güven aralığı ve %5 hata payında minimum 384 olarak belirlenmiştir (Kurtuluş, 2004). Örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcılara ulaşmak için çevrimiçi anket yönetimi kullanılmıştır. Anket çalışması 19 Ağustos 2024-7 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Ankete 430 kişi katılmış olup, havayolu ile seyahat etmiş 390 kişi ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Anket formunun ilk bölümde katılımcıların havayolu ile seyahat gerçekleştirip gerçekleştirilmediğine dair soru bulunmaktadır. İkinci bölümde değişkenlere ilişkin sorular yer almaktadır. Araştırma değişkenlerine ilişkin ifadelerin yer aldığı ölçekler literatürde yer alan

çalışmalardan uyarlanmıştır. Son bölümde ise demografik değişkenlere ilişkin sorular bulunmaktadır. İfadeler Likert tipi ölçek yardımıyla ölçümlenmiştir. (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum). Araştırmada yer alan değişkenden algılanan değer Fu vd., (2023), olumlu duygular Lilius, vd., (2018), marka imajı Sasmita ve Suki, (2015), markaya yönelik tutum Augusto ve Torres, (2018) çalışmalarından uyarlanmıştır. Verilerin analizinde SPSS programlarından yararlanılacak olup, tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi, regresyon analizi kullanılacaktır.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Özellikleri

Araştırmaya katılanların çoğu kadın 233 (%59,7), , öğrenci 156 (%40,0), özel sektör çalışanı 78 (%20), 18-25 yaş aralığında 258 (% 66,2), bekar 304 (%77,9), 10.000 TL ve altı 150 (%38,5) gelire sahip, lisan 236 (%60,5) mezunudur.

4.2. Güvenilirlik Analizi

α değerleri sırasıyla markaya yönelik tutum 0,777, olumlu duygular 0,892, marka imajı 0,888, algılanan değer 0,932'dir. Alfa'nın değerinin 0.70 ve üstü bulunması durumunda ölçeğin güvenilirliği iyi olarak kabul edilmiştir (Kılıç, 2016).

4.3. Regresyon Analizi

Olumlu duyguların ve algılanan değer boyutlarının marka imajı üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Olumlu Duygular ve Algılanan Değer Boyutlarının Marka İmajı Üzerindeki Etkisi

	R				R ²		Düzeltilmiş R ²		
	0,889				0,790		0,787		
Değişkenler	Marka İmajı				Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Standart Olmayan Beta	Standart Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Olumlu Duygular	0,401	0,404	9,173	,000	0,287	3,480	0,840	0,427	0,217
Sosyal Değer	0,198	0,191	4,468	,000	0,306	3,267	0,779	0,224	0,106
Duygusal Değer	0,355	0,346	8,210	,000	0,314	3,182	0,817	0,389	0,194
Fonksiyonel/Fiyat	-0,072	-0,093	-2,647	,008	0,450	2,221	0,462	-0,135	-0,063
Fonksiyonel/Kalite	0,075	0,091	1,988	,048	0,265	3,779	0,686	0,102	0,047

Tablo 1'de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0.790 olarak bulunmuştur. Modelde yer alan olumlu duygular ve algılanan değer boyutları marka imajını etkilemektedir (P<0.05). Algılanan değer boyutları ve olumlu duygular marka imajının % 79,0'ını açıklamaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda H1 hipotezi kabul edilmiştir. H2d:Fonksiyonel değer/fiyat marka imajı üzerinde olumlu etkilidir hipotezi ret edildiği için H2 hipotezi ise kısmen kabul edilmiştir. Bu sonuç ışığında havayolu sektöründe yolcuların olumlu duygular hissetmesi, uçuş deneyimden memnuniyet duyması, havayolunun sürdürülebilir bir şekilde faaliyet gösterebileceğini düşünmesi, hizmetlerini kaliteli olarak algılaması marka imajını etkilemektedir.

Marka imajının markaya yönelik tutum üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Marka İmajının Markaya Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi

	R				R ²		Düzeltilmiş R ²		
	0,727				0,528		0,527		
Değişkenler	Markaya Yönelik Tutum				Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Standart Olmayan Beta	Standart Beta	t	p-değeri	Tolerance	VIF	Zero-Order	Partial	Part
Marka İmajı	0,666	0,727	20,661	,000	1,000	1,000	0,727	0,727	0,727

Tablo 2’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0.528 olarak bulunmuştur. Modelde yer alan marka imajı markaya yönelik tutumu etkilemektedir (P<0.05). Marka imajı markaya yönelik tutumun % 52,8’ini açıklamaktadır. Bu doğrultuda H3 hipotezi kabul edilmiştir. Havayolu sektöründe iyi bir imaja sahip olan bir marka, yolcuları açısından avantajlı olarak görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Havayolu şirketlerinin faaliyet gösterdiği rekabetçi iş ortamı göz önüne alındığında, olumlu bir tutum ve marka imajı oluşturma oldukça önemlidir. Markaya yönelik tutumun marka imajı, olumlu duygular ve algılanan değer çerçevesinde araştırıldığı çalışmanın sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Olumlu duyguların marka imajı üzerinde olumlu etkisi olduğuna yönelik hipotez kabul edilmiştir (H1: Kabul Edildi). Bu sonuç Ko vd., (2021) çalışması ile uyumludur. Havayolu sektöründe yolcuların hizmette yönelik olumlu duygular hissetmesi markaya olan bakış açılarını etkilemektedir. Seyahat ettiği havayolu şirketini rahat ve heyecan verici bulan yolcular markayı avantajlı olarak görmektedir. Seyahatinden keyif duyan yolcuların zihninde markaya ilişkin olumlu çağrışımlar yer edinmektedir. Yolcular mutluluk verici bir uçuş deneyim ile marka hakkında iyi düşüncelere sahip olmaktadır. Pazarda sağlam bir konumda yer almak için tüketicinin zihninde iyi bir izlenim bırakılması önemlidir. İmaja yönelik olumlu çağrışımlar için duygusal bağlılık kurulmaya çalışılabilir. Yolcuların memnuniyet duyması için uçuş sırasında kolaylıklar sağlanabilir.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu ise marka imajı üzerinde algılanan değer boyutlarının kısmen etkisi olduğudur (H2: Kısmen Kabul Edildi). Algılanan değer boyutlarının marka imajı üzerinde olumlu etkisine yönelik elde edilen sonuç Wijaya, vd., (2020) ve Chung vd., (2016) çalışmalarıyla uyumludur. Bu sonuç ışığında yolcuların sosyal değer algılarının marka imajını olumlu şekilde etkilediği görülmektedir (H2a:Kabul edildi). Yolcuların markaya ilişkin görüşleri sosyal faktörler tarafından şekillenmektedir. Ayrıca yolcuların duygusal değerleri de marka imajını olumlu yönde etkilemektedir (H2b: Kabul Edildi). Bu bağlamda havacılık sektöründe son trendlerin takip edilmesi yolcuların değerlendirmelerini olumlu yönde etkileyebilir. Diğer bir ifadeyle duygusal temelli oluşan hisler yolcuların markayla ilgili hatırladıkları çağrışımları güçlendirmektedir. Duygusal değerlerin yanı sıra yolcular ödediği ücreti dikkate aldığına, seyahat ettiği havayolunun sunduğu hizmetlerden memnuniyet

duyması marka imajını olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte seyahat edilen havayolunun kapsamlı uçuş içi olanaklar sunması marka ilişkin özelliklerin olumlu değerlendirilmesini sağlamaktadır. Kaliteli bir hizmet sunumu da marka imajını olumlu yönde etkilemektedir (H2c: Kabul Edildi). Gücünü ve itibarını artırmak isteyen markalar kaliteli bir hizmet sunumu ve keyifli bir uçuş deneyimine odaklanabilirler. Havayolu şirketleri uçuş içi hizmet sunumlarını yolcuların beklentilerini karşılayacak şekilde tasarlayabilirler. Reklam ve promosyon kampanyaları ile havayolu ile seyahat eden müşterilerin algılanan değerini artırabilirler. Algılanan değer boyutlarından fonksiyonel/fiyatın marka imajı üzerindeki olumlu etkisine ilişkin hipotez (H2d) ise ret edilmiştir.

Markaya yönelik tutumun marka imajı üzerindeki olumlu etkisi ise araştırma kapsamında elde edilen diğer bir bulgudur (H3: Kabul Edildi). Bu sonuç Pratiwi ve Yasa, (2019) ve Arghashi, vd., (2021) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Zihinlerde olumlu bir şekilde yer alan marka yolcuların davranışsal eğilimlerine yön vermektedir. Markanın yolcularda bıraktığı izlenim genel değerlendirmeleri olumlu yönde etkilemektedir. İyi bir imaj yolcuların markaya yönelik tutumlarını şekillendirmektedir. Havayolu şirketleri, tüketicilerin profilini detaylı bir şekilde araştırarak, tüketicilerin beklentilerini karşılamak için gereken yatırım alanlarını belirleyebilirler. Bu, şirkete karşı olumlu tutumların oluşturulmasına ve dolayısıyla marka imajını artmasına katkı sağlayabilir. Dijital ortamdaki pazarlama iletişimi çabaları ile markanın sunduğu avantajlar daha net bir şekilde sunulabilir.

İleri de yapılacak olan çalışmalarda havayolu sektöründe reklamların ve promosyonların etkisi marka imajı ve tutum açısından incelenebilir. Marka stratejilerinde dijital araçların etkileri ele alınabilir. Marka tercihlerinde psikolojik ve sosyolojik unsurların etkileri belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- Arghashi, V., Bozbay, Z., & Karami, A. (2021). An integrated model of social media brand love: Mediators of brand attitude and consumer satisfaction. *Journal of Relationship Marketing*, 20(4), 319-348.
- Arnaud, A., Curtis, T., & Waguespack, B. P. (2018). Controversial advertising and the role of beliefs, emotions and attitudes: the case of spirit airlines. *Marketing Management Journal*, 28(2), 108-126.
- Augusto, M., & Torres, P. (2018). Effects of brand attitude and eWOM on consumers' willingness to pay in the banking industry: Mediating role of consumer-brand identification and brand equity. *Journal of retailing and Consumer Services*, 42, 1-10.
- Beneke, J., Mill, J., Naidoo, K., & Wickham, B. (2015). The impact of willingness to engage in negative electronic word-of-mouth on brand attitude: a study of airline passengers in South Africa. *Journal of Business and Retail Management Research*, 9(2).88-74.
- Chaoying, T., Jian, S., & Ille, F. R. (2011). Information handling styles, advertising and brand attitude: A Chinese brand case study. *International Journal of China Marketing*, 1(2), 45-56.
- Chen, L., Halepoto, H., Liu, C., Kumari, N., Yan, X., Du, Q., & Memon, H. (2021). Relationship analysis among apparel brand image, self-congruity, and consumers' purchase intention. *Sustainability*, 13(22), 12770, 1-15.
- Chuchu, T., Venter de Villiers, M., & Chinomona, R. (2018). The influence of store environment on brand attitude, brand experience and purchase intention. *South African Journal of Business Management*, 49(1), 1-8.
- Chung, K. H., Yu, J. E., Kim, W., & Shin, J. I. (2016). The antecedent and consequences of brand image in a low-priced cosmetic brand of South Korea: The moderating effect of gender. *International Journal of u-and e-Service, Science and Technology*, 9(2), 175-184.
- Darmawan, D. (2019). The effect of corporate image on brand awareness and brand attitude. *Translitera: Jurnal Kajian Komunikasi Dan Studi Media*, 8(01), 13-26.
- Devantha, K. K., & Ekawati, N. W. (2021). The effect of EWOM and brand image on perceived value, and its impact on repurchase intention. *International Journal of Management and Commerce Innovations*, 8(2), 312-321.

- Dirsehan, T., & Kurtuluş, S. (2018). Measuring brand image using a cognitive approach: Representing brands as a network in the Turkish airline industry. *Journal of Air Transport Management*, 67, 85-93.
- Fatmawati, I., & Alikhwan, M. A. (2021). How does green marketing claim affect brand image, perceived value, and purchase decision?. In *E3S web of conferences* (Vol. 316, p. 01020), 1-14. EDP Sciences.
- Fu, Y. K. (2023). Airline brand image, passenger perceived value and loyalty towards full-service and low-cost carriers. *Tourism Review*, 1-19.
- Herjanto, H., Amin, M., Okumus, F., & Cobanoglu, C. (2022). Airline service: Low-cost-carriers (LCCs) failure and passenger emotional experience. *Tourism Review*, 77(3), 945-963.
- Hien, N., Phuong, N., Tran, T. V., & Thang, L. (2020). The effect of country-of-origin image on purchase intention: The mediating role of brand image and brand evaluation. *Management science letters*, 10(6), 1205-1212.
- Hussain, R., Al Nasser, A., & Hussain, Y. K. (2015). Service quality and customer satisfaction of a UAE-based airline: An empirical investigation. *Journal of Air Transport Management*, 42, 167-175.
- Jung, J. H., & Kim, I. G. (2015). Relationship between brand perception, Brand identification, Brand emotion and brand loyalty for sports event sponsor company. *Indian Journal of Science and Technology*, 8(24), 1-7.
- Khatoon, S., & Rehman, V. (2021). Negative emotions in consumer brand relationship: A review and future research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, 45(4), 719-749.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47-48.
- Kim, H. C., Chua, B. L., Lee, S., Boo, H. C., & Han, H. (2016). Understanding airline travelers' perceptions of well-being: The role of cognition, emotion, and sensory experiences in airline lounges. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(9), 1213-1234.
- Kim, H. J., Park, S. Y., & Park, H. Y. (2018). A study on the effect of storytelling marketing on brand image and brand attitude. *The Journal of Economics, Marketing and Management*, 6(4), 1-16.
- Ko, S. H., Choi, Y., & Kim, J. (2021). customers' experiences of compassion and brand attitude: evidence from low-cost carriers. *Frontiers in Psychology*, 12, 687155.1-9.
- Konstantoulaki, K., Yigitbas, A., Giovanis, A., & Rizomyliotis, I. (2019). Understanding consumers' attitudes and behavioural intentions towards corporate social responsibility in the airline industry: The role of perceived value and expectations. In *Strategic Innovative Marketing and Tourism: 7th ICSIMAT, Athenian Riviera, Greece, 2018* (pp. 673-681). Springer International Publishing.

- Kurtuluş, K. (2004). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Lee, J. L., James, J. D., & Kim, Y. K. (2014). A reconceptualization of brand image. *International journal of business administration*, 5(4), 1-11.
- Lilius, J. M., Worline, M. C., Maitlis, S., Kanov, J., Dutton, J. E., & Frost, P. (2008). The contours and consequences of compassion at work. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 29(2), 193-218.
- Lin, Y., & Ryan, C. (2016). From mission statement to airline branding. *Journal of Air Transport Management*, 53, 150-160.
- Liu, K. N., Hu, C., Lin, M. C., Tsai, T. I., & Xiao, Q. (2020). Brand knowledge and non-financial brand performance in the green restaurants: Mediating effect of brand attitude. *International Journal of Hospitality Management*, 89, 102566.1-10.
- Mabkhot, H. A., Shaari, H., & Md Salleh, S. (2017). The influence of brand image and brand personality on brand loyalty, mediating by brand trust: An empirical study. *Jurnal pengurusan*, 50, 71-82.
- Mayr, T., & Zins, A. H. (2012). Extensions on the conceptualization of customer perceived value: insights from the airline industry. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 6(4), 356-376.
- Oh, A. H., & Park, H. Y. (2020). The effect of airline's professional models on brand loyalty: Focusing on mediating effect of brand attitude. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(5), 155-166.
- Pappachan, J. (2023). Influence of service quality, loyalty programme and perceived value on word-of-mouth behavior of domestic and international airline passengers in India. *Vilakshan-XIMB Journal of Management*, 20(2), 247-257.
- Park, H. H., Jeon, J. O., & Sullivan, P. (2015). How does visual merchandising in fashion retail stores affect consumers' brand attitude and purchase intention?. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 25(1), 87-104.
- Park, H., & Park, S. (2019). The effect of emotional image on customer attitude. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 6(3), 259-268.
- Park, E., Jang, Y., Kim, J., Jeong, N. J., Bae, K., & Del Pobil, A. P. (2019). Determinants of customer satisfaction with airline services: An analysis of customer feedback big data. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 186-190.
- Pratiwi, W. A., & Yasa, N. N. K. (2019). The role of brand image in mediating the effect of electronic word of mouth on brand attitude of Shopee fashion E-Commerce in Denpasar. *European Journal of Business and Management*, 11(18), 89-96.

- Purwianti, L., & Niawati, N. (2022). Analysis of e-WOM, Brand Attitude, Brand Image on Purchase Intention. *SEIKO: Journal of Management & Business*, 5(1), 356-366.
- Rasyid, R. A., Chusnaini, A., Candraningrat, C., & Yusuf, M. I. (2022). the effect of country image, company image, brand image, mediated by brand attitude on buying intentions of wuling and DFSK brand in Surabaya. *JMM17: Jurnal Ilmu ekonomi dan manajemen*, 9(01), 69-78.
- Reynaldi, R., & Nuvriasari, A. (2024). The Influence of brand image and perceived value on purchasing decisions with brand trust as mediation. *Research Horizon*, 4(3), 179-188.
- Rohaizad, F. H., Ahmad, M., & Razali, R. R. R. (2021). The influence of brand story towards perceived brand image on Malaysian airline industry. *Journal of Communication, Language and Culture*, 1(1), 13-39.
- Salleh, N. Z. M., Abdullah, M., Ali, A., Faisal, F., & Nor, R. M. (2023). Research trends, developments, and future perspectives in brand attitude: A bibliometric analysis utilizing the Scopus database (1944–2021). *Heliyon*, 9(1), 1-13.
- Sarker, M. M., Mohd-Any, A. A., & Kamarulzaman, Y. (2019). Conceptualising consumer-based service brand equity (CBSBE) and direct service experience in the airline sector. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 39-48.
- Sasmita, J., & Suki, N. M. (2015). Young consumers' insights on brand equity: Effects of brand association, brand loyalty, brand awareness, and brand image. *International journal of retail & distribution management*, 43(3), 276-292.
- Shafiee, M. M., Sanayei, A., Shahin, A., & Dolatabadi, H. R. (2014). The role of brand image in forming airlines passengers' purchase intention: study of Iran aviation industry. *International Journal of Services and Operations Management*, 19(3), 360-376.
- Straker, K., & Wrigley, C. (2016). Translating emotional insights into digital channel designs: Opportunities to enhance the airport experience. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 7(2), 135-157.
- Sweeney, J. C., & Soutar, G. N. (2001). Consumer perceived value: The development of a multiple item scale. *Journal of retailing*, 77(2), 203-220.
- Wijaya, B. S. (2013). Dimensions of brand image: A conceptual review from the perspective of brand communication. *European Journal of Business and Managemrnt*, 5(31), 55-65.
- Wijaya, A. F. B., Surachman, S., & Mugiono, M. (2020). The effect of service quality, perceived value and mediating effect of brand image on brand trust. *Jurnal Manajemen Dan Kewirausahaan*, 22(1), 45-56.
- Wilson, N. (2018). The impact of service quality and brand image toward customer loyalty in the Indonesian airlines industry. *Jurnal Manajemen Indonesia*, 18(3), 222-234.

- Wilson, N., & Sugiyanto, M. J. F. (2021). The Importance of Both Brand satisfaction and Brand attitude toward Brand loyalty: A Comparative Study within The Indonesian Aviation Sector. *Jurnal Manajemen Bisnis Dan Kewirausahaan*, 5(3), 336-341.
- Xu, X., Liu, W., & Gursoy, D. (2019). The impacts of service failure and recovery efforts on airline customers' emotions and satisfaction. *Journal of Travel Research*, 58(6), 1034-1051.
- Yang, K. F., Yang, H. W., Chang, W. Y., & Chien, H. K. (2017). The effect of service quality among customer satisfaction, brand loyalty and brand image. In *2017 IEEE international conference on industrial engineering and engineering management (IEEM)* (pp. 2286-2290). IEEE.
- Yen, H. Y., Lin, P. H., & Lin, R. (2015). The effect of product qualia factors on brand image-using brand love as the mediator. *Bulletin of Japanese Society for the Science of Design*, 62(3), 67-76.
- Yodpram, S., & Intalar, N. (2020). Conceptualizing ewom, brand image, and brand attitude on consumer's willingness to pay in the low-cost airline industry in thailand. In *Proceedings* (Vol. 39, No. 1, p. 27). MDPI.
- Zhang, Y. (2015). The impact of brand image on consumer behavior: A literature review. *Open journal of business and management*, 3(1), 58-62.

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇELİKER

Bitlis Eren Üniversitesi,

iceliker@beu.edu.tr - 0000-0003-2662-3399

Doç. Dr. Ahmet İŞLER

Bitlis Eren Üniversitesi,

aisler@beu.edu.tr - 0000-0002-9742-1260

ÖZET

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, 20 Şubat 1965 tarihinde göreve başlamış ve 27 Ekim 1965 tarihine kadar görevde kalmıştır. Bu dönem, Türkiye'nin iç siyasi dengesinin hassas olduğu, uluslararası sistemde ise Soğuk Savaşın etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ürgüplü hükümeti dış politikasında Batı ittifakıyla, özellikle NATO çatısı altındaki ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemiş, bununla birlikte Sovyetler Birliği ile dengeli bir diyalogun sürdürülmesine önem vermiştir. Hükümetin dış politikadaki temel prensipleri, ekonomik ve askeri yardımları garanti altına almak, bölgesel güvenliği sağlamak ve Türkiye'nin Batı'ya entegrasyonunu perçinlemektir.

Bu çalışma, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin dış politika uygulamalarını detaylı bir şekilde analiz ederek Türkiye'nin uluslararası arenada izlediği stratejileri incelemektedir. Dönemin öne çıkan dış politika meseleleri arasında ABD ile ilişkiler, Sovyetler Birliği ile geliştirilmeye çalışılan ekonomik temaslar, Kıbrıs sorunu ve Ortadoğu'da izlenen denge siyaseti yer almaktadır. Özellikle ABD ile olan ilişkiler, askeri yardımlar ve NATO içindeki uyum bağlamında ele alınmış, Sovyetler Birliği ile ise ekonomik açılımların ve enerji alanındaki sınırlı diyalogun öne çıktığı görülmüştür. Dönemin ekonomik zorlukları, siyasi dalgalanmalar ve uluslararası dinamikler dış politikanın belirlenmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin dış politika kararlarını tarihsel bağlamda detaylandırıp analiz ederek, Türkiye'nin 1960'lı yıllarda uluslararası arenada nasıl bir konumlandırma stratejisi izlediğini ve bunun uzun vadeli etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Suat Hayri Ürgüplü, Kıbrıs Sorunu, Soğuk Savaş

FOREIGN POLICY OF THE SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ GOVERNMENT

ABSTRACT

The government of Suat Hayri Ürgüplü took office on February 20, 1965, and remained in power until October 27, 1965. This period was a time when Turkey's internal political balance was delicate, and the influence of the Cold War was strongly felt in the international system. In its foreign policy, the Ürgüplü government aimed to strengthen relations with the Western alliance, particularly under the NATO framework, while also emphasizing the importance of maintaining a balanced dialogue with the Soviet Union. The main principles of the government's foreign policy were to secure economic and military aid, ensure regional security, and consolidate Turkey's integration with the West.

This study provides a detailed analysis of the foreign policy practices of the Suat Hayri Ürgüplü government and examines Turkey's strategies in the international arena. Key foreign policy issues during this period included relations with the United States, efforts to develop economic contacts with the Soviet Union, the Cyprus issue, and the balancing policies pursued in the Middle East. In particular, relations with the United States were discussed in the context of military aid and alignment within NATO, while with the Soviet Union, economic openings and limited dialogue in the energy sector were emphasized. The economic challenges, political fluctuations, and international dynamics of the period played a significant role in shaping foreign policy.

The aim of this study is to detail and analyze the foreign policy decisions of the Suat Hayri Ürgüplü government in their historical context, revealing how Turkey positioned itself in the international arena during the 1960s and the long-term effects of this strategy.

Keywords: Suat Hayri Ürgüplü, Cyprus Issue, Cold War

GİRİŞ

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde kısa bir dönem iktidarda kalmasına rağmen, dış politikası ile dönemin uluslararası konjonktürü açısından dikkat çekmiştir. 1960 darbesi sonrası Türkiye’de siyasi yapının yeniden şekillendiği bu dönemde, Soğuk Savaşın etkileri dış politikada belirleyici olmuştur. ABD ve Batı bloku ile ilişkilerin güçlendirilmesi bir yandan, Sovyetler Birliği ile temkinli bir ekonomik diyalog kurulması diğer yandan öne çıkan stratejilerdir. Türkiye’nin dış politikası açısından, Ürgüplü Hükümetinin de içerisinde yer aldığı, 1960’lı yıllar hareketli bir dönem olmuştur. Dünya siyaseti ve uluslararası ilişkilerde meydana gelen hızlı değişim, Türkiye’nin de dış politika yaklaşımlarını etkilemiş, yeni hedeflerin belirlenmesine yol açmıştır. Özellikle Kıbrıs Meselesi ve bu mesele üzerinden diğer bazı devletlerle olan ilişkiler ülke gündemini sık sık meşgul etmiştir (Özcan, 2017: 217-218).

Türkiye'nin dış politikası, 1960'lı yıllarda yer yer Batı'nın politikaları ile farklılaşmaya başladığı dönemdir. Özellikle Kıbrıs Meselesinde Türkiye'nin izlediği politikalara Batılı devletlerin gerekli desteği vermemesi, Türkiye'yi dış politikada yeni arayışlara ve yeni ortaklar bulmaya yöneltmiştir. Böylece, Ürgüplü Hükümeti dönemi dâhil, Türkiye çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlamış ve bu kapsamda Sovyetler Birliği, Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir (Sinkaya, 2011: 82-85). Başka bir deyimle, 1960'ların başında yaşanan iktisadi, siyasi ve askeri olaylar Türkiye'nin dış politikasını etkilemiş ve yeni bir denge siyaseti takibine sebep olmuştur. 1962 Küba Krizi, 1963 Kıbrıs Olayları, Amerikan Başkanı Johnson'un mektubu ve ABD'nin kromu Türkiye yerine Rusya'dan alması 1960 yılına değin Batı merkezli ve tek yönlü izlenen dış politikadan vazgeçilmesini sağlamıştır. Küresel güçlerin aralarındaki sorunların müzakerelerinde Türkiye'yi pazarlık unsuru haline getirmeleri ve müttefiklerin kendi çıkarlarını ortak çıkarlara tercih etmeleri, Türkiye'nin de dış politikasını değiştirmesine yol açmıştır (Ahmad, 2014: 166-170; Kırpık, Kalkancı, 2021: 287-288). Türkiye, bu dönemde dış politikanın belirlenmesinde ve takibi açısından, sahip olduğu imkânlar göz önünde bulundurulduğunda, bir anlamda bazı büyük güçlere karşı göreceli özerklik dönemi yaşamıştır (Oran, 2020: 673).

Yeni konjonktüre uygun olarak, 26 Şubat 1965 tarihinde Mecliste okunan Ürgüplü Hükümetinin programında; dış politikanın gayesi ve diğer devletlere karşı Türkiye'nin alacağı tavır şu şekilde ifade edilmiştir:

“Devletlerarasındaki karşılıklı anlayış ve eşit şartlarla işbirliğinin gittikçe genişleyen bir sahaya yayılmasına yardımcı olarak Dünya barışına sağlam temellerle dayanmasını temin etmek ve bunun devletlerarası münasebetlerde yaratacağı emniyet içinde, milli gücümüzün kısıtlanmadan, en verimli şekilde memleketimizin kalkınmasına, huzur ve refaha yöneltebilmesi şartlarını yaratmak dış politikamızın esas gayesidir. Bu gayenin tahakkuku için takip olunacak yollar ve alınacak tedbirlerde, bir yandan milletlerarası durum, bunda vuku bulacak değişiklikler, bir yandan da diğer devletlerin durumları ve bizim karşıımızdaki özel tutumları kale alınacaktır.” (Hükümetler ve Programları II. Cilt 1960-1980, 1988: 85).

Bu dönemde Türkiye, NATO içindeki rolünü vurgularken ekonomik kalkınma sorunlarını giderebilmek için dış yardım beklentilerini ön planda tutmuştur. Aynı zamanda, Kıbrıs sorununun ortaya çıkan gerginlikleri ve Ortadoğu'da artan siyasi hassasiyetler Türkiye'nin dış politikasını çok boyutlu hale getirmiştir. Bu çalışma, Ürgüplü döneminde izlenen politikaları daha detaylı inceleyerek, bu stratejilerin Türkiye'nin uluslararası pozisyonuna olan etkilerini ortaya koymaktadır.

1. KIBRIS SORUNU VE ORTADOĞU POLİTİKALARI

1960'lı yıllarda Türkiye dış politikasının mihverini Kıbrıs Meselesi teşkil etmiştir. Dış politikanın merkezinde Kıbrıs yer almış ve diğer alanlardaki faaliyetler bu konunun dalları olarak gelişmiştir (Armaoğlu, 2017: 694-696). Kıbrıs'ın İngiltere'nin idaresinde olduğu bir dönemde, Rumların çeşitli faaliyetlerinden sonra, Kıbrıs konusunun ilk defa Yunanistan

tarafından 16 Ağustos 1954 günü Birleşmiş Milletler gündemine taşınmasıyla, konu uluslararası bir mesele haline gelmiş ve o tarihten sonra Kıbrıs Meselesi Türkiye'nin dış politikasının ana konularından biri haline gelmiştir (Bilge, 1996: 337).

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında yapılan görüşmeler neticesinde imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla, 16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Ancak, kısa bir süre sonra, Anayasada Türklere verilmiş olan bazı haklara; Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı, Türklerin devlet görevlerine %30 oranında alınmaları ve Türk belediyelerinin ayrı olması gibi hususlara Enosis yanlısı Rumlar itiraz etmeye başlamışlardır. Bu itirazlar bir süre sonra Türklere karşı şiddet olaylarına dönüşmüş ve 25 Mart 1962 tarihinde Lefkoşe'deki iki camide patlayan bombalar ile başlayan saldırılar, 21 Aralık 1963 tarihinde 21 Türkün öldürüldüğü "Kanlı Noel Olaylarıyla" devam etmiştir. Bu saldırılar Türk kamuoyunda infiale neden olmuş ve böylece Rum saldırıları ve dolayısıyla Kıbrıs Meselesi, Türkiye'nin ana gündem konularından biri haline gelmiştir (Gülen, 2012: 394-398).

Kıbrıs sorunu, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti döneminde de Türkiye'nin dış politikasında kritik bir yer tutmuştur. Hükümet programında Kıbrıs Meselesinin dış politikadaki çabaların odak noktasını oluşturacağı, ayrıca bu konunun Türk Milletinin milli davası olduğu ve üzerinde büyük bir titizlikle durduğu vurgulanmıştır (Hükümetler ve Programları II. Cilt 1960-1980, 1988: 88).

Ürgüplü Hükümetinin, hem hükümet programında, hem de protokolde ve hükümet üyelerinin dönem içerisindeki açıklamalarında; Kıbrıs Türklerinin yeni tecavüz ve baskılara karşı korunacağı, antlaşmalardan kaynaklanan haklarının savunulacağı ve sorunun barışçıl yollarla çözülebilmesine yönelik bir politikanın izleneceği belirtilmiştir. Hükümet, Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak amacıyla uluslararası platformlarda diplomatik girişimlerde bulunmuş ve çözüm için garantörlük haklarının vurgulandığı bir çerçeve izlemeye çalışmıştır. Aynı zamanda, BM nezdinde diplomatik temaslar artırılmış ve uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin tezlerinin duyurulmasına önem verilmiştir (Kallimci, 217: 145-146).

Türkiye, 1960'lı yıllarda dış politikasını ve dolayısıyla Ortadoğu politikalarını gözden geçirmiş ve Arap devletleriyle ilişkilerinde önemli değişikliklere gitmiştir. Batı'nın Ortadoğu'daki sözcüsü rolündeki sonuçsuz politikaları terk etmiş, bölge devletleriyle eşitlik ve karşılıklı saygı çerçevesinde ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bir bölge politikasına geçmeye çabalamıştır (Fırat, Kürkçüoğlu, 2020: 784). Ürgüplü Hükümeti programında da; son dönemlerde Ortadoğu'daki ve Mağripte Arap ülkeleri ile ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmiş olmasının memnuniyetle karşılandığı ve bu olumlu gelişmelerin devamının faydalı olacağına dair inanç ifade edilmiştir (Hükümetler ve Programları II. Cilt 1960-1980, 1988: 87).

Ürgüplü Hükümeti döneminde, Ortadoğu ve Mağrip ülkeleri ile ilişkilerde önemli bir gelişme de Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın 24 Mart 1965 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyaretir. Burgiba 25 Mart'ta Millet Meclisi'nde bir konuşma yapmış, çeşitli temaslardan sonra 30 Mart günü Türkiye'den ayrılmıştır (Kallimci, 217: 166-171).

2. ABD İLE İLİŞKİLER VE NATO ÇATISI

1960'lı yılların ilk yarısında Türkiye-ABD ilişkilerinde belirleyici olan konulardan biri 1962 Küba Krizi olmuştur. Küba Krizi sırasında ABD'nin yapılan görüşmelerde, konunun Türkiye'yi yakından ilgilendirmesine rağmen, Türkiye'yi devre dışı bırakması ABD'ye olan güveni sarsmış ve dış politika perspektifinin değişimine neden olmuştur. Diğer önemli konu ise Kıbrıs Meselesi olmuştur. Türkiye, Kıbrıs'ta Türklere karşı meydana gelen saldırıların durdurulması konusunda, ABD'nin Rum tarafına baskı yapmasını istemiştir. Ancak ABD'den beklenen destek gelmemiştir. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün talebiyle Mart 1964'te TBMM hükümete gerekli gördüğü takdirde Kıbrıs'a müdahale etme yetkisi vermiştir. Hükümet bu yetkiye dayanarak üç kez başarısız müdahale girişiminde bulunmuş, Haziran başında Adaya bir askeri müdahalenin hazırlıklarının bitme aşamasında olduğu bir dönemde, ABD Başkanı Johnson'dan İnönü'ye bir mektup gelmiştir (Erhan, 2020: 685). Mektupta; ABD silahlarının NATO görevi dışında kullanılamayacağı vurgulanmış ve bir Sovyet müdahalesi durumunda ABD'nin ve diğer müttefiklerin Türkiye'ye yardım etmeyebilecekleri ifade edilmiştir. Bu önemli gelişme, ABD'nin ve NATO ittifakının Türkiye'nin güvenliği bakımından yeri ve değerinin sorgulanması sonucunu doğurmuştur (Kıbaroğlu, 2017: 10). Ayrıca Johnson Mektubu olayı NATO-ABD çıkarları ile Türkiye'nin çıkarlarının o dönemde uyuşmadığının açık bir göstergesi olmuş, Türkiye müttefikleri olarak gördüğü NATO'dan Kıbrıs konusunda gerekli desteği görememiştir. Böylece, Kıbrıs Meselesi vesilesiyle, Türkiye'nin üyesi olduğu NATO'nun, eğer NATO-ABD'nin çıkarları da Türkiye ile birlikte zarar görürse NATO Türkiye'ye yardım edeceği, aksi takdirde Türkiye'nin beklediği gibi her şartta Türkiye'ye yardım etmeyeceği anlaşılmıştır (Özalp, 2018: 415).

ABD ile ilişkiler, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti için dış politikanın ana odak noktası olmuştur. Bu dönemde, Türkiye'nin NATO içindeki stratejik önemi vurgulanmış ve bu bağlamda askeri yardım talepleri gündemde tutulmuştur. Hükümet programında, Türkiye'nin milli ve çok önemli çıkarlarını müdafaa amacıyla katıldığı NATO'nun geçen yıllarda olduğu gibi, bugün de dünya sulhunun muhafazasında önemli bir yer işgal edildiği belirtilmiştir. NATO ittifakı çerçevesinde, dünyadaki gelişmelerin göz önünde bulundurularak yapıcı bir işbirliğinin sürdürüleceği vurgulanmıştır. Ancak NATO üyeliğinin, Türkiye'nin ortak güvenlik mefhumuna olan bağlılığından dolayı, dış politikada zümreci bir tavırla hareket edeceği anlamına gelmediği de özellikle ifade edilmiştir (Hükümetler ve Programları II. Cilt 1960-1980, 1988: 86).

ABD ile ekonomik yardımların artırılması öncelikli bir hedef olmuş, bu yardımlar aracılığıyla ekonomik kalkınma planlarına destek sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu ilişkiler, bazı ekonomik talepler ve Kıbrıs Meselesindeki politik gerilimler nedeniyle zaman zaman zorlu süreçlerden geçmiştir. ABD ile olan ilişkilerin temelinde, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeostratejik konumu yatmaktadır. Orta Doğu'daki siyasi istikrarsızlıklar ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak görülen Türkiye, Batı ittifakı içinde vazgeçilmez bir müttefik olarak konumlandırılmıştır. Bu çerçevede ABD ile imzalanan askeri ve ekonomik yardım

anlaşmaları, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve kalkınma hedefleri açısından hayati öneme sahip olmuştur.

3. SOVYETLER BİRLİĞİ İLE TEMASLAR

1962 Küba Krizi'nin aşılması sürecinde, ABD ve SSCB arasında yapılan görüşmelerde Küba'ya yerleştirilen Sovyet füzelerinin sökülmesi karşılığında Türkiye'deki Jüpiter füzeleri de sökülmüş, fakat bu pazarlıkta Türkiye devre dışı bırakılmış ve bir oldubitti ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini sarsarken, Sovyetler Birliği ile ilişkilerde yumuşama ve iyileşme döneminin başlamasına yol açmıştır. Böylece, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında 1963 yılından itibaren resmî ziyaretler başlamış, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki parlamento heyeti 29 Mayıs-14 Haziran 1963 tarihleri arasında Sovyet Birliği'ne bir ziyarette bulunmuştur. İki ülke arasında karşılıklı ziyaretler Ürgüplü Hükümeti döneminde de devam etmiş ve Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko 17 Mayıs 1965 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Dönemin en üst düzey ziyareti ise, 9-16 Ağustos tarihleri arasında Başbakan Ürgüplü'nün Sovyetlere gerçekleştirdiği ziyaret olmuştur (Kırpık, Kalkancı, 2021: 288-292).

Ürgüplü Hükümetinin programında da, izlenecek dış siyasette temel prensiplerden birinin karşılıklı saygı, itimat ve eşit haklara dayalı komşu devletlerle iyi geçinmek, iş birliğini artırmak, bölgede gerginliğe ve ihtilaflara yol açacak durumları önlemek olduğu vurgulanmıştır. Bu prensibe uygun olarak Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinin idame ettirmesi büyük bir samimiyetle arzu edildiği belirtilmiştir (Hükümetler ve Programları II. Cilt 1960-1980, 1988: 87).

Dönem içerisinde Sovyetler Birliği ile ekonomik çerçevede sınırlı ancak önemli temaslar kurulmuştur. Bu temasların temel amacı, Türkiye'nin ekonomik kalkınma planlarına destek sağlamak ve enerji alanında ortak projeler oluşturmak olmuştur. Ancak, Soğuk Savaş döneminin etkisiyle bu ilişkilerde ilerleme sınırlı kalmış ve siyasi şüpheler engel oluşturmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu dönemde Türkiye'ye yönelik ekonomik yardım teklifleri, Türkiye'nin Batı ittifakına olan bağlılığı nedeniyle dikkatle ele alınmış ve çoğunlukla geri plana itilmiştir. Ancak, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılama konusundaki çabaları, bu süreçte Sovyetlerle sınırlı ekonomik temasların kurulmasını mümkün kılmıştır (Kırpık, Kalkancı, 2021: 298).

SONUÇ

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, kısa süreli iktidarına rağmen Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politika stratejilerini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Batı ile ilişkilerin güçlendirilmesi, Sovyetler Birliği ile ekonomik diyalog kurulması ve Kıbrıs sorunundaki diplomatik çabalar dönemin belirleyici dinamikleri olmuştur.

Bu dönemin dış politika stratejileri, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak ve uluslararası arenada etkin bir aktör olabilmek için çok boyutlu bir yaklaşımı ortaya

koymaktadır. Soğuk Savaşın iki kutuplu dünyasında Türkiye, hem NATO çatısında Batı'yla olan entegrasyonunu güçlendirmiş, hem de Sovyetler Birliği ile ekonomik çıkarlara dayalı sınırlı temasları devam ettirmiştir. Bu süreçte, Kıbrıs Meselesi gibi bölgesel krizler, Türkiye'nin dış politikasının öncelikleri arasına yerleşmiş ve Türkiye'nin uluslararası topluluk içindeki rolünü yeniden tanımlama ihtiyacı doğmuştur.

Sonuç olarak, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, dış politikada bir denge ve çok yönlülük stratejisi izlemiş, bu strateji Türkiye'nin hem Batı blokundaki güvenilirliğini sağlamlaştırmış hem de ekonomik çıkarlarına hizmet edecek şekilde çeşitli alternatifleri göz önünde bulundurmuştur. Bu dönem, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin dış politikasına önemli bir referans noktası olmuş ve uluslararası sistemde Türkiye'nin konumunu pekleştiren bir temel oluşturmuştur. Ürgüplü Hükümeti'nin bu kısa dönemlik dış politika yaklaşımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok yönlü ve pragmatik dış politika geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Bilge, A. S., “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- Erhan, Ç., “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Edt. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 681-715.
- Fırat, M., Kürkcüoğlu, Ö., “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Edt. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 784-796.
- Gülen, A., “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Ankara 2012, s. 389-428.
- Hükümetler ve Programları II. Cilt 1960-1980*, Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, TBMM Basımevi, Ankara 1988.
- Kallıncı, M., *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Kırpık, C., Kalkancı, K., “Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri”, *History Studies*, 13/1, Şubat 2021, s. 285-300.
- Kıbaroğlu, M., “Türkiye-NATO İlişkileri”, *Analiz*, S. 195, 2017, s. 1-19.
- Oran, B., “1960-1980: Görelî Özerklik-3”, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Edt. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 655-680.
- Özalp, M., “Fayda ve Zararlar: Çıkmakla Kalmak Arasında Türkiye-NATO İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 2, Bilecik 2018, s. 404-421.

Özcan, G., “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017,s. 217-256.

Sinkaya, B., “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *Adam Akademi*, 2011/1, s. 79-100.

PANOPTİK GÖZETİMİN İZDÜŞÜMÜ: GEORGE ORWELL'IN 1984 ROMANINDA İKTİDAR VE KONTROL MEKANİZMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SEVİNÇ

Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bitlis, Türkiye,
hsevinc1313@gmail.com- ORCID ID: 0000-0003-2037-6665

ÖZET

Bu çalışma, George Orwell'ın 1984 romanını panoptikon bağlamında ele alarak bireyler üzerindeki kontrol mekanizmalarını ve bu mekanizmaların modern toplumlarla olan bağlantılarını incelemektedir. Panoptikon kavramı, Jeremy Bentham tarafından bir mimari tasarım olarak ortaya atılmış olsa da Michel Foucault'nun teorik yorumlarıyla modern toplumsal kontrol ve gözetim mekanizmalarının temel bir modeli haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışma, 1984'te yer alan telekranların, Düşünce Polisi'nin ve sürekli izlenme hissinin Foucault'nun panoptik modelindeki *görünmeden gözetim* ilkesini nasıl temsil ettiğini analiz etmektedir. Roman, bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel düzeyde kontrol altında tutulduğu ve davranışlarını öz-disiplin yoluyla otoritenin taleplerine uyacak şekilde düzenlediği bir düzeni tasvir etmektedir. Parti'nin uyguladığı gözetim mekanizmaları, bireyler arasında güveni yok ederek toplumsal dayanışmayı ortadan kaldırmakta ve bireyleri yalnızlaştırmaktadır. Bu durum, modern toplumlarda teknoloji aracılığıyla işleyen gözetim sistemleriyle dikkat çekici benzerlikler taşımaktadır. Dijital gözetim teknolojileri, bireylerin yalnızca davranışlarını değil aynı zamanda sosyal ilişkilerini ve kimliklerini de şekillendiren bir kontrol mekanizması olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak 1984, yalnızca bir edebi eser değil aynı zamanda modern gözetim toplumlarında birey ve iktidar arasındaki güç ilişkilerini anlamak için güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır. Orwell'ın romanı, panoptik gözetim mekanizmalarının bireysel özgürlükleri nasıl baskı altına aldığını gözler önüne sererken diğer taraftan bu mekanizmaların çağdaş toplumlar üzerindeki etkilerine dair önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Panoptikon, 1984, Gözetim Toplumu

THE REFLECTION OF PANOPTIC SURVEILLANCE: POWER AND CONTROL MECHANISMS IN GEORGE ORWELL'S 1984

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SEVİNÇ

Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bitlis, Türkiye,
hsevinc1313@gmail.com- ORCID ID: 0000-0003-2037-6665

ABSTRACT

This study examines George Orwell's *1984* within the framework of the panopticon, focusing on mechanisms of control over individuals and their connections to modern societies. While the concept of the panopticon was introduced as an architectural design by Jeremy Bentham, it has become a fundamental model of modern social control and surveillance mechanisms through Michel Foucault's theoretical interpretations. In this context, the study analyzes how the telescreens, the Thought Police, and the pervasive sense of surveillance in *1984* represent Foucault's principle of "unseen observation" within the panoptic model. The novel depicts a system where individuals are controlled on both physical and mental levels, organizing their behaviors through self-discipline to conform to the demands of authority. The surveillance mechanisms employed by the Party undermine trust among individuals, dismantling social solidarity and isolating them. This situation bears striking similarities to surveillance systems operating through technology in modern societies. Digital surveillance technologies emerge as a mechanism of control that not only monitors individuals' behaviors but also shapes their social relationships and identities. Ultimately, *1984* serves not only as a literary work but also as a robust theoretical framework for understanding power relations between individuals and authority in modern surveillance societies. Orwell's novel reveals how panoptic surveillance mechanisms suppress individual freedoms while simultaneously offering a critical warning about their impact on contemporary societies.

Keywords: Panopticon, *1984*, Surveillance Society,

GİRİŞ

George Orwell'ın 1949 yılında yayımlanan *1984* adlı eseri, bireysel özgürlüğün tamamen toplumun uyumuna feda edildiği distopik bir geleceği tasvir etmektedir. Orwell, 20. yüzyıl edebiyatında birey ve toplum arasındaki ilişkileri eleştirel bir perspektifle incelemiş ve bu konuda önemli bir yer edinmiştir. *1984* ve *Hayvan Çiftliği* gibi eserleri; faşizmin yükselişini, toplumsal eşitsizlikleri ve bireysel ile politik özgürlüklerin önemini irdeleyen güçlü eleştiriler sunmaktadır. Yazarın Hindistan'daki İngiliz sömürge yönetimindeki görevleri ve İspanya İç Savaşı'ndaki aktif rolü, eserlerinde işlediği temalara önemli ölçüde yön vermiştir (Ingle, 2006: 8-9; Meyers, 2002: 13-24). Günümüzde *Orwellian* ve *Büyük Birader* gibi terimler, Orwell'ın eleştirel perspektifinin ve eserlerindeki kavramların halen güncel olduğunu göstermektedir (Beauchamp, 1984: 247; Diglin, 2014; Power, 2016: 578; Rivera, 2016).

Orwell'ın *1984* romanı, bireysel özgürlüğün toplumun uyumuna feda edilmesi temasını işlerken aynı zamanda modern iktidarın birey üzerindeki denetim mekanizmalarını açıklamak için Michel Foucault'nun *Panoptikon* kavramıyla güçlü bir bağ kurmaktadır. Jeremy Bentham'ın panoptikon tasarımı hem mimari hem de disiplinli bir toplumun metaforu olarak modern iktidar anlayışına önemli bir katkı sunmaktadır. Bu tasarım, bireylerin sürekli bir gözetim altında oldukları hissiyle kendilerini disipline etmeleri ilkesine dayanmaktadır. Bentham'a göre panoptikon hapishanesi, müfettişin her yerde olduğu algısını ve gerçekten orada olabilmemesinin kolaylığını bir araya getirmektedir. Bu algı, mahkûmların sürekli izlendiklerini düşünerek kuralları çiğnemekten kaçınmalarını sağlamaktadır (Bentham, 1995: 8).

Michel Foucault (1995), panoptikon kavramını gözetim toplumları bağlamında yeniden ele alarak modern iktidar yapılarını analiz etmiştir. Ona göre panoptikonun temel işlevi, bireylerde sürekli bir izlenme hissi yaratarak iktidarın otomatik ve kendiliğinden işlemesini sağlamaktır. Bu sayede gözetim her zaman aktif olmasa bile etkilerinin kalıcı olması hedeflenmektedir. Bu sistem, iktidarın mükemmelliğini doğrudan uygulanma gerekliliğini ortadan kaldıracak şekilde tasarlanmıştır. Böylece iktidar mekanizması, uygulayıcı kişiden tamamen bağımsız bir şekilde işlerliğini sürdürebilmektedir. Mimari düzenek hem iktidar ilişkilerini üretmek hem de bu ilişkilerin kesintisiz ve bağımsız bir şekilde devam etmesini sağlamak amacıyla bir makine gibi çalışmaktadır. Bu düzenin sonucunda mahkûmlar, kendilerinin bu iktidar ilişkisinin taşıyıcıları oldukları bir güç durumuna hapsedilmektedirler (Foucault, 1995: 201). Diğer bir ifadeyle Foucault 'ya göre panoptikon, bireylerin davranışlarını kontrol etmek için fiziksel müdahaleye gerek duymadan bir öz-disiplin mekanizması oluşturmaktadır. Bu model, iktidarın kişilere bağlı olmaksızın kurumsal bir yapıda sürdürülebilir olmasını sağlamakta ve bireyleri, kendi denetimlerini içselleştiren bir düzeneğe dönüştürmektedir. Bu kavram, modern toplumlarda gözetim ve disiplin rejimlerini anlamak için kilit bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Orwell'ın *1984* romanı, panoptikonun modern bir distopyadaki izdüşümünü sergileyen bir başyapıt olarak değerlendirilmektedir. Telekranlar, Düşünce Polisi ve sürekli izlenme korkusu gibi unsurlar, panoptikonun uygulamalı bir versiyonunu temsil etmektedir. Roman, bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel özgürlüklerini kaybettikleri, iktidarın mutlak bir kontrol sağladığı

bir düzeni tasvir etmektedir. Bu bağlamda, *1984*, distopik bir geleceği tasvir etmekle birlikte bireyin toplumsal yapı içindeki yerini ve özgürlüğün baskıcı sistemlerle nasıl çeliştiğini derinlemesine incelemektedir.

Bu çalışma, Orwell'ın 1984 romanında yer alan gözetim sistemlerini panoptikon kavramı çerçevesinde ele almakta ve bu sistemlerin bireysel özgürlüklerin yok edilmesine dair mesajlarını analiz etmektedir. Böylece modern toplumlarda gözetim, disiplin ve iktidar arasındaki ilişkilerin dinamiklerini anlamak adına teorik bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

1984 ROMANININ KISA ÖZETİ

George Orwell'ın 1949 yılında yayımlanan *1984* adlı romanı, sosyalizmin yanlış bir yola sapmış bir versiyonunun karanlık bir distopyasını tasvir etmektedir. Orwell'ın geleceğe yönelik bu distopyasında, Okyanusya isimli hayali bir süper devlette, mutlak iktidarı elinde tutan “Parti” adlı oligarşik bir kolektif egemendir. Teknolojik gözetim sistemleri ve panoptik kontrol ilkelerinin birleşimiyle Parti, bireyler üzerindeki tam denetimini sağlamaktadır.

Roman, bireylerin fiziksel hareketleriyle birlikte düşünce ve duygularını da kontrol altına alan totaliter bir düzeni betimlemektedir. Jeremy Bentham'ın 18. yüzyılda geliştirdiği panoptikon hapisane modeli, Orwell'ın toplum tasvirine ilham kaynağı olmuştur. Foucault (1995), bu panoptik modeli güç ilişkileri bağlamında ele alarak bireylerin, görünmez bir iktidar altında kendi davranışlarını nasıl disipline ettiklerini analiz etmiştir. Orwell'ın romanında bu model, Okyanusya toplumunun temel organizasyon ilkesi olarak kurgulanmıştır.

Okyanusya, “Büyük Birader Seni İzliyor” (Orwell, 2021: 305) sloganıyla özdeşleşen bir gözetim mekanizmasına sahiptir. Telekranlar, düşünce polisi ve sürekli propaganda, Parti'nin bireyler üzerindeki kontrolünü pekiştirmekte ve bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel düzeyde denetim altında tutulduğu bir sistemi temsil etmektedir. Bu sistem, bireyleri yalnızlaştırmakta, insanlar arasındaki güveni ortadan kaldırmakta ve bireyleri sürekli bir korku ve şüphe içinde yaşamaya zorlamaktadır.

Romanın başkahramanı Winston Smith, Parti'nin baskıcı rejiminde yaşayan, sıradan bir Parti üyesidir. Winston, Parti'nin kontrol mekanizmalarından rahatsızlık duyarak özgürlüğün ve gerçeğin peşinde bir anlam aramaktadır. Ancak Parti'nin mutlak denetimi altında, gerçeği arama çabası bile bir düşünce suçu olarak kabul edilmektedir. Winston, Julia ile yaşadığı yasak aşk ve Parti'ye karşı duyduğu gizli isyanla özgürlüğü bulmaya çalışsa da bu arayış, hem Winston'ın hem de Julia'nın trajik bir şekilde ihanete uğrayarak Parti'nin kontrolüne yeniden teslim olmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Orwell'ın *1984* adlı eseri, bireysel özgürlüklerin tamamen ortadan kaldırıldığı, iktidarın bireylerin yaşamlarını her yönüyle kontrol ettiği ve gerçeğin sürekli olarak manipüle edildiği bir dünyayı tasvir etmektedir. Roman, yalnızca bir distopya değil aynı zamanda modern toplumlarda gözetim, propaganda ve birey üzerindeki kontrol mekanizmalarının tehlikelerine dair güçlü bir uyarı niteliğindedir. Okyanusya'nın panoptik yapısı, bireylerin hem Parti'nin baskısı altında hem de kendi korkularıyla ve birbirlerine duydukları güvensizlikle nasıl hapsedildiklerini göstermektedir. Roman, bireylerin kendi gardiyanları haline geldiği ve

gerçeğin iktidar tarafından sürekli yeniden tanımlandığı bir dünyada insanlığın özgürlük arayışını ve direnişin imkânsızlığını sorgulamaktadır.

PANOPTİK MEKANİZMANIN İŞLEYİŞİ VE İKTİDARIN GÖZETİM ARACILIĞIYLA İNŞASI

Bentham'ın panoptikon tasarımı, mimari bir düzenleme olarak bireylerin sürekli gözetim altında tutulmasını sağlayan bir iktidar mekanizmasını temsil etmektedir. Bu yapı, merkezde bir gözetleme kulesi ve çevresinde her biri ayrı bir bireyi barındıran hücrelerden oluşmaktadır. Hücreler, bireylerin sürekli olarak aydınlık bir ortamda, merkezdeki kule tarafından gözlemlenebilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra hücrelerin yan duvarları, bireylerin birbirleriyle iletişim kurmasını engellemektedir (Bentham, 1995). Böylece bireyler görülür ancak göremez bir konuma indirgenmekte ve bireyler gözlem nesnesi olurken iletişim öznesi olmaktan çıkmaktadırlar (Foucault, 2004: 302-303).

Bu düzenek, bireyleri ayrıştırarak kitlesel hareketlerin ya da iletişim yoluyla kolektif bir etkinin önüne geçmektedir. Mahkûmlar, hastalar, öğrenciler ya da işçiler gibi farklı gruplar, bu mekanizma aracılığıyla bireyselleştirilip disiplin altına alınmaktadır. Bu sayede; kitlesel hareketlerin, suç işlenmesinin, bulaşıcı hastalıkların yayılmasının ya da üretkenliği düşüren dikkat dağınıklıklarının önüne geçilmektedir. Panoptikon, bireyleri ayrılmış, izole edilmiş ve sürekli gözlemlenen bir yalnızlığa mahkûm ederek merkezi gözetim yoluyla otoritenin bireyleri daha kolay yönetmesini sağlamaktadır (Bentham, 1995: 80-95). Bu sistem, bireylerin davranışlarını sürekli bir kontrol mekanizması aracılığıyla şekillendirerek düzeni garanti etmektedir.

Panoptikonun temel işlevi, bireylerde sürekli ve bilinçli bir şekilde izlenme hissi oluşturarak iktidarın otomatik ve kesintisiz bir şekilde işlemlerini sağlamaktır. Bu sistem, gözetimin etkilerinin kalıcı ancak uygulamalarının kesintili olabileceği bir mekanizma olarak tasarlanmıştır. İktidarın mükemmel işleyişi, doğrudan müdahale gerekliliğini ortadan kaldırmayı amaçlamakta ve bireyler, izlendiklerini fark ederek kendi davranışlarını disipline etmektedir. Böylece panoptikon, iktidar ilişkisinin onu uygulayan kişiden bağımsız olarak sürdürülebilmesini sağlayan bir makine işlevi görmektedir. Bentham (1995), iktidarın aynı anda hem görünür hem de doğrulanamaz olması gerektiğini vurgulamıştır. Mahkûmlar, merkezi gözlem kulesini her zaman görebilmekte ancak ne zaman izlendiğini kesin olarak bilememektedir. Bu belirsizlik, bireylerin sürekli gözetim altında olduklarını varsaymalarına neden olmakta ve özdenetimi içselleştirmelerini sağlamaktadır. Panoptikon, görmek ve görülmek arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ayırmaktadır. Buna göre çevredeki bireyler tamamen görünür durumda olurken merkezi kuledeki gözlemci her şeyi görmekte ancak kendisi asla görülmemektedir. Bu tasarım, bireylerin davranışlarını sürekli olarak kontrol etmelerine yol açmakta ve iktidarın işleyişini otomatikleştirmektedir (Foucault, 2004: 303).

Foucault'ya göre birey, gözetim ve kontrol mekanizmalarının ürünü olarak şekillenmektedir. Devlet kurumları tarafından sistematik bir şekilde uygulanan gözetim, Foucault'nun "itaatkâr

bedenler” (Foucault, 1995: 135) olarak tanımladığı, izlenmeye ve psikolojik kontrole açık bireyler üretmektedir. Bu süreç, bireyleri kendi kendilerini yönetme ve disipline etme konusunda eğitmektedir. Başka bir ifadeyle, bireyler; görülme, yargılanma veya cezalandırılma korkusuyla yapmaktan kaçındıkları davranışların toplamı olarak tanımlanabilir (Kallman ve Dini, 2017: 11). Gözetim, bireylerin sadece fiziksel değil aynı zamanda zihinsel ve davranışsal düzeyde kontrol edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Panoptik modelin temel amacı, toplumun istenmeyen unsurlarını kapalı alanlarda tutarak kamuoyundan uzaklaştırmak ve bu bireyleri birbirlerinden kopuk ve izole hissettirmektir. Bu süreç, bireylerin fiziksel olarak mimari tasarımlarla ayrıştırılması ve psikolojik kontrol mekanizmalarıyla grup oluşturma yeteneklerinin engellenmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Panoptik düzenek, sadece fiziksel sınırlarla değil aynı zamanda bireyler üzerinde oluşturulan zihinsel bir ayrışma ve denetim mekanizmasıyla işlemektedir. Bu ayrıştırma ve denetim mekanizmasının temel hedefi, bireylerin nerede olduklarını ve nasıl davrandıklarını sürekli olarak izlemek ve kontrol altında tutmaktır. Foucault (1995: 148)’nin ifadesiyle, bu düzenleme; *varlıkları ve yoklukları belirlemek, bireylerin nerede ve nasıl konumlandığını bilmek, faydalı iletişimleri tesis etmek, zararlı olanları kesintiye uğratmak ve her an bireylerin davranışlarını denetleyebilme imkânı sağlamak üzerine kuruludur*. Bu sistem, bireylerin sosyal bağlarını zayıflatarak hem fiziksel hem de zihinsel bir yalnızlık ve itaat durumu yaratmayı amaçlamaktadır (Foucault, 1995: 143). Panoptikonun ideal yapısı, merkezi bir noktanın hem tüm alanı aydınlatan bir ışık kaynağı hem de bilginin toplandığı bir odak noktası olarak işlev görmesini öngörmektedir. Bu merkezi nokta, hiçbir şeyin gözünden kaçmadığı mükemmel bir göz olarak tasarlanmıştır ve tüm bakışların yöneldiği bir merkez haline tekabül etmektedir (Foucault, 1995: 173). Bu yapı, panoptikonun disiplinci gözetim sistemindeki temel işlevini ifade etmektedir. Buna göre temel amaç bireylerin sürekli görünür olduğu, hiçbir davranışın denetimden kaçmadığı ve merkezi otoritenin bilgiye ve kontrole mutlak erişiminin sağlandığı bir mekanizma yaratmaktır. Bu bağlamda merkezi nokta, iktidarın hem bilgi üretimini hem de bireylerin disiplin altına alınmasını organize eden bir güç merkezini temsil etmektedir.

Panoptik model, bireylerin davranışlarını gözlem yoluyla kontrol etmekle kalmayıp, toplumsal dayanışmayı ve grup oluşturma potansiyelini de ortadan kaldırarak güç ve disiplinin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu düzen, bireylerin topluma entegre olmalarını engellemekle birlikte tamamen denetlenebilir ve yönetilebilir birer özneye dönüşmelerine de olanak tanımaktadır. Panoptikon, “gören/görülme” ikiliğini ayrıştıran ve Foucault’nun görünmeden görmek kavramını somutlaştıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Çevresel halkada yer alan bireyler tamamen görünür durumda bulunmakta ancak gözetleyeni asla görememektedir. Buna karşılık, merkezi kulede bulunan gözlemci her şeyi görmekte fakat kendisi hiçbir zaman görünmemektedir (Foucault, 1995: 201-202). Bu düzenek, bireylerin sürekli gözlemlendikleri hissini içselleştirmelerine neden olarak davranışlarını kendi kendilerine disipline etmelerini sağlamaktadır.

1984’ün, Foucault tarafından açıklanan panoptisizm ilkelerinin uygulanışı bağlamında ele alınması, 1975 yılında *Disiplin ve Ceza*’nın yayımlanmasından bu yana devam etmekte olan bir tartışma alanını oluşturmaktadır. İlginç bir şekilde, Foucault, doğrudan Orwell’in edebi eserine atıfta bulunmazken Orwell da Bentham’ın hapishane tasarımıyla gönderme yapmamaktadır.

Buna rağmen her iki düşünür de panoptisizmin işleyişini benzer doğrultularda eleştirmektedir. Bu bağlamda, çeşitli araştırmacılar, 1984'ün panoptik kontrol mekanizmalarını farklı perspektiflerden incelemiştir. Harry Strub (1989: 40), romanı panoptik kontrolün sistematik bir gerçekleşimi olarak değerlendirerek Bentham'ın Panoptikon tasarımıyla Orwell'in dünyasında daha baskıcı bir şekilde somutlaştığını savunmaktadır. David Lyon (1994: 60) ise romanın gözetim mekanizmalarını şeffaflık ve sezilemezlik kavramlarıyla ilişkilendirmekte ve bireylerin sürekli izlenme hissiyle öz-disipline zorlandığını vurgulamaktadır. Haggerty ve Ericson (2000: 605), Gilles Deleuze'nün gözetim montajı kavramı üzerinden 1984'ün tasvir ettiği gözetim düzeninin günümüzde daha akışkan ve teknolojik bir form aldığını tartışmaktadır. Benzer şekilde James A. (Tyner, 2004), 1984'te mekânsal düzenlemelerin bireylerin davranışlarını nasıl şekillendirdiğini Foucault'nun disiplin ve güç kavramlarıyla bağdaştırmaktadır. Son olarak Dennis Ray Morgan (2018), 1984 romanını doğrudan ele almasa da modern gözetim sistemlerini Foucault'nun panoptik kontrol kavramıyla ilişkilendirerek romanın öngördüğü gözetim toplumu ile paralellikler kurmaktadır. Bu çalışmalar, 1984'ün panoptik kontrol mekanizmalarının bireyler üzerindeki etkilerini ve romanın modern gözetim toplumlarına yönelik eleştirel bir uyarı niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

Orwell'in romanında telekranlar, bireylerin günlük yaşamının her anında izlenebileceği bir sistemin simgesini oluşturmaktadır. Telekranların hem görüntü hem de ses kaydı yapması, bireylerin kendi davranışlarını sürekli olarak denetlemesine neden olmaktadır. Bu mekanizma, Michel Foucault (1995)'nün görünmeden görmek ilkesine tam anlamıyla uyan bir sistemi tasvir etmektedir. Bu ilke panoptikonun temelinde yatan asimetric gözetim düzenini açıklamaktadır. İktidar, fiziksel müdahaleye gerek duymadan bireyleri kontrol ve disipline etmektedir. Bireylerin mutlak görünürlüğü ile gözetleyenin mutlak görünmezliği arasındaki bu asimetri, iktidarın sürekli işleyişini sağlamaktadır. Orwell, telekranları bireysel özgürlüklerin tam anlamıyla ortadan kalktığı bir düzenin temel aracı olarak sunmaktadır. Bu durum romanda şu şekilde ifade edilmektedir;

“Telekran aynı anda hem verici hem alıcıydı. Çok düşük düzeydeki fısıltılar dışında Winston'ın çıkardığı her sesi algılıyordu; üstelik metal levhanın görüş açısında kaldığı sürece duyulduğu gibi görülüyordu da. Herhangi bir anda izlenip izlenmediğini bilmek elbette mümkün değildi. Düşünce Polisi'nin belli bir hatta ne sıklıkla ya da nasıl bir sisteme göre bağlandığı üzerine en fazla tahmin yürütülebilirdi. Hatta aynı anda herkesi birden izliyor olmaları da mümkündü. Ama her halükârda ne zaman isterlerse senin hattına bağlanabilirlerdi. Çıkardığın her sesin duyulduğunu, ayrıca karanlık değilken her hareketinin gözlemlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydın - artık içgüdüselleşmiş bir alışkanlıkla zaten öyle yaşıyordun (Orwell, 2021: 4-5).”

Alıntıdaki kurguya bakıldığında oluşturulan mekanizma bireyi sadece dışsal bir otorite tarafından denetlenir durumda tutmakla kalmaz aynı zamanda kendi davranışlarını ve hatta düşüncelerini de kontrol etmeye zorlamaktadır. Nitekim bu durum Foucault'nun betimlemesiyle bireyin kendi gardiyanı haline gelme durumunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, gözetim altında bulunduğunu bilen birey, bu farkındalıkla iktidarın kısıtlayıcı gücünü içselleştirmekte ve hem gözetleyen hem de gözetlenen rollerini aynı anda üstlenmektedir. Bu süreçte birey, davranışlarını kendi kendine denetlemekte ve öz-disiplin

mekanizmalarıyla iktidarın taleplerine uyum sağlamaktadır. Bu durum, iktidarın fiziksel müdahaleye olan ihtiyacını ortadan kaldırmakta ve iktidar, birey üzerinde doğrudan fiziksel bir baskı kurmaksızın soyut ve kalıcı bir etki yaratmaktadır (Foucault, 1995: 201-202). Birey, kendi üzerindeki iktidar ilişkisini sürdürürken aynı zamanda bu ilişkiyi yeniden üretmektedir. Böylece panoptik düzen, bireylerin kendi davranışlarını sürekli bir öz-denetimle düzenlediği ve iktidarın gücünü içselleştirerek sürekliliğini sağladığı bir mekanizma sunmaktadır.

Disiplinci iktidar, görünmezliğini koruyarak bireylere zorunlu bir görünürlük dayatan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bireylerin sürekli olarak gözlemlenebilir olmaları ve her an izlenme ihtimali, iktidarın bireyler üzerindeki etkisinin sürekliliğini sağlamaktadır (Foucault, 1995: 187). Bu süreç, bireylerde hem otoriteye karşı öz-denetim geliştirme eğilimi hem de diğer bireylere karşı şüphe ve güvensizlik hissi yaratmaktadır.

Zorunlu görünürlük, bireyler arasındaki sosyal bağları aşındırarak, onları birbirine karşı potansiyel birer tehdit veya denetleyici olarak konumlandırmaktadır. Bu durum, özellikle Orwell'in 1984 romanında açıkça görülmektedir. Romandaki kurguya göre; devrimden sonra Okyanusya'da iktidara gelen Parti, her yerde hazır ve nazır olan Büyük Birader'in bakışıyla simgelenen bir gözetim sistemi kurmaktadır. Telekranlar gibi teknolojiler aracılığıyla Parti, bireyleri sürekli izlerken, aynı zamanda bireylerin birbirlerini de gözetlediği ve denetlediği bir sistem inşa etmektedir. Bu durum, toplumda karşılıklı güvensizlik ve sürekli bir şüphe atmosferinin oluşmasına yol açmaktadır. Partinin kurmuş olduğu mekanizma nedeniyle bireyler, yalnızca iktidarın baskıcı mekanizmalarına boyun eğmekle kalmamakta, aynı zamanda birbirlerini sürekli olarak gözetlemekte ve rapor etmektedir. Bu durum, toplumsal dayanışmayı yok etmekle birlikte bireyler arasında derin bir güvensizlik ortamı oluşturmaktadır. Romanda; insanların sürekli gözetim altında yaşamaları, birbirlerini sürekli gözetlemeleri ve ihbar etmelerine ilişkin aşağıdaki pasajlara bakıldığında;

“Winston nedense süpürge saçları ve yüzündeki kırışıklıklara dolmuş tozlarla Bayan Parsons'ı düşünürken buldu kendini aniden. İki yıl içinde o çocuklar annelerini Düşünce Polisi'ne ihbar edecekti. Bayan Parsons buharlaştırılacaktı. Syme buharlaştırılacaktı (Orwell, 2021: 65-66).”

Yan masadaki kız kısmen dönmüş ona bakıyordu.... Kız neden ona bakıyordu? Neden onu her yerde takip ediyordu? Ne yazık ki onun kendisinden önce mi, yoksa sonra mı oraya geldiğini hatırlayamıyordu. Ama ne olursa olsun, çünkü İki Dakikalık Nefret sırasında ortada hiçbir neden yokken tam arkasına oturmuştu. Büyük ihtimalle asıl amacı onu dinlemek ve yeterince yüksek sesle bağırdığından emin almaktı.... Büyük ihtimalle kız aslında Düşünce Polisi değildi, ama tam da o yüzden amatör bir casus olmalıydı ki en tehlikelisi buydu....İnsanların arasındayken ya da telekranın menzilindeyken düşüncelere dalmak korkunç tehlikeli bir şeydi. Ufak şey bile seni ele verebilirdi....Büyük ihtimalle yan masadaki kişi Düşünce Polisi'nin bir casusuydu ve büyük ihtimalle kendisi üç gün içinde Sevgi Bakanlığı'nın zindanlarını boylayacaktı... (Orwell, 2021: 65-67).”

George Orwell'in 1984 romanındaki insanların birbirine güvenmemesi olgusunu Foucault'nun disiplin mekanizmasının yoğun modeline dayandırmak mümkündür. Foucault'nun ifade ettiği gibi, *“bireylerin sabit bir konuma yerleştirildiği, her noktası gözlemlenen, bölümlere ayrılmış ve kapalı bu mekân, en küçük hareketlerin dahi denetlendiği bir yapı... tüm bunlar disiplin*

mekanizmasının yoğun bir modelini oluşturur” (Foucault, 1995: 197). 1984’te bu model, telekranlar ve ihbar sistemi aracılığıyla somutlaşmaktadır. Bireyler, hem Parti’nin gözetimi altında bulunmakta hem de birbirlerini gözetleyerek potansiyel bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu düzen, bireylerin yalnızca otoriteye değil aynı zamanda birbirlerine karşı da temkinli olmalarını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bireyler arası güvensizlik, Orwell’in romanında toplumsal dayanışmayı tamamen ortadan kaldırmakta ve Foucault’nun disiplinci gözetim mekanizmasının bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerini yansıtmaktadır.

Modern gözetim toplumunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, küresel bağlantınlılığı artırırken gözetim mekanizmalarının kapsamını da genişletmiştir. Bu bağlamda, modern gözetimin temel amacı; bireylerin faaliyetleri, ilişkileri ve bilgileri hakkında sürekli veri toplayarak bu verileri yönetim ve kontrol için kullanmaktır (Clarke, 1988: 498). Bu kapsamda modern teknolojiler, bireylerin hayatlarını kolaylaştırırken aynı zamanda onları izleme ve denetim mekanizmalarının bir parçası haline getirmektedir. Panoptikon bağlamında modern gözetim uygulamalarını, özel, kurumsal ve devlet aktörlerinin bir araya geldiği çok yönlü bir yapı olarak görmek mümkündür. Şirketlerin tüketici verilerini toplaması, bireylerin fitness takip cihazları aracılığıyla kendi davranışlarını izlemesi, ebeveynlerin çocuklarını gözetlemesi ve Kapalı Devre Televizyon (CCTV) ile yüz tanıma sistemlerinin suçları izlemek, önlemek ve cezalandırmak için kullanılması panoptikonun bireyleri sürekli gözlem altında tutma ve kontrol etme işlevi ile paralellik göstermektedir. Yeni teknolojilerin gelişimi, bu gözetim biçimlerinin daha geniş bir alana yayılmasına olanak sağlamakta ve bu gözetim biçimleri günlük yaşamın bir normu haline gelmektedir (Rudschies, 2022: 276). Bu süreç, modern toplumu, Foucault (1995)’nın panoptikon modeline uygun şekilde bireylerin davranışlarını hem dışsal mekanizmalar hem de içselleştirilmiş öz-disiplin aracılığıyla düzenleyen bir gözetim toplumuna dönüştürmüştür.

Orwell’in 1984’te tasvir ettiği telekranları, modern dijital gözetim sistemlerinin erken bir prototipi olarak değerlendirmek mümkündür. Dijital teknolojilerin yayılmasıyla birlikte bireylerin davranışlarını ve etkileşimlerini kayıt altına alan sistemler, Orwell’in kehanetini çarpıcı bir gerçekliğe dönüştürmüştür. Sosyal medya algoritmaları, Küresel Konumlama Sistemi (GPS) tabanlı izleme sistemleri ve veri toplama teknolojileri, bireylerin hem fiziksel hem de dijital varlığını sürekli izlemektedir. Orwell’in telekranlar aracılığıyla ortaya koyduğu görünmez gözetim, modern toplumlarda farkına bile varılmayacak kadar yaygın hale gelmiştir. Modern gözetim teknolojilerinin toplumsal etkileri, Orwell’in şu ifadeleriyle daha da anlam kazanmaktadır:

“Bir Parti üyesi doğumundan ölümüne kadar Düşünce Polisi’nin gözetimi altındadır. Tek başına olduğu zaman bile yalnız kaldığından emin olamaz. Nerede olursa olsun, uyurken ya da uyanırken, çalışırken ya da dinlenirken, banyodayken ya da yataktayken hiç hissettirmeden ve gözetlendiğini bilmeden gözetlenebilir (Orwell, 2021: 219).”

Bu bağlamda modern gözetim teknolojileri, bireylerin davranışlarıyla birlikte, sosyal ilişkilerini, tercihlerini ve kimliklerini şekillendirme potansiyeline sahip bulunmaktadır. Bu teknolojiler, bireylerin fiziksel varlıklarını ve dijital izlerini sürekli gözlemleyen bir yapıya sahiptir. Kohlbeck (2024), modern panoptikonun bireylerin hem sürekli izlendiği hem de

bireylerin de birer gözetleyici olarak rol üstlendiği bir sistem yarattığını vurgulamaktadır. Bu durum, bireyler arası güvensizlik ve oto-sansür eğilimini artırarak toplumsal bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Özellikle sosyal medyada yaygınlaşan gözetim ve kontrol mekanizmaları, bireylerin düşüncelerini ve davranışlarını otoritenin taleplerine uygun şekilde şekillendirdiği bir düzeni temsil etmektedir.

Orwell'in *1984* romanında öngördüğü sürekli gözetim hali, günümüzde teknolojinin sağladığı görünmez ve kesintisiz izleme mekanizmalarıyla gerçeklik kazanmıştır. Dijital teknolojiler, bireylerin fiziksel varlıklarıyla birlikte dijital izlerini de sürekli izleyerek bireylerin öz-disiplin süreçlerini içselleştirmelerine yol açmaktadır. Sosyal medya platformları ve gözetim teknolojileri, bireylerin izlenme korkusuyla toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemelerini teşvik etmektedir. Modern gözetim teknolojilerinin toplumsal normlara uyumu teşvik eden bu etkisi, büyük ölçüde dijital şirketlerin kontrolündeki sistemler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dijital platformların kendi yapılarına entegre edilmiş bu gözetim mekanizmaları, bireylerin sürekli izlenmesini ve denetim altında tutulmasını sağlamaktadır. Modern devletlerin tüm vatandaşlarını sürekli izleme ve kontrol etme teknik kapasitesine doğrudan sahip olmadığı ve bu kapasitenin esasen büyük dijital şirketlerin elinde bulunduğu vurgulanmaktadır. Ancak, devletler ve hükümetler bu dijital panoptikon altyapısını kullanmak amacıyla dijital şirketlerle iş birliği yapmaktadır (Saura García, 2024; Snowden, 2019; Zuboff, 2019). Böyle bir yapı, modern panoptikonun bireylerin; fiziksel varlıklarını, dijital kimliklerini ve davranışlarını da denetim altında tutan çok boyutlu bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda, sosyal medya platformları ve dijital gözetim teknolojileri, bireylerin izlenme korkusuyla hareketlerini sınırlandırmalarına ve toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır. İzleme ve denetim mekanizmaları, bireylerin fiziksel hareketleriyle birlikte düşüncelerini ve ifade biçimlerini de kontrol altına alabilecek bir güç ilişkisi yaratmaktadır. Bu durum, bireylerin özgürlük algısını yeniden tanımlamakla kalmayıp toplumsal ilişkiler üzerinde de etkili olmakta ve modern gözetim düzeninin bireyler üzerindeki derin etkisini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

George Orwell'in *1984* romanı, panoptik gözetim mekanizmalarının bireyler üzerindeki etkisini ve iktidarın bireysel özgürlükleri nasıl şekillendirdiğini analiz etmek için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Roman Jeremy Bentham'ın panoptikon tasarımına dayalı bir gözetim modelini, bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel düzeyde kontrol altında tutulduğu bir distopya olarak tasvir etmektedir. Telekranlar, Düşünce Polisi ve sürekli izlenme hissi, bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini otoritenin taleplerine uygun şekilde düzenlemeye zorlayan panoptik bir kontrol sisteminin edebi temsili olarak öne çıkmaktadır.

1984'te tasvir edilen bu mekanizma, bireyler arasındaki güveni ortadan kaldırarak toplumsal dayanışmayı yok etmekte ve bireylerin kendi davranışlarını sürekli olarak denetlemelerini sağlamaktadır. Bu süreci Michel Foucault'nun panoptik gözetim anlayışıyla doğrudan ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim bireyler, yalnızca izlendiklerinde değil aynı zamanda izlenme ihtimaliyle dahi otoriteye boyun eğmeye zorlanmaktadır. Orwell'in distopyası, modern

gözetim mekanizmalarına yönelik önemli bir eleştiri olarak değerlendirilebilir ve bu distopya, günümüzde dijital teknolojiler aracılığıyla uygulanan izleme yöntemleriyle paralellik taşımaktadır.

Sonuç olarak, *1984*, yalnızca bir edebi eser değil aynı zamanda modern toplumlarda gözetim ve iktidar ilişkilerini anlamak için zamanının ötesinde bir rehber niteliğindedir. Roman, bireylerin öz-disiplin mekanizmalarını içselleştirdiği ve bu süreçte otoritenin gücünü nasıl pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Orwell'ın kehaneti, gözetim ve kontrolün bireysel özgürlükler üzerindeki etkilerini değerlendirmek için günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir uyarı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Beauchamp, Gorman. (1984). Big Brother in America. *Social Theory and Practice*, 10,3, 247-260.
- Bentham, Jeremy. (1995). *The Panopticon Writings*. London: Verso.
- Clarke, Roger. (1988). Information Technology and Dataveillance. *Communications of the ACM*, 31,5,498-512.
- Diglin, Greg. (2014). Living the Orwellian Nightmare: New Media and Digital Dystopia. *E-Learning and Digital Media*, 11,6, 608-618.
- Foucault, Michel. (1995). *Discipline and Punish- The Birth of the Prison* (A. Sheridan, Trans.). New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel. (2004). Panopticism. F. Webster (Ed.), *The Information Society Reader* (s. 302-312). Oxon: Routledge.
- Haggerty, Kevin D, & Ericson, Richard V. (2000). The Surveillant Assemblage. *British Journal of Sociology*, 51,4,605-622. doi:10.1080/00071310020015280
- Ingle, Stephen. (2006). *The Social and Political Thought of George Orwell: A Reassessment*. Oxon: Routledge.
- Kallman, Meghan, & Dini, Rachele. (2017). *An analysis of Michel Foucault's Discipline and Punish*. London: Macat International Ltd.
- Kohlbeck, Brielle. (2024, 19 May). Life In The Modern Panopticon. *The DePaulia*. Erişim Adresi <https://depauliaonline.com/70647/opinions/life-in-the-modern-panopticon/> (Erişim Tarihi: 22.11.2024)
- Lyon, David. (1994). *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Meyers, Jeffrey. (2002). *George Orwell*. London: Routledge.
- Morgan, Dennis Ray. (2018). Inverted Totalitarianism in (post) Postnormal Accelerated Dystopia: The Arrival of Brave New World and 1984 In The Twenty-First Century. *Foresight*, 20,3, 221-236. doi:10.1108/FS-08-2017-0046
- Orwell, George. (2021). *1984*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Power, Daniel J. (2016). "Big Brother" Can Watch Us. *Journal of Decision systems*, 25,S1, 578-588. doi:10.1080/12460125.2016.1187420
- Rivera, Mauricio. (2016). The Orwellian Vision of Utopia. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 4,1, 9-16. doi:10.7575/aiac.ijclts.v.4n.1p.9
- Rudschies, Catharina. (2022). Power In The Modern 'Surveillance Society': From Theory to Methodology *Information Polity*, 27,275-289. doi:10.3233/IP-211536
- Saura García, Carlos. (2024). The Age of Datafeudalism: From Digital Panopticon to Synthetic Democracy. *Philosophy & Technology*, 37,98, 1-4. doi:10.1007/s13347-024-00786-0
- Snowden, Edward. (2019). *Permanent Record*: Macmillan.
- Strub, Harry. (1989). The Theory of Panoptical Control: Bentham's Panopticon and Orwell's Nineteen Eighty-Four. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 25,1, 40-59.
- Tyner, James A. (2004). Self and Space, Resistance and Discipline: A Foucauldian Reading of George Orwell's 1984. *Social & Cultural Geography*, 5,1, 129-149.
- Zuboff, Shoshana. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

BAĞIMSIZLIK REFERANDUMU BAĞLAMINDA TÜRKİYE-IKBY İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, MOHAMMED SHAKOR MAHMOOD MAHMOOD⁴⁶⁸

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kerkuklu1987@hotmail.com, 0009-0001-0429-6166

ÖZET

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) tarafından 25 Eylül 2017'de düzenlenen bağımsızlık referandumu, bölgedeki siyasi dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir. IKBY yetkilileri, artan güvenlik sorunları ve bölgesel istikrarsızlık ortamında, bağımsızlık referandumunu Kürtlerin kazanımlarını artırmak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu referandumu, Türkiye, Irak hükümeti ve diğer birçok uluslararası aktör şiddetle eleştirmiş ve tanımamıştır. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiğini savunmuştur. Bağımsızlık referandumunun başarısızlıkla sonuçlanmasının başlıca nedeni IKBY'nin birçok alanlarında etkin role sahip olan Türkiye'nin ve diğer bölgesel ve uluslararası aktörlerin kararlı tutumudur. Özellikle Türkiye açısından milli güvenlik tehdidi arz eden bu girişim Türkiye'yi ciddi tedbirler almaya sevk etmiş, IKBY ile olan işbirliği ve ilişkiler dip noktasına gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye, IKBY ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerini gözden geçirme kararı almıştır. Özellikle enerji ticareti açısından önemli olan bu ilişkiler, Türkiye tarafından IKBY'ye ekonomik baskı uygulama aracı olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda Türkiye, IKBY ile sınır kontrollerini sıkılaştırmış, Türk Silahlı Kuvvetleri, IKBY sınırlarında askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Bu adımlar, Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlık girişimine karşı ciddi bir duruş sergilediğini göstermektedir. Referandum nedeniyle Türkiye IKBY arasında gerilen ilişkiler 2018 yılında normalleşmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak, IKBY, Bağımsızlık Referandumu

⁴⁶⁸ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ebrarkusdemir@hotmail.com- ORCID ID- <https://orcid.org/0009-0001-0429-6166>

TÜRKİYE-KRG RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE INDEPENDENCE REFERENDUM

ABSTRACT

The independence referendum organized by the Kurdistan Regional Government (KRG) on 25 September 2017 significantly impacted the political dynamics of the region. The KRG authorities viewed the referendum as an opportunity to consolidate Kurdish gains amid increasing security challenges and regional instability. However, the referendum was met with strong criticism and non-recognition from Turkey, the Iraqi government, and various international actors. Turkey emphasized the importance of respecting Iraq's territorial integrity and sovereignty. The primary reason for the failure of the independence referendum was the firm stance of Turkey, which plays a significant role in many aspects of the KRG, alongside other regional and international actors. From Turkey's perspective, this initiative posed a serious threat to national security, prompting robust measures and bringing cooperation and relations with the KRG to a historic low. In this context, Turkey decided to reassess its economic and trade relations with the KRG. These relations, particularly significant in the context of energy trade, were leveraged by Turkey as a means to exert economic pressure on the KRG. Moreover, Turkey tightened border controls with the KRG and conducted military exercises through the Turkish Armed Forces along the KRG's borders. These measures highlighted Turkey's resolute opposition to the KRG's independence initiative. Despite the tension caused by the referendum, relations between Turkey and the KRG began to normalize in 2018.

Keywords: Turkey, Iraq, KRG, Referendum.

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti Devleti istikrarlı, demokratik ve birleşik bir Irak arayışında olmuştur. Türk dış politikası Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyan, herhangi bir etnik veya mezhep grubu tarafından parçalanmayan veya domine edilmeyen bir Irak politikası benimsemiş; bu durumu bölgesel istikrar için kilit bir faktör olarak görmüştür. Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasındaki ilişkiler, geçmişe dayanan karmaşık bir tarihe sahiptir. Özellikle 1990'lara kadar uzanan bu ilişkiler, bölgedeki siyasi ve askeri değişimlere bağlı olarak evrilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında Koalisyon Güçleri'nin müdahalesiyle birlikte, Kuzey Irak'taki Kürtler, Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanmış ve Irak yönetiminden uzaklaşmıştır. Ancak, Irak hükümeti kısa sürede bu ayaklanmayı bastırmak için büyük bir orduyla Kuzey Irak'a yönelmiştir. Bu durum, Kürtlerin ve Türkmenlerin Türkiye ve İran sınırlarına doğru göç etmelerine neden olmuştur. Türkiye ve İran, Kürt ve Türkmen sığınmacılardan dolayı endişe duyarak, Birleşmiş Milletler aracılığıyla Kuzey Irak'ta güvenli bir bölgenin oluşturulması için çaba harcamıştır. Bu çabalara Fransa'nın da destek vermesiyle Zaho, Duhok ve Amediya üçgeninde bir güvenli bölge kurulmuş, sığınmacılar buraya yerleştirilmiştir. Bu sürecin ardından Kuzey Irak'ta Kürt partileri arasında parlamento seçimleri düzenlenmiş ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin temelleri atılmıştır. Türkiye, bu dönemde PKK terör örgütüne karşı KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) ve KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) gibi Kürt gruplarıyla taktiksel ilişkilere girmiş ve ekonomik olarak destek sağlamıştır. Ancak, 2005 yılında IKBY'nin resmi olarak kurulmasının ardından Türkiye, IKBY ile olan ilişkilerini bir süreliğine askıya almıştır (Mohialdeen, 2019).

Türkiye'deki askeri bürokrasinin siyasi sahneden çekilmesiyle birlikte, Türkiye, IKBY ile yakın ilişkiler kurma yolunda adımlar atmıştır. Bu süreçte, ekonomik, siyasi, diplomatik ve askeri alanlarda işbirliği sağlanarak Türkiye-IKBY ilişkileri güçlenmiştir. IKBY'nin 2017 yılında bağımsızlık referandumuna gitmesi ilişkileri yeniden germiştir. Türkiye referandumu tanımadığını belirterek siyasi, askeri ve ticari yaptırımlar uygulayacağını belirtmiştir. 2018 yılında ise iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar normalleşmeye başlamıştır. Günümüzde, bu ilişkilerin devam ettiği görülmekte ve bu durum, bölgesel dinamiklerin dikkate alındığı karmaşık bir diplomasi örneğini sunmaktadır.

Türkiye İKBY Siyasi İlişkileri

Türkiye'nin dış politikası Osmanlı'nın son döneminde Batı'yı taklit etme, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Batı'ya dahil olma ve sonraki dönemde eşit düzeyde kabul edilme çerçevesinde şekillenmiştir. Atatürk'ün ölümünden Özal hükümetine kadar geçen süreçte, Irak, İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerde çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak yapısal eksiklikler ve diğer faktörler nedeniyle bu girişimlerde başarılı olunamamıştır (Hale, 2003)

Bölge ile ilişkilerin başlaması, PKK terör örgütünün Irak Kürdistan Bölgesi'nde kamplar kurmasıyla tetiklenmiştir. Bu durum, bölgedeki güvenlik dinamiklerini etkileyerek Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmiştir. 1983 yılında Türkiye'de yapılan genel seçimler sonucunda Anavatan Partisi (ANAP) iktidara gelmiştir. Özal, bu dönemde kararlı liderlik sergileyerek uyumlu bir dış politika stratejisi izlemiştir. ANAP, muhafazakar-liberal politik kimliği benimsemiştir ve Özal, bu anlayışı "millete inanmak" şiarına dayandırmıştır (Öniş, 2004). Bu politika, Türkiye'nin bölgesel ilişkilerindeki dinamikleri de etkilemiştir. Özellikle PKK'nın Kuzey Irak'ta kamplar kurması, Türkiye'yi bölgesel güvenlik meseleleriyle karşı karşıya bırakmış ve Özal'ın liderliğindeki ANAP hükümetini, dış politikada çözüm odaklı bir yaklaşım benimsemeye yöneltmiştir. Özal'ın bu dönemdeki kararlı liderliği ve dış politika stratejisi, bölgeyle olan ilişkilerin yönetilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (Öniş, 2004)

Birinci Körfez Savaşı sırasında, Iraklı Kürt liderler arasında savaşa katılım konusunda çeşitli görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu çerçevede, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani, önemli bir adım atarak Washington'a gitmiştir. Talabani'nin amacı, Saddam Hüseyin'e karşı bir ayaklanmanın desteklenmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım almaktır. Ancak, Washington'daki temaslarının sonuçları pek olumlu olmamıştır. Beyaz Saray, Talabani'nin taleplerine olumlu bir yanıt vermemiş ve destek sözü vermemiştir. Washington ziyareti sırasında, Talabani sadece iki Kongre üyesi ile görüşebilmiş ve sunduğu öneriler pek dikkate alınmamıştır. Bu dönemde Türkiye, Körfez Savaşı'na doğrudan askeri katılım sağlamamakla birlikte, Birleşmiş Milletler kararlarına tam uyum sağlayacağını ilan etmiştir. Türkiye'nin bu tutumu, savaşın bölgedeki dengelerini etkileyen bir faktör olmuştur.

Hama Kerim'in belirttiği gibi, bu süreçte yaşananlar, Kürdistan Bölgesi içindeki politik dinamiklerin yanı sıra uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını da göstermektedir. Talabani'nin Washington'da elde ettiği sınırlı destek ve Türkiye'nin savaşa doğrudan katılmama kararı, bölgesel politikada çeşitli etkiler yaratmıştır (Deshner, 2004). Celal Talabani'nin 1991'deki Türkiye ziyaretleri, Türkiye-Irak ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu

dönemde, Turgut Özal'ın liderliğindeki Türkiye, siyasi ve ekonomik boyutları içeren geniş kapsamlı bir yaklaşımla Irak Kürt liderleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Özellikle PKK sorunu, bu ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Özal, Celal Talabani ve Mesud Barzani liderliğindeki grupların PKK'ya karşı Türkiye ile birlikte hareket etmeleri için çaba göstermiştir. Mart 1991'de Türkiye'ye yapılan ziyaretlerle birlikte, Talabani ve Barzani liderliğindeki gruplar ile Türkiye arasında olumlu ilişkiler gelişmiştir. Türkiye'nin Kuzey Irak Kürtleri ile kurduğu bu ilişkinin temel amacı, hem KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) hem de KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) liderliklerini PKK'ya karşı kullanmak hem de Irak'taki Türkmenlere destek vermek olmuştur (Alzemiri, 2015:35-37). Bu ilişkilerin başarılı bir şekilde yürütülmesi, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki politik dinamikleri etkileme ve PKK'ya karşı mücadelede destek sağlama çabalarını yansıtmaktadır. Turgut Özal döneminde gerçekleşen bu girişimler, bölgesel politikada Türkiye'nin elini güçlendiren önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. Haziran 1991'de Türkiye-Kuzey Irak ilişkileri önemli bir dönemece girmiştir. Daha önce gizlice yürütülen görüşmeler, Cumhurbaşkanı Özal'ın Iraklı Kürt liderlerle gerçekleştirdiği görüşme ile yeni bir anlam kazanmıştır (Kıran, 2001). Bu görüşme, Türkiye'nin bölgesel dinamiklere yönelik politikalarında bir değişiklik sinyali olarak değerlendirilebilir. Ancak, 19 Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta yapılan seçimler sonucunda Irak'a bağlı Özerk Federal Kürt yapısının ilan edilmesi, Türkiye tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Türkiye için, bu durumun bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlayabileceği endişesi, PKK'nın bölgede serbestçe hareket etmesine neden olabilecek bir potansiyeli beraberinde getirmiştir. Gerçekten de, 1992'den 1997'ye kadar PKK'nın IKBY'nin birçok şehrinde ofislerinin bulunması, Türkiye'nin bu endişelerini doğrulamıştır. Bu durum, ilişkilerin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Özellikle PKK'nın Kuzey Irak'ta faaliyet göstermesi, Türkiye-Kuzey Irak ilişkilerini gerilimli hale getirmiş ve Türkiye'nin bölgesel politikasını şekillendiren unsurlardan biri olmuştur (Kıran, 2001).

Türkiye ve Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerin temelleri Birinci Körfez Savaşı'na dayanmaktadır. Ancak, 1991-1996 yılları arasında bu ilişkiler genel olarak olumsuz bir seyir izlemiştir. Durum, 1996 yılında Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) Erbil'i kontrol etmesiyle değişmiş ve Türkiye-KDP ilişkileri siyasi ve ekonomik olarak daha da güçlenmiştir. İlk önemli adım, 16 Mart 1991 tarihinde Türkiye'nin üst düzey Iraklı Kürt liderleriyle görüşme talebinde bulunmasıdır. Bu süreçte, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, gazeteci Cengiz Çandar'ı Iraklı Kürt liderlerden Talabani ile görüşmesi için Londra'ya göndermiştir. Talabani, burada Turgut Özal'ın

mektubunu Kamaran Karadağı aracılığıyla almıştır. Görüşmelerin olumlu sonuçlanmasıyla birlikte, Türkiye-İKBY ilişkileri tam anlamıyla başlamıştır (Alzemiri, 2015:35-37)

AK Parti dönemi boyunca, 2002-2009 yılları arasında, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları "Komşularla Sıfır Sorun Politikası" ve "Pro-aktif Dış Politika" şeklinde şekillenirken, 2009-2013 dönemlerinde "Merkez Ülke Stratejisi" benimsenmiş, 2013 sonrasında ise "Milli Beka" çerçevesinde politikalar geliştirilmiştir. Bu dönemde, Sıfır Sorun Politikası ve buna bağlı Pro-aktif Dış Politika savunucusu olan eski danışman ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 2001'de yazdığı "Stratejik Derinlik" adlı kitabında bu konuları çok yönlü bir şekilde ele almış ve dış politikayı bir hedef haline getirmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin 1990 sonrasında zayıflayan stratejik konumunu çok yönlü bir şekilde değerlendirmiş ve ülkenin stratejik ve özgün konumunu göz önüne alarak geçmişine referans yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulan Türkiye'yi, eski Osmanlı bölgeleri ile olan bağlantılarıyla savunmuş ve Türkiye'nin modern bir devlet olarak Osmanlı'nın bir parçası olması nedeniyle özellikle Balkan ve Ortadoğu devletleri ile yakın ilişkiler kurması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Osmanlı mirasının kültürel, siyasi ve sosyal sorumluluklarıyla yüzleşmesi ve dış politikasını buna göre düzenlemesi gerektiğini ifade etmiştir (Doruk, 2010: 39). Davutoğlu, Komşularla Sıfır Sorun Politikası bağlamında, "Türkiye'nin etrafı düşmanlarla çevrilidir" düşüncesine karşı çıkarak, tüm komşularla olumlu ilişkiler kurmanın önemini vurgulamıştır. Davutoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin komşularıyla yaşadığı sorunların üstesinden gelebilmesi için toplumlararası ilişkilerin yoğunlaştığı, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların ağırlıklı olduğu geniş bir zeminin oluşturulması gerekliliğini vurgulamıştır (Doruk, 2010: 39).

1 Mart Tezkeresi'nin ardından Irak'ın işgaline karşı çıkan Türkiye, Irak'ın bütünlüğünü vurgulayarak, bölgede güçlenen Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin oluşumunu gayrimeşru olarak görmüştür (Doruk, 2010: 63). Ancak AK Parti hükümeti, 1 Mart Tezkeresi sonrasında gerginleşen ABD ile ilişkileri düzeltmek ve Irak'taki süreçten tamamen dışarıda kalmamak adına ABD ile askeri işbirliği girişiminde bulunmuş ve Irak'ta barış ve istikrarın sağlanması için öngörülen istikrar gücüne katılmak istemiştir (Doruk, 2010: 64). Bu bağlamda, 1 Mart Tezkeresi'nin telafisi olarak kabul edilen "7 Ekim Tezkeresi" 2003 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmıştır (Hürriyet, 2008).

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki varlığının, bölgeden Türkiye'ye yönelik terör tehdidi sona erene kadar devam edeceğini açıklamıştır (Hürriyet, 2003). Türkiye'nin bölgede asker bulundurma isteği, bölgeye yönelik sınır operasyonları ile koordineli

bir şekilde gelişirken, bu durum hem Irak Geçici Hükümet Konseyi hem de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi yetkilileri tarafından eleştirilmiş ve Irak'ın egemenliğine saygısızlık olarak değerlendirilmiştir (Hürriyet, 2003).

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) yöneticileri, hedeflerine ulaşmalarını engelleyen bir faktör olarak Türkiye'nin askeri varlığını Irak topraklarında geçmişten beri eleştirmiştir. Ağustos 2002'de, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani, "National Public Radio"ya verdiği demeçte, Türk askeri varlığının bölgede arttığını ifade ederek, Türkiye'nin bölgeden askerlerini çekmesi çağrısında bulunmuştur (Radikal, 2002). IKBY Parlamentosu da 26 Şubat 2003 tarihinde yayınladığı bildiride, Türk askerlerinin Irak harekatı kapsamında bölgeye girmesini kabul edilemez olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'de 1 Mart Tezkeresi sonrasında gündeme gelen tek taraflı Kuzey Irak'a askeri operasyon ihtimalleri, bölgede tansiyonu artırmış ve Erbil'de Türkiye aleyhine protestolar düzenlenmiştir (Doruk, 2010: 65).

Türkiye'nin 7 Kasım 2003 tarihinde Irak'a asker gönderme kararının uygulanmayacağını açıklaması, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişkilerin normalleşmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Irak Geçici Hükümet Konseyi Dönem Başkanı olarak 20 Kasım 2003'te Türkiye'yi ziyaret eden Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Lideri Celal Talabani, Başbakan Erdoğan ile görüşerek Türkiye'nin bölgede askeri varlığından ziyade ekonomik yatırımlarıyla etkili olmasını istediklerini belirterek, Türkiye ile gergin ilişkileri sonlandırmak istediklerine dair mesajlar iletmıştır (Doruk, 2010: 70).

Ancak, 3 Ocak 2004 tarihinde Mesut Barzani'nin Irak'ta illere dayalı bir federal sistem kurulmasını istemediklerini, IKBY'nin Kerkük ve Musul'u da kapsamı gerektiğini ve petrol yataklarının kontrolünün de Kürt yönetimine ait olması gerektiğini açıklaması, ilişkilerin normalleşmesine engel olmuştur (Radikal, 2004). Barzani'nin etnik temele dayalı bir federatif Kürt otonom bölge oluşturma isteği, İran, Suriye ve Türkiye tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, otonom bölgenin coğrafya ekseninde şekillenmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Doruk, 2010: 71). Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişkilerin normalleşmesi, Irak'ta federal bir yapıyı benimseyen yeni Irak anayasasının 15 Ekim 2005 tarihinde referandum sonucunda kabul edilmesiyle mümkün olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte, IKBY'nin varlığı yasal bir zemine oturmuştur. Türkiye, istemediği ve daha önceki dönemlerde savaş nedeni olarak gördüğü bu gelişmeye temkinli yaklaşmış, gerginlik yaratacak açıklamalardan kaçınmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2005). Türkiye'nin bu ılımlı politikası, Irak'ta istikrarın sağlanması gerektiği ve bölgedeki bu değişimi kabullenmesi gerektiği inancına dayanmaktadır. 30 Ocak 2005 tarihinde yayınlanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bildirisinde, Türkiye'nin IKBY'ye

yönelik politikalarındaki değişim vurgulanmıştır. Bildiride, "yeni Irak yönetimi ve halkının tüm kesimleriyle Türkiye'nin yakın diyalog ve işbirliği içinde olmasının üzerinde durulmuştur" (Doruk, 2010: 73). Özellikle askeri kanadın IKBY'nin varlığının kabul edilmesine yönelik mesajları, hükümetin de bölge ile ilişkiler kurmasının önünü açarak elini rahatlatmıştır. KDP lideri ve IKBY Hükümeti Başkanı Mesud Barzani'nin ABD Başkanı Bush tarafından 25 Ekim'de Beyaz Saray'da kabul edilmesi ile bu durum daha da belirginleşmiştir. Bu görüşme sonrasında denk gelen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı töreninde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Barzani'nin artık bir asiret reisi gibi değil, Cumhurbaşkanı olduğunu belirterek Türkiye'nin Irak'taki yeni duruma göre davranması gerektiğini ifade etmiştir (Radikal, 2005). Bu tarihten sonra Türkiye'de politika yapıcılar da bu gerçeği göz önüne alarak, artık IKBY ile yakın ilişkiler geliştirmeye başlamışlardır. 2 Kasım'da bir basın toplantısı düzenleyen dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Barzani'nin ABD ziyaretini normal karşılayarak, devamında "Kürtlerin de Türkiye halkının akrabası olduğunu" belirterek, PKK'ya karşı ortak mücadele vurgusu yapmıştır (Radikal, 2005).

Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile stratejik bir ilişki kurması, Türkiye'deki iç politika değişimi ve AK Partinin "sıfır sorun" politikasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. 2007 yılındaki Habur krizi atlatıldıktan sonra, 2009 yılında Türkiye-İKBY ilişkileri olgunlaşmaya başlamıştır (Dalar, 2016: 160). Türkiye, 2007 yılında aktif bir Ortadoğu politikası benimsemeyi hedefleyerek, bölgede güçlü bir aktör olan Kürtlerle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır (Balcı, 2014: 10). Türkiye'nin IKBY ile yakın ilişkiler kurma çabaları, 2008 yılının başlarından itibaren devam etmiş ve dönemin Başbakan Danışmanlarından Ahmet Davutoğlu'nun Erbil'i ziyareti ile yeni bir boyut kazanmıştır (Balcı, 2014: 11).

Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasındaki ilişkiler, tipik bir devlet ve bölgesel yönetim arasındaki ilişkinin ötesindedir ve bu ilişki, bölgedeki en sağlam ilişkilerden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak, 2017 yılı Haziran ayında IKBY'nin bağımsızlık referandumu kararı alması, komşu ülkelerden büyük bir tepki almasına neden oldu. Bu kararın alınmasının hemen ardından İran, Irak'ın toprak bütünlüğünü koruma vurgusu yaparak karara karşı çıktı. Türkiye de benzer bir tepki gösterdi ve Cumhurbaşkanı ile Başbakan, Kuzey Irak'ta böyle bir referandum yapılması durumunda bölgeye istikrarsızlık getireceği konusunda uyarılarda bulundu (Arf, 2017). Türk liderleri, her zaman Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterdiklerini vurguladılar. Bunun yanı sıra, sürecin ilk aşamalarında somut bir eylem gerçekleşmedi. Türkiye, referandumun yapılmaması için aktif bir müdahaleden ziyade caydırma stratejisi izlemiştir. Bu durum, bölgedeki bazı Kürtler arasında, Türkiye'nin referandum için Barzani'ye

destek verebileceği düşüncesine neden oldu. Bu düşünce, Türkiye ile IKBY arasındaki güçlü ikili ilişkilerin etkisiyle şekillendi. Ancak, Türkiye'nin referandum sonrasında bölgeyle ilişkilerindeki tavrı zamanla değişti. Türkiye, Irak merkezi hükümeti ve IKBY arasında diyalog ve uzlaşma çağrılarını yaparak bölgesel istikrarın korunmasına katkıda bulunmaya çalıştı. Bu süreçte, ticaret ve enerji gibi alanlarda kısıtlamaların hafifletilmesiyle birlikte, ilişkilerde belirli bir yumuşama yaşandı. Bu durum, Türkiye'nin IKBY ile olan ilişkilerini dengeleme çabalarını yansıtmaktadır. Referandum öncesinde, Türkiye, İran ve Irak Dışişleri Bakanları, IKBY'nin bağımsızlık referandumuyla ilgili olarak bir araya geldi. Bu toplantı sonrasında yayınlanan ortak bildiride, referandumun IŞİD'e karşı elde edilen kazançları tehlikeye atabileceği ve Kürtler ile IKBY'ye faydalı olmayacağı konusunda ortak bir görüş bildirildi. Ayrıca, referanduma karşı her türlü tedbirin alınacağı ifade edildi. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, IKBY Başkanı Mesut Barzani'yi dolandırıcı olarak nitelendirdi ve ekonomik yaptırımlar uygulamakla tehdit etti. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ayrıca, IKBY'yi caydırmak amacıyla sınırın yakınlarında askeri tatbikat başlattı. Referandum sonrasında, Türkiye, IKBY'ye hava ulaşımını engelledi, ancak kara sınırlarını kapatmadı. Bu durum, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini tamamen kesmeme eğiliminde olduğunu gösterdi. Kısa bir süre sonra Türkiye, Erbil ile uçak seferlerine başladı ve ardından Süleymaniye ile olan seferleri başlattı. Bununla birlikte, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini normalleştirmeye yönelik adımlar attığı görülmüştür (Arf, 2017).

Ayrıca, Temmuz 2018'deki Cumhurbaşkanlığı yemin töreni için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, IKBY Başbakanı Necirvan Barzani'yi davet etti. Bu davet, Türkiye'nin IKBY ile diplomatik diyalog kurmaya ve ilişkileri yeniden canlandırmaya yönelik bir işaret olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç, ilişkilerin başlangıçta gerilmiş olsa da zamanla normalleşmeye doğru evrildiğini göstermektedir.

Türkiye IKBY Ekonomik İlişkileri

1989'da Cumhurbaşkanlığı görevine başlayan Turgut Özal, dış politikada öncelikli olarak gördüğü dış ticaret konularına odaklanmıştır (Balcı, 2015: 158-162). Bu süreçte, Habur sınır kapısındaki giriş ve çıkışlar kolaylaştırılmıştır. Irak'a malzeme taşıyan ve dönüşte ucuz petrol getiren araçlardan alınan 20 dolarlık geçiş ücreti, Kürtler için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Bu dönemde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKB) temel finansmanı bu vergi gelirine dayanmaktadır (McDowall, 2004: 511-512).

Ayrıca, bu dönemde kolaylaştırılan sınır ticareti, taraflar için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Dünyada çeşitli biçimlerde uygulanan sınır ticareti, temelde sınırın iki tarafındaki halkın ihtiyaçlarını karşılayarak gelir elde etmelerini ve istihdam yaratmalarını sağlayan bir ticaret şeklidir (Orhan, 2014: 1-3). Türkiye'nin diğer coğrafi bölgelerine kıyasla daha az gelişmiş olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine katkı sağlayan sınır ticareti, bölge halkının ihtiyaçlarını düşük maliyetle karşılamalarına olanak tanımıştır (Özcan, 2003: 15). Ekonomik kalkınma planının temel önkoşulu, dış politikada barış ve istikrarı sağlamaktır. Özal, bu bağlamda öncelikle ekonomik ilişkilerin engellenmemesi için güncel siyasi anlaşmazlıkları söylem dışında tutmuştur (Cemal, 2004: 126-127).

Turgut Özal'ın ölümünden sonra siyasi ilişkilerin kesintiye uğramasıyla birlikte, Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasındaki ticari ilişkiler 1993-2008 yılları arasında konjonktüre bağlı olarak aksayarak istikrarsız bir seyir izlemiştir (Aydın ve Aras, 2005: 30). Keohane ve Nye, devletin güvenliğiyle ilgili bir sorun olmadığı takdirde askeri gücü ve güvenliği birincil öncelik olarak koymamanın anlamsız olduğunu belirtmektedirler (Dalar, 2015: 52).

Türkiye'nin petrol kaynaklarına bağımlılığı ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) petrole dayalı ekonomik gelir sistemine olan ihtiyacı, ekonomik iş birliğini teşvik etse de, tarafların genellikle siyasi ilişkileri geleneksel güvenlik çerçevesinde değerlendirmesi, ilişkilerin kalitesini olumsuz etkilemiştir (Dalar, 2016: 160). Bu dönemde Türk dış politikası, askeri ve sivil bürokrasinin belirlediği dışlayıcı bir yaklaşıma dayanmış ve geleneksel güvenlik odaklı bir temel üzerine inşa edilmiştir. IKBY'nin bağımsızlık hedefi ve PKK terör örgütünün IKBY'de bulunması, Türkiye için ilişkileri sonlandırmak için yeterli tehdit olarak algılanmıştır. Türkiye, bu yıllarda ilişkileri, bir tarafın kazancının diğer tarafın mutlak kaybı olarak gördüğü ve bölge ile ilişkileri diğer devletler aracılığıyla yürüten bir yaklaşımla ele almıştır. Bu dönem, Türkiye ve IKBY için, iki toplum arasındaki krizleri derinleştiren siyasi olayların yaşandığı ve bu olumsuz etkilerin ticari ilişkilere de yansıdığı bir dönem olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2003: 552).

Bu dönemde sınırların tehlike altında olduğu paradoksu çerçevesinde geliştirilen güvenlik odaklı yaklaşım, anlaşmazlıkları çözmek yerine körükleyici bir hal almıştır (Aydın ve Aras, 2004: 103-128). Türkiye, bölgesel değişimleri değerlendiremeyerek, boğazlaşmış bir şekilde kendi bölgesine yabancılaşmıştır. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilgili konulardan uzak duran Türkiye, hem bölge halkına yabancılaşmış hem de bölgede ortaya çıkan yeni ticari

fırsatlardan uzak kalmıştır. Türkiye'nin ekonomisinde yaşanan krizlerde, bu yaklaşımın ve bölge kaynaklarının potansiyeline uzak kalmanın etkileri de gözlemlenmiştir.

AK Parti, 3 Kasım 2002 seçimleriyle iktidara gelerek, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişkilerin güvenlik çerçevesinde şekillendiği devlet politikasına karşı, AK Parti'nin temel metinlerinden biri olarak kabul edilen ve Ahmet Davutoğlu tarafından kaleme alınan "Stratejik Derinlik" eserinde çizilen politika yaklaşımını benimsemiştir. Davutoğlu, 2003-2009 yılları arasında Dış Politika Başdanışmanı olarak Türkiye'nin dış politikası üzerinde etkili bir rol oynamıştır. 1 Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmesiyle birlikte, mimarı olduğu dış politikanın siyasi sorumluluğunu üstlenmiştir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 12-18).

2005 yılında Irak'ta kabul edilen anayasa ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), Irak'ın federal bir birimi haline gelmiştir. 2005 referandumunun ardından IKBY lideri Mesud Barzani, Hükümet Başkanı sıfatıyla ABD'ye davet edilmiş ve Türkiye, bu görüşme sonrasında Barzani ile IKBY Başkanı sıfatıyla diyalog başlatmıştır. IKBY, 2006'dan itibaren piyasa ekonomisine geçiş açısından önemli ilerlemeler kaydetmiş, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek adına çeşitli önlemler almıştır. Yerel ve yabancı yatırımcılara eşit haklar tanıyan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu yasallaşmıştır. Yatırımcılar, üretim faaliyetlerine başladıkları anda on yıl süreyle vergi muafiyeti avantajından yararlanmışlardır. Ayrıca, projeleri için ithal ettikleri hammadde ve ekipmanlar üzerinden beş yıl boyunca gümrük vergisi muafiyeti elde etmişlerdir (KRG, 2012: 18).

2005 yılından sonra IKBY'nin öncelikli hedefi ekonomik kaynaklarını artırmak olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek adına, IKBY yabancı yatırımcıları teşvik ederek ticari canlılık sağlamayı, yer altı kaynaklarından gelir elde etmeyi ve yabancı şirketler aracılığıyla Irak'ta ve uluslararası alanda siyasi destek bulmayı amaçlamıştır. Ancak bu dönemde, Türk şirketlerinin Irak Merkezi hükümetine rağmen IKBY ile ticaret anlaşmaları yapması, Türkiye ile Irak arasında gerginliğe yol açmıştır. Bağdat Yönetimi, IKBY'nin şirketlerle yapacağı anlaşmalar için yaptığı yasal düzenlemelerde kendilerine danışılmadığını belirterek, bu durumun anayasanın 110. maddesini ihlal ettiğini ifade etmiştir. (Bu madde, federal otoritenin dış iktisat ve ticaret politikasını, maliye politikasını ve gümrük rejimini belirlediğini ve bölgelerin sınırlarından yapılan ticaret politikasını düzenlediğini belirtir.) (Bell ve Saunders, 2006: 3).

18 Şubat 2013'te verilen bir soru önergesine cevaben, Türkiye Enerji Bakanı, Irak Kürdistan Bölgesi'nin (IKBY) büyük bir ticari potansiyele sahip yeni bir pazar olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin bu bölgeye ilgi duyması gerektiğini vurgulamıştır. Bakan, ticari ilişkilerin uluslararası hukuk ve anayasal çerçevede yürütüldüğünü, IKBY ile Türkiye'den giden firmalar

arasındaki ilişkinin ticari sözleşmeler niteliğinde olduğunu ve bu sözleşmelerin özel hukuk kurallarına tabi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, bu ticari sözleşmelerin antlaşma statüsünde olmadığını ve firmaların IKBY ile ticari anlaşma yapmalarında herhangi bir yasal engelin bulunmadığını belirtmiştir. Bakan ayrıca, IKBY'nin Irak'ın federal bir birimi olduğunu ve diğer devletler tarafından IKBY ile yapılan sözleşmelerin Türkiye'den giden şirketlerin yaptıklarıyla benzer olduğunu ifade etmiştir (Yıldız, 2013: 1).

Türkiye, bu dönemde ekonomik dinamiklerle dış politikasını şekillendirme noktasında kararlılık göstermiş ve Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalamıştır. Bu yatırımların bir sonucu olarak Türkiye'nin dış ticaret hacminde, İran Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile olan ekonomik ilişkilerinin payı önemli ölçüde artmıştır. İstatistiklere göre, 2007'de Türkiye ile IKBY arasındaki ekonomik hacim 1,4 milyar dolar iken, 2011'de 5,1 milyar dolara, 2013'te ise 8 milyar dolara ulaşmıştır. 2013'te IKBY'de faaliyet gösteren Türkiye kökenli firma sayısı da bin beş yüzün üzerine çıkmıştır (Çağaptay, Fidan ve Saçıkara, 2015: 2-3). 2017-2018-2019 yıllarında ise bu rakam ortalama olarak 9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin hedefi, bu ticaret hacmini 2020 yılı itibarıyla 20 milyar dolara yükseltmektir (Ticaret Bakanlığı, 2020: 13).

Taraflar arasındaki ticaretin temeli, bölgeden ithal edilen petrol ile Türkiye'nin inşaat, sanayi ve hizmet sektörlerinden ihraç ettiği ürünler üzerine kurulmuştur. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), büyük ölçüde ithalata bağımlı olduğu için ihtiyaçlarının önemli bir kısmını Türkiye'den karşılamaktadır. Türkiye ile IKBY arasındaki ticarete, tüketim ürünlerinin payı oldukça yüksektir. IKBY'de tüketilen malların yaklaşık %80'i Türkiye menşeli ürünlerden oluşmaktadır. IKBY'nin Türkiye'den ithal ettiği ürünler arasında, bölgedeki müteahhit firmalarının inşaat malzemeleri, makine ve inşaat ürünleri, temel gıda ve temizlik maddeleri ile elektrik ve elektronik ürünleri bulunmaktadır. Bu ürünlerin dışında tekstil, mobilya, gıda, elektrik, elektronik gibi çeşitli sektörlerden ürünler de yer almaktadır. IKBY tüketicisi, Türk ürünlerinin kalitesi konusunda olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Türkiye menşeli ürünler, IKBY'de genel olarak kaliteli olarak değerlendirilmektedir (Üstün, 2013: 4-5).

Irak'ın diğer bölgelerine kıyasla daha güvenli olan İran Kürt Bölgesel Yönetimi'nde (IKBY), Türk şirketleri ve yatırımcılarına şu ana kadar bilinen bir saldırı, baskı veya tehdit olmamıştır. Binlerce Türk vatandaşı, IKBY'de işçi veya işveren olarak çalışmakta ve bu durum Güneydoğu bölge ekonomisinin gelişimine önemli katkı sağlamaktadır. IKBY'de faaliyet gösteren şirketlerin çoğunluğu Türkiye kökenlidir ve inşaat, enerji, ulaşım, bankacılık gibi çeşitli sektörlerde yatırım yaparak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Dalar, 2015: 59). IKBY'nin bu

anlamda güvenli bir iş ortamı sunması, Türk iş dünyası için bölgeye olan ilgiyi artırmış ve ekonomik ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) bağımsızlık referandumu, Türkiye-İKBY ilişkilerinde önemli bir dönemeç oluşturmıştır. 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilen bu referandum, İKBY'nin bağımsızlık arzusunu dile getirmesi ve kendi kaderini belirleme hakkını kullanma çabalarının bir yansımasıydı. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Başta olmak üzere, Irak Merkezi hükümeti ve İran gibi bölgesel aktörler de haklı nedenlere dayanarak referanduma karşı çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin batı destekli referandumu desteklememesi ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır. Türkiye, İKBY'nin bağımsızlık referandumunu ulusal güvenlik ve bölgesel istikrar endişeleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirmiştir. Türk yetkililer, bu adımın bölgede yeni sorunlara yol açabileceğini ve Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit edebileceğini dile getirmiştir. Bu nedenle, Türkiye, İKBY'nin bağımsızlık talebini reddetme ve bu konuda ciddi bir tutum sergileme eğiliminde olmuştur. Referandumun ardından Türkiye, İKBY ile olan ekonomik ilişkilerinde de bazı önlemler almıştır. Türkiye, İKBY ile olan sınırdaki ticaretin kontrolünü artırarak İKBY'ye doğrudan uçuşları durdurmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin bağlantılı olduğu Ceyhan-Kerkük petrol boru hattı üzerinden İKBY'nin petrol ihracatına yönelik bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Ancak, zamanla ilişkilerde bazı yumuşamalar da yaşanmıştır. İlerleyen evrelerde Türkiye, Irak hükümeti ile İKBY arasında diyalog ve uzlaşma çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, ticaret ve enerji alanındaki ilişkilerdeki bazı kısıtlamalar da gevşetilmiştir. Bu dönemde, Türkiye-İKBY ilişkileri karmaşık bir hal almış ve bölgesel dinamikler, taraflar arasındaki etkileşimi belirleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Her iki taraf da, çıkarlarını koruma ve bölgesel istikrarı sağlama amacıyla bu süreçte dengeli, sorumlu ve sağduyulu bir politika izlemeye çalışmıştır. Referandum girişimi her yönüyle İKBY'ye pahalıya mal olmuş ve İKBY açısından olumsuz etkiler doğurmuştur. Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerinin ve uluslararası toplumun sayısızca uyarılarına ve referandum iptali çağrılarına rağmen, İKBY yetkilileri referandumu gerçekleştirmiş, ancak başarısız bir sonuç elde etmiştir. Bu kapsamda bağımsızlık referandumunun başarısız olmasının en önemli sonucu olarak Mesut Barzani görevini bırakmak

zorunda kalmış, Irak güçleri Kerkük'e ve diğer ihtilafli bölgelere girmiş ve IKBY, kontrolünde olan önemli petrol kuyularını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Alzemiri, İ. *Türkiye w Rozjhelati Nawerast*, Süleymaniye: Genç Yayınları, 2015.

Aydın. M. ve Aras, D. Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları. *Uluslararası İlişkiler*, Haziran, 1(2), 103-128, 2004

Balcı. A. *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. (3. Baskı). Etkileşim Yayınları, 2018.

Bell, J., & Saunders, C. (2006). Iraq oil policy: Constitutional issues regarding federal government and regional authority. Iraqi Economists Network.
http://iraquieconomists.net/eng/wp-content/uploads/sites/7/2013/04/PL-Bell-Saunders-07_06.pdfCemal, H. *Özal Hikâyesi*. (1.bs). İstanbul: Doğan Kitap, 2004.

Çağaptay, S., Fidan, C. B. ve Saçıkara, E. C. Turkey and the KRG: An Undeclared Economic Commonwealth. The Washington Institute for Near East Policy, Mart, 2015.

Dalar, M. *Tarihsel, siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2016.

Deshner, G. *Kürd: Geli Lexştebrawy Ghedirlekraw*. (Çev. Hama Kerim Arif). Erbil: Aras Yayınları, 2004.

Doruk, Ö., *AK Parti Döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: Gerginlikten Uzlaşmaya*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. *Ortadoğu'yla İlişkiler. B. Oran. (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001 kitabı içinde (s. 551-586). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Hale, W. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 2003.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tezkere-kabul-edildi-10065415>

(Erişim Tarihi: 11.01.2023)

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/talabani-turk-askerine-karsiyiz-165529>

(Erişim Tarihi: 23.12.2023)

<http://www.kurdistannc.com/Political/details.>

(Erişim Tarihi: 27.01.2023)

Kıran, A. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası. *Birikim Arşiv*, Ağustos, (148), 2001.

Kurdistan Regional Government, Ministry of Planning, Regional Development Strategy for Kurdistan Region, 2012.

McDowall, D. *Modern Kürt Tarihi* (N. N. Domaniç, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık, 2004.

Mohialdeen, H., Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi İlişkileri (2005'ten Günümüze), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Orhan, O. Z. *Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri* (1.bs). İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2014.

Öniş, Z. (2004). Turgut Ozal and His Economic Legacy: Turkish Neo- Liberalism in Critical Perspective. *Middle Eastern Studies*, Temmuz, 40(4), 113-134, 2004.

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/bir-irak-krizi-daha-kapida- 697542/>

(Erişim Tarihi: 11.01.2023)

<https://ticaret.gov.tr/data/5efddfdd13b876a83c6f2fba/Irak%20%C3%9Clke%20Profili.pdf>

(Erişim Tarihi: 18.03.2023)

Üstün, N. *Türkiye-Kuzey Irak İlişkileri ve Ekonomik Yansımaları*. Konya Ticaret Odası Etüd-Araştırma Servisi, Kasım, 1-12, 2013.

Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi Dergisi*, Aralık, 23(2), 9-34, 2011.

Yıldız, T. *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı TBMM Genel Kurul Konuşması* (1.bs). Ankara: TBMM Yayınları, 2013.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CYBER SECURITY POLICIES OF TÜRKİYE, THE UNITED STATES, CHINA AND RUSSIA

Muharrem BAYRAK

Karadeniz Technical University,

mhrmbyrk96@gmail.com ORCID: 0000-0002-9190-9011

Fevzi KIRBAŞOĞLU

Karadeniz Technical University

fkirbasoglu@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8797-4750

Ferhat Çağrı ARAS

Karadeniz Technical University,

ferhatcagriaras@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2108-1981

ABSTRACT

This paper examines the expansion of the concept of security in international relations in the post-Cold War era and the evolution of cyber security within this framework. The advent of the Internet led to the initial perception of cyberspace as a network for civilian use. However, over time, it has become integrated into the security policies of states and transformed into a domain of contention. While the concept of cyber security is defined based on the triangle of confidentiality, integrity and availability, it has gained a critical place in national security strategies over time. In this context, the paper presents a comparative analysis of the cyber security policies of Türkiye, the US, China and Russia. The United States (US), a prominent nation in the development of cyber security strategies in response to the threat of terrorism, has garnered attention for its public-private collaboration and infrastructure protection initiatives. Russia characterizes cyberspace as 'information warfare' and has accordingly shaped its military doctrines and information security priorities. China, in contrast, has integrated its cybersecurity policies with both defensive and offensive strategies, pursuing an internet sovereignty approach and developing its digital surveillance capacity. In contrast, Türkiye initiated institutional reforms in cyber security policies following the 2007 Estonian attacks and has made notable advancements through the implementation of national strategies and international collaboration. Based on these observations, the study underscores the pivotal role of cybersecurity in international relations and provides a comprehensive examination of the process of associating cyberspace with security by analysing the policies of the four countries in a historical and strategic context.

Keywords: Cyber Security, National Security Strategies, International Relations, Globalization

ÖZET

Bu bildiri, uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının Soğuk Savaş sonrasında genişleyen boyutunu ve siber güvenliğin bu çerçevede nasıl evrildiğini incelemektedir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte siber alan, başlangıçta sivil bir kullanım ağı olarak görülmüş ancak

zamanla devletlerin güvenlik politikalarına entegre edilerek bir mücadele sahasına dönüşmüştür. Siber güvenlik, gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirlik üçgeni temelinde tanımlanırken, ulusal güvenlik stratejileri içerisinde zaman içerisinde kritik bir yer edinmiştir. Bu bağlamda bildiride, Türkiye, ABD, Çin ve Rusya'nın siber güvenlik politikaları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. ABD, siber güvenlik stratejisini terörizm tehdidiyle şekillendiren öncü ülkelerden biri olarak, kamu-özel iş birliği ve altyapı koruma planlarıyla dikkat çekmektedir. Rusya, siber alanı "bilgi savaşı" olarak tanımlarken, askeri doktrinlerini ve bilgi güvenliği önceliklerini bu doğrultuda oluşturmıştır. Çin ise internet egemenliği anlayışıyla siber güvenlik politikalarını hem savunma hem de agresif saldırı stratejileriyle birleştirmiş, dijital gözetim kapasitesini geliştirmiştir. Türkiye ise 2007 Estonya saldırılarının ardından siber güvenlik politikalarında kurumsal adımlar atmış, ulusal stratejiler ve uluslararası iş birlikleriyle bu alanda ilerleme kaydetmiştir. Bu ifade edilenlerden hareketle çalışma, siber güvenliğin uluslararası ilişkilerdeki önemini vurgularken, dört ülkenin politikalarını tarihsel ve stratejik bağlamda inceleyerek, siber alanın güvenlikle ilişkilendirilmesi sürecine kapsamlı bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siber Güvenlik, Ulusal Güvenlik Stratejileri, Uluslararası İlişkiler, Küreselleşme

INTRODUCTION

In the aftermath of the Cold War, the expansion of the notion of security emerged as a pivotal discourse within the discipline of International Relations (IR). A significant milestone in this discourse was reached with the publication of the 'Human Development Index' report in 1994 by the United Nations, which incorporated the concept of 'human security'. This development represented a significant evolution in the traditional understanding of security, which had previously encompassed conventional weapons and nuclear threats, to a new paradigm that integrates health, environment, economy, society, and politics.

In this period characterized by profound identity crises, novel boundaries of the international political agenda were forged by the transformation in the culture of conflict. The advent of the Internet, which has become pervasive since the 1990s, gave rise to the concept of 'cyber security'. This development effectively invalidated the expectation that the emergence of new security issues would result in the delineation of clearer boundaries for the international security agenda. The Internet, as the driving force of the last wave of globalization, has served to blur the temporal and spatial boundaries of international politics. Initially regarded as a domain shared by all of humanity, akin to space, and considered a civilian realm, the evolution of cyberspace has led to a shift in its handling by states, which have adopted a security-oriented approach, transforming it into a domain of contention. The temporal and spatial limitlessness of cyberspace, coupled with the challenges in identifying the source of cyberattacks, has led to the characterization of this area as a grey zone.

In its initial phase, cyberspace exhibited characteristics of civility and freedom. However, after the proliferation of the Internet and the events of 11 September, it has become an integral component of the prevailing security paradigm. In addition to the US, the inventor of the Internet and the pioneer of computer technology, the European Union, the United Kingdom,

Russia, China and other significant actors have endeavoured to bring cyberspace under state control. With the advent of the 21st century, numerous states initiated the formulation of strategies within the purview of 'cyber security' within their respective national security policies. While the initial focus on safeguarding national interests prevailed, an operational dimension has emerged over time. This study aims to examine the emergence of cyberspace and its subsequent integration into national policies in the context of these developments. The initial section of the study will entail an analysis of the conceptual framework of cyberspace and its relationship with security. This will be followed by a comparative analysis of recent political approaches to cyberspace, using Türkiye, the US, China and Russia as illustrative cases.

THE EMERGENCE OF CYBERSPACE

The concept of cyber is derived from the term 'cybernetics', which refers to the totality of living and non-living systems. This concept is often associated with the concept of 'cyberspace', which encompasses all communication networks, databases, and electronic exchanges between information sources. Consequently, cyberspace is widely regarded as a physically invisible network ecosystem. However, Dunn-Cavelty (2010) argued that this general narrative of a virtual biometric space is partly inaccurate because cyberspace also has physical elements such as telephone cables, fiber optic cables, electromagnetic waves, transmitters and electronic devices.

The network between physical elements creates a virtual space that uses the electromagnetic spectrum to store, exchange and share information, and the whole process constitutes the system. The virtual environment, termed cyberspace, facilitates connectivity among billions of individuals, thereby enabling the exchange of information and communication. As Goutam (2015) claim the fact that, the defining characteristic of a virtual environment is its capacity for rapid and unimpeded expansion, a consequence that is independent of any physical or political boundaries.

The birth of cyberspace, together with its acceptance as part of an information sharing process, dates back to the World War II period, when the first examples of information technology were encountered. As Bayrak (2020) states, Alan Turing, who is considered as the founder of computer science, played an important role in winning the war by analyzing the Enigma machine of Nazi Germany. During the Cold War period, the information struggle between the US and the USSR made significant contributions to the development of information technology. In the face of the USSR's nuclear threat, the US established the 'Advanced Research Projects Agency' (ARPA) in 1958 with the instructions of President Eisenhower. This project, which formed the basis of US space research, was transformed into the 'Advanced Research Projects Agency Network' (ARPANET) in 1962. As Bıçakçı (2014) states, with the increase in threats on ARPANET in the early 1980s and the system becoming open to intervention, the US Army established the 'MILNET' (Military Network) network in 1982 for military use. While the opening of ARPANET for civilian use increased interaction, it also brought risks. In 1991,

cyberspace expanded further with the introduction of the 'World Wide Web' (Web) information system.

The notion of cyberspace was initially introduced by William Gibson in his 1982 science fiction novel *Burning Chrome*. Guntay (2017) asserts that cyberspace denotes an information environment that transcends a system of communication networks. The concept of an information war that can be experienced in cyberspace was first discussed in Thomas Rona's 1976 research article titled 'Weapon Systems and Information Warfare'. Geers (2011) contends that the article's primary prediction is that information systems will be among the primary targets in a possible war and that existing systems are vulnerable to manipulation by an adversary or enemy.

Arguilla and Ronfeldt, in their 1993 study titled 'Cyberwar is Coming!', predicted that the blitzkrieg of Nazi Germany in the 20th century would be replaced by cyberwar in the 21st century. According to the authors, the nature of cyber warfare is such that it involves more of a military information struggle, while network wars involve low-intensity intervention by non-state actors such as terrorists. It is further predicted that this new form of warfare will be characterized by a networked dynamic, eschewing the traditional hierarchical structures that have typified previous conflicts.

Solms and Niekerk (2013) defined that the primary objective of cybersecurity as the protection of the host based on the triangle of confidentiality, integrity and availability (CIA triangle). The field of cybersecurity comprises three fundamental components: Firstly, the protection of information technology; secondly, data processed and transmitted through physical and virtual processes; and thirdly, levels of protection achieved through the implementation of measures. Thakur et al. (2015) defined that cyber security in its most basic form as 'a set of measures that protect computer systems, networks and information against interruption, unauthorized access, use, disclosure, modification, destruction and all kinds of sabotage.

The primary rationale behind the evaluation of cyber security within a broad spectrum of measures is the heterogeneity of tools and weapons that pose a threat. As Guntay (2018) asserts, in the domain of cyber security, which is a multidisciplinary field, there is no complete consensus on the categorization of cyber weapons. However, the main threat sources that are frequently referenced include: bacteria, worms, viruses, Trojan horses, logic bombs, backdoors, trapdoors, slave computers (botnets, zombies), rootkits, keyloggers, scripts, fake websites and fake e-mail accounts.

The seminal breakthrough in the realm of cyber conflicts transpired in 2007, marked by the extensive cyber interventions in Estonia that persisted for a duration of weeks. The banking activities in Estonia came to a standstill, and in response, numerous states, notably NATO members, initiated the development of military solutions to address cyber security concerns. As O'Connell (2012) observes, Russia instigated a large-scale cyberintervention of a similar nature to the one in Estonia against Georgia in the South Ossetia conflict in 2008. The 2009 'Stuxnet' attack is another notable example, where it is believed that the US and Israel launched a cyberattack using malware to slow down Iran's nuclear program, although the exact source of the attack cannot be determined (O'Connell, 2012).

In the aftermath of the 11 September attacks, there was a marked increase in both the qualitative and quantitative nature of cyberattacks, thereby marking the onset of the third phase in the history of conflict: the 'weaponization' era. Consequently, discourse on cyberspace has transitioned towards a conceptualization of 'war' rather than 'attack'. According to Krepinevich (2012), cyber warfare is defined as the action of state or non-state actors using cyber weapons to infiltrate computers and networks. The strategic targets of cyber warfare encompass critical infrastructures, such as pumps, lifts, generators, and Control and Data Acquisition Systems (SCADA), which regulate machine systems. It is important to note that cyber warfare encompasses not only hybrid elements that support military operations in the tactical and operational phases of conflict, but also independent operations targeting strategic targets.

TÜRKİYE'S CYBER SECURITY POLICIES

The process of formulating cyber security policy in Türkiye gained significant momentum following the 2007 Estonia attacks. At the time of the aforementioned attacks, the Internet Exchange Point (IXP) system, which facilitates the transfer of data between internet service providers without the involvement of a transit carrier, was only operational in a limited number of countries. The absence of this system within the Turkish context was identified as a significant shortcoming. While the establishment of IXPs in major metropolitan areas in recent years is regarded as a significant advancement in terms of Türkiye's national cyber security, the potential risks associated with large data transfers over IXPs, particularly in regard to information privacy, have been identified (Göztepe et al., 2014).

In the process of institutionalizing cyber security, the Telecommunications and Communication Presidency (TCP) has played an important role. The TİB was established in 2005 within the framework of Law No. 5809 and is responsible for the monitoring and interception of Türkiye's communications. The powers of the TCB were expanded by the Regulation No. 5651 on Publications on the Internet and Prevention of Crimes Committed therein, which came into force in 2007. Subsequent to the enactment of the Electronic Communications Law No. 5809 in 2008, the Information Technologies Authority (hereinafter referred to as "BTK") was established within the jurisdiction of the Ministry of Transport and Infrastructures, thereby assuming the responsibilities previously held by the ICTA (Kırbaçoğlu and Hasançebi, 2023).

ICTA, as the main responsible of national cyber security, works in coordination with the Turkish Cyber Incident Response Teams (TR-CERT). TR-CERT teams are divided into two main groups, public institutions and private sector, and specialized in specific sectors such as transportation, electronics, critical infrastructure, communication, finance and water management (Eldem, 2020).

The inaugural formal measure directed towards the enhancement of cyber security within the territorial jurisdiction of the Republic of Türkiye was initiated in the year 2010, when the National Security Council formally acknowledged the nature of cyber threats as a matter of national security concern. Subsequent to this development, Türkiye's inaugural cyber security strategy was formulated in 2012 at a workshop organised by the Ministry of Transport, Maritime Affairs and Communications, the Information Security Association and the Turkish Bar Association. In 2013, this strategy was transformed into a comprehensive action plan by the

Ministry (Kırbaçoğlu and Hasançebi, 2023). A notable feature of the National Cyber Security Strategy was the emphasis placed on the threat of economic espionage and sabotage, underscoring the interconnected relationship between cyber security and economic interests. The overarching objective of the strategy is to minimize the number and impact of cyberattacks and to restore systems to their normal state as expeditiously as possible (Daşkın, 2019). Türkiye's cyber security capabilities are improving on an annual basis. In 2018, Türkiye ranked 20th in the ITU Global Cyber Security Index (GCI) and scored 97.50 points out of 100 in 2021, ranking 11th in the world and 6th in Europe (USOM, 2021). The vision of Türkiye's cyber security strategy, as articulated by Ismail Demir, President of Defence Industries in 2018, is to not only withstand cyberattacks, but also to assume a leadership position by implementing the necessary measures (Demir, 2018).

THE US APPROACH TO CYBER SECURITY

The issue of terrorism has had a profound impact on the development of US cyber policies. In this context, the 'Anti-Terrorism Task Force' report published by the Reagan administration in 1985 is widely regarded as a pivotal moment. In this period, rather than the formulation of comprehensive cyber security policies, an approach was adopted that focused on the protection of critical infrastructures from the threat of terrorism. During the Clinton administration, the 'Presidential Commission on Critical Infrastructure' (PCCIP) was established in 1996, leading to the formulation of a national protection strategy. The Commission's initial report, published in 1997 under the title 'Critical Foundations', formalised the approach to the protection of essential infrastructure systems. After the Oklahoma City bombing, 'Presidential Decision Directive 62' (PDD62) was enacted to combat terrorism, and 'Presidential Decision Directive 63' (PDD63) was enacted to protect infrastructures (Bayuk et al., 2012).

The 11 September terrorist attack represented a critical turning point in the crystallization of the US cyber security strategy. In 2003, the Bush administration published the 'National Cyberspace Security Strategy' (NCSS), the country's initial cyber security document. The document adopted the term 'cyberspace' in preference to the term 'cyberspace', and the deterrence logic of the Cold War and a bottom-up hierarchical policy process were adopted to address cyber security problems. This strategy was endorsed by the 'National Strategy for Homeland Security' (NSHS) and the 'US National Security Strategy' (NSS). Under the NCSS, the primary component of the US cyberspace strategy was founded on public-private collaboration. A further significant initiative of the Bush era was the 'National Infrastructure Protection Plan' (NIPP), adopted in 2006. The NIPP established a cross-sectoral security policy by identifying 17 infrastructure sectors. The 2008 'National Cyber Security Initiative' (CNCI) represented the final initiative of the Bush administration (Harknett and Stever, 2011).

In 2012, shortly after the Obama administration assumed office, it initiated the commissioning of a comprehensive report that analysed the interaction between cyber security agencies. Consequently, the leadership of cyber policy was transferred to the White House, and the 'Cyberspace Policy' (CPR) document was adopted in 2009. The CPR, a response of the federal government to mounting cyber threats, outlined a strategic plan with both short and medium-term objectives. Adopted in 2010, the NSS declared the protection of the US digital

infrastructure a matter of national priority, regarding cybersecurity threats as being of equal importance to public safety and economic problems (Lilli, 2020). In 2014, the National Institute of Standards (NIST) published the 'Cybersecurity Framework' and established the 'Cyber Threat Intelligence Integration Centre'. In addition to these measures, the Obama administration issued Executive Order 13691 with a view to strengthening private-public cooperation and included cybercrimes in the 'Theft and Corrupt Organizations Act' (Kshetri, 2015). During the administration of Donald Trump, Executive Order 13800 was issued in the wake of allegations of Russian interference in the 2016 Presidential Elections, with the National Institute of Standards and Technology (NIST) subsequently publishing the 'Critical Technology Development Framework' (Shively, 2021).

RUSSIA'S CYBER SECURITY APPROACH

Following the collapse of the Soviet Union, Russia experienced a period of political instability. Consequently, the country's cyber security awareness did not develop until later than that of its competitors. This belated adoption can be attributed, at least in part, to the perception of the Internet as a Western phenomenon, which prevailed during the period of political turbulence following the dissolution of the Soviet Union. During a 1996 parliamentary session titled 'Russia and the Internet: Choosing a Future', Vladimir Markomenko, Deputy Director General of the Federal State Agency for Communications and Information, described the Internet as 'a threat to Russian national security' (Giles, 2012). Whilst the West regards the Internet as a unique opportunity, Russia perceives it as a threat, with the potential to engender conflict between the actors. The Russian perspective has historically prioritised the concept of 'information warfare' over 'cyber warfare'. Furthermore, the notion of cyberspace as a 'fifth dimension' – a concept frequently discussed in academic literature – has been espoused by Russia, and the concept of cyber warfare has been regarded as an American phenomenon (Giles, 2012).

Following the rise to power of Vladimir Putin in Russia, several changes have occurred in state policies (Hasançebi & Kırbaşoğlu, 2023). A notable development in this context pertains to the realm of cyber security. The inaugural Russian cyber policy document is the 'Russian Federation Information Security Doctrine', which was signed by Putin on 9 September 2000. This doctrine highlighted several pressing concerns, including the vulnerability of state secret data, the exodus of skilled professionals, the growing reliance on foreign computer and telecommunication equipment, and the inadequacy of both the motivation and financial resources of state institutions. In addition, despite the legacy of the USSR, Russia's inadequacy in space exploration and electronic warfare systems was also recognized (Gady and Austin, 2010).

In 2008, Russia engaged in a series of military actions in cyberspace, including a Distributed Denial of Service (DDoS) attack on Georgia. This development followed a period of tension between the two nations, primarily due to the ongoing South Ossetia conflict. A significant number of Georgian official government websites, including those of the Georgian President Mikheil Saakashvili, were targeted by Russian hackers. Consequently, a substantial segment of the Georgian population was disconnected from the global network. In response, Western

countries, notably Estonia and Poland, which had previously experienced similar attacks in 2007, sought to address the bandwidth issue by deploying Computer Emergency Response Teams (CERT) to Georgia. However, Russian hackers rapidly recovered and initiated a subsequent wave of attacks (Maness and Valeriano, 2016).

Between 2009 and 2018, Russia's cyber security policy saw significant progress. Significant milestones include the adoption of the '2020 National Security Document' in 2009, the publication of the 'Conceptual Opinions on the Activities of the Armed Forces of the Russian Federation in the Information Space' in 2011, and the 'Gerasimov Doctrine' in 2012. These documents formalised Russia's military presence in cyberspace (Acar and Pekcandanoğlu, 2020). The 2016 Information Security Doctrine defined information as one of Russia's strategic national priorities and set the goals of compensatory information and psychological actions, suppressing activities that harm national security, and protecting Russia's traditional values. In his 2018 statement, Putin expressed concern about the increasing threshold for the USE of nuclear weapons. This strategy has the potential to act in response to conventional armed attacks or even a cyber threat' (Putin, 2018). In this statement, Putin emphasised Russia's nuclear deterrence potential against cyber threats (Kari and Pynnöniemi, 2023).

CHINA'S CYBER SECURITY POLICY

The evaluation of China's cyber security policies must be conducted within the context of the country's closed political structure; an independent evaluation is not feasible. The People's Republic of China, a global leader in digital surveillance technology, employs systematic and extensive measures to block what it deems to be 'harmful information' from entering its national networks. The Chinese government exercises censorship over global communication platforms such as Facebook, X (previously Twitter) and Google on the mainland. While this strategy is widely regarded as a standard operating procedure for a closed system, it enables the Chinese Communist Party (CCP) to effectively disseminate state propaganda through contemporary methods (Eriksson & Lagerkvist, 2016).

The Chinese government's approach to cybersecurity is interpreted as a policy aimed at dividing the Internet under its jurisdiction. This perspective is explicitly articulated in the 2010 manifesto, titled 'Internet in China', published by the Information Office of the State Council of China. This document asserts that 'the Internet on Chinese territory is under Chinese sovereignty'. Adopting the principles of non-interference and equal participation in cyber policies, Chinese President Xi Jinping has pursued a nuanced approach to internet governance. This commitment was further reiterated in 2014 at the 1st World Internet Conference, where President Xi Jinping stated that "Every country has the right to choose its own internet, we should respect national public policies" (Wang, 2020). China's cyber military doctrine is comprised of three principal components: special network combat forces, authorised non-military forces and civilian forces. Special network combat forces within the Chinese People's Liberation Army (PLA) are responsible for conducting both offensive and defensive operations. Non-uniformed personnel under the jurisdiction of the Ministry of State Security and the Ministry of Public Security constitute the authorized non-military forces. Finally, civilian forces

consist of cyber militias in universities, telecommunication companies and civilian organizations (Morgus et al., 2019).

A significant institutional alteration that transpired during the Xi era was the formation of the Cyber Security and Information Group (CILG). Following the revelations made by Edward Snowden in 2014, the CILG was established with the participation of twenty-one Politburo members under the leadership of President Xi with the aim of strengthening CCP internal party discipline and combatting foreign cyber threats. Furthermore, China's investment in the cyber security industry increased from \$527 million in 2003 to \$2.8 billion in 2011 (Lindsay, 2015b). Moreover, China, which established the Strategic Support Force by integrating the cyber, space and electronic units of the PLA in 2015, has been a leading proponent of strategic thinking in cyber policies. This initiative also set an example for the Trump administration to establish the US Space Force in 2019 (Kanuck, 2022).

CONCLUSION

Despite the recent emergence of the concept of cyber in the domain of international relations literature, it has garnered significant popularity. The concept of cyber security, predicated on the principle of protecting and preserving information, has been a matter of discussion in the sphere of international politics since the 1990s. The advent of the Internet revolution and the rapid propagation of globalization have been identified as contributing factors to this sudden popularity.

The cyber security approaches of Türkiye, the US, Russia and China, which were selected as case studies in the study, have both similarities and profound differences. The US has played a pioneering role in the development of global cyber security as the country where the first cyber-attack was made, and regulations were made. From the US perspective, while the influence of the Office of the President is important, it has been revealed that the most serious change was realised under President Obama. In Russia, the post-USSR political turbulence caused a delay in the development of national cyber security strategies, yet it is noteworthy that the country reached the capability to organize cyber operations in a short time after Putin came to power. Perhaps the most striking example of this is China, which evaluates the Internet in terms of sovereignty. The Chinese Communist Party exercises censorship over the Internet to preserve current political stability, while concurrently implementing a cyber policy that encompasses both civilian and military entities. The West, particularly the US, regards China as the most aggressive country in cyberspace. Türkiye, conversely, has emerged as a latecomer in the development of cyber awareness. Türkiye's emergence as a significant player in the global cyber security landscape is noteworthy, particularly given its relatively recent adoption of legal regulations and institutionalization measures.

REFERENCES

Acar, H., & Pekcandanoğlu, M. (2020). Rusya'nın siber güvenlik ve siber espionaj politikalarının analizi. Türkiye Rusya Araştırma Dergisi, 3, 167-189.

- Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (1993). Cyberwar is coming! *Comparative Strategy*, 12(2), 141-165.
- Bayrak, M. (2020). ABD ile Birleşik Krallık'ın AB ve NATO çerçevesinde siber alanlarının tarihsel analizi. *Cyberpolitik Journal*, 5(9), 22-51.
- Bayuk, J. L., Healey, J., Rohmeyer, P., Sachs, M. H., Schmidt, J., & Weiss, J. (2012). *Cyber security policy guidebook*. John Wiley & Sons.
- Bıçakcı, S. (2014). NATO'nun gelişen tehdit algısı: 21. yüzyılda siber güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), 101-130.
- Daşkın, E. (2019). The Turkish cyber security strategy: Structure, legislation, and challenges. *Journal of Intelligence and Cyber Security*, 2(1), 1-39.
- Dunn-Cavelty, M. (2010). Cyber security. In J. P. Burgess (Ed.), *The Routledge handbook of new security studies* (pp. 154-163). Routledge.
- Eldem, T. (2020). The governance of Türkiye's cyberspace: Between cyber security and information security. *International Journal of Public Administration*, 43(5), 452-465.
- Eriksson, J., & Lagerkvist, J. (2016). Cyber security in Sweden and China going on the attack? In K. Friis & J. Ringsmose (Eds.), *Conflict in cyber space: Theoretical strategic and legal perspectives*. Routledge.
- Gady, F. S., & Austin, G. (2010). *Russia, the United States, and cyber diplomacy opening the doors*. The EastWest Institute.
- Geers, K. (2011). *Strategic cyber security*. CCD COE Publication.
- Giles, K. (2012). Russia and cyber security. *Nação e Defesa*, 5(133), 69-88.
- Goutam, R. K. (2015). Importance of cyber security. *International Journal of Computer Applications*, 111(7), 14-17.
- Göztepe, K., Kılıç, Y., & Kayaalp, A. (2014). Cyber defence in depth: Designing cyber security agency organization for Türkiye. *Journal of Naval Science and Engineering*, 10(1), 1-24.
- Güntay, V. (2017). Uluslararası sistem ve güvenlik açısından değişen savaş kurgusu; siber savaş örneği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 81-108.
- Güntay, V. (2018). Siber güvenliğin uluslararası politikada etki aracına dönüşmesi ve uluslararası aktörler. *Güvenlik Stratejileri*, 14(27), 79-111.
- Harknett, R. J., & Stever, J. A. (2011). The new policy world of cybersecurity. *Public Administration Review*, 71(3), 455-460.
- Kanuck, S. (2022). Unlearned lessons from the first cybered conflict decade 2010-2020. *The Cyber Defense Review*, 7(1), 181-192.

- Karabacak, B., Yildirim, S., & Baykal, N. (2016). Regulatory approaches for cyber security of critical infrastructures: The case of Türkiye. *Computer Law & Security Review*, 32, 526-539.
- Kari, M. J., & Pynnöniemi, K. (2023). Theory of strategic culture: An analytical framework for Russian cyber threat perception. *Journal of Strategic Studies*, 46(1), 56-84.
- Kırbaçoğlu, F., & Hasançebi, M., (2023). An Evaluation of The Concepts of Cyber Security and Cyber Intelligence: The Case of Türkiye. 6. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi (pp.317-324). Ankara, Türkiye.
- Kreepinevich, A. (2012). Cyber warfare: A "nuclear option"? Center for Strategic and Budgetary Assessments.
- Kshetri, N. (2015). Recent U.S. cybersecurity policy initiatives: Challenges and implications. *IEEE Computer*, 48(7), 64-69.
- Lilli, E. (2020). President Obama and US cyber security policy. *Journal of Cyber Policy*, 5(2), 265-284.
- Lindsay, J. R. (2015). The impact of China on cybersecurity: Fiction and friction. *International Security*, 39(3), 7-47.
- Maness, R. C., & Valeriano, B. (2016). Cyber spillover conflicts: Transitions from cyber conflict to conventional foreign policy disputes? In K. Friis & J. Ringsmose (Eds.), *Conflict in cyber space: Theoretical strategic and legal perspectives*. Routledge.
- Morgus, R., Woolsey, J., & Sherman, J. (2019). Are China and Russia on the cyber offensive in Latin America and the Caribbean? *New America*. <https://newamerica.org/cybersecurity-initiative/reports/russia-china-cyber-offensive-latam-caribbean/>
- O'Connell, M. E. (2012). Cyber security without cyber war. *Journal of Conflict & Security Law*, 17(2), 187-209.
- Shively, J. (2021). Cybersecurity policy and the Trump administration. *Policy Studies*, 42(5), 738-754.
- Solms, R. V., & Niekerk, J. V. (2013). From information security to cyber security. *Computers & Security*, 38, 97-102.
- Thakur, K., Ali, M. L., Jiang, N., & Qiu, M. (2015). An investigation on cyber security threats and security models. 2015 IEEE 2nd International Conference on Cyber Security and Cloud Computing, 307-311.
- Trautman, L. J. (2015). Cybersecurity: What about U.S. policy. *Journal of Law, Technology & Policy*, 2015(2), 341-391.
- USOM. (2021, July 5). Türkiye, Global Siber Güvenlik Endeksi'nde Avrupa'da 6'ncı. <https://www.usom.gov.tr/duyurular/turkiye-global-siber-guvenlik-endeksinde-avrupada-6nci>

Wang, A. (2020). Cyber sovereignty at its boldest: A Chinese perspective. The Ohio State Technology Law Journal, 16(2), 395-466.

TERROR, TERRORISM AND ASYMMETRIC WARFARE

Muharrem BAYRAK

Karadeniz Technical University,

mhrrmbyrk96@gmail.com - ORCID: 0000-0002-9190-9011

Fevzi KIRBAŞOĞLU

Karadeniz Technical University

fkirbasoglu@ktu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8797-4750

Ferhat Çağrı ARAS

Karadeniz Technical University,

ferhatcagriaras@ktu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-2108-1981

ABSTRACT

This study examines the concepts of terror, terrorism, and asymmetric warfare and their impact on the evolution of international relations since the end of the Cold War. Three pivotal shifts in global system with the end of the Cold War: the end of bipolarity, the emergence of new states and the increase in intra-state conflicts. This context provides the framework for an examination of the biological, psychological, and social foundations of the phenomenon of violence. Additionally, it permits an investigation of the transformation of violence and evolving structure of the concept of war within the context of contemporary classification, including “old-new war”, “hybrid war”, “fourth generation war” and asymmetrical war”. Furthermore, the study employs an ontological and epistemological approach the examine the historical origins and contemporary usage of the concept terrorism. Furthermore, the evolving agenda and objectives of terrorism, particularly in the wake of 9/11 attacks, are examined in depth. The ways in which these phenomena are shaped in diverse contexts through categories such as insurgent, liberation, separatists, and global terrorism are also explored. This study examines the dynamics of modern warfare and terrorism from historical and theoretical perspectives, offers perspective on key concepts such as international security, globalization, violence and political targets.

Keywords: Terror, Terrorism, Asymmetric Warfare, Violence, Security, Globalization

ÖZET

Bu çalışma, **terör, terörizm, asimetrik savaş** mefhumlarını ve bunların uluslararası ilişkilerdeki etkilerini ele almaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde meydana gelen üç temel değişim, çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Bunlar, çift kutupluluğun sona ermesi, yeni devletlerin ortaya çıkışı ve devlet içi çatışmalardaki artıştır. Bu bağlamda, şiddet olgusunun biyolojik, psikolojik ve toplumsal temelleri tartışılarak, şiddetin dönüşümü ve savaş kavramının “eski-yeni savaş”, “hibrit savaş”, “dördüncü nesil savaş” ve “asimetrik savaş” gibi güncel sınıflandırmalar çerçevesinde değişen yapısı incelenmiştir. **Çalışmada, terör ve terörizm** kavramlarına da ontolojik ve epistemolojik bir perspektifle yaklaşılmış, bu kavramların tarihsel kökenleri ve modern anlamdaki kullanımları incelenmiştir. Ayrıca, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmin değişen gündemi ve amaçları detaylandırılmış; isyancı, özgürleşme, ayrılıkçı ve küresel terörizm gibi kategoriler üzerinden bu olguların farklı bağlamlarda nasıl şekillendiği tartışılmıştır. Bu ifade edilenlerden hareketle çalışmada, modern savaş ve terörizm dinamikleri tarihsel ve teorik bir perspektif ile ele alınmış ve **uluslararası güvenlik, küreselleşme, şiddet ve politik hedefler** gibi anahtar kavramlar çerçevesinde yeni bir bakış açısı sunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Asimetrik Savaş, Şiddet, Güvenlik, Küreselleşme.

INTRODUCTION

The end of the Cold War led to three fundamental changes in the international system. Firstly, the dissolution of the Soviet Union (USRR) and Yugoslavia resulted in the emergence of new states. This increase in the number of states has led to diversification of actors within the international system, and the growth of non-governmental organizations has resulted in the emergence of new dynamics within the international system. Secondly, the East-West dichotomy, which had endured for nearly half a century, reached its conclusion. The geopolitical competition between communism and the liberal market economy resulted in triumph of liberalism with the dissolution of the USSR in 1991. A third notable shifts are the rise in the incidence of internal armed conflicts, commonly referred to as civil wars. The development is regarded as an outcome of the initial change. The country, which Josiph Broz Tito, the founder of Yugoslavia, described as a “crystal ball”, was severely destabilized under his successors Slobodan Milosevic and Franjo Tudman. This geography, where different ethnic groups had

coexisted peacefully for many years, has been the setting for a series of human tragedies, including hared, bloodshed, exile, migration, and genocide (Şener, 2017). The occurrence of these severe humanitarian crises near Europe at a time when the ideals of democracy were on the rise demonstrated the necessity of evaluating violence not only from a regional perspective but also from a global perspective within the context of the contemporary era.

In the past three decades, the concept of war has been discussed in the context of several theoretical frameworks, including the 'old-new war', the 'hybrid war', the 'fourth generation war', and the 'asymmetric war'. While the existing literature continues to demonstrate a sustained interest in the evolving nature of warfare, it is also imperative to examine the intellectual foundations that underpin this transformation. The transformation of warfare involving violence can be analyzed in terms of the causes of violence or aggression, at its simplest. The three principal approaches to the source of violence are instinct theory, biological theory, and frustration theory. In 1966, Konrad Lorenz's "On Aggression" was developed on this theoretical foundation by examining the behavior of animals in their natural environment. In his theory, Lorenz argued that the phenomenon of violence in humans is rooted in the instinct of self-preservation and survival. This form of violence does not manifest between species but rather within species.

The survival of the fittest in nature serves to protect younger generations and facilitate the formation of a balanced habitat (Çetin, 2019: 2). In his analysis of violence, Eric Fromm employs the concept of "destructiveness" as a lens through which to examine the phenomenon. He posits that individuals experiencing pressure, loneliness, and a sense of powerlessness are compelled to exhibit aggressive behaviour. Nevertheless, this aggression intensifies the sense of loneliness and ultimately results in a state of insolvency (Kirel, 1995: 269). The biological theory asserts that human physiology is the primary determinant of aggressive behaviour. It is proposed that there is a direct correlation between the nervous system, endocrine glands, hormones, genetic structure, and aggression. For example, although it is asserted that testosterone hormone is associated with aggression, such a correlation cannot be substantiated with regard to female genetics. Nevertheless, this assessment is subject to critique, given that the Falklands War was conducted under the command of Margaret Thatcher, renowned as the "Iron Lady." The frustration theory posits that aggression is a consequence of external frustration. As expectations increase, so too does the sense of frustration, which may ultimately give rise to violent behaviour (Çetin, 2019). In the contemporary era, the phenomenon of

violence and war must be re-evaluated beyond the limitations of physiological or psychological explanations. This is due to the increasing prevalence of inequalities in the context of globalization and the emergence of conflicts with local cultures.

TERROR AND TERRORISM

Although the terms “terror” and “terrorism” are often used interchangeably, they are, in fact, epistemologically and ontologically distinct concepts. The term ‘terror’ is derived from the Latin words ‘terrere’ (to cause fear or alarm) and ‘terrorem’ (to inspire great fear or terror). In the 15th century, the Old French term *terreur*, meaning ‘something intimidating, an object of fear’, underwent a shift in meaning and came to be used in English as the word ‘terror’ (Online Etymology Dictionary, n.d.). The term ‘terror’, which is used in Turkish with the meaning of ‘rule based on fear and terror’, has acquired a variety of meanings in different contexts over time. In *Kamusü’l A’lam*, published by Şemseddin Sami in 1889, the term ‘terror’ was defined as ‘the method of mücazat-which şedide, which is known by the name of terror’. In 1931, the term was employed in the *Cumhuriyet* newspaper in the context of anarchist ideology. In contrast to the previously discussed forms of terrorism, the latter includes a dimension in which violence is employed for political purposes. The earliest known examples of terrorism can be found in the Sicarii movement, which organized the assassination of Jews who collaborated with the Roman and Judean administration. During the Reign of Terror period between 1793 and 1794, when the French Revolution was radicalized, the use of violence against those who opposed the revolution marked the beginning of the use of terrorism as a political tool (Heywood, 2011: 283).

The initial manifestations of modern terrorism emerged in 1861 as a response to the efforts of Tsar Alexander II to reform and Europeanize Russia. The movement initiated by university students, known as *Narodnaya Volya* (People’s Will), is regarded as the initial instance of a terrorist group in history. The movement was influenced by the teachings of Mikhail Bakunin and was subsequently dubbed the ‘anarchist wave’. Its objective was to gain international recognition through the assassination of prominent statesmen (Rapoport, 2002). Notable assassinations during this period included those of prominent political leaders such as Tsar Alexander II (1881), Empress Elizabeth of Austria (1898), King Umberto of Italy (1900), and US President William McKinley (1901). In this period, which has been termed the ‘golden age of assassination’, the suicide attack carried out by a French anarchist at the Paris Café Terminus

in 1894 was the inaugural instance of suicide bombing, an important tactical element of modern terrorism (Heywood, 2011: 283).

The 'anti-colonial wave', which occurred between 1920 and 1960, constituted the second wave of terrorism. Following the decline of anarchist influence, the Treaty of Versailles undermined the aspirations of European colonies and Balkan ethnic groups for self-determination in accordance with Wilsonian principles, thereby precipitating a new wave of terrorism. This period saw the emergence of the 'terrorist/freedom fighter' debate, particularly in the context of the Irish Republican Army (WhichRA). The 1946 bombing of the King David Hotel in Jerusalem by the Zionist militant group Irgun contributed to the negative public perception of the term 'terrorist'. The second wave is characterized by the success of terrorist organizations in securing support from diaspora communities and foreign governments (Kaplan, 2016).

The 'new left wave', which originated with the anti-war protests the Vietnam War in the 1960s, constituted the third wave of terrorism. The United States (US)' military operations to overthrow the communist regime in a distant geography resulted in the creation of a strong anti-American sentiment, particularly among Western university students. During this period, left-leaning groups such as the Red Army Faction (Baader-Meinhof Gang) in Germany, the Weather Underground in the USA, the Japanese Red Army in Japan, and Action Directe in France received support from the Soviet Union (Rapoport, 2004: 56).

The 'religious-based wave', which spanned the period between 1979 and 2020, constituted the fourth wave of terrorism. Although this period is often associated with the Islamic world in the literature, it should be noted that Jewish, Sikh, and Christian terrorist groups also played an active role in this process. However, a fundamental difference can be identified between these terrorist groups and Islamic terrorist organizations. While the former operated on a national scale, the latter developed a global structure with the 'cell house' system. One of the most notable characteristics of the fourth wave has been the emergence of specialized tactics, such as suicide bombing, which were first employed during the first wave. The principal motivations of this period, as exemplified by al-Qaeda and ISIS, were shaped around anti-Americanism and the aspiration to establish a global Islamic state. The fact that the US was attacked on its own territory on September 11, 2001, for the first time since the attack on Pearl Harbor in 1941, and the subsequent military operations launched in Iraq and Afghanistan in response to this attack contributed to the deepening and prolongation of this wave of terrorism (Rapoport, 2022: 198).

THE CHANGING AGENDA OF TERRORISM

A cyclical and intentional evolution in terrorist acts has been observed throughout history. In his 2005 work, Ignatieff presents a typology of terrorist acts, delineating six distinct categories based on their underlying motives. The initial category is that of 'insurgent terrorism', which is defined as a tactic employed with the objective of overthrowing a government or destroying a state. This form of terrorism, which originated with the Russian nihilists and persists to the present day, is frequently linked with anarchist and communist terrorist organizations. One recent example of an insurgency can be seen in the aftermath of Donald Trump's defeat by Joe Biden in the 2020 US presidential election. In the aftermath of the attack on the US Capitol by Trump supporters, the radical wing of the Republican Party and far-right groups resorted to political violence, alleging that the elections had been rigged. Those at the centre of the legitimacy conflict, with a polarized perception of the world as 'us' and 'them', perceive violence as a legitimate tool. They believe that the current political context 'otherizes' them (Crenshaw, 2021).

The second category of terrorism is that of 'limited or personal terrorism', which emerges in pursuit of narrower objectives. In contrast to insurgent terrorism, this form of terrorism is a response to a particular problem or situation. One example is the attack by Timothy McVeigh on the federal building in Oklahoma City in 1995, which resulted in the deaths of 168 people. While such actions are typically undertaken by individuals on a specific issue, such as abortion rights, collective action is also observed. The 1995 attack on the Tokyo subway by the Japanese religious organization Aum Shinrikyo provides an illustrative example of this model. The terrorists, driven by a desire to satisfy their spiritual leader, employed the use of sarin gas and, in contrast to suicide attacks, evacuated the area following the release of the gas (Duyvesteyn, 2004).

The third type of terrorism is 'liberation terrorism', which aims to overthrow colonial regimes. The fourth type is 'separatist terrorism' arising from the struggle for independence of ethnic groups within the state, and the fifth type is 'occupation terrorism' aiming to remove occupying forces from national borders. These three types are generally considered interrelated in the academic literature. The American Revolution, which started with the additional taxes imposed by Great Britain to revive the war-weary economy after the Seven Years' War, constitutes an important example where separatist, occupation and liberation terrorism are seen together. This type of terrorism, also called nationalist terrorism, has manifested in various forms in the

historical process: The assassination of Napoleon III in 1858. Felici Orsini, the Italian revolutionary who assassinated Napoleon III in 1858; the Indian Barin Ghose and the Bengali terrorist group Maniktala fighting against Great Britain; the Internal Macedonian Revolutionary Organization (IMRO) fighting against the Ottomans; the Zionist Irgun fighting against the British mandate and the Arabs; The Black Hand, founded by Izz ad-Din al-Qassam against the British mandate for Palestinian independence; the Algerian Liberation Army (FLN), which fought against French colonisation; the Liberation Tigers of Tamil Inspiration, which operated between 1976 and 2009; and the Palestinian Fatah group, which still exists today (Parker and Sitter, 2016: 205).

The final category, "global terrorism," encompasses terrorist acts directed against a global power or civilization. This form of terrorism, exemplified by the antagonistic stance of Al-Qaeda and ISIS towards US hegemony and Western civilization, has transformed the conceptualization of terrorism and the conventional counter-terrorism strategies of all states, particularly the US. The period following the events of 9/11 is often referred to as the 'age of global terrorism'. During this time, one of the most significant topics of discussion was the concept of asymmetric warfare.

ASYMMETRIC WARFARE AND NEW TERRORISM

The term 'asymmetric war' is used in international relations literature to describe a several conflicts, including those in Afghanistan and Iraq, the Palestinian-Israeli conflict, the crises in Bosnia and Kosovo, the civil wars in Angola, Somalia, Congo and Sierra Leone, and the low-intensity conflicts in Colombia, Indonesia and Kashmir. Although the concept of asymmetric warfare has been widely employed in US military, political, and academic circles to describe US counterinsurgency operations in Iraq and Afghanistan, particularly in the wake of 9/11, the history of the concept's debate extends much further back in time (Winter, 2011).

The concept of asymmetric warfare, which differs from the regular tactics of destruction and movement that form the basis of traditional warfare, has a long historical precedent. In this context, the victory of David, fighting on behalf of King Saul of the Israelites, in his duel with the giant Goliath (Goliath), the protector of the ancient Palestinians, is recognized as the first known successful example of brute force versus intelligence and agility (unconventional methods). Similarly, Quintus Fabius Maximus, who was victorious over the Carthaginian army and its leader Hannibal, owed his success to irregular warfare tactics comprising a combination

of distraction and intrigue, which have been termed the 'Fabian strategy' in historical discourse (Porkolab, 2016: 24).

In his 1975 publication, *Why Big Nations Lose*, Andrew J. R. Mack offers a comprehensive and systematic examination of the concept of asymmetric conflict, which has since become a prominent area of study in international relations. The study of asymmetric warfare originated with the violent conflicts in the Pacific Ocean during World War II, with a particular focus on the role of power imbalances. In the post-war period, most Pacific peoples who resisted the colonial powers of Europe were ultimately successful in their struggle. France, for instance, was able to maintain its position in Indochina for approximately sixty years with a local military force of only 15,000 men. However, in 1954, it was ultimately defeated by the Vietnamese, who initiated a guerrilla campaign in 1946. Similarly, the US was unsuccessful in its costly military engagement in Indochina between 1955 and 1975. The principal reason for this apparent anomaly is that power asymmetry is inversely proportional to interest asymmetry. While weaker actors mobilized all their resources because they perceived the conflict as a struggle for survival, the great powers were involved only for the advancement of their specific interests. As Arreguin-Toft (2012) observes, while interests are subject to change and may be discarded, the struggle for survival remains an indispensable element.

The systematic development of the concept of asymmetric warfare commenced with the interest demonstrated by the US Department of Defence (DOD) and the Central Intelligence Agency (CIA). The US Department of Defence (DOD) defined asymmetric warfare as follows: "practices that differ significantly from an adversary's normal mode of operation, with the aim of exploiting its weaknesses and neutralising its strengths". In contrast, the CIA defined the concept as 'creative strategies and tactics developed by relatively weak state and non-state actors to avoid larger and technologically superior opponents and to exploit their potential weaknesses'. In accordance with the CIA's approach, it is necessary to utilise not only military capabilities but also diplomatic and non-military resources to defeat the superior side in asymmetric warfare (Miles, 1999).

In this context, one of the most illustrative examples of US asymmetric warfare practices is the support provided to the Nicaraguan Contras between 1979 and 1990. The US provided financial support to the Contra guerrillas in opposition to the left-leaning Sandinista regime, which had overthrown the Somoza regime in 1979. To maintain this support, the US, through Israel, proceeded to sell arms to Iran under the rule of the Islamic Republic, which was hostile to the

US. This clandestine arms transaction, conducted without the authorization of the US Congress, has been documented in historical accounts as the Irangate. The decision of the US to sell arms to Iran, a country that had been labelled 'the devil' by the US government, demonstrates the universal and continuous nature of realpolitik (Uzgel, 2015: 51).

The inaugural appearance of the concept of asymmetry in official documents was in the 'Joint Force Quarterly' in 1995. The concept was initially considered within a narrow framework and defined in the context of conflicts between different forces, such as air versus land or air versus sea. In 1997, the 'Quarterly Defence Review' broadened the scope of the concept and defined it as 'asymmetric attacks by adversaries against US conventional military superiority and threats to our overseas forces, interests, and Americans at home' (Buffaloe, 2006). In the National Security Strategy document published in October 2022, the concept of asymmetry is discussed in two different contexts. The terms "asymmetric threat" and "asymmetric advantage" are used in the document. The document asserts that the eastern flank of NATO will be reinforced through the involvement of Finland and Sweden, thereby enhancing collective resilience against asymmetric threats originating from Russia. Additionally, it draws attention to the decline in Moscow's soft power and influence. Another noteworthy aspect of the document is its incorporation of the concept of asymmetric strategy within the domain of education. In this context, it was emphasised that the asymmetric advantage achieved in the fields of science, technology, engineering, and mathematics would be doubled and that the US capacity to attract and retain the most talented individuals in the world would be a national priority (The White House, 2022).

The US' interest in the concept of asymmetry first became evident with the publication of the military doctrine, 'Unrestricted Warfare', by two colonels of the People's Liberation Army of China. As posited by Colonels Qiao Liang and Wang Xiangushi (1999), while nation-states or national armies are unable to engage in combat with terrorist organizations without adhering to established rules of engagement, these organizations, which lack legal and juridical responsibilities, can leverage the inherent asymmetry of their position to their advantage through the utilization of 'unrestricted warfare' against their more powerful adversaries. The employment of biological and chemical weapons in addition to conventional weapons has resulted in a notable increase in the lethality and destructive capacity of these weapons.

Subsequently, the US Army Strategic Studies Institute dedicated three years to analyzing the concept of asymmetry with the objective of developing a joint Army-Marine Corps doctrine in

accordance with the Chinese doctrine. In a study published ten days prior to the 11 September attacks, entitled 'Past Attempts to Define Asymmetric Warfare', it was emphasized that asymmetric approaches were no longer a mere secondary or peripheral effect against conventional threats. Instead, it was argued that the US Army needed to develop its expertise in conventional warfare in the asymmetric domain (McCulloh and Johnson, 2013: 57). The terrorist attacks of September 11, 2001, which targeted the World Trade Center in New York and the Pentagon, the center of US defense, are regarded as a pivotal turning point in modern asymmetric warfare, both in terms of their impact and the outrage they caused.

In the wake of the 11 September attacks, which eroded the perception of security, the concept of asymmetric warfare has been categorized into two distinct categories. The initial category encompasses the struggle against terrorist organizations and rogue states, which are regarded as part of the 'global war on terror'. The US military operations against Iraq between 1991 and 2003 provide an illustrative example of this category. The second category is that of asymmetric warfare, which arises from the right of great powers, particularly the hegemonic power, the US, to pre-emptively strike against countries that they characterize as rogue states. In the context of the struggle against rogue states, the technological superiority of the great powers gives rise to a considerable degree of asymmetry. Nevertheless, the strategies employed by great powers remain opaque, particularly regarding the conduct and termination of capacity-based asymmetric warfare (Lee, 2004). The concept of a rogue state, which has been employed by the US since the 1990s to designate countries perceived as a threat to global peace, may be rendered obsolete in light of the country's evolving policy stance. This is exemplified by the shift during the Clinton administration (Oran, 2017, p. 19).

The US' role in the evolution of the asymmetric concept and the shifts in its unilateral approach have prompted substantial discourse. The invasions of Afghanistan and Iraq, while contributing to the development of the concept and military doctrine, served to reinforce the discourse surrounding the notion of the 'US Empire' in the public consciousness. The prevailing perspective is that the US derives its hegemonic status from its military capacity and is inclined to engage in warfare in order to maintain this status.

This description of empire encompasses the capacity to exert social influence in addition to military means. The US exerts a dominant influence within international institutions, which it can utilise for its own purposes and manipulate international public opinion in order to block

opposition. In this context, international institutions create an asymmetrical distribution of benefits, with the US being the primary beneficiary of these benefits (Jabri, 2007, p. 51).

The US's dominant position has provided motivation for groups such as Al-Qaeda and ISIS. In accordance with the theory of obstructionism, both organisations perceived the US to be an impediment to the practice of Islamic teachings in their purest form. In his speech on 7 October 2001, following the events of 11 September, Osama bin Laden highlighted the fact that the suffering experienced by America was merely a reflection of the plight of Muslims that had been ongoing for years (CNN, 2001). To motivate his followers, Laden attributed the suffering of Muslims to the bombings of Afghanistan and Iraq and accused America and its allies of being hypocritical, describing them as the symbol of paganism in the modern world.

The Islamic State of Iraq and Syria (ISIS), the successor organisation to Al-Qaeda, has adopted a similar discourse. Former leader of the organisation Abu Bakr al-Baghdadi described the total war and jihad created by the Islamic State as the beginning of the road to victory. ISIS has set its sights not only on Western civilisation but also on Muslim countries that have forged alliances with the West. For instance, Baghdadi has advocated for an incursion into Turkey and has asserted that Saudi Arabia should be assailed "for allying with infidel states in the conflict against Islam and Sunnah" (The Guardian, 2016).

The Salafist jihadist movement's struggle against the nation-state system appears to transcend geographical boundaries. The borderless, undefined, and unquantifiable nature of this movement, which has re-emerged in Libya, Afghanistan, and other regions, renders it beyond the scope of legitimate armed conflict as defined by international humanitarian law. It can therefore be concluded that the struggle against such groups, particularly Salafist jihadist movements, has been and is expected to remain asymmetric in nature (Petener, 2016).

CONCLUSION

The phenomenon of terrorism, which has its roots in the history of mankind as a violent motive, has a history of approximately 250 years of being constructed with a political purpose. It can be argued that terrorism represents a pivotal moment in a series of historical events that commenced with the Jacobin Revolution, culminated in the Napoleonic Wars, and ultimately led to the formation of national unions and a global conflict unlike any other in human history.

The phenomenon of terrorism has played a significant role in the formation and evolution of the international system, and its impact continues to increase in the contemporary era.

In the aftermath of the dissolution of the USSR and Yugoslavia, public opinion was largely dominated by the prediction that intra-state sub-groups would gain strength and pose a threat to international security. However, the rupture caused by 11 September was not foreseen by many. The internationalization of terrorism has elevated it to the status of the world's most pressing problem, underscoring the shortcomings of conventional approaches to security. This shift in the conceptualization of security has intensified interest in asymmetric warfare in recent years.

It is notable that, despite the long-standing discussion of power imbalances between the parties in the literature, it is only in the last two decades that this imbalance has been translated into a strategy for success in a potential conflict. The concept was formalised as a doctrine when the US Army acknowledged the growing capabilities of both nation-state adversaries and non-state organizations. In 1999, China issued a stark warning about the growing threat posed by non-state actors and the increasing destructive power of non-conventional weapons. However, the real turning point came with the terrorist attacks of 11 September.

The assumption that asymmetric warfare will typically favour the weaker side due to power imbalances is an erroneous generalization. It is inherently challenging for a state with traditional elements, regardless of its military capacity, to achieve success through traditional methods against an undefined and unidentifiable opponent, such as a terrorist organization. Even states that do not have a democratic government have been unable to act against terrorist organizations with the same ease as in inter-state wars. This is since, in the context of interstate conflicts, those in authority are more adept at persuading the public, whereas in the case of counterterrorism operations, taxpayers are reluctant to allocate resources to a perceived diminishing threat.

Should the struggle be eased, it is inevitable that terrorism will re-emerge, a paradox that the nation-state is unable to overcome with traditional elements. Those states that are able to combine elements of asymmetric warfare with their traditional elements are able to defeat their relatively militarily weak opponents through the exploitation of their opponents' inherent deficiencies. Nevertheless, this triumph is not enduring in the context of terrorism. For example, despite the fact that ISIS has been expelled from Iraq and Syria following years of conflict, it is capable of re-emerging in different geographical locations, such as Libya and Afghanistan.

The eradication of terrorism at the global or national level is contingent upon the elimination of the underlying issues that give rise to it. In a global context characterized by high levels of income inequality and the sharpening of boundaries between civilizations, a treatment that addresses the root causes of the problems is required, rather than one that is merely palliative in nature. The perpetuation of a lack of solution as a solution will result in an escalation of violence across all geographical regions.

REFERENCES

- Arreguin-Toft, I. (2012). Contemporary asymmetric conflict theory in historical perspective. *Terrorism and Political Violence*, 24(4), 635-657. <https://doi.org/10.1080/09546553.2012.700624>
- Buffaloe, D. L. (2006). Defining asymmetric warfare. *The Land Warfare Papers*, 58. The Institute of Land Warfare.
- CNN. (2001, October 7). Bin Laden: America 'filled with fear'. <http://edition.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/central/10/07/ret.binladen.transcript/index.html>
- Crenshaw, M. (2021). Will failed insurrection lead to terrorism in the US? *Violence: An International Journal*, 2(2), 195-207. <https://doi.org/10.1177/26330024211029646>
- Çetin, O. I. (2019). Örgütlerde saldırganlık. In A. S. Ünsar (Ed.), *Organizasyonel davranış* (pp. 1-19). Paradigma Akademi Yayınları.
- Duyvesteyn, I. (2004). How new is the new terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*, 27(5), 439-454. <https://doi.org/10.1080/10576100490483750>
- Goodin, R. E. (2006). *What's wrong with terrorism?* Polity Press.
- Heywood, A. (2011). Terrorism. In A. Heywood (Ed.), *Global politics* (pp. 282-303). Palgrave Macmillan.
- Ignatieff, M. (2005). *The lesser evil: Political ethics in an age of terror*. Edinburgh University Press.
- Jabri, V. (2007). *War and the transformation of global politics*. Palgrave Macmillan.

- Kaplan, J. (2016). Waves of political terrorism. In Oxford research encyclopedia of politics. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.24>
- Kirel, S. (1995). Erich Fromm'un şiddete yaklaşımı ve bir örnek film 'Falling Down- Sonun Başlangıcı'. Marmara İletişim Dergisi, 259-283.
- Lee, S. (2004). Double effect, double intention, and asymmetric warfare. Journal of Military Ethics, 3(3), 233-251. <https://doi.org/10.1080/15027570410006183>
- McCulloh, T., & Johnson, R. (2013). Hybrid warfare. Joint Special Operations University Report, 13(4).
- Miles, F. B. (2012). Asymmetric warfare: An historical perspective. U.S. Army War College.
- Oran, B. (2017). Haydut devletler, şer eksenli, başarısız devletler. In B. Oran (Ed.), Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Vol. 3, p. 19). İletişim Yayınları.
- Parker, T., & Sitter, N. (2016). The four horsemen of terrorism: It's not waves, it's strains. Terrorism and Political Violence, 28(2), 197-216. <https://doi.org/10.1080/09546553.2015.1112277>
- Petener, Z. (2016). Asymmetric warfare-not every war has to end? Security and Defence Quarterly, 11(2), 30-44.
- Porkolab, I. (2016). The context of asymmetry: An integrated strategy for shaping the future and leading on edge of chaos. In A. P. Kisspro (Ed.), Asymmetric warfare: Conflict of the past, the present, and the future (pp. 23-43). Dialog Campus.
- Qiao, L., & Wang, X. (1999). Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House.
- Rapoport, D. C. (2002). The four waves of rebel terror and September 11. Anthropoetics, 8(1), 1-14.
- Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism. In A. K. Cronin & J. M. Ludes (Eds.), Attacking terrorism: Elements of a grand strategy (pp. 46-73). Georgetown University Press.
- Rapoport, D. C. (2022). Waves of global terrorism: From 1789 to the present. Columbia University Press.

- Şener, B. (2017). Türkiye-Sırbistan ve Karadağ ilişkileri. In P. Yürür & A. Özkan (Eds.), Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Balkanlar siyaseti (pp. 245-275). Detay Yayıncılık.
- The White House. (2022). National security strategy: October 2022. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
- Uzgel, İ. (2015). İranganate olayı. In B. Oran (Ed.), Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Vol. 2, p. 51). İletişim Yayınları.
- Winter, Y. (2011). The asymmetric war discourse and its moral economies: A critique. *International Theory*, 3(3), 488-514. <https://doi.org/10.1017/S1752971911000169>